

श्री उदयप्रजदेव सूरि विरचित

आरंजसिद्धि.

श्री हेमहंस गणि विरचित टीकासहित—

श्री हरिजिज सूरि विरचित

लग्नशुद्धि.

श्री रत्नशेखर सूरि विरचित

दिनशुद्धि.

ए त्रणे ग्रंथो सर्वोपयोगी जाणी गुर्जर ज्ञापानुवाद
ठपावी प्रसिद्ध करनार

भावक श्रीमसिंह माणिक.

पुस्तको प्रसिद्ध करनार तथा वेचनार.

मांरुवी, मुंबई.

संवत् १९७४. बीर संवत् २४४४. सने १९१०.

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya-Sagar
Press, 23, Kolbhat Lane, Bombay.

Published by Bhanji Maya for Bhimsi Maneck,
225-231 Mandvi, Sackgalli, Bombay.

પ્રસ્તાવના.

આ અપાર સંસારસાગરમાં મગ્ન થયેલા પ્રાણીગણો ચોરાશી લક્ષ યોનિરૂપ તરંગોમાં ઘણ કર્યા કરે છે. તેમાં દૈવયોગે માનુષ્યાદિક સામગ્રીરૂપ ફલકાદિકનું અવલંબન લગ્યા બતાં પણ કેટલાએક અજ્ઞવ્યત્વાદિક છુર્જાગ્યને યોગે અસત્કર્મરૂપ વિપરીત વાયુના ઠાકરૂણથી પુનઃ પુનઃ અરઘટ્ટઘટીના ન્યાયે તેજ યોનિતરંગોમાં અનંત કાલ સુધી ધ્રમણ ર્યા કરે છે, અને કેટલાએક જ્ઞ્યો સદ્જાગ્યને યોગે સંયમાદિક સત્કર્મરૂપી અનુકૂલ યુની પ્રેરણાથી મુક્તિરૂપી તીરે પહોંચી નિર્જય પરમાનંદને પામે છે. આ મુક્તિજ સર્વ ઇષ્ટ પણ દર્શનને ઇષ્ટતમ છે, કારણ કે અન્ય ગતિત્રય (દેવ, નારક અને તિર્યંચ) સિવાય ક મનુષ્યગતિમાંજ અને તેમાં પણ કર્મજૂમિના મનુષ્યોને માટેજ ધર્મ, અર્થ, કામ અને ઇશ્વરના ચાર પુરુષાર્થ સાધવાની ફરજ શાસ્ત્રમાં કહેલી છે અર્થાત્ તે મનુષ્યોજ ચારે રુપાર્થો સાધી શકે છે. તેમાં મોહ પુરુષાર્થને ઇષ્ટતમ ગણેલો છે એટલે કે મોહ સાધ્યા ઠી બીજું કોઈ પણ સાધવાનું અવશ્ય રહેતું નથી. તે મોહને સાધવાનું એકાંત સાધન મર્જ છે, એટલે કે ધર્મનું મુખ્ય ફલ મોહજ છે, અને અર્થ તથા કામ એ આનુષંગિક લ છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે મનુષ્ય અને તિર્યંચના પ્રાણિત્વ જાતિ અને આદ્યાદિક ધર્મો (સંજ્ઞા) સમાન બતાં પણ માત્ર એક ધર્મ પુરુષાર્થને આશ્રીનેજ મનુષ્યજવ ઇ ગણ્યો છે. કહ્યું છે કે—

“આહારનિજાજયમૈથુનં ચ, સમાનમેતત્પશુજિર્નરાણામ્ ।

ધર્મો હિ તેષામધિકો નરાણાં, ધર્મેણ હીનાઃ પશુજિઃ સમાનાઃ ॥ ૧ ॥”

“આહાર, નિજા, જય અને મૈથુન આ ચાર પશુબંધની સાથે મનુષ્યોને સમાન છે. તેમાં મનુષ્યોને એક ધર્મજ અધિક છે, તે ધર્મ વગર રહિત હોય તો તે પશુ સમાનજ છે.”

આ ધર્મ જિન્ન જિન્ન દર્શનોમાં અન્યાન્ય પ્રકારે વર્ણન કર્યો છે. તેમાં સર્વથા પ્રકારે મની શુદ્ધતા જૈન દર્શનના જેવી કોઈ પણ દર્શનમાં નથી એમ ઘણી રીતે સિદ્ધ થાય છે, એટલે તે અત્ર અપ્રસ્તુત હોવાથી કહેવામાં આવતું નથી.

અહીં ધર્મ શબ્દનો સામાન્ય અર્થ ફરજ—કર્તવ્ય થઈ શકે છે. તે લૌકિક અને લોકો-ર જેદે કરીને બે પ્રકારનો છે. તેમાં પિત્રાદિક પુત્રાદિકનું પોષણ કરે, જન્મોત્સવાદિક સ્કાર કરે, વિદ્યાધ્યયન કરાવે, લગ્ન કરે તથા વ્યાપારાદિકમાં યોજના કરે, એ તેમની રજ—ધર્મ છે. તેજ રીતે પુત્રાદિક પિત્રાદિકની સેવા—જ્ઞાતિ કરે, તથા અંતે શ્રૌધ્વદેહિકા-દિક ક્રિયા કરે, તે તેમની ફરજ—ધર્મ છે. એજ રીતે પતિ—પત્ન્યાદિક અન્યોન્યના હિતકાર્યમાં વર્તે તથા નિર્વાહાદિકને કારણે કૃષિ, વ્યાપાર અને રાજસેવાદિક કાર્યમાં પ્રવર્તે, એ વગેરે ધર્મ—ફરજ કહેવાય છે. આ સર્વનો લૌકિક ધર્મમાં સમાવેશ થાય છે અને કેવલ

૧ ઉપરની યુક્તિથી અર્થ, કામ અને મોક્ષનો ધર્મમાંજ સમાવેશ થાય છે.

આત્માના મોક્ષ પર્યન્તના પારલૌકિક હિતને માટેજ નિત્યકર્મ, દેવપૂજા, ગુરુશુશ્રૂષા, દાન, શીઠ, તપ, જાવ, સંયમ (દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ) વિગેરે સત્ક્રિયામાંજ પ્રવર્તવું તે સર્વ લોકોત્તર ધર્મ કહેવાય છે. આ વસ્ત્રે પ્રકારના ધર્મમાં જેમ વાહ્ય સામગ્રી એટલે પુરુષસંપદ, ધન, નીરોગતા, આત્મવીર્ય, સદ્બુદ્ધિ અને ચિત્તોત્સાહ વિગેરેની આવશ્યકતા છે તેજ રીતે સન્મુહૂર્ત્તરૂપ આન્યંતર-દૈવી સામગ્રીની પણ અત્યંત આવશ્યકતા છે. લૌકિક અથવા લોકોત્તર કોઈ પણ શુભ કાર્ય કરતી વખતે કુતૂહલી કુદ્ર દેવોનું અનેક પ્રકારે હપડવ સંજવે છે. કહ્યું છે કે—

“શ્રેયાંસિ બહુવિઘ્નાનિ, જવન્તિ મહતામપિ ।

અશ્રેયસિ પ્રવૃત્તાનાં, ક્વાપિ યાન્તિ વિનાયકાઃ ॥ ૧ ॥”

“મહાપુરુષોને પણ કટ્યાણકારી કાર્યો ઘણાં વિઘ્નવાળાં થાય છે, અને અશુભ કાર્યમાં પ્રવર્તેલા પુરુષોનાં વિઘ્નો કોઈ પણ ઠેકાણે ચાલ્યાં જાય છે.”

અયોગ્ય કાળે કરેલાં વિવાહાદિક તથા દીક્ષા-પ્રતિષ્ઠાદિક કાર્યો ઉત્તર કાળે હલટા અશુભ ફળને આપનારાં દૃષ્ટિપથમાં આવે છે. અયોગ્ય કાળે કરેલાં પ્રયાણ, વેપાર વિગેરેનાં વિપરીત પરિણામો નીપજે છે. એ વિગેરેને દૂર કરવા માટે દૈવી સામગ્રી સિવાય બીજા કોઈ પણ સામગ્રી સમર્થ નથી. એટલુંજ નહીં, પરંતુ પરવશતાને લીધે અયેલાં જન્મ વ્યાધિ અને મરણાદિક પણ અયોગ્ય કાળે થયાં હોય તો તે પણ શાંતિ-પુષ્ટિ આપી દૈવી સામગ્રીથી નિર્દોષ થાય છે. આવા અનેક હેતુને લઈને દરેક શુભ કાર્યમાં શુભ મુહૂર્ત્તની જરૂર છે, અને તેને પ્રતિપાદન કરનાર જ્યોતિષ શાસ્ત્ર છે.

અન્ય શાસ્ત્રોની જેમ આ જ્યોતિષ શાસ્ત્રનો વિષય પણ અત્યંત સૂક્ષ્મ અને ઉત્સર્ગ-અપવાદાદિક વસ્તુ અતિ ગહન તથા સુવિસ્તૃત છે. જેમ અધ્યાત્માદિકનું રહસ્ય સમજવું અતિ કઠિન છે તેમ આ જ્યોતિષનું તત્ત્વ પણ અતિ ગહન છે. અન્ય શાસ્ત્રોની જેમ આ જ્યોતિષનું તત્ત્વ પણ અતિ ગહન છે. અન્ય શાસ્ત્રોની જેમ આ જ્યોતિષ શાસ્ત્ર પણ અનેક દર્શનીર્થે જિજ્ઞાસુ પ્રકારે સ્વસ્વશાસ્ત્રીય જ્ઞાપામાં રહેલું છે. જો કે દર્શનની જિજ્ઞાસુતાને લઈને પ્રાયે આ શાસ્ત્રના વિષયમાં જિજ્ઞાસુતા નથી, તોપણ ગણિત સિવાયના સર્વ વિષયોમાં એકજ દર્શનના ગ્રંથકાર આચાર્યોના પણ મતાંતરો છે. તે સર્વ વિષયોનું સૂક્ષ્મ જ્ઞાન જો હોય તો તે અમુક અપેક્ષાએ કેવલી જેટલું જ્ઞાન ધરાવે છે તેમ સામાન્ય મનુષ્યને પ્રતીત થાય છે, કારણ કે અષ્ટાંગ નિમિત્તને જાણનાર ગોશાલક શ્રીમહાવીર સ્વામીની સમાન બની પોતાના સેવકોમાં તીર્થંકર જેટલો પૂજ્ય થયો હતો. વરાહમિહિર કે જેણે

૧ આ શાસ્ત્ર કેવલ કાલને પ્રતિપાદન કરનાર હોવાથી સર્વ કાર્યમાં કાલનેજ હેતુરૂપ ગણે છે, તેથી કરીને દ્રવ્ય, ક્ષેત્રાદિકનો નિષેધ થઈ શકતો નથી.

જન જૈની દીક્ષા અંગીકાર કરીને અનેક શાસ્ત્રોમાં પ્રવીણતા મેળવી હતી તે પોતાના ૧૬ જન્મવાદુને ગુરુ આચાર્યપદ આપેલું જોડને ઈર્ષ્યાને લીધે ચારિત્રનો ત્યાગ કરી ધિયાનપુરના જિતશત્રુ રાજાનો પૂજ્ય પુરોહિત થયો હતો. એકદા વેરાહમિહિરે અમુક કાળે કુંભાલું કરીને રાજાને કહ્યું કે આ કુંભાલામાં આકાશમાંથી અમુક વચ્ચે વાવન લનો મોટો મત્સ્ય પરુશે. તે વચ્ચે જન્મવાદુ સ્વામીએ કુંભાલાની બહાર પરવાનું કહ્યું ને તોલમાં તેથી ઊંઘો પરવાનું કહ્યું. તેજ પ્રમાણે કુંભાલા બહારજ અને ઊંઘા તોલવાલો ઘ્યો. ત્યારપછી એકદા રાજાની રાણીએ પુત્ર પ્રસવ્યો. તેની જન્મકુંભલી કરીને વેરાહમિહિરે કુંવરનું સો વર્ષનું આયુષ્ય કહ્યું, જન્મવાદુ સ્વામીએ બિલામી થકી સાતમે દિવસે રાણ થશે એમ કહ્યું. તે સાંજલી રાજાએ ગામમાંથી સર્વે બિલામીઊંને બહાર કઢાવી અને ણી ચોકસીથી મહિકાનો પળ પ્રવેશ ન થઈ શકે તેવા એકાંત મહેલમાં તે પુત્રને રાખ્યો. વયોમે સાતમે દિવસે બારણાના ઊંબરામાં બેઠેલી ધાત્રીના ઉત્સંગમાં રહેલા પુત્રના માથા પર દારની અર્ગલા પત્તી, તેથી તેનું મરણ નીપજ્યું. તે જાણી રાજાને અત્યંત શોક થયો. ણી તેણે ગુરુ પાસે જડને પૂછ્યું કે આપના કહેવા પ્રમાણે પુત્રનું સાતમે દિવસે મરણ યું, પરંતુ તે મરણ બિલામીથી થયું નહીં, તેનું શું કારણ ? ગુરુએ કહ્યું કે દારની ગલા ઉપર બિલામીનું ચિત્ર છે, તેમજ અર્ગલાને બિલામી કહે છે, તેથી તે બિલામીથીજ રણ થયું છે. તે સાંજલી રાજાએ તે વાતની ખાત્રી કરીને ગુરુના જ્ઞાનની પ્રશંસા કરી. આ માણે જૈન જ્યોતિષમાં રહેલા અપૂર્વ જ્ઞાનની યથાર્થતા શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ છે.

આવા વિસ્તાર જ્ઞાનવાલા જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં આલી સ્વગોલ વિદ્યાનો પણ સમાવેશાય છે. શ્રીસૂર્યપ્રકાશ અને ચંદ્રપ્રકાશ વિગેરે ગણિત શાસ્ત્રને આધારે વર્ષ, અયન, રુતુ, રાસ, પદ્મ, રાત્રિ દિવસ વિગેરે કાલચક્રનો વિજાગ નિયમિત રીતે જાણી શકાય છે. તેજ સિંધિ તથા માસની વૃદ્ધિ અને હ્ય, ગ્રહો, નક્ષત્રો, તારાઊં વિગેરેનો ઉદય, અસ્ત, ક્ર ગતિ અને રુજુ ગતિ, તથા ઉદકાપાતાદિક ઉત્પાતો આગલથી જાણી શકાય છે, અને ફલપ્રતિપાદક ગ્રંથોને આધારે પૃથ્વી પર થતા સુકાલ, દુષ્કાલ વિગેરે શુભાશુભ લ્લ પણ જાણી શકાય છે. એક મનુષ્યના જન્માદિક કાલને આશ્રીને તેની આલી જીંદગી

૧ વેરાહમિહિરે જ્યોતિષના વિષય ઉપર વેરાહીસંહિતા રચી છે, તે લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. આ મદ્રવાદુ સ્વામી ચૌદ પૂર્વધર હોવાથી શ્રુતકેવલી હતા અને તેથી કરીને કેવલીના જેટલી થન કરવાની શક્તિ હતી. તેમણે આચારાંગ નિર્યુક્તિ, સૂત્રકૃતાંગ નિર્યુક્તિ, બૃહત્કલ્પ મૂલ તથા તેની નિર્યુક્તિ, વ્યવહાર મૂલ, આવશ્યક નિર્યુક્તિ, દશવૈકાલિક નિર્યુક્તિ, ઉત્તરાધ્યયન નિર્યુક્તિ, પિંડ નિર્યુક્તિ, ઓષ નિર્યુક્તિ, દશાશ્રુતસ્કંધ મૂલ તથા તેની નિર્યુક્તિ, સંસક્ત નિર્યુક્તિ, ઉપસર્ગહર સ્તોત્ર તથા યોતિષમાં મદ્રવાદુ સંહિતા અને દ્વાદશ ભાવ જન્મપ્રદીપ વિગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે.

સંબંધી દરેક શુભાશુભ ફલ જાણી શકાય છે એટલુંજ નહીં, પરંતુ તેના આત્મ્યંતર ગુ-
 દોષો અને મનમાં કરેલા ગુણ વિચારો તથા પૂર્વ અને પશ્ચાત્ત જીવનું પણ જ્ઞાન થઈ શકે
 છે. અમુક મનુષ્યને આશ્રીને અમુક માસ, તિથિ, વાર, નક્ષત્ર વિગેરેના સંયોગે કા-
 કરવાથી અમુક શુભાશુભ ફલ પ્રાપ્ત થવાનું જાણી શકાય છે. વિગેરે વિગેરે આ જ્યોતિ-
 શાસ્ત્રમાં અત્યંત સૂક્ષ્મ જ્ઞાન સમાયેલું છે, પરંતુ આવા પદ્ધતિ કાલમાં તેવા જ્ઞાનના સંપૂર્ણ
 જ્ઞાતા અત્યંત ડુર્લભ છે, તોપણ તેના ઉઠાવત્તા જ્ઞાનવાળા તરતમતાએ કરીને સાંપ્ર-
 કાળે પણ જોવામાં આવે છે. જ્યોતિષ શાસ્ત્રને આધારે કોઈ પણ નિમિત્ત કહેલું હોય
 કરતાં જો તે વિપરીતપણે પરિણામ પામેલું જોવામાં આવે તો તેમાં શાસ્ત્રનો કે અધ્યા-
 પક ગુરુનો દોષ હોતો નથી, પરંતુ જ્ઞાતાને તેનું રહસ્ય યથાર્થ સમજવામાં આવ્યું ન
 હોવાથી તેની વિપરીત બુદ્ધિનોજ દોષ હોય છે. જેમકે—કોઈ ગુરુના બે શિષ્યો સમાન
 જ્ઞાનવાળા હતા, તેઈ કાર્યપ્રસંગે ગ્રામાંતર ગયા. ગ્રામ બહાર નદીતીરે તેઈ વિશ્રાંતિને
 માટે બેઠા. તે વખતે ગામની એક વૃદ્ધા સ્ત્રી નદીમાંથી પાણી જરી પાણીનો ઘમ્તો માથે
 લઈ ચાલી. તેણીએ આ બન્ને બ્રાહ્મણોને વિદ્વાન્ જાણીને પૂછ્યું કે ‘હે પંન્થિતો ! મારો પુત્ર
 પરદેશ ગયો છે. તેના કાંઈ પણ સ્વર નથી. તો તે ક્યારે આવશે ?’ આવો પ્રશ્ન પૂછતી
 વેળાએજ તે વૃદ્ધાના મસ્તક પરથી પાણીનો ઘમ્તો પડી ગયો અને તેના કકભા થઈ ગયા
 તથા તેમાંનું પાણી નદીમાં મળી ગયું. તે જોઈને એકે કહ્યું કે ‘હે વૃદ્ધા ! તમારો પુત્ર
 મૃત્યુ પામ્યો છે.’ તે સાંજઠીને બીજાએ કહ્યું કે—‘હે બંધુ ! એમ ન બોલ. તેનો પુત્ર અત્યારે
 ઘેર આવ્યો છે. હે વૃદ્ધા ! તમે શોક કરશો નહીં. ઘેર જાઉં. તમારો પુત્ર ઘેર આવ્યો છે.’
 તે સાંજઠીને વૃદ્ધા ઉતાવળી ઉતાવળી ઘેર ગઈ અને પુત્રને જોયો. આ બન્ને વિદ્યાર્થીઈ
 એકજ ગુરુ પાસે સરખા ગ્રંથો જણ્યા હતા ઠતાં પહેલાં વિનયહીન હોવાથી તેનું રહસ્ય
 જાણ્યું નહોતું અને બીજાએ વિનયવંત હોવાથી જાણ્યું હતું, તેથી તેનું જ્ઞાન યથાર્થ હતું.
 અહીં વિરુદ્ધ ફલ કહેવાનો હેતુ એ છે જે પહેલાં ઘમ્તો ફુટી જવાથી પુત્રનું પણ મરણ
 કદપ્યું અને બીજાએ ઘમ્તો પોતાની ઉત્પત્તિ (માટી)માં મળી જવાથી તથા પાણી સાથે
 પાણી મળી જવાથી પુત્રને પોતાની ઉત્પત્તિસ્થાને આવેલો કદપ્યો.

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે શાસ્ત્ર તો માત્ર દિગ્દર્શનજ કરાવે છે, અને પઠી
 ગ્રાહકની બુદ્ધિના પરિણામ પ્રમાણેજ તે પરિણમે છે, તેથી કરીનેજ આગમમાં કહ્યું છે
 કે—સમ્યક્ શાસ્ત્ર પણ મિથ્યાદૃષ્ટિને વિપરીત પરિણમે છે, અને મિથ્યા શાસ્ત્ર પણ સમ્યક્-
 દૃષ્ટિને સમ્યક્ પરિણમે છે. તેજ રીતે આ જ્યોતિષ શાસ્ત્રના વિષયમાં પણ સમજવું. જૈન
 જ્યોતિષના ગ્રંથો જેવા કે—અર્ચકાંર, અષ્ટાંગહૃદય સંહિતા, આયજ્ઞાનતિલક વૃત્તિ,
 આય પ્રશ્ન, આય સદ્જાવ, ગણિતતિલક વૃત્તિ, ચંદ્રરક્ષુ, ચક્રવિવરણ, જન્મકુંડલી
 વિચાર, જન્મપત્રી વિચાર, જન્મપત્રી પદ્ધતિ, જન્માંજોધિ, જાતકાજિધાન, જાતક

ત્રીવિકા, જ્યોતિષ્વક્ર વિચાર, જ્યોતિષસાર સંગ્રહ, તાજિકસાર વૃત્તિ, તિથ્યાદિ સારણી, તદ્દશ જ્ઞાવ જન્મ પ્રદીપ, નરપતિ જયચર્યા વિગેરે વિગેરે એટલા બધા છે કે માત્ર પ્રસિદ્ધ ગ્રંથોનાં પણ નામો અત્રે લખતાં અતિ વિસ્તાર થઈ જાય. આ વિષયના ગ્રંથો બીજા વેપયોના ગ્રંથોની અપેક્ષાએ બહુ ઊંચા ઊપાયા છે એમ કહીએ તો તે કાંઈ અતિશયોક્તિ જરેલું નથી, માટે તેવા ગ્રંથોની સાસ જરૂર જણાયાથી હાલમાં આ આરંભસિદ્ધિ, ભગ્નશુદ્ધિ અને દિનશુદ્ધિ નામના ત્રણ ગ્રંથો જાણાંતર સહિત ઊપાવીને પ્રસિદ્ધ કર્યા છે.

આ આરંભસિદ્ધિ નામના મૂળ ગ્રંથના કર્તા નાગેંદ્ર ગણના શ્રીઉદયપ્રજાદેવ સૂરિ છે. રેક શુભાશુભ પ્રારંભોની સિદ્ધિ કરનાર હોવાથી આ ગ્રંથનું “આરંભસિદ્ધિ” એ અન્વય થાય છે. આ નામ ઉપરથીજ તેનો વિષય સમજી શકાય છે કે આ ગ્રંથ કેવળ મુદ્દર્શનાજ વેપયવાળો છે. કોઈ પણ કાર્યના મુદ્દર્શનો નિશ્ચય કરવા માટે અનેક ગ્રંથોની અપેક્ષા રૂતી હોવાથી તેના વિદ્વાનોને અતિ પ્રયાસ થતો જોઈ પૂજ્યપાદ શ્રીઉદયપ્રજાદેવ સૂરિએ મુદ્દર્શ અને તેને લગતા યોગ, કરણ, ગણિત, ફલ વિગેરે સર્વ આપેક્ષિક વિષયોનો સંગ્રહ આ ગ્રંથમાં કરેલો છે, એમ ટીકાકારે પણ પ્રારંભે પીઠિકામાં સ્પષ્ટ જાણાવ્યું છે, તેથી આ ગ્રંથની પહેલાં મુદ્દર્શ સંબંધી આવો કોઈ પણ ગ્રંથ હતો નહીં એમ સિદ્ધ થાય છે.

ગ્રંથકાર શ્રીઉદયપ્રજાદેવ સૂરિએ ગ્રંથમાં પોતાનો સત્તાસમય, જન્મઝૂમિ, માતાપિતા, શાગુરુ વિગેરે કાંઈ પણ હકીકત જણાવી નથી. તેમજ પોતે બીજા કયા કયા ગ્રંથો વ્યા છે ? એ વિગેરે કાંઈ પણ લખ્યું નથી, પરંતુ ગ્રંથના પ્રારંભમાં ટીકાકારે પીઠિકામાં જણાવ્યું છે કે “(શ્રીવસ્તુપાલ નામના) મંત્રીશ્વરે શ્રીનાગેંદ્ર ગણના ગુરુ સત્જ્ઞાન સત્-જ્ઞા અને સદ્ગુણોએ કરીને શોભતા એવા શ્રીમાન્ ઉદયપ્રજાદેવ સૂરિને આચાર્યપદ પર નિમણૂક કર્યા હતા.” આ લેખને અનુસારે શોધ કરતાં આ સૂરીશ્વર સંબંધી કેટલીક કીકત અન્યાન્ય ગ્રંથોમાંથી મળી આવી છે. તેમાં શ્રીવસ્તુપાલચરિત્ર પ્રસ્તાવ સાતમામાં—

તતોડનેકપુરગ્રામ-વાસ્તવ્યાર્હતસન્તતિમ્ ।

આહૂય બહુમાનેન, શ્રીધવલક્ષ્મણે ॥ ૩૬૦ ॥

શ્રીનાગેન્દ્રગણાધીશૈ-ર્ષિધા મંત્રી ક્ષમાજ્ઞતામ્ ।

પ્રત્યક્ષ કારયામાસ, સવિશેષમહોત્સવમ્ ॥ ૩૬૧ ॥

ઉદયપ્રજાસૂરીણાં, પૂરિતાક્ષિમનોરથમ્ ।

શ્રીઆચાર્યપદારોપ-પ્રતિષ્ઠાં વિષ્ટપાહુતામ્ ॥ ૩૬૨ ॥ ત્રિજિર્વિશેષકમ્ ॥

શતાનિ ત્રીણિ સૂરીણાં, તદુત્સવદિદક્ષ્યા ।

સમં સ્વકીયસંધેન, તદાપુર્મેત્રિવેશમનિ ॥ ૩૬૩ ॥

તેષાં સપરિવારાણાં, સંઘપૂજામહોત્સવમ્ ।

વિધિવદ્વિદધે મંત્રી, વિશુદ્ધસિચયાદિજિઃ ॥ ૩૬૪ ॥ इत्यादि

“ત્યારપછી વસ્તુપાઠ મંત્રીએ અનેક પુર અને ગ્રામના રહેવાશી શ્રાવકોના સમૂહ ઘણા માનપૂર્વક શ્રીધવલક્ષ્મી પત્તનમાં બોલાવીને શ્રીનાગેજ ગઢના સૂરીશ્વર પાસે વિં પ્રકારના મહોત્સવપૂર્વક બન્ને પ્રકારે ક્રમાને ધારણ કરનાર શ્રીહૃદયપ્રજ્ઞ સૂરિની જગત અદ્ભુત એવી આચાર્યપદની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તે વખતે (દાન વખતે) સર્વ પ્રાણીજી મનોરથ તેણે (મંત્રીએ) પૂર્ણ કર્યા. તે મહોત્સવ જોવાની ઇચ્છાથી ત્રણસો આચાર્યો પો પોતાના ગઢ અને સંઘ સહિત મંત્રીના આમંત્રણથી ત્યાં પધાર્યા હતા. પરિવાર સહિત સર્વ આચાર્યોના સમૂહની પૂજાનો મહોત્સવ મંત્રીએ શુદ્ધ વસ્ત્રાદિક વખતે વિધિપૂર્વક કર્યો હતો.” इत्यादि.

આ હૃદયપ્રજ્ઞ સૂરિએ ધર્માન્યુદય નામનું મહાકાવ્ય, સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની ત ઉપદેશમાળા ઉપર કર્ણિકા નામની વૃત્તિ (ટીકા) રચી છે. તે વિષે કર્ણિકા વૃત્તિ પ્રશસ્તિમાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે.—

“શ્રીમદ્વિજયસેનસ્ય, સૌમનસ્યં ન મન્યતે ? ।

યદ્વાસિતા ધૃતાઃ કૈર્ન, ગુણાઃ શિષ્યાશ્ચ મૂઢસુ ॥ ૧૨ ॥

શિષ્યસ્તસ્ય ચ લક્ષણલક્ષણઃ સાહિત્ય સૌહિત્યવા-

નુદ્યત્તાર્કિકતર્કકર્કશમતિઃ સિદ્ધાન્તશુદ્ધાન્તરઃ ।

શ્રીધર્માન્યુદયે કવિઃ પ્રવિલસદ્ધુર્વાદિગોત્રે પવિ-

સ્તામેતામુદયપ્રજ્ઞોઽસ્ય ગણનૃદૃત્તિં વ્યધાત્કર્ણિકામ્ ॥ ૧૩ ॥

સેયં પુરે ધવલકે તિલકે ધરિત્ર્યાં,

મંત્રીશપુણ્યવશતો વસતૌ વસન્નિઃ ।

વર્ષે નિધ્યઙ્ગનયનેન્દુમિતે (૧૨૯૯) વિતેને,

શ્લોકૈઃ શિવોદધિશિર્ષૈઃ પ્રમિતેઽદ્ભુતશ્રીઃ ॥ ૧૪ ॥”

“શ્રીમાન્ વિજયસેન ગુરુના ચિત્તની પ્રસન્નતાને કોણ નથી માનતા? તે ગુરુથી વાસિ અયેલા તેના ગુણો અને શિષ્યો કોણે મસ્તક પર ધારણ નથી કર્યા? તે ગુરુના શિષ્ય લક્ષણ શાસ્ત્રમાં નિપુણ, સાહિત્યના વિષયમાં વિદ્વાન્, વિકાસ પામતા તાર્કિક લોકો, તર્કનો પરાજય કરવામાં કર્કશ મતિવાળા, સિદ્ધાન્તના જ્ઞાનથી શુદ્ધ હૃદયવાળા, શ્રીધર્મ અન્યુદય કાવ્યના કવિ (રચનાર) અને વિકાસ પામતા હુદ્દ વાદીજીરૂપી પર્વતને જેદ વામાં વજ્ર સમાન શ્રીહૃદયપ્રજ્ઞ સૂરિએ આ ઉપદેશમાળાની કર્ણિકા નામની વૃત્તિ કરી છે

૧ આ કાવ્યમાં વસ્તુપાઠ મંત્રીનુંજ ચરિત્ર આવે છે. ૨ કર્ણિકા વૃત્તિની પ્રત મઢી શકી નહ પરંતુ આ હૃદયપ્રજ્ઞ સૂરિના શિષ્ય શ્રીમલ્લિષેષ સૂરિએ રચેલી સ્યાદ્વાદમંજરી (ટીકા)ની પ્રસ્તાવનામાં આ શ્લોકો મઢી આવ્યા છે.

શ્રીશ્ય સ્ત્રીના તિલક સમાન ધવલકપુરમાં મંત્રીશ (વસ્તુપાઠ)ના પુણ્યવશથી તેના પાશ્ર્વમાં વસતા આ સૂરિ સંવત્ ૧૨૯૯ ના વર્ષે ૧૧૪૧૧ શ્લોક પ્રમિત આ કર્ણિકા 'મની વૃત્તિ રચી છે.'"

આ ઉપરથી આ ગ્રંથકાર સૂરિ શ્રીવિજયસેન સૂરિના શિષ્ય હતા તથા તેમનો સત્તા-સમય સંવત્ ૧૨૯૯ માં હતો એમ સિદ્ધ થાય છે. શ્રીવિજયસેન સૂરિના ગુરુ કલ્પિકાઠ ગૌતમ શ્રીહરિજ્ઞ સૂરિ, તેમના ગુરુ શ્રીઆનંદ સૂરિ અને અમરચંદ્ર સૂરિ હતા, તેમના ગુરુ શ્રીશાંતિ સૂરિ અને તેમના ગુરુ શ્રીમહેન્દ્રપ્રજ સૂરિ હતાં.

આ ગ્રંથમાં પાંચ વિમર્શો પામેલા છે અને તેનું સર્વ મઠીને એકંદર અનુષ્ટુપ્ની ગણ-ત્રીએ ૪૬૦ શ્લોક પૂરતું પ્રમાણ છે. શ્લોકો નાના મોટા ભંદ તથા વૃત્તમાં ઘણા રસિક પ્રને હજી સંસ્કૃત જાણમાં બનાવેલા હોવાથી વિદ્વાનોના હૃદયને રંજન કરે તેવા છે. આ ગ્રંથે વિમર્શમાં અઢીને અગીયાર ઘાર પામેલાં છે. તેમાં પહેલા વિમર્શમાં તિથિઘાર ૧, વાર-ઘાર ૨, નક્ષત્રઘાર ૩ અને યોગઘાર ૪, એ ચાર ઘાર છે. બીજા વિમર્શમાં રાશિઘાર ૫ અને ગોશ્વરઘાર ૬, એ બે ઘાર કહેલાં છે. ત્રીજા વિમર્શમાં કાર્યઘાર ૭ એકજ કહેલું છે. ચોથા વિમર્શમાં ગમઘાર ૮ તથા વાસ્તુઘાર ૯ એ બે ઘાર કહેલાં છે, અને પાંચમા વિમર્શમાં વિલગ્નઘાર ૧૦ તથા મિશ્રઘાર ૧૧ એ બે ઘાર કહેલાં છે. તે તે ઘારોમાં તે તે

૧ જૈન ધર્મના પ્રાચીન ઇતિહાસમાં પૃષ્ઠ ૨૧ માં ઉદયપ્રભ સૂરિનો સત્તાસમય ૧૨૨૦ થી ૧૨૮૭ લખ્યો છે, પરંતુ કર્ણિકાની પ્રશસ્તિમાં લખેલો સંવત્ ૧૨૯૯ છે. તે વધારે માનવા યોગ્ય છે. તેમજ જૈન ગ્રંથાવલીમાં પણ પૃષ્ઠ ૧૭૧ માં કર્ણિકા રચવાનો કાલ સંવત્ ૧૨૯૯ જ લખેલો છે. ૨ આ હરિભદ્ર સૂરિ સિવાય બીજા ત્રણ એજ નામના સૂરિ થઈ ગયા છે. તેમાં એક યાકિનીમહત્તરા-ભુના નામથી મહાન્ પ્રસિદ્ધ છે, તથા બીજા બે વૃહદ્ગચ્છમાં થયેલા છે. આ હકીકત હરિભદ્ર સૂરિ ચરિત્ર (છાપેલ)ના પહેલા પૃષ્ઠમાં ફુટનોટમાં સવિસ્તર આપેલી છે. ૩ આ વંશાવલી જૈન ધર્મના પ્રાચીન ઇતિહાસમાં આપેલી છે (પૃષ્ઠ ૨૧) તેમજ ઉપર્યુક્ત હરિભદ્ર સૂરિ ચરિત્ર ઉપરથી પણ ત્રાટી થઈ શકે તેમ છે. ૪ આ સર્વ ઉપર લખેલી હકીકત તથા ફુટનોટો ઉપરથી આ ગ્રંથકારનો સર્વ હેવાલ સિદ્ધ થાય છે, પરંતુ જૈન ગ્રંથાવલીમાં હકીકત સંગત થતી નથી. તેમાં પૃષ્ઠ ૭૬ માં ફુટ-નોટમાં ઉદયપ્રભ સૂરિ નામના બે આચાર્ય થયાનું લખે છે. તેમાં આ ગ્રંથકારને પહેલા કહ્યા છે, તે ગ્રંથધી લખેલી હકીકત મઝતી આવે છે, પરંતુ બીજા ઉદયપ્રભ સૂરિ રવિપ્રભ સૂરિના શિષ્ય અને મહિ-ષેણ સૂરિ કે જે સ્યાદ્વાદમંજરીના ટીકાકાર હતા તેના ગુરુ હતા એમ જે લખ્યું છે તે સંગત નથી. તેમજ ઉદયપ્રભ સૂરિના રચેલા ઘણા ગ્રંથો જૈન ગ્રંથાવલીમાં લખ્યા છે, પરંતુ બેમાંથી કયા ઉદયપ્રભ સૂરિએ કયા કયા ગ્રંથો રચ્યા ? તથા બીજા ઉદયપ્રભ સૂરિનો સત્તાકાલ કયો હતો ? એ વિગેરે કાંઈ બાંધકામ થઈ શકતું નથી.

આ. ૨

વિષયોને વિસ્તારથી સંપૂર્ણ રીતે વર્ણવ્યા છે. આ બાબત અનુક્રમણિકામાં સવિસ્તર આપેલ હોવાથી અત્રે લેખથી હિત ધારી નથી.

ગ્રંથની પ્રાંતે ટીકાકારે પોતાની પ્રશસ્તિને પઢવાને “ગ્રંથકારનો અજિપ્રાય” એ નામથી મોટા વૃત્તમાં તેર શ્લોકો આપ્યા છે. તે સર્વ શ્લોકો આ ગ્રંથના જિજ્ઞાસુ સમનુષ્યે પ્રથમ અવશ્ય વાંચીને ગ્રંથકારના અજિપ્રાયને આજ્ઞારૂપે માનવો એમ અમો ખાસ જલામણ કરીએ ઢીએ, કારણ કે વૃત્તિકારે વૃત્તિરૂપ ગ્રંથ બનાવ્યા પછી અત્યંત સાવચ્ચ કાર્યથી ઝીરુપણને લીધે આ ગ્રંથને જલ્દશરણ કરવો હિત ધાર્યો હતો, પરંતુ જિજ્ઞાસુ જિજ્ઞાસુ ગ્રંથોમાંથી હંઠ વૃત્તિએ એકત્ર કરેલા કુપ્રાપ્ય વિષયોનો નાશ કરવો તે પણ યોગ્ય નહીં લાગવાથી માત્ર પોતાના ગહમાં ગુપ્ત રીતે રાખવાના હેતુથી આ ગ્રંથને જાલ્દથી રાખવામાં આવ્યો છે, પરંતુ સર્વવિરતિને ધારણ કરનાર સાધુએ કોઈ પણ જાતનાં (ચૈત્યાદિકનાં) મુહૂર્તોં આપવાથી તેના વ્રતની હાનિ થાય છે, તેથી મુહૂર્ત કહેના સાધુને અને ગ્રંથકારને મહા પાપના ઝાગી કહ્યા છે. અહીં શંકા કરી છે કે—જ્યારે ચૈત્યાદિકનાં મુહૂર્તોં સાધુએ આપવાં ન જોઈએ તો જિજ્ઞાસુ જિજ્ઞાસુ ગ્રામોમાં વસતા શ્રાવકોને પુણ્યની વૃદ્ધિ શી રીતે થાય અને સાધુને પણ પુણ્યનો લાભ શી રીતે થાય ? આ શંકાના જવાબમાં ગ્રંથકારે કહ્યું છે કે—ચૈત્યાદિક કરાવવામાં યતિભંને અનુમોદના કરવાથીજ પુણ્ય થાય છે, પરંતુ ગૃહસ્થીભંને વિવાહાદિકની જેમ ચૈત્યાદિકનાં મુહૂર્તોં પણ જોશીજ આપે છે, તથા જ્યોતિષના જ્ઞાનવાળા મુનિભં તો માત્ર જોશીભંને સમગ્ર સંવાદ બતાવે છે. અર્થાત્ મુહૂર્તોંમાં દોષ હોય તો તે સૂચના આપે છે. આ રીતે સર્વ સુસ્થ થઈ શકે છે. તેમ ઠતાં કોઈ મૂઢ જારે કર્મોં આ શાસ્ત્રને આધારે મુહૂર્ત આપશે તો આરંભના સમૂહથી ઉત્પન્ન થતું પાપ તેનેજ હો, અને મને ગ્રંથકારને તે પાપનો લેશ પણ ન હો. એવું શુદ્ધ અંતઃકરણના હૃદયારો ગ્રંથકારે પ્રગટ કર્યા છે. આ ઉપરથી ગ્રંથકાર સાવચ્ચ કાર્યર્થ કેટલાવધા ઝીરુ છે તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે, માટે ગ્રંથકારના અજિપ્રાયને આજ્ઞારૂપ માનવા દરેકને અમો પ્રાર્થના કરીએ ઢીએ.

આ ગ્રંથ ઉપર શ્રીહેમહંસ ગણિય સુધીશ્ટંગાર નામની વૃત્તિ (ટીકા) સંવત્ ૧૫૧૪ વર્ષે રચી છે. તેનું અનુષ્ટુપ્ની ગણત્રીએ ૫૦૫૩ શ્લોકનું પ્રમાણ છે. આ ટીકાકાર મહારાજનો સ્થિતિકાલ તથા ગુર્વાવલી પ્રશસ્તિના અંતમાં લેખેલ છે ત્યાંથીજ જાણી લેવા. પ્રસ્તાવના વિસ્તૃત થવાના કારણથી અહીં લેખેલ નથી. આ ટીકાકારે સંવત્ ૧૫૧૫ વર્ષે વ્યાકરણના વિષયવાળો ન્યાયસંગ્રહ નામનો ગ્રંથ, તેના પર ન્યાયાર્થમંજૂષા નામની મોટી વૃત્તિ (ટીકા) તથા તેના પર ન્યાસ પણ રચ્યો છે. તે વિષે તેની પ્રશસ્તિના ષેક્ષ શ્લોક આ પ્રમાણે છે.—

ચિન્મયાનાં મયાડમીપાં, ફળીણાં સુપ્રસાદતઃ ।
 હેમહંસાજિધાનેન, વાચનાચાર્યતાજુષા ॥ ૧૩ ॥
 શ્રીમદ્વિક્રમવત્સરે તિથિતિથૌ (૧૫૧૫) શુક્લદ્વિતીયાતિથૌ,
 પૂર્વાહ્ને મૃગલાઞ્ઠને મૃગશિરઃ શૃંગાગ્રશૃંગારિણિ ।
 શુક્રસ્યાહ્નિ શુક્રમાસિ નગરે શ્રીસાગરેડહમ્મદા-
 વાદે નિર્મિતપૂર્તિરેવ જયતાદ્વન્થઃ સુધીવહ્નઃ ॥ ૧૪ ॥

“જ્ઞાનવંત આ (ચારિત્રરત્ન ગણિ નામના વિદ્યાગુરુ)ના સુપ્રસાદથી વાચનાચાર્યની દેવીને પામેલા મેં હેમહંસ ગણિ વિક્રમ સંવત્ ૧૫૧૫ ના જેઠ સુદિ દ્વિતીયા શુક્રવારને દેવસે પૂર્વાહ્ને કાલે મૃગશિર નહ્નના શૃંગના અગ્ર જાગને ચંદ્ર શોજાવતો હતો ત્યારે મૃગશિર નહ્નમાં ચંદ્ર હતો ત્યારે) લક્ષ્મીના સાગર સમાન અમદાવાદ નગરમાં પંક્તિને પ્રિય એવો આ ગ્રંથ સમાપ્તિને પામ્યો, તે જયવંત વર્તો.”

તેમજ આ ટીકાકારે સંવત્ ૧૫૧૦ વર્ષે ષઠાવશ્યકનો બાલાવબોધ પણ કર્યો છે. તે બાલાવબોધને અંતે આ પ્રમાણે લખ્યું છે.—

“ઇતિ શ્રીતપાગહનાયકસકલસુવિહિતપુરન્દરશ્રીસોમસુન્દરસૂરિ-શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિ-જયચન્દ્રસૂરિપદકમલસેવિના શિષ્યપણિતહેમહંસગણિના શ્રાદ્ધવરાન્યર્થનયા કૃતોડ્યં નાવશ્યકબાલાવબોધ શ્રાવણાર્ક નન્દ્યાત્ ૧ સંવત્ ૧૫૧૦ વર્ષે” ॥

આ સિવાય બીજા ગ્રંથો આ પૂજ્ય ગણિ રચ્યા છે કે નહીં ? તે કહી શકાતું નથી. ષઠાવશ્યકનો બાલાવબોધ જોતાં તેમનું આગમજ્ઞાન, ન્યાયસંગ્રહ જોતાં તેમનું વ્યાકરણ-જ્ઞાન, તેની ન્યાયાર્થમંજૂષા ટીકા જોતાં ન્યાયશાસ્ત્રનું જ્ઞાન અને આ આરંભસિદ્ધિની ટીકા જોતાં તેમનું ય્યોતિષનું જ્ઞાન અદ્વિતીયજ માલમ પમે છે.

આ ટીકામાં ટીકાકાર મહારાજાએ પ્રાચીન મૂળ શ્લોકના દરેક પદનો સવિસ્તર અને રહસ્ય કરેલો છે. તે જપરાંત મૂળ કારના વચનને સુદૃઢ કરવા માટે સ્વ-પર દર્શનના યો તથા ગ્રંથકારોનાં વચનોની સાદ્દી આપી છે. કેટલેક સ્થળે ગ્રંથાંતરોનાં મૂળ વચનોની પણ સવિસ્તર ટીકા કરી છે. કેટલેક સ્થળે મૂળ કારે નહીં કહેલા મતાંતર તથા અપવાદો પણ વર્ણવ્યા છે. કેટલેક ઠેકાણે મૂળ કારના વિષયને લગતા વિષયાંતરો પણ વિસ્તાર-વૃક્ક વર્ણવ્યા છે. તથા કેટલેક સ્થાને પ્રસંગાનુપ્રસંગને લઈને નવીન વિષયોનાં મુદ્દત્તો પણ આપ્યાં છે. આ સર્વ કાર્યોનાં મુદ્દત્તોની સાથે પ્રાચીન તેનાં શુદ્ધાશુદ્ધ ફલો પણ વર્ણવ્યાં છે. મજ કેટલેક સ્થળે મૂળના અને ગ્રંથાંતરના વિષયો સ્પષ્ટ સમજાવવા માટે ચંત્રો પણ આપેલાં છે. આ સર્વ હકીકત ગ્રંથાંતરોનાં વચનો આપીનેજ સિદ્ધ કરી છે. એકંદર આ આજના અમાં લગજગ સીતેર ગ્રંથો અને ગ્રંથકારોનાં વચનો આપ્યાં છે. તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે.—

ગ્રીપતિ	લગ્નશુદ્ધિ	ચંદ્રપ્રગટિ વૃત્તિ
લક્ષ્મ	હોરામકરંદ	વાસ્તુવિદ્યા
રત્નમાલા	સુવનદીપક	સ્વરોદયવિત્
યતિવલ્લજ	ત્રૈલોક્યપ્રકાશ	જાસ્કરવ્યવહાર
નારચંદ્ર	મુહૂર્ત્તસાર	યોગયાત્રા ગ્રંથ
પૂર્ણચંદ્ર	સસર્પિ	વાસ્તુશાસ્ત્ર
દૈવજ્ઞવલ્લજ	વારાહસંહિતા	બ્રહ્મશંતુ ટીકા
દિનશુદ્ધિ	જ્યોતિષસાર	વિદ્યાધરી વિલાસ
વ્યવહારપ્રકાશ	રત્નમાલાજાણ્ય	કાલનિર્ણય
નરપતિજયચર્યા	નહત્રસમુચ્ચય	બ્રહ્મસિદ્ધાંત
હર્ષપ્રકાશ	રુદ્રયામલ	કાઠગૃહ્ય
પા(લો)કશ્રીગ્રંથ	પ્રશ્નપ્રકાશ (કર)	ચંદ્રલાઘ જાણ્ય
વ્યવહારસાર	શૌનક	ગર્ગ
સારંગ	ગદાધર	વિવાહપટલ
કેશવાર્ક	મહાદેવ	જીમપરાક્રમ ગ્રંથ
વિવાહવૃંદાવન	જોજ	કરણકુતૂહલ-જાસ્કર
ત્રિવિક્રમ	હરિ	સિદ્ધાંત
લઘુજાતક	હર્ગસિંહ	સત્યસૂરિ
બૃહજ્ઞાતક	કટપાખ્ય ઢેદ ગ્રંથ વૃત્તિ	બૃહસ્પતિ
તાજિક	ગૌતમ	લક્ષ્મીધર
પ્રશ્નશતક વૃત્તિ	યવન	દેવલગુનિ
યવનેશ્વર	સ્થાનાંગ વૃત્તિ	અધ્યાત્મશાસ્ત્ર

આ ઉપરથી વાચકવૃંદને સ્પષ્ટ સમજાશે કે ટીકાકારને જ્યોતિષના વિષયમાં કેટલા ગ્રંથનું અને કેટલું અસાધારણ જ્ઞાન હતું? આ એકજ ગ્રંથ સાદ્યંત ઉપસ્થિત હોય તો તે વર્તમાન સમયમાં હજી વિદ્યાનની પંક્તિમાં ગણાય એ નિર્વિવાદ છે. ટીકાના પણ દરેક વિષયો અનુક્રમણિકામાં સવિસ્તર આપ્યા છે, તેથી આ સ્થળે વિસ્તારના જયથી લખત નથી. આ ગ્રંથ દરેકને ઉપયોગી થાય એવા હેતુથી જાણાંતર કરાવીને ઠપાવ્યો છે. તેમાં પ્રથમ મૂળ શ્લોક અને તેની નીચે મૂળ શ્લોકનો અર્થ લખેલો છે. તેની નીચે શ્લોકની ટીકાનું માત્ર જાણાંતરજ લખ્યું છે, પરંતુ ટીકામાં ગ્રંથાંતરોનાં જેટલાં વચનો ટીકાકારે આપ્યાં છે તેનું મૂળ પણ જાણાંતર સહિત આપ્યું છે. મૂળ તથા ગ્રંથાંતરોનાં વચનોને આશ્રીને જેટલી સમજુતી તથા હદાહરણો વિગેરે ટીકાકારે આપ્યાં છે તેનું અદ્દરશ

જાણંતરજ સરઠ રીતે લખ્યું છે. માત્ર કોઈક સ્થળેજ ટીકાકારના સંક્ષિપ્ત અને દર્શન કરેલા વિષયને સ્પષ્ટ સમજાવવા માટે થોડોક વિસ્તાર જાણંતરમાં કર્યો છે.

આ ગ્રંથનું તેમજ નીચે લખેલા લગ્નશુદ્ધિ તથા દિનશુદ્ધિ નામના ગ્રંથોનું જાણંતર વનગરનિવાસી શેઠ કુંવરજી આણંદજી મારફત શાસ્ત્રી જેઠાલાલ હરિભાઈ રે કરાવ્યું છે. તેમાં પ્રવર્તક મહારાજ શ્રીકાંતિવિજયજીના શિષ્ય મુનિરાજ શ્રીમક્તિ-જયજી મહારાજે સારી મદદ આપી છે. તથા આ જાણંતરનું મેટર અને ઢપાતાં રમો સાઘંત તપાસી આપનાર પન્યાસજી મહારાજ શ્રીદાનવિજયજી મહારાજાણ ઘણી ા કરી છે. તેમજ આ ગ્રંથની પરમ શુદ્ધ એક પ્રતિ પૂજ્યપાદ શ્રીવિજયાનંદ સૂરીશ્વર પ્રાત્મારામજી મહારાજ)ની તથા બીજી તેમનાજ પ્રશિષ્ય ઉપર્યુક્ત મુનિવર શ્રીજક્તિ-જયજી મહારાજની મઠી હતી, જેથી આ સ્થળે તે સર્વ પૂજ્યોનો અમો અંતઃકરણ-ક આજાર માનીએ છીએ.

આ ગ્રંથ પૂર્ણ થયા બાદ પાઠલ લગ્નશુદ્ધિ તથા દિનશુદ્ધિ કે જે માત્ર મૂળજ ઉપ-ધ થયા છે તે પણ જાણંતર સહિત ઢપાવ્યા છે. જો કે આ બન્ને ગ્રંથો અતિ લઘુ ગાથી આરંજસિદ્ધિ કરતાં વધારે ઉપયોગી નથી, તોપણ તેમાંથી કેટલાંક ચાલતાં તો સહેલાઈથી અદ્ય પ્રયાસે મઠી શકે તેમ છે, તથા કોઈ કોઈ નવીન વિષયો પણ છે, તેથી આ બે ગ્રંથો કાયમને માટે વધારે ઉપયોગી હોવાથી તેમનું પ્રાકટ્ય દુરસ્ત થું છે. તે બન્ને ગ્રંથોમાં કયા કયા વિષયો છે, તે માટે જિજ્ઞાસુએ અનુક્રમણિકા વાંચીને જ જાણા પૂર્ણ કરવી.

આમાંનો લગ્નશુદ્ધિ નામનો ગ્રંથ ૧૪૪૪ ગ્રંથના કર્તા શ્રીહરિભદ્ર સૂરિ કે જેઓ કેનીમહત્તરાસૂનુના નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેમણે રચેલો છે. તેમાં માત્ર ૧૩૩ ગાથાઈ ત જાણામાંજ છે, તોપણ અદ્ય શબ્દોમાં પ્રજ્ઞૂત અર્થનો સમાવેશ હોવાથી સૂત્રરૂપે ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથમાં માત્ર લગ્નનીજ શુદ્ધિ છે, તેમાં પણ દીક્ષા, ઉપસ્થાપના અને પ્રતિ-તાંજ લગ્ન વિષે છે. આ ગ્રંથ પર નાની મોટી ટીકા છે કે નહીં? તે વિષે કાંઈ નિશ્ચય થયો ની. આ ગ્રંથકાર પૂજ્યપાદનો સંપૂર્ણ ઇતિહાસ તથા તેમનું માહાત્મ્ય સુપ્રસિદ્ધ હોવાથી ાકવર્ગના સમયનો વ્યર્થ વ્યય કરવા ઇચ્છતા નથી.

દેનશુદ્ધિ ગ્રંથના કર્તા શ્રીહેમતિલક સૂરિના શિષ્ય શ્રીરત્નશેખર સૂરિ છે. એમ ગ્રંથની િ ગાથામાં સ્પષ્ટ લખેલું છે. તેજનો સત્તાસમય સંવત્ ૧૪૨૦ માં હતો. તેમને દિહીના

૧ આ નામના બીજા શ્રીરત્નશેખર સૂરિ આ સૂરિની પછી પડેલે સંવત્ ૧૪૫૭ માં જન્મ, ત્ ૧૪૬૩ માં દીક્ષા, સંવત્ ૧૫૦૨ માં સૂરિપદ અને ૧૫૧૭ માં પોષ વદિ છઠને દિવસ સ્વર્ગ-ા વિગેરે જૈન ધર્મના પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉપરથી થયેલાં જણાય છે. તે સૂરીશ્વરે શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણ

રાજા ફિરોજશાહ તુઘલકે ઘણું માન આપ્યું હતું. આ સૂરીશ્વરે શ્રીપાલચરિત્ર, ગુણસ્થ
ક્રમારોહ અને લઘુદ્વેત્રસમાપ્ત વિગેરે અનેક ગ્રંથો રચેલા છે. એમ જૈન ધર્મના પ્રાચીન ૬
હાતમાં આપેલું છે. તેમજ જૈન ગ્રંથાવલીમાં પૃષ્ઠ ૧૩૨ માં ગુણસ્થાનક્રમારોહના ૪
રત્નશેખર સૂરિ લખેલા છે અને રચ્યાનો સંવત્ ૧૪૪૭ નો છે તથા પૃષ્ઠ ૨૩૪ માં શ્રીપ
ચરિત્રના કર્તા પણ તેજ લખ્યા છે. તેનો સંવત્ ૧૪૨૦ લખ્યો છે. તે સિવાય બીજા ગ્રં
પણ આ સૂરિના રચેલા હશે કે નહીં તેનો નિશ્ચય થઈ શકતો નથી, કારણ કે ગુરુગુ
પદ્ત્રિંશિકા વૃત્તિના રચનાર રત્નશેખર સૂરિ ગ્રંથાવલીના પૃષ્ઠ ૧૪૦ માં લખ્યા છે,
તેનો સંવત્ વિગેરે કાંઈ પણ નહીં હોવાથી બેમાંથી કયા સૂરિ આના કર્તા છે તે
થઈ શકતું નથી. તથા પૃષ્ઠ ૧૯૭ માં ગુરુગુણપદ્ત્રિંશિકા કુલક ઉપર દીપિકા નામ
ટીકાના કર્તા રત્નશેખર સૂરિ લખ્યા છે, તેમાં પણ સંવત્ લખેલો નથી, પરંતુ તે
ફુટનોટમાં નાગપુરીય શાખાના હેમતિલક સૂરિના શિષ્ય અને વજ્રસેન સૂરિના પ્રશિ
તથા શ્રીપાલચરિત્રના કર્તા લખેલા હોવાથી આ પ્રકૃત સૂરિ માલમ પમે છે. વિગેરે. વિગે

આ દિનશુદ્ધિ ગ્રંથ પણ સંક્ષિપ્તજ છે એટલે કે તેમાં ૧૪૪ ગાથાઈ છે. આ ગ્રંથ
પણ નાની મોટી ટીકા છે કે નહીં તે ઉપલબ્ધ થયું ન હોવાથી માત્ર મૂળ ગ્રંથજ ગ્રંથો
સહિત પ્રગટ કર્યો છે, તોપણ કેટલેક સ્થળે સ્પષ્ટ સમજુતીને માટે પ્રતિમાં નહીં ૮
ચંત્રો દાખલ કર્યા છે. આ ગ્રંથમાં વાર, તિથિ, કરણ, નક્ષત્ર, તારાબલ, યોગો, પ્રય
ચૈત્ય કરણાદિક, મૃતક્રિયા, દીક્ષા, પ્રતિષ્ઠા વિગેરેનાં મુહૂર્તો તથા લોચ, વિદ્યારંજ વિ
વિષયો લીધા છે. એકંદર આ લઘુ ગ્રંથ હતાં પણ અતિ ઉપયોગી છે. આ ગ્રંથના વિરૂ
વિષયો પણ અનુક્રમણિકામાં દાખલ કરેલા હોવાથી અત્રે વિસ્તારતા નથી.

હેવટ આ ગ્રંથોના જિજ્ઞાસુ જનોને આ ગ્રંથના સહુપયોગમાં પ્રવૃત્તિ અને હરુપયોગ
નિવૃત્તિ કરવાની સૂચના આપી આ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરવામાં આવે છે અને આશીર્વાદ
આપીને ઢીંકે આ ગ્રંથોમાં બતાવેલાં શુભ કાર્યોનાં શુભ મુહૂર્તોને લીધે શુભ ફલ પ્ર
કરી સજ્જનો આનંદ પામો. ઇતિ શમ્ । તથાઽસ્તુ ॥

વૃત્તિ, શ્રાદ્ધવિધિ વૃત્તિ તથા આચારપ્રદીપ વિગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે. આ સૂરિના ગુરુ શ્રીમુનિસુંદર ૮
હતા. આ ઉપરથી આ બન્ને સૂરિ ભિન્ન છે એમ સિદ્ધ થાય છે, અને ઉપર લખેલા ગ્રંથાવલીના આ
પણ જૂદા સિદ્ધ થાય છે, કેમકે ગ્રંથાવલીના પૃષ્ઠ ૯૬ માં લક્ષણસંગ્રહના કર્તા રત્નશેખર લખ્યા છે, ૭
મીચે ફુટનોટમાં સંવત્ ૧૫૦૨ થી ૧૫૧૭ નો સત્તાસમય લખ્યો છે. (આ સૂરિપદનો સત્તાસમય
જાણવો.) તોપણ ગ્રંથાવલીમાં રત્નશેખર નામના એકજ સૂરિ થયા હોય એમ ધારીને લખેલું જણાય
પરંતુ બન્ને ભિન્ન માનવા યોગ્ય છે.

સંવત્ ૧૯૭૪ આષાઢ પૂર્ણિમા.

{ લી. પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

પ્રથમ વિમર્શ. ૧

તિથિદ્વાર. ૧

શ્લોક.	પૃષ્ઠ.	મૂલ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
ટીકાકારે કરેલું મંગલ. ૧		૭	દગ્ધા તિથિની સ્પષ્ટતા. ... ૭
ગ્રંથ કરવાનો હેતુ તથા			ચંદ્રદગ્ધા તિથિ. ... ૭
તેનો સહુપયોગ કરવા			દગ્ધા તિથિનું ફલ. ... ૯
શિક્ષા. ... ૨		૭	કૂર તિથિ. ... ૯
ગ્રંથકારનું મંગલ. ... ૩		૯	તિથિને આશ્રી શકુનિ
અગ્નિધેય, સંબંધ અને પ્રયો-			વિગેરે ચાર કરણો. ... ૧૦
જનપૂર્વક ગ્રંથનાં અગીયાર		૧૦	બાકીનાં વવ વિગેરે સાત
દારોનાં નામ. ... ૪			કરણો. ... ૧૦
નંદાદિક તિથિર્હનાં નામ,			અગીયારે કરણોના
તેમાં કરવાનાં કાર્યો			સ્વામી. ... ૧૧
તથા તેના સ્વામીર્હ.... ૫-૬			
વર્ગ્ય તિથિર્હ. ... ૬		૧૧	અગીયારે કરણોનું ફલ તથા
પદ્ધતિ (અશુભ)			વિદિ (જ્ઞા) નો વિશેષ. ૧૧
તિથિર્હ. ... ૭		૧૨	જ્ઞાનો સ્પષ્ટ સમય તથા
ત્રિદિનસ્પર્શિની (વૃદ્ધિ)			સર્વ કરણોનો ઉપયોગ. ૧૨
તથા અવમ (હ્ય) તિથિ		૧૩	વિદિનાં મુખાદિક અંગો
હાને તેનું ફલ. ... ૭			તથા તેનું ફલ. ... ૧૩
દગ્ધા તિથિ જાણવાની રીત,		૧૪	વિદિ કયારે કઈ દિશામાં
હદાદરણ સહિત ... ૭			હોય ? અને તેનું ફલ. ૧૪

વારદ્વાર. ૨.

વારનો આરંજ કયારે થાય? ૧૬	૧૬	વારનાં નામો તથા તેનું ફલ. ૧૯
દિનમાન લાવવાનો	૧૭	વાર આશ્રીને કાલહોરા
હયાય. ... ૧૭		તથા તેનું ફલ. ... ૨૦
દિનમાનની સ્થાપના. ૧૭		
વારના આરંજ વિષે	૧૭	વાર આશ્રીને કુવેળા તથા
વિશેષ દ્વકીકત. ... ૧૭		તેનું ફલ. ... ૨૧

મૂળ શ્લોક.

પૃષ્ઠ.

- ૧૯ કંટક તથા ઉપકુલિક અને
તેનું ફલ. ... ૨૨
- ૨૦ કુલિક તથા તેનું ફલ.... ૨૩

મૂળ શ્લોક.

- ૨૧ વારને આશ્રી સુવેળા. ... ૨
- ૨૨ વારને વિષે ઢાયા લગ્ન
તથા તેનું ફલ. ... ૩

નદ્વત્તાર. ૩.

- ૨૩-૨૯ અઢ્યાવીશ નદ્વત્તોનાં નામ
તથા તે દરેકના પાદા-
શ્રિત અદ્વરો. ... ૨૬
- નદ્વત્તોના પાદાશ્રિત
અદ્વરોની સ્થાપના
તથા તેનો વિશેષ ... ૨૭
- ૩૦ અજિજિત નદ્વત્તનું સ્વરૂપ. ૨૮
- ૩૧ અઢ્યાવીશ નદ્વત્તોના સ્વામી,
તેની સ્થાપના તથા સમ-
જુતી. ... ૨૯
- ૩૨ અઢ્યાવીશ નદ્વત્તોના તારા-
જની સંખ્યા તથા તેનું
પ્રયોજન. ... ૩૦
- ૩૩-૩૬ નદ્વત્તોની ચર, ધ્રુવ વિગેરે
સંજ્ઞાલં તથા તેમનાં ફલ. ૩૦
- ૩૭ ચર વિગેરે નદ્વત્તોમાં કર-
વાનાં કાર્યો. ... ૩૧
- વારને આશ્રી ચરાદિક

સંજ્ઞા, તેનું પ્રયોજન
તથા ફલ. ...

- ૩૮ ચંદ્ર સંક્રાંતિને આશ્રી સત્યા-
વીશ નદ્વત્તોની મુહૂર્ત
સંખ્યા તથા ફલ. ...
- કયાં કયાં નદ્વત્તો ચંદ્રની
આગલ, પાઝલ તથા
સાથે હોય? તેની રીત
તથા ફલ. ...
- નદ્વત્તોની આકૃતિ. ...
- કઈ કઈ દિશામાં કયાં
કયાં નદ્વત્તો ચાલે છે ?
- ચંદ્રથી કઈ કઈ દિશામાં
નદ્વત્તો રહેલાં છે ?
- તિથિ તથા નદ્વત્તનું
સંપૂર્ણ બલ કયે વલતે
હોય ? ... ૩

યોગદાર. ૪.

- ૩૯-૪૦ રવિવારે તિથિ તથા નદ્વ-
ત્તને આશ્રી શુજ યોગ
તથા અશુજ યોગ. ... ૩૧
- ૪૧-૪૨ સોમવારે શુજ યોગ તથા
અશુજ યોગ. ... ૩૨
- ૪૩-૪૪ મંગલવારે શુજ તથા અશુજ
યોગ. ... ૩૩

- ૪૫-૪૬ બુધવારે શુજ તથા અશુજ
યોગ. ... ૩
- ૪૭-૪૮ ગુરુવારે શુજ તથા અશુજ
યોગ. ... ૩
- ૪૯-૫૦ શુક્રવારે શુજ તથા અશુજ
યોગ. ... ૩

શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
૫૨ શનિવારે શુજ તથા અશુજ યોગ. ...	૩૮
અમૃતસિદ્ધિ યોગ તથા તેનું ફલ. ...	૩૯
ઉત્પાત, મૃત્યુ, કાળ અને સિદ્ધિ યોગ. ...	૩૯
ઉત્પાત વિગેરે યોગોની સ્થાપના તથા તેનાં બીજાં નામો. ...	૪૦
યમઘંટ યોગ. ...	૪૦
વજ્રમુશલ યોગ. ...	૪૦
શત્રુ યોગ. ...	૪૦
અસ્થિર (ચર) યોગ. ...	૪૧
ક્રકચ (કર્ક) યોગ. ...	૪૧
સંવર્તક યોગ. ...	૪૧
વિરુદ્ધ યોગ, સામાન્ય યોગ, સુયોગ, સિદ્ધિ યોગ તથા અમૃતસિદ્ધિ યોગ અને તેનું ફલ. ...	૪૧
કુમાર યોગ. ...	૪૨
રાજ યોગ. ...	૪૨
સ્થિર (સ્થવિર) યોગ. ...	૪૨
યમલ તથા ત્રિપુષ્કર યોગ. ...	૪૨
પંચક. ...	૪૨
પંચક વિષે મતાંતર. ...	૪૪
યમલ, ત્રિપુષ્કર અને પંચકની અન્વર્થતા. ...	૪૪
લગ્ન ગંમાંત, તિથિ ગંમાંત અને નક્ષત્ર ગંમાંત. ...	૪૪

આ. ૩

મૂળ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
ગંમાંતફલ. ...	૪૧
સંધિદોષ. ...	૪૬
૬૧ વજ્રપાત. ...	૪૭
કાલમુખી. ...	૪૭
મૃત્યુ યોગ (તિથિ નક્ષત્ર આશ્રી). ...	૪૭
અવલા યોગ. ...	૪૮
શુ આશ્રી શુજાશુજ યોગ. ...	૪૮
૬૨ રવિ યોગ. ...	૪૯
રવિ યોગ ફલ. ...	૫૦
૬૩ સત્યાવીશ રવિ યોગને મધ્યે ઉપગ્રહ સંજ્ઞા. ...	૫૦
ઉપગ્રહોની બીજી સંજ્ઞા તથા તેનું ફલ. ...	૫૧
આમલ યોગ. ...	૫૧
૬૪ આનંદાદિક ઉપયોગોની રીત. ...	૫૨
૬૫-૬૭ આનંદાદિક અઠ્યાવીશ ઉપયોગોનાં નામ. ...	૫૨
આનંદાદિક ઉપયોગોની સ્થાપના. ...	૫૨
૬૮ કુયોગોનો અપવાદ. ...	૫૩
૬૯ શુજાશુજ યોગના સંકરમાં શુજ યોગની પ્રવલતા. ...	૫૪
૭૦-૭૨ દરરોજના વિષ્કંજાદિક સત્યાવીશ યોગો. ...	૫૪
૭૩ વિષ્કંજાદિક યોગો માંહેલાં દુષ્ટ યોગોની દુષ્ટ ધમ્ની. ...	૫૫

મૂળ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
૭૪ પ્રકારાંતરે યોગોની વર્જ્ય ઘમ્નીર્જ. ... ૫૫	૫૫
૭૫ એકાર્ગલવેધ યોગ. ... ૫૫	૫૫
૭૬-૭૭ એકાર્ગલવેધની સ્થાપનાનો વિધિ. ... ૫૬	૫૬
એકાર્ગલવેધ તથા એકાર્ગલ પાદવેધ ચંત્ર.... ૫૭	૫૭
૭૮ સાત શલાકાના ચક્રવને અતો વેધ. ... ૫૮	૫૮

મૂળ શ્લોક.	૧
સાત શલાકાના વેધનો ચંત્ર. ... ૫	૫
૭૯ વિવાહમાં જોવાનો પાંચ શલાકા વેધ. ... ૫	૫
પંચ શલાકા વેધ ચક્ર. ૬	૬
૮૦ લક્ષ્મી યોગ. ... ૬	૬
૮૧ બીજે પ્રકારે લક્ષ્મી યોગ. ... ૬	૬
૮૨ લક્ષ્મી વિષે મતાંતર. ... ૬	૬
૮૩ પાત યોગ. ... ૬	૬
૮૪ બીજે પ્રકારે પાત યોગ. ... ૬	૬

વિમર્શ. ૨.

રાશિધાર. ૫.

૧-૬ બાર રાશિર્જ તથા તેમાં આવતા નક્ષત્રોના પાદ. ૬૪	૬૪
૭ બાર રાશિર્જના વર્ણ. ... ૬૫	૬૫
૮ રાશિર્જનાં સ્વરૂપ(આકાર). ૬૫	૬૫
રાશિર્જની ચેષ્ટા, સ્થાન વિગેરે. ... ૬૬	૬૬
૯ રાશિર્જનું દિક્સ્વામિત્વ તથા સ્વજાવ. ... ૬૭	૬૭
૧૦ રાશિર્જનું બલ તથા હ્રદય. ૬૮	૬૮
૧૧ રાશિર્જનાં હ્રદય સ્થાન. ... ૬૮	૬૮
૧૨ રાશિર્જનું નીચ તથા ત્રિકોણ સ્થાન. ... ૬૯	૬૯
રાશિર્જનું પરમ નીચપણું તથા પરમ હ્રદયપણું. ૭૦	૭૦
ગ્રહોના હ્રદય નીચપણાનું ફલ. ... ૭૧	૭૧
જન્મને વિષે હ્રદય ગ્રહનું ફલ. ... ૭૧	૭૧

૧૩ બાર રાશિર્જના બાર જાવોનાં નામ તથા તેનું ફલ. ... ૭	૭
૧૪-૧૮ બાર જાવોનાં બીજાં નામો. ૭	૭
૧૯ બાર રાશિર્જ (ગૃહ)ના સ્વામીર્જ. ... ૭	૭
૨૦ રાશિર્જની હોરા તથા ડેક્કાણ. ... ૭	૭
૨૧ રાશિર્જના નવાંશો, તેનું ફલ તથા વર્ગોત્તમ. ... ૭૬	૭૬
૨૨ બાદશાંશ તથા ત્રિશાંશનું સ્વરૂપ. ... ૭૬	૭૬
ગૃહના સ્વામી, હોરા વિગેરે હ વર્ગની સ્થાપના. ... ૭૮	૭૮
૨૩ હ વર્ગનું દિસા માન. ... ૭૯	૭૯
નવાંશોનું બલવાનપણું. ૭૯	૭૯

શ્લોક.	પૃષ્ઠ.	મૂલ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
સ્વવર્ગમાં અથવા પરવર્ગમાં		વર્ષ, માસ, દિવસ અને	
રહેલા ગ્રહનું સ્વરૂપ. ...	૮૦	કાલહોરાના સ્વામી.	૮૪
સૌમ્ય ગ્રહોનું ફલ. ...	૮૦	૩૧ ચોથું ચેષ્ટાવલ. ...	૮૪
દિશાઈના સ્વામી તથા		પાંચ ગ્રહોની ગતિ. ...	૮૫
ગ્રહોની સૌમ્યતા અને		૩૨ પાંચમું દષ્ટિવલ, તથા ઠહું	
કૂરતા. ...	૮૧	સ્વાત્તાવિક વલ. ...	૮૬
ગ્રહોનો વર્ણ તથા તેનું		૩૩-૩૪ દષ્ટિવલેને વિષે દષ્ટિનો	
ફલ. ...	૮૧	પ્રકાર. ...	૮૬
કેતુના સ્થાનનો નિર્ણય તથા		૩૫-૩૮ ગ્રહોનું શત્રુપણું, મિત્રપણું	
ગ્રહોની જાતિ. ...	૮૧	અને સમપણું, તથા તેનું	
બ્રાહ્મણાદિકવર્ણોના સ્વામી.	૮૨	યંત્ર. ...	૮૭
ગ્રહોના ૭ પ્રકારનાં વલ		૩૯ તાત્કાલિક મૈત્રીનું ફલ.	૮૯
મધ્યે પ્રથમ સ્થાનવલ.	૮૩	૪૦ રાશિમાં રહેલા ગ્રહોનો	
બીજું દિગ્વલ. ...	૮૩	પરસ્પર વેધ. ...	૯૦
ત્રીજું કાલવલ. ...	૮૪	૪૧-૪૩ વેધનો પ્રકાર. ...	૯૧
		ગ્રહવેધ યંત્ર. ...	૯૨

ગોચરદ્વાર. ૬.

ગ્રહગોચર તથા તેનું ફલ.	૯૨	તેની સ્થાપના. ...	૧૦૨
ચંદ્રગોચર ફલ. ...	૯૨	ચંદ્ર નરની તથા મંગલ	
ચંદ્રનું વલ્લાવલ. ...	૯૬	નરની સ્થાપના. ...	૧૦૩
તારાવલ. ...	૯૭	બુધ તથા ગુરુ નરની	
તારાનું સ્વરૂપ. ...	૯૮	સ્થાપના. ...	૧૦૪
તારાઈની સ્થાપના. ...	૯૯	શુક્ર તથા રાહુ નરની	
તારાઈનો વિશેષ. ...	૯૯	સ્થાપના. ...	૧૦૫
ચંદ્રની અવસ્થા. ...	૧૦૦	કેતુ નરની સ્થાપના. ...	૧૦૬
રાશિના દ્વાદશાંશ કાઢ-		૫૧ અશુભ ગ્રહગોચરને વ્યર્થ	
વાની રીત. ...	૧૦૦	કરવા માટે અષ્ટકવર્ગ. ...	૧૦૬
શનિનું હુષ્ટપણું હોવાથી		૫૨-૫૩ સૂર્યાષ્ટકવર્ગ. ...	૧૦૭
તેનું નક્ષત્ર ગોચર. ...	૧૦૧	૫૪-૫૫ ચંદ્રાષ્ટકવર્ગ. ...	૧૦૭
શનિનો પુરુષાકાર તથા		૫૬-૫૭ જૌમાષ્ટકવર્ગ. ...	૧૦૮

મૂળ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.	મૂળ શ્લોક.	પૃ
૧૮-૧૯ બુધાષ્ટકવર્ગ.	... ૧૦૮	૬૬ કાર્યને આશ્રી ગ્રહોનું બલ-	
૬૦-૬૧ ગુર્વાષ્ટકવર્ગ.	... ૧૦૮	વાનપણું. ... ૧	
૬૨-૬૩ શુક્રાષ્ટકવર્ગ.	... ૧૦૯	૬૭ રાશિમાં આવેલો કયો ગ્રહ	
૬૪-૬૫ શન્યાષ્ટકવર્ગ.	... ૧૧૦	ક્યારે ફલદાયક હોય? ... ૧	
અષ્ટકવર્ગની રેખાંતની		૬૮-૬૯ અશુભ ગ્રહોની શાંતિ. ... ૧	
સમજણ તથા તેનું		૭૦-૭૩ ગ્રહોની શાંતિ માટે સ્નાન. ૧	
ફલ. ... ૧૧૦		ગ્રહોની વીજે પ્રકારે	
રાહુ અષ્ટકવર્ગની રેખા. ૧૧૨		શાંતિ. ... ૧	

વિમર્શ. ૩.

કાર્યધાર. ૭.

૧	દીક્ષા અને વિવાહ સિવા- યના કાર્યમાં પુણ્ય નક્ષ- ત્રનું બલવાનપણું. ... ૧૧૮	૭	મૂળ વિગેરે નક્ષત્રોમાં જન્મેલા બાલકનું ફલ. ૧
૨	કાર્યના જેદને લીધે નક્ષ- ત્રોના અધોમુખ વિગેરે જેદો તથા તેમાં કરવાનાં કાર્યો. ... ૧૧૯	૮	મૂળ નક્ષત્રનું પુરુષરૂપ તથા તેની સ્થાપના અને ફલ. ... ૧
૩	તિર્ગા મુખવાળાં નક્ષત્રો તથા તેમાં કરવાનાં કાર્યો. ૧૧૯		મૂળનું વૃદ્ધરૂપ તથા તેની સ્થાપના અને ફલ. ૧.
૪	ઊર્ધ્વ મુખવાળાં નક્ષત્રો તથા તેમાં કરવાનાં કાર્યો. ૧૧૯		અશ્લેષા પુરુષ તથા તેની સ્થાપના અને ફલ. ... ૧
૫	પુત્રની ઇચ્છાવાળા પુરુષોને સ્ત્રી સેવનમાં વર્જ્ય દિવસો. ૧૨૦		અશ્લેષા વૃદ્ધની સ્થાપના અને ફલ. ... ૧
	ગર્જાધાનમાં વર્જ્ય નક્ષત્રો તથા તે વર્જવાનું કારણ. ... ૧૨૦		મૂળ તથા અશ્લેષાનાં ત્રીશ મુહૂર્તોના સ્વામીનું તથા તેનું ફલ. ... ૧
૬	સ્ત્રીના સીમંતનું મુહૂર્ત. ... ૧૨૧	૧૦	મૂળ તથા અશ્લેષા નક્ષ- ત્રમાં જન્મેલા બાલક માટે શાંતિ. ... ૧
૭	વિષ બાલકની ઉત્પત્તિ તથા તેનું ફલ. ... ૧૨૧		

श्लोक.	पृष्ठ.	मूल श्लोक.	पृष्ठ.
विष्कंजादिक कुयोग विगेरेमां जन्मेला बाळ- कनी शांति. ... १२७		षमष्टकनी स्थापना. १३४ द्विदादश (बया वारमा) नी स्थापना. ... १३५	
जन्मादिकमां उपयोगी कुह्य नक्षत्रो. ... १२७		२३ नव पंचम तथा तेनी स्थापना. ... १३६	
उपकुह्य नक्षत्रो. ... १२७		एकज नक्षत्रमां जन्मेला दंपती होय तो मूल वेध. ... १३७	
कुह्य तथा उपकुह्यमां जन्मेलां फळ. ... १२८		दंपतीनो नामीवेध. १३७	
कुह्योपकुह्य नक्षत्रो तथा तेनुं फळ. ... १२८		तृतीयैकादश, सप्तम सप्तम तथा दशम चतु- र्थनी स्थापना. ... १३८	
वारोना कुह्यादिक जेदो तथा तेनुं फळ. ... १२८		नवा गाममां वसवार्थी ते गामनुं लेणुं जोवा विषे. ... १३९	
तिथि, वार, राशि अने समयना योगार्थी अतो कुह्य योग. ... १२८		२४ गुरु शिष्यादिक माटे त्रिनामीवेध. ... १३९	
रवि पुरुष, तेनुं फळ तथा तेनी स्थापना. ... १२९		त्रिनामीवेधनी सर्पा- कारे स्थापना तथा तेनुं फळ. ... १४०	
जातकर्म, षष्ठीजागरण तथा नाम करणनुं मुहूर्त. ... १३०		२५ तारा मैत्री. ... १४१	
अठ्यावीश नक्षत्रोनी योनि. १३१		२६ वर्ग मैत्री (अर्ग, कर्ग विगेरे उपरार्थी जोवाती मैत्री). ... १४२	
योनिवैर. ... १३१		वर्गना स्वामीउ. ... १४२	
जन्मनक्षत्र करतां नाम- नक्षत्रनुं प्रमाणपणुं. ... १३१		२७ परस्पर लेणादेणी जाण- वानी रीत. ... १४२	
-२१ सत्यावीश नक्षत्रोना देवा- दिक गणो. ते परार्थी प्रीति विगेरेनुं ज्ञान. ... १३२		दंपतीमां ब्राह्मणादिक वर्ण जोवानी रीत. ... १४३	
राशिकूट तथा राशिउनुं परस्पर वैर अने मित्राइ. १३३			
शत्रु षरुष्टक तथा प्रीति			

મૂળ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
જિનચિંતમાં યોનિ વિગેરે ૪ પ્રકારનું બલ જોવાની રીત. ... ૧૪૪	
શિષ્યનું તથા પુત્રનું નામ પાઠવાની રીત. ૧૪૫	
૨૮ કર્ણવેધનું મુહૂર્ત. ... ૧૪૫	
૨૯ બાલકને પ્રથમ ચલાવવાનું તથા પ્રથમ જોજનનું તથા શિષ્યને પ્રથમ ગોચરીનું મુહૂર્ત. ... ૧૪૬	
૩૦ નવાં પાત્રો વાપરવાનું મુહૂર્ત. ૧૪૬	
૩૧ પ્રથમ દ્વૈરનું મુહૂર્ત ... ૧૪૬	
દ્વૈરમાં તારા તથા ચંદ્રના બલની આવ- શ્યકતા, દિવસ તથા રાત્રિના દુષ્ણોના સ્વામીઈ તથા દિવ- સના દુષ્ણોનાં નામો. ૧૪૭	
પ્રયાણાદિક કાર્યમાં અગ્નિજિત (વિજય) મુહૂર્તની બલવત્તા. ૧૪૮	
સાયંકાલનો વિજય યોગ તથા તેનું ફલ. ૧૪૯	
પ્રાતઃકાલનો ઝપા અથવા ત્રિતાર યોગ અને તેનું ફલ. ... ૧૪૯	
રાત્રિના પંદર દુષ્ણોનાં નામો તથા તેનું ફલ. ૧૪૯	
પુરાણમાં કહેલા દિવ-	

મૂળ શ્લોક.	પૃ
સના તથા રાત્રિના દુષ્ણોનાં નામો તથા તેનું ફલ. ... ૧	
૩૨ પ્રથમના અને પત્નીના પણ દ્વૈરને આશ્રીને વર્જ્ય વસ્ત. ... ૧	
ગૃહ પ્રવેશાદિકમાં પણ નવમા દિવસને નિષેધ.	
૩૩ વર્જ્ય દિવસે દ્વૈર કરા- વ્યાનું અશુભ ફલ. ...	
૩૪ રાજાને આશ્રી દ્વૈર કર્મ.	
૩૫ વિદ્યારંજનું મુહૂર્ત. ...	
૩૬ નંદી (નાંદ) માંડવાનું મુહૂર્ત. ... ૧	
શાંતિક પૌષ્ટિક કાર્યોનું મુહૂર્ત. ... ૧	
૩૭-૪૧ મૌંજીબંધ (ઝપનયન)નું મુહૂર્ત તથા ચૌલ વિગેરેનું મુહૂર્ત. ... ૧	
૪૬-૫૧ અગ્નિસ્થાપન (અગ્નિદોષ) નું મુહૂર્ત. ... ૧	
૫૨ નવાં વસ્ત્ર પહેરવાનું મુહૂર્ત. ૧	
૫૩ સ્ત્રીર્જને નવાં વસ્ત્ર તથા અલંકાર વિગેરે પહેરવાનું મુહૂર્ત. ... ૧	
૫૪ વિવાહાદિકમાં મહેલું વસ્ત્ર તથા રાજાદિકે આપેલું વસ્ત્ર મુહૂર્ત વિના પણ પહેરવું. ... ૧	

श्लोक.	पृष्ठ.	मूल श्लोक.	पृष्ठ.
-५९ फाटेलां तथा बळेलां वस्त्रा- दिक विषे. ... १५८		हलचक्रनी स्थापना. १६९	
गयेला ज्ञव्यनी पुनःप्राप्ति तथा आपण विगेरे माटे मुहूर्त्त. ... १६०		७८ बीज वाववानुं मुहूर्त्त. ते विषे त्रिनामी सर्पनी स्थापना. ... १७०	
गयेली वस्तु पाळी मळवा विषे. ... १६०		७९ कृषि विषे नक्षत्र आश्री शुजाशुज फळ. कृषि नरनी स्थापना. ... १७१	
आंधळां, काणां विगेरे नक्षत्रनी संज्ञा तथा स्थापना. ... १६१		८० जळाशय नवुं कराववानुं मुहूर्त्त. ... १७२	
६२ प्रेत कर्मनुं मुहूर्त्त. (अशुज योगमां मरेखानो विधि). १६१		८१ वृक्ष वाववानुं मुहूर्त्त. ... १७२	
सर्पमंशवाळो जीवे के नहीं? १६२		८२ नृत्य करवुं तथा शीखवानुं अने मदिरा पाननुं मुहूर्त्त. १७२	
६३ मांदो माणस जीवे के नहीं? तेनी स्थापना विगेरे. ... १६३		अन्य शुजाशुज कार्यनुं मुहूर्त्त. ... १७२	
औषध खावानुं मुहूर्त्त. ... १६६		गर्जाधाननुं मुहूर्त्त. ... १७३	
रोगीने माथे पाणी रेंववानुं मुहूर्त्त. ... १६६		पुंसवन (पुत्रजन्म)नो योग. ... १७३	
अन्यंग स्नाननुं मुहूर्त्त. ... १६६		सीमंतनुं मुहूर्त्त. ... १७४	
नवुं अनाज खावानुं मुहूर्त्त. १६७		जातकर्म तथा नाम करणनुं मुहूर्त्त. ... १७४	
राजादिक स्वामीना दर्श- ननुं मुहूर्त्त. ... १६७		कर्णवेधनुं मुहूर्त्त. ... १७४	
हस्ती तथा अश्वना कर्म विषे. ... १६७		अन्नप्राशननुं मुहूर्त्त. ... १७४	
गायो विगेरेनां बंधन- स्थानादिकनुं मुहूर्त्त. ... १६७		द्वौर कर्मनुं मुहूर्त्त. ... १७५	
गायो विगेरेने खरीदवानुं तथा वेचवानुं मुहूर्त्त. ... १६८		चौल कर्मनुं मुहूर्त्त. ... १७५	
७७ हळ जोरवानुं मुहूर्त्त. ... १६८		विद्या तथा शिष्टपना आरंजननुं मुहूर्त्त. ... १७५	
		नाटक तथा काव्यना आरंजननुं मुहूर्त्त. ... १७६	

મૂળ શ્લોક.

પૃષ્ઠ.

મંત્રાદિક ગ્રહણ કરવાનું	
મુહૂર્ત્ત. ...	૧૭૬
વેતાલ મંત્રાદિકના	
સાધવાનું મુહૂર્ત્ત. ...	૧૭૬
ધર્મના આરંજનું તથા	
નંદી માંડવાનું મુહૂર્ત્ત. ...	૧૭૬
દીક્ષાનું મુહૂર્ત્ત. ...	૧૭૭
આયુષ્યનાં કાર્યોનું	
મુહૂર્ત્ત. ...	૧૭૭
વસ્ત્ર ગ્રહણ કરવાનું	
મુહૂર્ત્ત. ...	૧૭૭
ઔષધ આરંજ કરવાનું	
મુહૂર્ત્ત. ...	૧૭૭
રોગથી મુક્ત થયેલાને	
સ્નાન કરવાનું મુહૂર્ત્ત. ...	૧૭૭
નૃપાદિકની સેવા કર-	
વાનું મુહૂર્ત્ત. ...	૧૭૮

મૂળ શ્લોક.

પશુકર્મનું મુહૂર્ત્ત. ...	
સ્વેતીકર્મ, વીજ વાવ-	
વાનું તથા વૃક્ષ રોપ-	
વાનું મુહૂર્ત્ત. ...	૧
જલાશયોનાં કાર્યનું	
મુહૂર્ત્ત. ...	૧
કુકાન માંડવાનું મુહૂર્ત્ત.	
ધનને નિધાનમાં મૂકવું	
અથવા કોઈને દેવું,	
એ વિગેરેનું મુહૂર્ત્ત. ...	૧
કરીયાણાનાં ક્રય વિક્ર-	
યનું મુહૂર્ત્ત. ...	૧
રસનો સંગ્રહ તથા ચોરી	
કરવાનું મુહૂર્ત્ત. ...	૧
સામાન્ય શુભ કાર્યનું	
મુહૂર્ત્ત. ...	૧
કૂર કાર્યનું મુહૂર્ત્ત. ...	૧

વિમર્શ. ૪.

ગમઘાર. ૮.

૧-૨	પ્રસ્થાન વિધિ. ...	૧૮૧
૩	પ્રયાણના સમયની શુદ્ધિ.	૧૮૩
	દિનશુદ્ધિ. ...	૧૮૩
૪	પ્રયાણમાં મધ્ય અને નિંદ્રા	
	નક્ષત્રો. ...	૧૮૫
૫-૬	નક્ષત્રને આશ્રી યાત્રામાં	
	દિનાંશનો નિયમ. ...	૧૮૫
૭	યાત્રામાં દિશાની શુદ્ધિ	
	માટે પરિઘ....	૧૮૬
	પરિઘની સ્થાપના. ...	૧૮૭

૮	પરિઘનો અપવાદ તથા	
	નક્ષત્ર શૂલ. ...	૧
	નક્ષત્ર દિક્શૂલ. ...	૧
	નક્ષત્ર કીલ. ...	૧
૯-૧૦	વારને આશ્રીને દિક્શૂલ	
	તથા વિદિક્શૂલ. ...	૧
	દિક્શૂલ તથા વિદિક્-	
	શૂલની સ્થાપના. ...	૧
૧૧	દિક્શૂલ તથા વિદિક્-	
	શૂલનો અપવાદ. ...	૧

लोक.	पृष्ठ.	मूल श्लोक.	पृष्ठ.
योगिनीविचार. ...	१९०	२६-३३ यात्राने योग्य लग्न. ...	२१०
योगिनीनुं कोष्टक. ...	१९१	३४-३९ यात्राने योग्य होरादिक	
पाश तथा काळनुं स्वरूप. १९२		पांच वर्गमांथी होरानुं	
पाश तथा काळनी		स्वरूप. ...	२१५
स्थापना. ...	१९३	३६ द्रेष्काणनुं स्वरूप. ...	२१५
राहुचार तथा तेनी		३७ नवांश, द्वादशांश अने	
स्थापना. ...	१९४	त्रिंशांशनुं स्वरूप. ...	२१७
चंद्रचार तथा तेनी		३८ यात्राने विषे वार जावो. २१९	
स्थापना. ...	१९५	३९-४२ यात्रामां वार जावोने	
रविचार. ...	१९७	आश्री ग्रहोनो विचार. २१९	
रविचारनुं स्वरोदयनी रीते		दशा तथा दशापतिनो	
निरूपण. ...	१९८	विचार... २२१	
प्रयाणनी जेम प्रवेश		४३-४४ तान तथा कारक संज्ञा अने	
करवानो विधि. ...	२००	तेनुं फळ. (स्थापना	
शुक्रचार. ...	२०१	सहित). ...	२२२
शुक्र अंध. ...	२०१	४५ यात्रामां वक्री गहनुं फळ. २२४	
शुक्रचारना फळ विषे		ग्रहोनी वक्र गति तथा	
मतांतर. ...	२०३	मार्ग गतिना दिवसनी	
वत्सचार तथा तेनी		संख्या. ...	२२५
स्थापना. ...	२०४	अतिचारी ग्रहोनुं	
वत्सचारनुं फळ. ...	२०५	स्वरूप. ...	२२५
रवि, राहु, चंद्र, मंगळ,		ग्रहोनां जन्मनक्षत्रो. २२५	
बुध, गुरु, शुक्र अने		४६ उत्तरचर तथा अंतश्चर	
शनिचारनुं चक्र. ...	२०६	ग्रहो, तेनुं फळ, यात्रा	
शिवचार तथा तेनी		लग्नमां ढ वर्ग तथा वारनो	
स्थापना अने तेनुं फळ. २०६		नियम. ...	२२६
४ यात्रामां चेष्टा निमित्त		४७ यात्रामां केंद्रादिक स्थाननुं	
विगेरेनी शुद्धि. ...	२०७	फळ. ...	२२७
यात्रामां छुष्ट निमित्तोनो		ग्रहोनुं अठार प्रकारे	
परिहार. ...	२१०	बळहीनपणुं. ...	२२९

મૂલ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.	મૂલ શ્લોક.
રાહુના મુલ તથા પુલ્હનું સ્વરૂપ. ૨૨૯		કરનારને કયો ઉપાય જયકારક છે ? ...
મુશુશિલ અને મુશરિફ યોગોની ઉત્પત્તિ. ૨૩૦	૫૦	શત્રુથી પહેલાં કે પછી પ્રયાણ કરવા વિષે.
ગ્રહોની નવ પ્રકારે નિર્બલતા. ૨૩૦	૫૧	ચોર, બ્રાહ્મણ, અન્ય વા તથા રાજાને આશ્રી યાત્રાનો નિયમ.
૪૮ યાત્રામાં કેન્દ્ર સ્થાનનો વિશેષ. ૨૩૦	૫૨-૬૧	રાજાને પ્રયાણ કરવાના ગ્રહયોગો.
દિક્પતિને સન્મુલ રાલવાનો પ્રકાર તથા તેની સ્થાપના. ૨૩૧	૬૨	સર્વ યોગોનો સાર.
સન્મુલ રહેલા ગ્રહનું ફલ. ૨૩૧		બૃહજ્ઞાતકમાં કહેલ રાજયોગો તથા તેમાં જન્મેલાનું ફલ.
૪૯ યાત્રાની કુંભલીમાં કેવા અને કયા ગ્રહોએ પ્રયાણ	૬૩	યાત્રાદિકમાં ચિત્તોત્સાહન પ્રબલતા.
	૬૪	યાત્રામાં દિશાનો વિજાગ.

વાસ્તુદાર. ૯.

૬૫ વાસ્તુમાં લેવાનાં ૭ પ્રકારનાં બલ. ૨૫૦	કયા વાસ્તુમાં કોન હાથથી માન કરવું ? તથા જીંતોને ગણવી કે નહીં ? તે વિષે. ..
૬૬ ધ્વજાદિક આઠ આયો તથા તેની સ્થાપના. ૨૫૧	વાસ્તુનું જન્મનક્ષત્ર વિગેરે.
કાર્ય પરત્વે આયોનો ઉપયોગ. ૨૫૨	વ્યયના પિશાચાદિક ત્રણ પ્રકાર તથા શાંતાદિક આઠ પ્રકાર.
૬૭ એક આયને સ્થાને (બદલે) અન્ય આય લેવાનો વિધિ. ૨૫૩	૬૯ ઇંદ્ર, યમ અને દ્વાપ નામના અંશો લાવવાની રીત
૬૮ ફલ, આય, નક્ષત્ર અને વ્યય લાવવાની રીત. ૨૫૩	૭૦-૭૧ ધ્રુવ વિગેરે સોલ પ્રકારના વાસ્તુ તથા તેનું ફલ.

શ્લોક.	પૃષ્ઠ.	મૂળ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
ખસ્તારનો પ્રકાર તથા તેના		ઘરની રાશિ જાણવા માટે	
સોઝ જંગની સ્થાપના. ૧૫૬		નક્ષત્રના પાદ લાવ-	
ધ્રુવાદિક ઘરો ઉત્પન્ન કર-		વાની રીત. ... ૧૬૪	
વાની રીત. ... ૧૫૭		૭૯ બ્રાહ્મણાદિકને આશ્રી ઘરના	
ઘરની દિશાનો નિર્ણય. ૧૫૭		આય તથા ઘારની	
ધ્રુવાદિક ઘરોની		વ્યવસ્થા. ... ૧૬૫	
સ્થાપના. ... ૧૫૮		૮૦ આયાદિકનો અપવાદ. ૧૬૫	
વાસ્તુમાં ચંદ્રનું વલ તથા		૮૧ સૂત્રપાત વિગેરેનું મુહૂર્ત. ૧૬૫	
રાશિવલ, તારાવલ વિગેરે. ૧૫૯		૮૨-૮૩ ઘરના આરંજમાં લગ્નવલ. ૧૬૬	
વાસ્તુ આરંજ કરવાના		૮૪ લગ્નને વિષે દોષ. ... ૧૬૮	
મહીના તથા તેનું ફલ. ૧૬૧		૮૫ યાત્રાશ્રી પાઠા આવેલા	
ઘરના આરંજમાં સંક્રાંતિ		રાજાદિકનો ઘરપ્રવેશ	
કરીને યુક્ત એવા સૂર્ય		અથવા નવા ઘરમાં પ્રવેશ. ૧૬૯	
માસો. ... ૧૬૧		૮૬-૮૭ ઘરપ્રવેશમાં વાર તથા	
કઈ દિશામાં પ્રથમ ખોદ-		નક્ષત્રનો નિયમ. ... ૧૬૯	
વાનો આરંજ કરવો ?		૮૮ ઘરપ્રવેશમાં લગ્નવલ. ... ૧૭૧	
(વાસ્તુના મસ્તકાદિક		ગૃહસ્થાપન અને ગૃહ-	
અવયવો). ... ૧૬૨		પ્રવેશમાં પ્રહોની	
વિદિશામાં ખોદવાનો		વ્યવસ્થા. ... ૧૭૨	
નિયમ (શેષનાગના		વધૂપ્રવેશ તથા સૂતિકા-	
અવયવો). ... ૧૬૨		ગૃહ નિર્માણ અને	
આયાદિક કહેવાનું તાત્પર્ય. ૧૬૩		પ્રવેશ. ... ૧૭૩	

વિમર્શ. ૬.

વિલગ્નઘાર. ૧૦.

વિવાહ, દીક્ષા અને પ્રતિ-		૩ જે વર્ષ, માસ વિગેરેમાં લગ્ન	
ષ્ઠામાં લગ્નની આવશ્ય-		લેવાનું નથી તે વિષે. ... ૧૭૫	
કતા તથા સૌર માસ		સિંહસ્થમાં લગ્નનો દોષ	
આશ્રીને તેનું મુહૂર્ત. ... ૧૭૩		તથા અદોષ. ... ૧૭૬	
ચાંદ્ર માસનો નિયમ. ... ૧૭૪			

मूल श्लोक.

पृष्ठ.

धनार्क तथा सीनार्कमां
 लग्ननो दोष तथा
 अदोष. १७७
 विष्णुना शयनकाले
 लग्ननो निषेध. १७८
 अधिक मासमां लग्ननो
 निषेध तथा अधिक
 मास लाववानो प्रकार. १७८
 क्य मास जाणवानी
 रीत. १७९
 लग्ननो तथा अंशनो
 स्वामी नीच होय के
 अस्त पाम्यो होय तो
 लग्ननो निषेध. १७९
 लग्नमां बुधना अस्तोद-
 यनुं समान फल. १८०
 ग्रहोना उदय अने
 अस्तना दिवसनी
 संख्या. १८०
 ग्रहोना उदयास्त अवानो
 प्रकार. १८०
 लग्न तथा अंशनो स्वामी

मूल श्लोक.

कूर होय त्यारे लग्ननो
 निषेध.
 गुरु शुक्रना अस्तमां
 लग्ननो निषेध.
 क्षोपगत गुरुमां लग्ननो
 निषेध.
 नक्षत्रने नामे महीनानां
 नामो.
 बुधना उदयमां लग्न-
 शुचपणुं.
 शुक्रना अस्तमां दीक्षानो
 अनिषेध.
 गुरु नीच स्थानमां होय
 त्यारे लग्ननो निषेध
 लग्नमां नीचांशोनो
 त्याग.
 विवाहादिकमां समयन
 शुद्धि.
 विवाहादिकना लग्नमां शु-
 तथा गुरुनी त्याज्य अ-
 स्थान.

४

मिश्रछार. ११.

५

लग्न ग्रहण करवामां ग्रह-
 गोचरनी शुद्धि. १८४
 चंद्रना पंदर प्रकारनां
 बल विषे. १८४
 दीक्षादिकमां चंद्रादि-
 कना बलनी आव-
 श्यकता. १८४

ग्रहोना बलनी तरत
 मता.
 चंद्रना बल विषे.
 ग्रहगोचर करतां अष्ट
 वर्गनुं बलवानपणुं.
 दश वर्ष उपरांत वय
 बाळी कन्या म

लोक.	पृष्ठ.	मूल श्लोक.	पृष्ठ.
मात्र लग्ननीज आव- श्यकता. ...	१८६	नानी रीत तथा तेनी स्थापना. ...	१८७
लग्नमां मासशुद्धि, दिन- शुद्धि तथा नक्षत्रशुद्धि विषे.	१८६	१५ नक्षत्रना दोषनो प्रकार. १८८ राहुना नक्षत्रनुं तथा विद्वर नक्षत्रनुं त्याज्य- पणुं.	१८९
लग्नमां दिनशुद्धि विषे. ...	१८८	ग्रहजिज्ञ (वेध) नक्ष- त्रनो त्याग तथा तेनी स्थापना.	१९०
लग्नमां नक्षत्रशुद्धि. ...	१९१	१६ अशुद्ध नक्षत्रनी शुद्धि. ...	३०१
प्रतिष्ठाने आश्री विशेष. १९१		केतुना उदयनुं नक्षत्र जाणवानी रीत. ...	३०२
सप्तर्षिउनो नक्षत्रचार. १९२		१७ वेध अने एकार्गलादिके दूषित अथेदा नक्षत्रनो त्याग.	३०४
युद्धिष्ठिर अने शास्त्रि- वाहनना शकनो काल. १९२		१८ समयनी शुद्धि (क्रांति- साम्य दोष). ...	३०४
सप्तर्षिउना उदयनी व्यवस्था.	१९२	क्रांतिसाम्य काढवानी रीत.	३०५
विवाहादिकमां शुभ नक्षत्रो तथा तेनी स्थापना. ...	१९३	विवाहमां तजवा योग्य अठार दोषो तथा तेमनो जंग.	३०७
विवाहनां नक्षत्रोमां विशेष. १९३		१९-२० प्रतिष्ठामां लग्नना अंशनो नियम.	३१४
१३ विवाहमां वर्णक, कुसुंज, मंरुपारोपण, वेदिका, जुवारा अने वेसवाल विगेरेनुं मुहूर्त.	१९४	द्विस्वजायादिक त्रण प्रकारनां लग्ननी स्थापना.	३१५
प्रतिष्ठा आश्री नक्षत्रनो नियम.	१९५	२१ दीक्षामां लग्नना अंशनो नियम.	३१७
नक्षत्रोनी ब्राह्मणादिक जाति.	१९५		
नव प्रकारनां नक्षत्रोनी अशुचता.	१९६		
अजिषेक नक्षत्र तथा देश नक्षत्र. ...	१९७		
पद्म नक्षत्रनी स्थाप-			

મૂળ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
૨૨ વિવાહમાં લગ્ન તથા અંશોનો નિયમ. ... ૩૧૮	
૨૩ પ્રતિષ્ઠા, દીક્ષા અને વિવા- હનાં લગ્ન વિષે સાધારણ નિયમ. ... ૩૧૯	
કૂર કર્તરીની ઉત્પત્તિ તથા તેની સ્થાપના. ૩૧૯	
જામિત્ર દોષની ઉત્પત્તિ. ૩૨૧	
ચંદ્રથી કેન્દ્રસ્થાનમાં રહેલા કૂર ગ્રહના દોષ વિષે. ... ૩૨૨	
૨૪ ચંદ્રથી સાતમા સ્થાને રહેલા કૂર ગ્રહથી ઉત્પન્ન થતા જામિત્ર દોષનો જંગ. ... ૩૨૨	
૨૫ દીક્ષાસમયે ચંદ્રની સાથે રહેલા બીજા ગ્રહોનું ફળ. ૩૨૩	
૨૬ વિવાહ તથા દીક્ષાનો સાધારણ નિયમ. ... ૩૨૩	
યુતિ દોષ તથા તેનું ફળ. ૩૨૪	
૨૭ જામિત્ર દોષનો જંગ. ... ૩૨૪	
૨૮ પ્રતિષ્ઠાને આશ્રી ગ્રહોની યુતિ તથા દૃષ્ટિનું ફળ. ૩૨૫	
૨૯-૩૪ સર્વ શુભ કાર્યનાં ઘટિકા લગ્નોમાં સાધારણ રીતે વર્જ્ય સમય. ... ૩૨૬	
પ્રતિષ્ઠાદિકમાં ઘટિકા લગ્નમાં સાધારણ જંગ આપનારી ગ્રહોની સંસ્થા. ... ૩૩૩	

મૂળ શ્લોક.	
૩૫ દીક્ષાલગ્નમાં અસાધારણ ગ્રહોની સંસ્થા. ...	
૩૬-૩૭ વિવાહલગ્નમાં રેલા આપ- નારી ગ્રહોની સંસ્થા. ...	
૩૮-૪૧ વિવાહલગ્નમાં વિશેષ. ...	
૪૨-૫૦ સર્વ કાર્યમાં સાધારણ ગ્રહ- સંસ્થારૂપ શુભ યોગો. ...	
૫૧ પ્રતિષ્ઠાલગ્નમાં રેલા આપ- નારી ગ્રહસંસ્થા. ...	
૫૨-૫૩ પ્રતિષ્ઠાલગ્નમાં વિશેષ. ...	
૫૪ સર્વ કાર્યમાં શુભ ગ્રહોની શક્તિ તથા તેનું ફળ. ...	
ગ્રહોને વિષે વીશ પ્રકા- રનું બલ. ...	
ગ્રહોના હર્ષસ્થાનના ચાર પ્રકાર. ...	
રિષ્ટ યોગ થવાની રીત. (બુધ પંચક દોષ).	
૫૫-૫૬ બુધ, ગુરુ અને શુક્રના ઉચ્ચપણાને વિષે શક્તિનું ફળ. ...	
દોષો વડે લગ્નની અશુ- ભતા. ...	
સાધ્ય તથા અસાધ્ય દોષો. ...	
૫૭ સાધ્ય દોષનો પ્રતીકાર. ...	
૫૮ શુભ ગ્રહોની દૃષ્ટિની શક્તિ. ...	
૫૯ શુભ ગ્રહોની સંસ્થા. ...	
૬૦-૬૧ ગ્રહોના ઉદયાસ્તની શુદ્ધિ.	

श्लोक.	पृष्ठ.
मेघादिक लग्ननुं मान. ...	३६२
साठ गुरु अक्षरोनी एक	
पळ, ते विषे श्लोक. ३६३	
लंका नगरीना लग्ननुं	
मान तथा तेनी	
स्थापना. ...	३६३
मध्य देशमां लग्ननुं	
मान तथा तेनी	
स्थापना. ...	३६४
अणहिल्लपुर पाटणना लग्ननुं	
मान तथा तेनी स्थापना. ३६६	
लग्नोनुं उदय संबंधी	
घनीळनुं मान अने	
होरादिकनुं पळमान. ३६६	
नक्षत्रोना उदयनुं मान,	
तेनी स्थापना. ...	३६७
राशिळनी विशेष संज्ञा	
तथा तेनुं प्रमाण. ...	३६८
सूर्यने स्पष्ट करवा माटे	
वारे संक्रांतिळनी अंतराळ	
घनीळ. ...	३६८
संक्रांतिळना अंतरनी	
शुक्तिनो यंत्र. ...	३६९
सूर्य स्पष्ट करवानी रीत. ३६९	
स्पष्ट करेला सूर्यथी अय-	
नांश सहित सूर्यनुं जोग्य	
मान लाववानी रीत. ...	३७१
अयनांश लाववानी	
रीत. ...	३७२

मूळ श्लोक.	पृष्ठ.
६८ इष्ट लग्ननुं शुक्त लाववा	
वमे करीने इष्ट समयने	
स्पष्ट करवानी रीत. ...	३७३
६९-७० लग्ननो नवांशक स्पष्ट करवा	
माटे बीजो प्रकार. ...	३७५
७१-७२ समयने आश्रीने लग्न लाव-	
वानी रीत. ...	३७७
दिवसे काळने आश्रीने	
लग्न अने अंश लाव-	
वानी रीत. ...	३७८
रात्रिळ काळने आश्रीने	
लग्न अने अंश लाव-	
वानी रीत. ...	३८०
शंकु ठायामां उपयोगी	
दिनमान लाववानी	
रीत. ...	३८०
मध्याह्नी ठायी लाव-	
वानी रीत. ...	३८२
मध्याह्न ठायीशी इष्ट	
काळनी ठायी लाव-	
वानी रीत. ...	३८२
ग्रहोनुं तथा तेनी गतिनुं	
स्पष्टीकरण. ३८४	
ग्रहोने स्पष्ट करवानुं	
फळ. ...	३८९
चक्री तथा मार्गी अयेला	
ग्रहोनी स्पष्टता कर-	
वानी रीत. ...	३९०
७३ विवाहमां गोभूक्षिक लग्न. ३९६	

મૂળ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.	મૂળ શ્લોક.
૭૪ ગોધૂલિક લગ્નમાં કેટલી		અદ્યપ દોષવાળા લગ્નના
શુદ્ધિ હોવી જોઈએ ? ૩૯૬		સ્વીકાર વિષે.
૭૫ ધ્રુવ લગ્ન વિષે. ૩૯૯		શકુનની બઠવત્તા.
૭૬-૮૨ રાજાદિકના અગ્નિવેકનું		ચંદ્ર સૂર્ય નામી.
મુહૂર્ત. ૪૦૦		પૃથ્વી, જલ વિગેરે પાંચ
૮૩-૮૫ અગ્નિવેકમાં મોટા દોષો. ૪૦૩		તત્ત્વો વિષે.
આચાર્યાદિક પદ-		ટીકાકારની પ્રશસ્તિ.
સ્થાપના વિષે. ૪૦૩		ગ્રંથકાર (ટીકાકાર)
૮૬ સમગ્ર ગ્રંથના અર્થનું સમ-		નો અગ્નિપ્રાય.
ર્થન. ૪૦૫		

લગ્નશુદ્ધિની અનુક્રમણિકા.

૧ મંગલ. ૪૨૩	૪ લગ્ન કહેવાનું છે ?
૨-૩ લગ્ન શબ્દનો અર્થ તથા	આ ગ્રંથનાં ગોચરશુદ્ધિ
આ ગ્રંથમાં કયા વિષયનું	વિગેરે ત્રણ ધારનાં નામ
ગોચરશુદ્ધિ. ૧.	
૫-૧૨ ચંદ્ર, ગુરુ, રવિ અને તારા-	ત્રીની શુદ્ધિ.
દિનશુદ્ધિ. ૨.	
૧૩ દિનશુદ્ધિમાં માસ વિગેરે	૩૪-૩૫ કુમાર યોગ.
દશ ધારનાં નામ. ૪૨૫	૩૬ શુદ્ધ કાર્યમાં યોગની
૧૪-૧૫ માસની શુદ્ધિ. ૪૨૫	વ્યવસ્થા.
૧૬ વારની શુદ્ધિ. ૪૨૫	૩૭ રજશ્વન્નાદિક ચાર ધારોન
૧૭-૨૦ તિથિની શુદ્ધિ. ૪૨૬	નામ.
૨૧-૨૩ નક્ષત્રની શુદ્ધિ. ૪૨૬	૩૮ રજશ્વન્ન દિવસનું સ્વરૂપ.
૨૪-૨૬ યોગની શુદ્ધિ. ૪૨૭	૩૯-૪૨ સંક્રાંતિ દગ્ધ તથા ગ્રહણ
૨૭ કરણની શુદ્ધિ. ૪૨૭	દગ્ધ તિથિ.
૨૮-૨૯ સિદ્ધિ યોગનું સ્વરૂપ. ૪૨૭	૪૩ કર્ક યોગ.
૩૦-૩૩ બીજા સિદ્ધિ યોગો. ૪૨૮	

अनुक्रमणिका.

१९

क्र.	पृष्ठ.	सूळ श्लोक.	पृष्ठ.
वार नक्षत्रने आश्री अशुज		दग्ध नक्षत्र विषे. ४३३
योग. ४३०	६१-६४ विष्णु ग्रह विषे. ४३३
ग्रह जन्मनक्षत्र अशुज		६५ उपग्रह नक्षत्र. ४३४
योग. ४३१	६६-६७ लक्षा. ४३४
३ अर्धग्रह, कुलिक, उपकु-		६८-६९ पात. ४३५
लिक विगेरे कुयोगो.	४३१	७०-७१ एकार्गल. ४३५
५ संध्यागत विगेरे वर्ज्य		७२-७६ एकार्गलनी बीजी	
नक्षत्रो तथा तेमनां फळ.	४३२	रीत. ४३६
धूमित, आर्द्धिगित अने		७७ सगुण नक्षत्र. ४३७

खगोलशुद्धि. ३.

खगोलशुद्धिना प्रकार.	४३७	९६-९७ उदयास्तशुद्धि. ४४०
७ वर्गनी शुद्धिनां नामो		९९-१०१ ग्रहोनी दृष्टि. ४४०
तथा पांच वर्गनी शुद्धिनी		१०२-११३ दीक्षाने आश्री ग्रहोनुं	
प्रमाणता..... ४३७	बलवानपणुं. (दीक्षा-	
मेषादिक खगोलना पळोनी		कुंरुळी).	४४१
संख्या. ४३७	११४-१२६ प्रतिष्ठाने आश्री शुद्धि-	
१ त्रिंशांशने आश्री ७		शुद्धि ग्रहो (प्रतिष्ठा-	
वर्गनी शुद्धि.	४३८	कुंरुळी).	४४३
नवांशने आश्री खगोलनी		१२७ सूरिपद, राज्याभिषेक,	
शुद्धि. ४३८	विवाह विगेरे माटे	
५ खगोलनां स्थानो तथा होरा.	४३८	जलामण.	४४५
डेष्काण. ४३९	१२८-१३१ शीघ्रतार्थी कार्य करवा	
२ नवांशा. ४३९	माटे ध्रुव खगोल तथा	
छादशांशा..... ४३९	ठायी खगोल.	४४५
त्रिंशांशा. ४३९	१३२ शुद्धि शकुन विषे. ४४६
सौम्य तथा क्रूर ग्रहो.	४४०	१३३ ग्रंथनुं फलितार्थ. ४४६

દિનશુદ્ધિની અનુક્રમણિકા.

મૂળ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.	મૂળ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
૧ મંગલ.	૪૪૯	૨૦ અજિજિત્ નહત્રની	
૨ વારના સ્વામી તથા તેની		સમજણ.	
સૌમ્ય વિગેરે સંજ્ઞા. ૪૪૯		નહત્રોના અદ્દરોને	
૩ વારને વિષે હોરા. ૪૪૯		યંત્ર.	
૪ વારની પ્રવૃત્તિનો નિર્ણય. ૪૫૦		૨૧ કફ રાશિમાં કેટલાં	
૫ વારને આશ્રી સુવેળા		નહત્રો આવે તે, યંત્ર	
(ચોઘમીયાં). ૪૫૦		સહિત.	
૬ કુલિક, કંટક, ઉપકુ-		૨૨-૨૪ ચંદ્રની અવસ્થાઈ, અંદ	
લિક અને કાલવેળા,		તેનું બલ.	
યંત્ર સહિત. ૪૫૦		૨૫-૨૭ તારાબલ, યંત્ર સહિત.	
૭ વર્જ્ય અર્ધપ્રહર તથા		૨૮ રવિ યોગ.	
ગમનાદિકમાં વર્જ્ય		૨૯ કુમાર યોગ.	
દિશા, યંત્ર સહિત. ૪૫૧		૩૦ રાજ યોગ.	
૮ તિથિર્જનાં નંદાદિક		૩૧ સ્થવિર યોગ.	
નામો. ૪૫૧		૩૨ યમલ તથા ત્રિપુસ્કર	
૯-૧૦ શુભ કાર્યમાં વર્જ્ય		યોગ.	
તિથિર્જ. ૪૫૧		૩૩ પંચક યોગ.	
૧૧ સૂર્યદગ્ધા તિથિ. ૪૫૨		વિષ્કંજાદિક સત્યા-	
૧૨-૧૩ સ્થિર તથા ચર કરણો. ૪૫૨		વીશ યોગોનો યંત્ર	
૧૪-૧૫ વિષ્ટિનું સ્વરૂપ, યંત્ર			
સહિત. ૪૫૩		૩૪ વર્જ્ય યોગો.	
૧૬ જ્ઞા (વિષ્ટિ) નાં અંગો		૩૫-૩૬ આનંદાદિક અઘ્યાવીઃ	
તથા તેનું ફલ. ૪૫૪		યોગોની ઉત્પત્તિ તથા	
૧૭ કરણની અવસ્થાઈ..... ૪૫૪		તેનું ફલ, સયંત્ર	
૧૮-૧૯ નહત્રોનાં નામ તથા		૩૭-૩૮ વારને આશ્રી શુભ	
તેની તારાઈ, યંત્ર		તિથિર્જ.	
સહિત. ૪૫૪		૩૯-૪૨ વારને આશ્રી શુભ	
		નહત્રો	

श्लोक.	पृष्ठ.	मूल श्लोक.	पृष्ठ.
अमृतसिद्धि योग.	४६२	७१	प्रयाणमां नक्षत्रने आश्री
उत्पात, मृत्यु, काण			अशुच समय. ४६७
अने सिद्धि योगो,		७२	परिधनुं स्वरूप, यंत्र
यंत्र सहित.	४६२		सहित. ४६७
यमघंट तथा ग्रह जन्म-		७३-७४	दिक्शूल तथा विदिक्-
नक्षत्र.	४६२		शूल. ४६७
कर्क योग.	४६३	७५	शूलना दोषनो अपवाद. ४६९
१ वारने आश्री अशुच		७६	नक्षत्रशूल. ४६९
तिथिर्घ.	४६३	७७	वत्सनुं स्वरूप. ४६९
० त्रण प्रकारनुं गंमांत		७८-७९	योगिनी, यंत्र सहित. ४७०
तथा तेनुं फळ, सयंत्र. ४६३		८०	राहुविचार. ४७०
वज्रपात योग.	४६४	८१	शिवविचार, यंत्र सहित. ४७०
४ मृतक अवस्थावाळां		८२	रविविचार. ४७१
नक्षत्रो.	४६४	८३	चंद्रविचार. ४७२
५ नक्षत्रोनी तीक्ष्ण, उग्र		८४	शुक्रविचार. ४७२
विगेरे संज्ञा तथा तेनुं		८५	पाश तथा काळ. ४७२
फळ.	४६५	८६	हंस (नामी) विचार. ४७२
प्रस्थान करवा विषे.	४६५	८७	चैत्यनुं खात तथा शिखा-
प्रयाणमां शुच लग्नादि-			स्थापन मुहूर्त. ४७३
कनुं फळ.....	४६६	८८	प्रतिमानो गृहप्रवेश. ४७३
३ प्रयाणमां शुच तिथि		८९-९०	अधोमुख विगेरे नक्षत्रो
तथा तेनुं फळ.	४६६		अने तेनुं फळ. ४७३
प्रयाणमां वर्ज्य तिथि. ४६६		९१	प्रतिमानुं नाम पारुवानी
तिथि नक्षत्रने योगे			रीत. ४७३
प्रयाणमां शुच वार. ४६६		९२-९३	षष्ठाष्टक. ४७४
प्रयाणमां सामान्य शुच		९४-९६	नक्षत्रयोनि वेर. ४७४
दिवस.	४६६	९७	वर्गाष्टक. ४७५
प्रयाणमां अशुच दिवस. ४६७		९८	नामीमां रहेळां नक्षत्रना
० प्रयाणमां शुच, मध्यम			जाव, नामीयंत्र. ४७५
अने अशुच नक्षत्रो. ४६७		९९	विंशोपक. ४७५

મૂળ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.	મૂળ શ્લોક.
૧૦૦-૧૦૧ દેવગણાદિક. ૪૭૬	૧૨૧-૧૨૭ દીક્ષા તથા પ્રતિષ્ઠાનાં
૧૦૨-૧૦૩ વિદ્યારંજ વિષે. ૪૭૬	મુહૂર્ત.
૧૦૪-૧૦૫ લોચ વિષે. ૪૭૭	૧૨૮-૧૩૨ સંધ્યાગત વિગેરે વર્જ્ય
૧૦૬ કર્ણવેધ તથા રાજાના		નદ્વત્રો તથા તેનું
દર્શનનાં નદ્વત્રો. ૪૭૭	સ્વરૂપ.
૧૦૭ વસ્ત્રધારણ. ૪૭૭	૧૩૩ હપગ્રહ.
૧૦૮ નવાં પાત્ર વાપરવા વિષે.	૪૭૮	૧૩૪ એકાર્ગલ્લ યંત્ર
૧૦૯-૧૧૦ ગયેલી વસ્તુ પાઠી		સહિત.
આવવા વિષે, યંત્ર		૧૩૫ પાત દોષ.
સહિત. ૪૭૮	૧૩૬ લક્ષ્મી દોષ.
સર્પદંશ વિષે. ૪૭૯	૧૩૭ વેધ દોષ.
૧૧૨-૧૧૩ રોગની શાંતિ જોવા		સસ શલાકા યંત્ર.
વિષે. ૪૭૯	૧૩૮ પંચ શલાકા યંત્ર વરુ
૧૧૪ ઔષધ શરુ કરવાનાં		ગ્રહવેધ. ..
નદ્વત્રો. રોગથી મુક્ત		૧૩૯ ઢાયા લગ્ન.
અયેલાને સ્નાન. ૪૭૯	૧૪૦ ધ્રુવ ચક્રનું ફલ.
૧૧૫-૧૧૬ મૃત્યુ જોવા વિષે.		૧૪૧ શંકુ ઢાયા લગ્ન વિષે.
ત્રિનામી યંત્ર. ૪૮૦	૧૪૨ પ્રથમ ગોચરી, નંદી
૧૧૭-૧૧૮ મૃત કાર્યમાં વર્જ્ય		વિગેરે.
નદ્વત્રો અને તેનો		૧૪૩ હપસંહાર.
વિધિ. ૪૮૦	૧૪૪ ગ્રંથકારનું નામ.
૧૧૯-૧૨૦ સંયોગી નદ્વત્રો. ૪૮૧	

॥ श्रीउदयप्रभदेवसूरिविरचित ॥

॥ आरंभसिद्धि ॥

॥ भाषान्तर ॥

॥ अथ प्रथमो विमर्शः ॥

॥ ॐ नमः श्रीसर्वज्ञाय ॥

श्रीधर्मन्यायसम्यग्व्यवहृतियुवतेर्जीवलोकेन जर्त्रा,
श्रेष्ठे तादृष्मुहूर्त्ते परिणयनमिहाचीकरद्यो युगादौ ।
खीद्यायेते यथैतौ सततमवियुतौ सत्फलाढ्यौ स दत्तां,
वस्तुं नः सिद्धिसौधे सुसमयमृषजस्वामिदैवज्ञराजः ॥

र्थ—जे ऋषजदेव स्वामीए युगना प्रारंभमां तेवा कोइ श्रेष्ठ मुहूर्त्ते श्रीधर्म अने
र्वक सम्यक् प्रकारनी व्यवहृति (व्यवहार)रूप युवति (स्त्री)नो जीवलोके-
र्ता साथे विवाह कराव्यो हे, ते श्रीऋषजस्वामीरूपी श्रेष्ठ दैवज्ञ (नैमित्तिक) जे
आ बभूवे दंपती सत् फले करीने व्याप्त एवा अइने निरंतर वियोग रहित क्रीना
प्रकारे सिद्धिरूपी सौधमां निवास करवा माटे अमने सारुं मुहूर्त्त आपो.

आदर्शेषु पुरापि सन्ति कतिचिद्व्याख्यालवाः केऽपि च,
प्राप्ताः श्रीवरसोमसुन्दरगुरोः पादप्रसादान्नवाः ।
उक्तानुक्तदुरुक्तमर्थमथ तैरारंभसिद्धेरहं,
व्याकर्तुं स्वपरोपकारविधये तद्वार्तिकं प्रस्तुवे ॥

र्थ—आ आरंभसिद्धि नामना ग्रंथनी व्याख्याना केटलाक लवो (नानी व्याख्या)
पण केटलांक पुस्तकोमां हे, अने केटलाक नवा लवो मने उत्तम एवा श्रीसोम-
गुरुना चरणकमलना प्रसादधी प्राप्त थया हे, माटे ते सर्व लवोए करीने पोताना
रना उपकारने माटे उक्त, अनुक्त अने दुरुक्त अर्थने स्पष्ट करवा माटे हुं आ
सिद्धिनी व्याख्या करुं हुं.

जरतक्षेत्रमां समग्र त्रिवर्ग (धर्म, अर्थ अने काम)नुं इच्छा प्रमाणे उपार्जन कर-
गर्जना करतो गुर्जर (गुजरात)नामे देश हे. तेना स्वामी श्रीवीरधवल नामना राजाए
ते (संघवी) श्रीवस्तुपालने सर्व राज्यना व्यापारनो अधिकार आप्यो हतो. ते
रे श्रीशत्रुंजय, उज्जयंत (गिरनार) अने अर्बुद (आबु) विगेरे मोटां तीर्थोमां

પોતાના અર્બુદ, અંબુજ અને સર્વ વિગેરે સંખ્યાવાળા ડ્રવ્યનો વ્યય કરીને ક અહંકાર નાશ પમાડ્યો હતો. જિન્ન જિન્ન દેશમાં નિવાસ કરનારા કવિજનોએ સ્તુતિર્જના સમૂહને સહન કરનાર અને તેવા પ્રકારના ધીર, ઉદાત્ત અને મનોહર શ્રેણિ કરીને ઉપાર્જન કરેલા તથા જગતને વ્યાપીને રહેલા યશસ્વી શરીરની કરીને કદાપિ નાશ નહીં પામનાર તે મંત્રીશ્વરે શ્રીનાર્ગેજ ગહના ગુરુ, સત્ જ્ઞા ક્રિયા અને સન્નુણો કરીને શોજતા એવા શ્રીમાન્ ઉદયપ્રજાદેવ સૂરિને આચાર્ય સ્થાપન કર્યા હતા. તેમણે અન્ય અન્ય (જિન્ન જિન્ન) ગ્રંથોમાં બુટક બુટક રહેલાં અને લોકોત્તર કર્મના વિષયવાળા જ્યોતિષનાં મુદ્દર્તાદિક હોવાથી જોશી લોકોને પ્રયાસ થતો જોઈને તેમના ઉપકારને માટે નિરંતર ઉપયોગી, સત્ અર્થની પ્રા. દેવહટ્ટી સમાન આ ગ્રંથ રચ્યો છે. “આ ગ્રંથને જાણનારાઓનું લંક પાંક્તિય (જ્ઞાન) ન થાઉં” એવા હેતુથી પોતાની કૃતિનું સર્વ જ્યોતિષના વિષયમાં સમર્થપણ વવા માટે આ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજે કેટલાંક સાવધ કર્મો પણ સંપૂર્ણ રીતે કર્યા તથા કેવલ ધર્મનાં કાર્યોમાં જ એકાંતપણે અન્યુદયને ઇચ્છતા અમોષ પણ તે (ધર્મ) નાં મુદ્દર્તો અને લક્ષ્ણોના વિષયમાં ઘણા જોશીર્જના વિવાદને પામેલા ગુણ દોષના સ્પષ્ટ કરવા માટે ઘણા ઘણા જ્યોતિષના અગ્નિપ્રાયો દેખાવવાપૂર્વક આ ટીકા ક તોપણ પૂર્વે કહેલા હેતુથી જ તે સાવધ કર્મોના વિષયમાં પણ વ્યાખ્યા કરી સત્ અને અસતના વિવેકમાં (વિવેચન કરવામાં) ચતુર એવા માહ્યા પુરુષોએ ક્રિયાર્જનાં મુદ્દર્તાદિકો માત્ર જાણવા યોગ્ય જ છે, પણ સાવધ કર્મમાં પ્રવર્તેલા કહેવા લાયક નથી. તે વિષે કહ્યું છે કે—

“યદેવ સાધકં ધર્મે તદ્વક્તવ્યં વચસ્વિના ।

ન ત્વીષદપિ બાધાકૃદેષૈવ હિ વચસ્વિતા ॥”

“ધર્મનું જ જે સાધક હોય, તે જ માહ્યા પુરુષે બોલવું જોઈએ, પરંતુ ધર્મને વાધા લેશ પણ બોલવું નહીં. એ જ માહ્યા પુરુષનું મહાપણ છે.”

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—“જ્યારે સાવધ કર્મોનાં મુદ્દર્તાદિક જાણવા યોગ્ય જ પણ કહેવા યોગ્ય નથી, ત્યારે તેવાં કર્મોને આ ગ્રંથમાં લખવાનું શું ફલ છે ? તેવાં કર્મો ગ્રંથમાં લખવાં જ નહોતાં”. આનો જવાબ એ છે જે—“તેવાં કર્મોનું અહીં લખવાનું ફલ છે.” ફરીથી શંકા કરે છે કે—“જ્ઞાન ક્રિયા કરીને જ ફલ (એટલે જ્ઞાનનું ફલ ક્રિયા જ છે.) ક્રિયા રહિત જ્ઞાન તો વંધ્યા ગાયની જેમ પ્રાસ લાયક નથી.” આનો જવાબ એ છે કે—“માત્ર ક્રિયા કરવાથી જ જ્ઞાન ફલવાળું એવો કાંઈ નિયમ નથી, પરંતુ અકૃત્યોમાં (ન કરવા યોગ્ય ક્રિયાર્જમાં) જે ન તે પણ જ્ઞાનનું ફલ છે. નહીં તો ચોરી અને પરસ્ત્રીસેવનાદિક પાપને જાણનારા ।

द्विवेकीने पोतानुं ज्ञान सफल करवा माटे ते चौर्यादिक कर्ममां प्रवृत्ति करवानुं , तेथी करीने अही पण सावद्य कर्ममां प्रवर्तनना निवर्तन वने ज सावद्य कर्मना सफलपणुं कष्टपणुं योग्य ठे. आ ज कारणने लझे कहुं ठे के—

“ये सुविहिताः पदस्थाः प्रौढाः सावद्यवचनतो विरताः ।

तेषामेव ग्रन्थः सदायमुपयोगितां लज्जताम् ॥”

ओ सत्कार्यने करनारा, प्रौढतावाळा अने सावद्य वचनथी निवृत्ति पामेळा (आचार्यादिक पदने धारण करनारा) ठे, तेजने ज आ ग्रंथ सदा उपयोगी थाउं.”

श्रीजिनशासननी प्रज्ञावनादिक विशेष फळना लाजने जोझे कोझार अपवाद प्राश्रीने सावद्य कर्मनी प्ररूपणा करवानुं पण आगममां कहेहुं होवाथी अमुक सावद्य कर्मनां मुहूर्त्तादिकनुं ज्ञान पण उपयोगी ठे. अत्यंत विस्तारथी सयुं. प्रस्तु-
कहीए ठीए.—

“तत्त्वार्थमेव वक्ष्ये कचन विशेषं च सोपयोगमिह ।

तत्तदनुसारतोऽक्षरघटना सूत्रे स्वयं कार्या ॥”

आ ग्रंथनी टीकामां तात्त्विक अर्थने ज कहीश, अने कोझ स्थळे उपयोगी एवा पण कहीश, माटे ते ते तात्त्विक अने विशेष अर्थने अनुसारे सूत्रमां (मूल लोकमां) अक्षरघटना (अक्षरार्थ) पोतानी मेळे करी लेवी.”

शास्त्रना आरंजमां मंगल, अजिधेय, संबंध अने प्रयोजन कहेवां जोझए एवं वाथी प्रथम मंगलने माटे उचित एवा देवताना नमस्कारने ग्रंथकार कहे ठे.—

ॐ नमः सकलारंजसिद्धिनिर्विघ्नवेधसे ।

अर्हणामर्हते साक्षादुपलंजाय शंजवे ॥ १ ॥

—समग्र शुज कर्मना आरंजनी सिद्धिमां निर्विघ्नता करनार, पूजा करवा योग्य, ज्ञानवाळा तथा सुखने उत्पन्न करनारा जिनेश्वरने मारो नमस्कार थाउं.

लोकमां “शं” एटले सुखने माटे “जवति” एटले थवाना स्वज्ञाववाळा ए अर्थने तंस्वर्यविप्राप्नुवो नुः” आ व्याकरणना सूत्रवने नु प्रत्यय लागवाथी शंजु शब्द वे ए चतुर्थी विजक्तिना एकवचननुं रूप थयुं ठे. आवा शंजुने एटले जिनेश्वरने थाउं. आ ग्रंथ सर्व दर्शनीजने उपयोगी होवाथी शंजु एवो श्लेषवाळो शब्द ३. ते शंजु केवा ठे ? तो तेनुं विशेषण “ऊं” ठे, ते “अव्” एटले रक्षण करवुं उपरथी जणादिनुं सूत्र लागी “म” प्रत्यय तथा “ऊद्” आगम आवी गुण

क ज शब्दने जूदा जूदा अर्थमां लइ शकाय ते श्लेष कहेवाय छे, तेथी शंजु एटले महादेव जेश्वर एम वने अर्थ लइ शकाय छे, माटे ए श्लेष कहेवायो.

ધર્વાથી ઉ શબ્દ સિદ્ધ થયો છે. તે અવ્યયના પ્રકરણમાં ગણાવેલો હોવાથી આ અને તેનો અર્થ “પરમબ્રહ્મરૂપ” થાય છે. આ શ્લોકમાં માતૃકાધર્મની જેમ “૬” એ સિદ્ધમંત્ર લખ્યો છે તેનું પ્રયોજન વિદ્ય રહિત ઇષ્ટ અર્થની સિદ્ધિ થાય તે છે સમગ્ર શુદ્ધ આરંજો (કાર્યો)ની સિદ્ધિમાં વિદ્યરહિતપણાના ઉત્પન્ન કરનાર આ ણવને યુક્તિ કરીને “આરંજસિદ્ધિ” એવું આ ગ્રંથનું નામ પણ સૂચવ્યું છે. તથા કરવાને યોગ્ય એ પણ શંકાનું વિશેષણ છે. ત્યાં કોઈ ટેકાણે “અર્હાણામર્હતે” એવું હોય તો “પૂજ્યના પણ પૂજ્ય” એવો અર્થ કરવો. તથા પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનવાળા એ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન છે અને જેનાથી અન્યને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થાય છે એવા શંકાને નમસ્કાર.

હવે બીજા સૂત્ર (શ્લોક) માં અગ્નિધેય, સંબંધ અને પ્રયોજન કહે છે—

દૈવજ્ઞદીપકલિકાં વ્યવહારચર્યા—

મારન્નસિદ્ધિમુદયપ્રજ્ઞદેવ એતામ્ ।

શાસ્ત્રિ ક્રમેણ તિથિ ૧ વાર ૨ જ ૩ યોગ ૪ રાશિ ૫-

ગોચર્ય ૬ કાર્ય ૭ ગમ ૮ વાસ્તુ ૯ વિલગ્ન ૧૦ મિશ્રૈઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—શ્રીઉદયપ્રજ્ઞ આચાર્ય જોશીઠને દીપકની જ્યોત જેવી અને શુદ્ધ વ્ય કાર્યોને આચરણ કરનારી આ આરંજસિદ્ધિને અનુક્રમે તિથિ ૧, વાર ૨, યોગ ૪, રાશિ ૫, ગોચર ૬, વિદ્યારંજાદિક કાર્ય ૭, ગમ (પ્રયાણ) ૮, લગ્ન ૧૦ અને મિશ્ર ૧૧ આ અગ્યાર ધારવને કહે છે.

સ્પષ્ટ અર્થને પ્રકાશ કરવાથી આ આરંજસિદ્ધિ જોશીઠને દીપકની જ્યોત સમ વ્યવહાર એટલે શિષ્ટ (સારા) જનનો શુદ્ધ તિથિ, શુદ્ધ વાર અને શુદ્ધ નક્ષત્રા શુદ્ધ કાર્ય કરવારૂપ સદાચાર. આવા સદાચારની ચર્યા એટલે અમુક રીતે કર તે ચર્યા અગ્નિધેયપણા કરીને જેમાં રહેલી છે. આ પ્રમાણે “વ્યવહારચર્યા” એમ ક આ ગ્રંથનું અગ્નિધેય જણાવ્યું છે; અને આમ કહેવાથી આ ગ્રંથ વાચક થયો આ હારચર્યા વાચ્ય થઈ, તેથી વાચ્ય વાચક જાવ નામનો સંબંધ પણ સૂચવ્યો છે એમ તેમજ “વ્યવહારચર્યા” એવું આ ગ્રંથનું બીજું નામ પણ છે એમ જાણવું. અહીં પ્રયોજન રનું છે—એક અનંતર અને બીજું પરંપર. તેમાં શ્રોતાઠને વ્યવહારની કુશલતાની થાય એ આ આરંજસિદ્ધિનું અનંતર પ્રયોજન છે, તથા યથાર્થ રીતે વ્યવહારની કરીને ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થાય, તથા અનુક્રમે ૪ પુરુષાર્થની પણ સિદ્ધિ થાય એ પરંપર પ્રયોજન છે. હવે પૂર્વોક્ત વ્યવહારચર્યા અગ્નિધેયને અગ્યાર ધારવને વિજ્ઞાગ પામીને બતાવે છે.—પ્રતિપદ્ધ વિગેરે તિથિ

१, अश्विनी आदि नक्षत्रो ३, सिद्धयोगादिक योगो ४, मेव विगेरे
 ॥ जेम चरबुं ते गोचर कहेवाय ते. “चरेरामस्त्वगुरौ” ए सूत्रथी य
 ॥ शब्द सिद्ध अथो ते. एनो अर्थ “पूर्व पूर्वनी राशिथी उत्तर उत्तर
 ॥” एवो थाय ते ६, विद्यारंजादिक कार्यो ७, गम एटखे यात्रा ८,
 , हाट, प्रासाद विगेरे अने तेना संबंधथी तेमां प्रवेश करवो ते पण
 ॥ अने वास्तु नामनां बन्ने चारोनो कार्यचारमां समावेश अइ शके ते,
 ॥ मां घडारे कहेवानुं होवाथी जूदां जूदां चार कर्यो ते. विद्वत् एटखे
 १०, तथा मिश्र एटखे कहेलां अने नहीं कहेलां एवां घणां चारोए
 ॥ कनो एक चारमां संग्रह करवो ते ११, आ अग्यार चारोवने व्यव-

प्रथम तिथिचारने कहे ते.

जज्ञा जया रिक्ता पूर्णा चेति त्रिरन्विता ।

मध्योत्तमा शुक्ला कृष्णा तु व्यत्यया तिथिः ॥ ३ ॥

॥ श्री आरंजीने नंदा, जज्ञा, जया, रिक्ता अने पूर्णा ए प्रमाणे अनुक्रमे
 ॥ ॥ ए रीते त्रण वार गणवाथी पंदर तिथि पूरी थाय ते. एटखे के
 ॥ चिठने नंदा जाणवी, २-७-१२ ए तिथिठ जज्ञा जाणवी, ३-८-१३
 ॥ रिक्ता अने ५-१०-१५ ए तिथिठने पूर्णा जाणवी. आ नंदा विगेरे
 ॥ एटखे के पोतानां नाम प्रमाणे फळ आपनारी ते. ते विषे श्रीपतिए कहुं
 ॥ लव, वास्तु, क्षेत्र अने नृत्यादिक आनंदवाळां कार्यो नंदा तिथिए
 ॥ विवाह, अलंकार, वाहन, प्रयाण तथा शांतिपौष्टिकादिक जज्ञ कर्मोने
 ॥ मां आवे ते. युद्ध तथा सैन्य उपर हुमलो करवो विगेरे विजयवाळां
 ॥ ए करवामां आवे ते. वध, बंध, घात, विष, अग्नि अने शस्त्रादिक संबंधी
 ॥ ए करवामां आवे ते. तथा विवाह, दीक्षा, यात्रा विगेरे मांगलिक कार्यो
 ॥ मां आवे ते. सामान्य रीते तो अमावास्या अने रिक्ता तिथिने वर्जिने
 ॥ शुभ कार्य करवामां आवे ते. तथा अमावास्याने दिवसे ते ज तिथिए
 ॥ न्य कार्य सिवाय बीजां कार्य करवानो निषेध ते. लक्ष कहे ते के—

अंशरहादीक्षाकुजेषु कर्मसु स्थाने । रिक्तादर्शाष्टम्यः शस्ताः ॥”

॥, दीक्षा, कुज कार्य अने स्थान एटलां कार्यमां रिक्ता तिथि तथा
 ॥ अष्टमी ए पांच तिथिठ शुभ ते.”

શુક્લ પક્ષની પહેલી પાંચ તિથિનું હીન કહેવાય છે, ઠઠ્ઠી દશમ સુધીની વી તિથિનું મધ્યમ છે, અને અગ્યારશથી પૂર્ણિમા સુધીની ત્રીજી પાંચ તિથિનું ૦ પરંતુ કૃષ્ણ પક્ષમાં ૯થી ઊલટું જાણવું. ૯ટલે કે કૃષ્ણ પક્ષમાં પહેલી પાંચ તિથિનું ત્રીજી પાંચ મધ્યમ અને ત્રીજી પાંચ તિથિનું હીન જાણવી.

રત્નમાલામાં તિથિના સ્વામી આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—

“તિથિપાશ્વતુર્મુખ ૧ વિધાતૃ ૨ વિષ્ણવો ૩, યમ ૪ શીતદીધિતિ ૫ વિશાલ ૬ વા વસુ ૭ નાગ ૮ ધર્મ ૧૦ શિવ ૧૧ તિગ્મરશ્મયો ૧૨, મદનઃ ૧૩ કલિ ૧૪ સ્તદનુ વિશ્વ ૧૫

“તુર્મુખ (બ્રહ્મા) ૧, વિધાતા ૨, વિષ્ણુ ૩, યમરાજ ૪, શંક ૫, વિશાલ (સ્વામી) ૬, ઇન્દ્ર ૭, વસુ ૮, નાગ ૯, ધર્મ ૧૦, શિવ ૧૧, સૂર્ય ૧૨, કામદેવ કલિ ૧૪ અને વિશ્વ ૧૫ આ પંદર સ્વામીનું પ્રતિપદ્ધતી પંદર તિથિના અનુક્રમે જ

“તિથૌ હિ દર્શસંક્રાંતે પિતૃનુશાન્ત્યધીશ્વરાન્ ।

ત્રયોદશીતૃતીયયોઃ સ્મૃતસ્તુ ચિત્તપોઽપરૈઃ ॥”

અમાવાસ્યાની તિથિને વિષે પિતૃદેવને સ્વામી કહેલા છે. એને ત્રીજા આશ્વાય અને ત્રયોદશીનો ચિત્તપ ૯ટલે કામદેવ સ્વામી છે એમ કહ્યું છે.”

“વક્ત્રિ ૧ વિરજ્ઞો ૨ ગિરિજા ૩ ગણેશઃ ૪, ફણી ૫ વિશાલો ૬ દિનકૃ ૭ નમઃ કુર્ગા ૮ ન્તકો ૧૦ વિશ્વ ૧૧ હરિ ૧૨ સ્મરાશ્ચ ૧૩, શર્વઃ ૧૪ શશી ૧૫ ચેતિ પુ

“અગ્નિ ૧, બ્રહ્મા ૨, પાર્વતી ૩, ગણપતિ ૪, શેષનાગ ૫, કાર્તિકસ્વામી મહેશ ૬, કુર્ગા ૭, યમરાજ ૮, વિશ્વ ૧૧, હરિ ૧૨, કામદેવ ૧૩, શર્વ ૧૪ ૧૫, આ પ્રમાણે પણ અનુક્રમે તિથિના સ્વામીનું પુરાણને વિષે જોયેલા છે.” આ પ્રતિષ્ઠા વિગેરે કાર્યમાં તે તે તિથિનો ઉપયોગ છે. ૯ટલે કે જે દેવની જે તિથિ હોય તે તે દેવની પ્રતિષ્ઠા વિગેરે કરવામાં આવે છે. ૯ જ પ્રમાણે આગલ નક્ષત્ર, કરણ અર્તના સ્વામીઓ કહેવામાં આવશે ત્યાં પણ તે તે દેવની પ્રતિષ્ઠાદિકમાં પોત નક્ષત્રાદિકનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે એમ રત્નમાલાના જ્ઞાણમાં કહ્યું છે. જિન પ્રતિષ્ઠા વિગેરેમાં તો સર્વ શુદ્ધ તિથિ, નક્ષત્ર, કરણ અને મુહૂર્ત ઉપયોગી છે, ક જિનેશ્વર સર્વ દેવોના પણ અધિદેવ છે.

હવે ચરણ ૯ટલે વર્જ્ય તિથિનું કહે છે.—

રિક્તાઃ ૪-૯-૧૪ ષષ્ઠ્યષ્ટમીઘાદશ્યમાવાસ્યાઃ શુન્ને ત્યજેત્ ।

સ્ત્રીકુર્યાન્નવર્મી કાપિ ન પ્રવેશપ્રવાસયોઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ—શુદ્ધ કાર્યમાં રિક્તા (૪-૯-૧૪), ઠઠ્ઠ, આવમ, ચારશ અને અમાવાસ તિથિનું ત્યાગ કરવા હાયક છે. કોઈક શુદ્ધ કાર્યમાં નવમીને પણ લેવામાં જ

धि प्रयाणमां अथवा प्रवेशमां बिलकुल देखी नहीं. आ व्यवस्था शुच एवले
जाणवी, अशुच कार्यमां तो अशुच तिथि ज विशेष सिद्धिकारक कथाय
उपरनी सर्व तिथिउ पक्षिज नामे होवाची अशुच ठे. कह्युं ठे के—

“पष्ठ्यष्टमीचतुर्थीचतुर्दशीद्वादशीकुहूनवमीः ।

पक्षिज्जाण्याहुर्वजते नेतैषु संसिद्धिम् ॥”

आठम, चौथ, चौदश, बारश, अमास अने नोम आठवी तिथिउ पक्षिज
वाय ठे. आ तिथिए करेखा कार्यनी सिद्धि थती नथी. तेमां पण उच अने
बे तिथिउ यात्रामां विशेष अशुच ठे; परंतु ध्रुव कार्यमां ते बे तिथिउ शुच ठे,
कहे ठे. “चौदश पण यात्रामां विशेष अशुच ठे” एम श्रीपति कहे ठे.

त्रीन् वारान् स्पृशती त्याज्या त्रिदिनस्पर्शिनी तिथिः ।

वारं तिथित्रयस्पर्शिन्यवमं मध्यमा च या ॥ ५ ॥

—जे तिथि वृद्धि होवाने छीधे त्रण वारने स्पर्श करती होय ते त्रिदिनस्पर्शिनी
वाय ठे. हर्षप्रकाश ग्रंथमां आने फट्गु नामे तिथि कही ठे, तथा तिथिनाक्ष्यने
वारमां त्रण तिथिनो स्पर्श थतो होय तो ते त्रण तिथिमांनी वचछी तिथि
ने (क्ष्य) कहेवाय ठे. आ त्रिदिनस्पर्शिनी तथा अवम ए बसे तिथि शुच
जैवी. कह्युं ठे के—

“दिनक्षये जवेत्कार्यक्षयस्तेन शुचं न तत् ।

प्रकृत्यन्यत्वमुत्पातस्यहस्पृक् तदतोऽशुचम् ॥”

स (तिथि)नो क्षय होय तो कार्यनो क्षय थाय ठे, माटे क्षय तिथि शुच नथी;
तिनुं अन्यपणुं एटले विकार होय तो ते उत्पात कहेवाय ठे, तेथी त्रण दिवसने
नारी तिथि त्रण अशुच ठे.

हवे दग्धा तिथि कहे ठे.

दग्धामर्केण संक्रान्तौ राश्योरोजयुजोस्त्यजेत् ।

नूत ५ दृगू २ युक्तयोः शेषां शोधिते जगणे १२ तिथिम् ॥ ६ ॥

—सूर्यनी संक्रांतिमां जे राशि चावती होय ते जो विषम (एकी) होय तो
उमेरवा, अने जो सम (बेकी) होय तो तेमां बे उमेरवा. पढी तेनो बारे
जे अंक शेष रहे ते तिथिने दग्धा तिथि जाणवी. बारे जाग वेतां जो शून्य
तो बारशने दग्धा जाणवी, अने बारे जाग क्षय न शकाय तो ते ज तिथि दग्धा
आ दग्धा तिथि शुच कार्यमां वर्जवानी ठे.

પટલે કે—મેષ ૧, મિથુન ૩, સિંહ ૫, તુલા ૭, ધન ૯ અને કુંજ ૧૧ એ છે. આમાંની કોઈ પણ રાશિમાં સૂર્યસંક્રાંતિ હોય તો તે રાશિના અંકમાં બારે જાગ લેતાં જે શેષ રહે તે અંકવાળી તિથિ તે સંક્રાંતિમાં સૂર્યદગ્ધા જાણવી. વૃષ ૨, કર્ક ૪, કન્યા ૬, વૃશ્ચિક ૮, મકર ૧૦ અને મીન ૧૨ એ સમરાશિ છે કોઈ પણ રાશિમાં સૂર્યસંક્રાંતિ હોય તો તે રાશિના અંકમાં બે હમેરી બારે જા શેષ રહે તે તિથિ તે સંક્રાંતિમાં સૂર્યદગ્ધા જાણવી.

હદાહરણ—મેષ રાશિ પહેલી છે, તેથી એકમાં પાંચ હમેરતાં ૭ થાય. તેનો નહોં ચાલવાથી ૭ જ બાકી રહ્યા, તેથી મેષ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે ૭ઠ્ઠને દગ્ધ તુલા રાશિ સાતમી છે, તેથી સાતમાં પાંચ નાલવાથી બાર થાય. તેનો બારે ૫ શૂન્ય વધે છે, તેથી તુલા રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે બારજને દગ્ધા જાણવી. ધન રા છે, તેથી નવમાં પાંચ નાલવાથી ચૌદ થાય. તેનો બારે જાગ લેતાં બે શેષ રહે ધન રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે બીજને દગ્ધા જાણવી. એ રીતે બીજી પણ વિષમ જાણવું. વૃષ રાશિ બીજી છે, તેથી તેમાં બે હમેરી બારે જાગ લેતાં જાગ ચા તેથી ચારના ચાર બાકી રહ્યા; માટે વૃષ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે ચોથને દગ્ધ મકર રાશિ દશમી છે, તેમાં બે હમેરવાથી બાર થાય. તેનો બારે જાગ લેતાં ૨ તેથી મકર રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે બારજ દગ્ધા જાણવી. મીન રાશિ બારમી હમેરતાં ચૌદ થાય તેનો બારે જાગ લેતાં બાકી બે રહે છે, માટે મીન રાશિને ત્યારે બીજને દગ્ધા જાણવી. એ જ રીતે બીજી સમ રાશિમાં પણ જાણવું. તે દર તે સંક્રાંતિના આલા માસમાં તજવી યોગ્ય છે.

દગ્ધા તિથિને જ સ્પષ્ટતાથી કહે છે.—

દગ્ધાઽર્કેણ ધનુર્મીને ૨ વૃષકુંજે ૪ ઽજકર્કિણિ ૬ ।

ઋન્દ્રકન્યે ૮ મૃગેન્દ્રાલૌ ૧૦ તુલૈણે ૧૨ દ્વ્યાદિયુક્તિથિઃ

અર્થ—ધનુષ અને મીનની સંક્રાંતિમાં બીજને દગ્ધા તિથિ જાણવી. વૃષ અ સંક્રાંતિમાં ચોથ, મેષ અને કર્કની સંક્રાંતિમાં ૭ઠ્ઠ, મિથુન અને કન્યાની સંક્રાંતિ સિંહ અને વૃશ્ચિકની સંક્રાંતિમાં દશમ તથા તુલા અને મકર રાશિની સંક્રાંતિ દગ્ધા તિથિ કહેવાય છે. આ રીતે સૂર્યદગ્ધા તિથિ જાણવી.

પ્રસંગોપાત્ત ચંદ્રદગ્ધા તિથિને કહે છે (હર્ષપ્રકાશ)—

“કુંજધણે ૨ અજમિહુણે ૪ તુલસીદે ૬ મયરમીણ ૮ વિસકકે ।

વિઙ્ગિકક્ષાસુ ૧૨ કમા બીઆઈ સમતિહી ૭ સસિદહ્યા ॥”

“કુંજ અને ધનના ચંદ્ર હોય ત્યારે બીજને દગ્ધા તિથિ જાણવી, મેષ અને

ચંદ્ર હોય શરે ચોથ દગ્ધા તિથિ જાણવી, તુલા અને સિંહના ચંદ્ર હોય ત્યારે ઠઠ, મકર અને મીનના ચંદ્ર હોય ત્યારે આઠમ, વૃષભ અને કર્કના ચંદ્ર હોય ત્યારે દશમ તથા વૃશ્ચિક અને કન્યાના ચંદ્ર હોય ત્યારે વારશને દગ્ધા તિથિ જાણવી.” દગ્ધા તિથિમાં જન્મેલું બાળક પ્રાયે અદ્યપ્ત આયુષ્યવાળું હોય છે.

દગ્ધા તિથિનું ફળ યતિવદ્વજ નામના ગ્રંથમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.

“કુષ્ટં હૌરેઽમ્બરે દૌઃસ્થ્યં ગૃહવેશે તુ શૂન્યતા ।

આયુધે મરણં યાત્રાકૃષ્યુઘાહા નિરર્થકાઃ ॥”

દગ્ધા તિથિને દિવસે ક્ષૌર કરાવવાથી કુષ્ટ રોગ થાય છે, નવું વસ્ત્ર પહેરવાથી દુઃસ્થિતિ થાય છે, નવર ઘરમાં પ્રવેશ કરવાથી શૂન્યતા થાય છે, નવું શસ્ત્ર ધારણ કરવાથી મરણ થાય છે, અને યાત્રા, ખેતી તથા વિવાહ કરવાથી તે નિષ્ફળ થાય છે.

હવે ક્રૂર તિથિ કહે છે.—

ત્રિશશ્વતુર્ણામપિ મેષસિંહધનવાદિકાનાં ક્રમતશ્ચતસ્રઃ ।

પૂર્ણાશ્વતુષ્કત્રિતયસ્ય તિસ્રસ્ત્યાજ્યા તિથિઃ ક્રૂરયુતસ્ય રાશેઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—મેષથી, સિંહથી અને ધનથી આરંજીને રાશિનાં ત્રણ ચતુષ્ક કરવાં. તેમાં પ્રતિપદથી આરંજીને અનુક્રમે ચાર તિથિઠં તથા પહેલી પૂર્ણા એટલે પાંચમ એ તિથિઠંને પહેલા ચતુષ્કમાં ક્રૂર તિથિ જાણવી. એ રીતે ત્રીજા ચતુષ્કમાં ઠઠથી આરંજી નોમ સુધી તથા ત્રીજી પૂર્ણા એટલે દશમ ક્રૂર તિથિ જાણવી. તથા ત્રીજા ચતુષ્કમાં અગ્યારશથી આરંજીને બૌદશ સુધી તથા ત્રીજી પૂર્ણા એટલે પૂર્ણિમા એ તિથિઠંને ક્રૂર તિથિ જાણવી. (આ ક્રૂર તિથિ સર્વ શુભ કાર્યમાં તજવાની છે.) એટલે કે મેષ રાશિમાં (રવિ, મંગલ, શનિ કે રહુ એમાંથી) કોઈ પણ ક્રૂર ગ્રહ હોય તો એકમ અને પાંચમ, વૃષ રાશિમાં કોઈ પણ ક્રૂર ગ્રહ હોય તો ત્રીજા અને પાંચમ, મિથુનમાં ક્રૂર ગ્રહ હોય તો ત્રીજા અને પાંચમ, તથા કર્કમાં ક્રૂર ગ્રહ હોય તો ચોથા અને પાંચમ આ તિથિઠં ક્રૂર જાણવી. એવી રીતે સિંહ રાશિમાં ઠઠ અને દશમ, કન્યામાં સાતમ અને દશમ તથા વૃશ્ચિકમાં નોમ અને દશમ એ તિથિઠં ક્રૂર જાણવી. એ રીતે ધનમાં અગ્યારશ અને પૂર્ણિમા, મકરમાં વારશ અને પૂર્ણિમા, કુંભમાં તેરશ અને પૂર્ણિમા તથા મીનમાં ચૌદશ અને પૂર્ણિમા એ તિથિઠં ક્રૂર જાણવી. આ રાશિઠં કેવળ ક્રૂર ગ્રહ સહિત હોય તો જ તે તિથિઠં ક્રૂર થાય છે, પણ કોઈ ગ્રહની સાથે હોય તો તે તિથિઠં શુભ જ જાણવી. “જે માણસની નામરાશિ ક્રૂર ગ્રહે છાત્રાંત હોય તે માણસે શુભ કાર્યમાં તે રાશિ સંબંધી તિથિ વર્જવી” એમ કેટલાક કહે છે. વળી ત્રીજા કોઈ આચાર્ય કહે છે કે—મેષ રાશિ ક્રૂર ગ્રહ સહિત હોય ત્યારે એકમ અને પાંચમની પહેલી પંદર ઘડીનો ત્યાગ કરવો, વૃષ રાશિ ક્રૂર ગ્રહ સહિત હોય ત્યારે

બીજ અને પાંચમની બીજી પંદર ધમ્મીનો ત્યાગ કરવો, મિથુન રાશિ કૂર ગ્રહ હિત હોય તો ત્રીજ તથા પાંચમની ત્રીજી પંદર ધમ્મીનો ત્યાગ કરવો, તથા કર્ક રાશિ કૂર ગ્રહ સહિત હોય તો ચોથ અને પાંચમની ચોથી એટલે ઢેઢી પંદર ધમ્મીનો ત્યાગ કરવો. એ રીતે સિંહાદિક ચતુષ્કમાં તથા ધનાદિક ચતુષ્કમાં પણ તે જ પ્રમાણે જાણવું.

હવે તિથિને આશ્રીને કરણો કહે છે.—

કરણાન્યથ શકુનિ ૧ ચતુષ્પદ ૨ નાગાનિ ૩ ક્રમાચ્ચ કિંસ્તુગ્ન ૪ ।

અસિતચતુર્દશ્યર્ધાન્તિથ્યર્ધેષુ ધ્રુવાણિ ચત્વારિ ॥ ૯ ॥

અર્થ—જ્યારે જેટલા પ્રમાણવાળી તિથિ હોય ત્યારે તેના અર્ધપ્રમાણવાળાં સર્વ કરણો હોય છે, કેમકે “તિથિનો અર્ધ જાગ કરણ કહેવાય છે,” એવું વચન છે. તે આ પ્રમાણે— કૃણ્ણપદ્મની ચતુર્દશીના અર્ધા જાગથી એટલે રાત્રિથી આરંજીને અર્ધી અર્ધી તિથિમાં અનુક્રમે શકુનિ ૧, ચતુષ્પદ ૨, નાગ ૩, અને કિંસ્તુગ્ન ૪, એ ચાર કરણો ધ્રુવ જાણવાં. (કારણ કે તે કરણો નિયમિત સ્થાને રહેલાં હોવાથી ધ્રુવ કહેવાય છે.) અર્થાત્ કૃણ્ણપદ્મની ચતુર્દશીની રાત્રિએ શકુનિ કરણ હોય છે. અમાવાસ્યાએ દિવસે ચતુષ્પદ અને રાત્રિએ નાગ, તથા શુક્લ પ્રતિપદના દિવસે કિંસ્તુગ્ન કરણ હોય છે.

બાકીનાં કરણો કહે છે.—

અથ બવ ૧ બાલવ ૨ કૌલવ ૩ તૈતિલ ૪ ગર ૫ વણિજ ૬ વિષ્ટ યઃ ૭ સસ ૮

માસેઽષ્ટશશ્વરાણિ સ્યુરુજ્જ્વલપ્રતિપદન્ત્યાર્ધાત્ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—બવ ૧, બાલવ ૨, કૌલવ ૩, તૈતિલ ૪, ગર, ૫, વણિજ ૬, અને વિષ્ટિ ૭, આ સાત કરણો છે; અને તે શુક્લ પ્રતિપદની રાત્રિથી આરંજીને એક માસમાં આઠ વાર આવૃત્તિ કરવાથી ચર કહેવાય છે. અર્થાત્ શુક્લ પ્રતિપદની રાત્રિએ બવ કરાઈ હોય છે, બીજને દિવસે બાલવ અને રાત્રિએ કૌલવ હોય છે, ત્રીજને દિવસે તૈતિલ અને રાત્રિએ ગર હોય છે (તૈતિલનું બીજું નામ સ્ત્રીવિલોચન પણ છે). ચોથને દિવસે વણિજ અને રાત્રિએ વિષ્ટિ (જપ્તા) હોય છે. આ એક આવૃત્તિ થઈ. એ પ્રમાણે પાંચમને દિવસે બવ, રાત્રિએ બાલવ, ઠઠને દિવસે કૌલવ અને રાત્રિએ તૈતિલ, સાતમને દિવસે ગર અને રાત્રિએ વણિજ, તથા આઠમને દિવસે વિષ્ટિ, આ બીજી આવૃત્તિ થઈ. એ પ્રમાણે આઠમની રાત્રિએ બવ, તે ઢેવટ શુક્લ એકાદશીની રાત્રિએ વિષ્ટિ આવે. આ ત્રીજી આવૃત્તિ થઈ. પઠી બારશને દિવસે બવ તે યાવત્ પુનમને દિવસે વિષ્ટિ આ ચોથી આવૃત્તિ થઈ. પઠી પુનમની રાત્રે બવ, કૃણ્ણપદ્મની પ્રતિપદને દિવસે બાલવ, યાવત્ કૃણ્ણપદ્મની એકાદશીની રાત્રે વિષ્ટિ એ પાંચમી આવૃત્તિ થઈ. પઠી ચોથને દિવસે બવ યાવત્ સાતમને દિવસે વિષ્ટિ એ ઠઠી આવૃત્તિ થઈ. પઠી સાતમની રાત્રિએ બવ યાવત્ દશમીની રાત્રિએ

विष्टि आवे ते सातमी आवृत्ति अइ. पढी अग्यारहाने दिवसे वव यावत् कृष्ण अनुर्दशीपर दिवसे विष्टि आवे ते आठमी आवृत्ति अइ. आ आठ आवृत्ति तथा पढीनां चार ध्रुव करणोए करीने आखो मास पूर्ण आय ठे. अहीं जे दिवस तथा रात्रिना विजाग बह्या ठे, तेमां तिथि ज्यारथी शरु आय त्यारथी त्रीश घन्टी सुधी दिवस (पूर्व-दल) जाणवो, अने बीजी त्रीश घन्टी रात्रि (पश्चिमदल) जाणवी. एटले के तिथिनी जेटली घन्टी होय तेना बे जाग करी पहेला जागने दिवस अने बीजा जागने रात्रि समजवी.

प्रसंगने लीधे आ करणोना स्वामी कहे ठे.—

“इन्द्रो १ विधि २ मित्रा ३ र्यम ४ चू ५ श्री ६ शमना ७ श्रद्धेषु करणेषु ।

काले १ वृष २ फणि ३ मरुतः ४ पुनरीशाः क्रमशः स्थिरेषु स्युः ॥”

इन्द्र १, ब्रह्मा २, मित्र ३, सूर्य ४, पृथ्वी ५, लक्ष्मी ६ अने यम ७ आ अनुक्रमे वव विगेरे चळ करणोना स्वामी ठे. तथा कलि १, वृषज २, सर्प ३ अने वायु ४ आ शकुनि विगेरे चार ध्रुव करणोना अनुक्रमे स्वामी जाणवा.”

करणोनुं फल कहे ठे.—

दशामूनि विविष्टीनि दिष्टान्यखिलकर्मसु ।

रात्र्यहर्वृत्ययाज्ञाऽप्यदुष्टैवेति तद्धिदः ॥ ११ ॥

अर्थ—विष्टि विनानां बाकीनां दशे करणो सर्व कार्यमां शुज ठे. अर्थात् एक विष्टि (जज्ञा) वरण ज अशुज ठे. तथा जज्ञा पण रात्रि अने दिवसना विपर्यासथी अदूषित ठे एटले शुज ठे एम तेना विद्वानो कहे ठे. अर्थात् रात्रिनी (तिथिना पश्चिम-दलनी) जज्ञा जो दिवसे आवे अथवा दिवसनी (तिथिना पूर्वदलनी) जज्ञा जो रात्रिए आवे तो ते अशुज नथी.

जज्ञाना अशुजपणा माटे ग्रंथांतरमां कहुं ठे के.—

“यदि जज्ञाकृतं कार्यं प्रमादेनापि सिध्यति ।

प्राप्ते तु योमशे मासे समूलं तद्धिनश्यति ॥”

“जो कदाच जज्ञामां करेहुं कार्य जूझथी पण सिद्ध अइ गयुं होय तोपण सोळमो मास प्राप्त थये ते कार्य मूल सहित नाश पामे ठे.”

कोइ व खत जज्ञाने प्रशस्य पण कही ठे. ते विषे नारचंद्रना टिप्पनकमां कहुं ठे के—

“दाने चानशने चैव घातपातादिकर्मणि ।

खराश्वप्रसवे श्रेष्ठा जज्ञान्यत्र न शस्यते ॥”

“दानां, अनशनमां, घात अने पात विगेरे कर्ममां, तथा गधेना अने घोमानी प्रसू-तिमां जज्ञा श्रेष्ठ ठे, अन्य कार्यमां श्रेष्ठ नथी.”

જજ્ઞા રાત્રિ અને દિવસના વિષયાસથી અદૂષિત છે તે વિષે કહ્યું છે કે—

“રાત્રિજજ્ઞા યદાઽહ્નિ સ્યાદહર્જજ્ઞા યદા નિશિ ।

ન તત્ર જજ્ઞાદોષઃ સ્યાત્ સર્વકાર્યાણિ સાધયેત્ ॥”

“રાત્રિની જજ્ઞા જો દિવસે હોય અને દિવસની જજ્ઞા જો રાત્રે હોય તો તે વચ્ચે જજ્ઞાનો દોષ નથી. તે સર્વ કાર્યોને સાધે છે.”

વઢી “યા વિદિરક્રમપ્રાપ્તા સ્યાત્” “અન્ય દિવસની જજ્ઞા અન્ય દિવસે પડેલે તેથી બીજે દિવસે આવી હોય અથવા અન્ય રાત્રિની જજ્ઞા અન્ય રાત્રિએ આવી હોય તો તે અદૂષિત છે (શુદ્ધ છે).” આમ પણ કોઈક કહે છે. આ વચ્ચે વચનોનો અગ્નિપ્રાય એ છે જે પોતાના સ્થાનથી ત્રણ થવાને લીધે તે જજ્ઞા નિર્બળ છે, પરંતુ આ વચ્ચે વચનો બહુ સંમત નથી, કેમકે અન્ય સ્થાને ગયેલા (રહેલા) વિષાદિકનું પણ મારણસ્વરૂપ નાશ પામતું નથી. એમ ત્રિવિક્રમ કહે છે. અહીં આ પ્રમાણે વિશેષ જાણવો.

“સુરજે વત્સ યા જજ્ઞા સોમે સૌમ્યે સિતે ગુરૌ ।

કદ્યાણી નામ સા પ્રોક્તા સર્વકાર્યાણિ સાધયેત્ ॥”

“હે વત્સ (શિષ્ય) ! દેવગણના નક્ષત્રમાં સોમ, બુધ, શુક્ર કે ગુરુવારે જજ્ઞા આવે તો તે કદ્યાણી નામની જજ્ઞા કહેલી છે, તે સર્વ કાર્યોને સાધનારી છે.” વઢી—

“સ્વર્ગેઽજોઽઘ્નકર્કેષ્વધઃ સ્ત્રીયુગ્મધનુસ્તુલે ।

કુંજમીનાલિસિંદેષુ વિષ્ટિર્મર્ત્યેષુ લેલતિ ॥”

“મેષ, વૃષ, મકર અને કર્કના ચંદ્ર હોય ત્યારે વિષ્ટિ (જજ્ઞા) સ્વર્ગમાં ક્રીડા કરે છે, કન્યા, મિથુન, ધન અને તુલાના ચંદ્ર હોય ત્યારે વિષ્ટિ પાતાલમાં ક્રીડા કરે છે, તથા કુંજ, મીન, વૃશ્ચિક અને સિંહના ચંદ્ર હોય ત્યારે વિષ્ટિ મનુષ્યલોકમાં ક્રીડા કરે છે.”

જજ્ઞાનો કાળ (સમય) સ્પષ્ટ રીતે બતાવે છે.—

રાત્રૌ ચતુર્થ્યેકાદશ્યોરષ્ટમીરાકયોર્દિવા ।

જજ્ઞા શુક્લે તિથૌ કૃષ્ણે ત્વેકૈકોને યથાક્રમાત્ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—શુક્લપક્ષમાં ચતુર્થી તથા એકાદશીની રાત્રિએ (પશ્ચિમદલમાં) અને અષ્ટમી તથા પૂર્ણિમાએ દિવસે (પૂર્વદલમાં) જજ્ઞા હોય છે, અને કૃષ્ણપક્ષમાં અનુક્રમે એક એક ઓઠી તિથિએ હોય છે. પડેલે કે કૃષ્ણપક્ષમાં તૃતીયા અને દશમીની રાત્રિએ (પશ્ચિમ-દલમાં) અને સપ્તમી તથા ચતુર્દશીએ દિવસે (પૂર્વદલમાં) જજ્ઞા હોય છે.

અહીં કોઈને શંકા થાય કે—“વિષ્ટિ અશુદ્ધ હોવાથી તેને વર્જવા માટે વિષ્ટિ નામનું એક જ કરણ કહેવું યોગ્ય છે, પરંતુ બીજાં બવ વિગેરે કરણોનું વર્ણન કર્યું તેનો ક્યાં ઉપ-યોગ થશે ?” આનો જવાબ એ છે જે—“સંક્રાંતિ વિગેરેમાં આ સર્વ કરણોનો ઉપયોગ છે.” કહ્યું છે કે—

“શકુનિચતુષ્પદનામે કિંસ્તુઘ્ને કોલવે વણિજ્યે ચ ।

ઊર્ધ્વે સંક્રમણં ગરતૈતિલવિષ્ટિપુ પુનઃ સુપ્તમ્ ॥

બવબાલવે નિવિષ્ટં સુજિહ્વં ચોર્ધ્વસઙ્ક્રમે ।

ઉપવિષ્ટો રોગકરઃ સુપ્તો હુર્જિહ્વકારકઃ ॥”

“શકુનિ, ચતુષ્પદ, નાગ, કિંસ્તુઘ્ન, કોલવ અને વણિજ્ય એટલાં કરણમાં જો સંક્રાંતિ બેઠી હોય તો તે ઊર્ધ્વ (ઉજેલી) સંક્રમણ કહેવાય છે. ગર, તૈતિલ અને વિષ્ટિમાં સંક્રાંતિ બેઠી હોય તો તે સુપ્ત (સુતેલી) કહેવાય છે અને બવ તથા બાલવમાં સંક્રાંતિ બેઠી હોય તો તે બેઠેલી સંક્રાંતિ કહેવાય છે. તેમાં જો ઊર્ધ્વ (ઉજેલી) સંક્રાંતિ હોય તો સુકાઠ થાય, બેઠેલી હોય તો રોગને ઉત્પન્ન કરે અને સુતેલી હોય તો હુકાઠ થાય.” તથા—“શીતોષ્ણવર્ષર્તુષુ સૂર્યસંક્રમાઃ, ક્રમેણ સુપ્તોર્ધ્વનિવેશિનઃ શુજ્ઞાઃ ।” “શીત ઋતુમાં, ઉષ્ણ ઋતુમાં અને વર્ષા ઋતુમાં અનુક્રમે કરી સુતેલી, ઊર્ધ્વ અને બેઠેલી સંક્રાંતિ હોય તો તે શુજ છે, એટલે શીત ઋતુમાં સૂર્યસંક્રાંતિ સુપ્ત હોય તો તે શુજ છે, ઉષ્ણ ઋતુમાં સૂર્યસંક્રાંતિ ઊર્ધ્વ હોય તો તે શુજ છે અને વર્ષા ઋતુમાં સૂર્યસંક્રાંતિ બેઠેલી હોય તો તે શુજ છે.” તથા “પૂર્વ અને ઉત્તર એવાં બે કરણની સંધિમાં (એક કરણની સમાપ્તિમાં અને બીજા કરણના પ્રારંભમાં) રહેલી સંક્રાંતિ સુપ્તોત્થિતા (સુષ્ણે ઉઠેલી) નામે કહેવાય છે, તે સર્વદા અશુજ જ છે.” એમ પૂર્ણજ્ઞ કહે છે.

વિષ્ટિનાં મુખાદિક અંગો અને તેના ફલને કહે છે.—

બાણ ૫ દ્વિ ૨ દિગ્ ૧૦ જલધિ ૪ ષટ્ ૬ ત્રિક ૩ નામિકાસુ,

ધ્રુવત્રં ૧ ગલો ૨ હૃદય ૩ નાજિ ૪ કટા ૫ શ્વ પુષ્પ ૬ ।

વિષ્ટેર્વિદધ્યુરિહ્ કાર્ય ૧ વપુઃ ૨ સ્વ ૩ બુદ્ધિ ૪—

પ્રેમ ૫ દ્વિષાં દ્વય ૬ મિમેઽવયવાઃ ક્રમેણ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—વિષ્ટિની પહેલી પાંચ નામિકા (ઘમી)ને વિષ્ટિનું મુખ જાણવું, ત્યારપછીની બે ઘમીને કંઠ જાણવો, ત્યારપછીની દશ ઘમીને હૃદય જાણવું, ત્યારપછીની ચાર ઘમીને નાજિ જાણવી, ત્યારપછીની ષઘમીને કટિ જાણવી અને ત્યારપછીની ત્રણ ઘમીને પુષ્પ જાણવું. તેમાં જો વિષ્ટિને મુખે કાર્ય કર્યું હોય તો તે કાર્યનો નાશ થાય છે, કંઠે કર્યું હોય તો શરીરનો નાશ (મરણ) થાય છે, હૃદયે કર્યું હોય તો ધ્રુવનો નાશ થાય છે, નાજિએ બુદ્ધિનો નાશ થાય છે, કટિએ પ્રીતિનો નાશ થાય છે, અને પુષ્પે અવશ્ય જયની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ વિષે લલ્લ કહે છે કે—

“શુજાશુજાનિ કાર્યાણિ યાન્યસાધ્યાનિ જૂતલે ।

નામીત્રયમિતે પુષ્પે ત્રણાયાસ્તાનિ સાધયેત્ ॥”

“આ પૃથ્વી પર શુન્ન અથવા અશુન્ન જે કોઈ કાર્ય અસાધ્ય હોય તે ત્રણ ધમ્મીના પ્રમાણવાળા વિદિના પુઠ્ઠે કરવાથી સિદ્ધ થાય છે.” તેનું પુઠ્ઠ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“દશમ્યામદમ્યાં પ્રથમઘટિકાપદ્ધત્કપરં,
હરિચૌ ૧૧ સસમ્યાં ત્રિદશ ૧૨ ઘટિકાન્તે ત્રિઘટિકમ્ ।
તૃતીયાયાં રાકાસુ ચ ગતસર્વિશૈક ૨૧ ઘટિકે,
ધ્રુવં વિદેઃ પુઠ્ઠં શિવતિથિ ૧૪ ચતુર્થ્યોશ્ચ વિગલત્ ॥”

“દશમ અને આઠમે પ્રથમની પાંચ ધમ્મી પઠી વિદિનું પુઠ્ઠ આવે છે, એટલે કે તે તિથિએ વિદિનો કટિની બીજી ધમ્મીથી પ્રારંજ થાય છે, તેથી પાંચ ધમ્મી પઠી પુઠ્ઠ આવે અને ત્યારપછી મુખ વિગેરે કટિ પર્યંત અંગો આવે છે. અગ્યારશ અને સસમીને દિવસે હૃદયની ઠેઠી ત્રણ ધમ્મીથી વિદિનો પ્રારંજ થાય છે, તેથી વિદિની તેર ધમ્મી ગયા પછી તેનું ત્રણ ધમ્મી પ્રમાણ પુઠ્ઠ આવે છે. ત્રીજ અને પુનમને દિવસે વિદિનો કંઠની બીજી ધમ્મીથી પ્રારંજ થાય છે, તેથી વિદિની એકવીશ ધમ્મી ગયા પછી તેનું પુઠ્ઠ આવે છે, તથા ચોથ અને ચૌદશને રોજ વિદિનો મુખથી પ્રારંજ થાય છે, તેથી વિદિ ઉતરતાં ઠેઠી ત્રણ ધમ્મી પુઠ્ઠ આવે છે.” જગ્ગા (વિદિ)નો આકાર આ પ્રમાણે કહ્યો છે.—

“સર્પિણી વૃશ્ચિકી જગ્ગા દિવારાત્યોઃ સ્મૃતા ક્રમાત્ ।
સર્પિણ્યા વદનં ત્યાજ્યં વૃશ્ચિક્યાઃ પુઠ્ઠમેવ ચ ॥”

“દિવસની જગ્ગા સર્પિણી કહી છે, અને રાત્રિની જગ્ગા વૃશ્ચિકી (વીંઠણ) કહી છે. તેમાં સર્પિણીનું મુખ અને વૃશ્ચિકીનું પુઠ્ઠ તજવા યોગ્ય છે.” આ પ્રમાણે કેટલાક કહે છે. વઠી બીજા કોઈ એમ કહે છે કે—“શુક્લપદ્મની જગ્ગા સર્પિણી છે અને કૃણ્ણપદ્મની જગ્ગા વૃશ્ચિકી છે.”

અહીં વિદિનાં મુખ વિગેરે અંગો પાંચ વિગેરે ધમ્મીવાળાં કહ્યાં છે તે માત્ર વ્યવહારથી એટલે સામાન્ય રીતે સાઠ ધમ્મીની તિથિ હોય તો ત્રીશ ધમ્મીની અર્ધી તિથિ થાય અને તે વચ્ચે જ આ કહેલી ધમ્મીની વ્યવસ્થા ઘટી શકે છે, પરંતુ તિથિ સાઠ ધમ્મીથી ન્યૂન કે અધિક હોય ત્યારે અર્ધી તિથિ પણ ન્યૂનાધિક હોય. તે વચ્ચે મુખાદિકની પાંચ વિગેરે ધમ્મીનું પણ ન્યૂનાધિક થાય છે. દાખલા તરીકે કોઈ તિથિ જઘન્યથી ૫૪ ધમ્મી હોય ત્યારે અર્ધી તિથિ ૨૭ ધમ્મીની હોય; માટે વિદિ પણ ૨૭ ધમ્મીની હોય; તથા કોઈ તિથિ ઉત્કૃષ્ટ ૬૬ ધમ્મીની હોય ત્યારે ૩૩ ધમ્મીની અર્ધી તિથિ હોય, માટે વિદિ પણ ૩૩ ધમ્મીની હોય, એ રીતે તિથિનું માન મધ્યમ હોય ત્યારે વિદિ પણ મધ્યમ પ્રમાણવાળી હોય છે. તેથી કરીને એક ધમ્મીના સાઠ પલ હોવાથી તેને વિદિની ધમ્મી ૩૦ હોવાથી ત્રીશે જાગ લેતાં બે પલ આવે છે, માટે વિદિ ત્રીશ ધમ્મીથી જેટલી ધમ્મી ન્યૂન કે અધિક હોય તેટલી

घनीथी वमणा पळ दरेक अंगनी घनीउंसांथी न्यून के अधिक करवा. जेमके कोइ तिथिए विष्टि २९ घनीनी होय त्यारे ज्ञाना मुखनी पांच घनीमांथी दश पळ न्यून करवा, तेदळुं विष्टिनुं मुख समजवुं. ए जरीते विष्टिनुं गळुं वे घनीनुं ठे तेथी वे घनी-मांथी चार पळ न्यून करवा, तेदळुं विष्टिनुं गळुं जाणवुं. ए ज प्रमाणे विष्टिनुं हृदय दश घनीनुं ठे तेथी तेमांथी वीश पळ न्यून करवा, तथा नाजि चार घनीनी ठे माटे चार घनीमांथी आठ पळ न्यून करवा, तथा कटि ठ घनीनी ठे माटे तेमांथी बार पळ न्यून करवा, अने पुढ त्रण घनीनुं ठे तेथी तेमांथी ठ पळ न्यून करवा. आ मान त्रीश घनीमांथी एक घनी न्यून एटले २९ घनीनी विष्टि होय त्यारे समजवुं, पण ज्यारे विष्टि त्रीश घनीमांथी वे घनी न्यून होय एटले के २७ घनीनी होय, त्यारे उपर कहेळुं हानिनुं प्रमाण वमाणुं करीने न्यून करवुं. जेमके विष्टि एक घनी उंठी हती त्यारे पांच घनीना प्रमाणवाळा मुखमांथी दश पळ न्यून कर्या हता, तेथी ज्यारे वि... वे घनी ओढी ठे त्यारे तेथी वमणा एटले वीश पळ न्यून करवा, अने ज्यारे वि... त्रीश घनी-मांथी त्रण घनी न्यून होय एटले के सत्यावीश घनी होय त्यारे ते ज हानिनुं प्रमाण त्रण गणुं ओळुं करवुं. जेम एक घनी न्यून हती त्यारे विष्टिना मुखमां दश पळ न्यून कर्या हता तेम त्रण घनी न्यून होवाथी त्रीश पळ न्यून करवा जोइए. ए ज प्रमाणे विष्टि त्रीश घनी उपर एक, वे के त्रण घनी विगेरेनी वृद्धि होय त्यारे पण ते ज प्रमाणे विष्टिना ते ते अंगनी घनीथी वमणा करेदा पळो ते ते अंगनी घनीमां वधारवा. जेमके विष्टि एकत्रीश घनी होय तो तेना मुखनी पांच घनी ठे, तेथी तेमां दश पळ वधारे समजवा विगेरे.

विष्टिनुं मुख एकांतपणे तजवा योग्य ठे, माटे यात्रादिक समयमां ते विष्टि जे प्रकारे सन्मुख आय ठे ते केहे ठे.—

जडेन्डा १४ टा ७ श्व ७ तिथ्य १५ विध ४ दशे १० शा ११ मि ३ मिते तिथौ ।

दिग् ७ यामा ७ एकयोर्नेष्टा संमुखी पृष्ठतः शुजा ॥ १४ ॥

अर्थ—चतुर्दशीने दिवसे पहेले पहोरे विष्टि पूर्व दिशामां होय ठे, अष्टमीना बीजा प्रहरे अग्नि खूणामां होय ठे, सप्तमीना त्रीजे प्रहरे दक्षिणमां होय ठे, पूर्णिमाना चोथा प्रहरे नैर्ऋत्य खूणामां होय ठे, चतुर्थीना पांचमे प्रहरे पश्चिममां होय ठे, दशमीने ठेठे प्रहरे वायव्यमां होय ठे, एकादशीने सातमे प्रहरे उत्तर दिशामां होय ठे अने तृती-याना आठमा प्रहरे ईशान खूणामां होय ठे. आ विष्टि प्रयाणादिक कार्यमां सन्मुख होय तो ते अशुज जाणवी, अने पाठळ होय तो ते शुज जाणवी. आ विष्टिनी दिशा विगेरे जोवानी बीजी रीत—

“ધુજાટૂણી સિતે પદ્મે ગૃઠિજૂઠ સિતેતરે ।

વ્યંજનૈસ્તિથયો જ્ઞેયાઃ સ્વરૈશ્ચ પ્રહરા દિશઃ ॥”

શુક્લપદ્મમાં ધુ, જા, ટૂ અને ણી તથા કૃષ્ણપદ્મમાં ગૃ, ણિ, જૂ અને ઢ એ અક્ષરોમાં વ્યંજને કરીને તિથિ જાણવી અને સ્વરે કરીને પ્રહર તથા દિશા જાણવી. એટલે કે ધુ એ ચોથો વ્યંજન અને પાંચમો સ્વર હે તેથી ચોથને દિવસે પાંચમી દિશા (પશ્ચિમ)માં પાંચમા પ્રહરે પ્રયાણ કરનારને વિદિ સન્મુખ આવે હે, એ જ પ્રમાણે જા એ આઠમો વ્યંજન અને બીજો સ્વર હોવાથી આઠમને દિવસે બીજી દિશામાં એટલે અગ્નિ સૂર્યામાં બીજે પ્રહરે પ્રયાણ કરનારને જહા સન્મુખ થાય હે. ટૂ એમાં ટ એ અગ્યારમો વ્યંજન અને ઋ એ સાતમો સ્વર હોવાથી અગ્યારશને દિવસે સાતમે પ્રહરે સાતમી દિશા (ઉત્તર)માં પ્રયાણ કરનારને વિદિ સન્મુખ આવે હે. ણી એમાં ણ એ પંદરમો વ્યંજન અને ઈ એ ચોથો સ્વર હોવાથી પૂર્ણિમાને દિવસે ચોથા પ્રહરે ચોથી દિશા (નૈઋત્ય)માં પ્રયાણ કરનારને વિદિ સન્મુખ હોય હે. એ જ પ્રમાણે ગૃ, ણિ, જૂ અને ઢ એ અક્ષરોમાં પણ જાણી લેવું.

॥ ઇતિ તિથિદ્વારમ્ ॥ ૧ ॥

॥ અથ વારદ્વારમ્ ॥ ૨ ॥

હવે બીજું વારદ્વાર કહે હે, તેમાં વારનો આરંજ ક્યારે થાય હે? તે કહે હે.—

વારાદિરુદયાદૂર્ધ્વ પલૈર્મેષાદિગે રવૌ ।

તુલાદિગે ત્વધસ્ત્રિશત્તદ્યુમાનાન્તરાર્ધજૈઃ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—મેષાદિક ૭ રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે સૂર્યોદયની પઠી તે દિવસના દિનમાન અને ત્રીશની વચ્ચેના આંતરાના અર્ધ પલબરે વારનો આરંજ થાય હે, અને તુલાદિક ૭ રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે સૂર્યોદયની પહેલાં તેટલા પલે વારની પ્રવૃત્તિ થાય હે. જેમકે ગુર્જર દેશમાં કર્ક સંક્રાંતિએ ઉત્કૃષ્ટ દિનમાન ઘની ૩૩ પલ ૪૦ નું હોય હે, તેમાંથી ત્રીશ બાદ કરતાં બાકી ઘની ૩ પલ ૪૦ રહ્યા. તેનો અર્ધ જાગ કરતાં ઘની ૧ પલ ૫૪ રહ્યા. એટલે કે કુલ ૧૧૪ પલ રહ્યા, માટે તે દિવસે સૂર્યોદય પઠી ૧૧૪ પલે વારનો આરંજ જાણવો. તે જ પ્રમાણે મકર સંક્રાંતિમાં જઘન્ય દિનમાન ઘની ૨૬ પલ ૧૨ નું હોય હે. તેને ત્રીશમાંથી બાદ કરતાં બાકી ઘની ૩ પલ ૪૦ રહ્યા. તેને પ્રથમની જેમ અર્ધ કરતાં ૧૧૪ પલ રહ્યા, માટે તે દિવસે સૂર્યોદય પહેલાં ૧૧૪ પલે વારની પ્રવૃત્તિ જાણવી. એ જ પ્રમાણે મધ્યમ દિનમાન હોય ત્યારે પણ આ રીતે જ જાણવું. આ વારના આરંજનો સમય કહેવાનું પ્રયોજન એ હે જે આગલ જે કાઠહોરા તથા અર્ધ પ્રહર વિગેરે કહેવામાં આવશે તેની ગણતરી વારના આરંજથી કરવાની હે. દિનમાન લાવવાનો સ્થૂલ ઉપાય—સામાન્ય ઉપાય આ પ્રમાણે કહ્યો હે.—

“रसदि २६ नाड्योऽर्कपला १२ मृगे स्युः, सचापकुंजेऽष्टकृतैः पलैस्ताः २६-४७ ।
अक्षौ च मीनेऽष्टयमाः सशक्रा २७-१४, मेषे तुलायामपि त्रिंशदेव ३० ॥
कन्यावृषे चूशिखिनो ३१ऽङ्गवेदैः ४६, सार्काखिरामा मिथुने च सिंहे ३३-१२ ।
कर्के त्रिरामा वसुवेदयुक्ता ३३-४७, एषा मितिः संक्रमवासराणाम् ॥”

“मकर संक्रांतिने पहेले दिवसे घन्टी २६ पल १२ नुं दिनमान होय ठे, धन अने कुंज संक्रांतिघ घन्टी २६ पल ४७ नुं दिनमान होय ठे, वृश्चिक अने मीन संक्रांतिघ घन्टी २७ पल १४ नुं दिनमान होय ठे, मेष अने तुला संक्रांतिघ ३० घन्टीनुं दिनमान होय ठे, कन्या अने वृष संक्रांतिघ घन्टी ३१ पल ४६ नुं दिनमान होय ठे, मिथुन अने सिंह संक्रांतिघ घन्टी ३३ पल १२ नुं दिनमान होय ठे, तथा कर्क संक्रांतिना पहेले दिवसे घन्टी ३३ पल ४७ नुं दिनमान होय ठे. आ प्रमाणे ते ते संक्रांतिने पहेले दिवसे दिनमान होय ठे, अने त्यारपढी—

“एकार्क १-१२ पक्षविशरा २-५२ खिदन्ता ३-३२-
खिदन्त ३-३२ पक्षविशराः २-५२ कुसूर्याः १-१२ ।
मृगादिषट्केऽहनि वृजिरेवं, कर्कादिषट्केऽपचितिः पलाद्या ॥”

“मकर संक्रांतिमां दरेक दिवसे पल १ विपल १२ एटलुं दिनमान वृजि पामे ठे, कुंज संक्रांतिमां पल २ विपल ५२ दरेक दिवसे वृजि पामे ठे, मीन संक्रांतिमां पल ३ विपल ३२ वृजि पामे ठे, मेष संक्रांतिमां पल ३ विपल ३२, वृष संक्रांतिमां पल २ विपल ५२ तथा मिथुन संक्रांतिमां पल १ विपल १२ एटलुं दिनमान दरेक दिवसे वृजि पामे ठे. ए ज रीते कर्क, सिंह, कन्या, तुला, वृश्चिक अने धन संक्रांतिमां अनुक्रमे उपर प्रमाणे तेटलुं तेटलुं दिनमान हानिने पामे ठे. दिनमान जेटलुं वृजि पामतुं होय तेटली रात्रिना माननी हानि जाणवी अने दिनमाननी जेटली हानि होय तेटली रात्रिना माननी वृजि जाणी लेवी. ए प्रमाणे वृजि हानि करवाथी कुल पलनी संख्या आ प्रमाणे आवे ठे—

“वह्नु उषु मयराशु पलाण वत्तीस ३६ वलसि ७६ वह्निअसयं १०६ ।
कमलकमल हायइ तहेव कक्काइरासीसु ॥”

“मकर विगेरे ठ संक्रांतिमां ३६, ७६ अने १०६ पल क्रमे तथा उत्क्रमे वृजि पामे ठे. एटले केः मकर संक्रांतिमां ३६, कुंजमां ७६, मीनमां १०६, मेषमां १०६, वृषमां ७६ अने मिथुन संक्रांतिमां ३६ पलनी दिनमानमां वृजि आय ठे. ते ज प्रमाणे कर्क विगेरे संक्रांतिमां ३६, ७६ अने १०६ पल क्रमे तथा उत्क्रमे हानि पामे ठे.

आ १

દિનમાનનું ચંત્ર—

સંક્રાંતિના પ્રથમ દિવસનું	માન		માસાવધિ પ્રતિદિન માન		આશ્વા માસમાં વૃદ્ધિ હાનિના કુલ પલ.
	ઘમ્ની	પલ	પલ	વિપલ	
મકર	૨૬	૧૨	વૃદ્ધિ	૧ ૧૨	૩૬
કુંજ	૨૬	૪૮	વૃદ્ધિ	૨ ૫૨	૮૬
મીન	૨૮	૧૪	વૃદ્ધિ	૩ ૩૨	૧૦૬
મેષ	૩૦	૦	વૃદ્ધિ	૩ ૩૨	૧૦૬
વૃષ	૩૧	૪૬	વૃદ્ધિ	૨ ૫૨	૮૬
મિથુન	૩૩	૧૨	વૃદ્ધિ	૧ ૧૨	૩૬
કર્ક	૩૩	૪૮	હાનિ	૧ ૧૨	૩૬
સિંહ	૩૩	૧૨	હાનિ	૨ ૫૨	૮૬
કન્યા	૩૧	૪૬	હાનિ	૩ ૩૨	૧૦૬
તુલા	૩૦	૦	હાનિ	૩ ૩૨	૧૦૬
વૃશ્ચિક	૨૮	૧૪	હાનિ	૨ ૫૨	૮૬
ધન	૨૬	૪૮	હાનિ	૧ ૧૨	૩૬

દિનશુદ્ધિ પ્રથમા આ પ્રમાણે વિશેષ કહ્યો છે.—

“વિદ્ધિઅકુંજાદિતિષ નિસિ મુદ્ધિ વિસ ધણુદ્ધકક્કતુલિમણે ।

મિગમિહુણકક્કસીદે નિસિ અંતે સંકમડ્ વારો ॥”

“વૃશ્ચિક, કુંજ, મીન અને મેષ આ ચાર સંક્રાંતિમાં રાત્રિના પ્રારંજ વચ્ચે વારનો પ્રારંજ થાય છે, વૃષ, ધન, કર્ક અને તુલા સંક્રાંતિમાં અર્ધ રાત્રિએ વારનો પ્રારંજ થાય છે, મકર, મિથુન, કન્યા અને સિંહ સંક્રાંતિમાં રાત્રિના અંતમાં વારનો પ્રારંજ થાય છે.”

“રામ ૩૦ રસ ૬૦ નન્દ ૯૦ વાણા ૫૦ વેદા ૪૦ છૌ ૮૦ સસ ૭૦ દશહતાઃ કાર્યાઃ ।

મન્દાદીનાં દિનતઃ ક્રમેણ જોગસ્ય નાઢ્યઃ સ્યુઃ ॥”

“શનિવારની જોગઘમ્ની દિવસના પ્રારંજથી ૩૦ ઘમ્ની સુધી છે, ત્યારપછીની ૬૦ ઘમ્ની રવિની જોગનામ્ની (ઘમ્ની) છે, ત્યારપછીની ૯૦ ઘમ્ની સોમની, પછી ૫૦ ઘમ્ની મંગલની, પછીની ૪૦ ઘમ્ની બુધની, પછીની ૮૦ ઘમ્ની ગુરુની અને ત્યારપછીની ૭૦ ઘમ્ની શુક્રનારની જોગનામ્ની છે. (શનિવારની સવારથી આરંજીને આવતા શનિવારની સવારે આ સર્વ ઘમ્નીનું પૂર્ણ થાય છે.) માટે જ શનિવાર સુતો હોય તો તેને શુદ્ધ કહ્યો છે, કેમકે શનિવારે દિવસની ત્રીશ ઘમ્ની પૂરી થયે રાત્રે રવિની જોગઘમ્ની હોવાથી શનિ સુતેલો કહેવાય છે, માટે તે શુદ્ધ છે.

हवे वारनां नामो तथा तेमनुं फल कहे ठे—

रविचन्द्रमंगलबुधा गुरुशुक्रशनैश्चराश्च दिनवाराः ।

रविकुजशनयः क्रूराः सौम्याश्चान्ये पदोनफलाः ॥ १६ ॥

अर्थ—रवि, सोम, मंगळ, बुध, गुरु, शुक्र अने शनि ए सात वार ठे. तेमां रवि, मंगळ अने शनि ए त्रण वार क्रूर ठे अने बाकीना चार वार सौम्य ठे. आ सर्वे वारो ३ शुभाशुभ फल आपनारा ठे. एटले के वीश वसानी अपेक्षाए पंदर वसा जेटलुं फल आपे ठे. क्रूर वारमां करेलुं कार्य पंदर वसा अशुभ फल आपे ठे, अने सौम्य वारमां करेलुं कार्य पंदर वसा शुभ फल आपे ठे. कह्युं ठे के—

“रविमन्दारवारेषु यस्मिन् संक्रमते रविः ।

तस्मिन्मासि जयं विद्यादुर्जिहावृष्टितस्करैः ॥”

“रवि, शनि के मंगळवारे जो सूर्यनी संक्रांति थइ होय तो ते मासमां दुकाळ, अना-वृष्टि तथा चोरादिकनो जय आय ठे एम जाणवुं;” परंतु आ त्रण वारोनी क्रूरता जेटली दिवसे गणाय ठे तेटली रात्रिए गणाती नथी. कह्युं ठे के—“न वारदोषाः प्रजवन्ति रात्रौ” “रात्रि वारना दोष समर्थ अता नथी.” वारोने विषे आ प्रमाणे कार्यो करवानां कहां ठे.— ज्याजिषेक, नोकरी, विचार, शस्त्र, औषध, विद्या, संग्राम, प्रयाण, सुवर्ण, तांबु, उन, लंकार, शिल्प (कारीगरी), पुण्यकर्म तथा उत्सवादिक कार्यो रविवारे करवाथी सिद्ध आय ठे. रूपुं, गायन, जोजन, खेती तथा बेपार विगेरे कार्यो सोमवारे करवाथी सिद्ध आय ठे. सर्व क्रूर कर्म, रक्तसाव, सुवर्ण, परवाळा, खाण, धातु, सेना निवेशादिक कार्यो मंगळवारे करवाथी सिद्ध आय ठे. अक्षर शीखवा, कान विंधवा, कविता करवी, कसरत करवी, तर्क करवो, वाद विवाद करवो तथा कळान्यास ए विगेरे कार्यो बुधवारे सिद्ध आय ठे. सर्व शुभ मांगलिक कार्य, दीक्षा, विद्या, यात्रा, औषध विगेरे गुरुवारे सिद्ध आय ठे. दीक्षाने वर्जाने बुध अने गुरुमां कहेलां सर्व कार्यो शुक्रवारे सिद्ध आय ठे, इमने दीक्षा, घरप्रवेश, घरनो आरंभ विगेरे स्थिर कार्य तथा क्रूर कार्य शनिवारे करवाथी सिद्ध आय ठे. एम कह्युं ठे, सामान्य रीते कहीए तो—

“सर्वार्थसाधका वारा गुरुशुक्रबुधेन्दवः ।

प्रोक्तमेव कृतं कर्म जौमार्काकिंयु सिध्यति ॥”

“गुरु, शुक्र, बुध अने सोम ए वारो सर्व कार्यना साधक ठे, अने मंगळ, रवि तथा शनिवारे जो कार्य करवानुं कह्युं होय ते ज करवाथी सिद्ध आय ठे.” आ दैवज्ञवद्वज्रमां कह्युं ठे. तथा—

“दाक्षकुसुंजमंजिष्ठारागे काञ्चनचूषणे ।

शस्तौ जौमरवी लोहोपलत्रपुविधौ शनिः ॥”

“લાલ, કસુંબો અને મજિઠ એ રંગને વિષે તથા સુવર્ણના જૂથને વિષે મંગલ તથા રવિ સારા છે, અને છોદું, પથ્થર તથા સીસાને વિષે શનિવાર સારો છે.” તથા—

“ઙ્ઘ્યાદિદાનગ્રહણે નિધાને, વાણિજ્યસેવાગુરુરાજયોગે ।

કલાકૃષિસ્ત્રીશુજકર્મવિત્તન્યાસૌષધેશ્વારશની ન શસ્તૌ ॥”

“ઙ્ઘ્યાદિક લેવા દેવામાં, નિધાનમાં, વેપારમાં, નોકરીમાં, ગુરુ અને રાજના દર્શનમાં, કલા શીખવામાં, ખેતી કરવામાં, સ્ત્રીના સમાગમમાં, શુજ કાર્યમાં, ઙ્ઘ્યની આપણ મૂકવામાં અને ઔષધ લાવામાં આટલા કાર્યમાં મંગલ તથા શનિ સારા નથી.” એમ યતિવલ્લભમાં કહ્યું છે.

આ વિષે વિશેષમાં લક્ષ આ પ્રમાણે કહે છે.—

“અપચયકરસ્ય કુયાદ્ગ્રહસ્ય વારે સ્વવારવિહિતં યત્ ।

અપચયકરગ્રહદિને કૃતમપિ સિદ્ધિં ન યાતિ પુનઃ ॥”

“પોતપોતાના વારમાં કરવાનાં જે કાર્ય કહ્યાં છે તે અપચય (વૃદ્ધિ) કરનારા ગ્રહના વારને વિષે કરવામાં આવે છે, પણ અપચય (હાનિ) કરનારા ગ્રહના વારને વિષે કરવામાં આવતાં નથી, કારણ કે તે વારમાં કરેલું કાર્ય કોઈ પણ પ્રકારે સિદ્ધ થતું નથી. આગલ કહેવામાં આવતા ગોચરાદિક વિધિ કરીને જ્યારે જે ગ્રહ જેને અનુકૂળ હોય તે ગ્રહ તેનો તે વચ્ચે અપચય કરનાર કહેવાય છે અને પ્રતિકૂળ હોય તો તે અપચય કરનાર કહેવાય છે.

હવે વારોને આશ્રીને કાલહોરા કહે છે.—

હોરાઃ પુનરર્કસિતઙ્ઘચન્દ્રશનિજીવજૂમિપુત્રાણામ્ ।

સાર્ધઘટીઘ્યમાનાઃ સ્વવારતસ્તાસ્તુ પૂર્ણફલાઃ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—અઢી ઘમ્તીની એક હોરા હોય છે. તેમાં જે દિવસે જે વાર હોય તેની પહેલી હોરા જાણવી. પઢી પોતાના વારથી જે ઠાકો વાર હોય તે વારની બીજી હોરા, તેનાથી જે ઠાકો વાર હોય તેની ત્રીજી હોરા જાણવી. કહ્યું છે કે—“અર્કસિતઙ્ઘચન્દ્રશનિજીવજૂમિપુત્રાણાં” “રવિથી ઠાકો શુક્ર છે, તેથી ઠાકો બુધ છે, તેથી ઠાકો સોમ છે, તેથી ઠાકો શનિ, તેથી ઠાકો ગુરુ અને તેથી ઠાકો મંગલવાર છે.” એ પ્રમાણે એક અહોરાત્રિમાં ચોવીશ હોરા આવે છે. જેમકે રવિવારથી ઠાકો શુક્ર છે, તેનાથી ઠાકો બુધ છે અને તેનાથી ઠાકો સોમ છે, એ પ્રમાણે ગણવું. એટલે કે રવિવારે પહેલી હોરા રવિની, બીજી શુક્રની, ત્રીજી બુધની, ચોથી ચંદ્રની, પાંચમી શનિની, ઠાકી ગુરુની, સાતમી મંગલની અને આઠમી રવિની. એ પ્રમાણે અનુક્રમે વારંવાર ગણવું તે ઠેવડ અહોરાત્રિને અંતે સાઠ ઘમ્તીમાં અઢી ચોવીશ હોરા થાય. તે જ પ્રમાણે સોમવારે પહેલી ચંદ્ર હોરા આવે છે. તેને પણ ઠાકા ઠાકા વારની હોરા એ પ્રમાણે ચોવીશ સુધી ગણવું. મંગલવારે પહેલી હોરા મંગ-

ळनी आवे ठे. ए प्रमाणे साते वारनी होरा जाणवी. आगळ अर्धी राशिने होरा नामची कहेवामां आवशे, माटे आनुं नाम काळहोरा कहेवाय ठे. आ काळहोरानां नाम चोघ-
नीयां प्रमाणे जाणवां एम नारचंद्रमां लख्युं ठे. अहीं घंटाळाळा न्याये करीने वार
शब्दनो बन्नेमां संबंध होवाथी पोताना वारने दिवसे ते ज वारनी होराने समये जो कार्य
करवामां आवे तो कार्य करनारने पूर्ण फळ एटले के वारनुं पोतानुं पंदर वसा फळ अने
पांच वसा होरानुं मळी वीश वसा शुज के अशुज फळ मळे ठे. ते विषे लख कह ठे के-
“वारफलं होरायां” “वारोनुं फळ होरामां पूर्ण मळे ठे.” आ होरा कहेवानुं कारण ए ठे के-

“यस्य ग्रहस्य वारे यात्किञ्चित्कर्म प्रकीर्तितम् ।

तत्तस्य काळहोरायां पूर्णं स्यात्पूर्णमेव हि ॥”

“जे ग्रहना वारने विषे जे कार्य करवानुं कहुं होय ते कार्य ते वारनी काळहोराने
वखते करवाथी तेनी शीघ्र सिद्धि थाय ठे.” एम यतिवद्वज्जमां कहुं ठे. वळी—

“होराफलवारफले निन्द्ये चे अपि न जातु गृहीत ।

एकस्मिन् शुजफलदे तयोश्च कार्यं शुजं कुर्यात् ॥”

“होरानुं फळ तथा वारनुं फळ ए बन्ने जो निंद्य (अशुज) होय तो ते कदापि ग्रहण करवां
हीं एटले ते समये कांइ पण कार्य करवुं नहीं, अने ते बन्नेमांथी जो एक शुज फळ
प्रापनार होय तो ते समये शुज कार्य करवा लायक ठे.” एम व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे.

हवे वारने विषे कुवेळा कहे ठे.—

राज्योऽर्थयामो वेदा ४ द्वि ७ द्वि २ पश्चा ५ छ ७ त्रि ३ षण्मिमतः ६ ।

सूर्यादौ काळवेळार्थयामाङ्गात्सैकपञ्चमी ॥ १७ ॥

अर्थ—रविवारथी आरंजीने अनुक्रमे चोथो, सातमो, बीजो, पांचमो, आठमो,
त्रीजो अने षष्ठो अर्ध प्रहर (चोघमीयुं) शुज कार्यमां तजवा लायक ठे. एटले के रवि-
वारे चोथुं चोघमीयुं, सोमवारे सातमुं चोघमीयुं, मंगळवारे बीजुं, बुधवारे पांचमुं, गुरु-
वारे आठमुं, शुक्रवारे त्रीजुं अने शनिवारे षष्ठुं चोघमीयुं शुज कार्यमां वर्जवा लायक ठे.
आ विषे दिनशुद्धिमां आ प्रमाणे कहुं ठे के—

“सोढ १६ रु ७ दसण ३२ दुग २ इग १ चउ ४ चउसछी ६४ अक्षपहरमज्जपला ।

जगाइसु अइअहमा पुवाई षष्ठ षष्ठ दिसिं ॥ १ ॥”

जे अर्धप्रहर वारने आश्रीने त्याग करवाना कल्या ठे, तेमां ते अर्ध प्रहरनी
अनुक्रमे सोळ, आठ, बत्रीश, बे, एक, चार अने चोसठ मध्यम पळो पूर्वादिक षष्ठी
षष्ठी दिशाए यात्रादिक कार्यमां अत्यंत तजवा लायक ठे. अर्थात् रविवारे चोथा अर्ध
प्रहारनी मध्यनी सोळ पळ पूर्व दिशामां अत्यंत त्याग करवा लायक ठे. एटले ते वखते
पूर्व दिशागं यात्रादिक करवानो निषेध ठे. ए रीते सोमवारे सातमा अर्ध प्रहरनी मध्यनी

આઠ પલ પૂર્વથી ઠીંધી દિશાએ એટલે વાયવ્ય ખૂણામાં તજવા લાયક છે, મંગલવારે વીજા અર્ધ પ્રહરની વત્રીશ પલ વાયવ્યથી ઠીંધી દિશાએ એટલે દક્ષિણ દિશામાં તજવા લાયક છે. બુધવારે પાંચમા અર્ધ પ્રહરની બે મધ્ય પલ તેથી ઠીંધી દિશાએ એટલે ઈશાન ખૂણામાં તજવા લાયક છે, ગુરુવારે આઠમા અર્ધ પ્રહરની એક પલ પશ્ચિમ દિશામાં તજવા લાયક છે, શુક્રવારે ત્રીજા અર્ધ પ્રહરની ચાર મધ્ય પલ અગ્નિ ખૂણામાં તથા શનિવારે ઠીંધા અર્ધ પ્રહરની ચોસઠ મધ્ય પલ ઉત્તર દિશામાં તજવા લાયક છે. (હવે શ્લોકના ઉત્તરાર્થવને કાલવેળા કહે છે—) ઉપર જે વર્જવા લાયક અર્ધ પ્રહરો કહ્યા છે, તેમને પ્રત્યક્ષ ક્રમે માંડીને એમે એકનો લખવો, તે આ પ્રમાણે.—૪-૭-૨-૫-૮-૩-૬-૧. પઠી અર્ધ પ્રહરના આંકનાથી જે પાંચમો અંક આવે તે અર્ધ પ્રહરને કાલવેળા કહે છે. જેમકે રવિવારે ચોથો અર્ધ પ્રહર છે તેનાથી પાંચમો અંક આવે છે, તેથી રવિવારે આઠમા અર્ધ પ્રહરને કાલવેળા જાણવી, સોમવારે સાતમો અર્ધ પ્રહર છે તેનાથી પાંચમો અંક ત્રણ છે, તેથી સોમવારે ત્રીજો અર્ધ પ્રહર કાલવેળા જાણવી. એ રીતે અનુક્રમે પોતપોતાના વારના અંકથી પાંચમો અંક ગણતાં મંગલવારે ઠીંધો, બુધવારે પહેલો, ગુરુવારે ચોથો, શુક્રવારે સાતમો અને શનિવારે ત્રીજો અર્ધ પ્રહર કાલવેળા કહેવાય છે.

કાલવેળાને જ પાઠાંતરવને સ્પષ્ટ કહે છે.—

“સૂર્યાદૌ કાલવેલાઘ ૮ ત્રિ ૩ પદ્ ૬ ક્ષ્મા ૧ વ્ય ૪ શ્વ ૭ હગ્મિતાઃ ૨ ॥”

“રવિવારથી આરંજીને અનુક્રમે આઠમો, ત્રીજો, ઠીંધો, પહેલો, ચોથો, સાતમો અને ત્રીજો અર્ધ પ્રહર કાલવેળા જાણવી.” આ કાલવેળા ઉપરથી અર્ધ પ્રહર કાલવેળાની એવી રીત છે કે—કાલવેળાના અંકમાં ચાર નાખી આઠે જાગ લેવો, જે અંક શેષ રહે તે અર્ધ પ્રહર જાણવો. જેમકે રવિવારનો આઠમો અર્ધ પ્રહર કાલવેળા છે, માટે આઠમાં ચાર ઊમેરી આઠે જાગ લેતાં શેષ ચાર રહે છે, તેથી રવિવારે ચોથો અર્ધ પ્રહર કાલવેળા થયો. એ રીતે સોમવારે ત્રીજો અર્ધ પ્રહર કાલવેળા છે. તેમાં ચાર ઊમેરવાથી સાત થયા. આઠે જાગ ચાલતો નથી, તેથી વાકી સાત જ રહ્યા, માટે સોમવારે સાતમો અર્ધ પ્રહર થયો. એ રીતે સર્વ વારમાં જાણવું. ૧૮.

હવે કંટક તથા ઉપકુલિક કહે છે.

કંટકોઽપિ દિનાષ્ટાંશે સ્વવારોન્મંગલાવધૌ ।

બૃહસ્પત્યવધૌ ચોપકુલિકસ્ત્યજ્યતે પૈરૈઃ ॥ ૧૯ ॥

અર્થ—જે દિવસે જે વાર હોય તે વારથી મંગલવાર જેટલામો હોય તેટલામો દિનાષ્ટાંશ કંટક કહેવાય છે, અને પોતાના વારથી ગુરુવાર જેટલામો હોય તેટલામો દિનાષ્ટાંશ ઉપ-

૧ દિવસનો આઠમો ભાગ, અર્થાત્ ચોઘડીયું.

કુલિક કહેવાય છે. આ વજ્રે દિનાષ્ટાંશ શુભ કાર્યમાં અન્ય વિદ્યાનોંષ વર્જિત કહ્યા છે. ઉદાહરણ—રવિવારથી મંગલવાર ત્રીજો છે, માટે રવિવારે ત્રીજો દિનાષ્ટાંશ કંટક કહેવાય છે, સોમવારથી મંગલવાર બીજો છે, માટે સોમવારે બીજો દિનાષ્ટાંશ કંટક કહેવાય છે. મંગલવારથી મંગલવાર પહેલો જ છે, માટે મંગલવારે પહેલો દિનાષ્ટાંશ કંટક જાણવો, બુધવારથી મંગલવાર સાતમો હોવાથી બુધવારે સાતમો દિનાષ્ટાંશ કંટક નામા છે. એ રીતે ગણવાથી ગુરુ, શુક્ર અને શનિવારે અનુક્રમે ઊંઠો, પાંચમો અને ચોથો દિનાષ્ટાંશ કંટક નામા કહેવાય છે. ઉપકુલિક આ પ્રમાણે છે—રવિવારથી ગુરુવાર પાંચમો છે, માટે રવિવારે પાંચમો દિનાષ્ટાંશ ઉપકુલિક કહેવાય છે. એ રીતે ગણવાથી સોમવાર, મંગલવાર, બુધવાર, ગુરુવાર, શુક્રવાર અને શનિવારે અનુક્રમે ચોથો, ત્રીજો, બીજો, પહેલો, સાતમો અને ઊંઠો દિનાષ્ટાંશ ઉપકુલિક નામા કહેવાય છે. અન્ય વિદ્યાનોંષ આ વજ્રે દિનાષ્ટાંશ શુભ કાર્યમાં વર્જ્યા છે એમ કહેવાથી ગ્રંથકારે પણ તેનો (વર્જવાનો) નિષેધ કર્યો નથી, તેથી ગ્રંથકારના મતમાં પણ આ યોગ વર્જિત સમજવા. એ પ્રમાણે બીજે ઠેકાણે પણ અન્યનો મત બતાવવાથી ગ્રંથકારની પણ સંમતિ જાણવી. દિનાષ્ટાંશ એટલે દિવસનો આઠમો જાગ એવું કહ્યું છે, માટે તે અષ્ટમાંશ દિનમાનને આશ્રીને ચાર ઘનીથી ઊંઠો અથવા અધિક થઈ શકે છે. એટલે કે જઘન્ય દિનમાન હોય ત્યારે ઘની ૩ પલ ૧૬ વિપલ ૩૦, આટલો અષ્ટમાંશ થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટ દિનમાન હોય ત્યારે ઘની ૪ પલ ૧૩ વિપલ ૩૦ આટલો અષ્ટમાંશ થાય, આ રીતે મધ્યમ દિનમાનમાં પણ અષ્ટમાંશ કાઢવા. ૧૯.

હવે કુલિક કહે છે.—

કુલિકો દ્વિગ્નશન્યન્તમિતે ત્યાજ્યઃ સ્વવારતઃ ।

મુહૂર્ત્તેઽહિ નિશિ વ્યેકે જાગઃ પશ્ચદશસ્તુ સઃ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ—પોતાના વારથી શનિવાર જેટલામો હોય તેને વમણ કરવાથી જે સંખ્યા આવે તેટલામું મુહૂર્ત્ત તે દિવસે કુલિક કહેવાય છે અને રાત્રિએ તે જ સંખ્યામાંથી એક ઊંઠો કરવો એટલે તેટલામું મુહૂર્ત્ત રાત્રિએ કુલિક કહેવાય છે. જેમકે રવિવારથી શનિવાર સાતમો છે. તેને વમણ કરવાથી ચૌદમું મુહૂર્ત્ત દિવસે કુલિક થયો, અને રાત્રિએ તેરમું મુહૂર્ત્ત કુલિક થયો. તથા સોમવારથી શનિવાર ઊંઠો છે, માટે ઊંઠે વમણ કરવાથી વાર થયા, તેથી સોમવારે દિવસે વારમું મુહૂર્ત્ત કુલિક અને રાત્રિએ અગ્યારમું મુહૂર્ત્ત કુલિક કહેવાય છે. એ રીતે બીજા વારોમાં પણ જાણવું. અહીં મુહૂર્ત્ત શબ્દ આપ્યો છે, અને તે મુહૂર્ત્ત સામાન્ય રીતે બે ઘનીનું કહેવાય છે, તોપણ આ ઠેકાણે (કુલિકમાં) દિનમાન અને રાત્રિમાનને આશ્રીને પંદરમો જાગ જાણવો. એટલે કે જઘન્ય દિનમાન હોય ત્યારે ઘની ૧ પલ ૪૪ વિપલ ૪૦ અને ઉત્કૃષ્ટ દિનમાન હોય ત્યારે ઘની ૨ પલ ૧૯ વિપલ ૧૨ એટલો

કાઠ પંદરમો અંશ એટલે મુહૂર્ત કહેવાય છે. એવી જ રીતે રાત્રિમાનને આશ્રીને પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ માનમાં પંદરમો અંશ કાઢવો. તથા મધ્યમ માન હોય ત્યારે પણ જ રીતે પંદરમો અંશ કાઢવો. કુલિકમાં કાંઈ પણ શુભ કાર્ય કરવામાં આવતું નથી. તે વિષે વ્યવહાર પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—“ઞિન્નં ઞિન્નં નષ્ટં પ્રહજુષ્ટં પન્નગાદિઞ્ઞિર્દષ્ટમ્ । નાશમુપ-યાતિ નિયતં જાતં કર્માન્યદપિ તત્ર ॥ ૧ ॥” “કુલિકમાં બેદાયેલી, જેદાયેલી, નાસી ગયેલી, પ્રહે (જૂત પ્રેતાદિકે) સેવેલી અને સર્પાદિકે મસેલી ચીજો (મનુષ્યાદિક પ્રાણી તથા વસ્તુ) અવશ્ય નાશ પામે છે. તથા તેમાં બીજું પણ કરેલું કાર્ય નાશ પામે છે.” તથા—“સોમે બ્રાહ્મઃ કુજે પૈત્રઃ સુરાચાર્યે ચ રાક્ષસઃ । શુક્રે બ્રાહ્મઃ શનૌ રૌદ્રો મુહૂર્ત્તાઃ કુલિકો-પમાઃ ॥ ૧ ॥” “સોમવારે બ્રાહ્મ મુહૂર્ત, મંગલવારે પૈત્ર મુહૂર્ત, ગુરુવારે રાક્ષસ મુહૂર્ત, શુક્ર-વારે બ્રાહ્મ મુહૂર્ત અને શનિવારે રૌદ્ર મુહૂર્ત, આટલાં મુહૂર્તો કુલિક જેવાં છે.” અહીં બ્રાહ્મ એટલે બ્રહ્મા સંબંધી, પૈત્ર એટલે પિતૃ સંબંધી વિગેરે અર્થ જાણવો. બ્રાહ્મ વિગેરે મુહૂર્તોનો વિજાગ આગલ ક્ષૌરના અધિકારમાં કહેવાશે. આ એક મુહૂર્તનો કુલિક દિવસે એક તથા રાત્રિએ એક મઠી બે વાર આવે છે, પણ અર્ધ પ્રહરાદિક વેળા તો સૂર્યને આશ્રીને થાય છે, માટે દિવસે જ આવે છે, રાત્રિએ આવતા નથી. આ કુલિક વિષે નારચંદ્રમાં એમ કહ્યું છે કે—પોતાના વારથી શનિવાર જેટલામો આવે તેટલામો દિનાષ્ટાંશ કુલિક કહેવાય છે, તેથી રવિવારાદિકમાં અનુક્રમે સાતમો, ઠાઠો, પાંચમો, ચોથો, ત્રીજો, બીજો અને પહેલો દિનાષ્ટાંશ કુલિક કહેવાય છે. એમ કહ્યું છે. ૨૦.

દિવસે દિનાષ્ટાંશ જ કુલિક છે એવું નારચંદ્રનું વચન પ્રમાણ કરવાપૂર્વક વારોને વિષે સુવેળા બતાવે છે.—

જાનોર્જૂ ૧ નયન ૨ સ્તંભઃ ૬ સિતરુચેઃ શીતાંશુ ૧ પશ્વા ૫ ઇમા ૮

જૌમસ્યાબ્ધિ ૪ નગા ૭ ઇમાઃ ૮ શશિતનૂજસ્ય ત્રિ ૩ તર્કા ૬ ઇમાઃ ૮ ।

જીવસ્ય દ્વિ ૨ શરા ૫ ડયો ૭ મૃગુજુવશ્ચન્દ્રા ૧ બ્ધિ ૪ ષષ્ઠા ૬ ઇમાઃ

શૌરેસ્ત્રી ૩ પુ ૫ નગા ૭ ઇમા ૮ શ્ર દિવસેષ્વેતેઽષ્ટમાંશાઃ શુજાઃ ॥૨૧॥

અર્થ—રવિવારે દિવસે પહેલો, બીજો અને ઠાઠો અષ્ટમાંશ (ચોઘમીયું) શુભ છે, અર્થાત્ ત્રીજો, ચોથો, પાંચમો, સાતમો અને આઠમો અષ્ટમાંશ અર્ધ પ્રહરાદિકે કરીને દૂષિત છે. સોમવારે દિવસે પહેલો, પાંચમો અને આઠમો અષ્ટમાંશ શુભ છે, મંગલવારે ચોથો, સાતમો અને આઠમો, બુધવારે ત્રીજો, ઠાઠો અને આઠમો, ગુરુવારે બીજો, પાંચમો અને સાતમો, શુક્રવારે પહેલો, ચોથો, ઠાઠો અને આઠમો તથા શનિવારે ત્રીજો, પાંચમો, સાતમો અને આઠમો અષ્ટમાંશ શુભ છે. આ અષ્ટમાંશો દિવસે જ શુભ છે. રાત્રિએ તેમની

गणतरी करी नथी. अहीं पण पूर्वनी जेम अष्टमांशनो समय चार घन्टीची न्यूनाधिक-
वाळो जाणवो. २१.

हवे वारने विषे ठायावन्न कहे ठे.—

सिद्धं ठाया क्रमादकार्कादिषु सिद्धिप्रदा पदैः ।

रुद्र ११ सार्धाष्ट ७॥ नन्दा ए ष्ट ७ सप्तज्ञि ९ श्रन्द्भवद्दयोः ॥ २२ ॥

अर्थ—रविवारची आरंजीने अनुक्रमे अगीयार, सामा आठ, नव, आठ, धात तथा
ढेळा वे वारे चंद्रनी जेम एटवे सामा आठ सामा आठ पगळांए करीने सिद्धि आप-
नारी सिद्ध ठाया कहेवाय ठे. अर्थात् रविवारे अग्यार पगळां, सोमवारे सामा आठ
पगळां, मंगळवारे नव, बुधवारे आठ, गुरुवारे सात अने शुक्र तथा शनिवारे सामा आठ
सामा आठ पगळांए करीने सिद्ध ठाया आय ठे. जेमके रविवारे सूर्य सन्मुख उज्जा रही पोताना
शरीरनी ठाया अग्यार पगळां जेटळी होय ते वखते सिद्ध ठाया कहेवाय ठे. सोम-
वारे सामा आठ पगळां जेटळी ठाया होय ते वखते सिद्ध ठाया कहेवाय ठे. ए रीते
सर्व वारोमां जाणवुं. अवश्य कार्यनी सिद्धि आपनार होवार्ची आनुं नाम सिद्ध ठाया
कहेवाय ठे. नरपति जयचर्यामां कहुं ठे के—“नक्षत्राणि तिथिर्वारास्ताराश्चन्द्रबलं
ग्रहाः । कुष्टान्यपि शुभं जावं जजन्ते सिद्धं ठायाया ॥ १ ॥” “नक्षत्र, तिथि, वार
ताराबळ, चं बळ अने ग्रहो जो कदाच दूषणवाळां होय तोपण सिद्ध ठायाए करीने
तेउं शुभ जावने जजे ठे. (शुभ फळ आपे ठे.).” आ सिद्ध ठायानो समय त्रीश
अक्षर बोलीए तेढळो ठे, एम वृद्ध परंपरा ठे. एटवे के ज्यारे इष्ट ठायानां पगळांनो
समय पंदर वर्णना उच्चार काळ जेटळो न्यून होय त्यारे कार्य करवानो आरंज करवो,
अने इष्ट ठायाना समय उपरांत पंदर वर्णना उच्चार जेटळो समय जाय त्यांसुधीमां
ते कार्य पूरुं करवुं. आ प्रमाणे करवार्ची सिद्ध ठाया साधेळी कहेवाय ठे, परंतु घणा
काळे समाप्त अइ शके एवा कार्यमां तो सिद्ध ठायानी आगळ पाठळना त्रीश वर्णोच्चार
जेटळा समर मां तेनो आरंज करी देवो. पढी कार्यनी समाप्ति वखते कांइ पण मुहूर्त्तनी
जरुर नथी. आ सिद्ध ठाया साधवा माटे पुरुषनां पगळांनुं प्रमाण जाणवुं, परंतु सात
आंगळनो शंकु करीने जो सिद्ध ठाया काढवी होय, तो उपर कहेळां पगळां बदल
तेढळां आंगळवने सिद्ध ठाया काढवी, अने जो बार आंगळना शंकुवने सिद्ध ठाया
काढवी होय तो तेनुं प्रमाण आ प्रमाणे जाणवुं—“वीसं सोलस पनरस चउदस तेरस
य बार वारे व । रविमाइसु बारंगुलसंकुञ्जायंगुला सिद्धा ॥ १ ॥” बार आंगळना शंकु-
वने सिद्ध ठाया काढवी होय तो रविवारे वीश आंगळे करीने, सोमवारे सोळ आंगळे
करीने, मंगळवारे पंदर, बुधवारे चौद, गुरुवारे तेर, शुक्रवारे बार अने शनिवारे पण

વાર આંગઠ્યને સિદ્ધ થાયા થાય છે, એટલે કે તે તે વારે તે તે આંગઠ્યા પ્રમાણ જેટલી થાયા હોય તે વચ્ચે સિદ્ધ થાયા કહેવાય છે. ૨૨.

॥ ઇતિ વારધારમ્ ॥ ૨

॥ અથ નક્ષત્રધારમ્ ॥ ૩

હવે ત્રીજું નક્ષત્રધાર કહે છે. તેમાં પ્રથમ અઠ્યાવીશ નક્ષત્રોને આશ્રીને પ્રેરકના ચાર ચાર પાદ આશ્રી અદરો કહે છે.—

ચુચેચોલાશ્વિની ૧ ક્રેયા લીલૂલેલો જરણ્યથ ૨ ।

આર્દ્રજ્ઞ કૃત્તિકા ૩ તુ ઝવાવીવૂ ચ રોહિણી ૪ ॥ ૨૩ ॥

વેવોકાકી મૃગશિર ૫ આર્દ્રા ૬ કુષ્ઠઠા પુનઃ ।

કેકોદ્દાહિ પુનર્વસુ ૭ હૃદ્દેહોમા તુ પુષ્યજે ૮ ॥ ૨૪ ॥

નીલૂલેનોજિરશ્લેષા ૯ મમિમૂમે મઘા ૧૦ મતા ।

મોટાટીટૂ ફલ્ગુની પ્રાક્ ૧૧ ટેટોપાપીજિરુત્તરા ૧૨ ॥ ૨૫ ॥

હસ્તઃ ૧૩ પુષ્ણૈર્વૈર્ણૈશ્ચિત્રા ૧૪ પેપોરરિઃ પુનઃ ।

રુરોરોતાઃ સ્મૃતાઃ સ્વાતૌ ૧૫ તીતૂતેતો વિશાલ્લિકા ૧૬ ॥ ૨૬ ॥

અનુરાધા ૧૭ નનીનૂને સ્યાજ્જ્યેષ્ઠા ૧૮ નોયયીયુજિઃ ।

સ્થાદ્ યેયોજાજિર્મૂલં ૧૯ પૂર્વાષાઢા ૨૦ જુધાફઢૈઃ ॥ ૨૭ ॥

જેજોજાજ્યુત્તરાષાઢા ૨૧ જુજેજોલાઙ્ગિજિ ૨૨ ન્મતા ।

શ્રવણે ૨૩ સ્યુઃ લિલૂલેલો ધનિષ્ઠાયાં ૨૪ ગમીગુમે ॥ ૨૮ ॥

ગોસસીસૂઃ શતજિષ્ઠ ૨૫ પ્રાક્ સેસોદદિ જઙ્ગપાત્ ૨૬ ।

હુશઙ્ગયોત્તરાજઙ્ગા ૨૭ દેદોચચી તુ રેવતી ૨૮ ॥ ૨૯ ॥

અર્થ—અહીં અનુક્રમે અઠ્યાવીશ નક્ષત્રોનાં નામ ગણાવ્યાં છે. તેમાં સામાન્યે કરીને સાઠ ધમી સુધી એક નક્ષત્ર હોય છે, તેથી પંદર પંદર ધમીનું એક એક પાદ કહેવાય છે. તેમાં જેના નામનો પ્રથમ અક્ષર ‘ચુ’ હોય, તો તેનો જન્મ અશ્વિની નક્ષત્રના પહેલા પાદમાં થયેલો છે એમ જાણવું. એટલે કે અશ્વિનીના પહેલા પાદમાં જન્મેલા મનુષ્યનું નામ જેમાં પહેલો અક્ષર ‘ચુ’ આવે એવું પામવું જોઈએ. તે જ નક્ષત્રના બીજા પાદમાં ‘ચે’, ત્રીજામાં ‘ચો’, અને ચોથા પાદમાં ‘લા’ અક્ષર પહેલો આવે એવું નામકરવું જોઈએ.

अहीं चु अहरे करीने तेना सजातीय स्वरवाळो चू पण जाणवो. ए ज प्रमाणे चे अहरे करीने चै, अने चो अहरे करीने चौ पण जाणवो. वळी ला अहरे करीने ल पण जाणवो. ए प्रमाणे सर्व नक्षत्रोना अहरोमां पण पोतपोताना सजातीय स्वरवाळा ते ते अहरो पण जाणवा. एटले के जरणी नक्षत्रना पहेला पादमां लि ली, बीजामां लु लू, त्रीजामां ले लै, अने चोथा पादमां लो लौ विगेरे. ए प्रमाणे सर्व नक्षत्रोमां जाणवुं.

नक्षत्रोना पादने आश्री अहरो नीचे प्रमाणे जाणवा.—

- १ अश्विनी—चु चे चो ला.
- २ कृत्तिका—आ ई ऊ ए.
- ५ मृगशिर—वे वो का की.
- ७ पुनर्वसु—के को हा हि.
- ८ अश्लेषा—मी डू ने मो.
- ११ पूर्वाषाढगुनी—मो टा टी टू.
- १२ हस्त—पु ष ण ठ.
- १५ स्वाति—रु रे रो ता.
- १७ अनुराधा—न नी नू ने.
- १८ मूल—यो जा जी.
- २१ उत्तराषाढा—जे जो जा जी.
- २२ श्रवण—खि खू खे खो.
- २५ शतभिषक—गो स सी सू.
- २७ उत्तराजात्रपद—डु श ऊ अ.

- २ जरणी—ली लू ले लो.
- ४ रोहिणी—उं वा वी वू.
- ६ आर्द्रा—कु घ ङ ण.
- ७ पुष्य—हू हे हो मा.
- १० मघा—म मि मू मे.
- १२ उत्तराषाढगुनी—टे टो पा पी.
- १४ चित्रा—पे पो र रि.
- १६ विशाखा—ती तू ते तो.
- १७ ज्येष्ठा—नो य यी यु.
- २० पूर्वाषाढा—जु धा फ ढ.
- २२ अजिजित्—जु जे जो खा.
- २४ धनिष्ठा—ग गी गु ने.
- २६ पूर्वाजात्रपद—से सो द दि.
- २७ रेवती—दे दो च ची.

अहीं उपरना कोष्टकमां आर्द्रामां घ ङ अने ठ, हस्तमां ष ण ठ, पूर्वाषाढामां ध फ ढ, तथा उत्तराजात्रपदमां श ऊ अ, आ अहरो कहेला ठे. ते दरेक अहरे दशे स्वरवाळा णवा. एटले के घ अहरे करीने घ घा घि घी घु घू घे घै घो घौ आ दशे जाणवा. प्रमाणे ङ ण विगेरे अहरोमां जाणवुं. ष ण ठ आ ठेकाणे ष अहरे करीने मूर्धन्य ष ढ श स्वरवाळो लेवो, पण क वर्गनो ख जाणवो नहीं, केमके ते क वर्गनो ख तो अजिजि त् अने श्रवणमां कह्यो ठे. ऋ ऋ लृ आ अहरो प्राये करीने नामना आरं-जमां आवता नथी, तोपण ऋषिदत्त, ऋषज विगेरे नामोमां आवे ठे तो तेमां स्वरचक्र ग्रंथना आ जेप्रायथी ऋ ने बदले रि, ऋ ने बदले री, अने लृ ने बदले लि होय एवा धारवा. ब्रह्मदत्त, श्रीधर, ध्रुव विगेरे नामोमां व, शी अने धु, ए अहरोने पहेला ठे एम जाणवा. कह्युं ठे के—“यदि नाम्नि जवेर्णः संयोगाद्वरलक्षणः । ग्राह्यस्तस्यादिमो

વર્ણ ઇત્યુક્તં બ્રહ્મયામલે ॥ ૧ ॥” “જો નામનો પહેલો વર્ણ સંયોગઅક્ષરવાળો હોય તો તેનો પહેલો અક્ષર સ્વર સહિત ગ્રહણ કરવો. એમ બ્રહ્મયામલમાં કહ્યું છે.” વઢી અનુ-સ્વાર તથા વિસર્ગ અક્ષરોમાં કાંઈ પણ વિકાર કર્તા નથી, તેથી તે દરેક અક્ષર સાથે લઈ શકાય છે. (બાલચંદ્ર, વિહારીલાલ વિગેરે નામોમાં) જ અક્ષરને જ જેવો જાણવો, કેમકે જ અને જ એ વે અક્ષરોની એક્યતા કહેલી છે. જ વર્ગના પાંચમા અક્ષર જકારને જ વર્ગના પાંચમા અક્ષર ડકાર જેવો ગણવો. અહીં કોઈને શંકા થાય કે કોઈ પણ નામના આરં-ભમાં ડ જ કે જ આવતા નથી, તેથી તે અક્ષરો શામાટે અહીં લીધા ? તેનો જવાબ એ છે જે પૂર્વના આચાર્યાએ અક્ષરો લીધા છે, માટે અહીં પણ તેને ગણાવ્યા છે. વઢી આ અક્ષરો ગણાવ્યાનું કાંઈ પણ ફલ નથી એમ ધારવું નહીં, કેમકે એકાદી પદોવાળા સર્વતો-જ્ઞ નામના ચક્રમાં આ અક્ષરોવને ગ્રહનો વેધ થાય છે ત્યારે તે તે ગ્રહના પાદવા-ળાને શરીર પીના થાય છે એવું તેનું ફલ કહેલું છે. સર્વતોજ્ઞ ચક્રના વિધરણમાં કહ્યું છે કે—“વિધ્યન્તે ઘડઙ્ઙા રૌઙ્ઙે ષણઙ્ઙા હસ્તગે વ્યધેઃ । ફઢધાઃ પ્રાગષાઢાયમાહિબુધ્ને તુ શા-જ્યાઃ ॥ ૧ ॥” “આર્ઙ્ઙા નક્ષત્રમાં ઘ, ડ અને ઢ એ ત્રણ અક્ષરોનો વેધ થાય છે, હસ્તમાં ષ, જ અને ળનો વેધ થાય છે, પૂર્વાષાઢામાં ફ, ઢ અને ધનો વેધ થાય છે, તથા ઉત્તરા-જાઙ્ઙપદમાં શ, જ અને ષ એ ત્રણ અક્ષરોનો વેધ કહેવાય છે.” ૨૩-૨૪-૨૫-૨૬-૨૭-૨૮-૨૯.

હવે અજિજિત્ નક્ષત્રનું સ્વરૂપ વતાવે છે.—

ઉત્તરાષાઢમન્ત્યાંહિં ચતસ્રશ્ચ શ્રુતેર્ઘટીઃ ।

વદન્ત્યજિજિતો જોગં વેધલક્ષ્ણવેદ્ધણે ॥ ૩૦ ॥

અર્થ—ઉત્તરાષાઢાનો ઢેણો ઇટલે ચોથો પાદ અને શ્રવણ નક્ષત્રની પહેલી ચાર ધમ્ની, આટલા કાળને અજિજિત્ નક્ષત્ર કહે છે. આ નક્ષત્ર વેધ, લક્ષ્ણ, ઉત્પાત વિગેરે જોવામાં ઉપયોગી છે. અહીં ઉત્તરાષાઢાનો ઢેણો પાદ કહ્યો છે તે સામાન્ય રીતે પંદર ધમ્નીનો હોય છે, પરંતુ જો ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રનો જોગકાલ સાઠ ધમ્નીથી ન્યૂનાધિક હોય તો તે કુલ ધમ્નીઠના ચોથા જાગને ચોથો પાદ ગણવો. “વેધ, લક્ષ્ણ વિગેરે જોવામાં આ અજિજિ-તનો ઉપયોગ છે” એમ કહેવાથી અન્ય સ્થળે તેનો ઉપયોગ કરવાનો નથી એમ અર્થાત્થી જાણી લેવું; તથા વેધ, લક્ષ્ણ વિગેરે જોતી વખતે અજિજિતની પંદર ધમ્ની (અથવા તેથી ન્યૂનાધિક ધમ્ની) કાઢી લઈને બાકી જેટલી ધમ્ની રહે તેટલી ધમ્નીનું ઉત્તરાષાઢા ગણી તેના પાદ કહીપવા. એ જ રીતે શ્રવણમાંથી પણ અજિજિતની ચાર ધમ્ની કાઢી બાકી રહેલી ધમ્નીઠનું શ્રવણ ગણી તેના પાદ કહીપવા. ૩૦.

हवे अथावीश नक्षत्रोना स्वामी कहे ठे—

जेशास्त्वश्वि १ यमा २ ज्यः ३ कमलजू ४ श्रन्डो ५ अथ रुद्रो ६ अदिति ७—
जीवो ८ अहिः ९ पितरो १० जगो ११ अर्यमा १२ रवी १३ त्वष्टा १४ समीर १५ स्तथा ॥
शक्राग्नी १६ अथ मित्र १७ इन्द्र १८ निर्ऋती १९ एवारीणि २० विश्वे २१ विधिश्श-
वैकुण्ठो २२ वसवो २३ अम्बुपो २४ अजचरणो २५ अहिर्बुध्न २६ पूषा निधौ २७ ॥ ३१ ॥

अर्थ—नीचेना कोष्टक प्रमाणे नक्षत्रोना स्वामी जाणवा.

नक्षत्र	स्वामी	नक्षत्र	स्वामी.
१ अश्विनी—अश्विनोदत्त.		२ जराणी—यम.	
३ कृत्तिका—अग्नि.		४ रोहिणी—कमलजू (ब्रह्मा).	
५ मृगशिर—चंद्र.		६ आर्द्रा—रुद्र (शंकर).	
७ पुनर्वसु—अदिति (देवोनी माता).		८ पुष्य—जीव (गुरु-बृहस्पति).	
९ अश्लेषा—अहि (सर्प).		१० मघा—पितृ.	
११ पूर्वाषाढगुनी—जग (योनि).		१२ उत्तराषाढगुनी—अर्यमा (सूर्यनो जेद).	
१३ हस्त—रवि (सूर्य).		१४ चित्रा—त्वष्टा (विश्वकर्मा).	
१५ स्वाति—समीर (वायु).		१६ विशाखा—शक्र (इंद्र) तथा अग्नि.	
१७ अनुराधा—मित्र (सूर्यनो जेद).		१८ ज्येष्ठा—इन्द्र.	
१९ मूल—निर्ऋती (राक्षसोनी माता).		२० पूर्वाषाढा—वारि (जल).	
२१ उत्तराषाढा—विश्व नामना तेर देवो.		२२ अजिजित्—विधि (ब्रह्मा).	
२३ श्रवण—वैकुण्ठ (विष्णु).		२४ धनिष्ठा—वसु (वसु नामना आठ देवो).	
२५ शतजिष्व—अंबुप (वरुण).		२६ पूर्वाजापद—अजचरण (रुद्रनो जेद).	
२७ उत्तराजापद—अहिर्बुध्न (सूर्यविशेष).		२८ रेवती—पूषा (सूर्यनो जेद).	

समजुती—अश्विन तथा उदत्त ए बे देव ठे. विशाखा नक्षत्रना प्रथम अर्धा जागमां शक्र तथा बीजा अर्धा जागमां अग्नि देवता ठे, तेथी आ नक्षत्र त्रिदैवत (बे देवता-वालुं) एवा नामथी तथा मिश्र नामथी उल्लेखाय ठे, मूल नक्षत्रनो स्वामी निर्ऋती कह्यो ठे, ते निर्ऋती राक्षसोनी माता ठे तेथी राक्षसोने पण ते नक्षत्रना स्वामी जाणवा, अने तेथी करीने ज मूल ए रक्षोनक्षत्र एटले राक्षसनुं नक्षत्र एवा नामथी उल्लेखाय ठे. नक्षत्रोना स्वामी कहेवानुं फल ए ठे जे ते ते देवना नामथी ते ते नक्षत्रोना व्यवहार करवामां आवे ठे, तेथी तेमना स्वामी कह्या ठे. ३१.

હવે અઠ્યાવીશ નક્ષત્રોના તારાઈની સંખ્યા કહે છે.—

ત્રિત્રયંગજૂતજગદિન્દુકૃતત્રિતર્કે-

પ્વહ્નિદ્વિપશ્ચકુકુવેદયુગાગ્નિરુદ્રૈઃ ।

વેદાન્ધિરામગુણવેદશતઠ્ઠિકઠ્ઠિ-

દન્તૈશ્ચ તત્સમતિથિર્ન શુજા જતારૈઃ ॥ ૩૨ ॥

અર્થ—અશ્વિની નક્ષત્રના ત્રણ તારા છે ૧, જરણીના ત્રણ તારા છે ૨, એ પ્રમાણે અનુક્રમે અંગ એટલે ૭ ૩, જૂત-પાંચ ૪, જગત્-ત્રણ ૫, ઇન્દુ-એક ૬, કૃત-ત્રણ ૭, ત્રણ ૮, તર્ક-૭ ૯, ઇષુ-પાંચ ૧૦, અહ્નિ-બે ૧૧, બે ૧૨, પાંચ ૧૩, કુ-એક ૧૪, કુ-એક ૧૫, વેદ-ચાર ૧૬, યુગ-ચાર ૧૭, અગ્નિ-ત્રણ ૧૮, રુદ્ર-અગ્યાર ૧૯, વેદ-ચાર ૨૦, અન્ધિ-ચાર ૨૧, રામ-ત્રણ ૨૨, ગુણ-ત્રણ ૨૩, વેદ-ચાર ૨૪, શત-સો ૨૫, બે ૨૬, બે ૨૭, તથા રેવતી (૨૮) ના દંત-બત્રીશ તારાઈ છે. આ પ્રમાણે અનુક્રમે ૨૮ નક્ષત્રોના તારાની સંખ્યા જાણવી. અહીં તારાની સંખ્યા કહેવાનું પ્રયોજન એ છે જે આ તારાઈની સંખ્યાની સમાન તિથિ અશુજ છે. એટલે કે અશ્વિની નક્ષત્રના ત્રણ તારા છે તેથી ત્રીજને દિવસે અશ્વિની નક્ષત્ર હોય તો તે દિવસે શુજ કાર્ય કરાતું નથી. એ રીતે જરણી વિગેરેમાં પણ તારાની સંખ્યા પ્રમાણેની તિથિ શુજ કાર્યમાં વર્જવાની કહી છે. શતજિષ્ક નક્ષત્રના સો તારાઈ કહ્યા છે, તેમાં સોની સાથે પંદરે જાગ છેતાં બાકી દશ રહે છે, માટે દશમને દિવસે શતજિષ્ક નક્ષત્ર હોય તો તે દિવસ શુજ કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે. એ જ રીતે રેવતીના બત્રીશ તારા હોવાથી પંદરે જાગ છેતાં બે વધે છે, માટે બિતીયા યુક્ત રેવતી તજવા યોગ્ય છે. લલ્લ કહે છે કે—“દગ્ધા તદ્દિનનક્ષત્રતારાતુલ્યા તિથિર્જવેત્” “તે દિવસના નક્ષત્રના તારાને તુલ્ય-સમાન એવી તિથિ દગ્ધ તિથિ કહેવાય છે.” આ પ્રમાણે સામાન્ય વચન કહીને તે જ લલ્લ આ પ્રમાણે વિશેષ કહે છે કે—“તારાસમૈરહોજિર્માસૈરબ્દૈશ્ચ ધિષ્ણ્યફલપાકઃ” “તારાને તુલ્ય એવા દિવસ, માસ અને વર્ષે કરીને નક્ષત્રનું ફળ પરિપક્વ થાય.” ૩૨.

નક્ષત્રોની જ ચર, ધ્રુવ વિગેરે બીજી સંજ્ઞા કહે છે.—

ચરમાહુશ્ચલં સ્વાતિરાદિત્યં શ્રવણત્રયમ્ ।

લઘુ ક્ષિપ્રં ચ હસ્તોઽશ્વિન્યજિજિત્પુષ્ય એવ ચ ॥ ૩૩ ॥

મૃદુ મૈત્રં મૃગશ્ચિત્રાનુરાધા ચૈવ રેવતી ।

ધ્રુવં સ્થિરં ચ વૈરંચમુત્તરાત્રિતયાન્વિતમ્ ॥ ૩૪ ॥

૧ તિથિ પંદર છે માટે.

दारुणं तीक्ष्णमश्लेषा मूलमार्द्रा महेन्द्रजम् ।

ऋरमुग्रं च जरणी तिस्रः पूर्वा मघान्विताः ॥ ३५ ॥

मिश्रं साधारणं च द्वे विशाखाकृतिकाजिधे ।

ईदृङ्नाम्नोचिते धिषण्ये निर्मितं कर्म शर्मणे ॥ ३६ ॥

अर्थ—स्वाति, पुनर्वसु अने श्रवणादि त्रण एटले श्रवण, धनिष्ठा अने शतजिषंकू ए पांच नक्षत्रो चर तथा चल कहेवाय ठे. हस्त, अश्विनी, अजिजित् अने पुष्य ए चार नक्षत्रो लघु तथा क्षिप्र कहेवाय ठे. मृगशिर, चित्रा, अनुराधा अने रेवती ए चार नक्षत्रो मृदु तथा मैत्र कहेवाय ठे. रोहिणी, त्रण उत्तरा एटले उत्तराफाट्गुनी, उत्तराषाढा अने उत्तराज्ञापद ए चार नक्षत्रो ध्रुव अने स्थिर कहेवाय ठे. अभ्युषा, मूल, आर्द्रा अने ज्येष्ठा ए चार दारुण तथा तीक्ष्ण कहेवाय ठे. जरणी, मघा, त्रण पूर्वा एटले पूर्वाफाट्गुनी, पूर्वाषाढा अने पूर्वाज्ञापद ए पांच नक्षत्रो ऋर तथा उग्र कहेवाय ठे. तथा विशाखा अने कृतिका ए बे नक्षत्रो मिश्र तथा साधारण कहेवाय ठे. अर्थात् आ बे नक्षत्रो स्थिर, चल, तीक्ष्ण तथा मृदु विगेरे कांड पण कहेवातां नथी. आ चर विगेरे नामेकरीने उचित एवा नक्षत्रमां करेलुं कार्य सुखने माटे थाय ठे, एटले के जेवुं नक्षत्रनुं नाम होय तेवुं कार्य तेवां नक्षत्रोमां करवाथी कार्यनी सिद्धि आय ठे. ३३-३४-३५-३६.

आ चरादिक नक्षत्रोमां केवां कार्य करवा योग्य ठे ते ज कहे ठे.—

कुर्यात्प्रयाणं लघुजिश्चरैश्च मृदुध्रुवैः शान्तिकमाजिमुग्रैः ।

व्याधिप्रतीकारमुशन्ति तीक्ष्णैर्मिश्रैश्च मिश्रं विधिमामनन्ति ॥ ३७ ॥

अर्थ—लघु तथा चर नक्षत्रमां प्रयाण, करीयाणां, अलंकार, कळा, मैथुन, औषध, ज्ञान, विज्ञान, वाहन, उद्यान विगेरे संबंधी कार्य करवामां आवे ठे. मृदु तथा ध्रुव नक्षत्रमां शान्ति, बीज, घर, नगर, अजिषेक, वाग बगीचा, जूषण (अलंकार) वस्त्र, गीत, मंगल तथा मित्र विगेरे संबंधी कार्य तथा स्थिर कार्य करवामां आवे ठे. उग्र नक्षत्रमां लम्बाई, वंचना (ठेतरवुं ते), विष, घात, बंधन, उल्लेदन, शस्त्र अने अग्नि विगेरे संबंधी कार्य करवामां आवे ठे. तीक्ष्ण नक्षत्रमां व्याधिनो प्रतीकार (दवा विगेरे उपाय), जूत, यज्ञ, मंत्र अने निधिनी साधना तथा जेदकर्म विगेरे संबंधी कार्य करवामां आवे ठे. तथा मिश्र नक्षत्रमां मिश्र कार्य एटले सुवर्ण, रूपुं, तांबुं, लोडुं विगेरे सर्व अग्निकर्म तथा वृषोत्सर्ग अने अग्निनो परिग्रह विगेरे कार्य करवामां आवे ठे. दिनशुद्धि ग्रंथमां कहुं ठे के—“लघुचरे सुहारंजो जगारिस्के तवं चरे । ध्रुवे पुरपवेसाई मिस्से संधिक्रियं करे ॥ १ ॥” “लघु अने चर नक्षत्रमां शुच कार्यनो आरंज करवो, उग्र नक्षत्रमां तप आचरवो,

ધ્રુવ નક્ષત્રમાં પુરપ્રવેશાદિક કરવા, તથા મિશ્ર નક્ષત્રમાં સંધિ વિગેરે કાર્યો કરવાં.” વઢી કહ્યું છે કે—“તીક્ષ્ણોગ્રજોત્કં વિદધીત મિશ્રે કૂરોદિતં દારુણજેષુ કુર્યાત્ । તીક્ષ્ણોગ્રમિ-
શ્રૈર્યદિહોદિતં તન્મૃદુધ્રુવૈઃ ક્ષિપ્રચરૈર્ન કુર્યાત્ ॥ ૧ ॥” “તીક્ષ્ણ તથા ઊગ્ર નક્ષત્રમાં કરવા
લાયક કાર્ય મિશ્રમાં પણ કરી શકાય છે, કૂર નક્ષત્રમાં કરવા લાયક કાર્ય દારુણ નક્ષ-
ત્રમાં કરી શકાય છે, પરંતુ તીક્ષ્ણ, ઊગ્ર અને મિશ્રમાં કરવા લાયક કાર્ય જે અહીં કહ્યાં
છે, તે કાર્ય મૃદુ, ધ્રુવ, ક્ષિપ્ર અને ચર નક્ષત્રમાં કરવા લાયક નથી.” વઢી કહ્યું છે કે—
“પ્રાયઃ શાન્તે કાર્યે ન યોજયેત્ કૃત્તિકાસ્ત્રિપૂર્વાશ્ચ । વારુણરૌઢે ચ તથા વિદૈવતં યામ્ય-
મશ્લેષામ્ ॥ ૨ ॥” “પ્રાયે કરીને શાંત કાર્યમાં કૃત્તિકા તથા ત્રણ પૂર્વા એટલે પૂર્વાફાલ્ગુની,
પૂર્વાષાઢા અને પૂર્વાજાઙ્ગપદ એ ચાર નક્ષત્ર લેવા લાયક નથી. તથા વારુણ એટલે શત-
જિષ્ક, રૌઢ એટલે આર્દ્રા, વિદૈવત એટલે વિશાખા, યામ્ય એટલે જરણી અને અશ્લેષા
આટલાં નક્ષત્રો પણ લેવા લાયક નથી.” આ ચરાદિક સંજ્ઞાઈ વારને આશ્રીને પણ મંથા-
તરમાં આ પ્રમાણે કહી છે.—“ચરઃ ૧ સ્થિર ૨ સ્તથોગ્ર ૩ શ્ચ મિશ્રો ૪ ધ્રુવ ૫ રથો
મૃદુઃ ૬ । તીક્ષ્ણશ્ચ ૭ કથિતા વારાઃ પ્રાચ્યૈઃ સૂર્યાદયઃ ક્રમાત્ ॥ ૧ ॥” “પૂર્વાચાર્યોએ
રવિવારથી આરંજીને અનુક્રમે ચર, સ્થિર, ઊગ્ર, મિશ્ર, લઘુ, મૃદુ અને તીક્ષ્ણ એવી સંજ્ઞાઈ
કહેલી છે. અર્થાત્ રવિવાર ચર, સોમવાર સ્થિર, મંગલવાર ઊગ્ર વિગેરે.” આ વારની સંજ્ઞા
આપવાનું પ્રયોજન એ છે જે ચર નક્ષત્રમાં કરવાનું કાર્ય ચર વારમાં આવે તો તે વિશેષ
સિદ્ધિકારક છે. એ રીતે એક જ સંજ્ઞાવાળા નક્ષત્ર તથા વારમાં તે તે કરવા લાયક કાર્યો
વિશેષ ફલદાયક થાય છે. ૩૭.

હવે ચંદ્ર સંક્રાંતિને આશ્રી સત્યાવીશ નક્ષત્રોની મુહૂર્ત સંખ્યા કહે છે.—

જેષુ ફાણાન્ પદ્મદશૈન્દ્રૌઢવાયવ્યસાર્પાન્તકવારુણેષુ ।

ત્રિમ્નાન્ વિશાખાદિતિજધ્રુવેષુ શેષેષુ તુ ત્રિંશતમામનન્તિ ॥ ૩૮ ॥

અર્થ—દૈન્દ્ર (જ્યેષ્ઠા), રૌઢ (આર્દ્રા), વાયવ્ય (સ્વાતિ), સાર્પ (અશ્લેષા), અંતક
(જરણી) તથા વારુણ (શતજિષ્ક) આ ૭ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્ત એટલે આ ૭ દિવસના
જોગવાળાં છે અર્થાત્ પંદર મુહૂર્તીયાં કહેવાય છે. વિશાખા, અદિતિ (પુનર્વસુ), ધ્રુવ
એટલે રોહિણી, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાફાલ્ગુની અને ઉત્તરાજાઙ્ગપદ આ ૪ નક્ષત્રો પીસ્તા-
લીશ મુહૂર્ત એટલે દોઢ દિવસના જોગવાળાં છે એટલે પીસ્તાલીશ મુહૂર્તીયાં છે, બાકીનાં
એટલે અશ્વિની, કૃત્તિકા, મૃગશિર, પુષ્ય, મઘા, પૂર્વાફાલ્ગુની, હસ્ત, ચિન્ના, અનુરાધા,
મૂળ, પૂર્વાષાઢા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પૂર્વાજાઙ્ગપદ અને રેવતી આ પંદર નક્ષત્રો ત્રીશ મુહૂ-
ર્તીયાં છે એટલે એક દિવસના જોગવાળાં છે. આ પ્રમાણે પ્રાચીન જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં નક્ષ-
ત્રોની જુકિરાશિ કહેલી છે, પરંતુ હાલમાં તો સર્વે નક્ષત્રો એક એક દિવસના જ જોગવાળાં

नक्षत्रोनी आकृति नीचे प्रमाणे होय ते.—

भा० ५

અશ્વિની નક્ષત્રથી આરંજીને અનુક્રમે હયવદનાદિક આકારવાળાં નક્ષત્રો કહે છે. એટલે કે અશ્વિની નક્ષત્ર અશ્વના મુલના આકારવાળું છે ૧, જરણી જગ (યોનિ)ના આકારવાળું છે ૨, કૃત્તિકા કુર (અશ્વ)ના આકારવાળું છે ૩. એ પ્રમાણે અનુક્રમે શકટ (ગારું) ૪, મૃગનું મસ્તક ૫, મણિ ૬, ઘર ૭, વાણ ૮, ચક્ર ૯, કિલ્લો ૧૦, શયન ૧૧, પર્યંક ૧૨, હાથ ૧૩, મોતી ૧૪, પરવાળા ૧૫, તોરણ ૧૬, મણિ ૧૭, કુંઠ ૧૮, સિંહનાં પગલાં ૧૯, સ્વપન (શય્યા) ૨૦, હસ્તિની ચાલ ૨૧, શૃંગાટક ૨૨, ત્રિવિક્રમ ૨૩, મૃદંગ ૨૪, વૃત્ત (ગોળ) ૨૫, દિયામલ ૨૬, પર્યંક ૨૭ અને મુરજ (વાજિત્ર વિશેષ) ૨૮. આવા આકારવાળાં કહેલાં છે.

દિશાર્ઠનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે.—ચિત્રા અને સ્વાતિ નક્ષત્રના ઉદયના મધ્ય જાગમાં પૂર્વ દિશા છે, તે બન્નેના અસ્તના મધ્યમાં પશ્ચિમ દિશા છે, ધ્રુવનો તારો જ્યાં હોય તે ઉત્તર દિશા છે અને તેની સન્મુખની દિશા દક્ષિણ છે.

જે જે નક્ષત્રો જે જે દિશામાં ચાલનારાં છે તે કહે છે.—

દક્ષિણમાર્ગેઽશ્લેષા ૧ બ્રાહ્મત્રય ૪ કરયુગે ૬ દ્વિપતિષ્ઠમ્ ૧૨ ।

ઉત્તરતઃ પુનરજિજિત્રય ૩ મશ્વિત્રય ૬ યૌનયુગલાનિ ૮ ॥ ૧ ॥

આજપાદધ્યં ૧૦ સ્વાત્યા ૧૧ દિત્યે ૧૨ ચેતિ ધ્રમન્તિ ચે ।

મધ્યમાર્ગે શતજિષ્ક ૧ પુષ્ય ૨ પૌર્ણ ૩ મધા ૪ ઇતિ ॥ ૨ ॥

અશ્લેષા, રોહિણી, મૃગશિર, આર્દ્રા, હસ્ત, ચિત્રા, વિશાખા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા આ બાર નક્ષત્રો દક્ષિણ માર્ગમાં ચાલે છે. અજિજિત્, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, અશ્વિની, જરણી, કૃત્તિકા, પૂર્વાફાલ્ગુની, ઉત્તરાફાલ્ગુની, પૂર્વાજાઙ્ગપદ, ઉત્તરાજાઙ્ગપદ, સ્વાતિ, પુનર્વસુ આ બાર નક્ષત્રો ઉત્તર માર્ગમાં ચાલે છે. તથા શતજિષ્ક, પુષ્ય, રેવતી, મધા એ ચાર નક્ષત્રો મધ્ય જાગે ચાલનારાં છે (આ સર્વ હકીકત વ્યવહાર પ્રકાશમાં છે).

ચંદ્રથી કઈ કઈ દિશામાં નક્ષત્રો રહેલાં છે તે કહે છે.—

વે ફગુણિ ૨ જહ્વયા ૪ સવણ ૫ ધણિષ્ઠા ૬ ચ રેવઙ્ ૭ જરણી ૮ ।

અસિણિ ૯ સયજિસ ૧૦ સાર્દ ૧૧ અજિજુ ૧૨ ત્તરજોણો ચંદે ॥ ૧ ॥

પુણવસુ ૧ રોહિણિ ૨ ચિત્તા ૩ મહ ૪ જિષ્ઠ ૫ ગુરાહ ૬ કત્તિઆ ૭ વિસાહા ૮ ।

ચંદસ્ત ઉજયજોગા અહ દરિણ જોણો ચંદે ॥ ૨ ॥

પૂર્વાફાલ્ગુની, ઉત્તરાફાલ્ગુની, પૂર્વાજાઙ્ગપદ, ઉત્તરાજાઙ્ગપદ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, રેવતી, જરણી, અશ્વિની, શતજિષ્ક, સ્વાતિ અને અજિજિત્ આ બાર નક્ષત્રો ચંદ્રથી ઉત્તર તરફ રહે છે, એટલે આ નક્ષત્રોથી દક્ષિણ તરફ રહીને ચંદ્ર ગતિ કરે છે. પુનર્વસુ, રોહિણી, ચિત્રા, મધા, જ્યેષ્ઠા, અનુરાધા, કૃત્તિકા અને વિશાખા એ આઠ નક્ષત્રો ચંદ્રની બન્ને

एटले उत्तर तथा दक्षिण बाजुए रहे ठे, एटले के कोइ वखत दक्षिण तरफ अने कोइ वखत उत्तर तरफ रहे ठे. तथा बाकीनां एटले पूर्वाषाढा, उत्तराषाढा, हस्त, मूल, अश्लेषा, मृगशिर, आर्द्रा अने पुष्य ए आव नक्षत्रो चंड्यी दक्षिणमां रहे ठे.

तिथि तथा नक्षत्रनुं संपूर्ण बळ कइ वखते होय ठे ते कहे ठे.—

तिथिर्धिष्ण्यं च पूर्वार्द्धं बलवद्बुर्बलं ततः ।

नक्षत्रं बलवज्जात्रौ दिने बलवती तिथिः ॥ १ ॥ (व्यवहारसार)

दिवसना पूर्वार्ध जागमां तिथि तथा नक्षत्र संपूर्ण बळवान् होय ठे, अने त्थारपढी दुर्बळ थाय ठे. रात्रिए केवल नक्षत्रनुं ज बळ होय ठे, अने दिवसे केवल तिथि ज बळवान् होय ठे.

॥ इति नक्षत्रचारम् ॥ ३ ॥

॥ अथ योगद्वारम् ॥ ४ ॥

रवि विगेरे वारने विषे तिथि तथा नक्षत्रने आश्रीने शुभ तथा अशुभ योग कहे ठे. तेमां प्रथम रविवारे शुभ योग कहे ठे.—

जानौ चूत्यै करादित्यपौष्णब्राह्ममृगोत्तराः ।

पुष्यमूलाश्रिवासव्यश्चैकाष्टनवमी तिथिः ॥ ३ए ॥

अर्थ—रविवारे हस्त, पुनर्वसु, रेवती, रोहिणी, मृगशिर, उत्तराषाढा, उत्तराषाढा, उत्तराषाढा, पुष्य, मूल, अश्विनी अने धनिष्ठा नक्षत्र होय तथा परुवो, आवम अने नोम तिथि होय तो ते शुभ योगने माटे ठे. अही वार अने तिथि, तथा वार अने नक्षत्र एम नो योग होय तो छिक शुभ योग जाणवो, अने वार, नक्षत्र तथा तिथि ए त्रणे मळ होय त्थारे त्रिक शुभ योग जाणवो. ए प्रमाणे अशुभ योगमां पण जाणवुं. ३ए.

रविवारे अशुभ योग कहे ठे.

न चार्के वारुणं याम्यं विशाखात्रितयं मघा ।

तिथिः षट्सप्तर्षदा ११ र्क १२ मनु १४ संख्या तथेष्यते ॥ ४० ॥

अर्थ—रविवारे वारुण (शतजिषक्), याम्य (जरणी), विशाखा, अनुराधा, ज्येष्ठा अने मघा नक्षत्र होय, तथा षष्ठ, सातम, अग्यारश, बारश अने चौदश, ए तिथिउ-मांनी कोइ पण तिथि होय तो ते इच्छाती नथी, अर्थात् ते दिवसे अशुभ योग जाणवो. अही विशाखा त्रितय देख्युं ठे तेथी अनुक्रमे उत्पात, मृत्यु अने काण योग थाय ठे. एटले के रवि वारे विशाखा नक्षत्र होय तो उत्पात योग, अनुराधा होय तो मृत्यु योग

અને જ્યેષ્ઠા હોય તો કાળ યોગ જાણવો. એ પ્રમાણે આગળ પણ કુયોગના શ્લોકમાં જ્યાં ત્રિક શબ્દ આવે ત્યાં પણ ઉત્પાત વિગેરે ત્રણ યોગ અનુક્રમે જાણવા. ૪૦.

સોમવારે શુભ યોગ કહે છે.—

સોમે સિદ્ધ્યૈ મૃગશિરઃમૈત્રાણ્યાર્યમણં કરઃ ।

શ્રુતિઃ શતજિષ્ક પુષ્યસ્તિથિસ્તુ દ્વિનવાજિધા ॥ ૪૧ ॥

અર્થ—સોમવારે મૃગશિર, બ્રાહ્મ (રોહિણી), મૈત્ર (અનુરાધા), આર્યમણ (ઉત્તરા-ફાલ્ગુની), કર (હસ્ત), શ્રુતિ (શ્રવણ), શતજિષ્ક અને પુષ્ય નક્ષત્ર હોય તથા વીજ કે નોમ તિથિ હોય તો તે દિવસે શુભ યોગ જાણવો. ૪૧.

સોમવારે અશુભ યોગ કહે છે.—

ન ચન્દ્રે વાસવાષાઢાત્રયાર્જાશ્ચિદ્દિવૈવતમ્ ।

સિદ્ધ્યૈ ચિત્રા ચ સસમ્યેકાદશ્યાદિત્રયં તથા ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—સોમવારે વાસવ (ધનિષ્ઠા), પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, અજિજિત્, આર્જા, અશ્વિની અને દિવૈવત (વિશાખા) અને ચિત્રા નક્ષત્ર હોય, તથા સાતમ, અગ્યારશ, બારશ અને તેરશ તિથિ હોય તો તે દિવસે અશુભ યોગ જાણવો. અહીં ષાઢાત્રય એટલે પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા અને અજિજિત્ નક્ષત્ર હોય તો અનુક્રમે ઉત્પાત, મૃત્યુ અને કાળ યોગ પણ જાણવા. ૪૨.

મંગલવારે શુભ યોગ કહે છે.—

જૌમેઽશ્વિપૌષ્ણાહિર્વૃધ્નમૂલરાધાર્યમાન્નિજમ્ ।

મૃગઃ પુષ્યસ્તથાશ્લેષા જયા ષષ્ઠી ચ સિદ્ધ્યૈ ॥ ૪૩ ॥

અર્થ—મંગલવારે અશ્વિની, પૌષ્ણ (રેવતી), આહિર્વૃધ્ન (ઉત્તરાજાઢા), મૂલ, રાધા (વિશાખા), અર્યમ (ઉત્તરાફાલ્ગુની), અન્નિજ (કૃત્તિકા), મૃગશિર, પુષ્ય અને અશ્લેષા નક્ષત્ર હોય તથા જયા એટલે વીજ, આઠમ અને તેરશ તિથિ હોય તો તે સિદ્ધિને માટે છે, એટલે તે દિવસે શુભ યોગ જાણવો. ૪૩.

મંગલવારે અશુભ યોગ કહે છે.—

ન જૌમે ચોત્તરાષાઢામઘાર્જાવાસવત્રયમ્ ।

પ્રતિપદશમી રુદ્રપ્રમિતા ચ મતા તિથિઃ ॥ ૪૪ ॥

અર્થ—મંગલવારે ઉત્તરાષાઢા, મઘા, આર્જા, વાસવત્રય એટલે ધનિષ્ઠા, શતજિષ્ક અને પૂર્વાજાઢપદ નક્ષત્ર હોય તથા પર્વો, દશમ અને અગ્યારશ તિથિ હોય તો તે દિવસે અશુભ

योग जाणवो. अहीं पण वासवत्रय एटले धनिष्ठा, शतजिषक् अने पूर्वाजापद होय तो अनुक्रमे उत्पात, मृत्यु अने काण योग पण जाणवा. ४४.

बुधवारे शुभ योग कहे ठे.—

बुधे मैत्रं श्रुतिज्येष्ठापुष्यहस्ताग्नित्रयम् ।

पूर्वाषाढार्यमर्क्षे च तिथिर्जघ्ना च भूतये ॥ ४५ ॥

अर्थ—बुधवारे मैत्र (अनुराधा), श्रवण, ज्येष्ठा, पुष्य, हस्त, अग्नि (कृत्तिका) विगेरे त्रय एटले कृत्तिका, रोहिणी अने मृगशिर, पूर्वाषाढा तथा अर्यम एटले उत्तरा-
फाट्गुनी आमांनुं कोइ नक्षत्र होय तथा जघ्ना एटले बीज, सातम अने बारश एमांनी कोइ तिथि होय तो ते दिवसे शुभ योग जाणवो. ४५.

बुधवारे अशुभ योग कहे ठे.—

न बुधे वासवाश्लेषारेवतीत्रयवारुणम् ।

चित्रामूलं तिथिश्चेष्ठा जयैकेन्द्रनवांकिता ॥ ४६ ॥

अर्थ—बुधवारे धनिष्ठा, अश्लेषा, रेवती, अश्विनी, जरणी, वारुण (शतजिषक्), चित्रा अने मूल नक्षत्र होय, तथा जया एटले बीज, आठम अने तेरश, तथा परुवो, चौदश अने नोम एमांनी कोइ पण तिथि होय तो ते दिवसे अशुभ योग जाणवो. अहीं पण रेवती, अश्विनी अने जरणी होय तो अनुक्रमे उत्पात, मृत्यु अने काण योग जाणवा. ४६.

गुरुवारे शुभ योग कहे ठे.—

गुरौ पुष्याश्विनादित्यपूर्वा ३ श्लेषाश्च वासवम् ।

पौष्णं स्वातित्रयं सिद्धौ पूर्णाश्चैकादशी तथा ॥ ४७ ॥

अर्थ—गुरुवारे पुष्य, अश्विनी, पुनर्वसु, पूर्वाफाट्गुनी, पूर्वाषाढा, पूर्वाजापद, अ-
श्लेषा, वासव (धनिष्ठा), पौष्ण (रेवती), स्वातित्रय एटले स्वाति, विशाखा अने अनुराधा नक्षत्र होय तथा पूर्णा एटले पांचम, दशम अने पूनम तथा अग्यारश होय तो शुभ योग जाणवो. ४७.

गुरुवारे अशुभ योग कहे ठे.—

न गुरौ वारुणाग्नेयचतुष्कार्यमण्यम् ।

ज्येष्ठा भूतये तथा जघ्ना तुर्या षष्ठ्यष्टमी तिथिः ॥ ४८ ॥

अर्थ—गुरुवारे वारुण (शतजिषक्), आग्नेयचतुष्क एटले कृत्तिका, रोहिणी, मृग-
शिर अने आर्द्रा, अर्यमण्य एटले उत्तराफाट्गुनी अने हस्त, तथा ज्येष्ठा आ नक्ष-

ત્રોમાંથી કોઈ એક હોય તથા જન્મા એટલે બીજ, સાતમ અને વારશ, તથા ચોથ, ષષ્ઠ અને આઠમ આમાંની કોઈ તિથિ હોય તો તે દિવસે અશુભ યોગ જાણવો. અહીં પણ રોહિણી, મૃગશિર અને આર્દ્રા હોય તો અનુક્રમે ઉત્પાત, મૃત્યુ અને કાળ યોગ જાણવા, અને કૃત્તિકા નક્ષત્ર હોય તો યમધંડ નામનો યોગ આવે છે. ૪૮.

શુક્રવારે શુભ યોગ કહે છે.—

શુક્રે પૌષ્ણાશ્વિનાષાઢા મૈત્રં માર્ગં શ્રુતિદ્વયમ્ ।

યૌનાદિત્યે કરો નન્દાત્રયોદશ્યૌ ચ સિદ્ધયે ॥ ૪૯ ॥

અર્થ—શુક્રવારે પૌષ્ણ (રેવતી), અશ્વિની, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, મૈત્ર (અનુરાધા), માર્ગ (મૃગશિર), શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પૂર્વાષાઢગુની, પુનર્વસુ અને હસ્ત નક્ષત્ર હોય તથા નંદા એટલે પરુવો, ષષ્ઠ અને અગ્યારશ, તથા તેરશ તિથિ હોય તો તે દિવસે શુભ યોગ આવે છે. ૪૯.

શુક્રવારે અશુભ યોગ કહે છે.—

ન શુક્રે જૂતયે બ્રાહ્મ પુષ્યં સાર્પં મઘાજિજિત્ ।

જ્યેષ્ઠા ચ દ્વિત્રિસતમ્યો રિક્તાશ્ચાસ્તિથયસ્તથા ॥ ૫૦ ॥

અર્થ—શુક્રવારે બ્રાહ્મ (રોહિણી), પુષ્ય, સાર્પ (અશ્લેષા), મઘા, અજિજિત્ અને જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર હોય, તથા બીજ, ત્રીજ, સાતમ તથા રિક્તા એટલે ચોથ, નોમ અને ચૌદશ હોય તો તે દિવસે અશુભ યોગ જાણવો. અહીં પણ પુષ્ય, અશ્લેષા અને મઘા હોય તે દિવસે અનુક્રમે ઉત્પાત, મૃત્યુ અને કાળ યોગ પણ આવે છે. ૫૦.

હવે શનિવારે શુભ યોગ કહે છે.—

શનૌ બ્રાહ્મશ્રુતિદ્વન્દ્વાશ્ચમરુદ્ધુરુમિત્રજમ્ ।

મઘા શતજિષ્ક સિદ્ધ્યૈ રિક્તાષ્ટમ્યૌ તિથી તથા ॥ ૫૧ ॥

અર્થ—શનિવારે બ્રાહ્મ (રોહિણી), શ્રુતિદ્વન્દ્વ એટલે શ્રવણ અને ધનિષ્ઠા, અશ્વિની, મરુત્ (સ્વાતિ), ગુરુજ (પુષ્ય), મિત્રજ (અનુરાધા), મઘા અને શતજિષ્ક નક્ષત્ર હોય તથા રિક્તા એટલે ચોથ, નોમ અને ચૌદશ તથા અષ્ટમી તિથિ હોય તો તે દિવસે શુભ યોગ આવે છે. ૫૧.

હવે ઠેવટ શનિવારે અશુભ યોગ કહે છે.—

ન શનૌ રેવતી સિદ્ધ્યૈ વૈશ્વમાર્યમણત્રયમ્ ।

પૂર્વા ૩ મૃગશ્ચ પૂર્ણાશ્ચા તિથિઃ ષષ્ઠી ચ સત્તમી ॥ ૫૨ ॥

અર્થ—શનિવારે રેવતી, વૈશ્વ (ઉત્તરાષાઢા), આર્યમણત્રય એટલે ઉત્તરાષાઢગુની,

हस्त अने चित्रा, पूर्वाषाढगुनी, पूर्वाषाढा, पूर्वाज्यापद अने मृगशिर नक्षत्र होय तथा पूर्णा एटले पांचम, दशम अने पूनम, तथा षष्ठ अने सातम होय तो ते दिवसे अशुभ योग आय ठे. अहीं पण उत्तराषाढगुनी, हस्त अने चित्रा होय तो उत्पात, मृत्यु अने काण योग पण अनुक्रमे आय ठे. ९२.

अहीं विशेष एटलो ठे के सुयोगना सात श्लोकोमां जे पहेलां पहेलां नक्षत्र आप्यां ठे ते नक्षत्र जो ते ज वारे होय तो अमृतसिद्धि योग आय ठे. ते विषे कह्युं ठे के—

“हस्त १ सौम्या २ श्विनी ३ मैत्र ४ पुष्य ५ पौष्ण ६ विरंचितैः ७ ।

जवत्यमृतसिद्ध्याख्यो योगः सूर्यादिवारगैः ॥ १ ॥”

“रवि आदि वारने विषे अनुक्रमे हस्त, सौम्य (मृगशिर), अश्विनी, मैत्र (अनु-
राधा), पुष्य, रेवती अने विरंचित (रोहिणी) होय तो ते दिवसे अमृतसिद्धि योग
आय ठे. एटले के रविवारे हस्त नक्षत्र होय, सोमवारे मृगशिर होय, मंगळवारे अश्विनी,
बुधवारे अनुराधा, गुरुवारे पुष्य, शुक्रवारे रेवती अने शनिवारे रोहिणी नक्षत्र होय
तो ते दिवसे अमृतसिद्धि योग आय ठे.” आ योगने विषे कार्य करवाथी अवश्य ते
कार्यनी सिद्धि आय ठे, एम रत्नमाळाना जाण्यमां कह्युं ठे.

श्री हर्षप्रकाशमां पण कह्युं ठे के—

“जज्ञासंवर्त्तकाद्यैश्चेत्सर्वदुष्टेऽपि वासरे ।

योगोऽस्त्यमृतसिद्ध्याख्यः सर्वदोषहयस्तदा ॥ १ ॥”

“जज्ञा अने संवर्त्तक विगेरे अशुभ योगोवने दूषण पाण्या ठां पण ते दिवसे जो
अमृतसिद्धि योग होय तो सर्व दूषणनो हय आय ठे.”

“शुक्रवारे रेवती नक्षत्र होय तो ते दिवसे शत्रु योग आय ठे, अने उत्तराज्यापद
होय तो अमृतसिद्धि योग आय ठे,” एम लोकश्री ग्रंथमां कह्युं ठे.

कोइ आचार्य कहे ठे के—“शरतिथितः सप्ततिथिष्वेते सप्तापि मृत्युदाः क्रमशः” ।
“पांचमथी सात तिथि सुधी अनुक्रमे आ साते अमृतसिद्धि योगोवाळा वारे मृत्यु देनारा
ठे. एटले के रविवारे अमृतसिद्धि योग होय, पण ते दिवसे पांचम होय, सोमवारे अमृत-
सिद्धि योग होय, पण षष्ठ होय, मंगळवारे सातम, बुधवारे आठम, गुरुवारे नौम,
शुक्रवारे दशम अने शनिवारे अमृतसिद्धि योग सहित अग्यारश होय तोपण ते मृत्यु-
दाथी जाणवा.”

वळी कह्युं ठे के—

“विशाखादिचतुष्केषु रविवारादिसप्तके ।

उत्पातमृत्युकाणाश्च सिद्धियोगाश्च कीर्तिताः ॥ १ ॥”

“વિશાખાદિક ચાર ચાર નક્ષત્રોવને રવિવારાદિક સાત વારને વિષે ઉત્પાત, મૃત્યુ, કાળ અને સિદ્ધિ યોગ કહ્યા છે. નીચેનું કોષ્ટક જુઠું.—

	રવિ	સોમ	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ.
ઉત્પાત	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉત્તરાષાઢગુની
મૃત્યુ	અનુરાધા	ઉત્તરાષાઢા	શતઞ્જિષ્ઠ	અશ્વિની	મૃગશિર	અશ્લેષા	હસ્ત
કાળ	જ્યેષ્ઠા	અજિજિત	પૂર્વાજાઢપદ	જરણી	આર્દ્રા	મઘા	ચિત્રા
સિદ્ધિ	મૂલ	શ્રવણ	ઉત્તરાજાઢપદ	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાષાઢગુની	સ્વાતિ

અહીં ઉત્પાત, મૃત્યુ અને કાળને ઠેકાણે અનુક્રમે પ્રવાસ, મરણ અને વ્યાધિ એવાં નામ પણ પૂર્ણજન્મે કહેલાં છે.

યમઘંટ યોગ આ પ્રમાણે થાય છે.—

“મઘા ૧ વિશાખા ૨ આર્દ્રા ૩ મૂલ ૪ કૃત્તિકા ૫ રોહિણી ૬ કરૈઃ ૭ ।

રવ્યાદિવારસંયુત્તૈર્યમઘંટો નૃશોઽશુજઃ ॥ ૧ ॥

“રવિવારે મઘા, સોમવારે વિશાખા, મંગલવારે આર્દ્રા, બુધવારે મૂલ, ગુરુવારે કૃત્તિકા, શુક્રવારે રોહિણી અને શનિવારે હસ્ત નક્ષત્ર હોય તો તે દિવસે યમઘંટ નામે યોગ થાય છે. તે ઘણો જ અશુભ ફલદાયક છે.” અહીં પાકશ્રી ગ્રંથકાર હસ્ત નક્ષત્રને ઠેકાણે પૂર્વાષાઢા તથા ઉત્તરાષાઢાને કહે છે.

વજ્રમુશલ યોગ આ પ્રમાણે થાય છે.—

“જર ૧ ચિત્તુ ૨ ત્તરસાઢા ૩ ધણિ ૪ ઉત્તરફગ્નુ ૫ જિઠ ૬ રેવઙ્ગા ૭ ।

સૂરાઙ્ગમ્મરિકા એવર્હિ વજ્રમુસલ પુણો ॥ ૧ ॥”

“રવિવારે જરણી, સોમવારે ચિત્રા, મંગલવારે ઉત્તરાષાઢા, બુધવારે ધનિષ્ઠા, ગુરુવારે ઉત્તરાષાઢગુની, શુક્રવારે જ્યેષ્ઠા અને શનિવારે રેવતી નક્ષત્ર હોય તો વજ્રમુશલ નામે અશુભ યોગ થાય છે. આ રવિ વિગેરે ગ્રહોનાં જન્મનક્ષત્ર છે. અહીં જરણીને ઠેકાણે લોકશ્રી ગ્રંથમાં અશ્વિની કહેલ છે.

અરિ (શત્રુ) યોગ આ પ્રમાણે થાય છે.—

“જર ૧ પુસ્તુ ૨ ત્તરસાઢા ૩ અહ ૪ વિસાઢા ૫ ચ રેવઙ્ગ ૬ સજિસા ૭ ।

અક્ષાઙ્ગાણેવર્હિ અરિજોગા ગુરુવિણિહિઠા ॥ ૧ ॥”

“રવિવારે જરણી, સોમવારે પુષ્ય, મંગલવારે ઉત્તરાષાઢા, બુધવારે આર્દ્રા, ગુરુવારે વિશાખા, શુક્રવારે રેવતી અને શનિવારે શતઞ્જિષ્ઠ નક્ષત્ર હોય તો તે અરિ યોગ કહેવાય છે, એમ ગુરુજને બતાવ્યું છે.” પ્રીતિના કાર્યમાં આ યોગ વર્જવામાં આવે છે.

अस्थिर (चर) योग आ प्रमाणे थाय ठे.—

“मह १ मूळ २ चरसाढा ३ अह ४ विसाहा य ५ रोहिणी ६ सजिसा ७ ।

सुकाइआण कमसो जहाकमं अत्थिरो जोगो ॥ १ ॥”

“शुक्रवारे मघा, शनिवारे मूळ, रविवारे उत्तराषाढा, सोमवारे आर्षा, मंगळवारे विशाखा, बुधवारे रोहिणी अने गुरुवारे शतजिपक् होय तो ते अस्थिर (चर) योग कहेवाय ठे.” स्थिर कार्योमां आ योग वर्जवा योग्य ठे.

क्रकच (कर्क) योग आ प्रमाणे थाय ठे.—

“अकाइसु कको बारसी छ पञ्चकमेण जा ठी ।

ककय नामा जोगो

”

रविवारादिकमां बारशथी पश्चानुपूर्वीए ठछ सुधी आववुं एटले क्रकच (कर्क) योग थाय ठे. अर्थात् रविवारे बारश, सोमवारे अग्यारश, मंगळवारे दशम, बुधवारे नोम, गुरुवारे आठम, शुक्रवारे सातम अने शनिवारे ठछ होय तो क्रकच (कर्क) योग थाय ठे.

बीजी रीते आ प्रमाणे पण ठे.—

“यत्र संख्या युतौ वारतिथ्योर्जातास्त्रयोदश ।

ज्ञेयः क्रकचयोगोऽयं हेयश्च शुक्रकर्मणि ॥ १ ॥”

“रविवारादिक वारनी अने तिथिनी संख्या जेगी करवाथी ज्यारे तेरनी संख्या थाय त्यारे तेने क्रकच योग जाणवो. आ योग शुक्र कार्यमां वर्ज्य ठे. जेमके रविवारनी एक संख्या तेमां वार नाखवाथी तेरनी संख्या थाय ठे, माटे रविवारे बारश होय त्यारे क्रकच योग थाय. ए प्रमाणे गणवाथी पण उपरनी गाथा प्रमाणे मळतुं आवे ठे.”

संवर्तक योग आ प्रमाणे.—

“पन्धिय तिजु बुहेणं ठी जीवेण बिजु सुकेण ।

सत्तमि सणिसूरेसुं एए संवड्या जोगा ॥ १ ॥”

“बुधवारे परुवो अथवा बीज होय, गुरुवारे ठछ होय, शुक्रवारे बीज होय तथा शनि अने रविए सातम होय तो ते संवर्तक योग कहेवाय ठे.” हर्षप्रकाश विगेरे ग्रंथमां “बुधवारे मात्र परुवो ज होय अने सातमने दिवसे रविवार ज होय तो संवर्तक योग थाय,” एस कह्युं ठे. बाकी सर्व उपर प्रमाणे.

प्रथमथी प्रारंजीने अही सुधीना जे जे योगो कह्या तेना पांच वर्ग थइ शके ठे, ते आ प्रमाणे—रुद्र योग १, सामान्य योग २, सुयोग ३, सिद्धि योग ४ अने अमृत-सिद्धि योग. आ योगोमां कार्य करवाथी तेनुं फळ अनुक्रमे आ प्रमाणे जाणवुं.—

અત્યંત અસિદ્ધિ ૧, દૈવયોગે સિદ્ધિ ૨, વિલંબે સિદ્ધિ ૩, ઇન્ધિત સિદ્ધિ ૪ તથા ઇન્ધિતથી અધિક સિદ્ધિ ૫. આ પ્રમાણે ત્રિવિક્રમે કહ્યું છે.

ફરીથી મંથકાર વીજા યોગો કહે છે. તેમાં પ્રથમ કુમાર યોગ કહે છે.

યોગઃ કુમારનામા શુભઃ કુજજ્ઞેન્દુશુક્રવારેષુ ।

અશ્વાથૈર્ધ્યન્તરિતૈર્નન્દાદશપદ્મીતિથિષુ ॥ ૫૩ ॥

અર્થ—મંગલ, બુધ, સોમ અને શુક્ર, એમાંના કોઈ વારે અશ્વિનીથી આરંજીને બે આંતરાવાળાં નક્ષત્ર એટલે અશ્વિની, રોહિણી, પુનર્વસુ, મઘા, હસ્ત, વિશાખા, મૂળ, શ્રવણ અને પૂર્વાષાઢપદ, એમાંનું કોઈ એક નક્ષત્ર હોય, તથા નંદા એટલે પર્વતો, ઢઠ અને અગ્યારશ, તથા પાંચમ અને દશમ, એમાંની કોઈ પણ તિથિ હોય તો કુમાર નામનો શુભ યોગ થાય છે. આ યોગ સ્થિર કાર્યમાં એટલે મૈત્રી, દીક્ષા, વ્રત, વિદ્યા અને શિષ્યનું મહાણ કરવું વિગેરે કાર્યમાં તથા ગૃહપ્રવેશાદિકમાં વિશેષે કરીને શુભ છે; પરંતુ તે વખતે વિરુદ્ધ યોગ હોવો ન જોઈએ. અર્થાત્ મંગલવારે દશમ અને પૂર્વાષાઢપદ, સોમવારે અગ્યારશ અને વિશાખા, બુધવારે પર્વતો અને મૂળ અથવા અશ્વિની તથા શુક્રવારે રોહિણી હોય તો તે દિવસે કુમાર યોગ પણ શુભકારક નથી, કારણ જે તે દિવસોમાં કર્ક, સંવર્તક, કાળ અને યમઘંટ યોગની ઉત્પત્તિ હોય છે. આ પ્રમાણે શ્રીહરિજ્ઞસૂરિકૃત લક્ષ્મણશુદ્ધિ પ્રકરણમાં કહેલું છે. ૫૩.

હવે રાજ યોગ કહે છે.—

રાજયોગો જરણ્યાથૈર્ધ્યન્તરૈર્જૈઃ શુભાવહઃ ।

જહાતૃતીયારાકાસુ કુજજ્ઞશુભાવુષુ ॥ ૫૪ ॥

અર્થ—મંગલ, બુધ, શુક્ર અને રવિ, આમાંના કોઈ વારે તથા જહા એટલે વીજ, સાતમ અને વારશ તથા ત્રીજ અને પૂનમ, એમાંની કોઈ પણ તિથિએ જરણી વિગેરે બે આંતરાવાળાં નક્ષત્ર એટલે જરણી, મૃગશિર, પુષ્ય, પૂર્વાષાઢગુની, ચિત્રા, અનુર વા, પૂર્વાષાઢા, ધનિષ્ઠા અને ઉત્તરાષાઢપદ, એમાંનું કોઈ પણ નક્ષત્ર હોય તો શુભકારક રાજ યોગ થાય છે. આ યોગ માંગલિક કાર્યમાં, ધર્મકાર્યમાં, પૌષ્ટિકમાં, અલંકાર પહેરવામાં તથા ક્ષેત્રના આરંજાદિક કાર્યમાં વિશેષે કરીને શ્રેષ્ઠ છે. “આ યોગ તરુણ યોગ નામે પણ કહેવાય છે.” એમ પૂર્ણજ્ઞે કહ્યું છે. આ યોગ પણ વિરુદ્ધ યોગ ન હોય ત્યારે લેવો એમ સંજવે છે, તેથી રવિવારે સાતમ અથવા વારશ અને જરણી હોય, મંગલવારે ધનિષ્ઠા હોય, બુધવારે જરણી કે ધનિષ્ઠા હોય અને શુક્રવારે વીજ કે સાતમ તથા પુષ્ય હોય, તે દિવસે રાજ યોગ હોય તોપણ ઇષ્ટ (શુભકારક) નથી, કેમકે તે તે દિવસોમાં સંવર્તક, કર્ક, વજ્રમુશલ, ઉત્પાત તથા કાળ વિગેરે કુયોગની ઉત્પત્તિ થાય છે. ૫૪.

हवे स्थिर (स्थिर) योग कहे ठे.—

स्थिरयोगः शुनो रोगोच्छेदादौ शनिजीवयोः ।

त्रयोदश्यष्टरिक्तासु छ्यन्तरैः कृत्तिकादिभिः ॥ ५५ ॥

अर्थ—गुरुवार अथवा शनिवार तेरश, आठम के रिक्ता एटले चोथ, नोम अने चौदश होय, तथा कृत्तिकादिक छ्यन्तर नक्षत्र एटले कृत्तिका, आर्द्रा, अश्लेषा, उत्तरा-फाट्गुनी, स्वाति, ज्येष्ठा, उत्तराषाढा, शततारका के रेवती होय तो ते रोगादिकना नाशमां शुक्लकारक एवो स्थिर योग आय ठे. आ योगनुं फल पाकश्री ग्रंथमां आ प्रमाणे कह्युं ठे.—

“अणसण खिल वाहि रिणं रिउ रण दिवं जलासए बंधो ।

कायवो थिरजोगे जस्स य करणं पुणो नत्थि ॥ १ ॥”

“जे कार्यनुं फरीथी करवाणुं नथी एवां कार्य जेवां के अनशन, क्षेत्रशुद्धि, व्याधि-हरण, कण (देणुं) देवुं, शत्रुनो वध, लम्हाइ, दिव्य करवुं, जळाशय बंधावबुं, ए विगेरे (मंत्रछेद, स्नेहछेद विगेरे) कार्यों स्थिर योगमां कराय ठे.” ५५.

हवे यमल तथा त्रिपुष्कर योग कहे ठे.—

यमलारूढो द्विपादकै त्रिपादकै त्रिपुष्करः ।

जीवारशनिवारेषु योगो ज्ञातिथौ स्मृतः ॥ ५६ ॥

अर्थ—गुरु, मंगल अने शनिवार बीज, सातम के बारश होय अने जो द्विपाद नक्षत्र एटले मृगशिर, चित्रा अने धनिष्ठा होय तो ते दिवसे यमल नामे योग कहेवाय ठे. तथा ते ज तिथि वारने विषे त्रिपाद नक्षत्र एटले कृत्तिका, पुनर्वसु, उत्तराफाट्गुनी, विशाखा, उत्तराषाढा अने पूर्वाजात्रपद होय तो त्रिपुष्कर नामनो योग कहेवाय ठे. ५६.

हवे पंचक कहे ठे.—

प के वासवान्त्यार्धतृणकाष्ठगृहोद्यमान् ।

य यदिग्गमनं शय्यां मृतकार्यं च वर्जयेत् ॥ ५७ ॥

अर्थ—धनिष्ठाना पश्चार्धथी एटले वे पाया गया पढी रेवतीना अंत सुधी पंचक कहे-वाय ठे. तेमां तृण, काष्ठ, गृहारंज, दहिण दिशामां गमन, नवी शय्या (पलंग विगेरे) तथा प्रेत कार्य वर्ज्य कहेलां ठे. ते विषे व्यवहारसारमां कह्युं ठे के—

“धनिष्ठा धननाशाय प्राणघ्नी शततारका ।

पूर्वायां दंभयेज्जाजा उत्तरा मरणं ध्रुवम् ॥ १ ॥

अग्निदाहश्च रेवत्यामित्येतत्पंचके फलम् ।”

१ नारचंद्रमां गुरुवारने स्थाने रविवार कहेल ठे.

ધનિષ્ઠામાં કાર્ય કરવાથી ધનનો નાશ થાય, શતતારકામાં કરવાથી પ્રાણનો નાશ થાય, પૂર્વાજાઘ્રપદમાં કરવાથી રાજદંડ થાય, ઉત્તરાજાઘ્રપદમાં કરવાથી નિશ્ચે મરણ થાય, અને રેવતીમાં કરવાથી અગ્નિદાહ થાય. એ પ્રમાણે પંચકનું ફલ જાણવું. ઉપર મૃતકાર્ય કરવાનો નિષેધ કર્યો છે, પરંતુ કોઈ અકસ્માત્ પંચકમાં જ મરણ પામે તો તે મૃતકના હાથ પગ હેઢીને બાંધવા એમ લલ્લે કહ્યું છે, પણ ગરુડ પુરાણમાં તેને દહન કરવાનો વિધિ આ પ્રમાણે કહ્યો છે.—દર્જનાં ચાર પૂતળાં કરીને શબની સાથે રાખવાં, પછી તે શબની સાથે જ પૂતળાં પણ બાઢવાં. એમ ન કરે તો પુત્ર અથવા બીજા સગો-ત્રીનો નાશ થાય. ૫૭.

પંચક વિષે મતાંતર કહે છે.—

પञ्चकं શ્રવણાદીનિ પञ्ચ ઋક્ષાણિ નિર્દિશેત્ ।

કેચિત્પુનર્ધનિષ્ઠાદિપञ्ચકં પञ્ચકં વિદ્યુઃ ॥ ૫૮ ॥

અર્થ—શ્રવણથી આરંજીને પાંચ નક્ષત્ર સુધી પંચક કહેવું. તથા કોઈક આચાર્ય ધનિષ્ઠાથી આરંજીને પાંચ નક્ષત્રને પંચક કહે છે. (સર્વેના મતમાં રેવતીને અંતે પંચક સમાપ્ત થાય છે.) નારચંદ્ર ગ્રંથમાં શ્રવણ અને રેવતીમાં સર્વ દિશાએ ગમન કરવાની અનુમતિ આપીને દક્ષિણ દિશામાં પણ ગમન કરવાનું સ્વીકાર્યું છે. તે આ પ્રમાણે.—

“સર્વદિગ્ગમને હસ્તઃ શ્રવણં રેવતીદ્વયમ્ ।

મૃગઃ પુષ્યશ્ચ સિદ્ધૈ સ્યુઃ કાલેષુ નિશ્ચિલેષ્વપિ ॥ ૧ ॥”

“હસ્ત, શ્રવણ, રેવતીદ્વય એટલે રેવતી અને અશ્વિની, મૃગશિર તથા પુષ્ય આટલાં નક્ષત્રો સર્વ કાલે સર્વ દિશામાં ગમન કરવાને લાયક છે અર્થાત્ સિદ્ધિ આપનારાં છે.” ૫૮.

યમલ, ત્રિપુસ્કર અને પંચક, એવાં નામો સાર્થક છે એટલે કે નામ પ્રમાણે ફલ-દાયક છે. તે કહે છે.—

હાનિવૃદ્ધ્યાદિકં સર્વં યોગે સ્થાયમલે દ્વિશઃ ।

ત્રિશસ્ત્રિપુસ્કરાખ્યે તુ પञ્ચશઃ પञ્ચકેઽપિ ચ ॥ ૫૯ ॥

અર્થ—યમલ યોગમાં કરેલું હાનિ વૃદ્ધિવાળું સર્વ કાર્ય જમણું થાય છે, ત્રિપુસ્કર યોગમાં કરવાથી ત્રણ ગણું થાય છે અને પંચકમાં કરવાથી પાંચ ગણું થાય છે, તેથી આ યોગોમાં ઇષ્ટ કાર્ય જ કરવા લાયક છે, અનિષ્ટ કાર્ય કરવા લાયક નથી એ આનો અત્રિપ્રાય છે. ૫૯.

હવે ગંઠાંત યોગ કહે છે.—

ગંઠાન્તં ચ ત્યજેન્નેધા લગ્ન ૪-૬-૧૨ તિથ્યુ ૫-૧૦-૧૫-હુષુ ૯-૬-૨૭ ત્રિષુ ।

પ્રત્યેકં ત્રિત્રિજાગાંતરૈકદ્વિઘટીમિતમ્ ॥ ૬૦ ॥

અર્થ—લગ્ન ગંઠાંત, તિથિ ગંઠાંત અને નક્ષત્ર ગંઠાંત એ ત્રણ પ્રકારનો ગંઠાંત યોગ સર્વ શુદ્ધ કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે. તે ત્રણે પ્રકારનો ગંઠાંત પોતપોતાને ત્રીજે ત્રીજે જાગે અનુક્રમે અર્ધ ઘંટી, એક ઘંટી અને બે ઘંટીના પ્રમાણવાળો છે. એટલે કે લગ્ન (રાશિ) વાર છે તેને ત્રીજે ત્રીજે જાગે ચોથું કર્ક, આઠમું વૃશ્ચિક અને વારમું લગ્ન મીન આવે. તેમાં કર્કની ઢેઢી પંદર પલ તથા સિંહ લગ્નની પ્રથમની પંદર પલ એ બન્ને મઠી ત્રીશ પલ એટલે અર્ધ ઘંટી ગંઠાંત યોગ થાય છે. એ રીતે વૃશ્ચિકની ઢેઢી પંદર અને ધનની પહેલી પંદર પલ તથા મીનની ઢેઢી પંદર અને મેષની પહેલી પંદર પલ ગંઠાંત યોગ જાણવો. આ લગ્ન ગંઠાંત કહેવાય છે. તિથિ પંદર છે, તેનો ત્રીજો ત્રીજો જાગ ગણતાં પાંચમ, દશમ અને પૂનમ આવે છે. તેમાં પાંચમની ઢેઢી અર્ધ ઘંટી અને ઊઠની પહેલી અર્ધ ઘંટી મઠીને એક ઘંટીનો ગંઠાંત યોગ જાણવો. એ રીતે દશમની ઢેઢી અર્ધ ઘંટી અને અગ્યા-રશની પહેલી અર્ધ ઘંટી તથા પૂનમની ઢેઢી અર્ધ ઘંટી અને પરવાની પહેલી અર્ધ ઘંટી ગંઠાંત યોગ જાણવો. આ તિથિ ગંઠાંત કહેવાય છે. નક્ષત્ર સત્યાવીશ છે, તેનો ત્રીજો ત્રીજો જાગ ગણતાં નવમું અશ્લેષા, અદારમું જ્યેષ્ઠા અને સત્યાવીશમું રેવતી છે, તેથી અશ્લેષાની ઢેઢી એક ઘંટી અને મઘાની પહેલી એક ઘંટીને ગંઠાંત યોગ જાણવો. એ જ રીતે જ્યેષ્ઠાની ઢેઢી ઘંટી અને મૂળની પહેલી ઘંટી તથા રેવતીની ઢેઢી ઘંટી અને અશ્વિનીની પહેલી ઘંટી એમ બે ઘંટીનો ગંઠાંત યોગ જાણવો. આ નક્ષત્ર ગંઠાંત યોગ કહેવાય છે. જન્મ, ગર્જાધાન, યાત્રા, વિવાહ, વ્રત, ગૃહનો આરંજ તથા પ્રવેશ, અને દ્યૌર વિગેરે સર્વ કાર્યમાં આ યોગ અશુદ્ધ કહેલો છે. ૬૦.

“આ ત્રણે ગંઠાંત ઉપર કહ્યાથી બમણા બમણા પ્રમાણવાળા છે” એમ શ્રીપતિ કહે છે. સારંગ કહે છે કે—“નક્ષત્ર ગંઠાંત આઠ ઘંટીનો છે.” કેશવાર્ક કહે છે કે—“નક્ષત્ર ગંઠાંતની જ રીતે વિષ્ણુજાદિક સત્યાવીશ યોગને મધ્યે રહેલો ગંઠાંત પણ પાંચ પાંચ ઘંટીનો છે.”

ગંઠાંત યોગનું ફલ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“નક્ષત્રો માતરં હન્તિ તિથિજઃ પિતરં તથા ।

લગ્નસ્થો બાલકં હન્તિ ગંઠાન્તો બાલદૂષકઃ ॥ ૧ ॥”

“બાલકનો જન્મ નક્ષત્ર ગંઠાંતમાં થયો હોય તો તે માતાને હણે છે, તિથિ ગંઠાંતમાં થયો હોય તો પિતાને હણે છે, અને લગ્ન ગંઠાંતમાં થયો હોય તો તે બાલકનો જ હણનાર થાય છે.”

“જાતો ન જીવતિ નરો માતુરપથ્યો જવેત્સ્વકુલહન્તા ।

યદિ જીવતિ ગંઠાન્તે બહુગજતુરગો જવેઙ્ગુપઃ ॥ ૧ ॥”

“ગંઠાંતમાં જન્મેલો મનુષ્ય જીવતો નથી અને માતાને અહિતકારક તથા પોતાના

કુલનો નાશ કરનાર આવે, પરંતુ જો કદાચ તે વાલક જીવે તો ઘણા હાથી ઘોના-વાળો રાજા આવે.”

“નઠં ન લગ્નઃ સ્ત્ય અહિદંતો ન જીવઈ ।

જાતં વિ મરઈ પાથં પત્થિતં ન નિઅત્તઈ ॥ ૧ ॥”

“ગંતાંતમાં खोवायेલી વસ્તુ પાઠી આવતી નથી, સર્પદંશ થયો હોય તો તે મનુષ્ય જીવે નહીં, જન્મેલું વાલક પણ પ્રાપ્ત મરણ પામે છે; તથા તેમાં પ્રયાણ કર્યું હોય તો તે પણ પ્રાપ્ત પાઠો આવતો નથી.”

વિવાહ વૃંદાવનમાં સંધિ નામનો પણ દોષ કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે.—

“નક્ષત્રયોગતિથિસંધિષુ નાનિકૈકા તિથ્યષ્ટવિંશતિપલૈઃ સહિતોજયત્ર” ।

“સર્વે નક્ષત્ર, યોગ અને તિથિની સંધિને વિષે વન્ને બાજુ અનુક્રમે એક ધની ઉપર પંદર, આઠ અને વીશ પલ સહિત એક એક ધની સંધિદોષ કહેવાય છે. એટલે કે નક્ષત્રોની સંધિમાં પહેલા નક્ષત્રના અંતની એક ધની અને પંદર પલ તથા પઠીના નક્ષત્રની આરંજની એક ધની અને પંદર પલ મળી કુલ અઠી ધનીનો સંધિદોષ કહેવાય છે. એ રીતે બે યોગની સંધિમાં પૂર્વ યોગના અંતની એક ધની અને આઠ પલ તથા પઠીના યોગની પણ આરંજની એક ધની અને આઠ પલ મળી બે ધની અને સોઠ પલ સંધિદોષ કહેવાય છે. એ રીતે બે તિથિની સંધિમાં પૂર્વ તિથિની અંતની એક ધની અને વીશ પલ તથા પઠીની તિથિની આરંજની એક ધની અને વીશ પલ મળી બે ધની અને ચાલીશ પલનો સંધિદોષ કહેવાય છે. આ સંધિદોષ માંગલિક કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે.”

સંધિદોષ વિષે વિક્રમનો મતાંતર આ પ્રમાણે છે.—

“નક્ષત્રરાશ્યો રવિસંક્રમે સ્યુ,—ર્વાક્ પરત્રાપિ રસેન્દુ ૧૬ નાઙ્યઃ ।

एका घनी षट्पलसंयुतेन्दो,—र्नाङ्यश्चतस्रः सपलाः कुजस्य ॥ ૧ ॥

बुधस्य तिस्रो मनवः ૧૪ पलानि, सार्धाश्चतस्रः पलसप्त जीवे ।

द्व्यशीतिनाङ्यः पलसप्त शौरेः, शुक्रस्य हेयाः सपलाश्चतस्रः ॥ ૨ ॥”

નક્ષત્ર અથવા રાશિને આશ્રીને સૂર્યનું સંક્રમણ હોય એટલે એક નક્ષત્રથી વીજા નક્ષત્રમાં અથવા એક રાશિથી વીજી રાશિમાં સૂર્યનું સંક્રમણ હોય તો પૂર્વ નક્ષત્ર અથવા રાશિની અંતની સોઠ ધની તથા પઠીના નક્ષત્ર અથવા રાશિની આરંજની સોઠ ધનીને સંધિ નામનો દોષ કહે છે. એ રીતે ચંદ્રના સંક્રમણમાં એક એક ધની અને ૭ ૭ પલ, મંગલના સંક્રમણમાં ચાર ચાર ધની અને એક એક પલ, બુધના સંક્રમણમાં ત્રણ ત્રણ ધની અને ચૌદ ચૌદ પલ, ગુરુના સંક્રમણમાં સાતી ચાર ચાર ધની અને સાત સાત પલ, શનિના સંક્રમણમાં બ્યાશી બ્યાશી ધની અને સાત સાત પલ અને શુક્રની સંક્રાંતિમાં

चार चार घन्टी अने एक एक पळ सुधी संधिदोष कहेवाय ठे. आ दोष पण सर्व शुभ कार्यमां वर्ज्य ठे.

हवे वज्रपात योग विषे कहे ठे.—

वज्रपातं त्यजेद्वित्रीपञ्चपट्टसप्तमे तिथौ ।

मैत्रे १ ऽथ त्र्युत्तरे ३ पैत्र्ये ५ ब्राह्मे ६ मूलकरे ७ क्रमात् ॥६१॥

अर्थ—वीजने दिवसे मैत्र (अनुराधा) होय, वीजने दिवसे त्रण उत्तरा एटले उत्तराफाट्गुनी, उत्तरापाढा के उत्तराज्ञापद होय, पांचमने दिवसे पैत्र्य (मघा) होय, ठठने दिवसे ब्राह्म (रोहिणी) होय, अने सातमने दिवसे मूल के हस्त होय तो वज्रपात नामनो योग थाय ठे. ते शुभ कार्यमां तजवा लायक ठे. ६१.

“वज्रपात योगमां कार्यं कर्तुं होय तो ठ मासमां कार्यकर्तानुं मरण थाय ठे” एम हर्ष-प्रकाशमां कह्युं ठे. वळी “तेरशने दिवसे चित्रा के स्वाति नक्षत्र होय तोपण वज्रपात योग थाय ठे” एम नारचंजनी टिप्पणीमां कह्युं ठे. वळी “सातम ने जरणी, नोम ने पुष्य तथा दशम ने अश्लेषा होय ते पण तजवा योग्य ठे” एम कह्युं ठे.

वळी नारचंजनी टिप्पणीमां काळमुखी नामनो योग आ प्रमाणे कह्यो ठे.—

“चउ रुत्तर पंच मघा कत्तिअ नवमीइ तइअ अणुराहा ।

अधमि रोहिणिसहिआ काळमुही जोगि मास उगि मच्चू ॥ १ ॥”

“चोथने दिवसे त्रण उत्तरा होय, पांचम ने मघा होय, नोम ने कृत्तिका, वीज ने अनुराधा तथा आठम ने रोहिणी होय, तो ते काळमुखी नामनो योग कहेवाय ठे. आ योगमां कार्यं करे तो ठ मासे कर्तानुं मरण थाय.”

दिनशुद्धि ग्रंथमां नक्षत्र मृत्युयोग आ प्रमाणे कहेल ठे.—

“मूलदसाइचित्ताअसेससथजिसयकत्तिरेवइआ ।

नंदाए जहाए जदवया फग्गुणी दो दो ॥ १ ॥

विजयाए मिगसवणापुस्सऽसिणिजरणिजिठ रिताए ।

आसाढडुग विसाहा अणुराह पुणवसु महा य ॥ २ ॥

पुन्नाइ कर धणिठा रोहिणि इअमयगऽवत्थनस्कत्ता ।

नंदिपइछापमुहे सुहकजे वज्जाए मइमं ॥ ३ ॥”

“नंदा तिथिए एटले परवो, ठठ अने अग्यारशे मूल, आर्द्रा, स्वाति, चित्रा, अश्लेषा, शतजिपक्, कृत्तिका अने रेवती होय, जडा एटले वीज, सातम अने बारशे पूर्वाज्ञापद, उत्तराज्ञापद, पूर्वाफाट्गुनी अने उत्तराफाट्गुनी होय, विजया एटले वीज, आठम अने तेरशे मृगशिर, श्रवण, पुष्य, अश्विनी, जरणी अने ज्येष्ठा होय,

રિક્તા એટલે ચોથ, નોમ અને ચૌદશે પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, વિશાખા, અનુરાધા, પુનર્વસુ અને મઘા હોય, તથા પૂર્ણા એટલે પાંચમ, દશમ અને પૂર્ણિમાએ હસ્ત, ધનિષ્ઠા અને રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો એ મૃતક અવસ્થા નક્ષત્ર કહેવાય છે, માટે નંદિ પ્રતિષ્ઠા આદિ શુભ કાર્યમાં બુદ્ધિવાન પુરુષોએ તજવા યોગ્ય છે.”

તથા અવલા નામે યોગ આ પ્રમાણે થાય છે.—

“કત્તિયપન્નિર્ઞ ચત્તરો સણિ બુહિ સસિ સૂર વાર જુત્તકમા ।

પંચમિ વિઙ્ઘ્ણ એગારસિ વારસિ અવલા સુહે કજ્જે ॥ ૧ ॥”

“કૃત્તિકા આદિ ચાર એટલે કૃત્તિકા, રોહિણી, મૃગશિર અને આર્દ્રા નક્ષત્ર શનિ, બુધ, સોમ અને રવિવારે અનુક્રમે હોય, તથા તે દિવસે અનુક્રમે પાંચમ, બીજ, અગ્યારશ અને વારશ હોય તો અવલા નામનો યોગ થાય છે. આ યોગ સર્વ કાર્યમાં અશુભ છે.”

પાકશ્રી ગ્રંથમાં ઋતુને આશ્રીને શુભ તથા અશુભ યોગ આ પ્રમાણે છે.—

“કત્તિ ઉ મગ્ગસિરે વિ આ પંચમિ ગુરુવાર પુણવસૂ ચેવ ।

સુદયા ઉ હંતિ સરણ અદા દસમી કુજે અસુદા ॥ ૧ ॥”

“કાર્તિક અને માર્ગશીર્ષ માસમાં પાંચમ, ગુરુવાર અને પુનર્વસુ એ ત્રણે એક દિવસે હોય તો તે દિવસે શુભ યોગ કહેવાય છે. તથા શરદ્ ઋતુમાં (કાર્તિક તથા માર્ગશીર્ષ માસમાં) આર્દ્રા, દશમ અને મંગલવાર એ ત્રણે એક જ દિવસે હોય તો તે અશુભ યોગ જાણવો. ૧.”

“પોસે માહે ઠઠી ત્રિગુત્તરાફગ્ગુ આ કજ્જકરા ।

અસુદા ઇગારસિ ગુરુણા ફગ્ગુણિ પુબ્બા ય હેમંતે ॥ ૨ ॥”

“પોષ તથા માઘ માસમાં ઠઠ, શુક્રવાર અને ઉત્તરાષાઢગુની એક જ દિવસે હોય તો તે દિવસે કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે અર્થાત્ શુભ છે. તથા હેમંત ઋતુમાં (પોષ અને માઘમાં) અગ્યારશ, ગુરુવાર અને પૂર્વાષાઢગુની એક જ દિવસે હોય તો તે અશુભ છે. ૨.”

“ફાગુણ ચિત્તે માસે તેરસિ સફલા વિસાહ બુદ્ધવારો ।

વારસિ સુકે સાઙ્ઘ વસંતકાલે વિ વજ્ઞિજ્ઞા ॥ ૩ ॥”

“ફાલ્ગુન તથા ચૈત્ર માસમાં તેરશ, વિશાખા અને બુધવાર એક જ દિવસે હોય તો તે સફળ (શુભ) છે. તથા વસંતકાલે (ફાગુણ અને ચૈત્રમાં) વારશ, શુક્ર અને સ્વાતિ એક જ દિવસે હોય તો તે વર્જ્ય છે. ૩”

“વઙ્ઘ્ણાહ જિઘ્ઘ સૂરો પન્નિવય મૂલો આ ઉત્તરાફગ્ગૂ ।

સુદ ગિમ્હ અસુદ તેરસિ સણિવારે સવણનરક્તં ॥ ૪ ॥”

૧ અહીં માસની ગણતરી પૂનમીયા મહીના પ્રમાણે કરવી. એટલે કે કાર્તિક માસ ગુજરાતી પ્રમાણે લેવો હોય તો આશ્વિન વદ તથા કાર્તિક શુદ્ધ જાણવો.

“वैशाख तथा ज्येष्ठ मासमां रविवार, पन्चमो अने मूळ के उत्तराफाट्गुनी एक ज दिवसे होय तो ते शुभ्र ठे. तथा ग्रीष्म ऋतुमां (वैशाख तथा ज्येष्ठमां) तेरश, शनिवार अने श्रावण नक्षत्र एक ज दिवसे होय तो ते अशुभ्र ठे. ४.”

“आषाढ सावण विश्वा उत्तरजहवय चंददिण सुह उ ।

पाउसि असुहो उ बुहो चउदसि पुवा य जहवया ॥ ५ ॥”

“आषाढ तथा श्रावण मासमां बीज, उत्तराज्जापद अने सोमवार एक ज दिवसे होय तो ते शुभ्र ठे. तथा प्रावृद्ध ऋतुमां (आषाढ तथा श्रावणमां) बुधवार, चौदश अने पूर्वाज्जापद एक ज दिवसे होय तो ते अशुभ्र जाणवो. ५.”

“जह व आसो मासे सत्तमि सणिवार रोहिणी सफला ।

वासारसे असुहा रवि कत्तिअ पुन्नमासी अ ॥ ६ ॥”

“जादरवा तथा आशो मासमां सातम, शनिवार अने रोहिणी एक ज दिवसे होय तो ते सफळ (शुभ्र) ठे. तथा वर्षा ऋतुमां रविवार, कृत्तिका अने पूर्णिमा एक ज दिवसे होय तो ते अशुभ्र ठे. ६.”

आ ठए गाथामां ऋतु अने मासना नाममां विपर्यय ठे, कारण के नाममाळा विगेरे ग्रंथोमां आश्विन अने कार्तिक विगेरे बबे मासनी शरद् विगेरे ऋतु कही ठे अने अहीं तो कार्तिक अने मार्गशीर्ष विगेरे बबे मासनी ऋतुओ कही ठे. तथा आ गाथाओमां शिशिर ऋतु बिलकुल लीधी ज नथी अने वर्षा ऋतु तथा प्रावृद्ध ऋतु एक ज ठतां बे जूदी जूदी लइने उ ऋतुनां नाम पूरां करीं ठे. आ सर्व विपर्यास ते ग्रंथकर्ताए ज करेखो ठे, माटे तेमनो एवो ज मत हरो एम जणाय ठे.

हवे मूळ ग्रंथकार रवि योग कहे ठे.—

योगो रवेर्जात्कृत ४ तर्क ६ नन्द ए, दिग् १० विश्व १३ विंशो २० ङुषु सर्वसिद्धौ ।

आद्ये १ न्द्रिया ५ श्वष्ट्रिप ७ रुद्र ११ सारी १५, राजो १६ ङुषु प्राणहरस्तु हेयः ६२

अर्थ—सूर्यनुं जे नक्षत्र चालतुं होय ते नक्षत्रथी गणतां ते दिवसनं नक्षत्र जो चोथुं होय तो चोथो रवि योग जाणवो. ठहुं होय तो ठछो रवि योग, नवमुं होय तो नवमो, दशमुं होय तो दशमो, तेरमुं होय तो तेरमो अने बीशमुं होय तो बीशमो रवि योग जाणवो. आटला रवि योग सर्व सिद्धिकारक ठे, एटले के आ योगने दिवसे करेखुं कार्य सिद्ध थाय ठे; परंतु सूर्यना नक्षत्रथी ते दिवसनं नक्षत्र पहेखुं, पांचमुं, सातमुं, आठमुं, अग्यारमुं, पंदरमुं के सोळमुं होय तो ते योग प्राणने हरण करनारो ठे तेथी ते सर्व कार्यमां तजवा योग्य ठे. ६२.

આ રવિ યોગ વિષે હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે.—

“एआण फलं कमसो विठलं सुखं ४ जयं च सत्तूणं ६ ।

લાજં ए च कज्जसिद्धी १० पुत्तुप्पत्ती १३ अ रज्जं २० च ॥ १ ॥”

“આ રવિ યોગનું ફલ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે.—ચોથા રવિ યોગે કાર્ય કરવાથી ઘણું સુખ થાય છે, ઠપ્પે હોય તો શત્રુને જીતાય છે, નવમે લાજ થાય છે, દશમે કાર્યસિદ્ધિ થાય છે, તેરમે પુત્રની ઉત્પત્તિ થાય છે અને વીશમે રાજ્ય મળે છે.”

શુદ્ધ લગ્નનું જેવું વળ હોય છે, તેવું વળ આ રવિ યોગનું હોય છે. એમ યતિવદ્ધજમાં કહ્યું છે. વળી કહ્યું છે કે—

“इकस्स जए पंचाणणस्स जज्ઞંતિ गयधरुसहस्सा ।

તહ રવિજોગ પાણ્ઠા ગયણ્ઠમિ ગહા ન દીસંતિ ॥ ૧ ॥”

“एक सिंहना जयथी सहस्र हाथीजनो समूह नासी जाय ते, तेम रवि योगथी नाश पामेलो ग्रहो आकाशमां देखाता नथी अर्थात् जो रवि योग सारो बळवान् होय तो बीजा कुयोगो नासी जाय ते.”

“रविजोग राजजोगे कुमारजोगे असुद्ध दिअहे वि ।

जं सुहकज्जं कीरइ तं सर्वं बहुफलं होइ ॥ १ ॥”

“अशुज दिवसे पण जो रवि योग, राज योग के कुमार योग होय अने ते दिवसे जे शुज कार्य कर्तुं होय ते सर्व कार्य बहु फलदायक थाय ते.”

આ રવિ યોગમાં અજિજિત નક્ષત્ર ગણેલું નથી, કારણ કે ગ્રંથાંતરોમાં સત્યાવીશ રવિ યોગોનું જ ફલ કહેલું છે. આ યોગમાં વીજો, ત્રીજો, વારમો, સત્તરમો, ઠવીશમો અને સત્યાવીશમો, આઠલા રવિ યોગ વિષે કાંઈ કહ્યું નથી તથા તેનો નિષેધ પણ કયો નથી, તેથી તેઢલા યોગો મધ્યમ જાણવા. વાકીના રવિ યોગોનું શુજાશુજપણું અહીં પણ કેટલાકનું સાક્ષાત્ કહ્યું છે, અને કેટલાકનું ફલ ઉપગ્રહપણાવ કરીને હમણાં જ કહેશે.

હવે સત્યાવીશ રવિ યોગોની મધ્યે જેમની ઉપગ્રહ સંજ્ઞા છે, તે કહે છે.—

नोपग्रहास्तु जूल्यै जूता ५ डि ७ फणी ८ न्द्र १४ तिथि १५ धृति १८ युगले १ए ।

રવિજ્ઞાત્તથૈકવિંશાદિષુ પન્નસુ ૨૧-૨૨-૨૩-૨૪-૨૫ ચરતિ જ્ઞેષ્વિન્દૌ ॥ ૬૩ ॥

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી ચંદ્રનું (તે દિવસનું) નક્ષત્ર પાંચમું, સાતમું, આઠમું, ચૌદમું, પંદરમું, અઢારમું, ઓગણીશમું, એકવીશમું, બાવીશમું, ત્રેવીશમું, ચોવીશમું કે પચીશમું હોય તો તે નક્ષત્ર ઉપગ્રહ કહેવાય છે. આ બાર ઉપગ્રહો આઠા િને માટે નથી અર્થાત્ અશુજ છે.

www.jainelibrary.org

(આ આમલ યોગ પ્રાચે ઉત્તર દિશામાં વિશેષ ઉપયોગી છે.) આ ઉપરથી ૯ સિદ્ધિ અયું કે નવમો રવિ યોગ (શુભ છે તોપણ) યાત્રાદિકમાં સારો નથી.

હવે દરરોજ થનારા આનંદાદિક ઉપયોગો કહે છે.—

ઉપયોગાસ્ત્વશ્ચ ૧ મૃગા ૨ શ્લેષા ૩ કર ૪ મૈત્ર ૫ વૈશ્વ ૬ વારુણતઃ ૭ ।

રઘ્યાદિષુ તદ્દિનજપ્રમિતાઃ ક્રમતોઽજિધાનફલાઃ ॥ ૬૪ ॥

અર્થ—રવિવારે અશ્વિની નક્ષત્રથી ગણતાં તે દિવસે (રવિવારે) જેટલામું નક્ષત્ર હાંચ તેટલામો ઉપયોગ તે દિવસે છે એમ જાણવું. સોમવારે મૃગશિરથી ગણવું, મંગલવારે અશ્લેષાથી, બુધવારે હસ્તથી, ગુરુવારે અનુરાધાથી, શુક્રવારે ઉત્તરાષાઢાથી અને શનિવારે શતજિષ્ઠીથી ગણવું. તે રીતે ગણતાં તે દિવસનું જેટલામું નક્ષત્ર હોય તેટલામો ઉપયોગ તે દિવસે જાણવો. અહીં અજિજિત નક્ષત્ર ગણવાનું છે. તે ઉપયોગોનાં નામ પ્રમાણે તેમનું ફલ જાણવું.

તે ઉપયોગોનાં નામો આ પ્રમાણે છે.

આનન્દઃ ૧ કાલદંડ ૨ પ્રાજાપત્યઃ ૩ સુરોત્તમઃ ૪ ।

સૌમ્યો ૫ ધ્વાંક્ષો ૬ ધ્વજશ્ચૈવ ૭ શ્રીવત્સો ૮ વજ્ર ૯ મુક્તરૌ ૧૦ ॥ ૬૫ ॥

ઊત્રં ૧૧ મિત્રં ૧૨ મનોહ્ર ૧૩ કંપો ૧૪ લુંપક ૧૫ એવ ચ ।

પ્રવાસો ૧૬ મરણં ૧૭ વ્યાધિઃ ૧૮ સિદ્ધિઃ ૧૯ શૂલા ૨૦ મૃતૌ ૨૧ તથા ॥ ૬૬ ॥

મુસલો ૨૨ ગજ ૨૩ માતંગૌ ૨૪ રાક્ષસોઽથ ૨૫ ચરઃ ૨૬ સ્થિરઃ ૨૭ ।

વર્ધમાનશ્ચેતિ ૨૮ નામ્ના સ્યુરઘાવિંશતિઃ ક્રમાત્ ॥ ૬૭ ॥

અર્થ—આનંદ, કાલદંડ, પ્રાજાપત્ય, સુરોત્તમ, સૌમ્ય, ધ્વાંક્ષ, ધ્વજ, શ્રીવત્સ, વજ્ર, મુક્તર, ઊત્ર, મિત્ર, મનોહ્ર, કંપ, લુંપક, પ્રવાસ, મરણ, વ્યાધિ, સિદ્ધિ, શૂલ, અમૃત, મુસલ, ગજ, માતંગ, રાક્ષસ, ચર, સ્થિર તથા વર્ધમાન, આ અઠ્યાવીશ ઉપયોગોનાં અનુક્રમે નામ જાણવાં.

આનંદાદિક યોગનું કોષ્ટક.

યોગનામ	રવિ	સોમ	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
૧ આનંદ	અશ્વિની	મૃગશીર્ષ	અશ્લેષા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉત્તરાષાઢા	શતજિષ્ઠા
૨ કાલદંડ	જરણી	આર્દ્રા	મઘા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અજિજિત	પૂર્વાષાઢા
૩ પ્રાજાપત્ય	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાષાઢા	સ્વાતિ	મૂળ	શ્રવણ	ઉત્તરાષાઢા
૪ સુરોત્તમ	રોહિણી	પુષ્ય	ઉત્તરાષાઢા	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી

योगनाम	रवि	सोम	मंगळ	बुध	गुरु	शुक्र	शनि
१ सौम्य	मृगशीर्ष	अश्लेषा	हस्त	अनुराधा	उत्तराषाढा	शतजिषा	अश्विनी
२ ध्वाङ्ग	आर्द्रा	मघा	चित्रा	ज्येष्ठा	अजिजित्	पूर्वाजा०	जरणी
३ ध्वज	पुनर्वसु	पूर्वाफा०	स्वाति	मूळ	श्रवण	उत्तराजा०	कृत्तिका
४ श्रीवत्स	पुष्य	उत्तराफा०	विशाखा	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा	रेवती	रोहिणी
५ वज्र	अश्लेषा	हस्त	अनुराधा	उत्तराषा०	शतजिषा	अश्विनी	मृगशीर्ष
१० मुद्गर	मघा	चित्रा	ज्येष्ठा	अजिजित्	पूर्वाजा०	जरणी	आर्द्रा
११ उत्र	पूर्वाफा०	स्वाति	मूळ	श्रवण	उत्तराजा०	कृत्तिका	पुनर्वसु
१२ मित्र	उत्तराफा०	विशाखा	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा	रेवती	रोहिणी	पुष्य
१३ मनोह	हस्त	अनुराधा	उत्तराषाढा	शतजिषा	अश्विनी	मृगशीर्ष	अश्लेषा
१४ कंप	चित्रा	ज्येष्ठा	अजिजित्	पूर्वाजा०	जरणी	आर्द्रा	मघा
१५ लुपक	स्वाति	मूळ	श्रवण	उत्तराजा०	कृत्तिका	पुनर्वसु	पूर्वाफा०
१६ प्रवास	विशाखा	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा	रेवती	रोहिणी	पुष्य	उत्तराफा०
१७ मरण	अनुराधा	उत्तराषाढा	शतजिषा	अश्विनी	मृगशीर्ष	अश्लेषा	हस्त
१८ व्याधि	ज्येष्ठा	अजिजित्	पूर्वाजा०	जरणी	आर्द्रा	मघा	चित्रा
१९ सिद्धि	मूळ	श्रवण	उत्तराजा०	कृत्तिका	पुनर्वसु	पूर्वाफा०	स्वाति
२० शूल	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा	रेवती	रोहिणी	पुष्य	उत्तराफा०	विशाखा
२१ अमृत	उत्तराषाढा	शतजिषा	अश्विनी	मृगशीर्ष	अश्लेषा	हस्त	अनुराधा
२२ मुसळ	अजिजित्	पूर्वाजा०	जरणी	आर्द्रा	मघा०	चित्रा	ज्येष्ठा
२३ गज	श्रवण	उत्तराजा०	कृत्तिका	पुनर्वसु	पूर्वाफा०	स्वाति	मूळ
२४ मातंग	धनिष्ठा	रेवती	रोहिणी	पुष्य	उत्तराफा०	विशाखा	पूर्वाषाढा
२५ राक्षस	शतजिषा	अश्विनी	मृगशीर्ष	अश्लेषा	हस्त	अनुराधा	उत्तराषा०
२६ चर	पूर्वाजा०	जरणी	आर्द्रा	मघा	चित्रा	ज्येष्ठा	अजिजित्
२७ स्थिर	उत्तराजा०	कृत्तिका	पुनर्वसु	पूर्वाफा०	स्वाति	मूळ	श्रवण
२८ वर्धमान	रेवती	रोहिणी	पुष्य	उत्तराफा०	विशाखा	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा

आ योगोनुं फळ तेमनां नामवने ज जणाय तेवुं ठे तेथी जूडुं कहेता नथी. केटलाक आचार्य प्राजापत्य, सुरोत्तम, मनोह, कंप, लुपक, प्रवास, मरण, व्याधि, शूल अने अने गज, ए दश योगने स्थाने अनुक्रमे धूम्र, प्रजापति, मानस, पद्म, लंबक, उत्पात, मृत्यु, काण, शुभ्र अने गद, एवां नामो पण कहे ठे. आ उपयोगो विष्कंजादिक दर-रोजना योगोनी साथे ज सर्वदा रहेला होवार्थी सार्थक नामवाळा ठे.

हवे कुयोगोने विषे अपवाद कहे ठे.—

यत्प्रातिकूल्यं वाराणां तिथिनक्षत्रसंज्ञवम् ।

हूणवंगखसेष्वेव तत्त्यजेदिति केचन ॥ ६७ ॥

અર્થ—સંવર્તક અને કર્ક વિગેરે તિથિથી ઉત્પન્ન થયેલ તથા ઉત્પાત, મૃત્યુ, કાળ અને ઉપયોગાદિકને વિષે નક્કરથી ઉત્પન્ન થયેલ વારોનું પ્રતિકૂળપણું હૂણ દેશ, વંગ દેશ અને સ્વસ દેશમાં જ ત્યાજ્ય છે એમ કેટલાક કહે છે. તાત્પર્ય એ છે કે સ્વાસ ઝરૂરીઆત કાર્ય ન હોય તો બીજા દેશોમાં પણ આ યોગો વર્જવા યોગ્ય છે.

હવે શુદ્ધ અને અશુદ્ધ યોગના સંકરમાં શુદ્ધ યોગનું પ્રબલ્લપણું કહે છે.—

સિદ્ધિયોગઃ કુયોગશ્ચ જાયેતાં યુગપદ્યદિ ।

કુયોગં તત્ર નિર્જિત્ય સિદ્ધિયોગો વિજૃંજતે ॥ ૬૯ ॥

અર્થ—જો કદાચ એકી વચ્ચે સિદ્ધિ યોગ અને કુયોગ જેઠા થયા હોય, તો તેમાં કુયોગને જીતીને સિદ્ધિ યોગ ઉદ્ધાસ પામે છે (પ્રબલ્લ થાય છે). અહીં સિદ્ધિ યોગ શબ્દનો યૌગિક અર્થ હોવાથી સર્વે શુદ્ધ યોગો જાણવા.

હવે દિવસના (દરરોજના) વિષ્કંજાદિક યોગો કહે છે.—

વિષ્કંજઃ ૧ પ્રીતિ ૨ રાયુષ્માન્ ૩ સૌજાગ્યઃ ૪ શોજન ૫ સ્તથા ।

અતિગંઠઃ ૬ સુકર્મા ૭ ચ ધૃતિઃ ૮ શૂલ્લં ૯ તથૈવ ચ ॥ ૭૦ ॥

ગંઠો ૧૦ વૃદ્ધિ ૧૧ ધ્રુવ ૧૨ શ્રૈવ વ્યાધાતો ૧૩ હર્ષણ ૧૪ સ્તથા ।

વજ્રં ૧૫ સિદ્ધિ ૧૬ વ્યતીપાતો ૧૭ વરીયાન્ ૧૮ પરિઘઃ ૧૯ શિવઃ ૨૦ ॥ ૭૧ ॥

સિદ્ધઃ ૨૧ સાધ્ય ૨૨ શુદ્ધઃ ૨૩ શુક્લો ૨૪ બ્રહ્મા ૨૫ ચૈન્દ્રો ૨૬ ઇથ વૈધૃતઃ ૨૭ ।

ઈતિ સાન્વયનામાનો યોગાઃ સ્યુઃ સપ્તવિંશતિઃ ॥ ૭૨ ॥

અર્થ—વિષ્કંજ ૧, પ્રીતિ ૨, આયુષ્માન્ ૩, સૌજાગ્ય ૪, શોજન ૫, અતિગંઠ ૬, સુકર્મા ૭, ધૃતિ ૮, શૂલ્લ ૯, ગંઠો ૧૦, વૃદ્ધિ ૧૧, ધ્રુવ ૧૨, વ્યાધાત ૧૩, હર્ષણ ૧૪, વજ્ર ૧૫, સિદ્ધિ ૧૬, વ્યતીપાત ૧૭, વરીયાન્ ૧૮, પરિઘ ૧૯, શિવ ૨૦, સિદ્ધ ૨૧, સાધ્ય ૨૨, શુદ્ધ ૨૩, શુક્લ ૨૪, બ્રહ્મા ૨૫, ચૈન્દ્ર ૨૬ અને વૈધૃત ૨૭. આ સત્યાવીશ યોગો અન્વય સંજ્ઞાવાળા એટલે પોતપોતાનાં નામ પ્રમાણે ફલ આપનારા છે.

આ યોગોનાં ફલ માટે નારચંદ્રની ટિપ્પણીમાં આ પ્રમાણે વિશેષ કહ્યો છે.—

“વિષ્કંજ ૧ શૂલ્લ ૨ ગંઠો ૩ અઙ્ગમે ૪ વજ્ર ૫ તથા ચ વ્યાધાત ૬ ।

વૃદ્ધિ ૭ સૂરાઙ્કમા અઙ્કુજ મૂલજોગાર્હ ॥ ૧ ॥”

“રવિવારે વિષ્કંજ હોય, સોમવારે શૂલ્લ હોય, મંગલવારે ગંઠ હોય, બુધવારે અતિગંઠ હોય, ગુરુવારે વજ્ર હોય, શુક્રવારે વ્યાધાત હોય અને શનિવારે વૈધૃતિ હોય તો તે મૂલ યોગો અત્યંત હુષ્ટ છે.”

આ સત્યાવીશ યોગોની મધ્યે જેટલા હુષ્ટ યોગો છે, તેનાં પણ જેટલી હુષ્ટ ધનીઝ છે, તે કહે છે.—

व्यतिपातवैधृताख्यौ सकलौ परिघस्य पूर्वमर्क च ।

प्रथमः पादोऽन्येष्वपि विरुद्धसंज्ञेषु हातव्यः ॥ ७३ ॥

અર્થ—વ્યતીપાત અને વૈધૃત નામના યોગો સમગ્ર (આખા) તજવા લાયક છે, પરિ-
ઘનો પહેલો અર્ધ જાગ ત્યાજ્ય છે, અને બાકીના વિરુદ્ધ (અશુદ્ધ) નામવાળા યોગોમાં
પ્રથમ પાદ વર્જવા યોગ્ય છે. આ યોગોનો અર્ધ જાગ તથા એક પાદ પંચાંગમાં લેલેલી
ધનીઝને અનુસારે સમજવા. વિરુદ્ધ નામવાળા યોગો વિષ્કંજ, ગંરુ, અતિગંરુ, શૂલ,
વ્યાધાત તથા વજ્રપાત જાણવા.

ઉપર જે પ્રથમ પાદ વર્જવાનું કહ્યું છે, તેમાં વીજો પ્રકાર કહે છે.—

त्यजेद्वा पञ्च विष्कंजे षट् तु गंगातिगंरुयोः ।

घटिकाः सप्त शूले तु नव व्याधातवज्रयोः ॥ ७४ ॥

અર્થ—અથવા તો વિષ્કંજ યોગમાં પહેલી પાંચ ધની તજવી, ગંરુ અને અતિગંરુમાં
પહેલી ૭ ધની, શૂલમાં પ્રથમની સાત ધની અને વ્યાધાત તથા વજ્ર યોગમાં પ્રથમની
નવ નવ ધની વર્જવા યોગ્ય છે.

વિષ્કંજાદિક હુષ્ટ યોગોમાં એકાર્ગલવેધ નામના યોગની उत्पत्ति થાય છે તે કહે છે.—

एकार्गलः कुयोगेषु चन्द्रेऽर्के च परस्परात् ।

गते सान्निजिदોजर्ક્ ત્યાજ્યઃ પાદાન્તરો ન ચેત્ ॥ ૭૫ ॥

અર્થ—હુષ્ટ યોગને દિવસે અજિજિત્ સહિત અઠ્યાવીશે નક્ષત્રોમાંના વિષમ નક્ષત્રમાં
પરસ્પર (સામસામા) ચંદ્ર અને સૂર્ય રહ્યા હોય તો તે એકાર્ગલ કહેવાય છે, તે તજવા
યોગ્ય છે; પરંતુ જો એકાર્ગલ યોગ પાદનાં આંતરાવાળો ન હોય તો જ તજવા લાયક છે.

આ એકાર્ગલ યોગ હુષ્ટ યોગોમાં થાય છે એમ કહ્યું છે, માટે પ્રીતિ, આયુષ્માન્ વિગેરે
શુદ્ધ યોગમાં તે થતો જ નથી એમ સૂચવન કર્યું છે. કુયોગ ઠતાં પણ આ યોગનો અંજવ
કયારે થાય છે ? તે ઉપર ચંદ્ર અને સૂર્યની સ્થિતિ દર્શાવી છે. અહીં અજિજિત્ લેલેલું
હોવાથી અઠ્યાવીશ નક્ષત્રો જાણવાં. આ પ્રમાણે લક્ષના શ્લોકમાં પણ સમજવું. આ શ્લો-
કનો સમગ્ર જાવાર્થ આ રીતે છે.—આગલ કહેવામાં આવે એ રીતે એકાર્ગલ ચક્ર કરી
તેમાં અનુક્રમે અઠ્યાવીશ નક્ષત્રો લેલવાં, પછી જો ચંદ્રથી સૂર્ય અને સૂર્યથી ચંદ્ર એક
વીજાથી નિમ્ન નક્ષત્રે એક જ લીંટીમાં રહેલા હોય તો એકાર્ગલ થાય છે અને તે સર્વ

ત્રણ, પાંચ, સાત, નવ इत्यादि एकी नक्षत्र विषम कहेवाय છે.

કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે, ઇટલે કે જે નક્ષત્રમાં એકાર્ગલ પમેલો હોય તે નક્ષત્ર શુદ્ધ કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે, પરંતુ સૂર્યે તથા ચંદ્રે આક્રમણ કરેલાં નક્ષત્રોનાં પાદોનો આંતરો ઇટલે પરસ્પર સન્મુલ નહીં રહેવારૂપ વિશેષ ન હોય અર્થાત્ તેમનાં પાદો પાસે પાસે જ હોય તો તે એકાર્ગલ અવશ્ય વર્જવા યોગ્ય છે અને પાદના આંતરાવાલો હોય તો ત્યાગ કરવો વા ન કરવો.

આ એકાર્ગલ યોગને જ સ્થાપનાદિકના વિધિએ કરીને વિશેષ પ્રકારે કહે છે.—

તિર્યક્રયોદશોર્ધ્વકરેખે સર્જૂરકે ત્યજેત્ ।

કુયોગે શીર્ષજાદર્કચન્દ્રાવેકાર્ગલર્દગૌ ॥ ૭૬ ॥

અર્થ—તેર રેખા (લીંટી) આમી અને એક રેખા ઝાંત્રી એ રીતે સર્જૂરીનું વૃદ્ધ કરવું. તેના મસ્તક (શિખર) પર આગલ કહેવામાં આવશે એ રીતે નક્ષત્ર મૂકવું (લખવું). પઠી દક્ષિણ વાજુથી અનુક્રમે પઠીનાં સત્યાવીશ નક્ષત્રો દરેક રેખાએ મૂકવાં. પઠી એક રેખારૂપ અર્ગલને ઢેરે રહેલાં બન્ને નક્ષત્રોને વિષે જો ચંદ્ર અને સૂર્ય રહ્યા હોય તો તે એકાર્ગલ કહેવાય છે. તેમાં પણ સન્મુલ રહેલાં બન્ને નક્ષત્રોનાં બન્ને પાદમાં તે સૂર્ય ચંદ્ર રહેલા હોય તો તે આંતરા રહિત ઇટલે સંપૂર્ણ એકાર્ગલ થાય છે તે આ પ્રમાણે.—

“આઘેન વિધ્યતે તુર્યો વિતીયેન તૃતીયકઃ ।

તૃતીયેન વિતીયસ્તુ તુર્યેણ પ્રથમસ્તથા ॥ ૧ ॥”

“પહેલા પાદવને ચોથા પાદનો વેધ થાય છે, ત્રીજા પાદવને ત્રીજા પાદનો વેધ થાય છે, ત્રીજા પાદવને ત્રીજા પાદનો વેધ થાય છે અને ચોથા પાદવને પહેલા પાદનો વેધ થાય છે.” ત્રોશું અને પહેલું તથા ત્રીજું અને ત્રીજું પાદ, એ પરસ્પર આંતરારહિત કહેવાય છે એમ સમજવું. આથી વિપરીતપણે જો સૂર્ય ચંદ્ર રહ્યા હોય તો તે પાદના આંતરાવાલો કહેવાય છે અને તેથી તે દોષરહિત છે. જેમ કોઈ ધનુર્ધર નિશાનને વિંધવા લાગ્યો, જે વચ્ચે જો તેની દૃષ્ટિ નિશાનથી જરા પણ ચૂકે તો તે નિશાન વિંધાતું નથી. તેમ વેધ પણ જો પાદના અગ્ર જાગથી પ્રથમ થયો હોય તો તે ફલદાયક નથી. તે વિષે યતિવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—

“વાણાગ્રદૃષ્ટિપાતાઘ્નલ્લહ્યં જિનત્તિ ધાનુષ્કઃ ।

તઘ્તસમદૃષ્ટિગતો વેધો ધિણ્યં પ્રદૂષયતિ ॥ ૧ ॥”

“જેમ ધનુર્ધર વાણના અગ્ર જાગ પર દૃષ્ટિ રાખીને લહ્ય (નિશાન) ને વિંધે છે, તેમ સમ (સરંજી) દૃષ્ટિમાં રહેલો વેધ નક્ષત્રને દૂષિત કરે છે.” (આ પ્રમાણે ત્રીજા વેધોમાં પણ જાણવું.)

हवे खजुरीना मस्तक पर कयुं नक्षत्र मूकबुं तेनी रीत वतावे ठे.—

खजूरकस्य शीर्षर्द्धमानमेकार्गले मतम् ।

योगांकः सैक उजोऽन्यः साष्टाविंशतिरर्द्धितः ॥ ९९ ॥

अर्थ—इष्ट दिवसे विष्कंजादिक योगोमानो जेटलामो योग होय ते जो विषम होय तो तेमां एक उमेरवो, अने सम होय तो तेमां अठ्यावीश उमेरवा. पढी ते वत्तेने अर्धा करवा. जे संख्या आवे ते संख्यावालुं (तेटलामुं) नक्षत्र खजुरीने मस्तके मूकबुं. ए प्रमाणे खजुरीना मस्तकना नक्षत्रनुं प्रमाण एकार्गलमां कहेलुं ठे.

एकार्गल यंत्र

चन्द्र	मृगशीर्ष	रवि
रोहिणी	—	आर्द्रा
कृत्तिका	—	पुनर्वसु
भरणी	—	पुष्य
अश्विनी	—	अश्लेषा
रेवती	—	मघा
उत्तराभा०	—	पूर्वाफा०
पूर्वाभा०	—	उत्तराफा०
शतभिषा	—	हस्त
धनिष्ठा	—	चित्रा
श्रवण	—	स्वाति
अभिजित्	—	विशाखा
उत्तराषाढा	—	अनुराधा
पूर्वाषाढा	—	ज्येष्ठा

मूल

पादवेध यंत्र

चंद्र	रवि
४—	—१
३—	—२
२—	—३
१—	—४

समजुती—इष्ट दिवसे शूल योग नवमो ठे, तेथी तेमां एक वधारी दश कर्या, तेनो अर्ध करवाथी पांच आन्या, तेथी पांचमुं नक्षत्र मृगशीर्ष ठे भांटे ते नक्षत्र मस्तक पर आवे. एरीते इष्ट दिवसे गंरु योग होय तो ते दशमो होवाथी तेमां अठ्यावीश उमेरी अर्ध करवाथी उंगणीश आवे ठे, तेथी उंगणीशमुं मूल नक्षत्र मस्तक पर मूकबुं. ए रीते बीजा कुयोगोमां पण जाणवुं.

मस्तकनुं नक्षत्र लाववा भाटे लख कहे ठे के—

“शूले मूर्ध्नि मृगो मघा च परिधे चित्रा पुनर्वैधृते
व्याघाते च पुनर्वसू निगदितौ पुष्यश्च वज्रे स्मृतः ।
गंरे मूलमथाश्विनी प्रथमके मैत्रोऽतिगंरे तथा
सार्पश्च व्यतिपात इन्दुतपनावेकार्गलस्थौ यदा ॥ १ ॥”

आ० ८

“જો શૂલ યોગ હોય તો મસ્તક પર મૃગશીર્ષ નક્ષત્ર આવે, પરિધ યોગ હોય તો મઘા આવે, વૈધૃત હોય તો ચિત્રા, વ્યાઘાત યોગ હોય તો પુનર્વસુ, વજ્ર યોગ હોય તો પુષ્ય, ગંઠ હોય તો મૂલ, વિષ્કંભ હોય તો અશ્વિની, અતિગંઠ હોય તો અનુરાધા અને વ્યતિપાત હોય તો અશ્લેષા નક્ષત્ર મસ્તક પર આવે. એ પ્રમાણે નક્ષત્રો સ્થાપી પઠી ચંદ્ર તથા સૂર્ય જે નક્ષત્રના હોય તે નક્ષત્ર ઉપર સ્થાપવા. જો ચંદ્ર અને સૂર્ય એક અર્ગલમાં રહેલા હોય તો એકાર્ગલ યોગ જાણવો.”

હવે સાત શલાકાના ચક્રવર્તે વેધ યોગ કહે છે.—

વેધ ઝર્ધ્વતિરઃ સતરેખે પૂર્વાદિતોઽમિત્રાત્ ।

તસ્ય રેખાગ્રમે રેટે દ્વેયશ્ચેન્ન પદાન્તરમ્ ॥ ૭૭ ॥

અર્થ—ઝર્જી તથા આમી સાત સાત રેખાને વિષે પૂર્વાદિક દિશાના ક્રમે સ્થાપન કરેલાં કૃત્તિકાદિક નક્ષત્રથી ઇષ્ટ દિવસના નક્ષત્રની રેખાના અગ્ર ભાગમાં જે નક્ષત્ર છે તેમાં કોઈ ગ્રહ હોય તો વેધ થાય છે. તે ત્યાગ કરવા હાયક છે, પણ જો પાદનું આંતરું ન હોય તો ત્યાગ કરવા હાયક છે. એટલે કે—ઝર્જી તથા આમી સાત સાત રેખા કરવી, પઠી તેમને ઢેરે પૂર્વાદિક દિશાના ક્રમે કૃત્તિકાથી આરંજીને સાત સાત નક્ષત્રો (અન્નિજિત્ સહિત) સ્થાપવાં. પઠી જે જે ગ્રહ જે જે નક્ષત્રમાં હોય, તે તે ગ્રહ તે તે નક્ષત્રની પાસે મૂકવો. પઠી જે રેખાને ઢેરે ઇષ્ટ દિવસનું નક્ષત્ર આવ્યું હોય, તે રેખાને બીજે ઢેરે જો કોઈ ગ્રહ આવ્યો હોય તો તે ગ્રહવર્તે તે ઇષ્ટ નક્ષત્રનો વેધ થયો જાણવો. તે વેધ ત્યાગ કરવા હાયક છે, કારણ કે “ક્રૂર વેધ હોય તો મૃત્યુ જ થાય છે અને સૌમ્ય વેધ હોય તો સર્વથા સુખનો નાશ થાય છે.” આ વેધનો અપવાદ કહે છે.—જો તે વેધ પૂર્વની રીતે પાદના આંતરાવાળો હોય તો ત્યાગ કરવો વા ન કરવો. એટલે કે ઇષ્ટ નક્ષત્રના જે પાદમાં કાર્ય કરવું હોય, અને તેની સન્મુખના નક્ષત્રના પાદમાં જો તે ગ્રહ ન હોય, પરંતુ પાદને આંતરે હોય તો આ ગ્રહ વેધ પાદાંતરિત થયો, તેથી તે દૂષણવાળો નથી. તે વિષે પૂર્ણજ્ઞ કહે છે કે—

“વિઙ્ઘ પાદં પરિત્યજ્ય કુર્યાત્કાર્યમશંકિતઃ ।

સર્પદષ્ટાઙ્ગુલિઙ્ગેદે વિષવેષોઽગ્રવઃ કુતઃ ॥ ૧ ॥”

“વેધવાળા પાદનો ત્યાગ કરીને નિઃશંક રીતે કાર્ય કરવું, કેમકે સર્પે રુસેલી અંગુલીનો ભેદ કર્યા પઠી વિષના પ્રવેશની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી હોય ?”

કેશવાર્ક તો પાદાંતરિત ગ્રહ વેધને પણ ગ્રહણ કરવાનો નિષેધ કરે છે. તે કહે છે કે—

“વિશ્લેષમાયાતિ યથાસુન્નિઃ સ્વૈરેણઃ શરેણૈકદિશિ ક્ષતોઽપિ ।

તથાંહિવેધાદપિ તારકાણાં ક્રૂરસ્ય નશ્યેદ્વલસત્ત્વસંપત્ ॥ ૧ ॥”

“જેમ મૃગ શરવર્તે એક જાગમાં હણાયો હોય તોપણ પોતાના ગ્રાણવર્તે વિયોગ પામે છે

एटले मरी जाय ठे, तेम क्रूर ग्रहवने नक्षत्रना पादनो वेध अवाधी पण बळ, सत्त्व अने संपत्तिनो नाश आय ठे.”

श्रीपति कहे ठे के—

“रुद्रं सौम्यग्रहैर्विद्धं पादमात्रं परित्यजेत् ।

क्रूरैस्तु सकलं त्याज्यमिति वेधविनिश्चयः ॥ १ ॥”

“जो नक्षत्रनो सौम्य ग्रहवने वेध अयो होय तो मात्र ते पादनो ज त्याग करवो, अने क्रूर ग्रहवने वेध अयो होय तो ते आखुं नक्षत्र तजवुं. ए प्रमाणे वेधनो निश्चय (व्यवस्था) ठे.”

सात शलाकाना वेधनो यंत्र.

	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	अ	
भ								म
अ								पू०
रे			सप्त रेखा					उ
उ			वेधचक्र					ह
पू								वि
श								स्वा
ध								वि
	अ	अ	उ	पू	सू	ज्ये	अ	

हवे विवाहमां विचारवा योग्य बीजो वेध योग पांच शलाका चक्रवने बतावे ठे.—

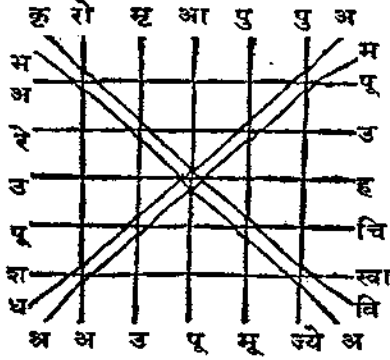
विवाहे पूर्ववत्पञ्च रेखा छे छे तु कोणके ।

लिखित्वाऽग्निज्ञतो ज्ञानि वेधं तत्रापि चिन्तयेत् ॥ ७६ ॥

अर्थ—विवाहने विषे पूर्वनी जेम एटले उज्जी तथा आनी पांच पांच रेखा तथा चारे

સ્ત્રુણાઓમાં વેરે રેલા કરીને કૃત્તિકા નક્ષત્રથી આરંજીને ચઢવાવીશ નક્ષત્રોને સ્થાપન કરી તેમાં પણ વેધનો વિચાર કરવો.

પંચ રેલા ચક્ર

અહીં મૂળ શ્લોકમાં “તત્રાપિ” એ પદમાં “અપિ” શબ્દ આપ્યો છે, તે અવ્યય છે, અને અવ્યયોના અનેક અર્થ હોવાથી અહીં અપિ શબ્દનો અર્થ અવધારણા એટલે નિશ્ચય જેવો કરવાનો છે, તેથી એવો અર્થ થાય છે કે— પૂર્વે કહેલો સાત રેલાવાળો વેધ પ્રતિષ્ઠાદિક સર્વ કાર્યોમાં જોવો, અને વિવાહમાં તો આ પંચ રેલાવાળો જ વેધ જોવો તે વિષે વિવાહ વૃંદાવનમાં કહ્યું છે કે—“વિવાહ

સિવાય બીજા કાર્યમાં સાત રેલાવાળા યંત્રનો વેધ જોવો.” આ વેધમાં પણ પૂર્વની જેમ પાદાંતરિતની વ્યવસ્થા જાણવી. આંતરા રહિત ગ્રહનો વેધ હોય તો તેનું ફળ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“રવિ વિહવા કુજિ કુલ્લચય બુદ્ધિ વંશા જિગુ અપુત્ત સણિ દાસી ।

ગુરુવેદેણ તવસ્તિણિ વિલાસિણી રાહુકેઝહિં ॥ ૧ ॥”

“રવિના વેધમાં લગ્ન કરવાથી સ્ત્રી વિધવા થાય છે, મંગલના વેધમાં કરવાથી કુળનો હ્ય થાય, બુધના વેધમાં કરવાથી વંશ થાય, શુક્રના વેધમાં કરવાથી પુત્ર રહિત થાય, શનિના વેધમાં કરવાથી દાસી થાય, ગુરુના વેધમાં કરવાથી તપસ્વિની થાય, તથા રાહુ અને કેતુના વેધમાં કરવાથી વિલાસવાળી થાય.”

આ વેધ દીક્ષામાં પણ જોવો એમ પૂર્ણજ્ઞ કહે છે. તે કહે છે કે.—

“સૂરિપયાશ્સુ સત્તસલાયં વયગહ્ણાશ્સુ પંચસલાયં ।

કત્તિઅમાઃ ઠવિજ્ઞ હુ ચક્રં જોઅહ સસિણો તો મહવેહં ॥ ૧ ॥”

“આચાર્યપદ તથા ઉપાધ્યાયપદાદિકની પ્રતિષ્ઠાદિકમાં કૃત્તિકાદિક નક્ષત્રોનું સપ્ત શલાકા ચક્ર સ્થાપી તે મધ્યે ચંદ્રમાનો ગ્રહોની સાથે વેધ જોવો, અને દીક્ષામાં પાંચ શલાકા ચક્ર સ્થાપી ચંદ્રમાનો ગ્રહોની સાથે વેધ જોવો.”

હવે લક્ષ્મી યોગ કહે છે.—

લક્ષ્મી વર્જ્યેષ્ટજસ્યાર્કાદીનાં સાન્નિજિદીયુષામ્ ।

ધૃત્યા ૧૦ કૃત્યુ ૨૨ હુ ૨૭ સપ્તા ૭ હૃત્ ૨૪ પશ્ચા ૫ કૃત્યં ૨૨ ક એ સંખ્યજમ્ ૮૦

અર્થ—૬૪ નક્ષત્રથી અઢારમા નક્ષત્રને વિષે રહેલો સૂર્ય ૬૪ નક્ષત્રને લાતવને હણે

હે, ઇષ્ટ નક્ષત્રથી બાવીશમા નક્ષત્રે રહેલો ચંદ્ર ઇષ્ટ નક્ષત્રને લાતવમે હણે છે, એ રીતે સત્યાવીશમે રહેલો મંગલ, સાતમે રહેલો બુધ, ચોવીશમે રહેલો ગુરુ, પાંચમે રહેલો શુક્ર, બાવીશમે રહેલો શનિ અને નવમે રહેલો રાહુ ઇષ્ટ નક્ષત્રને હણે છે. અહીં અજિજિત સહિત અઘ્યાવીશ નક્ષત્રો લેવાનાં છે. લાત (લત્તા) એટલે પાદનો પ્રહાર કહેવાય છે, અને તે અશ્વાદિકની જેમ પ્રાયે પાઠલથી મારે છે, માટે આ પ્રમાણે કહ્યું.

હવે જોશીડને નક્ષત્રોની ગણતરી સહેલાઈથી અથવા માટે આગલથી લત્તા મારે તે પાઠાંતરવમે બતાવે છે.—

લત્તયન્તિ જમર્કાઘ્યાઃ સ્વર્કતઃ સાજિજિત્કમાત્ ।

અર્કા ૧૨ ઘા ૮ ત્રિ ૩ વિકૃત્યં ૨૩ ગ ૬ તત્ત્વા ૨૫ ષ્ટ ૮ પ્રકૃતિ ૨૧ પ્રમમ્ ૮૧
(સૂર્યા ૧૨ ઘ ૮ ત્રિ ૩ ત્રયોવિંશ ૨૩ ષટ્ ૬ તત્ત્વા ૨૫ ષ્ટ ૮ કવિંશકમ્ ૨૧, પાઠાન્તરં)

અર્થ—સૂર્ય પોતાના નક્ષત્રથી વારમા નક્ષત્રને આગલની લાત મારે છે, ચંદ્ર આઠમા નક્ષત્રને, મંગલ ત્રીજા નક્ષત્રને, બુધ ત્રેવીશમા નક્ષત્રને, ગુરુ ઠાઠા નક્ષત્રને, શુક્ર પચીશમા નક્ષત્રને, શનિ આઠમા નક્ષત્રને અને રાહુ એકવીશમા નક્ષત્રને લત્તા મારે છે. અહીં પણ અજિજિત સહિત નક્ષત્રો ગણવાં.

પાઠલની લત્તા તથા આગલની લત્તા એ બન્ને રીતે ગણતાં એક જ અર્થ આવે છે. જેમકે ઇષ્ટ નક્ષત્ર અશ્વિની નક્ષત્ર છે, ત્યાંથી અઢારમું નક્ષત્ર જ્યેષ્ઠા છે, તે જ્યેષ્ઠામાં રહેલો સૂર્ય અશ્વિનીને પાઠલથી લાત મારે છે, તથા સૂર્યનું પોતાનું નક્ષત્ર જ્યેષ્ઠા છે, ત્યાં રહેલો સૂર્ય આગલના વારમા નક્ષત્રને એટલે અશ્વિનીને લાત મારે છે. એ રીતે સર્વત્ર જાણવું.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—ઇષ્ટ દિવસનું જે નક્ષત્ર હોય તે જ નક્ષત્ર ચંદ્રનું પણ હોય છે, અને ત્યાં રહેલો ચંદ્ર જો પાઠલના બાવીશમા અથવા આગલના આઠમા નક્ષત્રને લાત મારે તો તેમાં ઇષ્ટ નક્ષત્રને શું આવ્યું ? કાંઈ જ નહીં, તેથી ઇષ્ટ નક્ષત્રને ચંદ્રની લત્તાનો વિચાર કરવો વ્યર્થ છે. આ શંકાનું સમાધાન એ છે જે ચંદ્ર પરિપૂર્ણ (પૂર્ણિમાનો) થઈને જ નક્ષત્રને લત્તા મારે છે, પણ બીજો ચંદ્ર લત્તા મારતો નથી. તે વિષે શ્રીપતિ કહે છે કે—“દ્વાવિંશં પરિપૂર્ણમૂર્તિરુપઃ સંતાપયન્નેત્તરઃ” “પરિપૂર્ણ મંદુલવાલો ચંદ્ર પાઠલના બાવીશમા નક્ષત્રને સંતાપે છે, પણ બીજો અપરિપૂર્ણ ચંદ્ર સંતાપતો નથી.” તેથી કરીને ગઈ પૂર્ણિમા જે નક્ષત્રમાં સમાપ્ત થઈ હોય તે જ ચંદ્રનું નક્ષત્ર ધારીને ત્યાંથી ગણતરી કરવી. યતિવદ્ધજમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ચકાર યત્ર નક્ષત્રે રાકાન્તં રજનીકરઃ ।

તતશ્ચાષ્ટમનક્ષત્રં સ પુરો હન્તિ લત્તયા ॥ ૧ ॥”

“ચંદ્રે જે નક્ષત્રમાં પૂર્ણિમાનો અંત કર્યો હોય, તે નક્ષત્રથી આવસા નક્ષત્રને તે આગ-
લની લાતવને હણે છે.”

હવે લક્ષ્મણે વિષે અન્ય આચાર્યનો મત પણ બતાવે છે.—

અગ્રતો નવમે રાહોઃ સત્તવિંશે ઋગોસ્તુ જ્ઞે ।

કેચિજ્જ્યોતિર્વિદઃ પ્રાદુર્લક્ષ્મતાં તામપિ વર્જયેત્ ॥ ૫૨ ॥

અર્થ—રાહુ પોતાના નક્ષત્રથી નવમા નક્ષત્રને અને શુક્ર સત્યાવીશમા નક્ષત્રને આગ-
લની લાત મારે છે, એમ કેટલાક જ્યોતિર્વિદ કહે છે, માટે તે લક્ષ્મણે વર્જવા યોગ્ય છે.

ત્રિવિક્રમ તો એમ કહે છે કે—“નક્ષ ૨૦ સંખ્યં તમો હન્તિ” “રાહુ પોતાના નક્ષ-
ત્રથી વીશમા નક્ષત્રને લક્ષ્મણે મારે છે.”

લક્ષ્મણે ફળ પૌર્ણજ્ય જ્યોતિષમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“અણુજવિણાસે ૧ નાસો ૨ કજ્ઞાજાવા ૩ જયં ૪ વિહવઝે ૫ ।

ગુરુ ૧ બુદ્ધ ૨ સિ અ ૩ સસિ ૪ રવિ ૫ હયરિકેષુ મરણમન્ત્રેસુ ॥ ૧ ॥”

“ગુરુ હણેલા નક્ષત્રમાં કાર્ય કરવાથી નાના જાણનો નાશ થાય, બુધથી હણાયેલા
નક્ષત્રમાં કાર્ય કરવાથી પોતાનો નાશ થાય, શુક્રથી હણાયેલા નક્ષત્રમાં કાર્યનો નાશ
થાય, ચંદ્રે હણેલા નક્ષત્રમાં જય ઉપજે, અને રવિ હણેલા નક્ષત્રમાં કાર્ય કરવાથી
વૈજવનો નાશ થાય, તથા બીજા (મંગલ, શનિ તથા રાહુ) ગ્રહો હણેલા નક્ષત્રમાં
કાર્ય કરવાથી મરણ થાય.”

અહીં વૃદ્ધો કહે છે કે—“સૌમ્ય ગ્રહની લક્ષ્મણે દોષ કરે છે, કેમકે તે લક્ષ્મણે
નક્ષત્રની દુર્બલતા જ કરે છે, અને ક્રૂર ગ્રહની લક્ષ્મણે તો મરણ અને દારિદ્ર્ય વિગેરે
અનર્થને કરે છે.” કેશવાર્ક પણ કહે છે કે—

“ઉચ્ચુનિ નિર્દલિતે શુજલક્ષ્મણા ન ફલમસ્તિ વલસ્ય ગલક્ષ્મણા ।

અશુજલક્ષ્મણમત્તિ તદૂદયોર્ધનસુતાનસુતાપકરં પરમ્ ॥ ૧ ॥”

“શુજ ગ્રહની લક્ષ્મણે હણાયેલા નક્ષત્રમાં કાર્ય કરવાથી બલ રહિત હોવાથી કાંઈ
પણ અશુજ ફળ થતું નથી, પણ અશુજ ગ્રહની લક્ષ્મણે હણાયેલું નક્ષત્ર તો તેમાં પર-
ણેલા દંપતીના ધન તથા પુત્રનો નાશ કરે છે અને જીવને સંતાપકારક થાય છે.”

બહી ગ્રંથાંતરમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“સૌમ્યલક્ષ્મણાહતં પાતોપગ્રહાદ્યૈશ્ચ દૂષિતમ્ ।

જપાદં વર્જયેદેવ જં ચ કેન્દ્રે ન ચેત્તુજ્ઞાઃ ॥ ૧ ॥”

“જો કદાચ તત્કાલ કાર્ય કરવાનું હોય, અને કેન્દ્રમાં શુજ ગ્રહો હોય તો સૌમ્ય ગ્રહની
લક્ષ્મણે હણાયેલા તથા પાત અને ઉપગ્રહાદિકવને દૂષિત થયેલા નક્ષત્રનું તે પાદ જ

त्याग करवું, પરંતુ કેન્દ્રમાં શુજ ગ્રહ ન હોય તો સૌમ્ય ગ્રહની લક્ષણી પણ હણાયેલું આશું નક્કર તજવા યોગ્ય છે.”

હવે પાત યોગ કહે છે.—

પાતઃ સૂર્યઋતોઽશ્લેષા મઘા ચિત્રાનુરાધિકા ।

શ્રુતિઃ પૌષ્ણં ચ યત્ર સ્યુસ્ત્યાજ્યસ્તત્સંખ્યન્નેઽશ્વિજાત્ ॥ ૮૩ ॥

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી અશ્લેષા, મઘા, ચિત્રા, અનુરાધા, શ્રવણ અને રેવતી એ નક્ષત્રો જેટલી સંખ્યાવાળાં અશ્વિનીથી ગણતાં હોય તેટલી સંખ્યાવાળાં નક્ષત્રમાં પાત યોગ જાણવો, અને તે યોગ શુજ કાર્યમાં વર્જવા યોગ્ય છે (આ યોગને ત્રિશૂલપાત પણ કહે છે). જાવાર્થ એ છે કે જ્યારે સૂર્ય જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રનો હોય ત્યારે જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રથી અશ્લેષા ઓગણીશમું છે, મઘા વીશમું છે, ચિત્રા ચોવીશમું છે, અનુરાધા સત્યાવીશમું છે, શ્રવણ પાંચમું છે, અને રેવતી દશમું છે. તેથી તે દિવસે અશ્વિનીથી ગણતાં ઓગણીશમું મૂલ છે, વીશમું પૂર્વાષાઢા છે, ચોવીશમું શતજિષ્કુ છે, સત્યાવીશમું રેવતી છે, પાંચમું મૃગશીર્ષ છે, અને દશમું મઘા છે, તેથી કરીને આટલાં નક્ષત્રોમાં પાત યોગ છે એમ જાણવું. એ રીતે બીજું પણ જાણવું. આ પાત યોગમાં અજિજિત્ ગણવું નહીં.

અહીં સહેલાઈને માટે આમ્નાય કહે છે.—

પાતં શૂલસ્ય ગંઋસ્ય હર્ષણવ્યતિપાતયોઃ ।

સાધ્યવૈધૂતયોશ્ચાન્તે ધિષ્ણયં યત્તત્ર વર્જયેત્ ॥ ૮૪ ॥

અર્થ—શૂલ, ગંઋ, હર્ષણ, વ્યતિપાત, સાધ્ય અને વૈધૂત, એ ૭ યોગને અંતે જે નક્ષત્ર હોય, તે નક્ષત્રમાં પાત યોગ હોય છે, અને તે પાત યોગ વર્જવા યોગ્ય છે.

તે ૭ પાત યોગનાં નામ નરપતિજયચર્યામાં અનુક્રમે આ પ્રમાણે કહ્યાં છે.—

“પવનઃ ૧ પાવકશ્ચૈવ ૨ કાલઃ ૩ કિંકર ૪ એવ ચ ।

મૃત્યુકૃત્ ૫ ક્ષયકૃચ્છેતિ ૬ પાતા નામસદ્કૃપલાઃ ॥ ૧ ॥”

“પવન, પાવક, (અગ્નિ), કાલ, કિંકર, મૃત્યુકૃત્ અને ક્ષયકૃત્ એ ૭ પાત યોગો પોતાનાં નામ પ્રમાણે ફલ આપનારા છે.”

॥ ઇતિ યોગચારમ્ ॥

॥ ઇતિ શ્રીમતિ આરંજસિદ્ધિવાર્ત્તિકે તિથિ ૧ વાર ૨ જ ૩ યોગ ૪ પરીક્ષાત્મકઃ
પ્રથમો વિમર્શઃ ॥

। અથ દ્વિતીયો વિમર્શઃ ।

હવે રાશિઘાર કહે છે.—

રાશિરથ તત્ર મેષોઽશ્વિની ચ જરણી ચ કૃત્તિકાપાદઃ ।
 વૃષજસ્તુ કૃત્તિકાંદ્વિત્રયાન્વિતા રોહિણી સમાર્ગાર્ધા ॥ ૧ ॥
 મિથુનો મૃગાર્ધમાર્ધા પુનર્વસ્વોશ્ચાંદ્વયસ્ત્રયઃ પ્રથમે ।
 કર્કી ચ પુનર્વસ્વોઃ પાદઃ પુણ્યસ્તથાઽશ્લેષા ॥ ૨ ॥
 સિંહસ્તુ મઘાઃ પૂર્વાઃ ફલ્ગુન્યઃ પાદ ઉત્તરાણાં ચ ।
 કન્યોત્તરાત્રિપાદી હસ્તશ્ચિત્રાર્ધમાયં ચ ॥ ૩ ॥
 તૌલ્લી ચિત્રાન્ત્યાર્ધં સ્વાતિપાદત્રયં વિશાખાયાઃ ।
 સ્યાદ્ધૃશ્ચિકો વિશાખાચતુર્થપાદોઽનુરાધિકા જ્યેષ્ઠા ॥ ૪ ॥
 ધન્વી મૂલં પૂર્વાષાઢાઽપિ ચ પાદ ઉત્તરાષાઢઃ ।
 સ્યાન્મકર ઉત્તરાષાઢાંદ્વિત્રિતયં શ્રુતિર્ધનિષ્ઠાર્ધમ્ ॥ ૫ ॥
 કુંજોઽન્ત્યધનિષ્ઠાર્ધં શતતારા પૂર્વજાઢપાત્રિપદી ।
 મીનો જાઢપદાંદ્વિસ્તથોત્તરા રેવતી ચેતિ ॥ ૬ ॥

અર્થ—વાર રાશિઢ તથા તેમાં આવતાં નક્ષત્રોનાં પાદ આ પ્રમાણે.—

- ૧ મેષ રાશિમાં અશ્વિની, જરણી તથા કૃત્તિકાનું પ્રથમ પાદ આવે છે.
- ૨ વૃષજ રાશિમાં કૃત્તિકાનાં ઢેઘાં ત્રણ પાદ, રોહિણી અને મૃગશીર્ષ અર્ધુ આવે છે.
- ૩ મિથુન રાશિમાં મૃગશીર્ષ ઢેહું અર્ધુ, આર્ધા અને પુનર્વસુનાં પ્રથમ ત્રણ પાદ.
- ૪ કર્ક રાશિમાં પુનર્વસુનું ઢેહું પાદ, પુણ્ય અને અશ્લેષા.
- ૫ સિંહ રાશિમાં મઘા, પૂર્વાષાઢગુની અને ઉત્તરાષાઢગુનીનું પ્રથમ પાદ.
- ૬ કન્યા રાશિમાં ઉત્તરાષાઢગુનીના અંતનાં ત્રણ પાદ, હસ્ત તથા ચિત્રા પહેલું અર્ધુ.
- ૭ તૂલ રાશિમાં ચિત્રા ઢેહું અર્ધુ, સ્વાતિ તથા વિશાખાનાં પ્રથમ ત્રણ પાદ.
- ૮ વૃશ્ચિક રાશિમાં વિશાખાનું ચોથું પાદ, અનુરાધા અને જ્યેષ્ઠા.
- ૯ ધન રાશિમાં મૂલ, પૂર્વાષાઢા અને ઉત્તરાષાઢાનું પ્રથમ પાદ.
- ૧૦ મકર રાશિમાં ઉત્તરાષાઢાનાં ઢેઘાં ત્રણ પાદ, શ્રવણ અને ધનિષ્ઠા અર્ધુ.

૧૧ કુંજ રાશિમાં ધનિષ્ઠા ઢેહું અર્ધું, શતતારકા તથા પૂર્વાજ્ઞાપદનાં પ્રથમ ત્રણ પાદ.

૧૨ મીન રાશિમાં પૂર્વાજ્ઞાપદનું ઢેહું એક પાદ, ઉત્તરાજ્ઞાપદ અને રેવતી.

રાશિની વ્યવસ્થામાં અજિજિત નક્ષત્રલેવાનું નથી, તેથી સત્યાવીશ નક્ષત્રોને વિષે દરેકનાં ચાર ચાર પાદ હોવાથી કુલ એકસો ને આઠ પાદ થાય છે, તે પાદ અહરોના નિયમ કહેવાવડે પ્રથમ સૂચવન કર્યાં છે. તેમાંનાં નવ નવ પાદો એક એક રાશિ થાય છે. એમ ચાર રાશિ કહેલી છે, તેથી કરીને પુરુષાદિકનાં નામ પામવામાં રાશિની કલ્પના એ નક્ષત્રના પાદમાં નિયત કરેલા વર્ણો (અહરો) ને જાણીને નામાદિકના અહરો કરવા. (તેવા અહરથી શરુ થતું નામ પામવું.) અજિજિત નક્ષત્રનાં ત્રણ પાદના અહરો ઉત્તરાષાઢાના ઢેહા (ચોથા) પાદમાં અંતર્ગત થાય છે, અને અજિજિતના ઢેહા પાદના અહરો શ્રવણના પ્રથમ પાદમાં અંતર્ગત થાય છે.

હવે મેષાદિક ચાર રાશિર્તના વર્ણ કહે છે.—

મેષાઘોણાર્જુનહરિદ્રક્તશ્વેતૈતમેચકાઃ ।

પિંગપિંગલક્ષ્મણકદમાષકદ્માલમલિના રુચઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—મેષથી આરંજીને શોણ (રાતો), અર્જુન (શ્વેત), હરિત (પીઝો-હીલો), રક્ત (રાતો), શ્વેત, એત (કાબરચિત્રો), મેચક (કાઝો), પિંગ (પીઝો-રાતો), પિંગલ (પીઝો-રાતો), કદમાષ (કાબરચિત્રો), કદ્માલ (પીઝો) અને મલિન (મત્સ્યની જેવો મેલો), આ પ્રમાણે ચારે રાશિર્તના વર્ણ જાણવા. આ વર્ણ કહેવાનું પ્રયોજન વિશેષે કરીને નવાંશમાં આવશે તે એવી રીતે કે ધાતુ, મૂલ તથા જીવરૂપ પદાર્થ નવાંશથી જ જાણાય છે. કહ્યું છે કે—“અંશકાઙ્ગાયતે ડ્રવ્યં” “નવાંશથી ડ્રવ્યનું જ્ઞાન થાય છે.” તેથી કરીને ધાતુ અને મૂલ વિગેરે વસ્તુ ચોરાઈ હોય અથવા ચોવાઈ હોય, તેના પ્રશ્નમાં આ વર્ણવડે તે વસ્તુના વર્ણનું જ્ઞાન થાય છે.

હવે રાશિર્તનાં સ્વરૂપ કહે છે.—

ઉચ્ચદ્વોષવતીગદં નૃમિથુનં નૌસ્થાઽગ્નિસસ્યાન્વિતા,

કન્યા ના ચ તુલાધરો ધૃતધનુર્ધન્વ્યશ્વપશ્ચાર્ધકઃ ।

एणास्यो मकरः कुटांकितशिराः कुंजो विलोमाननं,

मीनो मीनयुगं च नामसदृशाः प्रोक्ताः परे राशयः ॥ ૮ ॥

અર્થ—જેના હાથમાં વીણા છે એવી સ્ત્રી તથા જેના હાથમાં ગદા છે એવો પુરુષ એ બન્ને સામસામાં વેઠાં હોય તે મિથુન રાશિનો આકાર જાણવો. કાબા હાથમાં અગ્નિ અને જમણા હાથમાં ધાન્ય ધારણ કરીને વહાણમાં બેઠેલી કન્યાને આકારે કન્યા રાશિ છે, હાથમાં

તુલા (ત્રાજવા) રાક્ષીને વેઢેલા પુરુષને આકારે તુલા રાશિ છે, કઢીની નીચેનો જાગ અશ્વત્થી જેવો ઇટલે ચાર પગવાળો અને શરીરનો ઊપરનો જાગ પુરુષ જેવો, વઢી જેના હાથમાં ધનુષ છે એવા પુરુષને આકારે ધન રાશિ છે, મૃગના જેવા મુલવાળા મગરને આકારે મકર રાશિ છે, મસ્તક પર કુંજ રહેલો હોય એવા પુરુષને આકારે કુંજ રાશિ છે. (“લાંધ પર ચાલી ધમો રહ્યો હોય,” એમ વૃહજ્ઞાતકમાં કહ્યું છે.) એક બીજાના પુણ્ની સન્મુખ જેનાં મુલ રહેલાં છે એવા બે મત્સ્યને આકારે મીન રાશિ છે, તેથી કરીને જ આ રાશિનો ઉદય મસ્તક અને પીઠથી થાય છે. વાકીની રાશિઉં ઇટલે મેષ, વૃષ, કર્ક, સિંહ અને વૃશ્ચિક નામની પાંચ રાશિઉં પોતપોતાનાં નામને સમાન રૂપવાળી જાણવી. તેમજ બારે રાશિઉંની ચેષ્ટા તથા સ્થાન વિગેરે પણ પોતપોતાનાં નામની સદૃશ જ જાણવાં એવો સંપ્રદાય છે. તે વિષે સારંગ કહે છે કે—

“મેષો દૈન્યમુપૈતિ ગર્વતિ વૃષો નાનામતિર્મનમથઃ,
શૂરઃ કર્કટકો ધૃતિશ્ચ વનપે કન્યા ચ માયાવિની ।
સત્યં રજ્જુતુલાસ્વલૌ મલિનતા ચાપશ્ચ પાપાશયો,
મોક્ષર્થં મકરે ઘટે ચતુરતા મીને ચ ધીરા મતિઃ ॥ ૧ ॥”

“મેષ દીનતાને પામે છે, વૃષ ગર્વિષ્ઠ થાય છે, મનમથ (મિથુન) નાના પ્રકારની બુદ્ધિ-વાળી હોય છે, કર્ક શૂરવીર હોય છે, સિંહ હિંમતવાન હોય છે, કન્યા કપટી હોય છે, તુલા સત્ય અને રજ્જુની જેમ સરલ હોય છે, વૃશ્ચિક મલિન હોય છે, ધનુષ (ધન) પાપ-પ્રકૃતિવાળી હોય છે, મકર વાચાળ હોય છે, કુંજ ચતુર હોય છે અને મીન ધીર બુદ્ધિ-વાળી હોય છે.”

તેમજ મેષ અને વૃષ દિવસે અરણ્યમાં રહેનારી અને રાત્રિએ ગામમાં રહેનારી હોય છે, મિથુન ગામમાં રહેનાર છે, કર્ક અને મીન જલમાં રહે છે, સિંહ અરણ્યમાં રહે છે, કન્યા અને તુલા ગામમાં રહે છે, વૃશ્ચિક પ્રવાસી છે, ધન અને કુંજ ગામમાં રહે છે, તથા મકરનો પહેલો (મુલનો) જાગ અરણ્યવાસી છે અને બીજો જાગ જલચર છે.

ચોરાયેલી કે લોવાયેલી વસ્તુના પ્રશ્ન વચ્ચે ચોરની ચેષ્ટા તથા સ્થાન જોવા માટે આ ઉપયોગી છે. તે તે લગ્નમાં ઉચિત કાર્ય કરવા માટે દૈવજ્ઞવદ્વજ્ઞ એવું કહે છે કે—
“રાજ્યાગ્નિષેક, વિરોધ, સાહસ, કૂટ કર્મ વિગેરે તથા ધાતુની લાણ વિગેરે સંબંધી કાર્ય મેષ લગ્નમાં કરવાથી સિદ્ધ થાય છે. વિવાહ, મૃદપ્રવેશ, કન્યાનો સંબંધ (વાગ્દાન) વિગેરે ધ્રુવ કર્મ તથા દેવનો આરંજ અને પશુ વેચવા લેવાનાં કાર્યો વૃષ લગ્નમાં કરવામાં આવે છે. વૃષ લગ્નમાં કહેલાં કાર્ય ઉપરાંત વિદ્યા, શિલ્પ અને અલંકાર સંબંધી કાર્યો મિથુન લગ્નમાં સિદ્ધ થાય છે. સેવા, યોગ, મૃદુ શુદ્ધ કર્મ, પૌષ્ટિક કર્મ, તથા વાવ કૂવા-

દિક જલ સંબંધી કાર્ય કર્ક લગ્નમાં સિદ્ધ થાય છે. મેષ લગ્નમાં કહેલાં કાર્ય ઉપરાંત વેપાર, રાજસેવા તથા શત્રુની સંધિ વિગેરે કાર્યો સિંહ લગ્નમાં કરવાથી સિદ્ધ થાય છે. શિષ્ય, ઔપધ, જૂષણ, વેપાર વિગેરે ચર અને સ્થિર કાર્ય કન્યા લગ્નમાં સિદ્ધ થાય છે. સ્વેતી, સેવા, યાત્રા વિગેરે તથા કન્યા લગ્નમાં કહેલાં સર્વ કાર્યો તુલા લગ્નમાં સિદ્ધ થાય છે. ધ્રુવ કર્મ, રાજસેવા, ચોરી વિગેરે દારુણ ઉગ્ર કાર્ય વૃશ્ચિકમાં સિદ્ધ થાય છે. યાત્રા, યુદ્ધ, વ્રત વિગેરે સત્કાર્યો ધનુષમાં સિદ્ધ થાય છે. ક્ષેત્રનો આશ્રય તથા જલમાર્ગે યાત્રા વિગેરે ચર કાર્ય તથા નીચ કાર્ય મકરમાં સિદ્ધ થાય છે. જલમાર્ગે યાત્રા, વહાણ તૈયાર કરવું, બીજ વાવવું, દંજ, જેદ, વ્રત વિગેરે તથા નીચ કર્મ કુંભમાં સિદ્ધ થાય છે. વિદ્યા, અલંકાર, શિષ્ય, પશુકર્મ, વહાણની યાત્રા, અગ્નિષેક વિગેરે તથા સર્વ મંગલિક કાર્ય મીન લગ્નમાં સિદ્ધ થાય છે.

“एतान्युक्तानि संसिद्धिं यांति शुद्धेष्वजादिषु ।

क्रूराणि क्रूरयुक्तेषु शुद्धानि सशुक्लेषु तु ॥ ૧ ॥”

“મેષાદિક લગ્ન શુદ્ધ હોય તો એ કહેલાં કાર્યો સિદ્ધિને પામે છે. ક્રૂર ગ્રહોવળે યુક્ત હોય તો ક્રૂર કાર્ય સિદ્ધ થાય અને શુદ્ધ ગ્રહ સહિત હોય તો શુદ્ધ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.”

હવે રાશિઓનું દિક્સ્વામિત્વ તથા સ્વજ્ઞાવ કહે છે.—

पूर्वादिदिक्षु मेषाद्याः पतयः स्युः पुनः पुनः ।

चरस्थिरद्विस्वज्ञावाः क्रूराक्रूरा नरस्त्रियः ॥ ૨ ॥

અર્થ—“પુનઃ પુનઃ” “ફરી ફરીને” એ પદ દરેક વિશેષણ સાથે જોડવાથી આ પ્રમાણે અર્થ આવે છે.—અનુક્રમે પૂર્વાદિક દિશાઓના મેષાદિક સ્વામી છે. એટલે પૂર્વ દિશાનો મેષ, દક્ષિણનો વૃષ, પશ્ચિમનો મિથુન અને ઉત્તરનો કર્ક સ્વામી છે. એ રીતે સિંહ વિગેરે ચાર તથા ધન વિગેરે ચાર અનુક્રમે ચાર દિશાના ઈશ કહેવા. એટલે દરેક દિશાના ત્રણ ત્રણ સ્વામી છે આવે છે, આનું પ્રયોજન યાત્રાદિકમાં છે, તથા ચોરાયેલી કે ચોવાયેલી વસ્તુના પ્રશ્નમાં વસ્તુ કઈ દિશાએ છે તે જાણવા માટે છે. તથા મેષ રાશિ ચર છે, વૃષ સ્થિર છે અને મિથુન દ્વિસ્વજ્ઞાવ છે, કારણ કે તેની પહેલાં વૃષ છે તે સ્થિર છે માટે મિથુનનો પ્રથમ અર્ધ જાગ સ્થિર છે, અને તેની પછી કર્ક છે તે ચર છે માટે મિથુનનો બીજો અર્ધ જાગ ચર છે એ રીતે દ્વિસ્વજ્ઞાવ જાણવો. એમ જાતક વૃત્તિમાં કહ્યું છે. “પુનઃ પુનઃ” નો સંબંધ હોવાથી કર્ક ચર છે, સિંહ સ્થિર છે, કન્યા દ્વિસ્વજ્ઞાવ છે. એ રીતે અનુક્રમે બારે રાશિઓનું ચરાદિકપણું જાણવું. આનું પ્રયોજન એ છે જે ચર રાશિમાં જન્મેલાં વાઠકો તે તે સ્વજ્ઞાવવાળાં આવે છે તથા મેષને આરંજીને અનુક્રમે ક્રૂર અને અક્રૂર તથા પુરુષ અને સ્ત્રી એમાંની એક એક સંજ્ઞા પણ આપવી. એટલે કે મેષ ક્રૂર

અને પુરુષ છે, વૃષ અકૂર અને સ્ત્રી છે, મિથુન કૂર અને પુરુષ છે વિગેરે વારે રાશિ સુધી જઈ જતાં મેષ, મિથુન વિગેરે ઠ એકીવાળી રાશિઓ કૂર તથા પુરુષ છે અને વૃષ, કર્ક વિગેરે બેકીવાળી રાશિ ઠ અકૂર (સૌમ્ય) અને સ્ત્રી છે. આનું ફલ એ છે કે કૂર અને પુરુષ રાશિમાં જન્મેલાં બાલકો કૂર અને તેજસ્વી થાય છે, તથા સૌમ્ય અને સ્ત્રી રાશિમાં જન્મેલાં બાલકો સૌમ્ય અને મૃદુ (કોમલ) થાય છે; પણ રત્નમાળામાં કહ્યું છે કે— “મેષ, સિંહ, વૃશ્ચિક, મકર અને કુંજ એ પાંચ રાશિ ઠ કૂર સ્વામીવાળી હોવાથી કૂર છે અને બાકીની સાત રાશિ ઠ સૌમ્ય સ્વામીવાળી હોવાથી સૌમ્ય છે.” વળી કૂર રાશિ પણ સૌમ્ય ગ્રહથી યુક્ત હોય અથવા તેના પર સૌમ્ય ગ્રહની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો તે સૌમ્ય થાય છે, અને સૌમ્ય રાશિ પણ કૂર ગ્રહ સહિત હોય અથવા તેના પર કૂર ગ્રહની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો તે કૂર થાય છે. તે વિષે દૈવજ્ઞવલ્લભ કહે છે કે—

“ગ્રહયોગેદ્દુષ્ટાણ્યાં સ્યાદ્રાશોર્જાવો ગ્રહોન્નવઃ ।

રાશિઃ સ્વજાવમાધત્તે ગ્રહયોગેદ્દુષ્ટોઽભિતઃ ॥ ૧ ॥”

“ગ્રહના સંબંધથી તથા દૃષ્ટિથી રાશિનો જાવ ગ્રહ જેવો થાય છે, પણ ગ્રહના સંબંધ તથા દૃષ્ટિથી રહિત હોય તો રાશિ પોતાના જાવને ધારણ કરે છે.”

હવે રાશિઓના વલ્લ તથા ઉદય વિષે કહે છે.—

ષડ્ નિશાવલિનોઽજોદ્યુગ્મકર્કધનુર્મૃગાઃ ।

પૃષ્ઠેનોદ્યન્ત્યયુગ્માસ્તે શીર્ષેણાન્યે દ્વિધા ઝપઃ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—મેષ, વૃષ, મિથુન, કર્ક, ધનુષ અને મકર એ ઠ રાશિ ઠ રાત્રિએ વલ્લવાન્ છે. અર્થાત્ બાકીની સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક, કુંજ અને મીન એ ઠ દિવસે વલ્લવાન્ છે એમ જાણવું. સોવાયેલી અથવા ચોરાયેલી વસ્તુનો સમય જાણવા માટે આનું પ્રયોજન છે. તેમજ દિવસે વલ્લવાન્ રાશિના લગ્ન વચ્ચે દિવસે યાત્રાદિક કરવા શુભકારી છે, અને રાત્રિએ વલ્લવાન્ રાશિના લગ્નમાં રાત્રે યાત્રાદિક કરવા શુભ છે. તેથી વિપરીતપણું ઇષ્ટ નથી. આ રાત્રિની વલ્લવાન્ ઠ રાશિ ઠ માંથી મિથુન વિનાની પાંચ રાશિ ઠ પૃષ્ઠથી ઉદય પામે છે એટલે ઉદય સમયે તેમનું પૃષ્ઠ પ્રથમ દેખાય છે. તથા વીજી મિથુન, સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક અને કુંજ એ ઠ રાશિ ઠ મસ્તકથી ઉદય પામે છે અર્થાત્ ઉદય વચ્ચે પ્રથમ મસ્તક દેખાય છે. તથા મીન રાશિ વચ્ચેથી ઉદય પામે છે એટલે કે તેના ઉદય વચ્ચે એકી વચ્ચે પૃષ્ઠ તથા મસ્તક દેખાય છે. આનું પ્રયોજન એ છે જે યાત્રાદિકમાં શીર્ષના ઉદયવાળા લગ્નમાં જય થાય છે, અને પૃષ્ઠ ઉદયના લગ્નમાં નિષ્ફળ થાય છે વિગેરે.

હવે રાશિ ઠ નાં ઉચ્ચ સ્થાન કહે છે.—

અર્કાદ્યુચ્ચાન્યજ ૧ વૃષ ૨ મૃગ ૩ કન્યા ૪ કર્ક ૫ મીન ૬ વણિજો ૭ ડંશૈઃ ।
દિગ્ ૧૦ દહના ૩ ષ્ટાવિંશતિ ૨૦ તિથી ૧૫ પુષ્પનક્ષત્ર ૨૭ વિંશતિત્રિઃ ૨૦ ॥૧૧॥

અર્થ—મેષ ૧, વૃષ ૨, મકર ૩, કન્યા ૪, કર્ક ૫, મીન ૬ અને તુલા ૭ એ સાત રાશિઁ અનુક્રમે દશ, ત્રણ, અઠ્યાવીશ, પંદર, પાંચ, સત્યાવીશ અને વીશ અંશે કરીને અનુક્રમે સૂર્યાદિકનાં ઉચ્ચ સ્થાનો છે. અર્થાત્ મેષ રાશિના પહેલા દશ ત્રિંશાંશો રવિનું ઉચ્ચ સ્થાન છે, વૃષજના પહેલા ત્રણ ત્રિંશાંશો ચંદ્રનું ઉચ્ચ સ્થાન છે. મકરના પહેલા અઠ્યાવીશ ત્રિંશાંશો મંગલનું ઉચ્ચ સ્થાન છે વિગેરે. અહીં સંપ્રદાય એવો છે કે—“આલી મેષ રાશિમાં સૂર્ય ઉચ્ચ છે, તેમાં પણ દશ અંશો સુધી તો પરમ ઉચ્ચ છે, અને ત્યારપછી માત્ર ઉચ્ચ જ છે. ચંદ્ર વૃષ રાશિમાં ઉચ્ચ છે, તેમાં પણ ત્રણ અંશ સુધી પરમ ઉચ્ચ છે અને ત્યારપછી માત્ર ઉચ્ચ જ છે વિગેરે.” આ સંપ્રદાય લોકશ્રી વિગેરે ગ્રંથોના અગ્નિપ્રાયને મળતો છે, પરંતુ લઘુ અને વૃહત્ જાતક તથા નારચંદ્ર વિગેરે ગ્રંથોનો અગ્નિપ્રાય તો આ પ્રમાણે છે.—“મેષ રાશિમાં સૂર્ય ઉચ્ચ છે, પણ તેના જ દશમા ત્રિંશાંશે પરમ ઉચ્ચ છે. ચંદ્ર વૃષ રાશિમાં ઉચ્ચ છે, પણ તેના જ ત્રીજા અંશે પરમ ઉચ્ચ છે. મંગલ મકર રાશિમાં ઉચ્ચ છે, પણ તેના જ અઠ્યાવીશમે અંશે પરમ ઉચ્ચ છે વિગેરે.” તાજિક ગ્રંથમાં તો પરમ ઉચ્ચ એવી સંજ્ઞા જ નથી, પરંતુ “મેષ રાશિમાં પહેલા દશ જાગ સુધી સૂર્ય ઉચ્ચ છે, પણ પછી તેજહીન છે.” એમ કહ્યું છે. એ જ પ્રમાણે વૃષાદિકમાં ચંદ્રાદિકનું ઉચ્ચપણું જાણવું.

રાશિઁનું નીચ તથા ત્રિકોણ સ્થાન કહે છે.

સ્વોચ્ચતઃ સપ્તમં નીચં ત્રિકોણાન્યથ જ્ઞાનુતઃ ।

સિંહો ૫ ક્ષ ૨ મેષ ૧ પ્રમદા ૬ ધનુ ૯ ધંટ ૭ ઘટાઃ ૧૧ ક્રમાત્ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—પોતપોતાના ઉચ્ચ સ્થાનથી સાતમું સાતમું સ્થાન નીચ જાણવું. હવે રવિ આદિ ગ્રહોનું અનુક્રમે સિંહ, વૃષ, મેષ, કન્યા, ધન, તુલા અને કુંજ એ રાશિઁ ત્રિકોણ સ્થાન કહેવાય છે.

જે જે ગ્રહનું જે જે ઉચ્ચ સ્થાન હોય તે થકી જે જે સાતમું સ્થાન હોય તે તે તે (ગ્રહ)નું નીચ સ્થાન જાણવું. અહીં પણ દશ, ત્રણ, અઠ્યાવીશ, પંદર, પાંચ, સત્યાવીશ અને વીશ એ પ્રમાણે અંશની સંખ્યા જે પૂર્વે કહી છે, તે પણ લેવી. તેથી કરીને ઉચ્ચની જેમ નીચમાં પણ તેવી જ રીતે અર્થ કરવો. જેમકે મેષથી સાતમી તુલા રાશિ છે, તેના પહેલા દશ ત્રિંશાંશો રવિનું નીચ સ્થાન જાણવું. વૃષ રાશિથી સાતમી વૃશ્ચિક રાશિ છે, તેના પહેલા ત્રણ ત્રિંશાંશો ચંદ્રનું નીચ સ્થાન જાણવું વિગેરે. અહીં પણ સંપ્રદાય એવો છે કે—“તુલામાં રવિ નીચ છે, તેમાં પણ દશ અંશ સુધી પરમ નીચ અને ત્યારપછી માત્ર નીચ જાણવો. એ પ્રમાણે ચંદ્રાદિકમાં પણ કહેવું.” આ સંપ્રદાય પાકશ્રી વિગેરે ગ્રંથો સાથે મળતો છે, પરંતુ જાતક અને નારચંદ્ર વિગેરે ગ્રંથોનો અગ્નિપ્રાય તો આ પ્રમાણે છે.—“તુલામાં સૂર્ય નીચ છે, તેમાં પણ દશમા ત્રિંશાંશે પરમ નીચ છે, એ પ્રમાણે ચંદ્રાદિકમાં

પણ જાણવું.” તાજિકમાં તો પરમ નીચ એવી સંજ્ઞા જ નથી, પરંતુ “તુલા રાશિમાં પહેલા દશ અંશો સુધી ચંદ્ર નીચનો છે.” એમ કહ્યું છે. એ પ્રમાણે ચંદ્રાદિકમાં પણ જાણવું વિશેષ આ પ્રમાણે છે.—

“કન્યા રાહુગૃહં પ્રોક્તં રાહુચં મિથુનઃ સ્મૃતઃ ।

રાહુનીચં ધનુર્વર્ણાદિકં શનિવદસ્ય ચ ॥ ૧ ॥”

“રાહુનું ઘર (સ્થાન) કન્યા રાશિ છે, રાહુનું ઉચ્ચ સ્થાન મિથુન રાશિ કહી છે, રાહુનું નીચ સ્થાન ધન રાશિ છે, તથા આ (રાહુ) ના વર્ણાદિક શનિ પ્રમાણે જાણવા.”

પરમ ઉચ્ચપણું તથા પરમ નીચપણું સાઠ લિંસાના પ્રમાણવાળા તે તે અંશના મધ્ય જાગે જાણવું અર્થાત્ ત્રીશ લિંસાએ કરીને જાણવું. પરમ ઉચ્ચતા અને પરમ નીચતાના સમયને જાણવાનો ઉપાય આ પ્રમાણે છે.—

“માસં રવિબુધશુક્રાઃ ૩ સાર્ધં જૌમ ધ સ્ત્રયોદશાચાર્યઃ ૫ ।

ત્રિંશન્મન્દો ૬ ડષ્ટાદશ રાહુ ૭ શ્વન્જઃ ૮ સપાદદિવસયુગમ્ ॥ ૧ ॥”

“એક રાશિમાં સૂર્ય, બુધ અને શુક્ર એક એક માસ રહે છે, મંગલ દોઢ માસ રહે છે, ગુરુ તેર માસ રહે છે, શનિ ત્રીશ માસ રહે છે, રાહુ અઠાર માસ રહે છે, તથા ચંદ્ર સવા વે દિવસ રહે છે.”

“ત્રિંશાંશો જ્ઞાર્કશુક્રાણાં દિનં ૩ સાર્ધચતુર્ઘટિ ।

ઇન્દોઃ ૪ કુજે સાર્ધદિનં ૫ માસમેકં શનૈશ્વરે ૬ ॥ ૧ ॥

અષ્ટાદશદિની રાહો ૭ સ્ત્રયોદશદિની ગુરોઃ ૮ ।

“બુધ, સૂર્ય અને શુક્રનો ત્રિંશાંશ એક એક દિવસનો છે, ચંદ્રનો ત્રિંશાંશ સાતી ચાર મી છે, મંગલનો ત્રિંશાંશ દોઢ દિવસ છે, શનિનો ત્રિંશાંશ એક માસ, રાહુનો ત્રિંશાંશ અઠાર દિવસ અને ગુરુનો ત્રિંશાંશ તેર દિવસનો છે.”

આથી કરીને આ પ્રમાણે જાવાર્થ થયો કે—મેષની સંક્રાંતિમાં નવ દિવસ પછી એક દિવસ પરમ ઉચ્ચનો સૂર્ય કહેવાય. વૃષમાં નવ ઘમ્તી પછીની સાતી ચાર ઘમ્તી સુધી ચંદ્ર પરમ ઉચ્ચ થયો. મકરમાં સાતી આઠીશ દિવસ પછી દોઢ દિવસ સુધી મંગલ પરમ ઉચ્ચ છે. કન્યામાં ચૌદ દિવસ પછી એક દિવસ સુધી બુધ પરમ ઉચ્ચ છે. કર્કમાં વાવન દિવસ પછી તેર દિવસ સુધી ગુરુ પરમ ઉચ્ચ છે. મીનમાં ઠવીશ દિવસ પછી એક દિવસ સુધી શુક્ર પરમ ઉચ્ચ છે. તથા તુલામાં ઓગણીશ માસ પછી એક માસ સુધી શનિ પરમ ઉચ્ચ છે. એ રીતે પરમ નીચની પણ જાવના જાણવી. આ પ્રકાર સામાન્યતાથી વતાવ્યો છે એમ જાણવું, કારણ કે મંગલ વિગેરે ગ્રહો પ્રાયે વક્ર તથા અતિચારવાળા થાય છે. તે વખતે આ

પરમ ઉચ્ચનો તથા પરમ નીચનો સમય ન જાણવો, પરંતુ વક્ર ગતિવાળા તથા અતિચાર-વાળા ગ્રહોની આગલ કહેવાશે તે રીતે સ્પષ્ટતા કર્યા પછી ઉપર કહેલા અંશો પ્રમાણે ઉચ્ચ નીચની જાવના કરવી. આ કહેલો સમય તો સહજ ગતિવાળા ગ્રહોને માટે જ સમજવો.

ગ્રહોના ઉચ્ચ નીચપણાનું ફલ આ પ્રમાણે છે.—

“इको जइ उच्चत्यो हवइ गहो उन्नई परं कुणइ ।

किं पुण वे तिज्जि गहा कुणंति को इत्थ संदेहो ॥ ૧ ॥”

“જો કદાચ એક પણ ગ્રહ ઉચ્ચ સ્થાને રહ્યો હોય તો પરમ ઉન્નતિને કરે છે, તો પછી ઉચ્ચ સ્થાને રહેલા બે ત્રણ ગ્રહો પરમ ઉન્નતિને કરે તેમાં શો સંદેહ ?”

જન્મને વિષે ઉચ્ચ ગ્રહનું ફલ આ પ્રમાણે છે.—

“त्र्युच्चैर्नृपः पञ्चजिरर्द्धचक्री चक्री च षकुच्चैर्मुनिजि ७ स्तथाईन ।”

“જન્મસમયે ત્રણ ગ્રહ ઉચ્ચ હોય તો તે રાજા થાય, પાંચ ગ્રહ ઉચ્ચ હોય તો વાસુ-દેવ થાય, ૭ ઉચ્ચ હોય તો ચક્રવર્તી થાય અને સાત ગ્રહ ઉચ્ચના હોય તો અરિહંત (તીર્થંકર) થાય.” વળી કહ્યું છે કે—

“त्रिजिर्नीचैर्जवेदासस्त्रिजिरुच्चैर्नराधिपः ।

त्रिजिः स्वस्थानगैर्मंत्री त्रिजिरस्तमितैर्जनः ॥ ૧ ॥

अन्धं दिगंबरं मूर्खं परपिमोपजीविनम् ।

कुर्यातामति नीचस्थौ पुरुषं चन्द्रजास्करौ ॥ ૨ ॥”

“જેના જન્મસમયે ત્રણ ગ્રહ નીચના હોય તો તે દાસ થાય છે, અને ત્રણ ગ્રહ ઉચ્ચના હોય તો તે રાજા થાય છે. ત્રણ ગ્રહો સ્વસ્થાને રહ્યા હોય તો તે મંત્રી થાય છે, અને ત્રણ ગ્રહ અસ્ત પામ્યા હોય તો તે જન થાય છે. (૧) ચંદ્ર અને સૂર્ય જો નીચ સ્થાને રહ્યા હોય તો તે પુરુષને અંધ, દિગંબર (વસ્ત્ર રહિત-ગરીબ), મૂર્ખ અને ત્રિજિવૃત્તિથી આજીવિકા કરનાર કરે છે. ૨.”

ઉપર મૂલ શ્લોકમાં જે ત્રિકોણ સંજ્ઞા આપી છે, તે મૂલ ત્રિકોણ પણ કહેવાય છે. ત્રિકોણનું ફલ એ છે જે “ત્રિકોણમાં રહેલા ગ્રહો ઉચ્ચ ગ્રહના જેવું જ અથવા તેથી કાંઈક ન્યૂન ફલ આપનારા છે.” એમ પાકથી ગ્રંથમાં કહ્યું છે. પ્રશ્ન શતક વૃત્તિમાં ત્રિકોણ વિગેરેને ત્રિંશાંશની સ્પષ્ટતાવને આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—“સિંહ રાશિમાં વીશ ત્રિંશાંશો ત્રિકોણ છે અને બાકીના દશ ત્રિંશાંશ સૂર્યનું ગૃહ (ઘર-સ્થાન) છે. વૃષજ રાશિમાં બે ત્રિંશાંશો ઉચ્ચ છે, ત્રીજો પરમ ઉચ્ચ છે, અને બાકીના ચંદ્રનું ત્રિકોણ છે. મેષમાં બાર ત્રિંશાંશો ત્રિકોણ છે, બાકીના અંશો મંગલનું ગૃહ છે. કન્યામાં ચૌદ ત્રિંશાંશો ઉચ્ચના છે, પંદરમો પરમ ઉચ્ચ છે, તેની પછીના પાંચ ત્રિકોણ છે અને બાકીના દશ બુધનું ગૃહ

હે. ધનુષમાં દશ ત્રિંશાંશો ત્રિકોણ છે અને વાકીના ગુરુનું ગૃહ છે. તુલામાં પંદર ત્રિંશાંશો ત્રિકોણ છે, અને વાકીના શુક્રનું ગૃહ છે. કુંજમાં વીશ ત્રિંશાંશો ત્રિકોણ છે અને વાકીના દશ શનિનું ઘર છે.”

હવે રાશિર્ત્તના સંબંધવાળા બાર જાવોને કહે છે.—

લગ્નાગ્નાવાસ્તનુ ૧ ડ્રવ્ય ૨ જાત ૩ બંધુ ૪ સુતા ૫ રથ: ૬ ।

સ્ત્રી ૭ મૃત્યુ ૮ ધર્મ ૯ કર્મા ૧૦ ય ૧૧ વ્યયા ૧૨ શ્ચ દ્વાદશ સ્મૃતા: ॥૧૩॥

અર્થ—લગ્નથી દરેક પ્રથમ સ્થાનથી અનુક્રમે તનુ ૧, ડ્રવ્ય ૨, જાત ૩, બંધુ ૪, સુતા ૫, અરિ ૬, સ્ત્રી ૭, મૃત્યુ ૮, ધર્મ ૯, કર્મ ૧૦, આય ૧૧, વ્યય ૧૨, આ રીતે બાર જાવો કહેલા છે.

પ્રશ્ન વાલે, જન્મ વાલે અથવા યાત્રાદિકને સમયે જે કોઈ રાશિ હૃદયમાં હોય તે રાશિને લગ્ન નામે જાણવી. તેને બાર આરાવાળા ચક્રની આકૃતિ કરીને તેની વચ્ચેના વિવરમાં મુખ્ય સ્થાને સ્થાપન કરવી. વાકીની અગીયાર રાશિર્ત્ત માવી વાજુનાં અનુક્રમે અગીયાર સ્થાનકોમાં મૂકવી. એ રીતે કુંઠ્ઠી થાય છે. તે આ પ્રમાણે—

૧૨	૧૦	૯
૪	૩	૨
૮	૭	૬

અહીં લગ્નની તનુ જાવ સંજ્ઞા છે દરેકે દરેક માણસના શરીર વિષે એ તનુ જાવને આધારે વિચાર કરવો. ત્યારપછી માવી વાજુના ક્રમથી અગીયાર સ્થાનોને વિષે રહેલા બીજા વિગેરે સ્થાનોમાં રહેલી રાશિર્ત્તની સંજ્ઞા અનુક્રમે ડ્રવ્ય જાવ ૨, જાત જાવ ૩, બંધુ જાવ ૪, વિગેરે જાણવી. તેથી દરેક માણસનું ડ્રવ્ય, જાત વિગેરે સંબંધી તે તે સ્થાનોને અનુસારે વિચારવાં. કહ્યું છે કે—

“યો યો જાવ: સ્વામિદૃષ્ટો યુતો વા સૌમ્યૈર્વા સ્યાત્તસ્ય તસ્યાસ્તિ વૃદ્ધિ: ।

પાપૈરેવં તસ્ય તસ્યાસ્તિ હાનિર્નિર્દેષ્યત્વા પૃથ્વતાં જન્મતો વા ॥ ૧ ॥”

“જે જે જાવ સ્વામીએ જોયેલો હોય કે યુક્ત હોય અથવા સૌમ્ય ગ્રહોએ જોયેલો કે યુક્ત હોય તો તે તે જાવની વૃદ્ધિ થાય છે. એ જ રીતે જો પાપ ગ્રહોએ યુક્ત કે જોયેલો હોય તો તે તે જાવની હાનિ થાય. એ પ્રમાણે પૂઠનારને તેની જન્મકુંઠ્ઠી પરથી કહેવું.”

વિશેષ એ છે જે ઠંડા અરિ જાવમાં જેમ ક્રૂર ગ્રહો અરિ જાવને હણે છે તેમજ સૌમ્ય ગ્રહો પણ હણે છે જ, પણ પુષ્ટ કરતા નથી, અને વ્યયસ્થાન તથા આઠમા સ્થાનમાં પણ જેમ સૌમ્ય ગ્રહો વ્યય (સ્વર્ચ)ને તથા મૃત્યુને પોષે છે તેમ ક્રૂર ગ્રહો પણ પોષે જ છે, પરંતુ તેને હણતા નથી. કહ્યું છે કે—“સૌમ્યા: પષ્ટેડરિઘ્ના: સર્વે નેષ્ટા વ્યયાદમગા:” । “ઠંડે સ્થાને રહેલા સૌમ્ય ગ્રહો અરિને હણે છે, તથા વ્યયસ્થાને અને આઠમા સ્થાને રહેલા સર્વે ગ્રહો અનિષ્ટ છે.” યવનેશ્વર તો કહે છે કે—“અષ્ટમે સૌમ્યા આયુર્વૃદ્ધિકરા:” “આઠમે સ્થાને સૌમ્ય

મહો હોય તો તે આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરનારા છે.” જાત જાવમાં બહેન સંબંધી વિચાર પણ કરવો. બંધુ એટલે સ્વજન છે તેથી બંધુ જાવમાં માતાનો પણ વિચાર કરવો. સુત જાવમાં શિષ્યો પણ જાણવા. સ્ત્રી એટલે જાર્યા, તેના જાવમાં ગમન આગમન પણ જાણવા. આઠમા સ્થાનમાં રોગાદિક પણ જાણવા. ધર્મ જાવમાં વંશપરંપરાએ આવેલી વિદ્યા અપૂર્વ વિદ્યા તથા અચિંતવ્યો ધનલાજ વિગેરે જાણવા. દશમા સ્થાનમાં કર્મ એટલે વેપાર, તે સ્થાનમાં પિતા, જાગ્ય, આજ્ઞા, ઐશ્વર્ય વિગેરે સંબંધી વિચાર કરવા. લાજ સ્થાનમાં નાશ પામેલાની પણ પ્રાપ્તિનો વિચાર કરવો. તથા વ્યય સ્થાનમાં સત્ તથા અસત્ વસ્ત્રે જાતના સ્વર્ગ વિગેરેનો વિચાર કરવો.

જેમ લગ્નથી આરંજીને બાર જાવ કહ્યા તેમ ચંડ્રથી પણ બાર જાવ જાણવા. તેથી કરીને લગ્ન અને ચંડ્રની મધ્યે જે બલવાન હોય તેનાથી બાર જાવ વિચારવા એવો આશ્નાય છે.

બારે જાવોનાં બીજાં નામો બતાવે છે.—

સુહૃન્મંદિરપાતાલદિબુકામ્બુસુખાન્નિધમ્ ।

ચતુર્થમષ્ટમં ઢિઙ્ ચતુરસ્તે ઝજે પુનઃ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ—સુહૃદ્, મંદિર, પાતાલ, દિબુક, અંબુ અને સુખ એ ચોથા સ્થાનનાં નામો છે, ઢિઙ્ એ આઠમા સ્થાનનું નામ છે. ચતુરસ્ત્ર એ ચોથા તથા આઠમા એ બે સ્થાનનું નામ છે. સુહૃદ્ શબ્દે કરીને મિત્રજનન, મંદિર શબ્દવત્તે ગૃહ જનન, પાતાલ શબ્દવત્તે રસાતલ ઇત્યાદિક પર્યાય નામો પણ અત્ર લેવાય છે. એ પ્રમાણે આગલ પણ સર્વત્ર જાણવું. તથા પૂર્વે કહેલા તનુ વિગેરે બાર જાવોને સ્થાને પણ શરીર વિગેરે પર્યાય શબ્દોનો પણ વ્યવહાર કરવો. આઠમું મૃત્યુ સ્થાન અનાયુ નામનું પણ કહેવાય છે.

ત્રિત્રિકોણં ચ નવમં ત્રિકોણે નવ પશ્ચમે ।

સત્તમં કામજામિત્રચુનચૂનાસ્તસંજ્ઞકમ્ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—નવમું સ્થાન ત્રિત્રિકોણ કહેવાય છે. નવમું અને પાંચમું સ્થાન ત્રિકોણ કહેવાય છે અને સાતમું સ્થાન કામ, જામિત્ર, ચુન, ચૂન અને અસ્ત નામે પણ કહેવાય છે, અહીં કામ એટલે કામદેવ છે, જામિને એટલે બહેનને ત્યાગ કરે તે જામિત્ર કહેવાય છે, એટલે કે તે વિવાહનો પર્યાય શબ્દ છે. તથા સર્વ કોઈ ગ્રહ જે રાશિમાં હૃદય પામે છે, તેનાથી સાતમી રાશિમાં અસ્ત પામે છે, તેથી સાતમા સ્થાનને અસ્ત નામે પણ કહ્યું.

સ્યાતાં તૃતીયે હુશ્ચિક્યવિક્રમે પશ્ચમે તુ ધીઃ ।

મધ્યમેષૂરણવ્યોમાન્યાહુર્દશમધામનિ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—ત્રીજા સ્થાનનું નામ હુશ્ચિક્ય અને વિક્રમ કહેવાય છે, પાંચમું સ્થાન ધી (બુદ્ધિ) નામનું કહેવાય છે, દશમા સ્થાનમાં મધ્ય, મેષૂરણ અને વ્યોમ એવાં નામો કહેવાય છે,

અહીં જે ચોથા સ્થાનની પાતાલ અને અંબુ સંજ્ઞા કહી છે તથા દશમા સ્થાનની મધ્ય અને વ્યોમ સંજ્ઞા કહી છે, તે જૂગોળની રીતે કહી છે એમ જાણવું. જૂગોળનો મત એવો છે કે—“સૂર્ય પ્રાતઃકાળે પૂર્વ દિશામાં ઉદય પામીને દક્ષિણ વાજુએ ફરતો ફરતો મધ્યાહ્ન સમયે દશમા સ્થાનરૂપ વ્યોમ (આકાશ)ના મધ્ય જાગમાં આવીને સાયંકાળે સાતમે સ્થાને અસ્ત પામે છે, અને તે જ પ્રમાણે રાત્રિએ પણ ફરતો ફરતો મધ્ય રાત્રિએ ચોથા સ્થાનરૂપ પાતાલમાં અડને પાઠો પ્રાતઃકાળે પૂર્વ દિશામાં ઉદય પામે છે.” આ રીતે કહ્યું છે. વઢી પાતાલ અંબુનું (જઠનું) સ્થાન છે એ પ્રસિદ્ધ છે.

उपान्त्यं सर्वतोऽजमन्त्यं रिष्यमुदीरितम् ।

वदन्त्युपचयाह्वाँस्त्रिषड्दशैकादशान् पुनः ॥ १७ ॥

અર્થ—અગીયારમું સ્થાન સર્વતોજઞ કહેવાય છે, કેમકે તે સ્થાને રહેલો ગ્રહ સર્વથા શુભકારક છે. બારમું સ્થાન રિષ્ય કહેવાય છે. લગ્નથી તથા ચંડ્રથી ગણતાં ત્રીજું, ઢહું, દશમું અને અગીયારમું સ્થાન ઉપચય નામે કહેવાય છે, કેમકે તે સ્થાનોમાં રહેલા પાપ ગ્રહો પણ શુભ ફલદાયક થાય છે. બાકીનાં સ્થાનો અપચય એટલે હાનિ કરનારાં છે, એમ સમજવું. તેનું ફલ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“कार्यं यदुक्तं तदुपैति सिद्धिं वारे ग्रहे चोपचयर्हज्जाजि ।

नीचर्हसंस्थेऽपचयस्थिते च यत्ने कृते चापि ज्वल्यसाध्यम् ॥ ૧ ॥”

“જે કાર્ય કરવાનું કહ્યું હોય તે ઉપચય સ્થાનવાળી રાશિમાં રહેલ ગ્રહમાં તથા વારમાં સિદ્ધિને પામે છે, અને નીચ રાશિમાં તથા અપચય સ્થાનમાં ગ્રહ રહ્યો હોય તો યત્ન કર્યા બતાં પણ તે કાર્ય અસાધ્ય થાય છે એટલે સિદ્ધિ અતું નથી.”

केन्द्रचतुष्टयकंटकनामानि वपुः १ सुखा ४ स्त ७ दशमानि १० ।

स्युः पणफराणि परत २-५-८-११ स्तेज्योऽप्यापोक्लिमानीति ३-६-९-१२ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ—પહેલું, ચોથું, સાતમું અને દશમું એ ચાર સ્થાનો કેન્દ્ર, ચતુષ્ટય અને કંટક નામે કહેવાય છે, તે દરેકની પઢીનાં એટલે બીજું, પાંચમું, આઠમું અને અગીયારમું એ ચાર સ્થાનો પણફર નામે કહેવાય છે. તથા તેની પઢીનાં એટલે ત્રીજું, ઢહું, નવમું અને બારમું એ ચાર સ્થાનો આપોક્લિમ નામે કહેવાય છે. કેન્દ્રને વિષે રહેલા સર્વે ગ્રહો સંપૂર્ણ પરાક્રમી હોય છે, પણફરમાં રહેલા ગ્રહો અર્ધ પરાક્રમી હોય છે, અને આપોક્લિમને વિષે તેથી અર્ધ એટલે ચતુર્થાંશ પરાક્રમવાળા હોય છે. એમ ત્રેલોક્યપ્રકાશમાં કહ્યું છે. વિશેષ એ છે જે—સંજ્ઞા બે પ્રકારની હોય છે, એક અન્વર્થ અને બીજી યાદૃષ્ટિકી (રુઢિવાળી). તેમાં હુશ્વિક્ય, હિબુક, ત્રિકોણ, ઘુન, ઘૂ, ત્રિત્રિકોણ, ચતુરસ્ર, મેષૂરણ, રિષ્ય, કેન્દ્ર, ચતુષ્ટય, કંટક, પણફર તથા આપોક્લિમ અને કહેવામાં આવશે એવી હોરા, કેષ્ણાણ વિગેરે

સંજ્ઞાઈ સાર્થક નહીં હોવાથી યાદશ્લિકી કહેવાય છે, તે સંજ્ઞાઈ યવનાચાર્યના મતમાં રૂઢ હોવાથી અહીં કહી છે. તથા વિક્રમ, સુખ, વેશ્મ, ધી, જામિત્ર અને ઊંચ વિગેરે સંજ્ઞાઈ અન્વર્થ છે, તેથી કરીને ઇષ્ટ મનુષ્યનાં વિક્રમ, સુખ, ઘર, બુદ્ધિ, વિવાહ અને હાનિ વિગેરે અનુક્રમે તે તે સ્થાનોથી વિચારાય છે. એ જ રીતે લગ્નથી આરંજીને પ્રથમ વિગેરે સ્થાનોની તનુ વિગેરે સંજ્ઞાઈ નિયમિત કહેલી છે, તેથી તેને અનુસારે કરીને જ આગલ પર પણ સર્વ ઠેકાણે પ્રથમ આદિ સ્થાનોને ઠેકાણે તનુ આદિ શબ્દનો વ્યવહાર જાણી લેવો.

હવે રાશિઊનાં ગૃહ (ઘર-સ્થાન), હોરા, ડેષ્કાણ, નવાંશ, છાદશાંશ અને ત્રિંશાંશ નામના ૭ વર્ગનું સ્વરૂપ બતાવે છે.—

મેષાદીશાઃ કુજઃ ૧ શુક્રો ૨ બુધ ૩ શ્વન્દ્રો ૪ રવિ ૫ બુધઃ ૬ ।

શુક્રઃ ૭ કુજો ૮ ગુરુ ૯ મન્દો ૧૦ મન્દો ૧૧ જીવ ૧૨ ઇતિ ક્રમાત્ ॥ ૧૯ ॥

અર્થ—આ ૭ વર્ગના અધિકારમાં રાશિઊનું “ગૃહ” એવું નામ છે. તેથી કરીને મેષ રાશિ (ગૃહ)થી અનુક્રમે મંગલ ૧, શુક્ર ૨, બુધ ૩, ચંદ્ર ૪, રવિ ૫, બુધ ૬, શુક્ર ૭, મંગલ ૮, ગુરુ ૯, શનિ ૧૦, શનિ ૧૧ અને ગુરુ ૧૨, આ બાર સ્વામીઈ છે. આનું ફલ “યો યો જાવઃ સ્વામિદૃષ્ટો યુતો વા” વિગેરે પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે છે.

હોરા રાશ્યર્કમોજદ્દેક્ષેન્દ્રોરિન્દ્રકયોઃ સમે ।

ડેષ્કાણા જ્ઞે ત્રયસ્તુ સ્વ ૧ પશ્ચમ ૫ ત્રિત્રિકોણપાઃ ૯ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ—રાશિનો અર્થ જાગ હોરા કહેવાય છે, તેથી એક એક રાશિમાં બન્ને હોરા હોય છે. તેમાં મેષ વિગેરે વિષમ રાશિમાં પહેલી હોરા રવિની અને બીજી હોરા ચંદ્રની હોય છે, તથા વૃષ વિગેરે સમ રાશિમાં પહેલી હોરા ચંદ્રની અને બીજી હોરા સૂર્યની હોય છે. હોરાનું ફલ એ છે જે—“સૂર્યની હોરામાં જન્મેલાં વાલક તેજસ્વી થાય છે, અને ચંદ્રની હોરામાં જન્મેલાં મૃદુ (કોમલ) થાય છે” એ પ્રમાણે ડેષ્કાણ વિગેરેમાં પણ કૂર તથા સૌમ્ય સ્વામીને અનુસારે કૂરપણું અને સૌમ્યપણું સમજવું. દરેક રાશિમાં ત્રણ ત્રણ ડેષ્કાણ હોય છે. તેમાં જે પોતાની જ રાશિનો ઈશ હોય તે પ્રથમ ડેષ્કાણનો ઈશ હોય છે, તેથી પાંચમી રાશિનો જે સ્વામી હોય તે બીજા ડેષ્કાણનો ઈશ હોય છે, તથા નવમી રાશિનો જે સ્વામી હોય તે ત્રીજા ડેષ્કાણનો સ્વામી હોય છે. હરિજન્મકૃત લગ્નશુદ્ધિમાં પણ કહ્યું છે કે—

“દિક્કાણો ૭ તિજાગો સો પદમો નિશ્ચયરાસિઅહિવશ્ણો ।

બીઈ પંચમપદ્ધિણો તદ્દં પુણ નવમગિહવશ્ણો ॥ ૧ ॥”

“દરેક રાશિનો ત્રીજો જાગ ડેષ્કાણ કહેવાય છે. તેમાં પોતાની રાશિના અધિપતિનો પહેલો ડેષ્કાણ, તેથી પાંચમી રાશિના સ્વામીનો બીજો ડેષ્કાણ અને નવમા ગૃહના સ્વામીનો ત્રીજો ડેષ્કાણ સમજવો.”

વૃહત્ જાતકમાં પણ કહ્યું છે કે—“દેષ્કાણાઃ સ્યુઃ સ્વજવનસુતત્રિત્રિકોણાધિપાનાં” પોતાના સ્થાનના, પાંચમા સ્થાનના અને નવમા સ્થાનના સ્વામીર્ડના એમ ત્રણ દેષ્કાણો હોય છે.” કેટલાએક આચાર્યો રાશિર્ડના સપ્તાંશ પણ કહે છે, તથા તેના સ્વામીર્ડ પણ કહે છે, તે હોરામકરંદમાં આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—“સ્વર્હાદોજે યુગ્મજે ઘૂનગેદ્વાજ્ઞયાસ્તઙ્ઘૈઃ સપ્તમાંશાઃ ક્રમેણ” વિષમ (એકી રાશિમાં) પોતાની રાશિથી સપ્તમાંશો ગણવા. સમ (બેકી રાશિમાં) પોતાની રાશિથી સાતમી રાશિ જે હોય ત્યાંથી સપ્તમાંશો ગણવા. એટલે મેષ રાશિમાં પહેલો મેષનો સપ્તમાંશ જાણવો, બીજો વૃષજનો યાવત્ સાતમો તુલાનો અને વૃષજ રાશિમાં પહેલો વૃશ્ચિકનો, બીજો ધનનો યાવત્ સાતમો વૃષજનો સપ્તમાંશ જાણવો. આ પ્રમાણે તેના જાણકાર પુરુષોએ સપ્તમાંશ ગણવા.”

હવે નવાંશો કહે છે.

નવાંશાઃ સ્યુરજાદીનામજૈણતુલકર્કતઃ ।

વર્ગોત્તમાશ્વરાદૌ તે પ્રથમઃ પશ્ચમોઽન્તિમઃ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—મેષથી આરંજીને દરેક રાશિમાં નવ નવ નવાંશો હોય છે. તેમાં મેષ રાશિના નવાંશો મેષને આદિ લક્ષ્ને નવ સુધી ગણવા, (એટલે કે મેષ રાશિમાં પહેલો નવાંશ મેષનો, બીજો નવાંશ વૃષનો, ત્રીજો નવાંશ મિથુનનો, એ રીતે નવ સુધી ગણતાં નવમો નવાંશ ધનનો આવે છે.) એ રીતે વૃષના નવાંશો મકરથી ગણવા, મિથુનના નવાંશો તુલાથી ગણવા, તથા કર્કના નવાંશો કર્કથી જ ગણવા. એ જ પ્રમાણે સિંહના નવાંશો મેષથી ગણવા એટલે કે મેષની જ જેવા, કન્યાના વૃષની જેમ, તુલાના મિથુનની જેમ, અને વૃશ્ચિકના કર્કની જેમ ગણવા. એ જ રીતે ધન, મકર, કુંજ અને મીનના નવાંશો પણ અનુક્રમે મેષ, વૃષ, મિથુન અને કર્કની જેવા જ ગણવા. આ નવાંશોનું ફળ પૂર્ણજન્મ આ પ્રમાણે લેલે છે.—

“તિ પણ ચઠ સત્ત નવમા રાસીણ નવંસયા સુદા જમ્મે ।

પદમ ડુ અઠમ અહમા ઠઠો પુણ મઙ્ગિમો નેઈ ॥ ૧ ॥”

“જન્મને વિષે રાશિર્ડનો ત્રીજો, પાંચમો, ચોથો, સાતમો અને નવમો એ પાંચ નવાંશો સુલ્લકારક એટલે ઉત્તમ ગણવા, પહેલો, બીજો અને આઠમો એ ત્રણ નવાંશો અધમ (અશુભ) ગણવા, તથા ઠઠો નવાંશ મધ્યમ ગણવો.”

વર્ગ એટલે સમૂહને વિષે જે ઉત્તમ તે વર્ગોત્તમ કહેવાય છે, તેમાં ચર રાશિર્ડમાં પહેલો નવાંશ વર્ગોત્તમ ગણવો, સ્થિર રાશિર્ડમાં પાંચમો નવાંશ વર્ગોત્તમ ગણવો, અને દિસ્વ-જાત રાશિર્ડમાં બેઢો એટલે નવમો નવાંશ વર્ગોત્તમ છે. અર્થાત્ આ રીતે ગણવાથી સર્વે રાશિર્ડમાં પોતપોતાના નામનો નવાંશ વર્ગોત્તમમાં આવે છે. વર્ગોત્તમનું ફળ એ છે જે— “વર્ગોત્તમમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યો પોતાના કુલમાં પ્રધાન થાય છે વિગેરે.” બેઢો નવાંશ પણ અમુક રાશિમાં વર્ગોત્તમ હોવાથી તે લક્ષ્માં આદરવા યોગ્ય છે. નહીં તો તે બેઢો

નવાંશ અગ્રાહ્ય (તજવા યોગ્ય) અફ જાય. તે વિષે પૂર્ણજ્ઞ કહે છે કે—“લગ્નસ્થાન-મધ્યેષુ વલં પૂર્ણાદ્યપમધ્યમં” “આદિ, અન્ત અને મધ્યને વિષે લગ્નનું વલ (ફલ) અનુ-ક્રમે પૂર્ણ, અદ્ય અને મધ્યમ છે.” હર્ષપ્રકાશમાં પણ કહ્યું છે કે—“વર્ગુત્તમં વિના દિક્ષા નેવ ચરમં નવંસગં કહવિ” “વર્ગોત્તમ વિના કોઈ પણ વસ્તુ ઠેઠો નવાંશ ગ્રહણ કરવો નહીં.” વર્ગોત્તમના નવાંશમાં રહેલો ગ્રહ પણ વર્ગોત્તમ કહેવાય છે અને તે (ગ્રહ) અત્યંત બલવાન છે. તે વિષે દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—

“બલવાનુદિતાંશસ્થઃ શુદ્ધં સ્થાનફલં ગ્રહઃ ।

દયાગર્ગોત્તમાંશે ચ મિશ્રં શેષાંશસંસ્થિતઃ ॥ ૧ ॥”

“ઉદયના અંશમાં રહેલો તથા વર્ગોત્તમના અંશમાં રહેલો ગ્રહ બલવાન છે અને તે સ્થાનનું ફલ શુદ્ધ (પૂર્ણ) આપે છે, અને બાકીના અંશમાં રહ્યો હોય તો તે મિશ્ર ફલ આપે છે.”

“યતો ય એવ રાશિઃ સ્યાત્સ એવ ચ નવાંશકઃ ।

પ્રોક્તં સ્થાનફલં શુદ્ધમતોઽસ્મિન્ સોપપત્તિકમ્ ॥ ૨ ॥”

“કારણ કે જે રાશિ હોય છે તે જ નવાંશક હોય છે (અર્થાત્ તે રાશિના નામનો નવાંશક જ વર્ગોત્તમ હોય છે) તેથી કરીને આ નવાંશને વિષે સ્થાનફલ જે શુદ્ધ કહ્યું તે યુક્તિ યુક્ત છે.”

હવે ઘાદશાંશ તથા ત્રિંશાંશનું સ્વરૂપ બતાવે છે.

સ્યુદ્ધાદશાંશાઃ સ્વગૃહાદયેશાસ્ત્રિંશાંશકેષ્વોજયુજોસ્તુ રાશ્યોઃ ।

ક્રમોત્ક્રમાદર્થ ૫ શરા ૫ ૬ ૭ શૈલે ૭ નિઙ્રયેષુ ૫ જૌમાર્કિગુરુજશુક્રાઃ ૨૨

અર્થ—પોતાના ગૃહ (સ્થાન)થી વાર વાર ઘાદશાંશો હોય છે. ૬૮૯૦ કે જે નામની રાશિ હોય તે નામનો પહેલો ઘાદશાંશ જાણવો, બાકીના અગીયાર ઘાદશાંશો તેની પછીની અગીયાર રાશિના નામવાળા જાણવા. જેમકે મેષ રાશિમાં પહેલો ઘાદશાંશ મેષનો, બીજો વૃષનો, ત્રીજો મિથુનનો, ૬ રીતે ગણતાં ઠેઠો (વારમો) ઘાદશાંશ મીનનો આવે. વૃષ રાશિમાં પહેલો ઘાદશાંશ વૃષનો, બીજો મિથુનનો, ૬ રીતે અનુક્રમે ગણતાં ઠેઠો મેષનો આવે. ૬ રીતે મિથુન રાશિમાં પહેલો મિથુનનો, બીજો કર્કનો, ૬ રીતે ગણતાં ઠેઠો વૃષનો આવે. આ ઘાદશાંશોના ઈશો જે મેષાદિકના ઈશો છે તે જ જાણવા. હવે દરેક રાશિમાં ત્રીશ ત્રીશ ત્રિંશાંશ હોય છે. તેના ઈશો આ પ્રમાણે જાણવા—મેષ, મિથુન વિગેરે વિષમ (એકી) રાશિમાં પાંચ, પાંચ, આઠ, સાત અને પાંચ ત્રિંશાંશોના સ્વામી અનુક્રમે મંગલ, શનિ, ગુરુ, બુધ અને શુક્ર જાણવા, અને સમ (બેકી) રાશિમાં તે અંશો તથા તે સ્વામીનું ઉત્ક્રમથી ૬૮૯૦ પશ્ચાત્પૂર્વીં જાણવા. ૬૮૯૦ કે વૃષ, કર્ક વિગેરે સમ રાશિમાં પાંચ, સાત, આઠ, પાંચ અને પાંચ, ત્રિંશાંશોના સ્વામી શુક્ર, બુધ, ગુરુ, શનિ અને મંગલ જાણવા.

॥ આરંજસિદ્ધિ ॥

છ વર્ગની સ્થાપના (યંત્ર)

ગુરુણિ	ગુરુશા:	હોરા	દ્રેષ્કાણેશા:	નવશિશા:	દ્વાદશશિશા:	ત્રિશશિશા:
મેષ	મંગલ	રવિ	મંગલ રવિ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ
વૃષ	શુક્ર	ચંદ્ર	શુક્ર રવિ	શા શા ગુ મં શુ શુ ચં ર શુ	શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ
મિથુન	બુધ	રવિ	બુધ શુક્ર	શુ મં ગુ શા ગુ મં શુ શુ ચં ર શુ	શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ
કર્ક	ચંદ્ર	રવિ	ચંદ્ર મંગલ	ચં ર શુ શુ મં ગુ શા શા ગુ	શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ
સિંહ	રવિ	ચંદ્ર	રવિ ગુરુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ
કન્યા	બુધ	ચંદ્ર	બુધ શનિ	શા શા ગુ મં શુ શુ ચં ર શુ	શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ
તુલા	શુક્ર	રવિ	શુક્ર શનિ	શુ મં ગુ શા શા ગુ મં શુ શુ	શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ
વૃશ્ચિક	મંગલ	ચંદ્ર	મંગલ ગુરુ	ચં ર શુ શુ મં ગુ શા શા ગુ	શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ
ધન	ગુરુ	રવિ	ગુરુ મંગલ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ
મકર	શનિ	ચંદ્ર	શનિ શુક્ર	શા શા ગુ મં શુ શુ ચં ર શુ	શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ
કુંભ	શનિ	રવિ	શનિ રવિ	શુ મં ગુ શા શા ગુ મં શુ શુ	શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ
મીન	ગુરુ	ચંદ્ર	ગુરુ ચંદ્ર	ચં ર શુ શુ મં ગુ શા શા ગુ	શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ	મં શુ શુ ચં ર શુ શુ મં ગુ

હવે ગ્રહોના તથા લગ્નના સ્પષ્ટીકરણ માટે તેની શુક્રિને ઉપયોગી સર્વ પદ્ધતિનું સાધારણ લિસામાન કહે છે.—

ષટ્વર્ગેઽષ્ટાદશ૧૮૦૦ નવ ૯૦૦ ષટ્ ૬૦૦ ઠે ૨૦૦ સાર્ક શતાનિ ષષ્ટિશ્ચ ૬૦ ।
ક્રમશો ગૃહહોરાદૌ લિસાઃ સ્યુઃ પ્રચુરિહ નવાંશઃ ॥ ૨૩ ॥

અર્થ—ઠ વર્ગની મધ્યે મેષાદિક ગૃહો (સ્થાનો)માંના દરેકને અઢારસો અઢારસો લિસાઈ છે, હોરાની લિસાઈ નવસો છે, કેમકે ગૃહથી અર્ધી હોરા છે. ડેસ્કાણની લિસાઈ ઠસો છે, કારણ કે ગૃહથી ત્રીજે જાગે ડેસ્કાણ છે, એરીતે નવાંશોની વસે લિસાઈ, છાદશાં-શની દોઢસો લિસાઈ અને ત્રિંશાંશની સાઠ લિસાઈ છે. સાઠ વિલિસા (પલ)ની એક લિસા (ઘની) થાય છે એવું આગલ કહેશે. આ ઠ વર્ગનું ફલ એ છે જે—“તિથિ વિગેરેના બઢથી ચંડનું બઢ સો ગણું છે, તેનાથી લગ્ન હજાર ગણું વધારે બઢવાન્ છે, તેનાથી પણ હોરા વિગેરે સર્વે ઉત્તરોત્તર પાંચ પાંચ ગણા વધારે બઢવાન્ છે.” એ પ્રમાણે બૃહત્ જાતક વૃત્તિ-માં કહ્યું છે. હવે આ ઢવ વર્ગમાં નવાંશનું જ પ્રધાનપણું છે તે કહે છે.—આ ઢવ વર્ગમાં પ્રતિષ્ઠા, વિવાહ વિગેરે સર્વે કાર્યોને વિષે નવાંશ જ વધારે સમર્થ (બઢવાન્) છે. એ વિષે લલ્લ કહે છે કે—

“સ્વાર્કે નહત્રફલં તિથ્યર્ધે તિથિફલં સમાદેશ્યમ્ ।

હોરાયાં વારફલં લગ્નફલં ત્વંશકે સ્પષ્ટમ્ ॥ ૧ ॥”

“નહત્રનું ફલ પોતાના અર્ધ જાગમાં સ્પષ્ટ છે, તિથિના અર્ધ જાગમાં તિથિનું ફલ સ્પષ્ટ છે, હોરાને વિષે વારનું ફલ સ્પષ્ટ છે, તથા લગ્નનું ફલ અંશકમાં (નવાંશમાં) સ્પષ્ટ છે.”

અહો નવાંશનું કેવું પ્રાધાન્ય છે ? દૈવજ્ઞવલ્લજે કહ્યું છે કે—

“લગ્ને શુજેઽપિ ચંદ્રાંશઃ ક્રૂરઃ સ્યાન્નેષ્ટસિદ્ધિઃ ।

લગ્ને ક્રૂરેઽપિ સૌમ્યાંશઃ શુજદોઽંશો વલી યતઃ ॥ ૧ ॥”

“લગ્ન શુજ હોય તતાં જો અંશ (નવાંશ) ક્રૂર હોય તો તે ઇષ્ટ સિદ્ધિને આપતો નથી, અને લગ્ન ક્રૂર હોય તતાં અંશ સૌમ્ય હોય તો શુજકારક છે, કારણ કે અંશ જ બઢવાન્ છે.” તેમજ “ક્રૂર અંશ (નવાંશ)માં રહેલો સૌમ્ય ગ્રહ પણ ક્રૂર થાય છે, અને સૌમ્ય અંશમાં રહેલો ક્રૂર ગ્રહ પણ સૌમ્ય થાય છે.” એમ લલ્લ કહે છે. “ક્રૂર અંશમાં રહેલા સૌમ્ય ગ્રહની દૃષ્ટિ પણ હુષ્ટ થાય છે, અને સૌમ્ય અંશમાં રહેલા ક્રૂર ગ્રહની દૃષ્ટિ પણ શુજ (સૌમ્ય) થાય છે.” તથા ગ્રહગોચરની શુદ્ધિના વિચારને સમયે “રાશિના ગોચરથી ગ્રહ શુજ હોય તોપણ નવાંશના ગોચરે કરીને જો શુજ હોય તો જ તે શુજ થાય છે.” ઇત્યાદિ લલ્લ તથા શ્રીપતિ કહે છે.

હવે ગ્રહ પોતાના વર્ગમાં રહેલો છે કે બીજા વર્ગમાં રહેલો ? તે કહે છે.

વર્ષાં ત્ર્યાદિષુ વર્ગેષુ યો ગ્રહઃ સ્વેષ્વવસ્થિતઃ ।

સ સ્વવર્ગગતો જ્ઞેય એવમેવાન્યવર્ગગઃ ॥ ૨૪ ॥

અર્થ—કોઈ પણ ગ્રહ ઠ વર્ગમાંના કોઈ પણ પોતાના ત્રણ, ચાર અથવા ઊત્કૃષ્ટથી પાંચ વર્ગમાં રહેલો હોય, તો તે સ્વવર્ગમાં રહેલો છે એમ જાણવું, અને એવી જ રીતે એટલે ત્રણ, ચાર કે પાંચ વર્ગમાં રહેલો હોય, પણ તે બીજાના વર્ગમાં રહેલો હોય તો તે અન્ય વર્ગમાં રહેલો જાણવો.

કોઈ પણ ગ્રહ ઊત્કૃષ્ટથી પાંચ વર્ગ સુધી જ આવી શકે છે, પરંતુ કદાપિ ઠ એ વર્ગમાં આવી શકતો નથી, કારણ કે સૂર્ય અને ચંદ્ર એ બે ગ્રહો ત્રિંશાંશમાં આવતા જ નથી, તથા મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિ એ ગ્રહો હોરામાં આવતા જ નથી. આ પ્રમાણે જે ગ્રહ પોતાના પાંચ વર્ગ સુધીમાં આવતો હોય તે સ્વવર્ગમાં આવેલો હોવાથી જ બલવાન છે, અને અન્ય વર્ગમાં આવેલો હોય તો તે નિર્બલ છે. વિશેષ એ છે જે—“જે નવાંશમાં ઠ, પાંચ કે ચાર ગૃહાદિક મધ્યે સૌમ્ય ગ્રહસ્વામી મળે તો ઠ વર્ગનો, પાંચ વર્ગનો કે ચાર વર્ગનો તે નવાંશ સૌમ્ય હોવાથી પ્રતિષ્ઠાદિકના લગ્નને વિષે વિશેષે કરીને ગ્રહણ કરવાલાયક છે. તે સૌમ્ય ગ્રહનો આ રીતે નિશ્ચય કરેલો છે.—

“સત્તમનવમા મેસે ૧ પંચમતર્યા વિસે ૨ મિટ્ટુણિ ઠછો ૩ ।

પદમતર્યા ય કકે ૪ સિંહે ઠછો ૫ કણી તરૂં ૬ ॥ ૧ ॥

અષ્ટમનવમા ય તુલે ૭ વિહિયલગ્ને ચહત્થય નવંસો ૮ ।

ધણુલગ્નિ ઠહસત્તમનવમા એ મયરંમિ પંચમરૂં ૧૦ ॥ ૨ ॥

ઠહઠમા ય કુંજે ૧૧ પદમો તરૂં અ મીણ લગ્નમ્મિ ।

ચહપણવગ્ન ઠ વગ્નો એસુ નવંસએસુ સુહો ॥ ૩ ॥”

“મેષ લગ્નમાં સાતમો અને નવમો નવાંશ, વૃષમાં પાંચમો અને ત્રીજો, મિથુનમાં ઠછો, કર્કમાં પહેલો અને ત્રીજો, સિંહમાં ઠછો, કન્યામાં ત્રીજો, તુલામાં આઠમો અને નવમો, વૃશ્ચિક લગ્નમાં ચોથો નવાંશ, ધન લગ્નમાં ઠછો, સાતમો અને નવમો, મકરમાં પાંચમો, કુંજમાં ઠછો અને આઠમો તથા મીન લગ્નમાં પહેલો અને ત્રીજો, આટલા નવાંશોમાં ચાર વર્ગ, પાંચ વર્ગ કે ઠ વર્ગ હોય તે શુભ છે.” આટલા નવાંશોમાં ચાર વર્ગની શુદ્ધિ તો સર્વને છે, પરંતુ પાંચ અને ઠ વર્ગની શુદ્ધિ તો કેટલાએક નવાંશોમાં સંપૂર્ણ રીતે છે, અને કેટલાએકમાં કેટલેક અંશે જ છે. તેની સ્પષ્ટતા આ ગ્રંથના ઠેઠા શ્લોકની ટીકામાં લેખેલી છે, ત્યાંથી જાણી લેવી. કેટલાએક આચાર્યો ત્રણ જ વર્ગની શુદ્ધિ કરીને અને બીજા

કેટલાક નવાંશની જ પ્રત્યુતાને લીધે એક તેને જ સૌમ્યને લક્ષને વાકીના વર્ગની શુદ્ધિ વિના પણ લગ્નનો આદર કરે છે. તેથી કરીને અહીં તત્ત્વ એ છે જે લગ્નને વિષે અવશ્ય ગ્રહણ કરવા લાયક નવાંશની શુદ્ધિ કર્યા પછી જેમ જેમ વધારે શુદ્ધ વર્ગનો લાજ થાય તેમ તેમ પ્રતિષ્ઠાદિક શુદ્ધ કાર્યમાં તેનું વિશેષે કરીને ગ્રહણ કરવું.

દિશાઝના સ્વામી તથા ગ્રહોની સૌમ્યતા કૂરતા કહે છે.—

ગ્રહાઃ સ્યુરૈન્દ્રાધિપા દિનેશઃ શુક્રાશરશ્રાહ્વાધર્કિ ૫ શશિ ૬ ક્ષુજીવાઃ ૭ ।

પાપાઃ કૃશેન્દ્રકર્તમોઽસિતારાસ્તૈઃ સંયુતો ક્ષુજીવ પરે તુ સૌમ્યાઃ ॥ ૩૫ ॥

અર્થ—પૂર્વ દિશાનો અધિપતિ સૂર્ય છે, અગ્નિ કોણનો શુક્ર, દક્ષિણનો મંગલ, નૈર્ઋત્યનો રાહુ, પશ્ચિમનો શનિ, વાયવ્યનો ચંદ્ર, ઉત્તરનો બુધ અને ઈશાનનો અધિપતિ ગુરુ છે. આનું પ્રયોજન એ છે જે—“કેન્દ્રમાં રહેલા બલવાન્ ગ્રહને અનુસારે ચોરાદિક કઈ દિશામાં ગયા છે તેનું જ્ઞાન થાય છે.” કૃશ ચંદ્ર, (એટલે વદિ ચૌદશથી ત્રણ દિવસમાં ચંદ્ર કલા રહિત હોય છે, માટે તે કૃશ ચંદ્ર કહેવાય છે) સૂર્ય, રાહુ, શનિ અને મંગલ એટલા ગ્રહ પાપી-કૂર છે, તથા આટલા ગ્રહે કરીને યુક્ત એટલે આમાંના કોઈ પણ ગ્રહની સાથે એક સ્થાનમાં રહેલો બુધ પણ કૂર છે, અને વાકીના એટલે પુષ્ટ (કલાવાલો) ચંદ્ર, કૂર ગ્રહથી જૂદો રહેલો બુધ, ગુરુ અને શુક્ર એટલા ગ્રહો સૌમ્ય છે. આનું ફલ એ છે જે કૂર અને સૌમ્ય ગ્રહના બલિષ્ઠપણાને લીધે (અનુસારે) ઉત્પન્ન થયેલા વાલકના સ્વભાવ વિગેરેનું જ્ઞાન થાય છે. વિશેષ આ પ્રમાણે છે.—

“રક્તશ્યામો જાસ્કરો ૧ ગૌર ઇન્દુ ૨ નાર્ત્યુચાંગો રક્તગૌરશ્ચ વક્રઃ ૩ ।

હુર્વાશ્યામો ક્ષો ૪ ગુરુગૌરગાત્રો ૫શ્યામઃ શુક્રો ૬ જાસ્કરિઃ કૃષ્ણદેહઃ ૭ ॥ ૧ ॥”

“સૂર્ય રક્ત તથા શ્યામ વર્ણવાલો છે, ચંદ્ર ગૌર વર્ણવાલો છે, મંગલ રક્ત તથા ગૌર છે અને અત્યંત ઊંચા શરીરવાલો નથી, બુધ હુર્વા (ધ્રો) જેવો શ્યામ છે, ગુરુ ગૌર ગાત્રવાલો છે, શુક્ર શ્યામ છે અને શનિ કૃષ્ણ દેહવાલો છે.”

આનું ફલ પણ એ જ છે કે બલવાન્ ગ્રહના જેવી વાલકની મૂર્તિ (વર્ણ) હોય છે, અથવા લગ્નમાં તે જ વચ્ચે જે નવાંશ હોય તેના સ્વામીના જેવી તેની મૂર્તિ (વર્ણ) હોય છે.

હવે કેતુના સ્થાનનો નિર્ણય કરે છે.

પૃષ્ઠાદિષ્વપરે કેતું તમસઃ સપ્તમં વિદુઃ ।

શુક્રેન્દ્ર યોષિતૌ મન્દબુધૌ વલીચૌ પરે નરાઃ ॥ ૩૬ ॥

અર્થ—કેટલાક આચાર્યો પ્રશ્નાદિકમાં કેતુને રાહુના સ્થાનથી સાતમે સ્થાને કહે છે. પ્રશ્નાદિક કહેવાથી જાતકમાં, ગ્રહગોચરમાં તથા પ્રતિષ્ઠાદિકના લગ્નમાં કેતુનો

તેવા પ્રકારનો ઉપયોગ નથી એમ સૂચવ્યું છે. કેતુના સ્થાનના નિર્ણય માટે શુવનદીપ-કર્મા કહ્યું છે કે—

“રાહુઘાયા સ્મૃતઃ કેતુર્યત્ર રાશૌ જવેદયમ્ ।

તસ્માત્સપ્તમકે કેતૂ રાહુઃ સ્યાદ્દ્વન્નવાંશકે ॥ ૧ ॥

તસ્માદંશે સપ્તમે સ્યાત્કેતુ(તો)રંશો નવાંશકઃ ।”

“કેતુને રાહુની ઘાયારૂપ કહેલો છે, તેથી કરીને રાહુ જે રાશિમાં હોય તે રાશિથી સાતમી રાશિએ કેતુ હોય છે. વઢી રાહુ જે નવાંશકમાં હોય છે, તેથી સાતમે નવાંશે કેતુનો નવાંશક હોય છે. આનો જાવાર્થ એ છે જે રાશિના જેટલામા નવાંશકમાં રાહુ હોય, તે રાશિથી સાતમી રાશિના તેટલામા જ નવાંશકમાં કેતુ પણ હોય છે, પરંતુ રાહુની સ્થિતિ-વાળા નવાંશથી ગણીએ તો કેતુની સ્થિતિવાળો નવાંશક સાતમો જ આવે. જેમકે મેષના પહેલા મેષ નામના નવાંશકમાં રાહુ હોય ત્યારે તુલાના પહેલા તુલા નામના નવાંશમાં કેતુ હોય છે, તેથી મેષ નામના નવાંશથી ગણતાં તુલા નામનો નવાંશ સાતમો જ છે. વઢી મેષના નવમા ધન નામના નવાંશમાં રાહુ હોય તો તુલાના નવમા મિથુન નામના નવાંશમાં કેતુ હોય, તેથી ધનુષ (ધન) નામના નવાંશથી ગણતાં મિથુન નામનો નવાંશ સાતમો જ છે. इत्यादि.

હવે મૂળ શ્લોકના ઉત્તરાર્ધનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—શુક્ર અને ચંદ્ર સ્ત્રીરૂપે છે, શનિ અને બુધ નપુંસક છે, અને બાકીના એટલે રવિ, મંગલ અને ગુરુ પુરુષ છે. શનિ અને બુધ પણ સ્ત્રી જ છે એમ કોઈ આચાર્ય કહે છે. આનું ફલ એ છે જે જન્મના વિચારમાં અથવા ગયેલી વસ્તુના વિચારમાં જે ગ્રહ બઢવાન્ હોય તેને અનુસારે સ્ત્રી વિગેરે પોતાના વર્ગનો બોધ થાય છે.

હવે બ્રાહ્મણાદિક વર્ણોના સ્વામી કહે છે.—

વર્ણાનાં જીવસિતૌ ૧ રવિજૌમા ૨ વિન્દુ ૩ રિન્દુજ ૪ શ્રેશાઃ ।

સંકરજાનાં તુ શનિર્જીવ ૧ સિતા ૨ રેં ૩ હુજાશ્ચ ૪ વેદાનામ્ ॥૨૭॥

અર્થ—વર્ણોની મધ્યે બ્રાહ્મણોના સ્વામી ગુરુ અને શુક્ર છે, ક્ષત્રિયોના રવિ અને મંગલ સ્વામી છે, વૈશ્યનો સ્વામી ચંદ્ર છે, અને શૂદ્રનો સ્વામી બુધ છે. સંકરજ એટલે મૂર્ધાવસિ-ક્તથી આરંજીને રથકાર (સુથાર)ની જાતિ સુધીના નિઘંટુમાં કહેલા તેર જેદોવાઢી મિશ્ર જાતિ અર્થાત્ ગમે તેવી વે જાતિથી ઉત્પન્ન થયેલા માણસો સંકર કહેવાય છે, તે સર્વનો સ્વામી શનિ છે. ઋગ્વેદનો સ્વામી ગુરુ છે, યજુર્વેદનો સ્વામી શુક્ર છે, સામવેદનો સ્વામી મંગલ છે અને અથર્વવેદનો સ્વામી બુધ છે. આનું ફલ એ છે જે—ગુરુ વિગેરેના ઉદય તથા અસ્તમાં તે તે વેદવાઢાને સુખ હુઃખાદિકની પ્રાપ્તિ થાય છે.

હવે ગ્રહોનાં સ્થાન, દિશા, કાલ, ચેષ્ટા, દૃષ્ટિ તથા સ્વાત્ત્વાલિક બલ એ નામનાં છ પ્રકારનાં બલને કહે છે. તેમાં પ્રથમ સ્થાનબલ કહે છે.

તે સ્થાનબલિનો મિત્રસ્વગૃહોચ્ચનવાંશગાઃ ।

સ્ત્રીરાશિષ્વિન્દુભૃગુજૌ પુંરાશિષુ પુનઃ પરે ॥ ૨૮ ॥

અર્થ—તે સર્વે ગ્રહો મિત્રના ઘરમાં, પોતાના ઘરમાં, પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં (મિત્રના ઉચ્ચ સ્થાનમાં, મિત્રના નવાંશમાં) અને પોતાના નવાંશમાં રહ્યા હોય તો તે બલવાન છે. સ્ત્રી રાશિમાં ચંદ્ર અને શુક્ર બલવાન છે, તથા બીજા પાંચ ગ્રહો પુરુષ રાશિમાં બલવાન છે. અહીં ગૃહ (ઘર) શબ્દના ઉપલક્ષણથી મૂળ ત્રિકોણ પણ લેવાનો છે. તે વિષે ત્રૈલોક્યપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—“મિત્ર ૧ સ્વર્ગ ૧૦ ત્રિકોણો ૧૧ સ્ત્રે ૨૦ ફલં દત્તેડંદિવૃદ્ધિતઃ” “મિત્રના સ્થાનમાં રહેલો ગ્રહ એક પાદનું એટલે વિંશોપકની અપેક્ષા પાંચ વસાનું ફલ આપે છે, પોતાના સ્થાનમાં રહીને બે પાદનું એટલે દશ વસાનું ફલ આપે છે, ત્રિકોણમાં રહ્યો હોય તો ત્રણ પાદનું એટલે પંદર વસાનું ફલ આપે છે, અને ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો ચારે પાદનું એટલે વીસે વસાનું ફલ આપે છે.” આગલ કહેવામાં આવનાર અધિમિત્રાંશમાં વર્ગોત્તમાંશમાં અથવા લગ્નના ઉદિતાંશમાં રહેલો ગ્રહ બલવાન છે, એ તો સ્ફુટ જ છે.

। इति स्थानबलं । १

હવે દિગ્બલ કહે છે.—

લગ્નાયુ(ધ્રુ)ત્ક્રમકેન્દ્રાખ્યદિક્ષુ પ્રાચ્યાદિષૂહલાઃ ।

जीवज्ञौ १ जास्करक्ष्माजौ २ शनिः ३ सितसितद्युती ४ ॥ २९ ॥

અર્થ—લગ્નથી આરંજીને ઉત્ક્રમ (પશ્ચાનુપૂર્વીના ક્રમ)થી કેન્દ્ર નામની પૂર્વાદિક દિશાઓમાં અનુક્રમે ગુરુ અને બુધ, રવિ અને મંગલ, શનિ, તથા શુક્ર અને ચંદ્ર બલવાન છે. જાવાર્થ એ છે કે—ઉત્ક્રમથી કેન્દ્ર સ્થાન લેતાં પહેલું, દશમું, સાતમું અને ચોથું સ્થાન આવે. તેથી પહેલું (લગ્ન) સ્થાન એ પૂર્વ દિશા અર્થ, તેમાં ગુરુ અને બુધ બલવાન છે. દશમું સ્થાન દક્ષિણ દિશા, તેમાં રવિ અને મંગલ બલવાન છે. સાતમું સ્થાન પશ્ચિમ દિશા, તેમાં શનિ બલવાન છે, તથા ચોથું સ્થાન ઉત્તર દિશા, તેમાં શુક્ર અને ચંદ્ર બલવાન છે. આ કેન્દ્ર સ્થાનના આંતરામાં જે અગીયારમું અને બારમું વિગેરે બંને સ્થાનો રહ્યાં છે તેને અગ્નિ સૂણા વિગેરે ચાર વિદિશાઈ જાણવી અને તેમનું પૂર્વાદિકની જેવું જ ફલ જાણવું, કેમકે વિદિશાઈ દિશાઈને જ અનુસરે છે.

। इति दिग्बलं । २

હવે કાલવલ કહે છે.—

વલ્લિનોઽહિ ગુરુસિતાર્કાઃ સદા બુધો નિશિ તુ ચન્દ્રકુજમન્દાઃ ।

સ્વદિનાદિષુ ચ સિતાસિતપદ્મઋતિયેષુ શુજક્રૂરાઃ ॥ ૩૦ ॥

અર્થ—ગુરુ, શુક્ર અને રવિ એ ત્રણ ગ્રહ દિવસે બલવાન છે, બુધ રાત્રિ દિવસ બલવાન છે, તથા ચંદ્ર, મંગલ અને શનિ એ ત્રણ ગ્રહો રાત્રિએ બલવાન છે. પોતાના દિવસમાં, પોતાના વર્ષમાં, પોતાના માસમાં અને પોતાની કાલહોરામાં તે તે દિનાદિકના સ્વામીરૂપ ગ્રહો બલવાન છે. તે અધિપતિ (સ્વામી) ઁ આ પ્રમાણે.—

“યસ્ય વારસ્ય મધ્યે સ્યાત્ શુક્લપ્રતિપદો મુખમ્ ।

તન્માસેશઃ સ વિજ્ઞેયશ્ચૈત્રે વર્ષાધિપઃ પુનઃ ॥ ૧ ॥”

“જે વારના ગ્રહમાં શુક્લ પ્રતિપદનો આરંજ હોય તે ગ્રહ તે માસનો સ્વામી હોય છે, પરંતુ વર્ષનો જે સ્વામી હોય તે ચૈત્ર માસનો સ્વામી હોય છે.”

વર્ષનો સ્વામી જાણવા માટે વ્યવહારસારમાં આ પ્રમાણે છે.—

“ચૈત્રાદિમેષસંક્રાન્તિકર્કસંક્રાન્તિવાસરાઃ ।

પ્રતિવર્ષં ક્રમાઙ્ગેયા રાજાનો મંત્રિસસ્યપાઃ ॥ ૧ ॥”

“ચૈત્ર માસના પહેલા વારને વર્ષનો રાજા (સ્વામી) જાણવો, મેષ સંક્રાન્તિના વારને વર્ષનો મંત્રી જાણવો અને કર્ક સંક્રાન્તિના વારને વર્ષનો સસ્યાધિપ (ધાન્યેશ) જાણવો. એમ દરેક વર્ષે જાણવું.”

દિવસનો સ્વામી તે દિવસનો વાર જ જાણવો, અને કાલહોરાના સ્વામી તો પ્રથમ કહ્યા છે તે જાણવા. આનું ફલ મુહૂર્તસારમાં કહ્યું છે કે—

“વર્ષમાસદ્યુહોરેશૌર્વૃદ્ધિઃ પચ્છોત્તરા ફલે ।”

“વર્ષનો સ્વામી (ગ્રહ) આખા વર્ષ સુધી એક પાદનું ફલ એટલે પાંચ વસા ફલ આપે છે, માસનો સ્વામી આખા માસમાં દશ વસા ફલ આપે છે, દિવસનો સ્વામી આખો દિવસ પંદર વસા ફલ આપે છે, અને હોરાનો સ્વામી પોતાની હોરામાં પોતાના વારના યોગને લીધે પૂર્ણ એટલે વીસે વસા ફલ આપે છે.”

શુક્લપદ્મમાં સૌમ્ય ગ્રહો બલવાન છે અને કૃણ્ણપદ્મમાં ક્રૂર ગ્રહો બલવાન છે.

। ઇતિ કાલવલં । ૩

હવે ચેષ્ટાવલ કહે છે.—

રવિચન્દ્રાવુદગચને વિપુલશ્લિગ્ધાશ્ચ વક્રગાશ્ચાન્યે ।

વલ્લિનો યુધિ ચોત્તરગા વ્યર્કેન્દુયુતાશ્ચ ચેષ્ટાજિઃ ॥ ૩૧ ॥

અર્થ—રવિ અને ચંદ્ર એ બે ગ્રહો ઉત્તરાયણમાં વલ્લવાન્ છે, એટલે કે મકર વિગેરે ૮ રાશિમાં વલ્લવાન્ છે, પણ કર્ક વિગેરે ૮ રાશિમાં વલ્લવાન્ નથી, અને બીજા પાંચ ગ્રહો વિપુલ, સ્તિગ્ધ અને વક્ર ગતિવાળા હોય ત્યારે તે વલ્લવાન્ છે. વિપુલ એટલે ઘણા દિવસથી ઉદય પામેલા અને વિશાળ સ્થૂલ બિંબવાળા હોય, પણ બાલક, વૃદ્ધ કે અસ્ત પામેલા ન હોય. અહીં ઉદય અથવા પઠી ગ્રહોનું બાલપણું કહેવાય છે, અને અસ્ત અથવા પહેલાં વૃદ્ધત્વ કહેવાય છે. સપ્તર્ષિ કહે છે કે “વાદ્યાવસ્થામાં તથા વૃદ્ધાવસ્થામાં સર્વે ગ્રહો સાત સાત દિવસ નિર્વલ્લ હોય છે.” વળી તે પાંચે ગ્રહો સ્તિગ્ધ હોય એટલે કે સ્પષ્ટ કિરણવાળા અર્થાત્ આકાશમાં દેખાતા હોય, આ સ્તિગ્ધપણું સૂર્યથી અત્યંત દૂર હોય ત્યારે હોય છે. વળી તે પાંચે ગ્રહો વક્ર ગતિવાળા હોય તો તે વલ્લવાન્ હોય છે. પાકથી ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે “વક્ર ગતિમાં સર્વે ગ્રહોનું બલ મૂલ ત્રિકોણની જેટલું હોય છે.” પરંતુ હર્ષપ્રકાશમાં તો એવું કહ્યું છે કે—“વક્ત્રી પાવો બલી સુજો સિગ્ધો” “વક્ત્રી થયેલો વલ્લવાન્ ગ્રહ હુષ્ટ છે, અને સ્તિગ્ધ વલ્લવાન્ ગ્રહ શુભ છે.” મંગલ વિગેરે પાંચે ગ્રહોની ગતિ પ્રશ્નશતક વૃત્તિમાં આ પ્રમાણે છે.—

“સૂર્યજી(મુ)કા ઉદીચન્તે શીઘ્રા અર્કે દ્વિતીયગે ।

સમં તૃતીયગે યાન્તિ મન્દા જ્ઞાનૌ ચતુર્થગે ॥ ૧ ॥

વક્રાઃ પન્નમષ્ઠેઽર્કે તેઽતિવક્રા નગાદ્યગે ।

નવમે દશમે માર્ગાઃ સરલા લાઙ્ગ ૧૧ રિષ્યગે ૧૨ ॥ ૨ ॥”

“સર્વે (પાંચે) ગ્રહો સૂર્ય જોગવ્યા પઠી એટલે સૂર્યથી દૂર અથવા પઠી ઉદય પામે છે, સૂર્ય બીજી રાશિમાં જાય ત્યારે તેહ શીઘ્ર ગતિવાળા થાય છે, સૂર્ય ત્રીજે સ્થાને હોય ત્યારે તેહ સમ ગતિ કરે છે, સૂર્ય ચોથે હોય ત્યારે મંદ ગતિવાળા હોય છે, સૂર્ય પાંચમે તથા ઠઠે હોય ત્યારે તેહ વક્ર ગતિવાળા હોય છે, સૂર્ય સાતમે અને આઠમે હોય ત્યારે તેહ અતિ વક્ર ગતિવાળા હોય છે, સૂર્ય નવમે અને દશમે હોય ત્યારે તેહ માર્ગગામી થાય છે, તથા સૂર્ય અગીયારમે અને બારમે હોય ત્યારે તેહ સરલ ગતિવાળા (સીધા) હોય છે.” અહીં સૂર્ય પાંચમે ઠઠે હોય એમ જે કહ્યું તે શનિ, મંગલ અને ગુરુને આશ્રીને કહ્યું છે, કેમકે બુધ અને શુક્ર તો સૂર્યની સમીપે રહીને જ વક્ર થાય છે. એ જ રીતે માર્ગગામીમાં, પણ જાણવું. એટલે કે શનિ, મંગલ અને ગુરુને આશ્રીને જ જાણવું.

આકાશમાં એક જ નક્ષત્રના પાદમાં પરસ્પર તારાહ અને ગ્રહનો જે યોગ થવો તે યુદ્ધ કહેવાય છે. તેથી કરીને યુદ્ધમાં સૂર્ય રહિત અને ચંદ્ર સહિત એવા સર્વે ગ્રહો ઉત્તરમાં ગતિ કરનારા હોય તો તેહ ચેષ્ટા કરીને વલ્લવાન્ છે. એટલે કે ઉત્તર ગામી ગ્રહોનો જય થાય છે માટે તે વલ્લવાન્ છે, અને દક્ષિણ ગામીનો પરાજય થાય છે માટે તે નિર્વલ્લ છે.

વરાહના મતમાં તો શુક્રને દક્ષિણ ગામી હોય તો બઢવાન્ કહ્યો છે. તે વિષે વરાહ-સંહિતામાં કહ્યું છે કે—

“સર્વે બલિન ઉદક્ષ્યા દક્ષિણદિક્સ્થો વલી શુક્રઃ ।”

“સર્વે ગ્રહો ઉત્તરમાં રહ્યા હોય તો બઢવાન્ છે, અને શુક્ર તો દક્ષિણમાં રહ્યો હોય તો તે બઢવાન્ છે.

। ઇતિ ચેષ્ટાવલં । ૪

હવે દૃષ્ટિવલ્લ કહે છે.—

સૌમ્યૈર્દગ્બલિનો દૃષ્ટા બલે નૈસર્ગિકે પુનઃ ।

મન્દારજ્ઞેજ્યશુક્રેન્દુજાસ્કરાઃ સ્યુર્બલોત્તરાઃ ॥ ૩૨ ॥

અર્થ—સૌમ્ય ગ્રહો તથા ઉપલક્ષણથી મિત્ર ગ્રહો પાદ, બે પાદ, ત્રણ પાદ કે ચાર પાદની દૃષ્ટિ જોયેલા હોય તો ગ્રહો અનુક્રમે તેટલાં પાદ એટલે તેટલા વસા બઢવાન્ કહેવાય છે.

। ઇતિ દગ્બલં । ૫

જ્યારે બે અથવા તેથી વધારે ગ્રહોનું બીજા ગ્રહની સરખું બઢાય ત્યારે સ્વાજ્ઞાવિક વલ્લે કરીને જ સબઢપણું અને નિર્બઢપણું જણાય છે. તેથી કરીને સ્વાજ્ઞાવિક વલ્લ કહે છે.—સ્વાજ્ઞાવિક વલ્લનો વિચાર કરીએ તો શનિ, મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, ચંદ્ર અને સૂર્ય એ ગ્રહો ઉત્તરોત્તર અધિક બઢવાન્ છે, એટલે કે શનિથી મંગલ વધારે વઢવાન્, તેનાથી બુધ વધારે વઢવાન્ વિગેરે. રાહુ તો સૂર્યથી પણ વધારે વઢવાન્ છે.

। ઇતિ સ્વાજ્ઞાવિકવલં । ૬

ઉપર જે સૌમ્ય ગ્રહો જોયેલા હોય એમ દૃષ્ટિવલ્લમાં કહ્યું તેમાં દૃષ્ટિનો પ્રકાર કહે છે.—

પશ્યન્તિ પાદતો વૃદ્ધ્યા ત્રાતૃ ૩ વ્યોમ્ની ૧૦ ત્રિત્રિકોણકે ૫—૬ ।

ચતુરસ્રે ૪—૭ સ્ત્રિયં ૭ સ્ત્રીવન્મતેનાયા ૧૧ દિમા ૧ વપિ ॥ ૩૩ ॥

અર્થ—સર્વે ગ્રહો પોતપોતાના સ્થાનથી ત્રીજા તથા દશમા સ્થાનને એક પાદ વિંશો-પકની અપેક્ષાએ પાંચ વસા દૃષ્ટિએ જુએ છે, નવમા અને પાંચમા સ્થાનને બે પાદ એટલે દશ વસા દૃષ્ટિએ જુએ છે, ચોથા અને આઠમા સ્થાનને ત્રણ પાદ એટલે પંદર વસા દૃષ્ટિએ જુએ છે, અને સાતમા સ્થાનને ચારે પાદની સંપૂર્ણ (વીંશ વસા) દૃષ્ટિએ જુએ છે. કોઈ આચાર્યનો એવો મત છે કે પહેલા (પોતાના) અને અગીયારમા સ્થાનને પણ સ્ત્રીની એટલે સાતમા સ્થાનની જેમ પૂર્ણ દૃષ્ટિએ જુએ છે. વાકીનાં એટલે બીજું, ઠંડું અને બારમું એ ત્રણ સ્થાનોને વિલક્ષણ જોતા નથી. એમ અર્થાપત્તિથી સિદ્ધ થયું. જ્યાં જેટલા વસા દૃષ્ટિ હોય ત્યાં તેટલા વસા ફલ પણ જાણી લેવું.

અહીં કોઈ શંકા કરે છે કે—“શું સર્વે ગ્રહોની સાતમા સ્થાનમાં જ પૂર્ણ દૃષ્ટિ છે? કે કોઈને બીજે સ્થાને પણ પૂર્ણ દૃષ્ટિ છે?” તે પર કહે છે.—

પર્યેત્પૂર્ણ શનિર્ત્રાતૃવ્યોમ્ની ધર્મધિયૌ ગુરુઃ ।

ચતુરસ્રે કુજોઽર્કેન્દુબુધશુક્રાસ્તુ સત્તમમ્ ॥ ૩૪ ॥

અર્થ—શનિ ત્રીજા અને દશમા સ્થાનને પૂર્ણ દૃષ્ટિએ જુએ છે, ગુરુ નવમા અને પાંચમા સ્થાનને પૂર્ણ દૃષ્ટિએ જુએ છે, મંગલ ચોથા અને આઠમા સ્થાનને સંપૂર્ણ દૃષ્ટિએ જુએ છે, તથા સૂર્ય, ચંદ્ર, બુધ અને શુક્ર તો સાતમા સ્થાનને પૂર્ણ દૃષ્ટિએ જુએ છે.

જાવાર્થ—ત્રીજા અને દશમા સ્થાન ઉપર બીજા ગ્રહોની એક પાદ દૃષ્ટિ છે, પણ શનિની તો પૂર્ણ દૃષ્ટિ છે, અને નવમા તથા પાંચમા પર, ચોથા તથા આઠમા પર અને સાતમા પર જેમ બીજા ગ્રહોની દૃષ્ટિ અનુક્રમે બે પાદ, ત્રણ પાદ અને સંપૂર્ણ દૃષ્ટિ છે, તે જ રીતે શનિની પણ છે, તેથી કરીને શનિની એક પાદ દૃષ્ટિ કોઈ પણ સ્થાને નથી એમ સિદ્ધ થયું. તથા નવમા અને પાંચમા સ્થાન પર અન્ય ગ્રહોની બે પાદ દૃષ્ટિ છે, પણ ગુરુની તો પૂર્ણ દૃષ્ટિ છે, અને જેમ બીજા ગ્રહોની દૃષ્ટિ ત્રીજા તથા દશમા સ્થાન પર, ચોથા તથા આઠમા સ્થાન પર અને સાતમા સ્થાન પર અનુક્રમે એક પાદ, ત્રણ પાદ અને પૂર્ણ (ચાર પાદ) છે તેમ ગુરુની પણ તેટલી જ દૃષ્ટિ છે, તેથી કરીને બે પાદ દૃષ્ટિ કોઈ પણ સ્થાને નથી એમ સિદ્ધ થયું. તથા ચોથે અને આઠમે સ્થાને અન્ય ગ્રહોની ત્રણ પાદ દૃષ્ટિ છે, પરંતુ મંગલની તો પૂર્ણ દૃષ્ટિ છે. જેમ ત્રીજે તથા દશમે સ્થાને, નવમે તથા પાંચમે સ્થાને અને સાતમે સ્થાને અન્ય ગ્રહોની અનુક્રમે એક પાદ, બે પાદ અને ચારે પાદ (પૂર્ણ) દૃષ્ટિ છે તે જ રીતે મંગલની પણ છે, તેથી કરીને મંગલની ત્રણ પાદ દૃષ્ટિ કોઈ પણ સ્થાને નથી એમ સિદ્ધ થયું. સૂર્ય, ચંદ્ર, બુધ અને શુક્ર એ ચાર ગ્રહો તો સાતમા સ્થાનને જ પૂર્ણ દૃષ્ટિએ જુએ છે, બીજા કોઈ પણ સ્થાનને પૂર્ણ દૃષ્ટિએ જોતા નથી. જે સ્થાનોને પાદાદિક દૃષ્ટિએ જુએ છે, તે પ્રથમ કહી ગયા છે.

જ્યોતિષસારમાં તો આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે—“સર્વે ગ્રહોની (કોઈ પણ ગ્રહની) બીજે અને બારમે સ્થાને દૃષ્ટિ પડતી નથી, ઠંઠે અને આઠમે સ્થાને એક પાદ દૃષ્ટિ પડે છે, ત્રીજે અને અગીયારમે સ્થાને બે પાદ દૃષ્ટિ પડે છે, નવમા અને પાંચમા સ્થાને ત્રણ પાદ દૃષ્ટિ પડે છે અને કેંદ્રનાં ચારે સ્થાનો ઉપર પૂર્ણ દૃષ્ટિ પડે છે.” વળી તાજિકમાં તો બીજું, બારમું, ઠંઠું અને આઠમું એ ચાર સ્થાને વિલકુલ દૃષ્ટિ ઇંઢી નથી.

સ્થાનબલ કહેતી વખતે મિત્ર સ્થાન અને પોતાનું સ્થાન એ વિગેરે જે કહ્યું છે તેથી સ્થાન મૈત્ર્યાદિક કહે છે.—

રવે: શુક્રશની શત્રુ ફા: સમ: સુહૃદ: પરે ।

ચન્દ્રસ્યાર્કબુધૌ મિત્રે કુજગુર્વાદય: સમા: ॥ ૩૫ ॥

અર્થ—શુક્ર અને શનિ રવિના શત્રુ છે, બુધ સમ (નહીં શત્રુ તેમ નહીં મિત્ર) છે, અને બીજા (ચંદ્ર, મંગલ, ગુરુ) મિત્રો છે. ચંદ્રના સૂર્ય અને બુધ મિત્ર છે, અને બાકીના મંગલ, ગુરુ વિગેરે સમ છે. (શત્રુ કોઈ નથી.)

કુજસ્ય ફો રિપુર્મધ્યૌ શનિશુકૌ પરેઽન્યથા ।

બુધસ્ય મિત્રે શુક્રાકૌ શત્રુરિન્દુ: સમા: પરે ॥ ૩૬ ॥

અર્થ—મંગલનો શત્રુ બુધ છે, શનિ અને શુક્ર મધ્ય છે, અને બીજા મિત્ર છે. બુધના મિત્ર શુક્ર અને સૂર્ય છે, ચંદ્ર શત્રુ છે, અને બીજા સમ છે.

જીવસ્યાર્કાન્વયો મિત્રાણ્યાર્કિર્મધ્ય: પરાવરી ।

કવેરમિત્રે મિત્રેન્દ્ર મિત્રે ફાર્કી સમાબુજૌ ॥ ૩૭ ॥

અર્થ—ગુરુના રવિ, ચંદ્ર અને મંગલ એ ત્રણ મિત્રો છે, શનિ મધ્ય (સમ) છે તથા બીજા (બુધ અને શુક્ર) શત્રુ છે. શુક્રના સૂર્ય અને ચંદ્ર શત્રુ છે, બુધ અને શનિ મિત્ર છે તથા મંગલ અને ગુરુ સમ છે.

મંદસ્ય ફસિતૌ મિત્રે ગુરુર્મધ્ય: પરેઽરય: ।

તત્કાલસુહૃદો દ્વિ ૨ ત્રિ ૩ સુખ ૪ લાજા ૧૧ ન્ત્ય ૧૨ કર્મ ૧૦ ગા: ॥૩૮॥

અર્થ—શનિના બુધ અને શુક્ર મિત્ર છે, ગુરુ સમ છે, અને બીજા એટલે સૂ, ચંદ્ર અને મંગલ એ ત્રણ શત્રુ છે.

શત્રુ, મિત્ર અને સમનું યંત્ર.

ગૃહાણિ	રવિ	ચન્દ્ર	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
શત્રવ:	શુ. શ.	૦	બુ.	ચં.	બુ. શુ.	ર. ચં.	ર. ચં. મં.
મિત્રાણિ	ચં. મં. ગુ.	ર. બુ.	ર. ચં. ગુ.	ર. શુ.	ર. ચં. મં.	બુ. શ.	બુ. શુ.
મધ્યસ્થા:	બુ.	મં. ગુ. શુ.	શુ. શ.	મં. ગુ. શ.	શ.	મં. ગુ.	ગુ.

જન્મમાં અથવા પ્રશ્નાદિકના લક્ષમાં કોઈ પણ સ્થાને કોઈ પણ ગ્રહ હોય તેનાથી ત્રીજે, ત્રીજે, ચોથે, અગીયારમે, બારમે કે દશમે સ્થાને જે કોઈ બીજો ગ્રહ હોય તો તે તેટલા વચ્ચે સુધી એટલે કે વિગેરે સ્થાને રહ્યો હોય ત્યાંસુધી તેનો મિત્ર થાય છે. આ તાત્કાલિક મૈત્રી કહેવાય છે.

હવે તાત્કાલિક મૈત્રીનું ફલ કહે છે.—

મિત્રમધ્યારયો યેઽત્ર નિસર્ગેણોદિતાઃ ક્રમાત્ ।

અધિમિત્રસુહૃન્મધ્યાસ્તે સ્યુસ્તત્કાલમૈત્રયતઃ ॥ ૩૯ ॥

અર્થ—અહીં જે મિત્ર, મધ્ય અને શત્રુ સ્વજાવે કરીને કહેલા છે, તે અનુક્રમે તત્કાલ મૈત્રી થકી અધિક મિત્ર, મિત્ર અને મધ્ય થાય છે.

અર્થાપત્તિથી જ મિત્ર સ્થાનથી અન્ય જે પહેલું, પાંચમું, ગઠું, સાતમું, આઠમું અને નવમું પદલાં સ્થાનો તે તત્કાલ વૈરી સ્થાનો થયાં. તેમનું ફલ આ પ્રમાણે છે.—

“યેઽત્રારિમધ્યમિત્રાણિ નિસર્ગેણોદિતાઃ ક્રમાત્ ।

અધિશત્રુદ્વિષન્મધ્યાસ્તે સ્યુસ્તત્કાલવૈરતઃ ॥ ૧ ॥”

“અહીં જે સ્વજાવે કરીને અરિ, મધ્ય અને મિત્ર કહ્યા છે, તે અનુક્રમે તત્કાલ વૈર-પણથી અધિક શત્રુ, શત્રુ અને મધ્ય થાય છે.”

શુવનદીપકમાં તો ગ્રહોના મિત્ર અને શત્રુ પણ બે જ પદ્ધતિ કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે છે.—

“રવીન્દુજૈમગુરવો જ્ઞશુક્રશનિરાહવઃ ।

સ્વસ્મિન્ મિત્રાણિ ચત્વારિ પરસ્મિન્ શત્રવઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧ ॥

રાહુરવ્યોઃ પરં વૈરં ગુરુજાગર્ગવયોરપિ ।

હિમાંશુબુધયોર્વૈરં વિવસ્વન્મન્દયોરપિ ॥ ૨ ॥

અતિમૈત્રી રાહુશન્યોરિન્દુગુર્વોઃ કુજાર્કયોઃ ।

સિતજ્યોઃ ”

“રવિ, ચંદ્ર, મંગલ અને ગુરુ એ ચારે પરસ્પર મિત્રો છે, અને બીજાના શત્રુ છે. તથા બુધ, શુક્ર, શનિ અને રાહુ એ ચારે પરસ્પર મિત્ર છે, અને બીજાને વિષે શત્રુ છે. (૧) રાહુ અને રવિને પરસ્પર અત્યંત વૈર છે, ગુરુ અને શુક્રને પણ પરસ્પર અત્યંત વૈર છે, ચંદ્ર અને બુધને તથા સૂર્ય અને શનિને પણ પરસ્પર અત્યંત વૈર છે. (૨) રાહુ અને શનિને, ચંદ્ર અને ગુરુને, મંગલ અને સૂર્યને તથા શુક્ર અને બુધને પરસ્પર અત્યંત મિત્રજાવ છે.”

આ પ્રમાણે ગ્રહોને મિત્ર સ્થાન અને પોતાનું સ્થાન જો ઉચ્ચ સ્થાન હોય તો તે વિશેષે કરીને હર્ષ તથા દીપ્તિને દેનારાં છે. જેમ રવિને મિત્રનું ગૃહ મેષ રાશિ છે અને તે ઉચ્ચ છે, બુધને પોતાનું ઘર કન્યા છે અને તે ઉચ્ચ છે. इत्यादि, પણ શત્રુનાં ઘરો તો ઉચ્ચ હોય તોપણ પ્રજાને આપનારાં છે, પણ અંદરથી સુખ આપનારાં નથી. જેમ શુક્રને મીન સ્થાન ઉચ્ચ ઢતાં શત્રુનું ઘર છે, અને મિત્રનાં ઘર નીચ ઢતાં કાંઈક પ્રજાને આપનારાં છે. જેમ ચંદ્રને વૃશ્ચિક સ્થાન નીચ છે, તથા શત્રુનાં ઘર નીચ હોય તો નાના પ્રકારના અનર્થને તથા પ્રજાની હાનિને કરનારાં થાય છે. એમ શુવનદીપક વૃત્તિમાં કહ્યું છે.

હવે યવનાચાર્યે કહેલો રાશિમાં રહેલા ગ્રહોનો પરસ્પર વેધ કહે છે.—

સ્યાન્નોચરેણાત્ર શુજોઽપિ વિઙ્ઠુઃ સ્વેટોઽન્યસ્વેટૈરશુજઃ ક્રમેણ ।

હુષ્ઠોઽપિ ચેષ્ટશ્ચ સ વામવેધાન્મિથો ન વેધઃ પિતૃપુત્રયોસ્તુ ॥ ૪૦ ॥

અર્થ—અહીં ગોચરવને શુજ થયેલો ગ્રહ પણ કહેવાશે એવા ક્રમે કરીને બીજા ગ્રહોપ વિંધાવાથી અશુજ થઈ જાય છે, અને ગોચરવને હુષ્ઠ થયેલો ગ્રહ પણ કહેવાશે એવા અનુક્રમે વામ વેધથી ઇષ્ટ (શુજ) થાય છે; પરંતુ પિતા અને પુત્રને પરસ્પર વેધ થતો નથી. એટલે કે રવિ અને શનિ પિતા પુત્ર છે તથા ચંદ્ર અને બુધ પિતા પુત્ર છે, તેનો પરસ્પર વેધ નથી.

અહીં ત્રીજા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલા સૂર્યને નવમા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલા અન્ય ગ્રહોવને જે કહેવામાં આવશે તે વેધ કહેવાય છે, અને નવમા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલા સૂર્યને ત્રીજા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલા અન્ય ગ્રહોવને જે કહેવાશે તે વામ વેધ કહેવાય છે. એટલે કે ત્રીજા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલો સૂર્ય શુજ છે, પણ જો નવમા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલા બીજા ગ્રહોવને તેનો વેધ ન થતો હોય તો તે શુજ છે. તથા નવમા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલો સૂર્ય અશુજ છે, ત્યાં જો ત્રીજા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલા અન્ય ગ્રહોવને તેનો વેધ થાય તો તે શુજ છે. એ પ્રમાણે બીજા ગ્રહો પણ જાણવા. યતિવહ્નનમાં કહ્યું છે કે—

“અગ્નિવેધૈર્વિઙ્ઠા વિફલાઃ સ્યુર્ગોચરે ગ્રહાઃ સર્વે ।

વિપરીતવેધવિઙ્ઠાઃ પાપા અપિ સૌમ્યતાં યાન્તિ ॥ ૧ ॥”

“ગોચરમાં રહેલા સર્વે ગ્રહો આ વેધવને વિંધાયા હોય તો નિષ્ફળ (અશુજ) છે, અને વિપરીત-વામ (અવળા) વેધથી વિંધાયેલા હુષ્ઠ ગ્રહો હોય તો તે સૌમ્યતાને પામે છે—શુજ થાય છે.”

રત્નમાલા જાણ્યમાં કહ્યું છે કે—“જે કોઈ સ્થાને રહેલા ગ્રહે ઇષ્ટ ગ્રહનો વેધ કર્યો હોય તો તે ત્યાં રહીને જ પોતાનું શુજ અથવા અશુજ ફળ આપે છે. એ સ્વરૂપ તત્ત્વ છે.”

જેઝ ગોચરના ફળને જ પ્રમાણરૂપ ગણીને વેધના વિષયમાં મધ્યસ્થપણા (ઉદાસીનતા)નો આશ્રય કરે છે, તેમનો મત ઘણા આચાર્યોને સંમત નથી. તે વિષે સારંગ કહે છે કે—

“યત્ર ગોચરફલપ્રમાણતા તત્ર વેધફલમિષ્યતે ન વા ।

પ્રાયશો ન બહુસમ્મતં ત્વિદં સ્થૂલમાર્ગફલદો હિ ગોચરઃ ॥ ૧ ॥”

“જે કાર્યમાં ગોચરના ફળની પ્રમાણતા છે, તે કાર્યમાં વેધનું ફળ ગણવું અથવા તો ન ગણવું. તેમાં જેવી ઈચ્છા, પરંતુ પ્રાયે કરીને આ વાત ઘણાને સંમત નથી, કારણ કે ગોચર તો સ્થૂલ માર્ગે ફળને આપનાર છે.”

अतिवह्मजमां पण कहुं ठे के—

“अज्ञात्वा वेधविधिं ग्रहगोचरपाकजातगुणदोषम् ।

ये निर्दिशन्ति मूढास्तेषां विफलाः सदादेशाः ॥ १ ॥”

“जे मूढ पुरुषो वेधना विधिने जाण्या विना ग्रहगोचरना पाकशी उत्पन्न अयेला गुण दोषने कहे ठे, तेमना आदेशो सदा निष्फल ठे.”

वाम (रावो) अने अवाम (जमणो) ए वे प्रकारनो वेध जन्मनी राशिशी ज गणवो.

हवे वेधनो प्रकार कहे ठे.

वेधस्त्रिषड्गगनलाजगतस्य ३-६-१०-११ जानोः,

खेटैः क्रमेण नवमान्त्यसुखात्मजस्थैः ए-१२-४-५ ।

इन्दोस्तनौ त्रिरिपुमन्मयखायगस्य १-३-६-७-१०-११,

धीधर्मरिष्यधनबन्धुमृतौ ५-ए-१२-२-४-८ स्थितैश्च ॥ ४१ ॥

स्यान्मंगलस्य सहजद्विषदायगस्य ३-६-११,

सौरेस्तथा व्ययतपःसुखगैश्च १२-ए-४ वेधः ।

चान्द्रेः स्वबन्धुरिपुमृत्युखलाजगस्य २-४-६-८-१०-११,

पुत्रत्रिधर्मतनुनिर्व्ययनांत्यगैश्च ५-३-ए-१-८-१२ ॥ ४२ ॥

वाचस्पतेः स्वतनयास्तनवायगस्य २-५-७-ए-११,

वेधस्तथान्त्यसुखविक्रमखाष्टगैश्च १२-४-३-१०-८ ।

शुक्रस्य षट्खमदनान्यजुषो १-२-३-४-५-८-ए-११—१२ षटसप्त-

थाकाशधर्मतनयायतृतीयषष्ठैः ८-७-१-१०-ए-५-११-३-६ ॥ ४३ ॥

अर्थ—त्रीजे, ठे, दशमे अने अगीयारमे स्थाने रहेला सूर्यनो अनुक्रमे नवमा, बारमा, चोथा अने पांचमा स्थाने रहेला अन्य ग्रहोवने वेध आय ठे.

पहेले, त्रीजे, ठे, सातमे, दशमे अने अगीयारमे स्थाने रहेला चंद्रनो अनुक्रमे पांचमे, नवमे, बारमे, बीजे, चोथे अने आठमे रहेला ग्रहोवने वेध आय ठे.

त्रीजे, ठे अने अगीयारमे स्थाने रहेला मंगलनो तथा शनिनो अनुक्रमे बारमे, नवमे अने चोथे स्थाने रहेला ग्रहोवने वेध आय ठे.

बीजे, चोथे, ठे, आठमे, दशमे अने अगीयारमे स्थाने रहेला बुधनो अनुक्रमे पांचमे, त्रीजे, नवमे, पहेले, आठमे अने बारमे स्थाने रहेला ग्रहोवने वेध आय ठे.

ત્રીજે, પાંચમે, સાતમે, નવમે અને અગીયારમે સ્થાને રહેલા ગુરુનો અનુક્રમે વારમે, ચોથે, ત્રીજે, દશમે અને આઠમે રહેલા ગ્રહોવમે વેધ થાય છે.

પહેલે, ત્રીજે, ચોથે, પાંચમે, આઠમે, નવમે, અગીયારમે અને વારમે રહેલા શુક્રનો અનુક્રમે આઠમે, સાતમે, પહેલે, દશમે, નવમે, પાંચમે, અગીયારમે, ત્રીજે અને ઊંઠે સ્થાને રહેલા ગ્રહોવમે વેધ થાય છે.

ગ્રહોનો વેધ ચંત્ર

રવે:	ચન્દ્રસ્ય	જૈમશન્યો:	બુધસ્ય	ગુરો:	શુક્રસ્ય
૩	૯	૩	૨	૨	૧
૬	૧૨	૬	૪	૫	૨
૧૦	૪	૧૧	૬	૭	૩
૧૧	૫		૭	૧	૪
	૧૦		૧૦	૧૧	૫
	૧૧		૧૧	૧૨	૬
					૭
					૮
					૯
					૧૦
					૧૧
					૧૨

। ઇતિ રાશિધારમ્ । ૫

હવે ઉપર જે “ગોચરવમે” એમ કહ્યું હતું તેથી તથા ક્રમે કરીને પણ પ્રાપ્ત થયેલું હોવાથી ગોચરધાર કહે છે.—

શ્રેયાન્ ગોચરતોઽશુમાનુપચયે ૩-૬-૧૦-૧૧

ચન્દ્રસ્તુ સાચયુને ૩-૬-૧૦-૧૧-૧-૭

વકાર્કી ત્રિષ્કાયગા ૩-૬-૧૧ વથ બુધસ્ત્વ-

ન્યાન્યયુગ્લાજગઃ ૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૧ ।

જીવઃ સ્ત્રીધનધર્મલાજસુતગઃ ૭-૨-૯-૧૧-૫

શુક્રોઽરિલાસ્તાન્યગો ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨

જન્મેન્દોર્ગ્રહણે તમોઽપ્યુપચયે ૩-૬-૭-૧૦-૧૧-

ઽન્યેષાં ત્વનાથેન્દુવત્ ૩-૬-૭-૧૦-૧૧ ॥ ૪૪ ॥

અર્થ—ગાયોની ચરવાની જ્ઞામિને ગોચર કહે છે, તેથી લક્ષણાઈ કરીને ગ્રહોને પણ ધાલવાની જ્ઞામિ ગોચર કહેવાય છે. જન્મના ચંદ્રથી આરંજીને ત્રીજે, ઊંઠે, દશમે અને

અગ્નીયારમે સૂર્ય રહ્યો હોય તો તે ગોચરની રીતે શુચ્ચ છે, જન્મની રાશિના ચંદ્રથી ૩-૬-૧૦-૧૧-૧-૭ આટલે સ્થાને ચંદ્ર હોય તો તે પણ શુચ્ચ છે, જન્મના ચંદ્રથી ૩-૬-૧૧ મે સ્થાને મંગલ તથા શનિ રહ્યા હોય તો તે શુચ્ચ છે, બુધ ૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૧ મે સ્થાને હોય તો શુચ્ચ છે, ગુરુ ૭-૨-૯-૧૧-૫ મે સ્થાને રહ્યો હોય તો શુચ્ચ છે, શુક્ર ૧-૨-૩-૪-૫-૮-૯-૧૧-૧૨ મે સ્થાને હોય તો શુચ્ચ છે, (પૂર્ણજડે આવડું સ્થાન વર્જ્ય કહ્યું છે.) રાહુ ગ્રહણને દિવસે જ ૩-૬-૧૦-૧૧ મે સ્થાને હોય તો શુચ્ચ છે, બીજા આચાર્યના મતે પહેલા સ્થાન વિના ચંદ્રની જેમ રાહુ કહ્યો છે, એટલે કે ૩-૬-૧૦-૧૧-૭ મે સ્થાને રહેલો રાહુ શુચ્ચ કહ્યો છે.

અહીં ઉપર જે જન્મનો ચંદ્ર કહ્યો છે તે ઇષ્ટ પુરુષના જન્મસમયે જે રાશિમાં ચંદ્ર હોય છે તે તેના જન્મનો ચંદ્ર કહેવાય છે. ગ્રહણ એટલે સૂર્ય તથા ચંદ્રનું બન્નેનું ગ્રહણ લેવું. ગ્રહણ શબ્દ કહેવાથી એવું જણાવ્યું છે કે ગ્રહણ વિના બીજે દિવસે રાહુનો ગોચર ગણાતો નથી, પરંતુ “નક્ષત્ર ગોચરને આશ્રીને તો અન્ય દિવસે પણ રાહુનો ગોચર ગણાય છે.” એમ જ્યોતિષસારમાં કહ્યું છે. રત્નમાલા જાણ્યમાં કહ્યું છે કે—“જન્મના લગ્નથી પણ ઉપર કહેલાં સ્થાનોમાં જ રહેલા ગ્રહો શુચ્ચ છે.” જન્મની રાશિથી તો શુચ્ચ છે જ.

ગોચરનું ફલ વરાહસંહિતામાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

“સ્થાનત્રંશ ૧ જય ૨ શ્રી ૩ પરિજવ ૪ દૈન્યા ૫ રિહતિ ૬ પથાં ૭ ગાર્ત્તીઃ ૮ ।

હાન્તિ હ્ય એ સિદ્ધિ ૧૦ ધન ૧૧ વ્યયાંશ્ચ ૧૨ જન્માદિગો રવિઃ કુરુતે ॥ ૧ ॥”

“જન્મના પ્રથમ સ્થાનમાં રહેલો રવિ સ્થાનથી ત્રણ કરે છે, બીજે સ્થાને હોય તો જય કરે છે, ત્રીજે લક્ષ્મી, ચોથે પરાજય, પાંચમે દીનતા, ષષ્ઠે શત્રુનો પરાજય, સાતમે પંથ (પ્રયાણ), આઠમે શરીરની પીના, નવમે શાંતિનો નાશ, દશમે કાર્યસિદ્ધિ, અગ્નીયારમે ધનપ્રાપ્તિ અને બારમે રહ્યો હોય તો સર્વ કરાવે છે.”

“તુષ્ટ્યા ૧ ધિ ૨ ધના ૩ જ્ય ૪ ઈત્રંશ ૫ શ્રી ૬ સાર્થયુવતિ ૭ મૃતિ ૮ ત્રીતીઃ ૯ ।

સુખ ૧૦ જય ૧૧ સરુધનહ્ય ૧૨ મિન્દુર્જન્માદિગો દત્તે ॥ ૨ ॥”

“જન્મના પ્રથમાદિક સ્થાનમાં રહેલો ચંદ્ર અનુક્રમે તુષ્ટિ ૧, મનની પીના ૨, ધન ૩, લગ્ન ૪, ધનનાશ ૫, લક્ષ્મી ૬, ધન સહિત સ્ત્રીનો લાજ ૭, મૃત્યુ ૮, જય ૯, સુખ ૧૦, જય ૧૧, રોગ સહિત ધનનો હ્ય ૧૨, આટલાં વાનાં કરે છે.”

“રુગ્ ૧ ધનનાશ ૨ ધના ૩ રિન્ય ૪ ઈહ્ય ૫ ધન ૬ શુગ ૭ સ્વઘાતા ૮ ત્રીઃ ૯ ।

શુગ્ ૧૦ લાજ ૧૧ વિવિધદુઃખાનિ ૧૨ દિશતિ જન્માદિગો વક્રઃ ॥ ૩ ॥”

“જન્મના પ્રથમાદિક સ્થાનમાં રહેલો મંગલ અનુક્રમે રોગ ૧, ધનનો નાશ ૨, ધનની

પ્રાપ્તિ ૩, શત્રુથી જય ૪, ધનહ્ય ૫, ધનલાજ ૬, શોક ૭, શસ્ત્રઘાત ૮, શરીરની પીના ૯, શોક ૧૦, લાજ ૧૧, તથા વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખો ૧૨ આપે છે.”

“વન્ધા ૧ થી ૨ વધા ૩ થી ૪ હતિ ૫ સ્થાન ૬ વપુર્વાધ ૭ ધન ૮ મહાપીડાઃ ૯ ।

સૌખ્યા ૧૦ થી ૧૧ વિક્તનાશાઃ ૧૨ સ્યુર્જે જન્માદિગે ક્રમશઃ ॥ ૪ ॥”

“જન્મથી પ્રથમાદિક સ્થાનમાં બુધ રહ્યો હોય તો અનુક્રમે બંધન ૧, ધન ૨, વધ ૩, ધન ૪, હરણ ૫, સ્થાન ૬, શરીરપીના ૭, ધન ૮, મહાપીના ૯, સુખ ૧૦, ધન ૧૧ અને ધનનો નાશ ૧૨, પ્રાપ્ત થાય છે.”

“રોગા ૧ થી ૨ ક્લેશ ૩ વ્યય ૪ સુખ ૫ જી ૬ નૃપમાન ૭ ધનાગમ ૮ શ્રીદઃ ૯ ।

અપ્રીતિ ૧૦ લાજ ૧૧ હૃદ્દુઃખદશ્ચ ૧૨ જન્માદિગો જીઃ ॥ ૫ ॥”

“જન્મથી પ્રથમાદિક સ્થાનમાં રહેલો ગુરુ અનુક્રમે રોગ ૧, ધન ૨, ક્લેશ ૩, સ્વર્થ ૪, સુખ ૫, જય ૬, રાજસન્માન ૭, ધનપ્રાપ્તિ ૮, લક્ષ્મી ૯, અપ્રીતિ ૧૦, લાજ ૧૧ અને હૃદયના દુઃખ ૧૨ ને દેવાવાળો આપે છે.”

“અરિનાશા ૧ થી ૨ સુખ ૩ શ્રી ૪ સુતા ૫ રિવૃદ્ધિ ૬ શુભ ૭ થી ૮ વસ્ત્રાણિ ૯ ।

અસુખા ૧૦ થી ૧૧ લાજ ૧૨ મુશના સનાપિ જન્માદિગસ્તનુતે ॥ ૬ ॥”

“જન્મથી પ્રથમાદિક સ્થાનમાં રહેલો શુક્ર અનુક્રમે શત્રુનો નાશ ૧, ધન ૨, સુખ ૩, લક્ષ્મી ૪, પુત્ર ૫, શત્રુવૃદ્ધિ ૬, શોક ૭, ધન ૮, વસ્ત્ર ૯, અસુખ ૧૦, આવક ૧૧ તથા લાજ ૧૨ ને સદા વિસ્તારે છે—આપે છે.”

“અસ્થાન ૧ ધનગમા ૨ થી ૩ રિવૃદ્ધિ ૪ સુતનાશ ૫ લાજ ૬ દુઃખજરાન્ ૭ ।

પીના ૮ થર્ગમા ૯ સ્તિ ૧૦ શ્રી ૧૧ દુઃખાનિ ૧૨ શનિસ્તનોતિ જન્માદૌ ॥ ૭ ॥”

“જન્મથી પ્રથમાદિક સ્થાનમાં રહેલો શનિ અનુક્રમે અસ્થાન (સ્થાનગ્રંથ) ૧, ધનનાશ ૨, ધનપ્રાપ્તિ ૩, શત્રુવૃદ્ધિ ૪, પુત્રનાશ ૫, લાજ ૬, દુઃખના સમૂહ ૭, પીના ૮, ધનનાશ ૯, પીના ૧૦, લક્ષ્મી ૧૧ અને દુઃખો ૧૨ ને વિસ્તારે છે.”

જ્યોતિષસારમાં રાહુનું રૂપ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“ગ્રહણે તમરાસીઠ નિયરાસી તિ ચઝ અઠિગાર સુહા ।

પણ નવ દહંડંત મઘિમ ઢ સત્ત ઇગ હુન્નિ અઘ્ઘમા ॥ ૧ ॥”

“ગ્રહણને દિવસે રાહુની જે રાશિ હોય તેનાથી પોતાની રાશિ ત્રીજે, ચોથે, આઠમે કે અગીયારમે હોય તો તે શુભ છે, પાંચમે, નવમે, દશમે અને બારમે હોય તો મધ્યમ છે, અને ઢઢે, સાતમે, પહેલે તથા બીજે હોય તો અતિ અધમ છે.”

તથા

“યાદ્યેન શશાકેન સંક્રાન્તિર્જાયતે રવેઃ ।

તન્માસિ તાદૃશં પ્રાહુઃ શુજાશુજ્જફલં નૃણામ્ ॥ ૧ ॥”

“जेवा चंजवने सूर्यनी संक्रांति थती होय ते मासमां मनुष्योने तेवा प्रकारनुं शुजा-
शुज फळ थाय ठे एम कहे ठे.”

आथी करीने कदाच सूर्य बारमा, आठमा विगेरे अशुज स्थानमां रह्यो होय तोपण गोचरवने, ताराबळवने तथा शुज अवस्थादिके करीने शुज एवा चंजनुं बळ होय त्यारे तेनी संक्रांति थइ होय तो ते शुज ज ठे. एम रत्नमाला जाण्यमां कहुं ठे.

तथा लक्ष कहे ठे के—

“सितपद्मादौ चन्द्रे शुजे शुजः पद्मकोऽशुजे त्वशुजः ।

बहुले गोचरशुजदे न शुजः पद्मोऽशुजे तु शुजः ॥ १ ॥”

“शुक्लपद्मना प्रारंभमां एटले प्रतिपद् बेसे ते वखते जो चंज शुज होय तो ते आखुं पखवासीयुं शुज जाणवुं, अने जो चंज अशुज होय तो आखा पद्मने अशुज जाणवो. कृष्णपद्ममां तो प्रतिपदनी शरुआतमां जो चंज शुज होय तो ते आखा पद्मने अशुज जाणवो, अने जो चंज अशुज होय तो आखा पद्मने शुज जाणवो.”

तथा “यादृशेन ग्रहेणेन्दोर्युतिः स्यात्तादृशो हि सः” “जेवा ग्रहनी साथे चंजनो योग होय, तेवा ज ग्रहनी जेवो ते चंज थाय ठे.” एम दैवज्ञवद्वजमां कहुं ठे, तथा दैवज्ञवद्वज-
जमां ज कहुं ठे के—

“अशुजोऽपि शुजश्चन्द्रः सौम्यमित्रगृहांशके ।

स्थितोऽथवाधिमित्रेण बल्लिष्ठेन विलोकितः ॥ १ ॥”

“अशुज चंज पण सौम्य ग्रहना के मित्र ग्रहना स्थानना नवांशमां रह्यो होय तो ते शुज ठे. अथवा बळवान् अधिक मित्रे जोयेलो होय तोपण ते चंज बळवान् ठे.”

सर्व ग्रहोनुं साधारण फळ दैवज्ञवद्वजमां आ प्रमाणे ठे—

“असत्फलोऽपि यः सौम्यैर्दृष्टो यः सत्फलोऽपि वा ।

क्रूरेण दृष्टोऽरिणा वा स न किञ्चित्फलप्रदः ॥ १ ॥”

“जे कोइ अशुज फलदायक ग्रह सौम्य ग्रहे जोयेलो होय, अथवा जे कोइ शुज फळवालो ग्रह क्रूर ग्रहे अथवा शत्रु ग्रहे जोयेलो होय, ते ग्रह कांइ पण फळने देनारो नथी.”

लक्ष कहे ठे के—“नीचेऽस्तेऽरिगृहे वापि निष्फलो ग्रहगोचरः” “नीचमां, अस्तमां के शत्रुना घरमां रहेलो ग्रहगोचर निष्फल ठे.”

हवे चन्द्रगोचर फळ कहे ठे.

चन्द्रो जन्मत्रिषट्सप्तदशैकादशगः शुजः ।

द्विपञ्चनवमोऽप्येवं शुक्लपद्मे बली यदि ॥ ४५ ॥

અર્થ—ચંદ્ર ૧, ૩, ૬, ૭, ૧૦ અને અગીયારમા સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે શુભ છે, તથા શુક્લપદ્મમાં જો બઢવાન્ હોય તો બીજે, પાંચમે અને નવમે સ્થાને પણ શુભ છે.

નારચંદ્ર ટિપ્પણીમાં આ પ્રમાણે વિશેષ કહ્યો છે.—

“યાત્રા ૧ યુદ્ધ ૨ વિવાહેષુ ૩ જન્મેન્દૌ રોગસંજવે ૪ ।

ક્રમેણ તસ્કરા ૧ જંગો ૨ વૈધવ્યં ૩ મરણં ૪ જવેત્ ॥ ૧ ॥”

“જન્મના ચંદ્રમાં યાત્રા કરવાથી ચોરનો ઉપદ્રવ થાય, યુદ્ધ કરવાથી પરાજય થાય, વિવાહ કરવાથી વિધવાપણું થાય, અને રોગ ઉત્પન્ન થયો હોય તો મરણ પ્રાય.”

અહીં કોઈ શંકા કરે કે ચંદ્રગોચર તો પહેલાના (૪૪ મા) શ્લોકમાં કહી ગયા છે, માટે અહીં ફરીથી કહેવામાં આવ્યું, તેથી પુનરુક્ત દોષ થયો. તેનો જવાબ એ છે જે—તે વાત સચી છે, પરંતુ ચંદ્રનું પ્રાધાન્ય બતાવવાથી તે દોષ નથી, કેમકે જેમ મનનો ઉપયોગ હોય તો જ સર્વે ઇન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયોને ગ્રહણ કરવામાં સમર્થ થાય છે, અન્યથા થતી નથી, તે જ પ્રમાણે ચંદ્ર શુભ હોય તો જ બીજા ગ્રહો શુભ ફલ દે છે, અન્યથા દેતા નથી. વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—“ચંદ્ર શુભ હોય તો બીજા ગ્રહો શુભ ફલ દેનારા જ પ્રાયે હોય છે, પણ અશુભ ફલ આપનારા હોતા નથી.” હર્ષપ્રકાશમાં પણ કહ્યું છે કે—“ચંદ્રસ્તેવ બલાબલમાસજ્ઞ ગદા કુણંતિ સુહમસુહં” “ચંદ્રના જ બલ અબલને પામીને બીજા ગ્રહો શુભાશુભ કરે છે.”

મૂળ શ્લોકમાં બીજે, પાંચમે અને નવમે ચંદ્ર રહ્યો હોય તો તે પણ શુભ છે, પરંતુ તે ચંદ્ર શુક્લપદ્મમાં અને વઢી બઢવાન્ હોય તો જ. એ પ્રમાણે વિશેષ વિધાન કરેલું હોવાથી પુનરુક્ત દોષ નથી. શુક્લપદ્મ કહેવાથી વૃદ્ધિ પામતો ચંદ્ર જાણવો, પણ કૃષ્ણપદ્મમાં રૂપ થતો હોવાથી તે લેવો નહીં. બઢવાન્ કહેવાથી શુક્લપદ્મમાં કૃશ હોય તો તે બીજે, પાંચમે અને નવમે શુભ નથી અને કૃષ્ણપદ્મમાં ચંદ્ર પુષ્ટ હોય તોપણ બીજે, પાંચમે અને નવમે શુભ નથી એમ જાણવું. રત્નમાલા જ્ઞાણમાં પણ કહ્યું છે કે—“બીજો, પાંચમો અને નવમો ગુરુ જેવું શુભ ફલ આપે છે તેવું વૃદ્ધિ પામતો શુક્લપદ્મનો પુષ્ટ ચંદ્ર પણ બીજે, પાંચમે અને નવમે સ્થાને રહ્યો હોય તો શુભ ફલ આપે છે.

ઉપરના શ્લોકમાં જો ચંદ્ર બઢવાન્ હોય એમ કહ્યું, તેથી ચંદ્રનું બલાબલ કહે છે.

हीनमध्योच्चबलता तिथिवचुहिनद्युतेः ।

बलहानाविदं त्वस्य ग्राह्यं ताराबलं बुधैः ॥ ४६ ॥

અર્થ—ચંદ્રનું હીન બલપણું, સમ બલપણું અને ઉચ્ચ બલપણું તિથિની જેમ જાણવું. તથા ચંદ્રના બલની હાનિને વચતે વિદ્વાનોએ આગલ કહેવામાં આવશે એવું તારાબલ ગ્રહણ કરવું, કારણ કે તે વચતે તારાના બલે કરીને તેનું બલવાનપણું છે.

શુક્લ તથા કૃષ્ણપદ્માં પાંચ પાંચ તિથિઝને આશ્રીને હીન, મધ્યમ અને ઉત્તમતા જે પ્રમાણે કહી છે, તે પ્રમાણે ચંદ્રનું પણ હીન, મધ્યમ અને ઉચ્ચ વલ્લપણું અનુક્રમે તથા ઉત્ક્રમે જાણવું. જાતક વૃત્તિમાં તો આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—“ચંદ્ર ઉદય પામે ત્યારથી દશ દિવસ સુધી મધ્યમ બલવાન્ છે, બીજા દશ દિવસ સુધી અધિક બલવાન્ છે, અને ત્રીજા દશ દિવસ હીન બલવાલો છે, તથા કૃષ્ણ ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા અને શુક્લ પ્રતિપદ્ એ ત્રણ દિવસ તો સર્વથા બલ રહિત છે, પરંતુ ચંદ્ર પર સૌમ્ય ગ્રહોની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો નિરંતર બલવાન્ છે.” અન્ય આચાર્યો કહે છે કે—“કૃષ્ણપદ્મની અષ્ટમીના અર્ધા જાગ પડી અને શુક્લ અષ્ટમીના અર્ધા જાગ સુધી ચંદ્ર હીણ જાણવો, બાકીના સમયમાં પુષ્ટ જાણવો.” નક્ષત્ર સમુચ્ચય ગ્રંથમાં તો આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“ઉદિતે ચ તથા ચન્દ્રે શુજયોગે શુજે તિથૌ ।

કૃષ્ણસ્ય દશમીં યાવત્સર્વકાર્યાણિ સાધયેત્ ॥ ૧ ॥

“ચંદ્રનો ઉદય થાય ત્યારથી આરંભીને કૃષ્ણપદ્મની દશમી સુધી શુજ યોગ અને શુજ તિથિને દિવસે સર્વ શુજ કાર્યો કરવાં.”

વિશેષ એ છે જે—“શુક્લપદ્મની બીજને રોજ ચંદ્ર ઉદય પામવાનો છે તોપણ દિવસના જાગમાં તે તિથિ લેવી નહીં, કારણ કે પ્રાયે કરીને દૃષ્ટિના વિષયનો જાવ (હોવાપણું) અને અજાવે (નહીં હોવાપણું) કરીને બીજનો વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. તે વિષે વિવાદવૃંદારકમાં કહ્યું છે કે—

“ઉદેતિ ચાયં પ્રતિપત્સમાસૌ કૃશોઽપિ વર્ધિષ્ણુતથા પ્રશસ્તઃ ।

ઘીપાન્તરસ્થો વિફલસ્તુ તાવદ્યાવન્ન પૃથ્વીનયનાધ્વનીનઃ ॥ ૧ ॥”

“આ ચંદ્ર પ્રતિપદ્મની સમાપ્તિમાં ઉદય પામે છે. તે કૃશ બતાં પણ વૃદ્ધિ પામવાનો હોવાથી પ્રશસ્ત છે. તથા બીજા ઘીપમાં રહેલો તે ચંદ્ર જ્યાંસુધી જગતના લોકોની દૃષ્ટિના માર્ગમાં આવ્યો ન હોય, ત્યાંસુધી તે નિષ્ફલ છે.”

ઉપર જે ચંદ્રના નિર્વલ્લપણામાં તારાનું વલ્લ લેવાનું કહ્યું તે વિષે કહ્યું છે કે—

“ચન્દ્રાદ્વલ્લવતી તારા કૃષ્ણપદ્મે તુ જર્ત્તરિ ।

વિકલ્લે પ્રોષિતે ચ સ્ત્રી કાર્યં કર્તું યતોઽર્હતિ ॥ ૧ ॥”

“કૃષ્ણપદ્માં તો ચંદ્ર કરતાં તારા બલવાન્ છે, કારણ કે જર્ત્તા વિકલ્લાંગ હોય અથવા પરદેશ ગયો હોય તો સ્ત્રી પોતે જ કાર્ય કરવાને યોગ્ય છે.”

તેથી કરીને—

“કૃષ્ણસ્યાષ્ટમ્યર્ધાદનન્તરં તારકાવલ્લં યોજ્યમ્ ।

પ્રતિપત્પ્રાન્તોત્પન્નં સન્ધ્યાકાલોદયં યાવત્ ॥ ૧ ॥”

“કૃષ્ણપદ્મની અષ્ટમીના અર્ધ જાગ પત્તી અને શુક્લ પ્રતિપદ્મને અંતે ઉત્પન્ન થયેલા સંધ્યાકાળનો ઉદય થાય ત્યાંસુધી તારાનું વલ્લ પ્રહણ કરવું.” આ પ્રમાણે વ્યવહાર-પ્રકાશમાં કહ્યું છે.

તારાનું વલ્લ ગૌણ છે, એમ ધારવું નહીં; કેમકે તારાના વલ્લનું પ્રધાનપણું પ્રગટ જ છે. તે વિષે લલ્લ કહે છે કે—

“તારાવલ્લે શશિવલ્લં શશિવલ્લસંયુતસંક્રમાદ્વલ્લં જ્ઞાનોઃ ।

સૂર્યવલ્લે સતિ સર્વેઽપ્યશુજા અપિ લેચરાઃ શુજ્ઞાદાઃ ॥ ૧ ॥”

“તારાનું વલ્લ હોય તો ચંદ્રનું વલ્લ હોય છે, ચંદ્રના વલ્લથી યુક્ત એવી સંક્રાંતિ થવાથી સૂર્યનું વલ્લ હોય છે, અને સૂર્યનું વલ્લ ઠટે જ સર્વે અશુજ પ્રહો પણ શુજ ફલ-દાયક થાય છે.”

હવે તારાઈ કહે છે.—

જનિજાન્નવકેષુ ત્રિષુ જનિ ૧ કર્મા ૧૦ ધાન ૧૯ સંજ્ઞિતાઃ પ્રથમાઃ ।

તાજ્યસ્ત્રિ-૧૨-૨૧૫૩૫-૧૪-૨૩સપ્તમ-૧૬-૨૫તારાઃ સ્યુર્ન હિ શુજ્ઞાઃ કચન૪૭

અર્થ—જેના જન્મને સમયે જે નક્ષત્રમાં ચંદ્ર હોય તે નક્ષત્ર તેનું જન્મનક્ષત્ર કહેવાય છે. તે જન્મનક્ષત્રથી અથવા તેની લેખર ન હોય તો નામના નક્ષત્રથી આરંજીને નવ નવની ત્રણ ઓઠ કરવી. તે ત્રણે નવકમાં જે પહેલી પહેલી ત્રણ તારાઈ હોય તેનું નામ અનુક્રમે જન્મ તારા, કર્મ તારા અને આધાન તારા જાણવું. તે ત્રણે નવકમાંની ત્રીજી ત્રીજી ઇટલે ૩-૧૨-૨૧, પાંચમી પાંચમી ઇટલે ૫-૧૪-૨૩ અને સાતમી સાતમી ઇટલે ૭-૧૬-૨૫, આટલી તારાઈ કોઈ પણ ઠેકાણે શુજ નથી.

જન્મ તારાદિકની સંજ્ઞા માટે કહ્યું છે કે—“આધાનાદશમે જન્મ દશમે કર્મ જન્મ-જાત્” “આધાનની તારાથી દશમી તારાની સંજ્ઞા જન્મ છે, અને જન્મની તારાથી દશમી તારા કર્મ નામની છે.”

બીજી, ત્રીજી વિગેરે તારાઈની સંજ્ઞા આ પ્રમાણે છે.—

“સંપદિપત્ત્વેમસંજ્ઞા પ્રત્યરા સાધકા મૃતિઃ ।

મૈત્રી પરમમૈત્રી ચ સ્યુર્ધિતીયાદિમા ઇમાઃ ॥ ૧ ॥”

ત્રણે નવકમાંની બીજી ત્રીજી તારાનું નામ સંપત્ત છે, ત્રીજી ત્રીજીનું વિપત્ત, ચોથીનું દ્વેષ, પાંચમીનું પ્રત્યરા, ઠાળીનું સાધકા, સાતમીનું મૃતિ, આઠમીનું મૈત્રી અને નવમીનું પરમમૈત્રી, એવાં નામો છે. આમાંની પ્રત્યરાને બદલે યમા એવું પણ બીજું નામ છે.

તારાંતની સ્થાપના.

જન્મ	સંપત્	વિપત્	દેમા	યમા	સાધના	નિધના	મૈત્રી	પરમમૈત્રી
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
કર્મ	સંપત્	વિપત્	દેમા	યમા	સાધના	નિધના	મૈત્રી	પરમમૈત્રી
૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮
આધાન	સંપત્	વિપત્	દેમા	યમા	સાધના	નિધના	મૈત્રી	પરમમૈત્રી
૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭

આ તારાંતમાં ચોથી ચોથી, ઢઠી ઢઠી અને નવમી નવમી તારાંત શ્રેષ્ઠ છે. તે વિષે લલ્લ કહે છે કે—

“ઋદ્ધં ન્યૂનં તિથિર્ન્યૂના ક્ષપાનાશ્ચોડપિ ચાષ્ટમઃ ।

તત્સર્વં શમયેત્તારા ષટ્ચતુર્થનવસ્થિતાઃ ॥ ૧ ॥”

“નક્ષત્ર ન્યૂન પટલે અશુભ હોય, તિથિ પણ ન્યૂન હોય અને ચંદ્ર પણ આઠમો (અશુભ) હોય, તોપણ ઢઠી, ચોથી અને નવમી તારા હોય તો તે સર્વને સમાવી દે છે—દવાવી દે છે.”

પહેલી, બીજી અને આઠમી ૯ ત્રણ ત્રણ તારાંત મધ્યમ છે, અને ત્રીજી, પાંચમી, તથા સાતમી ૯ ત્રણ ત્રણ તારાંત અધમ છે તે તો પૂર્વે કહ્યું જ છે.

હવે તે તારાંતનો વિશેષ કહે છે.—

જન્માધાનાન્વિતાસ્તિસ્વસ્તાસ્ત્યજેત્કૌરયાત્રયોઃ ।

શુક્લેઽપ્યાસૂત્થિતે રોગે દીર્ઘક્લેશોઽથવા મૃતિઃ ॥ ૪૮ ॥

અર્થ—જન્મ અને આધાન સહિત તે ત્રણ ત્રણ (ત્રીજી, પાંચમી અને સાતમી) તારાંત કૌર તથા યાત્રામાં તજવા યોગ્ય છે. શુક્લપદ્મમાં પણ આ તારાંતને વિષે રોગ ઉત્પન્ન થયો હોય તો ચિરકાલ સુધી ક્લેશ રહે છે, અથવા મરણ થાય છે.

ત્રણ ત્રણ પટલે દરેક ઢઠની ત્રીજી ત્રીજી, પાંચમી પાંચમી અને સાતમી સાતમી સમજવી. અર્થાત્ નવ જાણવી. વળી લલ્લ કહે છે કે—

“યાત્રાયુક્તવિવાહેષુ જન્મતારા ન શોભતા ।

શુક્ત્તાઽન્યશુભકાર્યેષુ પ્રવેશે ચ વિશેષતઃ ॥ ૧ ॥

જન્મર્ક્ષવદાધાનં કર્મસુ શસ્ત્રેષુ શસ્ત્રમેવ સ્યાત્ ।

યદ્વ ન જન્મનિ કાર્યં વિવર્જનીયં તદાધાને ॥ ૨ ॥”

“યાત્રા, યુક્ત અને વિવાહમાં જન્મની તારા સારી નથી. બીજાં શુભ કાર્યમાં તે જન્મ તારા શુભ છે, અને પ્રવેશમાં તો વિશેષ શુભ છે (૧). જન્મ તારાની જેવી આધાન તારા

પણ જાણવી. એટલે કે તે પણ બીજાં શુદ્ધ કાર્યોમાં પ્રશસ્ત જ છે, અને જે કાર્ય જન્મ તારામાં કરવાનું નથી, તે કાર્ય આધાનમાં પણ વર્જવા યોગ્ય છે (૨).”

જો કે શુક્લપદ્મમાં ચંદ્ર જ વલ્લવાન્ છે, તે વચ્ચે તારાનું પ્રાધાન્ય નથી, કારણ કે તે વિષે કહ્યું છે કે—

“શુક્લે પદ્મે વલ્લી ચન્દ્રસ્તારાવલ્લમકારણમ્ ।

પત્યૌ સ્વસ્થે ગૃહસ્થે ચ ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ ॥ ૧ ॥”

“શુક્લપદ્મમાં ચંદ્ર જ વલ્લવાન્ છે, તેમાં તારાનું વલ્લ કારણ નથી, કેમકે પતિ સાજો હોય અને ઘેર જ હોય તો સ્ત્રી સ્વતંત્રતાને યોગ્ય નથી.”

આથી કરીને શુક્લપદ્મમાં ચંદ્રનું વલ્લ જ પ્રધાન છે, તોપણ જન્મની, આધાનની તથા ત્રીજી ત્રીજી, પાંચમી પાંચમી અને સાતમી સાતમી, એ અગીયાર તારામાં જો રોગ ઉત્પન્ન થયો હોય તો દીર્ઘ ક્લેશ અથવા મરણ આવે છે. એટલે કે બીજા ગ્રહો પ્રતિકૂળ ન હોય તો દીર્ઘ ક્લેશ આવે અને બીજા ગ્રહો પ્રતિકૂળ હોય તો મરણ આવે. તે વિષે લલ્લ કહે છે કે—

“યદ્યપિ સ્યાદ્વલ્લી ચન્દ્રસ્તારા તથાપ્યનિષ્ઠદા ।

જન્માધાને તૃતીયા ચ પચ્ચમી સપ્તમી તથા ॥ ૧ ॥

શેષાસુ તુ તારાસુ વ્યાધિઃ સાધ્યો નૃણાં જવતિ જાતઃ ।

વ્યાધિવદવબોધવ્યાઃ સર્વારંજાશ્ચ તારાસુ ॥ ૨ ॥”

“જો કે ચંદ્ર વલ્લવાન્ હોય તોપણ જન્મની, આધાનની, ત્રીજી ત્રીજી, પાંચમી પાંચમી અને સાતમી સાતમી તારામાં અનિષ્ટને આપનારી છે (૧), અને વાકીની તારામાં મનુષ્યોને ઉત્પન્ન થયેલો વ્યાધિ સાધ્ય આવે છે. આ વ્યાધિની જ જેમ તારામાં વિષે કરેલા સર્વે આરંજો જાણવા (૨).”

ઉપર રત્નમાલા જાણ્યના પ્રમાણથી કહ્યું હતું કે “યાત્રાદિકમાં ચંદ્રને શુદ્ધ અવસ્થાવાળો જોવો.” તેથી કરીને હવે ચંદ્રની અવસ્થા કહે છે.

ચન્દ્રાવસ્થા પ્રોષિત ૧ હતા ૨ મૃત ૩ જય ૪ હાસ ૫ હર્ષ ૬ રતિ ૭ નિઝા ૮ ।

જુક્તિ ૯ જરા ૧૦ જય ૧૧ સુખિતા રાશ્યંશા દ્વાદશ ચથાર્થાઃ ॥ ૪૯ ॥

અર્થ—ચંદ્રની આ વાર અવસ્થામાં છે—પ્રોષિતા ૧, હતા ૨, મૃતા ૩, જયા ૪, હાસા ૫, હર્ષા ૬, રતિ ૭, નિઝા ૮, જુક્તિ ૯, જરા ૧૦, જય ૧૧ અને સુખિતા ૧૨. આ અવસ્થામાં ચંદ્રની રાશિના દ્વાદશાંશને વિષે અનુક્રમે જાણવી. તે અવસ્થાનું ફલ તે તે નામને અનુસાર છે.

રાશિના દ્વાદશાંશ આ રીતે કાઢવા—એક રાશિમાં ચંદ્રનો જોગ જેટલી ઘડી હોય તે પંચાંગમાં જોડને નિર્ણય કરવો. જેમ સામાન્ય રીતે એકસો ને પાંત્રીશ ઘડી એક રાશિનું

जोगकाल चञ्जने होय ठे, तेथी तेना बार जाग करतां अगीयार घमी अने पंदर पळ एक एक जागमां आवे ठे. हवे इष्ट वखते (कार्य करती वखते) १३५ घमीमांथी जेटळी घमी जोगवाइ होय तेने सवा अगीयार घमीए जाग लइने जोगवेळो काळ काढवो, बाकीनी घमीउमांथी जोग्य काळना द्वादशांशो पण काढवा. पढी जेटळामा द्वादशांशमां कार्य करवुं होय ते द्वादशांशनुं नाम अनुक्रमे जाणी कार्य करवुं. अहीं सामान्य-वने कहुं ठे तोपण एम जाणवुं के दरेक राशिमां द्वादशांशनी रीते चंज बार बार अवस्था-उने जोगवे ठे. ते विषे यतिवह्वजमां कहुं ठे के—

“राशौ राशौ द्वादशामूर्जुकेऽवस्थाश्च चन्द्रमाः ।

द्वादशांशक्रमात्सां हि ह्यहेनाख्यासदृक् फलाः ॥ १ ॥”

“चंज दरेक राशिमां द्वादशांशना क्रमथी सवा बे दिवसमां नामने सदृश फळवाळी बार बार अवस्थाउने जोगवे ठे.”

जावार्थ ए ठे जे—मेष राशिमां रहेला चंजनी प्रोषिताथी आरंजीने बार अवस्थाउ जाणवी, वृषमां रहेला चंजनी हुताथी आरंजीने बार अवस्थाउ गणवी, मिथुनमां रहेला चंजनी मृताथी आरंजीने गणवी विगेरे.

मूल श्लोकमां “यथार्थाः” एवुं कहुं ठे तेनो अर्थ ए ठे जे—ते अवस्थाउ पोत-पोतानी संज्ञाने सदृश फळवाळी ठे. तेथी करीने प्रोषिता, हुता, मृता, निद्रा, जरा अने जया, ए नामनी ठ अवस्थाउ तजवा योग्य ठे. एम नारचंज टिप्पणीमां कहुं ठे. तेथी ज दिनशुद्धिमां पण कहुं ठे के—

“पद्मरासि वारसंसा असुहाउ च एजउ सुहो वि ससी ।

एआहिं होइ असुहो सुहाहिं असुहो वि होइ सुहो ॥ १ ॥”

“दरेक राशिमां बार बार द्वादशांशो (अवस्थाउ) ठे, तेमांथी अशुज अंशोने वर्जवा, केमके चंज शुज होय तोपण ए अशुज अवस्थाउवने अशुज थाय ठे, अने चंज अशुज होय तोपण ते शुज अवस्थाउवने शुज थाय ठे.”

हवे शनि छुष्ट ठे, माटे तेनुं नक्षत्र गोचर जूडं कहे ठे.—

मन्दर्कतः प्रथम १ वेद ४ षरु ६ विध ४ बाण ५,

त्रि ३ छ्ये २ क १ चन्द्र १ मितत्रेषु यथाक्रमेण ।

ग्रीडा १ विज्रूति ५ पथ ११ वन्धन १५ धर्म २० लाज २३,

पूजा २५ऽजिजूत्य २६ पमृतीः २७ फलमूचुरुच्चैः ॥ ५० ॥

अर्थ—जे नक्षत्रमां शनि रहेलो होय ते नक्षत्र पीमाकारी ठे, तेनी पढीनां चार नक्षत्रो लक्ष्मीने आपनारां ठे, त्यापढीनां ठ पंथ करावनारां ठे, ते पढीनां चार बंधन करावनारां ठे, ते पढीनां पांच धर्म करावनारां ठे, ते पढीनां त्रण लाज आपनारां ठे, ते

પઢીનાં બે પૂજા (સન્માન) આપનારાં છે, તે પઢીનું એક પરાંજવ આપનારું છે, અને તે પઢીનું એક મૃત્યુ આપનારું છે. અહીં શનિના નક્ષત્રથી પોતાના નક્ષત્ર સુધી ગણવું, તેમાં જેટલી સંખ્યાવાળું પોતાનું નક્ષત્ર હોય, તેટલી સંખ્યાવાળા નક્ષત્રનું ફળ જે કહ્યું છે તે જાણવું. અહીં શનિનો આકાર પુરુષ જેવો છે તે કહ્યો નથી, તોપણ જાણી લેવો. તે વિષે યતિવદ્ધનમાં કહ્યું છે કે—

“યસ્મિન્ શનિશ્ચરતિ વક્ત્રગતં તદ્દક્ષં
 ચત્વારિ દક્ષિણકરેઽહિયુગે ચ પદ્મમ્ ।
 ચત્વારિ વામકરગાણ્યુદરે ચ પદ્મ
 મૂર્ધ્નિ ત્રયં નયનયોર્વિતયં ગુદે ચ ॥ ૧ ॥”

“જે નક્ષત્રમાં શનિ ચાલતો હોય તે નક્ષત્ર તેના મુખમાં મૂકવું, પઢીનાં ચાર જમણા હાથમાં, પઢીનાં ઠ બે પગમાં, પઢીનાં ચાર માથા હાથમાં, પઢીનાં પાંચ હદર ઉપર, પઢીનાં ત્રણ મસ્તક ઉપર, પઢીનાં બે નેત્રમાં અને પઢીનાં બે ગુદામાં મૂકવાં.” અહીં બે ગુદામાં કહ્યાં તેનું કારણ એ કે ઝ્યારે પદ્મ વિગેરેમાં પુરુષનો આકાર ચિતરીય ત્યારે ગુદા અને ગુહ્યની એકતા જ જણાય છે. તેથી કરીને અહીં ગુદામાં જ બે મૂક્યાં છે. મૂલકારે તો તે બન્ને સ્થાનની ઝિન્ન વિવદ્ધા કરીને બન્ને સ્થાનમાં એક એક નક્ષત્ર કહ્યું છે.

શનિ નરની સ્થાપના.

મુખે	૧	પીના
દક્ષિણ હાથે	૪	લક્ષ્મી
બે પગે	૬	પંથ
માથા હાથે	૪	બંધન
હદરે	૫	ધર્મ
મસ્તકે	૩	લાજ
બે નેત્રે	૨	પૂજા
ગુદાએ	૧	પરાંજવ
ગુહ્યે	૧	અપમૃત્યુ

રુદ્રયામલ નામના ગ્રંથમાં નવે ગ્રહોનાં પુરુષાકારની સ્થાપના કરીને ગોચરફળ કહ્યાં છે. તેમાં રવિ નરનું સ્વરૂપ મૂલ ગ્રંથકાર જ જાતકાધિકારમાં કહેશે. બાકીના ગ્રહ નરો નીચે પ્રમાણે.—

દુર્ગ ૩ બાહુયુગ્મ ૬ વક્ત્રેષુ ૩ જ્ઞાનાં પ્રત્યેકતસ્ત્રિકમ્ ૧૨ ।

હૃદિ સપ્ત ૧૯ તથા ગુહ્યે ચતુષ્કં ૨૩ પદ્મકં પદોઃ ૨૦ ॥ ૧ ॥

વક્ત્રે પીનાં ચૃશં ચકુર્હૃદયેષુ શુજં સુખમ્ ।

વાહોર્લાજં મૃતિં ગુહ્યે ઝ્રમં દત્તે પદોઃ શશી ॥ ૨ ॥

चंद्र नरनी दृष्टिमां ३, बे बाहुमां ६, मुखमां ३, हृदयमां ७, गुह्यमां ४ અને वे पगमां ९ नक्षत्रો છે. તેનું ફળ-મુખમાં હોય તો અત્યંત દેહપીમા કરે, ચક્ષુમાં હોય તો શુજ ફળ આપે, હૃદયમાં હોય તો સુખ આપે, બાહુમાં હોય તો લાજ આપે, ગુહ્યમાં હોય તો મૃત્યુ આપે, અને પગમાં હોય તો ધ્રમણ (દેશાટણ) આપે (કરાવે). અહીં પણ ચંદ્રના નક્ષત્રથી પોતાના નક્ષત્ર સુધી ગણતાં જેટલામું નક્ષત્ર જ્યાં હોય તે સ્થાનનું ફળ તે આપે છે.

ચંદ્ર નરની સ્થાપના. ૧

નેત્રે	૩	શુજ
બન્ને હાથે	૬	લાજ
મુખે	૩	અતિપીમા
હૃદયે	૭	સુખ
ગુહ્યે	૪	મરણ
બન્ને પગે	૯	ધ્રમણ

ત્રયં ત્રયં ત્રિમુલ્લક્ષ્મિરસ્સુ એ ધ્યાનિ વામેતરવાહુકંઠે ૧૫ ।

પંચોરસિ ૨૦ સ્યુસ્ત્રિતયં ચ ગુહ્યે ૨૩ ચત્વારિ ચાંદ્રયોઃ ૨૭ કુજચક્રમેતત્ ॥ ૧ ॥

કીર્તિં શિરસિ હૃન્નેત્રે લાજં ચરણયોર્ધ્રમમ્ ।

ગુહ્યેઽન્યસ્ત્રીરતિં દત્તે કુજઃ શેષેષુ ચાશુજમ્ ॥ ૨ ॥

મંગલ નરનાં મુખ, દૃષ્ટિ અને મસ્તક પર ત્રણ ત્રણ મૂકવાં ૯, માથે હાથે, જમણે હાથે અને કંઠે બંને મૂકવાં ૧૫, ઊરઃસ્થલ ઉપર પાંચ મૂકવાં ૨૦, ગુહ્યમાં ત્રણ ૨૩, અને બન્ને પગ પર ચાર મૂકવાં ૨૭. આ મંગલ નરનું ચક્ર થયું. તેનું ફળ—મસ્તક પર હોય તો કીર્તિ આપે, હૃદય અને નેત્રમાં હોય તો લાજ આપે, ચરણમાં હોય તો ધ્રમણ કરાવે, ગુહ્યમાં હોય તો પરસ્ત્રી પર પ્રીતિ આપે, અને વીજાં સ્થાનોમાં હોય તો તે અશુજ છે.

મંગલ નરની સ્થાપના. ૨

મુખે	૩	રોગ
નેત્રે	૩	લાજ
મસ્તકે	૩	યશ
વામ કરે	૨	રોગ
દક્ષિણ કરે	૨	શોક
કંઠે	૨	હિક્કા
હૃદયે	૫	લાજ
ગુહ્યે	૩	પરસ્ત્રી રતિ
બન્ને પગે	૪	ધ્રમણ

વક્ત્રનેત્રગલોરસ્સુ પાદયોઃ પચ્ચ પચ્ચ ચ ૨૫ ।

વાહુયુગ્મે તથા ગુહ્યે ત્રીણ્યુદ્ધુનિ ૨૦ જવન્તિ ચ ॥ ૧ ॥

વક્ત્રહૃદ્વાહુષ્ઠુ ક્ષિપ્તિં ગુહ્યપાદેષુ સંક્રયમ્ ।

ગલે સુસ્વરતાં દત્તે નેત્રે રાજ્યં બુધો ગ્રહઃ ॥ ૨ ॥

બુધ નરના મુખમાં, નેત્રમાં, ગળામાં, ઊરઃસ્થલમાં અને બન્ને પગમાં પાંચ પાંચ મૂકવાં એટલે પચીસ થયાં. તથા બે વાહુમાં બે અને ગુહ્યમાં એક મૂકવાં એટલે અઠ્યાવીસ નક્ષત્રો થયાં. તેનું ફળ.—મુખ, વાહુ અને હૃદયને વિષે હોય તો જ્ઞાન આપે, ગુહ્ય અને પાદને વિષે મૃત્યુ આપે, ગળામાં હોય તો સારો સ્વર આપે, અને નેત્રમાં હોય તો રાજ્ય આપે.

બુધ નરની સ્થાપના. ૩

મુખે	૫	જ્ઞાન
નેત્રે	૫	રાજ્ય
કંઠે	૫	સુસ્વરપણું
હૃદયે	૫	જ્ઞાન
બે પગે	૫	ક્રય
વામ કરે	૧	જ્ઞાન
દક્ષિણ કરે	૧	જ્ઞાન
ગુહ્યે	૧	ક્રય

શીર્ષે ચત્વારિ રાજ્યં યુગપરિગણિતા સવ્યહસ્તે ચ લક્ષ્મી—

રેકં કંઠે વિજ્ઞાતિં મદનશરમિતે વક્ત્રસિ પ્રીતિલાજ્ઞમ્ ।

પદ્મિઃ પીનાંહિયુગ્મે જલધિપરિમિતે વામહસ્તે ચ મૃત્યું

દમ્યુગ્મે ત્રીણિ કુર્યુર્નૃપતિસમસુખં વાકપતેશ્ચક્રમેતત્ ॥ ૧ ॥

ગુરુ નરના મસ્તક પર ચાર નક્ષત્ર મૂકવાં તે રાજ્ય આપે. દક્ષિણ હાથમાં ચાર મૂકવાં તે લક્ષ્મી આપે. એક કંઠે મૂકવું તે વિજ્ઞાતિ (ધન) આપે. ઠાતીમાં પાંચ મૂકવાં તે પ્રીતિનો લાજ આપે. બે પગમાં છ મૂકવાં તે પીના કરે. ઠાવા હાથમાં ચાર મૂકવાં તે મૃત્યુ આપે, નેત્રોમાં ત્રણ મૂકવાં તે રાજાની જેવું સુખ આપે. આ ગુરુ નરનું ચક્ર જાણવું.

ગુરુ નરની સ્થાપના. ૪

મસ્તકે	૪	રાજ્ય
જમણે હાથે	૪	લક્ષ્મી
કંઠે	૧	ધન
હૃદયે	૫	પ્રીતિ
બે પગે	૬	અસુખ (પીના)
ઠાવે હાથે	૪	મૃત્યુ
બે નેત્રે	૩	સુખ

गुग्गुं शीर्षं घृतं वक्त्रे चतुष्कं हृदयेऽपि च ।
दश बाह्योत्तरं गुह्ये जान्वं हि पु घृतं घृतम् ॥ १ ॥
जानुमुष्ककपादेषु दुःखं बाह्योर्नृपार्हणम् ।
हृत्शीर्षे सौम्यतां वक्त्रे मरणं कुरुते सितः ॥ २ ॥

शुक्र नरना मस्तक पर चार, मुखमां वे, हृदयमां चार, वे बाहुमां दश, गुह्यमां त्रण, जानुमां वे अने पगमां वे मूकवां. तेनुं फल—जानु, गुह्य अने पादमां होय तो दुःख आपे, बाहुमां होय तो राजसन्मान आपे, हृदय अने मस्तक पर होय तो सौम्यता आपे तथा मुखमां होय तो मरण आपे.

शुक्र नरनी स्थापना ५.

मस्तके	४	सौम्यता
मुखे	२	मरण
हृदये	४	सौम्यता
हस्तघ्ये	१०	राजपूजा
गुह्ये	३	दुःख
जानुघ्ये	२	दुःख
पादघ्ये	२	दुःख

वक्त्रे त्रीणि जयाय दक्षिणकरे चत्वारि लक्ष्म्यै पदोः
षड् भ्रान्त्यै न सुखाय वामकरे चत्वारि हृत्स्थं त्रयम् ।
लक्ष्म्यै कंठगमेकमामयकरं शीर्षे त्रयं राज्यदं
सौजाग्यं युगलेऽङ्गिगे मृतिरथो गुह्यघ्ये राहुजात् ॥ १ ॥

राहु नरना मुखमां त्रण नरुत्रो मूकवां ते जय आपे, दक्षिण हाथे चार मूकवां ते लक्ष्मी आपे, वे पगमां ठ मूकवां ते भ्रमण करावे, बाया हाथमां चार मूकवां ते असुख करे, हृदयमां त्रण मूकवां ते लब्धि (लाज) आपे, कंठे एक मूकवुं ते रोग करे, मस्तक पर त्रण मूकवां ते राज्य आपे, वे नेत्रमां वे मूकवां ते सौजाग्य आपे अने गुह्यमां वे मूकवां ते मृत्यु आपे.

राहु नरनी स्थापना ६.

मुखे	३	जय
जमणे हाथे	४	लक्ष्मी
वे पगे	६	भ्रमण
वाम करे	४	क्लेश
हृदये	३	लाज
कंठे	१	रोग
मस्तके	३	राज्य
वे नेत्रे	२	सौजाग्य
गुह्ये	२	मरण

વક્ત્રે દે જયદે જયાય શિરસિ સ્યાત્પચ્ચકં પચ્ચકં
 જીત્યૈ તત્ફણગં જયાય કરયોર્યુગ્મે ચતુષ્કં સ્થિતમ્ ।
 અંદ્રયોઃ પચ્ચ સુલાય હૃત્થયુગલં શોકાય કંઠે વ્યથા—
 જીત્યૈ સ્યાચ્ચ ચતુષ્ઠયં ફલ્લમિદં કેતૌ તદાક્રાન્તજ્ઞાત્ ॥ ૧ ॥

કેતુ જે નક્ષત્રમાં હોય તે નક્ષત્ર તથા તેની પઢીનું એમ બે નક્ષત્રો તેના મુખમાં મૂકવાં તે જય આપનારાં છે, પઢીનાં પાંચ મસ્તકે મૂકવાં તે જય આપે, પઢીનાં પાંચ ફણા ઉપર મૂકવાં તે જય આપે, પઢીનાં ચાર બે હાથમાં મૂકવાં તે જય આપે, પઢીનાં પાંચ બે પગમાં મૂકવાં તે સુખ આપે, પઢીનાં બે હૃદયમાં મૂકવાં તે શોક કરાવે, પઢીનાં ચાર કંઠે મૂકવાં તે પીના તથા જય કરાવે.

કેતુ નરની સ્થાપના ૭.

મુખે	૨	જય
મસ્તકે	૫	જય
ફણે	૫	જય
બે હાથે	૪	જય
બે પગે	૫	સુખ
હૃદયે	૨	શોક
કંઠે	૪	પીના, જય

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—આ પ્રમાણે અન્ય અન્ય ગ્રહ નરોના શુભાશુભ ફલનો જેદ હોવાથી ગ્રહ સંબંધી ગ્રહગોચર ફલનો નિર્ણય શી રીતે થઈ શકે? તેનો જવાબ એ છે જે—
 ઇષ્ટ સમયે જે ગ્રહ સર્વથી અધિક વલ્લવાન્ હોય, તે ગ્રહ તે વચ્ચે શુભાશુભ ફલ આપે છે.
 આ સર્વે ગ્રહ નરોને જન્મસમયે જ કેટલાક આચાર્યો વિચારે છે.

હવે ગ્રહગોચર અશુભ હોય તો તેને નિષ્ફળ કરવા માટે અષ્ટકવર્ગને કહે છે.

ગોચરેણ ગ્રહાણાં ચેદાનુકૂલ્યં ન દૃશ્યતે ।

જન્મલગ્નગ્રહેન્યોઽષ્ટવર્ગેણાલોકયેત્તદા ॥ ૫૧ ॥

અર્થ—જો ગ્રહોનું ગોચરવર્તે અનુકૂળપણું ન દેખાતું હોય તો જન્મથી, લગ્નથી અને ગ્રહોથી અષ્ટવર્ગે કરીને જોવું.

અહીં ગ્રહોને સામાન્ય રીતે કહ્યા છે, તોપણ “રવિ, ચંદ્ર અને ગુરુ એ ત્રણ ગ્રહોનું જ અનુકૂળપણું ન દેખાય તો” એવો અર્થ કરવો. નારચંદ્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

“રવિશશિજીવૈઃ સર્વલૈઃ શુભદઃ સ્યાન્નોચરોઽથ તદજ્ઞાવે ।

ગ્રાહ્યાષ્ટવર્ગશુદ્ધિર્જનનવિલગ્નગ્રહેન્યસ્તુ ॥ ૧ ॥”

“बलवान् रवि, चंद्र अने गुरुए करीने गोचर शुभदायी आय ठे, अने ते (शुभ गोचर) ने अज्ञावे जन्मथी, लग्नथी अने ग्रहोथी अष्टवर्गनी शुद्धि ग्रहण करवी.”

अष्टवर्ग एटले राशिमां चालता ग्रहनो बीजा ठ ग्रहनां स्थानोथी, पोताना स्थानथी अने लग्नना स्थानथी जे विचार करवो ते विचार अष्टवर्ग कहेवाय ठे.

ते ज कहे ठे.—

अर्कः स्वमन्दजौमेज्यो नवध्यायाष्टकेन्द्रगः ए,२,११,७,१,४,७,१० ।

त्रिकोणायारिगो ए,५,११,६ जीवाहुक्रादन्त्यारिकामगः १२,६,७ ॥ ५२ ॥

चन्द्राहुपचयस्थो ३,६,१०,११,झाङ्गीधर्मोपचयान्त्यगः ५,९,३,६,१०,११,१२, ।

पातालोपचयान्त्येषु ४,३,६,१०,११,१२ लग्नाच्च तरणिः शुभः ॥ ५३ ॥

अर्थ—सूर्य पोताना स्थानथी, शनिथी अने मंगळथी ए,२,११,७,१,४, ७ अने १० मे स्थाने रह्यो होय, गुरुथी ए,५,११ अने ६ठे स्थाने रह्यो होय, शुक्रथी १२, ६ अने ७ मे स्थाने रह्यो होय, चंद्रथी ३,६,१० अने ११ मे स्थाने रह्यो होय, बुधथी ५,९,३, ६,१०,११ अने १२ मे स्थाने होय, तथा लग्नथी ४,३,६,१०,११ अने १२ मे रह्यो होय तो ते सूर्य शुभ ठे, एटले अष्टवर्गथी तेनी शुद्धि जाएवी

॥ इति सूर्याष्टकवर्गः ॥ १

चन्द्रश्चोपचये ३,६,१०,११, लग्नाङ्गानोः साष्टस्मरे स्थितः ३,६,१०,११,७,७ ।

स्वात्सादिसप्तमे ३,६,१०,११,१,७, ष्वारात्सद्व्य-

नवमात्मजे ३,६,१०,११,२,९,५ ॥ ५४ ॥

विद्वत्रिलाज्जात्मजकेन्द्रगो ७,३,११,५,१,४,७,१० बुधा-

जुरोस्तु रिष्याष्टमलाज्जकेन्द्रगः १२,७,११,१,४,७,१० ।

शुक्रात्त्रिपंचास्तनवायखांबुगः ३,५,७,९,११,१०,४

शुभः शनेः षट्त्रिसुतायगः ६,३,५,११ शशी ॥ ५५ ॥

अर्थ—चंद्र लग्नथी ३,६,१० अने ११ मे होय, सूर्यथी ३,६,१०,११,७ अने सातमे होय, पोताना स्थानथी ३,६,१०,११,१ अने ७ मे रह्यो होय, मंगळथी ३,६,१०,११, २,९ अने ५ मे होय, बुधथी ७,३,११,५,१,४,७ अने १० मे होय, गुरुथी १२,७,११, १,४,७ अने १० मे होय, शुक्रथी ३,५,७,९,११,१० अने ४ थे होय, तथा शनिथी ६,३,५, अने अगीथारमे होय तो ते चंद्र शुभ ठे.

॥ इति चन्द्राष्टकवर्गः ॥ २

કુજ દ્વન્દોરુપચયજે ૩,૬,૧૦,૧૧ સાથે ૩,૬,૧૦,૧૧,૧

લગ્નાત્સપ્તમે ૩,૬,૧૦,૧૧,૫ સૂર્યાત્ ।

દ્વાયાષ્ટકેન્દ્રગઃ ૨,૧૧,૮,૧,૪,૭,૧૦

સ્વાત્સૌમ્યાત્રિસુતારિલાજસ્થઃ ૩,૫,૬,૧૧ ॥ ૫૬ ॥

જીવાત્સ્વાન્ત્યાયારિષુ ૧૦,૧૨,૧૧,૬ શુક્રાષ્ટિદ્વાન્ત્યલાજશત્રુગતઃ ૮,૧૨,૧૧,૬ ।

મન્દાદ્વાજનવાષ્ટમકેન્દ્રસ્થઃ ૧૧,૯,૮,૧,૪,૭,૧૦ શોજનો જૌમઃ ॥ ૫૭ ॥

અર્થ—મંગલ ચંદ્રથી ૩,૬,૧૦ અને ૧૧ મેં સ્થાને હોય, લગ્નથી ૩,૬,૧૦,૧૧ અને ૧ લે સ્થાને હોય, સૂર્યથી ૩,૬,૧૦,૧૧ અને ૫ મેં હોય, પોતાના સ્થાનથી ૨,૧૧,૮,૧, ૪,૭ અને ૧૦ મેં હોય, બુધથી ૩,૫,૬ અને ૧૧ મેં હોય, ગુરુથી ૧૦,૧૨,૧૧ અને ૬ છે હોય, શુક્રથી ૮,૧૨,૧૧ અને ૬ છે હોય, તથા શનિથી ૧૧,૯,૮,૧,૪,૭ અને ૧૦ મેં હોય તો તે મંગલ શુભ છે.

॥ ઇતિ જૌમાષ્ટકવર્ગઃ ॥ ૩

બુધોઽર્કતોઽન્ત્યાયનવારિધીષુ ૧૨,૧૧,૯,૬,૫

સ્થિતઃ સ્વતઃ સત્રિદશાદિમેષુ ૧૨,૧૧,૯,૬,૫,૩,૧૦,૧ ।

દ્વિષદ્દશાયાષ્ટસુખેષુ ૨,૬,૧૦,૧૧,૮,૪ ચન્દ્રાત્

લગ્નાત્તુ તેષ્વાયયુતેષુ ૨,૬,૧૦,૧૧,૮,૪,૧ શસ્તઃ ॥ ૫૮ ॥

કુજશનિતો વ્યન્ત્યારિષુ ૧,૨,૩,૪,૫,૭,૮,૯,૧૦,૧૧

જીવાદરિનિધનલાજરિવ્યસ્થઃ ૬,૮,૧૧,૧૨ ।

શુક્રાદાપુત્રાષ્ટમનવમાયસ્યો ૧,૨,૩,૪,૫,૮,૯,૧૧ બુધઃ શુભદઃ ॥ ૫૯ ॥

અર્થ—બુધ સૂર્યથી ૧૨,૧૧,૯,૬ અને ૫ મેં રહ્યો હોય, પોતાના સ્થાનથી ૧૨,૧૧, ૯,૬,૫,૩,૧૦ અને ૧ લે રહ્યો હોય, ચંદ્રથી ૨,૬,૧૦,૧૧,૮ અને ૪ થે રહ્યો હોય, લગ્નથી ૨,૬,૧૦,૧૧,૮,૪ અને ૧ લે રહ્યો હોય તો પ્રશસ્ત છે, તથા મંગલ અને શનિથી ૧,૨,૩,૪,૫,૭,૮,૯,૧૦ અને ૧૧ મેં હોય, ગુરુથી ૬,૮,૧૧ અને ૧૨ મેં હોય, તથા શુક્રથી ૧,૨,૩,૪,૫,૮,૯ અને ૧૧ મેં હોય તો બુધ શુભ ફલદાયક છે.

॥ ઇતિ બુધાષ્ટકવર્ગઃ । ૪

ગુરુઃ કેન્દ્રસ્વરન્ધ્રાયે ૧,૪,૭,૧૦,૨,૮,૧૧

ધ્વારાત્સ્વાત્સત્રિષ્ટુત્તમઃ ૧,૪,૭,૧૦,૨,૮,૧૧,૩ ।

अर्कात्सत्रिनवस्त्रि १,४,७,१०,१३,१६,१९ न्दोः
 स्वधीकामनवायगः १,५,७,९,११ ॥ ६० ॥
 स्वादिखायसुखधीतपोऽरिषु १,१,१०,११,४,५,९,६
 झाङ्गुरुः स्मरयुतेषु १,१,१०,११,४,५,९,६,७ लग्नतः ।
 स्वत्रिकोणरिपुखायगः १,९,५,६,१०,११ सितात्
 ज्यन्त्यधीरिपुषु ३,१२,५,६ मन्दतः शुभः ॥ ६१ ॥

अर्थ—गुरु मंगळ्यी १,४,७,१०,१३,१६ अने ११ मे होय, पोताना स्थान्यी १,४,७, १०,१३,१६ अने ३ जे होय, सूर्य्यी १,४,७,१०,१३,१६,१९ अने ९ मे होय, चंद्र्यी १,५,७,९ अने ११ मे होय, बुध्यी १,१,१०,११,४,५,९ अने ६ छे होय, लग्न्यी १,१,१०,११,४,५,९,६ अने ७ मे होय, शुक्र्यी १,९,५,६,१० अने ११ मे होय, तथा शनियी ३,१२,५ अने ६ छे होय तो ते गुरु शुभ छे.

॥ इति गुर्वष्टकवर्गः ॥ ५

शुक्रो लग्नादासुतधर्मायाष्टसु १,२,३,४,५,९,११,७
 मतः स्वतः सात्रः १,२,३,४,५,९,११,७,१० ।
 शशिनः सान्त्यः १,२,३,४,५,९,११,७,१२
 शनितः खायतपस्त्रिसुखधीनृतिषु १०,११,९,३,४,५,७ ॥ ६२ ॥
 आयव्ययाष्टगोऽर्का ११,१२,७ हुधात्रिकोणाय-
 षट्त्रिगः ९,५,११,६,३ शुभदः ।
 ध्यापोक्लिमाप्तिषु ५,३,६,९,१२,११ कुजाङ्गुरो-
 स्त्रिकोणाष्टखायगः ९,५,७,१०,११ शुक्रः ॥ ६३ ॥

अर्थ—शुक्र लग्न्यी १,२,३,४,५,९,११ अने ७ मे होय, पोताना स्थान्यी १,२,३, ४,५, १,७ अने १० मे होय, चंद्र्यी १,२,३,४,५,९,११, ७ अने १२ मे होय, शनियी ०,११,९,३,४,५ अने ७ मे होय, सूर्य्यी ११,१२ अने ७ मे होय, बुध्यी ९,५,११, २ अने ३ जे होय, मंगळ्यी ५,३,६,९,१२ अने ११ मे होय, तथा गुरुय्यी ९,५,७,१० अने ११ मे होय तो ते शुक्र शुभ छे.

॥ इति शुक्राष्टकवर्गः ॥ ६

શનિ: સ્વાત્યાયપુત્રારિ ૩,૧૧,૫,૬ વ્વારાત્સવ્યયકર્મસુ ૩,૧૧,૫,૬,૧૨,૧૦
 કેન્ડ્રાષ્ટાયાથર્થગ: ૧,૪,૭,૧૦,૮,૧૧,૨ સૂર્યાચ્ચન્ડ્રાત્ પટ્ટ્યાયગો ૬,૩,૧૧ મત: ૬૪
 આઘાંબૂપચયે લગ્નાત્ ૧,૪,૩,૬,૧૦,૧૧ કવેરાયવ્યયારિષુ ૧૧,૧૨,૬ ।
 ગુરો: સધીષુ ૧૧,૧૨,૬,૫ સાત્રાષ્ટધર્મેષુ ૧૧,૧૨,૬,૧૦,૮,૯ જ્ઞાઢનિર્મત: ॥૬૫॥

અર્થ—શનિ પોતાના સ્થાનથી ૩,૧૧,૫ અને ૬ છે હોય, મંગલથી ૩,૧૧,૫,૬,૧૨ અને ૧૦ મે હોય, સૂર્યથી ૧,૪,૭,૧૦,૮,૧૧ અને ૨ જે હોય, ચંદ્રથી ૬,૩ અને ૧૧ મે હોય, લગ્નથી ૧,૪,૩,૬,૧૦ અને ૧૧ મે હોય, શુક્રથી ૧૧,૧૨ અને ૬ છે હોય, ગુરુથી ૧૧,૧૨,૬ અને ૫ મે હોય, તથા બુધથી ૧૧,૧૨,૬,૧૦, ૮ અને ૯ મે હોય તો તે શુચ માનેલો છે.

આ ચૌદ શ્લોકોનો જાવાર્થ એ છે જે—પહેલા શ્લોકમાં જે અર્ક (સૂર્ય) શબ્દ છે તે જ્યારે યાત્રાદિક કરવાની ઇચ્છા હોય, તે સમયે જે રાશિનો સૂર્ય હોય તે તાત્કાલિક સૂર્ય કહેવાય છે અને “સ્વમન્દ” એ ટેકાળે જન્મકાલનો સૂર્ય ગ્રહણ કરવાનો છે. એ જ રીતે શનિ, મંગલ વિગેરે પણ જન્મકાલના જ લેવાના છે. તેથી કરીને તાત્કાલિક સૂર્ય વિગેરે જો જન્મકાલના સૂર્ય, શનિ વિગેરેથી નવમા, બીજા વિગેરેમાંના કોઈ પણ સ્થાને હોય તો તે શુચ છે. તે સર્વ શુચ સ્થાને રેખા “૧” આપે છે એવી પરિજાપા છે. તેથી કરીને જેટલા લગ્નના ગ્રહોથી કહેલાંમાંનાં કોઈ પણ સ્થાનોમાં તાત્કાલિક સૂર્યાદિક પમાય, તેટલી રેખાઈ દેવી, અને જેટલા લગ્નના ગ્રહોથી કહેલાં સ્થાનોમાંનાં જેટલાં સ્થાન ન પમાય તેટલાં શૂન્ય—મીંમાં “૦” દેવાં. એ રીતે કરવાથી દરેક ગ્રહને આથીને આઠ આઠ રેખાઈ સંજવે છે. તેમાં જો ચાર કે તેથી ઊંઠી કે તેથી વધારે રેખાઈ પામીએ તો અનુક્રમે તે મધ્યમ, અધમ અને શ્રેષ્ઠ જાણવી, અને તેમ કરવાથી જે ગ્રહની રેખાઈ ઘણી હોય તે ગ્રહ કદાચ ગોચરવને અશુચ હોય તોપણ શુચ જાણવો, અને શૂન્ય—મીંમાં ઊંઠી રેખાઈ હોય તો ગોચરવને શુચ ગ્રહ પણ અશુચ જાણવો.

કેટલક આચાર્યો કહે છે કે—“કાર્ય વચ્ચે અષ્ટકવર્ગની રેખાઈ મેલવાતી નથી—મળતી નથી; પરંતુ ગમે તે વચ્ચે જન્મકુંડલીને જ સાત વાર જૂદી જૂદી સ્થાપન કરીને પઠી પહેલી કુંડલીમાં જે સ્થાને સૂર્ય રહ્યો હોય, ત્યાંથી નવમા વિગેરે આઠે સ્થાનોમાં આઠ રેખાઈ દેવી (દરેક સ્થાનમાં એક એક રેખા કાઢવી). એ જ પ્રકારે શનિ અને મંગલથી પણ દરેકમાં આઠ આઠ રેખાઈ દેવી. ગુરુથી ચાર રેખા દેવી, શુક્રથી ત્રણ, ચંદ્રથી ચાર, બુધથી સાત અને લગ્નથી ઊંઠી રેખા દેવી. આ પ્રમાણે તે સૂર્યના અષ્ટક-

वर्गनी कुंरुळीमां सर्व मळीने सूर्यनी ४० रेखाउं अइ. ए ज प्रमाणे बीजी, त्रीजी विगेरे चंज्रादिकना अष्टकनी कुंरुळीमां अनुक्रमे सर्व रेखाउं करवी. तेथी चंझनी कुंरुळीमां ४९, मंगळनी कुंरुळीमां ४०, बुधनी कुंरुळीमां ५०, गुरुनी कुंरुळीमां ५६, शुक्रनी कुंरुळीमां ५२, अने शनिनी कुंरुळीमां ३९ रेखाउं कुल आय ठे.” कहुं ठे के—

“वसुवेदौ १ नन्दवेदौ २ खवेदौ ३ वसुसायकौ ४ ।

षड्वाणौ ५ विशरौ ६ नन्दवह्नी ७ रेखा इनादिजाः ॥ १ ॥”

“सूर्यथी आरंजीने अनुक्रमे ४०, ४९, ४०, ५०, ५६, ५२ अने ३९ रेखाउं आय ठे.”

आ प्रमाणे एक एक ग्रहना अष्टकवर्गनी कुंरुळीमां वारे राशिनां स्थानोमां जेम संजवे तेम एक एक रेखा देवी (करवी), अने वाकीनां स्थानोमां शून्य मूकवी. एम करवाथी एक ग्रहने स्थाने उत्कृष्टी आठ रेखानो संजव आय ठे. त्यापढी कार्य वखते जे ग्रह जे राशिमां होय, ते स्थान जोवुं. ते स्थानमां जो रेखानुं अधिकपणुं होय तो ते ग्रहण करवुं श्रेष्ठ ठे, शून्यनुं अधिकपणुं होय तो अशुज जाणवो.

आ वझे मतनुं तत्त्व सरखुं ज ठे. ते रेखाउंनो उपयोग आ प्रमाणे.—

“चतूरेखे मध्यफलं हीने हीनं ततोऽधिके श्रेष्ठम् ।

विफलं गोचरगणितं त्वष्टकवर्गेण निर्दिष्टम् ॥ १ ॥”

“चार रेखा आवे तो मध्यम फळ, तेथी उंढी आवे तो हीन फळ अने तेथी अधिक आवे तो श्रेष्ठ फळ जाणवुं, अने आ श्रेष्ठ फळ अष्टकवर्गे बतावुं होय त्यारे गोचरथी गणेलुं गोचरफळ निष्फळ आय ठे.”

आ सर्व एक ग्रहने आश्रीने कहुं ठे. तात्कालिकना सर्व ग्रहोनी रेखाउं मेळवीए तो सोळथी उंढी रेखा कदापि न आय, पण सत्तरथी आरंजीने उत्कृष्टी ५६ रेखाउं सुधी आय ठे. ते वखते सत्तरथी ठवीश सुधीनी अशुज जाणवी, सत्यावीश होय तो मध्यम, अने अठ्यावीशथी आरंजीने ढप्पन सुधी उत्तरोत्तर शुज, शुजतर अने शुजतम जाणवी. कहुं ठे के—

“रेखाधिक्यं शस्तं शून्याधिक्यं तथाऽधमं कथितम् ।

एतत्संयोगे स्युः षट्पञ्चाशन्न जातु अधिकास्ताः ॥ १ ॥”

“अधिक रेखा होय तो प्रशस्त ठे अने शून्य अधिक होय तो अधम कहुं ठे. ए सूर्यादिक सर्वनी रेखाउंने एकठी करीए तो ढप्पन आय ठे, पण तेथी अधिक थती नथी, कारण के सूर्यादिक सात ग्रहोनी दरेकनी आठ आठ रेखाउं मेळववाथी ढप्पन ज आय ठे.” विशेष ए ठे जे—“जो के “चतूरेखं मध्यफलं” “चार रेखा मध्य फळवाळी ठे” एम पूर्वे कहुं ठे, तोपण जे ग्रहना अष्टकवर्गनी शुद्धिते वखते जोवाती होय, ते

શુદ્ધિના સ્વામીરૂપ ગ્રહની રેખાઈ જો પોતાથી જ ઉત્પન્ન થયેલી મળતી હોય તો ચાર રેખાઈ આવે તે પણ શ્રેષ્ઠ છે, અને તેમ ન હોય તો (પોતાથી ઉત્પન્ન થયેલી રેખાઈ ન હોય તો) પદ્મવર્ગ વિગેરેના વલ્લવાળા પોતાના મિત્રરૂપ ગ્રહની પોતાથી જ ઉત્પન્ન થયેલી રેખાઈ મળે તોપણ ચાર રેખાઈ પ્રશસ્ત છે, તેમ પણ ન હોય તો તે જ શુદ્ધિનો સ્વામી-રૂપ ગ્રહ જો વામવેધે કરીને શુદ્ધ હોય તોપણ ચાર રેખા પ્રશસ્ત છે. આ ત્રણે પ્રકારમાંનો કોઈ પણ ન હોય તો ચારથી અધિક રેખાવાળો ગ્રહ પણ શુદ્ધ નથી.” એમ વ્યવહાર-પ્રકાશમાં કહ્યું છે.

વળી ઉપર જે ૫૬ રેખાઈ ઉત્કૃષ્ટ કહી છે, તે “રાહુની રેખા વિલકુલ નથી” એવા મતે કરીને કહ્યું છે, પણ કેટલાક તો રાહુની પણ રેખાઈ કહે છે, તે આ પ્રમાણે.—

“કેન્દ્રાષ્ટત્રિગ: ૧,૪,૭,૧૦,૮,૨,૩ સૂર્યાઞ્ઞાહૂ રેખાપ્રદ: સ્મૃત: ।

ઇન્દોસ્તનુત્રિધીરુચ્યધર્મકર્મવ્યયે ૧,૩,૫,૭,૮,૯,૧૦,૧૨ સ્થિત: ॥ ૧ ॥

જૌમાત્તનુત્રિધીરિષ્યે ૧,૩,૫,૧૨ સ્વાંતુરુચ્યષ્ટાન્તિમે ૨,૪,૭,૮,૧૨ બુધાત્ ।

જીવાત્સપ્રથમે ૨,૪,૭,૮,૧૨,૧ શુક્રાદરિચ્છનાયરિષ્યગ: ૬,૭,૧૧,૧૨ ॥ ૨ ॥

શનેસ્ત્રિધીવધૂલાને ૩,૫,૭,૧૧ લગ્નાઞ્ઞાહુસ્તુ શોજન: ।

ત્રિપશ્ચસપ્તનવમાન્ત્યેષુ ૩,૫,૭,૯,૧૨ રેખાઽસ્ય ન સ્વત: ॥ ૩ ॥

ત્રિચત્વારિંશદેવ સ્થૂ રેખા રાહુષ્ટવર્ગા: ।”

“રાહુ સૂર્યથી ૧,૪,૭,૧૦,૮,૨ અને ૩ જે સ્થાને હોય તો તે રેખાને આપનારો (શુદ્ધ) કહ્યો છે, ચંદ્રથી ૧,૩,૫,૭,૮,૯,૧૦ અને ૧૨ મે હોય, મંગલથી ૧,૩,૫ અને ૧૨ મે હોય, બુધથી ૨,૪,૭,૮ અને ૧૨ મે હોય, ગુરુથી ૨,૪,૭,૮,૧૨ અને ૧ છે હોય, શુક્રથી ૬,૭,૧૧ અને ૧૨ મે હોય, શનિથી ૩,૫,૭ અને ૧૧ મે હોય અને લગ્નથી રાહુ ૩,૫,૭,૯ અને ૧૨ મે રહ્યો હોય તો તે સારો છે. આ રાહુને પોતાના સ્થાનથી રેખા આવતી નથી. આ પ્રમાણે રાહુના અષ્ટકવર્ગમાં કુલ રેખાઈ ૪૩ અવશ્ય ઉત્કૃષ્ટી થાય છે.”

હવે કયા કાર્યમાં કયો ગ્રહ વલ્લવાન્ લેવો ? તે કહે છે.—

સર્વત્રેન્દુ: કુજ: સંખ્યે બોધે જ્ઞ: સ્થાપને ગુરુ: ।

યાને શુક્ર: શનિમૌલ્યે વલ્લી જાનુર્નૃપેક્ષણે ॥ ૬૬ ॥

અર્થ—સર્વ શુદ્ધ કાર્યમાં કાર્ય કરનારનો ચંદ્ર વલ્લવાન્ જોવો જોઈએ, યુદ્ધમાં મંગલ, જ્ઞાનમાં બુધ, સ્થાપના (પદવી, પ્રતિષ્ઠા, વિવાહ વિગેરે) માં ગુરુ, પ્રયાણમાં શુક્ર, મુંઝ-નમાં (દીકામાં) શનિ અને રાજાના ઇટલે ઉપરીના દર્શનમાં સૂર્ય વલ્લવાન્ લેવો જોઈએ. આ સર્વનું ગોચરાદિક વલ્લ જોવું. કહ્યું છે કે—

“एग १ चउ २ अछ ३ सोलस ४ वत्तीसा ५ सठि ६ सयगुण ७ फलाई ।

तिहि १ रिक्क २ वार ३ करण ४ जोगो ५ तारा ६ ससंकवल ७ ॥ १ ॥”

“तिथिनुं बळ एक गणुं ठे, तेनाथी नक्षत्रनुं बळ चार गणुं ठे, तेनाथी वारनुं बळ आठ गणुं ठे, तेनाथी करणनुं बळ सोळ गणुं ठे, तेनाथी योगनुं बळ बत्तीश गणुं ठे, तेनाथी तारानुं बळ साठ गणुं ठे अने तेनाथी चंडनुं बळ सो गणुं फळदायक ठे.”

तेथी करीने ज कह्युं ठे के—

“कर्तुरनुकूलयोगिनि शुचेद्विते शशिनि वर्द्धमाने च ।

तारायोगेऽजीष्टे सर्वेऽर्थाः सिद्धिमुपयान्ति ॥ १ ॥”

“कर्ताने अनुकूल योगवाळो, शुच ग्रहे जोयेल अने वृद्धि पामतो चंड होय तथा तारानो योग सारो होय तो तेनां सर्व कार्यो सिद्धिने पामे ठे.”

तेमां पण आ प्रमाणे विज्ञाग ठे.

“ग्रामे नृपतिसेवायां संग्रामव्यवहारयोः ।

चतुर्षु नामजं योज्यं शेषं जन्मनि योजयेत् ॥ १ ॥”

“गाममां, राजसेवामां, संग्राममां अने व्यवहार (वेपार)मां, ए चार कार्यमां नामनुं नक्षत्र लेवुं, अने बाकीनां दीक्षा, प्रतिष्ठा, विवाहादि कार्यमां जन्मनुं नक्षत्र लेवुं.”

आ नरपति जयचर्यामां कह्युं ठे.

तात्कालिक लग्नां पण सर्वे कार्योमां चंडनुं बळ अवश्य लेवुं. तेने माटे सारंग कहे ठे के—

“लग्नं देहः पट्टवर्गोऽङ्गकानि, प्राणश्चन्द्रो धातवः खेचरेन्द्राः ।

प्राणे नष्टे देहधात्वङ्गनाशो, यत्नेनातश्चन्द्रवीर्यं प्रकट्यम् ॥ १ ॥”

“लग्न ए शरीर ठे, पट्टवर्ग ए अंगो ठे, चंड ए प्राण ठे अने (सात) ग्रहो ए (सात) धातुं ठे, प्राण नाश पामवाथी देह, धातु अने अंग पण नाश पामे ठे, तेथी प्रयत्नवने पण चंडनुं बळ लेवुं जोइए.”

मूल श्लोकनो जावार्थ ए ठे जे—ज्यारे ते ते कार्यो लग्ना बळवानपणाथी करवामां आवे, त्यारे तेना ग्रहोनुं उदयपणाए करीने अथवा लग्नां रहेवापणाए करीने अथवा लग्नां कहेला पट्टवर्गना स्वामीपणाए करीने अथवा केंद्रमां रहेवापणाए करीने अथवा उ प्रकार विगेरेना बळवने करीने सबळपणुं लग्नां करवुं, अने कार्य करनारने ए ग्रहोनुं गोचरबळ लेवुं. ज्यारे कार्य केवळ मुहूर्तना बळथी ज करवुं होय त्यारे ते ग्रहोनुं गोचरबळ तथा वार होरादिक लेवां.

हवे राशिमां आवेलो कयो ग्रह क्यारे फळदायक होय ? ते कहे ठे.—

ज्ञोऽखिले फलदो राशावादावादित्यमंगलौ ।

मध्ये सुरासुराचार्यौ प्रान्ते त्विन्द्रशनेश्वरौ ॥ ६७ ॥

અર્થ—બુધ આલી રાશિમાં ફલદાયક છે, સૂર્ય અને મંગલ આદિમાં, ગુરુ અને શુક્ર મધ્યમાં અને ચંદ્ર તથા શનિ અંત જાગમાં ફલ દેનારા છે.

ફલદાયક એટલે શુભ ગોચરમાં રહેલો ગ્રહ શુભ ફલ આપે, અને અશુભ ગોચરમાં રહ્યો હોય તો અશુભ ફલ આપે છે. બુધ આલી રાશિમાં ફલ આપે છે એટલે કે જે રાશિને પોતે આક્રમણ કરી હોય તે આલી રાશિમાં. આદિમાં એટલે પહેલાં ડેખકાળમાં, મધ્યમાં એટલે બીજા ડેખકાળમાં અને અંતે એટલે ત્રીજા ડેખકાળમાં. આ નિયમ સહજ (સરલ) ગતિમાં વર્તતા ગ્રહોને આશ્રીને કહ્યો છે, પણ જ્યારે વક્રતા કરીને તથા અતિચારપણા કરીને તે ગ્રહો બીજી રાશિમાં ગયા હોય ત્યારે આ પ્રમાણે જાણવું.—

“પદ્મ ૧ દશાહં ૨ માસં ચ ૩ દશાહં માસપચ્ચકમ્ ।

વક્રેઽતિચારે જૌમાદ્યાઃ પૂર્વરાશિફલપ્રદાઃ ॥ ૧ ॥”

“મંગલ વક્ર ગતિમાં કે અતિચાર ગતિમાં હોય તો પંદર દિવસ સુધી પૂર્વની રાશિનું ફલ આપે છે, એ પ્રમાણે બુધ દશ દિવસ, ગુરુ એક માસ, શુક્ર દશ દિવસ અને શનિ પાંચ માસ સુધી ફલ આપે છે. અહીં પૂર્વની રાશિ એટલે કે વક્રી હોય તો પઢીની રાશિનું અને અતિચારી હોય તો પહેલાંની રાશિનું ફલ આપે છે, એમ જાણવું.

પ્રશ્ન પ્રકાશકર તો આમ કહે છે.—

“વક્રેઽતિચારે જૌમાદ્યાઃ પૂર્વરાશિફલપ્રદાઃ ।

જીવઃ શનિશ્ચ યત્રસ્યૌ તસ્ય રાશેઃ ફલપ્રદૌ ॥ ૧ ॥”

“મંગલ વિગેરે ગ્રહો વક્રી કે અતિચારી હોય તો પૂર્વરાશિના ફલને આપે છે, પરંતુ ગુરુ અને શનિ તો જે રાશિમાં રહ્યા હોય તે જ રાશિના ફલને આપે છે.” વિશેષ આ પ્રમાણે—

“રાશ્યન્તગતઃ સ્વેદઃ પરજાવફલં દદાતિ પૃથ્વાસુ ।

અન્ત્યઘટી યાવદસાવાસીનફલં વિવાહાદૌ ॥ ૧ ॥”

“પ્રશ્નને વિષે રાશિના અંત જાગમાં રહેલો ગ્રહ પઢીના સ્થાનના ફલને આપે છે, અને વિવાહાદિકમાં તો તે ગ્રહ અન્ત્યની ધમ્ની સુધી જ્યાં રહેલો હોય તે જ સ્થાનનું ફલ આપે છે.” અહીં રાશિનો અન્ત્ય એટલે છેલ્લો ત્રિંશાંશ લેવો.

ગ્રહગોચર વિરુદ્ધ (અશુભ) હોય તો માણસે વિશેષે કરીને સત્કર્મમાં (ધર્મકાર્યમાં) તત્પર રહેવું, અને અત્યંત દૂરની યાત્રા, અશ્વક્રીના, વિકાળે ફરવું અને સાહસ કાર્ય વિગેરે કાર્યનો ત્યાગ કરવો.

આ પ્રમાણે (વિરુદ્ધ ગ્રહગોચરમાં) યાત્રાદિક કર્યા વિના નિર્વાહ થઈ શકે નહીં, તેથી તે ગ્રહોની શાંતિને માટે કહે છે.—

अर्कारयो १ ईस्य २ गुरोः ३ सितेन्द्रो ४-

मैन्दस्य ५ राहुरगयोश्च ६ तुष्ट्यै ।

सदा वहेद्विष्णुम १ हेम २ मुक्ता ३-

रूप्याणि ४ लोहं च ५ विराटजं च ६ ॥ ६७ ॥

अर्थ—सूर्य अने मंगळनी तुष्टि माटे विष्णुमने धारण करवां, बुधनी शांतिने माटे सुवर्ण पहेरवुं, गुरुनी शांति माटे मोती पहेरवां, शुक्र अने चंद्रनी शांति माटे रूपुं पहेरवुं, शनिनी शांति माटे लोहं पहेरवुं (पासे राखवुं) अने राहु तथा केतुनी शांति माटे राजावर्त नामनो मणि पहेरवो.

अहीं कोइ शंका करे ठे के—सात ग्रहोनुं तो सर्वदा गोचरफळ विचारवानुं कहुं ठे अने दिवस, मास, वर्ष तथा होरांनुं स्वामीपणुं पण सात ग्रहोने ज ठे, तो अहीं राहु अने केतुनुं ग्रहण केम कर्युं ? तथा तेमनुं प्रतिकूल गोचरपणुं पण शी रीते घटे ? के जेथी करीने तेमनी शांतिने माटे विराटज मणिने वहन करवानुं कहेवुं पड्युं ? आनो जवाब ए ठे जे—राहु अने केतुनुं दिवसादिकनुं स्वामीपणुं जले न होय, परंतु ग्रहपणुं तो ठे ज, केमके जो तेउं ग्रह न होय तो राशि विगेरेमां तेमनो संचार शी रीते घटे ? तथा राहु गोचर पण ग्रहणने दिवसे विचारवानुं कहुं ज ठे, तेथी तेना प्रतिकूलपणांमां तेनी शांतिनो उपयोग थइ शके ठे, अने केतु पण ज्यारे उदय पाम्यो होय त्यारे तेनाथी उत्पन्न अयेला उपपन्ननी शांतिने माटे तेनो शांतिक उपाय उपयोगी ठे.

ग्रहोनी शांति माटे बीजो प्रकार कहे ठे.—

पूषादितोषाय च पद्मराग १—

मुक्ता २ प्रवालानि ३ सगारुडानि ४ ।

सपुष्परागं ५ कुक्षिशं ६ च नील ७-

गोमेद ८ वैडूर्य ए मणीन् वहेत ॥ ६८ ॥

अर्थ—रविनी तुष्टि माटे पद्मराग धारण करवो, चंद्र माटे मुक्ता, मंगळ माटे परवाळां, बुध माटे सगारुड (मरकत मणि), गुरु माटे पुष्पराग, शुक्र माटे कुक्षिश (वज्र), शनि माटे नील मणि, राहु माटे गोमेद जातना मणि, अने केतुनी शांति माटे वैडूर्य मणिने धारण करवा.

ग्रहोनी शांतिने माटे स्नानो कहे ठे.—

एलाशिलापद्मकयश्चुशीरसुराह्वकश्मीरजशोणपुष्पैः ।

अर्के विधौ कैरवपञ्चगव्यैः सशंखशुक्तिस्फटिकेज्जदानैः ॥ ७० ॥

અર્થ—સૂર્ય વિરુદ્ધ (અશુજ) હોય તો પ્લાયચી, મણશીલ, કમલ, જેઠીમધ, સુગંધી વાલો, દેવદાર, કેસર અને રાતા કણેરનાં પુષ્પોથી સ્નાન કરવું. પટલે કે આ સર્વ વસ્તુ પાણીમાં નાખી તેવમે સ્નાન કરવું. તથા તે સ્નાન પણ તે તે ગ્રહના વારને દિવસે કરવું. ૫ પ્રમાણે સર્વત્ર જાણવું. ચંદ્ર વિરુદ્ધ હોય તો શંખ, ઢીપ, સ્ફટિક અને હાથીના મદ સહિત પોયણા (કમલ) અને પંચગવ્યવમે સ્નાન કરવું. પંચગવ્ય માટે પરાશર આ પ્રમાણે કહે છે.—

“કૃષ્ણાયા ગોમયં મૂત્રં નીલાયાઃ કપિલાઘૃતમ્ ।

સુરજેર્દધિ શુક્લાયાસ્તામ્રાયાઃ હીરમાહરેત્ ॥ ૧ ॥”

“કાઠી ગાયનું ઢાળ, લીલી ગાયનું મૂત્ર, પીઠી ગાયનું ઘી, ધોળી ગાયનું દહીં અને રાતી ગાયનું કુથ લેવું.”

જૌમે બલાહિંગુલબિદ્વકેસરૈર્માસ્યા ફલિન્યાઽરુણપુષ્પચન્દનૈઃ ।

સુવર્ણમુક્તામધુગોમયાક્ષતૈઃ સરોચનામૂલફલૈર્બુધે પુનઃ ॥ ૭૧ ॥

અર્થ—મંગલ વિરુદ્ધ હોય તો બલદાણા, હીંગલોક, બીલાનું ફલ, બકુલનું ફલ, મુર-માંસી, પ્રિયંગુ, રાતાં પુષ્પ (જવાકુસુમ) અને લાલ ચંદનવમે સ્નાન કરવું. બુધ વિરુદ્ધ હોય તો સુવર્ણ, મોતી, મધ, ગાયનું ઢાળ, અક્ષત, ગોરોચંદન અને નારંગીનું ફલ, પટલી વસ્તુવમે સ્નાન કરવું.

જીવે સજાતિકુસુમૈઃ સિતસર્વપયષ્ઠિમલ્લિકાપત્રૈઃ ।

મૂલફલકુંકુમૈલામનઃશિલાજિસ્તુ દૈત્યગુરૌ ॥ ૭૨ ॥

અર્થ—ગુરુ અશુજ હોય તો જાડનાં પુષ્પ, ધોળા સરસવ, જેઠીમધ અને મલ્લિકા (વિચકિલ)નાં પાંદડાં કરીને સ્નાન કરવું. શુક્ર અશુજ હોય તો બીજોરું, કેસર, પ્લાયચી અને મણશીલવમે સ્નાન કરવું.

કૃષ્ણતિલાઞ્જનલાજૈઃ શતપુષ્પીરોધ્રમુસ્તકબલાજિઃ ।

તરણિતનયે ચ ગોચરવિરુદ્ધરાશિસ્થિતે સ્નાયાત્ ॥ ૭૩ ॥

શનિ ગોચર વિરુદ્ધ રાશિમાં રહ્યો હોય તો કાઠા તલ, સૌવીરાંજન (સોયરો), લાજા (શેકેલા વ્રીહિ), શતપુષ્પી (સોઆ), લોધર, મોથ અને બલ નામની ઔષધિ કરીને સ્નાન કરવું.

રાહુ કેતુની શાંતિ માટે જાસ્કર આ પ્રમાણે સ્નાન કહે છે.

“રોધ્રગર્જતિલપત્રકમુસ્તાહસ્તિદાનમૃગનાજિપયોજિઃ ।

સ્નાનમેતદપરોધતિ રાહોઃ સાજમૂત્રમિદમેવ ચ કેતોઃ ॥ ૧ ॥”

“लोधरनो गर्ज, तल्लनां पांदनां, मोघ, हाथीनो मद अने कस्तूरीना जळवमे स्नान करवाथी राहुनी पीना रोकाय ठे, अने ते ज स्नान वकराना मूत्र सहित करवाथी केतुनी पीना रोकाय ठे.”

“सप्रियंगुरजनीक्षयमांसीकुष्ठलाजसितसर्पपचन्दैः ।

वारिजिः सहवचैः सहरोधैः स्नानमत्ति निखिलग्रहपीडाम् ॥ १ ॥”

“प्रियंगु (कांग), हळदर, जटामांसी, कुष्ठ (एक जातनी वनस्पति), लाजा, धोळा सरसव अने कपूर सहित तथा वज अने लोध्र सहित जळवमे स्नान करवाथी समग्र ग्रहोनी पीना नाश पामे ठे.”

आ स्नानो राजादिकने ज उचित ठे. अन्य जने तो आ प्रमाणे करवुं.—

“रत्नं १ सेअं २ रत्नं ३ नीलं ४ पीअं ५ सिअं ६ तिसु किन्हं ७ ।

पूअं बलिं च कुजा सूरार्णं विरुद्धाणं ॥ १ ॥”

“सूर्यादिक विरुद्ध होय तो तेनी शांति माटे अनुक्रमे राता १, श्वेत २, राता ३, लीला ४, पीळा ५, श्वेत ६ अने ठेह्या त्रण एटळे शनि, राहु अने केतुनी शांति माटे काळा ७ पदार्थोथी (पुष्पादिक, धान्यादिकथी) पूजा तथा बळिदान करवां.” आ प्रमाणे हर्षप्रकाशमां कह्युं ठे.

। इति गोचरद्वारम् । ६

॥ इति श्रीमति आरंजसिद्धिवार्तिके राशि १ गोचर २ परीक्षात्मको द्वितीयो विमर्शः ॥ २

श्रीसूरीश्वरसोमसुन्दरगुरोर्निःशेषशिष्याग्रणी-

गङ्गेन्द्रः प्रचुरत्नशेखरगुरुर्देदीप्यते सांप्रतम् ।

तद्विषयाश्रवहेमहंसरचितस्यारंजसिद्धेः सुधी-

शृंगाराजिधवार्तिकस्य किल दृक् २ संख्यो विमर्शोऽनवत् ॥ २ ॥

श्रीमान् सूरीश्वर सोमसुंदर गुरुना समग्र शिष्योमां अग्रेसर अने गज्जना नायक एवा पूज्य श्री रत्नशेखर गुरु हासमां देदीप्यमान वर्ते ठे. तेमना शिष्य हेमहंसे रचेली आरंज-सिद्धिना सुधीशृंगार नामना वार्तिक (वृत्ति)नो आ बीजो विमर्श पूर्ण अयो.

। અથ તૃતીયો વિમર્શઃ ।

હવે કાર્યદ્વાર કહે છે.—

કાર્યં વિતારેન્દુવલ્લેપિ પુણ્યે, દીક્ષાં વિવાહં ચ વિના વિદધ્યાત્ ।

પુણ્યઃ પરેષાં હિ બલં હિનસ્તિ, બલં તુ પુણ્યસ્ય ન હન્યુરન્યે ॥ ૧ ॥

અર્થ—તારા અને ચંદ્રનું બળ નહીં ઠતાં પણ દીક્ષા અને વિવાહ સિવાયનાં બીજાં શુદ્ધ કાર્યો પુણ્ય નદ્વત્રમાં કરવાં, કારણ કે પુણ્ય નદ્વત્ર બીજાઈના બળને હણે છે, પણ પુણ્યનું બળ બીજાઈ હણી શકતા નથી.

ગોચરવને અથવા અષ્ટકવર્ગવને ચંદ્ર વિરુદ્ધ હોય, તથા તારાઈ જન્મ, યમ અને નિધનાદિકમાં રહેલી હોય, તોપણ પુણ્યમાં કાર્ય કરવું. ચંદ્ર અને તારાનું બળ હોય તો તો વિશેષે કરીને પુણ્યમાં કરવું. મૂળમાં “અપિ” શબ્દ લખ્યો છે તે પરથી આ પ્રમાણે જાણવું.—પુણ્ય નદ્વત્ર પાંચ રેલાના કે સાત રેલાના ચક્રમાં હુષ્ટ (અશુદ્ધ) ગ્રહવને વિંધાયું હોય, અથવા પાપ ગ્રહવને આક્રમણ કરાયું હોય, જોગવાયું હોય અથવા જોગવાનું હોય, અથવા પશ્ચિમ કે દક્ષિણ દિશામાં જતાં વચમાં પરિઘદંત્ર અને પાતવને તે દિશામાં વિવરીત હોય તોપણ પુણ્ય નદ્વત્રમાં ચંદ્રનું બળ હોય ત્યારે અથવા પુણ્યના ઉદયસમયે પુણ્યના જ મુહૂર્તમાં પ્રતિષ્ઠા, યાત્રા, દ્વૈર, અન્નપ્રાશન, ઉપનયન, વિદ્યારંજ, શ્વેત વસ્ત્ર પરિધાન (પહેરવું તે) વિગેરે સર્વ શુદ્ધ કાર્ય કરવાં, એમ રક્ષમાસ્ત્રા જ્ઞાપ્યમાં કહ્યું છે.

મૂળ શ્લોકમાં દીક્ષા અને વિવાહ એ બે કાર્ય વર્જ્યાં છે તેના ઉપલક્ષણથી કન્યાનો સંબંધ પણ પુણ્ય નદ્વત્રમાં વર્જવો. આ કાર્યો વર્જવાનું કારણ એ છે જે—પહેલાં પ્રજાપતિ પુણ્ય નદ્વત્રમાં પોતાની સ્ત્રીને પરણ્યો હતો. તે વખતે પુણ્ય નદ્વત્રના પ્રજાવથી તે અત્યંત કામની પીઠાથી પીઠાયો. તે પીઠાને સહન કરવામાં અશક્તિમાન થવાથી તેણે પુણ્યને શાપ આપ્યો કે—“અરે પાપી ! આજ પછી તું વિવાહનાં કાર્યોમાં અધિકારી નહીં આ.” આ પ્રમાણે શ્રુતિ છે, તે વિષે વિવાહવંદાવનમાં પણ કહ્યું છે કે—

“પુણ્યઃ સ્મ પુણ્યત્યતિકામમેવ, પ્રજાપતેઃ પ્રાપ્ત સ શાપમસ્માત્ ।”

“પુણ્યે પ્રજાપતિના કામને જ અત્યંત પોષણ કર્યું, તેથી તે પુણ્ય તે (પ્રજાપતિ) થી શાપને પામ્યું.”

કામને પોષણ કરનાર હોવાથી જ દીક્ષામાં પણ પુણ્ય અનધિકારી છે, તેથી તે ત્યાજ્ય છે, એમ જાણી લેવું. મૂળ શ્લોકમાં કહ્યું કે “પુણ્ય નદ્વત્ર બીજાઈના બળને હણે છે” એટલે કે કુતિશિ, કુવાર અને કુયોગાદિકના બળને હણે છે, પણ તે કુતિશિ, કુવાર વિગેરે

पुण्यना वळने हणता नथी. ते कुवारादिक जेम पुण्यना वळने हणता नथी, ते ज रीते ग्रहवेध, विरुद्ध तारापणुं ए विगेरे पुण्यना दोषने पण हणता नथी. अर्थात् पुण्य पोतानी जाते ज पोताना दोषने हणे ठे. तेथी करीने कहुं ठे के—“सिंहो यथा सर्वचतुष्पदानां तथैव पुण्यो वलवानुद्धनाम्” । “जेम सिंह सर्व पशुजमां वळवान् ठे, तेम पुण्य सर्व नक्षत्रोमां वळवान् ठे.

हवे कार्यना जेदने क्षीधे नक्षत्रोना अधोमुख विगेरे जेदो कहे ठे.—

अधोमुखानि पूर्वाः स्युर्मूलाश्लेषामघास्तथा ।

जरणीकृत्तिकाराधाः सिद्ध्यै खातादिकर्मणाम् ॥ २ ॥

अर्थ—त्रणे पूर्वा, मूल, अश्लेषा, मघा, जरणी, कृत्तिका अने विशाखा ए नव नक्षत्रो अधोमुख (नीचा मुख)वाळां ठे तेथी तेज खात विगेरे कार्यनी सिद्धि करनारां ठे. आदि (विगेरे) शब्दथी वाय, कूवा, तलाव, खाडि विगेरे खोदवामां तथा निधान खोदवामां (नाखवामां), द्यूत रमवामां, गुफामां प्रवेश करवामां, धातुकर्ममां, राजानी साथे खनाइमां तथा गणितना आरंजमां विगेरे कार्यमां श्रेष्ठ ठे.

तिर्ग मुखवाळां नक्षत्रो आ प्रमाणे ठे.—

तिर्यग्मुखानि चादित्यं मैत्रं ज्येष्ठा करत्रयम् ।

अश्विनीचान्द्रपौष्णानि कृषियात्रादिसिद्ध्ये ॥ ३ ॥

अर्थ—पुनर्वसु, अनुराधा, ज्येष्ठा, हस्त, चित्रा, स्वाति, अश्विनी, मृगशीर्ष अने रेवती, ए नव नक्षत्रो तिर्ग मुखवाळां ठे, तेज खेती, यात्रा विगेरे कार्यने सिद्ध करनारां ठे. अहीं पण आदि (विगेरे) शब्दथी अश्व, हस्ती अने बळद विगेरेने दमवामां, वेपार, राजा साथे संधि, वहाण करावुं, वहाण रस्ते जुं, वहाणने प्रथम हांकुं, गाकुं, रथ अने यंत्रने प्रथम चलाववां विगेरे कार्यमां पण श्रेष्ठ ठे.

हवे ऊर्ध्व मुखवाळां कहे ठे.—

ऊर्ध्वास्यान्युत्तराः पुण्यो रोहिणी श्रवणत्रयम् ।

आर्द्रा च स्युर्ध्वजह्वत्राजिषेकतरुर्मसु ॥ ४ ॥

अर्थ—त्रण उत्तरा, पुण्य, रोहिणी, श्रवण, धनिष्ठा, शतजिषक् अने आर्द्रा, ए नव नक्षत्रो ऊर्ध्व (उंचा) मुखवाळां ठे. तेज ध्वज, ठत्र, अजिषेक अने वृक्षनां कार्यामां शुज ठे. कर्म (कार्य) शब्द बहुवचनमां ठे, तेथी दुर्ग, प्राकार, तोरण, उद्यान, पट्टाजिषेक विगेरे कार्य करवामां शुज ठे.

આ પ્રમાણે સામાન્ય રીતે કાર્ય કહીને હવે પોતપોતાને સ્થાને નામનો પ્રકાશ કરવાપૂર્વક કેટલાંક ઉપયોગી કાર્યો કહે છે.—

કૃત્વાયદ્યુચતુષ્ટયવર્જી વિષમાસુ રાત્રિષુ ન યોષામ્ ।

સેવેત પુત્રકામઃ પૌષ્ણમધામૂલજ્ઞેષ્વપિ ચ ॥ ૫ ॥

અર્થ—પુત્રની ઇચ્છાવાળા પુરુષે કૃતુના પ્રથમના ચાર દિવસ વર્જીને વિષમ (એકી) રાત્રિભંડમાં સ્ત્રીને સેવવી નહીં, તથા રેવતી, મધા અને મૂલ નક્ષત્રમાં પણ સેવવી નહીં.

વિષમ રાત્રિને વર્જવા વિષે વિવેકવિલાસમાં કહ્યું છે કે—

“નિશાઃ પોરુશ નારીણામૃતુઃ સ્યાત્તાસુ ચાદિમાઃ ।

તિસ્રઃ સર્વૈરપિ ત્યાજ્યાઃ પ્રોક્તા તુર્યાપિ કેનચિત્ ॥ ૧ ॥”

“સ્ત્રીભંડને સોઠ રાત્રિ સુધી કૃતુ હોય છે, તેમાં પ્રથમની ત્રણ રાત્રિભંડ સૌને વર્જવા યોગ્ય છે. કોઈપણ ચોથી રાત્રિ પણ વર્જ્ય કહી છે.”

“ચતુર્થ્યાં જાયતે પુત્રઃ સ્વદ્દેપાયુર્ગુણવર્જિતઃ ।

વિદ્યાચારપરિચ્છેદો દરિદ્રઃ ક્લેશજાજનમ્ ॥ ૨ ॥”

“ચોથી રાત્રિએ પુત્ર ઉત્પન્ન થયો હોય તો તે અદ્વપ આયુષ્યવાળો, ગુણ રહિત, વિદ્યા અને આચારથી ત્રણ, દરિદ્ર અને ક્લેશના સ્થાનરૂપ થાય છે.”

વિષમ રાત્રિમાં સ્ત્રી પ્રત્યે ગમન ન કરવા વિષે કહ્યું છે કે—“સમાયાં નિશિ પુત્રઃ સ્યાદ્વિષમાયાં ચ પુત્રિકા” । “સમ રાત્રિએ સ્ત્રીગમન કરવાથી પુત્ર થાય છે, અને વિષમ રાત્રિએ પુત્રી થાય છે.” મૂલ શ્લોકમાં “વિષમ રાત્રિએ ગમન ન કરવું” એમ જે નિષેધ મુખે કહ્યું છે, તે વચન ગુપ્તિનું સત્યાપન કરવા માટે કહ્યું છે. એ રીતે આગળ પણ નિષેધ મુખની ઉક્તિમાં જાણી લેવું. રેવતી વિગેરે નક્ષત્રો મૂલ શ્લોકમાં વર્જવાનાં કહ્યાં છે, તે વિષે કહ્યું છે કે—

“ગર્જાધાને મધા વર્જ્યા રેવત્યપિ યતોઽનયોઃ ।

પુત્રજન્મદિને મૂલાશ્લેષે સ્તસ્તે ચ દુઃસ્વદે ॥ ૧ ॥”

“ગર્જા ધારણ કરવામાં મધા અને રેવતી વર્જ્ય છે, કારણ કે આ બે નક્ષત્રમાં ગર્જા રહે તો પુત્રના જન્મને દિવસે અનુક્રમે મૂલ તથા અશ્લેષા નક્ષત્ર આવે છે, તેથી તે મૂલ અને અશ્લેષાનો જન્મ અત્યંત દુઃસ્વદાયી છે. મૂલ તથા અશ્લેષામાં જન્મ થવાનું પ્રમાણ—“આધાનાદશમે જન્મ” “આધાનથી દશમા નક્ષત્રમાં જન્મ થાય છે,” એ વચન છે.

રક્ષાનીવ પ્રશસ્તેઽહિ જાતાઃ સ્યુઃ સૂનવઃ શુજ્ઞાઃ ।

અતો મૂલમપિ ત્યાજ્યં ગર્જાધાને શુજ્ઞાર્થિજિઃ ॥ ૨ ॥

“प्रशस्त दिवसे उत्पन्न अयेलां बाळको रत्ननी जेम शुचकारक आय ठे, तेथी शुचने इन्नार पुरुषोए गर्जाधानमां मूळ नक्षत्रनो पण त्याग करवो.”

हवे स्त्रीना सीमंतनुं मुहूर्त कहे ठे.—

सीमन्तः स्यान्नृवारेषु मासि षष्ठेऽष्टमेऽपि वा ।

हस्तमूलमृगादित्यपुष्यश्रुतिषु योषिताम् ॥ ६ ॥

अर्थ—स्त्रीनुं सीमंत कार्य पुरुष वारमां एटले रवि, मंगळ अने गुरुवारे ठे अथवा आठमे मासे अने हस्त, मूल, मृगशिर, पुनर्वसु, पुष्य अने श्रवण एटलां नक्षत्रमां शुच ठे.

त्रिविक्रम सीमंत कार्यने पुरुष नक्षत्रमां करवानुं कहे ठे. तेमां पण आ ज नक्षत्रो आवे ठे, केमके आ नक्षत्रो ज (बाकीनां स्त्रीरूप होवार्थी) पुरुषरूपे ठे.

“अर्वाग्निवाहकादाच्च पितृचन्द्रबलं सदा ।

स्त्रीणां सीमन्त उच्चाहे ग्राह्यमन्यत्र तत्पतेः ॥ १ ॥”

“विवाह कर्यां पहेलां (कन्याने) पिताना चंद्रनुं बळ सदा शुच ठे, स्त्रीनुं चंद्रनुं बळ सीमंत तथा विवाहमां बळवान् ठे, अने बीजां कार्यामां पतिनुं चंद्र बळ शुच ठे.”
एम व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे.

विष बाळकनी उत्पत्ति कहे ठे—

विषकौमारजन्म स्याद्वितीयाशनिसार्वजैः ।

सप्तम्यारशतर्दौश्च द्वादश्यर्काग्निजैस्तथा ॥ ७ ॥

अर्थ—बीज, शनि अने अश्लेषाए करीने, सातम, मंगळ अने शतजिषके करीने, तथा वारस, रविवार अने कृतिकाए करीने विष कुमार (संतति)नो जन्म आय ठे. एटले के आवा योगमां जो कोइ बाळक उत्पन्न आय तो ते विष कन्या के विष पुत्र आय ठे. तेनुं फळ.—

“विषकन्याख्या प्रथमं पित्रोर्विशदयंकरी ।

हन्ति पश्चात्पतिं श्वश्रूं श्वशुरं देवरं तथा ॥ १ ॥”

“विष कन्या प्रथम (कुमारिका अवस्थामां) माता अने पिताना वंशानो नाश करे ठे, अने पत्नी (परण्या पत्नी) पतिनो, सासुनो, ससरानो अने दीयरनो नाश करे ठे.”
विशेषमां व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे के—“अज्ञेजित् नक्षत्रमां करेलुं सर्व कार्य शुच ठे, पण तेमां उत्पन्न अयेलुं बाळक प्राये जीवतुं नथी.

हवे मूल विगेरे नक्षत्रमां उत्पन्न अयेला बाळकने आश्रीने कहे ठे.—

मूलस्यांघ्रिचतुष्के पितृ १ मातृ २ द्रव्यनाश ३ सौख्यानि ४ ।

बाह्यस्य जन्मनि स्युः क्रमतः सार्वस्य तूत्क्रमतः ॥ ८ ॥

અર્થ—મૂળના પહેલા પાદમાં બાલક ઉત્પન્ન થાય તો પિતાનો નાશ થાય, બીજામાં જન્મે તો માતાનો નાશ થાય, ત્રીજામાં જન્મે તો દ્રવ્યનો નાશ થાય અને ચોથામાં જન્મે તો સુખ થાય. અશ્લેષામાં બાલક જન્મે તો તેનું ઉત્ક્રમથી ફલ જાણવું, એટલે કે અશ્લેષાના પહેલા પાદમાં જન્મે તો સુખ થાય, બીજામાં જન્મે તો દ્રવ્યનો નાશ, ત્રીજામાં માતાનો નાશ અને ચોથા પાદમાં જન્મે તો પિતાનો નાશ થાય.

વરાહ તો મૂળના ચોથા પાદમાં જન્મેલા બાલકનું ફલ આ પ્રમાણે કહે છે.—

“દેત્રાધિપસંદૃષ્ટે શશિની નૃપસત્સુહૃદ્ગિરર્થપતિઃ ।

ઢેષ્કાણાંશકપૈર્વા પ્રાયઃ સૌમ્યૈઃ શુભ્રં નાન્યૈઃ ॥ ૧ ॥”

“આ તાત્કાલિક જન્મલક્ષમાં વિચારવાનું છે.—દેત્રાધિપે देखेला चंद्रमां एटले के ते वखते (जन्मसमये) जे राशिमां चंद्र होय ते राशिनो स्वामी जो चंद्रने जोतो होय तो मूलना चोथा पादमां जन्मेलो बालक राजा आय अने ते राशिना मित्रोए ते चंद्रने जोयो होय तो धनपति आय तथा चंद्रे आक्रमण करेला ढेष्काणनो अथवा नवांशनो स्वामी जो सौम्य होय अने ते चंद्रने जोतो होय तो ते शुभ्र हे अने अन्य एटले क्रूर स्वामी जोतो होय तो अशुभ्र हे.”

કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે—

“મૂલસ્યાંહિચતુષ્કે ક્રમેણ પશુનાશિની ૧ સુખકરી ચ ૨ ।

પિતૃપદ્મમથ દ્વપયતિ ૩ માતૃલપદ્મં ચ ૪ જાતા સ્ત્રી ॥ ૧ ॥”

“મૂળના પહેલા પાદમાં ઉત્પન્ન થયેલી કન્યા પશુનો નાશ કરે છે, બીજા પાદમાં જન્મી હોય તો સુખ કરનારી થાય છે, ત્રીજા પાદમાં જન્મી હોય તો પિતાના પદ્મનો નાશ થાય છે અને ચોથા પાદમાં જન્મી હોય તો માતાના પદ્મનો નાશ થાય છે.”

“મૂલે જાતોઽધમઃ સ્યાન્ના સ્ત્રી તુ પુણ્યવતી જવેત્ ।

જ્યેષ્ઠા મધ્યા વિપરીતાઽશ્લેષા તદુચ્ચયેઽધમા ॥ ૨ ॥”

“મૂલમાં જન્મેલો પુરુષ અધમ થાય છે, અને સ્ત્રી જન્મી હોય તો તે પુણ્યવતી થાય છે, જ્યેષ્ઠા અને મધ્યામાં જન્મે તો તેથી વિપરીત થાય છે, એટલે કે પુરુષ જન્મે તો પુણ્યવાન અને સ્ત્રી જન્મે તો અધમ થાય છે, અને અશ્લેષામાં જન્મે તો બન્ને અધમ થાય છે.”

“તૃતીયા દશમી કૃષ્ણા શનિર્જૌમફસંયુતા ।

શુક્લચતુર્દશી મૂલજાતઃ સંહરતે કુલમ્ ॥ ૩ ॥”

“શનિ, મંગલ અને બુધવારે કરીને સહિત કૃષ્ણપદ્મની ત્રીજ કે દશમ હોય અથવા શુક્લપદ્મની ચૌદશ હોય તે દિવસે મૂલ નક્ષત્ર હોય તેમાં ઉત્પન્ન થયેલો પુરુષ કુલનો દ્વય કરે છે.”

अश्लेषामां जन्मेदानुं फल आ प्रमाणे कथ्यं ठे.—

“सार्पांशे प्रथमे राजा द्वितीयांशे धनद्वयः ।

तृतीये जननीं हन्ति चतुर्थे पितृघातकः ॥ १ ॥”

“अश्लेषाना पहेला अंशमां (पादमां) जन्मे तो राजा आय, बीजा अंशमां जन्मे तो धननो द्वय आय, त्रीजा अंशमां जन्मे तो माताने हण्णे अने चोथामां जन्मे तो पिताने हण्णे.”

हवे मूल नक्षत्रनुं पुरुषस्वरूप कहे ठे.—

मूर्धा १ स्य २ स्कंध ३ बाहा ४ कर ५ हृदय ६ कटी ७ गुह्य ८ जानु ९ क्रमेण १०, स्युर्ध्वः पञ्च ५ पञ्चो ५ रग ८ करटिण्कराशष्ट ८ द्वि २ दि १० चर्क ६ तर्काः ६ । बाह्यश्वत्री १ पितृघ्नो २ संसलदृढबलवान् ३ राक्षसो ४ ब्रह्मघाती ५, राजा ६ नाशी ७ स्वसौख्यावह ८ इह चपलो ९ नश्वर १० आसु जातः ॥१॥

अर्थ—मूल पुरुषना मस्तक पर पांच घनी मूकवी, मुखमां ५, वे स्कंध पर ८, वे बाहुमां ८, वे हाथमां २, हृदय पर ८, कटी पर २, गुह्य पर १०, बन्ने जानुए ६ अने बन्ने पगे ६ घनी मूकवी. अहीं वे स्कंध पर आठ मूकवानी कही ठे तेमां दरेक पर चार चार मूकवी. ए ज प्रमाणे बाहु विगेरेमां पण व वे जागे मूकवी. बीजे ठेकाणे पण यथायोग्य आ प्रमाणे ज जाणवुं. आ घनीर्जने विषे उत्पन्न अयेलो बालक अनुक्रमे राजा १, पितृघाती २, दृढ खांधना बलवालो ३, राक्षस ४, ब्रह्महत्यारो ५, राजा ६, नाशवंत ७, सुखी ८, चपळ ९, अने नाशवंत (अह्मपायुवालो) आय ठे अर्थात् मस्तक परनी पांच घनीर्जमां जन्म अयो होय तो राजा आय, मुखनी पांच घनीमां जन्म अयो होय तो पितृघाती आय, ए रीते अनुक्रमे जाणवुं.

मूल पुरुषनी स्थापना.

मस्तके	५	राजा
मुखे	५	पितृहंता
वे स्कंधे	८	खांधवालो
वे बाहुए	८	राक्षस
वे हाथे	२	ब्रह्मघाती
हृदये	८	राज्यधर
कटीए	२	अह्मपायु
गुह्ये	१०	सुखी
वे जानुए	६	चपळ
वे पगे	६	अह्मपायु

કોઈ આચાર્ય આ પ્રમાણે કહે છે.—

“બ્રહ્મહત્યાકરઃ પાણૌ યદ્વા માતુલઘાતકઃ ।

ગુહ્યજાતો ધનં હન્યાદ્વૃક્ત્વે ચ સુખી જીવેત્ ॥ ૧ ॥

ન જીવેદ્વામજંઘાયાં પાંથો વા જાયતે નરઃ ।

દક્ષિણસ્યાં તુ જંઘાયાં જાતકઃ સ્યાન્મહાધની ॥ ૨ ॥

કૃન્નાજીવતિ વાંમેડંઠૌ દક્ષિણે ધનપુણ્યવાન્ ॥”

“મૂળ નદ્યત્રની હાથની ધમ્મીમાં ઉત્પન્ન થયો હોય તો બ્રહ્મહત્યા કરનાર થાય, આ પ્રવા મામાનો ઘાત કરે, ગુહ્ય સ્થાનની ધમ્મીમાં જન્મ્યો હોય તો ધનનો નાશ કરે અને વૃદ્ધ-પણામાં સુખી થાય, વામ (ઋત્વી) જંઘાની ધમ્મીમાં જન્મ્યો હોય તો જીવે નહીં અને જીવે તો પૈથિક થાય, જમણી જંઘાની ધમ્મીમાં જન્મ્યો હોય તો મહા ધનવાન્ થાય, ઋત્વા પગની ધમ્મીમાં જન્મ્યો હોય તો મહા કષ્ટે જીવે, અને જમણા પગની ધમ્મીમાં જન્મ્યો હોય તો ધનવાન્ તથા પુણ્યવાન્ થાય.”

કેટલાક મૂળને વૃદ્ધરૂપે કહે છે, તે આ પ્રમાણે.—

“પાત્ ૧ સ્તંબ ૨ હૃદ્ધિ ૩ શાખા ૪ દલ ૫ કુસુમ ૬ ફલે ૭ સ્યુઃ શિખાયાં ૮ ચ ઘટ્યો, મૂલજોર્વાર્ધિ ૪ સપ્તા ૭ ઇક દશક ૧૦ નવે ૯ ધ્વં ૯ ગ ૬ રુદ્ધ ૧૧ પ્રમાણાઃ ।

મૂલા ૧ ર્થ ૨ ત્રાત્ ૩ માતૃઃ કૃપયતિ ૪ પતતિ ૫ પ્રૌઢમંત્રી ૬ નૃપશ્ચ ૭,

સ્યાદેતાસુ પ્રસૂતઃ શ્રયતિ કૃશતરં ચાયુરેતદ્ધિખાયામ્ ૮ ॥ ૧ ॥”

“મૂળ વૃદ્ધના મૂળમાં ૪ ધમ્મી મૂકવી, અર્ધમાં ૭, ઠાલમાં ૮, શાખામાં ૧૦, પત્રમાં ૯, પુષ્પમાં ૫, ફલમાં ૬, તથા શિખા (ટોચ) ઉપર ૧૧ ધમ્મી મૂકવી. આ ધમ્મીમાં જન્મેલાનું ફલ અનુક્રમે આ પ્રમાણે—મૂળનો નાશ કરે ૧, અર્થનો નાશ કરે ૨, જાણનો નાશ કરે ૩, માતાનો નાશ કરે ૪, પોતે નાશ પામે ૫, મોટો મંત્રી થાય ૬, રાજા થાય ૭, અને શિખામાં નદ્યત્ર હોય તો અદ્વિપાયુ થાય ૮.” કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે શિખામાં નદ્યત્ર હોય તો મોટા આયુષ્યવાળો થાય.

મૂળ વૃદ્ધની સ્થાપના.

મૂળે	૪	મૂળપાત
અર્ધે	૭	અર્થહાનિ
ઠાલે	૮	ત્રાત્નાશ
શાખાએ	૧૦	માતૃનાશ
પત્રે	૯	મરણ
પુષ્પે	૫	મંત્રી થાય
ફલે	૬	રાજ્યપ્રાપ્તિ
શિખાએ	૧૧	અદ્વિપાયુ

अन्य शास्त्रमां मूल पुरुषार्थी विपरीत अश्लेषा पुरुष पण आ प्रमाणे कह्यो ठे.—

“अश्लेषाघटिकाषष्टिरेवं स्थाप्या नराकृतिः ।

आदौ पादद्वये पञ्च जान्वोः पञ्च गुदेऽष्ट च ॥ १ ॥

नाजावष्टौ हृदि द्वौ च पाण्योरष्टौ द्वयं जुजे ।

स्कन्धयोर्दशकं वक्त्रे षट् शीर्षे पञ्चि कृमात् ॥ २ ॥

मृति १ त्रिमः २ सुखं ३ व्याधि ४ राज्यं ५ हत्या ६ च दैत्यता ७ ।

स्कन्धिलः ८ पितृहा ९ नेता १० फलं ज्ञेयं यथाक्रमम् ॥ ३ ॥”

“अश्लेषा नक्षत्रनी ६० घनीष्ठ आ प्रमाणे नरनी आकृतिए स्थापवी—प्रथम बे पगमां ५ घनी मूकवी, पत्नी अनुक्रमे बे जानुमां ५, गुदामां ८, नाजिमां ८, हृदयमां २, बे हाथमां ८, बे बाहुमां २, बे स्कंध उपर १०, मुखमां ६ अने मस्तक पर ६. तेनुं फल अनुक्रमे पगथी आ प्रमाणे जाणवुं. मरण १, त्रमण २, सुख ३, व्याधि ४, राज्य ५, हत्या करनार ६, राक्षसपणुं ७, खांधवाळो ८, पितानो घाती ९, राजा १०.”

अश्लेषा पुरुषनी स्थापना.

बे पग	५	मरण	बे हाथ	८	हत्या करनारो
बे जानु	५	त्रमण	बे बाहु	२	राक्षस
गुदाए	८	सुख	बे स्कंध	१०	खांधवाळो
नाजिए	८	व्याधि	मुखे	६	पितृघाती
हृदये	२	राज्य	मस्तके	६	राजा

ए ज रीते मूल वृक्षार्थी विपरीत अश्लेषा वृक्ष पण अन्य शास्त्रमां कहेलुं जाणवुं. विशेष ए के घनीनो क्रम मूल वृक्षनी जेम ज लेवो.

अश्लेषा वृक्षनी स्थापना.

शिखाए	४	अष्टपायु
फले	७	राज्यप्राप्ति
पुष्पे	८	मंत्री आय
पत्रे	१०	मृत्यु
शाखामां	५	मातृनाश
ठाकामां	५	प्रातृनाश
थरु	६	अर्थहानि
मूले	११	मूलनाश

विवेकविद्वास विगेरे ग्रंथोमां तो मूल अने अश्लेषानां मुहूर्तोए करीने जन्मेदानुं फल आ प्रमाणे कहेलुं ठे.—

“આથઃ પૃથ્વ્યયોવિંશો દ્વિતીયો નવમોઽષ્ટમઃ ।

અષ્ટાદશશ્ચ મૂલસ્ય મુહૂર્ત્તા દુઃખદા જનૌ ॥ ૧ ॥

ત્રયોવિંશપચ્ચવિંશૌ દ્વાવિંશોઽષ્ટત્રયોદશૌ ।

एकोनत्रिंशत्रिंशौ च सार्धे स्युरशुजाः दूणाः ॥ २ ॥”

“મૂલ નક્ષત્રના પહેલા, ઠાઠા, ત્રેવીશમા, વીજા, નવમા, આઠમા અને અઢારમા મુહૂર્ત્તમાં જન્મ આવ્યો તો તે દુઃખદાયી છે. તથા અશ્લેષાના ત્રેવીશમા, પચીશમા, બાવીશમા, આઠમા, તેરમા, ઊગણત્રીશમા અને ત્રીશમા મુહૂર્ત્તમાં જન્મ આવ્યો તો તે પણ અશુભ (દુઃખદાયી) છે.” આનું કારણ એ છે જે આ મુહૂર્ત્તોના સ્વામીનું ક્રૂર છે, માટે તે અશુભ છે. તે સ્વામીનું આ પ્રમાણે.—

“રાહસ્યો ૧ યાતુધાનશ્ચ ૨ સોમઃ ૩ શક્રઃ ૪ ફણીશ્વરઃ ૫ ।

પિતૃ ૬ માતૃ ૭ યમાઃ ૮ કાલો ૯ વૈશ્વદેવો ૧૦ મહેશ્વરઃ ૧૧ ॥ ૧ ॥

સાધ્યદેવઃ ૧૨ કુબેરશ્ચ ૧૩ શક્રો ૧૪ મેઘો ૧૫ દિવાકરઃ ૧૬ ।

ગંધર્વો ૧૭ યમદેવશ્ચ ૧૮ બ્રહ્માવિષ્ણુમય ૧૯ સ્તતઃ ॥ ૨ ॥

ઈશ્વરો ૨૦ વિષ્ણુ ૨૧ રિન્દ્રાણી ૨૨ પવનો ૨૩ મુનય ૨૪ સ્તથા ।

ષણ્મુખો ૨૫ ત્રિંગિરીટી ૨૬ ચ ગૌરી ૨૭ માતૃ ૨૮ સરસ્વતી ૨૯ ॥ ૩ ॥

પ્રજાપતિ ૩૦ શ્ચ મૂલસ્ય ત્રિંશનુમુહૂર્ત્તનાયકાઃ ।

વિપરીતાઃ પુનર્જેયા અશ્લેષાજાતવાલકે ॥ ૪ ॥”

“મૂલ નક્ષત્રનાં ત્રીશ મુહૂર્ત્તોના નાયકો અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે.—

રાહસ્ય ૧, યાતુધાન (રાહસ્ય) ૨, સોમ ૩, શક્ર ૪, નાગેન્દ્ર ૫, પિતૃ ૬, માતૃ ૭, યમ ૮, કાલ ૯, વૈશ્વદેવ ૧૦, મહેશ્વર ૧૧, સાધ્યદેવ ૧૨, કુબેર ૧૩, શક્ર ૧૪, મેઘ ૧૫, દિવાકર ૧૬, ગંધર્વ ૧૭, યમદેવ ૧૮, બ્રહ્માવિષ્ણુ ૧૯, ઈશ્વર ૨૦, વિષ્ણુ ૨૧, રિન્દ્રાણી ૨૨, પવન ૨૩, મુનિનું ૨૪, ષણ્મુખ (કાર્તિકસ્વામી) ૨૫, ત્રિંગિરીટી ૨૬, ગૌરી ૨૭, માતૃ ૨૮, સરસ્વતી ૨૯ અને પ્રજાપતિ ૩૦. આથી વિપરીત (એટલે ઘેઘેથી અનુક્રમે) અશ્લેષાનાં મુહૂર્ત્તોના નાયકો જાણવા. તેમાં ઉત્પન્ન થયેલા બાલકનું પણ તે પ્રમાણે (નાયક પ્રમાણે) ફલ જાણવું.”

હવે મૂલ નક્ષત્રમાં જન્મેલા બાલક માટે શાંતિનો વિધિ કહે છે.—

ત્યજેન્ન વીક્ષેત સમાષ્ટકં વા, વાલ્લં પિતા મૂલવિકારશાન્ત્યૈ ।

શતૌષધીમૂલમૃદમ્બુરલૈઃ, સ્નાયાચ્છ દુત્વા સશિશુપ્રસૂકઃ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—મૂલના વિકાર (દોષ)ની શાંતિ કરવા માટે પિતાએ તે બાલકનો ત્યાગ કરવો, એટલે કે પોતાના ઘરથી દૂર રાખવો. અથવા આવ વર્ષ સુધી તે બાલકને જોવો

नहीं. पढी शांतिनो होम करीने सो उषधीनां मूल, सात प्रकारनी माटी, तीर्थोनां जळ अने पंच रत्नथी बाळक तथा तेनी माता सहित पोते स्नान करवुं. उषधीउनी साथे पंचगव्य, हाथीनो मद, बीज सहित पंचकषाय अने सर्वौषधी पण लेवी, एटके के सुवर्ण-मय मूल नक्षत्रनुं राक्षसरूप कराववुं. पढी सो ठिजवाळा घनामां ते राक्षस तथा सर्वे उषधी विगेरे नाखवुं अने तेनी विधिने जाणनार विद्वान् पासे होम कराववापूर्वक स्नान करवुं. अश्लेषामां जन्मेला बाळकनो पण आ ज विधि ठे, परंतु सुवर्णना राक्षसने बदले सुवर्णना सर्पनुं रूप बनाववुं. आ मूल विधान तथा अश्लेषा विधान विस्तारथी गृहस्थ-धर्मसमुच्चय विगेरे ग्रंथोमां आप्थुं ठे. ते बहु दोष युक्त होवाथी अहीं तेनो विस्तार कथों नथी. बहु सावद्य आरंजना पापथी जय पामनार पुरुषे तो मूल अथवा अश्ले-पामां बाळकनो जन्म आय त्यारे सर्व नक्षत्रोना जोगवनार नवग्रहोए पण जेनां चरण-कमळ सेवातां ठे एवा श्रीमान् अरिहंतनी तथा विशेषे करीने मूल नक्षत्रमां ज उत्पन्न अयेला श्रीसुविधि स्वामीनी अष्टोत्तरशत प्रकारी स्नात्र पूजा शास्त्रोक्त विधि प्रमाणे महोत्सवपूर्वक जणाववी. एम करवाथी पण समग्र कुत्र उपजवोनी शांति अयेली सर्वत्र साक्षात् जोवामां आवे ठे.

अहीं केटलाक कहे ठे. के—

“विष्कंजादिकुयोगेषु कुलिके सत्रिपुष्करे ।

संक्रान्तौ दुर्दिने विष्टौ मूलाश्लेषाजवालके ॥ १ ॥

गणकेनैव कर्त्तव्यं पौष्टिकं मूलसार्पयोः ।”

“विष्कंजादिक कुयोगमां, कुलिकमां, त्रिपुष्करमां, संक्रान्तिमां, खराव दिवसे, विष्टिमां, मूलमां अने अश्लेषामां बाळकनो जन्म अयो होय तो मूल अने अश्लेषानुं पौष्टिक कर्म गणकनी (जोशीनी) पासे ज कराववुं.”

जन्मादिकमां उपयोगी नक्षत्रोना कुल्यादिक जेदो कहे ठे.

कुल्यजान्यश्विनी पुष्यो मघा मूलोत्तरात्रयम् ।

छिदैवतं मृगश्रित्राकृत्तिकावासवानि च ॥ ११ ॥

उपकुट्टयानि जरणी ब्राह्मं पूर्वात्रयं करः ।

ऐन्द्रमादित्यमश्लेषा वायव्यं पौष्णवैष्णवे ॥ १२ ॥

अर्थ—अश्विनी, पुष्य, मघा, मूल, उत्तराफाट्गुनी, उत्तराषाढा, उत्तराजात्रपद, विशाखा, मृगशीर्ष, चित्रा, कृत्तिका अने धनिष्ठा ए वार नक्षत्रो कुल्य कहेवाय ठे (११) जरणी, रोहिणी, पूर्वाफाट्गुनी, पूर्वाषाढा, पूर्वाजात्रपद, हस्त, ज्येष्ठा, पुनर्वसु, अश्लेषा, स्वाति, रेवती अने श्रवण ए वार नक्षत्रो उपकुल्य कहेवाय ठे.

કુદ્યાદિક નક્ષત્રોનું ફલ કહે છે.—

पूर्वेषु जाता दातारः संग्रामे स्थायिनां जयः ।

अन्येषु त्वन्यसेवार्त्ता यायिनां च सदा जयः ॥ १३ ॥

અર્થ—પૂર્વે એટલે કુદ્ય નક્ષત્રમાં જન્મ થયો હોય તો તે દાતાર થાય છે, અને એ નક્ષત્રોમાં જો સંગ્રામ (યુદ્ધ) થયું હોય તો સ્થાયિનો એટલે પોતાને સ્થાને રહેલા રાજાનો જય થાય છે, અર્થાત્ ચમી આવેલા રાજાનો પરાજય થાય છે. તથા અન્ય એટલે ઉપ-કુદ્ય નક્ષત્રમાં જો જન્મ થયો હોય તે બીજાની (રાજાદિકની) સેવા-નોકરી કરનારા થાય છે, અને તે નક્ષત્રોમાં જો યુદ્ધ થયું હોય તો, ચમી આવનારનો જય થાય છે અર્થાત્ સ્થાનમાં રહેલાનો પરાજય થાય છે.

हवे कुड्योपकुड्य नक्षत्रो कहे છે.—

कुड्योपकुड्यज्ञान्यार्ज्याऽजिजिन्मैत्राणि वारुणम् ।

फलन्त्येतानि पूर्वोक्तद्वયसाधारणं फलम् ॥ १४ ॥

અર્થ—આર્જ્યા, અજિજિત્, અનુરાધા અને શતતારકા એ ચાર નક્ષત્રો કુદ્યોપકુદ્યક છે. આ નક્ષત્રો પૂર્વે કહેલા બન્નેનું સાધારણ ફલ આપે છે, એટલે કે તે નક્ષત્રોમાં જન્મેલા દાતાર પણ થાય છે, અને અન્યના સેવકો પણ થાય છે; અને યુદ્ધ થયું હોય તો સંધિ થાય છે. કહ્યું છે કે—“કુદ્યોપકુદ્યજ્ઞે સન્ધિઃ” “કુદ્યોપકુદ્ય નક્ષત્રમાં યુદ્ધ થાય તો સંધિ થાય.”

हवे वारोना कुड्यादिक जेदो कहे છે.—

गुर्वर्काकीन्दवः कुड्या उपकुड्यः कुजः सितः ।

तमश्चाथ बुधो मिश्रस्तत्र नक्षत्रवत्फलम् ॥ १५ ॥

અર્થ—ગુરુ, સૂર્ય, શનિ અને ચંદ્ર એ ચાર વારો કુદ્ય છે, મંગલ અને શુક્ર એ બે ઉપ-કુદ્ય છે, તથા રાહુ અને બુધ મિશ્ર એટલે કુદ્યોપકુદ્ય છે. તે સર્વેનું ફલ નક્ષત્રો પ્રમાણે જાણવું. અહીં રાહુ વાર નથી, તોપણ ગ્રહોનો પ્રસંગ હોવાથી તેને લીધો છે.

કેટલાએક આચાર્યોં તિથિ, વાર, સમય અને રાશિના યોગે કરીને કુદ્ય યોગ આ પ્રમાણે કહે છે.—

“सूर्योदये कुजस्याहि नन्दा वृश्चिकमेपयोः १ ।

कुलीरयुग्मकन्यानां जघ्ना यामे बुधाहनि २ ॥ १ ॥

चापसिंहघटानां च मध्याह्ने वाक्पतौ जया ३ ।

वणिग्वृषजयो रिक्ता त्रियामान्ते जृगोर्दिने ४ ॥ २ ॥

सूर्यास्ते शनिवारे तु पूर्णा स्यान्नकमीनयोः ५ ।

कुलजास्तिथयो वारे वेदायां राशिषु क्रमात् ॥ ३ ॥”

“मंगलवारने दिवसे सूर्योदय वखते वृश्चिक अथवा मेष राशि होय अने नंदा तिथि होय, बुधवारने दिवसे पहेला पहोरने अंते कर्क, मिथुन के कन्या राशि होय अने ज्ञा तिथि होय, गुरुवार दिवसे मध्याह्न समये धन, सिंह के कुंज राशि अने जया तिथि होय, शुक्रवार दिवसे त्रण पहोरने अंते तुला के वृष राशि अने रिक्ता तिथि होय, तथा शनि-वार सूर्यास्त समये मकर के मीन राशि अने पूर्णा तिथि होय, आ प्रमाणे अनुक्रमे वार, वेळा अने राशिने विषे तिथिउं होय तो ते तिथिउं कुव्य कहेवाय ठे, अने तेथी करीने ज ते तिथिउं ते ते वखते उत्तम ठे.

हवे रवि पुरुष कहे ठे.—

मूर्धा ३ स्यां ३ स २ जुजा २ करो २ र ५ उदरा १ धोजाग १ जानु २ क्रमे ६, ष्वभिन्निद्वियमद्विपञ्चकुट्टकैकेषु जेष्वर्कजात् ।

जूपः १ स्वादृशनो २ ऽसलो ३ऽधिकबल ४ श्रौरो ५ धनी ६ शीलवान् ७, जारः ८ स्यात्पथिकश्च ए जिह्वा १० रपि चोत्पन्नः क्रमाद्वालकः ॥ १६ ॥

अर्थ—सूर्यना नक्षत्रांनी पहेलां त्रण नक्षत्रो सूर्य पुरुषना मस्तक पर मूकवां, पढीनां ३ मुखमां, पढी खजा उपर २, जुजा पर २, हाथमां २, हृदय उपर ५, उदर पर १, अधो-जागे (गुह्ये) १, जानुए २ अने पगमां ६ मूकवां. ते ते नक्षत्रमां उत्पन्न थयेला वाल-कने आ प्रमाणे अनुक्रमे फळ जाणवुं.—राजा १, मिष्ट जोजनवाळो २, खांधवाळो ३, अधिक बलवान् ४, चोर ५, धनवान् ६, शीलवान् ७, परस्त्रीरत ८, पथिक ए अने जिह्वा १०. बे बाहुए होय तो स्थानत्रष्ट आय एम कोइ ठेकाणे कहुं ठे.

रवि नरनी स्थापना.

मस्तके	३	राजा
मुखे	३	मिष्टजोजी
बे स्कंधे	२	खांधवाळो
बे बाहुए	२	बलवान्
बे हाथे	२	चोर
हृदये	५	धनवान्
नाडीए	१	सुशील
गुह्ये	१	परस्त्री पर आसक्त
बे जानुए	२	परदेशगमन
बे पगे	६	जिह्वाचारी

વિશેષ એ છે જે આ પરથી આયુષ્યનું જ્ઞાન પણ થાય છે.—

“શતં મૂર્ધ્નિ મુખે સ્કન્ધે ચાશીતિર્નૃજહસ્તયોઃ ।

સપ્તસપ્તિવર્ષાણિ હૃદ્ધાન્યોરષ્ટષટ્કા ॥ ૧ ॥

ગુહ્યે ષષ્ટિસ્તથા જાન્વોરષ્ટ ષટ્ પાદયોસ્તથા ।

રવિચક્રે ક્રમેણૈવમાયુર્જેયં વિચક્ષ્ણૈઃ ॥ ૨ ॥”

“રવિના ચક્રમાં વિદ્વાનોએ આ પ્રમાણે અનુક્રમે આયુષ્ય જાણવું.—મસ્તક પર નહત્ર હોય તો સો વર્ષનું આયુષ્ય આય, મુખ અથવા સ્કંધ પર હોય તો એંશી વર્ષ, બાહુ અથવા હાથમાં હોય તો ૭૭ વર્ષ, હૃદય અથવા નાજી પર હોય તો ૬૦ વર્ષ, ગુહ્યે હોય તો ૬૦ વર્ષ, જાનુ પર હોય તો ૮ વર્ષ અને પગમાં હોય તો ૮ વર્ષનું આયુષ્ય જાણવું.”

હવે જાતકર્માદિકને આશ્રીને કહે છે.—

સ્યાજ્ઞાતકર્મ ચરલઘુમૃદુધ્રુવર્ક્ષેશ્વમીષુ નામાપિ ।

તદ્ધાવિરુદ્ધમુજયોર્યોની ૧ ગણ ૨ રાશિ ૩ તારકા ૪ વર્ગેઃ ૫ ॥૧૭॥

અર્થ—ચર, લઘુ, મૃદુ અને ધ્રુવ નહત્રોમાં જાતકર્મ કરવું. નામ પણ આ નહત્રોમાં પામવું અને તે નામ બંનેના (દંપતીના) થોનિ, ગણ, રાશિ, તારા અને વર્ગે કરીને અવિરુદ્ધ પામવું.

જાતકર્મે કરીને ષષ્ટીજાગરણાદિક પણ આ ચરાદિક નહત્રોમાં જ કરવું. ચરાદિક નહત્રો પણ શુભ ચંદ્રવર્મે યુક્ત લેવાં અથવા તે નહત્રો ઉદયસમયનાં લેવાં, અથવા તે નહત્રો સંબંધી મુહૂર્ત્તમાં કાર્ય કરવું. આ ત્રણ પ્રકારમાંથી પૂર્વ પૂર્વને અજાણે ઉત્તર ઉત્તર પ્રકાર લેવો એટલે કે ચંદ્રવલ્લ ન હોય તો ઉદયવલ્લ લેવું અને ઉદયવલ્લ ન હોય તો મુહૂર્ત્ત લેવું. તે વિષે વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ધિષ્ણયાનાં મૌહૂર્ત્તિકમુદયાત્સિતરશ્મિયોગાચ્ચ ।

અધિકવલ્લં યથોત્તરમિતિ”

“નહત્રોનું મુહૂર્ત્ત બલવાન છે, તે કરતાં ઉદયવલ્લ વધારે બલવાન છે અને તે કરતાં પણ ચંદ્રવલ્લ વધારે બલવાન છે એમ ઉત્તરોત્તર વધારે બલવાન છે.”

જો તે જ દિવસનું નહત્ર હોય અને તે જ નહત્રના મુહૂર્ત્તમાં કાર્ય કરાય તો તે અત્યંત શુભ છે. તે વિષે શૌનક કહે છે કે—“નહત્રવત્ક્ષણાનાં વલ્લમુક્તં વિગુણિતં સ્વનહત્રે ।” “મુહૂર્ત્તોનું બલ પણ નહત્રના જેટલું જ કહ્યું છે. તેમાં પણ પોતાના નહત્રમાં બમણું કહ્યું છે.” એ પ્રમાણે સર્વત્ર જાણવું.

તે વાલકનું નામ પણ દંપતીને અવિરુદ્ધ કરવું. તે સાથે ગુરુ શિષ્ય અને સ્વામી સેવક વિગેરેને પણ અવિરુદ્ધ સમજવું.

हवे अठ्यावीश नक्षत्रोनी योनि कहे ठे.

उड्डनां योन्योऽश्व १ द्विप २ पशु ३ जुजंगा ४ द्वि ५ शुनकौ ६-
त्व ७ जा ८ मार्जारा ए खुद्रय १०, ११ वृष १२ मह १३ व्याघ्र १४ महिषाः १५ ।
तथा व्याघ्रै १६ ऐ १७ ए १८ श्व १९ कपि २० नकुलछन्द २१, २२ कपयो २३
हरि २४ वाजी २५ दन्तावलरिपु २६ रजः २७ कुञ्जर २८ इति ॥ १८ ॥

अर्थ—अश्विनीशी आरंजीने नक्षत्रोनी योनि एटले उत्पत्तिस्थान अनुक्रमे आ प्रमाणे ठे.—अश्व १, हाथी २, पशु (बकरो) ३, जुजंग (सर्प) ४, अहि (सर्प) ५, कूतरो ६, बिलामो ७, बकरी ८, बिलामो ९, पढी बे नक्षत्रोनी उंदर १०, ११, बळद १२, पानो १३, वाघ १४, पानो १५, व्याघ्र १६, मृग १७, मृग १८, कूतरो १९, वानर २०, पढी बे नक्षत्रोनी नोळीयो २१, २२, वानर २३, सिंह २४, घोमो २५, सिंह २६, बकरो २७ अने हाथी २८. गुरु, शिष्य अने दंपती विगेरेना योगने माटे पूर्वाचार्योए आ योनिनी कटपना करी ठे, पण सत्य नथी. ए प्रमाणे रत्नमाला जाण्यमां कहेव ठे.

हवे योनिवैर कहे ठे.

श्वैर् हरीजमहिवन्तु पशुप्लवंगं, गोव्याघ्रमश्वमहमोतुकमूषिकं च ।

लोकात्तथाऽन्यदपि दम्पतिर्जर्तृदृत्ययोगेषु वैरसिंह वर्ज्यमुदाहरन्ति ॥१९॥

अर्थ—कूतराने अने मृगने परस्पर वैर ठे. ए ज रीते सिंह अने हाथी, सर्प अने नोळीयो, बकरो अने वानर, बळद अने वाघ, घोमो अने पानो तथा बिलामो अने उंदर, ए सर्वेने परस्पर वैर ठे. आ सिवाय पण वाघ अने मृग, कूतरो अने बिलामो इत्यादि लोकप्रचलित वेरो पण जाणवां. स्त्री पुरुष अने स्वामी सेवक विगेरेना योगमां आ वैर वर्जवानुं कहुं ठे. उपलक्षणथी गुरु शिष्य विगेरेमां पण वैर वर्जवुं. अर्थात् एकनुं जन्मनक्षत्र अश्विनी होय तो कूतरानी योनि थइ, बीजाना जन्मनक्षत्रनी योनि मृग होय तो ते परस्पर वैर कहेवाय ठे. व्यवहारप्रकाशमां विशेष आ प्रमाणे ठे.—

“विहाय जन्मजं कार्ये नामजं न प्रमाणयेत् ।

जन्मजस्यापरिज्ञाने नामजस्य प्रमाणाता ॥ १ ॥”

“कार्यमां जन्मना नक्षत्रनो त्याग करीने नामना नक्षत्रने प्रमाण करवुं नहीं, परंतु जन्मनक्षत्रनी खबर न होय तो नामना नक्षत्रने प्रमाण करवुं.” तेमज

“द्वयोर्जन्मजयोर्मेळो द्वयोर्नामजयोस्तथा ।

जन्मनामजयोर्मेळो न कर्तव्यः कदाचन ॥ २ ॥”

“बन्नेनां जन्मनक्षत्रनो योग करवो, अथवा बन्नेनां नामनक्षत्रनो योग करवो

પરંતુ એકનું જન્મનદ્વત્ર અને બીજાનું નામનદ્વત્ર એ બેનો યોગ કદાપિ કરવો નહીં.”
અર્થાત્ એકના જન્મનદ્વત્રની સ્વરૂપ ન હોય તો બન્નેનાં નામનદ્વત્રો જ લેવાં. એ જ પ્રમાણે
ગણ, રાશિ વિગેરેમાં પણ જાણવું.

હવે સત્યાવીશ નદ્વત્રોના ગણો કહે છે—

દિવ્યો ગણઃ કિલ્લ પુનર્વસુપૂષ્યહસ્ત-

સ્વાત્યશ્વિનીશ્રવણપૌષ્ણમૃગાનુરાધાઃ ।

સ્થાન્માનુષસ્તુ જરણી કમલાસનદ્વ-

પૂર્વોત્તરાત્રિતયશંકરદૈવતાનિ ॥ ૨૦ ॥

રહોગણઃ પિતૃજરાક્ષસવાસવૈન્દ્ર-

ચિત્રાદ્દિદૈવવરુણાગ્નિજુજંગજાનિ ।

પ્રીતિઃ સ્વયોરતિ નરામરયોસ્તુ મધ્યા

વૈરં પલાદસુરયોર્મૃતિરન્ત્યયોસ્તુ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ—પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, સ્વાતિ, અશ્વિની, શ્રવણ, રેવતી, મૃગશીર્ષ અને અનુ-
રાધા, એ એ નદ્વત્રો દેવગણ છે. જરણી, રોહિણી, ત્રણ પૂર્વા, ત્રણ ઉત્તરા અને આર્દ્રા
એ એ નદ્વત્રો મનુષ્યગણ છે. (૨૦) મધ્યા, મૂલ, ધનિષ્ઠા, જ્યેષ્ઠા, ચિત્રા, વિશાખા, શત-
ત્તિપક્, કૃત્તિકા અને અશ્લેષા એ નવ રાક્ષસગણ છે. આમાં બન્નેનો એક જ વર્ગ હોય તો
અત્યંત પ્રીતિ રહે, એકનો દેવવર્ગ અને બીજાનો નરવર્ગ હોય તો મધ્યમ પ્રીતિ રહે, રાક્ષસ અને
દેવવર્ગ હોય તો વૈર રહે, તથા મનુષ્ય અને રાક્ષસવર્ગ હોય તો મૃત્યુ આય. કહ્યું છે કે—

“સ્વકુલે પરમા પ્રીતિર્મધ્યમા દેવમર્ત્યયોઃ ।

દેવરાક્ષસયોર્વૈરં મરણં મર્ત્યરક્ષસોઃ ॥ ૧ ॥”

“પોતાના વર્ગમાં અત્યંત પ્રીતિ રહે, દેવ અને મનુષ્યને મધ્યમ પ્રીતિ રહે, દેવ અને
રાક્ષસને વૈર આય, અને મનુષ્ય તથા રાક્ષસને મૃત્યુ આય, અર્થાત્ તે બે વર્ગમાં હોય તો
મરણ આય.” અજિજિત્ નદ્વત્ર એકજ વિદ્યાધરના ગણમાં છે એમ કેટલાક કહે છે.

વિશેષ એ છે જે—વર વિગેરે મુખ્ય માણસનો રાક્ષસગણ હોય અને વધુ વિગેરે ગૌણ
માણસનો મનુષ્યવર્ગ હોય તોપણ તે બન્નેને શુભ રાશિકૂટ હોય, તેના સ્વામીની મૈત્રી
હોય, યોનિની શુદ્ધિ હોય તથા નાનીવેધની શુદ્ધિ હોય તો તે યોગ શુભ છે. તે વિષે
ગર્ગ કહે છે કે—

“રહોગણો યદા પુંસઃ કુમારી નૃગણા જવેત્ ।

સજ્જકૂટં ૧ સ્વગપ્રીતિ ૨ યોનિશુદ્ધિ ૩ સ્તદા શુભમ્ ॥ ૧ ॥”

“જ્યારે પુરુષનો રાહસગણ હોય અને કુમારીનો મનુષ્યગણ હોય ત્યારે શુદ્ધ રાશિકૂટ, મહત્તી મૈત્રી અને યોનિની શુદ્ધિ હોય તો તે શુદ્ધ છે.”

હવે રાશિકૂટ તથા રાશિઊનું પરસ્પર વૈર અને મિત્રપણું કહે છે.—

રાશેરોજાન્મૃતિઃ ષષ્ઠે સર્વાઃ સ્યુઃ સંપદોઽષ્ટમે ।

રાશૌ દ્વિદ્વાદશે નૈઃસ્વયં સ્વામિમૈત્ર્યે પુનઃ શ્રિયઃ ॥ ૩૨ ॥

અર્થ—વિષમ રાશિથી ઊઠે મરણ આય, આવમે સર્વ સંપત્તિઊં આય, દ્વિદ્વાદશ (બીજે વારમે) રાશિમાં નિધનપણું આય, અને સ્વામીની મૈત્રીમાં લક્ષ્મી પ્રાપ્ત આય છે.

વિસ્તરાર્થ—જ્યાં બેની (સ્ત્રી પુરુષની અથવા ગુરુ શિષ્ય વિગેરેની) રાશિ પરસ્પર ઊઠી આવમી હોય તો તે બન્નેનું ષરુષ્ટક એ નામનું રાશિકૂટ કહેવાય છે. એ પ્રમાણે બીજું વારમું અને નવમું પાંચમું વિગેરે પણ જાણવું. મેષ, મિથુન વિગેરે વિષમ રાશિથી ઊઠી રાશિ હોય તો તે શત્રુ ષરુષ્ટક કહેવાય છે, કેમકે તે રાશિઊને પરસ્પર વૈર છે. તેમાં જેની આવમી રાશિ હોય તેનું મરણ આય છે એમ રત્નમાલા જાણ્યમાં કહ્યું છે, અને વિષમ રાશિથી જ આવમી રાશિ હોય તો તે પ્રીતિ ષરુષ્ટક કહેવાય છે, કેમકે તે રાશિઊના સ્વામીઊને પરસ્પર મૈત્રી છે. તેથી કરીને તેનું આ પ્રમાણે તાત્પર્ય છે.—

“મકરવૃષમીનકન્યાવૃશ્ચિકકર્કાષ્ટમે રિપુત્વં સ્યાત્ ।

અજમિથુનધન્વિહરિઘટતુલાષ્ટમે મિત્રતાઽવશ્યમ્ ॥ ૧ ॥”

“મકર, વૃષ, મીન, કન્યા, વૃશ્ચિક અને કર્કના અષ્ટકમાં શત્રુપણું આય, અને મેષ, મિથુન, ધન, સિંહ, કુંજ અને તુલાના અષ્ટકમાં અવશ્ય મિત્રતા આય.”

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—વૈર અને મૈત્રી વિગેરે બન્ને દંપત્યાદિકના જન્મના લક્ષ્મમાં વિચારવા યોગ્ય છે, કેમકે જન્મલક્ષ્મ જ સર્વત્ર બલવાન છે, તો અહીં જન્મરાશિને આશ્રીને કેમ વૈર મૈત્રી કહી ? આનો જવાબ એ છે જે—

“જન્મલક્ષ્મિદમજ્ઞમઙ્ગિનાં, મેનિરે મન ઇતીન્દુમંદિરમ્ ।

સૌહૃદં ચ મનસોર્ન દેહયોર્મેલકસ્તદયમિન્દુગેહયોઃ ॥ ૧ ॥”

“જે જન્મલક્ષ્મ છે તે પ્રાણીઊનું અંગ-શરીર માનેલું છે, અને ચંદ્રનું સ્થાન (રાશિ) પ્રાણીઊનું મન માનેલું છે, તેથી મનની જ મિત્રાઈ હોય છે, શરીરની હોતી નથી. તેથી કરીને આ ચંદ્રની રાશિનો મેલાપ યુક્ત છે.”

શંકા—જ્યારે એમ છે ત્યારે રાશિને આશ્રીને મૈત્રી વિગેરેનો વિચાર જલ્દે હો, પરંતુ એ સ્થૂળ વિચાર છે. તેથી કરીને જન્મની રાશિમાં રહેલા નવાંશોને વિષે તે મૈત્ર્યાદિકનો

૧ આ વીયા બારમું ભાષામાં કહેવાય છે.

વિચાર કરવો યોગ્ય છે, કેમકે—“પ્રતુરિહ નવાંશઃ” “અહીં નવાંશો પ્રતુ—સમર્થ છે” એમ પ્રથમ કહી ગયા છે.

જવાબ—એમ નથી, કારણ કે આ સ્થળે પૂર્વાચાર્યોંએ આ સ્થૂલ વિચારને જ પ્રમાણરૂપ માન્યો છે. જો એમ ન હોય તો કર્ક સંક્રાંતિમાં મકરના નવાંશો પણ આવે છે, તો તે નવાંશોમાં રહેલા સૂર્યને કેમ ઉત્તરાયણનો નથી કહેતા ? તથા વિધાન કરેલા નક્ષત્રનો દિવસના જાગમાં અજાવ હોય ત્યારે પણ તેના ઉદયમાં અથવા તેનાં મુહૂર્તોમાં જેમ જાતકર્મ, દૌરકર્મ વિગેરે આવે તેમ પાણિગ્રહણ (વિવાહ) પણ કેમ નથી કરાતું ? તેથી અહીં સ્થૂળનું જ પ્રમાણપણું છે. આથી કરીને સૂક્ષ્મ વિચાર અપ્રમાણ છે એમ ન જાણવું, કારણ કે કહ્યું છે કે—

“જિન્નજિન્નફલજાગ્નુવિ જૂયાનેકધિણ્યદિનજોઽપિ જનોઽયમ્ ।

સૂક્ષ્મતાપિ નનુ તેન ગરિષ્ઠા, કિં તુ મૂલમનુરુધ્ય વિધેયા ॥ ૨ ॥”

“એક નક્ષત્રમાં, એક દિવસમાં તથા એક જ લગ્નમાં પણ ઉત્પન્ન થયેલા આ જીવો પૃથ્વી પર જિન્ન જિન્ન ફળને જોગવનારા ઘણા જ છે, તેથી કરીને સૂક્ષ્મતા પણ મોટી (પ્રમાણ-જૂત) છે, પરંતુ મૂલ (પૂર્વાચાર્યોના પ્રમાણ) ને અનુસરીને તે સૂક્ષ્મતાનો ઉપયોગ કરવો.” લગ્નમાં નવાંશો, ઘાદશાંશો, ત્રિંશાંશો, કળા, વિકળા વિગેરે ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ હોવાથી જિન્ન જિન્ન ફળનો સંજવ છે. તેથી કરીને—

અત્યન્તસૂક્ષ્મઃ સ કલૈકદેશો, યેનાલિલાનાં જિહુરા ફલર્જિઃ ।

નાસ્માદશાં દગ્વિષયઃ સ તસ્માન્મૂલાનુકૂલા વ્યવહારસિદ્ધિઃ ॥ ૩ ॥

“તે કળાનો એક વિજાગ અત્યંત સૂક્ષ્મ છે કે જે વિજાગે કરીને સર્વની ફલસંપત્તિ જેદવાળી છે—જિન્ન જિન્ન ફલદાયક છે, પણ તે કળાનો વિજાગ આપણી દૃષ્ટિના વિષયમાં આવતો નથી, તેથી કરીને મૂળને અનુકૂલ એટલે પૂર્વાચાર્યના પ્રમાણને અનુકૂલ વ્યવહારની સિદ્ધિ કરવી.” તેથી કરીને જન્માદિકના લગ્નમાં કળા, વિકળા સુધી વિચાર કરાય છે. તે જ રીતે પૂર્વાચાર્યોંએ પ્રમાણ કરેલું છે. इत्यलं. ।

ષરુષ્ટકની સ્થાપના.

શત્રુ ષરુષ્ટક	
૬	૭
વૃષ	ધન
કર્ક	કુંજ
કન્યા	મેષ
વૃશ્ચિક	મિથુન
મકર	સિંહ
મીન	તુલા

પ્રીતિ ષરુષ્ટક	
૬	૭
મેષ	વૃશ્ચિક
મિથુન	મકર
સિંહ	મીન
તુલા	વૃષ
ધનુ	કર્ક
કુંજ	કન્યા

મૂળ શ્લોકમાં જે દ્વિદાદશ એટલે બીજું બારમું કહ્યું તે સ્વજ્ઞાવર્થી જ દારિદ્યકારક છે, તોપણ તે દંપતી વિગેરેના રાશિના સ્વામીઠની જો પરસ્પર મૈત્રી હોય અથવા ઉપ-લક્ષણર્થી રાશિના સ્વામી એક જ હોય, ત્યારે દ્વિદાદશક અત્યંત શુભ જાણવું. જો બે-માંથી એક સ્વામી મધ્યસ્થ (હદાસીન) હોય અને બીજો મૈત્રીવાળો હોય તોપણ દ્વિદાદ-શક શુભ જ જાણવું. અવશિષ્ટ એટલે કે જો રાશિઠના સ્વામીઠને પરસ્પર વૈર હોય અથવા એકનું મધ્યસ્થપણું અને બીજાનું વૈરપણું હોય, અથવા બન્નેનું મધ્યસ્થપણું હોય તો તે દ્વિદાદશક અશુભ જાણવું. તે વિષે સારંગ કહે છે કે—

“પ્રીતિરાયુર્મિત્રો મૈત્ર્યાં સુખં સ્યાત્સમમિત્રયોઃ ।

વયોઃ સમત્વે ન સ્નેહો ન સુખં સમવૈરિણોઃ ॥ ૧ ॥”

“રાશિના બન્ને સ્વામીને પરસ્પર મૈત્રી હોય તો પ્રીતિ તથા આયુષ્ય ઘણું હોય, એક મધ્યસ્થ અને એક મિત્ર હોય તો સુખ થાય, બન્ને મધ્યસ્થ હોય તો પ્રીતિ ન હોય, તથા એક સમ અને એક વૈરી હોય તો સુખ ન હોય.”

દ્વિદાદશ (બીજું બારમું)ની સ્થાપના.

(૧)

શ્રેષ્ઠ દ્વિદાદશક	
૨	૧૨
મેષ	મીન
મિથુન	વૃષ
સિંહ	કર્ક
તુલા	કન્યા
ધનુ	વૃશ્ચિક
કુંજ	મકર

(૨)

શુભ દ્વિદાદશક.	
૨	૧૨
કન્યા	સિંહ

(૩)

અશુભ દ્વિદાદશક	
૨	૧૨
વૃશ્ચિક	તુલા
મકર	ધનુ
મીન	કુંજ
વૃષ	મેષ

(૪)

અશુભતર દ્વિદાદશક	
૨	૧૨
કર્ક	મિથુન

આમાંના પહેલા યંત્રમાં પ્રથમનાં પાંચ દ્વિદાદશકમાં ગ્રહોને પરસ્પર મૈત્રી છે, અને ઊઠામાં બન્નેનો સ્વામી એક જ છે. બીજા યંત્રમાં એક રાશિનો સ્વામી મધ્યસ્થ છે અને બી-જાનો સ્વામી મિત્ર છે, તેથી કરીને આ બન્ને યંત્રો પ્રીતિકારક છે. ત્રીજા યંત્રમાં ચારેના સ્વામીઠ પરસ્પર મધ્યસ્થ છે. ચોથા યંત્રમાં એક મધ્યસ્થ છે અને બીજો વૈરી છે અથવા “ચંદ્ર અને બુધને પરસ્પર વૈર છે” એ મત લાગે તો બન્ને વૈરી છે. તેથી કરીને આ બન્ને યંત્રોનાં પાંચે બીયા બારમાં શત્રુ છે. ત્રિવિક્રમ પાળ કહે છે કે—“સિંહ રાશિ સિવાય બીજી સર્વ વિષમ રાશિથી બીજી રાશિ આવે એવાં બીયા બારમાં અશુભ છે, અને સમ

રાશિથી તથા સિંહ રાશિથી બીજી રાશિ આવે એવાં બીયા બારમાં આવે તે શુજ છે. કેટલાક કહે છે કે—“નામી વિગેરે ચારની અનુકૂળતા હોય તો પરસ્પર મધ્યસ્થપણા-વાળાં બીયા બારમાં પણ સારાં છે.” તે વિષે સારંગ કહે છે કે—

“નામી ૧ યોનિ ૨ ગંણા ૩ સ્તારા ૪ ચતુષ્કં શુજદં યદિ ।

તદૌદાસ્યેઽપિ નાથાનાં જકૂટં શુજદં મતમ્ ॥ ૧ ॥”

“જો નામી, યોનિ, ગણ અને તારા, ૫ ચાર શુજ હોય તો રાશિના સ્વામીભંનું ઉદા-સીનપણું (મધ્યસ્થપણું) ઊતાં પણ રાશિકૂટ શુજદાયી માનેલું છે.” નામી અને તારાનું સ્વરૂપ આગલ કહેશે. “સિંહના બીયા બારમા સિવાય બીજાં સર્વે બીયા બારમાં અશુજ છે” એમ વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે.

હવે રાશિનું નવ પંચમ કહે છે.—

શ્રેયો મૈત્ર્યાત્પરે ત્વાદુઃ કલિકૃન્નવપશ્ચમમ્ ।

एकश्लोके च जिज्ञांशे श्रेयः शेषेषु च द्वयोः ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—નવ પંચમ રાશિના સ્વામીભંની મૈત્રી હોય તો શુજ છે, કેટલાક કહે છે કે ક્લેશકારક છે. એક રાશિમાં જિજ્ઞાંશમાં પણ શુજ છે, અને બાકીનાં રાશિકૂટોમાં બન્નેને શુજ છે.

“નવ પંચમ સ્વજાવથી જ ક્લેશનો હેતુ છે, તેમાં વિવાહ થયો હોય તો સંતતિને હાનિ કરનાર છે” એમ વ્યવહારસારમાં કહ્યું છે. કેટલાક કહે છે કે—વન્નેની રાશિભંને પરસ્પર મૈત્રી હોય તે નવ પંચમ શુજ છે, અને એકની મૈત્રી તથા બીજાનું મધ્યસ્થપણું હોય તો તે મધ્યમ છે.

નવ પંચમની સ્થાપના.

શુજ નવ પંચમ	
૫	૫
મેષ	સિંહ
વૃષ	કન્યા
મિથુન	તુલા
સિંહ	ધનુ
તુલા	કુંજ
વૃશ્ચિક	મીન
ધનુ	મેષ
મકર	વૃષ

મધ્યમ નવ પંચમ	
૫	૫
કુંજ	મિથુન
મીન	કર્ક
કર્ક	વૃશ્ચિક
કન્યા	મકર

विशेष ए वे जे प्रीति (शुभ) नवपंचमथी प्रीति बीया बारमुं श्रेष्ठ वे अने तेथी पण प्रीति षष्ठक सारुं वे. वळी नारचंद्र टिप्पणीमां कहुं वे के—

“आसन्नस्तु वरो ग्राह्यो नासन्ना कन्यका पुनः ।

मृतैकमातापितरं संग्राह्यं नवपंचकम् ॥ १ ॥”

“आसन्न (नजीक)नो वर ग्रहण करवो, पण नजीकनी कन्या ग्रहण करवी नहीं, एटखे के जो कन्यानी राशिथी गणतां वरनी राशि समीपे होय अने वरनी राशिथी गणतां कन्यानी राशि दूर होय तो नवपंचम विगरे सर्व राशिकूट शुभ वे, पण कन्यानी राशिथी गणतां वरनी राशि दूर होय तो ते शुभ नथी. तोपण जो वर के कन्या बेमांथी एकनां माता पिता मरण पास्यां होय तो नवपंचम शुभ ज वे.”

मूल श्लोकमां “एक ऋक्ष” कहुं वे, त्यां ऋक्षनो अर्थ “राशि” एवो वे, तेथी जो बेळनी एक ज जन्मराशि होय तो नवांशना जेदथी ते शुभ वे, अने बेळनुं जन्म-नक्षत्र एक होय तो ते शुभ नथी. त्रिविक्रम कहे वे के—

“एकर्हं जायते यत्र विवाहे वरकन्ययोः ।

मूलवेधस्तु स प्रोक्तो महादुष्टफलप्रदः ॥ १ ॥”

“जो विवाहमां वर कन्यानुं एक ज (जन्म) नक्षत्र होय तो ते मूलवेध कहेवाय वे, ते महा दुष्ट फळने आपनार वे.” लक्ष पण कहे वे के—

“एकनक्षत्रजातानां परेषां प्रीतिरुत्तमा ।

दम्पत्योस्तु मृतिः पुत्रा ज्ञातरो वार्यनाशकाः ॥ १ ॥”

“एक नक्षत्रमां उत्पन्न अयेला बीजाडने उत्तम प्रीति रहे वे, परंतु स्त्री पुरुषनी तो मृति (मरण) ज आय वे. अथवा तेना पुत्रो अने ज्ञाड धननो नाश करनार आय वे.” तेमां पण एटखे एक नक्षत्रमां पण पादनो जेद होय एटखे जूदा जूदा पादमां जन्मेला होय तो ते शुभ ज वे, पण एक ज पादमां जन्म्या होय तो ते शुभ नथी. कहुं वे के—

“नक्षत्रमेकं यदि जिन्नराश्योरजिन्नराश्योरपि जिन्नमृक्षम् ।

प्रीतिस्तदानीं निविन्ना नृनार्योश्चेत्कृत्तिकारोहिणिवन्न नाम्निः ॥ १ ॥”

“जो नक्षत्र एक होय अने राशि जिन्न होय, अथवा राशि एक होय अने नक्षत्र जिन्न होय तो ते स्त्री पुरुषने अत्यंत प्रीति रहे, परंतु कृत्तिका अने रोहिणी जेवी एक नाम्नी (नाम्नीवेध) न होवी जोडए. एटखे के जेम कृत्तिका अने रोहिणीने नाम्नीवेध वे, तेवो नाम्नीवेध न होवो जोडए.” तथा—

“नाग्निर्दहत्यात्मतनुं यथा वा दृष्टा स्वदृष्टेर्न हि दर्शनीयः ।

एकांशकत्वे समतैव तद्वन्न चर्तृचार्याव्यवहारसिद्धिः ॥ २ ॥”

“जेम अग्नि पोताना देहने बाळतो नथी, अने जेम दृष्टा पोतानी दृष्टिए जोवा लायक

નથી (પોતાની દૃષ્ટિ પોતાને જોઈ શકતો નથી), તેમ એક જ અંશમાં જન્મ્યા હોય તો સમાનપણું થાય છે, માટે વર વહુના વ્યવહારની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી.” એક પાદ ઘટાં પણ શુજ છે, એમ કેટલાક કહે છે—

“પરાશરઃ સ્માહ નવાંશજેદાદેકર્હરાશ્યોરપિ સૌમનસ્યમ્ ।

एकांशकत्वेऽपि वसिष्ठशिष्यो नैकत्रपिमे किल नास्तिवेधः ॥ ૩ ॥”

“પરાશર કહે છે કે નવાંશનો જેદ હોય તો એક નહત્ર અને એક રાશિમાં પણ પ્રીતિ હોય છે. વસિષ્ઠનો શિષ્ય કહે છે કે એક અંશ હોય તોપણ એક શરીરમાં અર્થાત્ એક નહત્રમાં નામીવેધ અવશ્ય ન હોય.”

મૂળ શ્લોકમાં “શેષેષુ ચ ઘ્યોઃ” એવું છે. તેમાં શેષ પટલે બાકીના પટલે કે સાતમે સાતમે, દશમે ચોથે, ત્રીજે અગીયારમે રાશિકૂટ હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે આ સ્થાનોમાં રાશિઝંને જ પરસ્પર મૈત્રી છે, તેથી તેના સ્વામીની મૈત્રી વિચારવાની નથી. તે વિષે ગદાધર કહે છે કે—

“રાશિકૂટે શુજે લબ્ધે ગ્રહમૈત્રીં ન ચિન્તયેત્ ।

अलाजे राशिकूटस्य ग्रहमैत्रीं तु चिन्तयेत् ॥ ૧ ॥”

“રાશિકૂટ શુજ પ્રાપ્ત થયું હોય તો ગ્રહની મૈત્રી વિચારવી નહીં, અને રાશિકૂટ શુજ મળ્યું ન હોય તો ગ્રહની મૈત્રી વિચારવી.”

તેમાં પણ પટલે સપ્તમ સપ્તમ વિગેરેમાં એક જ સ્વામીપણું હોય તો અત્યંત શ્રેષ્ઠ જાણવું. સર્વે બાકીનાં રાશિકૂટોની સ્થાપના.

શુજ તૃતીયૈકાદશ	
૩	૧૧
મેષ	કુંજ
વૃષ	મીન
મિથુન	મેષ
કર્ક	વૃષ
સિંહ	મિથુન
કન્યા	કર્ક
તુલા	સિંહ
વૃશ્ચિક	કન્યા
ધન	તુલા
મકર	વૃશ્ચિક
કુંજ	ધન
મીન	મકર

સપ્તમ સપ્તમ	
૭	૭
મેષ	તુલા
વૃષ	વૃશ્ચિક
મિથુન	ધન
કર્ક	મકર
સિંહ	કુંજ
કન્યા	મીન

દશમ ચતુર્થ શ્રેષ્ઠતર	
૧૦	૪
વૃષ	કુંજ
કર્ક	મેષ
વૃશ્ચિક	સિંહ
મકર	તુલા
કન્યા	મિથુન
મીન	ધન

દશમ ચતુર્થ શ્રેષ્ઠ	
૧૦	૪
મેષ	મકર
મિથુન	મીન
સિંહ	વૃષ
તુલા	કર્ક
ધનુ	કન્યા
કુંજ	વૃશ્ચિક

अहीं सप्तम सप्तममां तथा त्रण अगीयारमां स्वामीनी मैत्रीनी चिंता (विचार) कर-
वानी नथी. दशम चतुर्थ (१०-४) मां तो पहेला चारमां मैत्री ठे, अने ठेष्ठा बेमां एक
ज स्वामी ठे, तेथी ए ढए राशिकूट अत्यंत श्रेष्ठ ठे. बीजा दशम चतुर्थनां ढए कूट
स्वजावथी ज श्रेष्ठ ठे.

तात्पर्य ए ठे जे—प्रथम नक्षत्र योनि विगेरेनी शुद्धि बळवान् ठे, तेनाथी राशिनं
वशपणुं बळवान् ठे, तेनाथी पण राशिना स्वामी जे ग्रहो तेमनी मैत्री बळवान् ठे, तेनाथी
पण राशिउनी स्वाजाविक मैत्री बळवान् ठे. ते विषे कह्युं ठे के—

“स्वजावमैत्री १ सखिता स्वपत्यो २ वंशित्व ३ मन्योन्यज्योनिशुद्धिः ४ ।

परः परः पूर्वगमे गवेष्यो हस्ते त्रिवर्गी युगपद्युतिश्चेत् ॥ १ ॥”

“राशिउनी स्वाजाविक मैत्री, तेमना स्वामीउनी मैत्री, तेमनुं वशवर्त्तिपणुं तथा
परस्पर नक्षत्र योनिनी शुद्धि, पूर्व पूर्वना अजावे पर परनी गवेषणा करवी, यथा स्वाजा-
विक मैत्रीना अजावे तेमना स्वामीउनी मैत्री, तेना अजावे वशवर्त्तिपणुं इत्यादि; जो एक
साथे स्वाजाविक मैत्री, तेमना स्वामीउनी मैत्री आदि होय तो धर्म, अर्थ अने काम
त्रणे वर्ग तेना हाथमां जाणवा, परंतु तारामैत्री अने नामीवेध शुद्धि तो सर्वत्र जोवानी
ज ठे. केटलाएक नवीन गाममां वसवा माटे आ प्रमाणे कहे ठे.—

“जन्मराशिस्थितो ग्रामस्त्रिषष्ठः सप्तमोऽपि वा ।

स्वकीयो ज्व्यनाशाय आपदा च पदे पदे ॥ १ ॥

चतुर्थोऽष्टमको ग्रामो द्वादशो यदि वा जवेत् ।

यत्रैवोत्पद्यते अर्थस्तत्रैवार्थो विदीयते ॥ २ ॥

पञ्चमो नवमो ग्रामो द्वितीयो यदि वा जवेत् ।

दशमैकादशश्चैव शुभदः स फलप्रदः ॥ ३ ॥”

“पोतानी जन्मराशिमां रहेल ग्राम तथा जन्मराशिथी त्रीजे, ठे के सातमे होय
तो ज्व्यनो नाश आय तथा रुगले रुगले आपत्ति प्राप्त आय. जन्मराशिथी चोथे,
आठमे के बारमे जो होय तो अर्थ ज्यां पेदा आय त्यांज नाश पामे. नवमे, बीजे,
दशमे के अगीयारमे शुभकारी फळनो आपनार ठे.

हवे ताराउं कहेवी ठे. तेमां प्रथम तेनी साथे संबंध होवाथी नामीवेध कहे ठे.

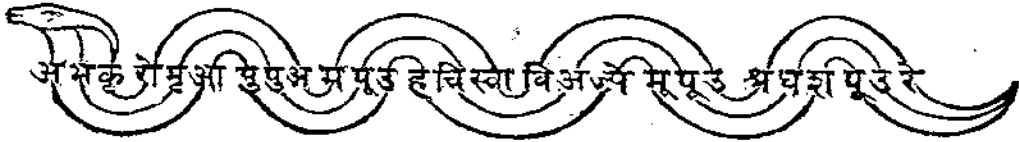
चक्रे त्रिनाडिके धिष्यमेकनाडिगतं शुभम् ।

गुरुशिष्यवयस्यादेर्न वधूवरयोः पुनः ॥ २४ ॥

अर्थ—त्रण नामीवाळा चक्रमां एक नामीमां रहेलुं नक्षत्र होय ते गुरु शिष्यने तथा

મિત્રાદિકને આદિ શબ્દથી સ્વામી જૃત્યાદિક સર્વ ઘંઘોને શુજ્ઞકારી છે, પરંતુ વધુ વરને શુજ્ઞ નથી, ઇટલે કે જેઠનાં જન્મનક્ષત્રો અથવા નામનક્ષત્રો એક નામીમાં રહ્યાં હોય તો તે નામીવેધ કહેવાય છે, અને જિજ્ઞાસુ નામીમાં રહ્યાં હોય તો નામીવેધ નથી એમ જાણવું.

ત્રિનામી ચક્ર સ્થાપના—

દંપતીના સંબંધમાં આ નામીવેધ શુજ્ઞ નથી. તે વિષે હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“સુઅસુહિસેવયસિસ્તાધરપુરદેસ સુહ ઇગનામી આ ।

કન્ના પુણ પરિણીઆ હણ્ફ પડં સસુરં (ચ) સાસું ચ ॥ ૧ ॥”

“પુત્ર, મિત્ર, સેવક, શિષ્ય, ઘર, નગર અને દેશ, એ સર્વે એક નામીમાં ઇટલે નામીવેધમાં હોય તો શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ એક નામીમાં રહેલી કન્યા જો પરણી હોય તો તે પતિને, સસરાને તથા સાસુને હણે છે.” વિશેષ એ છે કે—“પુત્ર, મિત્રાદિકને નામીવેધ હોય તો વિરુદ્ધ યોનિવાળા નક્ષત્રનો યોગ પણ અશુજ્ઞ નથી.”

વર વધુને નામીવેધ હોય તો તેનું ફલ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“હૃન્નામિવેધતો જર્તુર્મધ્યનામીવ્યધે ધ્યોઃ ।

પૃષ્ઠનામીવ્યધે નાર્યા મૃત્યુઃ સ્યાન્નાત્ર સંશયઃ ॥ ૧ ॥

સમાસન્ને વ્યધે શીઘ્રં દૂરવેધે ચિરેણ ચ ।

વેધાન્તરજમાનેઽત્ર વર્ષે દુષ્ટં પ્રજાયતે ॥ ૨ ॥”

“હૃદયની નામીનો (પહેલા નક્ષત્રની નામીનો) વેધ હોય તો પતિનું મરણ થાય છે, મધ્ય (બીજી) નામીનો વેધ હોય તો વન્નેનું મરણ અને પૃષ્ઠની (ત્રીજી) નામીનો વેધ હોય તો સ્ત્રીનું મરણ થાય છે. આ વાત નિઃસંદેહ છે. તેમાં પણ પાસેનો વેધ હોય તો શીઘ્રતાથી અશુજ્ઞ થાય છે, દૂર વેધ હોય તો ચિરકાલે અને વચમાં વેધ હોય તો નક્ષત્રની સંખ્યા પ્રમાણે (તેટલે) વર્ષે અશુજ્ઞ થાય છે.”

કદાચ નક્ષત્રવેધનો ત્યાગ ન થઈ શકે તો પાદવેધનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો. તે વિષે નરપતિજયચર્યામાં કહ્યું છે કે—

“પત્તચ્ચક્રં સમાલિખ્ય અશ્વિન્યાદ્યંદ્રિપંક્તિઃ ।

વેધો દ્વાદશનામીજિઃ કર્તવ્યઃ પતિકન્યયોઃ ॥ ૧ ॥

एवं निरन्तरो येषां दम्पतीनां ज्वेदधेः ।

तेषां मृत्युर्न संदेहः सान्तरस्त्वदपदुःखदः ॥ २ ॥ ”

“अश्विनीना पहेला पादनी पंक्तिथी आरंजीने वार नामी (रेखा)ए करीने आ चक्र आलेखवुं, तेमां वर बहुनो वेध जोवो. तेमां जे दंपतीनो वेध आंतरारहित होय तो अवश्य तेमनुं मृत्यु आय अने जो आंतरा सहित एटले झूर होय तो अद्वय दुःखदायी आय.”

वळी ते ज ग्रंथमां “दंपतीनी जेम देवता, मंत्र तथा गुरु शिष्यना योगमां पण नामी-वेध अशुभ ठे,” एम कह्युं ठे. ते आ प्रमाणे.—

“एकनामीस्थिता यत्र गुरुर्मंत्रश्च देवता ।

तत्र क्षेपं रुजं मृत्युं क्रमेण फलमादिशेत् ॥ १ ॥”

“ज्यां गुरु, मंत्र अने देवता एक नामीमां रह्या होय त्यां अनुक्रमे क्षेप, व्याधि अने मृत्युरूप फलने कहेवुं.”

प्रथम कहेला सर्वे मैत्रीना प्रकारोमां आ नामीवेध बळवान् ठे. ते विषे कह्युं ठे के—

“सदा नाशयत्येकनामीसमाजो जकूटादिकान् सर्वज्ञेदान् प्रशस्तान्” ।

“नक्षत्र, (राशि) कूट विगेरे सर्व शुभ जेदीनो एक नामीवेध ज नाश करे ठे.”

हवे तारामैत्री कहे ठे.—

इयेषु गुरुशिष्यादेः प्रीतिहेतोः परस्परम् ।

त्रिपञ्चसप्तमीं तारां सर्वत्र परिवर्जयेत् ॥ २५ ॥

अर्थ—परस्पर प्रीतिना हेतुरूप गुरु शिष्यादिकनां वंछोने परस्पर त्रीजी, पांचमी अने सातमी तारा सर्वत्र वर्जवी. एटले के बेमांथी एकनी पण तारा त्रीजी, पांचमी के सातमी होय तो तेमनी तेवी (सारी) प्रीति अती नथी. (नव नव तारानी त्रण लळी प्रथम कही ठे ते अहीं जाणवी.)

तेमां पण विशेषे करीने गुरु, वर, राजादिक स्वामी विगेरेनी तारा त्रीजी, पांचमी के सातमी न ज होवी जोइए. कह्युं ठे के—

“जीरुजादचक्ष ७ पञ्च ९ तृतीया ३ शौकवैरविपदे वरताराः” ।

“स्त्रीना नक्षत्रथी वरनी तारा सातमी, पांचमी के त्रीजी होय तो ते अनुक्रमे शोक, वैर अने विपत्तिने माटे ठे.”

आ तारामैत्रीनुं प्रधानपणुं ठे. ते विषे दैवज्ञवद्वज्रमां कह्युं ठे के—

“पुंस्त्रीराशीशयोर्मैत्र्यामेकेशत्वे च वश्यजे ।

परुष्टमादिष्वपि स्यात्तारामैत्र्या करग्रहः ॥ १ ॥”

“वर कन्यानी राशिना स्वामीजनी मैत्री उतां, अथवा तेमनुं एक स्वामीपणुं उतां,

તથા વચ્ચપણું ઢતાં, તેમજ ષરુષ્ટક વિગેરે ઢતાં પણ તારામૈત્રીએ કરીને પાણિગ્રહણ કરવામાં આવે છે.”

હવે વર્ગમૈત્રી કહે છે.—

ચત્વારોઽકચટા વર્ગાઃ ક્રમાત્તપયશાસ્તથા ।

યત્નતો વર્જનીયાઃ સ્યુરિતરેતરપશ્ચમાઃ ॥ ૨૬ ॥

અર્થ—અકારાદિક સ્વરોનો અ વર્ગ, કાદિ પાંચનો ક વર્ગ, ચ વિગેરે પાંચનો ચ વર્ગ, ઇ રીતે ટ વર્ગ, ત વર્ગ, પ વર્ગ, યરલ્લવનો ય વર્ગ, તથા શષસહનો શ વર્ગ એમ આઠ વર્ગ જાણવા. આ વર્ગોમાંથી પરસ્પર પાંચમો પાંચમો વર્ગ યત્નથી વર્જવા યોગ્ય છે. એટલે કે વર વધુ વિગેરેના નામના પહેલા પહેલા અક્ષર જે જે વર્ગમાં આવતા હોય તે વર્ગ એક બીજાથી પાંચમો હોય તો તેમના સ્વામીઝનું જાતિવૈર હોવાથી તે તજવા યોગ્ય છે.

વર્ગના સ્વામીઝ હર્ષપ્રકાશમાં આ પ્રમાણે કહેલા છે.—

“વૈનતેયૌ ૧ તુ ૨ સિંહ ૩ શ્વા ધઽહિ ૫ મૂષક ૬ મૃગો ૭ રણાઃ ૮ ।

ક્રમાદકચટાદીનાં સ્વામિનોઽમી સ્મૃતા બુધૈઃ ॥ ૧ ॥”

“અ, ક, ચ વિગેરે આઠે વર્ગોના સ્વામી અનુક્રમે ગરુડ ૧, બિલાનો ૨, સિંહ ૩, કૂતરો ૪, સર્પ ૫, ઝંદર ૬, મૃગ ૭ અને ઘેટો ૮, આ પ્રમાણે પંક્તિએ કહેલા છે. આમાં દરેકથી પાંચમા પાંચમા સાથે વૈર છે.”

વિશેષ એ છે જે—યોનિ ૧, ગણ ૨, રાશિ ૩, તારાશુદ્ધિ ૪ અને નાડીવેધ ૫, આ પાંચ બાબતો જન્મનક્ષત્રની સ્થિતિ હોય તો તે જન્મનક્ષત્રે કરીને જ જોવી. સ્થિતિ ન હોય તો નામના નક્ષત્રવચ્ચે જોવી, પણ વર્ગમૈત્રી અને લેણાદેણી તો પ્રસિદ્ધ નામના નક્ષત્રે કરીને જ જોવી.

વર્ગ કહેવાની સાથે સંબંધ હોવાથી પરસ્પર લેણાદેણી જાણવાની રીત બતાવે છે.—

નામાદિવર્ગાંકમથૈકવર્ગે, વર્ણાંકમેવ ક્રમતોઽક્રમાચ્ચ ।

ન્યસ્યોજયોરષ્ટહતાવશિષ્ટેઽર્ધિતે વિશોપાઃ પ્રથમેન દેયાઃ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ—વેડનાં નામના આદિ અક્ષરવાળા વર્ગના અંક (સંખ્યા) ને અથવા એક જ વર્ગનાં હોય તો તે નામના પહેલા અક્ષરોની સંખ્યાને જોડે જોડે મૂકવી. પછી તેને આઠે જાગી જે અવશેષ રહે તેનું અર્ધ કરવું. જે આવે તેટલા વસા પહેલા અંકના વર્ગવાળો બીજા વર્ગનો દેવાદાર છે એમ જાણવું. એ રીતે ક્રમ અને ઉત્ક્રમવચ્ચે જેમ ઘટે તેમ લેણું અને દેણું યથાયોગ્ય વાળવું, અને વાકીતું દેણું નિશ્ચિત કરવું, અને જો પરસ્પર લેણું કે દેણું ન આવે તો બેમાંથી એકને જેને આવે તેનો નિર્ણય કરવો.

ઉદાહરણ—કણાદ ગુરુ અને વદ્મીક શિષ્ય છે. તેમનાં નામના વર્ગની સંખ્યા અનુ-

क्रमे मूकी त्यारे ३७ सत्यावीश थया. तेने आठे जाग लेतां त्रण शेष रह्या, तेने अर्ध कर्या त्यारे दोढ रह्यो, माटे कणाद गुरु वट्मीकनो दोढ वसानो देवादार थयो. हवे (कणाद वट्मीक पासे केटलुं मागे ते जाणवा माटे) ते ज आंकने उत्क्रमे मूकतां ७२ बोंतेर थया, तेने आठे जाग लेतां कांइ पण शेष रह्युं नहीं, तेथी वट्मीक गुरुनो कांइ पण देवादार न थयो, परंतु गुरु ज शिष्यनो देवादार थयो. आ योगनिधान ग्रंथमां कहेलुं उदाहरण कह्युं ठे. हवे बीजुं उदाहरण आपीए ठीए.—आदिनाथ अने श्रीदत्तना वर्गना अंक मूकवाथी १० अठार थया. तेने आठे जाग लेतां बे वध्या, तेनुं अर्ध करतां एक आव्यो. तेथी एक वसो आदिनाथ श्रीदत्तना देवादार थया. हवे ते ज अंको उत्क्रमे स्थापवाथी ८१ थया. आठे जाग्या त्यारे एक अवशेष रह्यो. तेने अर्ध करवाथी अर्ध आव्यो, तेथी श्रीदत्त आदिनाथनो अर्धो वसो देवादार थयो. परस्पर छेणदेण वाळवाथी बाकीनो अर्धो वसो आदिनाथ श्रीदत्तना देवादार थया. ए निर्णय थयो. ए प्रमाणे सर्वत्र जाणवुं. “देवा लेवामां सहेलुं परे माटे छेणादेणी थोनी होय ते सारी,” एम नारचंज टिप्पणमां कह्युं ठे.

अहीं गर्गाचार्ये कहेलो संग्रह श्लोक आ प्रमाणे ठे.—

“राशि १ ग्रहमैत्री २ गण ३, योनी ४ तारै ५ कनाथता ६ वश्यम् ७ ।

स्त्रीदूर ८ नामियुति ९ वर्ग १० लज्ज ११ वर्ण १२ युजयो १३ ज्येष्ठ्याः ॥१॥”

“गुरु शिष्य, वर बहु विगेरे छंदोमां राशि १, ग्रहमैत्री २, गण ३, योनि ४, तारा ५, एक स्वामीपणुं ६, वश्यपणुं ७, स्त्रीदूर ८, नामीवेध ९, वर्ग १०, छेणादेणी ११, वर्ण १२ अने युजि १३, आटखी १३ बाबतो जोवी. जावार्थ आ प्रमाणे जाणवो.—बेउनी राशिउनी स्वाभाविक मैत्री त्रण अगीयार, दश चार अने सप्त सप्तममां (राशि-कूटमां) जोवी. ग्रहमैत्री, प्रीति षष्ठक, प्रीति द्विषादशम अने प्रीति नवपंचममां जोवी. तथा गण, योनि, तारा, एक स्वामीपणुं, नामीवेध, वर्ग अने छेणादेणी, ए सर्वे कही दीधा ठे माटे स्फुट ठे. वश्यपणुं आगळ कहेसे. स्त्रीदूर एटले बहुनी राशि वरनी राशिथी दूर होय तो सारी अर्थात् बहुनी राशिथी वरनी राशि पासे होय तो सारी-वर्ण एटले मीनथी आरंजीने चार चार राशिना त्रण विजाग करवा. तेमां दरेक विजागमां अनुक्रमे ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य अने शूद्र वर्ण जाणवा. एटले के मीन ब्राह्मण, मेष क्षत्रिय, वृष वैश्य अने मिथुन शूद्र ए रीते कर्क ब्राह्मण विगेरे. आ वर्णविजाग सारा-वळीमां कह्यो ठे. तेनुं फळ आ प्रमाणे कह्युं ठे.—

“यत्र वर्णाधिका नारी तत्र जर्त्ता न जीवति ।

यदि जीवति जर्त्ता स्यात्तदा पुत्रो न जीवति ॥ १ ॥”

“જે ઘંઘમાં નારી ઝંઘા વર્ણવાંઢી હોય, તે ઘંઘમાં પતિ જીવે નહીં. જો કદાચ પતિ જીવે તો પુત્ર ન જ જીવે,” એમ મહાદેવ કહે છે.”

યુજિ પણ પૂર્વે “પૂર્વાર્ધ યોગીમાં પરણેલી સ્ત્રીને તેનો જત્તા અત્યંત વહ્નજ થાય છે.” એ વિગેરે કહેલું છે.”

વિશેષ એ છે જે જિનબિંબ કરાવનાર ધનિકને અનુકૂલ પ્રતિમા સ્થાપવામાં તથા શિષ્યનું નામ પાડવામાં મુનિર્ઢે નહ્નત્રની યોનિ વિગેરેનો વિશેષ ઉપયોગ કરવો તેમાં શિષ્યના નામમાં નામીવેધ શ્રેષ્ઠ છે. તે જિનેશ્વરના નામમાં તજવા યોગ્ય જ છે, અને તારાનો વિરોધ પ્રાયે કરીને જિનબિંબના અધિકારમાં વિચારવાનો નથી. કહ્યું છે કે—

“યોનિ ૧ ગણ ૨ રાશિજેદા ૩ લગ્ન્યં ૪ વર્ગશ્ચ ૫ નામીવેધશ્ચ ૬ ।

નૂતનબિંબવિધાને ષઢ્ઢિધમેતલ્લિલોક્યં ક્ષૈઃ ॥ ૧ ॥”

“યોનિ ૧, ગણ ૨, રાશિજેદ, ૩, લેણાદેણી ૪, વર્ગ ૫ અને નામીવેધ ૬, આ ઠ પ્રકારનું બઢ પંક્તિતોએ નવીન જિનબિંબ કરાવવામાં જોવું.”

તેમાં જિનેશ્વરના જન્મનહ્નત્રની જેમ જે ધનિકના જન્મનહ્નત્રની સ્વર હોય તેના જન્મનહ્નત્ર સાથે યોનિ, ગણ, રાશિ અને નામીવેધ, આ ચાર લાલત જોવી, પણ વર્ગ અને લેણાદેણી એ લે લાલત જોવી નહીં, કેમકે વર્ગનું પરસ્પર પાંચમાપણું તથા પરસ્પર લેણાદેણી એ લેલ લાલત જિનેશ્વરની જ જેમ તે ધનિકને પણ પ્રસિદ્ધ નામલેન જ જોવાય છે. આ રીતે સર્વત્ર લેવી, પરંતુ જન્મનહ્નત્રની સ્વર ન હોય તો તેની યોનિ વિગેરે સર્વ પ્રસિદ્ધ એવા નામના જ નહ્નત્રલે જોવું. તેમાં પ્રથમ તો જિનેશ્વર તથા ધનિકનું યોનિ, ગણ અને વર્ગ સંલંધી પરસ્પર લેર અલશ્ય તજવું. અથવા લેર ઠતાં પણ ધનિકની યોનિ વિગેરે જો લેવની યોનિ વિગેરેથી લલવાન હોય તો ગ્રહણ કરવામાં હરકત નથી. એટલે કે અદ્ય લલવાનલે લધારે લલવાનનો પરાજલ થઈ શકતો નથી. આ અજિપ્રાયે કરીને ધનિકની યોનિ લિલાનો (લલવાન) હોય અને લેવની યોનિ ઝંદર (નિર્લલ) હોય, એટલાથી કાંઈ લોષ નથી, અને જાતિલેર ન હોય તો ધનિકનાં યોનિ અને વર્ગ અદ્ય લલલાલાં હોય તો- પણ કાંઈ વિશેષ લોષ નથી, કારણ કે શાસ્ત્રમાં યોનિ અને વર્ગનાં જાતિલેરને જ લગ્ન્યાં છે. લોકમાં પણ તે જ પ્રમાણે આલરવામાં આવે છે. તથા જેમાં લેવની રાશિથી ધનિકની રાશિ સમીપે હોય, અને ધનિકની રાશિથી લેવની રાશિ દૂર હોય એવું પ્રીતિ ષમ્નક વિગેરે ગ્રહણ કરવું. તે સિવાય લીજું એટલે અપ્રીતિલાલું ગ્રહણ ન કરવું. તથા તેલા પ્રકારનું લીજું કોઈ શુદ્ધ ન મલે તો તે પણ એટલે અપ્રીતિલાલું પણ ગ્રહણ કરવું. લેવ રાહ્સ-રૂપી ગણલેર પણ એ જ રીતે જાણવું, કેમકે લોકમાં પણ લર કન્યાલિકના સંલંધમાં લીજી શુદ્ધિને અજલે લેવ રાહ્સરૂપ ગણલેર પણ આલર કરાતું જોવામાં આવે છે. શિષ્યનાં

नाम पारुवामां तो गुरु शिष्यनो परस्पर ताराविरोध तथा शत्रु परुष्टक विगेरे सर्व (राशिकूटना) अशुजनो त्याग करवो. योनिनो विरोध पण तजवो, परंतु नामीवेध होय तो आ योनिविरोध अशुज नथी. ते विषे हर्षप्रकाशमां कहुं ठे के—

“दुब्बारस नवपंचम ठक्कण तिपणसत्तमी तारा ।

अनुन्नं गुरुसीसाणं नामकरणे विवज्जिजा ॥ १ ॥

गुरुसीसाण करिजा नामं न विरुद्धजोणिण रिक्के ।

जइ हुज्ज न तं रिक्कं आरुढं एगनामीए ॥ २ ॥”

“नाम करवामां गुरु शिष्यनुं परस्पर बीया बारमुं, नवपंचम, परुष्टक तथा त्रीजी, पांचमी अने सातमी तारा, आटखां वानां वर्जवां. गुरु शिष्यना परस्पर विरुद्ध योनि-वाळा नक्षत्रमां नाम करवुं नहीं, परंतु जो ते नक्षत्र एक नामी पर आरुढ अयुं न होय तो—नामीवेधमां न होय तो अर्थात् नामीवेधमां ते नक्षत्र होय तो विरुद्ध योनिवाळा नक्षत्रनो दोष नथी.”

गण अने वर्गनो विरोध तो तजवा योग्य ज ठे. लेणादेणी पण परस्पर जोवा योग्य ठे. परस्परनी राशिमैत्री विगेरेनो अज्ञाव होय तो राशिनुं वश्यपणुं ग्रहण करवुं, केमके वश्यपणुं होवाथी शत्रु परुष्टकादिकनो पण विशेष दोष संजवतो नथी. पुत्र विगेरेना नामने विषे पण प्राये सर्व बाबत शिष्यना नाम प्रमाणे ज जाणवी. पूर्णजण पण कहे ठे के—

“जीवेन्वर्केषु बलिषु त्रिषु गोचरशुद्धितः ।

नामप्रथमवर्णस्य नृणां नाम विधीयते ॥ १ ॥”

“पहेला अक्षरनी गोचरशुद्धिथी गुरु, चंद्र अने सूर्य ए त्रण बळवान् होय त्यारे माणसनुं नाम करवामां आवे ठे. ज्ञावार्थ ए ठे जे—नाम पारुनार आचार्यदिकने जेटला वर्णो (अक्षरो) मैत्रीने जजनारा ठे, ते वर्णोमांथी जे वर्णना गुरु, चंद्र अने सूर्य गोचर-शुद्धिवने बळवान् होय, ते वर्णने प्रथम (नामनी आदिमां) राखीने इष्ट (शुज) दिवसे शिष्यादिकनुं नाम पारुवुं.”

हवे कर्णवेधनुं मुहूर्त्त कहे ठे.

कर्णवेधोऽह्नि सौम्यस्य मार्गे मैत्र्ये श्रुतिद्वये ।

हस्तचित्रोत्तरा ३ पौष्णाश्विनादित्वाद्ये शुजः ॥ १७ ॥

अर्थ—बुधवारे दिवसमां मृगशीर्ष, अनुराधा, श्रवण, धनिष्ठा, हस्त, चित्रा, त्रणे उत्तरा, रेवती, अश्विनी, पुनर्वसु अने पुष्य नक्षत्रमां कर्णवेध करवो शुज ठे. गुरुवारे पण करवानुं व्यवहारसारमां कहुं ठे.

भा० १९

હવે બાલકને પ્રથમ ચલાવવાનું તથા પ્રથમ જોજનનું મુહૂર્ત કહે છે.—

આઘાટનં પ્રાથમકદ્વિપકસ્ય, મૃદુધ્રુવક્ષિપ્રચરેષુ જેષુ ।

પૂર્વાશનં માસિ શિશોશ્ચ ષષ્ઠે, જં વારુણં સ્વાતિમિતશ્ચ મુક્ત્વા ॥૨૯॥

અર્થ—બાલકને તથા નવા દીક્ષિત સાધુને મૃદુ, ધ્રુવ, ક્ષિપ્ર અને ચર નક્ષત્રોમાં પ્રથમ હિંમન તથા ગોચરીની ચર્યા શુદ્ધ છે. અહીં વાર કહ્યો નથી તોપણ મંગલ અને શનિ સર્વ કાર્યમાં ત્યાગ કરવા. બાલકને પહેલું અશન (સ્વરાવવું તે-અબોટણ) ઢાંચે મહીને કરાવવું, અને પૂર્વનાં મૃદુ વિગેરે નક્ષત્રોમાંથી શતતારકા અને સ્વાતિ વિનાનાં બીજાં સર્વ નક્ષત્રો લેવાં. “પુત્રીને પાંચમે માસે પહેલું અશન કરાવવું.” એમ જોજ કહે છે. “પુત્રીને માટે માસનો નિયમ નથી” એમ હરિ કહે છે. તિથિમાં રિક્તા તિથિનો સર્વ કાર્યમાં ત્યાગ કરવો. વિશેષ એ છે કે—

“શશિશુકે ચ મન્દાગ્નિઃ શનિજૈમે વલ્લભ્યઃ ।

બુધાર્કગુરુવારેષુ પ્રાશનં તુ હિતાવહમ્ ॥ ૧ ॥”

“ચંદ્ર અને શુક્રવારે અન્ન પ્રાશન કરાવવાથી અગ્નિ મંદ થાય છે, શનિ અને મંગલવારે બલનો હ્ય થાય છે, તેથી બુધ, સૂર્ય અને ગુરુવારે અન્ન પ્રાશન કરાવવું શુદ્ધ છે.”

હવે નવાં પાત્રો વાપરવાનું મુહૂર્ત કહે છે.—

પાત્રજોગોઽશ્વિનીચિત્રાનુરાધારેવતીમૃગે ।

હસ્તે પુષ્યે ચ ગુર્વિન્દુવારયોશ્ચ પ્રશસ્યતે ॥ ૩૦ ॥

અર્થ—અશ્વિની, ચિત્રા, અનુરાધા, રેવતી, મૃગશીર્ષ, હસ્ત અને પુષ્ય નક્ષત્રમાં તથા ગુરુ અને ચંદ્રના વારે નવાં પાત્રો વાપરવાં શુદ્ધ છે.

ઘૌરનું મુહૂર્ત કહે છે.—

ઘૌરં શુદ્ધસ્યાહનિ તારકાબલે, તિથૌ ચ રિક્તાદમિષઘ્નમોઙ્ગિતે ।

ચિત્રાચરૈન્દ્રાશ્વિનપુષ્યરેવતીહસ્તૈન્દવૈસ્તુદ્યપતૌ દ્વણેઽથવા ॥ ૩૧ ॥

અર્થ—શુદ્ધ વારને દિવસે તારાનું બલ હોય ત્યારે રિક્તા તિથિ, આઘમ, ઢાંચ અને અમાવાસ્યા સિવાયની બીજી કોઈ તિથિએ ચર નક્ષત્રો, ચિત્રા, જ્યેષ્ઠા, અશ્વિની, પુષ્ય, રેવતી, હસ્ત તથા મૃગશીર્ષ નક્ષત્રમાં અથવા તો આ નક્ષત્રોના પતિ જેમાં હોય તેવા મુહૂર્તમાં બાલકનું પ્રથમ મુંઝન અથવા નવીન સાધુનો પ્રથમ લોચ કરવો. વાકીનાં-પઢીનાં મુંઝનો તો વાર તથા માત્ર નક્ષત્રની શુદ્ધિ કરીને જ થાય છે. મુંઝનમાં શુદ્ધ વાર પડલે અકૂર વાર લેવો. તે વિષે વ્યવહારસારમાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે.—

“क्षौरे मासं कुनोत्पर्को जौमोऽष्टौ सप्त सूर्यजः ।

षट् प्रीणातीन्द्रुरष्टौ क्षौ गुरुर्नव चतुर्दश ॥ १ ॥”

“रविवारे क्षौर कराववाथी एक मास सुधी दुःख आय ठे, मंगळे आठ मास अने शनिवारे मुंरुन कराववाथी सात मास दुःख आय ठे. सोमवारे मुंरुन कराववाथी ठ मास प्रसन्नता रहे ठे, बुधवारे आठ मास, गुरुवारे नव मास अने शुक्रवारे दश मास प्रसन्नता रहे ठे.”

क्षौरमां ताराबळ अवश्य जोबुं जोइए, केमके “तारासुखं खडरं” “ताराए करीने शुद्ध दिवसे क्षौर करावबुं” एम हर्षप्रकाशमां पण कहुं ठे. चंद्रबळ पण अवश्य खेबुं एम व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे. जो कहेलां नक्षत्रो न मळतां आवे, अने क्षौर अवश्य करबुं होय तो कहेलां नक्षत्रोनो जे स्वामी होय, ते ज जे क्षणनो स्वामी होय ते क्षणे क्षौर करावबुं. क्षण एटखे मुहूर्त्त नामनो रात्रि दिवसनो पंदरमो जाग (बेघमी). ते क्षणोना स्वामीउं आ प्रमाणे ठे.—

“शिव १ जुजग २ मित्र ३ पितृ ४ वसु ५ जल ६ विश्व ७ विरंचि ८ पंकजप्रजवाः ९ ।
इन्द्रा १० अग्नीन्द्र ११ निशाचर १२ वरुणा १३ र्यम १४ योनय १५ आहि ॥ १ ॥”

“दिवसना १५ क्षणोना अधिपतिउं अनुक्रमे आ प्रमाणे ठे.—शिव १, जुजग २, मित्र ३, पितृ ४, वसु ५, जल ६, विश्व ७, विरंचि ८, पंकजप्रजव (ब्रह्मा) ९, इन्द्र १०, अग्नीन्द्र ११, निशाचर १२, वरुण १३, अर्यमा १४ अने योनि १५.”

“रुद्रा १ जा २ हिर्बुधाः ३ पूषा ४ दक्षा ५ अन्तका ६ अग्नि ७ धातारः ८ ।

इन्द्र ए दिति १० गुरु ११ हरि १२ रवि १३ त्वष्टा १४ नक्षारूपाः १५ क्षणाधिपा रात्रौ २”

“रात्रिए क्षणोना अधिपो अनुक्रमे आ प्रमाणे ठे.—रुद्र १, अज २, अहिर्बुध ३, पूषा ४, दक्ष ५, अन्तक ६, अग्नि ७, धाता ८, इन्द्र ९, अदिति १०, गुरु ११, हरि १२, रवि १३, त्वष्टा १४ अने अनल १५.”

क्षणोनां नामो आ प्रमाणे ठे.—

“आर्द्रा १ श्लेषा २ नुराधा ३ च मघा ४ चैव धनिष्ठिका ५ ।

पूर्वाषाढा ६ उत्तराषाढा ७ अजिजि ८ जोहिणी ९ तथा ॥ ३ ॥

ज्येष्ठा १० विशाखिका ११ मूल १२ नक्षत्रं शततारकम् १३ ।

उत्तर १४ पूर्वे १५ फल्गुन्यौ क्षणास्तिथिसमा दिने ॥ ४ ॥”

“अनुक्रमे दरेक तिथिने दिवसे पंदर क्षणोनां नामो आ प्रमाणे ठे.—आर्द्रा १, अश्लेषा २, अनुराधा ३, मघा ४, धनिष्ठा ५, पूर्वाषाढा ६, उत्तराषाढा ७, अजिजित् ८, रोहिणी ९, ज्येष्ठा १०, विशाखा ११, मूल १२, शततारका १३, उत्तराफाल्गुनी १४ अने पूर्वाफाल्गुनी १५.

“દક્ષિણદિસિ મુત્તુ ગમં દિસ્ક પઞ્ચા ગમાગમાશ્ચયં ।

જં તં સર્વં સુદયં અજિજિમુદુત્તંમિ અષ્ટમણ ॥ ૫ ॥”

“આ પંદરે મુદ્દર્તો (કૃણો)માં દક્ષિણ દિશાના ગમન (પ્રયાણ)ને મૂકીને બાકીનાં દીક્ષા, પ્રતિષ્ઠા અને ગમન આગમન વિગેરે સર્વ કાર્ય આઠમા અજિજિત્ મુદ્દર્તમાં શુજ્જ-કારી છે.” કહ્યું છે કે—

“ઉપ્પાયવિદિ વજ્જાયદઘ્ઠિતિહિ પાવગહ વિદિઅદોસે ।

મણ્ણહગર્જ સૂરો સઘે વવણીય સુરકકરો ॥ ૬ ॥”

“ઉત્પાત, વિદિ, વ્યતિપાત, દગ્ધ તિથિ તથા પાપ ગ્રહોથી થયેલ સર્વે દોષોને દૂર કરીને મધ્યાહ્નકાળનો સૂર્ય સુલ્લકારક છે.” આ પ્રમાણે હર્ષપ્રકાશમાં છે.

પૂર્ણજપ્ત પણ કહે છે કે—

“અસતે ગ્રહચક્રમસૌ રવિરુદયે યાવદેવ યામયુગમ્ ।

ઉદ્ધમતિ વમનકાલે વાન્તં તદ્વિહલ્લીજવતિ ॥ ૧ ॥”

“આ રવિ (સૂર્ય) ઉદયસમયે બે પ્રહર સુધી ગ્રહોના સમૂહને ગળે છે અને પછી વમન-કાળે તેમને વમે છે, અને વમેલું એવું તે ગ્રહચક્ર વિહલ્લ થાય છે. અર્થાત્ મધ્યાહ્ન-સમયે વિહલ્લ થાય છે.”

“વિહલ્લતામુપગતવતિ તસ્મિન્ વિજયાહ્વયો જવતિ યોગઃ ।

યસ્મિન્ વિહિતં કાર્યં ન ચલતિ કથમપિ યુગાન્તેઽપિ ॥ ૨ ॥”

“જ્યારે તે ગ્રહચક્ર વિહલ્લતાને પામે છે ત્યારે વિજય નામનો યોગ થાય છે. તેમાં કરેલું કાર્ય યુગના અંતમાં પણ કોઈ પણ પ્રકારે ચલતું નથી.”

લક્ષ્મણ પણ કહે છે કે—

“રવૌ ગગનમધ્યસ્થે મુદ્દર્તેઽજિજિદાહ્યે ।

ઘ્નિન્તિ સકલાન્ દોષાંશ્ચક્રમાદાય માધવઃ ॥ ૧ ॥”

“રવિ ગગનના મધ્ય જાગમાં રહ્યો હોય ત્યારે અજિજિત્ નામનું મુદ્દર્ત કહેવાય છે, તે વચ્ચે માધવ (કૃણ) ચક્ર લઈને સર્વ દોષોને દાળે છે.”

આ વિજય મુદ્દર્ત માટે કેટલાક આ પ્રમાણે કહે છે.—

“હુપહરઘ્નિઆઝ્ઞે હુપહરઘ્નિઆઝ્ઞિઆહિઆ મણ્ણહે ।

વિજયં નામ મુદ્દર્તં પસાદગં સઘકજ્ઞાણં ॥ ૧ ॥”

“મધ્યાહ્નસમયે બે પ્રહરમાં એક ઘની ઊઠી હોય ત્યારે તથા પછીના બે પ્રહરની એક ઘની અધિક (અર્થાત્ મધ્યાહ્ન પછીના બે પ્રહરમાંની પહેલી એક ઘની અને પછીની એક ઘની) કુલ આ બે ઘનીનું વિજય નામે મુદ્દર્ત કહેવાય છે, તે સર્વ કાર્યને સાધે છે.”

सायंकालनी संध्याना समये पण विजय योग थाय ठे. ते विषे हर्षप्रकाशमां आ प्रमाणे कह्युं ठे.—

“ईसिसंभ्रामश्कंतो किंचि उग्रिन्नतारुत ।

विजुतं नाम जोगोऽयं सवकज्जप्पसाहुतं ॥ १ ॥”

“कांइक संध्याने उद्धंघन करी गयेलो तथा कांइक तारातुं जेमां उत्पन्न थया ठे एवो जे समय ते विजय नामनो योग कहेवाय ठे. ते सर्व कार्यने साधे ठे.”

लह्ने प्रातःकालनी संध्यामां पण यात्रा करवानुं इच्छुं ठे. कह्युं ठे के—

“आवश्यके तथा याने सौम्येऽस्ते निधनेऽपि वा ।

प्रजेदर्कोदये वाऽपि मध्याह्ने वाऽविशंकितः ॥ १ ॥”

“तथा अवश्य यात्रा (प्रयाण) करवानी होय तो सूर्योदयसमये अथवा मध्याह्न-समये तात्कालिक लघ्नकुंरुळीमां सातमे अथवा आठमे स्थाने सौम्य ग्रह रह्यो होय तो-पण निःशंकपणे प्रयाण करवुं.”

प्रातःकालनी संध्यानी “उषा” अने “त्रितार” एवी पण संज्ञा ठे. ते विषे पूर्णजज्ञ कहे ठे के—

“उषाजिधानं वरयोगमेवं, त्रितारमाहुर्मुनिवृन्दवन्द्याः ।”

“मुनिउना समूहने पण वांदवा योग्य एवा महात्मातुं उषा नामना श्रेष्ठ योगने त्रितार नामे पण कहे ठे.” वळी—“उषां प्रशंसयेर्गर्गः” “गर्ग कहे ठे के उषा योग प्रशस्त ठे.”

आ सर्वे वचनोनुं तात्पर्य ए थयुं के त्रणे संध्यातुं प्रशस्त ठे. तथा—

“रात्रावार्जा १ तथैवाष्टौ पूर्वज्जपदादयः ए ।

आदित्य १० पुष्य ११ श्रुतयो १२ हस्ताद्याश्च त्रयः १५ क्रमात् ॥ १ ॥”

“रात्रिए अनुक्रमे पंदर ऋणो (मुहूर्तो) आ प्रमाणे जाणवा—आर्जा १, पूर्वाजाज-पदथी आठ एटले पूर्वाजाजपद २, उत्तराजाजपद ३, रेवती ४, अश्विनी ५, जराणी ६, कृत्तिका ७, रोहिणी ८, अने मृगशीर्ष ९, आदित्य (पुनर्वसु) १०, पुष्य ११, श्रवण १२, हस्तादिक त्रण एटले हस्त १३, चित्रा १४ अने स्वाति १५.”

“यस्मिन् धिष्ण्ये यच्च कर्मोपदिष्टं, तदैवज्ञैस्तन्मुहूर्तेऽपि कार्यम् ।

दिक्शूलाद्यं चिन्तनीयं समस्तं, तद्वह्नरुः पारिघश्च ऋणेषु ॥ २ ॥”

“जे नक्षत्रमां जे कार्य करवानुं कह्युं ठे, ते कार्यने ज्योतिषना जाणनारातुं ते मुहूर्तमां पण करवुं, परंतु ते मुहूर्तोमां पण नक्षत्रनी ज जेम दिक्शूल विगेरे एटले नक्षत्र दिक्शूल अने कीला विगेरे कहेवामां आवशे ते सर्वनो विचार करवो. एटले के जे दिशामां ते दिक्शूलादिक उत्पन्न थयुं होय ते दिशामां प्रयाण न करवुं. तथा चर, स्थिर

વિગેરે નક્ષત્રના સાત પ્રકારો કહ્યા છે તે આ નક્ષત્ર સંબંધી ક્રાણે વિષે પણ ઇષ્ટ કાર્યને અનુસરીને વિચારવા. તથા પરિઘદંત્ર કે જે આગલ કહેવામાં આવશે તે પણ નક્ષત્રની જ જેમ વિચારીને યાત્રાદિવ કાર્ય કરવાં.” આ પ્રમાણે રત્નમાલા જાણ્યમાં કહ્યું છે.

પોરાણિક ક્રાણોનાં નામો તો આ પ્રમાણે કહેલાં છે.—

“રૌદ્રઃ ૧ શ્વેતો ૨ મૈત્ર ૩ આરજટઃ ૪ પચ્ચમસ્તુ સાવિત્રઃ ૫ ।

વૈરાજો ૬ ગાન્ધર્વ ૭ સ્થાજિજિ ૮ રોહિણ ૯ વલ્લૌ ૧૦ ચ ॥ ૧ ॥

વિજયો ૧૧ ડચ નૈર્ઋતાખ્યો ૧૨ માહેન્દ્રો ૧૩ વારુણો ૧૪ જગશ્ચૈવ ૧૫ ।

એતે પુરાણકથિતા દિવસમુહૂર્ત્તાસ્થાજિજિત્કુતપઃ ॥ ૨ ॥

અજિજિ ૧ વિજયો ૨ મૈત્રઃ ૩ સાવિત્રો ૪ વલ્લવાન્ ૫ સિતઃ ૬ ।

વૈરાજશ્ચેતિ ૭ સપ્ત સ્યુઃ ક્રાણાઃ સર્વાર્થસાધકાઃ ॥ ૩ ॥”

“પુરાણમાં કહેલા દિવસના ક્રાણોનાં નામો આ પ્રમાણે છે.—રૌદ્ર ૧, શ્વેત ૨, મૈત્ર ૩, આરજટ ૪, પાંચમો સાવિત્ર ૫, વૈરાજ ૬, ગાંધર્વ ૭, અજિજિત્ ૮, રોહિણ ૯, વલ્લ ૧૦, વિજય ૧૧, નૈર્ઋત ૧૨, માહેન્દ્ર ૧૩, વારુણ ૧૪ અને જગ ૧૫. તથા અજિજિત્ કુતપ પદ્ધતિ આઠમું મુહૂર્ત્ત છે. આ સર્વે ક્રાણોમાં અજિજિત્ ૧, વિજય ૨, મૈત્ર ૩, સાવિત્ર ૪, વલ્લવાન્ (વલ્લ) ૫, સિત (શ્વેત) ૬ અને વિરાજ ૭, એ સાત ક્રાણો સર્વ કાર્યના સાધક છે.”

“રૌદ્રો ૧ ગન્ધર્વો ૨ ડર્શપ ૩ આરણાખ્યો ૪,

વાયુ ૫ વહ્ની ૬ રાહસો ૭ ધાતુ ૮ સૌમ્યૌ ૯ ।

બ્રહ્મા ૧૦ જીવઃ ૧૧ પૌષ્ણ ૧૨ વિષ્ણુ ૧૩ સમીરો ૧૪,

રાત્રાવેતે નૈર્ઋતાખ્યઃ ૧૫ ક્રાણોડન્યઃ ॥ ૪ ॥”

“રાત્રિના ક્રાણો અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે.—રૌદ્ર ૧, ગંધર્વ ૨, અર્શપ ૩, આરણ ૪, વાયુ ૫, વહ્ની ૬, રાહસ ૭, ધાતા ૮, સૌમ્ય ૯, બ્રહ્મા ૧૦, જીવ ૧૧, પૌષ્ણ ૧૨, વિષ્ણુ ૧૩, સમીર ૧૪ અને નૈર્ઋત ૧૫.” આ પ્રમાણે વહુ ઉપયોગી હોવાથી ક્રાણોનો વિચાર વિસ્તારથી કહ્યો.

પ્રથમનું અને પછીનાં પણ દૌરને આશ્રીને વર્જ્ય વસ્તુ કહે છે.—

અન્યક્ષ્માતાશિતજૂપિતયાત્રારણોન્મુલ્લૈઃ દૌરમ્ ।

વિદ્યાદિનિશાસન્ધ્યાપર્વસુ નવમેઽહ્નિ ચ ન કાર્યમ્ ॥ ૩૨ ॥

અર્થ—અન્યંજન (તૈલમર્દન વિગેરે) કરેલું હોય, સ્નાન કરેલું હોય, ઝોજન કર્યું હોય, આજૂષણ પહેર્યું હોય, તથા યાત્રામાં અને રણસંગ્રામમાં તૈયાર થયો હોય, આવા માણસે દૌર કરાવવું નહીં. તથા વિદ્યારંજને દિવસે, રાત્રિસમયે, ત્રણે સંધ્યાસમયે,

दीवाळी विगेरे पर्व दिवसे तथा नवमे दिवसे एटले पूर्वे द्यौर कराव्युं होय ते दिवसथी गणतां नवमे दिवसे द्यौर कराव्युं नहीं. अहीं “नवम” शब्दे करीने नोम तिथिनो अर्थ करवो नहीं, कारण के नोम रिक्ता तिथि ठे अने रिक्ता तिथिनुं वर्जन तो प्रथम कही गया ठे, तेथी जे दिवसे पूर्वे द्यौर कराव्युं होय ते दिवसथी गणतां जे नवमो दिवस आवे ते दिवसे बीजी वारनुं द्यौर कराव्युं नहीं. आ नवमा दिवसनो निषेध केवल द्यौरमां ज ठे एम नथी, परंतु गृहप्रवेशादिकमां पण नवमा दिवसनो निषेध ते. ते विषे लक्ष कहे ठे के—

“निर्गमान्नवमे चाहि प्रवेशं परिवर्जयेत् ।

शुभे नक्षत्रयोगेऽपि प्रवेशाद्यापि निर्गमम् ॥ १ ॥”

“प्रयाण करवाना दिवसथी गणतां नवमे दिवसे नक्षत्र योग शुभ ठतां पण पुरप्रवेशादिक करवो नहीं, तेमज प्रवेश कर्या पढी नवमे दिवसे प्रयाण पण करवुं नहीं.”

आ नियम मांगलिक (सामान्य) द्यौरने माटे कह्यो ठे. अमांगलिक (सूतक विगेरेनुं) द्यौर तो नवमे दिवसे पण थाय ठे. “नीचे आसन नाख्या बिना द्यौर कराव्युं नहीं” एम लक्ष कहे ठे.—

षट्कृत्तिकोऽष्टवैरश्चस्त्रिमेत्रश्चतुर्त्तरः ।

पञ्चपैत्रः सकृन्मूलः द्यौरी वर्षं न जीवति ॥ ३३ ॥

अर्थ—लगोलग ठ कृत्तिकामां द्यौर करावनार, ए ज रीते आठ रोहिणीमां, त्रण अनु-राधामां, चार उत्तरामां, पांच मघामां अने एक मूल नक्षत्रमां द्यौर करावनार माणस एक वर्ष सुधी जीवे नहीं.

गणिविद्यामां तो कृत्तिका, विशाखा, मघा अने जराणी ए चार नक्षत्रोमां ज लोच-कर्मने निषेध कर्यो ठे. विशेष ए ठे जे—

“सर्वदापि शुभं द्यौरं राजाज्ञामृतिसूतके ।

बन्धमोक्षे मखे दारकर्मतीर्थव्रतादिषु ॥ १ ॥”

“राजानी आज्ञाए, मृत्युसूतकमां, बंधनथी मुक्त थयो होय त्यारे, यज्ञमां, स्त्रीना कार्यमां, तीर्थमां अने व्रतादिकमां (व्रतादिकना प्रारंभमां) द्यौरकर्म कराव्युं ए सर्वदा एटले सर्वे वार अने नक्षत्रोमां शुभ ठे.” अहीं स्त्रीना कार्यमां जे कह्युं ठे ते कोशना कुलनो आचार ठे, एटले के जेना कुलनो रीवाज होय तेने आश्रीने ठे.

हवे राजाने आश्रीने द्यौरकर्म कहे ठे.

श्मश्रुकर्म नरेन्द्राणां पञ्चमे पञ्चमेऽहनि ।

द्यौरजेषु नखोद्धेखो व्यर्के क्रूरे विशेषतः ॥ ३४ ॥

અર્થ—ઘૌરનાં નક્ષત્રોને વિષે ત્રીજી, પાંચમી અને સાતમી તારા વિગેરે ન હોય ત્યારે કૂર વાર (સૂર્ય, શનિ, મંગલ) ને દિવસે પણ શુભ ગ્રહની કાલહોરાને વિષે પાંચમે પાંચમે દિવસે રાજાહાલે શમશ્રુકર્મ (દાઢી મુઠનું ઘૌર) કરાવવું. નહિ કપાવવામાં પણ આ જ સમય લેવો, પણ એક રવિવાર તજવો, અને શનિ તથા મંગલ અને તેની હોરા વિશેષે કરીને ગ્રહણ કરવી.

હવે વિદ્યારંજનું મુહૂર્ત કહે છે.—

વિદ્યાં સુરાધ્યાપકરાજપુત્રસિતાર્કવારેષુ સમારંજેત ।

પૂર્વાશ્વિનીમૂલકરત્રયેષુ, શ્રુતિત્રયે વા મૃગપશ્ચકે વા ॥ ૩૫ ॥

અર્થ—ગુરુ, બુધ, શુક્ર અને રવિવારે ત્રણે પૂર્વા, અશ્વિની, મૂલ, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતતારકા, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય અને અશ્લેષા, આટલાં નક્ષત્રોમાં વિદ્યાનો આરંજ કરવો શ્રેષ્ઠ છે. અહીં શ્રવણ, ધનિષ્ઠા અને શતતારકા ત્રણે બદલે કેટલાક એક શ્રવણ જ લેવાનું કહે છે. ધનિષ્ઠા અને શતતારકાનો નિષેધ કરે છે.

વિદ્યારંજમાં વારોનું ફલ વ્યવહારસારમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“વિદ્યારંજે નૃણાં વારાઃ કુર્વતે જાસ્કરાદયઃ ।

આયુ ૧ જાંઘ્યં ૨ મૃતિં ૩ લક્ષ્મીં ૪ બુદ્ધિં ૫ સિદ્ધિં ૬ ચ પશ્ચતામ્ ૭ ॥૧૧॥”

“વિદ્યાના આરંજમાં મનુષ્યોને સૂર્યાદિક વારો આ પ્રમાણે અનુક્રમે ફલ આપે છે.— રવિવારે વિદ્યારંજ કર્યો હોય તો આયુષ્ય, સોમે જમતા, મંગલે મરણ, બુધે લક્ષ્મી, ગુરુએ બુદ્ધિ, શુક્રે સિદ્ધિ અને શનિએ મરણ.”

હવે નંદીનું (નાંદ માંડવાનું) મુહૂર્ત કહે છે.—

નિયમાલોચનાયોગતપોનન્ધ્યાદિ કારયેત્ ।

મુક્તવા તીક્ષ્ણોગ્રમિશ્રાણિ વારૌ ચારશનૈશ્વરૌ ॥ ૩૬ ॥

અર્થ—નિયમ એટલે સમક્તિ અથવા વાર વ્રતો વિગેરે ઉચ્ચરવાં તે, આલોચના એટલે ધર્મગુરુની પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત માગવા માટે પોતાનું પાપ પ્રકાશવું તે, યોગ શ્રુતનું આરાધન કરવા માટે વિશેષ પ્રકારનો તપવિધિ, તપ એટલે સિદ્ધાંતમાં કહેલા શ્રેણી આદિક ઠ પ્રકારના તપ, આ સર્વે નિયમાદિકની નંદી વિગેરે એટલે નાંદ માંડવી અથવા બીજું કાંઈ પણ ધર્મોત્સવાદિક કાર્ય કરવું તે તીક્ષ્ણ, ઊગ્ર અને મિશ્ર નક્ષત્રોને વર્જીને બીજાં નક્ષત્રોમાં તથા મંગલ અને શનિને વર્જીને બીજા વારોમાં કરવું. વિશેષ એ છે જે—

“શાન્તિકં પૌષ્ટિકં કાર્યં ક્ષેત્ર્યશુકાર્કવાસરે ।

કન્યાવિવાહનક્ષત્રે પુષ્યાશ્વિશ્રવણે તથા ॥ ૧ ॥”

“बुध, गुरु, शुक्र अने रविवारे तथा कन्याविवाहनां नक्षत्रो उपरांत पुष्य, अश्विनी अने श्रवण नक्षत्रमां शांतिक तथा पौष्टिक कार्यो करवां.”

हवे प्राये करीने ब्राह्मणादिक वर्णोने आश्रीने पंदर श्लोकोवने संस्कारो कहे ठे. तेमां प्रथम मौंजीबंध (कटिमेखळाबंध एटले उपनयन) नो संस्कार कहे ठे.—

मौंजीबन्धोऽष्टमे गर्जाज्जन्मतो वाऽग्रजन्मनाम् ।

राज्ञामेकादशे च स्याद्वत्सरे द्वादशे विशाम् ॥ ३५ ॥

अर्थ—मौंजीबंधनुं कर्म ब्राह्मणेने गर्जश्री अथवा जन्मश्री आठमे वर्षे आय ठे. क्षत्रियने अगीयारमे वर्षे अने वैश्यने बारमे वर्षे आय ठे. ब्राह्मणेने दशमे वर्षे पण मौंजी-बंध करवामां आवे ठे, तेमां जे प्रमाणे कुळाचार होय ते प्रमाणे करवुं.

शाखाधिपे बलोपेते केन्द्रस्थेऽह्नि च तस्य वा ।

बले सूर्येन्दुजीवानां वर्णनाथे बलीयसि ॥ ३६ ॥

माघादौ पञ्चके मासां पौष्णाश्विन्योः करत्रये ।

श्रुतिद्वये मृगादित्यपुष्येषूपनयः श्रिये ॥ ३७ ॥ युग्मम् ॥

अर्थ—शाखाधिप (वेदाधिप गुरु, शुक्र, मंगळ अने सूर्य) ठ प्रकारादिकश्री बळवान् होय तथा केंद्रस्थानमां रह्यो होय त्यारे उपनय (यज्ञोपवीत) संस्कार करवो, केमके शाखाधिप निर्बळ होय तो वर्णसंकर प्रजा श्रवानो संजव ठे. तथा ते शाखाधिपना ज वारमां उपनय संस्कार करवो. अहीं “तस्य वा” ए ठेकाणे वा शब्द कह्यो ठे तेथी एवं सूचवन कर्तुं के—जो लग्नना बळशी उपनयन करातुं होय तो शाखाधिपना वारमां लग्न ग्रहण करवुं. एटले के लग्नकुंठलीमां शाखाधिप बळवान् अशने केंद्रमां रहेलो करवो, अने जो मात्र दिनशुद्धिवेने ज संस्कार करवो होय त्यारे पण वार तो शाखाधिपनो ज लेवो. तथा सूर्य, चंद्र अने गुरु बळवान् होय त्यारे अथवा वर्णनो नाथ (गुरु अने शुक्र) बळवान् होय त्यारे उपनयन संस्कार करवो. अथवा तो “सूर्य, चंद्र अने गुरु बळवान् होय तो सर्वे वर्णना नाथो बळवान् ज ठे” एम दैवज्ञवद्वज्रमां कह्युं ठे. आ संस्कार माघ विगेरे पांच मास (जेठ सुधी)मां करवो. तथा रेवती, अश्विनी, हस्त, चित्रा, स्वाति, श्रवण, धनिष्ठा, मृगशीर्ष, पुनर्वसु अने पुष्य नक्षत्रमां करवो शुभ ठे.

पराजितेऽरिवेश्मस्थे नीचस्थेऽस्तंगते गुरौ ।

सितेऽपि चोपनीतः स्याद्भुतिस्मृतिबहिष्कृतः ॥ ४० ॥

अर्थ—जे ग्रहो नो योग थयेथी जे ग्रह दक्षिण दिशा तरफ जतो होय ते पराजित कहे.

વાય છે. તેમાં પણ “એક શુક્ર તો ઉત્તરમાં જતો હોય તો તે પરાજિત કહેવાય છે,” એમ વરાહ કહે છે. તેથી કરીને ગુરુ અને શુક્ર પરાજિત સ્થાનમાં રહ્યા હોય, શત્રુના સ્થાનમાં રહ્યા હોય, નીચ સ્થાને રહ્યા હોય અથવા અસ્ત પામ્યા હોય અને તેવા સમયે જો ઉપનયન સંસ્કાર કર્યો હોય તો તે શ્રુતિ અને સ્મૃતિથી બહિષ્કૃત (રહિત) થાય છે.

ક્રમાદંશેષુ સૂર્યાદેઃ કૂરો ૧ મન્દો ૨ સ્તિપાતકી ૩ ।

પદુ ૪ યજ્વા ૫ ચ યજ્વા ૬ ચ મૂર્ખ ૭ શ્રોપનયાજ્ઞવેત્ ॥ ૪૧ ॥

અર્થ—લગ્નમાં સૂર્યનો નવાંશ રહ્યો હોય અને ઉપનયન કર્યું હોય તો તે કૂર થાય છે, ચંદ્રનો નવાંશ હોય તો તે મંદ થાય છે, મંગલનો નવાંશ હોય તો અત્યંત પાપી થાય, બુધનો હોય તો હુશિયાર થાય, ગુરુનો હોય તો યજ્વા (યજ્ઞ કરનાર) થાય, શુક્રનો હોય તો પળ યજ્વા થાય અને શનિનો નવાંશ લગ્નમાં હોય તો તે મૂર્ખ થાય છે.

ચતુષ્ટયેઽર્કાદિષુ રાજસેવી ૧ સ્યાદૈશ્યવૃત્તિઃ ૨ ક્રમતોઽસ્ત્રવૃત્તિઃ ૩ ।

અધ્યાપકઃ ૪ કર્મસુ ષટ્સુ વિદ્વાન્ ૫ વિદ્યાર્થયુક્તો ૬ સ્ત્યજસેવકશ્ચ ૭ ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—કેંદ્રસ્થાનમાં સૂર્ય હોય તો તે રાજસેવક થાય છે, ચંદ્ર હોય તો વૈશ્ય વૃત્તિ-વાળો. પદ્મે કૃષિ, પશુપાલ વિગેરે વૃત્તિવાળો થાય છે, મંગલ હોય તો શસ્ત્રની વૃત્તિ-વાળો થાય છે. બુધ હોય તો અધ્યાપક થાય, ગુરુ હોય તો ૭ કર્મમાં વિદ્વાન્ થાય, શુક્ર હોય તો વિદ્યાવાન્ અને ધનવાન્ થાય તથા શનિ હોય તો અંત્યજનો (ચંદ્રાલનો) સેવક થાય. કેંદ્રમાં એકથી વધારે ગ્રહ હોય તો જે ગ્રહ અધિક બળવાન્ હોય તેનું ફળ કહેવું. એ રીતે સર્વત્ર જાણવું.

લગ્ને ગુરો ત્રિકોણે સિતે સિતાંશે વિધૌ ચ વેદજ્ઞઃ ।

જવતિ યમાંશે ગુરુસિતલગ્નેષુ જનો વિશીલશ્ચ ॥ ૪૩ ॥

અર્થ—લગ્નમાં ગુરુ હોય, ત્રિકોણમાં શુક્ર હોય તથા શુક્રના અંશમાં ચંદ્ર હોય પદ્મે કે ગમે તે સ્થાને રહેલો ચંદ્ર શુક્રના નવાંશમાં રહ્યો હોય, તો તે વેદને જાણનારો થાય છે, તથા ગુરુ, શુક્ર અને લગ્ન શનિના અંશમાં રહ્યા હોય તો તે જન (મૂર્ખ) અને શીઠ રહિત તથા કૃતઘ્ની થાય છે.

વિધિગુરુશુક્રૈઃ સાર્કૈર્ધનગુણહીનઃ કુજાન્વિતૈઃ કૂરઃ ।

સબુધૈર્બુધઃ સશૌરૈઃ સ્યાદુપનીતોઽલ્પસો વિગુણઃ ॥ ૪૪ ॥

અર્થ—ચંદ્ર, ગુરુ અને શુક્ર જો સૂર્ય સાથે રહ્યા હોય અને ઉપનયન કર્યું હોય તો તે જન અને ગુણથી રહિત થાય, મંગલની સાથે રહ્યા હોય તો તે કૂર થાય, બુધ સાથે

रह्या होय तो विघ्न आय, अने शनि साथे रह्या होय तो ते आळसु अने गुणहीन आय ठे. आ श्लोक राज्याजिषेकना लग्नमां पण लागु पने ठे.

चन्द्रे षष्ठाष्टमे मृत्युमूर्खत्वमथवा वटोः ।

व्रतमोक्षेऽथ केशान्ते चौले चैवविधो विधिः ॥ ४५ ॥

अर्थ—चंद्र ठेके के आठमे होय तो बडुकनुं मरण आय अथवा ते मूर्ख रहे. व्रतना मोक्षमां (मौजीबंधन ठोरवामां), केशान्त (मुंरुन)मां अने चौल करमां के जे पोतपोताना कुळना आचार प्रमाणे पहेले अथवा त्रीजे वर्षे करवामां आवे ठे तेमां पण आ प्रमाणे ज (एटले उपरना सामा आठ श्लोकमां कह्या प्रमाणे ज) विधि जाणवो.

हवे अग्निस्थापन (अग्निहोत्र)नुं मुहूर्त्त कहे ठे.

वहेः परिग्रहं प्रादुः कृत्तिकारोहिणीमृगैः ।

उत्तरात्रितयज्येष्ठापुष्यपौष्णद्विदैवतैः ॥ ४६ ॥

अर्थ—कृत्तिका, रोहिणी, मृगशीर्ष, त्रण उत्तरा, ज्येष्ठा, पुष्य, रेवती अने विशाखा नक्षत्रमां अग्निनुं स्थापन कहुं ठे.

केन्द्रोपचयधीधर्मेष्वाकेन्द्रज्ञसुरार्चितैः ।

शेषैस्त्रिषड्दशायस्थैरादध्याज्जातवेदसम् ॥ ४७ ॥

अर्थ—सूर्य केन्द्रस्थानमां (१-४-७-१०) रह्यो होय, चंद्र उपचय (३, ६, १०, ११) स्थानमां रह्यो होय, बुध पांचमे रह्यो होय, गुरु नवमे रह्यो होय, अने बीजा ग्रहो (मंगळ, शुक्र, शनि) त्रीजे, ठेके, दशमे अने अगीयारमे रह्या होय त्यारे अग्नि स्थापन करवो.

उदयेऽथ नवांशे वा राशीनां जलचारिणाम् ।

उदयस्थे च शीतांशोर्वहिरह्याय शाम्यति ॥ ४८ ॥

अर्थ—जलचर राशिठना (कर्क, मकर, कुंज, मीन) उदयमां अथवा नवांशमां अने चंद्रना उदयमां अग्नि तरत ज बुजाइ जाय ठे.

क्रूराः कुर्युर्धने निःस्वमाढ्यं सन्तोऽन्नदं विधुः ।

हन्युश्चिद्रे ग्रहाः सर्वे लग्ने च झयमौ द्विजम् ॥ ४९ ॥

अर्थ—अग्निआधाननी कुंरुळीमां जो बीजा स्थानमां क्रूर ग्रह रह्या होय तो ते ब्राह्मणने निर्धन करे ठे, अने सौम्य ग्रह रह्या होय तो धनाढ्य करे ठे, तथा चंद्र रह्यो होय तो ते ब्राह्मणने अन्नदातार करे ठे. वळी आठमा स्थानमां कोइ पण ग्रह रह्यो होय तो तेनुं मरण आय ठे, तथा लग्नमां के चंद्रनी साथे बुध अने शनि रह्या होय तो-

પણ તે બ્રાહ્મણ મરણ પામે છે એમ રત્નમાલા જ્ઞાપ્યમાં કહ્યું છે. આઠમા સ્થાને રહેલા મહો વિષે આ પ્રમાણે વિશેષ જાણવું કે—આઠમે સ્થાને ચંદ્ર રહ્યો હોય તો તે બ્રાહ્મણની સ્ત્રીનું મરણ થાય, મંગલ હોય તો બ્રાહ્મણનું જ મરણ થાય, રવિ, ગુરુ કે શનિ હોય તો તે બ્રાહ્મણ અસાધ્ય રોગથી પીડા પામે, અને બુધ કે શુક્ર રહ્યા હોય તો કાંઈ પણ ફલ થાય નહીં. લગ્ન તો લગ્નમાં રહેલા મહો વિષે આ પ્રમાણે કહે છે કે—“લગ્નમાં અથવા ચંદ્રની સાથે બુધ કે શનિ રહ્યો હોય તો લોકાગ્નિની સાથે તે અગ્નિનો સંગ થાય છે. અર્થાત્ અગ્નિ उत्पन्न થાય છે.”

जितैरस्तमितैर्नीचशत्रुक्षेत्रगतैरपि ।

सोमजौमसुराचार्यैराहिताग्निर्न नन्दति ॥ ५० ॥

અર્થ—સોમ, મંગલ અને ગુરુ જો પરાજય પામ્યા હોય, અસ્ત પામ્યા હોય, નીચ સ્થાને રહ્યા હોય કે શત્રુના ઘરમાં રહ્યા હોય તો અગ્નિનું આધાન કરનાર સુખી થતો નથી.

चन्द्रेऽर्के वा त्रिशत्रुस्थे लग्ने धनुषि वा गुरौ ।

મેષસ્થે સ્વા ૧૦ સ્ત ૭ મે વારે યજ્ઞવા સ્યાદાત્તપાવકઃ ॥ ૫૧ ॥

અર્થ—અગ્નિઆધાનની કુંભળીમાં ચંદ્ર કે સૂર્ય ત્રીજે કે ઊઠે સ્થાને રહ્યો હોય, લગ્નમાં કે ધન રાશિમાં ગુરુ રહ્યો હોય, અને મંગલ મેષ રાશિમાં કે દશમા અથવા સાતમા સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો અગ્નિનું આધાન કરનાર બ્રાહ્મણ યાજ્ઞિક થાય છે.

। इति विप्राद्यधिकारः ।

हवे नवां वस्त्र पहेरवानुं मुहूर्त्तं कहे ठे.—

नववाससः प्रधानं वासवपौष्णाश्विनादितिद्वितये ।

करपञ्चकध्रुवेषु च बुधगुरुशुक्रेषु परिधानम् ॥ ५२ ॥

અર્થ—બુધ, ગુરુ અને શુક્રવારે ધનિષ્ઠા, રેવતી, અશ્વિની, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, વિશાખા, અનુરાધા, તથા ધ્રુવ પદ્મે રોહિણી, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાફાલ્ગુની અને ઉત્તરાજાઘ્રપદ, આ નક્ષત્રોમાંથી કોઈ પણ નક્ષત્ર હોય, તે દિવસે નવાં વસ્ત્ર પહેરવાં શુભ છે. કહ્યું છે કે—

“नष्टप्राप्ति १ स्तदनुमरणं २ वह्निदाहो ३ऽर्थसिद्धि ४-

શ્રાલોર્જીતિ ૫ મૃતિરથ ૬ ધનપ્રાપ્તિ ૭ રર્થાગમશ્ચ ૮ ।

શોકો ૯ મૃત્યુ ૧૦ નરપતિજયં ૧૧ સંપદઃ ૧૨ કર્મસિદ્ધિ ૧૩-

વિદ્યાવાસિઃ ૧૪ સદશન ૧૫ મયો વલ્લજત્વં જનનામ્ ૧૬ ॥ ૧ ॥

मित्राप्ति १७ रम्बरहृतिः १८ सखिद्वन्द्वुतिश्च १९,
रोगो २० ऽतिमिष्टमशनं २१ नयनामयश्च २२ ।
धान्यं २३ विषोद्भवजन्यं २४ जलज्जी २५ धनं २६ च,
रत्नाप्ति २७ रम्बरधृतेः फलमश्विजात् स्यात् ॥ २ ॥”

“नवां वस्त्र धारण करवामां अश्विनी नक्षत्रां नीचे प्रमाणे अनुक्रमे फल आय ठे. अश्विनी नक्षत्रमां वस्त्र धारण करे तो नाश पामेदी वस्तुनी प्राप्ति आय ठे १. जराणीमां धारण करे तो तरत ज मरण आय २, कृत्तिकांमां अग्निदाह आय ३, रोहिणीमां अर्थनी सिद्धि आय ४, मृगशिरमां उंदरनो जय आय ५, आर्द्रांमां मरण आय ६, पुनर्वसुमां धननी प्राप्ति ७, पुष्यमां अर्थनी (धननी) प्राप्ति ८, अश्लेषांमां शोक ९, मघांमां मृत्यु १०, पूर्वाषाढांमां राजानो जय ११, उत्तराषाढांमां संपत्तिनी प्राप्ति १२, हस्तमां कार्यसिद्धि १३, चित्रांमां विद्यानी प्राप्ति १४, स्वातिमां सारुं जोजन १५, विशाखांमां माणसोनी प्रीति १६, अनुराधांमां मित्रनी प्राप्ति १७, ज्येष्ठांमां वस्त्रनी चोरी १८, मूलमां जलमां रुवे १९, पूर्वाषाढांमां रोग २०, उत्तराषाढांमां अत्यंत मिष्ट जोजन २१, श्रवणमां नेत्रनो व्याधि २२, धनिष्ठांमां धान्यनी प्राप्ति २३, शतजिषकमां विषनो जय २४, पूर्वाजापदमां जलनो जय २५, उत्तराजापदमां धननी प्राप्ति २६, अने रेवतीमां नवुं वस्त्र पहरेवाशी रत्ननी प्राप्ति आय ठे २७.”

व्यवहारप्रकाशमां कह्युं ठे के—“केवल श्वेत वस्त्रने माटे ज आ नियम नथी, पण रातां वस्त्रने माटे पण उपर गणावेदां ज नक्षत्रो शुज ठे.” व्यवहारसारमां तो एम कह्युं ठे जे—“रातां वस्त्र धारण करवामां पुरुषने पण जे नक्षत्रो स्त्रीजने माटे कहेवामां आवशे ते ज शुज ठे, अने आ उपर गणावेदां नक्षत्रो तो श्वेत वस्त्रने ज आश्रीने ठे.” हवे वारने आश्रीने आ प्रमाणे फल जाणवुं.—

“नवाम्बरपरीजोगे कुर्वन्त्यर्कादिवासराः ।

जीर्णं १ जलार्द्रं २ शोकं ३ च धनं ४ ज्ञानं ५ सुखं ६ मलम् ७ ॥ १ ॥”

नवां वस्त्र धारण करवामां रवि विगेरे वारो अनुक्रमे जीर्ण १, जलार्द्र २, शोक ३, धन ४, ज्ञान ५, सुख ६ अने मल (मेलापणुं) ७, आ प्रमाणे फल आपे ठे.” नवो कंबल धारण करवामां रवि पण शुज ठे एम कहेलुं ठे. केटलाक आचार्यो कहे ठे के—

“व्यापार्यते रवौ पीतं बुधे नीलं शनौ शितिः ।

गुरुजार्गवयोः श्वेतं रक्तं मंगलवासरे ॥ १ ॥”

१ वहेलुं फाटी जाय. २ निरंतर भीनुं ज रहे.

“રવિવારે પીઠું વસ્ત્ર પહેરવું શુચ્છ છે, બુધવારે લીઠું, શનિવારે કાઠું, ગુરુ અને શુક્ર-
વારે શ્વેત તથા મંગલવારે રાતું વસ્ત્ર પહેરવું શુચ્છ છે.”

હવે સ્ત્રીઝને નવાં વસ્ત્ર તથા અલંકાર વિગેરે પહેરવાનું મુહૂર્ત કહે છે.—

યોષિઙ્ગજેત કરપશ્ચકવાસવાશ્વિપૌષ્ણેષુ વક્રગુરુશુક્રદિનેશ્વારે ।

મુક્તાપ્રવાલમણિશંખસુવર્ણદન્તરક્તામ્બરાણ્યવિધવાત્વમતિઃ સતી ચેત્ ॥૫૩॥

અર્થ—વિધવા થવાની ઇચ્છા ન હોય એવી સતી સ્ત્રીએ મોતી, પ્રવાલા, મણિ, શંખ (શંખલા), સુવર્ણ, દાંત (હાથીદાંત) તથા રાતાં વસ્ત્રોને હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, વિ-
શાખા, અનુરાધા, ધનિષ્ઠા, અશ્વિની અને રેવતી, ૯ નક્ષત્રોમાં તથા વક્ર (મંગલ), ગુરુ
શુક્ર અને રવિવારે ધારણ કરવાં શુચ્છ છે.

વિશેષમાં આ પ્રમાણે જાણવું.—

“પુણ્યં પુનર્વસું ચૈવ રોહિણીં ચોત્તરાત્રયમ્ ।

કૌસુંજે વર્જયેષ્વજે જતૃધાતો જવેદ્યતઃ ॥ ૧ ॥”

“કુસુંબા (રાતાં) વસ્ત્ર ધારણ કરવામાં તથા પ્રવાલા, સુવર્ણ, શંખ વિગેરે ધારણ કર-
વામાં પુણ્ય, પુનર્વસુ, રોહિણી, ઉત્તરાષાઢગુની, ઉત્તરાષાઢા અને ઉત્તરાષાઢપદ, ૯
નક્ષત્રો અવશ્ય વર્જવાં, કારણ કે તે નક્ષત્રોમાં ધારણ કરવાથી તેના પતિનો નાશ આવે છે.”

વાસઃ પ્રાપ્તં વિવાહાદૌ રાજા દત્તં ચ યન્મુદા ।

વિરુદ્ધેઽપિ હિ વારદ્દે તદ્દસીતાવિશંકિતઃ ॥ ૫૪ ॥

અર્થ—વિવાહાદિકમાં મળેલું વસ્ત્ર તથા રાજાએ હર્ષથી જે (વસ્ત્ર) આપ્યું હોય, તે
વાર અને નક્ષત્ર વિરુદ્ધ (અશુચ્છ) હોય તથા ચંડાદિક પ્રતિકૂલ હોય તોપણ શંકા
રહિત ધારણ કરવું.

હવે ફાટેલાં તથા બહેલાં વસ્ત્રને આશ્રીને કહે છે.—

કૃતનવજાગે વાસસિ કોણેષુ સુરાસ્તથાન્તયોર્મનુજાઃ ।

અસુરાસ્તુ મધ્યયોઃ સ્યુર્મધ્યતમો રાક્ષસો જાગઃ ॥ ૫૫ ॥

અર્થ—વસ્ત્રના નવ જાગ પાસીને તેના ચારે ખૂણામાં દેવ સ્થાપવા, બે ઢેંને મનુષ્ય
સ્થાપવા, મધ્યના બે જાગમાં અસુર અને બરાબર વચ્ચે રાક્ષસને સ્થાપવો. તે આ રીતે.—

દેવ	અસુર	દેવ
મનુષ્ય	રાક્ષસ	મનુષ્ય
દેવ	અસુર	દેવ

पढी तेनुं फळ आ रीते जाणवुं.—

सुर १ नर २ दनुज ३ पलादाः ४ श्रेष्ठतम १ श्रेष्ठ २ हीन ३ हीनतमाः ४
अन्ताः सर्वेऽप्यशुजा एवं शयनासनाद्येऽपि ॥ ५६ ॥

अर्थ—जो ते वख देवना जाग (अंश)मां फाव्युं के बळयुं होय तो अत्यंत श्रेष्ठ, मनुष्यना अंशमां श्रेष्ठ, असुरना अंशमां अधम (अशुज) अने राक्षसना अंशमां फाव्युं के बळयुं होय तो अत्यंत अधम—अशुज जाणवुं. तेमां पण जो ते ते देवादिकना अंशना अंत जागने विषे फाव्युं के बळयुं होय तो ते सर्वे पण अशुज ज ठे. आ रीते ज शय्या तथा आसन विगेरेमां पण जाणवुं.

लख कहे ठे के—

“रुग् राक्षसांशेष्वथवापि मृत्युः, पुंजन्म तेजश्च मनुष्यजागे ।

जागेऽमराणामथ जोगवृद्धिः, प्रान्तेषु सर्वत्र ज्वत्यनिष्टम् ॥ १ ॥”

“राक्षसना अंशमां वख फाव्युं के बळयुं होय तो ते वखना माक्षिकने रोग अथवा मृत्यु आय, मनुष्यना जागमां फाव्युं के बळयुं होय तो तेना माक्षिकने पुत्रजन्म तथा तेज आय, अने देवना अंशमां फाव्युं के बळयुं होय तो तेना माक्षिकने जोगनी वृद्धि आय, परंतु ते सर्वना अंतना जागमां फाव्युं के बळयुं होय तो ते अशुज ठे. अहीं राक्षसे करीने असुर पण समजी खेवो, अने तेने माटे ज रोग अथवा मरण ए बे फळ कहां ठे. एटले के असुरना अंशमां रोग अने राक्षसना अंशमां मरण आय एम समजवुं.”

श्रीवृहत्कल्पसूत्र नामना ठेदग्रंथनी वृत्तिमां कह्युं ठे के—“श्री गुरु तथा गह्वने लायक एवा वखनी एषणाने माटे नीकळेला साधुने जो प्रथम तेवा प्रकारना (एटले फाटेला के बळेला) वखनो लाज आय तो त्यां पण नव जागनी कल्पना करीने आ प्रमाणे निमित्त ज्ञान कह्युं ठे के—

“देवेषु उत्तमो लाजो माणुसेसु अ मझिमो ।

असुरेषु अ गेलन्नं मरणं जाण रक्खसे ॥ १ ॥”

“जो ते वख देवना अंशमां फाटेळुं के बळेळुं होय तो उत्तम लाज आय, मनुष्यना अंशमां मध्यम लाज आय, असुरना अंशमां रोग आय, अने राक्षसना अंशमां फाव्युं के बळयुं होय तो मरण आय.”

फाटेला तथा बळेला वखने आश्रीने ज विशेष कहे ठे.—

क्षिते दग्धेऽथ क्षितेऽस्मिन् गोमयाञ्जनकर्दमैः ।

अशुक्ते चूरि शुक्तेऽल्पं फलमेतदुज्जुजम् ॥ ५७ ॥

અર્થ—કોરું વચ્ચે ગાળ, અંજન કે કાદવવને લીંપાય, ફાટે કે ઢાળે તો તેનું શુદ્ધ કે અશુદ્ધ ફળ વધારે છે અને જોગવેલ વચ્ચે ગાળ, અંજન કે કાદવવને લીંપાય, ફાટે કે ઢાળે તો તેનું શુદ્ધ કે અશુદ્ધ ફળ અદ્ય છે.

વિશેષ આ પ્રમાણે છે.—

“હેદાકૃતિઃ શ્રિયે સ્યાન્નત્રાદિસમા ગતાપિ રક્ષોઽંશે ।

કાકોલૂકાદિસમા ન દેવજાગાશ્રિતાઽપિ પુનઃ ॥ ૧ ॥”

“તે વચ્ચના હેદ (ફાટેલા કે બહેલા)ની આકૃતિ ત્રણ વિગેરેના જેવી હોય તો તે રાક્ષસના જાગમાં હોવા તથા પાળ લક્ષ્મીને માટે છે—શુદ્ધ છે, અને કાગમા કે ધુવરુના જેવી આકૃતિ હોય તો તે દેવના જાગમાં રહ્યા તથા પાળ અશુદ્ધ જ છે.”

હવે કયા મુહૂર્તમાં ગયેલું જ્ય પાત્રું સુલજ થાય છે ? અથવા કયા મુહૂર્તે આપણ વિગેરે કરવી ? તે કહે છે.—

સુલજં સ્વં જવેદ્યસ્તં નિશ્ચાતં દત્તમેવ વા ।

મૃદુશ્રુતિત્રયાદિત્યલઘુજેષુ શુજેઽહનિ ॥ ૫૬ ॥

અર્થ—મૃદુ (ચિત્રા, અનુરાધા, રેવતી, મૃગશિર), શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતજિષ્ક, પુનર્વસુ અને લઘુ (પુષ્ય, અજિજિત, હસ્ત, અશ્વિની), એ નક્ષત્રોમાં તથા શુદ્ધ દિવસે એટલે મંગલ અને શનિ વિનાના બીજા વારે ધનનો ન્યાસ કર્યો હોય (એટલે આપણમાં કે વેપાર વિગેરેમાં મૂક્યું હોય), પૃથ્વી વિગેરેમાં દાઢ્યું હોય, વ્યાજે આપ્યું હોય તથા અજાણતાં ચોવાઈ ગયું હોય તો તે ધન પાત્રું ફરીને સુલજ છે, એટલે ફરીથી મઠી શકે છે.

વિશેષ એ છે જે—“ક્ષણદાનમથાદાનં દ્વિપ્રધિષ્ણ્યૈર્વિધીયતે ।” ક્ષણ દેવું અને લેવું એ દ્વિપ્ર (પુષ્ય, અજિજિત, હસ્ત અને અશ્વિની) નક્ષત્રમાં શુદ્ધ છે. વઠી કહ્યું છે કે—

“નિધિલબ્ધિધનવિવર્ધનમાદિત્યાદ્વાહ્નતઃ કરાત્ પૌષ્ણાત્ ।

વિતયે શ્રવણત્રિતયોત્તરાસુ મિત્રાધિદેવે ચ ॥ ૧ ॥”

“નિધિની પ્રાપ્તિ અને ધનની વૃદ્ધિ પુનર્વસુ, પુષ્ય, રોહિણી, મૃગશિર, હસ્ત, ચિત્રા, રેવતી, અશ્વિની, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતજિષ્ક, ઉત્તરાષાઢગુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાજાઘ-પદ, અનુરાધા અને અજિજિત એ નક્ષત્રોમાં શુદ્ધકારક છે.”

હવે ગયેલી વસ્તુ પાત્રી મઠશે કે નહીં તે કહે છે.—

નષ્ટં ચતુર્જિરન્ધાયૈર્ગંઘેત્પૂર્વાદિષુ ક્રમાત્ ।

તદ્વાપ્યતે સુખા ૧ યત્ના ૨ તદ્દર્શનૈવ ૩ ન સાપિ ચ ॥ ૫૭ ॥

અર્થ—અંધાદિક ચાર નક્ષત્રોમાં ગયેલી ચીજ અનુક્રમે પૂર્વાદિક દિશામાં ગઈ છે

एम जाणवुं, अने ते चीज सुखेथी मळे, यत्नथी मळे, तेनी खबर मळे अने खबर पण न मळे, ए रीते अनुक्रमे तेनुं फळ जाणवुं.

सुखेथी मळे एटले समीपे ज ते वस्तु रही ठे, दूर गइ नथी एम जाणवुं. “आंधळां नक्षत्रमां गयेली वस्तु बधी पाठी मळे ठे अने काणां नक्षत्रमां गयेली अर्धी पाठी मळे ठे” एम केटलाक कहे ठे. वळी बीजा केटलाक कहे ठे के—“आंधळुं नक्षत्र पण जो बे पाद के चार पादनुं होय तो गयेली वस्तु दुःखे करीने पाठी मळे ठे, पण जे नक्षत्रा त्रण पादवाळां ठे एटले एक पादे लंगमां ठे तेवां देखतां नक्षत्रोमां पण गयेली वस्तु पाठी मळी शके ठे.”

हवे आंधळां काणां विगेरे नक्षत्रोनी संज्ञा कहे ठे.—

रेवत्यादिचतुष्केषु नामानि प्रतिज्ञं जगुः ।

अन्ध १ माकेकरं २ चिह्नं ३ सुलोचन ४ मिति क्रमात् ॥६०॥

अर्थ—रेवती नक्षत्रथी चार चार नक्षत्रोमां दरेक नक्षत्रनां नाम अनुक्रमे आंधळुं, आकेकर (काणुं), चिह्न (चीपनावाळुं) अने सुलोचन (देखतुं) ए प्रमाणे कद्यां ठे.

आंधळां, काणां विगेरे संज्ञा तथा तेमां गयेली वस्तुनी दिशा तथा ते वस्तु मळशे के नहीं ते जाणवानुं कोष्टक.—

संज्ञा.	अध्यावीश नक्षत्रोनां नामो.							दिशा.	फळ.
आंधळां	रेवती	रोहिणी	पुष्य	उत्तराषाढा	विशाखा	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा	पूर्व	शीघ्र मळे
काणां	अश्विनी	मृगशिर	अश्लेषा	हस्त	अनुराधा	उत्तराषाढा	शतभिषक्	दक्षिण	यत्नथी मळे
चिह्नां	भरणी	आर्द्रा	मघा	चित्रा	ज्येष्ठा	अभिजित्	पूर्वाभाद्रपद	पश्चिम	खबर मळे
देखतां	कृत्तिका	पुनर्वसु	पूर्वाषाढा	स्वाति	मूल	श्रवण	उत्तराभाद्रपद	उत्तर	खबर पण न मळे.

दिनशुद्धिकार आ प्रमाणे कहे ठे.—

“रविरिस्का ठ बाला बारस तरुणाय नव परे थेरा ।

तरुणेहिं जाइ थेरेहिं न जाइ बाले जमइ पासे ॥ १ ॥”

“रेविना नक्षत्रथी ठ नक्षत्र बालक ठे, त्यारपढीनां बार नक्षत्र जुवान ठे अने त्यार-पढीनां नव नक्षत्रो वृद्ध ठे. तेमां जुवान नक्षत्रमां गयेली वस्तु जाय—पढी आवे नहीं, वृद्ध नक्षत्रमां वस्तु जाय नहीं एटले पाठी आवे खरी, अने बाल नक्षत्रमां गयेली वस्तु पासे ज जमे ठे एटले के दूर जती नथी.”

हवे प्रेत (मरेवानुं) कर्मनुं मुहूर्त कहे ठे.

न प्रेतकर्म कुर्वीत यमद्वे सत्रिपुष्करे ।

क्रूरमिश्रध्रुवाद्भासु तथा मूळानुराधयोः ॥ ६१ ॥

१ सूर्य जे नक्षत्रमां होय ते नक्षत्रथी इष्ट दिवसनुं नक्षत्र छ सुधीमां होय तो बालक.

आ० २१

અર્થ—પ્રેતકાર્ય આટલાં નહત્રોમાં કરવું નહીં.—યમલયોગમાં, પંચકમાં, ત્રિપુસ્કર-યોગમાં, કૂર (જરણી, ત્રણે પૂર્વા અને મઘા)માં, મિશ્ર (વિશાખા અને કૃત્તિકા)માં, ધ્રુવ (ત્રણ ઉત્તરા અને રોહિણી)માં, આર્દ્રામાં, મૂળમાં તથા અનુરાધામાં. વળી “રવિ તથા મંગલ-વારનો પણ ત્યાગ કરવો” એમ દિનશુદ્ધિમાં કહ્યું છે. વળી અન્ય ગ્રંથમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

“પુણ્યાશ્વિની સ્વાતિહસ્તા જ્યેષ્ઠા શ્રવણરેવતી ।

एषु प्रेतक्रिया कार्या रविवारं विना बुधैः ॥ ૧ ॥

“પુણ્ય, અશ્વિની, સ્વાતિ, હસ્ત, જ્યેષ્ઠા, શ્રવણ અને રેવતી, આટલાં નહત્રોમાં રવિવાર વિના બીજા વારે માહ્યા પુરુષોએ પ્રેતક્રિયા કરવી.”

मृते साधौ पञ्चदशमुहूर्त्तैर्नैव पुत्रकः ।

एकस्त्रिंशन्मुहूर्त्तैस्तु क्षेप्यः शेषैस्तु जैरुजौ ॥ ૬૨ ॥

અર્થ—પંદર મુહૂર્ત્તવાળાં નહત્રમાં સાધુએ કાલ કર્યો હોય તો પુત્રક કરવો નહીં, (અજિજિતમાં પણ કરવો નહીં), ત્રીશ મુહૂર્ત્તવાળાંમાં કાલ કર્યો હોય તો એક પુત્રક કરવો, એટલે એક પુત્રક કરીને સાધુની પાસે રાખવો, અને સંસ્કારસમયે તેને મધ્યમાં નાખવો એવી રીત છે, તથા બાકીનાં પીસ્તાલીશ મુહૂર્ત્તવાળાં નહત્રોમાં કાલ કર્યો હોય તો બે પુત્રક કરવા.

हवे सर्पंश थयो होय ते जीवे के नहीं ? ते कहे ठे.—

सर्पदष्टः सुपर्णेन रक्षितोऽपि न जीवति ।

मूलाद्राजराणीयुग्ममघाश्लेषाछिदैवतैः ॥ ૬૩ ॥

અર્થ—મૂળ, આર્દ્રા, જરણી, કૃત્તિકા, મઘા, અશ્લેષા અને વિશાખા નહત્રમાં સર્પ-મંશ થયો હોય તો તેની ગરુડ રક્ષા કરે તોપણ તે જીવે નહીં, અને બીજાં નહત્રોમાં સર્પમંશ થયો હોય તો તે જીવે છે.

विवेकविदासमां तो आ प्रमाणे कहुं ठे.—

“मूलाश्लेषामघाः पूर्वात्रयं जरणिकाश्विनी ।

कृत्तिकार्द्रा विशाखा च रोहिणी दष्टमृत्युदाः ॥ ૧ ॥

तिथयः पञ्चमी षष्ठ्यष्टमी नवमिका तथा ।

चतुर्दश्यप्यमावास्याऽहिना दष्टस्य मृत्युदाः ॥ ૨ ॥

दष्टस्य मृतये वारा जानुजौमशनैश्चराः ।

प्रातःसन्ध्यास्तसन्ध्या च संक्रान्तिसमयस्तथा ॥ ૩ ॥”

“મૂળ, અશ્લેષા, મઘા, ત્રણે પૂર્વા, જરણી, અશ્વિની, કૃત્તિકા, આર્દ્રા, વિશાખા અને

रोहिणी, आटलां नक्षत्रोमां सर्पमंश अयो होय तो ते मरण पामे ठे (१) तथा पांचम, षष्ठ, आठम, नोम, चौदश अने अमावास्या, आ तिथिर्जमां सर्पमंश अयो होय तो ते मरण पामे ठे (२) रवि, मंगल अने शनिवारं तथा प्रातःकाळनी संध्या, सायंकालनी संध्या अने संक्रांतिना समये सर्पमंश अयो होय तो ते मरण पामे ठे.” इत्यादि.

हवे मांदो माणस जीवशे के नहीं ? ते विषे कहे ठे.—

जातरोगस्य पूर्वार्द्रास्वातिज्येष्ठाहिजैर्मृतिः ।

जवेन्नीरोगता रेवत्यनुराधासु कष्टतः ॥ ६४ ॥

मासान्मृगोत्तराषाढे विंशत्यह्नां मघासु च ।

पक्षेण तु द्विदैवत्ये धनिष्ठाहस्तयोस्तथा ॥ ६५ ॥

जरणी वारुणश्रोत्रचित्रास्वेकादशाहतः ।

अश्विनीकृत्तिकारक्षोनक्षत्रेषु नवाहतः ॥ ६६ ॥

आदित्यपुष्याहिर्बुधरोहिण्यार्यमणेषु तु ।

सप्ताहादिह ताराया यदि स्यादनुकूलता ॥ ६७ ॥

अर्थ—त्रये पूर्वा, आर्द्रा, स्वाति, ज्येष्ठा अने अश्लेषामां रोग उत्पन्न अयो होय तो रोगीनुं मरण आय ठे. रेवती अने अनुराधामां रोग उत्पन्न अयो होय तो कष्टी नीरोगी आय. मृगशिर अने उत्तराषाढामां रोग अयो होय तो एक महीने सारुं आय. मघामां अयो होय तो बीस दिवसे नीरोगी आय. विशाखा, धनिष्ठा के हस्तमां अयो होय तो पंदर दिवसे सारुं आय. अहीं वृज्जो कहे ठे के—“उत्तराषाढामां रोग अयो होय तो वे मासे मृत्यु आय अने अज्जितमां अयो होय तो वे मासे नीरोगी आय.” जरणी, शत-जिषक्, श्रवण अने चित्रामां व्याधि उत्पन्न अयो होय तो अगीयार दिवसे सारुं आय. अश्विनी, कृत्तिका अने मूलमां अयो होय तो नव दिवसे सारुं आय. पुनर्वसु, पुष्य, उत्तराज्जापद, रोहिणी अने उत्तराफाट्गुनीमां अयो होय तो सात दिवसे सारुं आय. आ सर्व स्थले तारानी अनुकूलता होय तो सारुं आय एम जाणवुं. “शुक्लेऽप्यासूत्थिते रोगे दीर्घक्लेशोऽथवा मृतिः” “शुक्लपक्षे विषे पण व्रीजी, पांचमी के सातमी ताराज्जमां रोग उत्पन्न अयो होय तो घणो क्लेश पामे अथवा मृत्यु पामे” एम कह्युं ठे.

अहीं प्रसंगशी मृत्युनुं ज्ञान लखे ठे.—

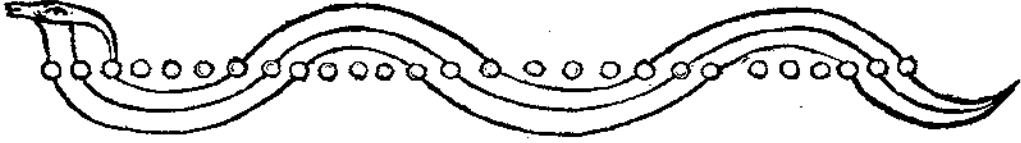
“आश्चाङ्ग धरे वि जुअंगह, पनरहमाहितवेविणु अंगह ।

वारह बाहिरि तस्स य दिज्जइ, जीवियमरण फुरुं जाणिज्जइ ॥ १ ॥”

“त्रण नामीवाळो सर्प करवो. तेमां सूर्य जे नक्षत्रमां होय ते नक्षत्र प्रथम मूकवुं,

અને ત્યારપછી અનુક્રમે વીજાં નક્ત્રો મૂકવાં (અજિજિત ગણવું નહીં). તેમાં પંદર નક્ત્રો નામી ઉપર આવે અને બાર નક્ત્રો વહાર રહે એ રીતે સર્વ કરીને જીવિત અથવા મરણ સ્પષ્ટ રીતે જાણવું.

જુજંગની સ્થાપના.

અહીં જે જે ગ્રહો જે જે નક્ત્રોમાં હોય, તે તે ગ્રહો તે તે નક્ત્ર ઉપર મૂકવા. પછી સૂર્યના નક્ત્રથી રોગીના નામનક્ત્ર સુધી ગણવું. તેમાં જો પહેલી નામીમાં એટલે પહેલે, નવમે, તેરમે, એકવીશમે કે પચીશમે રોગીનું નક્ત્ર હોય તો મરણ થાય, જો બીજી નામીમાં એટલે બીજે, આઠમે, चौદમે, વીશમે કે ષવીશમે રોગીનું નક્ત્ર હોય તો ઘણું કષ્ટ થાય, અને રોગીનું નક્ત્ર ત્રીજી નામી ઉપર એટલે ત્રીજે, સાતમે, પંદરમે, ઊગણી-શમે કે સત્યાવીશમે હોય તો થોડું કષ્ટ થાય. બાકીનાં બાર નક્ત્રો ઉપર રોગીનું નક્ત્ર હોય તો આરોગ્ય થાય. અહીં શુજાશુજ ગ્રહના વેધથી પણ શુજાશુજ ફલ વિશેષ પ્રકારે કહેવું.”

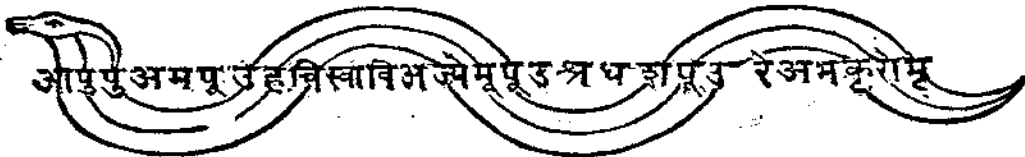
યતિવૃક્ષમાં તો આ પ્રમાણે જ જુજંગચક્રને સ્થાપવાનું કહ્યું છે, પણ તેમાં આર્જા નક્ત્ર પ્રથમ મૂકવાનું કહે છે. તે આ પ્રમાણે.—

“આર્જાચૈઃ પચ્ચદશજિસ્ત્રીણિ ત્રીણ્યન્તરા ત્યજન્ ।

ત્રિનામિક્રમે ચન્દ્રા ૧ ર્ક ૨ જન્મ ૩ વેધે ન જીવતિ ॥ ૧ ॥”

“આંતરે આંતરે ત્રણ ત્રણ નક્ત્રોને તર્જીને આર્જા નક્ત્રથી પંદર નક્ત્રોને ત્રિનામીના ચક્રમાં સ્થાપવાં. તેમાં જો ચંદ્ર, સૂર્ય અને રોગીના નામના નક્ત્રનો (એ ત્રણેનો) વેધ થાય તો તે રોગી જીવે નહીં.”

ત્રિનામી ચક્રની સ્થાપના.

વ્યાધિ થવાને સમયે જો ચંદ્રનું, સૂર્યનું અને રોગીનું નક્ત્ર એક નામી પર હોય તો રોગીનું મરણ નીપજે.

દિનશુદ્ધિ ગ્રંથમાં તો ત્રણ ત્રણ નક્ત્રનો ત્યાગ કર્યા વિના જ આર્જાથી આરંજીને ત્રિનામી ચક્રની સ્થાપના તથા ફલ આ પ્રમાણે કહે છે.—

“आई अहा मिगं अंते मझे मूलं पड़िअं ।

रवींछजम्मनरक्तं तिविज्जो न हु जीवइ ॥ १ ॥”

“प्रथम आर्द्धा, अंते मृगशिर अने मध्ये मूल ए रीते मूकीने त्रिनामी चक्र करवुं. तेमां सूर्यनुं, चंद्रनुं अने जन्मनुं नह्वत्र जो वींधाय एटले एक नामी पर आवे तो रोगी माणस जीवे नहीं.”

त्रिनामी चक्रनी स्थापना.

“रवींछजम्मनरक्तं एगनामीगया जया ।

तया दिने जवे मच्चू नन्नहा जिणजासिअं ॥ १ ॥”

“सूर्यनुं, चंद्रनुं अने जन्मनुं ए त्रणे नह्वत्रो ज्यारे एक नामी पर आवे, ते दिवसे रोगीनुं मरण आय ठे. जिनेश्वरनुं वचन अन्यथा अतुं नथी.”

अहीं कोइ आम पण कहे ठे के—

“रोगिणो जन्मक्रहस्य एकनाड्यां यदा रविः ।

यावदहं रवेर्जोग्यं तावत्कष्टपरंपरा ॥ १ ॥”

“रोगीना जन्मनह्वत्रनी एक (सरखी) नामी उपर ज्यारे सूर्य होय अने जेटखुं नह्वत्र सूर्यने जोगववानुं होय तेदला वखत सुधी रोगीने कष्टनी परंपरा रहे ठे.”

“रोगिणो जन्मक्रहस्य एकनाड्यां यदा शशी ।

तदा पीनां विजानीयादष्टप्राहरिकीं ध्रुवम् ॥ २ ॥”

“रोगीना जन्मनह्वत्रनी एक (समान) नामी उपर ज्यारे चंद्र होय त्यारे आठ पदोर सुधीनी अवश्य पीना जाणवी.”

“क्रूरग्रहास्तदाऽन्ये तु यदि तत्रैव संस्थिताः ।

तदा काले जवेन्मृत्युः सत्यमीशानजापितम् ॥ ३ ॥”

“ते वखते बीजा क्रूर ग्रहो जो त्यां ज रहेला होय, तो ते ज वखते मृत्यु आय ठे. एवुं ईश्वरनुं वचन सत्य ठे.”

आ अने बीजा प्रकारोवने विचारीने क्रूर ग्रह, दशा, चंद्रनी प्रतिकूलता, तिथि विगेरे, ठेद विगेरे वने आम्नायमां कह्या प्रमाणे जोइने रोगीना मृत्युना समयनो निर्णय करवो.

હવે ઔષધ ખાવાનું મુહૂર્ત કહે છે.—

ત્રૈષઙ્ગમિષ્ઠં મૃગવારુણાનુરાધાધનિષ્ઠાશ્રુતિરેવતીષુ ।

પુષ્યાશ્વિનીરાક્ષસહસ્તચિત્રાપુનર્વસુસ્વાતિષુ દેહપુષ્ટ્યૈ ॥ ૬૮ ॥

અર્થ—પ્રથમ ઔષધ ખાવાનું નીચેનાં નક્ષત્રોમાં દેહની પુષ્ટિને માટે જોઈએ છે.—
મૃગશિર, શતજિષ્ક, અનુરાધા, ધનિષ્ઠા, શ્રવણ, રેવતી, પુષ્ય, અશ્વિની, મૂલ, હસ્ત, ચિત્રા, પુનર્વસુ અને સ્વાતિ.

અહીં વાર વિષે કાંઈ કહ્યું નથી તોપણ સર્વત્ર સૌમ્ય વારો જ ગ્રહણ કરવા, અને અહીં તો રવિવાર પણ કહેલો હોવાથી લેવાનો છે. એ જ રીતે અશ્વ, ગજકર્મ, પશુવિધિ, નાટક, વાવ, કૂવા, ઉદ્યાન, બાલકનું નામ સ્થાપન, ગૃહ કરવું, અશ્વને પ્રથમ ચલાવવો, બીજ વાવવું, નગરાદિકનાં તોરણ ચમ્પાવવાં, તથા દેવપૂજા વિગેરે સર્વ માંગલિક કાર્યોમાં પણ વારને માટે કાંઈ વિશેષ કહ્યું ન હોય તો સૌમ્ય વારો તથા રવિવાર પણ જાણી લેવા.

હવે રોગીને માથે પાણી રેઠવાનું મુહૂર્ત કહે છે.—

સ્નાનમુદ્ધાઘનસ્યેષ્ઠં વારયોર્નેન્દુશુક્રયોઃ ।

બ્રાહ્મપૌષ્ણોત્તરાશ્લેષાદિત્યસ્વાતિમધ્યાસુ ચ ॥ ૬૯ ॥

અર્થ—નીરોગ થયેલા માણસને પ્રથમ સ્નાન ચંદ્ર અને શુક્રવારને વર્જીને બીજા વારોમાં તથા રોહિણી, રેવતી, ત્રણે ઉત્તરા, અશ્લેષા, પુનર્વસુ, સ્વાતિ અને મધ્યાને વર્જીને બીજાં નક્ષત્રમાં જોઈએ છે. પૂર્ણજન્મમાં “બુધ અને ગુરુવાર” તથા હર્ષપ્રકાશમાં “શનિ-વારને” વર્જવાનું કહ્યું છે.

હવે અન્યંગ સ્નાનનું મુહૂર્ત કહે છે.—

અન્યંગમર્કકુજજીવસિતેષુ પર્વ-

સંક્રાન્તિવિષ્ટિષુ વિવર્જિતયોગયુગ્મે ।

કુર્યાદ્વિ ૨ ૭૮ ૬ જુજગ ૮ દિક્ ૧૦ તિથિ ૧૫ શક્ર ૧૪ વિશ્વ-

સંખ્યે તિથૌ ચ ન કદાચન જૂતિકામઃ ॥ ૭૦ ॥

અર્થ—રવિ, મંગલ, ગુરુ અને શુક્રવારે તથા પર્વમાં એટલે સૂર્ય ચંદ્રનું ગ્રહણ અને દીવાલી વિગેરેમાં, સૂર્યની સંક્રાન્તિને દિવસે, વર્જિત યોગ વ્યતિપાત અને વૈધૃતિ યોગને દિવસે તથા બીજ, ઊઠ, આઠમ, દશમ, પૂનમ, ચૌદશ અને તેરશ, એ તિથિને દિવસે આબાદીને જ્ઞાતા પુરુષે કદાપિ અન્યંગ સ્નાન એટલે તેલ ચોળવાપૂર્વક સ્નાન કરવું નહીં.

ત્રણ (વ્યાધિ) થી મુક્ત થયેલાને તો વ્યતિપાત અને વિષ્ટિમાં પણ સ્નાનનો નિષેધ નથી. કહ્યું છે કે—

“रविमन्दारवारेषु विष्टौ वा व्यतिपातके ।

स्नातव्यं ब्रह्ममुक्तेन शशिन्यशुजतारके ॥ १ ॥”

“रवि, शनि अने मंगलवारे विष्टि के व्यतिपातमां अशुज तारा अने चंद्र होय तो-
पण ब्रह्मणी मुक्त अयेलाए स्नान (अर्च्यंग स्नान) करवुं.”

हवे नवुं अनाज खावानुं मुहूर्त कहे ठे.—

अञ्जीतान्नं नवं दत्त्वा शुभेऽहि ध्रुवचान्द्रजे ।

पुनर्वसुकरश्रोत्ररेवतीनां द्येषु च ॥ ७१ ॥

अर्थ—शुज दिवसे रोहिणी, त्रणे उत्तरा अने मृगशिर नक्षत्रमां तेमज पुनर्वसु, पुष्य,
हस्त, चित्रा, श्रवण, धनिष्ठा, रेवती अने अश्विनी ए नक्षत्रोमां नवुं अनाज दान दइने खावुं.

राजादिक स्वामीना दर्शननुं मुहूर्त कहे ठे.—

राजावलोकनं कुर्यान्मृदुक्षिप्रध्रुवोदुजिः ।

वासवश्रवणाज्यां च सुधीः सर्वार्थसिद्ध्ये ॥ ७२ ॥

अर्थ—मृदु, क्षिप्र तथा ध्रुव नक्षत्रमां तेमज धनिष्ठा अने श्रवण नक्षत्रमां बुद्धिमान्
पुरुषे सर्व प्रयोजननी सिद्धिने माटे राजानुं दर्शननुं करवुं. राजाए करीने पोतपोताना
स्वामी-उपरी समजवां.

हवे हस्ती तथा अश्वना कर्म विषे कहे ठे.—

गजवाजिकर्म नेष्टं रौद्रे पूर्वो ३ त्तरा ३ विशाखासु ।

जरणित्रितयाश्लेषाद्वितयज्येष्ठाद्येषु तथा ॥ ७३ ॥

अर्थ—आर्द्रा, त्रणे पूर्वा, त्रणे उत्तरा, विशाखा, जरणी, कृत्तिका, रोहिणी, अश्लेषा,
मघा, ज्येष्ठा अने मूल, ए नक्षत्रोमां हस्तीनुं कर्म एटले गजशांतिक, दांत कापवा विगेरे
तथा वाजिकर्म एटले अश्वनी शांति, आरती विगेरे करवुं इष्ट-शुज नथी. अर्थात् बीजां
नक्षत्रोमां शुज ठे. अही सामान्य रीते कह्या ठतां पण आ प्रमाणे विशेष जाणवुं.—
“अश्विनी, पुनर्वसु, पुष्य, हस्त, चित्रा अने स्वाति ए नक्षत्रोमां हस्तीनुं कर्म शुज ठे, तथा
अश्विनी, मृगशिर, पुनर्वसु, पुष्य, हस्त, स्वाति, धनिष्ठा, शतजिषक् अने रेवती ए
नक्षत्रोमां अश्वनुं कर्म शुज ठे.”

हवे गायो विगेरेनां बंधनस्थानादिकनुं मुहूर्त कहे ठे.—

गवां स्थानं च यानं च प्रवेशश्च न शस्यते ।

तिथौ जूताष्टदर्शाख्ये श्रोत्रचित्राध्रुवे च जे ॥ ७४ ॥

અર્થ—ગાયો તથા ઉપલક્ષણથી હસ્તી, અશ્વ, જેસ વિગેરેનું સ્થાન એટલે બાંધવાનું એકાણું નવું કરવું તે, યાન એટલે પ્રથમ ચરવા લઈ જવું તે, તથા પ્રવેશ એટલે ગૃહાદિકમાં પ્રથમ પ્રવેશ કરાવવો તે કાર્યમાં આઠમ, ચૌદશ અને અમાવાસ્યા તથા શ્રવણ, ચિત્રા અને ધ્રુવ નક્ષત્રો પ્રશસ્ત-શુભ નથી.

હવે ગાયો વિગેરેને વેચવાનું તથા खरीद કરવાનું મુહૂર્ત કહે છે.—

क्रयविक्रयौ न हि गवां हस्तज्येष्ठाश्विनीधनिष्ठाज्यः ।

अन्यत्र पौष्णवारुणराधादित्यद्वयेज्यश्च ॥ ७५ ॥

અર્થ—હસ્ત, જ્યેષ્ઠા, અશ્વિની, ધનિષ્ઠા, રેવતી, શતજિષ્ક, વિશાખા, પુનર્વસુ અને પુષ્ય, આટલાં નક્ષત્રો સિવાય બીજાં નક્ષત્રોમાં ગાયો વિગેરેનો ક્રય વિક્રય શુભ નથી. અર્થાત્ હસ્તાદિક નક્ષત્રોમાં જ શુભ છે. વળી લક્ષ્ય કહે છે કે—

“तीक्ष्णेषु पशुं दमयेदारण्यं न ध्रुवेषु संग्राह्यम् ।

पशुपोषणं विधेयं चरेषु दीक्षारतं मृदुषु ॥ ૧ ॥”

“તીક્ષ્ણ નક્ષત્રોમાં પશુનું દમન કરવું યોગ્ય છે, ધ્રુવ નક્ષત્રોમાં અરણ્યનાં પશુ ગ્રહણ કરવાં યોગ્ય નથી, ચર નક્ષત્રોમાં પશુનું પોષણ કરવું યોગ્ય છે, અને મૃદુ નક્ષત્રોમાં દીક્ષા તથા મૈથુન યોગ્ય છે.”

હવે હલ જોડવાનું મુહૂર્ત કહે છે.—

हलस्य वाहनारंजनं न हि कुर्वीत कर्हिचित् ।

पूर्वासु कृत्तिकासार्पज्येष्ठार्द्राज्यरणीषु च ॥ ७६ ॥

અર્થ—હલનું પ્રથમ વહન ત્રણે પૂર્વા, કૃત્તિકા, અશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા અને જ્યેષ્ઠામાં કદાપિ કરવું નહીં. અર્થાત્ બીજાં નક્ષત્રો શુભ છે.

ક્ષેત્ર ખેડવાના આરંજને દિવસે કયું નક્ષત્ર ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે ? તેને માટે હલચક્ર કહે છે.—

हलचक्रेऽर्कमुक्ताद्भास्त्रयं नेष्टं शुभं त्रयम् ।

त्यजेन्नव शुजाय स्युः कृषौ जानि त्रयोदश ॥ ७७ ॥

અર્થ—હલચક્રને વિષે સૂર્યે જોગવીને મૂકી દીધેલા નક્ષત્રથી ગણતાં પહેલાં ત્રણ નક્ષત્રો (એટલે દંડિકાના મૂળમાં રહેલાં) અશુભ છે, ત્યારપછીનાં એટલે હલ (લાંગલ)ની નીચેનાં ત્રણ શુભ છે. પછી દંડિકાના મુખનાં ત્રણ તથા યૂપના બન્ને છેડાનાં ત્રણ ત્રણ મઠીને નવ નક્ષત્રો તજવા યોગ્ય છે, અને બાકીનાં એટલે બે ચોત્રનાં મઠીને દશ તથા

हळना मस्तकनां त्रण, ए तेर नक्षत्रो खेतीना आरंजमां सारां ठे. (कुछ अठ्यावीश नक्षत्रो खेवानां ठे.)

हळचक्रने स्थापन करवानी रीत आ प्रमाणे ठे.—

“लांगलं दंमिका यूपं योत्रद्यसमन्वितम् ।

हलं न्यस्य लिखेद्भानि रविणा शुक्तधिष्णयतः ॥ १ ॥

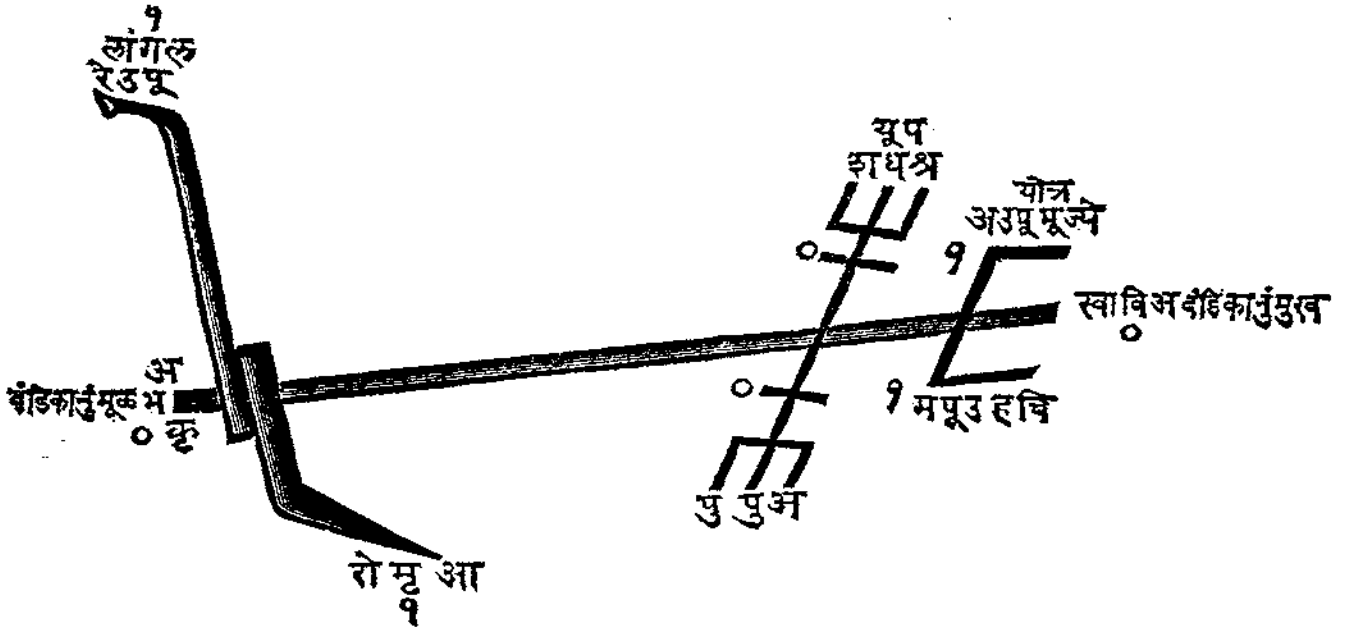
दंमिकाहलयूपानां विष्ट्यन्तेषु त्रयं त्रयम् ।

योत्रयोः पञ्चके न्यस्य गणना चक्रलांगले ॥ २ ॥”

“लांगल, दंमिका, यूप अने बे योत्र सहित हळने स्थापन करीने सूर्ये जोगवेखा (जोगवीने मूकी दीधेखा) नक्षत्रां आरंजीने अनुक्रमे नक्षत्रो मूकवां. तेमां दंमिका, हळ (लांगल) अने यूप ए त्रणेना व बे ठेमा उपर त्रण त्रण तथा बे योत्रमां पांच पांच नक्षत्रो मूकीने हळचक्रनी गणतरी करवी.”

अहीं जरणीमां सूर्य रहेलो होय त्यारे अश्विनी नक्षत्र जोगवेळुं थयुं, तेथी अश्विनीने आरंजीने हळचक्रनी स्थापना करी ठे.

हळचक्रनी स्थापना.

आनुं फळ नीचे प्रमाणे नरपतिजयचर्यामां कहुं ठे.—

“दंमिकास्थे गवां हानिर्यूपस्थे स्वामिनो जयम् ।

लक्ष्मीर्लांगलयोत्रस्थे क्षेत्रारंजदिनर्क्षके ॥ १ ॥”

१ चक्रमां १ ए शुभनी नीशानी छे अने ० ए अशुभनी नीशानी छे,

भा० २२

“હેત્ર લેખવાના આરંજના દિવસનું નક્કર જો દંભિકામાં રહ્યું હોય તો વઢદની હાનિ થાય, યૂપમાં રહ્યું હોય તો તેના સ્વામી (લેહૂત)ને જય થાય, અને લાંગલ કે યોત્રમાં રહ્યું હોય તો લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય.”

વ્યવહારપ્રકાશમાં પણ કહ્યું છે કે—

“પૂર્ણો સુક્તજતસ્ત્રયં ન શુજદં શ્રેષ્ઠં ચતુર્થાત્રયમ્,
ન શ્રેષ્ઠં ત્રિતયં ચ સપ્તમજતો દિગ્જાત્રુજં પચ્ચકમ્ ।
સીરેઽમ્યં ત્રિતયં ન પચ્ચદશતોઽપ્યષ્ટાદશાત્ પચ્ચકં,
શ્રેષ્ઠં નૈવ શુજં ત્રયં ચ વિકૃતેઃ ૨૩ પઞ્ચિંશતેઃ સત્રયમ્ ॥ ૧ ॥”

“હલચક્રમાં સૂર્યે જોગવેલા નક્ષત્રથી પ્રથમનાં ત્રણ શુજ નથી, ત્યારપછી ચોથાથી ત્રણ સારાં છે, ત્યારપછી સાતમાથી ત્રણ સારાં નથી, ત્યારપછી દશમાથી પાંચ સારાં છે, ત્યારપછી પંદરમાથી ત્રણ સારાં નથી, ત્યારપછી અઠારમાથી પાંચ સારાં છે, ત્યારપછી ત્રેવીશમાથી ત્રણ સારાં નથી, અને ત્યારપછી ઊવીશમાથી ત્રણ સારાં છે.”

હવે બીજ વાવવાનું મુહૂર્ત કહે છે.—

बीजोसौ प्रतिषिद्धानि पूर्वा जरणीद्वयम् ।

सार्पादित्यश्रुतिज्येष्ठाविशाखावारुणान्यपि ॥ ૭૭ ॥

અર્થ—બીજ વાવવામાં પૂર્વા ૩, જરણી, કૃત્તિકા, અશ્લેષા, પુનર્વસુ, શ્રવણ, જ્યેષ્ઠા, વિશાખા અને શતજિષ્ઠ, આઠલાં નક્ષત્રો નિષિદ્ધ છે, એટલે અશુજ છે. તે સિવાયનાં બીજાં સર્વે શુજ છે; પરંતુ “ઉપર કહેલા હલચક્રમાં શુજ હોય એવું નક્કર લેવું” એમ રક્ષમાલા જાણ્યમાં કહ્યું છે. વિશેષ આ પ્રકારે છે.—

“સ્થાપ્યોઽહિઃ સૂર્યમુક્તાત્રિનાઙ્ચેકાન્તરક્રમાત્ ।

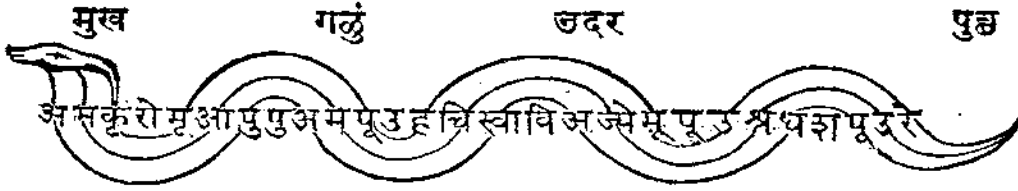
મુખે ત્રીણિ ગલે ત્રીણિ જ્ઞાનિ દ્વાદશ ચોદરે ॥ ૧ ॥

વેદાઃ પુષ્કે બહિઃ પચ્ચ દિનજાત્ત્વ ફલં વદેત્ ।

દ્વેન્મઙ્ગનમન્નાસિઃ ક્રમાન્નિષ્કણતેતિજીઃ ॥ ૨ ॥”

ત્રિનામીવાળો સર્પ સ્થાપવો. તેમાં સૂર્યે જોગવીને મૂકેલા નક્ષત્રથી આરંજીને અનુક્રમે એક એક આંતરાવાળાં નક્ષત્રો મૂકવાં. તેમાં મુખમાં ત્રણ, કંઠમાં ત્રણ, ઉદરમાં ચાર, પુષ્ઠમાં ચાર અને પાંચ બહાર. પછી ૬૪ દિવસે જે નક્ષત્ર હોય તેને આશ્રીને આ પ્રમાણે ફલ કહેવું. તેમાં જો ૬૪ નક્ષત્ર મુખનાં ત્રણ નક્ષત્રમાંથી હોય તો તે દિવસે વાવેલું વિષ થાય એટલે ધાન્યની વૃદ્ધિ થાય નહીં, ગળાનાં ત્રણમાંથી હોય તો અંજન એટલે અંગારની વૃદ્ધિ થાય, ઉદરનાં ચારમાંથી હોય તો અન્નની વૃદ્ધિ થાય, પુષ્ઠનાં ચારમાંથી હોય તો કણ રહિતપણું (વગસર) થાય એટલે કે અનાજ પાકે નહીં, અને બહારનાં પાંચ નક્ષત્રોમાંથી હોય તો મૂષકાદિક રૂંતિનો જય થાય.

त्रिनालीक सर्प स्थापना.—

आ प्रमाणे रत्नमाला ज्ञाव्यमां कहुं ठे. तेमज व्यवहारप्रकाशमां पण कहुं ठे के—

“अर्कचुक्ताष्टमात्रीणि द्वादशाच्च त्रयं शुभम् ।

बीजोसौ षोडशात्रीणि एकविंशत्तथा त्रयम् ॥ १ ॥”

“सूर्ये जोगवेला नक्षत्रां गणतां आठमा नक्षत्रां त्रण नक्षत्रो शुभ ठे, बारमाथी त्रण शुभ ठे, सोळमाथी त्रण अने एकवीशमाथी त्रण सारां ठे. अर्थात् आ बार नक्षत्रो शुभ ठे. बीजां अशुभ ठे.”

कृषिने माटे ज नक्षत्र आथी शुभाशुभ फळ कहे ठे.—

कृषिरूचे सूर्यर्क्षादिषु ५ कु १ रसे ६ नक्ष १ मि ३ नू १ रसे ६ नक्ष १ युगैः ४ ।

असुख १ सुख २ मध्य ३ लाजा ४ रति ५ रति ६ मध्या ७ रथ ८ दुःख ९ कृत्कमशः १०

अर्थ—सूर्यना नक्षत्रां आरंजीने प्रथमनां पांच नक्षत्रां कृषि करी होय तो ते कृषि असुखकारक ठे, त्यारपढीना एक नक्षत्रमां करी होय तो ते सुखकारक ठे, त्यारपढीनां ७ नक्षत्रमां मध्यम ठे, त्यारपढीनुं एक नक्षत्र लाजकारक ठे, त्यारपढीनां त्रण नक्षत्रो अरति (असुख) कारक ठे, त्यारपढीनुं एक नक्षत्र रति (सुख) कारक ठे, त्यारपढीनां ७ नक्षत्रो मध्यम ठे, त्यारपढीनुं एक लक्ष्मी आपनार ठे, अने त्यारपढीनां चार दुःखकारक ठे.

अहीं कृषिना चक्रमां शनि नरनी जेम नरनो आकार नथी कळो तोपण जाणवो, तेथी सूर्यना नक्षत्रां आरंजीने मुख विगेरे नव अवयवोमां अठ्यावीश नक्षत्रो आ प्रमाणे स्थापवां.

कृषि नरनी स्थापना.—

मुखे	५	असुख
दक्षिण करे	१	सुख
पादत्रये	६	मध्यम
वाम करे	१	लाज
उदरे	३	अरति

१ भरणी नक्षत्रमां रहेला सूर्यनी कल्पना करी ठे, तेथी अश्विनी मुक्त थयुं, माटे अश्विनीथी आरंभ कर्यो ठे.

મસ્તકે	૧	રતિ
નેત્રચયે	૬	મધ્યમ
ગુદે	૧	લક્ષ્મી
ગુહ્યે	૪	દુઃખ

જલાશય નવું કરવાનું મુહૂર્ત કહે છે.—

जलाशयं न कुर्वीताश्विनीजरणीमिश्रजैः ।

आजपादश्रुतिस्वातिजाग्यदारुणजैस्तथा ॥ ૫૦ ॥

અર્થ—વાવ, કૂવા, તલાવ વિગેરે જલાશય खोदाવવાનું મુહૂર્ત અશ્વિની, જરણી, મિશ્ર (વિશાખા અને કૃત્તિકા), પૂર્વાષાઢપદ, શ્રવણ, સ્વાતિ, પૂર્વાષાઢગુની અને દારુણ પટલે અશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ અને આર્દ્રા, ૯ નક્ષત્રોમાં કરવું નહીં.

हवे वृद्ध वाववानुं मुहूर्त कहे છે.—

न वृक्षरोपणं कुर्यात्कूरार्द्रादित्यवह्निजैः ।

अश्लेषामारुतज्येष्ठाधनिष्ठाश्रवणैरपि ॥ ૫૧ ॥

અર્થ—કૂર નક્ષત્રો (ત્રણ પૂર્વા, જરણી અને મઘા), આર્દ્રા, પુનર્વસુ, કૃત્તિકા, અશ્લેષા, સ્વાતિ, જ્યેષ્ઠા, ધનિષ્ઠા અને શ્રવણ, આ નક્ષત્રોમાં વૃક્ષનું આરોપણ કરવું નહીં.

हवे नृत्य करवानुं तथा शीखवानुं અને મદિરાપાનનું મુહૂર્ત કહે છે.—

नृत्तं मैत्रे स्याद्गनिष्ठाद्ये वा,

हस्तज्येष्ठापुष्यपौष्णोत्तरे ૩ वा ।

संधानाद्यं नाचरेत् किं च मुक्त्वा,

धिष्ण्यं कूरं दारुणं वारुणं वा ॥ ૫૨ ॥

અર્થ—અનુરાધા, ધનિષ્ઠા, શતજિષ્ક, હસ્ત, જ્યેષ્ઠા, પુષ્ય, રેવતી અને ત્રણ ઉત્તરા, આટલાં નક્ષત્રોમાં નૃત્ય (નાટક) કરવાનો તથા શીખવાનો આરંજ કરાય છે. તથા જરણી, ત્રણ પૂર્વા, મઘા, અશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ, આર્દ્રા અને શતજિષ્ક, આ નક્ષત્રો સિવાય બીજાં નક્ષત્રોમાં મદિરા વિગેરેનું આચરણ (પાન) ન કરવું.

આ ત્રીજા વિમર્શમાં આટલાં ઉપયોગી કાર્યોના નામપૂર્વક તેમનાં મુહૂર્તો કહ્યાં. આ સિવાય બીજાં પણ શુભાશુભ કાર્યો છે, તેમનું સંક્ષેપથી વર્ણન પૂર્ણજ્ઞના મતને અનુસારે કરીએ છીએ.—

“रित्तिहि असुहजोगे कूरविलग्गाइ कूरवारे अ ।

आयरह कसिणपरकं असुहे अन्नत्थ विवरीअं ॥ ૧ ॥”

अशुचि कार्यों रिक्ता तिथिमां, अशुचि योगमां, क्रूर लग्नादिकमां, क्रूर वारमां अने कृष्णपक्षमां करवा लायक ठे, अने अन्यत्र एटले शुचि कार्योंमां एथी विपरीत जाणवुं. 'जे लग्न क्रूर ठ वर्गवाळुं, क्रूर ग्रहे अध्यास करेलुं, अथवा क्रूर ग्रहे जोयेळुं होय तेमज (आदि शब्द होवाथी) तीक्ष्ण, उग्र अने मिश्र नक्षत्रो क्रूर ग्रहे अध्यास करेलां होय, अथवा पात अने उपग्रहादिकवने हणायेलां होय तेवा समये अशुचि कार्य करवामां आवे ठे. मूल गाथामां “क्रूरवारे अ” अहीं च शब्द होवाथी क्रूर वारमां, क्रूर होरामां तथा क्रूर करण एटले विष्टि विगेरेमां, ए रीते जाणवुं. अन्यत्र विपरीत जाणवुं. एटले के शुचि कार्यमां तिथि विगेरे सर्वे शुचि ज लेवानां ठे. लग्न पण शुचि ठ वर्गवाळुं, शुचि ग्रहोए अध्यासित अने शुचि ग्रहोए जोयेळुं लेवुं. नक्षत्रो पण कार्यने अनुसारे चर, लग्नु, मृड अने ध्रुव तथा सौम्य ग्रहोए अध्यासित लेवानां ठे. आ कार्योंमां लग्ननो कांइ आग्रह नथी, केमके—“लग्नं विवाहे दीक्षायां प्रतिष्ठायां च शस्यते” “विवाहमां, दीक्षामां अने प्रतिष्ठामां लग्न लेवुं शुचि ठे.” एम आगल कहेवाना ठे, परंतु जेळ आ उपरनां शुचि कार्योंमां पण लग्ननो आदर करवा इच्छे ठे, तेमने माटे ज आ (त्रीजा) विमर्शमां मौजी-बंधनथी आरंजीने अग्निना आधान पर्यंतनां कार्योंमां तथा आवता (चोथा) विमर्शमां यात्रामां अने गृहनुं निवेशन तथा प्रवेश करवामां सूत्रकारे ज (मूल ग्रंथकारे ज) लग्ननुं बळ लेवानुं कह्युं ठे, अने जे कार्योंमां लग्ननुं बळ लेवानुं कह्युं नथी, तेळमां आ प्रमाणे जाणवुं.—

प्रथम गर्जाधान विषे कहे ठे.—

शुक्रेज्ययोर्बलवतोः शेषेष्वबलेषु पुंप्रसवयोगे ।

क्षिपदे लग्ने शीर्षोदयिनि च गुरुशुक्रयुतदृष्टे ॥ १ ॥

यद्वा त्रिकोणकेन्द्रस्थितयोरनयोः स्वजन्मलग्ने वा ।

लग्नोपचये चन्द्रे ऋतौ सुतार्थी जजेन्नार्याम् ॥ २ ॥

शुक्र अने गुरु बळवान् होय, बीजा ग्रहो बळवान् न होय, पुंप्रसव नामनो योग होय, लग्न बेपादनं (मिथुन कन्या तुला धन कुंज) तथा शीर्षोदयी (मीन) होय अने गुरु तथा शुक्र सहित होय अथवा गुरु अने शुक्र देखता होय अथवा गुरु अने शुक्र त्रिकोण के केन्द्रमां रह्या होय अथवा पोताना जन्मना लग्नमां रह्या होय, अने चंद्र लग्नमां के उपचयस्थानमां रह्यो होय त्यारे पुत्रना अर्थी पुरुषे ऋतुना दिवसोमां (प्रथमना चार दिवस वर्जने) स्त्री प्रत्ये गमन करवुं.

पुंप्रसव नामनो योग जातकमां आ प्रमाणे कह्यो ठे.—

विषमर्द्धे विषमनवांशसंस्थिता गुरुशशांकलग्नार्काः ।

पुंजन्मकराः समज्ञेषु योषितां समनवांशगताः ॥ १ ॥

વહ્નિનો વિષમેડકગુરુ નરં સ્થિયં;સમગૃહે કુજેન્દ્રસિતાઃ ।

લગ્નાદિષમોપગતઃ શનૈશ્ચરઃ પુત્રજન્મકરઃ ॥ ૨ ॥

પુરુષના ગુરુ, ચંદ્ર અને લગ્નનો સૂર્ય વિષમ નક્ષત્રમાં અને વિષમ નવાંશમાં રહેલા હોય તથા સ્ત્રીના (ગુરુ, ચંદ્ર અને લગ્નનો સૂર્ય) સમ નક્ષત્રમાં અને સમ નવાંશમાં રહ્યા હોય તો તે પુત્રના જન્મને કરનારા છે. અર્થાત્ આ પુંસવ યોગ કહેવાય છે. (૧) પુરુષને લગ્નથી વિષમ સ્થાને રહેલા સૂર્ય અને ગુરુ બઢવાન્ છે, અને સ્ત્રીને સમ સ્થાનમાં રહેલા મંગલ, ચંદ્ર અને શુક્ર બઢવાન્ છે, (અર્થાત્ પુત્રને ઉત્પન્ન કરનારા છે,) અને લગ્નથી વિષમ સ્થાને રહેલો શનિ પણ પુત્રના જન્મને કરનારો છે.

। ઇતિ ગર્જાધાનમ્ । ૧

હવે સીમંત વિષે કહે છે.—

સીમંતકર્મ પુરુષે લગ્નેડંશે ચ ત્રિકોણકેન્દ્રસ્થે ।

જીવે ત્રિકોણકેન્દ્રવ્યયાદ્યમેષ્વશુજરહિતેષુ ॥ ૩ ॥

પુરુષ લગ્નમાં (વિષમ લગ્નમાં) તથા પુરુષ (વિષમ) નવાંશમાં, ત્રિકોણમાં કે કેન્દ્ર-સ્થાનમાં ગુરુ રહ્યો હોય તથા ત્રિકોણમાં, કેન્દ્રમાં, બારમા કે આઠમા સ્થાનમાં કોઈ અશુભ ગ્રહો ન હોય ત્યારે સીમંતકર્મ કરાય છે.

। ઇતિ સીમંતઃ । ૨

હવે જાતકર્મ તથા નામ કરણ વિષે કહે છે.—

ગુરૌ ઋગૌ વા કેન્દ્રસ્થે મિશ્રતીક્ષ્ણોઘર્વર્જિતે ।

જાતકર્મ શિશોઃ કુર્યાન્નામવિન્યસનં તથા ॥ ૪ ॥

મિશ્ર, તીક્ષ્ણ અને ઇન્દ્ર નક્ષત્ર વર્જિત અન્ય નક્ષત્રમાં, તથા ગુરુ અથવા શુક્ર હોય ત્યારે બાલકનું જાતકર્મ તથા નામ કરણ થાય છે.

। ઇતિ જાતકર્મ ૩ નામસ્થાપને ૪ ।

હવે કર્ણવેધનું મુહૂર્ત્ત કહે છે.—

કર્ણવેધઃ શુજે લગ્ને સૌમ્યગ્રહવિલોકિતે ।

ઋરોજ્જિતે ચ લાગ્નત્રિસંસ્થૈઃ સૌમ્યગ્રહૈઃ શુજઃ ॥ ૫ ॥

સૌમ્ય ગ્રહો જોયેલા તથા ઋર ગ્રહે રહિત એવા શુભ લગ્નમાં તથા સૌમ્ય ગ્રહો અગ્નીચારમા કે ત્રીજા સ્થાનમાં રહ્યા હોય ત્યારે બાલકનો કર્ણવેધ થાય છે.

। ઇતિ કર્ણવેધઃ । ૫

હવે અન્ન પ્રાશનનું મુહૂર્ત્ત કહે છે.—

અન્નપ્રાશનલગ્ને મૂર્ત્યુદિસ્થે ગ્રહે ફલમેવમ્ ।

क्षीणे चन्द्रे जिह्वः संपूर्णे सत्रदश्च यज्वा स्यात् ।

शेज्यसितैर्लघ्नस्थैर्नीरुक् क्रूरैर्महाव्याधिः ॥ ६ ॥

निधनत्रिकोणकेन्द्रान्त्यगैः फलं तद्यदेव तनुगेषु ।

लघ्नात् षष्ठाष्टमगश्चन्द्रोऽनिष्टः शुज्युतोऽपि ॥ ७ ॥

अन्न प्राशनना लघ्नमां प्रथमादिक स्थानमां रहेला ग्रहोनुं फल आ प्रमाणे ठे.—लघ्नमां क्षीण चंद्र होय तो ते (बाळक) जिह्वक थाय, संपूर्ण चंद्र होय तो दातार तथा यज्ञ करनार याज्ञिक थाय, लघ्नमां बुध, गुरु अने शुक्र रह्या होय तो नीरोगी थाय, क्रूर ग्रह रह्या होय तो महाव्याधि थाय, सर्वे ग्रहो (कोइ पण ग्रह) आवमे स्थाने, त्रिकोणमां, केंद्रमां के बारमा स्थानमां रह्या होय तो तेनुं फल तनु जुवन (लघ्न) नी जेवुं ज जाणवुं. तथा लघ्नथी ठे तथा आवमे स्थाने रहेलो चंद्र शुज ग्रहे युक्त होय तोपण ते अनिष्ट ठे.

। इति अन्नप्राशनम् । ६

हवे क्षौरनुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

क्षौरं शुजकरमिष्टैः केन्द्रस्थैर्नो शुजं ग्रहैः क्रूरैः ।

षादशधनत्रिकोणाष्टगैर्जवेदसुखवृद्धिकरम् ॥ ८ ॥

केंद्रस्थानमां सौम्य ग्रहो रह्या होय तो तेमां क्षौर कराववुं शुजकारक ठे, अने क्रूर ग्रहो केन्द्रमां रह्या होय तो ते अशुज ठे. तथा सर्वे ग्रहो बारमुं, बीजुं, त्रिकोण अने आवमुं, आटळां स्थानमां रह्या होय तो असुख (दुःख) नी वृद्धि करे ठे.

। इति क्षौरम् । ७

हवे चौलकर्मनुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

चूना शुजाय क्षुरकर्मजेषु, सौम्येषु केन्द्रे म्रियते कुजेऽस्त्रात् ।

क्षीणे क्षयायोरुपतौ ज्वराय, जानुः सुतस्तस्य च पंगुतास्थै ॥ ९ ॥

क्षौरकर्मनां नक्षत्रोमां तथा सौम्य ग्रहो केन्द्रस्थानमां रह्या होय ते वलते चूनाकर्म शुज ठे, केंद्रस्थानमां मंगळ रह्यो होय तो शस्त्रथी मरण थाय, केंद्रमां क्षीण चंद्र रह्यो होय तो ते क्षय (नाश) ने माटे ठे, केंद्रमां सूर्य रह्यो होय तो ते ज्वरने माटे ठे, अने केंद्रमां शनि रह्यो होय तो ते पंगुपणानी प्राप्तिने माटे ठे.

। इति चौलकर्म । ८

हवे विद्या तथा शिष्टपना आरंजनं मुहूर्त्त कहे ठे.—

सौम्यैर्दशमोपगतैर्लघ्ने चन्द्रात्मजे गुरौ वापि ।

विद्याशिष्टपारंजौ जीवेन्दुजवर्गगे चन्द्रे ॥ १० ॥

सौम्य ग्रहो दशमा स्थानमां रह्या होय, बुध अथवा गुरु लघ्नमां रह्या होय, तथा

ગુરુ કે બુધના વર્ગમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય ત્યારે વિદ્યા અને શિષ્યનો આરંજ કરવો શુદ્ધ છે.

॥ ઇતિ વિદ્યા એ શિષ્યપારંજૌ ૧૦ ॥

હવે નાટક તથા કાવ્યના આરંજ વિષે કહે છે.—

બુધે વિલગ્ને શશિનિ ફરાશૌ ગુરુવીક્ષિતે ।

હિબુક્ષ્યૈઃ શુજૈર્નૃત્યં કાવ્યં ચારજ્યતે બુધૈઃ ॥ ૧૧ ॥

લગ્નમાં બુધ રહ્યો હોય, બુધની રાશિમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય અને તેના પર ગુરુની દૃષ્ટિ પડતી હોય તથા શુદ્ધ ગ્રહો ચોથા સ્થાનમાં રહ્યા હોય ત્યારે માહ્યા પુરુષો નૃત્ય તથા કાવ્યનો આરંજ કરે છે.

॥ ઇતિ નાટ્ય ૧૧ કાવ્યારંજૌ ૧૨ ॥

હવે મંત્રાદિક ગ્રહણ કરવાનો સમય કહે છે.—

શીતાંશૌ બુધરાશિસ્થે શુક્રેષૂદયવર્તિષુ ।

મંત્રાદિગ્રહણં કાર્યં હિત્વા પાપગ્રહોદયમ્ ॥ ૧૨ ॥

ચંદ્ર બુધની રાશિમાં રહ્યો હોય, શુદ્ધ ગ્રહો ઉદયમાં વર્તતા હોય, અને પાપ ગ્રહનો ઉદય ન હોય ત્યારે મંત્રાદિક ગ્રહણ કરવું.

॥ ઇતિ મંત્રાદિગ્રહણં ૧૩ ॥

હવે વેતાલમંત્રાદિકના સાધવાનું મુહૂર્ત્ત કહે છે.—

પિતૃચૈશ્યામ્યમૂલેન્દુજેષુ શુક્રેઽષ્ટમેઽપિ ચ ।

વેતાલસિદ્ધિઃ પાતાલે ઋગૌ ક્ષે કુંજલગ્ને ॥ ૧૩ ॥

મઘા, જરણી, મૂલ અને મૃગશિરમાં આઠમું સ્થાન શુદ્ધ હોય ત્યારે તથા ચોથા સ્થાનમાં શુદ્ધ હોય અને કુંજ લગ્નમાં બુધ રહ્યો હોય ત્યારે વેતાલ મંત્રાદિક સિદ્ધ થાય છે.

॥ ઇતિ વેતાલમંત્રાદિસાધનમ્ ॥ ૧૪ ॥

હવે ધર્મના આરંજનું તથા નંદી માંડવાનું મુહૂર્ત્ત કહે છે.—

હિબુકેઽર્કે ગુરૌ લગ્ને ધર્મારંજો રવેર્દિને ।

ગુરુલગ્નવર્ગે વા શુજારંજાસ્તયોર્બલે ॥ ૧૪ ॥

સૂર્ય ચોથા સ્થાનમાં રહ્યો હોય અને લગ્નમાં ગુરુ રહ્યો હોય ત્યારે રવિવારને દિવસે ધર્મનો આરંજ કરવો, અથવા ગુરુ, બુધ અને લગ્નના વર્ગમાં અથવા તે (રવિ અને ગુરુ) નું બલ હોય ત્યારે શુદ્ધ કાર્યના આરંજ કરવા.

॥ ઇતિ ધર્મારંજ ૧૫ નન્દ્યાદિકે ॥ ૧૬ ॥

હવે દીક્ષાનું મુહૂર્ત્ત કહે છે.—

મોક્ષાર્થિનાં ચ દીક્ષા સ્થિરોદયે કર્મગે ત્રિદશપૂજ્યે

પાપૈર્ધર્મપ્રાપ્તૈર્બલહીનૈઃ પ્રવ્રજિતયોગે ॥ ૧૫ ॥

स्थिर लग्नना उदयमां गुरु दशमे स्थाने रह्यो होय, पाप ग्रहो नवमा स्थानमां रह्या होय अने बळहीन (निर्बल) होय तथा प्रव्रजित योग होय त्यारे मोक्षना अर्थीए दीक्षा ग्रहण करवी. चार, पांच के तेथी पण वधारे ग्रहो एक स्थानमां रह्या होय त्यारे प्रव्रजित योग कहेवाय ठे. तेमज जन्मवखते जे राशिमां चंद्र होय, ते राशिना स्वामीने बीजा ग्रहो जोता न होय, पण ते (स्वामी) शनिने जोतो होय, त्यारे प्रव्रजित योग थाय ठे. अथवा तो ते राशिना स्वामीने शनि जोतो होय त्यारे पण प्रव्रज्या योग कहेवाय ठे.

। इति दीक्षा । १७

हवे आयुष्यनां कार्यो आश्री कहे ठे.—

पूर्णे चन्द्रे वैश्व ४ गेऽर्केऽम्बर १० स्थे, जीवे लग्ने वाकूपतेर्वासरे च ।

श्रीमन्त्यायुष्याणि कार्याणि कार्याण्युक्तस्तस्मिन्नेव राज्याजिपेकः ॥ १६ ॥

परिपूर्ण चंद्र चौथा स्थाने रह्यो होय, सूर्य दशमे स्थाने रह्यो होय अने गुरु लग्नमां रह्यो होय त्यारे गुरुवारने दिवसे लग्नीवाळां आयुष्यनां कार्यो करवां, अने आ मुहूर्त्तमां ज राज्याजिपेक करवानुं पण कहुं ठे.

। इति आयुष्यकार्याणि । १८

हवे वस्त्र ग्रहण करवानुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

वस्त्रग्रहणं कुर्यात् क्रूरैस्त्यक्ताष्टमान्तिमैर्लग्ने ।

उपचयजेषु च सज्जिह्वेष्विन्दावुपचयस्थे ॥ १७ ॥

क्रूर ग्रहो आठमा के बारमा स्थानमां रहेला न होय, लग्नमां अने उपचयस्थानमां रहेला ग्रहो उपर शुभ ग्रहोनी दृष्टि पकती होय तथा चंद्र उपचयस्थानमां रह्यो होय त्यारे नवा वस्त्रनुं ग्रहण करवुं.

। इति वस्त्रव्यापारः । १९

औषधनो आरंभ करवा विषे कहे ठे.—

औषधसेवा विहिता शुजाय वक्षवत्सु सौम्यखेदेषु ।

निधनान्त्यसप्तमरिपुत्यक्ते क्रूरे विना रिष्टम् ॥ १८ ॥

सौम्य ग्रहो बळवान् होय, क्रूर ग्रहो आठमे, बारमे, सातमे अने ठप्ते स्थाने रह्या न होय, तथा रिष्ट योग न होय त्यारे औषधनुं सेवन कर्युं होय तो ते शुभकारक ठे. (रिष्ट योगो जातकमां कह्या ठे, ते जाणवा.)

। इति औषधसेवा । २०

हवे रोगथी मुक्त अयेलाने स्नान करवानुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

लग्ने चरे केन्द्रगते च जीवे, क्रूरे दिने रिक्ततिथौ कृशेन्दौ ।

केन्द्रत्रिकोणोपगतैश्च पापैः, स्नानं हितं रोगविमुक्तिकाद्ये ॥ १९ ॥

ચર લગ્નમાં કેંદ્રમાં ગુરુ રહ્યો હોય, ક્રૂર વાર હોય, રિક્તા તિથિ હોય, ચંદ્ર કૃશ હોય અને પાપ ગ્રહો કેંદ્ર અને ત્રિકોણ (નવમું અને પાંચમું સ્થાન)માં હોય ત્યારે રોગચાી મુક્ત થયેલાને સ્નાન કરવું હિતકારક છે.

। ઇતિ નીરુક્ત્સ્નાનમ્ । ૨૧

નૃપાદિકની સેવા કરવાનું મુહૂર્ત્ત કહે છે.—

જૌમે દિવાકરે વા દશમાયગતે શુજગ્રહવિલગ્ને ।

વિદ્યાયુધોપજીવી યોનિવશાદાશ્રયેદીશમ્ ॥ ૨૦ ॥

મંગલ અથવા રવિ દશમા કે અગીયારમા સ્થાનમાં હોય અને લગ્નમાં કોઈ શુજ ગ્રહ હોય ત્યારે પ્રથમ કહેલા યોનિવૈરનો ત્યાગ કરીને વિદ્યાજીવી તથા શસ્ત્રજીવી સ્વામીનો આશ્રય કરવો.

। ઇતિ નૃપાદિસેવા । ૨૨

હવે પશુકર્મ વિષે કહે છે.—

લગ્નસ્થિતે શુજે શુદ્ધેઽષ્ટમે ધિણયે સ્વયોનિકે ।

રક્ષા વૃદ્ધિઃ ક્રયશ્ચાપિ પશૂનાં શોચનો જવેત્ ॥ ૨૧ ॥

લગ્નમાં શુજ ગ્રહ હોય અને આઠમું સ્થાન શુદ્ધ હોય (કોઈ ગ્રહો ન હોય) ત્યારે પોતાની (પશુની) યોનિવાળાં જ નહત્રમાં પશુઝનું રક્ષણ, વૃદ્ધિ અને ક્રય પણ શુજકારક થાય છે.

। ઇતિ પશુકર્મ । ૨૩

હવે સ્ત્રેતીકર્મ તથા બીજ અને વૃદ્ધના વાવવા વિષે કહે છે.—

દૌર્બલ્યે પાપાનાં શુક્રેન્દુબલે ગુરૌ વિલગ્નસ્થે ।

ચન્દ્રે જલરાશિસ્થે કુર્યાત્કૃષિકર્મબીજવૃદ્ધોત્તીઃ ॥ ૨૨ ॥

પાપ (ક્રૂર) ગ્રહો ડુર્બલ હોય, શુક્ર અને ચંદ્ર બલવાન હોય, ગુરુ લગ્નમાં રહ્યો હોય અને ચંદ્ર જલ રાશિ (કર્ક, મકર, કુંજ, મીન)માં રહ્યો હોય ત્યારે કૃષિનું કર્મ, બીજનું અને વૃદ્ધનું આરોપણ કરવું શુજ છે.

। ઇતિ કૃષિકર્મ ૨૪ બીજ ૨૫ વૃદ્ધોત્તયઃ ૨૬ ।

જલાશયોનાં કાર્ય કરવા વિષે કહે છે.—

તોયાનાં કર્માણિ પ્રોક્તાનિ બુધોઝમે ગુરોરુદયે ।

ચન્દ્રે જલચરરાશૌ ચ ૧૦ સ્થિતિતે ડુર્બલૈરશુજૈઃ ॥ ૨૩ ॥

બુધ અને ગુરુનો હૃદય હોય, ચંદ્ર જલચર રાશિમાં રહ્યો હોય, શુક્ર દશમા સ્થાનમાં

रह्यो होय अने अशुभ ग्रहो दुर्बल होय त्यारे वाय, कूवा, तळाव विगेरे जळाशयोनां कार्यो करवां शुभ ठे.

। इति जलाश्रयादि । २७

दुकान मांस्वानुं मुहूर्त कहे ठे.—

शुभदा यद्व्योमचरैः सौम्यैर्लघ्नात्रवित्तदाज्ञगतैः ।

क्रूरैर्व्याष्टवर्जं विपणिः सेन्दौ सिते लग्ने ॥ २४ ॥

सौम्य ग्रहो लग्नमां, दशमा, बीजा अने अगीयारमा स्थानमां होय, क्रूर ग्रहो बारमा के आठमा स्थानमां न होय अने चंद्र तथा शुक्र लग्नमां रह्या होय त्यारे नवी दुकान मांस्वी शुभदायक ठे.

। इति विपणिः । २८

धनने निधानमां मूकबुं अथवा कोझे देवुं ए विगेरे धनना प्रयोगनुं मुहूर्त कहे ठे.—

वित्तप्रयोगकालश्चरोदये पुत्रधर्मकेन्द्रेषु ।

शुभयुक्तेष्वथ निधने ग्रहरहिते शोचनः प्रोक्तः ॥ २५ ॥

चर लग्नमां पांचमुं, नवमुं अने केन्द्रस्थान शुभ ग्रहोय युक्त होय अने आठमुं स्थान ग्रह रहित होय त्यारे वित्त (धननो) प्रयोग (न्यासादिक) शुभ कह्यो ठे.

। इति वित्तप्रयोगः । २९

हवे करीयाणां क्रय विक्रयनुं मुहूर्त कहे ठे.—

दशमैकादशे लग्ने वित्तकेन्द्रत्रिकोणैः ।

शुभैः पण्यस्य कर्मोक्तं वर्जयित्वा घटोदयम् ॥ २६ ॥

पोतानी जन्मराशिथी अथवा जन्मलग्नथी दशमे, अगीयारमे लग्ने, बीजे, केन्द्रस्थाने अने त्रिकोण एटले नवमे तथा पांचमे स्थाने शुभ ग्रहो रह्या होय त्यारे पण्य—जांस् (करीयाणां)नो क्रय विक्रय शुभ ठे, परंतु एक कुंज लग्ननो त्याग करवो. (कुंज लग्न न होवुं जोइए.)

। इति क्रयविक्रयौ । ३०

हवे रसना संग्रह करवा विषे तथा चोरी करवा विषे कहे ठे.—

चन्द्रोदये तद्विषसे केन्द्रेज्ये रससंग्रहः ।

स्तेयस्य समयो लग्ने बुधे जौमे नजःस्थिते ॥ २७ ॥

लग्नमां चंद्र रह्यो होय अने गुरु केन्द्रस्थानमां रह्यो होय त्यारे रस (घी, तेल विगेरे)नो संग्रह करवो शुभकारक ठे. लग्नमां बुध होय अने दशमा स्थानमां मंगळ होय त्यारे चोरी करवाथी लाज आय ठे.

। इति रससंग्रह ३१ स्तेये ३२ ।

હવે સામાન્ય રીતે કહે છે.—

વ્યયનૈધનસંશુદ્ધૌ સદૃષ્ટૌ ચિન્તયે ।

સર્વારંજેષુ સંસિદ્ધિશ્ચન્દ્રે ચોપચયસ્થિતે ॥ ૨૮ ॥

બારમું અને આઠમું સ્થાન શુદ્ધ હોય (કોઈ ગ્રહો ન હોય) તથા ઇષ્ટ પુરુષના જન્મ-લગ્નથી અથવા જન્મની રાશિથી ઉપચયસ્થાનમાં એટલે ૩-૬-૧૦ અને ૧૧ માં સ્થાનમાં રહેલી રાશિનું લગ્નમાં રહી હોય તથા ઉપચયસ્થાનમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય ત્યારે આરંજેલાં સર્વ શુદ્ધ કાર્યની સિદ્ધિ આય છે.

પ્રાયઃ શુદ્ધા ન શુદ્ધદા નિધનવ્યયસ્થા,

ધર્માન્ત્યધીનિધનકેન્દ્રગતાશ્ચ પાપાઃ ।

સર્વાર્થસિદ્ધિષુ શશી ન શુદ્ધો વિલગ્ને

સૌમ્યાન્વિતોઽપિ નિધનં ન શિવાય લગ્નમ્ ॥ ૨૯ ॥

આઠમા અને બારમા સ્થાનમાં રહેલા શુદ્ધ ગ્રહો પણ પ્રાયે કરીને શુદ્ધ ફળને દેનારા નથી, તથા નવમા, બારમા, પાંચમા, આઠમા અને કેન્દ્ર (૧-૪-૭-૧૦) સ્થાનમાં રહેલા ક્રૂર ગ્રહો પણ શુદ્ધદાયક નથી. તથા ચંદ્ર શુદ્ધ ગ્રહો સહિત હોય તો પણ તે લગ્નમાં સર્વ કાર્યની સિદ્ધિમાં શુદ્ધકારક નથી. તેમજ આઠમું સ્થાન લગ્ન હોય એટલે કે ઇષ્ટ પુરુષના જન્મ-લગ્નથી અથવા જન્મરાશિથી આઠમું લગ્ન હોય તો તે કોઈ પણ કાર્યમાં લેવાયોગ્ય નથી.

હવે ક્રૂર કાર્યને આશ્રીને કહે છે.—

અજિચારવિધિર્વલવાંશ્ચન્દ્રે ક્રૂરસ્ય યોગવર્ગસ્થે ।

રિપુનિધને લગ્નસ્થે રિષ્ટયોગે બુધે વલ્લિનિ ॥ ૩૦ ॥

હજીવાને ઇલેલા શત્રુના જન્મલગ્નથી અથવા જન્મરાશિથી આઠમી રાશિ લગ્નમાં રહી હોય, રિષ્ટ યોગમાં બુધ વલ્લવાન હોય અને ચંદ્રને ક્રૂર ગ્રહનો યોગ હોય અથવા ક્રૂર ગ્રહના વર્ગમાં ચંદ્ર રહેલો હોય ત્યારે અજિચારનો પ્રયોગ વલ્લવાન (સિદ્ધિકારક) છે. इत्यादि.

આ ધારનાં સર્વ કાર્યોમાં જેટલાં નિરવધ (પાપ રહિત) કાર્યો છે, તેટલાં કાર્યો શુદ્ધને ઇચ્છતા પુરુષોએ આદરવા યોગ્ય છે, અને જેટલાં કાર્યો ધર્મને બાધા કરનારાં છે, તેટલાં પાપથી જય પામનાર પુરુષોએ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. તથા પાપ વ્યાપારમાં પ્રવર્તેલા પુરુષો પાસે તેવાં કાર્યોની પ્રરૂપણા પણ કરવી નહીં.

। इति कार्यद्वारम् । ७

॥ इति श्रीमति आरंजसिद्धिवात्तिके कार्यपरीक्षात्मकस्तृतीयो विमर्शः ॥ ३

૧ મંત્રાદિકના પ્રયોગથી શત્રુનો નાશ કરવો તે.

। अथ चतुर्थो विमर्शः ।

। अथ गमधारम् । ८

हवे गमधार कहे ठे, तेमां प्रथम प्रस्थान विधि कहे ठे.—

प्रस्थानमन्तरिह कार्मुकपञ्चशत्याः,

प्राहुर्धनुर्दशकतः परतश्च जूत्यै ।

सामान्य १ मांरुलिक २ जूमिजुजां क्रमेण,

स्यात् पञ्च १ सप्त २ दश ३ चात्र दिनानि सीमा ॥ १ ॥

अर्थ—प्रस्थान एटले यात्राना मुहूर्त्तने साधवा माटे आगळथी जे करवामां आवे ठे ते (पस्तानुं), आ प्रस्थान दश धनुषथी उपरांत अने पांचसो धनुषनी अंदर, एटलुं छूर करवाथी शुज ठे. तेना समयनी सीमा सामान्य माणसोने १, मांरुलिक राजाने २ तथा पृथ्वीपतिने अनुक्रमे पांच, सात अने दश दिवसनी ठे.

यात्रामां जे तिथि, वार अने नक्षत्र कहेवामां आवशे, ते ज आ प्रस्थानमां पण जाणवां. ते प्रस्थान राजा तथा आचार्य विगेरेए पोतानी जाते ज करवानुं ठे. तेमां ठत्र, धनुष, खड्ग, शय्या, आसन, आयुध, बख्तर, दर्पण विगेरे प्रस्थाननी वस्तुजं तथा अक्ष-माळा अने पुस्तक विगेरे वस्तुजं चंदनपूजादिक पूर्वक स्थापवी. श्वेत वस्त्रादिक पण स्थापवां, परंतु कालुं वस्त्र, जीर्ण वस्त्र विगेरे स्थापवुं नहीं. तेमज शंख, मदिरा, औषध, खवण, तेल, गोळ, जोरा विगेरे तथा बीजी पण जीर्ण वस्तुजं स्थापवी नहीं. ते प्रस्थान नजीकमां नजीक दश धनुष उपर अने वधारेमां वधारे पांचसो धनुष सुधीमां मूकवुं. अहीं चोवीश आंगळनो एक हाथ, अने चार हाथनुं एक धनुष ए धनुषनुं प्रमाण जाणवुं. वृद्ध परंपरा एवी ठे के प्रस्थान दक्षिण बाजुए मूकवुं. आ प्रस्थान पृथ्वीपतिने—मोटा राजाने दश दिवस सुधी पहोंचे ठे, एटले के प्रस्थान कर्या पढी एक स्थान दश दिवसनुं उल्लंघन न करवुं, पण दश दिवसनी अंदर आगळ प्रयाण करवुं. ते ज प्रमाणे मांरु-लिक राजाए सात दिवसनी अंदर प्रयाण करवुं, अने बीजा सामान्य मनुष्योए पांच दिवसनी अंदर प्रयाण करवुं. कदाच कोइ कारणथी वधारे वखत एक स्थाने रहेवुं पने अथवा प्रस्थाननी वस्तु राखी मूकवी पने तो फरीथी बीजुं मुहूर्त्त लइने प्रस्थान करेला स्थाननी आगळ चालवुं, पण प्रथमना मुहूर्त्तना बळथी चालवुं नहीं.

विशेष ए ठे जे कोइक स्थाने एटले शत्रु राजादिकना स्थाने जवाना उद्देश (इरादा)-थी ते स्थान प्रत्ये सारा लग्न मुहूर्त्त चालेला राजा विगेरे घणां प्रयाणो चालीने पढी

(ઘચમાં) કોઈ એક પ્રદેશમાં વધારે મુદત રહે તો તે વાવતમાં અન્યના મતો આ પ્રમાણે છે.—“જો કોઈ સ્થાને ત્રણ દિવસ સુધી રહે તો પઢી આગલ સારા મુહૂર્તમાં બઠ લઈને જ ચાલવું.” એમ ગૌતમ કહે છે. “પાંચ દિવસ રહે તો ફરીથી મુહૂર્ત લેવું.” એમ અત્રિ કહે છે. “સાત દિવસ રહે તો વીજું મુહૂર્ત લેવું.” એમ વામન કહે છે. લઘ્વ પણ કહે છે કે—

“યોધાનામવિ(નુ)રોધેન તોયેન્ધનવશેન વા ।

ત્ર્યાદિરાત્રોષિતાં સેનાં પુનર્જડેણ યોજયેત્ ॥ ૧ ॥”

“યોધાના અનુસરવાવળે કરીને (તેડની ઇચ્છાથી) અથવા જલ અને ઇંધનના કારણથી ત્રણ, પાંચ કે સાત દિવસ સુધી રહેલી સેનાને ફરીથી કટ્યાણ સાથે જોડવી પડેલે કે પ્રયાણ વચ્ચે ફરીથી શુચ મુહૂર્ત લેવું.”

પરંતુ આ સર્વે મતો અયોગ્ય છે, કેમકે “પ્રથમ સારું મુહૂર્ત નિશ્ચય કરીને ચાલે પઢી ઘેર ન આવે ત્યાંસુધી તેનું તે જ લઘ્વ-મુહૂર્ત ચાલે છે એમ ઘણાનો મત છે.” એ પ્રમાણે રક્ષમાલા જ્ઞાપ્યમાં કહ્યું છે. તથા એક સારા મુહૂર્ત તથા શુચ લઘ્વે ચાલેલા એક જ યાત્રા કરીને પાઠા ફરવું, પણ પ્રથમના લઘ્વ મુહૂર્તના બળે કરીને જ વીજી યાત્રા પણ ન કરવી. તે વિષે લઘ્વ કહે છે કે—“સંસાધ્યૈકાં યાત્રાં વીર્યાદવહીયતે ગ્રહઃ સર્વઃ” । “એક યાત્રાને સિદ્ધ કરીને સર્વ ગ્રહો બઢહીન થાય છે.” વહાણના પ્રસ્થાનને આશ્રીને વ્યવહાર-સારમાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે.—

“રેવત્યાં તુ સમુત્થાનં શ્રેષ્ઠં સ્વામિહિતાવહમ્ ।

અશ્વિન્યાં ગતગામિત્વં નૌર્જવેદ્વદુરલ્લભ્યત્ ॥ ૧ ॥

અનુરાધામૃગે ચૈવ ધનિષ્ઠાહસ્તવૈશ્ણવે ।

પ્રસ્થાપયેત્તતો નાવં સર્વકામસમૃદ્ધયે ॥ ૨ ॥

પૂર્વાફલ્ગુનિસૌમ્યે ચ હસ્તચિત્રાસુ વૈશ્ણવે ।

વાદિત્રમંગલૈશ્ચાપિ પોતં સંચારયેક્ષ્ણતે ॥ ૩ ॥”

“રેવતી નક્ષત્રમાં વહાણ તૈયાર કરવું શ્રેષ્ઠ છે તથા સ્વામીને હિતકારક છે. અશ્વિનીમાં તે (વહાણ)માં કરીયાણાં જરવાથી વહાણ ઘણાં રહોથી પૂર્ણ થાય છે, અનુરાધા, મૃગશિર, ધનિષ્ઠા, હસ્ત, શ્રવણ, પટલાં નક્ષત્રોમાં વહાણનું પ્રસ્થાન કરવું એ સર્વ કામની સિદ્ધિને માટે છે, તથા પૂર્વાફલ્ગુની, મૃગશિર, હસ્ત, ચિત્રા, અને શ્રવણ નક્ષત્રમાં વાજિત્ર મંગલે કરીને વહાણને જલમાં ચલાવવું એ શુચકારક છે.” મૂલ શ્લોકમાં સીમા શબ્દ લખ્યો છે તેથી પાંચમે વિગેરે દિવસે ચાલવું જ જોઈ એવો નિયમ કયો છે.

હવે યાત્રામાં શુચ એવાં નવ નક્ષત્રોમાંનાં કયાં નક્ષત્રોમાં પ્રસ્થાન કરેલો પુરુષ પાંચ દિવસ પહેલાં પણ ચાલી શકે ? તે કહે છે.—

श्रुतौ तदहरन्येद्युर्धनिष्ठापुष्यपौष्णजे ।

तृतीये मैत्रमृगयोर्हस्ते तुर्येऽहनि व्रजेत् ॥ २ ॥

अर्थ—जो श्रवण नक्षत्रमां प्रस्थान कर्तुं होय तो ते ज दिवसे प्रस्थानना स्थानथी आगळ चालवुं, धनिष्ठा, पुष्य अने रेवतीमां प्रस्थान कर्तुं होय तो बीजे दिवसे प्रयाण करवुं, अनुराधा के मृगशिरमां प्रस्थान कर्तुं होय तो त्रीजे दिवसे प्रयाण करवुं, अने हस्त नक्षत्रमां प्रस्थान कर्तुं होय तो चोथे दिवसे चालवुं. अवशेषथी अश्विनी अने पुनर्वसुमां प्रस्थान कर्तुं होय तो पांचमे दिवसे अवश्य चालवुं जोइए. ए ज प्रमाणे सात दिवस अने दश दिवसने विषे पण संप्रदाय प्रमाणे आगळना दिवसोमां प्रयाणनो नियम करी लेवो.

हवे प्रयाणना समयनी शुद्धि कहे ठे.—

यात्रा दिनतिथिताराबलशुद्धौ मृगकरानुराधासु ।

आश्विनपौष्णधनिष्ठाश्रुत्यादित्यक्षये श्रेष्ठा ॥ ३ ॥

अर्थ—दिवस, तिथि अने ताराबळनी शुद्धि होय तथा मृगशिर, हस्त, अनुराधा, अश्विनी, रेवती, धनिष्ठा, श्रवण, पुनर्वसु अने पुष्य, ए नक्षत्रोमांनुं कोइ एक होय त्यारे यात्रा (प्रयाण) श्रेष्ठ ठे.

दिवसनी शुद्धि हर्षप्रकाशमां आ प्रमाणे कही ठे.—

“रयन्त्र १ मप्रन्त्र २ पर्यन्तपवणं ३ तहासनिग्घायं ४ ।

सुरधणु ५ परिवेस ६ दिसादाहाइ ७ जुअं दिणं दुष्टं ॥ १ ॥”

“आकाश धूळथी व्याप्त होय १, आकाश वादळांथी व्याप्त होय २, प्रचंड पवन वातो होय ३, वज्रघात अतो होय (गरुगराट अता होय) ४, आकाशमां इंद्रधनुष खेंच्युं होय ५, चंद्र तथा सूर्यने फरतुं कुंमालुं अयेल होय ६, तथा दिशाळ बळती होय ७, तो ते दिवस दुष्ट ठे एम जाणवुं. अहीं वर्षाकृतु विना आवां चिहो अतां होय तो ज दुष्ट दिवस जाणवो. एम सर्वत्र जाणवुं. आ चिहोथी रहित एवो दिवस शुद्ध जाणवो.”

अथवा तो सौम्य वारोए करीने दिवसनी शुद्धि जाणवी. ते विषे व्यवहारसारमां कहुं ठे के—

“गमनेऽर्कादयो वाराः क्रमशः कुर्वते फलम् ।

नैःस्व्यं १ धनं २ रुजं ३ इव्यं ४ जयं ५ चैव श्रियं ६ वधम् ७ ॥ १ ॥”

“प्रयाणने विषे रवि विगेरे वारो अनुक्रमे आ प्रमाणे फळने आपे ठे.—निर्धनता १, धन २, रोग ३, धन ४, जय ५, लक्ष्मी ६ अने वध-नाश ७.”

“राजादिकने प्रयाणमां रविवार पण शुद्ध ठे,” एम व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे. तथा

હર્ષપ્રકાશમાં કહેલ છે કે—“પન્નિવશ્નવમઠમિચ્છદસીસુ ગમણંકરે ન બુધવારે” એકમ, નોમ, આઠમ અને ચૌદસે ગમન કરવું, પણ બુધવારે ગમન ન કરવું. અથવા વારની શુદ્ધિ યતિવજ્રજમાં આ પ્રમાણે કહી છે.—

“ચૈત્રાદ્યા ધ્રિગુણા માસા વર્ત્તમાનદિનૈર્યુતાઃ ।

સસન્નિસ્તુ હરેન્નાગં યજ્ઞેષં તદ્દિનં જવેત્ ॥ ૧ ॥

શ્રીદિનઃ ૧ કલહશ્ચૈવ ૨ નન્દનઃ ૩ કાલકર્ણિકા ૪ ।

ધર્મઃ ૫ દ્યયો ૬ જય ૭ શ્વેતિ દિના નામસદ્ક્રુપલાઃ ॥ ૨ ॥”

“ચૈત્રાદિક માસથી ગણતાં જેટલામો માસ ચાલતો હોય તેને બમણા કરવા, તેમાં રવિ-વારાદિકથી ગણતાં ચાલતો દિવસ જેટલામો હોય તેટલા ઝમેરવા. પછી તેને સાતે જાગવા. જેટલા શેષ રહે તેટલામો તે દિવસ અનુક્રમે આ પ્રમાણે જાણવો—શ્રીદિન ૧, કલહ ૨, નંદન ૩, કાલકર્ણિકા ૪, ધર્મ ૫, દ્યય ૬ અને જય ૭. આ દિવસોનું શુજાશુજ ફલ પોતાના નામ પ્રમાણે જાણવું.”

તિથિમાં પદ્મ, ભિન્ન, અવમ, ફલ્ગુ, દગ્ધ અને કૂરં એ નામની તિથિનો ત્યાગ કરવાથી તિથિની શુદ્ધિ કહેવાય છે, પૂર્ણિમા પણ ત્યાજ્ય છે. તે વિષે વ્યવહારસારમાં કહ્યું છે કે—“પૂર્ણિમાયાં ન ગન્તવ્યં યદિ કાર્યશતં જવેત્” “સો કાર્ય હોય તોપણ પૂર્ણિમાને દિવસે પ્રયાણ કરવું નહીં.

તારાની શુદ્ધિ માટે “જન્મ તારા આધાન તારા” વિગેરે પ્રથમ કહ્યું છે, તે પ્રમાણે જાણવું. યાત્રામાં તારાનું બઠા અવશ્ય ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. નક્ષત્રોમાં અજિજિત્ પણ યાત્રામાં શ્રેષ્ઠ છે. તે વિષે લક્ષ્ય કહે છે કે—“અજિજિતિ કૃતપ્રયાણઃ સર્વાર્થાન્ સાધયેન્નિયતં” “અજિજિતમાં પ્રયાણ કરનાર સર્વ કાર્યને અવશ્ય સાધે છે..” વળી દિનશુદ્ધિમાં આ પ્રમાણે વિશેષ કહ્યું છે કે—

“દસમિ તેરસિ પંચમિ વીઅગો, ત્રિગુસુઝં ગમણેઽતિસુહાવહો ।

ગુરુ પુણ્નવસુ પુસ્સ વિસેસઝં, સયજિસા અણુરાહ બુદ્ધે તદ્દા ॥ ૧ ॥”

“ગમનમાં દશમી, તેરસ, પાંચમ, વીજ ને શુક્રવાર અતિ શુજકારક છે. પુનર્વસુ, પુષ્ય અને ગુરુવાર વિશેષે કરીને શુજકારક છે. તથા શતજિષ્ક અને અનુરાધા બુધવારે શુજકારક છે.”

તથા ચંદ્ર સંબંધી ગોચરનું, શિવ શુજગ આદિ દિવસ રાત્રિ મુહૂર્તોનું, અને લગ્નબલ હોય તો મુહૂર્ત ગ્રહણ કરવું.

“પદ્મિ કુસલુ લગ્નિ તિહિં કજ્ઞસિદ્ધિ લાજં મુદુત્તઝં હોઽ ।

રિક્કેણં આરુગં ચંદેણં સુસ્કસંપત્તી ॥ ૧ ॥”

“शुभ लग्नથી मार्गમાં कुशल होय. शुभ तिथिથી कार्यसिद्धि आय. शुभ मुहूर्तથી લાજ આવ. शुभ नक्षत्रથી आरोग्य आय. अनुकूल चंद्रથી सुखप्राप्ति आय.”

तथा “शुभ लग्ने करीने सर्वे तिथ्यादिकना गुणो पमाय ठे.” एम लक्ष कहे ठे.

हवे प्रयाणमां मध्यम अने निंद्य नक्षत्रो कहे ठे.—

मध्या तु ध्रुवपूर्वाज्येष्ठाद्वयवारुणेषु यात्रा स्यात् ।

निन्द्यार्द्राजराणीद्वयचित्रात्रयसार्पपैत्रेषु ॥ ४ ॥

अर्थ—ध्रुव नक्षत्र (रोहिणी अने त्रणे उत्तरा), पूर्वा त्रणे, ज्येष्ठा, मूल अने शत-
जिषकमां यात्रा मध्यम फळवाळी ठे, अने आर्द्रा, जराणी, कृत्तिका, चित्रा, स्वाति,
विशाखा, अश्लेषा अने मघा, आटलां नक्षत्रोमां यात्रा करवी निंद्य-अशुभ ठे. “आ
निंद्य नक्षत्रोमां प्रयाण कर्तुं होय तो ते कदापि पाठो आवतो नथी,” एम व्यवहार-
सारमां कह्युं ठे. नारचंद्रमां तो आ प्रमाणे कह्युं ठे के—“ज्येष्ठा अने मूलमां यात्रा करवी
श्रेष्ठ ठे, चित्रा, स्वाति, श्रवण अने धनिष्ठा मां मध्यम ठे, तथा त्रण उत्तरामां निंद्य ठे.”
विशेष आ प्रमाणे जाणवुं.—

“अशुभे जे शुभे घस्ते दिवा यात्रादि साधयेत् ।

शुभे जे त्वशुभे घस्ते रात्रौ यात्रादि साधयेत् ॥ १ ॥”

“अशुभ नक्षत्र होय अने शुभ दिवस होय तो दिवसने विषे प्रयाणादिक करवुं,
तथा नक्षत्र शुभ होय अने दिवस अशुभ होय तो प्रयाणादिक रात्रिए करवुं,” कारण
के—“नक्षत्रं बलवज्रात्रौ दिने बलवती तिथिः” । “रात्रिए नक्षत्र बलवान् होय ठे,
अने तिथि दिवसे बलवान् होय ठे,” एम लक्ष कहे ठे.

हवे नक्षत्रने आश्रीने यात्रामां दिनांशनो नियम कहे ठे.—

न दिवाद्ये ध्रुवमिश्रैस्तीक्ष्णैर्मध्येऽथ लघुजिरन्त्येऽंशे ।

अंशेष्विति रात्रेरपि मैत्रो १ अ २ चरै ३ न जैर्यात्रा ॥ ५ ॥

अर्थ—दिवसना त्रण जाग करवा, तेमां पहेला जागमां ध्रुव अने मिश्र नक्षत्र होय
तो यात्रा न करवी, बीजा जागमां तीक्ष्ण नक्षत्र होय अने त्रीजा जागमां लघु नक्षत्र
होय तो यात्रा न करवी. ए ज रीते रात्रिना पण पहेला जागमां मैत्र नक्षत्र होय, बीजामां
उग्र होय अने त्रीजामां चर नक्षत्र होय त्यारे यात्रा (प्रयाण) न करवी. तेना फळ
विषे लक्ष कहे ठे के—

“धनहानिर्मृत्युर्वा नियतो जंगः पराजयश्चैव ।

यस्मादेजिः कालैः प्रायेण विवर्जयेत्तस्मात् ॥ १ ॥”

“जेथी करीने आ उपर कहेला काले प्रयाण कर्तुं होय तो प्राये करीने धननी हानि,

आ० २४

મૃત્યુ, અવશ્ય જંગ અથવા પરાજય થાય છે, તેથી કરીને એ નક્કરો એ કાલે વર્જવા યોગ્ય છે.”

આ ઉપર કહેલા કાલે પણ પ્રયાણ થઈ શકે, તથા આગલ કહેવાશે એવા પરિઘમાં પણ પ્રયાણ થઈ શકે. એવાં નક્કરો કહે છે.—

સર્વદિગ્દારકૌ પુણ્યહસ્તૌ મૈત્રાશ્વિનીયુતૌ ।

તાવેવ સર્વકાલીનૌ મૃગશ્રુતિસમન્વિતૌ ॥ ૬ ॥

અર્થ—પુણ્ય, હસ્ત, અનુરાધા અને અશ્વિની, એ નક્કરો સર્વ (આઠે) દિશામાં ઘાર (મુખ)વાળાં છે, એટલે કે આ નક્કરોમાં પરિઘ કે નક્કર દિક્શૂલ્લ હોતો નથી. નાર-
ચંદ્રમાં કહ્યું છે કે શ્રવણ અને રેવતી પણ સર્વ દિશામાં ઘારવાળાં છે. પુણ્ય, હસ્ત, મૃગ-
શિર અને શ્રવણ, એ નક્કરો સર્વકાલીન (સર્વ કાલવાળાં) છે, એટલે કે આ નક્કરોમાં
ઉપરનો (પાંચમો) શ્લોક ગણવો નહીં અર્થાત્ આ નક્કરો હોય તો ઉપરનો અશુભ
કાલ પણ શુભ ગણવો.

દિનશુદ્ધિમાં તો દિગ્યાત્રામાં ૮ નક્કરોને સર્વ દિશામાં સર્વકાલીન કહ્યાં છે.—

“સત્ત્વદિસિ સત્ત્વકાલં રિદ્ધિનિમિત્તં વિહારસમયમ્મિ ।

પુસ્તસ્સિણિ મિગ હત્થા રેવઙ્ગ સવણા ગહેઅબ્બા ॥ ૧ ॥”

“પુણ્ય, અશ્વિની, મૃગશિર, હસ્ત, રેવતી અને શ્રવણ, એ ૮ નક્કરો સર્વ દિશામાં સર્વ
કાલીન છે, તેમને વિહારસમયે સમૃદ્ધિના નિમિત્તે ગ્રહણ કરવાં, એટલે કે એ નક્કરોમાં
પ્રયાણ કરવાથી સમૃદ્ધિ મળે છે.”

હવે યાત્રામાં દિશાની શુદ્ધિ કહેવા માટે પરિઘ કહે છે.—

સત્ત સત્ત ગમને વસુરુદ્ધાહુત્તરાપ્રજૃતિદિક્ષુ શુજાનિ ।

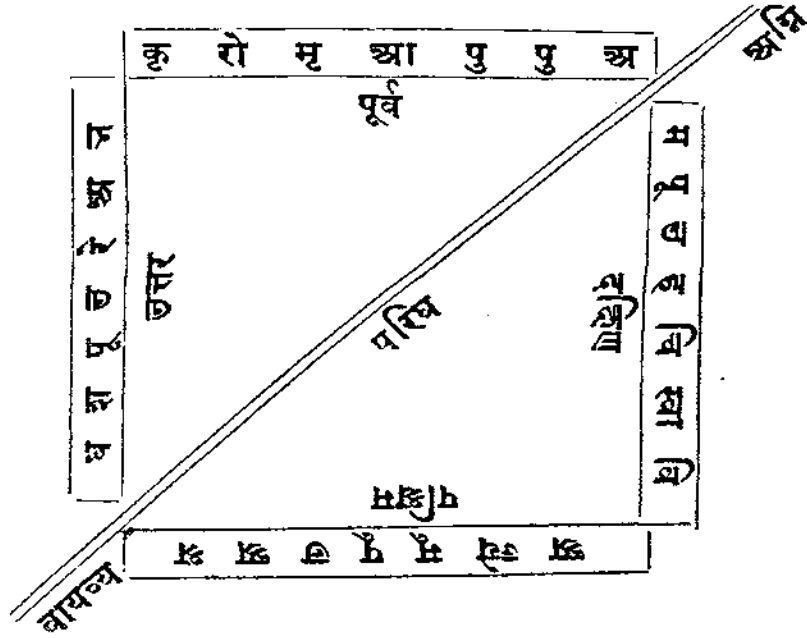
વહ્નિવાયુપરિઘોઽત્ર ન લંઘ્યો, મધ્યમાનિ તુ મિથઃ સ્વદિશોઃ સ્યુઃ ૭

અર્થ—ઉત્તર દિશાથી આરંજીને ચારે દિશામાં ધનિષ્ઠા નક્કરથી સાત સાત નક્કરો
ગમન કરવામાં શુભ છે. આ ગમનમાં અગ્નિ અને વાયવ્ય કોણનો પરિઘ હલ્લંઘન કરવા
યોગ્ય નથી અને પોતાની જે દિશાએનાં નક્કરો પરસ્પર સ્વ કહેવાય છે, તે ગમનમાં મધ્યમ છે.

ધનિષ્ઠા નક્કરથી આરંજીને સાત સાત નક્કરો ઉત્તર વિગેરે ચારે દિશામાં ગમન કર-
વાને વિષે શુભ છે, એટલે કે આ સાત સાત નક્કરો ઉત્તરાદિક દિશાના ઘારવાળાં છે.—
ધનિષ્ઠાથી સાત નક્કરો ઉત્તર ઘારવાળાં છે, તેથી તે નક્કરોમાં ઉત્તર દિશાનું પ્રયાણ શુભ
છે. એ રીતે ચારે દિશામાં જાણવું. સ્થાનાંગ સૂત્ર અને ચંદ્રપ્રકાશિની વૃત્તિ વિગેરેમાં લખ્યું
છે કે—“ધનિષ્ઠાની જેમ કૃત્તિકાથી આરંજીને, મઘાથી આરંજીને અને અનુરાધાથી
આરંજીને સાત સાત નક્કરો અનુક્રમે પૂર્વ, દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશાના ઘારવાળાં છે,
તેથી તે તે નક્કરોમાં તે તે દિશામાં યાત્રા કરવી શુભ છે.”

अहीं सप्त रेखावाळा चक्रनी जेम पूर्वादिक चार दिशामां कृत्तिकांथी सात सात नक्षत्रो स्थापवां, अने अग्नि तथा वायव्य खूणामां लांबो परिघ करवो.

परिघ यंत्र.

आ अग्नि अने वायव्य खूणानी वच्चेनो रेखारूप परिघ उल्लंघन करवा योग्य नथी, एटखे के धनिष्ठा विगेरे चौद नक्षत्रोमां उत्तर अने पूर्वमां ज जवुं, अने मघा विगेरे चौद नक्षत्रोमां दक्षिण अने पश्चिममां ज गमन करवुं, पण उत्तर अने पूर्वना चारवाळां नक्षत्रमां दक्षिण के पश्चिममां गमन न करवुं इत्यादि. तेमां पण परस्पर स्वजनरूप नक्षत्रो के जे परिघना एक जागमां (उत्तर पूर्वमां अमे दक्षिण पश्चिममां) जे नक्षत्रो रहेखां ठे तेनी बन्ने दिशानां ते ते नक्षत्रो यात्रामां मध्यम ठे, एटखे शुभ पण नथी तेमज अशुभ पण नथी. तात्पर्य ए ठे जे धनिष्ठादिक सात नक्षत्रोना कृत्तिकादिक सात नक्षत्रो स्वजन ठे, अने ते (स्वजन)नी दिशा पूर्व ठे, तेथी ते (पूर्व)मां गमन करवामां धनिष्ठादिक सात नक्षत्रो मध्यम ठे, ए रीते कृत्तिकादिक सात नक्षत्रोना धनिष्ठादिक सात नक्षत्रो स्वजन ठे अने तेनी दिशा उत्तर ठे, तेथी उत्तरमां गमन करवामां कृत्तिकादिक सात नक्षत्रो मध्यम ठे. ए रीते ज बीजी बे दिशामां जाणी लेवुं.

अहीं कोइ शंका करे के—आ परिघ कहेवाथी दिशाउं आश्री नक्षत्रनो नियम कह्यो,

પણ વિદિશા (સૂણા) ઝંમાં ગમન કરવા વિષે નક્કરનો શો નિયમ થયો ? તેનો જવાબ એ છે જે—પૂર્વ દારનાં નક્કરોમાં અગ્નિ કોણ તરફ ગમન કરવું, દક્ષિણ દારનાં નક્કરોમાં નૈર્ઋત્ય સૂણામાં ગમન કરવું, પશ્ચિમ દારવાળામાં વાયવ્ય તરફ અને ઉત્તર દારવાળામાં ઈશાન તરફ ગમન કરવું. આ રીતે વિદિશાઝં દિશાઝંને અનુસરે છે, માટે તેને આશ્રીને પણ નિયમ પ્રગટ જ છે. દૈવજ્ઞ વહ્નજ પણ કહે છે કે—“યાયાત્ પૂર્વદારજૈરગ્નિકાષ્ટાં પ્રાદક્ષિણ્યેનૈવનાશાવિપૂર્વાઃ” “પૂર્વ દારનાં નક્કરોમાં અગ્નિ સૂણા તરફ જવું, એ રીતે બીજી વિદિશાઝં પણ પ્રદક્ષિણ ક્રમે કરીને જાણવી.” પૂર્ણજ્ઞ તો આ નિયમ સાથે આ પ્રમાણે વિશેષ કહે છે.—

“સ્વામિનઃ સપ્ત ઝૌમાઘાઃ ક્રમતઃ કૃત્તિકાદિષુ ।

પ્રાચ્યાદૌ તત્સનાથેષુ ઝેષુ યાત્રા મહાફલા ॥ ૧ ॥”

“કૃત્તિકાદિક સાત નક્કરના અનુક્રમે મંગલથી આરંજીને ચંદ્ર પર્યંત સાત સ્વામીઝં છે. એ રીતે મઘાદિક વિગેરેમાં પણ મંગલથી આરંજીને જ સ્વામીઝં જાણવા. તેમાં કૃત્તિકા અને મંગલવારે પૂર્વ દિશામાં ગમન કરવું એમ તે તે નક્કરોમાં તે તે વારે તે તે દિશામાં ગમન કરવાથી મહાફલ પ્રાપ્ત થાય છે.”

“પ્રાચ્યાદિષુ ચરન્ જાનુઃ સપ્તકે કૃત્તિકાદિકે ।

વિતનોતિ દિશામસ્તં યાત્રા તાસુ કૃતા શ્રિયે ॥ ૨ ॥”

“કૃત્તિકાદિક સાત સાત નક્કરોમાં પૂર્વાદિક દિશાઝંને વિષે ચાલતો સૂર્ય દિશાઝંને અસ્ત કરે છે, તેથી તે દિશાઝંમાં કરેલી યાત્રા (ગમન) લક્ષ્મીને માટે છે.”

હવે પરિઘનો અપવાદ તથા નક્કર શૂલ કહે છે.

ઉલ્લંઘ્યઃ પરિઘોઽપિ લગ્નબલતઃ શૂલં તુ જાનાં સદા,

હેયં તચ્ચ પુનઃ સુરેશ્વરદિશિ જ્યેષ્ઠામ્બુવિશ્વોદુજિઃ ।

રાધાવૈષ્ણવવાસવાજપદજૈર્યામ્યાં પ્રતીચ્યાં પુન—

બ્રાહ્મ્યા મૂલયુજા તથોત્તરદિશિ સ્યાદર્યમર્દ્દેણ ચ ॥ ૮ ॥

અર્થ—લગ્નના બલથી પરિઘનું પણ ઉલ્લંઘન કરવું, એટલે કે શત્રુસૈન્યનું આગમન વિગેરે એકાંતિક (આવશ્યક) કાર્યોમાં ગમન કરવાની દિશાનું મુખ શુદ્ધ હોય—યાત્રાનું લગ્ન મહના બલથી યુક્ત હોય ત્યારે પરિઘનું ઉલ્લંઘન કરવામાં દોષ નથી, પરંતુ નક્કર શૂલ સદા ત્યાગ કરવા લાયક છે, એટલે કે શૂલ નક્કર હોય તો લગ્નની શુદ્ધિ ઠતાં પણ ગમન ન કરવું, કારણ કે નક્કર શૂલનો દોષ શુદ્ધ લગ્નથી પણ નાશ પામતો નથી. તે વિષે વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—“ત્યજેલ્લગ્નેઽપિ શૂલર્દ્દે શૂલર્દ્દે નાસ્તિ નિર્વૃત્તિઃ ।” “લગ્ન શુદ્ધ

ढतां पण शूल नक्षत्र वर्जवा योग हे, केमके शूल नक्षत्रमां गमन करवाथी पाबुं अवातुं नथी.” ते नक्षत्र शूल आ प्रमाणे हे.—

ज्येष्ठा, पूर्वाषाढा अने उत्तराषाढा ए पूर्व दिशामां नक्षत्र शूल हे. दक्षिणमां विशाखा, श्रवण, धनिष्ठा अने पूर्वाजात्रपद ए नक्षत्र शूल हे. पश्चिममां रोहिणी अने मूल नक्षत्र शूल हे. तथा उत्तर दिशामां उत्तराषाढागुनी नक्षत्र शूल हे. (आ नक्षत्र दिक्शूल कहेवाय हे.)

पूर्णजत्र तो आ प्रमाणे नक्षत्र दिक्शूल कहे हे.—

“पूर्वाङ् जिह्वासाढा धणिष्ठ पुवजद् दाहिण दिसाए ।

रोहिणि मूलऽवराए विसाह पुवफगुणुत्तरउ ॥ १ ॥”

“पूर्व दिशामां ज्येष्ठा, पूर्वाषाढा अने उत्तराषाढा नक्षत्र शूल हे, दक्षिणमां धनिष्ठा अने पूर्वाजात्रपद नक्षत्र शूल हे, पश्चिममां रोहिणी अने मूल नक्षत्र शूल हे, तथा उत्तरमां विशाखा अने पूर्वाषाढागुनी नक्षत्र शूल हे.” “पश्चिम दिशामां पुष्य अने उत्तरमां हस्त नक्षत्र शूल हे,” एम नारचंजमां कहुं हे. यतिवध्वजमां तो नक्षत्र कील आ प्रमाणे कहे हे.—

नक्षत्र कील विषे.

“ज्येष्ठा १ जत्रपदा पूर्वा २ रोहिण्यु २ तरफदगुनी ४ ।

पूर्वादिषु क्रमात्कीला गतस्यैतेषु नागतिः ॥ १ ॥

औत्सुक्याद्यदि पूर्वोक्तदंरुलंघनवर्जने ।

असमर्थस्तदावश्यं दिक्कीलान् वर्जयेदिमान् ॥ २ ॥”

“पूर्वमां ज्येष्ठा, दक्षिणमां पूर्वाजात्रपद, पश्चिममां रोहिणी अने उत्तरमां उत्तराषाढागुनी, ए नक्षत्र कील कहेवाय हे. आ नक्षत्र कीलमां जो गमन करे तो ते पाढो आवे नहीं. जो कदाच कार्यनी उत्सुकताथी पूर्वे कहेला दंरुता उल्लंघनने वर्जी न शके तो अवश्य आ दिक्कीलने वर्जवा.”

लोकमां तो आ प्रमाणे कहेवाय हे.—

“उत्तर हत्था दक्षिण चित्ता, पुवा रोहिणि सुणि रे पुत्ता ।

पश्चिम सवणा म करिस गमणा, हरि हर बंज पुरंदर मरणा ॥ १ ॥”

“हे पुत्र ! सांजळ. हस्त नक्षत्रमां उत्तर तरफ, चित्रामां दक्षिण तरफ, रोहिणीमां पूर्व तरफ अने श्रवणमां पश्चिम तरफ गमन करीश नहीं, केमके तेमां गमन करवाथी हरि, हर, ब्रह्मा अने ईज्र जेवानुं पण मरण आय.”

हवे वारने आश्रीने दिक्शूल तथा विदिक्शूल कहे हे.—

शूलं सोमे शनौ च प्राग्गुरौ दक्षिणतस्त्यजेत् ।

रवौ शुक्रे च वारुण्यामुत्तरेण कुजझयोः ॥ ९ ॥

આગ્નેય્યાદિવિદિક્શૂલં ક્રમાદાદિત્યજીવયોઃ ૧ ।

શીતાંશુશુક્રયો ૨ જૌમમન્દયો ૩ ર્ઙ્ઙસ્ય ૪ ચ ત્યજેત્ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—સોમ અને શનિવારે પૂર્વ દિશામાં શૂલ હોય, ગુરુવારે દક્ષિણમાં, રવિ તથા શુક્રવારે પશ્ચિમમાં અને મંગલ તથા બુધવારે ઉત્તરમાં દિક્શૂલ હોય. દિક્શૂલ સન્મુખ હોય તો ત્યાં ગમન કરવું નહીં. રવિ અને ગુરુવારે અગ્નિમાં શૂલ હોય, સોમ અને શુક્રવારે નૈર્ઙ્ગ્યમાં શૂલ હોય, મંગલ અને શનિવારે વાયવ્યમાં શૂલ હોય, તથા બુધવારે ર્ઙ્ઙાનમાં શૂલ હોય. આ વિદિક્શૂલ કહેવાય છે.

દિક્શૂલનું કોષ્ઠક

વિદિક્શૂલનું કોષ્ઠક.

પૂર્વ સોમ, શનિ.
દક્ષિણ ગુરુ.
પશ્ચિમ રવિ, શુક્ર.
ઉત્તર મંગલ, બુધ.

અગ્નિ રવિ, ગુરુ.
નૈર્ઙ્ગ્ય સોમ, શુક્ર.
વાયવ્ય મંગલ, શનિ.
ર્ઙ્ઙાન બુધ.

અવશ્યનાં કાર્ય માટે દિક્શૂલ તથા વિદિક્શૂલમાં જવું પડે તો તેને માટે વિધાન કહે છે.—

દિક્શૂલધ્વંસિ વન્દેત ચન્દનં ૧ દધિ ૨ મૃત્તિકામ્ ૩ ।

તૈલં ૪ પિષ્ઠં ૫ ચ સર્પિશ્ચ ૬ સ્વલં ૭ ચાર્કાદિષુ ક્રમાત્ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—રવિ વિગેરે વારમાં અનુક્રમે ચંદન ૧, દહીં ૨, માટી ૩, તેલ ૪, આટો ૫, ઘી, ૬ અને ઓળ ૭, ૮ ચીજોનું વંદન (તિલક) કરવું, તેથી દિક્શૂલ તથા વિદિક્શૂલનો નાશ થાય છે, એટલે કે રવિવારે ચંદનનું તિલક કરવું, સોમવારે દહીંનું તિલક કરવું વિગેરે.

દ્વે યોગિની કહે છે.—

સ્યાદ્યોગિની શક્ર ૧ કુબેર ૨ વહ્નિ ૩-

રક્ષો ૪ ઇન્દ્ર ૫ વ્યત્ય ૬ નિલે ૭ શદિદ્યુ ।

યાતુર્ન જઘ્યા પ્રતિપન્નવમ્યા-

દિતો વિના પશ્ચિમવામજાગૌ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—પરુવાથી (એકમથી) આરંજીને તથા નોમથી આરંજીને અનુક્રમે પૂર્વ ૧, ઉત્તર ૨, અગ્નિ ૩, નૈર્ઙ્ગ્ય ૪, દક્ષિણ ૫, પશ્ચિમ ૬, વાયવ્ય ૭ અને ર્ઙ્ઙાન, ૮ દિશા-

ઊમાં યોગિની હોય છે. તે યોગિની જનાર માણસને જે દિશામાં જવું હોય તે તરફ જતાં પઢવાને અથવા ઠાવી બાજુએ રહેતી હોય તો સારી, અને સન્મુખ તથા જમણી બાજુ આવતી હોય તો તે અશુભ જાણવી.

અહીં પરવાથી આરંજીને એક એક તિથિ લેતાં આઠમ સુધીમાં એક આવૃત્તિ થાય છે, બીજી આવૃત્તિ નોમથી લેતાં પચવામીયાના અંત સુધી લઈએ તો સાત જ તિથિ રહે છે, અને દિશાઈ તો આઠ છે, તો તે શી રીતે કરવું ? તેનું સમાધાન એ છે જે નોમથી પૂર્ણિમા સુધીની સાત તિથિઈ અને આઠમી અમાવાસ્યાની તિથિ લેવી, તેથી પૂર્ણિમાએ વાયવ્યમાં અને અમાવાસ્યાએ ઈશાનમાં યોગિની હોય. એમ બીજી આવૃત્તિમાં પણ દરેક દિશામાં એક એક તિથિ આવી જાય છે. પૂર્ણજ્ઞ પણ કહે છે કે—

“પૂ ૧ ઊ ૨ આ ૩ નૈ ૪ દ ૫ પ ૬ વા ૭ ઈ ૮ દિસિસુ પન્નિવઙ્ગ નવમીઈ જોડિણિઆ ।
વાયવિ પુન્નિમાએ ઈસાણે અમાવસાઙ્ગ તદ્દા ॥ ૧ ॥”

“પૂર્વ ૧, ઉત્તર ૨, અગ્નિ ૩, નૈર્ઋત્ય ૪, દક્ષિણ ૫, પશ્ચિમ ૬, વાયવ્ય ૭ અને ઈશાન ૮, એ આઠ દિશાઈમાં અનુક્રમે પરવેથી અને નોમથી તિથિઈને વિષે યોગિની થાય છે, તેમાં પૂર્ણિમાએ વાયવ્ય ધ્રુવમાં અને અમાવાસ્યાએ ઈશાન ધ્રુવમાં યોગિની આવે છે.”

યોગિનીનું કોષ્ટક		મતાંતરે યોગિનીનું કોષ્ટક.		
દિશા	તિથિ.	દિશા.	કૃષ્ણપક્ષની તિથિ	શુક્લપક્ષની તિથિ.
પૂર્વ	૧-૯	પૂર્વ	૧-૬-૧૧	૧-૬-૧૧
ઉત્તર	૨-૧૦	દક્ષિણ	૨-૭-૧૨	૨-૭-૧૨
અગ્નિ	૩-૧૧	પશ્ચિમ	૩-૮-૧૩	૩-૮-૧૩
નૈર્ઋત્ય	૪-૧૨	ઉત્તર	૪-૯-૧૪	૪-૯-૧૪
દક્ષિણ	૫-૧૩	અધો દિશિ	૧૦	૫-૧૫
પશ્ચિમ	૬-૧૪	ઊર્ધ્વ દિશિ	૫-૧૫	૧૦
વાયવ્ય	૭-૧૫			
ઈશાન	૮-૩૦			

કેટલાએક આચાર્યો આ પ્રમાણે યોગિની કહે છે—કૃષ્ણપક્ષની એકમથી ચોથ સુધી પૂર્વાદિક ચાર દિશામાં યોગિની હોય છે, અને પાંચમે ઊર્ધ્વ દિશામાં હોય છે, ઊઠ્ઠથી નોમ સુધી પૂર્વાદિક ચાર દિશાઈમાં અને દશમે અધો દિશામાં હોય છે, અગીયા-રથી ચૌદશ સુધી પૂર્વાદિક ચાર દિશામાં અને અમાવાસ્યાએ ઊર્ધ્વ દિશામાં યોગિની હોય છે. એ જ રીતે શુક્લપક્ષમાં પણ જાણવું. તફાવત એટલો છે કે શુક્લપક્ષમાં પાંચમે અધો દિશામાં, દશમે ઊર્ધ્વ દિશામાં અને પૂર્ણિમાએ અધો દિશામાં યોગિની હોય છે.

(તે કોષ્ટક પણ ઉપર આપ્યું છે.) જે દિવસે જે દિશામાં યોગિની હોય તે દિશા, તથા તે દિશાની દક્ષિણ બાજુની વિદિશાના હાથમાં કાતર છે તેથી તે વિદિશા, તથા તેની ઋત્વી બાજુની વિદિશાના હાથમાં સ્વપર છે તેથી તે વિદિશા, આ ત્રણે દિશાનું યુદ્ધાદિકમાં પાઠલ રહી હોય તો જ તે શુભ છે. વ્યવહારપ્રકાશમાં પણ કહ્યું છે કે—

“યોગિની દેવી પૃથ્વે દક્ષિણવામે સ્થિતા વિજયદાત્રી ।

સંમુલ્લસંસ્થા યુદ્ધે પરાજયં નાશમાધત્તે ॥ ૧ ॥”

“યોગિની દેવી પઠવામે, દક્ષિણ બાજુએ તથા ઋત્વી બાજુએ રહી હોય તો તે યુદ્ધમાં વિજયને આપનારી છે, અને સન્મુલ્લ રહી હોય તો તે પરાજયને તથા મૃત્યુને આપે છે.”

ગમનાદિક કાર્ય અવશ્યનું હોય તો ગમન વચ્ચે યોગિનીની માત્ર દૃષ્ટિને જ સન્મુલ્લ તજવી. તેની સન્મુલ્લ દૃષ્ટિ નારચંદ્રમાં આ પ્રમાણે કહી છે.—

“ઊર્ધ્વે તિથિમિત ૧૫ નાહ્યો દશ ચાઘો ૧૦ વામ ૧૦ દક્ષિણે ૧૦ પાશ્વે ।

ઘટિકા પચ્ચદશાપિ ૧૫ ચ યોગિન્યાઃ સંમુલ્લી દૃષ્ટિઃ ॥ ૧ ॥”

“યોગિની ઊર્ધ્વે દિશામાં પંદર ઘની છે, અધો દિશામાં દશ ઘની છે, વામ (ઋત્વી) બાજુએ દશ ઘની છે, જમણી બાજુએ દશ ઘની છે, અને સન્મુલ્લ દૃષ્ટિ પંદર ઘની છે.”

વળી તત્કાલયોગિની પણ અવશ્ય ત્યાગ કરવા લાયક છે. તે તત્કાલયોગિની દિન-શુદ્ધિમાં આ પ્રમાણે કહી છે.—

“દિણ્દિસિ ધુરિ ચઙ્ગનિઆ પુરત્ત પુવ્વત્તદિસિસુ અણુકમસો ।

તક્કાલજોણી સા વજ્જેઅવા પયસેણ ॥ ૧ ॥”

“દિવસની દિશામાં પ્રથમની ચાર ઘની યોગિની રહે છે, અને પછી અનુક્રમે પછીની દિશાનું ચાર ચાર ઘની રહે છે, તે તત્કાલયોગિનીને પ્રયત્નવમે વર્જવી, એટલે કે—જે દિવસે જે તિથિ હોય તે તિથિની જે દિશા કહી હોય તે દિશામાં પ્રાતઃકાળે ચાર ઘની સુધી યોગિની રહે છે, અને ત્યારપછી ઉપર કહેલા અનુક્રમ પ્રમાણે બાકીની દિશાનું યોગિની રહે છે. જેમકે—એકમને દિવસે પૂર્વ દિશામાં પહેલી ચાર ઘની (અર્ધ પ્રહર) યોગિની રહે છે, બીજી ચાર ઘની ઉત્તરમાં, ત્રીજી ચાર ઘની અગ્નિ સૂણામાં, એ રીતે અનુક્રમે ઈશાન સૂણા સુધી અર્ધ અર્ધ પ્રહરો ગણવા. બીજને દિવસે પહેલો અર્ધ પ્રહર ઉત્તર દિશામાં, બીજો અર્ધ પ્રહર અગ્નિ સૂણામાં, એ રીતે ગણતાં આઠમો અર્ધ પ્રહર પૂર્વ દિશામાં આવે છે. એ પ્રમાણે રાત્રિ દિવસમાં થઈને આઠે દિશામાં બંને વચ્ચે યોગિની ફરે છે.

હવે પાશ તથા કાલનું સ્વરૂપ કહે છે.—

પાશો માસસ્યેષ્ટસ્તિથિરષ્ટહતાવશિષ્ઠ એન્દ્રાદૌ ।

તત્સંમુલ્લસ્તુ કાલઃ સ તુ દક્ષિણ એવ સૌર્યાય ॥ ૧૩ ॥

अर्थ—मासनी तिथिउने आठे जाग लेतां बाकी जे वधे ते (तिथि)ने पूर्वमां मूकवी. त्यारपढीनी तिथिउ अनुक्रमे अग्नि विगेरे दिशाउमां मूकवी. ते तिथिए ते दिशामां पाश ठे एम जाणवुं, अने ते (पाश)नी सन्मुख काळ जाणवो. ते काळ जमणी बाजुए शुज ठे.

अहीं कृष्णपक्षनी एकमथी मासनो आरंज जाणवो. मासनी तिथि त्रीश ठे, तेथी तेनो आठे जाग लेतां बाकी ठ वधे ठे, तेथी कृष्णपक्षनी ठछने दिवसे पूर्व दिशामां पाश ठे, सातमे अग्नि खूणामां पाश जाणवो, एम अनुक्रमे गणतां चौदशे ऊर्ध्व दिशिमां अने अमावास्याए अधो दिशिमां पाश जाणवो. पढी शुक्ल एकमे पूर्वमां, ए रीते गणतां शुक्ल दशमे अधो दिशिमां, पाढो अगीयारशे पूर्वमां, ए रीते गणतां कृष्णपक्षनी पांचमे अधोदिशिमां पाश आवे ठे. आ प्रमाणे त्रण वखत आवर्तन करवाथी मास पूर्ण आय ठे.

। पाशनी स्थापना ।

पूर्व	अग्नि	दक्षिण	नैऋत्य	पश्चिम	वायव्य	उत्तर	ईशान	ऊर्ध्व	अधः
कृष्ण ६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	३०
शुक्ल १	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	कृष्ण १	२	३	४	५

पाशनी सन्मुखनी दिशाए काळ जाणवो, एटले ऊर्ध्व अने अधः ए वे दिशा विना बाकीनी आठ दिशामां पोतपोतानी पाश दिशाथी पांचमी पांचमी दिशाए काळ होय ठे. ज्यारे ऊर्ध्व दिशिए पाश होय त्यारे अधो दिशिए काळ जाणवो, अने ज्यारे अधो दिशिए पाश होय त्यारे ऊर्ध्व दिशिए काळ जाणवो, केमके ए वे दिशानुं सन्मुखपणुं ए ज प्रमाणे होय ठे. दिनशुद्धिमां कह्युं ठे के—

“पुढाइ दस दिसाहिं कमेण सिअ पन्निवयाइ हुइ पासो ।

तस्समुहो अ काळो गमणे दुन्नि वि संमुह वज्जे ॥ १ ॥”

“पूर्वादिक दश दिशाउमां अनुक्रमे शुक्लपक्षनी एकमथी आरंजने पाश होय ठे, अने तेनी सन्मुख काळ होय ठे. ते वज्जे गमनमां सन्मुख वर्जवा योग्य ठे.”

। काळनी स्थापना ।

पश्चिम	वायव्य	उत्तर	ईशान	पूर्व	अग्नि	दक्षिण	नैऋत्य	अधः	ऊर्ध्व
कृष्ण ६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	३०
शुक्ल १	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	कृष्ण १	२	३	४	५

आ ० २५

ગમન કરનારની ઠાવી વાજુણ પાશ હોય અને જમણી વાજુણ કાઠ હોય તો તે શુજ છે. તે વિષે દિનશુદ્ધિમાં કહ્યું છે કે—

“કુઝા વિહારિ વામો પાસો કાલો અ દાહિણં”

“વિહાર (ગમન)માં પાશને ઠાવી વાજુ કરવો અને કાઠને જમણી વાજુ કરવો.” વાસ્તુશાસ્ત્રના વિદ્વાનો તો આ પ્રમાણે કહે છે.—“શુક્લપદ્મની એકમથી ચાર તિથિ-ઝંમાં પૂર્વ, અગ્નિ વિગેરે ચાર દિશામાં પાશ હોય છે અને પાંચમે ઊર્ધ્વ દિશિમાં પાશ હોય છે. ત્યારપછી ઊષ્ઠી ચાર તિથિ સુધી પશ્ચિમ, વાયવ્ય વિગેરે ચાર દિશામાં પાશ હોય છે અને દશમે અધો દિશિએ હોય છે. ત્યારપછી અગ્નીયારશથી ચાર તિથિ સુધી પૂર્વ, અગ્નિ વિગેરે ચાર દિશામાં પાશ હોય છે, અને પૂર્ણિમાએ ઊર્ધ્વ દિશિએ હોય છે. પછી શુક્લપદ્મની એકમથી ચાર તિથિ સુધી પશ્ચિમ, વાયવ્ય વિગેરે ચાર દિશામાં પાશ હોય છે, અને પાંચમે અધો દિશિએ હોય છે. એ જ પ્રમાણે ત્રીજી વાર પણ ગણવું, અને પાશની સન્મુખ દિશામાં સદા કાઠ રહેલો છે.” આ પ્રમાણે તેઝનો મત હોવાથી પૂર્ણ તિથિએ ગૃહાદિકનું જ્ઞાત મુહૂર્ત અને ધ્વજારોપણ વિગેરે તેઝ કરવાને ઇચ્છતા નથી, કારણ કે અધો દિશિએ અથવા ઊર્ધ્વ દિશિએ પાશ કે કાઠ અવશ્ય હોય જ છે.

વાર આશ્રીને પાશ તથા કાઠ જ્યોતિષસારમાં આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—

“દિણવારં પુઘાઈ કમેણ સંહારિ જત્થ ઠાણિ સણી ।

કાલં તત્થ વિઆણસુ તસ્સંમુદ્ધુ પાસ જણ્ઠિ ઇમે ॥ ૧ ॥”

જે દિવસે જે વાર હોય તે વારથી આરંજીને અનુક્રમે સાતે વારો પૂર્વાદિક દિશાઝંમાં અનુક્રમે મૂકવા. તેમાં જે દિશામાં શનિવાર આવે તે દિશામાં કાઠ છે એમ જાણવું, અને તેની સન્મુખની દિશામાં પાશ જાણવો, એમ કેટલાક કહે છે. અહીં ઈશાન વિનાની સાત દિશાઝં ગણવાની છે, કારણ કે તે ઈશ્વરનું ઘર છે, માટે ત્યાં કાઠનો પ્રવેશ અશકતો નથી, એમ તેઝ કહે છે. આઝંના મતમાં વાર આશ્રીને જ કાઠ તથા પાશ થાય છે, પણ તિથિને આશ્રીને અતા નથી.

હવે રાહુચાર કહે છે.—

રાહુરસંમુખવામોઽષ્ટસુ યામાર્ઘેષ્વહર્નિશં યુમુખાત્ ।

ક્રમશઃ ષષ્ઠ્યાં ષષ્ઠ્યામિષ્ટઃ પ્રાચ્યાદિષુ પ્રચરન્ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ—દિવસના આરંજથી એટલે સૂર્યોદયથી આરંજીને દિવસ અને રાત્રિ આઠ આઠ અર્ધ પ્રહરોમાં અનુક્રમે પૂર્વાદિક ઊઠી ઊઠી દિશાએ ફરતો રાહુ અસન્મુખ અને વામજાગે રહેલો ઇષ્ટ-શુજ છે. અર્થાત્ ગમન કરનારની પઢવાને અથવા ઠાવી વાજુણ હોય તો તે શુજકારક છે. રાહુ રાત દિવસ બાંહે છે. તે પ્રાતઃકાલથી આરંજીને પૂર્વાદિક ઊઠી ઊઠી દિશામાં

ચાલે છે, એટલે કે પહેલા અર્ધ પ્રહરે પૂર્વ દિશામાં ચાલે છે, બીજા અર્ધ પ્રહરે તેનાથી ઠીક દિશામાં એટલે વાયવ્ય ધ્રુવમાં ચાલે છે. ત્રીજા અર્ધ પ્રહરે તેનાથી ઠીક એટલે દક્ષિણ દિશાએ ચાલે છે. એ પ્રમાણે આઠ અર્ધ પ્રહર સુધી ઠીક ઠીક દિશા લેવી. તેવી જ રીતે રાત્રે પણ આઠ અર્ધ પ્રહરમાં પણ ઠીક ઠીક દિશા જાણવી. તે વિષે હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“જામઝે રાહુગઈ પૂ ૧ વા ૨ દા ૩ ર્દ ૪ પ ૫ અ ૬ જ ૭ ને ૮ દિસિસુ” ॥

“સૂર્યોદયથી આરંજીને અર્ધ અર્ધ પ્રહરે રાહુની ગતિ અનુક્રમે પૂર્વ ૧, વાયવ્ય ૨, દક્ષિણ ૩, ર્દશાન ૪, પશ્ચિમ ૫, અગ્નિ ૬, ઉત્તર ૭ અને નૈર્ઋત્ય ૮ દિશામાં હોય છે.”

પૂર્વાદિક દિશાઈ અવલી પ્રદક્ષિણાથી ગણીએ તો ચોથી ચોથી દિશાએ રાહુની ગતિ જાણવી. તે વિષે નારચંદ્રમાં કહ્યું છે કે—

“અઘાસુ પ્રથમાઘેષુ પ્રહરાર્ધેષ્વહનિશમ્ ।

પૂર્વસ્યા વામતો રાહુસ્તુર્યા તુર્યા વ્રજેદિશમ્ ॥ ૧ ॥”

“પ્રથમાદિક આઠ અર્ધ પ્રહરોમાં રાત દિવસ પૂર્વ દિશાથી માંડી બાજુને ક્રમે ચોથી ચોથી દિશામાં રાહુ ગતિ કરે છે, એટલે કે પહેલા અર્ધ પ્રહરે પૂર્વમાં, બીજા અર્ધ પ્રહરે તેથી અવલી ચોથી દિશા વાયવ્યમાં, ત્રીજે અર્ધ પ્રહરે તેથી અવલી ચોથી દિશાએ એટલે દક્ષિણમાં રાહુની ગતિ છે. એ રીતે આઠે અર્ધ પ્રહર ગણવા તથા એ જ રીતે રાતના પણ આઠે અર્ધ પ્રહર ગણવા.

રાહુચાર સ્થાપના—

ર્દશાન ૪	પૂર્વ ૧ અર્ધ પ્રહર	અગ્નિ ૬
ઉત્તર ૭	૦	દક્ષિણ ૩
વાયવ્ય ૨ અર્ધ પ્રહર	પશ્ચિમ ૫	નૈર્ઋત્ય ૮

હવે ચંદ્રચાર કહે છે.—

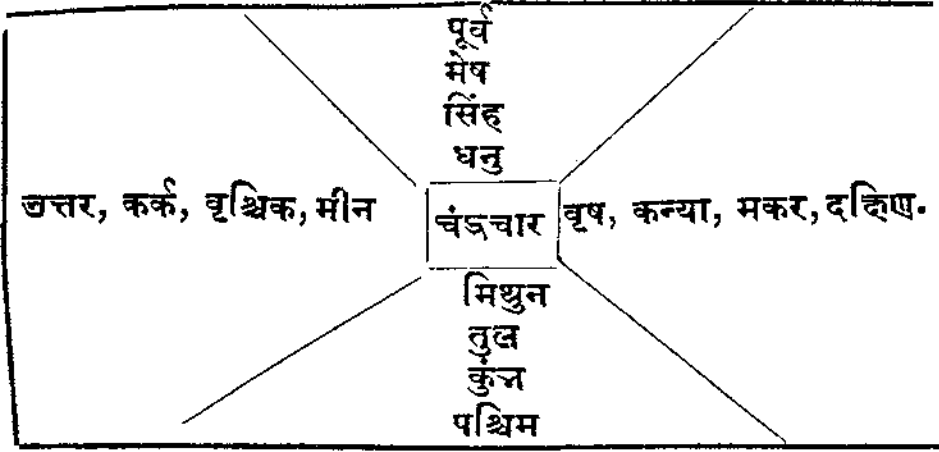
ચન્દ્રશ્ચરતિ પૂર્વાદૌ ક્રમાત્રિર્દિક્ચતુષ્ટયે ।

મેષાદિષ્વેષ યાત્રાયાં સંમુખસ્ત્વતિશોજનઃ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—ચંદ્ર મેષાદિક બારે રાશિમાં પૂર્વાદિક ચાર દિશામાં અનુક્રમે ત્રણ વાર ચાલે છે. આ ચંદ્ર પ્રયાણમાં સંમુખ હોય તો તે અત્યંત શુભ છે.

મેષ રાશિમાં રહેલો ચંદ્ર પૂર્વમાં હોય છે, વૃષમાં રહેલો ચંદ્ર દક્ષિણમાં, મિથુનનો ચંદ્ર પશ્ચિમમાં અને કર્કનો ચંદ્ર ઉત્તરમાં હોય છે. એ પ્રમાણે સિંહાદિક ચાર અને ધનાદિક ચાર રાશિના ચંદ્રને પણ પૂર્વાદિક ચારે દિશિમાં અનુક્રમે જાણવો.

ચંદ્રચાર સ્થાપના—

દિનશુદ્ધિમાં તો શુક્રની જેમ ચંદ્રનું પણ ત્રણ પ્રકારે સન્મુખપણું ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું છે.—

“ઉદયવસા ૧ અહવા દિસિ ૨ દારજવસંત ૩ હવઃ સસી સમુદો ।

સો અગ્નિમુદો પદાણો ગમણે અમિઆઈં વરિસંતો ॥ ૧ ॥”

“ચંદ્ર જે દિશામાં ઉદય પામે છે તે ઉદયના વશથી ૧ અથવા જે દિશામાં જાય છે તે દિશાના વશથી ૨ અથવા જે દિશાના દારવાળા નક્ષત્રને પામ્યો હોય તે દિશાદાર નક્ષત્રના વશથી ૩, આ ત્રણ પ્રકારે સન્મુખ હોય છે. તે સન્મુખ તથા જમણો ગમનને વિષે અમૃતને વરસતો એવો પ્રધાન અતિ શોભાકારક છે.”

નારચંદ્રમાં ચંદ્રચારનું ફલ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“જયાય દક્ષિણો રાહુયોગિની વામતઃ સ્થિતા ।

પૃષ્ઠતો હયમપ્યેતચ્ચન્દ્રમાઃ સંમુખઃ પુનઃ ॥ ૧ ॥”

“જમણો રાહુ જયને માટે છે, ઋત્વી બાજુ રહેલી યોગિની પણ જયકારક છે, તે બન્ને પઠવાને રહ્યા હોય તો શુભ છે, અને ચંદ્રમા સન્મુખ હોય તો શુભ છે.”

મૂળ શ્લોકમાં “અતિશોભનઃ” “ઘણો સારો” એમ કહ્યું છે, તેથી જમણી બાજુમાં રહેલો પણ ચંદ્ર શુભ છે એમ સૂચવન કરે છે. તે વિષે નારચંદ્ર ટિપ્પણીમાં કહ્યું છે કે—

“સંમુખીનોઽર્થલાજ્ઞાય દક્ષિણઃ સર્વસંપદે ।

પશ્ચિમઃ કુરુતે મૃત્યું વામશ્ચન્દ્રો ધનહયમ્ ॥ ૧ ॥”

“गमन करतां चंद्र सन्मुख होय तो ज्वन्यनो लाज आय, जमणी बाजु होय तो सर्व संपत्ति मळे, पाठळ होय तो मृत्यु करे अने मावी बाजुए रह्यो होय तो धननो ह्य करे.”
हवे रविचार कहे ठे.—

रविर्द्यौं द्यौ तु पूर्वादौ यामौ रात्र्यन्त्ययामतः ।

यात्रास्मिन् दक्षिणे वामे प्रवेशः पृष्ठगे ह्ययम् ॥ १६ ॥

अर्थ—सूर्य रात्रिना ठेव्हा पहोरथी आरंजीने ववे पहोर पूर्वादिक चार दिशामां चाळे ठे, तेमां प्रयाणसमये सूर्य जमणी बाजुए होय तो शुज ठे, मावी बाजुए होय तो प्रवेशमां शुज ठे, अने पाठळ होय तो प्रयाण तथा प्रवेश वनेमां शुज ठे.

रात्रिनो ठेव्हा प्रहर तथा दिवसनो पहेलो प्रहर ए वे प्रहर सुधी सूर्य पूर्व दिशामां चाळे ठे. दिवसना मध्यना वे पहोर सुधी दक्षिण दिशामां रहे ठे, दिवसनो ठेव्हा प्रहर अने रातनो पहेलो पहोर ए वे पहोर सुधी पश्चिममां चाळे ठे, तथा रात्रिना मध्यना वे पहोर सुधी उत्तर दिशामां रहे ठे.

नारचंद्रमां तो सर्व ग्रहोने उदयसमयथी आरंजीने चमण करवाना वशथी (गतिने आश्रीने) आठे दिशानो स्पर्श कहेलो ठे. ते आ प्रमाणे.—

“स्वस्योदयस्य समयात्पूर्वयामा(म्या)दितः क्रमात् ।

संचरन्ति ग्रहाः सर्वे सर्वकालं दिगष्टके ॥ १ ॥”

“सर्वे ग्रहो पोतपोताना उदयसमयथी आरंजीने पूर्व, दक्षिण विगेरेना क्रमे करीने सर्वदा आठे दिशाओमां गति करे ठे.”

सूर्य जमणी बाजुए रह्यो होय तो ते समयनुं प्रयाण शुजकारक ठे. ते विषे खड्ड कहे ठे के—

“न तस्याङ्गारको विष्टिर्न शनैश्चरजं जयम् ।

व्यतिपातो न दुष्येच्च यस्यार्को दक्षिणस्थितः ॥ १ ॥”

“जेना प्रयाणमां सूर्य जमणी बाजुए रह्यो होय तेने अंगारक नमतो नथी, विष्टिनो पण दोष लागतो नथी, शनिथी उत्पन्न अयेलो जय लागतो नथी, तथा व्यतिपात पण दुषित करतो नथी.”

तेथी करीने ज नक्षत्रसमुच्चयमां पण कहुं ठे के—

“पूर्वाह्णे चोत्तरां गङ्गेत्प्राच्यां मध्यंदिने तथा ।

दक्षिणामपराह्णे तु पश्चिमामर्धरात्रके ॥ १ ॥”

“दिवसना पहेला जागमां उत्तर दिशा तरफ प्रयाण करवुं, मध्याह्नसमये पूर्व दिशामां प्रयाण करवुं, सायंकाळे दक्षिणमां प्रयाण करवुं, अने अर्धी रात्रिए पश्चिममां

પ્રયાણ કરવું.” આ રીતે પ્રયાણ કરવાથી સૂર્ય જમણી બાજુએ જ રહે છે એ આ શ્લોકનું તાત્પર્ય છે.

લક્ષ્મ ફરીથી પણ ચંદ્ર અને સૂર્યના વારની અનુકૂળતા જ કહે છે કે—

“રવિશશિકરપ્રદીપ્તાં મકરાદાવુત્તરાં ચ પૂર્વાં ચ ।

યાયાચ્ચ કર્કટાદૌ યામ્યામાશાં પ્રતીર્ચીં ચ ॥ ૧ ॥

અયનાનુકૂલયાનં હિતમર્કેન્ધોર્ધયોરસંપત્તૌ ।

શુનિશં પ્રગૃહ્ય યાયાદિપર્યયે ક્લેશવધવન્ધાઃ ॥ ૨ ॥”

“મકરાદિકમાં સૂર્ય અને ચંદ્રનાં કિરણોથી પ્રદીપ્ત થયેલી ઉત્તર તથા પૂર્વ તરફ પ્રયાણ કરવું, અને કર્કાદિકમાં દક્ષિણ તથા પશ્ચિમ દિશામાં પ્રયાણ કરવું. સૂર્ય અને ચંદ્ર એ બેઉની અપ્રાપ્તિ હોય તો અયનને અનુકૂળ પ્રયાણ હિતકારક છે, એટલે રાત્રિ દિવસને પ્રહણ કરીને ગમન કરવું. તેથી હલદું કરવાથી ક્લેશ, વધ અને બંધન થાય છે.” અહીં જાવાર્ય એ છે જે—“જ્યારે સૂર્ય અને ચંદ્ર મકરાદિક ૭ રાશિમાં એટલે ઉત્તરાયણમાં હોય ત્યારે પૂર્વમાં તેમજ ઉત્તરમાં સર્વદા (રાત્રિ દિવસ) ગમન કરવું, અને જ્યારે કર્કાદિક ૭ રાશિમાં એટલે દક્ષિણાયનમાં હોય ત્યારે દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં સર્વદા ગમન કરવું, પણ સૂર્ય અને ચંદ્ર જો એક અયનમાં ન હોય તો અનુક્રમે દિવસે અને રાત્રિએ ગમન કરવું, એટલે કે જ્યારે સૂર્ય ઉત્તરાયણમાં હોય ત્યારે દિવસના જાગમાં ઉત્તર તથા પૂર્વમાં ગમન કરવું, અને જ્યારે સૂર્ય દક્ષિણાયનમાં હોય ત્યારે દિવસના જાગમાં દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં ગમન કરવું. એ જ પ્રમાણે ચંદ્ર ઉત્તરાયણમાં હોય ત્યારે રાત્રિએ ઉત્તર તથા પૂર્વમાં ગમન કરવું અને દક્ષિણાયનમાં હોય ત્યારે રાત્રિએ દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં ગમન કરવું. એથી હલદું કરવાથી અશુભ છે, એટલે કે સૂર્ય અને ચંદ્ર મકરાદિકમાં રહ્યા હોય ત્યારે જો દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં ગમન કરે, તથા કર્કાદિકમાં રહ્યા હોય ત્યારે જો ઉત્તર અને પૂર્વમાં ગમન કરે, તથા સૂર્ય મકરાદિકમાં રહ્યો હોય ત્યારે દિવસના જાગમાં જો દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં ગમન કરે, અને ચંદ્ર કર્કાદિકમાં રહ્યો હોય ત્યારે જો રાત્રિએ ઉત્તર કે પૂર્વમાં ગમન કરે તો ગમન કરનારને વધ, બંધ વિગેરે દોષ પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે રવિચારને જ હંસ (વાયુ)ની ગતિ (સ્વરોદય)વડે વિશેષ પ્રકારે કહે છે.—

હંસેન્તરા વિશતિ દક્ષિણતોઽથ પૃષ્ઠે,

કૃત્વા રવિં પ્રવહનાન્નિપદં પુરશ્ચ ।

સિદ્ધ્યૈ વ્રજેદથ વિજેતુમના વિપદા-

પદં સ્વતસ્તુ વિદધીત વિતાનપદે ॥ ૧૭ ॥

अर्थ—प्राण वायु नासिकामां प्रवेश करतो होय ते वखते सूर्यने (सूर्यनी दिशाने) जमणी बाजुए अथवा पढवाने राखीने जे नासिकानी नामी वधारे चाखती होय ते तरफनुं पगलुं प्रथम मूकीने प्रयाण करवुं ते सिद्धिने माटे ठे. शत्रुने जीतवानी झळावाळाए पोतानी जे तरफनी नामी वहेती न होय ते तरफ शत्रु पडने करवो.

अध्यात्मशास्त्रनी रीते हंस ए प्राण वायु कहेवाय ठे. ते प्राण वायु नासिकामां प्रवेश करतो होय त्यारे प्रयाण करवुं, पण वहार नीकळतो होय ते वखते प्रयाण करवुं नहीं. प्राण वायुनी गति आगति विषे अध्यात्मने जाणनारा आ प्रमाणे कहे ठे.—

“षट्शतान्यधिकान्याहुः सहस्राण्येकविंशतिम् ।

अहोरात्रे नरे स्वस्थे प्राणवायोर्गमागमः ॥ १ ॥”

“मनुष्य स्वस्थ होय त्यारे एक रात्रि दिवसमां अइने प्राण वायुनुं गमन आगमन (आसोव्वास) एकवीश हजार अने ठसो आय ठे, एम कहे ठे.”

जे तरफनी नामी चाखती होय ते तरफनुं पगलुं एटले मावी चाखती होय तो मावुं अने जमणी चाखती होय तो जमणुं पगलुं आगळ करीने कार्यनी सिद्धि माटे गमन करवुं. ते विषे विवेकविदासमां कहुं ठे के—

“दक्षिणे यदि वा वामे यत्र वायुर्निरन्तरः ।

तं पादमग्रतः कृत्वा निस्सरेन्निजमन्दिरात् ॥ १ ॥

न हानिकलहोदेगाः कंटकैर्नापि जिघ्रते ।

निवर्त्तते सुखेनैव क्षुद्रोपश्रववर्जितः ॥ २ ॥

दूरदेशे विधातव्यं गमनं तुहिनद्युतौ ।

अन्यर्णदेशे दीप्ते तु तरणाविति केचन ॥ ३ ॥”

“जमणी अथवा मावी जे नासिकामां वायु निरंतर संचार करतो होय ते तरफनो पग आगळ करीने पोताना घरमांथी नीकळवुं. (१). ते रीते प्रयाण करवाथी हानि, क्लेश के उदेग अता नथी, कंटकवने पण जेदातो नथी एटले के मार्गमां कांटो सरखो पण वागतो नथी, तथा क्षुद्र उपश्रवो रहित सुखेथी ज पाठो फरे ठे—आवे ठे. (२). केदखाएक कहे ठे के दूर देशमां जवुं होय तो चंद्र नामी एटले मावी नासिका चाखती होय त्यारे ते तरफनो पग आगळ करीने चाखवुं, अने समीप देशमां जवुं होय तो सूर्य नामीने आगळ करीने जवुं एटले जमणी नासिकामां प्राण वायु चाखतो होय त्यारे जमणो पग प्रथम मूकीने चाखवुं. (३)(मावी नासिकाने चंद्र नामी कहे ठे, जमणी नासिकाने सूर्य नामी कहे ठे तथा बने समान चाखती होय तो सुषुम्णा नामी कहे ठे.)

स्वरोदयने जाणनारा आचार्यो आ प्रमाणे विशेष कहे ठे के—“जमणी नामीमां प्राण

વાયુ પ્રવેશ કરતો હોય ત્યારે વિષમ (૧-૩-૫-૭-૯) પગલે ચાલવું અને પશ્ચિમ તથા દક્ષિણ દિશામાં ન ચાલવું, અને માઘી નામી પ્રાણ વાયુવને પૂર્ણ થઈ હોય ત્યારે સમ (૨-૪-૬-૮-૧૦) પગલે ચાલવું, અને તે વચ્ચે પૂર્વ તથા ઉત્તર દિશા તરફ ન જવું.”

આ પ્રમાણે પ્રાણ વાયુ વિગેરેની શુદ્ધિ હોય ત્યારે જિનેશ્વરની પ્રદક્ષિણા કરીને જવાથી વિશેષે કરીને સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. તે વિષે યતિવૃદ્ધનમાં કહ્યું છે કે—

“પ્રાણપ્રવેશે વહનામિપાદં, કૃત્વા પુરો દક્ષિણમર્કચિન્નમ્ ।

પ્રદક્ષિણીકૃત્ય જિનં ચ યાને, વિનાપ્યહઃશુદ્ધિમુશન્તિ સિદ્ધિમ્ ॥ ૧ ॥”

“પ્રાણ વાયુ નાસિકામાં પ્રવેશ કરતો હોય ત્યારે જે તરફની નામી ચાલતી હોય તે તરફનો પગ આગલ મૂકીને તથા સૂર્યને (સૂર્યની દિશાને) જમણી બાજુ રાખીને તથા જિનેશ્વરની પ્રદક્ષિણા કરીને પ્રયાણ કરે તો દિવસની શુદ્ધિ નહીં ઠતાં પણ કાર્ય-સિદ્ધિ થાય છે.”

પ્રયાણના ઉપલક્ષણથી પ્રવેશ કરવામાં પણ આ સર્વ વિધિ જ જાણવો. તે વિષે દિન-શુદ્ધિમાં કહ્યું છે કે—

“પુન્નનામિ દિસા પાયં અગ્ને કિચ્છા સથા વિઠ્ઠ ।

પવેસં ગમણં કુઝ્ઞા કુણંતો સાસસંગહં ॥ ૧ ॥”

“શ્વાસનો સંગ્રહ કરીને ઇટલે પ્રાણ વાયુ નાસિકામાં પ્રવેશ કરતો હોય ત્યારે પૂર્ણ નામી તરફના પગને આગલ કરીને વિદ્વાન્ પુરુષોએ સર્વદા પ્રવેશ અને ગમન કરવું.”

શત્રુને જીતવાની ઇચ્છાવાળા પોતાના વાયુસંચારવાળા પાર્શ્વથી માઘી બાજુએ શત્રુને રાખવો, ઇટલે કે જે તરફ વાયુ ચાલતો ન હોય તે તરફ શત્રુને રાખવો કે જેથી તે સુખેથી જીતાય છે. અર્થાત્ ઇષ્ટ જન હોય તો તેને પૂર્ણ અંગ તરફ રાખવો, ઇટલે કે જે તરફ શ્વાસ ચાલતો હોય તે તરફ ઇષ્ટ જનને રાખવો. તે વિષે વિવેકવિદ્યાસમાં કહ્યું છે કે—

“અરિચૌરાધમર્ણાદ્યા અન્યેઽપ્યુત્પાતવિગ્રહાઃ ।

કર્તવ્યાઃ સ્વલ્પ રિક્તાંગે જયલાજસુખાર્થિજિઃ ॥ ૧ ॥

ગુરુબન્ધુનૃપામાત્યા અન્યેઽપીપ્સિતદાયિનઃ ।

પૂર્ણાંગે સ્વલ્પ કર્તવ્યાઃ કાર્યસિદ્ધિમત્તીપ્સતા ॥ ૨ ॥”

“શત્રુ, ચોર, દેણદાર વિગેરે તથા બીજા પણ ઉત્પાત કરનારાને જય, લાજ અને સુખને ઇચ્છતા પુરુષોએ રિક્તાંગે કરવા, ઇટલે જે તરફ પ્રાણ વાયુ ચાલતો ન હોય તે તરફ કરવા- (૧). અને કાર્યસિદ્ધિને ઇચ્છતા પુરુષે ગુરુ, બંધુ, રાજા, પ્રધાન વિગેરે તથા બીજા પણ ઇષ્ટ વસ્તુને આપનાર જનોને પૂર્ણાંગે કરવા, ઇટલે જે તરફની નામી ચાલતી હોય તે તરફ

करवा.”(२) अहीं पण “सूर्यने (सूर्यनी दिशाने) जमणी बाजु अथवा पठवाने राखवो.”
ए अर्थ समजवो. ते विषे यतिवृत्तमां पण कह्युं ठे के—

“बहनाग्निगतो वाच्यो दक्षिणेऽर्केऽर्थलब्धये ।

रिक्तनाम्नीगतः शत्रुर्जीयते पृष्ठगे रवौ ॥ १ ॥”

“सूर्यने जमणी बाजुए राखीने चालती नामी तरफनो प्रथम पग मूकी गमन करे तो ज्वयनी प्राप्ति आय, अने सूर्यने पठवाने राखीने शत्रुने रिक्त (खाळी) नामी तरफ राखे तो ते शत्रुनो पराजय आय ठे.”

हवे शुक्रचार कहे ठे.—

शुक्रस्तु यत्रोदयति त्रमन् वा, यां याति यद्वारकमेति ज्ञं वा ।

इत्थं त्रिधा तद्दिशि संमुखः स्यात्त्याज्यस्तु तत्रोदयसंमुखीनः ॥ १७ ॥

अर्थ—शुक्र जे दिशामां उदय पामे ठे अथवा फरतो फरतो जे दिशामां जाय ठे, अथवा जे दिशाना धारवाळा नक्षत्रने पामे ठे ते दिशामां सन्मुख होय ठे, एटले के ते शुक्र आ त्रण रीते सन्मुख कहेवाय ठे. तेमां (ते त्रणमां) उदय सन्मुख शुक्र तजवा योग्य ठे.

शुक्र पूर्व अथवा पश्चिम जे दिशामां उदय पामे ठे ते दिशामां जनारा मनुष्यने ते सन्मुख होय ठे. अथवा जेम सूर्यने फरवाना (गतिना) वशथी चारे दिशानो स्पर्श कह्यो ठे, तेम शुक्र पण जमतो जमतो जे जे दिशामां जाय ठे ते ते दिशामां जनार माणसने ते शुक्र सन्मुख होय ठे. अथवा जे मेपादिक चार चार राशिओ अने पूर्वा-दिक चार चार दिशाठ, तेमने विषे त्रमण करतां प्राप्त थयेलो शुक्र ते ते दिशामां जनारने सन्मुख होय ठे. अथवा परिघचक्रमां कहेली रीत प्रमाणे जे दिशाना धारवाळुं नक्षत्र होय, ते नक्षत्रमां आवेलो शुक्र पण ते ते दिशामां जनारने सन्मुख होय ठे. आ रीते त्रण प्रकारे शुक्र सन्मुख होय ठे तोपण शुक्रनी उदयनी दिशा के जे पूर्व के पश्चिम ज होय ठे ते ज त्याग करवा योग्य ठे. विशेष ए ठे जे जमणी बाजुए रहेलो पण शुक्र तजवा योग्य ठे. ते विषे नारचंजमां कह्युं ठे के—

“अग्रतो लोचनं हन्ति दक्षिणो ह्यशुचप्रदः ।

पृष्ठतो वामतश्चैव शुक्रः सर्वसुखावहः ॥ १ ॥”

“शुक्र सन्मुख होय तो नेत्रनो नाश आय, जमणी बाजुए होय तो अशुच फल आपे, तथा पाठळ अथवा भाबी बाजुए होय तो सर्व सुखने करनार आय ठे.”

केटलाक आ प्रमाणे कहे ठे.—

“पौष्णाश्विनीपादमेकं यदा वहति चन्द्रमाः ।

तदा शुक्रो जवेदन्धः संमुखं गमनं शुचम् ॥ १ ॥”

“રેવતી (આશુ) અને અશ્વિનીના પહેલા પાદ સુધી જ્યારે ચંદ્રમા હોય છે ત્યારે શુક્ર અંધ હોય છે, માટે તે વચ્ચે સન્મુખ શુક્ર હોય તોપણ તે દિશામાં ગમન કરવું શુચ્છ છે.” કેટલાક આ શ્લોકનું પૂર્વાર્ધ આ પ્રમાણે કહે છે—“અશ્વિન્યા વહ્નિપાદાન્તં યાવ-
ચ્ચરતિ ચન્દ્રમાઃ” । “જ્યારે અશ્વિની, જરણી તથા કૃત્તિકાના પાદ સુધી ચંદ્રમા હોય છે ત્યારે શુક્ર અંધ છે વિગેરે.”

તથા લલ્લ કહે છે કે—

“કાશ્યપેષુ વિસિષ્ઠેષુ ઋગ્વિદ્યાજ્ઞિરસેષુ ચ ।
જારઘાજેષુ વાત્સ્યેષુ પ્રતિશુક્રં ન વિદ્યતે ॥ ૧ ॥
અકાશ્યે પુરે વાપિ હુર્જિદે રાષ્ટ્રવિષ્ણમે ।
વિવાદે તીર્થયાત્રાયાં વત્સશુક્રૌ ન ચિન્તયેત્ ॥ ૨ ॥
સ્વજવનપુરપ્રવેશે દેશાનાં વિષ્ણમે તથોદાદે ।
નવવધ્વાગમને ચ પ્રતિશુક્રવિચારણા નાસ્તિ ॥ ૩ ॥”

“કાશ્યપ, વિસિષ્ઠ, ઋગુ, અત્રિ, અંગિરસ, જારઘાજ અને વત્સ એ સાત ક્ષત્રિયના યજ્ઞમાં ત્રણે પ્રકારના શુક્રનો નિપેદ નથી. એક ગામમાં, પુરમાં, હુકાલમાં, રાજ્યના ઉપ-
જ્ઞમાં, વિવાહમાં અને તીર્થયાત્રામાં, આટલે સ્થળે વત્સ અને શુક્રનો વિચાર કરવો નહીં. પોતાના ઘરમાં આટલે સ્વાજાવિક રીતે ઘરમાં પ્રવેશ કરવો હોય ત્યારે સન્મુખ શુક્રનો વિચાર કરવો નહીં, પણ નવા ઘરમાં પ્રવેશ કરવો હોય ત્યારે તો ત્રણે પ્રકારના શુક્રનો ત્યાગ કરવો જોઈએ એમ આગલ કહેશે. તથા પુરપ્રવેશમાં, દેશાવરોમાં જાવ આવ કરવામાં, વિવાહમાં, નવી વહુને તેની લાવવામાં, આટલે સ્થળે ત્રણે પ્રકારના શુક્રનો વિચાર કરવો નહીં. અર્થાત્ સન્મુખ શુક્રનો ત્યાગ કરવો.”

તથા શુક્રની વાદ્યાવસ્થામાં, વૃદ્ધાવસ્થામાં, નીચપણામાં, અસ્તપણામાં, વક્રગતિપણામાં અને બીજા ગ્રહથી પરાજય પામેલો હોય ત્યારે એ વિગેરેમાં યાત્રા કરવી અશુચ્છ છે, કેમકે—“યાત્રામાં શુક્ર બલવાન્ લેવો” એમ કહ્યું છે. તથા રક્ષમાળામાં પણ કહ્યું છે કે—

“નીચગે ગ્રહજિતેઽથ વિલોમે, જાગર્ગે કલુષિતેઽસ્તમિતે વા ।

પ્રસ્થિતો નરપતિઃ સવલોઽપિ, ક્ષિપ્રમેવ વશમેતિ રિપૂણામ્ ॥ ૧ ॥”

“શુક્ર નીચ સ્થાનમાં રહ્યો હોય, બીજા ગ્રહવડે જીતાયો હોય, વક્ર થયો હોય, કલુષ થયો હોય આટલે વાલ કે વૃદ્ધ હોય, તથા અસ્ત પામ્યો હોય, તે વચ્ચે જો રાજાએ પ્રયાણ કર્યું હોય તો તે બલવાન્ બતાં પણ તત્કાલ શત્રુને વશ થઈ જાય છે.”

શુક્રના હૃદય અને અસ્તના દિવસની સંખ્યા સ્વાજાવિક રીતે આ પ્રમાણે નારચંદ્ર ટિપ્પણીમાં કહેલી છે.—

“प्राच्यां ऋगुर्जलधितत्त्व २५४ दिनानि तिष्ठे-
त्तत्रास्तगस्तु नयनाग्नि ७२ दिनान्यदृश्यः ।
तिष्ठेच्च पौरुशकृतिं २५६ दिवसान् प्रतीच्या-
मस्तं गतस्त्विह सयद् १३ दिनान्यदृश्यः ॥ १ ॥”

“पूर्व दिशामां उदय पामेवो शुक्र २५४ दिवस सुधी रहे, त्यारपढी अस्त पामे, ते ७२ दिवस सुधी अदृश्य रहे. त्यारपढी पश्चिम दिशामां उदय पामे, ते २५६ दिवस सुधी रहे, अने त्यारपढी अस्त पामे, ते १३ दिवस सुधी अदृश्य रहे.”

“पोताना जन्मनह्वनो स्वामी अस्त पाम्यो होय ते वखते पण यात्रा करवी अशुज ठे,” एम दैवज्ञवह्वजमां कह्युं ठे.

हवे शुक्रचारना फळमां मतांतर कहे ठे.—

प्रतिशुक्रं त्यजन्त्येके यात्रायां त्रिविधं बुधाः ।

तस्मात्प्रतिकुजं कष्टं ततोऽपि प्रतिसोमजम् ॥ १ए ॥

अर्थ—केटलाएक पंक्तितो यात्रामां त्रणे प्रकारथी सन्मुख (प्रतिकूल) शुक्रनो त्याग करे ठे. ते (प्रतिकूल शुक्र) थकी प्रतिकूल मंगळ वधारे कष्टकारक ठे, तेथी ते पण त्रणे प्रकारनो तजवो, तेनाथी पण प्रतिकूल बुध वधारे कष्टकारी ठे, तेथी ते पण त्रणे प्रकारनो तजवो.

आ मत पण आ ग्रंथकार आचार्यने संमत ठे, तेथी करीने पूर्व श्लोकमां मात्र उदय सन्मुख शुक्रनो त्याग करवानुं कह्युं ठे, ते उतावळना कार्यमां जाणवुं. घणी उतावळ न होय तो शक्ति प्रमाणे त्रणे प्रकारनुं सन्मुखपणुं तजवा योग्य ठे एम जाणवुं. ते विषे दैवज्ञवह्वजमां पण कह्युं ठे के—

“धनिष्ठादिकमश्लेषापर्यन्तं जगणं ऋगुः ।

यदा चरति नोदीचीं न प्राचीं च तदा व्रजेत् ॥ १ ॥

मघादिश्रवणान्तानि जानि शुक्रो यदा चरेत् ।

नापार्चीं न प्रतीचीं च तदा गच्छेज्जिजीविषुः ॥ २ ॥”

“ज्यारे शुक्र धनिष्ठाथी अश्लेषा सुधीना नह्वनमां रह्यो होय त्यारे उत्तर अथवा पूर्व दिशामां जीववानी झळावाळाए प्रयाण करवुं नही, अने ज्यारे शुक्र मघाथी श्रवण सुधीनां नह्वनमां रह्यो होय त्यारे दक्षिण के पश्चिम दिशामां जीववानी झळावाळाए प्रयाण करवुं नही.”

શુક્ર થકી મંગલ અને મંગલથી પણ બુધ વધારે કટકારક છે, તે વિષે દૈવજ્ઞવદ્વચનમાં કહ્યું છે કે—

“પ્રતિશુક્રેऽપિ નિર્ગન્નેદનુકૂલો બુધો યદિ ।

ગતઃ પ્રતિબુધે નાન્યૈઃ શક્યતે રક્ષિતું પ્રહૈઃ ॥ ૧ ॥”

“જો બુધ અનુકૂલ હોય તો ત્રણ પ્રકારે શુક્ર પ્રતિકૂલ ઠતાં પણ પ્રયાણ કરવું, અને જો પ્રતિકૂલ બુધમાં પ્રયાણ કર્યું હોય તો તેને બીજા ગ્રહો રક્ષણ કરવાને શક્તિમાન નથી.” “શુક્રની જ જેમ મંગલ તથા બુધ પણ સન્મુખ રહેલા અથવા જમણી તરફ રહેલા હોય તો તે તજવા યોગ્ય છે” એમ ત્રિવિક્રમ કહે છે. “બુધ સન્મુખ હોય તો જ તેને તજવો” એમ રત્નમાલા જાપ્યમાં કહ્યું છે.

હવે વત્સચાર કહે છે.—

વત્સઃ પ્રાચ્યાદિષૂદેતિ કન્યાદિત્રિત્રિગે રવૌ ।

પ્રવાસવાસ્તુદ્વારાર્ચાપ્રવેશાઃ સંમુખેઽત્ર ન ॥ ૨૦ ॥

અર્થ—કન્યા સંક્રાંતિથી આરંજીને ત્રણ ત્રણ સંક્રાંતિમાં રહેલો સૂર્ય હોય ત્યારે પૂર્વાદિક ચાર દિશામાં અનુક્રમે વત્સ હૃદય પામે છે, એટલે કે કન્યા, તુલ અને વૃશ્ચિક સંક્રાંતિ હોય ત્યારે પૂર્વ દિશામાં વત્સનો હૃદય હોય, ધન, મકર અને કુંજ સંક્રાંતિમાં દક્ષિણ દિશાએ, મીન, મેષ અને વૃષ સંક્રાંતિમાં પશ્ચિમ દિશાએ અને મિથુન, કર્ક અને સિંહ સંક્રાંતિમાં ઉત્તર દિશાને વિષે વત્સનો હૃદય હોય છે. આ વત્સ સન્મુખ હોય એવી રીતે પ્રવાસ (પ્રયાણ) કરવો નહીં, ઘર વિગેરેનું ઘાર મૂકવું નહીં, તથા જિનેશ્વરાદિ પ્રતિમાનો ધનિકના ઘરમાં પ્રવેશ કરાવવો નહીં.

નારચંદ્ર ટિપ્પણીમાં વત્સનું શરીર આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“વપુરસ્ય શતં હસ્તાઃ શૃંગયુગં પષ્ટિ સંયુતા ત્રિશતી ।

પન્નાગ્નિપુન્ડ્રશિરસાં ચૂપ ૧૬ નવ એ ત્રિ ૩ શર ૫ કરમાનમ્ ॥ ૧ ॥”

“આ વત્સનું શરીર સો હાથ ઊંચું છે, તેનાં બન્ને શીંગડાં ૩૬૦ હાથ લાંબાં છે, પગ સોલ હાથ, નાજી નવ હાથ, પૂંઢરું ત્રણ હાથ અને મસ્તક પાંચ હાથનું છે.”

વત્સચાર સંબંધી વિશેષ જ્યોતિષસારમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

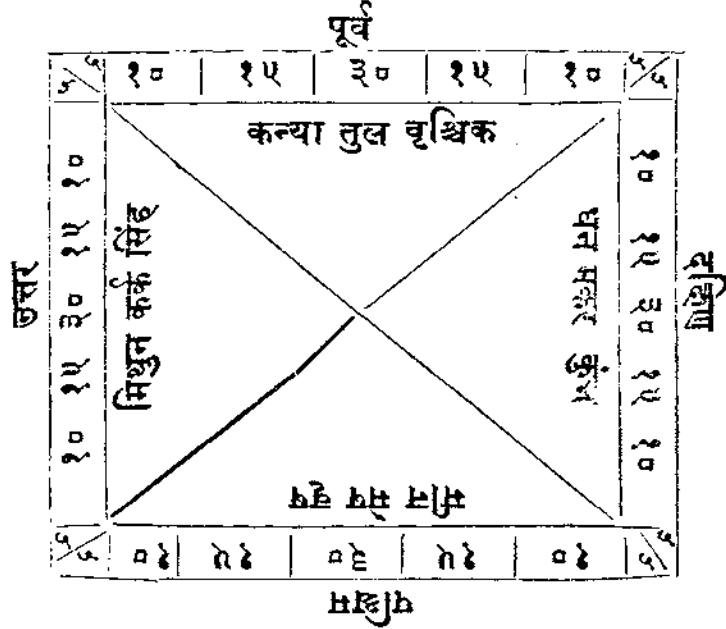
“પંચ ૧ દિક્ ૩ તિથિ ૩ સત્રિંશ ૪ તિથિ ૫ દિક્ ૬ શર ૭ વાસરાન્ ।

વત્સસ્થિતિર્દિક્ચતુષ્કે પ્રત્યેકં સપ્તજાજિતે ॥ ૧ ॥”

“ચારે દિશામાંની પ્રત્યેક દિશાના સાત સાત જાગ કરવા. તેમાં પહેલા જાગમાં વત્સની સ્થિતિ પાંચ દિવસની છે, બીજામાં દશ, ત્રીજામાં પંદર, ચોથામાં ત્રીશ, પાંચ-

मामां पंदर, षष्ठामां दश अने सातमा जागमां पांच दिवसनी स्थिति ठे, एटखे के आ-
टला आटला दिवस ते ते जागमां अनुक्रमे वत्स रहे ठे.”

वत्सचार तथा वत्सनी स्थितिनुं चक्र—

आ वत्सने केटलाक आचार्यों “वास्तु” एवे नामे पण कहे ठे.

हवे वत्सचारनुं फल कहे ठे.—

संमुखोऽयं हरेदायुः पृष्ठे स्याद्भननाशनः ।

वामदक्षिणयोः किं तु वत्सो वाञ्छितदायकः ॥ ११ ॥

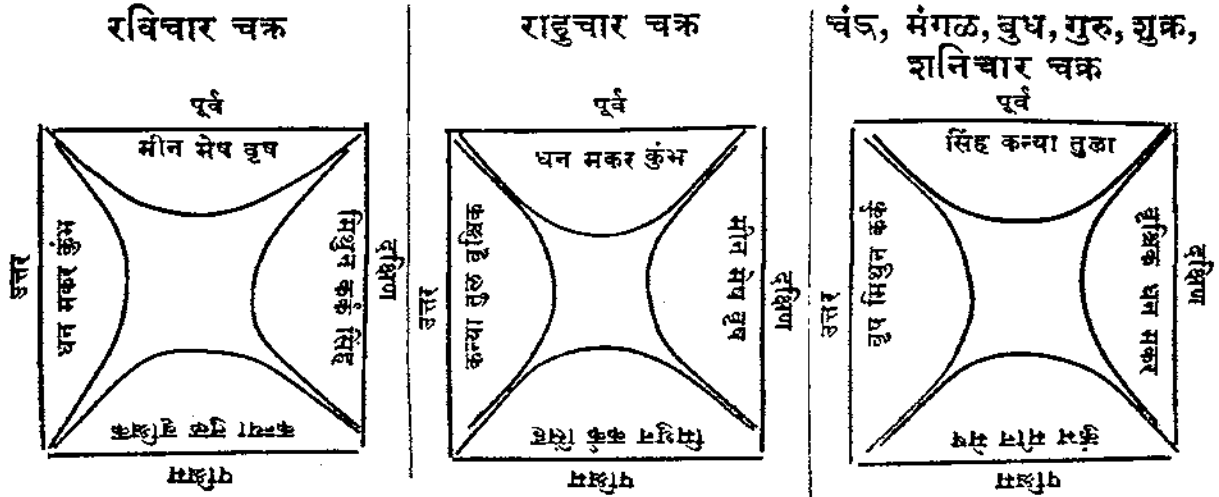
अर्थ—आ वत्स सन्मुख रह्यो होय तो आयुष्य हरे ठे, पाठळ होय तो धननो नाश
करे ठे, पण नाबी तथा जमणी बाजु रह्यो होय तो ते वांछितने आपनार आय ठे.

बीजा आचार्यों वत्सनी ज जेम सूर्य विगेरे सर्वे ग्रहोनां धरो आ प्रमाणे कहे ठे.—

“मीनादित्रयमादित्यो वत्सः कन्यादिकत्रये ।

धन्वादित्रितये राहुः शेषाः सिंहादिकत्रये ॥ १ ॥”

“सूर्य मीनथी आरंजीने त्रण त्रण संक्रांति सुधी अनुक्रमे पूर्वोदिक दिशामां रहेलो
ठे, वत्स कन्या संक्रांतिथी आरंजीने, राहु धन संक्रांतिथी आरंजीने अने बाकीना ग्रहो
सिंह संक्रांतिथी आरंजीने पूर्वोदिक दिशामां रहेला ठे.

વત્સચાર ચક્ર ઉપર આપ્યું છે.

અહીં પ્રસંગોપાત્ત શિવચાર લખે છે.—

“મેષેડર્કાહુત્તરાદૌ દિશિ વિદિશિ શિવો માસમેકં તથા ઘૌ,
સંહૃત્યા સંસ્થિતો વિર્જમતિ ઋશમહોરાત્રમધ્યે તુ સૃષ્ટ્યા ।

અધ્યર્થે નામિકે ઘે દિશિ વિદિશિ ઘટીપચ્ચકં ચૈષ તિષ્ઠન્ ।

ચન્દ્રાદેઃ પ્રાતિકૂલ્યં હરતિ કિરતિ શં દક્ષિણવૃષ્ઠગોડસૌ ॥ ૧ ॥”

“મેષ રાશિમાં રહેલા સૂર્યથી ઉત્તરાદિક દિશામાં ઉત્ક્રમથી ફરે છે. દિશામાં એક માસ તથા વિદિશામાં બે માસ સુધી રહે છે. તે શિવ એક દિવસ રાત્રિમાં થઈને બે વાર અનુક્રમે ધ્રમણ કરે છે, તેથી દરેક દિશામાં તે શિવ અઢી અઢી ઘંટી રહે છે, અને દરેક વિદિશામાં પાંચ પાંચ ઘંટી રહે છે. જાવાર્થ એ છે કે મેષનો સૂર્ય હોય ત્યારે પ્રથમ અઢી ઘંટી શિવ ઉત્તર દિશામાં હોય, પછી પાંચ ઘંટી ઈશાનમાં, પછી અઢી ઘંટી પૂર્વમાં એમ એક અહોરાત્રમાં બે વખત ફરે છે. પછી વૃષ તથા મિથુનના સૂર્ય હોય ત્યારે બે માસ પ્રથમ પાંચ ઘંટી વાયવ્યમાં, પછી અઢી ઘંટી ઉત્તરમાં એમ ક્રમે ધ્રમણ કરે છે. પછી કર્કમાં પ્રથમ પશ્ચિમમાં આ પ્રમાણે જાણવું. આ શિવ જમણી વાજુ અથવા પાઝળના જાગમાં રહ્યો હોય તો ચંદ્રાદિકની પ્રતિકૂલતાનો નાશ કરે છે તથા સુખ આપે છે. ચંદ્રાદિકે કરીને તારા-ઉંની તથા તેની અવસ્થાઉંની પણ પ્રતિકૂલતાનો નાશ કરે છે એમ જાણવું.

૧ ઉત્ક્રમથી. ૨ ક્રમથી, ૧ ડાવી વાજુને ક્રમે. ૨ જમણી વાજુને ક્રમે.

शिवचार चक्र.

ईशान घडी २॥	पूर्व मकरेऽर्कः घडी २॥	अग्नि घडी २॥
ईशान घडी २॥		अग्नि घडी २॥
उत्तर मेघेऽर्कः घडी २॥		दक्षिण तुलाकेः घडी २॥
घडी २॥		
वायव्य घडी २॥	कर्केऽर्कः घडी २॥	नैर्ऋत्य घडी २॥
वायव्य घडी २॥	पश्चिम	नैर्ऋत्य घडी २॥

आ शिवचक्रनी स्थापना स्थूल प्रमाणवाली है. सूक्ष्म प्रमाणवाली तो आ प्रमाणे है—

संक्रान्तेराद्यधस्ते स्वदिशि शर ए पलान्येष लुक्त्वा त्रमान्यां,
पश्चात्सृष्ट्या तदस्थां दिशमदति दशैवं पलान्यन्यधस्ते ।

वृद्धिः पञ्चोत्तरैवं प्रतिदिवसमहो तावदेतस्य यावत्,
संक्रान्तेरन्यधस्ते स्थितिरधिककुजं सार्धनानीदृशं स्यात् ॥ १ ॥

“संक्रांतिने पहेले दिवसे शिव पोतानी दिशामां वे त्रमाणे करीने पांच पळ जोगवे है, एटखे के दिवस अने रात्रिमां अइने शिव वे वार त्रमाण करे है, तेमां पहेला त्रमाणमां पोतानी दिशामां अढी पळ शिव रहे है अने बीजा त्रमाणमां पण बीजा अढी पळ रहे है. ए प्रमाणे संक्रांतिने पहेले दिवसे वे त्रमाणे करीने शिव पोतानी दिशामां पांच पळ रहे है. त्यारपढी सृष्टिना क्रमे बीजी दिशामां जाय है. ए ज रीते बीजे दिवसे पण बीजी पांच पळो जोगववाथी दश पळ थइ (ए रीते बीजे दिवसे पण पांच पळो जोगववाथी पंदर पळ थइ). एज रीते दरेक दिवसे पांच पांच पळनी वृद्धि करतां ठेवट संक्रांतिने ठेव्हे दिवसे एटखे त्रीशमे दिवसे शिवने पोतानी दिशामां दोढसो पळ एटखे अढी घनीनी स्थिति आय है.” त्यारपढी फरीथी संहारे करीने बीजी दिशामां पण आवेला शिवनो आ प्रमाणे ज क्रम जाणवो.

शिवचारनुं फळ आ प्रमाणे है.—

“विवादे शत्रुहनने रणे जगदके तथा ।

द्यूते चैव प्रवासे वाऽवाम पृष्ठे शिवे जयः ॥ ३ ॥

સ્વરાશ્ચ શકુના કુટા જપ્તાગ્રહવલં તથા ।

દિગ્દોષા યોગિનીમુખ્યા અન્નયાઃ સ્યુઃ શુજે શિવે ॥ ૪ ॥”

“વાદવિવાદમાં, શત્રુને હણવામાં, રણસંગ્રામમાં, ઝગમગમાં, ઘૂતમાં તથા પ્રવાસમાં શિવ જમણો અથવા પાઢલ હોય તો તે જય આપનાર છે. અશુજ સ્વરોદય, અશુજ શકુન, જપ્તા, અશુજ પ્રહોનું વલ અને યોગિની વિગેરે દિશાઝંના દોષો, એ સર્વે શિવ શુજ હોય તો નિર્જયકારક છે.” તથા—

“સૂર્યરાશ્યાદિતઃ સઘ્યે લગ્નં તત્કાલસંજવમ્ ।

પૃષ્ઠદક્ષિણમ્ કૃત્વા જયેદ્યુજે ન સંશયઃ ॥ ૧ ॥”

“સૂર્યની રાશિને આદિ કરીને એટલે સૂર્ય જે રાશિમાં હોય તે રાશિને પૂર્વ દિશામાં મૂકીને ત્યાં સૃષ્ટિને ક્રમે (સવલી-જમણી વાજુને ક્રમે) તત્કાલ સંજવતું જે લગ્ન આવે એટલે તે વચ્ચે જે લગ્ન વર્તતું હોય તેને પાઢલ અને જમણી વાજુએ રાશીને યુજ કરે તો જય પામે. તેમાં કાંઈ પણ સંશય નથી.”

। ઇતિ યાત્રાયાં સમયશુદ્ધિઃ દિક્શુદ્ધિશ્ચ ।

આ પ્રમાણે યાત્રામાં સમયની શુદ્ધિ અને દિશાની શુદ્ધિ કહી.

હવે યાત્રામાં જ ચેષ્ટા નિમિત્ત વિગેરેની શુદ્ધિ કહે છે.

ઉત્સવમશનં સ્નાનં પ્રગુણં ચોપેદ્ય મંગલમશેષમ્ ।

અસમાપિતે ચ સૂતકયુગેઽઙ્ગનતૌં ચ નો યાયાત્ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ—કૌમુદી વિગેરે ઉત્સવ, ઝોજન, રોગથી મુક્ત થયાનું અથવા સામાન્ય સ્નાન અને વિવાહ તથા પુત્રનું અન્નપ્રાશન વિગેરે સર્વ માંગલિક કાર્યોની તૈયારી હોય તે વચ્ચે તેનું ઉલ્લંઘન કરીને તથા જન્મ કે મરણનું સૂતક સમાપ્ત કર્યા વિના તથા શત્રુવાલી ખાયા હોય ત્યારે પ્રયાણ કરવું નહીં.

અવમન્ય માનનીયાન્નિર્જત્સ્ય સ્ત્રીં ચ કમપિ સંતાડ્ય ।

બાહ્યમપિ રોદયિત્વા જિજીવિષુર્નૈવ નિર્ગહેત્ ॥ ૨૩ ॥

અર્થ—જીવવાની ઇચ્છા રાખનારે માનવા યોગ્ય (પૂજ્ય) મનુષ્યની અવગણના કરીને, સ્ત્રીની તર્જના (તિરસ્કાર) કરીને, કોઈને પણ તારુન કરીને (મારીને), તથા બાહ્યકને રોવનાવીને ગમન કરવું જ નહીં.

અહીં લલ્લનું આ પ્રમાણેનું વચન લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે.—

પ્રમત્તો વ્યાધિતો ઝીતઃ શ્રાન્તઃ ક્રુદ્ધો બુદ્ધિહિતઃ ।

અધ્વાનં ન પ્રપદ્યેત ક્લીબવેષસ્તથૈવ ચ ॥ ૧ ॥

रात्रौ तु मैथुनं कृत्वा प्रजाते योऽजिगृहति ।
यात्राकालेऽथवा प्राप्ते मैथुनं यो निषेवते ॥ ३ ॥
यो वा प्रस्थानके गत्वा पुनर्गृहमुपागतः ।
इत्येवमादिचेष्टाजिः सिद्धिर्नास्त्यजिगृहतः ॥ ३ ॥”

“उन्मत्त थयेलो, व्याधिग्रस्त, जय पामेलो, थाकी गयेलो, क्रोध पामेलो, जूख्यो थयेलो तथा नपुंसकना वेषने धारण करेलो, आवा पुरुषे मार्गमां प्रयाण करवुं नहीं. रात्रे मैथुन करीने प्रातःकाले जे प्रयाण करे ते, अथवा प्रयाण करवानो समय प्राप्त थये जे मैथुनने सेवे ते, अथवा जे प्रस्थान करेले स्थले जइने पाढो घेर आवे ते, ए विगेरे चेष्टाए करीने प्रयाण करे तेने कार्यसिद्धि अती नथी.”

शुतगृहकलहज्वलनौतुयुद्धुर्वचनवसनसंगाद्यम् ।

अशुचं यात्रावसरे शुचमपि शकुनागमाद्भिन्ध्यात् ॥ ३४ ॥

अर्थ—ठीक थइ होय, घरमां कंकास थयो होय, घरमां अग्नि लाग्यो होय, बिदा-
नानुं अथवा पामा विगेरेनुं युद्ध थतुं होय, दुर्वचन एटले “जइश नहीं, मरी जइश”
एवा अमंगल शब्द बोलाता होय, वस्त्रनो ठेम्नो वारणा विगेरेमां जराइ गयो होय तथा
मस्तक अथवायुं होय, ठेस वागवाथी अथवा बीजा कारणथी गतिनी स्वलना थइ होय,
आवी चेष्टाए प्रयाणसमये थइ होय तो शुच अथवा अशुचनो विचार करीने प्रयाण
करवुं अथवा न करवुं. आ सिवाय शकुनना शास्त्रमांथी कहेली चेष्टा विगेरे जाणवुं.

जास्करव्यवहारमां आ प्रमाणे विशेष कह्युं ते.—

“रिक्तोऽनुकूलः कुंजोऽम्भःपूरणाय प्रयोजितः ।

विद्यार्थिचौरवणिजां प्रयाणेऽतीव सिद्धिदः ॥ १ ॥”

“विद्यार्थी, चोर अने वणिकना प्रयाणमां जो कोइ माणस खादी अने अनुकूल घमो
पाणी जरवा लइ जतो होय अने ते माणस प्रयाणमां साथे थयो होय तो कार्यनी सिद्धि
आय, एटले के जेम ते घमो पूर्ण जराइने पाढो आवशे, तेम प्रयाण करनार पण पूर्ण
थइने पाढो आवशे एम जाणवुं.” तथा रत्नमालामां कह्युं ते के—

“आद्ये विरुद्धे शकुने प्रतीक्ष्य,

प्राणान्नृपः पञ्च च षट् च यायात् ।

अष्टौ द्वितीये द्विगुणास्तृतीये,

व्यावृत्त्य नूनं गृहमच्युपेयात् ॥ १ ॥”

“राजाने प्रयाण वखते पहेलुं शकुन अशुच थयुं होय तो पांच अने षट् एटले अगीयार
प्राण सुधी राह जोइने पढी प्रयाण करवुं, बीजी वखत पण अशुच शकुन आय तो

દ્વિગુણ આઠ એટલે સોઠ પ્રાણ સુધી વિહંવ કરીને પત્તી ચાલવું, અને ત્રીજી વાર પણ અપશકુન આવે તો પાઠા કરીને ઘેર જ આવવું.”

આ સિવાય વીજાં શકુનો શકુનનાં આગમ (શાસ્ત્ર)થી એટલે વસંતરાજ વિગેરેનાં કરેલાં શાસ્ત્રોથી જાણવાં. અર્થાત્ વીજા આચાર્યોએ પોતપોતાના ગ્રંથોમાં યાત્રાના અધિકારમાં પ્રયાણને યોગ્ય એવાં શકુનો પણ વિસ્તારથી કહ્યાં છે, અમે તો અહીં તેનું પ્રસ્તુત (પ્રસંગ) નહીં હોવાને લીધે તથા શકુનનાં શાસ્ત્રથી પણ તેના જ્ઞાનનો સંજવ હોવાથી કહ્યાં નથી.

બ્રાહ્મણ, દ્વત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચારે વર્ણોને સાધારણ યાત્રાના વિધિને કહીને હવે શત્રુના વિજયના પ્રયોજનવાળું નૃપાદિકનું પ્રયાણ ચાલીશ શ્લોકોવડે કહે છે, તેમાં પ્રથમ દુષ્ટ નિમિત્તોનો પરિહાર કરે છે.—

આકાલિકીષુ વિદ્યુર્જિતવર્ષાસુ વસુમતીનાથઃ ।

ઉત્પાતેષુ ચ જૌમાન્તરિક્ષદિવ્યેષુ ન પ્રવસેત્ ॥ ૨૫ ॥

અર્થ—રાજાએ અકાલે થતી એટલે ગર્જ કે વર્ષાક્રાંતિ વિના થતી વીજળી, ગર્જના તથા વૃષ્ટિને વિષે પ્રયાણ ન કરવું, અહીં રાજાએ કરીને સામંતાદિક તથા આચાર્યાદિક પણ જાણવા. તથા જૌમ, અંતરિક્ષ અને દિવ્ય ઉત્પાતોમાં પ્રયાણ ન કરવું. અહીં જૌમ ઉત્પાત એટલે જ્વલંકા વિગેરે, તથા જે ચર પદાર્થોનું સ્થિર થવાપણું અને સ્થિર પદાર્થોનું ચલ સ્વજાવપણું અથવા પુષ્પ ફળાદિકનો વિકાર એ સર્વ જૌમ એટલે જ્વલિના ઉત્પાત જાણવા. અંતરિક્ષ (આકાશ)ના ઉત્પાત હલકાપાત, નિર્ઘાત (આકાશમાં ગમ્ગમ્માટ), પવનનું તોફાન, ગંધર્વ નગર, ઇન્દ્રધનુષ, રાતો પેરાવણ હાથી, પરિવેષ, દંડ, પરિઘ વિગેરે જાણવા. તથા દિવ્ય ઉપદ્રવો એટલે ચંદ્ર કે સૂર્યનું ગ્રહણ, ગ્રહ તથા નક્ષત્રનો વિકાર અને કેતુનું દર્શન એ વિગેરે જાણવા. મૂળ શ્લોકમાં ચ શબ્દ છે તેથી રાહુ અને યોગિની (જોગણી) વિગેરેનો પણ વિચાર કરવો. “આવા સમયમાં સાત દિવસ સુધી પ્રયાણ કરવું નહીં” એમ દૈવજ્ઞવલ્લભ કહે છે. “એક દિવસ તો અવશ્ય તજવો” એમ સારંગ કહે છે. “કેતુ જોયો હોય તો સોઠ દિવસ સુધી પ્રયાણ ન કરવું, પણ ચૈત્ર કે વૈશાક માસમાં જોયો હોય તો તે શુભ છે” એમ વરાહ કહે છે.

હવે યાત્રાને યોગ્ય એવું લગ્ન કહે છે.—

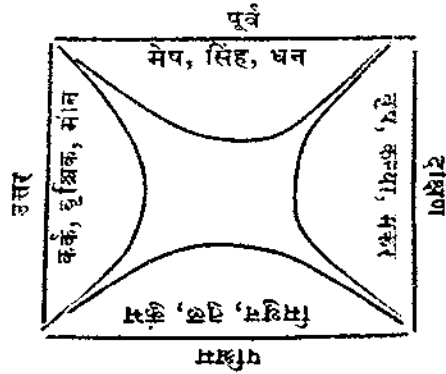
યાતવ્યં દિગ્મુખે લગ્ને સિદ્ધ્યૈ શીર્ષોદયે તથા ।

એતદ્વિલોમયોર્જાતુ યાત્રા યાતુર્ન સિદ્ધયે ॥ ૨૬ ॥

૧ ચંદ્ર સૂર્ય વિગેરેની ફરતું કુંડાલું.

अर्थ—मेपादिक राशिउ अनुक्रमे पूर्वादिक चार दिशाउना ईश ठे, ते ज प्रमाणे सिंहादिक चार तथा धन्वादिक चार राशिउ पूर्वादिक दिशाउना ईश ठे एम पूर्वे कह्युं ठे. ते राशिउ ते ते दिशाना मुखवाळी ठे एम ज्योतिर्विदो कहे ठे, तेथी दिग्मुख लग्नमां तथा शीर्षोदयी लग्नमां प्रयाण करवाथी कार्यसिद्धि आय ठे अने तेथी उलटुं एटले उत्तर के पूर्व मुखनुं लग्न होय त्यारे अनुक्रमे दक्षिण के पश्चिममां गमन करवुं अने दक्षिण के पश्चिम मुखवाळा लग्नमां अनुक्रमे उत्तर के पूर्वमां गमन करवुं तथा पृष्ठोदय लग्नमां गमन करवुं ए सिद्धिने माटे नथी. विशेष ए ठे के यात्रामां लग्न प्राये चर ज ग्रहण करवुं.

लग्ननुं दिग्मुख चक्र.

लल्ल कहे ठे के—“अनिष्टदं दिक्प्रतिलोमलग्नं, पृष्ठोदये वाञ्छितकार्यनाशः” । “प्रति-लोम (उलटी) दिशामां लग्न होय अने गमन करे तो अनिष्ट फल मळे तथा पृष्ठोदयी लग्नमां गमन करे तो इच्छित कार्यनो नाश आय.”

जन्मलग्ने शुजा यात्रा जन्मराशुदये तु न ।

तयोश्चोपचयस्थेषु राशिष्विष्टा परेषु न ॥ २७ ॥

अर्थ—यात्रा करनार नृपादिकने जन्मलग्नमां यात्रा करवी शुज ठे, आथी करीने एवुं सूचव्युं के—प्रथम जन्मनुं लग्न जाणीने पगी यात्रानुं लग्न आपवुं जोइए, ते विना लग्न आपवुं नहीं, कारण के जन्मलग्न जाणीने दशा, आयुष्य अने ग्रहनुं वळ जोइने आपेलुं यात्रादिकनुं मुहूर्त फलदायक आय ठे. रत्नमाळामां कह्युं ठे के—

“अज्ञातजन्मनोऽप्यन्यैर्यानि योज्यमिति स्मृतम् ।

प्रश्नलग्ननिमित्ताद्यैर्विज्ञाते सदसत्फले ॥ १ ॥”

“जन्मलग्न जाणवामां न होय तोपण प्रश्नलग्न अने निमित्त विगेरे अन्य चेष्टाए करीने शुजाशुज फल जाणीने प्रयाणनुं मुहूर्त आपवुं एम कह्युं ठे.”

જન્મરાશિના હૃદયમાં યાત્રા કરવી શુચ નથી, એટલે કે જન્મમાં જે ઠેકાણે ચંદ્ર હોય તે જન્મરાશિ કહેવાય છે. તે જન્મરાશિનું જ લગ્ન હોય તો તેમાં યાત્રા કરવી શુચ નથી. રક્તમાળામાં તો “જન્મરાશિના લગ્નમાં પણ યાત્રા કરવી શુચ છે” એમ કહ્યું છે. તે જન્મલગ્ન અને જન્મરાશિની અપેક્ષાએ ઉપચયસ્થાનમાં એટલે ૩-૬-૧૦ અને ૧૧ માં સ્થાનમાં રહેલી રાશિનું યાત્રામાં શુચ છે. તે સિવાય બીજા સ્થાનમાં હોય તો તેમાં યાત્રા કરવી શુચ નથી. વિશેષ એ છે જે—“શત્રુની જન્મરાશિ કે જન્મલગ્ન અથવા તે બંનેના સ્વામી તત્કાલના લગ્નથી ચોથે કે સાતમે સ્થાને હોય ત્યારે પણ યાત્રા કરવાથી જય થાય છે, અને જો શત્રુની જન્મરાશિ અને જન્મલગ્નનાં ઉપચયસ્થાનો ચોથે કે સાતમે સ્થાને હોય તોપણ જય થાય છે,” એમ રક્તમાળામાં કહ્યું છે.

પાપૈરસ્તાંબુર્ગૈર્દષ્ટે યુતે વા જન્મલગ્નજે ।

સૌમ્યગ્રહૈસ્તુ નૈવં ચેત્તદા યાતુઃ પરાજવઃ ॥ ૨૬ ॥

અર્થ—જે કોઈ સ્થાનમાં રહેલી જન્મલગ્નની રાશિ યાત્રાલગ્નના સાતમા ને ચોથા સ્થાનમાં રહેલા પાપગ્રહોએ કરીને યુક્ત હોય અથવા તેમની દૃષ્ટિ પડતી હોય, તથા તે જ જન્મલગ્નની રાશિ સાતમા ને ચોથા સ્થાનમાં રહેલા સૌમ્ય ગ્રહોએ કરીને યુક્ત કે દૃષ્ટ ન હોય તો (તેવે વચ્ચે) પ્રયાણ કરનારનો પરાજવ થાય. અર્થાત્ પાપગ્રહની જેમ સૌમ્ય ગ્રહોએ યુક્ત અથવા દૃષ્ટ હોય તો પરાજવ ન થાય. વિશેષ એ છે જે—યાત્રાને સમયે જન્મકુંડલી સંબંધી આવડું તથા ઠહું સ્થાન કૂર અને સૌમ્ય ગ્રહોએ સહિત હોય તો તે અશુચ છે. તે વિષે દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—“વધઃ પ્રયાતુસ્ત્વરિજિઃ પ્રસૂતૌ, રંધ્રારિજે કૂરશુજાન્વિતે ચેત્” । “જન્મનું આવડું અને ઠહું સ્થાન જો કૂર અને શુચ ગ્રહોએ યુક્ત હોય તો તે વચ્ચે શત્રુ તરફ પ્રયાણ કરનારનો વધ થાય છે.”

અષ્ટમં સ્વેન્ડુલગ્નાચ્યાં તાચ્યાં ષષ્ઠમથ દ્વિષઃ ।

તદ્રાશિનાથયુક્તં વા લગ્નં યાતુરનર્થકૃત્ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ—જન્મકાલના ચંદ્રથી અને જન્મકાલના લગ્નથી જે આવડું લગ્ન તે યાત્રામાં તજવા યોગ્ય છે અને તે બંનેથી જે ઠહું લગ્ન હોય તે પણ તજવા લાયક છે. તથા શત્રુના જન્મલગ્નથી અને જન્મરાશિથી ઠેકે સ્થાને રહેલી જે રાશિ તે જો લગ્નમાં હોય તો તેને પણ તજવી. તેમજ જન્મરાશિથી અને જન્મલગ્નથી જે આવડી અને ઠહી રાશિ હોય તથા શત્રુના જન્મલગ્નથી અને જન્મરાશિથી જે ઠહી રાશિ હોય તે ઠેકે રાશિનું સ્વામીએ કરીને યુક્ત એવું જે લગ્ન તે પણ યાત્રામાં તજવા લાયક છે. આ સર્વ પ્રકારનું સમ પ્રયાણ કરનારને અનર્થકારક છે. આ વિષે દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—

“जन्मर्क्ष १ लग्नाष्टमराशिलग्न २, षष्ठोदये ४ शत्रुजलग्नतो वा ६ ।

तज्जशिनाथै ६ रथवोदयस्थैः, करोतु यात्रां विषज्जहणं वा ॥ १ ॥”

“जन्मराशि तथा जन्मलग्नार्थी आठमी राशिनું लग्न होय, अथवा शत्रुनी जन्मराशि अने जन्मलग्नार्थी ठहुं स्थान लग्ननुं होय, अथवा ते सर्वेना स्वामीए करीने युक्त लग्न होय तो तेवा समये प्रयाण करो अथवा विषनुं जहण करो, ते बन्ने समान ठे.”

कर्कवृश्चिकमीनानामुदयेऽंशे च न व्रजेत् ।

मूर्त्तिस्थेऽहर्बले रात्रौ रात्रिवीर्येऽहि च ग्रहे ॥ ३० ॥

अर्थ—कर्क, वृश्चिक अने मीननुं लग्न होय अथवा तेनो नवांश होय ते वखते प्रयाण करवुं नहीं. तथा यात्राना लग्नमां रहेलो ग्रह जो दिवसे बलवान् होय तो रात्रे प्रयाण करवुं नहीं अर्थात् दिवसे प्रयाण करवुं अने ते ग्रह जो रात्रे बलवान् होय तो दिवसे प्रयाण करवुं नहीं अर्थात् रात्रे प्रयाण करवुं.

कर्क अने वृश्चिक ए बे कीट (कीटा) ठे, तेथी तेमनुं यात्रामां असमर्थपणुं ठे, माटे ते बे वर्जवा अने मीन लग्नमां प्रयाण कर्युं होय तो वक्र मार्गे जटकी जटकीने कार्य सिद्ध कर्या विना ज पाठो आवे ठे. ते विषे रत्नमाळामां कहुं ठे के—

“वक्रः पन्था मीनलग्नेऽंशके वा, कार्यासिद्धौ स्यान्नवृत्तिश्च तत्र” ।

“मीनना लग्नमां अथवा नवांशमां प्रयाण कर्युं होय तो वक्र मार्गमां ज एटले अवळे मार्गे जवाय ठे, अने कार्यनी सिद्धि कर्या विना पावुं अवाय ठे.” तथा “धनो (कुंज) खाखी ठे, तेथी कुंजनुं लग्न तथा नवांश पण तजवा योग्य ठे” एम पण रत्नमाळामां कहुं ठे.

सिद्ध्यै सौम्येशलग्नानि नौयानं जलनेष्वपि ।

जानीयाह्लोकतश्चात्र राशीनां वश्यतां मिथः ॥ ३१ ॥

अर्थ—सौम्य स्वामीना लग्नमां प्रयाण करवाथी कार्यसिद्धि थाय ठे, अने वह्माणुं प्रयाण जलचर राशिना लग्नमां अथवा तेना नवांशमां पण कार्यसिद्धिने माटे ठे, अने वह्माण पूर्ण थवाथी विघ्नरहितपणुं तथा लाज ए वन्ने थाय ठे. तथा अहीं राशिठनुं परस्पर वशपणुं लोकथी जाणवुं. ते विषे दैवज्ञवह्मजमां कहुं ठे के—

“चतुष्पदा ह्यंहिवशा विसिंहाः, सरीसृपश्चाम्बुचराश्च जह्याः ।

सिंहस्य वश्या विसरीसृपाः स्युरुह्यं जनोक्तव्यवहारतोऽन्यत् ॥ १ ॥

स्थलाम्बुसंजतसरीसृपाख्या, ज्वन्ति वश्या बलिनां स्वकानाम् ।

समा द्युसंस्था विषमान् जजन्ते, वश्या रजन्यां विषमाः समानाम् ॥ २ ॥”

“मेष, वृष, सिंह, धनुषनो पाठलो अर्ध जाग तथा मकरनो पहेलो अर्ध जाग, आठलां

ચતુષ્પદ કહેવાય છે, મિથુન, કન્યા, તુલા, કુંજ અને ધનુષનો પહેલો અર્ધ જાગ, આટલા મનુષ્ય છે, કર્ક, મીન અને મકરનો પાઠલો અર્ધ જાગ, આટલાં જલચર છે, અને એક વૃશ્ચિક સરીસૃપ એટલે વૃશ્ચિક. હવે શ્લોકના અર્થ આ પ્રમાણે છે—સિંહ સિવાયનાં ચતુષ્પદો મનુષ્યને વશ્ય છે, વૃશ્ચિક અને જલચરો મનુષ્યના જલ્દય (જલ્દય કરવા લાયક) છે. વૃશ્ચિક વિનાના સર્વે સિંહને વશ છે, બીજું મનુષ્યમાં કહેલા વ્યવહારથી જાણવું એટલે કે વૃશ્ચિકને સિંહ પણ વશ્ય છે. સર્વે પુરુષ રાશિઠં કન્યાને વશ્ય છે, તથા ધનુષને સર્વે વશ્ય છે વિગેરે (૧). જો વજ્રે રાશિ પરસ્પર સ્થલચર, જલચર કે વૃશ્ચિક હોય ત્યારે તે વજ્રેની મધ્યે જે બઢવાન હોય તેને બીજો એટલે ડુર્બલ વશ્ય હોય છે. જેમ મેષ વૃષને વશ્ય છે, મીન અને કર્ક મકરને વશ્ય છે. વૃશ્ચિકને બીજો નિર્બલ વૃશ્ચિક વશ્ય હોય છે. વજ્રે મેષ કે વજ્રે વૃષ વિગેરે વજ્રે એક જ હોય તોપણ વૃશ્ચિકની જેમ વઢનું અધિકપણું વિચારીને વશ્યપણું જાણવું. ઇષ્ટ લગ્ન દિવસે કે રાત્રિ હોય છે. તેમાં જો દિવસ હોય તો સમ રાશિઠં વિષમ રાશિને વશ્ય હોય છે અને રાત્રિ હોય તો વિષમ રાશિઠં સમ રાશિઠંને વશ્ય હોય છે. આનું ફલ આગલ કહેશે.”

જન્મકાલે શુજૈર્યુક્તા દ્વિતીયાસ્તરણેશ્ચ ચે ।

નિષ્કૂરા નિર્વિકારાશ્ચ તે લગ્ને રાશયઃ શુજાઃ ॥ ૩૨ ॥

અર્થ—જે રાશિઠં જન્મકાલે શુજ ગ્રહોણ યુક્ત હોય, તથા જે રાશિઠં રવિથી બીજી હોય, આ સૂર્યથી બીજી રાશિની જાતકમાં “વેશિ” એવી સંજ્ઞા (નામ) કહી છે. “સૂર્યા-દ્વિતીયમૃદ્ધં વેશિઃ” “સૂર્યથી બીજું લગ્ન વેશિ કહેવાય છે,” એમ કહ્યું છે, તથા જે રાશિઠં નિષ્કૂર એટલે જન્મકાલે જે રાશિમાં કૂર ગ્રહ ન હોય એવી હોય, તથા જે નિર્વિકાર હોય એટલે કે કૂર ગ્રહે જોગવેલી રાશિ સવિકાર અને ચંદ્રે જોગવેલી હોય તે નિર્વિકાર કહેવાય છે. જન્મકાલે આવી રાશિઠં હોય તો તે યાત્રાના લગ્નમાં શુજ જાણવી.

યજ્ઞ વશ્યં સ્વલગ્નેન્દ્રોર્ન ચ વશ્યં દ્વિષસ્તયોઃ ।

શત્રોરેવાષ્ટમં તાજ્યાં લગ્નં યાતુર્જયાવહમ્ ॥ ૩૩ ॥

અર્થ—જે યાત્રાનું લગ્ન પોતાના જન્મલગ્નને તથા જન્મરાશિને વશ્ય હોય, અને શત્રુના જન્મલગ્નને તથા જન્મરાશિને વશ્ય ન હોય, વઢી તે યાત્રાલગ્ન શત્રુના જન્મલગ્ન અને જન્મરાશિથી આઠમે હોય, તો તે લગ્ન યાત્રા કરનારને જય આપનારું છે.

આ પ્રમાણે આઠ શ્લોકોવડે યાત્રાને યોગ્ય લગ્ન કહ્યું. હવે “જત્તા ઢવગ્ગસુદ્ધીએ” “યાત્રા ઢ વર્ગની શુદ્ધિ કરીને કરવી યોગ્ય છે” એમ હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે, માટે યાત્રાને યોગ્ય એવા હોરાદિક પાંચ વર્ગ કહે છે.—

विमुक्ताक्रान्तजोग्यानि राश्यर्क्षान्युष्णरश्मिना ।

ऊर्ध्वतिर्यग्धोमुख्यो होराः स्युरुदयावधि ॥ ३४ ॥

अर्थ—जे होरा सूर्ये जोगवीने मूकी दीधी होय ते ऊर्ध्वमुखी कहेवाय ठे, जे जोगवाती होय ते तिर्यग्मुखी कहेवाय ठे अने जे हजु हवे जोगववानी ठे ते अधोमुखी कहेवाय ठे. त्यारपढीनी बीजी त्रण होराने ए ज रीते अनुक्रमे ऊर्ध्वमुखी, तिर्यग्मुखी अने अधोमुखी जाणवी, त्यारपढीनी पण त्रण ए ज रीते जाणवी. ए प्रमाणे त्रण त्रण होराने अनुक्रमे उदय सुधी एटले सूर्योदय सुधी ते ते नामवाळी जाणवी. अथवा उदय सुधी एटले लग्नमां अधिकार करेली होरा सुधी जाणवी. आ प्रमाणे त्रण प्रकारनी होरानी कल्पना करवी. तेथी करीने एक दिवस रात्रिमां अशने चोवीस होरा होवाथी तेमना त्रण त्रण प्रकार गणवाथी आठ वखत आवृत्ति आय ठे.

हवे त्रण प्रकारनी होरानुं फळ कहे ठे.—

जयमूर्ध्वमुखी होरा विपदस्तिर्यगानना ।

अधोमुखी रणे यातुर्नङ्गं दिशति लग्नगा ॥ ३५ ॥

अर्थ—लग्नमां रहेली ऊर्ध्वमुखी होरा युद्धमां जयने आपे ठे, तिर्यग्मुखवाळी आपत्तिने आपे ठे, अने अधोमुखी होरा नाशने आपे ठे. अर्थात् लग्नमां ऊर्ध्वमुखी होरा आवे ते वखते प्रयाण करवाथी जय आय ठे.

हवे डेष्काण विषे कहे ठे.—

डेष्काणः फलरत्नाढ्यः शुचनाथः शुचेदितः ।

शुनोऽशुचस्तु सास्त्राहिपावकः (पाशकः) पापवीक्षितः ॥ ३६ ॥

अर्थ—दरेक राशिमां त्रण त्रण डेष्काण होवाथी वारे राशिना मळीने उत्रीश डेष्काण होय ठे. तेमां जे डेष्काण फळ, रत्न तथा उपलक्षणथी पुष्प, जांरु (वासण) विगेरेथी युक्त होय, सौम्य स्वामीवाळो होय, सौम्य स्वामीए पूर्ण (चार पाद) दृष्टिए जोयेळो होय, तेमज सौम्य आकारवाळो होय, ते डेष्काण जो यात्राना लग्नमां होय तो ते शुच ठे, अने जे डेष्काण यात्रालग्नमां अस्त्र, सर्प अने अग्निए करीने युक्त होय अथवा पाश एटले बंधने करीने युक्त होय, तथा क्रूर ग्रहे जोयेळो होय तेमज उपलक्षणथी क्रूर ग्रहे युक्त होय, क्रूर स्वामीवाळो होय अथवा क्रूर आकारवाळो होय तो ते अशुच ठे. कहुं ठे के—

“डेष्काणाकारचेष्टागुणसदृशफलं योजयेद्वृद्धिहेतो-

डेष्काणे सौम्यरूपे कुसुमफलयुते रत्नजांरुान्विते च ।

સૌમ્યૈર્દષ્ટે જયઃ સ્યાત્પ્રહરણસહિતે પાપદષ્ટે ચ જઙ્ગઃ,

સામ્રૌ દાહોઽથ બન્ધઃ સત્તુજગનિગમે પાપયુક્તેઽપિ ચાઽશ્રીઃ ॥ ૧ ॥”

“વૃદ્ધિને માટે ડેષ્કાણનું ફલ તેના આકાર, ચેષ્ટા અને ગુણની સદૃશ જાણવું. તેમાં જો ડેષ્કાણ સૌમ્ય આકારવાળો તથા પુષ્પ, ફલ, રત્ન અને જાંઝીયી યુક્ત હોય તથા સૌમ્ય ગ્રહે જોયેલો હોય તો જય થાય છે. હથિયાર સહિત તથા પાપ ગ્રહે જોયેલો હોય તો જંગ (નાશ) થાય, અગ્નિ સહિત હોય તો દાહ થાય, સર્પ તથા વંધન સહિત હોય તો બન્ધન થાય, અને પાપ ગ્રહે યુક્ત હોય તો અલક્ષ્મી થાય.”

ડેષ્કાણોનાં રૂપો (આકારો) બૃહજ્ઞાતકમાં આ પ્રમાણે કહ્યાં છે.—

૧ મેષ રાશિમાં પહેલો ડેષ્કાણ પુરુષરૂપે છે, તેના હાથમાં પરશુ છે. અને તે તેણે ઝંચો કરેલો છે, વઢી તે કાઠો, રક્ત નેત્રવાળો અને ક્રૂર છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે, તેને રાતાં વસ્ત્ર છે, તેનું મુખ અશ્વની જેવું છે, તેનું મુખ, ઝૂરુ (સાથલ) અને પગ લાંબા છે, એક પગ-વડે દેખાય છે, તથા ચતુષ્પદ જેવું તેનું મુખ હોવાથી તે ચતુષ્પદ છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ પુરુષ છે, ક્રૂર, કપિલ વર્ણવાળો, રાતાં વસ્ત્રવાળો તથા ઝંચો કરેલો દંરુ હાથમાં રાખેલો છે. ૩.

૨ વૃષ રાશિમાં પહેલો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે, તેના કેશ ડુંકા અને કપાયેલા છે, હૃદય મોટું છે, તેનાં વસ્ત્ર તથા જૂષણો અગ્નિથી દગ્ધ થયેલાં છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ પુરુષરૂપે છે, બકરા જેવા મુખવાળો છે, ધાન્ય, દેત્ર, વાસ્તુ (ઘર), ફલ અને ગામના કર્મમાં કુશલ છે, તથા તે ચતુષ્પદ છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ પુરુષ છે, તેનું શરીર તથા પગ મોટા છે. ૩.

૩ મિથુન રાશિમાં પહેલો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તે ડેષ્કાણરૂપ સ્ત્રી સ્વરૂપવાન, દીન પ્રજાવાળી, ઝંચા હાથવાળી, ઋતુવાળી તથા અલંકારોમાં આદરવાળી છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ પુરુષરૂપે છે. ગરુડની જેવા મુખવાળો, ઉદ્યાનમાં રહેલો તથા વસ્ત્ર અને ધનુષ વાણ ધારણ કરેલો છે, આ સ્વર્ગ (પહી) છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નરરૂપે છે. રત્નોથી શોભિત, પંક્તિ-તૂણ (વાણનું જાથું) તથા વસ્ત્રને ધારણ કરનાર અને ધનુર્ધારી છે. ૩.

૪ કર્કમાં પહેલો ડેષ્કાણ નર છે. હાથીના જેવું શરીર છે, અશ્વની જેવો કંઠ છે, સૂકર (ઝુરુ) જેવું મુખ છે, પત્ર (પાંદરાં) તથા મૂળને ધારણ કરનાર છે, આ ચતુષ્પદ છે. ૧, બીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રી છે, જુવાન છે, સર્પ સહિત છે, અને વનમાં રહેનાર છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નર છે, તે સર્પથી વીંટાયેલો છે. વહાણમાં બેઠેલો છે, તથા સુવર્ણના આજરણોથી યુક્ત છે. ૩.

૫ સિંહમાં પહેલો ડેષ્કાણ નર છે. તે શાહમલી વૃક્ષ પર બેઠો છે, ગીધ, શીયાલ અને કૂતરા જેવો તથા મલિન વસ્ત્રવાળો છે. આ સ્વર્ગ તથા ચતુષ્પદ છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ નર છે. અશ્વની આકૃતિવાળો, કાલું ચર્મ અને કંબલને ધારણ કરે છે, ધનુર્ધારી છે, તેની નાસિકાનો અગ્ર જાગ નમેલો છે. આ ચતુષ્પદ છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નર છે. તેનું મુખ

रीठ जेવું છે, વાનર જેવી ચેષ્ટા કરે છે, દાઢી મૂઠવાળો છે, ડુંકા કેશવાળો છે, તેના હાથમાં દંડ, ફલ અને માંસ છે. આ ચતુષ્પદ છે. ૩.

૬ કન્યામાં પહેલો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તે ડેષ્કાણરૂપ સ્ત્રી પુષ્પોથી ઝરેલા ઘનાથી યુક્ત છે, મલિન વસ્ત્રવાળી છે, તે ગુરુના કુલની ઇચ્છા રાખે છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ નર છે. તેના હાથમાં લેખણ છે, તે રંગે શ્યામ છે, તેને વાલ ઘણા છે, તેનું મસ્તક વસ્ત્રથી ઢાંકેલું છે, તેના હાથમાં વિસ્તારવાળું ધનુષ છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તે ડેષ્કાણરૂપ સ્ત્રી ગૌરવર્ણવાળી, ડંચી, ધોયેલાં સારાં વસ્ત્રવાળી છે, તેના હાથમાં કુંજ તથા કરુઢી છે, તે દેવાલય તરફ જાય છે. ૩.

૭ તુલામાં પહેલો ડેષ્કાણ નર છે. તેના હાથમાં ત્રાજવાં છે, તે ચૌડામાં રહેલો છે, માન તથા હનમાન કરવામાં ચતુર છે તથા જ્ઞાનની ચિંતા કરે છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ નર છે. તેનું મુખ ગીધ પક્ષીના જેવું છે, તે ઘટ સહિત છે, જૂઝૂકો તથા તરસ્યો છે. આ સ્વર્ગ છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નર છે. તે ફલ અને માંસને ધારણ કરનાર છે, સુવર્ણના તૂળ (જાથો) તથા વસ્ત્રતરને ધારણ કર્યો છે, વાનરની જેવો છે, રત્નવને ચિત્ર વિચિત્ર છે, હાથમાં ધનુષ છે તથા તે વનમાં મૃગોને જય પમાડે છે. આ ચતુષ્પદ છે. ૩.

૮ વૃશ્ચિકમાં પહેલો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તે ડેષ્કાણરૂપ સ્ત્રી નગ્ન છે, સ્થાનથી પ્રદ્યથેલી છે, તેના પગ સર્પથી વાંધેલા છે, તેનું રૂપ મનોહર છે, તે સમુદ્રમાંથી કાંઠા તરફ આવે છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તે પતિને માટે સર્પવને પોતાના અંગને વીંટે છે, તેની આકૃતિ કાચવા અને કુંજના જેવી છે, તે સ્થાન તથા સુખને ઇચ્છે છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ પુરુષ છે. સિંહ જેવું તેનું રૂપ છે, તેનું નાક ચીવડું અને મુખ કાચવા જેવું છે. આ કાચવો તથા ચતુષ્પદ છે. ૩.

૯ ધનમાં પહેલો ડેષ્કાણ નર છે. તેના હાથમાં લાંબું ધનુષ છે, તે મનુષ્ય જેવા મુખવાળો અને અશ્વની જેવા શરીરવાળો છે. આ ચતુષ્પદ છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તેનું અંગ ગૌરવર્ણ છે, તે સમુદ્રમાંથી રત્નો કાઢે છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નર છે. તે ગૌરવર્ણવાળો છે, હાથમાં દંડ રાખીને બેઠેલો છે, દાઢી મૂઠવાળો છે, રેશમી વસ્ત્ર તથા ચર્મને ધારણ કરનારો છે. ૩.

૧૦ મકરમાં પહેલો ડેષ્કાણ નર છે. તેને શરીરે ઘણા વાલ છે, તેની આકૃતિ સૂકર (જીરું) જેવી છે, તેની દાઢાળ સ્થૂલ છે, તે બંધનથી વંધાયેલો છે, તેને રૌદ્ર મુદ્ર છે. આ ચતુષ્પદ છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તે શ્યામ, અલંકાર સહિત તથા કાનમાં લોહના આજ્ઞપણથી જૂઝૂકેલો છે, ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નર છે. તેનું અંગ કિન્નર જેવું છે, તેણે તૂળ, વસ્ત્ર તર અને ધનુષને ધારણ કર્યો છે, તેણે કંબલ ધારણ કર્યો છે, તથા સ્કંધ ઉપર રત્ન જમિત કુંજ ડાળ્યો છે. ૩.

આ. ૨૮

૧૧ કુંજમાં પહેલો ડેષ્કાણ નર છે. તે ચર્મને ધારણ કરનાર, ગીધ પહીના જેવા મુલ-વાળો તથા કંબલ સહિત છે. આ યુગ છે. ૧. વીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તેનાં વસ્ત્રો મલિન છે, તેણે મસ્તક પર જાંઠ રાખ્યાં છે, અગ્નિવર્મે શકટ (ગાદી) બઢી જવાથી તેમાંથી લોહું ગ્રહણ કરે છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નર છે. તે સિંહના જેવો છે, શ્યામ છે, તેના કાનમાં વાલ છે, તેના મસ્તક પર મુગટ છે, તેણે ઢાલ, પાંદરાં, રસ અને ફલ ધારણ કરેલાં છે. ૩.

૧૨ મીનમાં પહેલો ડેષ્કાણ નરરૂપે છે. તેના હાથમાં હાર, મોતી અને શંખ છે, તેણે આચૂષણો પહેર્યાં છે, તે નાવમાં બેઠો છે, અને સમુદ્ર તરે છે. ૧. વીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રી છે. તેનું શ્રંગ ગૌર છે, તે નાવમાં બેઠી છે, અને તે સમુદ્રમાંથી કાંઠા તરફ જાય છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નર છે. તે નગ્ન, જીરુ અને ચોર તથા અગ્નિથી વ્યાકુલ થયેલો છે, તેનું શ્રંગ સર્પથી વીંટાયેલું છે, તે ગર્તા (ધાતુ) ની પાસે રહેલો છે. આ ડેષ્કાણ વ્યાકુલ છે. ૩.

આનું ફલ ચિંતા તથા સ્વોવાયેલી વસ્તુના પ્રશ્નમાં “ડેષ્કાણોદ કરીને (તેને અનુસરીને) ચોરો કહેલા છે” એ પ્રકારે છે. રોગીના પ્રશ્નમાં જો ગૃધ્ર, કોલ કે સર્પનો ત્રિંશાંશ લગ્નમાં હોય તો તે રોગીનું મરણ થાય છે. વંધનથી છૂટવાના પ્રશ્નમાં સર્પનો ત્રિંશાંશ લગ્નમાં આવે તો શ્રંખલાથી કે પાશથી વંધન થાય इत्यादि. યાત્રાના વિષયમાં આ ડેષ્કાણનો જેવી રીતે ઉપયોગ છે તે પ્રથમ કહ્યો છે.

ડેષ્કાણના સ્વામી પ્રથમ કહ્યા છે. તે ડેષ્કાણ શુદ્ધ ગ્રહે જોયેલો હોય એમ જે મૂળ શ્લોકમાં કહ્યું છે તેમાં એવું સમજવું કે જે ડેષ્કાણ લગ્નમાં રહેલો છે, તે નામની રાશિ યાત્રાની કુંડલીમાં જે સ્થાને હોય તેને જો શુદ્ધ ગ્રહે જોયેલી હોય તો તે ડેષ્કાણ શુદ્ધ ગ્રહે જોયેલો કહેવાય છે. જેમકે વૃષ્ણો વીજો ડેષ્કાણ કન્યા છે, તેનો સ્વામી બુધ છે, તે સૌમ્ય છે, તેના ઉપર વારમા અને પહેલા સ્થાનમાં રહેલા શુક્ર અને ગુરુની પૂર્ણ દૃષ્ટિ પડે છે. એ જ રીતે કૂર સ્વામીપણું અને કૂરદૃષ્ટિપણું પણ જાણવું. એ જ પ્રમાણે આગલ હૃદયાસ્તની શુદ્ધિ વિગેરે કહેવાશે, તેમાં પણ નવાંશાદિકનું સૌમ્ય અને કૂર સ્વામીપણું તથા સૌમ્ય અને કૂર દૃષ્ટિપણું જાણવું.

शन्यर्केन्दुकुजास्त्यक्त्वा शुभोऽन्येषां नवांशकः ।

लग्नवद्वादशांशस्तु त्रिंशांशस्तु नवांशवत् ॥ ३७ ॥

અર્થ—શનિ, સૂર્ય, ચંદ્ર અને મંગલના નવાંશને ઠોરીને વીજાના નવાંશો શુદ્ધ છે. લગ્નની જેમ છાદશાંશ જાણવો, અને નવાંશની જેવો ત્રિંશાંશ જાણવો. દૈવકૃત્ત્વજમાં કહ્યું છે કે—

“लघ्नेऽर्कस्य नवांशे वाहननाशः कुजस्य वह्निजयम् ।

इन्दोः प्रतापहानिः शनेर्नवांशे मरणमेव ॥ १ ॥”

“लघ्नमां सूर्यनो नवांश होय तो वाहननो नाश आय, मंगलनो होय तो अग्निनो जय आय, चंद्रनो होय तो प्रतापनी हानि आय, अने शनिनो नवांश होय तो मृत्यु ज आय.”

लघ्ननी जेम द्वादशांश जाणवो, एटले के “यातव्यं दिग्मुखे लघ्ने” श्लोक (२६ मा) श्री आरंजीने “यच्च वश्यं स्वलघ्नेन्दो” श्लोक (३३ मा) सुधीना आठ श्लोकोमां लघ्न संबंधी जे जे कह्युं ते ते सर्व द्वादशांशमां पण समजवुं. त्रिंशांशने नवांशनी जेम जाणवो, एटले के शनि अने मंगल विना बीजा ग्रहोनो त्रिंशांश शुभ ठे, सूर्य अने चंद्रने तो त्रिंशांश ज ठे नहीं.

। इति षड्वर्गशुद्धिः ।

आ रीते षड्वर्गनी शुद्धि कही. हवे यात्राने विषे बार जावोने कहे ठे.—

तनुः १ कोशो २ जटो ३ यानं ४ मंत्रो ५ अरि ६ वर्त्म ७ जीवितम् ८ ।

मनः ९ कर्मा १० र्जना ११ मंत्री १२ जावाः स्युरुदयादयः ॥ ३८ ॥

अर्थ—तनु १, कोश २, जट ३, यान ४, मंत्र ५, अरि ६, वर्त्म (अध्या-मार्ग) ७, जीवित ८, मन ९, कर्म (जाग्य-व्यापार) १०, अर्जन ११, मंत्री १२. आ उदया-दिक बार जाव जाणवा. आ बार स्थानोनं शुभाशुभ फल ग्रहना बळधी विचाराय ठे.

अहीं पूर्वे कहेली बार जावोनी विचारणा प्राये करीने सरखी ज ठे, पण विशेषे करीने तो यात्रामां बार जावोने आश्रीने ग्रहनो विचार आ प्रमाणे कहे ठे.—

हन्ति योधायकर्मन्यान्सौम्यः कर्म चासितः ।

सौम्योऽप्यरिं सितोऽध्वानं चन्द्रश्च तनुजीविते ॥ ३९ ॥

अर्थ—कूर ग्रह त्रीजा, अगीयारमा अने दशमा जाव विनाना बीजा सर्व जावोने हणें ठे. अर्थात् ३-११-१० जावोने पुष्ट करे ठे. तेमां पण शनि दशमा जावने पण हणें ठे, अर्थात् बीजा जावोने तो हणें ठे ज. केवल त्रीजा अने अगीयारमा जावने ज पुष्ट करे ठे. सौम्य ग्रह पण एटले गुरु, शुक्र, बुध अने चंद्र ठछा जावने हणें ठे, अने बीजा सर्व जावोने पुष्ट करे ठे. कूर ग्रह तो कूर होवाधी ठछा स्थानने हणें ठे ज एम अपि शब्दधी ज सिद्ध आय ठे. अहीं कोइ शंका करे ठे के सर्व सौम्य ग्रहो ठछा जाव सिवाय बीजा सर्व जावोने पुष्ट करे ठे के तेमां कांइ विशेष ठे ? ते उपर कहे ठे के—एक शुक्र सातमा जावने पण हणें ठे, अने चंद्र पहेंला तथा आठमा जावने पण हणें ठे. शुक्र अने चंद्र ठछा जावने तो हणें ज ठे. ते तो कह्युं ज ठे, तेथी करीने आ प्रमाणे जावार्थ अयो.—

“સ્વ ૧૦ સ્થશનિવર્જમુપચયગાઃ ક્રૂરાઃ સર્વગાઃ શુચ્ચાઃ સૌમ્યાઃ ।

હિત્વાઽસ્તે ૭ સિતમષ્ટમ ૮ લગ્ન ૧ ગશશિનં ચ યાત્રાયામ્ ॥ ૧ ॥”

“યાત્રાને વિષે દશમા સ્થાનમાં રહેલા શનિ વિનાના સર્વે ક્રૂર ગ્રહો ઉપચયસ્થાનમાં (૩-૬-૧૦-૧૧) રહ્યા હોય તો તે શુચ્ચ છે. અર્થાત્ એક શનિ દશમા સ્થાનમાં શુચ્ચ નથી. સાતમા જાવમાં રહેલા શુક્રને તથા આઠમા જાવમાં અને લગ્નમાં રહેલા ચંદ્રને ઊભીને સર્વે સૌમ્ય ગ્રહો સર્વ જાવમાં રહેલા શુચ્ચ છે.”

આ રીતે યાત્રાની કુંઠલીમાં સામાન્યે કરીને ચાર જાવોનો વિચાર કર્યો. હવે લગ્નમાં રહેલા ગ્રહોનો વિચાર કરે છે.—

જન્મન્યનિષ્ઠઃ સૌમ્યોઽપિ ન લગ્નસ્થઃ શુચ્ચો ગ્રહઃ ।

તત્રેષ્ટદસ્તુ પાપોઽપિ યાત્રાલગ્નસ્થિતઃ શુચ્ચઃ ॥ ૪૦ ॥

અર્થ—સૌમ્ય ગ્રહ પણ જો જન્મસમયે આવમે ચારમે સ્થાને રહેવાય કરીને અશુચ્ચ હોય, અને તે યાત્રાના લગ્નમાં પહેલા સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે શુચ્ચ નથી, અને જે ક્રૂર ગ્રહ પણ જન્મસમયે ઠંઠે અગીયારમે સ્થાને રહેવાય કરીને શુચ્ચ હોય, અને તે યાત્રાના લગ્નમાં પહેલે સ્થાને રહ્યો હોય તો તે શુચ્ચ છે. જન્મસમયના શુચ્ચાશુચ્ચ ગ્રહો વિસ્તારથી જાતકમાં આપ્યા છે, ત્યાંથી જાણવા. સંદેષથી તો આ પ્રમાણે જાણવું.—

“ક્રૂરાસ્ત્રિષ્ણાયસ્થાઃ સિતેન્દુગુરવોઽન્તિમાષ્ટરિપુવર્જાઃ ।

દ્વ્યષ્ટાન્તિમરિપુવર્જો બુધઃ પ્રશસ્યો જનનસમયે ॥ ૧ ॥”

“જન્મસમયે ક્રૂર ગ્રહો વીજે, ઠંઠે અને અગીયારમે સ્થાને રહ્યા હોય તો તે શુચ્ચ છે. શુક્ર, ચંદ્ર અને ગુરુ એ ત્રણ ગ્રહો ચારમા, આઠમા અને ઠંઠા સ્થાન સિવાય વીજે કોઈ સ્થાને રહ્યા હોય તો તે શુચ્ચ છે. તથા વીજા, આઠમા, ચારમા અને ઠંઠા સ્થાનને વર્જીને વીજા કોઈ પણ સ્થાનમાં રહેલો બુધ શુચ્ચ છે.”

પાપોઽપ્યત્રીષ્ટદો જન્મલગ્નર્ક્સ્વામિનોઃ સુહૃદ્ ।

મૂર્તિસ્થિતઃ શુચ્ચોઽપિ સ્યાદશુચ્ચોઽરાતિરેતયોઃ ॥ ૪૧ ॥

અર્થ—પહેલા સ્થાનમાં રહેલો પાપગ્રહ પણ જો જન્મલગ્નના સ્વામીનો તથા જન્મરાશિના સ્વામીનો મિત્ર હોય તો તે શુચ્ચ છે, અને શુચ્ચ ગ્રહ પણ જન્મલગ્નના સ્વામીનો તથા જન્મરાશિના સ્વામીનો શત્રુ હોય તો તે અશુચ્ચ છે.

સુહૃદ્દશાપતેઃ ૧ સદ્યઃ સફલો ૨ જનને વલી ૩ ।

ક્રૂરોઽપિ ત્રિવિધો જડસ્તનૌ સૌમ્યોઽપિ નેતરઃ ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—યાત્રાલગ્નમાં પ્રથમ સ્થાને રહેલો પાપગ્રહ પણ જો દશાપતિનો મિત્ર ૧,

सद्यः सकल २ अने जन्मनो बळवान् ३, ए त्रण प्रकारमांनो कोइ पण होय तो ते सारो ठे. ते सिवायनो सौम्य ग्रह पण सारो नथी.

यात्राने समये जे ग्रहनी दशा चाळती होय ते ग्रह दशापति कहेवाय ठे, तेनो जे मित्र ते दशापतिनो मित्र कहेवाय ठे. विशेष ए ठे जे यात्राने समये दशापति पण बळवान् होवो जोइए. ते विषे लख कहे ठे के—

“यात्रा नैव दशापतावुपहते नैवास्तगे नाबले,
नीचस्थे न च नैव वक्रिणि नृणां देया कदाचिद्बुधैः ।”

“दशापति हणायेलो (पराजय पामेलो) होय, अस्त पाम्यो होय, बळहीन होय, नीच स्थाने रह्यो होय तथा वक्की थयो होय तो ते वखते पंक्तिओ मनुष्योने यात्रानुं मुहूर्त्त देवुं नही.”

दशानो क्रम, तेनुं प्रमाण तथा तेनो विज्ञाग विगेरे स्वरूप जातकादिक ग्रंथोथी जाणवुं. अहीं तेनुं प्रस्तुत नहीं होवाथी तथा ते स्वरूप अत्यंत विस्तारवाळुं होवाथी अहीं लखता नथी, परंतु ते स्थान (विषय)ने शून्य न राखवाने माटे एक वर्षनी दिनदशानुं प्रमाण अहीं स्थूल दृष्टिए बतावीए ठीए.—

“निजनामराशितः प्रचृति गण्यते वर्त्तमानसंक्रान्तेः ।
गतदिवसावध्येवं दिवसदशाः स्थुः क्रमादेताः ॥ १ ॥
रवी १ न्द्रु २ जौम ३ झ ४ शनी ५ ज्य ६ राहु ७-
सकेतु ८ शुक्रेशु ९ नखाः १० खवाणाः १० ।
अष्टाश्वि १० षड्बाण १६ रसाग्नि ३६ देव ३३-
देवा ३३ ति शीत्य ३४ ब्रह्मा ७० दशाहाः ॥ २ ॥
हानिं १ धनं २ रुजं ३ लक्ष्मीं ४ दैन्यं ५ लक्ष्मीं ६ च बन्धनम् ७ ।
जयं ८ श्रियं ९ चार्कादीनां द्युर्दिनदशाः क्रमात् ॥ ३ ॥”

“पोताना नामनी राशिथी आरंजीने वर्तमान संक्रांतिना गयेला दिवसो सुधी आ प्रमाणे अनुक्रमे दिनदशा गणवी.—रविनी २० दिवस, चंजनी १० दिवस, मंगळनी १० दिवस, बुधनी १६ दिवस, शनिनी ३६ दिवस, गुरुनी ३३ दिवस, राहुनी ३३ दिवस, केतुनी ३४ दिवस अने शुक्रनी ७० दिवस. अहीं एम समजवानुं ठे के—पोताना नामनी राशिमां जे दिवसे सूर्यनी संक्रांति बेठी होय ते दिवसथी आरंजीने चाळता दिवस सुधीना दिवसो गणवा. जेटला दिवसो गया होय तेमां पहेला वीश दिवस रविनी दिनदशा जाणवी, त्यारपठीना १० दिवस चंजनी दिनदशा जाणवी. ए रीते अनुक्रमे गणतां इष्ट दिवसे जे ग्रहनी दिनदशा आवे ते ग्रह दशापति कहेवाय ठे. ते दशापतिनुं

ફલ આ પ્રમાણે છે.—સૂર્યની દિનદશા હાનિ કર્તા છે, ચંદ્રની દિનદશા ધન આપનાર છે, મંગલની દશા રોગ આપે છે, બુધની દશા લક્ષ્મી આપે છે, શનિની દશા દીનતા આપે છે, ગુરુની દશા લક્ષ્મી આપે છે, રાહુની દશા બંધન કરાવે, કેતુની દશા જય ઉપજાવે અને શુક્રની દિનદશા લક્ષ્મી આપે છે.”

મૂળ શ્લોકમાં સદ્યઃ સફલ ગ્રહ કહ્યો છે, તેનો અર્થ એ છે જે—જે ગ્રહ ઇષ્ટ દિવસે ગોચરે કરીને અથવા પ્રતિકૂલ વેધે કરીને શુચ્ચ હોય તે ગ્રહ સદ્યઃ સફલ કહેવાય છે, અને જે ગ્રહ ગોચરે કરીને અથવા અનુકૂલ વેધે કરીને અશુચ્ચ હોય તે સદ્યઃ અફલ કહેવાય છે. તથા મૂળ શ્લોકમાં જન્મનો બલવાન્ ગ્રહ કહ્યો છે, તેનો અર્થ એ છે જે—જન્મકુંભલીમાં જે ગ્રહ બલવાન્ ઇટલે સર્વોત્કૃષ્ટ બલવાળો હોય તે જન્મનો બલવાન્ કહેવાય છે. તથા તે સિવાયનો સૌમ્ય ગ્રહ પણ ઇટલે કે જે ગ્રહ વર્તમાન દશાના ઈશનો શત્રુ હોય, અથવા જે ગ્રહ તે વચ્ચે અફલ હોય અથવા જે ગ્રહ જન્મકાલે નિર્બલ હોય તો તેવો સૌમ્ય ગ્રહ પણ સારો નથી.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—જન્મનો બલવાન્ ગ્રહ જ્યારે સારો છે ત્યારે જે સર્વોત્કૃષ્ટ બલવાન્ ગ્રહ આવમા વિગેરે સ્થાનમાં રહેવાય કરીને અનિષ્ટ ફલને આપનાર છે તે પણ પહેલા સ્થાનમાં ગ્રહણ કરવા લાયક અશે. આ શંકાનું સમાધાન એ છે કે—“જન્મન્ય-નિષ્ઠઃ સૌમ્યોઽપિ” એ ઉપરના ચાલીશમા શ્લોકવચ્ચે જ તેનો નિષેધ થાય છે.

તાન તથા કારક સંજ્ઞા અને તેનું ફલ કહે છે.—

જન્મકાલે વિધોર્યદ્વાઽન્યોઽન્યેનોપચયસ્થિતાઃ ।

તાનાભ્યાઃ સૌમ્યવત્ક્રૂરા જાતકોક્તાશ્ચ કારકાઃ ॥ ૪૩ ॥

અર્થ—જન્મકુંભલીમાં જ્યાં ચંદ્ર રહ્યો હોય ત્યાંથી ઉપચય (૩-૬-૧૦-૧૧)—સ્થાનમાં જે જે ગ્રહો રહેલા હોય તેની ચંદ્રની અપેક્ષાએ તાન સંજ્ઞા કહેવાય છે તથા જન્મકાલે જે જે ગ્રહો એક બીજાથી ઉપચયસ્થાનમાં રહેલા હોય તેમની પણ પરસ્પર તાન સંજ્ઞા કહેવાય છે, ઇટલે કે પિતા પુત્ર, ગુરુ શિષ્ય વિગેરેની જેમ તાન શબ્દ પણ સંબંધિવાચક છે, તેથી તે સંબંધ બંનેમાં રહેલો હોવાથી દરેકની તાન સંજ્ઞા કહેવાય છે, કારણ કે તાન શબ્દનો અર્થ એવો થાય છે કે “તન્વન્તિ વિસ્તારયંતિ અન્યોઽન્યસ્ય કાર્યં ઇતિ તાનાઃ” “એક બીજાના કાર્યને વિસ્તારે ઇટલે કરે તે તાન કહેવાય છે.” એ જ પ્રમાણે કારક સંજ્ઞાનું બંનેમાં રહેવાપણું અને સાર્થકપણું જાણવું. તે તાન સંજ્ઞાવાળા ગ્રહો ક્રૂર હોય તોપણ સૌમ્ય જેવા જાણવા. તથા જાતકને વિષે જે ગ્રહોની કારક સંજ્ઞા કહેલી છે તે પણ ક્રૂર હોય તોપણ સૌમ્ય જેવા જાણવા.

जातकमां कारक संज्ञावाळा ग्रहो आ प्रमाणे कह्या ठे.—“जे ग्रहो पोतानी राशिमां, पोताना उच्च स्थानमां अथवा पोताना त्रिकोणमां रह्या होय, ते जो केंद्रस्थानमां होय तो ते सर्वे परस्पर कारक संज्ञावाळा कहेवाय ठे. तेमनी मध्ये दशमा केंद्रमां रहेलो ग्रह वीजा ग्रहनो विशेषे करीने कारक होय ठे. आ सर्वे ग्रहनं लग्नमां रहेल चंद्रनी दृष्टिए करीने बळवानपणं जाणवुं. जेम कर्कनं लग्न होय अने लग्नमां चंद्र होय त्यारे सूर्य, मंगळ, गुरु अने शनि, ए ग्रहो पोतपोताना उच्च स्थानमां रह्या सता परस्पर कारक संज्ञावाळा आय ठे. तेनी स्थापना आ प्रमाणे.—

५ ६	४ गु. चं.	३ २
७ श.		१ सू.
८ ९	१० मं.	११ १२

तथा लग्नमां जे ग्रह रहेलो होय तेना स्थानथी दशमा अने चोथ्या स्थानमां रहेलो कोइ पण ग्रह पोताना स्थानमां, पोताना उच्च स्थानमां के पोताना त्रिकोणमां रह्यो न होय तोपण कारक आय ठे. तथा लग्न अने केंद्र विना पण कोइ पण स्थाने रहेला ग्रहना स्थानथी जो कोइ पण ग्रह दशमा स्थानने विषे पोतानुं स्थान, पोतानुं उच्च स्थान अने पोतानुं त्रिकोण, एमांना कोइ पण एकने विषे रह्यो होय अने स्वाभाविक अथवा तात्काळिक मैत्रीए करीने युक्त होय त्यारे ते पण तेनो कारक कहेवाय ठे. कहुं ठे के—

“स्वर्होच्चगमूलत्रिकोणगाः, कंदकेषु यावन्त आश्रिताः ।

सर्व एव तेऽन्योऽन्यकारकाः, कर्मगस्तु तेषां विशेषतः ॥ १ ॥

कर्कटोदयगते यथोरुपे, स्वोच्चगाः कुजयमार्कसूरयः ।

कारका निगदिताः परस्परं १, लग्नगस्य सकलोऽम्बराम्बुगः ॥ २ ॥

स्वर्दकोणोच्चगः खेटः, खेटस्य यदि कर्मगः ।

सुहृत्तनुणसंपन्नः, कारकश्चापि संस्मृतः ॥ ३ ॥”

“પોતાના સ્થાનમાં, પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં અને મૂળ ત્રિકોણમાં રહેલા જેટલા ગ્રહો કંટક (૧-૪-૭-૧૦) સ્થાનમાં રહ્યા હોય તે સર્વે પરસ્પર કારક કહેવાય છે. તેમાં પણ દશમે સ્થાને રહેલા ગ્રહ વિશેષે કરીને કારક કહેવાય છે. જેમકે કર્કના લગ્નમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય ત્યારે પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલા મંગલ, શનિ, સૂર્ય અને ગુરુ, એ ચારે પરસ્પર કારક કહેલા છે. તથા દશમા અને ચોથા સ્થાને રહેલો સર્વકોઈ ગ્રહ સ્વગૃહ, ઉચ્ચ કે ત્રિકોણનો ન હોય તોપણ તે લગ્નનો કારક થાય છે. પોતાના સ્થાનમાં, ત્રિકોણમાં કે ઉચ્ચમાં રહેલો ગ્રહ જો દશમા સ્થાનમાં હોય તો તે લગ્નના ગ્રહનો તદ્દગુણને પામેલો મિત્ર કહેવાય છે તથા તેને કારક પણ કહ્યો છે.”

જન્મલગ્નેશયોસ્તાનઃ કારકો વાપિ લગ્નઃ ।

અસૌમ્યોઽપિ શુજાય સ્યાદ્વ્યસ્તઃ સૌમ્યોઽપિ ચાન્યથા ॥ ૪૪ ॥

અર્થ—જન્મેશ અથવા લગ્નેશનો તાન અથવા કારક જો લગ્નમાં રહ્યો હોય તો તે અસૌમ્ય (ક્રૂર) બતાવે પણ શુજને માટે છે, અને તે સિવાયનો સૌમ્ય ગ્રહ પણ અશુજ છે.

યાત્રા કરવાની ઇચ્છાવાળા રાજાદિકના જન્મસમયે જે રાશિમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય તે રાશિનો ઈશ જન્મેશ કહેવાય છે. તે જન્મેશ ગ્રહનો અથવા જન્મના લગ્નેશ ગ્રહનો જે ગ્રહ જન્મપત્રિમાં તાનરૂપ અથવા કારકરૂપ હોય અને તે ક્રૂર હોય તોપણ યાત્રાની લગ્નપત્રિમાં પ્રથમ સ્થાને રહેલો શુજ છે, અને તેથી વિપરીત એટલે જે સૌમ્ય ગ્રહ પણ જન્મપત્રિકામાં જન્મેશ કે લગ્નેશનો તાન કે કારક ન હોય તે ગ્રહ યાત્રાની લગ્નપત્રિકામાં પ્રથમ સ્થાને રહેલો શુજ નથી. અર્થાત્ યાત્રામાં તાન અને કારકનું બલ અવશ્ય ગ્રહણ કરવું જોઈએ. દૈવજ્ઞવદ્વજમાં કહ્યું છે કે—

“નાયકાઃ સ્યુઃ પ્રસૂતૌ યે રક્ષકા યે ચ વર્ધકાઃ ।

તે ક્રૂરા અપિ યાત્રાયાં લગ્નસ્થાઃ શુજદા ગ્રહાઃ ॥ ૧ ॥”

“જન્મકાળે જે ગ્રહો નાયક હોય, જે રક્ષક હોય અને જે વર્ધક એટલે વૃદ્ધિકારક હોય તે ગ્રહો ક્રૂર હોય તોપણ યાત્રામાં લગ્ન (પ્રથમ) સ્થાને રહેલા શુજ છે.” આ નાયક, રક્ષક અને વર્ધકનું સ્વરૂપ બૃહત્ જાતકમાંથી જાણી લેવું.

વક્રી કેન્દ્રેઽથ તદ્દર્ગો લગ્ને યાતુર્જયાપદઃ ।

ગતિપ્રમાણવર્ણેર્વા વિકૃતશ્ચ નજશ્ચરઃ ॥ ૪૫ ॥

અર્થ—વક્રી ગ્રહ કેન્દ્રમાં રહ્યો હોય અથવા તે વક્રી ગ્રહનો વર્ગ લગ્નમાં રહ્યો હોય તો યાત્રા કરનારના જયનો નાશ કરે છે. તથા જે ગ્રહ ગતિ, પ્રમાણ અને વર્ણે કરીને વિકૃત (વિકારવાળો) હોય તે પણ યાત્રાલગ્નમાં પ્રથમ સ્થાને રહેલો અશુજ છે.

सूर्य अने चंद्र वक्री होइ शकता नथी, तेथी मंगळ विगेरे कोइ पण ग्रह यात्रासमये वक्र गतिवालो होय ते एक ज जो यात्रालग्नमां केंद्रस्थाने रह्यो होय तो ते जयनो नाश करे ठे, तो पढी वे त्रण वक्री ग्रह रह्या होय तेमां तो शुं कहेवुं ? अथवा ते ज वक्री ग्रहनो वर्ग एटले होरांनो असंजव होवार्थी गृह (स्थान), डेष्काण अने नवांश विगेरे-रूप वर्ग जो लग्नमां होय तो ते पण अशुच ठे, वक्र गतिना दिवसनी अने मार्गगतिना दिवसनी संख्या ज्योतिषसारमां आ प्रमाणे कही ठे.—

“पणसठि ६९ इक्कीसा २१ बारसअहियं सयं च ११२ बावझा ५२ ।

चउतीस सयं च १२४ कमा वक्रदिणा मंगलाईणं ॥ १ ॥

सगसयपणाळ ७४५ बिणवइ ९२ चुआलसय १४४ पंचसयचउतीसा ५२४ ।

दो अ सया चाळीसा २४० मंगलमाईण मगदिणा ॥ २ ॥”

“मंगळ, बुध, गुरु, शुक्र अने शनि ए पांच ग्रहोना वक्र गतिना दिवसो अनुक्रमे ६९-२१-११२-५२ अने १२४ ठे, तथा मंगलादिकना मार्गगतिना दिवसो अनुक्रमे ७४५-९२-१४४-५२४ अने २४० ठे.”

गति, प्रमाण अने वर्णे करीने विकृत ग्रह पण यात्रालग्नमां प्रथम स्थाने रहेलो शुच नथी. तेमां अतिचारी ग्रह गतिए करीने विकृत कहेवाय ठे. अतिचारी ग्रहनुं स्वरूप खेले आ प्रमाणे कहुं ठे.—

“पक्ष १ दशाहं २ त्रिपक्षी ३ दशाहं ४ मासषट्तीय ५ ।

अतिचारः कुजादीनामेष चारस्त्वितोऽपरः ॥ १ ॥”

“मंगलादिक ग्रहोना अतिचार अनुक्रमे पंदर दिवस, दश दिवस, त्रण पक्ष (दोढ मास), दश दिवस अने ठ मास सुधी ठे. त्यारपढीना दिवसो चार कहेवाय ठे.”

आ उपर कहेला प्रमाणथी उठो के अधिक प्रमाणवालो ग्रह आकाशमां जणातो होय तो ते ग्रह प्रमाणे करीने विकृत कहेवाय ठे. ए ज प्रमाणे वर्णे करीने विकृत पण जाणवो.

खेले तो कहे ठे के—“जे ग्रहनुं जन्मनक्षत्र क्रूर ग्रह के उद्दकापात विगेरेथी पीका पामतुं होय ते ग्रह पण यात्रालग्नमां प्रथम स्थाने रहेलो शुच नथी. ग्रहनां जन्मनक्षत्र आ प्रमाणे ठे.—

“विशाखा १ कृत्तिका २ प्यानि ३ श्रवणो ४ ज्ञाग्य ५ मिज्यजम् ६ ।

रेवती ७ याम्य ८ मश्लेषा ९ जन्मर्हाण्यर्कतः क्रमात् ॥ १ ॥”

१ होरा चंद्र अने सूर्यनीज होय ठे, ते प्रथम कही गया ठे. * भर १ चित्तु २ उत्तरसाढा ३ धनि ४ उत्तरफगु ५ जिह्व ६ रेवहा ७ । सुराह जन्मरिक्खा एएहिं वज्जमुसळ पुणो ॥ १ ॥ आ प्रमाणे प्रथम विमर्शमां छे तथा प्रथम विमर्श प्रमाणे ज लग्नशुद्धिमां तथा नारचंद्रमां पण कहेळ छे, तेथी विशाखा इत्यादि उपरनो पाठ मतांतर जाणवो.

आ० २९

“રવિનું જન્મનક્ષત્ર વિશાખા છે, ચંદ્રનું કૃત્તિકા છે, મંગલનું પૂર્વાષાઢા છે, બુધનું શ્રવણ છે, ગુરુનું પૂર્વાષાઢગુની છે, શુક્રનું જ્યેષ્ઠા છે, શનિનું રેવતી છે, રાહુનું જરણી છે અને કેતુનું જન્મનક્ષત્ર અશ્લેષા છે.”

उत्तरान्तश्चरो ज्ञानोः शुक्रो नान्यस्तनौ ग्रहः ।

फलैर्न वर्गो वारश्च तनुगव्योमगोपमः ॥ ४६ ॥

અર્થ—જે ગ્રહ સૂર્યની ઉત્તરચર અથવા અન્તશ્ચર હોય તે જો યાત્રાલગ્નમાં પહેલે સ્થાને રહ્યો હોય તો તે શુભ છે. તે સિવાયનો શુભ નથી. અહીં એમ જાણવું કે—ફલ દિવસે જે સ્થાને સૂર્યનો ઉદય અને અસ્ત થતો હોય તે સ્થાન સારી રીતે નિર્ણય કરીને ધ્યાનમાં રાખવું. તથા જે સ્થાને વિવક્ષિત (કહેવાને ફોલ્લા) ગ્રહનો ઉદય તથા અસ્ત થતો હોય તે પણ ધ્યાનમાં રાખવું. પછી તે ગ્રહ જો સૂર્યથી ઉત્તર દિશામાં ઉદય અને અસ્ત પામતો હોય તો તે ગ્રહ ઉત્તરચર કહેવાય છે, અને તે ગ્રહ જો સૂર્યને જ સ્થાને ઉદય અને અસ્ત પામતો હોય તો તે અંતશ્ચર કહેવાય છે. આ બે જાતના ગ્રહ યાત્રા-લગ્નમાં પ્રથમ સ્થાને રહ્યા હોય તો તે શુભ છે, અને તે સિવાયનો વીજો પડલે સૂર્યથી દક્ષિણચર હોય તો તે અશુભ છે. આ પ્રથમ સ્થાનના ગ્રહનું સ્વરૂપ જો કે અહીં યાત્રાને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે, તોપણ વિવાહાદિક સર્વ શુભ કાર્યના લગ્નમાં પણ આ રીતે જ સમજવું. દૈવજ્ઞવલ્લભમાં વિશેષ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“લગ્નેડકારૌ શનેર્ધાન્નિ શુભાવન્યત્ર જંગદૌ ।

શીતાંશુરુદયપ્રાપ્તઃ સર્વકાર્યેષુ નાશદઃ ॥ ૧ ॥

જીવશુક્રશનિસ્થાને સ્થિતો લગ્ને જયાર્થદઃ ।

સ્થાનેષ્વર્કેન્દુજૌમાનાં શશિસૂનુરનર્થદઃ (કઃ) ॥ ૨ ॥

મન્દારબુધસૂર્યાણાં સ્થાનેષુ શુભદો ગુરુઃ ।

શુક્રેન્દુસ્થાનગો લગ્ને ધનયોધવિનાશકઃ ॥ ૩ ॥

સૌમ્યસ્થાને સિતઃ શસ્ત્રો લગ્નસ્યોડન્યત્ર નેષ્ટદઃ ।

ઢાયાપુત્રો રવિસ્થાને પ્રીતિદોડન્યત્ર નાશદઃ ॥ ૪ ॥

સ્વસ્થાને ન શુક્રો મન્દો લગ્નેડન્યત્ર શુભાવહઃ ।

યાત્રાયાં ચન્દ્રમાઃ શસ્ત્રો દિગ્વલેન વિવર્જિતઃ ॥ ૫ ॥”

“યાત્રાલગ્નની કુંરુલીમાં સૂર્ય અને મંગલ જો શનિના સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તે શુભ છે, વીજા કોઈ સ્થાનમાં હોય તો નાશને કરનારા છે, ચંદ્ર ઉદયના સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો સર્વ કાર્યમાં નાશને આપનારો છે, અને ગુરુ, શુક્ર તથા શનિના સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો જય અને ધનને આપનાર થાય છે. સૂર્ય, ચંદ્ર અને મંગલના સ્થાનમાં બુધ રહ્યો હોય

તો તે અનર્થને આપનારો છે. શનિ, મંગલ, બુધ અને રવિના સ્થાનમાં ગુરુ હોય તો તે શુચ્છ છે, તથા શુક્ર અને ચંડના સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે ધન યોજ્ઞાનો નાશ કરે છે. બુધના સ્થાનમાં શુક્ર રહ્યો હોય તો તે પ્રશસ્ત (શુચ્છ) છે, અને બીજે કોઈ સ્થાને રહ્યો હોય તો તે ઇષ્ટ વસ્તુને આપનારો નથી (અશુચ્છ છે). રવિના સ્થાનમાં રાહુ રહ્યો હોય તો તે પ્રીતિને આપનાર છે, અને બીજા કોઈ સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે નાશને કરનારો છે. શનિ પોતાને સ્થાને રહ્યો હોય તો તે શુચ્છ નથી, અને બીજા કોઈ પણ સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે શુચ્છ છે. દિક્ષલે કરીને રહિત એવો ચંડ યાત્રાને વિષે પ્રશસ્ત (શુચ્છ) છે.”

આ પ્રમાણે સામા ઠ શ્લોકે કરીને પ્રથમ સ્થાને રહેલા ગ્રહોની વ્યવસ્થા કહી. હવે મૂળ શ્લોકના ઉત્તરાર્ધવચ્ચે યાત્રાલગ્નમાં ઠ વર્ગ તથા વારનો નિયમ કહે છે.—વર્ગ એટલે પદ્મવર્ગ તથા વાર એટલે યાત્રાના દિવસનો વાર, એ પ્રથમ સ્થાનમાં રહેલા હોય તો તેનું ફળ દશમા સ્થાને રહેલા ગ્રહની જેવું જાણવું, એટલે કે “જન્મન્યનિષ્ઠ” એ ૪૦ મા શ્લોકથી આરંભીને આ શ્લોકના પૂર્વાર્ધ સુધીમાં કહેલી રીતે કરીને જેવો ગ્રહ પ્રથમ સ્થાનમાં શુચ્છ અથવા અશુચ્છ કહેલો હોય, તેવાજ ગ્રહના ગૃહ, હોરા વિગેરે ઠ વર્ગ પ્રથમ સ્થાનમાં રહેલા હોય તો તે શુચ્છ અથવા અશુચ્છ જાણવા, અને એ જ રીતે યાત્રાને દિવસે વારનો પણ નિર્ધાર કરવો. વિશેષ આ પ્રમાણે છે.—

“उपचयकरस्य वर्गः क्रूरस्यापि प्रशस्यते लग्ने ।

चन्द्रो वा तद्युक्तो न तु विपरीतस्य सौम्यस्य ॥ ૧ ॥

उपचयकरग्रहदिने सिद्धिः क्रूरेऽपि यायिनां (नो) जवति ।

सौम्येऽप्यनुપचयकरे न जवति यात्रा शुचा यातुः ॥ ૨ ॥”

“ઉપચય કરનારા ક્રૂર ગ્રહનો વર્ગ પણ લગ્નમાં રહ્યો હોય તો તે શુચ્છ છે, અથવા તે ગ્રહે કરીને યુક્ત ચંડ રહ્યો હોય તોપણ તે શુચ્છ છે, પણ ઉપચય કરનારો ન હોય એવો સૌમ્ય ગ્રહનો વર્ગ લગ્નમાં હોય તો તે શુચ્છ નથી. ઉપચય કરનારા ગ્રહનો દિવસ (વાર) ક્રૂર હોય તોપણ તે યાત્રા કરનારને સિદ્ધિ આપનારો છે, પરંતુ ઉપચય કરનાર ન હોય એવા સૌમ્ય ગ્રહને દિવસે યાત્રા કરનારની યાત્રા શુચ્છકારક નથી,” એમ લલ્લ કહે છે. વળી દૈવજ્ઞવલ્લભમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“सौम्योऽपि न शुचं दत्ते रिपोर्वारे विलग्नपः ।

વારે મિત્રસ્ય પાપોऽપિ જવેહુજફલપ્રદઃ ॥ ૧ ॥”

“લગ્નનો સ્વામી સૌમ્ય હોય તોપણ તે શત્રુના વારને વિષે શુચ્છ નથી, અને મિત્રના વારને વિષે પાપ સ્વામી પણ શુચ્છ ફલને આપનારો છે.”

બઢી જેનો વાર શુજ અથવા અશુજ હોય તેની હોરા પણ તેવી જ શુજ કે અશુજ જાણવી. તેનું ફલ શૌનક આ પ્રમાણે કહે છે.—

“રૂપં ગ્રહસ્ય વર્ગે સ્વદિને ત્રિગુણં સ્વકાલહોરાયામ્ ।

ત્રિગુણમરિવર્ગયોગે ફલસ્ય પાત્યસ્ત્રીયાંશઃ ॥ ૧ ॥”

“ગ્રહનું ફલ પોતાના વર્ગમાં સરખું જ (પૂર્ણ) છે, પોતાને દિવસે વમણું છે, પોતાની કાલહોરામાં ત્રણ ગણું છે, અને શત્રુના વર્ગને યોગે ત્રીજા જાગનું ફલ મળે છે.”

તથા લક્ષ્ય કહે છે કે—

“બલિનઃ કંટકસંસ્થા વર્ષાધિપમાસદિવસહોરેશઃ ।

ત્રિગુણશુજાશુજફલદા યથોત્તરં તે પરિક્ષેયાઃ ॥ ૧ ॥”

“વર્ષનો સ્વામી, માસનો સ્વામી, દિવસનો સ્વામી અને હોરાનો સ્વામી એ કંટક (કેંડ્ર)-સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તે બલવાન છે, તથા તેઝ ઉત્તરોત્તર વમણા વમણા શુજાશુજ ફલને આપનારા છે.”

પ્રથમ સ્થાનમાં રહેલા ગ્રહો તથા તેના પદ્ધતિ વિગેરેની વ્યવસ્થા કહી. હવે બાકીના કેંડ્રાદિક સ્થાનને આશ્રીને કહે છે.—

કેન્દ્રેષુ ગ્રહશૂન્યેષુ લગ્ને વીર્યેણ વર્જિતે ।

બલહીનૈશ્ચ સૌમ્યૈઃ સ્યાદગ્નિષેણયતો જયમ્ ॥ ૪૭ ॥

અર્થ—કેંડ્રસ્થાન ગ્રહવને શૂન્ય હોય, લગ્ન વીર્યવને રહિત હોય તથા સૌમ્ય ગ્રહો બલહીન હોય, તે વચ્ચે શત્રુ તરફ લડવા માટે પ્રયાણ કરનારને જય થાય છે.

કેંડ્રસ્થાન ગ્રહશૂન્ય હોય એટલે પ્રથમ તો કેંડ્રના એક પણ સ્થાનમાં કોઈ પણ સૌમ્ય ગ્રહ હોય તો જ યાત્રા અથવાં બીજાં કાર્ય કરવા શુજ છે. તે સિવાય શુજ નથી. જો કદાચ કેંડ્રના કોઈ પણ સ્થાનમાં કોઈ પણ સૌમ્ય ગ્રહ ન હોય તો કેંડ્રનું એક પણ સ્થાન ઉપચયકારક કૂર ગ્રહવને સહિત હોય તોપણ તે શુજ છે. કેંડ્રનાં સર્વ સ્થાનો એક પણ ગ્રહ રહિત હોય તો સર્વથા અનિષ્ઠ થાય. તે વિષે રત્નમાલામાં કહ્યું છે કે—

“પાપોઽપિ કામં બલવાન્નિયોજ્યઃ, કેન્દ્રેષુ શૂન્યં ન શિવાય કેન્દ્રમ્” ।

“પાપગ્રહ પણ બલવાન કરીને અવશ્ય કેંડ્રમાં લાવવો જોઈએ, કેમકે કેંડ્ર શૂન્ય હોય તો તે કહ્યાણને માટે નથી.”

વિશેષ એટલું છે કે—કેંડ્રમાં સૌમ્ય ગ્રહો પાપગ્રહો કરીને સહિત રહ્યા હોય તો મોટા કષ્ટથી યાત્રા સિદ્ધ થાય છે. તે વિષે લક્ષ્ય કહે છે કે—

“સૌમ્યૈશ્ચ પાપૈશ્ચ ચતુષ્ટયસ્યૈઃ, કૃત્ત્રેણ સંસિદ્ધિમુપૈતિ યાત્રા” ।

“સૌમ્ય તથા પાપગ્રહો કેંડ્રમાં રહ્યા હોય તો કષ્ટે કરીને યાત્રા સિદ્ધિને પામે છે.”

लग्न वीर्य रहित होय एम जे मूल श्लोकमां कह्युं तेमां एम समजवुं के सौम्य स्वामी तथा सौम्य ग्रहने अज्ञावे करीने तथा तेमनी दृष्टिने अज्ञावे करीने तेमज कूर ग्रहोना स्वामी अने ग्रहोना होवापणार्थी अथवा तेमनी दृष्टि पम्वाथी लग्न वीर्य रहित थाय ठे. मूल श्लोकमां सौम्य ग्रहो बळहीन होय एम कह्युं ठे. तेमां ग्रहोनुं बळहीनपणुं शुवन-दीपकनी वृत्तिमां अढार प्रकारे कह्युं ठे.—

“स्व १ मित्रनीचगो २ वक्रः ३ स्वराश्यस्ता ४ रिवर्गगः ५ ।

लग्नाद्वादशगः ६ षष्ठः ७ क्रूरैर्युक्तो ८ ऽथ वीक्षितः ९ ॥ १ ॥

याम्यो १० राह्यास्य ११ पुष्टस्थो १२ बाह्यो १३ वृज्जो १४ ऽस्तगो १५ जितः १६ ।

मुथुशिलो १७ मूशरिके पापै १८ रित्यबलो ग्रहः ॥ २ ॥”

“पोताना नीच गृहमां रहेलो ग्रह निर्बळ ठे १. मित्रना नीच गृहमां रहेलो ग्रह निर्बळ ठे २. आ बन्ने जातनो ग्रह नीच नवांशमां रह्यो होय तोपण निर्बळ जाणवो. वक्र अथवा वक्रतामां सन्मुख अयेलो ग्रह निर्बळ ठे ३. पोताना गृहनी राशिथी सातमी राशिमां रहेलो ग्रह निर्बळ ठे ४. शत्रुरूप अथवा अधि शत्रुरूप ग्रहना गृह, होरा विगेरे ठ वर्गमां रहेलो ग्रह निर्बळ ठे ५. लग्नथी बारमे स्थाने रहेलो ग्रह निर्बळ ठे. लग्नथी ठे स्थाने रहेलो ग्रह निर्बळ ठे ६. क्रूर ग्रहे करीने युक्त एवो ग्रह निर्बळ ठे ७. क्रूर ग्रहे जोयेलो ग्रह पण निर्बळ ठे ८. कर्कादिक ठ राशिरूप दक्षिणायनमां रहेलो ग्रह निर्बळ ठे ९. राहुना मुखमां रहेलो ग्रह निर्बळ ठे १०. राहुना पुष्टमां रहेलो ग्रह निर्बळ ठे ११. राहुनुं मुख अने पुष्ट आ प्रमाणे जाणवुं.—

“यत्र रुहे स्थितो राहुर्वदनं तद्विनिर्दिशेत् ।

मुखात् पञ्चदशे रुहे तस्य पुष्टं व्यवस्थितम् ॥ १ ॥”

“जे नक्षत्रमां राहु रहेलो होय ते नक्षत्र राहुनुं मुख जाणवुं, अने मुखथी पंदरमुं जे नक्षत्र होय त्यां तेनुं पुष्ट रहेलुं ठे.”

बाळ एटले योमा दिवसथी उदय पामेलो ग्रह निर्बळ ठे १२. वृज्ज एटले अस्त अथवा मां सन्मुख अयेलो ग्रह निर्बळ ठे, वृज्ज कहेवाथी अस्त तथा रुह बिंबवाळो अने कांतिरहित एवो ग्रह पण निर्बळ जाणवो १३. अस्त एटले सूर्यनां किरणोमां प्रवेश करवाथी अस्त पामेलो ग्रह निर्बळ ठे १४. जीतायेलो एटले ग्रहोना युज्जमां जे ग्रह दक्षिण-गामी होय ते निर्बळ ठे, वराह कहे ठे के शुक तो उत्तरगामी होय त्यारे जीतायेलो ठे १५. मुथुशिल एटले शीघ्र गतिवाळो क्रूर ग्रह मंद गतिवाळा ग्रहना एक अंशमां मळयो होय अने वळी ज्यांसुधी ते मंद ग्रहनी पाठळ रह्यो होय त्यांसुधी ते मुथुशिल कहेवाय ठे, तेनुं बीजुं नाम इथिशाळ ठे. आ मुथुशिल ग्रह निर्बळ होय ठे १६. ज्यारे शीघ्र गतिवाळो क्रूर ग्रह मंद गतिवाळा ग्रहना एक अंशमां मळीने पळी ते अंसने उष्ट-

ધન કરીને આગલ જાય ત્યારે તે રાશિ પૂરી થતાં સુધી મૂશરિફ યોગ કહેવાય છે. તે પણ નિર્બલ છે ૧૮. જેમકે કલ્પનાઈ કરીને ગુરુ ત્રીજા ત્રિંશાંશમાં મંદ ગતિવાલો છે, તે અંશમાં આવેલો સૂર્યાદિક કૂર ગ્રહ જ્યાં સુધી તે ત્રીજા અંશને ઉલ્લંઘન કરીને નથી જતો ત્યાં સુધી મુશ્વશિલ્પ કહેવાય છે, અને જ્યારે તે ત્રીજા અંશનો ત્યાગ કરીને ચોથા અંશમાં જાય ત્યારે રાશિના અંત સુધી મૂશરિફ કહેવાય છે. જો શીઘ્ર ગતિવાલો ગ્રહ કૂર ગ્રહમાં આવીને આ બે યોગો ઉત્પન્ન કરે તો મંદ ગતિવાલો ગ્રહ નિર્બલ જાણવો.”

પ્રશ્નપ્રકાશમાં તો નવ પ્રકારે જ નિર્બલતા આ પ્રમાણે કહી છે.—

“પાપઃ શીઘ્રઃ ૧ શુજો વક્રી ૨ બાલો ૩ વૃદ્ધો ૪ ડરિજા ૫ સ્તગઃ ૬ ।

નીચઃ ૭ પાપાન્તરે ૮ ડષ્ઠસ્થ ૯ ઇત્યુક્તો બલવર્જિતઃ ॥ ૧ ॥”

“કૂર ગ્રહ શીઘ્રગામી હોય ૧, શુજ ગ્રહ વક્રી હોય ૨, બાલક ૩, વૃદ્ધ ૪, શત્રુના સ્થાનમાં રહેલો ૫, અસ્ત પામેલો ૬, નીચ સ્થાને રહેલો ૭, કૂર ગ્રહ સાથે રહેલો ૮, અને લગ્નથી આવમે સ્થાને રહેલો ૯, આ નવ પ્રકારનો ગ્રહ નિર્બલ કહ્યો છે.” આ પ્રમાણે અન્યત્ર પણ સંજવ પ્રમાણે દુર્બલતા જાણવી.

દિગ્ગીશઃ કેન્દ્રગઃ શ્રેયાન્ દિગ્બલી જાલગસ્તુ ન ।

બલિનો જન્મલગ્નેશૌ કેન્દ્રોપચયગૌ શુજૌ ॥ ૪૮ ॥

અર્થ—દિક્પતિ કેન્દ્રમાં હોય તો તે શુજ છે, પણ દિગ્બલી અને સન્મુખ રહ્યો હોય તો તે શુજ નથી. જન્મેશ અને લગ્નેશ બલવાન્ હોઈને કેન્દ્ર કે ઉપચયસ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તે શુજ છે.

દિગ્ગીશ એટલે જે દિશામાં જવું હોય તે દિશાનો સ્વામી જે કોઈ ગ્રહ બલવાન્ થઈને યાત્રાલગ્નમાં કોઈ પણ કેન્દ્રના સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે શુજ છે, પરંતુ ગમન કરવા યોગ્ય દિશાનો સ્વામી ગ્રહ લગ્નમાં દિગ્બલી હોય તો તે શુજ નથી. ગ્રહોનું દિગ્બલીપણું પૂર્વે “લગ્નાશુત્ક્રમકેન્દ્ર” (દ્વિતીય પ્રકાશ ૨૯) એ શ્લોકમાં કહ્યું છે, તથા જાલગ એટલે જવા લાયક દિશાનો સ્વામી ગ્રહ લગ્નમાં તે જ દિશામાં રહેવા વમે કરીને જનારને સન્મુખ થતો હોય તો તે શુજ નથી. તે વિષે દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—

“દિગ્ગીશ્વરો લલાટસ્થો યદિ વા દિગ્બલાન્વિતઃ ।

વધબન્ધપ્રદો યાતુઃ કેન્દ્રગસ્તુ જયાર્થદઃ ॥ ૧ ॥”

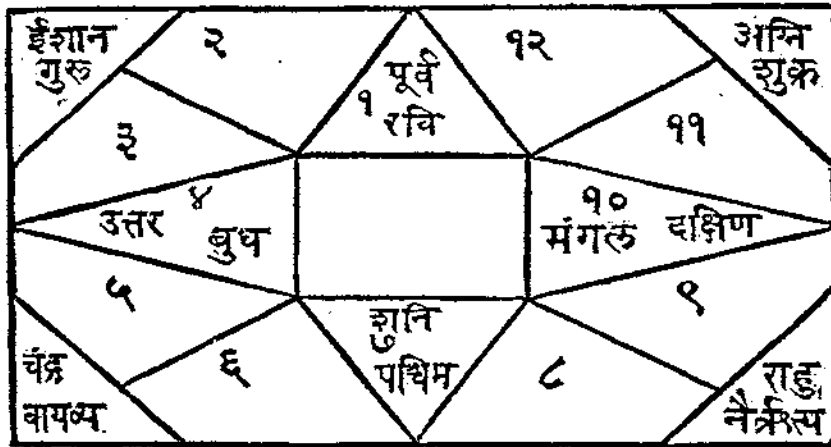
“દિશાનો પતિ સન્મુખ રહ્યો હોય, અથવા દિગ્બલે કરીને સહિત હોય તો પ્રયાણ કરનારને વધ બંધન કરનારો થાય છે, અને કેન્દ્રમાં રહ્યો હોય તો જય તથા ધનને આપનાર થાય છે.”

દિશાના પતિને સન્મુખ રહેવાનો પ્રકાર પૂર્વાચાર્યોએ આ પ્રમાણે કહ્યો છે.—

“लग्ने १ जानुर्व्यय १२ जव ११ गतः शुक्र आरो नजः १० स्थो,
राहुर्धर्मा एष्टम ८ गृहगतः सप्तमस्थो ७ ऽर्कपुत्रः ।
नीहारांशू रिपु ६ तनय ५ गो बंधु ४ गः सोमपुत्रो,
जीवस्त्रि ३ द्वि २ स्थित इति ललाटस्थिताः पूर्वतः स्युः ॥ १ ॥”

“लग्नमां (प्रथम स्थानमां) रहेलो सूर्य, बारमा अने अगीयारमा स्थानमां रहेलो शुक्र, दशमा स्थानमां रहेलो मंगळ, नवमा अने आठमा स्थानमां रहेलो राहु, सातमा स्थानमां रहेलो शनि, षष्ठा अने पांचमा स्थानमां रहेलो चंद्र, चौथा स्थानमां रहेलो बुध अने त्रीजा तथा बीजा स्थानमां रहेलो गुरु, आ प्रमाणे पूर्वादि दिशाना अनुक्रमे रहेला ग्रहो सन्मुख कहेवाय ठे.”

यात्रानां लग्नमां सन्मुख रहेला ग्रहनुं चक्र—

सन्मुख रहेला ग्रहनुं फळ आ प्रमाणे ठे.—

“शस्त्राग्निजयं १ व्याधि २ धनहृयो ३ बन्धनं ४ मृति ५ व्याधिः ६ ।

हारिः ७ सैन्यविमर्शो ८ जालगदिगधिपफलं क्रमशः ॥ १ ॥”

“पूर्व दिशानो अधिपति सन्मुख रह्यो होय तो शस्त्र अने अग्निनो जय थाय, अग्नि खूणानो स्वामी सन्मुख होय तो व्याधि आय, दक्षिणनो स्वामी सन्मुख होय तो धननो हृय थाय, नैऋत्यनो स्वामी सन्मुख होय तो बंधन आय, पश्चिमनो स्वामी सन्मुख होय तो मृत्यु थाय, वायव्यनो स्वामी सन्मुख होय तो व्याधि आय, उत्तरनो स्वामी सन्मुख होय तो पराजय थाय, अने ईशाननो स्वामी सन्मुख होय तो सैन्य जागे.”

विशेष ए ठे जे—“उदय पामेलो केतु अग्र जागेलो नमेलो होय अने यात्रानी दि-
शामां सन्मुख थयो होय तो ते शुभ ठे. तथा उपचय करनार ग्रहनी दिशामां जवुं,
पण अपचय करनार ग्रहनी दिशामां न जवुं.” ए प्रमाणे लल्ल कहे ठे.

મૂળ શ્લોકમાં જન્મેશ અને લગ્નેશ બલવાન્ કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે.—ગંભીરમાં રહેવું, ગોષ્ઠરાદિકની પ્રતિકૂલતા, ગતિ, પ્રમાણ અને વર્ણથી વિકૃતિપણું, સૂર્યથી દક્ષિણગામી-પણું, પૂર્વે કહેલા અઢાર પ્રકારનાં દુર્બલપણાંનો અજાવ, ૭ પ્રકારનાં વલથી યુક્તપણું, તથા શત્રુનો પરાજય કરવાપણું, આટલાં કરીને જન્મેશ અને લગ્નેશ બલવાન્ કહેવાય છે. તથા મૂળ શ્લોકમાં સામાન્ય રીતે કેન્દ્ર લખ્યો છે, તોપણ સાતમા સ્થાનને વર્જીને જ બીજા કેન્દ્રસ્થાનમાં રહેલો લગ્નેશ શુદ્ધ છે એમ જાણવું. વિશેષ એ છે જે—“જન્મેશ અને લગ્નેશ ક્રૂર હોય તોપણ તેમને સર્વ કાર્યમાં બલવાન્ કરીને સૌમ્ય ગ્રહ જેવા જ જાણવા.

કેન્દ્રાદિકમાં રહેલા ગ્રહોની વ્યવસ્થા કહી. હવે યાત્રાની કુંમળીમાં કેવા અને કયા ગ્રહોએ પ્રયાણ કરનારને કયો ઉપાય જયકારક છે ? તે કહે છે.—

સિતેજ્યા ૧ વિન્દુ ૨ રાર્કિજ્ઞતમોઽન્ત્યાઃ ૩ સૂર્યમંગલૌ ૪ ।

સામાદિસાધકાઃ કેન્દ્રોપચયેષુ બલોત્કટાઃ ॥ ૪૯ ॥

અર્થ—યાત્રાકુંમળીમાં શુક્ર અને ગુરુ બલવાન્ થઈને કેન્દ્ર કે ઉપચયસ્થાનમાં રહ્યા હોય તો સામ ઉપાયે કરીને જય થાય છે, એ જ રીતે ચંદ્ર રહ્યો હોય તો દાન ઉપાયે કરીને, શનિ, બુધ, રાહુ અને કેતુ રહ્યા હોય તો જેદ ઉપાયે કરીને અને સૂર્ય તથા મંગલ રહ્યા હોય તો દંડ ઉપાયે કરીને જય થાય છે.

સામ ઇટલે સંધિના ઉપાયે કરીને જય થાય છે. અહીં કરેલો સંધિ જે પ્રકારે નિશ્ચલ થાય તે પ્રકાર કહે છે.—

“જાગ્યે મૈત્રે શીતરશ્મૌ સ પુણ્યે, દ્વાદશ્યાં વા શુક્રદષ્ટે ચ લગ્ને ।

અષ્ટમ્યાં વા તૈતિલાસ્યે પ્રદિષ્ટા, પૂર્વાચાર્યૈરત્ર સંધાનસિદ્ધિઃ ॥ ૧ ॥”

“દશમા તથા ચોથા સ્થાનમાં ચંદ્ર હોય, શુક્ર લગ્ને જોતો હોય, બારસ અથવા આઠમને દિવસે પુણ્ય નક્ષત્રમાં તૈતિલ નામા કરણમાં પૂર્વાચાર્યોએ સંધાનની સિદ્ધિ કથન કરેલી છે.”

વિશેષ એ છે જે—તે તે ગ્રહોના લગ્નમાં અથવા નવાંશોમાં તેમજ વાર હોરાને વિષે પણ અનુક્રમે કહેલા ઉપાયે કરીને સર્વ કાર્યમાં સિદ્ધિ થાય છે.

હવે જેવા ગ્રહના બલે શત્રુથી પહેલાં પ્રયાણ કરવું કે પછી કરવું સફળ છે તે કહે છે.—

પૌરા જ્ઞાતીવમન્દાઃ સ્યુરપરે યાગિનો ગ્રહાઃ ।

સફલા યાગિજિર્યાત્રા બલિજિઃ સ્થિતિરન્યથા ॥ ૫૦ ॥

અર્થ—બુધ, ગુરુ અને શનિ એ ત્રણ ગ્રહો પૌર (સ્થાયી) કહેવાય છે, અને બાકીના ગ્રહો યાત્રી કહેવાય છે. તેમાં જો યાત્રી ગ્રહો બલવાન્ હોય તો શત્રુથી પહેલાં જ યાત્રા

करवी सफल ठे, अने स्थायी ग्रहो बळवान् होय तो पोताने स्थाने ज स्थिति करवी सफल ठे, एटले के शत्रुनी पहेलां पोते प्रयाण न करवुं. विशेष ए ठे जे—“स्थायी अने यायी ग्रहो मिश्र होय एटले के बन्ने ग्रहोनुं बळवानपणुं होय तो पैधी जाव करवो, एटले के अर्धु सैन्य स्थायी राखवुं अने अर्धा सैन्यने प्रयाण कराववुं. तथा सौम्य ग्रहो बळवान् होय तो संधि करवी अने क्रूर ग्रहो बळवान् होय तो युद्ध करवायी जय आय ठे. बन्ने जातना ग्रहो निर्वळ होय तो कोइ जाग्यवान् अन्य राजानो आश्रय करवो.” आ सर्व योगयात्रा ग्रंथमां कहुं ठे.

आ प्रमाणे पचीश श्लोकोए करीने यात्रानी लग्नकुंठलीनुं स्वरूप विस्तारयी कहुं. आ स्वरूप सामान्य रीते राजादिकने माटे जाणवुं, कारण के राजाउं पण नीचेना श्लोकमां कहेला योगो न मळे तोपण केवळ लग्नना बळयी पण यात्रा करी शके ठे. ते विषे लग्न कहे ठे के—

“ऐकान्तिकगन्तव्ये दैवेन निपीयते च यातव्ये ।

केवलविलग्नयोगादपि याता सिद्धिमाप्नोति ॥ १ ॥”

“दैवयोगे अवश्य एकांते करीने यात्रा करवानी जरूर पसी होय तो केवळ लग्नना बळयी पण यात्रा करनार सिद्धिने पामे ठे.”

हवे शुभ तिथि, नक्षत्र, लग्न विगेरेना बळ विना पण जेवा ग्रहयोगोए करीने राजा-उंनी यात्रा सफल आय ठे तेवा मात्र राजाने ज योग्य एवा यात्राने लायक ग्रहयोगो कहेवानी इच्छायी कहे ठे.—

चौराणां शकुनैर्यात्रा नक्षत्रैश्च द्विजन्मनाम् ।

मुहूर्तैः सिद्ध्येऽन्येषां राज्ञां योगैश्च ते त्वमी ॥ ५१ ॥

अर्थ—चोरोने शकुनवने यात्रा करवी सिद्धिने माटे ठे, ब्राह्मणोने नक्षत्रनी शुद्धि करीने यात्रा करवी शुभ ठे, बीजा एटले वैश्य, शूद्र, कारीगरो विगेरेने शुभ मुहूर्त करीने यात्रा करवी शुभ ठे, अने राजाउंने योगोवने करीने यात्रा करवी शुभ ठे, एटले के तिथि, वार अने लग्नादिकनी शुद्धि न होय तोपण राजाउंने आ ग्रहयोगोमां यात्रा करवायी कार्यसिद्धि आय ठे. दैवज्ञवद्वजमां कहुं ठे के—

“तिथि १ हण २ ज ३ वाराणां ४ साध्यं योगेन सिध्यति ।

तस्मात्सर्वेषु कार्येषु ग्रहयोगान् सुचिन्तयेत् ॥ १ ॥”

“तिथि, मुहूर्त, नक्षत्र अने वारोयी साधवा लायक कार्यो योगवने सिद्ध आय ठे, तेयी सर्व कार्योमां ग्रहयोगनो सारी रीते विचार करवो.”

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—ગ્રહયોગનો વિચાર કરવો તે ઠીક છે, પરંતુ લગ્ન વલ્લવાન્ ઠતાં પણ ગ્રહોની સૌમ્યતા અને ક્રૂરતા યલ્લે કરીને વિચારવાની છે, અને અહીં તો તેના વિચારનો લેશ પણ કહ્યો નથી. તેનો શો હેતુ છે ? આનો જવાબ એ છે જે—અહીં યોગનું વલ્લ જ પ્રધાનપણે કહ્યું છે. જેમ અન્ય ઓપધિના સંયોગથી વલ્લસનાગ વિગેરે વિષ પણ રસાયણરૂપ થઈને પ્રાણીઠને જીવાનનારું થાય છે, તેમ ક્રૂર ગ્રહ પણ યોગના વશથી શુચ્ચદાયી થાય છે. તથા જેમ ધી તથા મધ સરલે જાગે મિશ્ર કરવાથી મૃત્યુને કરનારું ઇંદું ઉપવિષ વલ્લે છે એમ ચરકમાં કહ્યું છે, તે જ રીતે શુચ્ચ ગ્રહો પણ યોગના વશથી અશુચ્ચ થાય છે, તેથી કરીને માસ, તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ, મુહૂર્ત્ત, ચંદ્ર, તારા અને લગ્નનું વિરુદ્ધપણું ઠતાં પણ આ યોગોં કરીને યાત્રા સફલ થાય છે એમ સિદ્ધ માનવું. રલ્લમાઝામાં પણ કહ્યું છે કે—

“તિથૌ ક્ષણે જે કરણે ચ વારે, યોગે વિલગ્ને હિમગૌ નૃપાણામ્ ।

પાપેડપિ યાત્રા સફલાત્ર યોગૈઃ,”

“તિથિ, મુહૂર્ત્ત, નક્ષત્ર, કરણ, વાર, યોગ, લગ્ન અને ચંદ્ર એ સર્વે પાપ ઇટલે અશુચ્ચ હોય તોપણ રાજાઠને યોગોવલ્લે કરીને યાત્રા કરવી સફલ છે.”

આ યોગોનું વલ્લ ઇકાંતિક કાર્યના વિષયમાં જાણવું, પરંતુ ઘણી ઉતાવલ ન હોય તો માસ, તિથિ, નક્ષત્ર વિગેરેનું વલ્લ તથા આ યોગોનું વલ્લ એમ સર્વ વલ્લ જોવું. તે વિષે જાસ્કર કહે છે કે—“અવમાધિમાસયોર્ન પ્રતિષ્ઠતેડત્રીષ્ટસિદ્ધ્યર્થી । “ઇષ્ટ સિદ્ધિના અર્થીં ઇય માસ તથા અધિક માસમાં પ્રયાણ ન કરવું.” “તથાપિ હિ કુસલલગ્નિ” “તોપણ કુશલ (શુચ્ચ) લગ્ન જોવું.” ઇત્યાદિ.

હવે ગ્રહયોગો કહે છે.—

અર્કાર્કિશશિનઃ સિદ્ધ્યૈ રાઙ્ગાં લગ્ના ૧ રિ ૬ મધ્ય ૧૦ ગાઃ (૧) ।

સિતેજ્યમન્દજ્ઞારાશ્ચ લગ્ના ૧ સ્ત ૭ ત્રિ ૩ સુલ્લા ૧ રિ ૬ ગાઃ (૨) ॥ ૫૨ ॥

અર્થ—લગ્નમાં સૂર્ય, ઢલે સ્થાને શનિ અને દશમે સ્થાને ચંદ્ર રહ્યો હોય તો તે વલ્લતે રાજાની યાત્રા સિદ્ધિને માટે છે. (૧). લગ્નમાં શુક્ર, સાતમા જવનમાં ગુરુ, ત્રીજે સ્થાને શનિ, બીજે સ્થાને બુધ અને ઢલે સ્થાને મંગલ રહ્યો હોય તો તે શુચ્ચ છે. (૨).

ગુરુજ્ઞાર્કાશ્ચ લગ્ન ૧ સ્વ ૨ ત્રાતૃષુ ૩ ક્રમતઃ શ્રિયે (૩) ।

લગ્ના ૧ રિ ૬ ગૌ ચ જીવાર્કૌ જયદૌ વ્યષ્ટમે વિધૌ (૪) ॥ ૫૩ ॥

અર્થ—લગ્નમાં ગુરુ હોય, બીજા જાવમાં બુધ હોય અને ત્રીજા જાવમાં સૂર્ય હોય તો

૧ શુક્રઃ ઇતિ પ્રત્યન્તરે.

ते लक्ष्मीने माटे ठे-शुज ठे. (३). लग्नमां गुरु होय, ठछा जावमां सूर्य होय अने आठमा सिवाय बीजा कोइ पण जावमां चंद्र होय तो ते पण शुज ठे. (४).

मन्दारौ त्रया ३ य ११ षट्सु इसितेज्याश्चोत्कटाः श्रिये (५) ।

केन्द्रे च बलिनौ द्वेज्याविन्दौ त्वापोक्लिमेऽवले (६) ॥ ५४ ॥

अर्थ—शनि अने मंगल त्रीजे, अगीयारमे अने ठछे स्थाने रह्या होय तथा बुध, शुक्र अने गुरु बलवान् अइने गमे ते स्थाने रह्या होय तो ते लक्ष्मीने माटे ठे-शुज ठे. (५). बुध अने गुरु बलवान् अइने केंद्रमां रह्या होय तथा चंद्र निर्वल अइने आपोक्लिम एटले ३-६-९-१२ मे स्थाने रह्यो होय तो ते शुज ठे. (६).

श्रिये विधुः सुखे षस्तेऽ, तु सितङ्गौ (७) व्यत्ययेन वा (८) ।

याने त्रिकोणकेन्द्रस्थाः सौम्याः षट् त्रयायगाः परे (९) ॥ ५५ ॥

अर्थ—चंद्र चोथा जावमां रह्यो होय अने शुक्र तथा बुध सातमा जावमां रह्या होय तो ते लक्ष्मीने माटे ठे. (७). अथवा विपरीतपणे होय एटले के शुक्र अने बुध चोथा जावमां होय अने चंद्र सातमा जावमां होय तो ते पण लक्ष्मीने माटे ठे. (८). सौम्य ग्रहो त्रिकोण अने केंद्रमां रह्या होय तथा क्रूर ग्रहो ठछे, त्रीजे अने अगीयारमे रह्या होय तो ते पण यात्रामां लक्ष्मीने माटे ठे. (९).

जयाय मूर्त्तौ १ मार्त्तण्डः सौम्याः स्वे २ सप्तमो विधुः (१०) ।

बृहस्पतिर्वा केन्द्रस्थः शेषेषु स्वा २ य ११ वर्त्तिषु (११) ॥ ५६ ॥

अर्थ—प्रथम जावमां सूर्य होय, बीजा जावमां सौम्य ग्रह होय अने सातमा जावमां चंद्र होय तो ते जयने माटे ठे. (१०). बृहस्पति (गुरु) केंद्रमां रह्यो होय अने बाकीना ग्रहो (क्रूर तथा सौम्य सर्वे) बीजा तथा अगीयारमा जावमां होय तो ते पण जयने माटे ठे. (११). आ रीते अगीयार योग अया.

यातुः प्राग्दक्षिणयोर्द्विसितान्तर्जयकरः सुखे चेन्द्रुः (१२) ।

गुरुरेकान्तर आर्के (१३) द्वौ वा शुक्राच्च (१४) जौमाद्या (१५) ॥ ५७ ॥

अर्थ—पूर्व अथवा दक्षिणमां यात्रा करनारने चोथा जावमां रहेलो चंद्र जो बुध अने शुक्रनी मध्ये रह्यो होय तो ते जयकारक ठे. (१२). पश्चिम अने उत्तर दिशामां यात्रा करनारने माटे आ योगनी अपेक्षा नथी. शनिथी एकांतर गृह (स्थान)मां गुरु रह्यो होय तो ते शुज ठे. (१३). शुक्रथी एकांतर गृहमां रहेलो बुध होय तो ते शुज

१ जे स्थाने शनि होय तेनी पछीना एक स्थानने मूकीने बीजाज स्थानमां रह्यो होय.

હે. (૧૪). અને મંગલથી એકાંતર ગૃહમાં રહેલો બુધ પણ શુભ છે. (૧૫). દૈવજ્ઞવલ્લભમાં પણ કહ્યું છે કે—

“નૃગુજાદથવા મહીસુતાદ્બુધ એકાન્તરજે સ્થિતો યદા ।

રવિજાદથવા ગુરુસ્તદા, વ્રજતો યાન્ત્યરયઃ ક્ષયં રણે ॥ ૧ ॥”

“શુક્રથી અથવા મંગલથી એકાંતર રાશિમાં જો બુધ રહ્યો હોય, અથવા શનિથી એકાંતર રાશિમાં જો ગુરુ રહ્યો હોય તો તે સમયે યાત્રા કરનારના શત્રુનું યુદ્ધમાં ક્ષય પામે છે.”

ગુરુર્જયાય લગ્ન ૧ સ્થઃ ક્રૂરૈર્લાજ્ઞ ૧૧ નન્નો ૧૦ ગતૈઃ (૧૬)

તથા ચન્દ્રેઽષ્ટમે ષષ્ઠે શુક્રે લગ્નગતો ગુરુઃ (૧૭) ॥ ૫૭ ॥

અર્થ—લગ્નમાં (પહેલા જાવમાં) ગુરુ હોય, અને ક્રૂર ગ્રહો અગીયારમે તથા દશમે સ્થાને હોય તો તે જયને માટે છે. (૧૬) ચંદ્ર આઠમા જાવમાં હોય, શુક્ર ષષ્ઠા જાવમાં હોય અને ગુરુ લગ્નમાં હોય તોપણ તે જયને માટે છે. આ સર્વે મઠીને કુલ ૧૭ યોગો થયા. હવે યોગર્પિત્ર (યોગનો સમૂહ) કહે છે.—

સિદ્ધૌ ધી ૫ ધર્મ એ કેન્દ્રેષુ બુધવાક્પતિર્નાર્ગવૈઃ ।

યોગો ૧ ડધિયોગો ૨ યોગાધિયોગ ૩ શ્રૈક ૧ દ્વિક ૨ ત્રિકૈઃ ૩ ॥ ૫૮ ॥

અર્થ—બુધ, ગુરુ અને શુક્ર એ ત્રણમાંથી એક ગ્રહ જો પાંચમા, નવમા કે કેન્દ્રમાંના કોઈ પણ સ્થાનમાં હોય તો તે યોગ કહેવાય છે. તેવી જ રીતે (તે જ સ્થાનોમાં) જો બુધ, ગુરુ અને શુક્રમાંના બે ગ્રહો રહ્યા હોય તો અધિયોગ થાય છે, અને તે ત્રણે ગ્રહો તે જ સ્થાનોમાં રહ્યા હોય તો યોગાધિયોગ થાય છે. આ ત્રણેનું ફલ દૈવજ્ઞવલ્લભમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“યોગેન યો યાતિ નૃપોઽરિદેશં, સુખેન સોઽન્યેત્યધિયોગયાતા ।

પ્રાપ્નોતિ કીર્તિં વિજયં ધનં ચ, યોગાધિયોગેન મહીમશોષામ્ ॥ ૧ ॥”

“જે રાજા યોગે કરીને શત્રુના દેશ ઉપર પ્રયાણ કરે છે તે સુખેથી પાઠો આવે છે, અધિયોગમાં યાત્રા કરનાર (રાજા) કીર્તિ, વિજય અને ધન પામે છે, તથા યોગાધિયોગે કરીને સમગ્ર પૃથ્વી પામે છે.”

અહીં આ પ્રમાણે આપ્નાય છે. જો બીજો કોઈ યાત્રાનો યોગ મળે અથવા ન મળે તોપણ જો બુધ, ગુરુ અને શુક્ર એ ત્રણમાંથી કોઈ પણ ગ્રહ ઉપર ગણાવેલાં સ્થાનોમાંથી કોઈ પણ સ્થાને રહ્યો હોય તો તે જ વચ્ચે યાત્રા કરવી શુભ છે, અને બે અથવા ત્રણે ગ્રહો ઉક્ત સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તે ઘણાજ ઉત્તમ છે.

આ ત્રણ યોગો સ્થૂળ દૃષ્ટિએ કહ્યા છે, પણ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ જોતાં તો ત્રણસો ને વેંતા-

લીશ ૩૪૨ યોગો થાય છે. (તેહની અત્રે અતિ આવશ્યકતા નહીં હોવાથી લખ્યા નથી. આ ગ્રંથની મોટી ટીકામાં તે સવિસ્તર આપ્યા છે.)

ગ્રહની દૃષ્ટિની અપેક્ષા રહિત ઉપરના યોગો કહ્યા. હવે ગ્રહની દૃષ્ટિની અપેક્ષા બે યોગ થાય છે તે કહે છે.—

શુક્રં ઝ્યા ર્યા ૧૧ મ્બુ ૪ ગં પશ્યન્ જીવો યાત્રાસુ કેન્દ્રગઃ ।

રાજાં દત્તે જયં ક્રૂરૈઃ કલત્રાદિત્રયાન્યગૈઃ ॥ ૬૦ ॥

અર્થ—યાત્રાલગ્નમાં કેન્દ્રસ્થાને રહેલો ગુરુ ત્રીજા, અગીયારમા અને ચોથા સ્થાનમાં રહેલા શુક્રને જોતો હોય તથા ક્રૂર ગ્રહો સાતમા, આઠમા અને નવમા સિવાયનાં બીજાં સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તે સમયે પ્રયાણ કરનાર રાજાનો જય થાય છે.

બુધો વપુઃ ૧ સુખ ૪ દ્વેષિ ૬ વ્યોમ ૧૦ સ્થો વીક્ષિતઃ શુન્નૈઃ ।

જયાય રાજાં પાપેષુ લગ્ના ૧ સ્ત ૭ વ્યય ૧૨ વર્જિષુ ॥ ૬૧ ॥

અર્થ—પહેલે, ચોથે, ઠેકે કે દશમે સ્થાને રહેલો બુધ શુન્ન ગ્રહો જોયેલો હોય તથા પાપગ્રહો પહેલા, સાતમા અને બારમા સિવાયના બીજાં સ્થાનોમાં રહ્યા હોય તો તે પ્રયાણ કરનાર રાજાને જય આપનારા છે.

હવે સર્વ યોગોનો સાર કહે છે.—

इति सप्तरूपकार्द्वैः सकलश्लोकत्रयेण चोक्तेषु ।

योगेषु राजयोगेष्वपि शुभदा नूचुजाં यात्रा ॥ ૬૨ ॥

અર્થ—આ પ્રમાણે સાત અર્ધા શ્લોકો કરીને તથા ત્રણ આઠા શ્લોકો કરીને યોગો કહ્યા. તે સિવાય રાજયોગોમાં પણ કરેલી યાત્રા રાજાને શુભકારક છે. આ રાજયોગો બૃહત્ જાતકમાં કહ્યા છે. તે પણ યાત્રામાં ઉપયોગી છે.

તે રાજયોગો સર્વે કાર્યમાં ઉપયોગી હોવાથી અત્રે કહે છે.—

“वक्रार्कजार्कगुरुभिः सकलैस्त्रिभिश्च,

स्वोच्चेषु पौरुश नृपाः कथितैकलग्ने ।

छૈકાશ્રિતેષુ ચ તથૈકતમે વિલગ્ને,

સ્વદેવગે શશિનિ પૌરુશ જૂમિપાઃ સ્યુઃ ॥ ૧ ॥”

“શનિ, મંગલ, સૂર્ય અને ગુરુ એ ચારે ગ્રહો પોતપોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહીને તેમાંનો એક એક ગ્રહ લગ્નમાં રહ્યો હોય ત્યારે ચાર રાજયોગો થાય છે, તે ચારે ગ્રહમાંના ત્રણ ગ્રહો પોતપોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહીને તે ત્રણમાંનો એક એક ગ્રહ લગ્નમાં હોય ત્યારે

વાર રાજયોગ થાય છે. આ વન્ને મઠીને સોઠ રાજયોગો થાય છે. તે જ રીતે તે ચાર ગ્રહો માંહેલાં વે ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહીને તેમાંનો એક એક ગ્રહ લગ્નમાં રહ્યો હોય અને ચંદ્ર કર્કમાં રહ્યો હોય ત્યારે વાર રાજયોગો થાય છે, તથા તે ચાર ગ્રહોમાંથી એક એક ગ્રહ ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહીને લગ્નમાં રહ્યો હોય અને કર્ક રાશિમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય ત્યારે ચાર રાજયોગો થાય છે. આ વન્ને મઠીને પણ સોઠ રાજયોગો થાય છે, અને સર્વે મઠીને વત્રીશ થાય છે.” તે નીચે પ્રમાણે.—

મેષમાં સૂર્ય, કર્કમાં ગુરુ, તુલામાં શનિ અને મકરમાં મંગલ, બાકીના ગ્રહો ગમે તે સ્થાને હોય, આ પ્રમાણે ગ્રહની સ્થિતિ હોય ત્યારે જો મેષ લગ્ન હોય તો પહેલો રાજયોગ થયો, કર્ક લગ્નમાં બીજો રાજયોગ થયો, તુલા લગ્નમાં ત્રીજો અને મકર લગ્નમાં ચોથો રાજયોગ થયો. હવે ત્રણ ગ્રહો આશ્રીને વાર રાજયોગો આ પ્રમાણે છે—મેષનો સૂર્ય, કર્કનો ગુરુ, તુલાનો શનિ અને બીજા ગ્રહો ગમે ત્યાં હોય ત્યારે મેષના લગ્નમાં પહેલો, કર્કના લગ્નમાં બીજો અને તુલાના લગ્નમાં ત્રીજો રાજયોગ થયો. ઉપલા ચાર સાથે મેઢવતાં સાત રાજયોગ થયા. હવે મેષનો સૂર્ય, કર્કનો ગુરુ, મકરનો મંગલ અને બીજા ગ્રહો ગમે ત્યાં હોય ત્યારે મેષ લગ્નમાં પહેલો, કર્ક લગ્નમાં બીજો અને મકર લગ્નમાં ત્રીજો રાજયોગ થયો. કુલ ૧૦ થયા. હવે મેષનો સૂર્ય, તુલાનો શનિ, મકરનો મંગલ, બાકીના ગમે ત્યાં હોય ત્યારે મેષ લગ્ન હોય તો પહેલો, તુલા લગ્ન હોય તો બીજો અને મકર લગ્ન હોય તો ત્રીજો રાજયોગ થતાં કુલ ૧૨ રાજયોગ થયા. હવે કર્કનો ગુરુ, તુલાનો શનિ, મકરનો મંગલ અને બીજા ગ્રહો ગમે ત્યાં હોય ત્યારે કર્ક લગ્ન હોય તો પહેલો, તુલા લગ્ન હોય તો બીજો અને મકર લગ્ન હોય તો ત્રીજો રાજયોગ થતાં કુલ ૧૬ રાજયોગ થાય છે.

હવે વે ગ્રહ તથા એક ગ્રહને આશ્રીને સોઠ યોગો આ રીતે થાય છે—કર્કનો ચંદ્ર, મેષનો સૂર્ય, કર્કનો ગુરુ અને બાકીના ગ્રહો ગમે ત્યાં હોય ત્યારે મેષ લગ્ન હોય તો પહેલો યોગ અને કર્ક લગ્ન હોય તો બીજો યોગ. હવે મેષનો સૂર્ય, કર્કનો ચંદ્ર, તુલાનો શનિ, બાકીના ગ્રહો ગમે ત્યાં હોય ત્યારે મેષ લગ્નમાં ત્રીજો અને તુલા લગ્નમાં ચોથો યોગ થાય. હવે મેષનો સૂર્ય, કર્કનો ચંદ્ર અને મકરનો મંગલ હોય ત્યારે મેષ લગ્નમાં પાંચમો અને મકર લગ્નમાં ષષ્ઠો યોગ થાય છે. હવે કર્કમાં ચંદ્ર અને ગુરુ તથા તુલામાં શનિ હોય ત્યારે કર્ક લગ્નમાં સાતમો અને તુલા લગ્નમાં આઠમો યોગ થાય છે. હવે કર્કમાં ગુરુ અને ચંદ્ર તથા મકરમાં મંગલ હોય ત્યારે કર્ક લગ્નમાં નવમો અને મકર લગ્નમાં દશમો યોગ થાય છે. હવે કર્કમાં ચંદ્ર, તુલામાં શનિ અને મકરમાં

मंगळ होय त्यारे तुला लग्नमां अगीयारमो अने मकर लग्नमां वारमो योग थाय ठे. हवे एक ग्रहने आश्रीने चार योगो आ प्रमाणे.—कर्कनो चंद्र अने मेष लग्नमां सूर्य रह्यो होय त्यारे पहेलो, कर्कना लग्नमां चंद्र अने गुरु होय त्यारे बीजो, कर्कनो चंद्र अने तुला लग्नमां शनि होय त्यारे बीजो अने कर्कनो चंद्र तथा मकर लग्नमां मंगळ होय त्यारे चोथो योग थाय ठे. उपरना वार सहित करतां सोळ थाय अने प्रथमना सोळ साथे करतां कुल बरीश राजयोगो थया.

हवे ५२७ राजयोगो थाय ठे ते कहे ठे.—

“वर्गोत्तमगते लग्ने चन्द्रे वा चन्द्रवर्जितैः ।

चतुराद्यैर्ग्रहैर्दृष्टे नृपा द्वाविंशतिः स्मृताः ॥ २ ॥”

“लग्न अथवा चंद्र वर्गोत्तममां रह्या होय, अने ते (लग्न अथवा चंद्र)ने चंद्र विनाना चार, पांच के ठ ग्रहोए जोयेला होय त्यारे बावीश राजयोग थाय ठे.”

जे राशि लग्नमां होय ते राशिना ज नामनो जे नवांश ते वर्गोत्तम कहेवाय ठे, अने ते ज नवांश लग्नमां आव्यो होय तो ते लग्न वर्गोत्तम कहेवाय ठे. ए ज प्रमाणे चंद्रमां पण जाणवुं. लग्न के चंद्र वर्गोत्तमनो होय अने तेना पर चंद्र सिवाय बीजा चार, पांच के ठ ग्रहोनी दृष्टि पन्ती होय तो दरेक लग्नने आश्रीने बावीश बावीश राजयोगो थाय ठे. ते आ प्रमाणे.—लग्न उपर चार ग्रहोनी दृष्टि पन्ती होय तो पंदर जेद थाय ठे, पांचनी दृष्टि पन्ती होय तो ठ जेद अने ठनी दृष्टि पन्ती होय तो एक जेद ए रीते बावीश जेद थाय ठे, एटले के लग्नने रवि, मंगळ, बुध अने गुरुए चार ग्रहोए जोयुं होय त्यारे पहेलो योग थाय ठे. रवि, मंगळ, बुध अने शुक्र जोता होय त्यारे बीजो. रवि, मंगळ, बुध अने शनि जोता होय त्यारे बीजो. रवि, मंगळ, गुरु अने शुक्र जोता होय त्यारे चोथो. रवि, मंगळ, गुरु अने शनि जोता होय त्यारे पांचमो. रवि, मंगळ, शुक्र अने शनि जोता होय त्यारे षष्ठो. रवि, बुध, गुरु अने शुक्र जोता होय त्यारे सातमो. रवि, बुध, गुरु अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे आठमो. रवि, बुध, शुक्र अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे नवमो. रवि, गुरु, शुक्र अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे दशमो. मंगळ, बुध, गुरु अने शुक्रनी दृष्टि होय त्यारे अगीयारमो. मंगळ, बुध, गुरु अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे वारमो. मंगळ, बुध, शुक्र अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे तेरमो. मंगळ, गुरु, शुक्र अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे चौदमो. तथा बुध, गुरु, शुक्र अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे पंदरमो राजयोग थाय ठे. हवे पांच ग्रहोनी दृष्टि करीने ठ योग आ प्रमाणे ठे—रवि, मंगळ, बुध, गुरु अने शुक्रनी दृष्टि पन्ती होय त्यारे पहेलो राजयोग थाय ठे. रवि, मंगळ, बुध, गुरु अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे बीजो. रवि, मंगळ, बुध, शुक्र अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे

ત્રીજો. રવિ, મંગલ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિની દૃષ્ટિ હોય ત્યારે ચોથો. રવિ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિની દૃષ્ટિ હોય ત્યારે પાંચમો. તથા મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિની દૃષ્ટિ હોય ત્યારે ઊંચો રાજયોગ થાય છે. તથા બે ગ્રહો એટલે રવિ, મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિ એ બેની દૃષ્ટિ લગ્ન ઉપર પત્ની હોય ત્યારે એક રાજયોગ થાય છે. આ સર્વે મળીને વાવીશ રાજયોગ થયા. આ વાવીશ યોગો મેષ લગ્નનો વર્ગોત્તમ હોય ત્યારે થયા. એ રીતે વૃષ, મિથુન વિગેરે વારે રાશિના લગ્નને આશ્રીને વાવીશ વાવીશ રાજયોગો થતાં કુલ ૨૬૪ રાજયોગ થાય છે. એ જ રીતે પ્રત્યેક રાશિમાં વર્ગોત્તમ નવાં-શમાં રહેલા ચંદ્રને આશ્રીને પણ ૨૬૪ રાજયોગ થાય છે. તે બન્ને મળીને કુલ ૫૨૮ યોગો થયા.

હવે પાંચ યોગો કહે છે.—

“યમે કુંજેડકેડજે ગવિ શશિનિ તૈરેવ તનુગૈ-
નૃયુક્સિંહાલિસ્થૈઃ શશિજગુરુવક્રૈર્નૃપતયઃ ।
યમેન્દ્ર તુંગેડકે સવિતૃશશિજૌ ષષ્ટજવને,
તુલાડજેન્દ્રદેવૈઃ સસિતકુજજીવૈશ્ચ નરપૌ ॥ ૩ ॥”

“કુંજનો શનિ હોય, મેષમાં સૂર્ય હોય, વૃષમાં ચંદ્ર હોય, મિથુનમાં બુધ હોય, સિંહનો ગુરુ હોય અને વૃશ્ચિકનો મંગલ હોય. આ રીતે ગ્રહો રહેલા હોય અને તેમાં વળી કુંજ લગ્ન હોય તો પહેલો યોગ, મેષ લગ્ન હોય તો વીજો અને વૃષ લગ્ન હોય તો ત્રીજો રાજયોગ થાય છે. તથા શનિ અને ચંદ્ર પોતાના ઊંચ સ્થાનના એટલે કે તુલાનો શનિ અને વૃષનો ચંદ્ર હોય અને વળી લગ્નમાં રહ્યા હોય તથા કન્યા રાશિમાં સૂર્ય અને બુધ હોય, તુલામાં શુક્ર હોય, મેષનો મંગલ હોય, અને કર્કનો ગુરુ હોય. આ પ્રકારની ગ્રહોની સ્થિતિમાં તુલા લગ્ન હોય તો પહેલો યોગ અને વૃષ લગ્ન હોય તો વીજો યોગ. તેને પૂર્વના ત્રણ સાથે ગણતાં પાંચ રાજયોગ થાય છે.”

હવે ત્રણ રાજયોગો કહે છે.—

“કુજે તુલ્કેડકેન્દ્રોર્ધનુષિ યમલગ્ને ચ નૃપતિઃ,
પતિર્જમેશ્ચાન્યઃ ક્ષિતિમુતવિલગ્ને સશશિનિ ।
સચન્દ્રે સૌરેડસ્તે સુરપતિગુરૌ ચાપધરગે,
સ્વતુલ્કસ્થે જાનાબુદયમુપયાતે ક્ષિતિપતિઃ ॥ ૪ ॥”

“મકરનો મંગલ હોય, ધનુષ રાશિમાં સૂર્ય ને ચંદ્ર હોય, કોઈ પણ રાશિમાં રહેલો શનિ લગ્નમાં હોય ત્યારે પહેલો રાજયોગ થાય છે. આ પહેલા યોગમાં જ જો લગ્નમાં

मंगल अने शनि होय तो बीजो योग आय ठे. तुलामां चंद्र अने शनि होय, धनुषमां गुरु होय अने सूर्य पौताना उच्च स्थानमां होइने एटले मेष राशिनो होइने लग्नमां रह्यो होय अर्थात् मेष राशिना लग्नमां सूर्य रह्यो होय त्यारे त्रीजो राजयोग जाणवो.”

हवे फरीने बे राजयोगोने कहे ठे.—

वृषे सेन्दौ लग्ने सवितृगुरुतीक्ष्णांशुतनयैः,

सुह ४ ज्ञाया ७ ख १० स्थैर्जवति नियमान्मानवपतिः ।

मृगे मन्दे लग्ने सहजरिपुधर्मव्ययगतैः,

शशाङ्काद्यैः ख्यातः पृथुगुण्यशाः पुंगणपतिः ॥ ५ ॥

वृष लग्नमां चंद्र होय, सिंहनो सूर्य होय, वृश्चिकनो गुरु होय अने कुंजनो शनि होय त्यारे पहेलो राजयोग आय ठे. मकर लग्नमां शनि होय, मीननो चंद्र होय, मिथुननो मंगल होय, कन्यानो बुध होय, धनुषनो गुरु होय अने शुक्र तथा सूर्य गमे ते स्थाने होय त्यारे बीजो योग आय ठे.

फरीने त्रण राजयोगो कहे ठे.—

हये सेन्दौ जीवे मृगमुखगते ज्मिमतनये,

स्वतुङ्गस्थौ लग्ने जृगुजशशिजावत्र नृपती ।

सुतस्थौ वक्रार्की गुरुशशिसिताश्चापि हिवुके,

बुधे कन्यालग्ने जवति हि नृपोऽन्योऽपि गुणवान् ॥ ६ ॥

धनुषने विषे गुरु अने चंद्र होय, मकरमां मंगल होय, आ प्रमाणे ग्रहनी स्थिति होय त्यारे जो मीन लग्नमां शुक्र होय तो पहेलो अने कन्या लग्नमां बुध होय तो बीजो योग आय ठे. तथा कन्या लग्नमां बुध होय, मकरमां मंगल अने शनि होय, धनुषमां गुरु, चंद्र अने शुक्र होय त्यारे त्रीजो गुणवान् राजयोग आय ठे.

फरीथी त्रण राजयोगो कहे ठे.—

ऊषे सेन्दौ लग्ने घटमृगमृगेन्द्रेषु सहितै-

र्यमारार्कैर्योऽजृत्स खलु मनुजः शास्ति वसुधाम् ।

अजे सारे मूर्त्तौ शशिशृङ्गगते चामरगुरौ,

सुरेज्ये वा लग्ने धरणिपतिरन्योऽपि गुणवान् ॥ ७ ॥

मीन लग्नमां चंद्र होय, कुंजनो शनि होय, मकरनो मंगल होय अने सिंहनो अर्क (सूर्य) होय त्यारे ते माणस पृथ्वीनुं शासन करनार आय ठे. अर्थात् ते राजयोग कहे-वाय ठे. मेष लग्नमां मंगल होय, चंद्रना गृहमां एटले कर्कमां गुरु होय त्यारे बीजो योग आय ठे. अथवा कर्क लग्नमां गुरु होय अने मेषनो मंगल होय त्यारे त्रीजो राजयोग आय ठे.

કર્કેણ લગ્ને તત્થે જીવે ચન્દ્રસિતજૈરાયપ્રાપ્તૈઃ ।

મેષગતેઽર્કે જાતં વિન્દ્યાદિક્રમયુક્તં પૃથિવીનાથમ્ ॥ ૮ ॥

કર્ક લગ્નમાં ગુરુ હોય, વૃષમાં ચંદ્ર, શુક્ર અને બુધ હોય તથા મેષમાં સૂર્ય હોય ત્યારે પરાક્રમવને યુક્ત એવા પૃથ્વીનાથને થયેલો જાણવો એટલે રાજયોગ થયો જાણવો.

મૃગમુખેઽર્કતનયે નનુ સંથે, ળગકુલીરહરયોઽધિપયુક્તાઃ ।

મિથુનતૌલિસદિતૌ બુધશુક્રૌ, યદિ તતઃ પૃથુયશઃ પૃથિવીશઃ ॥ ૯ ॥

મકર લગ્નમાં શનિ રહેલો હોય, મેષનો મંગલ હોય, કર્કનો ચંદ્ર હોય, સિંહનો સૂર્ય હોય, મિથુનનો બુધ હોય અને તુલાનો શુક્ર હોય ત્યારે મોટા યશને કરનારો રાજયોગ થાય છે.

સ્વોચ્ચસંથે બુધે લગ્ને ઋગૌ મેષૂરણશ્રિતે ।

સર્જીવેઽસ્તે નિશાનાથે રાજા મન્દારયોર્મૃગે ॥ ૧૦ ॥

કન્યા લગ્નમાં બુધ હોય, મિથુનનો શુક્ર હોય, મીન રાશિમાં ગુરુ અને ચંદ્ર હોય તથા મકર રાશિમાં શનિ અને મંગલ હોય ત્યારે રાજયોગ થાય છે. આ સર્વે મઢીને ૧૭૯ યોગો થાય છે.

આ પ્રથમ જાંગાના રાજયોગોનું ફલ કહે છે.—

અપિ સ્વલકુલજાતા માનવા રાજ્યજાજઃ,

કિમુત નૃપકુલોત્થાઃ પ્રોક્તઋપાલયોગૈઃ ।

નૃપતિકુલસમુત્થાઃ પાર્થિવા વદ્યમાણૈ—

ર્જવતિ નૃપતિતુલ્યસ્તેષ્વઋપાલપુત્રઃ ॥ ૧૧ ॥

આ ઉપર કહેલા રાજયોગો કરીને સામાન્ય કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા માણસો પણ રાજ્યને જોગવનારા થાય છે, તો દ્વિત્રિય કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા માણસો રાજા થાય તેમાં શું કહેવું? તથા હવે પછી કહેવાશે એવા યોગો કરીને રાજકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા માણસો રાજા થાય છે, અને બીજા કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા માણસો રાજાની તુલ્ય (જેવા) થાય છે.

તે યોગો આ પ્રમાણે છે.—

સ્વોચ્ચર્ષત્રિકોણગૈર્વલિષ્ઠૈસ્ત્રયાદૈર્ઋપતિવંશજા નરેન્દ્રાઃ ।

પદ્માદિજિરન્યવંશજા હીનૈર્વિત્તયુતા ન ઋમિપાલાઃ ॥ ૧૨ ॥

બલ્લાન્ એવા ત્રણ કે ચાર મહો પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં, પોતાના ગૃહમાં કે પોતાના ત્રિકોણમાં રહેલા હોય તો દ્વિત્રિય વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા માણસો રાજા થાય છે, અને પાંચ, ષઠ કે સાત બલ્લાન્ મહો ઉપરનાં ત્રણ સ્થાનોમાં રહ્યા હોય તો સામાન્ય વંશમાં

उत्पन्न अयेला माणसो पण राजा आय ठे, परंतु ते ग्रहो पोताना उच्च विगेरे स्थानमां रह्या ठतां पण जो बळहीन होय तो तेउ धनवान् आय ठे, पण राजा अतानथी. अहीं त्रणथी सात सुधीना पांच राजयोग आय ठे.

सिंहस्थेऽर्केऽजेन्दौ लग्ने जौमे स्वोच्चे कुंजे मन्दे ।

चापं प्राप्ते जीवे राज्ञः पुत्रं विद्याद्भूमेर्नाथम् ॥ १३ ॥

मेष लग्नमां चंद्र होय, सिंह राशिनो सूर्य होय, मंगळ पोताना उच्च स्थाननो होय, कुंजनो शनि होय तथा धनुष राशिनो गुरु होय त्यारे राजवंशमां उत्पन्न अयेलो पुत्र जूमिनो नाथ आय ठे एम जाणवुं. अर्थात् राजयोग आय ठे.

फरीथी वे राजयोगोने कहे ठे.—

स्वर्द्धे शुके पातालस्थे धर्मस्थानं प्राप्ते चन्द्रे ।

दुश्चिक्त्यांगप्राप्तिप्राप्तैः शेषैर्जातः स्वामी जूमेः ॥ १४ ॥

ज्यारे कुंज लग्न होय त्यारे जो पाताल (चोथा) स्थाने एटले वृष राशिमां शुक्र रह्यो होय, धर्मस्थानमां एटले तुला राशिमां चंद्र रह्यो होय, अने बाकीना एटले रवि, मंगळ, बुध, गुरु अने शनि ए ग्रहो त्रीजा, पहेला अने अगीयारमा स्थानमां एटले मेष, कुंज अने धनुष राशिमां रह्या होय तो राजयोग आय ठे. वळी ज्यारे कर्क लग्न होय त्यारे जो पाताल (चोथा) स्थाने एटले तुला राशिमां शुक्र होय, मीनमां चंद्र होय अने बाकीना रवि विगेरे ग्रहो कन्या, कर्क अने वृष राशिमां होय तोपण ते राजयोग कहे-वाय ठे. सर्व मळीने आठ राजयोग थया.

सौम्ये वीर्ययुते तनुसंस्थे वीर्याढ्ये च शुभे सुकृतस्थे ।

धर्मार्थोपचयेष्वथ शेषैर्धर्मात्मना नृपजः पृथिवीशः ॥ १५ ॥

लग्नमां बुध बळवान् होय, नवमा स्थानमां शुक्र के गुरु बळवान् थइने रह्यो होय अने बाकीना ग्रहो नवमा, बीजा, त्रीजा, ठठा, दशमा अने अगीयारमा स्थानमां रह्या होय तो ह्त्रियनो पुत्र पृथ्वीपति आय ठे, एटले राजयोग आय ठे. सर्व मळीने नव राजयोग थया.

हवे बीजा वे राजयोग कहे ठे.—

वृषोदये मूर्तिधनारिखाजगैः शशांकजीवार्कसुताऽपरैर्नृपः ।

सुखे गुरौ खे शशितीक्ष्णदीधिति यमोदये लाजगतैर्नृपोऽपरैः ॥ १६ ॥

वृष लग्नमां चंद्र होय, मिथुनमां गुरु होय, तुळानो शनि होय अने मीनमां बीजा एटले रवि, मंगळ, बुध अने शुक्र होय तो राजयोग आय ठे. तथा लग्नमां शनि होय, चोथा स्थानमां गुरु होय, दशमा स्थानमां सूर्य अने चंद्र होय तथा अगीयारमा स्था-

નમાં મંગલ, બુધ અને શુક્ર હોય ત્યારે પણ રાજયોગ થાય છે. સર્વ મઠીને અગીયાર રાજયોગ થયા.

ફરીને બીજા બે રાજયોગ કહે છે.—

મેષૂરણા ૧૦ ય ૧૧ તનુ ૧ ગાઃ શશિમન્દજીવા,

ફારૌ ધને સિતરવી દિબુકે નરેન્દ્રમ્ ।

વક્રાસિતૌ શશિસુરેજ્યસિતાર્કસૌમ્યા,

હોરા ૧ સુલા ૪ સ્ત ૭ શુજ ૯ લા ૧૦ સિ ૧૧ ગતાઃ પ્રજેશમ્ ॥ ૧૭ ॥

દશમા સ્થાનમાં ચંદ્ર હોય, અગીયારમે શનિ હોય, લગ્નમાં ગુરુ હોય, બીજે બુધ અને મંગલ હોય તથા ચોથે સ્થાને શુક્ર અને રવિ હોય ત્યારે રાજયોગ થાય છે. વઠી હોરામાં એટલે લગ્નમાં મંગલ અને શનિ હોય, ચોથે ચંદ્ર હોય, સાતમે ગુરુ હોય, નવમે શુક્ર હોય, દશમે સૂર્ય હોય અને અગીયારમે બુધ હોય ત્યારે પણ રાજયોગ થાય છે. આ સર્વે મઠીને બીજા જાંગામાં તેર રાજયોગ છે.

હવે પ્રસંગને અનુસરીને બીજા યોગો કહે છે.—

ગુરુસિતબુધલગ્ને સપ્તમસ્થેઽર્કપુત્રે

વિયતિ દિવસનાથે જોગિનાં જન્મ વિદ્યાત્ ।

શુજબલયુતકેન્દ્રૈઃ કૂરજસ્થૈશ્ચ પાપૈ—

ર્વજતિ શવરદસ્યુસ્વામિતામર્થજાક્ ચ ॥ ૧૮ ॥

લગ્નમાં ગુરુ, શુક્ર કે બુધ એમાંનો કોઈ પણ હોય અથવા ગુરુ, શુક્ર કે બુધનું લગ્ન હોય એટલે કે ધનુષ, મીન, વૃષ, તુલા, મિથુન કે કન્યા રાશિનું લગ્ન હોય, તેમજ સાતમે શનિ હોય તથા દશમે સૂર્ય હોય, આ પ્રમાણે યોગ હોય ત્યારે તે સમયે ઉત્પન્ન થયેલા માણસો જોગવાળા થાય છે. વઠી શુજ ગ્રહોની રાશિનું (ઉપર કહી તે જ) બઢવાનું હોય તથા કેન્દ્રમાં હોય અને વઠી કૂર ગ્રહો કૂર ગ્રહની રાશિમાં રહેલા હોય ત્યારે આ પ્રકારના યોગમાં ઉત્પન્ન થયેલ માણસ જીલ્લોનો અને ચોરોનો સ્વામી થાય છે તથા ધનવાન થાય છે. આ પ્રમાણે બૃહત્ જાતકમાં કહેલા રાજયોગો કહ્યા.

હવે બીજા પણ રાજયોગો આ પ્રમાણે છે.—

લગ્ને શૌરિસ્તથા ચન્દ્રસ્ત્રિકોણે જીવજાસ્કરૌ ।

કર્મસ્થાને જવેન્નૌમો રાજયોગસ્તદા જવેત્ ॥ ૧ ॥

લગ્નમાં શનિ તથા ચંદ્ર હોય, ત્રિકોણમાં ગુરુ તથા સૂર્ય હોય અને દશમા સ્થાનમાં મંગલ હોય ત્યારે રાજયોગ ૧ થાય છે.

धने चन्द्रशनी मेघे जीवः खे राहुजार्गवौ ।

अथवा दशमे जीवबुधशुक्रास्तथा शशी ॥ १ ॥

धन राशिमां चंद्र અને શનિ હોય, મેળનો ગુરુ હોય અને દશમે સ્થાને રાહુ તથા શુક્ર હોય ત્યારે રાજયોગ આય છે. ૧. અથવા દશમે સ્થાને ગુરુ, બુધ, શુક્ર અને ચંદ્ર હોય ત્યારે પણ રાજયોગ આય છે. ૨.

અથવા દશમે શાર્કૌ જૌમરાહુ ચ ષષ્ઠગૌ ।

રાજયોગેષ્વેષુ જાતા રાજાનઃ સ્યુર્નરોત્તમાઃ ॥ ૩ ॥

અથવા દશમે સ્થાને બુધ અને સૂર્ય હોય તથા મંગલ અને રાહુ ઠંઠે સ્થાને રહ્યા હોય તોપણ રાજયોગ આય છે. ૪. આ રાજયોગોમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઉત્તમ માણસો રાજા આય છે.

આદૌ જીવઃ સિતઃ પ્રાન્તે યથામધ્યે નિરન્તરમ્ ।

રાજયોગં વિજાનીયાઃ કુટુંબવલ્લવર્દનમ્ ॥ ૪ ॥

પ્રથમ ગુરુ અને ઠેમે શુક્ર તથા મધ્યમાં જેમ ઘટે તેમ નિરંતર ગ્રહો હોય તો તે રાજ-યોગ જાણવો. આ રાજયોગમાં કુટુંબ અને વલ્લની વૃદ્ધિ આય છે.

સહજસ્થો યદા જીવો મૃત્યુસ્થાને યદા સિતઃ ।

નિરન્તરં ગ્રહા મધ્યે રાજા જવતિ નિશ્ચિતમ્ ॥ ૫ ॥

ત્રીજે સ્થાને ગુરુ હોય, આઠમે સ્થાને શુક્ર હોય અને બીજા ગ્રહો નિરંતર (આંતરા રહિત) મધ્ય જાગમાં હોય તો તે અવશ્ય રાજા આય છે. અર્થાત્ એ રાજયોગ કહેવાય છે.

આદૌ જીવઃ પञ्चમે વા દશમે ચન્દ્રમા જવેત્ ।

રાજ્યવાન્ સ્યાન્મહાબુદ્ધિસ્તપસ્વી વા જિતેન્દ્રિયઃ ॥ ૬ ॥

પહેલા અથવા પાંચમા સ્થાનમાં ગુરુ હોય અને દશમા સ્થાનમાં ચંદ્ર હોય તો તે રાજ્યવાન્ અને બુદ્ધિમાન્ આય છે, અથવા જિતેન્દ્રિય તપસ્વી આય છે.

સ્વદેવસ્થા યદા જીવબુધસૂર્યસુતાસ્તદા ।

જાતકસ્ય સુદીર્ઘાયુઃ સંપદશ્ચ પદે પદે ॥ ૭ ॥

જ્યારે ગુરુ, બુધ અને શનિ પોતપોતાના સ્થાનમાં રહ્યા હોય ત્યારે તેવા યોગમાં ઉત્પન્ન થયેલો માણસ દીર્ઘાયુષ્ય આય છે તથા તેને સ્થાને સ્થાને સંપત્તિ મળે છે.

દ્વિતીયે સુતે ધર્મે કર્મણ્યપિ યદા ગ્રહાઃ ।

રાજયોગં વિજાનીયા જાતસ્ત્રોત્કટો જવેત્ ॥ ૮ ॥

બીજા, ત્રીજા, પાંચમા, નવમા અને દશમા સ્થાનમાં જ્યારે ગ્રહો રહેલા હોય ત્યારે તે રાજયોગ જાણવો. તેમાં ઉત્પન્ન થયેલો મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ આય છે.

ધને વ્યયે યદા લગ્ને સપ્તમે જવને ગ્રહાઃ ।

ઊત્તરયોગસ્તદા નીચકુલોઽપિ નૃપતિર્જવેત્ ॥ ૯ ॥

બીજા, બારમા, પહેલા અને સાતમા જવનમાં ગ્રહો રહેલા હોય ત્યારે ઊત્તરયોગ થાય છે. તેમાં ઉત્પન્ન થયેલો નીચ કુલવાલો પણ રાજા થાય છે.

સિંહે જીવસ્તથા શુક્રઃ કન્યાયાં મિથુને શનિઃ ।

સ્વદેત્રે હિબુકે જૌમઃ સ પુમાન્નાયકો જવેત્ ॥ ૧૦ ॥

સિંહ રાશિનો ગુરુ હોય, કન્યાનો શુક્ર હોય, મિથુનનો શનિ હોય અને ચોથા સ્થાનમાં મેષ અથવા વૃશ્ચિકનો મંગલ હોય તો તેમાં જન્મેલો પુરુષ નાયક (રાજા) થાય છે.

કન્યાયાં શૌરિચન્દ્રૌ ચ મૃગે જૌમો ઘટે તમઃ ।

સિંહે જીવો જવેજ્ઞાતો રાજા શત્રુઘ્નકરઃ ॥ ૧૧ ॥

કન્યા રાશિમાં શનિ અને ચંદ્ર હોય, મકરનો મંગલ હોય, કુંજનો રાહુ હોય તથા સિંહનો ગુરુ હોય એવા યોગમાં ઉત્પન્ન થયેલો માણસ શત્રુનો ઘ્ન કરનારો રાજા થાય છે.

શુક્રો જીવો રવિજૌમો ધને મકરકુંજયોઃ ।

મીને ચ વત્સરે ત્રિંશે જાતઃ સ્યાત્સર્વકર્મકૃત્ ॥ ૧૨ ॥

ધન, મકર, કુંજ અને મીન રાશિમાં અનુક્રમે શુક્ર, ગુરુ, રવિ અને મંગલ હોય તો તે યોગમાં ઉત્પન્ન થયેલો માણસ ત્રીશ વર્ષનો થાય ત્યારે સર્વ કાર્યને કરનારો (સમર્થ) થાય છે.

લગ્ને સૌરિસ્તથા ચન્દ્રશ્ચાષ્ટમે જવને સિતઃ ।

રાજમાન્યો મહાકામી જોગપત્નીરતસ્તથા ॥ ૧૩ ॥

લગ્નમાં શનિ અને ચંદ્ર હોય તથા આઠમા જવનમાં શુક્ર હોય તો તે યોગમાં ઉત્પન્ન થયેલો મનુષ્ય રાજાને માન્ય થાય છે, મોટી કામનાવાલો તથા જોગ અને પત્નીમાં આસક્ત થાય છે.

મિથુને ચ યદા રાહુઃ સિંહસ્થો જ્ઞમિનન્દનઃ ।

વૃશ્ચિકે ચ યદા જીવઃ સ પુમાન્નૃપતિર્જવેત્ ॥ ૧૪ ॥

મિથુનમાં રાહુ હોય, સિંહમાં મંગલ હોય અને વૃશ્ચિકમાં ગુરુ હોય ત્યારે તે યોગમાં ઉત્પન્ન થયેલો માણસ રાજા થાય છે.

સ્વગૃહે ચ ધને જીવસ્તુલાયાં ચ જવેત્સિતઃ ।

શૌરિર્મકરે મિથુને ચન્દ્રઃ સ્યાદ્રાજયોગકૃત્ ॥ ૧૫ ॥

પોતાના ગૃહમાં કે ધન રાશિમાં ગુરુ હોય, તુલામાં શુક્ર હોય, મકરમાં શનિ હોય અને મિથુનમાં ચંદ્ર હોય તો તે રાજયોગ કરનારો છે.

युग्मे शशी वृषे जीवः सिंहे शौरिर्मृगे कुजः ।

शुक्रस्तुलायां कन्यायां बुधाकौ राज्ययोगदाः ॥ १६ ॥

मिथुननो चंद्र, वृषजनो गुरु, सिंहनो शनि, मकरनो मंगल, तुलानो शुक्र अने कन्याना बुध तथा सूर्य होय तो ते राजयोगने आपनारा ठे.

धने शुक्रश्च जौमश्च मीने जीवस्तुल्ये बुधः ।

नीचश्चन्द्रो रवेर्युक्तो राजयोगोऽभिधीयते ॥ १७ ॥

धननो शुक्र तथा मंगल होय, मीननो गुरु होय, तुलानो बुध होय तथा नीचनो चंद्र सूर्ये करीने युक्त होय तो ते राजयोग कहेवाय ठे.

मीने शुक्रो बुधश्चान्ते लग्ने सूर्यो धने शशी ।

सहजे च जवेज्जौमो राजयोगं प्रचक्षते ॥ १८ ॥

मीननो शुक्र होय, बारमे बुध होय, लग्नमां सूर्य होय, धनमां चंद्र होय तथा त्रीजा स्थानमां मंगल होय तो ते राजयोग कहेवाय ठे.

प्रातृस्थाने यदा जीवो लाजस्थाने शशी जवेत् ।

उच्चेषु वा शुक्राः केन्द्रे लग्ने वा जीव एककः ॥ १९ ॥

त्रीजा जवनमां गुरु होय अने अगीयारमा जवनमां चंद्र होय, अथवा उच्च स्थानमां शुक्र ग्रहो होय अने केन्द्रमां के लग्नमां एकलो गुरु होय तो राजयोग आय ठे.

अथवा.—

सिंहे जीवस्तुलाकीटधनुर्मकरकेषु च ।

ग्रहाः स्थाने तदा जातो देशजोगी जवेन्नरः ॥ २० ॥

सिंहनो गुरु होय तथा तुला, वृश्चिक, धन अने मकरमां पोतपोताना स्थानना ग्रहो होय तेवा योगमां उत्पन्न अयेलो मनुष्य देशनो जोगी (स्वामी) आय ठे.

विद्यास्थाने यदा सौम्याः कर्मस्थाने च चन्द्रमाः ।

धर्मस्थाने पुनः सौम्यास्तदा राज्यं विधीयते ॥ २१ ॥

पांचमा स्थानमां सौम्य ग्रहो होय, दशमा स्थानमां चंद्र होय अने नवमा स्थानमां सौम्य ग्रहो होय तेवा योगमां उत्पन्न अयेलाने राजयोग कहेलो ठे.

युग्मे वृषे मेषमीने कुंजे च मकरे ग्रहाः ।

यदा इगुरुशुक्रेन्द्राहवः स्युश्चतुष्टये ॥ २२ ॥

मिथुन, वृष, मेष, मीन, कुंज अने मकरमां सर्व ग्रहो रहेला होय अथवा बुध, गुरु, शुक्र, चंद्र अने राहु ए ग्रहो चतुष्टयमां एटले पहेला, चोथा, सातमा अने दशमा स्थानमां रह्या होय तो राजयोग आय ठे.

યદ્વા તુર્યે સિતારેન્દ્રગુર્વર્કશનયઃ સ્થિતાઃ ।

યોગેષ્વેતેષુ યે જાતાસ્તેષાં સ્યાદ્રાજયોગિતા ॥ ૨૩ ॥

અથવા ચોથા સ્થાનમાં શુક્ર, મંગલ, ચંદ્ર, ગુરુ, રવિ અને શનિ રહેલા હોય તો આ યોગોમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યોને રાજયોગ આપે છે.

જન્મચતુર્થે જવને જાર્ગવરવિરાદુચન્દ્રજૈમેષુ ।

જાતો બુધયુક્તેષુ ચ પૃથ્વીપાલો જવેત્પુરુષઃ ॥ ૨૪ ॥

જન્મકુંડલીના ચોથા જવનમાં બુધની સાથે શુક્ર, રવિ, રાહુ, ચંદ્ર કે મંગલ રહ્યા હોય તો તે યોગમાં ઉત્પન્ન થયેલો પુરુષ પૃથ્વીપાલ (રાજા) આપે છે.

જન્મચતુર્થે જવને જાર્ગવગુરુચન્દ્રજૈમશનિયુક્તઃ ।

જાતં વિદધાતિ રવિઃ પૃથ્વીપાલં ન સન્દેહઃ ॥ ૨૫ ॥

જન્મકુંડલીના ચોથા જવનમાં રવિની સાથે શુક્ર, ગુરુ, ચંદ્ર, મંગલ કે શનિ રહ્યો હોય તો તે યોગ પૃથ્વીપાલને કરનારો છે. એમાં કાંઈ સંદેહ નથી.

ધને વ્યયેઽષ્ટમે પદ્ધે સૌમ્યકૂરા યુતા યદિ ।

યજ્ઞાત્સ પુરુષો રક્ષૈશ્વરઃ કુલવર્ધનઃ ॥ ૨૬ ॥

બીજા, બારમા, આઠમા અને ઠાઠા સ્થાનમાં જો સૌમ્ય તથા કૂર ગ્રહો સાથે રહ્યા હોય તો તે યોગમાં ઉત્પન્ન થયેલા પુરુષનું યજ્ઞથી રક્ષણ કરવું, કારણ કે તે કુલને વૃદ્ધિ પમારનાર રાજા આપે છે.

તૃતીયે વૈકાદશે વા ત્રિકોણે વા જવેદ્યદિ ।

સપ્તમે વા જવેજીવઃ સુરૂપો રાજમાનિતઃ ॥ ૨૭ ॥

ત્રીજા, અગીયારમા, ત્રિકોણ (નવમા, પાંચમા) કે સાતમા સ્થાનમાં ગુરુ હોય તો તેમાં ઉત્પન્ન થયેલો પુરુષ સારા રૂપવાળો અને રાજાનો માનીતો આપે છે.

ગુરુર્લગ્ને ધને કૂરો વ્યયે કૂરો જવેત્પુનઃ ।

સપ્તમે જવને કૂરો ધનસૌજાગ્યજાતકમ્ ॥ ૨૮ ॥

છપ્પમાં ગુરુ, ધનમાં કૂર, વ્યયમાં (બારમામાં) કૂર અને સાતમા જવનમાં કૂર ગ્રહ હોય ત્યારે તે યોગ ધન અને સૌજાગ્યને વૃદ્ધિ કરનારો છે. આ પ્રમાણે બીજા ગ્રંથમાં કહેલા કુલ પદ્ધતીશ રાજયોગો આપે છે.

પૂર્ણજન્મ જ્યોતિષમાં બે રાજયોગો આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—

યદિ સર્વગ્રહદૃષ્ટિર્લગ્ને પરિપતતિ દૈવતવશેન ।

તન્નવતિ નૃપતિયોગઃ કહ્યાણપરંપરાહેતુઃ ॥ ૨૯ ॥

અન્યોન્યસ્યોચ્ચરાશિસ્થૌ યદિ સ્યાતાં ગ્રહૌ તદા ।

રાજયોગં જિનાઃ પ્રાદુર્દર્શને તુ મહાફલમ્ ॥ ૩૦ ॥

जो लग्नमां जवितव्यताना वशथी सर्व ग्रहोनी दृष्टि परती होय तो कइयाणनी परंपरानो हेतुरूप राजयोग आय ठे. १. परस्परना वन्ने ग्रहो जो उंच राशिमां रहेला होय तो ते योगने जिनेश्वरो राजयोग कहे ठे. तेमनुं परस्पर दर्शन तो महा फळवाळुं ठे. २.

हवे बीजा ठ योगो कहे ठे.—

रविवर्जं द्वादशगैरनुफाश्चन्द्राद्वितीयगैः सुनुफाः ।

उज्जयस्थितैर्दुरधरा केमद्रुममन्यथैतेन्यः ॥ ३१ ॥

जन्मपत्रिकामां जे स्थाने चंद्र रह्यो होय ते स्थानथी बारमे स्थाने सूर्य विनानो बीजो कोइ पण ग्रह रहेलो होय तो ते अनुफा नामनो योग कहेवाय ठे. चंद्रथी बीजे स्थाने जो रवि सिवाय कोइ पण ग्रह रह्यो होय तो सुनुफा नामनो योग आय ठे. चंद्रथी बारमा अने बीजा ए वन्ने स्थानोमां जो रवि सिवाय कोइ पण ग्रह रह्या होय तो ते दुरधरा योग कहेवाय ठे अने अन्यथा एटले चंद्रथी बारमे तथा बीजे स्थाने रवि सिवायनो कोइ पण ग्रह रह्यो न होय तो केमद्रुम नामनो योग आय ठे.

सूर्याध्ययगैर्वींशिद्वितीयगैश्चन्द्रवर्जितैर्वेशिः ।

उज्जयस्थैरुज्जयचरी राजयोगाः परुष्यमी ॥ ३२ ॥

जन्मपत्रिकामां सूर्य जे स्थाने रहेलो होय ते स्थानथी बारमे स्थाने चंद्र सिवाय बीजो कोइ ग्रह रह्यो होय तो वेशि नामनो योग आय ठे, अने एज रीते बीजे स्थाने कोइ ग्रह रह्यो होय तो वेशि योग आय ठे, तथा बारमा, अने बीजा ए वन्ने स्थानमां चंद्र सिवायना कोइ ग्रह रह्या होय तो उज्जयचरी योग आय ठे. आ ठए योगो राजयोग कहेवाय ठे. अही मूल श्लोकमांज ठनी संख्या बतावी होवाथी सातमो केमद्रुम योग (उपरना श्लोकमां कहेलो चोथो योग) अधम एटले अशुज ठे एम जाणवुं. चंद्र उपर सर्व ग्रहोनी दृष्टि परती होय तो तेज योग जग्न केमद्रुम नामनो राजयोग आय ठे. आ साते राजयोगो जातकमां कहेला ठे. लख तो कहे ठे के—“केंद्रस्थान के चंद्रनुं स्थान कोइ पण ग्रहवने युक्त होय तो केमद्रुम योग अतो नथी.” आ प्रमाणे कुल ४० राजयोग आय ठे. यात्राना योगो सहितं सर्व योगो मळीने कुल ९०६ योगो थया.

हवे मूल ग्रंथकार चित्तनी शुद्धि सर्व निमित्तो करतां बळवान् ठे ते कहे ठे.—

सकलैष्वपि कार्येषु यात्रायां च विशेषतः ।

निमित्तान्यप्यतिक्रम्य चित्तोत्साहः प्रगड्जते ॥ ६३ ॥

अर्थ—सर्व कार्योमां तथा विशेषे करीने यात्रामां तो सर्व निमित्तोने उल्लंघन करीने चित्तनो उत्साहज अधिक फळदायक ठे. जो के निमित्त एटले शरीरना कावा तथा

જમણા અંગનું ફરકવું વિગેરે કહેવાય છે તથા અંગનો સ્પર્શ વિગેરે ઇંગિત કહેવાય છે, ડુર્ગા વિગેરે શકુન કહેવાય છે અને લગ્ન વિગેરે જ્યોતિષ કહેવાય છે તોપણ અહીં અજ્ઞેદ કટપનાય કરીને તે સર્વે નિમિત્ત શબ્દથીજ જાણી લેવાં.

હવે યાત્રામાં દિશાનો વિજાગ બતાવે છે.—

ऐन्द्रादि ४ दिक्षु मातङ्ग १ रथा २ श्व ३ नरवाहनैः ४ ।

वजेत्क्रमेण जूपालो दिक्पालोद्वासिमानसः ॥ ६४ ॥

અર્થ—રાજાએ પૂર્વ દિશામાં હસ્તીવરને, દક્ષિણમાં રથવરને, પશ્ચિમમાં અશ્વવરને અને ઉત્તરમાં શિબિકાદિકવરને દિક્પાલનું મનમાં સ્મરણ કરતાં પ્રયાણ કરવું. અહીં દિક્પાલ એટલે જવાની દિશાનો પતિ જાણવો. તે દિક્પતિ આ પ્રમાણે છે.—“પૂર્વનો ઇન્દ્ર, અગ્નિ સ્વૂણાનો અગ્નિ, દક્ષિણનો યમ, નૈર્ઋત્યનો નૈર્ઋત, પશ્ચિમનો વરુણ, વાયવ્યનો વાયુ, ઉત્તરનો કુબેર અને ઈશાન સ્વૂણાનો સ્વામી ઈશાન છે.” આમાંની જે દિશામાં જવું હોય તે દિશાના સ્વામીનું તથા સૂર્યાદિક ગ્રહોનું આનંદપૂર્વક ધ્યાન કરતાં પ્રયાણ કરવું. રત્નમાલામાં પણ કહ્યું છે કે—

“ध्यायन्नाशाधीश्वरं हृष्टचेताः, क्षोणीपालो निर्विलम्बं प्रयायात् ।”

“હર્ષયુક્ત ચિત્તથી દિશાના સ્વામીનું ધ્યાન કરતાં રાજાએ વિલંબ વિનાજ પ્રયાણ કરવું.”

॥ इति गमधारम् । ७

॥ अथ वास्तुधारम् ॥ ८

આ પ્રમાણે ગમધાર (યાત્રાધાર) કહ્યું. હવે વાસ્તુધાર કહે છે.—

वास्तु नव्यं विचूत्यायुःकीर्तिकामो निवेशयेत् ।

ज्ञात्वाऽऽय १ र्क्ष २ व्ययां ३ शां ४ स्तु चन्द्र ५ ताराबले ६ अपि ॥ ६५ ॥

અર્થ—સંપત્તિ, આયુષ્ય અને કીર્તિની કામના (જ્ઞા) વાળાએ આય ૧, નક્ષત્ર ૨, વ્યય ૩, અંશ ૪, ચંદ્રબલ ૫ અને તારાબલ જાણીને નવીન વાસ્તુ કરવું.

ઘર, હાટ (ડુકાન) અને પ્રાસાદ વિગેરે વાસ્તુ કહેવાય છે. સંપત્તિ વિગેરે શબ્દોથી ગ્રંથકારે આ પ્રમાણે સૂચવ્યું છે.—

“कार्यसिद्धिसुखायूंषि निमित्तशकुनादिभिः ।

ज्ञात्वा प्रष्टुर्गृहारंजे कीर्तयेत् समयं सुधीः ॥”

“વિદ્યાને (જોશીય) પૂઠનાર ગૃહસ્થની કાર્યસિદ્ધિ, સુખ અને આયુષ્યાદિકને નિમિત્ત તથા શકુન વિગેરેવરને જાણીને ગૃહને આરંજ કરવાનો સમય કહેવો.”

अहीं “शकुनादिजिः” ए ठेकाणे आदि शब्द लखेखो ठे तेथी अंगस्पर्शादिक ग्रहण करवा. अहीं कोइ शंका करे के अंगस्पर्श करीने शी रीते निर्णय आय ? ते उपर लघु जातकमां कहुं ठे के—

“शीर्ष १ मुख २ बाहु ३ हृदयो ४ दराणि ५ कटि ६ वस्ति ७ गुह्य ८ संज्ञानि ।

ऊरू ९ जानू १० जंघे ११ चरणा १२ विति राशयोऽजाद्याः ॥”

“शीर्ष १, मुख २, बाहु ३, हृदय ४, उदर ५, कटि ६, वस्ति ७, गुह्य ८, ऊरू ९, जानू १०, जंघा ११ अने चरण १२ आ प्रमाणे मेषथी आरंजीने मीन पर्यंत वारे राशिमां अनुक्रमे अंगो जाणवां.” अहीं मेषने आरंजीने एम कहुं ठे तोपण जे तात्काळिक लग्न होय तेज मस्तक जाणवुं, अने त्यारपणी अनुक्रमे बीजां अंगो जाणवां. (एटखे के कोइ गृहस्थ गृहारंजना समयने पूठवा आवे ते वखते विधाने प्रश्नकुंठळी करवी. तेमां जे लग्न आवे ते राशिनेज शिर गणवुं अने त्यारपणीनी राशिउने अनुक्रमे मुख विगेरे चरण पर्यंत गणवां.) त्यारपणी—

“काक्षपुंसो यदङ्गं तत्प्रष्टा स्पृशति चेच्छुचैः ।

युक्तं विद्वोक्तं वापि सद्गनिर्माणमादिशेत् ॥”

“उपर प्रमाणे अयेखा काळपुरुषना जे कोइ अंगने पूठनार स्पर्श करे ते अंग शुच ग्रहोए युक्त होय अथवा तेनी दृष्टि पकती होय तो ते प्रमाणे तेने गृहारंजनो समय कहेवो.” आ प्रमाणे दैवज्ञवद्वजमां कहुं ठे.

हवे आय विगेरेनेज कहे ठे.—

ध्वजो १ धूमो २ हरिः ३ श्वा ४ गौः ५ खरो ६ हस्ती ७ दिकः ८ क्रमात् ।

पूर्वादिबलिनोऽष्टाया विषमास्तेषु शोचनाः ॥ ६६ ॥

अर्थ—ध्वज १, धूम २, हरि (सिंह) ३, श्वा (कूतरो) ४, गो (गाय-बळद) ५, खर (गधेको) ६, हस्ती ७ अने दिक (कागको) ८ आ आठ आयो अनुक्रमे पूर्वादिक दिशाउमां बळवान् ठे. तेमांना विषम आयो (एकी आयो) सारा ठे.

आ आठ आयो पूर्व, अग्नि विगेरे अनुक्रमथी आठ दिशाउमां बळवान् ठे, कारण के तेउ सर्वदा ते ते दिशामांज रहेला ठे. कहुं ठे के—

“ईशानान्ते च दिग्भागो पूर्वादिक्रमतः स्थिताः ।

अन्योऽन्याजिमुखा ह्येते विज्ञेया वास्तुकर्मणि ॥”

“आ आयो पूर्व विगेरे दिशाना क्रमथी ईशान खूणा पर्यंत आवे दिशामां रहेला ठे, तेउ वास्तुकार्यमां परस्पर सन्मुख (साम सामा मुखे) रहेला जाणवा.”

આયોની સ્થાપના નીચે પ્રમાણે.—

ક	ધ્વજ	૪
૫	શ્રી	૫
૬	૧	૬
૭	૭	૭

આ આઠે આયોમાં વિષમ એટલે પહેલો, ત્રીજો, પાંચમો અને સાતમો એ ચાર આયો સારા છે, તથા વિરુદ્ધ (અશુદ્ધ) સંજ્ઞાને લીધે વિરુદ્ધ ફઠ આપનાર હોવાથી સમ આયો એટલે બીજો, ચોથો, ઠાઠો અને આઠમો એ ચાર સારા નથી. આ આઠે નામો સાર્થક છે એટલે પોતાનાં નામ પ્રમાણે ગુણવાળાં છે.

આ આયોને સ્થાપન (ગ્રહણ) કરવાની વ્યવસ્થા વિવેકવિદ્યાસમાં આ પ્રમાણે કરી છે.—

“વૃષં સિંહં ગજં ચૈવ સ્લેષકર્કટકોટયોઃ ।

વિપઃ પુનઃ પ્રયોક્તવ્યો વાપીકૂપસરસ્સુ ચ ॥ ૧ ॥

મૃગેન્દ્રમાસને દયાહ્યયનેષુ ગજં પુનઃ ।

વૃષં જોજનપાત્રેષુ ઠાત્રાદિષુ પુનર્ધ્વજમ્ ॥ ૨ ॥

અગ્નિવેશ્મસુ સર્વેષુ ગૃહે વહ્ન્યુપજીવિનામ્ ।

ધૂમં નિયોજયેત્ કેચિત્ શ્વાનં મ્લેહાદિજાતિષુ ॥ ૩ ॥

ચરો વેશ્યાગૃહે શસ્ત્રો ધ્વાન્હઃ શેષકુટીષુ ચ ।

વૃષઃ સિંહો ગજશ્ચાપિ પ્રાસાદપુરવેશ્મસુ ॥ ૪ ॥”

“ગામમાં તથા કિલ્લામાં વૃષ, સિંહ અને ગજનો આય લેવો. વાવ, કૂવા અને તળાવમાં ગજનો આય લેવો. આસનમાં સિંહનો આય લેવો. શય્યામાં ગજનો આય લેવો. જોજનનાં પાત્રોમાં વૃષનો આય લેવો. ઠાત્ર વિગેરેમાં ધ્વજનો આય લેવો. અગ્નિનાં સર્વ ગૃહોમાં તથા અગ્નિવેશ્મ આજીવિકા કરનારનાં ગૃહોમાં ધૂમ આય લેવો. મ્લેહ વિગેરેનાં ઘરોમાં શ્વાનનો આય લેવો. વેશ્યાના ઘરમાં ચર આય લેવો સારો છે. નાની કુંપરીડમાં કાકનો આય સારો છે. પ્રાસાદ (ચૈત્ય-રાજમહેલ) તથા નગરનાં ઘરોમાં વૃષ, સિંહ અને ગજ એ ત્રણે આયો શુદ્ધ છે.”

હવે આયોનો વિનિમય એટલે એક આયને ઠેકાણે બીજા કોઈ આય લઈ શકાય કે નહીં ? તેનો નિયમ બતાવે છે.—

૧ વૃષઃ સિંહો ગજશ્ચૈવ કુળે કર્કટકોટયોઃ । ઇતિ મુહૂર્ત્તચિન્તામણિવૃત્તૌ ।

ध्वजः पदे तु सिंहस्य तौ गजस्य वृषस्य ते ।

एवं निवेशमर्हन्ति स्वतोऽन्यत्र वृषस्तु न ॥ ६७ ॥

अर्थ—सिंहने स्थाने ध्वज, गजने स्थाने ते बन्ने एटले ध्वज अने सिंह, वृषने स्थाने ते त्रणे एटले ध्वज, सिंह अने गज, आ प्रमाणे एकने अजावे बीजा आयो स्थापन करवा योग्य ठे, पण वृष आय पोताना स्थानथी बीजे स्थाने लेवो नहीं.

जे स्थाने सिंहनो आय प्राप्त थतो होय त्यां ध्वजनो आय दइ शकाय ठे अने सिंह पण दइ शकाय ठे, तेमां कांइ दोष नथी. ए रीते आगळ पण जाणवुं. गजनो आय प्राप्त थयो होय त्यां गजनो अथवा तो ध्वज अने सिंहनो आय पण देवो. वृषनो आय प्राप्त थयो होय तो ते वृषनो अथवा ध्वज, गज अने सिंहनो पण आय दइ शकाय ठे, पण वृषनो आय प्राप्त थयो होय तोज वृषनो आय देवो. अर्थात् बीजा आय प्राप्त थया होय त्यां वृषनो आय देवो नहीं.

आयादिक लाववानुं करण (रीत) कहे ठे.—

आयो दैर्घ्यान्ययोर्घातः फलमष्टहृतेऽधिकः ।

फलमष्टगुणं चा १७ ते जं तत्राष्टहृते व्ययः ॥ ६८ ॥

अर्थ—वास्तुनी लंबाइ तथा पहोळाइने गुणतां जे आवे ते फळ कहेवाय ठे. फळने आवे जाग लेतां जे शेष रहे ते आय जाणवो. फळने आवे गुणीने सत्यावीशे जागतां जे शेष रहे ते नक्षत्र जाणवुं, तथा ते नक्षत्रने आवे जाग लेतां जे शेष रहे ते व्यय जाणवो.

लंबाइ अने अन्य एटले पहोळाइ ए बेनो गुणाकार करीए त्यारे फळ आय ठे. ते फळने आवे जाग देतां बाकी जे वधे ते आय जाणवो. ए शब्दार्थ थयो. जावार्थ आ प्रमाणे—लंबाइ तथा विस्तार (पहोळाइ) ए बेने परस्पर गुणवा. गुणाकार करवाथी जे संख्या आवे ते फळ कहेवाय ठे. आनुं बीजुं नाम क्षेत्रफल पण कहेवाय ठे. तेज फळना आंकने आवे जागतां जे बाकी शेष रहे ते इष्ट वास्तुनो आय जाणवो, एटले के जो आवे जागतां एक बाकी रहे तो ध्वज आय अने बे बाकी वधे तो धूम आय विगेरे जाणवुं, पण जो शून्य शेष रहे तो ठेढो ध्वांइ (काक) आय जाणवो. अहीं परंपरा आ प्रमाणे ठे—ठ जवे करीने एक आंगळ आय ठे, चोवीश आंगळनो एक हाथ अने चार हाथनो एक दंरु आय ठे. तेथी करीने ज्यां दंरु के हाथवके क्षेत्रनुं माप कर्तुं होय त्यां सर्वत्र अमुक आंगळ वधारीने अथवा ओठा करीने इक्षित आय लाववो, केमके जो दंरु के हाथ उपर आंगळ वधारीए नहीं अथवा तेमांथी उठा

કરીએ નહીં અને આલે આલા દંરુ કે હાથજ રાખીએ તો તે દંરુ અથવા હાથના આંગલ કરીને તેને આઠે જાગીએ ત્યારે શૂન્યજ શેષ રહે, તેથી ઢેલ્લો ધ્વાંઠ (કાક) આયજ આવે અને તે આય ઉત્તમ જાતિનાં ઘરોમાં યોગ્ય-શુજ નથી. અહીં જાવના એ જે— લંબાઈના અને પહોળાઈના આંગલનો ગુણાકાર કરવાથી ક્ષેત્રફલ થાય છે, એટલે કે તે વાસ્તુક્ષેત્રમાં સર્વ મઠીને તેટલાજ અંગુલો હોય છે, અને આય તો આવજ છે, તેથી તે ક્ષેત્રફલના અંગુલને આઠે જાગતાં જે આંક શેષ રહે તેટલામો ધ્વજાદિક આય થાય છે. તે આયમાં પણ વિષમ આય શ્રેષ્ઠ છે, પણ સમ આય શુજ નથી. તેથી કરીને હાથની ઉપર અમુક આંગલ વધારીને અથવા અમુક આંગલ ઊઠા કરીને કોઈ પણ પ્રકારે તેવી લંબાઈ અને પહોળાઈ લેવી કે જે પ્રકારે ક્ષેત્રફલને આઠે જાગતાં વિષમ (એકી) આંક બાકી શેષ રહે. તે વિષે દૈવજ્ઞવદ્વજમાં કહ્યું છે કે—

“ન હસ્તમાનેન ગુણાન્વિતં સ્યાદ્યદા તદા તજ્ઞણિતોક્તયુક્ત્યા ।

પ્રદાય હિત્વા યદિ વાઽહુલાનિ પ્રસાધયેત્ ક્ષેત્રફલં શુજાયમ્ ॥”

“જ્યારે કેવલ હાથનાજ માને કરીને ક્ષેત્રફલ ગુણ યુક્ત ન થાય ત્યારે તેના ગણિતની કહેલી યુક્તિવળે તે હાથમાં અમુક અંગુલ ડમેરીને અથવા તેમાંથી અમુક અંગુલ ઊઠા કરીને શુજ આયવાળું ક્ષેત્રફલ સાધવું.” અહીં “શુજ આયવાળું” એમ કહ્યું તે ઉપલક્ષણ હોવાથી નક્ષત્રાદિક પણ તે ગૃહમાં જે પ્રકારે અનુકૂલ થાય તે પ્રકારે ક્ષેત્રફલ સાધવું. નક્ષત્રના અનુકૂલનો પ્રકાર આગલ “પ્રારબ્ધ સંમુલ્લે ચન્દ્રે” એ ૭૪ મા શ્લોકમાં કહેવામાં આવશે. અહીં વાસ્તુશાસ્ત્રમાં આ રીતે વિશેષ કહ્યું છે.—

“ગૃહેષુ કર્મિહસ્તેન માનં સ્વામિકરેણ વા ।

દેવતાનાં તુ ધિણ્યેષુ કર્મિહસ્તેન કેવલમ્ ॥”

“ઘરોને વિષે કારીગરના હાથે કરીને અથવા ઘરધણીના હાથે કરીને માન કરવું, પરંતુ દેવતાના ઘરમાં (દેવાલયમાં) તો કેવલ કારીગરના હાથે કરીનેજ એટલે કાંબિકે કરીનેજ માન કરવું.” તથા દેવાલયને વિષે જીંતોનું જારૂપણું ક્ષેત્રફલની અંદર ગણવું અને વીજાં ઘરોમાં જીંતોને ક્ષેત્રફલની બહાર ગણવી. તે વિષે વ્યવહાર-પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ક્ષેત્રફલાન્તર્જિત્તીર્દેવગૃહેઽપિ પ્રકારયેદિધાન્ ।

આક્રમ્ય વાહ્યજૂર્મિ ક્ષેત્રાજિત્તીર્નૃણાં ગેહે ॥”

“વિધાન્ પુરુષે દેવાલયને વિષેજ જીંતોને ક્ષેત્રફલની અંદર કરાવવી અને ન્તુ-પ્યોનાં ઘરને વિષે ક્ષેત્રફલની બહારની જૂર્મિને ઊલંગીને જીંતો કરાવવી.”

इति आयाः

हवे वास्तुनं जन्मनक्षत्र कहे ठे.—सामान्य रीते वास्तुनं जन्मनक्षत्र कृत्तिका ठ. तेने माटे व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे के—

“जाघ्रपदतृतीयायां शनिदिवसे कृत्तिकाप्रथमपादे ।

व्यतिपाते रात्र्यादौ विष्ट्यां वास्तोः समुत्पत्तिः ॥”

“जाघ्रपद मासनी त्रीज अने शनिवारने दिवसे कृत्तिका नक्षत्रना पहेला पादमां व्यतिपातना योगमां रात्रिनी आदिमां विष्टिमां वास्तुनो जन्म ठे.”

इष्ट वास्तुनं जन्मनक्षत्र आ प्रमाणे आवे ठे—फळने आवे गुणं करवुं. मूळ श्लोकमां अधिक शब्द ठे तेनो सर्वत्र संबंध करवो. फळने आवे गुणी सत्यावीशे जाग देतां जे अधिक शेष रहे, तेदलामुं इष्ट वास्तुनं जन्मनक्षत्र जाणवुं. आ जन्मनक्षत्रत्रीज घरधणीनी साथे एटले घरधणीना जन्मनक्षत्रनी साथे षष्ठाष्टक विगेरेनो विचार कराय ठे.

उपर कहेला नक्षत्रना आंकने एटले इष्ट वास्तुनं जन्मनक्षत्र जेदलामुं होय तेदली संख्याने आवे जाग देतां जे बाकी शेष रहे ते (तेदलामो) व्यय जाणवो. जो आवे जाग न चाळे तो ते नक्षत्रनो आंकज व्ययनो आंक जाणवो. ते व्यय त्रण प्रकारनो ठे—पिशाच, यक्ष अने राक्षस. ते विषे सारंग कहे ठे के—

“पैशाचस्तु समायः स्याद्राक्षसश्चाधिके व्यये ।

आयात्तूनतरो यक्षो व्ययः श्रेष्ठोऽष्टधा त्वयम् ॥

शान्तः १ क्रूरः २ प्रद्योतश्च ३ श्रेयान् ४ अ मनोरमः ५ ।

श्रीवत्सो ६ विजवश्चैव ७ चिन्तात्मको ८ व्ययोऽष्टमः ॥”

“जे वास्तुमां व्ययनी समान (जेदलो) आय होय तो ते पैशाच व्यय कहेवाय ठे, अने आय करतां व्यय अधिक होय तो ते राक्षस व्यय कहेवाय ठे, तथा आय करतां व्यय ओढो होय तो ते यक्ष व्यय कहेवाय ठे. तेमां आ ठेढो यक्ष व्यय श्रेष्ठ ठे. आ व्यय पण आयनी जेम आवे प्रकारनो ठे. तेनां नाम आ प्रमाणे— शान्त १, क्रूर २, प्रद्योत ३, श्रेयान् ४, मनोरम ५, श्रीवत्स ६, विजव ७ तथा आवमो चिन्तात्मक ८.

नक्षत्रना आंकने आवे जागतां जे शेष रहे ते व्यय जाणवो एम उपर कहुं, तेमां जो एक शेष रहे तो ते शान्त व्यय जाणवो, वे शेष रहे तो क्रूर व्यय जाणवो. ए रीते गणतां शून्य शेष रहे तो ठेढो चिन्तात्मक व्यय जाणवो.

हवे अंशोने लाववानो उपाय कहे ठे.—

फले व्ययेन वेश्माख्याक्षरैश्चाढ्ये त्रिजाजिते ।

अंशाः शक्रा १ न्तक २ क्षापा ३ स्तेषु स्यादधमो यमः ॥ ६९ ॥

અર્થ—ફેત્રફલના આંકમાં વ્યયનો આંક તથા ઘરના નામના અહરોનો આંક હમેરવો. પત્ની તેને ત્રણે જાગ દેવો. જાગતાં જો એક શેષ રહે તો શક્ર (ઇંદ્ર) નામનો અંશ જાણવો, બે રહે તો અન્તક (યમ) અને શૂન્ય શેષ રહે તો હમાપ (રાજા) નામનો અંશ જાણવો. આ ત્રણે અંશોમાં યમ નામનો વીજો અંશ અધમ-અશુભ છે.

ઉપર ઘરના નામના અહરો કહ્યા, માટે ઘરોનાં નામોને કહે છે.—

ધ્રુવં ૧ ધન્યં ૨ જયં ૩ નન્દં ૪ સ્વરં ૫ કાન્તં ૬ મનોરમમ્ ૭ ।

સુમુખં ૮ હર્મુખં ૯ ક્રૂરં ૧૦ સુપદ્મં ૧૧ ધનદં ૧૨ હ્યમ્ ૧૩ ॥ ૭૦ ॥

આક્રન્દં ૧૪ વિપુલં ૧૫ ચૈવ વિજયં ૧૬ ચેતિ ષોડશ ।

સમ્પ્રત્યમીષાં પસ્ત્યાનાં પ્રસ્તારઃ પ્રતિપાદ્યતે ॥ ૭૧ ॥ શુભમ્ ॥

અર્થ—ધ્રુવ ૧, ધન્ય ૨, જય ૩, નંદ ૪, સ્વર ૫, કાંત ૬, મનોરમ ૭, સુમુખ ૮, હર્મુખ ૯, ક્રૂર ૧૦, સુપદ્મ ૧૧, ધનદ ૧૨, હ્યમ ૧૩, આક્રંદ ૧૪, વિપુલ ૧૫ અને વિજય ૧૬, એ સોઠ ઘરોનાં નામો છે. અહીં અમીયારમા સુપદ્મને બદલે વિપદ્મ એવું નામ પણ કેટલાક કહે છે. હવે એ ઘરોના પ્રસ્તારને કહે છે.

આ ધ્રુવ વિગેરે નામો સાર્થક છે, તેથી કરીને સ્વર ૧, હર્મુખ ૨, ક્રૂર ૩, હ્યમ ૪, આક્રંદ ૫, એ નામવાળાં ઘરો અશુભ છે. તેને માટે વાસ્તુશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

“સ્થૈર્યં ૧ ધનં ૨ જયઃ ૩ પુત્રા ૪ દારિદ્ર્યં ૫ સર્વસંપદઃ ૬ ।

મનોહ્રાદઃ ૭ શ્રિયો ૮ યુદ્ધં ૯ વૈષમ્યં ૧૦ બાન્ધવા ૧૧ ધનમ્ ૧૨ ॥

હ્યમ્ ૧૩ મૃત્યુ ૧૪ રારોગ્યં ૧૫ સર્વસંપદિ ૧૬ તિ ક્રમાત્ ।

ધ્રુવાદીનાં ફલં જ્ઞેયં”

ધ્રુવાદિક સોઠ ઘરોનું અનુક્રમે આ પ્રમાણે ફલ જાણવું.—સ્થિરતા ૧, ધન ૨, જય ૩, પુત્રો ૪, દારિદ્ર્ય ૫, સર્વ સંપત્તિ ૬, મનનો આહ્વાદ (તુષ્ટિ) ૭, લક્ષ્મી ૮, યુદ્ધ ૯, વિષમપણું ૧૦, બંધુ ૧૧, ધન ૧૨, હ્યમ ૧૩, મૃત્યુ ૧૪, આરોગ્ય ૧૫ અને સર્વ સંપત્તિ ૧૬.

હવે પ્રસ્તારનો પ્રકાર કહે છે.—

ગુરોરધો લઘું ન્યસ્યેત્ પૃષ્ઠે ત્વસ્ય પુનર્ગુરુન્ ।

અમતસ્તૂર્ધ્વવદેયાદ્યાવત્સર્વલઘુર્જવેત્ ॥ ૭૨ ॥

અર્થ—પહેલી પંક્તિમાં ચારે ગુરુ લખવા. બાકીની પંક્તિમાં પહેલા ગુરુની નીચે લઘુ મૂકવો, અને ત્યારપછી ઉપરની જેમ પડેલે ગુરુ મૂકવા, અને જે પ્રસ્તારમાં પાંચ

खादी स्थान रहे ते ते स्थानोमां गुरु स्थापवा. ए रीते करतां करतां ठेहो जंग सर्व (चारे) लघुनो आय त्यांसुधी स्थापवा. अर्थात् चार अक्षरवाळा वृत्तनी जातिनी जेम अहीं सोळ जंग आय ठे. स्थापना—

७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ — — — — — — — —
 ७ ७ ७ ७ — — — — ७ ७ ७ ७ — — — —
 ७ ७ — — ७ ७ — — ७ ७ — — ७ ७ — —
 ७ — ७ — ७ — ७ — ७ — ७ — ७ — ७ —
 ~ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

अहीं प्रस्तारनीज जेम नष्ट अने उद्दिष्ट विगेरे पांच प्रत्यय पण सुगम ठे, परंतु ग्रंथ पणो मोटो थवाना जयथी तथा अहीं तेनो उपयोग नहीं होवाथी लखता नथी.

इवे आ सोळ जांगाए करीने धरोनां ध्रुवादिक नामो उत्पन्न आय ठे, ते कहे ठे.—

पूर्वादितो गृहद्वारादिद्वलिन्दैर्लघूदितैः ।

प्रदक्षिणस्थैर्वैशमानि स्युर्ध्रुवादीनि षोरुश ॥ ७३ ॥

अर्थ—घरना द्वारथी प्रदक्षिणाने अनुक्रमे पूर्वादिक दिशामां लघुए जणावेला अलिंदोए करीने ध्रुव विगेरे सोळ धरो आय ठे. अलिंद एटले ओंशरी, गोजार, ओरमी विगेरे घरना नाना जागो जाणवा.

जे दिशामां घरनुं द्वार होय ते ते घरनी पूर्व दिशा जाणवी. त्यांथी जमणी बाजुनी दिशाने दक्षिण समजवी, तेथी जमणी पश्चिम अने तेथी जमणी उत्तर ए रीते दिशाओ जाणवी. ते विषे विवेकविदासमां कहुं ठे के—

“पूर्वादिदिग्विनिर्देश्या गृहद्वारव्यपेक्षया ।

जास्करोदयदिक् पूर्वा न विज्ञेया यथा क्लृप्ते ॥”

“घरना द्वारनी अपेक्षाए करीने पूर्वादिक दिशाओ जाणवी, पण सूर्योदयनी दिशाने पूर्व न धारवी. ठीकने विषे पण आज प्रमाणे दिशाओ धारवामां आवे ठे.” दैवज्ञवक्ष-जमां पण कहुं ठे के—

“गृहस्य मुखतः प्राचीं प्रकटय्य तत्प्रदक्षिणम् ।

पर्यटन्निरलिन्दैः स्युः प्रस्तारावैशमानां जिदाः ॥”

“घरना मुखथी (द्वारथी) पूर्व दिशा कटपीने त्यांथी दक्षिण दक्षिण एटले जमणी जमणी बाजु अटन करता अलिंदोए करीने प्रस्तारने लीधे घरना प्रकारो आय ठे.”

अहीं पहेला जांगामां चारे गुरु ठे, माटे घरनी पूर्वादिक चारे दिशाओ आवरण रहित जाणवी, एटले के कोइ पण दिशामां अलिंद नथी एम जाणवुं, केमके जे ठेकाणे लघु

હોય તેજ દિશામાં અલિંદ હોય છે; તેથી કરીને જ્યાં એક પણ લઘુ નથી ત્યાં માત્ર એક ઓરનારૂપજ ઘર છે. આ ઘરનું નામ ધ્રુવ છે. જ્યાં પૂર્વ દિશામાં અલિંદ હોય તે ધન્ય નામનું ઘર જાણવું, અને જ્યાં દક્ષિણમાં અલિંદ હોય તે જય નામનું ઘર જાણવું. એ રીતે જ્યાં જ્યાં લઘુ હોય તે તે દિશામાં લઘુ હોવાને લીધે એક, બે કે ત્રણ અલિંદો હોય છે. સોઠમા જાંગામાં તો ચાર અલિંદો હોય છે. પહેલા ઘરમાં તો લઘુ નહીં હોવાને લીધે એક પણ અલિંદ હોતો નથી. આ સોઠે ઘરની સ્પષ્ટ સ્થાપનાઓ આ રીતે છે.

ધ્રુવ૧	ધન્ય૨	જય૩	નન્દ૪
સ્વર૫	કાન્ત૬	મનોરમ૭	સુમુખ૮
દુમુખ૯	કૂર૧૦	વિપક્ષ૧૧	ધનદ૧૨
ક્ષય૧૩	આક્રન્દ૧૪	વિપુલ૧૫	વિજય૧૬

આ સ્થાપનાઓ એક ઓરનાવાળા ઘરની છે. બે ત્રણ વિગેરે ઓરનાવાળાં ઘર કરવાં હોય તો તેના અનેક જેદો થાય છે. એક ઓરનાવાળા ઘરના પણ એકસો ને ચાર પ્રકાર સંજવે છે, પરંતુ અહીં તો માત્ર દિગ્દર્શનને માટે સોઠ પ્રકારજ કહ્યા છે. રત્નમાલાજાણ્યમાં કહ્યું છે કે—

“वेदमनामेकशालानां शतं स्याच्चतुरुत्तरम् ।

विपञ्चाशद्वિશालानાં ત્રિશાલાનાં દ્વિસપ્તતિઃ ॥”

“એક શાલા (ઓરના) વાળાં ઘરોના એકસો ચાર જેદ થાય છે. બે શાલાવાળા ઘરના વાવન (એકસો વાવન) જેદ થાય છે અને ત્રણ શાલાવાળા ઘરના વોંતેર (એકસો વોંતેર) જેદ થાય છે.”

હવે વાસ્તુમાં ચંડનું વલ કહે છે.—

પ્રારબ્ધં સંમુલ્લે ચન્દ્રે ન વસ્તું વાસ્તુ કલ્પતે ।

પૃષ્ઠસ્થે લાત્રપાતાય ઠ્યોસ્તેન ત્યજેઙ્ગહી ॥ ૭૪ ॥

અર્થ—સન્મુલ્લ ચંદ્રને વિષે આરંજેલું વાસ્તુ (ઘર) વસવા (રહેવા) ને લાયક નથી, તથા ચંદ્ર પાઠલ ઠતે આરંજેલું વાસ્તુ લાતર પાઠવા માટે છે, તેથી ઘરધણીએ તે બન્ને ચંદ્રનો ત્યાગ કરવો.

પરિઘ ચક્રની જેમ કૃત્તિકાથી આરંજીને સાત સાત નક્ષત્રો ચારે દિશામાં સ્થાપન કરવાં. પછી ઘરનું જે જન્મનક્ષત્ર આવતું હોય તે વિચારવું. તેમાં જો તે નક્ષત્ર ઘરના ઘરની દિશામાં આવે તો તે ઘરની સન્મુલ્લ ચંદ્ર છે એમ જાણવું. તે સન્મુલ્લ અયેલો ચંદ્ર અશુભ છે, કારણ કે ઘરના આરંજમાં ચંદ્ર સન્મુલ્લ રહેલો હોય તો ઘર કરાવનારનો તેમાં નિવાસ થતો નથી. તથા જો ચંદ્ર પાઠલની જીતની દિશાએ હોય તો તે ચંદ્ર ઘરની પાઠલ છે એમ જાણવું. તે પણ અશુભ છે, કારણ કે ઘરના આરંજવલતે ચંદ્ર પાઠલ રહ્યો હોય તો તે ઘરમાં ચોરો ઘણાં લાતરો પામે છે, પરંતુ જો બન્ને બાજુની જીતની દિશાએ ચંદ્ર આવતો હોય તો તે સારો છે. અહીં વિશેષ એ છે જે—પ્રાસાદને વિષે સન્મુલ્લ ચંદ્ર શુભને માટે છે. તે વિષે વાસ્તુશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

“પ્રાસાદનૃપસૌધશ્રીગૃહેષુ પુરતઃ શશી ।”

“પ્રાસાદ (ચૈત્ય), રાજમહેલ અને લક્ષ્મીનાં ઘરોને વિષે સન્મુલ્લ ચંદ્ર સારો છે.” આ કારણથીજ મૂલ શ્લોકમાં ગૃહી શબ્દ લખ્યો છે.

॥ ઇતિ ચન્દ્રવલ્લમ્ ॥

પ્રીતિ ષ્ઠાષ્ટક વિગેરે રાશિવલ્લ પણ તત્ત્વથી ચંદ્રવલ્લ છે. તારાનું વલ અહીં જૂઠું કહ્યું નથી, પરંતુ નક્ષત્રો કહેવાથી તે તારાવલ્લ પણ સારી રીતે જણાયું હોવાથી સૂચવન

કર્તું છે એમ જાણવું. તે આ રીતે—ગુરુ શિષ્યની જેમ અહીં પણ ત્રીજી, પાંચમી અને સાતમી તારા તજવા લાયક છે. માત્ર ત્યાં ગુરુ શિષ્યની પરસ્પર તારાઓ ગણાય છે, અને અહીં તો ઘરધણીની તારાથી ઘરની તારા સુધી ગણવાનું છે, કારણ કે ઘરધણીનીજ પ્રીતિ દ્રષ્ટ (વાંઝિત) છે. તે વિષે સારંગ કહે છે કે—

“ગણયેત્ સ્વામિનઃત્રાઘાવઙ્ગિષ્ણયં ગૃહસ્ય ચ ।

નવઞ્ચિસ્તુ હરેઙ્ગાં શેષં તારા પ્રકીર્તિતા ॥ ૧ ॥

શાન્તા ૧ મનોરમા ૨ કૂરા ૩ વિજયા ૪ કલહોદ્જવા ૫ ।

પદ્મિની ૬ રાક્ષસી ૭ વીરા ૮ આનન્દા ૯ ચેતિ તારકાઃ ॥ ૨ ॥”

“ઘરસ્વામીના નક્ષત્રથી ઘરના નક્ષત્ર સુધી ગણવું, જે સંખ્યા આવે તેને નવે જાગ લેવો. જે આંક શેષ રહે તેટલામી તારા કહેલી છે. તે તારાઓનાં નામ આ પ્રમાણે—શાંતા ૧, મનોરમા ૨, કૂરા ૩, વિજયા ૪, કલહોદ્જવા (કલહ ઉત્પન્ન કરનારી) ૫, પદ્મિની ૬, રાક્ષસી ૭, વીરા ૮, અને આનન્દા ૯, આ તારાઉં પોતાનાં નામની સદૃશ ફલ આપનારી છે.”

હવે આયાદિકનું ઉદાહરણ આપે છે.—જેમ કોઈ ઘરની લંબાઈ સાત હાથ અને નવ આંગળની હોય તથા પહોળાઈ પાંચ હાથ અને સાત આંગળની હોય. અહીં બન્ને હસ્તના આંકને આંગલ કરવા છે, માટે ચોવીસે ગુણવા. પછી તેમાં ઉપરના અંગુલ ડમેરવા. તેમ કરવાથી લંબાઈ ૧૭૭ આંગલ થઈ અને પહોળાઈ ૧૨૭ અંગુલ થઈ. ૯ બન્ને આંકનો પરસ્પર ગુણાકાર કરવાથી ૨૨૪૭૯ આંગલનું ક્ષેત્રફલ થયું. આ ક્ષેત્રફલને આઠે જાગ લેતાં શેષ ૭ રહે છે, તેથી તે ઘરનો સાતમો આય ગજ નામનો થયો. ૧.

હવે નક્ષત્ર કહે છે—ક્ષેત્રફલ ૨૨૪૭૯ ને આઠે ગુણતાં ૧૭૯૮૩૨ થયા. તેને સત્યાવીસે જાગ લેતાં શેષ ૧૨ રહ્યા, તેથી તે ઘરનું અશ્વિનીથી ગણતાં બારમું નક્ષત્ર ઉત્તરાષાઢગુની થયું. હવે તે ઘર કલ્પના કરીને પૂર્વાષ્ઠિમુખ છે, તેથી ઉત્તરાષાઢગુની નક્ષત્ર દક્ષિણ વાજુની જીતે આવવાથી તે સારું છે. ૨.

હવે તેનો વ્યય આ પ્રમાણે છે.—નક્ષત્રનો આંક બારનો છે. તેને આઠે જાગતાં શેષ ચાર રહે છે. ચોથો વ્યય શ્રેયાન નામનો છે, તે શુભ છે. ૩.

તેનો અંશ આ પ્રમાણે છે.—તે ઘરનું કલ્પના કરીને ધ્રુવ નામ છે, તેથી તેમાં બે અક્ષર છે અને વ્યયની સંખ્યા ચારની છે, તે બન્ને આંક ક્ષેત્રફલમાં ડમેરવાથી ૨૨૪૮૯ થાય છે. તેને ત્રણે જાગ લેતાં શેષમાં શૂન્ય રહે છે, તેથી રાજા નામનો અંશ થયો, તે શુભ છે. ૪.

તે ઘરનું ચંદ્રબલ નક્ષત્ર કહેવાને અવસરે કહી દીધું છે ૫, રાશિબલ આગલ ઉપર કહેશે, અને તારાબલ આ પ્રમાણે છે.—ઘરધણીનું જન્મનક્ષત્ર કલ્પના કરીને ધનિષ્ઠા છે, માટે ધનિષ્ઠાથી ગણતાં ઉત્તરાષાઢગુની આઠમી તારા થઈ. ૬.

हवे वास्तुनो प्रारंज करवाना महीनाओ कहे ठे.—

वैशाखे श्रावणे मार्गे पौषे फाट्गुन एव च ।

कुर्वीत वास्तुप्रारंजं न तु शेषेषु सप्तसु ॥ ७५ ॥

अर्थ—वैशाख, श्रावण, मार्गशीर्ष, पौष अने फाट्गुन मासमां वास्तुनो आरंज करवो, पण बीजा सात मासमां आरंज करवो नहीं. वास्तुनो आरंज एटले सूत्रपात (दोरी नाखवी ते) तथा खात मुहूर्त विगेरे कार्य जाणवुं.

दैवज्ञवद्वज्रमां घरना आरंज विषे मासना फळने आ प्रमाणे कहे ठे.—

“शोकं १ धान्यं २ मृत्युदं ३ पञ्चतां ४ च,

स्वाप्तिं ५ नैःस्वयं ६ संगरं ७ वित्तनाशम् ८ ।

स्वं ए श्रीप्राप्तिं १० वह्निजीतिं ११ च लक्ष्मीं १२,

कुर्युश्चैत्राद्या गृहारंजकाले ॥”

“चैत्र मासमां घर चणाववानो आरंज कर्यो होय तो ते शोक करावे ठे १, वैशाख मास धान्यवृद्धि करे ठे २, ज्येष्ठ मास मृत्युने आपे ठे ३, अषाढ मास पण मृत्युने करे ठे ४, श्रावण मास धननी प्राप्ति करावे ठे ५, ज्ञानपद मास निर्धनपणुं करे ठे ६, आश्विन मास युद्ध करावे ठे ७, कार्तिक मास धननो नाश करे ठे ८, मार्गशीर्ष मास धन प्राप्त करे ठे ९, पौष मास पण धननी प्राप्ति करे ठे १०, माघ मास अग्नियो जय करे ठे ११, तथा फाट्गुन मास लक्ष्मी प्राप्त करे ठे १२.” अहीं सर्वे मासो चांज एटले शुक्ल प्रतिपदाथी आरंजीने जाणवा.

हवे घरना आरंजमां संक्रांतिए करीने युक्त एवा सूर्यमासो कहे ठे.

धामारजेतोत्तरदक्षिणास्यं, तुलालिमेषर्षजजाजि जानौ ।

प्राक्पश्चिमास्यं मृगकुंजकर्कसिंहस्थिते प्लवंगगते न किञ्चित् ॥ ७६ ॥

अर्थ—तुला, वृश्चिक, मेष अने वृष ए चार संक्रांतिमां उत्तर घारनुं के दक्षिण घारनुं घर शरु करवुं. मकर, कुंज, कर्क अने सिंह ए चार संक्रांतिमां पूर्व के पश्चिम घारवालुं घर शरु करवुं. तथा चिस्वजाव राशि एटले मिथुन, कन्या, धन अने मीन ए चार संक्रांतिमां कोइ पण घरनो आरंज करवो नहीं, एटले के चारे दिशानां घारवालुं पण घर शरु करवुं नहीं.

नारचंडनी टिप्पणीमां तो आ प्रमाणे लख्युं ठे.—“मेष, धन अने सिंह ए त्रण संक्रांतिमां पूर्व मुखवाळा घरनो आरंज करवाथी राजानो जय आय ठे, वृष, कन्या अने मकर संक्रांतिमां दक्षिणाजिमुखवाळा घरनो आरंज करवाथी पुत्रादिकनुं मृत्यु आय ठे. मिथुन,

હુલા અને કુંજ સંક્રાંતિમાં પશ્ચિમ દારવાલું ઘર શરુ કરવાથી સંતાપ વિગેરે ઉત્પન્ન થાય છે. તથા કર્ક, વૃશ્ચિક અને મીન સંક્રાંતિમાં ઉત્તર દારવાલું ઘર કરવાથી કુલનો રુચ થાય છે.”

હવે કઈ દિશામાં પ્રથમ खोदवानો આરંજ કરવો ? તે કહે છે.—

जाद्रादित्रिमासेषु पूर्वादिषु चतुर्दिशम् ।

जवेद्वास्तोः शिरः पृष्ठं पुच्छं कुक्षिरिति क्रमात् ॥ ७७ ॥

અર્થ—જાડપદાદિક ત્રણ ત્રણ માસને વિષે પૂર્વાદિક ચાર દિશાએ અનુક્રમે વાસ્તુનું શિર, પૃષ્ઠ (પીઠ), પુચ્છ અને કુક્ષિ (પેટ) હોય છે.

અહીં વાસ્તુ પુરુષ જમણા અંગને દબાવીને (જમણે પમુલે) સુતેલો નાગને આકારે રહેલો છે. તેમાં જાડપદ, આશ્વિન અને કાર્તિક માસમાં તે વાસ્તુનું મસ્તક પૂર્વ દિશામાં છે, દક્ષિણ દિશામાં પૃષ્ઠ છે, પશ્ચિમ દિશામાં પુચ્છ છે અને ઉત્તર દિશામાં કુક્ષિ છે. માર્ગ-શીર્ષ, પોષ અને માઘ માસમાં દક્ષિણ દિશાએ મસ્તક, પશ્ચિમ દિશાએ પૃષ્ઠ, ઉત્તર દિશાએ પુચ્છ અને પૂર્વ દિશાએ કુક્ષિ હોય છે. ફાલ્ગુન, ચૈત્ર અને વૈશાખ માસમાં પશ્ચિમ દિશાએ શિર, ઉત્તર દિશાએ પૃષ્ઠ, પૂર્વ દિશાએ પુચ્છ અને દક્ષિણ દિશાએ કુક્ષિ હોય છે. જ્યેષ્ઠ, અષાઠ્ઠ અને શ્રાવણ માસમાં ઉત્તર દિશાએ શિર, પૂર્વ દિશાએ પૃષ્ઠ, દક્ષિણ દિશાએ પુચ્છ અને પશ્ચિમ દિશાએ કુક્ષિ હોય છે. તાત્પર્ય એ છે જે કુક્ષિને વિષેજ પ્રથમ खोदवानો આરંજ કરવો. બીજી દિશામાં કરવો નહીં. તે વિષે દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—

“શિરઃ खनेन्मातृपितृन्निह्न्यात्, खनेच्च पृष्ठे जयरोगपीडाः ।

पुच्छं खनेत् स्त्रीशुजगोत्रहानिः, स्त्रीपुत्ररत्नान्नवसूनि कुक्षौ ॥”

“જો પ્રથમ વાસ્તુનું શિર खોदे તો માતા પિતાનો નાશ થાય, પૃષ્ઠ खોदे તો જય, રોગ અને પીડા થાય, પુચ્છ खોदे તો સ્ત્રી, શુજ અને ગોત્રની (કુલની) હાનિ (નાશ) થાય, અને કુક્ષિએ खોदे તો સ્ત્રી, પુત્ર, રત્ન, અન્ન અને ધનની પ્રાપ્તિ થાય.” કેટલાક આ વાસ્તુને ઠેકાણે વત્સ એવું પણ નામ કહે છે. આ વાસ્તુના અંગ તથા દિશાના કહેવાએ કરીને યાત્રા વિગેરેની દિશાનો નિયમ કહ્યો, પણ વિદિશાનો નિયમ વાસ્તુશાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે કહ્યો છે.—

“ईशानादिषु कोणेषु वृषादीनां त्रिके त्रिके ।

शेषाहेराननं त्याज्यं विलोमेन प्रसर्पतः ॥”

“વૃષાદિક ત્રણ ત્રણ સંક્રાંતિએ ઈશાનાદિક સ્થૂળાને વિષે વિલોમ (ઝલટા) પાળાએ કરીને ચાલતા શેષનાગનું મુખ ત્યાગ કરવા લાયક છે. અર્થાત્ વિલોમપાળાએ કરીને શેષનાગ ત્રણ ત્રણ માસે ફરે છે, તેથી જ્યારે તેનું મુખ ત્રણ માસ (વૈશાખ, જ્યેષ્ઠ, અષાઠ્ઠ)

सुधी ईशानमां होय ठे त्यारे अग्नि खूणामां त्रण मास सुधी नाजि होय ठे, नैर्ऋत्यमां त्रण मास सुधी पुञ्च होय ठे, अने वायव्य खूणो खादी होय ठे. ते खादी खूणो खात विगे-
रेमां श्रेष्ठ ठे. ज्यारे बीजा त्रण मास सुधी वायव्यमां मुख होय ठे त्यारे ईशानमां नाजि,
अग्निमां पुञ्च अने नैर्ऋत्य खादी होय ठे. ए प्रमाणे विलोमपणाए करीने शेषनाग फरे ठे.
तेमां वृषादिक त्रण संक्रांति सुधी ईशानमां मुख होय ठे, सिंहादिक त्रण संक्रांति सुधी
वायव्यमां मुख होय ठे, वृश्चिक विगेरे त्रण संक्रांति सुधी नैर्ऋत्यमां मुख होय ठे, तथा
कुंजादिक त्रण संक्रांति सुधी अग्निमां मुख होय ठे. ए प्रमाणे—

“विदिक्रत्रयं स्पृशंस्तिष्ठेत् स्ववक्त्रनाजिपुञ्चकैः ।
शेषस्तत्रितयं त्यक्त्वा जूखातकार्यमाचरेत् ॥
नाजौ च म्रियते चार्या धनं पुञ्चे मुखे पतिः ।
इति मत्वा शिखान्यासे जूखाते तत्रयं त्यजेत् ॥”

“शेषनाग पोतानां मुख, नाजि अने पुञ्चे करीने त्रण विदिशानो स्पर्श करीने रहे
ठे, तेथी ते त्रणेनो त्याग करीने पृथ्वीतुं खातकर्म करवुं, केमके ते शेषनी नाजिमां
खातकर्म करवाथी घरधणीनी स्त्री मरण पामे ठे, पुञ्चमां खोदवाथी धननो नाश आय
ठे, अने मुखे खोदवाथी घरधणी मरण पामे ठे. आ प्रमाणे जाणीने जूखातने विषे
शिखास्थापन करती वखते ते त्रणे अवयवोनो त्याग करवो.”

हवे आयादिक कहेवालुं तात्पर्य कहे ठे.—

समाधिकव्ययं कर्तुः समनाम यमांशकम् ।

विरुद्धराशितारं च विनाऽन्यद्देशं शोचनम् ॥ ७७ ॥

अर्थ—सम अथवा अधिक व्ययवाळुं, कर्तानी समान नामवाळुं, यम अंशवाळुं तथा
विरुद्ध राशि अने तारावाळुं घर मूकीने बीजुं घर सारुं ठे.

जे घरमां आयनी समान (जेटलो) अथवा अधिक व्यय आवतो होय तो ते घर
त्याग करवा लायक ठे. ए रीते सर्वत्र जाणवुं. आम कहेवाथी व्यय करतां आय अधिक
होय तो ते श्रेष्ठ ठे, एम जाणवुं. ते आय पण विषम (एकी) होय तो ते स्थिर होवाथी
अति श्रेष्ठ ठे. ते विषे लह्व कहे ठे के—“कुर्यात् स्थिराधिकायं स्वयोनिजं शुद्धतारांशम्” ।
“स्थिर अने अधिक आयवाळुं पोतानी योनिना नद्धत्रवाळुं तथा शुद्ध तारा अने अंश-
वाळुं घर करवुं.” तथा जे घरनुं नाम एटले तेना अद्धरो कर्ताना नामनी तुह्य होय ते
घर पण त्याग करवा लायक ठे. जे घरमां यमना अंशनी उत्पत्ति थती होय, जे घरनी
राशिनी साथे घरधणीनी राशिनं शत्रु षष्ठाष्टक के बीयाबारमुं उत्पन्न थतुं होय, तथा
जे घरनी तारा घरधणीनी ताराथी त्रीजी, पांचमी के सातमी होय, तेमज मूल श्लोकमां

ચ શબ્દ લખ્યો છે, માટે જે ઘરનું નક્ષત્ર રાહસગણમાં હોય અથવા તો ઘરધણીના નક્ષત્રની યોનિ સાથે વિરુદ્ધ કે બઠવાનું યોનિવાલું હોય તો આ સર્વ જાતનું ઘર તજવા લાયક છે. તે વિષે લલ્લ કહે છે કે—

“આયવિરુદ્ધે જીવને ન સુખં ષઠ્ઠકે સ્થિતે મરણમ્ ।

ન ધનં દિષ્ટાદશકે નવપચ્ચમકે ત્વપત્યમૃતિઃ ॥ ૧ ॥

નિધનં સપ્તમતારે પચ્ચમતારે ચ તેજસો હાનિઃ ।

વિપદસ્તૃતીયતારે યમાંશકે ગૃહપતેર્મૃત્યુઃ ॥ ૨ ॥”

“આયે કરીને વિરુદ્ધ ઘર હોય તો વસનારને સુખ ઉપજે નહીં, ષઠ્ઠક હોય તો મરણ આય, બીયાવારમું હોય તો ધનનો નાશ આય, નવ પંચમ હોય તો પુત્રનું મરણ આય, સાતમી તારા હોય તો ઘરધણીનું મરણ આય, પાંચમી તારા હોય તો તેજની હાનિ આય, ત્રીજી તારા હોય તો વિપત્તિ આવે અને યમાંશ હોય તો ગૃહપતિનું મરણ આય.” અહીં નામીવેધ હોય તો તે શ્રેષ્ઠજ છે, કેમકે નામીવેધ હોય તો યોનિની વિરુદ્ધતા વિગેરે દોષોની પણ અડુષ્ટતા સંજવે છે.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—જે ઘરમાં બે પાદનું કે ત્રણ પાદનું નક્ષત્ર હોય ત્યાં ઘરની રાશિ શી રીતે જાણવી ? અને રાશિ જણાયા વિના ષઠ્ઠક વિગેરેનો વિચાર શી રીતે આય ? આનો જવાબ એ છે જે—તે વચ્ચે નક્ષત્રનો પાદ લાવવો પડે છે. તેની રીત આ પ્રમાણે વ્યવહારપ્રકાશમાં કહી છે.—

“ક્ષેત્રફલે રદ ૩૨ ગુણિતે જત્તે વસ્ત્રચ્છમિજિઃ ૧૦૦ શેષાત્ ।

વ્યેકાન્નવજિઃ શેષં પાદો લબ્ધં વૃષાગ્નગણઃ ॥”

“ક્ષેત્રફલને બત્રીશે ગુણી એક સો ને આઠે જાગ લેવો, જે શેષ રહે તેમાંથી એક ઊઠો કરી તેને નવે જાગ દેવો. તેમાં શેષ રહે તે પાદ અને જાગમાં જે આવે તે (તેટલામો) વૃષ રાશિથી રાશિ સમજવો.” દૃષ્ટાંત તરીકે કહેલા ઘરનું નક્ષત્ર ઉત્તરાષાઢગુની ત્રણ પાદવાલું છે, તેથી તેમાંજ આનો જાવાર્થ જાવીએ—પ્રથમ આણેલું ક્ષેત્રફલ ૨૨૪૭૯ છે, તેને બત્રીશે ગુણીએ ત્યારે ૭૧૯૩૨૦ થાય. તેને એકસો ને આઠે જાગતાં શેષ ૪૦ રહે છે, તેમાંથી એક ઊઠો કરતાં ૪૭ થાય. તેને નવે જાગ દેતાં જાગમાં પાંચ આવ્યા, માટે વૃષ રાશિથી પાંચમી રાશિ કન્યા છે. વાકી બે વધ્યા, માટે ઉત્તરાષાઢગુની નક્ષત્રનો બીજો પાદ તે ઘરનો આવ્યો. હવે ઘરધણીનો જન્મ ધનિષ્ઠાના ઉત્તરાર્ધમાં હોવાથી તેની જન્મરાશિ કુંજ થઈ. તે કુંજ રાશિ વિષમ (એકી) છે, તેથી કુંજથી ગણતાં કન્યા રાશિ આવમી થઈ, માટે તે પ્રીતિ ષઠ્ઠક થયું, કેમકે “ઓજાત્સ્યાદષ્ટમે પ્રીતિઃ” વિષમ રાશિથી આવમી રાશિવાળા સાથે પ્રીતિ ષઠ્ઠક થાય છે.” એમ પ્રથમ કહી ગયા છે.

हवे ब्राह्मणादिक वर्णोंने आश्रीने घरना आय तथा मुख (द्वार) नी व्यवस्था कहे ठे.—

क्रमाद्विप्रादिवर्णानां विषमायैर्ध्वजादिभिः ।

धीमन्निर्धाम निर्दिष्टं प्रतीच्यादिमुखं क्रमात् ॥ ७९ ॥

अर्थ—ब्राह्मणादिक चार वर्णोंने अनुक्रमे विषम एवा ध्वजादिक आये करीने अनुक्रमे पश्चिम विगेरे दिशाना द्वारवाळुं घर पंक्तितोए कहेलुं ठे, एटले के ब्राह्मणे ध्वज आयवाळुं पश्चिम द्वारवाळुं घर करवुं, केमके ध्वज पूर्व दिशामां रहेलो ठे, अने तेथी पश्चिमाग्निमुख द्वार होवाथी ते ध्वज ब्राह्मणने प्रवेश करती वखते सन्मुख रहेलो ठे, तेथी ते शुक्लने माटे ठे. एज प्रमाणे सिंहना आयने विषे उत्तराग्निमुख द्वारवाळुं राजाए घर करवुं, कारण के सिंह दक्षिण दिशामां रहेलो होवाथी प्रवेश करतां सन्मुख आय, माटे ते शुक्ल ठे. एज प्रमाणे वीजाळने विषे पण जाणवुं, एटले के वैश्योए वृषना आयवाळुं पूर्वाग्निमुख द्वारवाळुं घर करवुं, अने शूद्रोए गजना आयवाळुं दक्षिणाग्निमुख द्वारवाळुं करवुं.

हवे आयादिकनो अपवाद कहे ठे. (एटले के कये ठेकाणे आयादिक न लेवा ते कहे ठे.)—

ये गृहेऽखिन्दनिर्यूहनिर्गमाद्याश्चतुर्दिशम् ।

न तेष्वयादिकं योज्यं बाह्यचूषासु वास्तुनः ॥ ८० ॥

अर्थ—घरने विषे जे अखिन्द (ओंशरी, परसाळ विगेरे नाना खंर), निर्यूह एटले जीत विगेरेनी बहार नीकळेळ काष्ठ विशेष एटले मर्दलक विगेरे, निर्गम एटले दरवाजो द्वार विगेरे, तथा श्लोकमां आदि शब्द ठे माटे प्रगीव एटले ऊरुखा, गोंख विगेरे जाणवा. आ सर्वे वास्तुनी बहार शोन्नारूप होवाथी तेउने विषे आयादिक ग्रहण करवा नहीं.

हवे सूत्रपात विगेरेनुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

सूत्रस्य सिद्धिर्वसुनाथहस्तमैत्रस्थिरस्वातिशतर्क्षपुष्यैः ।

न्यासः शिलायाः करपुष्यमार्गपौष्णध्रुवेषु श्रवणे च शस्तः ॥ ८१ ॥

अर्थ—धनिष्ठा, हस्त, मैत्र (चित्रा, अनुराधा, रेवती, मृगशिर), स्थिर (रोहिणी, उत्तराषाढा, उत्तराफाट्गुनी, उत्तराज्यापद), स्वाति, शततारका अने पुष्य एटलां नक्षत्रोए करीने सूत्रनी सिद्धि आय ठे, एटले के ते नक्षत्रोमां सूत्रपात करवो. तथा शिलानुं स्थापन हस्त, पुष्य, मृगशिर, रेवती, ध्रुव (रोहिणी, त्रण उत्तरा) अने श्रवण एटलां नक्षत्रोमां प्रशस्त ठे.

તિથિ તથા વારની શુદ્ધિ તો રિક્તા વિગેરેનો ત્યાગ કરવાથી સ્પષ્ટજ છે. તે વિષે બ્રહ્મશંજીકામાં કહ્યું છે કે—

“एकादशी द्वितीया पञ्चमी सप्तमी तृतीया च ।
प्रतिपद्दशमी चेष्टा त्रयोदशी पौर्णमासी च ॥
सूर्येन्दुजीवसौम्यानां जार्गवस्य च वासरे ।
सूत्रपातादिकं कार्यं निष्पत्तिमन्निवाञ्छता ॥”

“અગીયારશ, ત્રીજ, પાંચમ, સાતમ, ત્રીજ, પન્નવો, દશમ, તેરશ અને પૂનમ તથા રવિવાર, સોમવાર, ગુરુવાર, બુધવાર અને શુક્રવાર આટલા તિથિ વારે સમૃદ્ધિને ઇચ્છતા પુરુષે સૂત્રપાતાદિક કાર્ય કરવું.”

હવે ઘરના આરંજમાં લગ્નબલ કહે છે.—

चरादन्यत्र लग्नेन्द्रोः शुजैः संयुक्तदृष्टयोः ।

कर्म १० स्थितेषु सौम्येषु गेहारंजः शुजावहः ॥ ८१ ॥

અર્થ—લગ્ન તથા ચંદ્ર ચર થકી અન્યત્ર સ્થાને હોય એટલે કે સ્થિર અથવા વિસ્વજાવ-વાલું લગ્ન હોય અને ચંદ્ર પણ સ્થિર અથવા વિસ્વજાવવાળી રાશિમાં રહ્યો હોય, તથા તે બન્ને શુજ ગ્રહોએ યુક્ત અથવા તેના પર શુજ ગ્રહોની દૃષ્ટિ પડતી હોય, તથા સૌમ્ય ગ્રહો કર્મ એટલે દશમે સ્થાને રહ્યા હોય તો તે વચ્ચે ઘરનો આરંજ શુજકારક છે.

केन्द्रत्रिकोणगैः सौम्यैः क्रूरैः शत्रुत्रिलाजगैः ।

शुजाय जवनारंजोऽष्टमः क्रूरस्तु मृत्यवे ॥ ८२ ॥

અર્થ—કેન્દ્રસ્થાને (પહેલે, ચોથે, સાતમે અને દશમે સ્થાને) તથા ત્રિકોણમાં (નવમે તથા પાંચમે સ્થાને) સૌમ્ય ગ્રહો રહ્યા હોય, અને ક્રૂર ગ્રહો બંને, ત્રીજે કે અગીયારમે સ્થાને રહ્યા હોય તો તે વચ્ચે ઘરનો આરંજ કરવો શુજ છે, પરંતુ કોઈ પણ ક્રૂર ગ્રહ આઠમે સ્થાને રહ્યો હોય તો ઘરધણીના મૃત્યુને માટે છે.

अर्ही आटखो विशेष दैवज्ञवद्वज्जमां कह्यो ठे.—

“गुरुर्लगे जले शुक्रः स्मरे ज्ञः सहजे कुजः ।

रिपौ जानुर्यदा वर्षशतायुः स्याद्गृहं तदा ॥ १ ॥”

“ગૃહના આરંજસમયે જો લગ્નમાં ગુરુ હોય, જલ (૧૦) સ્થાને શુક્ર હોય, સ્મર (૭) સ્થાને બુધ હોય, સહજ (૩) સ્થાને મંગલ હોય અને શત્રુ (૬) સ્થાને સૂર્ય હોય તો તે ઘર સો વર્ષના આયુષ્યવાળું થાય છે.”

૧ વૃષ, સિંહ, વૃશ્ચિક અને કુંભ. ૨ મિથુન, કન્યા, ધન અને મીન. ૩ ચંદ્ર, બુધ, ગુરુ અને શુક્ર. ૪ શનિ, રવિ અને મંગલ.

“सितो लग्ने गुरुः केन्द्रे खे बुधो रविरायगः ।

निवेशो यस्य तस्यायुर्वेदमनः शरदां शतम् ॥ २ ॥”

“जे घरना प्रारंजे लग्नमां शुक्र होय, केंद्रमां गुरु होय, दशमे स्थाने बुध होय अने आय एटले अगीयारमे स्थाने रहेलो रवि होय तो ते घरनुं आयुष्य सो शरदूकतु सुधी (सो वर्षनुं) आय ठे.”

“त्रिशत्रुसुतलग्नस्थैः सूर्यारेज्यसितैर्जवेत् ।

प्रारंजः सद्धानो यस्य तस्यायुर्वे समाशते ॥ ३ ॥”

“त्रीजे स्थाने सूर्य होय, ढाढे स्थाने मंगळ, पांचमे स्थाने गुरु अने लग्नमां शुक्र रहेलो होय ते वखते जे घरनो प्रारंज कर्यो होय ते घरनुं आयुष्य बसो वर्षनुं आय ठे.”

“व्योम्नि चन्द्रः सुखे जीवो लाजे जौमशनैश्चरौ ।

यस्य धाम्नः समाशीतिं स्थितिस्तस्य श्रिया युता ॥ ४ ॥”

“जे घरना प्रारंजवखते दशमे स्थाने चंद्र होय, सुख (४) स्थाने गुरु होय तथा लाज (११) स्थाने मंगळ अने शनि होय तो ते घरनी स्थिति लक्ष्मी सहित एंशी वर्ष सुधी रहे ठे.”

“स्वोच्चस्थे लग्नगे शुके १ हिवुकस्थेऽथवा गुरौ २ ।

स्वोच्चे मन्देऽथवा लाजे ३ धाम्नः सश्रीः स्थितिश्चिरम् ॥ ५ ॥”

“जे घरना प्रारंजवखते शुक्र पोताना उच्च स्थाननो अइने लग्नमां रह्यो होय, अथवा गुरु हिवुक (४) स्थाने रह्यो होय, अथवा शनि उच्च स्थाननो अइने लाज (११) स्थाने रह्यो होय तो ते घरनी स्थिति लक्ष्मी सहित चिर काळ रहे ठे एटले अमित स्थिति होय ठे.”

जे आ विशेषो गृहारंजना लग्नमां कहेवाय ठे ते जिनालय विगेरेना प्रारंजना लग्नने विषे पण जाणवा. तथा—

“स्वर्हे चन्द्रे विलग्नस्थे जीवे कंटकवर्तिनि ।

जवेल्लक्ष्मीयुते धाम्नि जूरिकालमवस्थितिः ॥ ६ ॥”

“जे घरना प्रारंजे चंद्र पोताना नक्षत्रमां रहीने लग्ने रह्यो होय, तथा गुरु कंटक (१-४-७-१०) स्थाने रह्यो होय तो ते घर लक्ष्मी युक्त आय ठे, तथा तेमां चिर काळ स्थिति आय ठे. अर्थात् तेमां रहेनाराळ चिर काळ सुधी रहे ठे.”

“स्वमित्रोच्चगृहांशस्थैस्तद्व्याश्रिरमासते ।

खगैरन्यगतैरन्ये नीचगैश्चापि निर्धनाः ॥ ७ ॥”

“घरना प्रारंजसमये ग्रहो पोतानां स्थानमां, मित्रना स्थानमां तथा उच्च स्थानमां अने वळी पोताना अंशमां, मित्रना अंशमां तथा उच्च अंशमां रक्षा होय तो तेमां ते

ઘરધણીના વંશજો ચિર કાલ રહે છે, અને જો તેથી અન્ય સ્થાનોમાં રહ્યા હોય તો તે ઘરધણીના વંશજોથી વીજા જનો ચિર કાલ તેમાં રહે છે, પણ જો ગ્રહો નીચ સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તેમાં વસનારાનું નિર્ધન રહે છે.”

“અનસ્તગૈઃ સિતેજ્યેન્દ્રુજન્મરાશિવિલગ્નપૈઃ ।

સ્વોચ્ચસ્વક્ષેત્રજાગસ્યૈર્જવેદ્ધીસૌખ્યદં ગૃહમ્ ॥ ૮ ॥”

“શુક્ર, ગુરુ, ચંદ્ર, જન્મનો સ્વામી, રાશિનો સ્વામી અને લગ્નનો સ્વામી આટલા ગ્રહો અસ્ત પામેલા ન હોય તથા પોતાનાં ઉચ્ચ સ્થાને, પોતાનાં ક્ષેત્રમાં અને પોતાના અંશમાં રહેલા હોય તો તે ઘર લક્ષ્મી તથા સુખને આપનારું થાય છે.”

“ગૃહિણીન્દૌ ગૃહસ્થોઽર્કે ગુરૌ સૌખ્યં સિતે ધનમ્ ।

વિવલે નાશમાયાતિ નીચમેઽસ્તંગતેઽપિ ચ ॥ ૯ ॥”

“ઘરના આરંજસમયે ચંદ્ર નિર્બલ હોય, નીચ સ્થાને રહ્યો હોય અથવા અસ્ત પામ્યો હોય તો ઘરધણીની સ્ત્રી નાશ પામે છે. એજ રીતે સૂર્ય નિર્બલ, નીચ કે અસ્ત હોય તો ઘરધણી નાશ પામે છે. ગુરુ નિર્બલ, નીચ કે અસ્ત હોય તો સુખનો નાશ થાય છે અને શુક્ર નિર્બલ, નીચ કે અસ્ત હોય તો ધનનો નાશ થાય છે.”

આ પ્રમાણે દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે. તથા—

“ગૃહેષુ યો વિધિઃ કાર્યો નિવેશનપ્રવેશયોઃ ।

સ એવ વિદુષા કાર્યો દેવતાયતનેષ્વપિ ॥ ૧ ॥”

“ઘરનું સ્થાપન કરવાનો તથા તેમાં પ્રવેશ કરવાનો જે વિધિ કહેલો છે તેજ વિધિ વિદ્યાને દેવાલયોને વિષે પણ કરવો (કહેવો-જાણવો.)” એમ વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે.

લગ્નને વિષે દોષને કહે છે.—

વર્ણેશો દુર્બલઃ કુર્યાદાવર્ષાદન્યહસ્તગમ્ ।

एकोऽपि द्यूत ९ कर्म १० स्थः परांशे स्याद्यदि ग्रहः ॥ ૮૪ ॥

અર્થ—જો વર્ણનો સ્વામી દુર્બલ હોય તથા સાતમા અને દશમા સ્થાનમાં રહેલો એક પણ ગ્રહ જો બીજાના નવાંશમાં હોય તો તે ઘર એક વર્ષમાં વીજા ધણીને હાથ જાય. અહીં શ્લોકના ઉત્તરાર્ધમાં કહેલો એકલોજ યોગ હોય તો કહેલું ફલ અનેકાંત (અનિશ્ચિત) જાણવું અને પૂર્વાર્ધમાં કહેલો યોગ હોય તો અવશ્ય ફલ મળે એજ જાણવું, પણ બન્ને યોગો અન્ય ગ્રહના નવાંશમાં રહ્યા હોય તો જલદીથી ઘરનો નાશ થાય છે.

યાત્રા કરીને પાઠા વઢેલા રાજાદિકનો સામાન્ય રીતે ઘર પ્રવેશ અથવા નવા ઘરમાં પ્રવેશ કરવાનો વિધિ કહે છે.—

गृहप्रवेशं सुविनीतवेषः, सौम्येऽयने वासरपूर्वजागे ।

कुर्याद्विधायालयदेवतार्चां, कट्याणधीर्जतबलिक्रियां च ॥ ८५ ॥

अर्थ—सारो विनयवालो वेष धारण करीने कट्याणबुद्धिवाळा राजादिके सौम्य अयनमां दिवसना पहेला जागने विषे गृहदेवतानी पूजा तथा जूतने बलिदाननी क्रिया करीने गृहप्रवेश करवो.

अहीं सारो विनयवालो वेष धारण करवो एटले के अति उज्जत वेष न करवो, पण पवित्र अने उचित वेष पहेरवो. सौम्य अयन एटले उत्तरायण जाणवुं. ते विषे कहुं ठे के—

“सौम्येऽयने कर्म शुभं विधेयं, यज्ञहितं तत्खलु दक्षिणे च” ।

सौम्य अयन एटले उत्तरायणमां शुभ कार्य करवुं, अने जे निंदित कार्य ठे ते दक्षिणायनमां करवुं. अहीं शुभ कार्यमां पण आटलो विशेष ठे.—

“मासादिसंख्यानियतं सीमन्तोन्नयनादिकम् ।

याम्यायनादौ तत्सर्वं क्रियमाणं न दुष्यति ॥ १ ॥”

“जे शुभ कार्यमां मासादिकनी संख्यानोज नियम करेलो होय एयां सीमंत विगेरे सर्व कार्यो दक्षिणायनादिकमां करवाथी पण दोष नथी” एम त्रिविक्रम कहे ठे. अहीं याम्यादौ—दक्षिणायनादिकमां ए ठेकाणे आदि शब्द लखेलो ठे तेथी अधिक मास तथा द्य मास पण आवां कार्योमां निंद्य नथी एम जाणवुं.

मूळ श्लोकमां दिवसनो पहेलो जाग कह्यो ठे. तेनो अर्थ चढते दिवसे जाणवो. गृह-देवतानी पूजा एटले वास्तुशास्त्रमां कहेली वास्तुनी पूजा. जूतबलिदान एटले दिशाई तथा विदिशाईमां जूतने बलिदान आपवुं ते. कट्याणबुद्धिवाळा एटले के गृहप्रवेश-समये चित्तमां सद्बुद्धि राखवी.

गृहप्रवेशमां वार तथा नक्षत्रनो नियम कहे ठे.—

प्रविशेद्वेश्म वारेषु हित्वार्कक्षितिनन्दनौ ।

जैश्च पुष्यध्रुवस्वातिधनिष्ठाभृदुवारुणैः ॥ ८६ ॥

विधाय वामतः सूर्यं पूर्णकुंजपुरस्सरः ।

गृहं यद्विष्णुखं तद्विगृह्यारधिष्ण्ये विशेषतः ॥ ८७ ॥

अर्थ—रविवार तथा मंगळवारने वर्जने बीजा वारोमां पुष्य, ध्रुव संज्ञावाळा (रोहिणी अने त्रण उत्तरा), स्वाति, धनिष्ठा, भृदु संज्ञावाळा (भृगुशिर, चित्रा, अनु-राधा अने रेवती) तथा शतजिषक् एटलां नक्षत्रोमां सूर्यने मावी बाजु राखीने पूर्ण कुंज सहित घरमां प्रवेश करवो. तेमां पण जे दिशाना मुखवालुं घर होय ते दिशाना चारनुं नक्षत्र होय तो ते विशेष शुभ ठे.

અહીં પ્રવેશ કરતી વખતે ગોચર અને અષ્ટક વર્ગની વિધિ કરીને ચંડ્ર અનુકૂળ હોય, રિક્તા તિથિ ન હોય તથા વિષ્કંજાદિક કુયોગ ન હોય એ પોતાની મેળે જાણી લેવું. તે વિષે વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“તારેન્વોર્બલકાલે તિથાવરિક્તેઽહિ શુજદસ્ય ।”

“તારા અને ચંડ્રનું બળ હોય ત્યારે રિક્તાને વર્જીને બીજી તિથિમાં અને શુજદાયક દિવસે ગૃહપ્રવેશ કરવો.”

મૂળ શ્લોકમાં રવિ અને મંગલને વર્જવાનું કારણ એ છે કે તે બન્ને વારો રોગ તથા રક્ત પ્રકોપને કરનારા છે. વર્જ્ય નક્ષત્રનું ફળ દૈવફલવૃક્ષમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“વિશાલાસુ રાક્ષી સુતો દારુણેષુ, પ્રણાશં પ્રયાત્યુગ્રજેષુ દ્વિતીશઃ ।

ગૃહં દહ્યતે વહ્નિના વહ્નિધિષ્ણે, ચરૈઃ દ્વિપ્રધિષ્ણૈશ્ચ જ્યોઽપિ યાત્રા ॥ ૧ ॥”

“વિશાલામાં ગૃહપ્રવેશ કરવાથી રાક્ષીનો નાશ થાય, દારુણ નક્ષત્રોમાં પ્રવેશ કરવાથી પુત્રનો નાશ થાય, ઉગ્ર નક્ષત્રોમાં પ્રવેશ કરવાથી રાજાનો નાશ થાય, અગ્નિના નક્ષત્ર (કૃત્તિકા) માં પ્રવેશ કરવાથી તે ઘર અગ્નિવત્તે બળી જાય, તથા ચર અને દ્વિપ્ર નક્ષત્રોમાં પ્રવેશ કરવાથી ફરી યાત્રા કરવી પડે છે.”

મૂળ શ્લોકમાં પૂર્ણ કુંજ સહિત પ્રવેશ કરવાનું કહ્યું એટલે કે જલથી ઝરેલા કલશોને (કલશવાળી સ્ત્રીઝને) આગળ કરીને પ્રવેશ કરવો. જે દિશાના મુખવાળું ઘર હોય એમ જે કહ્યું તેનો અર્થ એ કે—પૂર્વ દિશાની સન્મુખ ઘર હોય તો પૂર્વ દારવાળાં કૃત્તિકાદિક સાત નક્ષત્રો છે, માટે તે નક્ષત્રોમાં પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર છે. તેથી કરીને પૂર્વ કહેલા ગુણવાળું પણ પ્રવેશનું નક્ષત્ર જો ઘરની સન્મુખની દિશાના દારવાળું હોય તો તે અત્યંત શુજ જાણવું. વિશેષમાં લલ્લ કહે છે કે—

“સર્વગ્રહૈર્વિમુક્તં પ્રવેશનં શસ્યતે પ્રયત્નેન ।

કૈશ્વિત્સૌમ્યસમેતં શુજપ્રદં કીર્તિતં મુનિજિઃ ॥ ૧ ॥”

“સર્વ ગ્રહોને ઢોમીને પ્રયત્નવત્તે જો પ્રવેશનું નક્ષત્ર લીધું હોય તો તે વચાણવા લાયક છે. કેટલાક મુનિઝ કહે છે કે તે પ્રવેશનું નક્ષત્ર સૌમ્ય (રવિ, મંગલ અને શનિ વર્જિત) ગ્રહો કરીને સહિત હોય તો તે શુજકારક છે.”

નવા ઘરમાં પ્રવેશ કરવો હોય તો શુક્રનું સન્મુખપણું તજવા યોગ્ય છે. તે વિષે ત્રિવિ-ક્રમે કહ્યું છે કે—

“ત્યજેત્ કુતારાં પ્રસ્થાને શુક્રજૌ ગૃહવેશકે ।

યાત્રાસુ ચ નવોઢસ્ત્રીવર્જં સંમુખદક્ષિણૌ ॥ ૧ ॥”

“પ્રસ્થાન કરતી વખતે કુતારાને વર્જવી, નવીન વિવાહેલ સ્ત્રીને ઢોમીને બીજાને ગૃહ-પ્રવેશમાં તથા યાત્રામાં સન્મુખ કે જમણી બાજુએ રહેલા શુક્ર અને બુધને તજવા.”

हवे लग्नबल कहे ठे.—

जन्मराशिविलग्नान्यां प्रथमोपचयस्थितम् ।

लग्नं स्थिरं तदंशश्च प्रवेशे सद्भिरिष्यते ॥ ८८ ॥

अर्थ—सत्पुरुषोऽपि गृहप्रवेशने विषे जन्मनी राशिथी अने जन्मलग्नथी प्रथम तथा उपचयस्थानमां रहेलुं स्थिर लग्न तथा तेनो अंश (नवांश) इहेलो ठे. अही प्रथम स्थान एटले जन्मराशि अने जन्मलग्नरूपज लग्न होय तो ते गृहप्रवेशमां प्रशस्य ठे. ते विषे लग्न कहे ठे के—

“स्वनक्षत्रे स्वलग्ने वा स्वमुहूर्त्ते स्वके तिथौ ।

गृहप्रवेशमंगद्वयं सर्वमेतत्तु कारयेत् ॥ १ ॥

क्षुरकर्म विवादं च यात्रां चैव न कारयेत् ।”

“पोताना (जन्मना) नक्षत्रमां, पोताना लग्नमां, पोताना मुहूर्त्तमां अने पोतानी तिथिमां गृहप्रवेश तथा सर्व मांगलिक कार्य करावयां, परंतु क्षौर कर्म, विवाद तथा यात्रा एवमत्र कार्य करावयां नहीं.” जन्मराशि अने जन्मलग्न थकी उपचयस्थानमां (३-६-१०-११) रहेलो पण राशि प्रशस्य ठे. ते विषे लग्न कहे ठे के—

“आरोग्यदो १ धनहरो २ धनदः ३ सुखघ्नः ४,

पुत्रान्तको ५ ऽरिगणहा ६ ऽथ नितम्बिनीघ्नः ७ ।

प्राणान्तकृत् ८ पिठकदो ९ ऽर्थ १० धनौघ ११ जीदो १२,

जन्मर्क्षतस्तदुदयाच्च विलग्नराशिः ॥ १ ॥”

“जन्मना नक्षत्रथी तथा तेना उदयथी लग्ननो राशि जो पहेले स्थाने होय तो आरोग्य आपे ठे, बीजे होय तो धननो नाश करे ठे, बीजे होय तो धनने आपे ठे, चोथे होय तो सुखनो नाश करे ठे, पांचमे होय तो पुत्रनो नाश करे, षष्ठे होय तो शत्रुना समूहनो नाश करे, सातमे होय तो स्त्रीनो नाश करे, आठमे होय तो पोताना प्राणनो नाश करे, नवमे होय तो व्याधि करे, दशमे होय तो धनने आपे, अगीयारमे होय तो धननो समूह आपे अने बारमे होय तो जयने आपे ठे.”

मूल श्लोकमां सामान्य रीते स्थिर लग्न कह्युं ठे, तोपण ते स्थिर लग्न गामनुं लेवुं, पण अरण्यनुं लेवुं नहीं, एटले के वृष के कुंज लग्नमां के तेना नवांशमां गृहप्रवेश करवो श्रेष्ठ ठे, केमके ते बे लग्नज ग्रहण करवा लायक (ग्राम्य) ठे. मूलमां तेनो अंश कह्यो ठे ते साथे च शब्द लख्यो ठे, माटे दिस्वजाववाळा लग्न तथा अंश (नवांश) गृह-प्रवेशमां झुषित नथी, केमके चर लग्न तथा चर अंशनोज दोष कह्यो ठे. ते विषे लग्न कहे ठे के—

“પુનઃ પ્રયાણં મેષે સ્થાન્મૃત્યુઃ કર્કે તુલે રુજઃ ।

ધાન્યનાશો મૃગે લગ્નૈરંશૈશ્ચ ફલમીદૃશમ્ ॥ ૧ ॥”

“મેષ લગ્નમાં કે તેના અંશ (નવાંશ)માં ગૃહપ્રવેશ કરવાથી ફરીને પ્રયાણ કરવું પડે છે, કર્કમાં કે તેના અંશમાં ગૃહપ્રવેશ કરવાથી મૃત્યુ થાય છે, તુલા કે તેના અંશમાં કરવાથી વ્યાધિ થાય છે, અને મકરમાં કરવાથી ધાન્યનો નાશ થાય છે. આ પ્રમાણે ચર લગ્નનું તથા તેના અંશનું ફલ છે.”

ગ્રહોની વ્યવસ્થા નવીન ઘરના સ્થાપન કરવામાં જે કહી છે તેજ ગૃહપ્રવેશમાં પણ છે, તેથી કરીને જૂદી પાત્રીને કહી નથી. ગ્રહોના ત્રણ પ્રકાર જ્યોતિષસારમાં આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—

“કૂરા તિ ઠ ગારસગા સોમા કિંદે તિકોણગે સુહયા ।

કૂર ઠમ અઈ અસુહા સેસા મજ્જિમ ગિહારંજે ॥ ૧ ॥

કિંદ ઠમંતિ ૧૨ કૂરા અસુહા તિ ઇગારહા સુહા સવે ।

કૂરા વીઆ અસુહા સેસ સમા ગિહપવેસે અ ॥ ૨ ॥”

“નવીન ઘરનો આરંજ કરવામાં કૂર ગ્રહો (રવિ, મંગલ, શનિ, રાહુ) ત્રીજે, ઠમે તથા અગીયારમે સ્થાને હોય તો તે સારા (ઉત્તમ) છે. સૌમ્ય ગ્રહો કેન્દ્ર (૧-૪-૭-૧૦) સ્થાનમાં તથા ત્રિકોણ (૯-૫) સ્થાનમાં હોય તો તે સારા છે. કૂર ગ્રહો આઠમે સ્થાને રહ્યા હોય તો તે અત્યંત અશુભ (અધમ) છે. બાકીના ગ્રહો આઠમા સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તે મધ્યમ છે. (૧) ગૃહપ્રવેશ કરવામાં કૂર ગ્રહો કેન્દ્ર (૧-૪-૭-૧૦) સ્થાનમાં આઠમે સ્થાને તથા બારમે સ્થાને હોય તો તે અશુભ (અધમ) છે, સર્વે ગ્રહો ત્રીજે તથા અગીયારમે સ્થાને રહ્યા હોય તો તે શુભ (ઉત્તમ) છે. કૂર ગ્રહો વીજે સ્થાને હોય તો તે અશુભ (અધમ) છે. બાકીના મધ્યમ છે.” યંત્ર નીચે પ્રમાણે.—

ગૃહસ્થાપન અને ગૃહપ્રવેશમાં ગ્રહોની વ્યવસ્થા—

	ઉત્તમ	મધ્યમ	અધમ
રવિ	૩-૬-૧૧	૯-૫	૮-૧-૪-૭-૧૦-૧૨-૨
ચંદ્ર	૧-૪-૭-૧૦-૯-૫-૩-૧૧	૮-૨-૬-૧૨	૦
મંગલ	૩-૬-૧૧	૯-૫	૮-૧-૪-૭-૧૦-૧૨-૨
બુધ	૧-૪-૭-૧૦-૯-૫-૩-૧૧	૮-૨-૬-૧૨	૦
ગુરુ	૧-૪-૭-૧૦-૯-૫-૩-૧૧	૮-૨-૬-૧૨	૦
શુક્ર	૧-૪-૭-૧૦-૯-૫-૩-૧૧	૮-૨-૬-૧૨	૦
શનિ	૩-૬-૧૧	૯-૫	૮-૧-૪-૭-૧૦-૧૨-૨
રાહુ	૩-૬-૧૧	૯-૫	૮-૧-૪-૭-૧૦-૧૨-૨

विशेषमां जास्कर कहे ठे के—

“रात्रौ विवाहजे शस्तः सन्मुहूर्त्तं स्थिरोदये ।

वधूप्रवेशो नैवात्र प्रतिशुक्राङ्गयं विदुः ॥ १ ॥”

“रात्रे विवाहना नक्षत्रमां शुक्र मुहूर्त्तं अने स्थिरलग्नमां बहुनो प्रवेशं प्रशस्त ठे, तेमां सामा (सन्मुख) शुक्रनो जय कह्यो नथी.”

तथा रत्नमाळामां आ प्रमाणे कह्यं ठे.—

“पुनर्वसौ च सूतिकागृहस्य निर्मितिः स्मृता ।

विरञ्चिविष्णुजान्तरे प्रवेशनं च तत्र तु ॥ १ ॥”

“सूतिकागृहनं निर्माण पुनर्वसु नक्षत्रमां कह्यं ठे, अने तेमां प्रवेश करवानुं अजिजित् तथा श्रवण ए बे नक्षत्रोनी वच्चे कह्यं ठे. अहीं पुनर्वसु नक्षत्र लेवानुं कारण ए ठे जे तेनो स्वामी देवमाता ठे माटे, तथा अजिजित् अने श्रवणनी वच्चे प्रवेश करवानुं कारण ए ठे जे तेमना सृष्टिकर्ता (ब्रह्मा) अने पालनकर्ता (विष्णु) स्वामी ठे माटे. प्रवेश करवामां अति उत्सुकता होय तो आ बे नक्षत्रोना उदयनी (लग्ननी) वच्चे प्रवेश करवो.

॥ इति वास्तुघारम् ॥ ए ॥

इति श्रीमति आरंजसिद्धिवातिके गम १ वास्तुनिवेशप्रवेशपरीक्षात्मकश्चतुर्यो विमर्शः ॥ ४ ॥

॥ पञ्चमो विमर्शः ॥

॥ अथ विलग्नघारम् ॥ १० ॥

हवे दशमुं विलग्न (विवाह)घार कहे ठे.—

लग्नं विवाहे दीक्षायां प्रतिष्ठायां च शस्यते ।

रवौ मकरकुंजस्थे मेषादित्रयगोऽपि च ॥ १ ॥

अर्थ—विवाह, दीक्षा अने प्रतिष्ठाने विषे मकर, कुंज अने मेषादिक त्रण (मेष, वृष तथा मिथुन) संक्रांतिना सूर्य होय त्यारे लग्न (मुहूर्त्त) लेवुं ए शुक्र ठे.

अहीं दीक्षाए करीने उपस्थापना (वनी दीक्षा) जाणवी. प्रतिष्ठा एटले जिनबिंब, जिनप्रासाद विगेरेनी स्थापना. श्लोकमां च शब्द देख्यो ठे ते नहीं कहेलाने पण ग्रहण करवा माटे ठे, तेथी राज्याजिषेक अने आचार्यपदाजिषेकनुं पण ग्रहण करवुं. शुक्र ठे एटले अवश्य आदरवावने करीने बहु मानेलुं ठे. आ विवाहादिक कार्यो शुक्र लग्नना बळे करीनेज करवा लायक ठे, ते सिवाय करवा लायक नथी; अने बीजां कार्यो तो दिवस अने नक्षत्रनी शुद्धि होय त्यारे मात्र सारा मुहूर्त्तमां पण करवा लायक ठे. अहीं

आ० ३५

કોઈ શંકા કરે કે—“જો જન્મલગ્નથીજ શુદ્ધાશુદ્ધ ફળ થાય છે તો આ વિવાહાદિકના લગ્નનું પ્રવલ્લપણું વિચારવાનું શું પ્રયોજન છે ? અને જો કદાચ વિવાહાદિકના લગ્નના વલ્લનુંજ પ્રમાણ હોય તો પછી જાતકાદિક શાસ્ત્રોનું નિર્ણયકપણું થશે.” આ શંકાનો જવાબ આપતાં આચાર્ય મહારાજ કહે છે કે—“એમ ન બોલવું, કારણ કે જાતકાદિકમાં જે શુદ્ધાશુદ્ધ ફળ કહેલું છે તે (ફળ)ની વિવાહાદિકના લગ્નના બલથી અધિકતા કે ન્યૂનતા થાય છે. જેમકે જન્મનું (જન્મલગ્ન) ફળ શુદ્ધ ઠતાં પણ દશા પ્રવેશને કાળે જે તત્કાલનું લગ્ન આવે તેમાં દશાનો પતિ (સ્વામી) અને તેના મિત્રાદિક લગ્નાદિક સ્થાનમાં રહ્યા હોય તથા ચંદ્રથી મિત્રસ્થાનમાં, ઉચ્ચ સ્થાનમાં, ઉપચયસ્થાનમાં અને ત્રિકોણાદિક સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તેનું ફળ અત્યંત શુદ્ધ કહ્યું છે. તે વિષે બૃહજ્ઞાતકમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“પાકસ્વામિનિ લગ્નમે સુહૃદિ વા વર્ગસ્ય સૌમ્યેऽપિ વા,

પ્રારબ્ધા શુદ્ધદા દશા ત્રિદશષટ્કાગ્રેષુ વા પાકપે ।

મિત્રોઽપચયત્રિકોણમદને પાકેશ્વરસ્ય સ્થિત-

શ્વન્ઙ્ઙઃ સત્ફલબોધનાનિ કુરુતે પાપાનિ ચાતોઽન્યથા ॥ ૧ ॥”

“પાકનો સ્વામી એટલે દશાનો સ્વામી લગ્નસ્થાનમાં કે મિત્રના સ્થાનમાં રહ્યો હોય અથવા પોતાના વર્ગ સંબંધી સૌમ્ય ગ્રહ સાથે રહ્યો હોય તે વચ્ચે આરંજ થયેલી દશા શુદ્ધ ફળ આપનારી જાણવી. અથવા દશાનો સ્વામી ત્રીજે, દશમે, ઠઠે કે અગીયારમે સ્થાને હોય તોપણ તે શુદ્ધ છે, તથા દશાના સ્વામીનાં મિત્રસ્થાનમાં, ઉચ્ચ સ્થાનમાં, ઉપચયસ્થાનમાં, ત્રિકોણસ્થાનમાં કે સ્ત્રીસુવનમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય તો તે સત્ફલના બોધને કરે છે, તેનાથી અન્ય સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો પાપને કરે છે—અશુદ્ધ ફળદાયક છે.”

વઢી પ્રાણીઢનું જન્મલગ્ન અશુદ્ધ ઠતાં પણ તત્કાલના વિવાહાદિક લગ્નના બલથી શુદ્ધ પણ થાય છે, માટે સર્વ ઉપર કહેલું નિર્દોષ એટલે યુક્તિ યુક્તજ છે.

“વિવાહાદૌ સ્મૃતઃ સૌરઃ” “વિવાહાદિક કાર્યમાં સૌર (સૂર્ય સંબંધી) માસ કહ્યો છે.” એ પ્રમાણે રત્નમાલાના જ્ઞાપ્યમાં કહ્યું છે, તેથી લગ્નમાં સૂર્યસંક્રાંતિથી પ્રવર્તેલા સૌર માસનો નિયમ કહ્યો. હવે ચાંદ્ર (ચંદ્ર સંબંધી) માસનો નિયમ કહે છે.—

માઘફાલ્ગુનયો રાધજ્યેષ્ઠયોઽપિ માસયોઃ ।

લગ્નં શ્રેયઃ પરે ત્વાહુસ્તઃકાર્તિકમાર્ગયોઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—માઘ અને ફાલ્ગુન માસમાં તથા વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ માસમાં પણ લગ્ન શુદ્ધ છે. વઢી બીજા આચાર્યોં કાર્તિક અને માર્ગશીર્ષ માસમાં પણ તેજ પ્રમાણે એટલે શુદ્ધ લગ્નને કહે છે.

આ શુક્લ પ્રતિપદથી આરંજીને ચાંડ માસોજ ગ્રહણ કરવા. અહીં કોઈ શંકા કરે કે જ્યેષ્ઠ માસમાં તો મિથુન સંક્રાંતિ હોય છે, અને તે સંક્રાંતિ તો ઉપરના (પહેલા) શ્લોકમાં પણ ગ્રહણ કરવાની કહી છે, તેથી અહીં ફરીથી જ્યેષ્ઠ માસનું ગ્રહણ કેમ કર્યું ? આ શંકાનો જવાબ એ છે જે—અષાઢ માસમાં કદાચિત્ મિથુન સંક્રાંતિ આવતી હોય તોપણ સર્વથા તે અષાઢ માસનો નિષેધ કરવા માટે અહીં જ્યેષ્ઠ માસનું ગ્રહણ કર્યું છે. કેટલાક આચાર્યોએ મિથુન સંક્રાંતિ હોય તો અષાઢ માસની શુક્લ દશમી સુધીનો પ્રથમ ત્રિજાગ ગ્રહણ કરવાનો કહ્યો છે. તે વિષે ત્રિવિક્રમ કહે છે કે—“કૈશ્વિદિષ્ટસૂચ્યંશઃ શુચેરપીતિ” “કેટલાએકે અષાઢ માસનો પહેલો ત્રિજાગ પણ ઇચ્છ્યો છે.” મૂળ શ્લોકમાં કાર્તિક તથા માર્ગશીર્ષ માસ પણ મતાંતરે લીધા છે, પરંતુ તે માસ અધમ હોવાથી તેમાં હીન જાતિના મનુષ્યોનો વિવાહ થઈ શકે છે એમ જાણવું. તેમાં પણ કાર્તિક શુક્લ એકાદશી પઢીજ થઈ શકે એમ જાણી લેવું. તે વિષે વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“કાર્તિકમાસે શુદ્ધિર્ગુરોર્વિલોક્યા રવેશ્ચ ચન્દ્રવલમ્ (લે) ।

અકૂરયુતે ધિષ્ણ્યે દેવોત્થાનાદશાહં સ્યાત્ ॥ ૧ ॥”

“કાર્તિક માસમાં દેવ ઇચ્છ્યા (એકાદશી) પઢી ગુરુની તથા સૂર્યની શુદ્ધિ જોવી. કૂર ગ્રહ રહિત નક્ષત્રમાં ચંદ્ર બલવાન હોય તો દશ દિવસ વિવાહ થઈ શકે”.

આ ઉપર કહેલા ૭ માસ સિવાય બીજા બાકીના ૭ ચંદ્ર માસમાં લગ્ન ગ્રહણ કરવું નહીં એમ સિદ્ધ થયું. વળી પાકશ્રીકાર તો આ પ્રમાણે કહે છે—“કાર્તિક વિગેરે ત્રણ ત્રણ માસમાં અનુક્રમે ચાર સ્થિર રાશિનાં લગ્નો અમૃતસ્વજાવવાળાં છે. તે આ પ્રમાણે—કાર્તિકાદિક ત્રણ માસમાં વૃષ લગ્ન શુભ છે, માધાદિક ત્રણ માસમાં સિંહ લગ્ન શુભ છે, વૈશાખાદિક ત્રણ માસમાં વૃશ્ચિક લગ્ન શુભ છે, અને શ્રાવણાદિક ત્રણ માસમાં કુંજ લગ્ન શુભ છે. આ રાશિર્ભના વર્ગોત્તમના મધ્યમ અંશના ઉદયમાં સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે.

જે વર્ષ માસાદિકમાં લગ્ન ગ્રહણ કરવામાં આવતું નથી તેને કહે છે.—

જીવે સિંહસ્થે ધન્વમીનસ્થિતેઽર્કે, વિષ્ણૌ નિદ્રાણે ચાધિમાસે ચ લગ્નમ્ ।

નીચેઽસ્તં વાસે લગ્નનાથેઽંશપે વા, જીવે શુક્રે વાઽસ્તં ગતે વાઽપિ નેષ્ટમ્ ॥ ૩ ॥

અર્થ—બૃહસ્પતિ સિંહ રાશિમાં રહેલો હોય, સૂર્ય ધન અથવા મીન સંક્રાંતિમાં રહેલો હોય, વિષ્ણુ સુતેલા હોય, અધિક માસ હોય, લગ્નનો સ્વામી અથવા અંશનો સ્વામી નીચ સ્થાને રહ્યો હોય અથવા અસ્ત પામ્યો હોય, તથા ગુરુ કે શુક્ર અસ્ત પામ્યા હોય ત્યારે લગ્ન લેવું ઇષ્ટ નથી.

સિંહ રાશિમાં રહેલો બૃહસ્પતિ હોય તો લગ્ન લેવું ઇષ્ટ નથી. તે વિષે સપ્તર્ષિ કહે છે કે—

“ગુરુર્મઘાયાં પુરુષં હન્તિ જાગ્યે સ્થિતઃ સ્ત્રિયમ્ ।

ઉત્તરાફલ્ગુનીપાદે હ્યં હન્તિ ન સંશયઃ ॥ ૧ ॥”

“મઘા નક્ષત્રમાં રહેલો બૃહસ્પતિ પુરુષને હણે છે, પૂર્વાફલ્ગુનીમાં રહ્યો હોય તો સ્ત્રીને હણે છે, અને ઉત્તરાફલ્ગુનીના પહેલા પાદમાં રહ્યો હોય તો વસ્ત્રને હણે છે. તેમાં કાંઈ પણ સંદેહ નથી. (આ સવા વે નક્ષત્રો સિંહ રાશિનાં છે.)”

“ગોદાવર્યુત્તરતો યાવઙ્ગાગીરથીતટં યામ્યમ્ ।

તત્ર વિવાહો નેષ્ઠઃ સિંહસ્થે દેવપતિપૂજ્યે ॥ ૨ ॥”

“બૃહસ્પતિ સિંહ રાશિમાં રહ્યો હોય ત્યારે ગોદાવરી નદીના ઉત્તર કાંઠાથી આરંજીને ગંગા નદીના દક્ષિણ કાંઠા સુધીના વચલા પ્રદેશમાં વિવાહ કરવાનું ઇચ્છ્યું નથી.”

કેટલાએક આ પ્રમાણે કહે છે.—જ્યાંસુધી બૃહસ્પતિ મઘા નક્ષત્રને ઊલ્લંઘન ન કરે ત્યાંસુધી સિંહસ્થનો દોષ મોટો છે. તે વિષે શૌનક કહે છે કે—

“પિતૃજે યદિ સુરપૂજ્યો નીચર્હે વાઽથવાઽરિસંયુક્તઃ ।

કન્યોઢા વૈધવ્યં પ્રયાતિ સંવત્સરૈઃ પઙ્ક્તિઃ ॥ ૧ ॥”

“જો બૃહસ્પતિ મઘા નક્ષત્રમાં હોય, અથવા નીચ રાશિમાં હોય, અથવા શત્રુસ્થાન-વને સંયુક્ત હોય તો તેવા લગ્નમાં પરણેલી કન્યા ઠ વર્ષે વિધવા થાય છે.”

જો મઘા નક્ષત્રને ઊલ્લંઘન કરી ગયો હોય તો તેટલો વધો દોષ નથી, તેથી કરીને કન્યાકાલના અતિક્રમણથી, વરના લોજથી કે દેશના ઉપજવ વિગેરેના હેતુથી સંપૂર્ણ સિંહસ્થનો ત્યાગ કરવો અશક્ય હોય તો તેજ મઘામાં રહેલા ગુરુનોજ ત્યાગ કરે છે. તેજ કહે છે કે—

“વહ્વોઽપ્યેવં જગદુઃ સિંહારૂઢોઽપિ વૃત્રશત્રુગુરુઃ ।

સમતિક્રાન્તમઘર્હો ન વિરુદ્ધઃ સર્વકાર્યેષુ ॥ ૧ ॥”

“ઘણા આચાર્યો કહે છે કે ઈન્દ્રનો ગુરુ બૃહસ્પતિ સિંહ પર આરૂઢ થયો હોય તોપણ મઘા નક્ષત્રને ઊલ્લંઘન કરી ગયો હોય તો સર્વ કાર્યમાં વિરુદ્ધ નથી.”

પરાશર કહે છે કે—“સિંહમાં રહેલા બૃહસ્પતિજો સિંહના પહેલા પાંચ નવાંશો જોગવી લીધા હોય તો અમુક દેશમાં સિંહસ્થનો દોષ લાગતો નથી. તે આ પ્રમાણે.—

“સિંહસ્થે જ્યોઽનુસિંહાંશાઙ્ગાહ્વીતીર્યોર્ધયોઃ ।

ન દુષ્ટો ગંગયોર્મધ્યદેશેષુ તુ સ દુઃખદઃ ॥ ૧ ॥”

“સિંહમાં રહેલો બૃહસ્પતિ સિંહના પ્રથમ પાંચ નવાંશ જોગવ્યા પછી ગોદાવરીના દક્ષિણ કાંઠે તથા ગંગાના ઉત્તર કાંઠે દુષ્ટ નથી. ગોદાવરી તથા ગંગાજીના મધ્ય જાગમાં તો દુઃખદાયક છે.

वळी ससर्पिंठ आ प्रमाणे कहे ठे.—“अमुक देशमां सिंहस्थ गुरु प्रथमथीज अडुष्ट ठे. ते आ प्रमाणे.—

“जागीरथ्युत्तरे तीरे गोदावर्याश्च दक्षिणे ।

विवाहो व्रतबन्धो वा सिंहस्थे ज्ये न दुष्यति ॥ १ ॥”

“सिंहस्थ गुरु होय त्यारे गंगाना उत्तर कांठे तथा गोदावरीना दक्षिण कांठे विवाह अथवा व्रतबंध (दीक्षा, उपनयन विगेरे) करवानो दोष नथी.”

वळी बीजा आचार्यों आ प्रमाणे कहे ठे—“मेष राशिमां सूर्य होय त्यारे जो लग्न ग्रहण कर्तुं होय तो मघा नक्षत्र जोगवाइ जवाथी सिंहस्थ गुरुनो दोष नथी.” तेउं कहे ठे के—

“सिंहस्थि जइ जीवो मह जुत्तं होइ अह रवि मेसे ।

ता कुणह निविसकं पाणिग्रहणाइ कक्षाणं ॥ १ ॥”

“सिंहस्थ गुरुए जो मघा नक्षत्र जोगवी लीधुं होय, अने मेष राशिमां सूर्य होय तो निःशंकपणे पाणिग्रहणादिक शुभ कार्यों करवां.”

अहीं आ सर्वे ग्रन्थांतरोना संवादो विवाहना फळने आश्रीने देखाव्या ठे, परंतु प्रतिष्ठा अने दीक्षा विगेरे सर्व कार्योंमां पण आने अनुसरीनेज फळ कहेवुं. एज प्रमाणे आगळ पण जाणवुं.

मूल श्लोकमां धन अने मीन संक्रांतिमां विवाहनो निषेध कर्तों ठे. त्यां विशेष आ प्रमाणे जाणवो.—

“ऊषो न निन्द्यो यदि फाट्गुने स्या-

दजस्तु वैशाखगतो न निन्द्यः ।

मध्वाश्रितौ घ्रावपि वर्जनीयौ,

मृगस्तु पौषेऽपि गतो न निन्द्यः ॥ १ ॥”

“जो फाट्गुन मासमां मीनना सूर्य होय तो ते निंद्य नथी, अने वैशाख मासमां पण मेष होय तो ते पण निंद्य नथी, परंतु चैत्र मासमां मीन के मेष संक्रांति होय तो ते बन्ने वर्जवा योग्य ठे. तथा पौष मासमां मकर होय तोपण ते निंद्य नथी.” आ विद्याधरी विलास ग्रंथमां कहुं ठे.

आ श्लोकनेज केटलाएक आ प्रमाणे बोले ठे.—

“ऊषो न निन्द्यो यदि फाट्गुने स्या-

दजस्तु चैत्रेऽपि गतो न निन्द्यः ।

मृगस्तु पौषेण च संप्रयुक्तो,

वशिष्ठगर्गादिजिरेतदुक्तम् ॥ १ ॥”

“ફાલ્ગુન માસમાં મીન હોય તો તે નિંદ્ય નથી, મેષ રાશિ ચૈત્ર માસમાં હોય તોપણ તે નિંદ્ય નથી, મકર રાશિ પોષ માસમાં હોય તો તે પણ નિંદ્ય નથી, એમ વશિષ્ઠ, ગર્ગ વિગેરે ઋષિજી કહે છે.” આ પાઠમાં આટલો વિશેષ જાણવો કે ચૈત્ર માસને વિષે પણ જો મેષના સૂર્ય હોય તો લગ્ન ગ્રહણ કરવામાં દોષ નથી. વઢી રત્નમાળાજાણ્યમાં તો આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“કર્કાદિ રાશિષ્ઠ્ઠં ચ પૂર્વાર્ધ પૌષચૈત્રયોઃ ।

અસ્તમિતં ગુરં શુક્રં ત્યજેચ્છ્રાદિકર્મણિ ॥ ૧ ॥”

“કર્કથી આરંજીને ધન સુધીની ઠ સંક્રાંતિને, પોષ તથા ચૈત્ર માસના પૂર્વાર્ધ (પહેલા પાલાવાનીયા)ને અને ગુરુ તથા શુક્રના અસ્તને ચ્છ્રાદિક કર્મમાં વર્જવા.” અહીં પોષ તથા ચૈત્ર માસના પૂર્વાર્ધને તજવાનું કહ્યું છે તેને નહીં સહન કરતો શ્રીપતિ આ પ્રમાણે કહે છે.—

“સૌમ્યેડયનેડપ્યવિકલૌ પૌષચૈત્રૌ પરિત્યજેત્ ।

પદ્મોડપરઃ શુજઃ કૈશ્વિન્ન ચૈતશ્ચુક્તિમધ્વઃ ॥ ૧ ॥”

“ઉત્તરાયણને વિષે પણ પોષ તથા ચૈત્ર માસ સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવા હાયક છે, કેટલાક આચાર્યોએ શુક્લ પદ્મને શુજ કહ્યો છે, પણ તે વચન યુક્તિવાળું નથી.” એમ દૈવજ્ઞવલ્લભ-જમાં કહ્યું છે.

મૂલ શ્લોકમાં “વિષ્ણુ સુતેલા હોય” એમ જે કહ્યું છે તે લોકરુઢિએ કરીને જાણવું, એટલે અષાઢ શુક્લ એકાદશીથી કાર્તિક શુક્લ એકાદશી સુધીનો કાલ જાણવો. મૂલ શ્લોકમાં અધિક માસ વર્જવાનો કહ્યો છે, તે અધિક માસ આ પ્રમાણે આવે છે.—કોઈ પણ માસની અમાવાસ્યાને વિષે એક સંક્રાંતિ વેઠી હોય અને વીજી સંક્રાંતિ ત્યારપછીના માસની પ્રતિપદાને દિવસે વેઠી હોય ત્યારે વચ્ચેનો જે સંક્રાંતિ રહિત માસ રહ્યો તે અધિક માસ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—

“एकोऽमावास्यायां जवेज्जवेः संक्रमः परो दर्शात् ।

ऊर्ध्व जायेत यदा तदाऽधिमासः शुजेऽनिष्टः ॥ ૧ ॥”

“એક સૂર્યનું સંક્રમણ (સંક્રાંતિ) અમાવાસ્યાને દિવસે હોય અને વીજું સંક્રમણ આવતી અમાવાસ્યા પછી હોય ત્યારે વચ્ચેનો અધિક માસ આવે છે. તે અધિક માસ શુજ કાર્યમાં અનિષ્ટ છે.”

વિશેષ આ પ્રમાણે છે.—

“मासघ्नयेऽन्दमध्ये तु संक्रान्तिर्न यदा जवेत् ।

प्राकृतस्तत्र पूर्वः स्यादधिमासस्तथोत्तरः ॥ ૧ ॥”

“એકજ વર્ષમાં જ્યારે બે માસને વિષે સંક્રાંતિ ન હોય ત્યારે પૂર્વનો માસ પ્રાકૃત અને

પઢીનો માસ અધિક જાણવો.” અહીં પ્રાકૃત ઇટલે પ્રકૃતિ-ધર્મવ્યવહાર તે સંબંધી અર્થાત્ વિવાહ, દીક્ષા, પ્રતિષ્ઠા વિગેરે શુચ્ચ કાર્યને યોગ્ય એવો અર્થ જાણવો. એક વર્ષમાં બે માસ અધિક હોય ત્યારે જો પહેલાને અધિક માસ કહીએ તો તેમાંનો પહેલો માસ ધર્મકર્મના વ્યવહારને યોગ્ય છે, અને બીજો નહીં, પણ બીજા માસને જો અધિક ગણીએ તો તે બે-માંનો બીજો માસ ધર્મવ્યવહારને યોગ્ય જાણવો એમ કાઠનિર્ણય ગ્રંથમાં કહ્યું છે. બ્રહ્મ-સિદ્ધાંતમાં પણ કહ્યું છે કે—“વર્ષમધ્યે માસઘ્યવૃદ્ધૌ પ્રથમમાસવૃદ્ધૌ કર્મકૃદાદ્યોપરસ્ત્વ-શુચ્ચ ઇતિ” “એક વર્ષમાં બે માસની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે પહેલા માસની વૃદ્ધિ કરીએ તો પહેલો માસ કર્મને લાયક છે અને બીજો અશુચ્ચ છે.”

મૂળ શ્લોકમાં “અધિમાસે ચ” અહીં ચ શબ્દ છે તેથી ક્ય માસ પણ લગ્નમાં તજવા યોગ્ય છે. તે ક્ય માસ આ પ્રમાણે જાણવો.—જ્યારે એક સંક્રાંતિ શુક્લ પ્રતિપદને દિવસે હોય અને બીજી સંક્રાંતિ તેજ માસની અમાવાસ્યાને દિવસે અર્થાત્ અમાવાસ્યા સુધીમાં હોય ત્યારે તે બે સંક્રાંતિવાળો ક્ય માસ કહેવાય છે. તે ક્ય માસ કાર્તિક, માર્ગશીર્ષ કે પોષ એ ત્રણમાંથીજ કોઈ એક સંજવે છે. તે વિષે કાઠનિર્ણય ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે.—

“અસંક્રાન્તિમાસોઽધિમાસઃ સ્ફુટં સ્યાત્,
દિસંક્રાન્તિમાસઃ ક્યાલ્પ્યઃ કદાચિત્ ।
ક્યઃ કાર્તિકાદિત્રયે નાન્યતઃ સ્યાત્,
તતો વર્ષમધ્યેઽધિમાસઘ્યં સ્યાત્ ॥ ૧ ॥”

“જે માસમાં સંક્રાંતિ ન હોય તે અધિક માસ કહેવાય છે, અને કોઈક વખત એક માસમાં બે સંક્રાંતિ હોય એવો ક્ય માસ પણ હોય છે. તે ક્ય માસ કાર્તિક વિગેરે ત્રણ માસમાંજ હોય છે, તથા તે વર્ષમાં બે અધિક માસ આવે છે.” તથા—

“યસ્મિન્માસે ન સંક્રાન્તિઃ સંક્રાન્તિઘ્યમેવ વા ।
મલમાસઃ સ વિજ્ઞેયઃ સર્વકાર્યેષુ વર્જિતઃ ॥ ૧ ॥”

“જે માસમાં સંક્રાંતિ ન હોય, અથવા જે માસમાં બે સંક્રાંતિ હોય તે મલ માસ જાણવો. આ માસ સર્વ કાર્યમાં વર્જિત છે.” આ પ્રમાણે કાઠગૃહ્યમાં કહ્યું છે.

મૂળ શ્લોકમાં “નીચેઽસ્તં વેતિ” ઇટલે લગ્નનો તથા અંશનો સ્વામી નીચ સ્થાનમાં રહેલો હોય તો તે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. તે વિષે પ્રશ્નપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ત્રિ ૧ હ્યે ૨ કગુણા ૩ ધર્મલઃ ૪ લગ્ન ઉચ્ચગ ૧ વક્ર ૨ શીઘ્ર ૩ નીચસ્થઃ ૪ ।”

“ગ્રહ ઉચ્ચ સ્થાને રહ્યો હોય તો તેનું બલ ત્રણ ગણું હોય છે, વક્ર ગતિવાળો હોય તો તેનું બલ બમણું હોય છે, શીઘ્ર ગતિવાળો હોય તો એક ગણું હોય છે, અને નીચ સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તેનું અર્ધ બલ હોય છે.” પરંતુ અસ્ત પામેલો હોય તો તેનું કાંઈ પણ બલ

નથી. માત્ર એક બુધ ગ્રહ અસ્ત પામેલો કે ઉદય પામેલો હોય તો તે વિવાહાદિકના લગ્નમાં સમાન ફલવાળોજ છે. કહ્યું છે કે—

“રવિકિરણમધ્યવર્તી ચરતિ સદા સવિતૃમંરુલે શશિજઃ ।

તસ્માન્ન દોષકૃત્સ્યાત્ સોઽસ્તં યાતોઽપિ જ્ઞાંશપતિઃ ॥ ૧ ॥”

“સૂર્યનાં કિરણોના મધ્યમાં વર્તનારો બુધ સર્વદા સૂર્યમંરુલમાંજ ગતિ કરે છે, તેથી કરીને તે અસ્ત પામેલો હોય તોપણ બુધ દોષ કરનાર થતો નથી.”

ગ્રહોના ઉદય અને અસ્તના દિવસની સંખ્યા સામાન્ય રીતે આ પ્રમાણે જ્યોતિષ-સારમાં કહેલી છે.—

“ઠસ્સયસઠ ૬૬૦ ઠતીસા ૩૬ તિન્નિવહુત્તર ૩૭૨ હુણગપન્નાસા ૨૫૧ ।

તિન્નિવયાલા ૩૪૨ અંગારયમાઈ ઉદયદિવસ કમા ॥ ૧ ॥

સુન્નરવિ ૧૨૦ સોલ ૧૬ દસણા ૩૨ નંદ ૯ વ્યાલીસ ૪૨ પહ્નિમત્થદિણા ।

જોમાઈ તહ પુલે બુહસિઅ ઠતીસ ૩૬ સગસયરી ૭૭ ॥ ૨ ॥”

“મંગલનો ઉદય ૬૬૦ દિવસ સુધી રહે છે, બુધનો ઉદય ૩૬ દિવસ રહે છે, ગુરુનો ઉદય ૩૭૨ દિવસ, શુક્રનો ૨૫૧ અને શનિનો ઉદય ૩૪૨ દિવસ રહે છે (૧). મંગલનો અસ્ત ૧૨૦ દિવસ સુધી રહે છે, બુધનો અસ્ત ૧૬ દિવસ રહે છે, ગુરુનો અસ્ત ૩૨ દિવસ, શુક્રનો ૯ અને શનિનો અસ્ત ૪૨ દિવસ રહે છે. આ સર્વે પશ્ચિમ દિશામાં અસ્ત પામે તેને આશ્રીને દિવસોની સંખ્યા કહી છે, પણ પૂર્વમાં અસ્ત હોય તો બુધ ૩૬ દિવસ અને શુક્ર ૭૭ દિવસ સુધી અસ્ત રહે છે. ૨.”

ગ્રહોનો ઉદય અને અસ્ત અવાનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.—

“સૂર્યાઃ ૧૨ સપ્તદશ ૧૭ ત્રિજૂપરિમિતા ૧૩ રુઝા ૧૧ નવા ૯ બ્ધીન્દવઃ ૧૪,

કાલાંશાઃ શશિનોઽનૃજોર્ઘ્નગુરુણઃ કાવ્યસ્ય મન્દસ્ય ચ”

“સૂર્યના ૧૨ ત્રિંશાંશને મધ્યે ચંદ્ર આવે ત્યારે તેનો અસ્ત આય છે, ૧૭ ત્રિંશાંશને મધ્યે મંગલ આવે, ૧૩ ત્રિંશાંશને મધ્યે બુધ આવે, ૧૧ ત્રિંશાંશને મધ્યે ગુરુ આવે, ૯ ત્રિંશાંશને મધ્યે શુક્ર આવે અને ૧૪ ત્રિંશાંશને મધ્યે શનિ આવે ત્યારે તેમનો અસ્ત આય છે. તેટલા ત્રિંશાંશની બહાર હોય ત્યારે તેમનો ઉદયજ હોય છે.” એમ લંબલાઘના જાણ્યમાં કહ્યું છે.

મૂળ શ્લોકમાં “અસ્તં વાસે” “લગ્નનો તથા અંશનો સ્વામી અસ્ત પામ્યો હોય તો તે વર્જ્ય છે” એમ જે કહ્યું છે તે ઉપલક્ષણ છે, તેથી કરીને લગ્નનો અથવા અંશનો સ્વામી કૂર ગ્રહે કરીને યુક્ત હોય અથવા કૂર ગ્રહની તેના પર દૃષ્ટિ પડતી હોય તોપણ તે લગ્ન અશુભ જાણવું.

मूल श्लोकमां गुरु अथवा शुक्रनो अस्त होय तो ते लग्न अशुभ ठे एम कह्युं. ते विषे लक्ष कहें ठे के—

“अस्तमिते ऋगुतनये नारी म्रियते बृहस्पतौ पुरुषः” ।

“विवाहना लग्नसमये शुक्रनो अस्त होय तो स्त्री मरण पामे ठे, अने गुरुनो अस्त होय तो पुरुषनुं मरण नीपजे ठे.”

केटलाएक आचार्यों आम पण कहें ठे.—

“अजिजिघारुणादित्यरेवतीसंगते सति ।

तदा दोषगते जीवे विवाहादि विवर्जयेत् ॥ २ ॥”

“अजिजित्, शतजिषक्, पुनर्वसु अने रेवतीए करीने युक्त एवो गुरु होय तो ते दोषगत कहेवाय ठे. ते वखते विवाहादिक शुभ कार्यने वर्जवां.” अहीं आ प्रमाणे संप्रदाय ठे.—वारे महीनाओ एकांतर नक्षत्रना नामे करीने चिह्नवाळा ठे. जेमके अश्विनी नक्षत्रे करीने आश्विन मास, कृत्तिकावने कार्तिक, मृगशिरावने मार्गशीर्ष, पुष्यवने पौष मास विगेरे. आ रीते एकांतर गणतां पण जे जे नक्षत्र वच्चे अधिक रहेलां ठे ते नक्षत्रो अजिजित्, शतजिषक्, रेवती अने पुनर्वसु ठे. आ नक्षत्रोमां गुरु रहेलो होय तो ते दोषगत कहेवाय ठे. ते वखते लग्न ग्रहण करवुं नहीं. तथा सारंग कहे ठे के—

“अस्तं गते ऋगुमुते जवेद्यदि बुधोदयः ।

पुत्राष्टकस्य जननी तदोढा कन्यका जवेत् ॥ १ ॥”

“शुक्र अस्त पाम्यो होय अने जो बुधनो उदय होय तो ते वखते विवाहित अयेदी कन्या आठ पुत्रनी माता आय ठे. अर्थात् ते लग्न शुभ ठे.”

वली गर्ग कहे ठे के—

“शशांकजो यदोदेति गुरोरस्तमनं यदि ।

पुत्राष्टकस्य जननी तदोढा कन्यका जवेत् ॥ १ ॥”

“बुधनो उदय होय अने जो गुरुनो अस्त होय तो ते वखते विवाहित अयेदी कन्या आठ पुत्रनी माता आय ठे.”

“शुक्रना अस्तमां दीक्षानो दोष नथी” एम दिनशुद्धि ग्रंथमां कह्युं ठे. विशेषमां एम जाणवुं के जेम गुरुना अस्तमां लग्न इष्ट नथी तेज रीते गुरु नीच स्थानमां रह्यो होय तोपण ते इष्ट नथी. ते विषे विवाहपटलमां कह्युं ठे के—

“वाकूपतौ मकरराशिमुपेते, पाणिपीमनविधिर्न विधेयः ।

तत्र दूषणमुशन्ति मुनीन्ध्राः, केवलं परमनीचनवांशे ॥ १ ॥”

“શુરુ મકર રાશિમાં રહેલો હોય ત્યારે પાણિગ્રહણનો વિધિ કરવા યોગ્ય નથી. તેમાં પણ માત્ર અત્યંત નીચ નવાંશમાંજ દૂષણ છે એમ મુનીંદ્રો કહે છે.”

“પાંચજ નીચ નવાંશોનો ત્યાગ કરવો” એમ અન્ય ગ્રંથમાં કહ્યું છે. તેમાં લોક-રુઢિએ પરમ નીચ અંશ પર્યંત પહેલા પાંચ ત્રિંશાંશરૂપ નીચાંશો ત્યાગ કરેલા છે. જો કે લોકમાં સર્વત્ર માત્ર પાંચમો ત્રિંશાંશજ પરમ નીચ છે, ઠતાં પાંચમા ત્રિંશાંશ સુધીના પાંચે ત્રિંશાંશો વર્જવાનું કહ્યું તે લોકરુઢિને અનુસરીને કહ્યું છે એવું જ્યોતિષશાસ્ત્રના વેત્તાઈનું વચન છે.

મૂળ શ્લોકમાં “જીવે સિંહસ્થે” એ વચનવચ્ચે વર્ષની અને “ધન્વમીનસ્થિતેડકે” એ વચનવચ્ચે માસની શુદ્ધિ કહી. વઢી કાંઈક માસની શુદ્ધિ તથા દિવસ અને નક્ષત્રની શુદ્ધિ “જ્યેષ્ઠાપત્યસ્ય ન જ્યેષ્ઠે” (મિશ્રધાર શ્લોક ૬) તથા “ઉઘાહે મૃગષૈત્રર્દે” (મિશ્રધાર શ્લોક ૭) એ શ્લોકમાં કહેશે. સમયની શુદ્ધિ આ પ્રમાણે જાણવી.—રાત્રિનો મધ્ય જાગ અને દિવસના મધ્ય જાગને વિષે લગ્ન ગ્રહણ કરવું નહીં. તે વિષે ગદાધર કહે છે કે—

“નિવસતિ મુહૂર્ત્તકાલો મહાનિશાયાં ચ દિનદલે યસ્માત્ ।

દશ પૂર્વે દશ પરતસ્તસ્માદ્ધ્યર્ચાચરપલ્લાનિ ॥ ૧ ॥”

“મધ્ય રાત્રીએ તથા દિવસના મધ્ય જાગે મુહૂર્ત્તકાલ રહે છે, માટે તે સમયે પ્રથમના તથા પઢીના દશ દશ પલ્લનો ત્યાગ કરવો.”

કોઈ આચાર્યો એમ કહે છે કે—“દિવસના પાઢલા જાગમાં એટલે કે મધ્યાહ્નકાલ પઢી પ્રતિષ્ઠા, વિવાહ વિગેરેનું લગ્ન આવે નહીં (શુદ્ધ નથી), અને તેથી કરીનેજ ગૃહપ્રવેશના અધિકારમાં “સૌમ્યેડ્યને વાસરપૂર્વજાગે” (વાસ્તુધાર શ્લોક ૮૧) એ શ્લોકમાં દિવસનો પૂર્વ જાગ લીધો છે.” આ તેમનું કહેવું અયુક્ત છે, કેમકે વિવાહમાં દિવસના પાઢલા જાગે સૂત્રકારજ લગ્ન લેવાની આજ્ઞા આપવાના છે. તે બાવત “વિવાહે ત્વર્કાર્કી ત્રિરિપુનિધનાયેષુ શુદ્ધદૌ” (મિશ્રધાર શ્લોક ૩૬) એ શ્લોક આગલ કહેશે. વઢી વિવાહના લગ્નમાં અપરાહ્ (દિવસનો પાઢલો જાગ) ન લઈએ તો સૂર્યનું આઠમા સ્થાનમાં રહેવાપણું સંજવતું નથી, (અને લગ્નથી સૂર્ય આઠમે હોય તો તેને શુદ્ધ કહેવામાં આવશે તે શી રીતે ઘટે ?) પરંતુ અપરાહ્માં પ્રતિષ્ઠાદિકના લગ્નને ગ્રહણ કરવાનો વ્યવહાર પ્રાયે દેખાતો નથી અને વિવાહનું લગ્ન તો અપરાહ્માં ગ્રહણ કરતા ક્ષતિ જોવામાં પણ આવે છે. તેથી કરીને આ વિષે વૃદ્ધોજ પ્રમાણજૂત છે.

જીર્ણઃ શુક્રોઽહાનિ પશ્ચ પ્રતીચ્યાં, પ્રાચ્યાં બાલસ્ત્રીણ્યહાનીહ હેયઃ ।

ત્રિધાન્યેવં તાનિ દિગ્વૈપરીત્યે, પદ્મં જીવોઽન્યે તુ સસાહમાહુઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ—શુક્રને પશ્ચિમ દિશામાં પાંચ દિવસ સુધી વૃદ્ધ જાણવો, અને પૂર્વ દિશામાં

त्रण दिवस बाळक जाणवो, परंतु दिशाना विपरीतपणाने विषे ते दिवसो त्रण गुणा जाणवा. आ बन्ने अवस्था लग्नमां तजवा योग्य ठे. गुरु बन्ने अवस्थामां एक पक्ष (पंदर दिवस) त्याग करवा योग्य ठे, अने बीजा आचार्यो तो सात दिवस त्याग करवा योग्य कहे ठे.

विवेचन—श्लोकमां “जीर्ण” शब्दे करीने अस्तनुं सूचन कर्तुं ठे, तेथी अस्त पामवानी तैयारीवाळो एवो अर्थ जाणवो. “बाळ” शब्दे करीने उदयनुं सूचन कर्तुं ठे अर्थात् नवो उदय पामेलो एवो अर्थ जाणवो. दिशाना विपरीतपणाने विषे एटले के जो पूर्व दिशामां अस्त अवानो होय अने पश्चिममां उदय अयो होय तो ते दिवसोने त्रण गुणा एटले पंदर अथवा नव दिवस तजवाना जाणवा, एटले के पूर्वमां उदय पामेलो शुक्र बाळ होवार्थी त्रण दिवस त्याग करवो, पण पश्चिममां उदय पामे तो ते नव दिवस बाळ होवार्थी तेटला दिवसो वर्जवा. तथा जो पूर्वमां अस्त पामवानो होय तो वृद्धपणाने लीधे तेना पंदर दिवस वर्जवा, पण पश्चिममां अस्त पामवानो होय तो पांच दिवस वर्जवा. मूल श्लोकमां गुरुने पंदर दिवस तजवानुं कहुं ठे, एटले के नवो उदय पामे त्यारे ते बाळक होय ठे अने अस्त पामवानी सन्मुख होय त्यारे ते वृद्ध कहेवाय ठे. ते बन्ने अवस्थामां. पंदर दिवस तजवा योग्य ठे. “गुरु पण त्रण दिवस बाळक ठे अने पांच दिवस वृद्ध ठे” एम पण केटलाक कहे ठे, परंतु गुरुनो पूर्व दिशामां अस्त अने पश्चिम दिशामां उदय अतो नथी. बीजाळ एटले सप्तऋषि विगेरे तो गुरु अने शुक्र ए बन्नेने बन्ने दिशामां अस्त के उदय होय तोपण सात सात दिवसनी बाढ्यावस्था तथा वृद्धावस्था कहे ठे. आ बन्नेनी बाढ्यावस्था के वृद्धावस्था होय त्यारे लग्न लेवुं नही. ए तात्पर्य ठे. “आ बाढ्य तथा वृद्धपणानी अवस्थानी कष्टपना निर्वळपणारूप तेना फळने जणाववा माटेज करेली ठे, पण वास्तविक रीते तेमनी अवस्थाळ होती नथी” एम रत्नमालाज्ञाप्यमां कहुं ठे.

विशेष आ प्रमाणे जाणवो.—

“अरिगयनीए वके अत्थमिए लग्नरासि निसिनाहे ।

अवले रविगुरुमुके सामि अदिठं चयह लग्नं ॥ १ ॥”

“लग्नराशिनो स्वामी तथा चंद्र शत्रुना स्थानमां होय, नीचना होय, वक्र होय के अस्त पामेला होय, तथा रवि, गुरु अने शुक्र निर्वळ होय, तथा स्वामीनी दृष्टि न परती होय एवं लग्न, आ सर्वे त्याग करवा योग्य ठे.” आ जंगनेदेनारा लग्नना दोषो सर्वत्र वर्ज्य ठे.

॥ इति लग्नघारम् ॥ १० ॥

॥ अथ मिश्रघारम् ॥ ११ ॥

हवे मिश्र नामनुं अगीयारमुं घार कहे ठे. तेमां प्रथम लग्न ग्रहण करवामां ग्रह-गोचरनी शुद्धि कहे ठे.—

લગ્ને ગુરોર્વરસ્યાથ ગ્રાહ્યં ચાન્દ્રવલં બુધૈઃ ।

શિષ્યસ્થાપકકન્યાનાં જીવેન્દ્મર્કવલ્લાનિ ચ ॥ ૫ ॥

અર્થ—પંક્તિએ લગ્નવચ્ચે ગુરુનું તથા વરનું ચંદ્રવલ્લ ગ્રહણ કરવું. તથા શિષ્ય, સ્થાપક અને કન્યાને ગુરુ, ચંદ્ર અને સૂર્યનાં વલ્લ ગ્રહણ કરવાં.

વિવેચન—દીક્ષા તથા પ્રતિષ્ઠાના લગ્નમાં ગુરુ (આચાર્ય)ને અને વિવાહના લગ્નમાં વરને ચંદ્રવલ્લ હોવું જોઈએ. તે ચંદ્રવલ્લ પૂર્વે કહેલા વિધિએ કરીને રાશિગોચર ૧, નવાંશ-ગોચર ૨, અષ્ટવર્ગશુદ્ધિ ૩, શુદ્ધ તારા ૪, શુદ્ધ અવસ્થા ૫, વામ (ભાવો) વેધ ૬, શુક્લ તથા કૃષ્ણપદ્ધતો આરંજ ૭, મિત્ર તથા અધિમિત્રના ઘર (સ્થાન)માં રહેવું ૮, સૌમ્ય ગ્રહના સ્થાનમાં રહેવું ૯, મિત્ર તથા અધિમિત્રના અંશમાં રહેવું ૧૦, સૌમ્ય ગ્રહના અંશમાં રહેવું ૧૧, મિત્ર તથા અધિમિત્રના ગ્રહની સાથે રહેવું ૧૨, સૌમ્ય ગ્રહની સાથે રહેવું ૧૩, મિત્ર તથા અધિમિત્રના સ્થાનની દૃષ્ટિ ૧૪, અને સૌમ્ય ગ્રહની દૃષ્ટિ ૧૫, આ પંદર પ્રકારમાંથી કોઈ પણ પ્રકારે કરીને ચંદ્રની અનુકૂળતારૂપી વલ્લ અવશ્ય ગ્રહણ કરવું. તે વિષે કહ્યું છે કે—

“સર્વત્રામૃતરશ્મેર્વલં પ્રકટ્પ્યાન્યલેટજં પશ્ચાત્ ।

ચિન્ત્યં યતઃ શશાઙ્કે વલ્લિનિ સમસ્તા ગ્રહાઃ સવલાઃ ॥ ૧ ॥”

“સર્વત્ર (સર્વ પ્રકારનાં લગ્નમાં અથવા શુદ્ધ કાર્યમાં) પ્રથમ ચંદ્રનું વલ્લ ગ્રહણ કરીને પત્ની વીજા ગ્રહોનું વલ્લચિંતવવું, કારણ કે ચંદ્ર વલ્લવાન્ હોય તો સર્વે ગ્રહો વલ્લવાન્ હોય છે.”

મૂળ શ્લોકમાં શિષ્ય—દીક્ષા લેનાર અથવા પદવીને વિષે જેને સ્થાપન કરવો હોય તે. સ્થાપક—દ્રવ્યનો વ્યય કરનાર જે શ્રાવક વિગેરે હોય તે. તેમણે ગુરુ, ચંદ્ર અને સૂર્યનું વલ્લ અવશ્ય ગ્રહણ કરવું. તે વિષે કહ્યું છે કે—

“રવિશશિજીવૈઃ સવલૈઃ શુદ્ધદઃ સ્યાન્નોચરઃ”

“રવિ, ચંદ્ર અને ગુરુ વલ્લવાન્ હોય તો ગોચર શુદ્ધદાયી થાય છે.” ગ્રહોના વલ્લના તરતમપણા વિગેરેનો વિજ્ઞાન આ પ્રમાણે છે.—

“પૂર્ણ ૨૦ લેટાષ્ટકવલ્લમૂનં પાદેન ૧૫ ગોચરં પ્રોક્તમ્ ।

વેધોત્થમર્ધમાનં ૧૦ પાદવલં ૫ દૃષ્ટિતઃ સ્વચરે ॥ ૧ ॥”

“આઠ ગ્રહોનું વલ્લ હોય તો તે પૂર્ણ એટલે ૨૦ વસા વલ્લ જાણવું, ગોચરનું વલ્લ એક પાદ હીન એટલે ૧૫ વસા કહેલું છે, વેધથી ઉત્પન્ન થયેલું વલ્લ અર્ધું એટલે ૧૦ વસા કહ્યું છે, તથા દૃષ્ટિથી એટલે એક ગ્રહ પર વીજા ગ્રહની દૃષ્ટિ પડતી હોય તેવું વલ્લ એક પાદ એટલે પાંચ વસા કહેલું છે.” આ સામાન્યથી સર્વ ગ્રહોને આશ્રીને કહ્યું. તેમાં એક ચંદ્રને આશ્રીને વિશેષ છે તે કહે છે.—

“एणाङ्के गोचरबल १ मष्टक २ तारोत्थ ३ वेध ४ पक्षजवम् ५ ।

क्रमशस्तारा १ वेधज २ पक्षजवानी ३ ह गौणानि ॥ २ ॥”

“चंद्रने विषे गोचरबल १, अष्ट वर्गनुं बल २, ताराथी उत्पन्न अयेलुं बल ३, वेधनुं बल ४ अने पक्ष (पखवासीया)थी उत्पन्न अयेलुं बल ५. आ पांच प्रकारनां बल-मांथी अनुक्रमे तारा १, वेध २ अने पक्षथी ३ उत्पन्न अयेलुं बल गौण ठे, एटले के आ त्रण बल उत्तरोत्तर हीन, हीनतर अने हीनतम ठे.” बाकीनां पहेलां वे बळनुं स्वरूप आ प्रमाणे ठे.—

“ग्रहगोचरा १ घवर्गो २ तुह्यवलौ शुद्धिकारणादनयोः ।

एकेनापि बलेन प्राप्तेन जवेत्सुशुद्धिरिह ॥ ३ ॥”

“ग्रहगोचर अने अष्ट वर्ग ए बने शुद्धिनुं कारण होवाथी तुह्य बळवाळा ठे. ते वेमांथी एकनुं पण बल प्राप्त अयुं होय तो तेथी अहीं लग्नमां सारी शुद्धि आय ठे.”

“चेजोचरान्न हि जवेत्तदाऽष्टवर्गाद्विलोक्यते शुद्धिः ।

गोचरतोऽष्टकवर्गो बलवानुदाहदीक्षादौ ॥ ४ ॥”

“जो गोचरथी शुद्धि न आवती होय तो अष्ट वर्गथी शुद्धि जोवी, अने विवाह तथा दीक्षादिकमां ग्रहगोचर करतां अष्ट वर्ग वधारे बळवान् ठे.”

“तस्मादष्टकशुद्धिर्गुरोर्विलोक्या रवेश्च चन्द्रस्य ।

निधना ऽ न्त्या १२ म्बु ४ गतेष्वपि रेखाधिक्यात्सुशुद्धिः स्यात् ॥ ५ ॥”

“तेथी करीने गुरुनी, सूर्यनी अने चंद्रनी अष्टवर्गशुद्धि जोवी के जेथी करीने तेज (गुरु, सूर्य अने चंद्र) चोथे, आठमे के बारमे स्थाने रह्या होय तोपण रेखाना अधिकपणा अकी सारी शुद्धि आय.”

“समशुद्धिरपि श्रेष्ठा शुद्धिपतेर्यदि जवेद्भुजा रेखा ।

शुद्धीशस्य न रेखा यदा तदा पद्धिधादिवीर्यवतः ॥ ६ ॥”

“जो शुद्धि (लग्नशुद्धि)ना स्वामीनी रेखा शुज होय तो समान शुद्धि पण श्रेष्ठ ठे, अने ज्यारे शुद्धिना स्वामीनी रेखा शुज न होय तो त प्रकारादिक वीर्य अकी शुज जाणवी.”

“मित्रग्रहस्य रेखा समरेखां शुद्धिमुत्तमां कुरुते ।

तामन्तरेण मुनिर्जिर्न ह्यधिकाऽपि प्रशस्यते रेखा ॥ ७ ॥”

“मित्रग्रहनी रेखा समरेखावाळी शुद्धीशनी शुद्धिने उत्तम करे ठे, ते (मित्रग्रहनी रेखा) विना बीजी अधिक रेखाने पण मुनिजिण वखाणी नथी, एटले के मित्रग्रहनी रेखाज प्रशंसा योग्य ठे.”

१ विमर्श पांचमो श्लोक ३६ थी जुओ.

“સમશુદ્ધ્યામષ્ટકતઃ શુદ્ધિપતે રેલિકામૃતે વેધાત્ ।

શુદ્ધદે ગ્રહે સતિ શુદ્ધા શુદ્ધિઃ સ્યાત્પ્રોચ્યતે વિવુધૈઃ ॥ ૮ ॥”

“અષ્ટકથી સમશુદ્ધિને વિષે શુદ્ધિપતિની રેલા ન આવતી હોય અને વેધથી શુદ્ધ-
દાયક ગ્રહ આવતો હોય તો તે પણ પંક્તિતો શુદ્ધ શુદ્ધિ કહી છે.”

“નવમદ્વિપદ્ધમગતઃ સમરેલોડપ્યધિકશુદ્ધિફલઃ સૂર્યઃ ।

સંક્રમકાલેન્દુવદાત્ સમોડપિ સર્વત્ર શુદ્ધિદોડકઃ ॥ ૯ ॥”

“નવમા, વીજા અને પાંચમા સ્થાનમાં રહેલો સમાન રેલાવાલો પણ સૂર્ય અધિક શુદ્ધ
ફલ દેનારો છે, અને સંક્રાંતિને વચ્ચે ચંદ્રના વલ્લથી સમાન એવો પણ સૂર્ય સર્વત્ર
શુદ્ધિને દેનારો છે.”

“દશમાદૂર્ધ્વે કેવલલગ્નવલેન સ્ત્રિયા વિવાહઃ સ્યાત્ ।

શુદ્ધિર્નૈવાલોક્યા રવીજ્યયોઃ પૂજયોઽગ્રહઃ ॥ ૧૦ ॥”

“દશ વર્ષની વય યા પત્ની કન્યાના વિવાહ માત્ર લગ્નનાજ વલ્લથી આવે છે. તેમાં
સૂર્ય તથા ગુરુની શુદ્ધિ જોવાનીજ નથી, પરંતુ તે સૂર્ય અને ગુરુ અશુદ્ધ હોય તો તેમની
પૂજાવળે વિવાહ કરવો. અર્થાત્ તેની પૂજા કરવાથી દોષનો નાશ આવે છે.” આ
સર્વ વ્યવહારપ્રકાશમાં કહેલું છે.

વળી વ્યવહારસારમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

“જન્મદ્વિપદ્ધનવમદ્યુનગઃ સ્વરાંશુઃ, પૂજાં ચ વાઙ્મતિ ન ચાષ્ટચતુર્વ્યયસ્થઃ ।

જીવસ્ત્રિજન્મદશમારિગતસ્તુ પૂજામિદ્ધેત્ કદાચિદપિ નાષ્ટચતુર્વ્યયસ્થઃ ॥ ૧ ॥”

“સૂર્ય પહેલે, વીજે, પાંચમે, નવમે અને સાતમે સ્થાને રહ્યો હોય તો તે પૂજાને યાદે છે,
અટલે કે પૂજા કરવાથી તેની શુદ્ધિ આવે છે, પરંતુ આઠમે, ચોથે કે વારમે સ્થાને રહ્યો
હોય તો તે પૂજાને યાદતો નથી, અટલે કે તે સ્થાનો અત્યંત અશુદ્ધ હોવાથી તેની પૂજા
કરવાથી પણ તે અનુકૂળ થતો નથી. તેજ પ્રમાણે ગુરુ ત્રીજે, પહેલે, દશમે અને ઢેઠ
સ્થાને રહ્યો હોય તો તે પૂજાને ઇચ્છે છે, પણ આઠમે, ચોથે કે વારમે સ્થાને રહ્યો હોય
તો તે કદાપિ પૂજાને ઇચ્છતો નથી.”

પરંતુ ગર્ગાચાર્ય તો એમ કહે છે કે—“ગોચરવિરુદ્ધે જીવે વૈધવ્યમેવ, પૂજા ત્વપ્રમાણમ્”
“જો ગુરુ ગોચરવળે કરીને વિરુદ્ધ હોય તો તે કન્યાને વિધવાપણુંજ આવે છે, અને
તેની જે પૂજા કરવી તે તો અપ્રમાણ છે.”

હવે અવશેષ રહેલી માસશુદ્ધિ, દિનશુદ્ધિ અને નક્ષત્રશુદ્ધિ એક શ્લોકે કરીને કહે છે.—

જ્યેષ્ઠાપત્યસ્ય ન જ્યેષ્ઠે માસિ સ્યાત્ પાણિપીઋનમ્ ।

ન પુનઃસ્ત્રયમપ્યેતન્માસાહર્જેષુ જન્મનઃ ॥ ૬ ॥

अर्थ—मोटा पुत्र-पुत्रीनुं पाणिग्रहण ज्येष्ठ मासमां करवुं नहीं, तथा आ व्रणे कार्यो जन्मना मासमां, जन्मना दिवसमां (तिथिमां) अने जन्मना नक्षत्रमां करवां नहीं.

विवेचन—मूळ श्लोकमां “ज्येष्ठ अपत्य” कह्यो ठे, तेथी पुत्र तथा पुत्री वन्ने समजवां. “पाणिपीरुन” (पाणिग्रहण) ए शब्दनुं उपलक्षण होवाथी बीजां शुभ कार्यो पण जाणवां. ते विषे हर्षप्रकाशमां कह्युं ठे के—“सुहृकळे वळे सबहिं पि जिहस्स जिहं ति” “सर्व शुभ कार्यमां ज्येष्ठ (मोटा) अपत्य (पुत्र-पुत्री) ने ज्येष्ठ मास वर्जवो.” तथा—

“जेष्ठे न ज्येष्ठयोः कार्यं नृनार्योः पाणिपीरुनम् ।

तयोरेकतमे (रे) ज्येष्ठे ज्येष्ठोऽपि न विरुध्यते ॥ १ ॥”

“ज्येष्ठ पुरुष अने नारी (वर-कन्या) नुं पाणिग्रहण ज्येष्ठ मासमां करवुं नहीं, परंतु ते वर कन्यामांथी जो एक ज्येष्ठ होय तो ज्येष्ठ मास पण विरुद्ध (अशुभ) नथी.”

मूळ श्लोकमां व्रणे कार्यो कहां ठे ते दीक्षा १, प्रतिष्ठा २ अने विवाह ३ समजवां. तथा “मासाहर्षेषु” एटले जन्म संबंधी मास, दिवस (तिथि) अने नक्षत्रने विषे विवाह विगेरे वर्जवा. अहीं विवाहमां वर कन्याना, दीक्षामां शिष्यना अने प्रतिष्ठामां स्थापकना मासादिक वर्जवा एम स्वयं जाणी लेवुं. केटलाएक कहे ठे के—“जो पक्ष (पखवामीयुं) जूदो होय तो जन्ममास पण विरुद्ध नथी. जन्मतिथि पण दिवस अने रात्रिना विजागना विपर्यासे करीने अविरुद्ध ठे. (एटले के जो (तिथिनी) रात्रीए जन्म होय तो दिवस विरुद्ध नथी, अने दिवसे जन्म होय तो रात्रि विरुद्ध नथी.) जन्मनक्षत्र पण राशिनुं जिन्नपणुं होय तो ते शुभज ठे, एटले अशुभ (विरुद्ध) नथी. (जेमके कृत्तिकाना पहेला पादमां जन्म होय तो ते मेष राशि ठे, माटे कृत्तिकाना बीजा, त्रीजा के चोथा पादमां वृष राशि होवाथी ते व्रण पाद शुभ ठे.) आ व्रणे बाबत विषे व्यवहारसारमां कह्युं ठे के—

“जन्ममासि विपरीतपक्षयोर्व्यत्यये दिननिशोर्जनुस्तिथौ ।

जन्मजेऽपि किल राशिजेदतः, पाणिपीरुनविधिर्न दुष्यति ॥ १ ॥”

“जन्ममासमां जो विपरीत (जिन्न) पक्ष होय, जन्मनी स्थितिमां जो दिवस रात्रिनो विपर्यय (उलटपालट) होय अने जन्मनक्षत्रमां पण जो राशिनो जेद होय तो पाणिग्रहणनो विधि दूषण पामतो नथी.”

अथवा तो एक (समान) पक्षमां पण आ रीते जन्ममास पण विरुद्ध नथी—शुक्ल पंचमीने रोज कार्य करवानी इच्छा ठे, अने शुक्ल अष्टमी जन्मतिथि ठे. आ प्रमाणे होय तो दोष नथी, कारण के ते पुरुषनो जन्ममास शुक्ल अष्टमीथी शरु आय ठे, तेथी शुक्ल पंचमी तत्त्वथी जिन्न मासमांज रहेली गणाय, पण जो आथी विपरीत होय (एटले के

શુક્લ પંચમીનો જન્મ હોય અને શુક્લ અષ્ટમીએ કાર્ય કરવું હોય) તો જન્મમાસનો દોષ લાગેજ છે. આ પ્રમાણે જ્યોતિષના વિદ્વાનો કહે છે. વ્યવહારપ્રકાશમાં તો આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—“શુજ (સૌમ્ય) ગ્રહ બલવાન્ થઈને કેન્દ્રસ્થાનમાં રહ્યો હોય તો જન્મનદ્વર પણ છૂપિત નથી. તે વિષે કહ્યું છે કે—“નો જન્મજં ચ કાર્યં વલિનિ શુજં કેન્દ્રગે સૌમ્યે” “સૌમ્ય ગ્રહ બલવાન્ થઈને કેન્દ્રમાં રહ્યો હોય તો શુજ કાર્ય કરવું. તેમાં જન્મ-નદ્વરનો દોષ નથી.”

હવે દિનશુદ્ધિને જૂદી કહે છે.—

સાદિમં ગ્રહણસ્યાહ્ સપ્તાહં ચ તદગ્રતઃ ।

ત્યજેત્રિંશાંશમેકૈકં પ્રાક્ પશ્ચાન્નાપિ સંક્રમાત્ ॥ ૭ ॥

અર્થ—આદિના દિવસ સહિત ગ્રહણનો દિવસ તથા તેની પછીના સાત એમ નવ દિવસો વર્જવા. તેમજ સંક્રાંતિની પહેલાનો તથા પછીનો એક એક ત્રિંશાંશ તજવો. અર્થાત્ કુલ ત્રણ દિવસ વર્જવા.

વિસ્તરાર્થ—આદિ સહિત એટલે ચતુર્દશી સહિત. કેટલાએક ત્રયોદશીને પણ વર્જે છે. તેણે કહે છે કે—

“ત્રયોદશીતો દશાહં સૂર્યેન્દુગ્રહણે ત્યજેત્ ।”

“સૂર્ય અને ચંદ્રના ગ્રહણમાં ત્રયોદશીથી આરંજીને દશ દિવસ વર્જવા.” ગ્રહણની પછીના સાત દિવસ વર્જવાના કહ્યા છે, તોપણ તેમાં આ પ્રમાણે વિશેષ જાણવો.—

“સર્વગ્રસ્તેષુ સપ્તાહં પચ્ચાહં સ્યાદ્દલગ્રહે ।

ત્રિશ્ચેકાર્ધાઙ્ગુલગ્રાસે દિનત્રયં વિવર્જયેત્ ॥ ૧ ॥”

“ગ્રહણમાં સર્વ ગ્રાસ (ખગ્રાસ) થયો હોય તો પછીના સાત દિવસો તજવા, અર્ધ ગ્રાસ થયો હોય તો પાંચ દિવસ તજવા, તથા ત્રણ, બે, એક કે અર્ધ આંગળ ગ્રાસ થયો હોય તો ત્રણ દિવસ વર્જવા.” આ અંગિરાનું વચન છે.

વલી દૈવજ્ઞવલ્લજમાં આ પ્રમાણે વિશેષ કહ્યો છે.—

“રાહૌ દૃષ્ટે શુજં કર્મ વર્જયેદિવસાષ્ટકમ્ ।

ત્યક્ત્વા વેતાલસંસિદ્ધિં પાપદંજમયં (જયદં) તથા ॥ ૧ ॥”

“રાહુનું દર્શન થાય ત્યારથી આવ દિવસ સુધી શુજ કર્મ વર્જવું જોઈએ, પરંતુ વેતાલ (જૂત-પ્રેતાદિક)નું સાધન તથા પાપ અને દંજમય એવું અશુજ કર્મ (અથવા પાપ દેનારું અને જય દેનારું અશુજ કર્મ) વિના, એટલે કે તેવાં કર્મમાં વર્જવાના નથી.

૧ પાપદં ભયદં પાઠાંતર.

मूल श्लोकमां त्रिंशंश एटले संक्रांतिना मासનો त्रीशमो जाग एटले सामान्ये करीने एक दिवस. संक्रांतिना दिवसनी पहेलानो अने पढीनो एक एक दिवस तथा संक्रांतिनो दिवस एम त्रण दिवस वर्जवा. ते विषे हरिजडसूरि पण कहे ठे के—

“संकंतीए पुवं संकंतिदिणं तयगिमं च दिणं ।
वज्जिज्जंति०”

“संक्रांतिनो पूर्व दिवस, संक्रांतिनो दिवस अने तेनी पढीनो दिवस वर्जवो.” नार-चंद्रमां पण कहुं ठे के—

“त्यज संक्रमवासरं पुनः सह पूर्वेण च पश्चिमेन च ।”

“पूर्वना अने पढीना दिवस सहित संक्रांतिनो दिवस तुं तज.”

“अत्यंत आवश्यक तथा उतावळना कार्यमां जो त्रण दिवसनो त्याग न अइ शके तो संक्रमणसमयनी पूर्वनी अने पढीनी सोळ सोळ घन्टीअं अवश्य तजवी” एम घणा आचार्योंनो मत ठे.

जडार्धयामगणान्तकुलिकोत्पातझूषितम् ।

दिनं तपसि राकां च स्थापने च कुजं त्यजेत् ॥ ८ ॥

अर्थ—जडा, अर्ध प्रहर, गंमांत, कुलिक अने उत्पाते करीने झूषित एवा दिवसनो त्याग करवो, तथा दीक्षां पूर्णिमानो त्याग करवो, अने प्रतिष्ठामां मंगलवारनो त्याग करवो.

विवेचन—जडा विगेरे असाध्य दोषोए करीने लग्न पण हणाय ठे एटले झूषित आय ठे. ते विषे विवाहवृंदावनमां कहुं ठे के—

“गंमान्तेषु सवैधृताबुजयतः संक्रान्तियामघये,
यामार्धव्यतिपातविष्टिकुलिकैर्जघ्नं विलग्नं जगुः ।”

“अर्ध प्रहर, व्यतिपात, विष्टि (जडा) अने कुलिके करीने सहित लग्नने तथा गंमांतमां, वैधृतिमां अने संक्रांतिना पूर्वना अने पढीना वे पहोरमां रहेल लग्नने जघ्न (नाश) कहे ठे.”

मूल श्लोकमां उत्पात लख्यो ठे ते पूर्वे वर्णन करेला पृथ्वी संबंधी विगेरे उत्पातो जाणवा. सारंग तो उत्पातमां पांच दिवस तजवानुं कहे ठे. ते आ प्रमाणे—

“निर्घातोऽकामहीकंपग्रहजेदादिदर्शने ।

आ पञ्चवासराद्गुहा नाशमाप्नोति कन्यका ॥ १ ॥”

“निर्घात, उडकापात, पृथ्वीकंप अने ग्रहनो जेद ए विगेरे उत्पातो जोवामां आवे त्यारथी पांच दिवस सुधीमां जो कन्या विवाहित अइ होय तो ते मृत्यु पामे ठे.” तथा—

“दम्पत्योः सह मरणं पाणिग्रहणोदिते केतौ ।”

“પાણિગ્રહણને દિવસ જો કેતુનો ઉદય હોય તો વર વહુનું સાથેજ મરણ આવે.”

દીક્ષામાં પૂર્ણિમા તજવાનું મૂલ શ્લોકમાં કહ્યું છે, પણ પ્રતિષ્ઠામાં તેનો ત્યાગ નથી. તેને માટે નારચંદ્રમાં કહ્યું છે કે—

“ત્ર્યેકવિતીયપચ્ચમદિનાનિ પદ્મવ્યેડપિ શસ્તાનિ ।

શુક્લેડન્તિમત્રયોદશદશમાન્યપિ ચ પ્રતિષ્ઠાયામ્ ॥ ૧ ॥”

“પ્રતિષ્ઠામાં વસ્ત્રે પદ્મની ત્રીજ, એકમ, બીજ અને પાંચમ એટલા દિવસો શુચ્છ છે, તથા શુક્લ પદ્મની ઢેઘી (પૂર્ણિમા), તેરશ અને દશમ પણ શુચ્છ છે.”

મૂલ શ્લોકમાં સ્થાપને એટલે સર્વ પ્રતિષ્ઠામાં મંગલવાર વર્જ્ય છે. તે વિષે રત્નમાલામાં કહ્યું છે કે—

“તેજસ્વિની ૧ ક્ષેમકૃ ૨ દગ્નિદાહવિધાયિની ૩ સ્યાધરદા ૪ દટ્ટા ચ ૫ ।

આનન્દકૃ ૬ ત્કટ્વપનિવાસિની ૭ ચ, સૂર્યાદિવારેષુ જવેત્ પ્રતિષ્ઠા ॥ ૧ ॥”

“રવિવારે પ્રતિષ્ઠા કરવાથી પ્રતિમાનું તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવનારનું તેજ વૃદ્ધિ પામે છે. સોમવારે કરેલી પ્રતિષ્ઠા ક્ષેમ કુશલ કરનારી આવે છે, મંગલવારે કરવાથી અગ્નિદાહ કરનારી આવે છે, બુધવારે વર (મનવાંઙિત)ને આપનારી આવે છે, ગુરુવારે દટ્ટ આવે છે, શુક્રવારે આનંદ કરનારી આવે છે અને શનિવારે કરેલી પ્રતિષ્ઠા કટ્વ પર્યંત એટલે ચંદ્ર સૂર્ય રહે ત્યાંસુધી સ્થિર રહેનારી આવે છે. રવિ વિગેરેના લગ્નમાં તથા પદ્મર્ગમાં પણ પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તોપણ તેનું ફલ આજ પ્રમાણે જાણી લેવું એમ રત્નમાલાના જ્ઞાણમાં કહ્યું છે.”

મૂલ શ્લોકમાં “સ્થાપને ચ” એ સ્થળે ચ શબ્દ છે માટે દીક્ષા, વિવાહ અને રાજ્યાભિષેક વિગેરે કાર્યોમાં પણ મંગલવારનો ત્યાગ કરવો. તે વિષે યતિવૃદ્ધજમાં કહ્યું છે કે—

“રાજાભિષેકે વીવાહે સત્ક્રિયાસુ ચ દીક્ષણે ।

ધર્માર્થકામકાર્યે ચ શુચ્ચા વારાઃ કુજં વિના ॥ ૧ ॥”

“રાજાના અભિષેકમાં, વિવાહમાં, શુચ્છ ક્રિયામાં, દીક્ષામાં તથા ધર્મ, અર્થ અને કામના કાર્યમાં મંગલ સિવાયના વીજા વારો શુચ્છ છે.”

શ્રીપતિએ તો “વિવાહમાં રવિ, મંગલ અને શનિવાર દારિદ્ર્ય તથા દૌર્જગ્યને દેનારા છે, અને સોમવાર સપત્ની (શોક)ને આપનાર છે” એમ કહ્યું છે. દૈવજ્ઞવૃદ્ધજમાં આ પ્રમાણે વિશેષ કહ્યો છે.—

“કૃષ્ણપદ્મે નિષિદ્ધેષુ વારધિષ્ણ્યકૃણાદિષુ ।

સંકીર્ણાનાં પ્રશંસન્તિ દારકર્મ ન સંશયઃ ॥ ૧ ॥”

“સંકર જાતિના વર કન્યાનો વિવાહ કૃષ્ણ પદ્મમાં અને નિષેધ કરેલા વાર, નક્ષત્ર તથા કૃણાદિકમાં શુચ્છ છે, તેમાં કાંઈ સંશય નથી.”

હવે નક્ષત્રનો નિયમ કહે છે.—

उच्चाहे मृगपैत्रर्क्षे प्रतिष्ठायां तु ते उज्जे ।

आदित्यपुष्यश्रवणधनिष्ठाजिः समं शुज्जे ॥ ए ॥

अर्थ—विवाहमां मृगशीर्षं अने मघा ए वे नक्षत्रो शुज्जे, अने प्रतिष्ठामां पुनर्वसु, पुष्य, श्रवण अने धनिष्ठा सहित ते वे एटले मृगशीर्षं अने मघा पण शुज्जे, एटले के मा ठ नक्षत्रो शुज्जे.

विवेचन—अहीं प्रतिष्ठा एटले प्रस्तावथी जिनविंवि विगेरेनी प्रतिष्ठा जाणवी. बीजा बोनी प्रतिष्ठामां तो नक्षत्रोनो नियम रत्नमालामां आ प्रमाणे कह्यो ठे.—

“रोहिण्युत्तरपौष्णवैष्णवकरादित्याश्विनीवासवा-

नुराधैन्दवजीवजेषु गदितं विष्णोः प्रतिष्ठापनम् ।

पुष्यश्रुत्यजिजित्सु चेश्वरकयोर्विंताधिपस्कन्दयो-

मैत्रे तिग्मरुचेः करे निर्ऋतिज्जे दुर्गादिकानां शुज्जम् ॥ १ ॥”

“विष्णुनी प्रतिष्ठा रोहिणी, त्रणे उत्तरा, रेवती, श्रवण, हस्त, पुनर्वसु, अश्विनी, निष्ठा, अनुराधा, मृगशीर्षं तथा पुष्य, आटलां नक्षत्रोमां शुज्जे कहेली ठे. महादेव ने ब्रह्मानी प्रतिष्ठा पुष्य, श्रवण अने अजिजित् नक्षत्रमां शुज्जे. कुबेर अने कार्तिक-मीनी प्रतिष्ठा अनुराधामां शुज्जे. सूर्यनी प्रतिष्ठा हस्त नक्षत्रमां शुज्जे, तथा दुर्गा गेरे देवताओनी प्रतिष्ठा मूळ नक्षत्रमां शुज्जे.” अहीं सूर्यनी प्रतिष्ठा हस्त नक्षत्रमां श्री ते संक्षेपथी कह्युं ठे. ते विषे जीमपराक्रम ग्रंथमां विस्तारथी आ प्रमाणे कह्युं ठे.—

“जगधिष्यचतुष्केण मैत्राहिर्बुधपूषजैः ।

सपुनर्वसुजिः कुर्यात् प्रतिष्ठापुष्णरोचिषः ॥ १ ॥”

“जग नक्षत्रथी चार एटले पूर्वाफाट्गुनी, उत्तराफाट्गुनी, हस्त अने चित्रा, तथा पुनर्वसु सहित अनुराधा, उत्तराजाडपद अने रेवती, आ आठ नक्षत्रोमां सूर्यनी प्रतिष्ठा करवी.” उपरना श्लोकमां दुर्गादिकानां ए पदमां आदि शब्द होवथी जूत, यद्, गण अने सर्प विगेरेनी प्रतिष्ठा पण मूळ नक्षत्रमां करवी. तथा—

“गणपरिवृढरक्षोयक्षज्जुतासुराणां, प्रथमफणिसरस्वत्यादिकानां च पौष्णे ।

श्रवसि सुगतनाम्नो वासवे लोकपानां, निगदितमखिलानां स्थापनं च स्थिरेषु ॥ २ ॥”

“गण, परिवृढ, राक्षस, यक्ष, जूत, असुर, शेषनाग अने सरस्वती विगेरेनी प्रतिष्ठा करवी. सुगत (बौध्)नी प्रतिष्ठा श्रवण नक्षत्रमां करवी, लोकपाळोनी प्रतिष्ठा धनिष्ठामां करवी, अने बीजा समग्र इंद्रादिक देवोनी स्थापना स्थिर (रोहिणी, उत्तराफाट्गुनी, उत्तराजाडपद) नक्षत्रोमां करवी.” तथा—

“सप्तर्षयो यत्र चरन्ति धिष्ये, कार्या प्रतिष्ठा खलु तत्र तेषाम् ।

श्रीव्यासवाल्मीकिघटोत्तवानां, तथा स्मृता वाक्पतिज्जे ब्रह्मणाम् ॥ ३ ॥”

“સપ્તર્ષિઠં જે નદ્વત્રમાં ચાલતા હોય તેજ નદ્વત્રમાં તેમની પ્રતિષ્ઠા કરવી, તથા શ્રીવ્યાસ, વાલ્મીકિ અને અગસ્યની પ્રતિષ્ઠા પણ તેજ નદ્વત્રમાં ઇટલે જે નદ્વત્રમાં સપ્તર્ષિ હોય તેમાંજ કરવી, તથા ગ્રહોની પ્રતિષ્ઠા પુણ્ય નદ્વત્રમાં અને પોતપોતાના વારમાં કરવી.” અહીં સપ્તર્ષિઠં જે નદ્વત્રમાં ચાલે છે એમ કહ્યું તેનો જાવાર્થ આ પ્રમાણે છે.—

“આસન્મધાસુ મુનયઃ શાસતિ રાજ્યં યુધિષ્ઠિરે નૃપતૌ ।

પદ્મિકપદ્મદિ ૨૫૨૬ મિતઃ શકકાલસ્તસ્ય રાજશ્ચ ॥ ૧ ॥

एकैकस्मिन् धिष्ये शतं शतं ते चरन्ति वर्षाणाम् ।

પ્રાગુત્તરતઃશ્ચૈતે સદોદયન્તે સસાધ્વીકાઃ ॥ ૨ ॥”

“યુધિષ્ઠિર રાજા રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે સપ્તર્ષિઠં મધ્યા નદ્વત્રમાં હતા. તે રાજાના શકનો કાલ ૨૫૨૬ વર્ષનો હતો, ઇટલે કે તે રાજાની પત્ની ૨૫૨૬ વર્ષ ગયાં ત્યારે શાલિવાહનનો શક પ્રવર્ત્યો. હવે તે સપ્તર્ષિઠં સો સો વર્ષે એક એક નદ્વત્રમાં ચાલે છે, ઇટલે કે એક નદ્વત્રમાં તેઝની સો વર્ષ સુધી સ્થિતિ છે, તેથી કરીને શકના પ્રારંભે તેઝ પુણ્ય નદ્વત્રમાં હતા એમ સિદ્ધ થયું. એ સપ્તર્ષિઠં અરૂંધતી સહિત નિરંતર ઈશાનમાં ઉદય પામે છે.” આ સપ્તર્ષિઠંના ઉદયની વ્યવસ્થા આ પ્રમાણે છે.—

“पूर्वे जागे जगवान्मरीचिरपरे स्थितो वशिष्ठोऽस्मात् ।

तस्याङ्गिरास्ततोऽत्रिस्तस्यासन्नः पुलस्त्यश्च ॥ ૧ ॥

પુલહઃ ક્રતુરિતિ જગવાનાસન્નાનુક્રમેણ પૂર્વાઘાઃ ।

તત્ર વશિષ્ઠં મુનિવરમુપસ્થિતાઽરુન્ધતી સાધ્વી ॥ ૨ ॥”

“પૂર્વે જાગે જગવાન્ મરીચિ રહેલા છે, તથા પશ્ચિમ જાગે વશિષ્ઠ રહેલા છે, તેની સમીપે અંગિરા, તેની સમીપે અત્રિ, તેની સમીપે પુલસ્ત્ય, તેની સમીપે પુલહ અને તેની સમીપે જગવાન્ ક્રતુ રહેલા છે. આ પ્રમાણે સમીપના અનુક્રમે કરીને પૂર્વ પશ્ચિમ જાગે તેઝ રહેલા છે. તેમાં વશિષ્ઠ મુનિવરની સમીપે સાધ્વી (સતી) અરૂંધતી રહેલી છે.” આ સપ્તર્ષિનું સ્વરૂપ વરાહસંહિતામાં કહેલું છે. તથા—

“સ્વતિશ્ચિદ્ગુણનદ્વત્રકરણેષુ ન્યસેત્સુરાન્ ।

વાપીકૂપતમાગાઘં ન્યસેદ્ગુણદૈવતે ॥ ૧ ॥

અહિર્બુધ્ધાધિપે લેપ્યમારામાઘં તથાઽનિલે ।

ગૃહસ્થાપનયોગા યે તાનપ્યત્ર વિચિન્તયેત્ ॥ ૨ ॥”

“દેવોને પોતાની તિથિ, દ્વણ, નદ્વત્ર અને કરણમાં સ્થાપન કરવા, વાવ, કૂવા, તળાવ વિગેરેને શતઋષકૂ નદ્વત્રમાં સ્થાપન કરવા, લેપ્ય મૂર્તિને ઉત્તરાજાઘપદમાં સ્થાપન કરવી, વગીચા વિગેરેને સ્વાતિ નદ્વત્રમાં સ્થાપન કરવા, તેમજ ઘરને સ્થાપન કરવામાં જે

યોગો કહ્યા છે તે પણ અહીં વિચારવા.” આ પ્રમાણે દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે. આ અન્ય દેવો વિગેરેની પ્રતિષ્ઠા વિગેરેનું સ્વરૂપ જ્યોતિષના વિદ્વાનોને સંમત છે, માટે પ્રસંગને લીધે લખ્યું છે.

દીક્ષાયાં ત્વાશ્વિનાદિત્યવારુણશ્રુતયઃ શુચાઃ ।

ત્રિષુ મૈત્રં કરં સ્વાતિર્મૂલઃ પૌષ્ણં ધ્રુવાણિ ચ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—અશ્વિની, પુનર્વસુ, શતજિષ્ક અને શ્રવણ, એ નક્ષત્રો દીક્ષામાં શુચ છે. અનુરાધા, હસ્ત, સ્વાતિ, મૂલ, રેવતી અને ધ્રુવ (રોહિણી અને ત્રણે ઉત્તરા), એ નક્ષત્રો ત્રણેમાં એટલે પ્રતિષ્ઠા, દીક્ષા અને વિવાહમાં શુચ છે.

વિસ્તરાર્થ—દિનશુદ્ધિ વિગેરે ગ્રંથમાં પૂર્વજ્ઞાપદ અને પુષ્યમાં પણ દીક્ષા કહી છે. કહ્યું છે કે—

“ઉત્તરોહિણિહત્યાણુરાહસયજિસયપુવજદ્વયા ।

પુસ્સં પુણ્વસુરેવઽ મૂલાસ્તિણિ સવણસાઽ વણ ॥ ૧ ॥”

“ત્રણે ઉત્તરા, રોહિણી, હસ્ત, અનુરાધા, શતજિષ્ક, પૂર્વજ્ઞાપદ, પુષ્ય, પુનર્વસુ, રેવતી, મૂલ, અશ્વિની, શ્રવણ અને સ્વાતિ, આટલાં નક્ષત્રો વ્રત (દીક્ષા)માં શુચ છે.” તથા—

“મૃગચિત્રાધનિષ્ઠાન્યમૃદુહિપ્રચરધ્રુવૈઃ ।

શિષ્યસ્ય દીક્ષણં કાર્યં તથા મૂલાજપાદયોઃ ॥ ૧ ॥”

“મૃગશિર, ચિત્રા, ધનિષ્ઠા વિના, મૃદુ, હિપ્ર, ચર અને ધ્રુવ સંજ્ઞાવાળાં નક્ષત્રોમાં યથા—મૃદુ (અનુરાધા, રેવતી), હિપ્ર (પુષ્ય, અજિજિત, હસ્ત, અશ્વિની), ચર (શ્રવણ, સ્વાતિ, પુનર્વસુ), ધ્રુવ (રોહિણી, ત્રણે ઉત્તરા) તથા મૂલ અને પૂર્વજ્ઞાપદ, એ નક્ષત્રોમાં શિષ્યને દીક્ષા આપવી.”

મૂલ શ્લોકમાં ત્રિષુ લખ્યું છે તેનો અર્થ પ્રતિષ્ઠા, દીક્ષા અને વિવાહ એ ત્રણે કાર્યો જાણવાં. તે ત્રણે કાર્યોનાં નક્ષત્રોની સ્થાપના આ પ્રમાણે—

જૈનપ્રતિષ્ઠારો	મૃ	પુ	પુ	મ	હ	સ્વા	અનુ	મૂ	હ	શ્ર	ધ	હ	રે
				ફા					પા			જા	
દીક્ષા	અ	રો	પુન	હ	સ્વા	અનુ	મૂ	હ	શ્ર	શ	હ	રે	૦
			ફા					પા		જા			૦
વિવાહ	રો	મૃ	મ	હ	સ્વા	અનુ	મૂ	હ	હ	રે	૦	૦	૦
			ફા					પા	જા				

વિવાહનાં નક્ષત્રોમાં વિશેષ કહે છે.—

સ્ત્રિયઃ પ્રિયત્વમુદ્ઘાદે મૂલાહિર્બુધ્રવૈશ્વજૈઃ ।

પૌષ્ણબ્રાહ્મમૃગૈઃ પુંસાં મિથઃ શેષૈસ્તુ પશ્વજિઃ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—મૂલ, ઉત્તરાષ્ટ્રપદ કે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં વિવાહ થયા હોય તો સ્ત્રીનું પ્રિયપણું થાય છે, રેવતી, રોહિણી અને મૃગશિરમાં વિવાહ થયા હોય તો પુરુષનું પ્રિયપણું થાય છે, તથા બાકીનાં પાંચ નક્ષત્રોમાં વિવાહ થયા હોય તો બન્નેનું પરસ્પર પ્રિયપણું થાય છે.

વિસ્તરાર્થ—સ્ત્રીનું પ્રિયપણું એટલે કે પુરુષને સ્ત્રી જેટલી વહાલી લાગે તેટલો પુરુષ સ્ત્રીને વહાલો ન લાગે, અર્થાત્ સ્ત્રીનું સારું સૌજાગ્ય હોય. આ મૂલ વિગેરે ત્રણ નક્ષત્રો પૂર્વે નક્ષત્રના અધિકારમાં ચંડની સાથે ઉત્તરાર્ધના યોગવાળાં કહ્યાં છે. પુરુષનું પ્રિયપણું થાય છે એટલે સ્ત્રીને પુરુષ વહાલો લાગે છે, પણ પુરુષને સ્ત્રી તેવી વહાલી લાગતી નથી, અર્થાત્ સ્ત્રીનું તેવું સૌજાગ્ય ન હોય. આ રેવતી વિગેરે ત્રણ નક્ષત્રો પૂર્વાર્ધના યોગવાળાં નક્ષત્રોમાં ગણાવ્યાં છે. બાકીનાં પાંચ એટલે મઘા, ઉત્તરાષાઢગુની, હસ્ત, સ્વાતિ અને અનુરાધા, આ પાંચ નક્ષત્રો મધ્યમ યોગવાળાં કહ્યાં છે. આ અગીયાર નક્ષત્રોજ વિવાહનાં હોવાથી બાકીનાં નક્ષત્રો અહીં ગણાવ્યાં નથી. વળી દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—

“વલ્લભઃ સ્યાન્નરો નાર્યાં બલ્લિજિઃ પુરુષગ્રહૈઃ ।

સ્ત્રીગ્રહૈઃ પુરુષસ્ય સ્ત્રી સર્વૈઃ પ્રેમોજયોરપિ ॥ ૧ ॥”

“વિવાહના લગ્નમાં પુરુષના ગ્રહો બલ્લભાન્ હોય તો સ્ત્રીને પુરુષ વધારે પ્રિય લાગે, અને સ્ત્રીના ગ્રહો બલ્લભાન્ હોય તો પુરુષને સ્ત્રી વધારે પ્રિય લાગે, તથા બન્નેના ગ્રહો બલ્લભાન્ હોય તો પરસ્પર પ્રેમ રહે.”

વર્ણકાથં વિવાહર્કે કુમાર્યા વરણં પુનઃ ।

સ્વાતિપૂર્વાનુરાધાત્રિવૈશ્વત્રયદુતાશજૈઃ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—વર્ણક વિગેરે કાર્ય વિવાહનાં નક્ષત્રમાં કરવાં, અને કુમારીનું વરણ (વેસવાલ) સ્વાતિ, ત્રણ પૂર્વા, અનુરાધા, વૈશ્વત્રય (ઉત્તરાષાઢા, શ્રવણ અને ધનિષ્ઠા) તથા કૃત્તિકા નક્ષત્રમાં કરવું.

વિસ્તરાર્થ—વર્ણક એટલે જીત વિગેરે પર ચિત્રનું કર્મ કરવું તે, અથવા વર વહુનું વર્ણક નામનું મંગલકર્મ છે તે. વર્ણકાથં એ પદમાં આદ્ય શબ્દ લખ્યો છે, તેથી નીચેના શ્લોકમાં કહેલાં કુસુંજાદિક સર્વ વિવાહનાં કાર્યો વિવાહનાંજ નક્ષત્રોમાં કરવાં.

લગ્નાદર્વાગ્નિ કુર્વીત ત્રિષ્ઠનવમે દિને ।

કુસુંજમંરુપારંજવેદીવર્ણયવારકાન્ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—લગ્નના દિવસની પહેલાં ત્રીજે, ઠંઠે કે નવમે દિવસે કુસુંજ, મંરુપનો આરંજ, વેદિકા, વર્ણક અને યવારક (જુવારા વાવવા તે) તથા ઉપલક્ષણથી કન્યાનું વરણ આદિક કાર્યો કરવાં નહીં.

नान्ये प्रतिष्ठां जन्मर्द्धे दशमे षोडशे च ज्ञे ।

अष्टादशे त्रयोविंशे पञ्चविंशे च मन्वते ॥ १४ ॥

अर्थ—केटलाक आचार्यों प्रतिष्ठा करवा लायक प्रतिमा अने प्रतिष्ठा करावनार ए वनेना जन्मनक्षत्रमां जन्मनक्षत्रनुं ज्ञान न होय तो नामनक्षत्रमां तथा ते जन्म-नक्षत्रथी दशमा, सोळमा, अठारमा, त्रेवीशमा अने पचीशमा नक्षत्रमां प्रतिष्ठाने मानता नथी (प्रतिष्ठा करवानी संमति आपता नथी).

श्रीहरिचन्द्रसूरि तो आ प्रमाणे कहे ठे.—

“कारावयस्स जम्मण रिरुं दस सोळसं तह्छारं
तेवीस पंचवीसं बिंबपइछाइ वज्जिज्जा ॥ १ ॥”

“प्रतिष्ठा करावनारनुं जन्मनक्षत्र तथा ते जन्मनक्षत्रथी दशमुं, सोळमुं, अठारमुं, त्रेवीशमुं अने पचीशमुं, एटलां नक्षत्रो बिंबनी प्रतिष्ठामां तजवां.” (अर्थात् बिंबनां जन्मादिक नक्षत्रो तजवानां कहां नथी.)

विशेषमां आ नक्षत्रोनी संज्ञा आ प्रमाणे ठे.—

“जन्माद्यं दशमं कर्म संघातं षोडशं पुनः ।

अष्टादशं समुदयं त्रयोविंशं विनाशजम् ॥ १ ॥

मानसं पञ्चविंशं जमिति षड्भोऽखिलः पुमान् ।

जातिदेशाजिषेकैश्च नव धिषण्यानि जूपतेः ॥ २ ॥”

“पहेलुं नक्षत्र जन्म नामनुं ठे, दशमुं कर्म नामनुं, सोळमुं संघात नामनुं, अठारमुं समुदय नामनुं, त्रेवीशमुं विनाश नामनुं अने पचीशमुं नक्षत्र मानस नामनुं ठे. ए प्रमाणे समग्र पुरुष ठे नक्षत्रवाळो ठे. तथा जातिनक्षत्र, देशनक्षत्र अने अजिषेक-नक्षत्रे करीने राजानां नव नक्षत्रो ठे.”

जातिनक्षत्रो आ प्रमाणे ठे.—

“विप्राणांकृत्तिकापूर्वाः राज्ञां पुष्यस्तथोत्तराः ३ ।

सेवकानां धनिष्ठैश्चित्रामृगशिरांसि च ॥ १ ॥

उग्राणां ज्ञानि वायव्यमूलार्द्राशततारकाः ।

कर्षकाणां मघाः पौष्णमनुराधा विरश्चिजम् ॥ २ ॥

वणिजामश्विनी हस्तोऽजिजिता (दा) दित्यमेव च ।

चंदालानां श्रुतिः सार्पं यमदेवं द्विदैवतम् ॥ ३ ॥”

“ब्राह्मण जातिनां नक्षत्रो कृत्तिका तथा त्रण पूर्वा ठे, राजाठनां पुष्य तथा त्रण उत्तरा ठे, सेवक जातिनां धनिष्ठा, ज्येष्ठा, चित्रा अने मृगशिर ठे, उग्र जातिनां स्वाति,

મૂળ, આર્દ્રા અને શતતારકા છે, કર્ષક (લેહુત) જાતિનાં મઘા, રેવતી, અનુરાધા અને રોહિણી છે, વણિક્ જાતિનાં અશ્વિની, હસ્ત, અજિજિત્ અને પુનર્વસુ છે, તથા ચંદ્રાલ જાતિનાં શ્રવણ, અશ્લેષા, જરણી અને વિશાખા છે.”

દેશનક્ષત્રો પદ્મચક્રમાં આપ્યાં છે તે જાણવાં, અને રાજ્યાજિષેકનું જે નક્ષત્ર તે અજિષેકનક્ષત્ર જાણવું. (તે વિષે આગલ ૭૬ મા શ્લોકમાં કહેશે.)

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—“જન્મનક્ષત્રાદિકનો ત્યાગ શામાટે કરવો ?” તેનો જવાબ કહે છે—“પ્રાયે કરીને નક્ષત્રો કૂર ગ્રહાદિકવને પીમાય છે, માટે જો ઇષ્ટ પુરુષનાં જન્મનક્ષત્રાદિક પ્રતિષ્ઠાદિક કાર્યને વિષે લેવામાં આવે તો તે (જન્મનક્ષત્રાદિક) કૂર ગ્રહાદિકવને પીમા પામવાથી તે પુરુષનું અનિષ્ટ થાય છે, અને જો તે (જન્મનક્ષત્રાદિક) લેવામાં ન આવે તો તે નક્ષત્ર પીમા પામ્યાં હતાં પણ અનિષ્ટ ફલ દેવામાં સમર્થ થતાં નથી” એમ શી રીતે જાણવું ? એ શંકા પર જવાબ આપે છે કે—

“વિલગ્નસ્થોઽષ્ટમો રાશિર્જન્મલગ્નાત્ સજન્મજાત્ ।

ન શુચઃ સર્વકાર્યેષુ લગ્નાદ્વન્દ્સ્તથાષ્ટમઃ ॥ ૧ ॥”

“જન્મલગ્નથી કે જન્મનક્ષત્રથી ગણતાં આવમો રાશિ જો લગ્નમાં રહ્યો હોય તો તે સર્વ કાર્યોમાં શુચ નથી, તથા લગ્નથી આવમે સ્થાને ચંદ્ર હોય તો તે પણ શુચ નથી.” ઇત્યાદિક દૈવજ્ઞવદ્વજનાં કહ્યું છે.

જેમ આવા પ્રકારના લગ્નાદિક યોગો ઘણીવાર મળે છે, પરંતુ તેહ કાંઈ પણ અનિષ્ટ ફલ દઈ શકતા નથી, પણ જ્યારે તેહ (યોગો) યાત્રાદિકમાં આવે છે ત્યારે પ્રાયે કરીને અવશ્ય અનિષ્ટ ફલ આપે છે. તેજ પ્રમાણે અહીં પણ જાણવું.

જન્મનક્ષત્રાદિક નવે નક્ષત્રની પીમા તથા તેમનું ફલ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“કેત્વર્કાર્કિંજિરાક્રાન્તં જૌમવક્રજિદાહતમ્ ।

હૃદ્કાગ્રહણદગ્ધં ચ નવધાઽપિ ન જં શુચમ્ ॥ ૧ ॥”

“કેતુ, સૂર્ય અને શનિષ આક્રમણ કરેલું નક્ષત્ર, મંગલે, વક્ર ગ્રહે અને જિદાષ (જિન્ન નક્ષત્રે) હણેલું નક્ષત્ર, તથા હૃદ્કાનું નક્ષત્ર, ગ્રહણનું નક્ષત્ર અને દગ્ધ નક્ષત્ર, એ નવ પ્રકારનું નક્ષત્ર શુચ નથી.” (અર્થાત્ આ નક્ષત્રો પીમા પામેલાં—હણાયેલાં કહેવાય છે.)

“દેહવિનાશો જન્મર્હ્પીમને કર્મણશ્ચ કર્મર્હે ।

હૃદ્સવબાંધવનાશૌ સમુદયસંઘાતયોર્હતયોઃ ॥ ૨ ॥”

“જન્મનક્ષત્ર પીમા પામ્યું હોય તો શરીરનો નાશ થાય, કર્મનક્ષત્ર પીમાયું હોય તો કર્મ (કાર્ય) નો નાશ થાય, સમુદયનક્ષત્ર હણાયું (પીમા પામ્યું) હોય તો ઓછવનો નાશ થાય, અને સંઘાતનક્ષત્ર હણાયું હોય તો બંધુનો નાશ થાય.”

“स्वतनुविनाशो वैनाशिके हते मानसे मनस्तापः ।
कुलदेशस्त्रीनाशो जातिजदेशाजिषेकेषु ॥ ३ ॥”

“विनाशनक्षत्र हणायुं होय तो पोताना शरीरनो नाश आय, मानसनक्षत्र हणायुं होय तो मनमां संताप (उद्वेग) आय, जातिनक्षत्र हणायुं होय तो कुलनो नाश आय, देशनक्षत्र हणायुं होय तो देशनो नाश आय ठे, अने अजिषेकनक्षत्र नाश पाभ्युं होय तो स्त्रीनो नाश आय ठे.”

अजिषेकनक्षत्र तथा देशनक्षत्र आ प्रमाणे ठे.—

“राज्याजिषेकदिवसेऽजिषेकधिष्ण्यं च देशनक्षत्रम् ।
पद्मविजागे ज्ञेयं प्रादक्षिण्येन जूमध्यात् ॥ ४ ॥”

“राज्याजिषेकने दिवसे जे नक्षत्र होय ते अजिषेकनक्षत्र जाणवुं, अने पृथ्वीना मध्य जागथी प्रदक्षिणाना क्रमे पद्मचक्रना विजागमां देशनक्षत्र जाणवुं.” (एटखे के पृथ्वीना मध्य जागथी जे दिशा के विदिशामां जे देश होय ते दिशा के विदिशामां पद्मचक्रने विषे जे नक्षत्रो होय ते देशनक्षत्रो जाणवां.)

पद्मचक्रनी स्थापनानी रीत आ प्रमाणे ठे.—

“कर्णिकाष्टदलैराढ्ये पद्मे नाजौ दलेषु च ।
प्राच्यादिस्थेषु जानीह न्यस्याग्निजत्रयादितः ॥ ५ ॥”

“कर्णिका (नाजि) तथा आठ पांखमी सहित एक पद्म (कमल) करवुं, तेनी नाजिने विषे तथा पूर्वादिकना अनुक्रमे रहेली पांखमीउने विषे कृत्तिकाथी आरंजीने त्रण त्रण नक्षत्रो मूकवां.”

पद्मचक्र पंत्र.

“ત્રિતયૈરાગ્રેય્યાઘૈઃ ક્રૂરગ્રહપીન્નિતૈઃ ક્રમેણ નૃપાઃ ।

પાઞ્ચાલો ૧ માગધિકઃ ૨ કાલિંગશ્ચ ૩ દ્વયં યાન્તિ ॥ ૬ ॥

આવન્ત્યો ૪ ડ્યાનર્તો ૫ મૃત્યું ચાયાતિ સિન્ધુસૌવીરઃ ૬ ।

રાજા ચ હારહૂરો ૭ મઙ્ગેશો ૮ ડન્યશ્ચ કૌણિન્દઃ ૯ ॥ ૭ ॥”

“કૃત્તિકાદિક ત્રણ નક્ષત્રો જો ક્રૂર ગ્રહવ્રમે પીમાયેલ હોય તો પાંચાલ દેશનો રાજા નાશ પામે છે. ૧ એજ પ્રમાણે પૂર્વ દિશા વિગેરેના અનુક્રમે રહેલાં નક્ષત્રો પીમાયેલાં હોય તો અનુક્રમે મગધ દેશનો રાજા ૨, કલિંગનો રાજા ૩, અવન્તીનો રાજા ૪, આનર્તનો રાજા ૫, સિન્ધુસૌવીરનો રાજા ૬, હારહૂરનો રાજા ૭, મઙ્ગ દેશનો રાજા ૮, અને કૌણિન્દ દેશનો રાજા ૯, દ્વય પામે છે.” (એટલે કે પૂર્વ દિશામાં રહેલાં આર્દ્રાદિક ત્રણ નક્ષત્રો પીમાયાં હોય તો મગધ દેશનો રાજા નાશ પામે છે, અગ્નિ ચૂળામાં રહેલાં અશ્વેષાદિક ત્રણ નક્ષત્રો પીન્નિત હોય તો કલિંગ દેશનો રાજા દ્વય પામે છે. એ રીતે ઈશાન સુધી જાણવું.) આ ઉપર કહેલા દેશો અનુક્રમે કર્ણિકા (નાગ્નિ) ને વિષે તથા પૂર્વ, અગ્નિ, દક્ષિણ વિગેરે આઠ દિશાઈની પાંચમીઈને સ્થાને રહેલા છે, તેથી તે તે નક્ષત્રો પીમાયાથી તે તે દેશના રાજાનો દ્વય આવે છે. આ દેશાધિપના નામની ગણતરી માત્ર દિશાનેજ જહેશીને કરી છે, તેથી ઉપર પ્રમાણે નવ ચંદ્રવ્રમે કલ્પના કરેલી આ આચ્છી પૃથ્વીને વિષે જે જે ચંદ્રમાં જે જે દેશો રહેલા હોય તે તે દેશો (દેશાધિપતિઈ) તે તે નક્ષત્રો પીમા પામવાથી પીમાય છે—નાશ પામે છે એમ જાણી લેવું. નરપતિજયચર્યામાં તો આ પદ્મચક્રને ઠેકાણે કૂર્મસ્થાપના કરીને પણ આજ જાવાર્ય વર્ણવ્યો છે. કેટલાક આચાર્યો જન્મનક્ષત્રનીજ જેમ ઓગણીશમું આધાન નક્ષત્ર પણ ક્રૂર ગ્રહવ્રમે પીમા પામ્યું હોય તો તે પ્રવાસ આપનાર હોવાથી તેને વર્જે છે. આ સર્વ હકીકત લક્ષ્મી રચેલા રત્નકોશમાં લેખેલી છે. ગ્રહનું હુષ્ટપણું હોય તો નવાંશે કરીને શુદ્ધ એવું પણ લગ્ન અશુદ્ધ (અશુચ) જ છે, એમ સપ્તર્ષિ કહેલું હોવાથી યથોક્ત નક્ષત્રોના દોષનો પ્રકાર કહે છે.—

ક્રૂરેણ મુક્તમાક્રાન્તં જોગ્યં ગ્રહણં તથા ।

હુષ્ટં ગ્રહોદયાસ્તાન્યાં ગ્રહૈર્નિન્નં ચ જં ત્યજેત્ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—ક્રૂર ગ્રહે મૂકી દીધેલું નક્ષત્ર, આક્રમણ કરેલું નક્ષત્ર અને જોગ્ય નક્ષત્ર, તથા ગ્રહણનું નક્ષત્ર, ગ્રહોના ઉદય અને અસ્તવ્રમે દોષ પામેલું નક્ષત્ર અને ગ્રહોએ જેદેલું નક્ષત્ર, આટલાં નક્ષત્રો તજવા યોગ્ય છે.

અહીં ગ્રહનું ક્રૂરપણું સ્વાજાતિક જાણવું, પરંતુ જેમ ક્ષીણપણા કરીને ચંદ્રનું ક્રૂરપણું કહ્યું છે અને પાપગ્રહની સાથે રહેવાથીજ બુધનું ક્રૂરપણું કહ્યું છે, એવું ઉપાધિથી અપેલું

क्रूरपणुं अहीं जाणवुं नहीं, तेथी अहीं ए जावार्थ थयो के जे नक्षत्र क्रूर एटले रवि, मंगळ, शनि अने राहुमांथी कोइ पण ग्रहे जोगवीने मूकी दीधेलुं होय ते नक्षत्र, तथा आक्रमण करेलुं एटले तेज क्रूर ग्रहे जोगवानुं नक्षत्र, तथा जोग्य एटले तेज क्रूर ग्रहे हमणां तरतज जोगवानुं होय ते नक्षत्र, आ त्रण नक्षत्रो तजवा योग्य कहां ठे. तेमनां फळ आ प्रमाणे सारंग कहे ठे.

“क्रूराश्रितक्रूरविमुक्तक्रूरगन्तव्यधिष्ण्येषु कुमारिकाणाम् ।

वदन्ति पाणिग्रहणे मुनीन्द्वा, वैधव्यमन्दैस्त्रिजिरत्रिमुख्याः ॥ १ ॥”

“क्रूर ग्रहे आश्रित करेलुं (जोगवानुं), क्रूर ग्रहे जोगवीने मूकी दीधेलुं अने क्रूर ग्रहे गंतव्य एटले हजु हवे जोगवानुं, ए त्रणमांथी कोइ पण नक्षत्रमां कुमारिकानुं पाणिग्रहण (विवाह) कर्युं होय तो ते कन्या त्रण वर्षनी अंदर विधवापणुं पामे ठे एम अत्रि विगेरे मुनींजो कहे ठे.”

बीजा आचार्यों कहे ठे के—

“युक्तं जोग्यं च नो त्याज्यं सर्वकर्मसु सिद्धिदम् ।

यत्नात्त्याज्यं तु सत्कार्ये नक्षत्रं राहुसंयुतम् ॥ १ ॥”

“क्रूर ग्रहे जोगवेनुं तथा जोगवानुं एवे नक्षत्रो सर्व कर्ममां सिद्धि आपनार होवाथी तजवा योग्य नथी, परंतु शुच कार्यने विषे राहुवने युक्त एवुं नक्षत्र अवश्य यत्नथी त्याग करवा योग्य ठे.”

ग्रहणनक्षत्र एटले जे दिननक्षत्रमां (दनश्या नक्षत्रमां) सूर्य के चंडनुं ग्रहण थयुं होय ते. ग्रहना उदय अने अस्तवने दोष पामेलुं नक्षत्र एटले जे दिननक्षत्रमां ग्रहोनो उदय के अस्त थयो होय ते. आगमने विषे वक्र ग्रहे आक्रमण करेलुं (जोगवानुं) नक्षत्र पण तजवा योग्य कह्युं ठे. “विदुरमवहारियं” “विदुर नक्षत्र एटले अपवारित नक्षत्र तजवा योग्य ठे.” अहीं अपवारित एटले वक्र ग्रहे आक्रमण करेलुं एवो अर्थ ठे. ग्रहोए जेदेनुं एटले जौम (मंगळ) विगेरे पांच ताराग्रहो कृत्तिका, रोहिणी विगेरे जे नक्षत्रोनी वच्चे जेदीने जाय ठे ते ग्रहजिन्न कहेवाय ठे. ते विषे लग्नशुद्धिमां कह्युं ठे के— “मज्जेण गहो जस्स उ गह्वरं तं होइ गहजिन्नं” “ग्रह जेनी मध्ये अइने जाय ठे ते ग्रहजिन्न कहेवाय ठे.” नारचंड टिप्पणीमां तो एम लख्युं ठे के— “जेना पर ग्रहोनी राबी तथा जमणी दृष्टि परती होय ते ग्रहजिन्न कहेवाय ठे.” अहीं दृष्टि जाणवाने माटे सात रेखावाळा चक्रनी जेम कृत्तिका नक्षत्रथी आरंजीने सात सात नक्षत्रो चारे दिशामां स्थापवां. ते आ प्रमाणे—

	કૂં	રોં	મૂં	આં	પું	પું	અં	
જં								મં
અં								પૂં
રોં								હં
હં								ચિં
પૂં								સ્થાં
શં								વિં
ધં								
	૦૬	૦૬	૦૬	૦૬	૦૬	૦૬	૦૬	

ત્યારપઢી—

“યસ્મિન્ ધિષ્ણ્યે સ્થિતઃ સ્વેદસ્તતો વેધત્રયં જવેત્ ।

ગ્રહદૃષ્ટિપ્રજાવેણ વામદક્ષિણસમ્મુખમ્ ॥ ૧ ॥

વક્રગે દક્ષિણા દૃષ્ટિર્વામદૃષ્ટિશ્ચ શીઘ્રગે ।

જૌમાદિપશ્ચકસ્ય સ્યાન્મધ્યદૃષ્ટિશ્ચ મધ્યમે (ગે) ॥ ૨ ॥

રાહુકેતૂ સદા વક્રૌ સદા શીઘ્રૌ વિધૂણ્યૂ ।

કૂરા વક્રા મહાકૂરાઃ સૌમ્યા વક્રા મહાશુજાઃ ॥ ૩ ॥

વેધત્રયં જજતિ ધિષ્ણ્યમિત્તારિદંટ્રાસંસ્થાનદિગ્વ્યગતોઽગતગ્રહાન્યામ્ ।

એકં તથાઽગ્નિમુખસંસ્થિતમધ્યનાસાપર્યન્તજાગધૃતધિષ્ણ્યગતગ્રહેણ ॥ ૪ ॥”

“જે નક્ષત્રમાં કોઈ પણ ગ્રહ રહ્યો હોય તે નક્ષત્રથી ગ્રહની દૃષ્ટિના પ્રજાવને લીધે માવો, જમણો અને સન્મુખ એવા ત્રણ વેધ થાય છે (૧). તેમાં જો વક્ર ગતિવાળો ગ્રહ હોય તો તેની જમણી દૃષ્ટિ પડે છે, શીઘ્ર ગતિવાળો હોય તો તેની માવો દૃષ્ટિ પડે છે, અને મંગલ વિગેરે પાંચમાંથી કોઈ મધ્ય ગતિવાળો હોય તો તેની મધ્ય એટલે સન્મુખ દૃષ્ટિ પડે છે (૨). તેમાં રાહુ અને કેતુ એ બે ગ્રહો નિરંતર વક્ર ગતિવાળાજ હોય છે, તથા ચંદ્ર અને સૂર્ય એ બે નિરંતર શીઘ્ર ગતિવાળાજ હોય છે. તેમાં જો કૂર ગ્રહો વક્ર થયા હોય તો તે અત્યંત કૂર જાણવા, અને સૌમ્ય ગ્રહો વક્ર થયા હોય તો તે અતિ શુભ જાણવા (૩). જે નક્ષત્રથી સિંહની દાઢાના સંસ્થાનની જેમ (તિરઝા) બે દિશામાં જે બે નક્ષત્રો રહેલાં હોય તે બે નક્ષત્રો ઉપર જે બે ગ્રહો રહેલા હોય તે બે ગ્રહોએ કરીને

प्रथमनुं नक्षत्र बे वेधने जजे (पामे) ठे, तथा तेज प्रथमनुं नक्षत्र पोतानी सन्मुख रहेला मध्य नासिकाना पर्यंत जाग उपर रहेला नक्षत्र उपर जे ग्रह होय ते ग्रहे करीने त्रीजो सन्मुख वेध थाय ठे (४).” आ प्रमाणे नरपतिजयचर्यामां कहुं ठे. आनुं उदाहरण आपवाथी बराबर समजाशे, माटे उदाहरण आपे ठे के—कोइ कार्य मृगशिर नक्षत्रमां करवा धायुं ठे अने चित्रा नक्षत्रमां मंगल विगेरे सात ग्रहोमांनो कोइ पण वकी ग्रह रह्यो होय तो तेना वक्र गतिपणाने लीधे जमणी दृष्टि मृगशिर उपर पनी. तथा रेवती नक्षत्रमां सूर्यादिक सात ग्रहोमांनो कोइ पण अतिचारी (शीघ्र गतिवालो) ग्रह होय तो तेना शीघ्र गतिपणाने लीधे काबी दृष्टि मृगशिर उपर पनी. ए प्रमाणे बन्ने तरफथी ग्रहनी दृष्टि पम्बाने लीधे ते मृगशिर नक्षत्र ग्रहजिन्न अयुं कहेवाय. वळी उत्तराषाढा नक्षत्रमां मंगल विगेरे पांच ग्रहोमांनो कोइ पण मध्य गतिवालो ग्रह होय तो सन्मुख दृष्टिए करीने ते मृगशिरनो त्रीजो वेध पण अयो. एज रीते बीजां नक्षत्रोना संबन्धमां पण जाणवुं, परंतु आ त्रीजो सन्मुख नामनो वेध “वेधेनैकार्गलो” ए आज विमर्शना सत्तरमां श्लोकमां कहेशे, अने बीजा बे वेधनो अहीं अधिकार ठे.

अशुद्ध नक्षत्रनी शुद्धि क्यारे थाय ? ते कहे ठे.—

धिष्ण्यं कार्याय पर्याप्तं चन्द्रजोगाद्ग्राहतम् ।

शुद्धं षड्विज्वेन्मासैरुपरागपराहतम् ॥ १६ ॥

अर्थ—ग्रहथी हणायेलुं नक्षत्र चंद्रवने जोगवाया पढी शुद्ध कार्यने माटे पर्याप्त (योग्य) थाय ठे, अने उपराग (ग्रहण)थी हणायेलुं नक्षत्र ठ मासे करीने शुद्ध थाय ठे.

अहीं पर्याप्त एटले योग्य थाय ठे एवो अर्थ करवो. ग्रहथी हणायेलुं नक्षत्र एटले क्रूर ग्रहे जोगवीने मूकी देवाथी, जोगवातापणाथी के जोग्यपणाथी दूषित करेलुं, अथवा ग्रहोए उदय के अस्त करवाए करीने दूषित करेलुं, अथवा वकी ग्रहे आक्रमण विगेरे करवावने करीने दूषित करेलुं जे नक्षत्र ते. चंद्रना जोगथी एटले ग्रहे करेलो दोष दूर अथा पढी जो ते नक्षत्र चंजे जोगव्युं होय तो ते आदरवा योग्य ठे—शुद्ध ठे. ते विषे वराह कहे ठे के—

“दोषैर्मुक्तं यदा धिष्ण्यं पश्चाच्चन्द्रेण संयुतम् ।

ततः पश्चाद्विशुद्धं स्यान्नान्यथा शुद्धं न जवेत् ॥ १ ॥”

“दूषित नक्षत्र प्रथम तो दोषथी मुक्त थाय, अने पढी ते चंद्रवने संयुक्त थाय—जोगवाय, त्पारपढी ते शुद्ध थाय ठे, अन्यथा एटले ते पहेलां ते शुद्ध फलने आपनारुं अतुं नथी.”

લક્ષ્મ તો આ પ્રમાણે કહે છે—

“તત્સૂર્યેન્ધોર્જોગાત્કર્મણ્યત્વં પ્રયાતિ જૂથોઽપિ ।

ધિષ્ણ્યં કર્મસુ શુદ્ધં તાપનિષેકાત્સુવર્ણમિવ ॥ ૧ ॥”

“તે (દૂષિત થયેલું) નક્ષત્ર ફરીથી સૂર્ય અને ચંદ્રના જોગવ્યા પછી શુદ્ધ કાર્યને માટે યોગ્ય થાય છે. જેમ અશુદ્ધ સુવર્ણ અગ્નિમાં તપાવીને જલમાં નાખ્યા પછી કાર્ય (અલં-કાર) કરવામાં શુદ્ધ થાય છે તેમ. અર્થાત્ તે નક્ષત્ર પ્રથમ સૂર્યવને તપાવાય છે, અને પછી ચંદ્રવને શાંત કરાય છે.”

ઉપરાગથી દેવલે ચંદ્ર કે સૂર્યના ગ્રહણથી હણાયેલું દેવલે દૂષિત થયેલું જે નક્ષત્ર હોય તે ગ્રહણનક્ષત્ર કહેવાય છે. તે ૭ માસ સુધી શુદ્ધ કાર્યમાં વર્જવા યોગ્ય છે. કેટલાક આચાર્યો એમ કહે છે કે—જ્યાંસુધી તે નક્ષત્રને ફરીથી સૂર્ય ન જોગવે ત્યાંસુધી તે વર્જવા યોગ્ય છે. અહીં વિશેષ આ પ્રમાણે છે.—

“પક્ષાન્તરેણ ગ્રહણદયં સ્યાદ્વદા તદાગ્રહણોપગં જમ્ ।

પક્ષાદિશુદ્ધં જવતિ દ્વિતીયગ્રહોપગં શુદ્ધ્યતિ માસષટ્કાત્ ॥ ૧ ॥”

“એક પક્ષવાનીયાને આંતરેજ જો બે ગ્રહણ થતાં હોય તો પહેલા ગ્રહણથી દૂષિત થયેલું નક્ષત્ર એક પક્ષવાનીયાએ કરીને (બીજું ગ્રહણ આવે ત્યારે) શુદ્ધ થાય છે, અને બીજા ગ્રહણથી દૂષિત થયેલું નક્ષત્ર ૭ મહીને શુદ્ધ થાય છે” એમ સપ્તર્ષિર્ભ કહે છે.

વળી જે નક્ષત્રમાં કેતુનો ઉદય થયો હોય તેજ નજત્રમાં ૭ માસ સુધી કેતુ રહે છે, તેથી તે નક્ષત્ર પણ ૭ માસ સુધી તજવા યોગ્ય છે. તથા જે દિનનક્ષત્રમાં મંગલ વિગેરે પાંચ તારાગ્રહ માંહેના કોઈ પણ બે તારાગ્રહનો પરસ્પર જેદ (વેધ) થતો હોય તો તે નક્ષત્ર પણ ૭ માસ સુધી તજવા યોગ્ય છે. તે વિષે વિવાહવૃન્દાવનને વિષે કહ્યું છે કે—

“યસ્મિન્ ધિષ્ણ્યે વીક્ષિતૌ રાહુકેતૂ, જેદસ્તારાલેટયોર્યત્ર ચ સ્યાત્ ।

આષણ્માસૌસ્તત્ર લગ્નેન્દુજાજિ, બ્રાજિણ્ણુ સ્યાન્નો શુદ્ધં કર્મકિઞ્ચિત્ ॥ ૧ ॥”

“જે દિનનક્ષત્રમાં રાહુ અને કેતુ જોયા હોય, અને જે નક્ષત્રમાં મંગલાદિક બે તારા-ગ્રહનો પરસ્પર જેદ-વેધ થતો હોય તે લગ્નના ચંદ્રવને શોષતા એવા નક્ષત્રમાં ૭ માસ સુધી કોઈ પણ શુદ્ધ કાર્ય કર્યું હોય તો તે શોષાવાલું દેવલે શુદ્ધ ફલદાયક થતું નથી.” જે દિનનક્ષત્રમાં સૂર્ય કે ચંદ્રનું ગ્રહણ થતું હોય તે નક્ષત્રમાં રાહુ જોયો કહેવાય છે, અને જે નક્ષત્રમાં કેતુનો ઉદય થતો હોય તે નક્ષત્રમાં કેતુ જોયેલો કહેવાય છે. અહીં કોઈને શંકા થાય કે કેતુના ઉદયનું નક્ષત્ર શી રીતે જાણી શકાય ? આ શંકાના ઉત્તરમાં ત્રિવિક્રમશતકની ટીકામાં લલેલા શ્લોકો અહીં લખે છે.—

“મેષેઽર્કે સતિ રેવત્યાં યદિ યાતિ વિધુંતુદઃ ।

જાઘ્માસોત્તરાર્ધે સ્યાત્ પુષ્યે કેતૂદયસ્તદા ॥ ૧ ॥”

“मेष संक्रांतिमां जो रेवती नक्षत्रने विषे राहु रह्यो होय तो जादरवा मासना बीजा पखवामीयामां पुष्य नक्षत्रने विषे केतुनो उदय आय ठे. १.”

“सूर्ये वृषस्थितेऽश्विन्यां यदि याति विधुंतुदः ।

आश्विनस्योत्तरार्धे तद्गोहिण्यां केतुरीदृश्यते ॥ १ ॥”

“वृष राशिमां सूर्य रह्यो होय त्यारे जो आश्विनी नक्षत्रमां राहु रह्यो होय तो आश्विन मासना बीजा पखवामीयाने विषे रोहिणी नक्षत्रमां केतु देखाय ठे—उदय पामे ठे. २.”

“जरण्यां मिथुनस्थेऽर्के यदि याति विधुंतुदः ।

कार्तिकस्योत्तरार्धे तदार्ज्यां केतुदर्शनम् ॥ २ ॥”

“मिथुन राशिमां सूर्य रह्यो होय त्यारे जो जरणी नक्षत्रमां राहु रह्यो होय तो कार्तिक मासना बीजा पखवामीयामां आर्ज्या नक्षत्रने विषे केतुनं दर्शन आय ठे. ३.”

“कर्कस्थेऽर्के कृत्तिकायां यदि याति विधुंतुदः ।

मार्गशीर्षापरार्धे तत्केतूदयः पुनर्वसौ ॥ ३ ॥”

“कर्क राशिमां सूर्य रह्यो होय त्यारे जो कृत्तिका नक्षत्रमां राहु रह्यो होय तो मार्गशीर्ष मासना बीजा पखवामीयामां पुनर्वसु नक्षत्रने विषे केतुनो उदय आय ठे. ४.”

“सिंहेऽर्के सति रोहिण्यां यदि याति विधुंतुदः ।

पौषमासापरार्धे तदश्लेषायां शिखीदृश्यते ॥ ४ ॥”

“सिंह संक्रांति होय त्यारे जो रोहिणी नक्षत्रमां राहु रहेलो होय तो पौष मासना बीजा पखवामीयामां अश्लेषा नक्षत्रने विषे केतु देखाय ठे—उदय पामे ठे. ५.”

“कन्यास्थेऽर्के मृगशीर्षे यदि याति विधुंतुदः ।

माघमासोत्तरार्धे तच्चित्रायां दृश्यते शिखी ॥ ५ ॥”

“सूर्य कन्या राशिमां रह्यो होय त्यारे जो राहु मृगशीर्ष नक्षत्रमां रह्यो होय तो माघ मासना बीजा पखवामीयामां चित्रा नक्षत्रने विषे केतु देखाय ठे. ६.”

“तुलाके सति आर्ज्यां यदि याति विधुंतुदः ।

फाट्गुनस्योत्तरार्धे स्यान्मूले केतूदयस्तदा ॥ ६ ॥”

“तुला राशिमां सूर्य होय त्यारे जो आर्ज्या नक्षत्रमां राहु रहेलो होय तो फाट्गुन मासना बीजा पखवामीयामां मूल नक्षत्रने विषे केतुनो उदय आय ठे. ७.”

“वृश्चिकेऽर्के पुनर्वसोर्यदि याति विधुंतुदः ।

चैत्रमासोत्तरार्धे स्यात्स्वातौ केतूदयस्तदा ॥ ७ ॥”

“वृश्चिक राशिनो सूर्य होय त्यारे जो पुनर्वसु नक्षत्रमां राहु रहेलो होय तो चैत्र मासना बीजा पखवामीयामां स्वाति नक्षत्रने विषे केतुनो उदय आय ठे. ८.”

“ધનુઃસ્થિતે રવૌ પુણ્યં યદિ યાતિ વિધુંતુદઃ ।

વૈશાખસ્યોત્તરાર્ધે સ્યાન્મૂલે કેતૂદયસ્તદા ॥ ૯ ॥”

“ધન રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે જો પુણ્ય નક્ષત્રમાં રાહુ રહેલો હોય તો વૈશાખ માસના બીજા પક્ષવામીયામાં મૂળ નક્ષત્રને વિષે કેતુનો ઉદય થાય છે. ૯.”

“અશ્લેષાં મકરસ્યેકેં યદિ યાતિ વિધુંતુદઃ ।

જ્યેષ્ઠમાસોત્તરાર્ધે તજ્યેષ્ઠાયાં દૃશ્યતે શિખી ॥ ૧૦ ॥”

“સૂર્ય મકર રાશિમાં રહ્યો હોય ત્યારે જો રાહુ અશ્લેષા નક્ષત્રમાં રહ્યો હોય તો જ્યેષ્ઠ માસના બીજા પક્ષવામીયામાં જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રને વિષે કેતુ દેખાય છે. ૧૦.”

“કુંજસ્યેકેં મઘાધિષ્ઠ્યં યદિ યાતિ વિધુંતુદઃ ।

આષાઢમાસોત્તરાર્ધે શ્રુતૌ કેતૂદયસ્તદા ॥ ૧૧ ॥”

“સૂર્ય કુંજ રાશિમાં રહ્યો હોય ત્યારે જો રાહુ મઘા નક્ષત્રમાં હોય તો આષાઢ માસના બીજા પક્ષવામીયામાં શ્રવણ નક્ષત્રને વિષે કેતુનો ઉદય હોય છે. ૧૧.”

“મીનેકેંડપરફલગુન્યાં યદિ યાતિ વિધુંતુદઃ ।

શ્રાવણસ્યોત્તરાર્ધે તદ્વારુણે દૃશ્યતે શિખી ॥ ૧૨ ॥”

“મીન રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે જો રાહુ ઉત્તરાષાઢગુની નક્ષત્રમાં હોય તો શ્રાવણ માસના બીજા પક્ષવામીયામાં શતજિષ્ક નક્ષત્રને વિષે કેતુ દેખાય છે—ઉદય પામે છે. ૧૨.”

ઉત્ક્રાપાત અને ચંદ્ર સૂર્યના પરિવેષથી દૂષિત થયેલું નક્ષત્ર પણ ૭ માસ સુધી શુદ્ધ કાર્યમાં વર્જવા યોગ્ય છે એમ કેટલાક આચાર્યો કહે છે.

વેધેનૈકાર્ગલોત્પાતપાતલત્તાજિધૈરપિ ।

દોષૈરુપગ્રહાયૈશ્ચ નક્ષત્રં હુષ્ટમુત્સજેત્ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—વેધવને કરીને એટલે સાત અને પાંચ રેखाવાળા ચક્રે કરીને બતાવેલા વેધવને દૂષિત થયેલું તથા એકાર્ગલ, ઉત્પાત, પાત અને લત્તા નામના દોષે કરીને દૂષિત થયેલું, તથા ઉપગ્રહાદિકે કરીને દૂષિત થયેલું નક્ષત્ર શુદ્ધ કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે.

ઉત્પાત એટલે જે દિવસે જૌમ વિગેરે ઉત્પાતો થયા હોય તે દિવસનું નક્ષત્ર ઉત્પાતવને દૂષિત કહેવાય છે. શ્લોકમાં અપિ શબ્દ હોવાથી ગ્રહ યુદ્ધાદિકવને દૂષિત થયેલું નક્ષત્ર પણ તજવા યોગ્ય છે. આ સર્વે દોષોથી દૂષિત થયેલાં નક્ષત્રો તે તે દોષથી મુક્ત થયા પછી જ્યારે ચંદ્રવને જોગવાઈ જાય ત્યારે તે શુદ્ધ થાય છે એમ રત્નમાળાના જ્ઞાપ્યમાં કહ્યું છે.

હવે વેળા (સમય)ની શુદ્ધિ કહે છે.—

અર્કેન્દ્રોર્જુક્તાંશકરાશિયુતૌ ક્રાન્તિસામ્યનામાઽયમ્ ।

ચક્રદલે વ્યતિપાતઃ પાતશ્ચક્રે ચ વૈધૃતસ્ત્યાજ્યઃ ॥ ૧૮ ॥

अर्थ—सूर्य अने चंद्रना जुक्त अंश तथा राशिने एकठा करवाथी क्रांतिसाम्य नामનો दोष थाय ठे. तेमां जो ते एकठा करेला राशिनी संख्या अर्धचक्र एटले ठनी आवे तो ते क्रांतिसाम्यनुं नाम व्यतिपात कहेवाय ठे, अने जो चक्र एटले वारनी संख्या आवे तो तेनुं पात तथा वैधृत एवं नाम कहेवाय ठे. आ बन्ने प्रकारनो क्रांतिसाम्य दोष शुज कार्यमां तजवा योग्य ठे.

विस्तरार्थ—स्पष्ट करेला सूर्य अने चंद्रने अयनांशो सहित करवा. पढी तेमां जुक्त अंश तथा राशि नाखवा. तेमां जो राशिना अंकने स्थाने ठनी के वारनी संख्या आवे तो क्रांतिसाम्यनो संजव ठे एम जाणवुं. ते वेळा तजवा योग्य ठे. ते क्रांतिसाम्य नामनो दोष जो ठनी संख्यावके थयो होय तो तेनुं व्यतिपात एवं नाम कहेवाय ठे, अने जो वारनी संख्यावके थयो होय तो तेनां पात अने वैधृत एवं वे नाम कहेवाय ठे. अर्हीं तात्पर्य ए ठे के—आ क्रांतिसाम्यनी वेळा निश्चयथी कही शकाती नथी, कारण के वर्षे वर्षे ते वेळा अनियमित वखते आवे ठे. तेने माटे विवाहवृंदावनने विषे कहुं ठे के—
“त्रिजागशेषे ध्रुवनास्त्रि चैन्द्रव्यंशे गते सम्प्रति संजवोऽस्य ।”

“विष्कंजादिक योगो मांहेना ध्रुव नामना योगनो त्रीजो जाग शेष रहे त्यारे अने ऐंद्र नामना योगना त्रण जाग वीती जाय त्यारे हावना समयमां आ क्रांतिसाम्य नामना दोषनो संजव ठे.”

त्यारपढी कोइए आम कहुं ठे.—

“पूर्वार्धे पुनरैन्द्रस्य पश्चिमार्धे ध्रुवस्य च ।”

“ऐंद्रना पहेला अर्ध जागमां अने ध्रुवना पाठला अर्धा जागमां आ क्रांतिसाम्यनो संजव ठे.” हमणां तो—

“ब्रह्माणश्चरणे शेषे ध्रुवस्य चरणे गते ।

तत्संजव इत्याहुर्ज्ञाः ॥

॥ १ ॥”

“ब्रह्मा नामना योगनो चोथो जाग शेष रहे त्यारे अने ध्रुव योगनो एक पाद (चोथो जाग) जाय त्यारे ते क्रांतिसाम्यनो संजव ठे एम ज्योतिषशास्त्र जाणनाराळ कहे ठे.”

आ बाबत शी रीते निश्चय करवो ? ते माटे कहे ठे के— ‘ते वखतना सूर्य अने चंद्रने राशि, अंश विगेरे रूपे स्पष्ट करीने ते वर्षना अयनांशोने ते (स्पष्ट करेला सूर्य अने चंद्र)मां नाखवा. पढी ते बन्नेने एकठा करवा. तेमां जो राशिनी संख्या ठ अथवा वार आवे तो क्रांतिसाम्यनो संजव ठे एम जाणवुं. तेमां पण आ प्रमाणे विशेष जाणवुं.—जो ठनी के वारनी संख्या पूरेपूरी एटले के अंश, कळा विगेरेने स्थाने शून्यज

१ जे वखते कार्य करवानुं होय ते वखतना.

आ० ३९

આવે અને માત્ર રાશિને સ્થાનેજ ઠ કે વારની સંખ્યા આવે તો તેજ વચ્ચે ક્રાંતિસામ્ય હે એમ જાણવું, પરંતુ જો ઠ કે વારની સંખ્યા ઉપર અંશ, કઠા વિગેરે કાંઈ પણ અધિક આવે તો તેટલું ક્રાંતિસામ્ય વીતી ગયું હે એમ જાણવું, અને જો ઠ કે વારની સંખ્યાથી કાંઈક ન્યૂન હોય તો હવે પછી ક્રાંતિસામ્ય થશે એમ જાણવું. ક્રાંતિસામ્ય વીતી ગયાને કેટલો કાલ થયો અથવા કેટલા કાલ પછી ક્રાંતિસામ્ય થશે ? તે જાણવાની ઇચ્છા થાય તો આ રીતે કરવું.—સૂર્ય અને ચંદ્રની ગતિને કંઠા તથા વિકંઠારૂપે સ્પષ્ટ કરીને તે વચ્ચેને એકત્ર કરી તે સર્વની વિકળા કરવી. (કરી રાખવી.) ત્યારપછી અયનાંશ સહિત સૂર્ય અને ચંદ્રને એકત્ર કરી ઠ અથવા વારની સંખ્યાથી જે કાંઈ અધિક રાશિ, અંશ વિગેરે હોય તેમાંથી પહેલા રાશિના અંકને ઢોમીને વીજા અંશ વિગેરેની વિકળા કરવી. પછી આ વિકળારૂપ કરેલા અંકને ઉપર વિકળારૂપ કરી રાખેલા ગતિના અંકવચ્ચે જાગ દેવો. જાગમાં જે આવે તેટલા દિવસ જાણવા. શેષ રહેલા અંકને સાથે ગુણીને તેજ ગતિના અંકવચ્ચે જાગ દેવો. જાગમાં જે આવે તેટલી ઘટી જાણવી. ફરીથી તેજ પ્રમાણે શેષ રહેલાને સાથે ગુણી તેજ ગતિના અંકવચ્ચે જાગ દેતાં જાગમાં જે સંખ્યા આવે તેટલા પઠ જાણવા. એટલા દિવસ, ઘટી અને પઠ વીતી ગયા એટલે કે એટલા દિવસ, ઘટી અને પઠની પહેલાં ક્રાંતિસામ્ય વીતી ગયું એમ જાણવું.

પરંતુ જો ઠની કે વારની સંખ્યા કાંઈક ન્યૂન હોય તો તે સર્વને ઠ અથવા વારમાંથી બાદ કરી જે શેષ રહે તેની વિકળા કરવી. તે વિકળાના અંકને પ્રથમનીજ જેમ ગતિની વિકળાના અંકવચ્ચે જાગ દેવો. જાગમાં જે આવે તે દિવસ જાણવા. પછી પૂર્વનીજ જેમ શેષને સાથે ગુણી તેને ગતિની વિકળાવચ્ચે જાગ દેવો. જાગમાં જે આવે તે ઘટી જાણવી. એજ પ્રમાણે ફરીથી ગુણાકાર તથા જાગાકાર કરી પઠ કાઢવા. આટલો કાલ ગયા પછી ક્રાંતિસામ્ય આવશે, એટલે કે તેટલા દિવસ, ઘટી અને પઠ ગયા પછી ક્રાંતિસામ્ય થશે એમ જાણવું. જો પહેલી વાર જાગ દેતાં જાગમાં કાંઈ ન આવે તો દિવસને સ્થાને શૂન્ય જાણવું, એટલે કે ક્રાંતિસામ્ય વીત્યાને અથવા આવવામાં એક દિવસ ગયો અથવા થવાનો નથી, પરંતુ કેટલીએક ધમીઠ અને પઠોજ ગઈ કે જવાની હે, અને જો બીજી વાર જાગ દેતાં પણ જાગમાં કાંઈ ન આવે તો ઘટીને સ્થાને પણ શૂન્ય જાણવું, એટલે કે ક્રાંતિસામ્ય વીત્યાને અથવા થવાને ધમીઠ પણ ગઈ નથી અથવા આવવાની નથી, પરંતુ કેટલાએક પઠોજ વીત્યા કે વીતવાના હે એમ જાણવું.

આનું ઉદાહરણ આપવાથી આ વિષય વરાવર સમજાશે. તેથી પ્રથમ ઠની સંખ્યાનું ઉદાહરણ આપે હે.—

૧ ઘટી. ૨ પઠ.

સંવત્ ૧૯૧૨ ની સાલમાં વૈશાખ સુદિ ૧૦ ગુરુવારે મધ્યાહનમાં પ્રાતઃકાળે ધર્મી ૧ પઠ ૪૯ સમયે ધ્રુવ યોગનો પહેલો પાદ પૂર્ણ થયો છે. તે વખતે ક્રાંતિસામ્યનો વિચાર કરીએ છીએ.—તે વખતે સ્પષ્ટ સૂર્ય રાશિ ૦, અંશ ૧૭, કલા ૫૦ અને વિકલા ૨૬ છે. તે વર્ષમાં અયનાંશો ૧૫, કલા ૩૪ છે. તેને સ્પષ્ટ સૂર્યમાં નાલવાથી અયનાંશ સહિત સૂર્ય ૧-૪-૨૪-૨૬ થયો. સૂર્યની ગતિ સ્પષ્ટ કલા ૫૭, વિકલા ૫૭ છે. તે વખતે સ્પષ્ટ ચંદ્ર ૪-૧૧-૨-૩૦ છે. તેમાં અયનાંશ ૧૫, કલા ૩૪ જેલવવાથી અયનાંશ સહિત ચંદ્ર ૪-૨૬-૩૬-૩૦ થયો. ચંદ્રની ગતિ સ્પષ્ટ કલા ૭૫૦ છે. હવે અયનાંશ સહિત સૂર્ય અને ચંદ્રને એકત્ર કરીએ ત્યારે ૬-૧-૦-૫૬ થયા, માટે આ સમયે ક્રાંતિસામ્ય વીતી ગયું છે. તેને વીત્યાને કેટલો વખત થયો? તે જાણવા માટે અંશ (૧)ને સાથે ગુણી કલા કરવી પડે ૬૦ થયા. તેને ફરીથી વિકલા કરવા માટે સાથે ગુણી ૫૬ વિકલા જેલવવાથી ૩૬૫૬ વિકલા થઈ. ત્યારપછી ઉપર કહેલી સૂર્યની સ્પષ્ટ ગતિ ૫૭ કલા અને ૫૭ વિકલા તથા ચંદ્રની સ્પષ્ટ ગતિ કલા ૭૫૦ એ બેને એકત્ર કરવી. પડે કલા ૮૦૭, વિકલા ૫૭ થઈ. કલાને વિકલા કરવા માટે સાથે ગુણી ૫૭ વિકલા હમરેવાથી ૪૭૪૭૭ વિકલા થઈ. પછી પૂર્વના અંક ૩૬૫૬ ને આ ૪૭૪૭૭ અંકે જાગ લેવાનો છે, પરંતુ જાગ ચાલતો નથી, તેથી દિવસને ઠેકાણે ૦ આવ્યું, ત્યારપછી તે ૩૬૫૬ અંકને સાથે ગુણવાથી ૨૧૯૩૬૦ થયા, તેને તે ૪૭૪૭૭ અંકે જાગ દેતાં ૪ ઘટી પ્રાપ્ત થઈ. શેષ ૨૫૪૪૭ ને સાથે ગુણી ફરીથી તેજ ૪૭૪૭૭ અંકે જાગ દેતાં ૩૧ પઠ લાખ્યા, તેથી ૪ ધર્મી અને ૩૧ પઠ પહેલાં ક્રાંતિસામ્ય વીતી ગયું છે એમ સિદ્ધ થયું.

હવે વારની સંખ્યાનું હદાહરણ આ પ્રમાણે.—સંવત્ ૧૯૧૩ ની સાલમાં લૌકિક વૈશાખ વદિ ૭ મંગલવારે ધનિષ્ઠા નક્ષત્રમાં ધર્મી ૧૭, પઠ ૫૪ સમયે બ્રહ્મ યોગનો બેહો પાદ અવશેષ રહ્યો છે. તે વખતે ક્રાંતિસામ્યનો વિચાર કરીએ છીએ.—તે વખતે રાશિ, અંશ, કલા અને વિકલારૂપે સ્પષ્ટ કરેલો સૂર્ય ૧-૦-૪૧-૧૩ છે. તેમાં અયનાંશ ૧૫, કલા ૩૪ નાલવાથી અયન સહિત સૂર્ય ૧-૧૬-૧૫-૧૩ થયો. રવિની ગતિ સ્પષ્ટ કલા ૫૭, વિકલા ૩૦ છે. તે વખતે સ્પષ્ટ ચંદ્ર ૯-૨૯-૧૦-૫૩ છે. તેમાં અયનાંશ ૧૫, કલા ૩૪ જેલવવાથી ૧૦-૧૪-૪૪-૫૩ થાય છે. ચંદ્રની ગતિ સ્પષ્ટ કલા ૭૪૨, વિકલા ૬ છે. હવે અયન સહિત સૂર્ય અને ચંદ્રને જેલવવાથી ૦-૧-૦-૬ થાય છે. અહીં પણ ક્રાંતિસામ્ય વીતી ગયું છે એમ જાણવું. વીત્યાને કેટલો વખત થયો છે? તે જાણવા માટે અહીં પણ પ્રથમનીજ જેમ સર્વ રીત કરવાથી ધર્મી ૪ આવે છે, તેથી ક્રાંતિસામ્ય વીત્યાને ચાર ધર્મી થઈ એમ જાણવું.

એજ પ્રમાણે જ અથવા વારની સંખ્યા કાંઈક ન્યૂન હોય તો ક્રાંતિસામ્ય કેટલા વખત

પઢી આવશે ? તેને માટે ઉપર કહેલી રીતે દિવસ અને ઘડી વિગેરે કાઢવા. પ્રહો અને પ્રહોની ગતિને સ્પષ્ટ કરવાનો વિધિ (રીત) આગલ કહેવામાં આવશે.

આ ક્રાંતિસામ્યના સંજવનું સ્થાન સૂત્રકારે સ્થૂલ પ્રમાણથી કહ્યું છે, તેથી અમે પણ તેને અનુસરીને સ્થૂલ પ્રમાણનુંજ વિવિરણ કર્યું છે, પરંતુ કોઈને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોવું હોય, જેમકે ક્રાંતિસામ્યનો આરંજ ક્યારે થયો ? તે કેટલા વખત સુધી રહીને ક્યારે તે પૂર્ણ થયું ? ક્રાંતિસામ્ય શબ્દનું સાર્થક નામ શું ? એટલે કે એનું ક્રાંતિસામ્ય એવું નામ કેમ કહેવાયું ? ઇ અને બારની સંખ્યાની ઉત્પત્તિ ઠતાં પણ ક્રાંતિસામ્ય અતું નથી એ ક્યારે અને શી રીતે ? ક્રાંતિસામ્ય ઠતાં પણ તે ક્યારે અને શી રીતે દોષકારી ન હોય ? इत्यादि સૂક્ષ્મ પ્રમાણને ઇચ્છનારે કરણકુતૂહલ, જાસ્કરસિદ્ધાંત વિગેરે ગ્રંથો જોવા.

અહીં કોઈ શંકા કરે છે કે—તમે પ્રથમ એવું કહ્યું કે ક્રાંતિસામ્યનું સ્થાન માસે માસે અને વર્ષે વર્ષે ફરે છે, તો તેને ફરવાના સ્થાનની કાંઈ પણ સીમા છે કે નહીં ? આ શંકાનો જવાબ આપતાં કહે છે કે—હા, છે. તે આ પ્રમાણે.—

“गण्मोत्तरार्धह्रिकलादेः क्रान्तिसाम्यस्य संज्ञकः ।

सार्धपञ्चसु योगेषु तत्त्रयहं परिवर्जयेत् ॥ १ ॥”

“ગંમના ઉત્તરાર્ધથી અને શુક્લ યોગની આદિથી આરંજીને સાત્રા પાંચ યોગ સુધી ક્રાંતિસામ્યનો સંજવ છે. તેના ત્રણ દિવસ વર્જવા યોગ્ય છે. ગંમ યોગના ઉત્તરાર્ધથી આરંજીને (એટલે ગંમ યોગના બે પાદ ગયા પઢી) સાત્રા પાંચ યોગ સુધી (એટલે વજ્ર યોગ પૂર્ણ થાય ત્યાંસુધી) તથા શુક્લ યોગને પહેલેથીજ આરંજીને સાત્રા પાંચ યોગ સુધી (એટલે પ્રીતિ યોગના બે પાદ પૂર્ણ થાય ત્યાંસુધી) ક્રાંતિસામ્યનો સંજવ છે. આ સિવાય બીજા યોગોમાં તેનો સંજવજ નથી, એમ સંમુખાદ્ય જ્ઞાપ્ય વિગેરેમાં કહ્યું છે. અર્થાત્ આ બે સ્થાને સાત્રા પાંચ યોગને વિષેજ ક્રાંતિસામ્ય ફર્યા કરે છે, એ સાત્રા પાંચ યોગને ઉલ્લંઘન કરીને બીજા કોઈ પણ યોગમાં કોઈ પણ વખત ક્રાંતિસામ્ય ગયું (થયું) નથી તેમ જશે (થશે) પણ નહીં. આ ક્રાંતિસામ્ય દોષના ત્રણ દિવસ વર્જવાના કહ્યા છે, એટલે કે હાલના સમયમાં બ્રહ્મ યોગનો અન્ત્ય પાદ અને ધ્રુવ યોગનો આદ્ય પાદ એ બે સ્થાનથી પાઠલ ચાલતું (રહેલું) ક્રાંતિસામ્ય કદાચિત્ ગયેલે (પહેલે) દિવસે જાય છે (થાય છે) અને આગલ ચાલતું (રહેલું) ક્રાંતિસામ્ય કદાચિત્ આગલને (પઢીને) દિવસે જાય છે, તેથી કરીને ક્રાંતિસામ્યના સંજવના સ્થાનવાળો એક દિવસ અને આગલ પાઠલનો એક એક દિવસ એમ ત્રણ દિવસ તજવાના છે. અથવા બીજી રીતે પણ ત્રણ દિવસ ત્યાગ કરવાનું આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

“गत १ मेष्य २ घर्तमानं ३ सुख १ लक्ष्म्या २ युषां ३ क्रमात् ।

क्रान्तिसाम्यं सृजेद्धानि त्र्यहं तेनात्र वर्ज्यताम् ॥ १ ॥”

“जे दिवसे क्रांतिसाम्य होय ते दिवसथी पहेलानो दिवस सुखनी हानि करे ठे, तेनी पढीनो दिवस लक्ष्मीनी हानि करे ठे, अने क्रांतिसाम्यनो दिवस आयुषनी हानि करे ठे, माटे आ त्रण दिवसो वर्जवा योग्य ठे.”

केटलाक आचार्यों क्रांतिसाम्यवालो एकज दिवस वर्जवानुं कहे ठे, अने बीजा केटलाक तो ते दिवसे पण क्रांतिसाम्य थवानो समयज मात्र तजवानो कहे ठे. तेज कहे ठे के—

“विषप्रदिग्धेन हतस्य पत्रिणा, मृगस्य मांसं सुखदं कृताहते ।

यथा तथैव व्यतिपातयोगे, हृणोऽत्र वज्र्यो न तिथिर्न वारः ॥ १ ॥”

“जेम विप लगावेला वाणथी हणायेला मृगनुं हत (हतना स्थान) विनानुं बीजुं सर्व मांस सुखकारक ठे तेम व्यतिपात (क्रांतिसाम्य) योगने विषे पण ते योगनो समयज वर्जवा योग्य ठे, परंतु आखी तिथि के आखो वार वर्जवा योग्य नथी.”

क्रांतिसाम्यनी वेळानो निश्चित समय तथा ते क्रांतिसाम्य केटलो वखत रहे ठे तेनुं परिमाण करणकुतूहल विगेरे ग्रंथमां कहेला विधिने अनुसारे जाणवुं एम प्रथम कही गया ढीए. आ क्रांतिसाम्य मोटो दोष गणाय ठे. ते विषे लक्ष कहे ठे के—

“खङ्गाहतोऽग्निना दग्धो नागदष्टोऽपि जीवति ।

क्रान्तिसाम्यकृतोद्वाहो म्रियते नात्र संशयः ॥ १ ॥”

“ खङ्गाथी हणायेलो, अग्निथी बळेलो अने सर्पथी रुसायेलो पुरुष कदाच जीवी शके ठे, परंतु क्रांतिसाम्यमां विवाहित थयेलो पुरुष मरीज जाय ठे, तेमां कांइ पण संशय नथी.”

आ विवाहना विषयमां तजवा योग्य अढार दोषोना संग्रहनो श्लोक आ प्रमाणे ठे.

“स्युर्वेधः १ पात २ लत्ते ३ ग्रहमलिनमुख ४ क्रूरवारा ५ ग्रहाणां,

जन्मर्क्ष ६ विष्टि ७ रर्धप्रहरक ८ कुलिको ९ पग्रह १० क्रान्त्य ११ वस्थाः १२ ।

कर्कोत्पातादि १३ घंटो १४ विगतबलशशी १५ दुष्टयोगार्गलाख्या १६,

गणान्तो १७ दग्धरिक्ताप्रमुखतिथि १८ रथो नामतोऽष्टादशैते ॥ १ ॥”

“वेध १, पात २, लत्ता ३, ग्रहवने मलिन (दूषित) थयेलुं नक्षत्र ४, क्रूर वार ५, ग्रहोनुं जन्मनक्षत्र ६, विष्टि ७, अर्धप्रहर ८, कुलिक ९, उपग्रह १०, क्रांति ११, अवस्था १२, कर्क, उत्पात विगेरे १३, घंट १४, निर्बळ चंद्र १५, दुष्ट योगो तथा अर्गल योग १६, गंतांत १७ तथा दग्ध अने रिक्ता विगेरे तिथि १८, आ नामना अढार दोषो जाणवा. ” अहीं ग्रहवने मलिन थयेलुं नक्षत्र एटले क्रूरेण मुक्तमाक्रान्तं० (विमर्श ५. श्लोक १५) ए श्लोकमां कहेला दोषथी दूषित थयेलुं अने वळी चंद्रना जोगववावने हजु सुधी शुद्ध थयेलुं न होय एवं नक्षत्र. क्रूर वारे करीने क्रूर होरा पण

અહીં જાણવી (દોષમાં ગણવી). ગ્રહોનું જન્મનક્ષત્ર ચરચિતુત્તરે ૦ એ પૂર્વોક્ત શ્લોકમાં તથા વિશાખાકૃત્તિકે ૦ એ પૂર્વોક્ત શ્લોકમાં કહેલું જાણવું. અર્ધપ્રહર અને કુલિકના દોષ માટે સારંગ કહે છે કે—“યામાર્ધેન જવેહોપઃ કુલિકેન તનુક્રયઃ” —“અર્ધપ્રહરમાં કાર્ય કરવાથી શરીરનો શોષ થાય છે અને કુલિક યોગમાં કરવાથી શરીરનો હ્ય (નાશ) થાય છે.” તથા—

“લગ્ન પશ્ચતુર્વર્ગે દૂષ્યતે કૂરહોરયા ।

અપિ પદ્ધર્ગસંશુદ્ધ કુલિકેન વિહન્યતે ॥ ૧ ॥”

“લગ્ન પાંચ કે ચાર વર્ગે કરીને શુદ્ધ હોય તો તે કૂર હોરાએ કરીને દૂષણ પામે છે, અને ૮ વર્ગે કરીને શુદ્ધ હોય તોપણ તે કુલિકે કરીને હણાય છે—દૂષિત થાય છે” એમ રત્નમાલાના જ્ઞાપ્યમાં કહ્યું છે.

અહીં અર્ધપ્રહર અને કુલિક કહેવાએ કરીને કાલવેળા, કંટક અને ઉપકુલિક પણ જાણવા, તેથી તે પણ શક્તિ પ્રમાણે ત્યાગ કરવા. ઉપગ્રહે કરીને દુષ્ટ રવિયોગો પણ અહીં જાણવા. ક્રાંતિએ કરીને સૂર્યસંક્રાંતિ તથા ક્રાંતિસામ્ય એ વસ્ત્રે સમજવા. અવસ્થાએ કરીને ધંડની પ્રોષિત વિગેરે દુષ્ટ અવસ્થાઈ જાણવી. કર્ક, ઉત્પાત વિગેરે, અહીં આદિ શબ્દ છે માટે તિથિ અને નક્ષત્રને આશ્રીને તથા તિથિ અને વારને આશ્રી ઉત્પન્ન થતા જે મૃત્યુ, કાળ, સંવર્તક અને વજ્રપાત વિગેરે યોગો કહેલા છે તે સર્વે અહીં જાણવા. ઘંટ શબ્દે કરીને જામાએ કરીને સત્યજામાની જેમ યમઘંટ યોગ જાણવો. અહીં યમઘંટને જે જૂદો પામીને ગણાવ્યો છે તે તેનું અતિ દુષ્ટપણું જાણાવવા માટે ગણાવ્યો છે. તે વિષે લક્ષ્ય કહે છે કે—

“યમઘણ્ટે ગતે મૃત્યુઃ કુલોદ્ભેદઃ કરગ્રહે ।

કર્તુર્મૃત્યુઃ પ્રતિષ્ઠાયાં શિશુર્જાતો ન જીવતિ ॥ ૧ ॥”

“યમઘંટ યોગમાં જો પ્રયાણ કર્યું હોય તો તે પ્રયાણ કરનારનું મરણ થાય છે, વિવાહ કર્યા હોય તો કુલનો નાશ થાય છે, પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તો પ્રતિષ્ઠા કરનારનું મરણ થાય છે, અને જો બાલકનો જન્મ થયો હોય તો તે બાલક જીવતો નથી એટલે મરણ પામે છે.”

નિર્બલ ધંડે કરીને ગોચરાદિકવસ્ત્રે વિરુદ્ધ (અશુદ્ધ) ધંડને પણ દૂષિત જાણવો, તથા કૃષ્ણપદ્મમાં વિરુદ્ધ તારા પણ દૂષિત જાણવી. દુષ્ટ યોગો વિષ્કંજ વિગેરેમાંના જાણવા. અર્ગલ એટલે એકાર્ગલ, આ યોગ વિષ્કંજ વિગેરે યોગોમાંના કુયોગોમાંજ સંજવે છે, તેથી તેની સાથેજ જણ્યો છે. ગંમાંતે કરીને વિવાહવંદાવન વિગેરે ગ્રંથોમાં કહેલો તિથ્યાદિકનો સંધિદોષ પણ જાણવો. “દગ્ધરિક્તાપ્રમુલ” આ પદમાં પ્રમુલ—આદિ શબ્દ લખ્યો છે તેથી પદ્મહિદ્, કૂર તિથિ, અવમ તિથિ તથા ફટગુ તિથિ પણ જાણવી. તે વિષે સારંગ કહે છે કે—

“सूर्योदये यथा तारा विनश्यन्ति समन्ततः ।

यथाग्निरम्बुना लग्नं तथा वृद्धिर्हये तिथिः (येः) ॥ १ ॥”

“जेम सूर्यनो उदय थाय त्यारे चोतरफथी ताराउ नाश पामे ठे, तथा जेम जळवने करीने अग्नि उलवाइ जाय ठे तेम तिथिनी वृद्धि अथवा हय अवाथी लग्न विनाश पामे ठे.”

આ ઉપર કહેલા અઢાર દોષો શુદ્ધ નક્ષત્રના વલે કરીને ઢાયા લગ્ન વિગેરેમાં જ્યારે પ્રતિષ્ઠા કે દીક્ષા વિગેરે કાર્ય કરવામાં આવે છે ત્યારે પણ અવશ્ય વર્જવા યોગ્ય છે, તો પછી ઘટિકા લગ્નને વિષે ત્યાગ કરવામાં તો શું કહેવું ? અર્થાત્ અવશ્ય વર્જવાજ જોઈએ. આ દોષોને મધ્યે કેટલાક દોષોનો જંગવિધિ પૂર્વાચાર્યોએ આ પ્રમાણે કહ્યો છે.—

“લગ્ને ગુરુઃ સૌમ્યયુતેક્ષિતો વા, લગ્નાધિપો લગ્નગતસ્તથા વા ।

કાલાશ્ચહોરા ચ યદા શુજ્ઞા સ્યાન્નવેધદોષસ્ય તદા હિ જઙ્ગઃ ॥૧॥”

“વિવાહ સમયે ગુરુ સૌમ્ય ગ્રહે યુક્ત હોય, અથવા સૌમ્ય ગ્રહની તેના પર દૃષ્ટિ પડતી હોય, અથવા લગ્નનો સ્વામી હોય અથવા લગ્નમાં રહેલો હોય, તથા જ્યારે કાલહોરા શુજ્ઞ (સારી) હોય ત્યારે નક્ષત્રવેધ નામના દોષનો જંગ થાય છે, એટલે કે આ દોષ લાગતો નથી.” અહીં નક્ષત્રવેધનો જંગ કહ્યો છે, તેથી નક્ષત્રના પાદ વેધરૂપ દોષનો જંગ થતો નથી એમ જાણવું. વળી વ્યવહારપ્રકાશમાં તો વેધને ઉલટો શુજ્ઞ પણ કહ્યો છે, તે આ રીતે.—

“સૌમ્યૈશ્વરણાન્તરિતઃ શુજ્ઞઃ શુજ્ઞૈઃ કેન્દ્રગૈર્વેધઃ ।”

“પાદોના આંતરામાં રહેલા સૌમ્ય ગ્રહોએ કરીને વેધ શુજ્ઞ છે તથા શુજ્ઞ (સૌમ્ય) ગ્રહો કેન્દ્રસ્થાનમાં રહ્યા હોય તો વેધ શુજ્ઞ છે.”

॥ ઇતિ વેધદોષજંગઃ ॥ ૧ ॥

“एकार्गलोपग्रहपातलक्ष्ताजामित्रकर्तर्युदयादिदोषाः ।

લગ્નેઽર્કચન્દ્રેજ્યવલે વિનશ્યન્ત્યર્કોદયે યદ્દહો તમાંસિ ॥ ૧ ॥”

“एकार्गल, उपग्रह, पात, लक्ष्ता, जामित्र અને कर्तरીનો उदय ए विगેરે दोषो सूर्य, चंद्र અને गुरुए करीने बळवान् लग्न होय तो नाश पामे ठे. जेम सूर्यना उदये अंधकार नाश पामे ठे तेम.” આ પ્રમાણે સપ્તર્ષિજી કહે છે. તથા કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે—

“अंगेषु बंगेषु वदन्ति पातं, सौराष्ट्र्याम्ये खचरस्य लक्ष्ताम् ।

उपग्रहं मालवसैन्धवेषु, गएरान्त्युक्तिं सकले पृथिव्याम् ॥ १ ॥”

“अंग तथा बंग देशमां पात दोष वर्जवानो कह्यो ठे, सौराष्ट्र देश तथा दक्षिण देशमां ग्रहनी लक्ष्ताને वर्जवानी कही ठे, मालव અને સિંધ દેશમાં ઉપગ્રહને વર્જવાનો કહ્યો છે, તથા પૃથ્વી પર સર્વ સ્થાને ગંગાંતને વર્જવાનો કહ્યો છે.” વળી વામદેવ તો આ પ્રમાણે કહે છે.—

“લક્ષ્માં બંગાલદેશે ચ પાતં કૌશલિકે ત્યજેત્ ।

ઉપગ્રહં ગૌરુદેશે વેધં સર્વત્ર વર્જયેત્ ॥ ૧ ॥”

“બંગાલ દેશમાં લક્ષ્માં ત્યાગ કરવો, કૌશલ દેશમાં પાતનો ત્યાગ કરવો, ગૌરુ દેશમાં ઉપગ્રહનો ત્યાગ કરવો, અને વેધનો સર્વ દેશમાં ત્યાગ કરવો.”

॥ ઇતિ પાત ૨ લક્ષ્ ૩ પગ્રહૈ ૪ કાર્ગલાનાં ૫ જંગઃ ॥ ૫ ॥

“હોરાઃ ક્રૂરાઃ સૌમ્યવર્ગાધિકે સ્યુર્લગ્ને મોઘાઃ સૌમ્યવારે ચ રાઝ્યામ્ ।

પાપારિષ્ટં નિષ્ફલં શક્તિજાજાં, સ્યાત્ પદ્મર્ગે લગ્નગે સદ્ગ્રહાણામ્ ॥ ૧ ॥”

“લગ્નમાં સૌમ્ય ગ્રહોનો વર્ગાધિક હોય તો તથા સૌમ્ય વારોમાં અને રાત્રિમાં ક્રૂર હોરા નિષ્ફલ થાય છે. લગ્નમાં સૌમ્ય ગ્રહોનો પદ્મ વર્ગ હોય તો પુણ્યવંતોને પાપી ગ્રહોનું અરિષ્ટ નિષ્ફલ થાય છે.

ત્રિવિક્રમ પણ કહે છે કે—

“ક્રૂરસ્ય કાલહોરાં ચ ક્રૂરવારે દિવા ત્યજેત્ ।”

“ક્રૂરની કાલહોરા ક્રૂર વારને વિષે દિવસે તજવી,” એટલે કે જો દિનવાર ક્રૂર હોય અને દિવસે કાર્ય કરવું હોય તો ક્રૂર હોરા તજવી, પરંતુ જો સૌમ્ય (શુભ) કાલહોરા હોય તો તે ક્રૂર વારના દોષનો નાશ કરે છે, માટે તે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે, અને જો વારજ સૌમ્ય હોય તો દિવસે અથવા રાત્રિએ હોરા જોવાની કાંઈ જરૂર નથી.

॥ ઇતિ સૂર્યેન્દુગ્રહણવર્જગ્રહમલિનોરુ ૧ ક્રૂરવારહોરા ૨ દોષયોર્જંગઃ ॥ ૭ ॥

જન્મનહત્રના દોષનો જંગ આગલ કહેવાતા કર્કાદિકના જંગની જેમજ જાણવો. ૮. વિષ્ટિ દોષનો જંગ છે નહીં. જો કદાચ તેનો જંગ હોય તો “વિષ્ટિપુહ્ને ધ્રુવં જયઃ” “વિષ્ટિના પુહ્નમાં કાર્ય કરવાથી નિશ્ચે જય થાય છે.” ઇત્યાદિ જાણવું. ૯. અવસ્થા દોષનો જંગ આગલ શિવચક્રવર્તે કહેવાતા નિર્બલ ચંડના દોષના જંગની જેમ જાણવો. ૧૦.

કર્ક, ઉત્પાત વિગેરે દોષોનો જંગ આ રીતે છે.—

“અયોગાસ્તિથિવારઠ્ઠજાતા યેડમી પ્રકીર્તિતાઃ ।

લગ્ને ગ્રહલોપેતે પ્રજવન્તિ ન તે ક્વચિત્ ॥ ૧ ॥

યત્ર લગ્નં વિના કર્મ ક્રિયતે શુભસંજ્ઞકમ્ ।

તત્રૈતેષાં હિ યોગાનાં પ્રજાવાજ્ઞાયતે ફલમ્ ॥ ૨ ॥”

“તિથિ, વાર અને નહત્રથી ઉત્પન્ન થયેલા જે કુયોગો કહેલા છે તે ગ્રહના બળે કરીને શુભ એવા લગ્નને વિષે કોઈ પણ વખત સમર્થ થતા નથી—બાધ કરી શકતા નથી, પરંતુ જ્યાં લગ્ન વિનાજ શુભ કાર્ય કરવામાં આવે ત્યાંજ આ યોગો સમર્થ હોવાથી તેનું ફલ થાય છે” એમ વ્યવહારસારમાં કહ્યું છે.

॥ ઇતિ કર્કોત્પાતાદિદોષજંગઃ ॥ ૧૧ ॥

યમઘંટની ઘૂષિત ઘમ્મીઝં આ પ્રમાણે જાણવી.—

“પનરસ ૧ તેર ૨ ઠારસ ૩ એગા ૪ સગ ૫ સત્ત ૬ અઠ ૭ ઘમ્મિઆઝં ।

જમઘંટસ્સ ઝ હુઞા રવિમાઙ્ગસુ સત્તવારેસુ ॥ ૧ ॥”

“રવિવારથી આરંજીને સાત વારોને વિષે યમઘંટની હુષ્ટ ઘમ્મીઝં આ પ્રમાણે જાણવી—
રવિવારે પંદર ઘમ્મી, સોમવારે તેર ઘમ્મી, મંગલવારે અઠાર ઘમ્મી, બુધવારે એક ઘમ્મી, ગુરુવારે સાત ઘમ્મી, શુક્રવારે સાત ઘમ્મી અને શનિવારે આઠ ઘમ્મી તજવા યોગ્ય છે.” આ પ્રમાણે શ્રીહરિજ્ઞાન સૂરિએ કહ્યું છે. બીજા તો એમ કહે છે કે—

“તિથિ ૧૫ રસ ૬ રુઝા ૧૧ સ્વરગુણ ૩૦ સાર્ધહયા ૭૥ ધ્રુવ ૬૦ સ્વગુણ ૩૦ મિતઘટિકાઃ ।

ત્યાજ્યા ઘંટે રવ્યાદિષ્વાઘ્યા ઊત્તરાસ્તુ શનિબુધયોઃ ॥ ૧ ॥”

“રવિવારે યમઘંટની પહેલી પંદર ઘમ્મીઝં તજવી, સોમવારે પહેલી ૭ ઘમ્મી તજવી, મંગલવારે પહેલી અગીયાર ઘમ્મી, બુધવારે બેઢી ત્રીશ ઘમ્મી, ગુરુવારે પહેલી સામીસાત ઘમ્મી, શુક્રવારે પહેલી સાઠ ઘમ્મી અને શનિવારે બેઢી ત્રીશ ઘમ્મી તજવા યોગ્ય છે.” વાકીની ઘમ્મીઝં અહુષ્ટ એટલે અશુચ્ચ નથી.

॥ ઇતિ યમઘંટદોષજંગઃ ॥ ૧૨ ॥

નિર્વલ્લ ચંદ્રનો દોષ “લગ્ને ગુરોર્વરસ્ય” (વિમર્શ ૫ શ્લોક ૫) એ શ્લોકમાં કહેલા પંદર પ્રકાર માંહેલા કોઈ પણ પ્રકારે કરીને ચંદ્રની અનુકૂળતા સર્વથા ન થાય તો શિવચક્રના બલે કરીને હાણાય છે, કેમકે શિવચક્ર ચંદ્રાદિકના પ્રતિકૂળપણાને હાણે છે એમ કહ્યું છે. ૧૩. વિષ્કંજ વિગેરે યોગોમાં જે હુષ્ટ યોગો છે તેમની હુષ્ટ ઘમ્મીઝંજ અવશ્ય તજવાની છે, બીજી ઘમ્મીઝં તજવામાં જેવી ઇચ્છા એમ કહ્યું છે, માટે તે દોષનો જંગ પ્રગટજ છે. ૧૪. ગંમાંત તો લગ્ન, તિથિ અને નક્ષત્રના ત્રીજા ત્રીજા જાગને આંતરે આવે છે, તેથી તે દોષનો જંગ નથી. તથા સર્વે તિથિઝં, નક્ષત્રો અને યોગોની સંધિમાં જે સંધિ નામનો દોષ કહ્યો છે તેનો જંગ આ પ્રમાણે છે.—

“ધિષ્ણયસ્યાદાવન્તે ત્યજેચ્છત્ત્વો ઘટીઃ કરગ્રહણે ।

યદિ શુક્રે દે ધિષ્ણયે વિવાહયોગ્યે તદા શ્રેષ્ઠે ॥ ૧ ॥”

“પાણિગ્રહણમાં નક્ષત્રની આદિની તથા અંતની ચાર ઘમ્મીઝં તજવી, તેમાં જો તે બન્ને નક્ષત્રો વિવાહને યોગ્ય હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે. (અર્થાત્ તેની ઘમ્મીઝં તજવાની જરૂર નથી.)” એમ વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે. તથા—

“ગુરુર્નગુર્વા કેન્દ્રે વા ત્રિકોણે વા યદા જવેત્ ।

જસન્ધિસ્તિથિસન્ધિશ્ચ યોગસન્ધિર્ન દોષદઃ ॥ ૧ ॥

યેઽન્યે સન્ધિકૃતા દોષાસ્તે સર્વે વિલયં યયુઃ ।

ઇતિ પ્રોક્તં તુ ગર્ભેણ વશિષ્ઠાત્રિપરાશરૈઃ ॥ ૨ ॥”

“ગુરુ કે શુક્ર જો કેન્દ્ર કે ત્રિકોણસ્થાનમાં હોય તો નક્ષત્રસંધિ, તિથિસંધિ અને યોગસંધિ એ દોષને દેનારા થતા નથી, તથા સંધિએ કરેલા જે બીજા દોષો હોય તે પણ નાશ પામે છે, એમ ગર્ગે, વશિષ્ઠે, અત્રિએ અને પરાશર ઋષિએ કહ્યું છે.”

॥ ઇતિ જ્ઞતિથિયોગાદિસન્ધિદોષજંગઃ ॥ ૧૫ ॥

તિથિદોષનો જંગ “તિથિરેકગુણા પ્રોક્તા” (તિથિનું ફલ એક ગુણું છે) એ વચનથી સ્પષ્ટજ છે. અથવા “દિને બલવતી તિથિઃ” (તિથિનું બલ દિવસે હોય છે), “તિથ્યર્થે તિથિ-ફલં સમાદેશ્ય” (તિથિના અર્થા જાગમાં તિથિનું ફલ કહેવું) વિગેરેથી જાણવું. ૧૬. તથા—

“સર્વેષાં તુ કુયોગાનાં વર્જયેદ્ ઘટિકાદયમ્ ।

ઉત્પાતમૃત્યુકાણાનાં સસ પદ્ પચ્ચ નામિકાઃ ॥ ૧ ॥”

“સર્વે કુયોગોની બધે ઘની વર્જવી, ઉત્પાત યોગની સાત ઘની, મૃત્યુ યોગની ૭ અને કાળ યોગની પાંચ ઘની વર્જવી” એમ નારચંદ્રની ટિપ્પણીમાં કહ્યું છે. કેટલાએક મૃત્યુ યોગની બાર ઘનીનું ત્યાગ કરવાનું કહે છે. તથા—

“યમઘંટે નવાષ્ઠૌ ચ કાલમુખ્યાં વિવર્જયેત્ ।

દઘ્ધે તિથૌ કુવારે ચ નામિકાનાં ચતુષ્ટયમ્ ॥ ૧ ॥”

“યમઘંટની નવ ઘનીનું અને કાલમુખીની આઠ ઘનીનું વર્જવી, તથા દઘ્ધ તિથિમાં અને કુવારમાં ચાર ચાર ઘનીનું તજવી” એમ પણ કેટલાએક કહે છે. તથા—

“કુતિહિ કુવાર કુજોગા વિઠી વિ અ જન્મરિક્ક દઢુતિહી ।

મબ્રણહદિણાનં પરં સવં પિ સુજં જવેઽવસ્સં ॥ ૧ ॥”

“કુતિથિ, કુવાર કુયોગ, વિટિ, જન્મનક્ષત્ર અને દઘ્ધ તિથિ એ સર્વે મધ્યાહ્ન પઠી અવશ્ય શુજ થાય છે” એમ હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે. લક્ષ્મણ પણ કહે છે કે—

“વિષ્ટ્યામજ્ઞારકે ચૈવ વ્યતીપાતેઽથ વૈધૃતે ।

પ્રત્યરે જન્મનક્ષત્રે મધ્યાહ્નાત્પરતઃ શુજમ્ ॥ ૧ ॥”

“વિટિ, અંગારક, વ્યતીપાત, વૈધૃત, પ્રત્યર (સાતમી તારા) અને જન્મનક્ષત્ર, આ દિવસોને વિષે મધ્યાહ્ન પઠીનો કાલ શુજ છે.” અહીં “પ્રત્યર” શબ્દનો અર્થ સાતમી તારા છે, અને તેના ઉપલક્ષણથી ત્રીજી, પાંચમી અને આધાન તારા પણ જાણવી, તેથી કરીને તે તારાનું વિષે પણ મધ્યાહ્ન પઠીનો કાલ શુજ જાણવો. આ પ્રમાણે સામાન્ય રીતે પ્રતિષ્ઠામાં ઘણા દોષોનો જંગ કહ્યો.

॥ ઇતિ સામાન્યેન પ્રતિષ્ઠાયાં બહુદોષજંગઃ ॥

હવે પ્રતિષ્ઠામાં લક્ષ્મણા અંશનો નિયમ કહે છે.—

લક્ષ્મં શ્રેષ્ઠં પ્રતિષ્ઠાયાં ક્રમાન્મધ્યમથાવરમ્ ।

દ્વ્યક્ષ્મં સ્થિરં ચ જ્યોતિર્ગુણૈરાલ્ભ્યં ચરં તથા ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—જિનેશ્વરની પ્રતિષ્ઠાને વિષે દિસ્વજાવ લગ્ન શ્રેષ્ઠ છે, સ્થિર લગ્ન મધ્યમ છે અને ચર લગ્ન કનિષ્ઠ છે, પરંતુ તે ચર લગ્ન જો અત્યંત બઢવાન્ ઘણા શુજ્ઞ ગ્રહોં કરીને સહિત હોય તો તે પણ ત્રીજા જાંગે ગ્રહણ કરવા લાયક છે. સ્થાપના નીચે પ્રમાણે—

દિસ્વજાવ	૩	૬	૯	૧૨	ઉત્તમ
સ્થિર	૨	૫	૮	૧૧	મધ્યમ
ચર	૧	૪	૭	૧૦	અધમ

બીજા દેવોની પ્રતિષ્ઠામાં આ પ્રમાણે લગ્નો જાણવાં.—

“સિંહોદયે દિનકરો ઘટજે વિધાતા,
નારાયણસ્તુ યુવતૌ મિથુને મહેશઃ ।
દેવ્યો વિમૂર્ત્તિજવનેષુ નિવેશનીયાઃ,
કુજાશ્ચરે સ્થિરગૃહે નિલિલાશ્ચ દેવાઃ ॥ ૧ ॥”

“સિંહ લગ્નમાં સૂર્યની સ્થાપના કરવી, કુંજ લગ્નમાં બ્રહ્માની સ્થાપના કરવી, કન્યા લગ્નમાં વિષ્ણુની, મિથુન લગ્નમાં મહાદેવની, દિસ્વજાવવાળાં લગ્નમાં દેવીજની, ચર લગ્નમાં કુજ (વ્યંતર વિગેરે) દેવોની અને સ્થિર લગ્નમાં બીજા સર્વ દેવો (ઇંદ્રાદિક) ની પ્રતિષ્ઠા કરવી” એમ રત્નમાળામાં કહ્યું છે. વળી લલ્લ તો આમ કહે છે.—

“સૌમ્યૈર્દેવાઃ સ્થાપ્યાઃ ક્રૂરૈર્ગન્ધર્વયક્ષ્મણઃ ।
ગણપતિગણૌંશ્ચ નિયતં કુર્યાત્સાધારણે લગ્ને ॥ ૧ ॥”

“સૌમ્ય લગ્નમાં દેવોની પ્રતિષ્ઠા કરવી, ક્રૂર લગ્નમાં ગંધર્વ, યક્ષ અને રાક્ષસની પ્રતિષ્ઠા કરવી, તથા ગણપતિ અને ગણોની સ્થાપના અવશ્ય સાધારણ લગ્નમાં કરવી.”

અંશાસ્તુ મિથુનઃ કન્યા ધન્વાદ્યાર્ધ ચ શોજનાઃ ।

પ્રતિષ્ઠાયાં વૃષઃ સિંહો વણિર્મીનશ્ચ મધ્યમાઃ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ—પ્રતિષ્ઠાને વિષે મિથુન, કન્યા અને ધનનો પ્રથમ અર્ધ એટલા અંશો સારા (ઉત્તમ) છે, તથા વૃષ, સિંહ, તુલા અને મીન એટલા અંશો મધ્યમ છે.

ધન અંશનો પ્રથમ અર્ધ એટલે તે લગ્નનો અઢારમો અંશ જાણવો. વૃષ વિગેરે અંશોને મધ્યમ કહ્યા તેનું કારણ એ છે જે દેવનું અત્યંત પૂજ્યપણું હતાં પણ તે અંશો દેવાલયના કર્તા તથા પ્રતિષ્ઠા કરનારને હાનિ કરનારા છે. એમ મધ્યમ કહેવાયીજ સિદ્ધ થાય છે. બાકીના એટલે મેષ, કર્ક, વૃશ્ચિક, મકર અને કુંજના અંશો તથા ધન અંશનો બેઢો અર્ધ જાગ અધમજ છે. તે વિષે નારચંદ્રની ટિપ્પણીમાં કહ્યું છે કે—

“મેષાંશે સ્થાપિતો દેવો વહ્નિદાહજ્ઞયાવહઃ ૧ ।

વૃષાંશે મ્રિયતે કર્તા સ્થાપકશ્ચ ક્ષતુત્રયે ૨ ।

મિથુનાંશઃ શુજો નિત્યં જોગદઃ સર્વસિદ્ધિદઃ ૩ ॥ ૧ ॥ ષટ્પદી ॥”

“મેષાંશમાં દેવની પ્રતિષ્ઠા કરવાથી અગ્નિના દાહરૂપ જ્ઞય ઉત્પન્ન થાય છે ૧, વૃષાંશમાં સ્થાપના કરવાથી પ્રતિષ્ઠાના કર્તા ગુરુ તથા સ્થાપના કરનારનું ત્રણ ક્ષતુમાં એટલે ૭ માસની અંદર મૃત્યુ થાય છે ૨, અને મિથુનાંશ નિરંતર શુભ છે, જોગને આપનાર છે, અને સર્વ સિદ્ધિને કરનાર છે ૩.”

“કુમારં તુ હન્તિ કર્કઃ કુલનાશ ક્ષતુત્રયે ।

વિનશ્યતિ તતો દેવઃ ષડ્ગિરબ્દૈર્ન સંશયઃ ૪ ॥ ૨ ॥”

“પ્રતિષ્ઠામાં જો કર્કાંશ લીધો હોય તો તે કુમારને (પ્રતિષ્ઠા કરનારના પુત્રને) હણે છે, અને ત્રણ ક્ષતુમાં એટલે ૭ માસમાં તેના કુલનો નાશ થાય છે. ત્યારપછી ૭ વર્ષની અંદર દેવ (પ્રતિમા)નો પણ નાશ થાય છે, તેમાં સંશય નથી.”

“સિંહાંશે શોકસંતાપઃ કર્તૃસ્થાપકશિદ્ધિપનામ્ ।

સંજાયતે પુનઃ ક્ષ્યાતા લોકેઽર્ચા સર્વદૈવ હિ ૫ ॥ ૩ ॥”

“સિંહાંશમાં સ્થાપના કરવાથી પ્રતિષ્ઠાકારક ગુરુ, સ્થાપના કરનાર અને શિદ્ધિ (કારીગર)ને શોક સંતાપ ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ તે પ્રતિમા સર્વદા લોકમાં પ્રસિદ્ધિને પામે છે—પૂજાય છે.”

“જોગઃ સદૈવ કન્યાંશે દેવદેવસ્ય જાયતે ।

ધનધાન્યયુતઃ કર્તા મોદતે સુચિરં જીવિ ૬ ॥ ૪ ॥”

“કન્યાંશમાં પ્રતિષ્ઠા કરવાથી સર્વદા દેવાધિદેવને જોગ (પૂજા) પ્રાપ્ત થાય છે, અને પ્રતિષ્ઠા કરનાર ધન ધાન્યથી યુક્ત થઈને ચિર કાલ સુધી પૃથ્વી પર આનંદ પામે છે.”

“ઉચ્ચાટનં જીવેત્ કર્તુર્બંધશ્ચૈવ સદા જીવેત્ ।

સ્થાપકસ્ય જીવેન્મૃત્યુસ્તુલાંશે વત્સરઘ્નયે ૭ ॥ ૫ ॥”

“તુલાંશમાં પ્રતિષ્ઠા કરવાથી પ્રતિષ્ઠાકારક ગુરુનું ઉચ્ચાટન (નાશ) થાય છે, અને નિરંતર તેનો બંધ થાય છે, તથા ૭ વર્ષની અંદર પ્રતિષ્ઠા કરનારનું મરણ થાય છે.”

“વૃશ્ચિકે ચ મહાકોપં રાજપીઠાસમુદ્રવમ્ ।

અગ્નિદાહં મહાઘોરં દિનત્રયે વિનિર્દિશેત્ ૮ ॥ ૬ ॥”

૧ ‘મેષાંશે સ્થાપિતં વિમ્બં વહ્નિદાહજ્ઞયાવહં ।’ इत्यपि प्रत्यन्तरे.

“વૃશ્ચિકાંશમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તો ત્રણ દિવસમાં રાજપીનાથી ઉત્પન્ન થયેલો મહાકોપ તથા મહા જ્વરંકર અગ્નિનો દાહ થાય એમ કહેવું.”

“ધનવાંશો ધનવૃદ્ધિઃ સ્યાત્ સન્નોગં ચ સદા સુરૈઃ ।

પ્રતિષ્ઠાપકકર્તારૌ નન્દતઃ સુચિરં જીવિ ॥ ૭ ॥”

“ધનાંશમાં પ્રતિષ્ઠા કરવાથી ધનની વૃદ્ધિ થાય છે, અને નિરંતર દેવો પાસેથી સારા જોગ પ્રાપ્ત થાય છે, તથા પ્રતિષ્ઠા કરનાર અને આચાર્ય ચિર કાલ સુધી પૃથ્વી પર આનંદ પામે છે.”

“મકરાંશો જીવેન્મૃત્યુઃ કર્તૃસ્થાપકશિદ્ધિપનામ્ ।

વજ્રાહ્નસ્ત્રાદા વિનાશસ્ત્રિજિરબ્દૈર્ન સંશયઃ ૧૦ ॥ ૮ ॥”

“મકરાંશમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તો પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્ય, પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર તથા શિદ્ધીનું મૃત્યુ થાય છે, તથા ત્રણ વર્ષની અંદર વજ્રથી કે શસ્ત્રથી તેનો (બિંબનો) નાશ થાય છે, તેમાં કાંઈ પણ સંશય નથી.”

“ઘટાંશો જિદ્યતે દેવો જલપાતેન વત્સરાત્ ।

જલોદરેણ કર્તા ચ ત્રિજિરબ્દૈર્વિનશ્યતિ ૧૧ ॥ ૯ ॥”

“કુંજાંશમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તો એક વર્ષની અંદર જલના પરુવાથી દેવ (પ્રતિમા) જોડાય છે—નાશ પામે છે, અને પ્રતિષ્ઠા કરનાર ત્રણ વર્ષમાં જલોદરના વ્યાધિથી નાશ પામે છે.”

“મીનાંશો ત્વચ્ચયતે દેવો વાસવાદ્યૈઃ સુરાસુરૈઃ ।

મનુષ્યૈશ્ચ સદા પૂજ્યો વિના કારાપકેન તુ ૧૨ ॥ ૧૦ ॥”

“મીનાંશમાં પ્રતિષ્ઠા કરવાથી તે દેવ (પ્રતિમા) ઇંડુ વિગેરે સુર અસુરોપ પૂજાય છે, તથા કરાવનાર વિના બીજા સર્વ મનુષ્યોપ પણ સદા પૂજાય છે, અર્થાત્ કરાવનાર મરણ પામે છે.”

રક્તમાલ્યામાં તો મંગલને વર્જીને બીજા સર્વે મદ્યોના ૭ વર્ગો પ્રતિષ્ઠામાં શુદ્ધ કહ્યા છે.

હવે દીક્ષાને વિષે લગ્નાંશો કહે છે.—

વ્રતાય રાશયો દ્યુઘ્નાઃ સ્થિરાશ્વાપિ વૃષં વિના ।

મકરશ્ચ પ્રશસ્યાઃ સ્યુર્લગ્નાંશાદિષુ નેતરે ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—દીક્ષાને વિષે, લગ્નમાં તથા નવમાંશમાં દિસ્વજાવ રાશિ, વૃષ વિનાની સ્થિર રાશિ અને મકર રાશિ, ઇટલી રાશિ શુદ્ધ છે. તે સિવાયની બીજી રાશિ શુદ્ધ નથી.

અર્થાત્ મિથુન, સિંહ, કન્યા, વૃશ્ચિક, ધન, મકર, કુંજ અને મીન, એ આઠ રાશિ શુદ્ધ છે, બીજી મેષ, વૃષ, કર્ક અને તુલા એ ચાર રાશિ લગ્નમાં, નવાંશોમાં અને “આદિ” શબ્દ કહ્યો છે માટે દ્વાદશાંશમાં પણ ત્યાગ કરવા હાયક છે. તે વિષે નારચંદ્રમાં કહ્યું છે કે—

“જુગોરુદય ૧ વારાં ૨ શ ૩ જવને ૪ દ્વણ ૫ પચ્ચકે ।

ચન્ડાંશો ૧ દય ૨ વારે ચ ૩ દર્શને ચ ૪ ન દીક્ષયેત્ ॥ ૧ ॥”

“શુક્રનો ઉદય એટલે શુક્ર લગ્નમાં રહ્યો હોય ૧, શુક્રવાર ૨, લગ્નમાં શુક્રનો નવાંશો ૩, શુક્રનું જવન વૃષ અને તુલા ૪, તથા શુક્રનું ઈક્ષણ એટલે સંપૂર્ણ દૃષ્ટિવત્ શુક્ર લગ્નને કે સાતમા સ્થાનને જોતો હોય ૫, આ પાંચ વચ્ચે દીક્ષા દેવી નહીં. તથા ચંદ્રનો અંશ—ચંદ્રનો નવાંશો ૧, ચંદ્રનો ઉદય એટલે ચંદ્ર લગ્નમાં રહ્યો હોય ૨, ચંદ્રનો વાર—સોમવાર ૩, તથા ચંદ્રનું દર્શન ૪, આ ચાર વચ્ચે દીક્ષા લગ્ન દેવું નહીં.” એ પ્રમાણે ૭ વર્ગની શુદ્ધિ જાણવી. તથા—

“જીવમન્દબુધાર્કાણાં ષડ્ગોં વારદર્શને ।

શુજાવહાનિ દીક્ષાયાં ન શેષાણાં કદાચન ॥ ૧ ॥”

“ગુરુ, શનિ, બુધ અને સૂર્યનો ષડ્વર્ગ, વાર અને દર્શન એટલે દૃષ્ટિ, એટલાં દીક્ષાને વિષે શુદ્ધ છે, અને બીજા (ચંદ્ર, મંગલ અને શુક્ર)ના ષડ્વર્ગાદિક કદાપિ શુદ્ધ નથી.” વઢી હર્ષપ્રકાશમાં તો વૃષાંશ શુક્રવારે હોય તોપણ તે વર્ગોત્તમ હોવાથી શુદ્ધ કહ્યો છે. કહ્યું છે કે—

“મેસવિસાણં મુત્તૂણ સેસરાસીણ પંચમે અંસે ।

ન ય દિક્ષિક્ષા જર્ઝ સો વિણસઃ તહ તહ પર્ઝગાર્ઝ ॥ ૧ ॥”

“મેષ અને વૃષના પાંચમા અંશ વિના બીજી રાશિર્ઝના પાંચમા અંશમાં દીક્ષા દેવી નહીં, કારણ કે તે તથા તથા પ્રયોગથી નાશ પામે.”

હવે વિવાહમાં લગ્ન અને અંશ વિગેરે કહે છે.—

વિવાહે નાગ્રહઃ કોઽપિ લગ્નાનામિદ્ કેવલમ્ ।

નવાંશા ધનુરાધ્યાર્ધયુગ્મકન્યાતુલાઃ શુજાઃ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ—વિવાહને વિષે લગ્નનો કાંઈ પણ આગ્રહ નથી. અહીં તો કેવલ ધનનો પૂર્વાર્ધ, મિથુન, કન્યા અને તુલા એટલી રાશિના નવાંશોજ શુદ્ધ છે.

આગ્રહ એટલે અમુક લગ્નો ગ્રહણ કરવાં અને અમુક લગ્નો ત્યાગ કરવાં એવો જે નિયમ તે * આગ્રહ કહેવાય છે. જેમ પ્રતિષ્ઠા અને દીક્ષામાં લગ્ન સંબંધી નિયમ છે તેમ વિવાહમાં સ્વાસ નિયમ નથી. કેવલ આ વિવાહના વિષયમાં ગમે તે લગ્ન હો, પરંતુ નવાંશો તો ઉપર કહેલાજ મનુષ્ય જાતિ હોવાથી ગ્રહણ કરવા. બીજા ગ્રહણ કરવા નહીં. રક્ષમાઝાજાણ્યમાં કહ્યું છે કે—“મનુષ્યાંશેન્યોઽન્યત્રાસતી દરિજા ચ સ્યાત્” “મનુષ્ય જાતિના અંશોથી અન્ય અંશોમાં વિવાહ કરવાથી તે સ્ત્રી અસતી અને દરિજ થાય છે.” વઢી કેટલાક કહે છે કે—“ધનુષિ પરાજવયુક્તા” “ધનાંશ લગ્ન કરવાથી

परणेली स्त्री पराजवे करीने युक्त आय છે, પરંતુ ગ્રંથકારના મતમાં તો ધનનો ઉત્તરાર્ધજ વિરુદ્ધ છે, અને પૂર્વાર્ધ તો મનુષ્ય જાતિ છે, તેથી શુચ છે. વઢી રત્નમાલામાં તો લગ્નનો પણ નિયમ આ પ્રમાણે કહ્યો છે.—

“કન્યા નૃયુગ્મં ચ વણિગ્વિલગ્ને, સ્થિતો વિવાહઃ શુચમાદધાતિ ।”

“જો લગ્નમાં કન્યા, મિથુન કે તુલા રાશિ રહી હોય તો તેમાં કરલો વિવાહ શુચકારક છે.” આ લગ્નોમાં પણ નવાંશાનો નિયમ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જ જાણવો. તે વિષે જાસ્કર કહે છે કે—

“નિન્દ્યેઽપિ લગ્ને દ્વિપદાંશ ઇષ્ટઃ, કન્યાદિલગ્નેષ્વપિ નાન્યજાગઃ ।”

“લગ્ન નિંદ્ય (અશુચ) હોય તોપણ મનુષ્યના નવાંશાજ ઇષ્ટ છે, અને કન્યાદિક શુચ લગ્નોમાં પણ બીજો (મનુષ્ય સિવાયનો) અંશ ઇષ્ટ નથી.” વઢી વ્યવહારપ્રકાશમાં તો આ પ્રમાણે કહે છે.—

“ધન્વાંશો ન બુધાસ્તે જૌમાસ્તે નો તુલાંશકઃ કાર્યઃ ।

ન તુલાંશશ્ચરલગ્ને દેયસ્તુલમકરસંસ્થેન્દૌ ॥ ૧ ॥”

“બુધનો અસ્ત હોય તો ધનનો નવાંશો લેવો નહીં, મંગલનો અસ્ત હોય ત્યારે તુલનો અંશ દેવો નહીં, અને તુલ તથા મકરનો ચંદ્ર હોય ત્યારે ચર લગ્નમાં તુલનો અંશ દેવો નહીં.”

હવે સર્વ (ત્રણે) પ્રકારનાં લગ્નને વિષે સાધારણ નિયમ કહે છે.—

ત્રિષ્વપિ ક્રૂરમધ્યસ્થૌ શુક્રકૂરાશ્રિતયુનૌ ।

નેષ્ઠૌ લગ્નવિધૂ કેન્દ્રસ્થિતસૌમ્યૌ તુ તૌ મતૌ ॥ ૨૩ ॥

અર્થ—ત્રણે (પ્રતિષ્ઠા, દીક્ષા અને વિવાહ) ને વિષે બે ક્રૂર ગ્રહની મધ્યમાં (વચ્ચે) જો લગ્ન કે ચંદ્ર રહેલો હોય તો તે ઇષ્ટ (શુચ) નથી. તથા લગ્ન કે ચંદ્રથી સાતમું સ્થાન શુક્ર કે ક્રૂર ગ્રહે આશ્રિત કર્યું હોય તો તે પણ ઇષ્ટ નથી, પરંતુ જો લગ્ન કે ચંદ્રથી કેંદ્રનાં ચારે સ્થાનમાં સૌમ્ય ગ્રહો રહ્યા હોય તો તે (લગ્ન અને ચંદ્ર) ઇષ્ટ છે.

ત્રણેને વિષે ઇટલે પ્રતિષ્ઠા, દીક્ષા અને વિવાહને વિષે બે ક્રૂર ગ્રહની મધ્યમાં રહેલા જો લગ્ન કે ચંદ્ર હોય ઇટલે કે લગ્નની બન્ને બાજુએ ઇટલે બીજા અને બારમા સ્થાનને વિષે ક્રૂર ગ્રહો હોય, અને તેજ રીતે ચંદ્રની પણ બન્ને બાજુએ ક્રૂર ગ્રહો હોય તો આ બન્ને પ્રકારે ક્રૂર કર્તરી કહેવાય છે. આ પ્રત્યેક ક્રૂર કર્તરી ત્રણ ત્રણ પ્રકારની છે—અતિ દુષ્ટા ૧, દુષ્ટા ૨ અને અદ્ય દુષ્ટા ૩. તેમાં જો ધન ઇટલે બીજા સ્થાનમાં રહેલો ક્રૂર ગ્રહ વઢી હોય, અને વ્યય (બારમા) સ્થાનમાં રહેલો ક્રૂર ગ્રહ મધ્યમ ગતિવાળો હોય તો

બન્ને બાજુથી સંઘટ્ટો થવાથી (લગ્નની સાથે અથવાવાથી) તે કૂર કર્તરી અતિ હુદ્ધ કહેવાય છે. તેની સ્થાપના આ પ્રમાણે.—

જ્યારે વ્યય (બારમા) સ્થાનમાં રહેલો કૂર ગ્રહ અતિચારવાલો (શીઘ્ર ગતિવાલો) હોય ત્યારે તે કૂર કર્તરી વિશેષે કરીને અતિ હુદ્ધ જાણવી, કેમકે તેનો સંઘટ્ટો શીઘ્રપણે થાય છે માટે. ૧. જ્યારે ધન (૨) અને વ્યય (૧૨) બન્ને સ્થાનમાં રહેલા કૂર ગ્રહો મધ્ય ગતિવાલા હોય, અથવા તે બન્ને સ્થાનમાં રહેલા કૂર ગ્રહો વક્ર ગતિવાલા હોય તો તે કૂર કર્તરી મધ્યમ હુદ્ધ છે, કારણ કે લગ્નને એક બાજુથીજ સંઘટ્ટો થાય છે. ૨. પરંતુ જ્યારે ધન (૨) સ્થાનમાં રહેલો કૂર ગ્રહ મધ્યમ ગતિવાલો હોય અને વ્યય (૧૨) સ્થાનમાં રહેલો વક્રી હોય ત્યારે તે કૂર કર્તરી અદ્ય હુદ્ધ જાણવી, કારણ કે તે બન્ને બાજુની કર્તરીનો વિયોગ થાય છે. તેમાં પણ જો ધન (૨) સ્થાનમાં રહેલો કૂર ગ્રહ અતિચારી (શીઘ્ર ગતિવાલો) હોય તો તે વિશેષે કરીને અદ્ય હુદ્ધ છે, કારણ કે તેનો શીઘ્રપણે વિયોગ થાય છે. ૩. આની જાવના ઉપર આપેલી સ્થાપનાને વિષે સ્વયં કરી લેવી. એજ પ્રમાણે ચંડની બન્ને બાજુએ કૂર ગ્રહો રહેલા હોય તો તેની પણ ત્રણે પ્રકારની કૂર કર્તરી જાણી લેવી. અહીં આ પ્રમાણે વિશેષ છે—

“કૂરગ્રહસ્થાન્તરગા તનુર્જવેન્મૃતિપ્રદા શીતકરશ્ચ રોગદઃ ।

શુન્નૈર્ધનસ્થૈરથવાઽન્યગે ગુરૌ, ન કર્તરી સ્યાદિહ જાગર્ગવા વિદુઃ ॥ ૧ ॥”

“ત્રિકોણકેન્દ્રગો ગુરુસ્ત્રિલાઙ્ગમો રવિર્યદા ।

તદા ન કર્તરી જવેજ્જગદ બાદરાયણઃ ॥ ૨ ॥”

“જે કૂર ગ્રહની મધ્યે લગ્ન રહ્યું હોય તો તે (કર્તરી) મૃત્યુને કરે છે, અને ચંડ રહ્યો હોય તો તે રોગને કરે છે, પરંતુ ધન (૨) સ્થાનમાં શુભ ગ્રહ રહ્યા હોય અથવા બારમા સ્થાનમાં ગુરુ રહ્યો હોય તો કર્તરી થતી નથી એમ જાગર્ગવ કહે છે. (૧). જ્યારે ત્રિકોણમાં કેન્દ્રમાં ગુરુ રહ્યો હોય, અને ત્રીજા તથા અગીયારમા સ્થાનમાં રવિ રહ્યો હોય ત્યારે પણ કર્તરી થતી નથી એમ બાદરાયણ (વ્યાસ) કહે છે. ૨.”

વળી જો કદાચ બીજું લગ્ન નહીં મળવાથી કૂર કર્તરીનો ત્યાગ થઈ શકે તેમ ન હોય તો લગ્નની બન્ને બાજુના પંદર પંદર ત્રિંશાંશોની અંદર જો કૂર ગ્રહો આવતા હોય તો તે

કૂર કર્તરી અવશ્ય તજવા યોગ્ય છે. એજ રીતે ચંડના. વિષયમાં પણ જાણવું. તે વિષે વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“पूर्व पश्चात् पापात्तिथ्यंशा १५ घटमध्यमश्चन्द्रः ।

वर्जयितव्या योगे यस्माद्वाश्यंशरश्मियुतिः ॥ ૧ ॥”

“ચંડની પૂર્વે અને પછીના પંદર અંશોની અંદર જો પાપ ગ્રહરૂપી કર્તરી હોય તો તે વર્જવી, કારણ કે તે રાશિ અને અંશની કઠાની યુતિ કહેવાય છે.”

મૂળ શ્લોકમાં શુક્રકૂરં એમ કહ્યું છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—લગ્નથી કે ચંડથી જો સાતમા સ્થાનમાં શુક્ર કે કૂર ગ્રહ હોય તો તે જામિત્ર નામનો દોષ કહેવાય છે. તે વિષે સારંગ કહે છે કે—

“उदयात्सप्तमसंस्थे शुके सूर्येऽथवा शनौ राहौ ।

वैधव्यं हितितनये सप्तमगे कन्यका म्रियते ॥ ૧ ॥”

“લગ્નથી સાતમે સ્થાને શુક્ર, સૂર્ય, શનિ કે રાહુ રહ્યો હોય તો તે સ્ત્રીને વિધવા-પણું પ્રાપ્ત થાય છે, અને સાતમે સ્થાને મંગલ રહ્યો હોય તો તે વિવાહિત કન્યા મરણ પામે છે.” તથા—

“सुकं १ गारय २ मंदाण ३ सत्तमे ससहरे गहिअदिस्को ।

पीमिज्जए अवस्सं सत्थ १ कुसीलत्त २ वाहीहिं ३ ॥ ૧ ॥”

“શુક્રથી સાતમે સ્થાને ચંડ હોય તો તેવા લગ્નમાં દીક્ષિત થયેલો શસ્ત્રવને અવશ્ય પીના પામે છે, મંગલથી સાતમો ચંડ હોય તો કુશીલપણથી પીનાય છે, અને શનિથી સાતમો ચંડ હોય તો વ્યાધિથી પીનાય છે” એમ લગ્નશુદ્ધિમાં કહ્યું છે. તથા—

“शुकार्कशनिजौमानां सप्तमेन्दौ विवाहिता ।

ससापल्या १ च विधवा २ निष्पुत्रा ३ स्वैरिणी ४ क्रमात् ॥ ૧ ॥”

“શુક્રથી સાતમે ચંડ હોય તેવે સમયે કન્યાનો વિવાહ કર્યો હોય તો તે સપત્ની (શોક્ય)વાળી થાય છે, સૂર્યથી સાતમો ચંડ હોય તો તે વિધવા થાય છે, શનિથી સાતમો ચંડ હોય તો તે પુત્રરહિત થાય છે, અને મંગલથી સાતમે સ્થાને ચંડ હોય તો તે કુલટા થાય છે” એમ દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે. અહીં કોઈ એકાણે રાહુને માટે કાંઈ વિશેષ કહ્યું નથી, તેથી તેનું ફલ શનિની પ્રમાણે જાણવું. વિશેષ એ છે કે—

“दौ ग्रहौ यदि जामित्रे क्रूरौ सौम्यौ च संस्थितौ ।

अब्दत्रयेण दारिद्र्यं कन्या पामोति दारुणम् ॥ ૧ ॥”

“જો જામિત્ર સ્થાનમાં બે કૂર ગ્રહો અને બે સૌમ્ય ગ્રહો રહેલા હોય તો તે કન્યા ત્રણ વર્ષમાં ખર્ચકર દારિદ્ર્ય પામે છે” એમ દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે.

મૂળ શ્લોકમાં જે શુક્રકૂર^૦ કહ્યું છે તેનો અપવાદ મૂળ શ્લોકમાંજ કેન્દ્રસ્થિત^૦ એ વિગેરે પદોથી કહે છે.—લગ્નથી અને ચંદ્રથી જો ચારે કેન્દ્રસ્થાનમાં સૌમ્ય ગ્રહો હોય તો શુક્ર કે કૂર ગ્રહે આશ્રય કરેલા સાતમા સ્થાનવાળા લગ્ન અને ચંદ્ર શુભ માનેલા છે, એટલે કે કોઈક વખત આદર કરવા લાયક પણ છે. વળી સારંગ તો ચંદ્રથી કેન્દ્ર-સ્થાનમાં રહેલા કૂર ગ્રહનો દોષ આ પ્રમાણે કહે છે.—

“લગ્ના ૧ મ્બુ ૨ સપ્ત ૩ વ્યોમ ૪ સ્થો જવેત્કૂરગ્રહો વિધોઃ ।

આપીના ૧ ચૈવ સંપીના ૨ જુગ્વાદ્યા ૩ વર્તિતાઃ ૪ ક્રમાત્ ॥ ૧ ॥

આત્મનો ૧ બંધુવર્ગસ્ય ૨ જાયાયાઃ ૩ કર્મણઃ ૪ ક્રમાત્ ।

વિનાશો જાયતે નૂનં તદ્દેલાકાર્યકારિણઃ ॥ ૨ ॥”

“ચંદ્રથી પહેલે ૧, ચોથે ૨, સાતમે ૩ અને દશમે ૪ સ્થાને જો કૂર ગ્રહ રહ્યો હોય તો તે અનુક્રમે આપીના ૧, સંપીના ૨, જુગ્વાદિક ૩ અને વર્તિતા ૪ એવે નામે કહેવાય છે. તે વેળાએ કાર્ય કરવાથી અનુક્રમે પોતાનો ૧, બંધુવર્ગનો ૨, સ્ત્રીનો ૩ અને કર્મનો ૪ નાશ થાય છે.” એટલે કે ચંદ્રથી પહેલે સ્થાને કૂર ગ્રહ હોય તો તે આપીના કહેવાય છે, અને તેનું ફળ આત્માનો નાશ છે. વિગેરે.

અહીં કોઈને શંકા થાય કે— આ સ્થળે લગ્ન અને ચંદ્રના ગુણ તથા દોષ સરલા કેમ કહ્યા ? આ શંકાનો જવાબ એ છે જે—

“લગ્નવલાઘ્નારીરં ચન્દ્રવલાન્માનસં ગ્રહાઃ સર્વે ।

દદ્યુર્જાવાશ્રયજં શુભમશુભં વા ફલં નિયમાત્ ॥ ૧ ॥”

“સર્વે ગ્રહો લગ્નના બઠથી શરીર સંબંધી અને ચંદ્રના બઠથી મન સંબંધી જાવના આશ્રયથી ઉત્પન્ન થતું શુભ અથવા અશુભ ફળ અવશ્ય આપે છે” એમ વ્યવહાર-પ્રકાશમાં કહ્યું છે.

હવે ચંદ્રથી સાતમા સ્થાનમાં રહેલા કૂર ગ્રહથી ઉત્પન્ન થતા જામિત્ર નામના દોષનો જંગ કહે છે.

ગુરુર્બુધશ્ચ શીતાંશુસપ્તમકૂરદોષહત્ ।

પુષ્ટ્યેન્ડુ દશા પશ્યન્ લગ્ન ૧ સ્વા ૧૦ મ્બુ ૪ ત્રિકોણ ૯-૫ ગઃ ॥ ૨૪ ॥

અર્થ—લગ્નમાં, દશમા સ્થાનમાં, ચોથા સ્થાનમાં કે ત્રિકોણ (૯-૫)માં રહેલો ગુરુ અથવા બુધ જો પુષ્ટ દૃષ્ટિ કરીને ચંદ્રને જોતો હોય તો તે ચંદ્રથી સાતમા સ્થાનમાં રહેલા કૂર ગ્રહથી ઉત્પન્ન થતા દોષને હરણ કરે છે. અહીં પુષ્ટ દૃષ્ટિ કરીને એટલે સંપૂર્ણ દૃષ્ટિ અથવા ત્રિપાદ દૃષ્ટિ કરીને એમ જાણવું.

હવે દીક્ષાસમયે ચંદ્રની સાથે રહેલા બીજા ગ્રહોનું ફળ કહે છે.—

दीक्षायां कुरुते चन्द्रः क्रमाज्ञौमादिजियुतः ।

कलिं १ जियं २ मृतिं ३ नैःस्व्यं ४ तिपदं ५ जूमिभृद्भयम् ६ ॥ २५ ॥

अर्थ—दीक्षासमये जो चंद्र मंगलनी साथे रह्यो होय तो ते क्लेशने करे ठे, बुधनी साथे रह्यो होय तो जयने करे ठे, गुरुनी साथे रह्यो होय तो मृत्युने करे ठे, शुक्रनी साथे होय तो निर्धनपणुं करे ठे, शनिनी साथे होय तो विपत्तिने करे ठे, अने सूर्यनी साथे रह्यो होय तो ते राजजय उत्पन्न करे ठे.

मंगलथी आरंजीने सूर्य सुधी अनुक्रमे क्लेश विगेरे उपर कहेलां फळो जाणवां. विशेष ए ठे जे “नीचेऽस्तं वासे” (विमर्ष ९, श्लोक ३) ए ठेकाणे ग्रहोना अस्तमयना विषयमां जे काळांशो कहेला ठे तेमना अर्ध जागमां जो ग्रहोना योग होय तो ते योग झूषित ठे, अने जो ते ग्रहो ते काळना अर्ध विजागने पाम्या न होय अथवा तेने उल्लंघन करी गया होय तो कहेला दोषो उत्पन्न आय खरा, परंतु ते दोषो पाठा निवृत्ति पण पामे ठे. ते विषे शौनक कहे ठे के—

“योगा यथोक्तफलदाः कालार्धविजागसंश्रितानां तु ।

अप्राप्तातीतानामिदमात्रं फलं तेषाम् ॥ १ ॥”

“काळना अर्ध विजागने आश्रय करेला (पामेला) ग्रहोना योगो कह्या प्रमाणे फळने आपनारा होय ठे, परंतु ते अर्ध विजागने पाम्या न होय अथवा तेने उल्लंघन करी गया होय तो ते योगोनुं फळ इत्थामात्रज ठे.”

हवे विवाह अने दीक्षा ए बन्नेनो साधारण नियम कहे ठे.—

विवाहदीक्षयोर्लघ्ने यूनेन्हू ग्रहवर्जितौ ।

शुक्रौ केचित्तु जीवज्ञयुक्तमिन्दुं शुक्रं विदुः ॥ २६ ॥

अर्थ—विवाह तथा दीक्षाना लग्नमां सातमुं स्थान तथा चंद्र ए बन्ने स्थान ग्रहे करीने रहित होय तो ते शुक्र ठे. केटलाएक तो गुरु अने बुध करीने युक्त एवो चंद्र होय तो तेने शुक्र कहे ठे.

सातमुं स्थान ग्रहे करीने रहित होय तो ते शुक्र ठे. तेने माटे सप्तर्षि कहे ठे के—

“वैधव्यं १ सापत्न्यं २ वन्ध्यात्वं ३ निष्प्रजत्वं ४ दौर्जाग्यम् ५ ।

वेश्यात्वं ६ गर्जच्युति ७ रक्षाद्या लग्नतोऽस्तगाः कुर्युः ॥ १ ॥”

“लग्नथी सातमे स्थाने सूर्य रहेलो होय तो ते विवाहित थयेली कन्याने विधवापणुं करे ठे, चंद्र रह्यो होय तो सपत्नी (शोक्य)ने करे ठे, मंगळ रह्यो होय तो वंध्यापणुं करे ठे, बुध रह्यो होय तो प्रजारहितपणुं (वंध्यापणुं) करे ठे, गुरु रह्यो होय तो दुर्जाग्यपणुं करे ठे, शुक्र रह्यो होय तो वेश्यापणुं करे ठे, अने शनि रह्यो होय तो गर्जपात करे ठे.”

ચંદ્ર પણ એકલોજ રહ્યો હોય તો તે શુદ્ધ છે. કેટલાક બુધ અને ગુરુ સહિત એવા ચંદ્રને શુદ્ધ કહે છે, કારણ કે તેણે બુધ અને ગુરુ સિવાયના વીજા ગ્રહોની સાથે રહેલા ચંદ્રનું ફળ આ પ્રમાણે કહે છે.—

“રવિણા ૧ સણિ ૨ જોમેહિં ૩ શુક્ર ૪ કેઝહિં ૫ રાહુણા ૬ ।

એગરાસિગે ચંદે જુદોસો પવુચ્છ ॥ ૧ ॥

દરિદ્રા ૧ સમણી ૨ ચેવ મરણ ૩ સસવત્તિઆ ૪ ।

કવાલિણી આ ૫ દુસ્સીલા ૬ કમા નારી વિવાહિઆ ॥ ૨ ॥”

“ચંદ્ર જે રાશિમાં (સ્થાનમાં) રહ્યો હોય તેજ રાશિમાં જો રવિ ૧, શનિ ૨, મંગલ ૩, શુક્ર ૪, કેતુ ૫ કે રાહુ ૬ રહ્યો હોય તો તે યુતિ દોષ કહેવાય છે. તે યુતિ દોષમાં વિવાહિત થયેલી નારી અનુક્રમે આ પ્રમાણે ફળ પામે છે.—રવિની યુતિ હોય તો તે સ્ત્રી દરિદ્ર થાય છે ૧, શનિની યુતિ હોય તો તે સાધ્વી અડ્ડ જાય છે ૨, મંગલની યુતિ હોય તો તે મરણ પામે છે ૩, શુક્રની યુતિ હોય તો તે સપત્નીવાળી થાય છે ૪, કેતુની યુતિ હોય તો તે કાપાલિની (પરિવ્રાજિકા) થાય છે ૫, અને રાહુની યુતિ હોય તો તે કુશીલવાળી (કુલટા) થાય છે ૬.”

શુક્ર અને ચંદ્રની યુતિ વિવાહને વિષે સર્વથા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે એમ વ્યવહાર-સારમાં કહ્યું છે, પણ સત્યસૂરિ તો આ પ્રમાણે કહે છે,—

“અન્યદેઽન્યગૃહે વા કુજબુધગુરુશુક્રશૌરિજિઃ સાર્ધમ્ ।

ન જવતિ દોષાય શશી પ્રદક્ષિણં યાતિ યદિ ચૈષામ્ ॥ ૧ ॥”

“અન્ય નદ્વત્રમાં કે અન્ય સ્થાનમાં મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર કે શનિની સાથે ચંદ્રમા રહ્યો હોય, અને વળી જો તે ચંદ્ર તે મંગલાદિકની દક્ષિણ (જમણી) બાજુએ ચાલતો હોય તો તે ચંદ્ર દોષને માટે નથી.”

વિશેષમાં દૈવજ્ઞવલ્લભ કહે છે કે—“હ્યાયૈઃ કૂરૈર્યુતે ચન્દ્રે વ્યસુઃ પ્રવ્રજિતઃ શુજૈઃ ।”
“જે અથવા તેથી અધિક કૂર ગ્રહોં કરીને અથવા સૌમ્ય ગ્રહોં કરીને યુક્ત એવો ચંદ્ર હોય ત્યારે જો દીઠા લીધી હોય તો તે મરણ પામે છે.”

ઉપર ત્રેવીશમા શ્લોકમાં લગ્નથી કે ચંદ્રથી સાતમા સ્થાનમાં શુક્ર કે કૂર ગ્રહ રહ્યો હોય તો તેને જામિત્ર દોષ કહ્યો છે, તે દોષનો મતાંતરે કરીને અપવાદ (જંગ) કહે છે.—

પચ્ચપચ્ચાશમેવાંશં જામિત્રં પરમં પરે ।

અંશાદુજ્જન્તિ લગ્નેન્દ્રોર્ગર્હિતગ્રહદૂષિતમ્ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ—કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે લગ્ન અને ચંદ્રનો જે અંશ કાર્ય વાળે અધિ-

कार कयों होय ते अंशथी पंचावनमोज अंश निंदित (शुक्र के क्रूर) ग्रहे करीने दूषित होय तो ते परम जामित्र नामनो दोष ठे, माटे तेनो त्याग करवो.

लग्न अने चंद्रना अधिकार करेला अंशथी पंचावनमोज अंश निंदित ग्रहे करीने युक्त होय तो ते निंदित ग्रहनाज कारणथी परम जामित्र नामनो दोष आय ठे, माटे तेनेज केटलाक आचार्यों तजे ठे—तजवानुं कहे ठे. जावार्थ ए ठे जे—जेटलामो नवांशो लग्नने विषे अधिकार (स्वीकार) कयों होय तेटलामोज सातमा स्थाननी राशिमां रहेलो नवांशो पंचावनमो होय ठे. तेज रीते चंद्र पण जे राशिमां जेटलामा नवांशामां होय ते राशिथी सातमी राशिनो तेटलामो नवांशो चंद्रना नवांशथी पंचावनमो होय ठे, तेथी लग्नना अंशथी अथवा चंद्रना अंशथी पंचावनमा नवांशामां जो क्रूर ग्रह के शुक्र होय तो ते परम जामित्र नामनो दोष आय ठे. जेम मेष राशिना पहेला अंशमां लग्न अथवा चंद्र होय अने तुलाना पहेला अंशमां क्रूर ग्रह के शुक्र होय, अथवा मेषना बीजा अंशमां लग्न के चंद्र होय अने तुलाना पण बीजा अंशमां क्रूर ग्रह के शुक्र होय, अथवा एज रीते त्रीजा, चोथा विगेरे अंशोमां ते ते प्रमाणे होय तो ते अवश्य तजवा योग्य ठे. कह्युं ठे के—

“लग्नेन्दुसंयुतादंशात् पञ्चपञ्चाशदंशके ।

ग्रहोऽन्यो यद्यसौ दोषो न गुणैरपि हन्यते ॥ १ ॥”

“लग्न के चंद्रना अधिकार करेला अंशथी पंचावनमा अंशने विषे जो कोइ ग्रह आवतो होय, अने जो ते दोषरूप थतो होय तो ते दोष बीजा गुणोए करीने पण हणातो नथी” एम दैवज्ञवद्वज्रमां कह्युं ठे, परंतु जो पंचावनमा अंशथी न्यून अथवा अधिक अंशे शुक्र के क्रूर ग्रह होय तो ते जामित्र नामनोज दोष कहेवाय ठे, पण ते परम जामित्र थतो नथी. जेमके मेष राशिना त्रीजा अंशमां लग्न के चंद्र होय, अने तुलाना पहेला के बीजा अंशमां शुक्र के क्रूर ग्रह होय त्यारे ते त्रेपनमो के चोपनमो अंश थयो, अने ज्यारे मेषना पहेला अंशमां लग्न के चंद्र होय, अने तुलाना बीजा, त्रीजा के चोथा अंशमां क्रूर ग्रह के शुक्र होय त्यारे ते मेषना पहेला अंशथी षष्पनमो, सत्तावनमो के अठावनमो अंश थयो. विगेरे स्थळे केवळ जामित्र दोष आय ठे, अने आ दोष अत्यंत दुष्ट नथी एवो तेनो मत ठे. आ मत घणाने पण संमत ठे.

हवे प्रतिष्ठाने आश्रीने ग्रहोनी युति अने दृष्टिनुं फळ कहे ठे—

स्थापने स्युर्विधौ युक्ते दृष्टे चाऽऽरादिजिः क्रमात् ।

अग्निजी १ रुद्रि २ सिद्धार्चा ३ श्री ४ पञ्चत्वा ५ मिजीतयः ६ ॥ २७ ॥

અર્થ—પ્રતિષ્ઠાને વિષે જો ચંદ્ર મંગલે કરીને યુક્ત અથવા દૃષ્ટ (જોયેલો) હોય તો અગ્નિનો જય થાય ૧, બુધે કરીને યુક્ત કે દૃષ્ટ હોય તો સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય ૨, ગુરુએ કરીને યુક્ત કે દૃષ્ટ હોય તો સિદ્ધાર્ચા એટલે પ્રતિમા અધિષ્ઠાયક દેવ સહિત (પ્રજાવવાળી) થાય ૩, શુક્રે કરીને યુક્ત કે દૃષ્ટ હોય તો લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય ૪, શનિએ કરીને યુક્ત કે દૃષ્ટ હોય તો મૃત્યુ થાય ૫, અને રવિએ કરીને યુક્ત કે દૃષ્ટ હોય તો અગ્નિનો જય થાય ૬. વળી “ગુરુણા સર્વપૂજિતા—” “ચંદ્ર જો ગુરુએ કરીને યુક્ત કે દૃષ્ટ હોય તો તે પ્રતિમા સર્વને પૂજવા લાયક થાય છે” એમ દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે. આ શ્લોકમાં સામાન્યથી દૃષ્ટિ શબ્દ કહ્યો છે, તોપણ પુષ્ટ એટલે સંપૂર્ણ અથવા ત્રિપાદ દૃષ્ટિ જાણવી. હવે સર્વ શુદ્ધ કાર્યનાં લક્ષ્ણોમાં સાધારણ રીતે તજવા યોગ્ય સમય ૭ શ્લોકે કરીને કહે છે.—

જન્મરાશિં જનેર્લગ્નં તાજ્યામન્ત્યં તથાઽષ્ટમમ્ ।

લગ્નલગ્નાંશયોશ્ચેશૌ લગ્નાત્ ષષ્ઠાષ્ટમૌ ત્યજેત્ ॥ ૧૯ ॥

અર્થ—જન્મની રાશિને, જન્મના લગ્નને, તે બન્નેથી બારમા તથા આઠમા (લગ્ન)ને, તથા લગ્ન અને લગ્નાંશના સ્વામીજી જો લગ્નથી ઠઠે કે આઠમે હોય તો તેને તજવા.

જન્મની રાશિને તજવી એટલે જન્મની જે રાશિ હોય તે રાશિ લગ્નકુંડલીમાં પહેલાં જીવનમાં આવવી ન જોઈએ, અને તે જન્મરાશિ દીક્ષામાં શિષ્યની, પ્રતિષ્ઠામાં સ્થાપક અને શિક્ષક એ બન્નેની તથા વિવાહમાં વર અને કન્યા એ બન્નેની તજવાની છે. એ પ્રમાણે આગળ પણ સર્વત્ર જાણવું. જન્મનું લગ્ન અહીં વર્જવાનું કહ્યું છે, પરંતુ નારચંદ્રમાં તે વર્જ્યું નથી. જન્મરાશિ અને જન્મલગ્નથી બારમા તથા આઠમા લગ્નને અહીં વર્જવાનાં કહ્યાં છે તે પ્રમાણે કોઈએ ચોથાને પણ વર્જવાનું કહ્યું છે. તે વિષે વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“દમ્પત્યોરુપચયજં જન્મકર્તાહુદયતઃ શુદ્ધલગ્નમ્ ।

નિધનં વ્યયં ચ દિવુકં નેષ્ટં શેષાણિ મધ્યાનિ ॥ ૧ ॥”

“વર વહુની જન્મરાશિથી તથા જન્મલગ્નથી ઉપચય (૩-૬-૧૧)સ્થાનમાં રહેલી રાશિ જો વિવાહસમયે લગ્નમાં હોય તો તે શુદ્ધ લગ્ન છે, અને આઠમા, બારમા કે ચોથા સ્થાનની રાશિ જો લગ્નમાં હોય તો તે અશુદ્ધ છે, અને બાકીનાં લગ્નો મધ્યમ છે.” તથા—

“ચતુર્થદ્વાદશે કાર્યે લગ્ને બહુગુણે યદિ ।

અષ્ટમં તુ ન કર્તવ્યં યદિ સર્વગુણાન્વિતમ્ ॥ ૧ ॥”

“જો ચોથું અને બારમું લગ્ન ઘણા ગુણવાળું હોય તો તે કરવા લાયક છે—શુદ્ધ છે, પરંતુ જો આઠમું લગ્ન સર્વ ગુણે કરીને યુક્ત હોય તોપણ તે કરવા લાયક નથી” એમ મર્ગ કહે છે. વિશેષ એ છે જે—

“અષ્ટમર્શોદયોઽદ્યુતદોષો નશ્યતિ જાવતઃ ।

લગ્નેશાષ્ટમરાશીશૌ મિથો મિત્રે યદા તદા ॥ ૧ ॥”

“जो लग्ननो स्वामी अने आठमी राशिनो स्वामी परस्पर मित्र होय तो आठमी राशिथी अने लग्ननी राशिथी उत्पन्न अयेलो दोष जावथी नाश पामे ठे” एम बृहस्पति कहे ठे.

“तथा चतुर्थं रिष्यं वा मित्रत्वेन शुचं स्मृतम् ।

गुरुणा चतुर्गुणा केन्द्रत्रिकोणस्थेन चेद्वितम् ॥ १ ॥”

“तथा चोर्ध्वं अने वारमुं लग्न परस्पर मित्रपणाए करीने युक्त होय, अने केन्द्र के त्रिकोणमां रहेला गुरु के शुक्रनी तेना पर दृष्टि परती होय तो ते शुच कहेलुं ठे” एम सारंग कहे ठे. तथा—

“होराष्टमं जन्मगृहाष्टमं वा, लग्नं शुचं ज्ञेयसितेद्वितं चेत् ।”

“जो आठमी होरांनुं लग्न होय के जन्मना स्थानथी आठमा स्थाननी राशिनुं लग्न होय, अने तेना पर जो बुध, गुरु के शुक्रनी दृष्टि परती होय तो ते लग्न शुच ठे” एम केशव कहे ठे. तथा—

“जन्मगृहजन्मजाज्यामष्टमजवनं मृतिप्रदं लग्ने ।

व्ययहिवुककेन्द्रसंस्थैः शुचग्रहैः शोजनं वक्षिजिः ॥ १ ॥”

“जन्मनी राशिथी के जन्मना ग्रहथी आठमुं जवन जो लग्नमां होय तो ते मृत्यु आपनारुं ठे, परंतु जो बारमा, चौथा के केन्द्रस्थानमां बलवान् शुच ग्रहो होय तो ते शुच ठे” एम व्यवहारप्रकाशमां कह्युं ठे.

मूल श्लोकमां लग्नलग्नांशयोश्च ए पदमां च शब्द लख्यो ठे, तेथी जेष्काणनो स्वामी पण लग्नथी ठेके के आठमे होय तो ते पण तजवा योग्य ठे. ते विषे लग्न कहे ठे के—

“लग्नस्थेऽपि गुरौ दुष्टः पष्ठस्यो लग्ननायकः ।”

“लग्नमां गुरु रह्यो होय तोपण जो लग्ननो स्वामी ठा स्थानमां रह्यो होय तो ते दुष्ट-अशुच ठे.” लक्ष्मीधर पण कहे ठे के—

“विलग्नाधिपतौ पष्ठे वैधव्यं स्यात्तथांशपे ।

जेष्काणाधिपतौ मृत्युर्विलग्ने बलवत्यपि ॥ १ ॥”

“लग्ननो स्वामी तथा नवांशानो स्वामी जो ठेके स्थाने रह्यो होय तो विधवापणुं प्राप्त आय ठे, अने जेष्काणनो स्वामी ठेके होय तो लग्न बलवान् ठां पण मृत्यु आय ठे.”

लग्ननो स्वामी आठमे स्थाने होय तो ते अशुचज ठे, तेथी पण (ते करतां पण) जो आठमा जवनमां रहेलो लग्ननो स्वामी लग्नना जेष्काणथी बावीशमा जेष्काणमां होय तो ते घणोज अशुच ठे. वळी जो लग्ननो स्वामी अने आठमा जवननो स्वामी एकज जेष्काणमां रह्या होय तो ते करतां पण अत्यंत वधारे अशुच ठे. लग्नना, नवमांशना

અને ડેષ્કાણના સ્વામી જો ઢેઠે કે આઠમે રહ્યા હોય તો તેનું ફલ રત્નમાલાજાપ્યમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“વર્ષમાસદિનૈર્ગેહદેષ્કાણનવમાંશપાઃ ।

રાશિમાનેન દાસ્યન્તિ ફલમિત્યાહ શૌનકઃ ॥ ૧ ॥”

“ઢેઠે કે આઠમે સ્થાને રહેલો લગ્નનો સ્વામી રાશિને અનુસારે પટલે જેટલામી રાશિ હોય તેટલી સંખ્યાવાળા વર્ષે કરીને તેનું ફલ આપે છે, એજ પ્રમાણે ડેષ્કાણનો સ્વામી તેટલે માસે અને નવમાંશનો સ્વામી તેટલા દિવસે કરીને ફલ આપે છે એમ શૌનક કહે છે.”

મૂળ શ્લોકમાં ષષ્ઠાષ્ટમૌ કહ્યું છે. તેના ઉપલક્ષણથી વારમા સ્થાનમાં રહેલો લગ્નનો સ્વામી પણ શુચ્ચ નથી, તેથી કરીને લગ્નનો અને લગ્નાંશનો સ્વામી ઢેઠે, આઠમે કે વારમે હોય તો તે શુચ્ચ નથી એમ સિદ્ધ થયું. તેનો અપવાદ આ પ્રમાણે છે.—વૃશ્ચિક લગ્ન કે વૃશ્ચિકનો નવમાંશ ગ્રહણ કર્યો હોય તો તેનો સ્વામી મંગલ જો મેષ રાશિમાં રહ્યો હોય તો કાંઈ પણ દોષ નથી, કેમકે તે વસ્ત્રનો સ્વામી (મંગલ) એકજ છે. એજ રીતે વૃષનું લગ્ન અથવા તેનો અંશ ગ્રહણ કર્યો હોય ત્યારે તેનો સ્વામી શુક્ર જો તુલામાં રહ્યો હોય, તથા કુંજ લગ્ન અથવા તેનો અંશ ગ્રહણ કર્યો હોય ત્યારે તેનો સ્વામી શનિ જો મકરમાં રહ્યો હોય તો વસ્ત્રનો સ્વામી એક હોવાથી કાંઈ પણ દોષ નથી. કહ્યું છે કે—

“ન વૃશ્ચિકં હન્તિ કુજોઽજવર્તી, વૃષં ન શુક્રોઽપિ તુલાધરસ્યઃ ।

તથૈવ કુંજં રવિજો ન હન્તિ, મૃગસ્થિતો વા તનુગં વ્યયસ્યઃ ॥ ૧ ॥”

“મેષ રાશિના લગ્નમાં રહેલો મંગલ વૃશ્ચિકને હણતો નથી, તુલા રાશિના લગ્નમાં રહેલો શુક્ર વૃષને હણતો નથી, તથા મકર રાશિરૂપ વ્યય (૧૨) સ્થાનમાં રહેલો મંગલ પહેલા સ્થાનમાં રહેલા કુંજને હણતો નથી.” વળી આજ યુક્તિ કરીને મેષ કે તુલા રાશિમાં જન્મલગ્ન કે જન્મરાશિ હોય તો તે મેષ અને તુલાથી આઠમા રહેલા વૃશ્ચિક અને વૃષ પણ લગ્નપણે ગ્રહણ કરવામાં આવે તો તે દોષને માટે નથી. તે વિષે વિવાહવૃંદાવનમાં કહ્યું છે કે—

“વ્યલિવૃષં જનનર્હવિલગ્નયોર્જવનમષ્ટમમચ્યુદિતં ત્યજેત્ ।”

“જન્મરાશિ અને જન્મલગ્નને વિષે (મધ્યે) વૃશ્ચિક અને વૃષ સિવાય વીજા આઠમા જવનરૂપ લગ્ન તજવા યોગ્ય છે. અર્થાત્ વૃશ્ચિક અને વૃષ એ બેજ આઠમા સ્થાનમાં રહેલા સારા છે.” તથા—

“જન્મરાશિજન્મલગ્નાચ્યાં દ્વાદશમષ્ટમં ચ લગ્નેશં ત્યજેત્ ।”

“જન્મરાશિ અને જન્મલગ્નથી વારમો અને આઠમો લગ્નનો સ્વામી તજવા યોગ્ય છે” એમ પણ રત્નમાલાજાપ્યમાં કહ્યું છે.

इन्द्रकूरयुतं लग्नं तथा लग्नोदितांशकान् ।

अधिकांशग्रहं दूष्यगृहादवागपि त्यजेत् ॥ ३० ॥

अर्थ—लग्नमां चंद्र के कोइ पण क्रूर ग्रह होय तो ते लग्न तजवुं, तथा लग्नमां कहेला नवांशो जो चंद्र के क्रूर ग्रहे करीने युक्त होय तो ते पण तजवा, तथा लग्नना इष्ट अंशथी अधिक अंशमां रहेला ग्रहने (चंद्र अथवा क्रूर ग्रहने) दूषित स्थानथी पहेलां पण तजवो. लग्नमां चंद्र तथा क्रूर ग्रहने तजवा माटे लग्न पण कहे ठे के—

“सौम्यग्रहयुक्तमपि प्रायः शशिनं विवर्जयेद्भग्नम् ।

क्रूरग्रहं न लग्ने कुर्यान्नवपञ्चमधने वा ॥ १ ॥”

“लग्नमां चंद्र जो सौम्य ग्रहे करीने युक्त होय तोपण ते प्राये करीने तजवा लायक ठे, (अर्थात् क्रूर ग्रहे करीने युक्त होय तो अवश्य तजवा योग्य ठे,) तथा लग्नमां क्रूर ग्रहने करवो नहीं एटले तजवा योग्य ठे, तेज प्रमाणे नवमा स्थानमां, पांचमा स्थानमां अने बीजा स्थानमां पण क्रूर ग्रह तजवो.” तथा—

“लग्नस्थे तपने व्यालो १ रसातलमुखः कुजे २ ।

क्षयो मन्दे ३ तमो राहौ ४ केतावन्तकसंज्ञितः ५ ॥ १ ॥

योगेष्वेषु कृतं कार्यं मृत्युदारिद्र्यशोकदम् ।”

“लग्नमां सूर्य रह्यो होय तो ते व्याल योग कहेवाय ठे १, मंगळ रह्यो होय तो ते रसातलमुख नामनो योग कहेवाय ठे २, शनि होय तो क्षय योग ३, राहु होय तो तम योग ४ अने केतु होय तो ते अंतक नामनो योग कहेवाय ठे ५. आ योगमां करेलुं कार्य मृत्यु, शोक अने दारिद्र्य आपनारुं आय ठे” एम दैवज्ञवद्वज्र कहे ठे.

“लग्नोदितांशकान्” एटले लग्नने विषे उदित एटले कहेला जे कन्यादिक नवांशो ठे ते पण चंद्र के क्रूर ग्रहे युक्त होय तो तजवा लायक ठे, एटले के जे राशिमां चंद्र के क्रूर ग्रह होय ते राशिना नामवालो लग्नेशनो (लग्नना स्वामीनो) नवांशक पण तजवा योग्य ठे. ते विषे गदाधर कहे ठे के—

“यस्मिन् राशौ जवेच्चन्द्रस्तमंशं परिवर्जयेत् ।

तस्मान्नवेच्च वैधव्यमावर्षान्मुनयो जगुः ॥ १ ॥

यस्मिन् राशौ जवेत् क्रूरस्तमंशं परिवर्जयेत् ।

लग्ने मृत्युं विजानीयात् पञ्चमेऽन्दे न संशयः ॥ २ ॥”

“जे राशिमां चंद्र होय ते अंशने लग्नमां वर्जवो, कारण के तेथी एक वर्ष सुधीमां कन्याने विधवापणुं प्राप्त आय ठे एम मुनिउं कहे ठे. वली जे राशिमां क्रूर ग्रह होय

તે અંશને પણ લગ્નમાં વર્જવો, કારણ કે તેથી પાંચમે વર્ષે મૃત્યુ થાય છે એમ જાણવું. તેમાં કાંઈ પણ સંશય નથી.”

તથા અધિકાંશગ્રહં એટલે લગ્નમાં અધિકાર કરેલો જે અંશ ઉદય પામેલો હોય તે અંશથી અધિક એટલે આગલના અંશોમાં જે ગ્રહ રહ્યો હોય તે ગ્રહ જાવરીતિ કરીને આગલના સ્થાનમાંજ રહેલો કહેવાય છે, કારણ કે તે આગલના સ્થાનનુંજ ફલ આપે છે, તેથી આ રીતિ કરીને પણ તે ગ્રહે તે સ્થાન આશ્રય કરાતું ઠતું જો દોષને પામતું હોય તો તે પહેલાના સ્થાનમાં રહેલા ગ્રહને પણ તજવો જોઈએ. અર્થાત્ તે ગ્રહે તે સ્થાન પ્રાપ્ત નથી કર્યું તોપણ તે (સ્થાન) છૂપિત છે. તે વિષે જાસ્કર કહે છે કે—

“લગ્નોદિતાંશાન્યધિકો ગ્રહો યો, જાવેઽગ્રિમે જાવફલેન સ સ્યાત્ ।

ગ્રહો યદા જાવફલેન યાતિ, સ્થાને નિષિદ્ધે તમપીહ જહ્યાત્ ॥ ૧ ॥”

“લગ્નમાં કહેલા અંશથી અધિક અંશમાં રહેલો જે ગ્રહ હોય તે જાવફલે કરીને આગલના સ્થાનમાં છે એમ ગણવો, તેથી જો કોઈ પણ ગ્રહ (કૂર ગ્રહ) જાવફલે કરીને નિષિદ્ધ (છૂપિત) સ્થાનમાં ગયો હોય તો તેને પણ અહીં (લગ્નમાં) તજવો.” અહીં એ જાવાર્થ છે કે—લગ્નના જે (જેટલા) અંશો કહેલા હોય તે (તેટલા) અંશોમાં જે ગ્રહ રહ્યો હોય તે ગ્રહ તેજ સ્થાનના ફલને આપે છે, અને જે ગ્રહ તેટલા અંશોને ઉલ્લંઘન કરીને રહ્યો હોય તે ગ્રહ આગલના સ્થાનના ફલને આપનારો હોય છે. એજ રીતે બીજા, ત્રીજા, ચોથા વિગેરે સર્વે સ્થાનોમાં જાણવું. તે વિષે જાસ્કરેજ કહ્યું છે કે—

“લગ્નસ્ય યેઽંશા ઉદિતા ગ્રહો યસ્તેષુ સ્થિતઃ સ્થાનફલં સ દત્તે ।

યસ્તાનતીતઃ સ જવેદ્વિતીયઃ, સ્થાનેષુ શેષેષ્વપિ ચિન્ત્યમેતત્ ॥ ૧ ॥”

“લગ્નના જે (જેટલા) અંશો કહેલા હોય તે (તેટલા) અંશો સુધીમાં જે ગ્રહ રહેલો હોય તે ગ્રહ તેજ સ્થાનના ફલને આપે છે, અને જે ગ્રહ તે અંશોને ઉલ્લંઘન કરી ગયો હોય તે ગ્રહ બીજો (બીજા સ્થાનમાં રહેલો) થાય છે. એજ રીતે બીજાં સર્વે સ્થાનોમાં જાણવું.” દૈવજ્ઞવલ્લભમાં પણ કહ્યું છે કે—

“લગ્નસ્યઃ પ્રોચ્યતે સોઽન્ન ગ્રહો ય ઉદિતાંશગઃ ।

વિતીયોઽનુદિતાંશસ્યઃ સર્વરાશિષ્વયં ક્રમઃ ॥ ૧ ॥”

“જે ગ્રહ કહેલા અંશોમાં રહેલો હોય તે ગ્રહ અહીં લગ્નમાં રહેલો કહેવાય છે, અને જે ગ્રહ કહેલા અંશોમાં રહેલો ન હોય અર્થાત્ તેને ઉલ્લંઘન કરી ગયો હોય તે ગ્રહ બીજા સ્થાનમાં રહેલો કહેવાય છે. આજ ક્રમ સર્વ રાશિજીને વિષે જાણવો.” અહીં સર્વ રાશિજીને વિષે એમ જે કહ્યું તેનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે.—લગ્નમાં રહેલો જેટલામો અંશ કાર્ય વચ્ચે વર્તતો હોય તેટલામોજ અંશ બારે સ્થાનોને વિષે વર્તે છે એમ જાણવું, તેથી કરીને જે કોઈ સ્થાનને વિષે જે ગ્રહ વર્તમાન અંશને ઓઠંગીને રહ્યો હોય તે (ગ્રહ) તેની આગલના સ્થાનમાંજ

रहेलो जाणवो. तेथी करीने “दूषितगृहादवागपि त्यजेत्” “दूषित स्थानथी पहेलां पण वर्जवो” एम जे मूल श्लोकमां कहुं तेनो आज जावार्थ (तात्पर्य) थयो. आ रीते पण आगळना स्थानमां रहेलो आ (वर्तमान) ग्रह तजवानो कह्यो होय तो तेवुं लग्न लेवुं नहीं. जेम कोइ प्रतिष्ठामां कन्या लग्न ठे, अने कार्य वखते ढघो मिश्रुनांश ग्रहण कर्यो ठे, तेथी जो कुंज (लग्नथी ढघी) राशिमां सातमा, आवमा विगेरे अंशोमां मंगळ रह्यो होय तो ते (ग्रह) जावरीति करीने मीनमां रहेलो होवार्थी सातमा स्थानमांज गणाय, (अने सातमुं स्थान वर्ज्य ठे,) तेथी करीने ते लग्न (कन्या लग्न) पण त्याग करवा लायक ठे. तेनी स्थापना आ प्रमाणे.—

आज प्रमाणे सर्वत्र जाणवुं. अहीं कोइ शंका करे के—“ज्यारे आ जावरीति करीने दूषित थयेलुं स्थान तजवा योग्य कहुं त्यारे एज रीति जे स्थान ग्रहे करीने शोजित होय ते स्थान आदरवा लायक पण थशे.” आवी शंका करवी नहीं, केमके आव (जावरीतिथी थयेला) गुणोनुं कृत्रिमपणुं होवार्थी अनादर करवानेज योग्य ठे. कहुं ठे के —

“नाङ्गीकारो जावजानां गुणानां, तद्दोषाणां तत्त्वतस्त्याग एव ।

जावव्यक्तावष्टमत्वं गतोऽपि, त्याज्यो लग्नात्सप्तमः सप्तसप्तिः ॥ १ ॥”

“जावरीतिथी उत्पन्न थयेला गुणोनो अंगीकार करवो नहीं, अने तेना (जावरीतिथी उत्पन्न थयेला) दोषोनो वास्तविक रीते त्यागज करवानो ठे, तेथी करीने जावनी स्पष्टताने विषे (जावरीति करीने) सूर्य लग्नथी आवमा स्थानमां गयो होय तोपण ते लग्नथी सातमा स्थानमांज ठे, माटे तेनो त्याग करवो.” तथा—

“सप्तमस्थो यदा चन्द्रो जवेज्ञावफलाष्टमः ।

न तदा दीयते लग्नं शुभैः सर्वग्रहैरपि ॥ १ ॥”

“सातमा स्थानमां रहेलो चंज जो जावफळे करीने आवमो थतो होय तो ते वखते सर्व ग्रहो शुभ होय तोपण लग्न देवुं नहीं.” तथा—

“प्रत्याख्येयः पाक्षिकोऽपीह दोषः, सम्यग्व्यापी यो गुणः सोऽनुगम्यः ।

यस्मादंशैर्देहजावाधिकः सन्न स्याद्भूत्यै जार्गवः पञ्चमोऽपि ॥ १ ॥”

“आ विवाहादिकना लग्नमां एक पळनो दोष पण निषेध-अनादर करवा लायक ठे,

અને જે ગુણ સારી રીતે વ્યાપીને રહ્યો હોય તેજ અનુસરવા યોગ્ય છે, જેથી કરીને અંશોષ કરીને લગ્નના જાવથી અધિક થયેલો પાંચમો શુક્ર પણ આવાદીને માટે નથી (શુજ નથી). અર્થાત્ ચોથા સ્થાનમાં રહેલો શુક્ર જો અંશોષ કરીને લગ્નના જાવથી અધિક સ્થાનમાં પડેલો પાંચમા સ્થાનમાં જતો હોય તોપણ તે શુજ નથી.” આ સર્વ હકીકત વિવાહને આશ્રીને વિવાહવૃંદાવનાદિક ગ્રંથોમાં કહી છે.

જવેજ્ઞન્મનિ જન્મર્ક્ષાન્મૃત્યુધામનિ યો ગ્રહઃ ।

શુજોઽપિ લગ્નવર્ત્યેષ સર્વકાર્યેષુ નો શુજઃ ॥ ૩૧ ॥

અર્થ—જન્મસમયે જન્મરાશિથી અથવા જન્મલગ્નથી આવમા સ્થાનમાં જે ગ્રહ રહ્યો હોય તે જો કદાચ શુજ હોય તોપણ વિવાહાદિક સર્વ શુજ કાર્યમાં લગ્નને વિષે વર્તેતો તે ગ્રહ શુજ નથી.

જન્મને વિષે પડેલો જન્મસમયે. જન્મર્ક્ષાત્ પડેલો રુદ્ધ શબ્દના બે અર્થ હોવાથી જન્મ-રાશિથી અથવા જન્મલગ્નથી. શુજ હોય તોપણ અર્થાત્ કૂર ગ્રહનું તો શું કહેવું ? વઠી જાસ્કર તો આ પ્રમાણે કહે છે.—

“જન્મર્ક્ષજન્મલગ્નાન્યાં યૌ રન્ધ્રેશાવથાષ્ટમે ।

લગ્ને તાંશ્ચ તદંશૌશ્ચ તદ્વાશીનપિ ચ ત્યજેત્ ॥ ૧ ॥”

“જન્મરાશિથી તથા જન્મલગ્નથી જે આવમા સ્થાનના સ્વામી લગ્નને વિષે આવમે હોય તે આવમાના સ્વામી તથા તેના અંશો તથા તે આવમા રાશિનો ત્યાગ કરવો.”

શનિચ્ચિકોણકેન્દ્રસ્થો બલીયાન્ સુહૃદોક્તિઃ ।

કુજઃ કેન્દ્રાન્ત્યધર્માષ્ટસ્થિતો વા જઙ્ગજનનઃ ॥ ૩૨ ॥

અર્થ—ત્રિકોણમાં કે કેન્દ્રસ્થાનમાં રહેલો શનિ અતિ બલવાન્ અને તેના મિત્રવરે જોવાયેલો (તેના પર તેના મિત્રની દૃષ્ટિ પડતી) હોય અથવા કેન્દ્રસ્થાનમાં, બારમા સ્થાનમાં, નવમા સ્થાનમાં કે આવમા સ્થાનમાં રહેલો મંગલ પણ અત્યંત બલવાન્ અને તેના મિત્રવરે જોવાયેલો હોય તો જઙ્ગજનન નામનો યોગ થાય છે. આ કુયોગની સાર્થક સંજ્ઞા છે. અર્થાત્ અશુજ છે. આવમા સ્થાનમાં રહેલા મંગલનું ફલ ગર્ભે આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“લગ્નાગ્નૈમેઽષ્ટમગે દમ્પત્યોર્વહ્નિના મૃતિઃ સમકમ્ ।

જન્મનિ યો વાઽષ્ટમગસ્તસ્મિંદ્વગ્નં ગતે વાઽપિ ॥ ૧ ॥”

“મંગલ જો લગ્નથી આવમા સ્થાનમાં રહ્યો હોય અથવા જન્મસમયે જે ગ્રહ આવમો હોય તે ગ્રહ જો વિવાહના લગ્નમાં રહ્યો હોય તોપણ તે વર વધુનું એક સાથેજ અગ્નિથી મૃત્યુ થાય છે.”

રવિઃ કુજોઽર્કજો રાહુઃ શુક્રો વા સપ્તમસ્થિતઃ ।

હન્તિ સ્થાપકકર્તારૌ સ્થાપ્યમપ્યવિલમ્બિતમ્ ॥ ૩૩ ॥

अर्थ—रवि, मंगळ, शनि, राहु अथवा शुक्र जो सातमा स्थानमां रह्या होय तो प्रतिष्ठा करनार गुरुने, प्रतिष्ठा स्थापन करनारने अने बिंवने पण शीघ्रपणे हणे ठे. आ भ्रूलोक प्रतिष्ठाने आश्रीने जाणवो.

लघ्ना १ म्बुध स्मर ७ गो राहुः सर्वकार्येषु वर्जितः ।

त्रिषडेकादशः शस्तो मध्यमः शेषराशिषु ॥ ३४ ॥

अर्थ—पहेला, चोथा अने सातमा स्थानमां रहेलो राहु सर्व कार्यमां वर्ज्य ठे. त्रीजा, ठछा अने अगीयारमा स्थानमां रह्यो होय तो ते शुच ठे, अने ते सिवाय बीजां स्थानोमां रह्यो होय तो ते मध्यम ठे.

सर्व कार्यमां एटले दीक्षा, प्रतिष्ठा विगेरे (विवाह) कार्यमां. केतुने माटे नारचंद्रमां कह्युं ठे के—“पहेला अने सातमा स्थानमां रहेलो तथा चंडे करीने युक्त एटले चंद्रनी साथे रहेलो केतु तजवा योग्य ठे, त्रीजा, ठछा अने अगीयारमा स्थानमां रह्यो होय तो ते ग्रहण करवा योग्य (शुच) ठे, अने बाकीनां स्थानोमां रह्यो होय तो ते मध्यम ठे.” आ उपरथी ए सिद्ध अयुं के—राहु जो नवमे के बारमे रह्यो होय तो ते पण श्रेष्ठ ठे. अन्यथा (जो श्रेष्ठ न होय तो) केतुने त्रीजा के ठछा स्थाननी प्राप्तिनो असंजव आय.

आ रीते सामान्यथी घटिका लग्नने विषे वर्ज्य दोषो कह्या.

हवे प्रतिष्ठादिक सर्व कार्यना घटिका लग्नमां साधारण जंग आपनारी (अशुच) ग्रहोनी संस्था (व्यवस्था) आ प्रमाणे ठे.—शनि, रवि, चंद्र अने मंगळ लग्नमां रह्या होय तो ते अशुच ठे, चंद्र, मंगळ, बुध, गुरु अने शुक्र आठमा स्थानमां रह्या होय तो ते अशुच ठे, चंद्र, शुक्र, लग्ननो स्वामी अने तेना अंशनो स्वामी ठछे स्थाने रह्या होय तो ते अशुच ठे, तथा सातमा स्थाने रहेला सर्वे ग्रहो अशुच ठे. ते विषे त्रिविक्रम कहे ठे के—

“त्याज्या लग्नेऽब्धयो ४ मन्दात् षष्ठे शुकेन्दुलग्नपाः ।

रन्ध्रे चन्द्रादयः पञ्च सर्वेऽस्तेऽङ्गगुरु समौ ॥ १ ॥”

“लग्नने विषे शनिथी आरंजीने चार ग्रहो (शनि, रवि, चंद्र, मंगळ) वर्ज्य ठे, ठछा स्थानने विषे शुक्र, चंद्र अने लग्ननो स्वामी वर्ज्य ठे, आठमा स्थानमां चंद्रथी आरंजीने पांच ग्रहो (चंद्र, मंगळ, बुध, गुरु, शुक्र) वर्ज्य ठे, तथा सातमा स्थानने विषे सर्वे ग्रहो वर्ज्य ठे, परंतु केटलाकना मते चंद्र अने गुरु एवे ग्रहो सातमा स्थानमां सम एटले उदासी (मध्यम) ठे. अही राहुने शनि जेवो जाणवो.”

સર્વ કાર્યોમાં શુચ ગ્રહની સંસ્થા દૈવજ્ઞવલ્લભમાં આ પ્રમાણે કહી છે.—

“લગ્નાદુપચયસ્યે ૩-૬-૧૦-૧૧ડકેડન્ટ્યા ૧૨ સ્ત ૭ કર્મા ૧૦ ય ૧૧ ગે વિધૌ ।

દ્યોણીપુત્રેડકેપુત્રે ચ હુશ્ચિક્ય ૩ રિપુ ૬ લાજ ૧૧ ગે ॥ ૧ ॥

ત્યક્તરિષ્યા ૧૨ ઇમે ૭ સૌમ્યે જીવેડષ્ટા ૭ રિ ૬ વ્યયો ૧૨ જિજ્ઞતે ।

સર્વકાર્યાણિ સિધ્યન્તિ ત્યક્તષ્ટસપ્તમે સિતે ॥ ૨ ॥”

“લગ્નથી ઉપચય (૩-૬-૧૦-૧૧) સ્થાનમાં સૂર્ય રહ્યો હોય, બારમા, સાતમા, દશમા અને અગીયારમા સ્થાનમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય, મંગલ અને શનિ ત્રીજા, ઢાઠા અને અગીયારમા સ્થાનમાં રહ્યા હોય, બુધ બારમા અને આઠમા સિવાય બીજા કોઈ પણ સ્થાનમાં રહ્યો હોય, ગુરુ આઠમા, ઢાઠા અને બારમા સિવાય બીજા કોઈ પણ સ્થાનમાં રહ્યો હોય, તથા શુક્ર ઢાઠા અને સાતમા સ્થાન સિવાય બીજા કોઈ પણ સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો સર્વ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે.” આ ઉત્તમ અને અશુચ (અધમ) એ બે પ્રકારની સંસ્થાથી જે ગ્રહો વાકી રહ્યા હોય તે મધ્યમ સંસ્થામાં જાણવા, યંત્ર આ પ્રમાણે—

	ઉત્તમ.	મધ્યમ.	અધમ.
રવિ	૩-૬-૧૦-૧૧	૨-૪-૫-૭-૮-૯-૧૨	૧-૭
ચંદ્ર	૧૨-૭-૧૦-૧૧	૩-૨-૪-૫-૬-૯	૬-૮-૧
મંગલ	૩-૬-૧૧	૨-૪-૫-૬-૭-૮-૧૦-૧૨	૧-૭-૮
બુધ	૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧	૧૨	૮
ગુરુ	૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧	૬-૧૨	૮
શુક્ર	૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨	૦	૬-૭
શનિ	૩-૬-૧૧	૨-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૨	૧-૭
રાહુ	૩-૬-૧૧	૨-૫-૭-૮-૯-૧૦-૧૨	૧-૪-૭
કેતુ	૩-૬-૧૧	૨-૫-૭-૮-૯-૧૦-૧૨	૧-૪-૭

આ રીતે સર્વ કાર્યમાં સામાન્ય રીતે ગ્રહોની સંસ્થા છે. હવે દીક્ષાના લગ્નમાં અસાધારણ (વિશેષ) શુચ ગ્રહોની સંસ્થાને કહે છે.—

દીક્ષાર્યા તરણિર્ધન ૨ ત્રિ ૩ તનયા ૫ રિ ૬ સ્થ: શશી દ્વિ ૨ ત્રિ ૩ ષટ્ ૬-
વ્યોમ ૧૦ સ્થ: ક્ષિતિજૂસ્ત્રિરેષદ્દશમગો ૧૦ ફેજ્યૌ વ્યયા ૧૨ છો ૭ જિજ્ઞતૌ
૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧ ।

શુક્રોડન્ટ્યા ૧૨ રિ ૬ સુત ૫ ત્રિ ૩ ધર્મ ૯ ધન ૨ ગો મન્દો ધન ૨ ત્રાતૃરેષટ્ ૬-
પુત્ર ૫ ઢિદ્ ૭ ગતશ્ચ શોજનતમ: સર્વે ચ લાજસ્થિતા: ॥ ૩૫ ॥

અર્થ—દીક્ષાની લગ્નકુંડલીમાં જો સૂર્ય બીજે, ત્રીજે, પાંચમે કે ઢાઠે સ્થાને રહ્યો હોય તો તે અત્યંત શુચ છે, ચંદ્ર બીજે, ત્રીજે, ઢાઠે કે દશમે સ્થાને રહ્યો હોય તો તે શુચ છે,

मंगल त्रीजे, ढेके के दशमे स्थाने रहेलो शुज ठे, बुध तथा गुरु बारमा तथा आठमा सिवायना १-२-३-४-५-६-७-८-९-१०-११ स्थानोमां रहेला शुज ठे, शुक्र बारमे, ढेके, पांचमे, त्रीजे, नवमे के बीजे स्थाने रहेलो शुज ठे, तथा शनि बीजे, त्रीजे, ढेके, पांचमे के आठमे रहेलो शुज ठे. वळी सर्वे ग्रहो अगीयारमे स्थाने रह्या होय तो ते शुज ठे. आ सर्वे ग्रहो उपर कहेलां स्थानोमां रह्या होय तो दीक्षाना द्वाग्रमां श्रेष्ठ होवाथी तेज रेखा आपनारा ठे एम जाणवुं. हर्षप्रकाश विगेरे ग्रंथोमां तो ग्रहोनी उत्तमादिक त्रण प्रकारनी रचना आ प्रमाणे कही ठे.—

“हु पण ठ रवि ति हु ठ ससी कुज ति ठ दह बुह ति हु ठ पण दसमो ।

किंद तिकोणे य गुरु सुको ति अ ठ नव बारसमो ॥ १ ॥

मंदो हु पण ठ अरुमो सुक विणा सबिगारसहा सुहया ।

चंदाज कूर सत्तम अइअसुहा दिरकसमयम्मि ॥ २ ॥

रवि ति ३ ससि सत्त दसमो बुहेग चउ सत्त नव गुरु ति ठ दो ।

सुको हु पंच सणि तिअ मज्झिम सेसा असुह सबे ॥ ३ ॥”

“दीक्षाने समये रवि बीजे, पांचमे अने ढेके रह्यो होय, चंझ त्रीजे, बीजे के ढेके रह्यो होय, मंगल त्रीजे, ढेके के दशमे होय, बुध त्रीजे, बीजे, ढेके, पांचमे के दशमे होय, गुरु केंद्र के त्रिकोण (१-४-७-१०-१३-१६) स्थाने होय, शुक्र त्रीजे, ढेके, नवमे के बारमे होय, शनि बीजे, पांचमे, ढेके के आठमे होय तथा शुक्र बिना बीजा सर्वे ग्रहो अगीयारमे स्थाने होय तो आ सर्वे शुज (उत्तम) ठे. तेमज चंझथी सातमे स्थाने कूर ग्रह रह्या होय तो ते अत्यंत अशुज ठे. तथा रवि त्रीजे स्थाने रह्यो होय, चंझ सातमे के दशमे स्थाने होय, बुध पहेले, चोथे, सातमे के नवमे स्थाने होय, गुरु त्रीजे, ढेके के बीजे स्थाने होय, शुक्र बीजे के पांचमे होय अने शनि त्रीजे स्थाने होय तो ते सर्वे मध्यम ठे. बाकीना सर्वे अशुज ठे.” स्थापना नीचे प्रमाणे.—

	उत्तम.	मध्यम.	अधम.
रवि	२-५-६-११	३	१-४-७-८-९-१०-१२
चंझ	२-३-६-११	७-१०	१-४-५-८-९-१२
मंगल	३-६-१०-११	०	१-२-४-५-७-८-९-१२
बुध	३-२-६-५-१०-११	१-४-७-९	८-१२
गुरु	१-४-७-१०-१३-१६-११	३-६-२	८-१२
शुक्र	३-६-९-१२	२-५	१-७-४-८-१०-११
शनि	२-५-६-८-११	३	१-४-७-९-१०-१२
राहु	३-६-११	२-५-८-९-१०-१२	१-४-७
केतु			

અહીં આ રહસ્ય છે.—

“અહવાવિ મઙ્ગિમબલં કાઝણ સણિં ગુરું ચ વલવંતં ।

અવલં સુકં લગ્ગે તો દિસ્કં દિઙ્ગ સીસસ્સ ॥ ૧ ॥”

“અથવા તો લગ્ગમાં શનિને મધ્યમ બલવાળો કરીને, ગુરુને બલવાન કરીને તથા શુક્રને બલરહિત કરીને શિષ્યને દીક્ષા દેવી” એમ શ્રીહરિચંદ્ર સૂરિ કહે છે.

આ ગ્રહો અનુક્રમે મધ્યમ બલવાન, ઉત્કૃષ્ટ બલવાન અને હીન બલવાળા આ પ્રમાણે આવે છે. બીજે, પાંચમે, આઠમે અને અગીયારમે સ્થાને રહેલો શનિ એ સ્થાનો પાળપરનાં હોવાથી મધ્યમ બલવાન છે, અને ઊંડું સ્થાન આપોક્લિમનું છે તોપણ દિગ્બલ સહિત હોવાથી મધ્યમ બલવાન છે, ગુરુ કેન્દ્રમાં કે ત્રિકોણમાં હોય ત્યારે તે બલવાનજ હોય છે એ પ્રગટજ છે. ગુરુને અગીયારમા હર્ષસ્થાન આગલ કહેવાશે, તેથી તે સ્થાનમાં પણ તે બલવાન છે. તથા ત્રીજું, ઊંડું, નવમું અને વારમું એ સ્થાનો આપોક્લિમનાં હોવાથી ત્યાં રહેલો શુક્ર હીન બલવાળો છે. તે વિષે ત્રૈલોક્યપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“રૂપા ૨૦ ધ્વ ૧૦ પાદ ૫ વીર્યાઃ સ્યુઃ કેન્દ્રાદિસ્થા નન્નશ્ચરાઃ ।”

“કેન્દ્રમાં રહેલા ગ્રહો પૂર્ણ એટલે વીશ વસા બલવાન હોય છે, પાળપર સ્થાનમાં રહેલા ગ્રહો મધ્યમ એટલે દશ વસા બલવાન હોય છે, અને આપોક્લિમ સ્થાનમાં રહેલા ગ્રહો હીન બલવાન એટલે પાંચ વસા બલવાન હોય છે.”

તેથી કરીનેજ આ ઉપરના ગ્રહો ઉત્તમ જંગમાં સ્થાપન કર્યા છે. બાકીના ગ્રહો જે સ્થાનમાં રહીને સર્વની સંમતિએ રેખાને આપનારા છે તે પણ ઉત્તમ જંગમાં દાખલ કર્યા છે. જે ગ્રહો રેખાને આપનાર ઊતાં પણ ગ્રંથાંતરમાં તેમનો વિસંવાદ છે તેહને મધ્યમ જંગમાં ગણ્યા છે. સાતમા સ્થાને રહેલો ચંદ્ર પ્રસ્તુત (ઉપરની ત્રણ) ગાથાને અનુસરવા માટેજ મધ્યમ જંગમાં લખ્યો છે. આ વન્ને જંગથી વાકી રહેલા ગ્રહોને અધમ જંગમાં ગણ્યા છે. અગીયારમે સ્થાને રહેલો શુક્ર સૂત્રમાં (મૂલ શ્લોકમાં) રેખા આપનાર કહ્યો છે તોપણ નારચંદ્ર, લગ્નશુદ્ધિ વિગેરે ગ્રંથોમાં તેનો નિષેધ હોવાથી અધમ જંગમાં લખ્યો છે.

હવે વિવાહના લગ્નમાં રેખા આપનારી ગ્રહોની સંસ્થા કહે છે.—

વિવાહે ત્વર્કાર્કી ત્રિ રિપુ ૬ નિધના ઉચેષુ ૧૧ શુનદૌ,

વિધુઃ સ્વર ૨ ઝ્યા ૩ ચેષુ ૧૧ ક્ષિતિતનય આય ૧૧ ત્રિ રિપુ ૬ ગઃ ।

બુધેઝ્યૌ સસા ૭ છ ૮ વ્યય ૧૨ વિરહિતાવાસ્ફુજિદરિ ૬-

સરા ૭ છા ૮ ન્યા ૧૨ મુક્ત્વા વિતનુ ૧ સુલ ૪ કામે ૭ વ્યથ તમઃ ॥ ૩૬ ॥

અર્થ—વિવાહની લગ્નકુંડલીમાં સૂર્ય અને શનિ જો ત્રીજા, ઊઠા, આઠમા કે અગીયા-

રમા સ્થાને રહ્યા હોય તો તે શુદ્ધ ફલ આપનારા છે. ચંદ્ર વીજા, ત્રીજા કે અગીયારમા સ્થાને રહ્યો હોય તો તે શુદ્ધ છે. મંગલ અગીયારમે, ત્રીજે કે ઢોંચે રહેલો શુદ્ધ છે. બુધ અને ગુરુ સાતમા, આઠમા અને વારમા સ્થાન સિવાયનાં (૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧) સ્થાનોમાં રહેલા હોય તો તે શુદ્ધ છે. શુક્ર ઢોંચા, સાતમા, આઠમા અને વારમા સ્થાન સિવાયનાં (૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧) સ્થાનોમાં રહેલો હોય તો તે સારો છે, અને શનિ પહેલા, ચોથા અને સાતમા સ્થાન સિવાયનાં (૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨) સ્થાનોમાં રહેલો સારો છે.

ચંદ્રનું બીજું, ત્રીજું અને અગીયારમું સ્થાન શુદ્ધ કહ્યું છે. તે વિષે લલ્લ કહે છે કે—

“યત્રેન્દુર્નાયગતો ન તૃતીયો ન દ્વિતીયગશ્ચાપિ ।

અનુકૂલૈરપિ શોષૈસ્તલ્લગ્નં વર્જયેન્મતિમાન્ ॥ ૧ ॥”

“જે લગ્નકુંઠામાં ચંદ્ર અગીયારમે સ્થાને રહ્યો ન હોય અથવા ત્રીજે સ્થાને રહ્યો ન હોય, અથવા બીજે સ્થાને પણ ન રહ્યો હોય તો વીજા ગ્રહો અનુકૂળ હોય તોપણ તેનું લગ્ન બુદ્ધિમાને વર્જવું.”

મૂળ સૂત્રમાં “સપ્તાષ્ટવ્યય૦” એમ જે કહ્યું છે તેને માટે શૌનક કહે છે કે—

“સપ્તમગતે બુધે સતિ સપ્તાવ્દાન્મારયેત્ પતિં કન્યા ।

માસત્રયેણ કન્યા નિધનગતે પશ્ચતાં યાતિ ॥ ૧ ॥

આયુઃસૌજ્ઞાગ્યયોર્જઙ્ગઃ પુંસાં ધૂનગતે ગુરૌ ।

જૃગૌ તુ યોપિતામાહ વિવાહે દેવલો મુનિઃ ॥ ૨ ॥”

“વિવાહકુંઠામાં જો બુધ સાતમે સ્થાને રહ્યો હોય તો તે કન્યા પોતાના પતિને સાત વરસ સુધીમાં મારે છે, (અર્થાત્ તેનો પતિ મરણ પામે છે,) અને જો બુધ આઠમે સ્થાને રહ્યો હોય તો ત્રણ માસની અંદર કન્યા મરણ પામે છે. ૧. વળી સાતમા સ્થાનમાં ગુરુ રહ્યો હોય તો પુરુષનાં આયુષ્ય અને સૌજ્ઞાગ્યનો નાશ આવે છે, અને જો શુક્ર સાતમે સ્થાને રહ્યો હોય તો કન્યાનાં આયુષ્ય તથા સૌજ્ઞાગ્યનો નાશ આવે છે એમ દેવલ મુનિ કહે છે.”

મૂળ શ્લોકમાં “આસ્ફુજિત્” શબ્દ લખ્યો છે તેનો અર્થ “શુક્ર” છે. વળી મૂળમાં “અરિસ્મરાષ્ટ૦” વિગેરે કહ્યું છે તેને માટે દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—

“લગ્નસ્થેઽપિ ગુરૌ હુષ્ટો જૃગુઃ પષ્ટોઽષ્ટમઃ કુજઃ”

“ગુરુ લગ્નમાં હોય તોપણ ઢોંચો શુક્ર તથા આઠમો મંગલ હુષ્ટ છે.”

મૂળ શ્લોકમાં “વિતનુ૦” વિગેરે કહ્યું છે તે વિષે શૌનક કહે છે કે—

“લગ્નસ્થો વરમરણં રાહુર્દિશતિ યુને કનીમરણમ્ ।”

“રાહુ લગ્નમાં રહ્યો હોય તો તે વરનું મૃત્યુ કહે છે, અને સાતમે સ્થાને રહ્યો હોય તો તે કન્યાનું મરણ કહે છે.”

“ત્યાજ્યા લગ્નેઽબ્ધયો મન્દાત્” લગ્નને વિષે શનિથી આરંજીને ચાર ગ્રહો (શનિ, રવિ, સોમ, મંગલ) વર્જ્ય છે. આ શ્લોકનાં અપવાદસ્થાનો કહે છે. ‘ચોથા વિના બાકીનાં પાંચમા, સાતમા, નવમા, દશમા સ્થાનમાંથી કોઈ સૌમ્ય સ્થાનમાં રહેલો શુદ્ધ ગ્રહો જોયેલો ચંદ્ર રેલાને આપવાવાળો છે.

હવે ઠા, આઠમા અને વારમા સ્થાનનું અશુદ્ધપણું હોવાથી તે સ્થાનોમાં ગ્રહોની સ્થિતિના નિશ્ચયનો સંગ્રહ કહે છે. (અર્થાત્ આ સ્થાનો અશુદ્ધ છે તોપણ અમુક અમુક ગ્રહો તે સ્થાનોએ શુદ્ધ છે. એ વાત કહે છે.)—

વિવાહે નાષ્ટમાઃ શ્રેષ્ઠાઃ પञ्च સૂર્યશની વિના ।

ષષ્ઠૌ ચેન્દ્રસિતૌ તદ્વદન્ત્યેઽન્ય ઇતિ કેચન ॥ ૩૭ ॥

અર્થ—વિવાહમાં સૂર્ય અને શનિ વિનાના પાંચ ગ્રહો આઠમે સ્થાને શ્રેષ્ઠ નથી, એટલે કે સૂર્ય તથા શનિ આઠમે સ્થાને શ્રેષ્ઠ છે, બીજા ગ્રહો શ્રેષ્ઠ નથી. ઠેકે સ્થાને રહેલા ચંદ્ર અને શુક્ર પણ તેજ પ્રમાણે જાણવા, એટલે કે ચંદ્ર અને શુક્ર ઠેકે સ્થાને શ્રેષ્ઠ નથી, અને બાકીના પાંચ ગ્રહો શ્રેષ્ઠજ છે. વઢી કેટલાક કહે છે કે અન્ય એટલે વારમા સ્થાનમાં રહેલો અન્ય ગ્રહ એટલે કેતુ શ્રેષ્ઠ નથી. આ ઉત્તમ જંગમાં ગ્રહોની સંસ્થા જાણવી. વિશેષ આ પ્રમાણે છે.—

“જૈમે લગ્નકલત્રનૈધનગતે શુક્રેઽરિસપ્તાષ્ટમે,

ચન્દ્રે રન્ધ્રવિલગ્નપૃષ્ઠનિરતે લગ્નાસ્તમે જાસ્વતિ ।

તદ્વજ્રાનુસુતે ગુરૌ નિધનગે સૌમ્યેઽષ્ટજામિત્રગે,

જાયામ્જોનિધિલગ્નજાજિ તમસિ પ્રાહુર્ન પાણિગ્રહમ્ ॥ ૧ ॥”

“પહેલા, સાતમા અને આઠમા સ્થાનમાં મંગલ રહ્યો હોય, શુક્ર ઠેકે, સાતમે કે આઠમે સ્થાને હોય, ચંદ્ર આઠમે, પહેલે કે ઠેકે સ્થાને હોય, સૂર્ય પહેલે કે સાતમે સ્થાને હોય, શનિ પણ તેજ પ્રમાણે એટલે પહેલે કે સાતમે સ્થાને હોય, ગુરુ આઠમે સ્થાને રહ્યો હોય, બુધ આઠમે કે સાતમે સ્થાને રહ્યો હોય, તથા રાહુ સાતમે, ચોથે કે પહેલે સ્થાને રહ્યો હોય તો તે વચ્ચે પાણિગ્રહ (વિવાહ) કહ્યું નથી.” આ સ્થાનોએ આ ગ્રહો અધમ છે એમ ચતિવલ્લજમાં કહ્યું છે. આ વચ્ચે જંગથી બાકી રહેલાં ગ્રહો તથા સ્થાનો મધ્યમ જંગમાં જાણવાં. તેની સ્થાપના નીચે પ્રમાણે.—

विवाहकुंजलीनी ग्रहसंस्था—

	उत्तम.	मध्यम.	अधम.
रवि	३-६-८-११	२-४-५-९-१०-१२	१-७
चंद्र	२-३-११	४-५-७-९-१०-१२	१-६-८
मंगळ	३-६-११	२-४-५-९-१०-१२	१-७-८
बुध	१-२-३-४-५-६-९-१०-११	१२	७-८
गुरु	१-२-३-४-५-६-९-१०-११	७-१२	८
शुक्र	१-२-३-४-५-९-१०-११	१२	६-७-८
शनि	३-६-८-११	२-४-५-९-१०-१२	१-७
राहु-केतु	२-३-५-६-८-९-१०-११	१२	१-४-७

हवे चार श्लोके करीने विवाहना लग्ने विषे विशेष कहे ठे.—

चन्द्रे च लग्ने च चरेऽङ्गनाग्रहैर्दृष्टे च केन्द्रे बलिजिः श्रिते चरैः १ ।

युग्मर्दगे वाऽथ विधौ विलोकिते, पापग्रहैः २ स्याद्युवतेः पतिद्वयम् ॥ ३८ ॥

अर्थ—चर एवा चंद्र अने लग्न स्त्रीना ग्रहोए जोयेल होय अने बलवान् चर ग्रहोए केन्द्रस्थाननो आश्रय कर्षो होय तो. १. अथवा मिथुन राशिमां रहेलो चंद्र पाप ग्रहोए जोयेल होय तो. २. ते स्त्रीने बे पति आय ठे.

चंद्र चर राशिमां रह्यो होय अने लग्न पण चर होय, तथा ते चंद्र अने लग्न विषे स्त्रीना ग्रहोनी दृष्टि पमती होय, तथा केन्द्र एटले एक पण केन्द्रनुं स्थान बलवान् चर ग्रहोए एटले यायि संज्ञावाळा सूर्य, चंद्र, मंगळ अने शुक्र अधिष्ठित होय तो एक (पहेलो) योग आय ठे. १. अथवा मिथुन राशिमां रहेलो चंद्र पाप ग्रहोए संपूर्ण दृष्टिवमे जोवायेल होय तो बीजो योग आय ठे. २. आ वेमांथी एक पण योग होय तो ते स्त्रीने बे पति आय ठे. ते विषे दैवज्ञवद्वजमां कहुं ठे के—

“चरराशौ विलग्नेन्दोरङ्गनाग्रहदृष्टयोः ।

बलिजिर्यायिजिः केन्द्रे जजेन्नारी पतिद्वयम् ॥ १ ॥

चन्द्र युग्मस्थिते पापैर्दृष्टेऽन्यो योषितः पतिः ।”

“चर राशिमां रहेला लग्न तथा चंद्र स्त्रीना ग्रहोए जोयेला होय अने वळी केन्द्र-स्थानमां बलवान् यायि सूर्य, चंद्र, मंगळ के शुक्र होय तो ते स्त्री बे पतिने जजे ठे. १. अथवा मिथुन राशिमां रहेलो चंद्र पाप ग्रहोए जोयेल होय तोपण ते स्त्रीने बीजो पति आय ठे.”

तथा—

રવિચન્દ્રકુજૈર્નીચૈ ૧ લગ્નેશો શત્રુરાશિગે ૨ ।

નિર્વીર્યે ચાપિ જામિત્રે ૩ યુવસ્યા નિરપત્યતા ॥ ૩૯ ॥

અર્થ—રવિ, ચંદ્ર અને મંગલ નીચના હોય તો એક યોગ. ૧. લગ્નનો સ્વામી શત્રુની રાશિમાં રહ્યો હોય તો વીજો યોગ. ૨. અથવા સાતમું સ્થાન વીર્ય રહિત હોય તો વીજો યોગ. ૩. આ ત્રણમાંથી કોઈ પણ યોગ હોય તો તે સ્ત્રી સંતતિ રહિત થાય છે. અહીં સ્વામી, સૌમ્ય ગ્રહની યુતિ કે દૃષ્ટિનો અજાવ તથા તે ગ્રહોનું ક્રૂર હોવાપણું એ વિગેરે વગેરે સાતમા સ્થાનનું વીર્ય રહિતપણું જાણવું.

તથા—

જામિત્રેશઃ પતિઃ સ્ત્રીણાં શ્વશુરૌ ઝૃગુજાસ્કરૌ ।

તૈરુચ્ચાદિસ્થિતૈસ્તેષાં શ્રેયઃ સ્યાદન્યદન્યથા ॥ ૪૦ ॥

અર્થ—જે ગ્રહ સાતમા સ્થાનનો સ્વામી હોય તે સ્ત્રીનો પતિ જાણવો, તથા શુક્ર અને સૂર્ય સ્ત્રીના સાસુ અને સસરો જાણવા. આ ગ્રહો ઉચ્ચ વિગેરે સ્થાને રહ્યા હોય તો તેઓનું (પતિ વિગેરેનું) શ્રેય-શુજ થાય છે, અને અન્યથા એટલે ઉચ્ચાદિક સ્થાને ન રહ્યા હોય તો તેઓનું અશ્રેય-અશુજ થાય છે.

“શ્વશુરૌ” એટલે શુક્ર સાસુ અને સૂર્ય સસરો એ બેનો એકશેષ સમાસ કરવાથી “શ્વશુરૌ” થયું છે. “તૈઃ” એટલે તે સાતમા સ્થાનનો સ્વામી વિગેરે. “ઉચ્ચાદિ” એટલે પોતાના ઉચ્ચ સ્થાને રહ્યો હોય તો દીક્ષ ૧, પોતાની રાશિમાં હોય તો સ્વસ્થ ૨, મિત્રના સ્થાનમાં હોય તો મુદિત ૩, પોતાના વર્ગમાં રહ્યો હોય તો શાંત ૪, પ્રગટ કિરણોને ધારણ કરતો હોય તો શક્ત ૫, પોતાના નીચ સ્થાનને ઉદ્બંધન કરીને પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનની સન્મુખ થયો હોય તો પ્રવૃદ્ધવીર્ય ૬, પોતાના અંશમાં રહ્યો હતો સૌમ્ય ગ્રહોએ જોયેલો હોય તો અધિવીર્ય ૭, સૂર્યથી હણાયેલો હોય તો વિકલ ૮, પોતાના શત્રુના સ્થાનમાં હોય તો લલ ૯, ગ્રહે જીતાયેલો હોય તો પીમ્તિ ૧૦, અને નીચ રાશિમાં રહ્યો હોય તો દીન ૧૧. આ પ્રમાણે લઘ્વે કહેલી ગ્રહોની અગીયાર અવસ્થામાંની શુજ અવસ્થામાં રહેલા સાતમા સ્થાનના સ્વામી, શુક્ર અને સૂર્યે કરીને તે પતિ, સાસુ અને સસરાનું શ્રેય-શુજ થાય છે, અને અન્યથા એટલે આ અવસ્થામાંની અશુજ અવસ્થામાં રહેલા સાતમા સ્થાનના સ્વામી, શુક્ર અને સૂર્યે કરીને અનુક્રમે તે પતિ, સાસુ અને સસરાનું અશ્રેય થાય છે.

તથા—

લગ્નોદિતાંશઃ સ્વેશેન યુતો દૃષ્ટોઽથવા નૃણામ્ ।

તદ્વજ્રામિત્રગઃ સ્ત્રીણામિષ્ટોઽનિષ્ટો વિપર્યયે ॥ ૪૧ ॥

અર્થ—લગ્નનો ઉદિતાંશ જો પોતાના સ્વામીએ યુક્ત અથવા દૃષ્ટ હોય તો તે પુરુષો (વર)ને ઇષ્ટ-શુભ છે. વહી સાતમા સ્થાનમાં રહેલો પણ તેજ પ્રમાણે હોય તો તે સ્ત્રીને ઇષ્ટ-શુભ છે, અને તેથી વિપરીત હોય તો અનિષ્ટ-અશુભ છે.

લગ્નમાં અધિકાર કરેલો જે ઉદયી નવાંશો હોય તે લગ્નોદિતાંશ કહેવાય છે. તે નવાંશાના નામની રાશિ કુંભામાં કોઈ પણ સ્થાને રહી હોય, પરંતુ જો તે પોતાના સ્વામીએ યુક્ત અથવા દૃષ્ટ હોય તો તે લગ્નોદિતાંશ સ્વેશયુતદૃષ્ટ કહેવાય છે. તે પુરુષોને ઇષ્ટ વરને ઇષ્ટ છે. તથા લગ્નમાં રહેલો જેટલામો અંશ ઉદયી છે તેટલામો સાતમા સ્થાનનો અંશ જો પ્રથમનીજ જેમ ઇષ્ટ સ્વેશયુતદૃષ્ટ હોય તો સ્ત્રીને ઇષ્ટ કન્યાને શુભ ફલદાયી છે, પરંતુ તેથી વિપરીત ઇષ્ટ ઉદયી લગ્નાંશ જો સ્વેશયુતદૃષ્ટ ન હોય તો પતિનું મરણ થાય છે, અને તેટલામો સાતમા સ્થાનનો અંશ જો સ્વેશયુતદૃષ્ટ ન હોય તો વહુનું મરણ થાય છે.

અહીં તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે.—આ એક ઉદય અને અસ્તનો પ્રકાર છે. તે વિષે યતિવદ્ધનમાં કહ્યું છે કે—

“લગ્નોદિતે તત્પ્રજુણા નવાંશે, દૃષ્ટે યુતે વોદયશુદ્ધિરુક્તા ।

તત્સપ્તમાંશે તુ કલત્રજાજિ, સ્વસ્વામિનૈવં કથિતાસ્તશુદ્ધિઃ ॥ ૧ ॥”

“લગ્નનો ઉદયી નવાંશો જો તેના સ્વામીએ દૃષ્ટ અથવા યુક્ત હોય તો તે ઉદયશુદ્ધિ કહી છે, અને સ્ત્રીના (સાતમા) સ્થાનને જનનારો તેનો સાતમો અંશ પોતાના સ્વામીએ દૃષ્ટ કે યુક્ત હોય તો તે અસ્તશુદ્ધિ કહી છે.” અહીં “તત્સપ્તમાંશે” તેનો સાતમો અંશ એમ જે કહ્યું છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—લગ્નમાં જેટલામો અંશ ઉદય પામેલો હોય તેટલામો કલત્ર (સ્ત્રી) નામના સાતમા સ્થાનનો અંશ લગ્નના ઉદિતાંશથી ગણીએ તો સાતમોજ થાય છે. આ એક પ્રકારની ઉદયશુદ્ધિ અને અસ્તશુદ્ધિની રીત છે, અને વીજી રીત આગળ કહેશે, અને તે ઉદયાસ્તશુદ્ધિના વન્ને પ્રકારો વિવાહના લગ્નમાં અવશ્ય ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

વહી જાસ્કર નામના આચાર્ય તો તેટલામો (જેટલામો લગ્નોદિતાંશ હોય તેટલામો) પાંચમા સ્થાનમાં રહેલો પુત્ર નવાંશો પણ સ્વેશયુતદૃષ્ટ હોવો જોઈએ એમ જ્ઞે છે. તે કહે છે કે—

“નાથાયુક્તેક્ષિતા લગ્નજાર્યાપુત્રનવાંશકાઃ ।

કમાત્ પુંસ્ત્રીસુતાન્ મન્તિ ન મન્તિ યુતવીક્ષિતાઃ ॥ ૧ ॥”

“લગ્નના, સ્ત્રીના (સાતમા સ્થાનના) અને પુત્રના (પાંચમા સ્થાનના) નવાંશો પોત-

પોતાના સ્વામીએ યુક્ત કે દષ્ટ ન હોય તો તે અનુક્રમે પુરુષ (વર)ને, વહુને અને પુત્રને હાળે છે, પરંતુ જો યુક્ત કે દષ્ટ હોય તો તે તેડને હાળતા નથી.”

હવે નવ શ્લોકવર્મે સર્વ કાર્યમાં સાધારણ એવા ગ્રહસંસ્થારૂપ શુજાશુજ યોગોને કહે છે.—

લાજેઽકારૌ શુજા ધર્મે શ્રીવત્સો યદ્યરૌ શનિઃ ૧ ।

અર્ધેન્દુવિક્રમે મન્દો રવિર્લાજે રિપૌ કુજઃ ૨ ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—જો અગીયારમા સ્થાનમાં રવિ અને મંગલ હોય, નવમા સ્થાનમાં શુજ ગ્રહો (સૌમ્ય ગ્રહો) હોય અને ઢાઠા સ્થાનમાં શનિ હોય તો તે શ્રીવત્સ યોગ કહેવાય છે. ૧. અહીં “યદ્યરૌ” એટલે “જો અરિ (શત્રુ) સ્થાનમાં” એમ “જો” શબ્દ લક્ષવાનું આ તાત્પર્ય છે.—જે જે ગ્રહો જે જે સ્થાને નિયમિત કર્યા છે તે તે ગ્રહો તે તે સ્થાનેજ હોવા જોઈએ, અને બીજા ગ્રહો ગમે તે સ્થાને હોય તોપણ આ યોગ થાય છે. એ પ્રમાણે સર્વ યોગોમાં જેમ સંજવે તેમ જાણવું. વિક્રમ (૩) સ્થાનમાં શનિ હોય, લાજ (૧૧) સ્થાનમાં રવિ હોય અને રિપુ (૬) સ્થાનમાં મંગલ હોય તો બીજો અર્ધેન્દુ નામનો યોગ થાય છે. ૨.

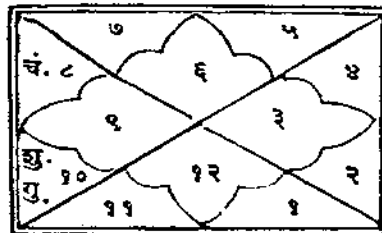
શંખઃ શુજગ્રહૈર્વન્ધુધર્મકર્મસ્થિતૈર્જવેત્ ૩ ।

ધ્વજઃ સૌમ્યૈર્વિલગ્નસ્થૈઃ કૂરૈશ્ચ નિધનાશ્રિતૈઃ ૪ ॥ ૪૩ ॥

ગુરુધર્મે વ્યયે શુક્રો લગ્ને ક્ષત્રેત્તદા ગજઃ ૫ ।

કન્યાલગ્નેઽલિગે ચન્દ્રે હર્ષઃ શુક્રેજ્યયોર્મૃગે ૬ ॥ ૪૪ ॥

અર્થ—વંધુ (૪) સ્થાનમાં, ધર્મ (૯) સ્થાનમાં અને કર્મ (૧૦) સ્થાનમાં શુજ ગ્રહો રહ્યા હોય તો શંખ યોગ થાય છે. ૩. લગ્નમાં સૌમ્ય ગ્રહો રહ્યા હોય અને નિધન (૮) સ્થાનમાં કૂર ગ્રહો રહ્યા હોય તો ધ્વજ યોગ થાય છે. ૪. ધર્મ (૯) સ્થાનમાં ગુરુ રહ્યો હોય, વ્યય (૧૨) સ્થાનમાં શુક્ર હોય અને લગ્નમાં બુધ હોય તો ગજ યોગ થાય છે. ૫. કન્યા રાશિનું લગ્ન હોય, અને વૃશ્ચિક (૮) રાશિમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય, તથા મકર રાશિમાં શુક્ર અને ગુરુ રહેલા હોય તો હર્ષ યોગ થાય છે. ૬. અહીં હર્ષ યોગમાં કન્યા લગ્નનો નિયમ કરવાથી એવું જણાવે છે કે બીજા યોગોમાં લગ્નનો કાંઈ પણ નિયમ નથી. હર્ષ યોગની સ્થાપના નીચે પ્રમાણે.—

धनुरष्टमगैः सौम्यैः पापैर्व्ययगतैर्जवेत् ७ ।

कुठारो जार्गवे षष्ठे धर्मस्थेऽर्के शनौ व्यये ८ ॥ ४५ ॥

मुशलो (लं) बन्धुगे जौमे शनावन्त्येऽष्टमे विधौ ९ ।

चक्रं च प्राचि चक्रार्धे चन्द्रात्पापशुजैः क्रमात् १० ॥ ४६ ॥

अर्थ—आठमा स्थानमा सौम्य ग्रहो रह्या होय, अने बारमा स्थानमा पाप ग्रहो रह्या होय तो धनुष योग आय ठे. ७. ठठा स्थाने शुक्र होय, धर्म (९) स्थाने सूर्य होय अने बारमे स्थाने शनि होय तो कुठार योग आय ठे. ८. बंधु (४) स्थाने मंगल होय, बारमे स्थाने शनि होय अने आठमे स्थाने चंद्र होय तो मुशल योग आय ठे. ९. चंद्र (कुंरुळी) ना पूर्व अर्ध जागमां प्रथम चंद्र अने त्यारपठी पाप ग्रह अने शुक्र ग्रह एवा क्रमशी चंद्र योग आय ठे. १०. एटखे के लक्ष्मना जेटला नवांशो उदित होय तेटला दशमा स्थानना नवांशोनी पठी प्रदक्षिणाने क्रमे गमन करतां (जतां) चोथा स्थानना तेटलाज अंशो सुधी चक्र (कुंरुळी) नो पूर्वार्ध कहेवाय ठे. ते पूर्वार्धमां प्रथम चंद्र मूकवो, अने त्यारपठीनां स्थानोमां प्रथम पाप ग्रह अने त्यारपठीना स्थानमां शुक्र ग्रह मूकवो. ए अनुक्रमे ग्रहोनी संस्थाने विषे चक्र योग आय ठे. चक्र योगनी स्थापना—

कूर्मः पुत्रा ५ र्थ २ रन्ध्रा ८ न्त्ये १२ प्वारमन्देन्दुजास्करैः ११

वापी पापैस्तु केन्द्रस्थै १२ र्योगाः स्युर्द्वादशेत्यमी ॥ ४७ ॥

अर्थ—पांचमा स्थानमा मंगल, बीजा स्थाने शनि, आठमा स्थाने चंद्र अने बारमा स्थाने सूर्य होय तो कूर्म योग आय ठे. आ प्रमाणे आ कूर्म योगमां स्थानोना अने ग्रहोना अनुक्रम जाणवो. ११. तथा केन्द्रमां पाप ग्रहो रह्या होय तो वापी नामनो योग आय ठे. १२. आ रीते आ बार योगो आय ठे.

रत्नमालामां गज विगेरे चार योगोनं लक्षण आ प्रमाणे कह्यं ठे.—

“तनुनवजवगैः क्रमेण योगो, बुधविबुधार्चितपङ्कुजिर्गजः स्यात् १ ।

व्ययरिपुहिबुकेषु वक्रशुक्रद्युमणिसुतैः क्रमशः कुठार एषः २ ॥ १ ॥

રવિકવિરવિજેન્દ્રજિઃ ક્રમેણ, વ્યયધનપદ્ધનિધનેષુ કૂર્મ એષઃ ૩ ।

વ્યયનિધનતનૂષુ મન્દચન્દ્રારુણકિરણૈર્મુશલં જગુર્મુનીન્દ્રાઃ ૪ ॥ ૨ ॥”

“પહેલા સ્થાનમાં બુધ, નવમા સ્થાનમાં ગુરુ અને અગીયારમા સ્થાનમાં પંગુ (શનિ) રહ્યો હોય તો ગજ યોગ થાય છે. ૧. બારમા સ્થાનમાં શનિ, ઢાઠા સ્થાનમાં શુક્ર અને ચોથા સ્થાનમાં બુધ રહ્યો હોય તો કુઠાર યોગ થાય છે. ૨. બારમા સ્થાનમાં સૂર્ય, વીજા સ્થાનમાં શુક્ર, ઢાઠા સ્થાનમાં શનિ અને આઠમા સ્થાનમાં ચંદ્ર હોય તો કૂર્મ યોગ થાય છે. ૩. બારમા સ્થાનમાં શનિ, આઠમા સ્થાનમાં ચંદ્ર અને પહેલા સ્થાનમાં સૂર્ય હોય તો મુશલ યોગ થાય છે. ૪. એમ મુનીંદ્રો કહે છે.”

एन्यः श्रीवत्सपूर्वाः पद् पूर्व सवेषु कर्मसु ।

श्रेयस्तमा धनुर्मुख्यास्त्वन्यथा स्युः षरुत्तरे ॥ ४७ ॥

અર્થ—આ વારે યોગમાંના શ્રીવત્સાદિક પહેલા ઢ યોગો સર્વ કાર્યમાં અત્યંત શુભ છે, અને ધનુષ વિગેરે બાકીના ઢ યોગો અન્યથા એટલે અત્યંત અશુભ છે. વિશેષ આ પ્રમાણે છે.—

“उदयधमगे मर्म १ नवपंचमि क्रूरकंटकं ज्ञेयं २ ।

दसमचउत्थे सध्वं ३ क्रूरा उदयस्थितं विदं ४ ॥ १ ॥

मम्मदोसेण मरणं कंटकदोसेण कुलक्खउं होइ ।

सध्वेण रायसत्तू विदे पुत्तं विणासेइ ॥ २ ॥”

“ક્રૂર ગ્રહો પહેલે અને આઠમે સ્થાને રહ્યા હોય તો મર્મ નામનો દોષ થાય છે. ૧. નવમે અને પાંચમે સ્થાને રહ્યા હોય તો ક્રૂરકંટક કહ્યો છે. ૨. દશમે અને ચોથે સ્થાને રહ્યા હોય તો શઘ્ય થાય છે. ૩. અને પહેલે તથા સાતમે સ્થાને રહ્યા હોય તો ઝિઝ દોષ થાય છે. ૪. મર્મ દોષે કરીને પોતાનું મરણ થાય છે, કંટક દોષે કરીને કુલનો હાથ થાય છે, શઘ્ય દોષે કરીને રાજા શત્રુરૂપ થાય છે, અને ઝિઝ દોષ હોય તો પુત્રનો વિનાશ થાય છે” એમ પૂર્ણજ્ઞ કહે છે.

आनन्द १ जीव २ नन्दन ३ जीमूत ४ जय ५ स्थिरा ६ मृता ७ योगाः ।

इगुरुसितैः प्रत्येकं द्विकत्रिकैश्चापि लग्नगतैः ॥ ४८ ॥

અર્થ—બુધ, ગુરુ અને શુક્ર એ દરેક દરેક, બધે અને ત્રણે લગ્નમાં રહ્યા હોય તો તેણે કરીને અનુક્રમે આનંદ ૧, જીવ ૨, નંદન ૩, જીમૂત ૪, જય ૫, સ્થિર ૬ અને અમૃત ૭, એ સાત યોગ થાય છે.

લગ્નમાં રહેલા દરેક બુધ, ગુરુ અને શુક્રે કરીને અનુક્રમે આનંદાદિક ત્રણ યોગ થાય છે, (એટલે કે લગ્નમાં બુધ હોય તો આનંદ ૧, ગુરુ હોય તો જીવ ૨, અને શુક્ર હોય

તો નંદન ૩ યોગ આય છે,) લગ્નમાં બુધ અને ગુરુ રહ્યા હોય તો જીમૂત ૪ યોગ આય છે, બુધ અને શુક્ર હોય તો જય ૫ યોગ આય છે, ગુરુ અને શુક્ર હોય તો સ્થિર ૬ યોગ આય છે, તથા લગ્નમાં બુધ, ગુરુ અને શુક્ર ત્રણે રહ્યા હોય તો અમૃત ૭ યોગ આય છે. અહીં બિંકનો અર્થ વહે અને ત્રિકનો અર્થ ત્રણ આય છે.

યોગા યથાર્થનામાનઃ સર્વેષૂત્તમકર્મસુ ।

ऐश्वर्यराज्यसाम्राज्यविधातारः क्रमादमी ॥ ૫૦ ॥

અર્થ—આ સાતે યોગો સર્વ ઉત્તમ કાર્યમાં યથાર્થ નામવાળા હોવાથી શુભ છે, તથા આ યોગો અનુક્રમે ઐશ્વર્ય, રાજ્ય અને સામ્રાજ્યને કરનારા છે. રાજાઈને જે શાસન કરે તે સમ્રાટ્ કહેવાય છે, તેથી સામ્રાજ્યનો અર્થ ચક્રવર્તીપણું આય છે. અનુક્રમે ઐશ્વર્યાદિકને કરનારા છે એટલે કે એક એક ગ્રહવાળો યોગ હોય તો ઐશ્વર્ય આપે, વહે ગ્રહનો યોગ હોય તો રાજ્ય આપે, અને ત્રણે ગ્રહનો યોગ હોય તો સામ્રાજ્ય આપે. આ રીતે સર્વ (૧૨-૪-૭) મળીને ત્રેવીશ યોગ આય છે.

હવે પ્રતિષ્ઠાના લગ્નમાં રેલાને આપનારી ગ્રહસંસ્થા કહે છે.—

પ્રતિષ્ઠાયાં શ્રેષ્ઠો રવિરુપચયે ૩-૬-૧૦-૧૧ શીતકિરણઃ,

સ્વધર્માલ્યે તત્ર ૨-૩-૬-૯-૧૦-૧૧ ક્ષિતિજરવિજૌ ત્ર્યાયરિપુગૌ ૩-૧૧-૬ ।

બુધસ્વર્ગ્યાચાર્યૌ વ્યયનિધનવર્જૌ ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૯-૧૦-૧૧ ભૃગુસુતઃ,

સુતં યાવદ્ભગાન્નવમદશમાયેષ્વપિ તથા ૧-૨-૩-૪-૫-૯-૧૦-૧૧ ॥ ૫૧ ॥

અર્થ—પ્રતિષ્ઠામાં સૂર્ય જો ઉપચય (૩-૬-૧૦-૧૧) સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે. ચંદ્ર ધન (૨) અને ધર્મ (૯) સ્થાન સહિત પૂર્વનાં સ્થાનોમાં (૨-૩-૬-૯-૧૦-૧૧) રહ્યો હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે. મંગલ અને શનિ ત્રિ, આય અને રિપુ (૩-૧૧-૬) સ્થાનમાં શ્રેષ્ઠ છે. બુધ અને ગુરુ વ્યય (૧૨) તથા નિધન (૭) એ બે સ્થાન સિવાય બાકીનાં (૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૯-૧૦-૧૧) સ્થાનોમાં શ્રેષ્ઠ છે. તથા શુક્ર લગ્નથી સુત (પાંચમા) જવન સુધી (૧-૨-૩-૪-૫) તથા નવમા, દશમા અને અગીયારમા સ્થાને રહેલો શ્રેષ્ઠ છે.

વહી ત્રિવિક્રમે જંગ દેનારા ગ્રહો આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—

“લગ્નમૃત્યુસુતાસ્તેષુ પાપા રન્ધ્રે શુજાઃ સ્થિતાઃ ।

ત્યાજ્યા દેવપ્રતિષ્ઠાયાં લગ્નષષ્ટાઙ્ગઃ શશી ॥ ૧ ”

આ૦ ૪૪

“પાપ ગ્રહો એટલે રવિ, મંગલ, શનિ અને રાહુ જો પહેલા, આઠમા, પાંચમા અને સાતમા સ્થાનમાં રહ્યા હોય, શુક્ર ગ્રહો આઠમા સ્થાનમાં રહ્યા હોય, અને ચંદ્ર પહેલા, ઢાંચા કે આઠમા સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો આ રીતની ગ્રહસંસ્થા દેવની પ્રતિષ્ઠામાં તજવા યોગ્ય છે.” આથી કરીને એક પણ ગ્રહ જંગ દેનારા સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો રેખાંશ કરીને અધિક એવા પણ લગ્નને વિષે પ્રતિષ્ઠા કરવી નહીં, પરંતુ જંગ દેનાર સ્થાન એક પણ ન હોય અને કેટલાક ગ્રહો ઇષ્ટ હોય તથા કેટલાક ગ્રહો અનિષ્ટ હોય તોપણ રેખાંશ કરીને અધિક એવા લગ્નને વિષે પ્રતિષ્ઠા કરવી. વઢી કેટલાક આચાર્યોએ “ઢાંચો ચંદ્ર પ્રતિષ્ઠામાં રેખા આપનાર છે” એમ કહ્યું છે, તે અમુક પ્રકારના યોગને આશ્રીનેજ કહ્યું છે, અન્યથા પ્રકારે તે રેખા આપનાર યતો નથી એમ જાણવું. આ પ્રમાણે ત્રિવિક્રમશતકની ટીકામાં કહ્યું છે.

વઢી નારચંદ્રમાં તો ઉત્તમ ૧, મધ્યમ ૨, વિમધ્યમ ૩ અને અધમ ૪ એ રીતે ગ્રહોની ચાર જંગી કહી છે. તે આ પ્રમાણે.—

“ત્રિરિપા ૧ વાસુતલ્લે ૨ સ્વત્રિકોણકેન્દ્ર ૩ વિરૈસ્મરેડ્રા ૪ મ્યર્થે ૫ ।

લાજે ૬ કૂર ૧ બુધા ૨ ચિંત ૩ જૃગુ ૪ શશિ ૫ સર્વે ૬ ક્રમેણ શુજાઃ ॥ ૧ ॥”

“કૂર ગ્રહો (રવિ, મંગલ, શનિ, રાહુ) ત્રીજે તથા ઢાંચે સ્થાને શુજ છે. બુધ પહેલેથી સુત સ્થાન સુધી (૧-૨-૩-૪-૫) તથા સ્વ (૧૦) સ્થાનમાં શુજ છે. ગુરુ સ્વ (૨), ત્રિકોણ (૯-૫) અને કેન્દ્ર (૧-૪-૭-૧૦) સ્થાનમાં શુજ છે. શુક્ર ઉપરનાં સાત સ્થાનો (૨-૯-૫-૧-૪-૭-૧૦)માંથી ધન (૨) અને સ્મર (૭) સ્થાન રહિત એટલે ૯-૫-૧-૪-૧૦ એ પાંચ સ્થાનોમાં શુજ છે. ચંદ્ર અગ્નિ (૩) અને અર્થ (૨) સ્થાનોમાં શુજ છે. તથા સર્વે ગ્રહો લાજ (૧૧) સ્થાનમાં શુજ છે.” વઢી

“લેડર્કઃ કેન્દ્રારિધર્મેષુ શશી જ્ઞોડરિનવાસ્તગઃ ।

ષષ્ટેજ્યઃ સ્વત્રિગઃ શુક્રો મધ્યમાઃ સ્થાપનક્રમે ॥ ૨ ॥

આરેન્દર્કઃ સુતેડસ્તારિરિષ્યે શુક્રસ્ત્રિગો ગુરુઃ ।

વિમધ્યમાઃ શનિર્ધીલે સર્વે શેષેષુ નિન્દિતાઃ ॥ ૩ ॥ ”

“દશમે સ્થાને રહેલો સૂર્ય, કેન્દ્ર (૧-૪-૭-૧૦), અરિ (૬) અને ધર્મ (૯) સ્થાને રહેલો ચંદ્ર, ઢાંચે, સાતમે અને નવમે સ્થાને બુધ હોય, ઢાંચે સ્થાને ગુરુ હોય, શુક્ર ત્રીજે કે ત્રીજે સ્થાને હોય તો તે પ્રતિષ્ઠાને સમયે મધ્યમ છે. મંગલ, ચંદ્ર અને સૂર્ય પાંચમે સ્થાને રહ્યા હોય, શુક્ર ઢાંચે, સાતમે કે વારમે સ્થાને હોય, ગુરુ ત્રીજે સ્થાને હોય, શનિ પાંચમે કે દશમે સ્થાને હોય તો તે વિમધ્યમ જાણવા. શેષ સ્થાનોમાં સર્વે ગ્રહો અધમ છે.”

प्रतिष्ठाने विषे ग्रहसंस्थानो यंत्र.

	उत्तम.	मध्यम.	विमध्यम.	अधम.
रवि	३-६-११	१०	५	१-२-४-७-८-९-१२
बुध	२-३-११	१-४-६-७-९-१०	५	८-१२
शुक्र	३-६-११	०	५	१-२-४-७-८-९-१०-१२
मंगल	१-२-३-४-५-६-७-८-९-१०-११	६-७-९	०	८-१२
बुध	१-२-४-५-६-७-८-९-१०-११	६	३	८-१२
शुक्र	१-४-५-६-७-८-९-१०-११	२-३	६-७-१२	८
मंगल	३-६-११	०	५-१०	१-२-४-७-८-९-१२
रा.के.	३-६-११	२-४-५-६-७-८-९-१०-१२	०	१-७

पूर्णचक्र ग्रहसंस्थाना फलने आ प्रमाणे कहे ठे.—

“प्रासादजंग १ हानी २ धनं ३ स्वजन ४ पुत्रपीर ५ रिपुघाताः ६ ।

स्त्रीमृति ७ मृति ८ धर्मगमाः ९ सुख १० र्द्धि ११ शोका १२ स्तनोः प्रचृति सूर्यात् ॥ १ ॥”

“प्रतिष्ठा लग्नमां जो सूर्य पहेले स्थाने रह्यो होय तो प्रासादनो नाश आय १, बीजे होय तो हानि आय २, त्रीजे होय तो धन मळे ३, चोथे होय तो स्वजनने पीर आय ४, पांचमे होय तो पुत्रपीर आय ५, षष्ठे होय तो शत्रुनो नाश आय ६, सातमे होय तो स्त्रीनुं मरण आय ७, आठमे होय तो पोतानुं मरण आय ८, नवमे होय तो धर्मनो नाश आय ९, दशमे होय तो सुख मळे १०, अगीयारमे होय तो रुद्धि मळे ११ अने बारमे होय तो शोक आय १२.”

“कर्तृविनाश १ धनागम २ सौजाग्य ३ चन्द्र ४ दैन्य ५ रिपुविजयाः ६ ।

शशिनोऽसुख ७ मृति ८ विघ्ना ९ नृपपूजा १० विषय ११ वसुहानी १२ ॥ २ ॥”

“बुध पहेले स्थाने होय तो प्रतिष्ठा करनारनो नाश आय १, बीजे होय तो धननी प्राप्ति आय २, त्रीजे होय तो सौजाग्य आय ३, चोथे होय तो युद्ध आय ४, पांचमे होय तो दीनता आय ५, षष्ठे होय तो शत्रुनो जय आय ६, सातमे होय तो असुख आय ७, आठमे होय तो मरण आय ८, नवमे होय तो विघ्न आय ९, दशमे होय तो राजाश्री सन्मान मळे १०, अगीयारमे होय तो विषयविकारनी हानि आय ११ अने बारमे होय तो धननी हानि आय १२.”

“दहनं १ सुरगृहजंगो २ जल्लाजो ३ रोग ४ पुत्रशस्त्रमृती ५ ।

रिपु ६ नारी ७ स्वजन ८ गुणचंद्रशा ९ रोगा १० र्थ ११ हानयो १२ जौमात् ॥ ३ ॥”

“मंगल पहेले स्थाने होय तो प्रासाद बळी जाय १, बीजे होय तो देवनो प्रासाद जांगी जाय २, त्रीजे होय तो पृथ्वीनो दाज आय ३, चोथे होय तो रोग आय ४,

પાંચમે હોય તો પુત્રનું શસ્ત્રથી મરણ થાય ૫, ઢંઢે હોય તો શત્રુનો નાશ થાય ૬, સાતમે હોય તો સ્ત્રીનો નાશ થાય ૭, આઠમે હોય તો સ્વજનનો નાશ થાય ૮, નવમે હોય તો ગુણનો નાશ થાય ૯, દશમે હોય તો રોગ થાય ૧૦, અગીયારમે હોય તો ધનની પ્રાપ્તિ થાય ૧૧ અને બારમે હોય તો હાનિ થાય ૧૨.”

“ચિરમહિમ ૧ ધન ૨ રિપુદ્વ્ય ૩ સુખ ૪ સુત ૫ પરિપન્થિમરણ ૬ વરકન્યાઃ ૭ ।

શશિજેન સૂરિમૃત્યુ ૮ વસુ ૯ કર્મા ૧૦ જરણ ૧૧ રૈનાશાઃ ૧૨ ॥ ૪ ॥”

“બુધ પહેલે સ્થાને હોય તો (પ્રતિમાનો) ઘણા કાઠ સુધી મહિમા રહે ૧, બીજે હોય તો ધનનો લાજ થાય ૨, ત્રીજે હોય તો શત્રુનો દ્વ્ય થાય ૩, ચોથે હોય તો સુખ મળે ૪, પાંચમે હોય તો પુત્રપ્રાપ્તિ થાય ૫, ઢંઢે હોય તો શત્રુનો નાશ થાય ૬, સાતમે હોય તો શ્રેષ્ઠ સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ થાય ૭, આઠમે હોય તો આચાર્યનું મરણ થાય ૮, નવમે હોય તો ધન મળે ૯, દશમે હોય તો કાર્યસિદ્ધિ થાય ૧૦, અગીયારમે હોય તો આજૂષણ મળે ૧૧ અને બારમે હોય તો ધનનો નાશ થાય ૧૨.”

“કીર્તિ ૧ વૃદ્ધિઃ ૨ સૌખ્યં ૩ રિપુનાશઃ ૪ સુતસુખં ૫ સ્વજનશોકઃ ૬ ।

સ્ત્રીસુખ ૭ ગુરુમૃતિ ૮ ધન ૯ લાજ ૧૦ ક્ષયો ૧૧ હાનિ ૧૨ રમરગુરોઃ ॥ ૫ ॥”

“ગુરુ પહેલે સ્થાને હોય તો કીર્તિ વધે ૧, બીજે સ્થાને હોય તો વૃદ્ધિ થાય ૨, ત્રીજે હોય તો સુખ મળે ૩, ચોથે હોય તો શત્રુનો નાશ થાય ૪, પાંચમે હોય તો પુત્રનું સુખ મળે ૫, ઢંઢે હોય તો સ્વજનનો શોક થાય ૬, સાતમે હોય તો સ્ત્રીનું સુખ મળે ૭, આઠમે હોય તો ગુરુનું મરણ થાય ૮, નવમે હોય તો ધન મળે ૯, દશમે હોય તો લાજ થાય ૧૦, અગીયારમે હોય તો ક્ષય પ્રાપ્ત થાય ૧૧ અને બારમે હોય તો હાનિ (મરણ) થાય ૧૨.”

“સિદ્ધિ ૧ ધન ૨ માન ૩ તેજઃ ૪ સ્ત્રીસુખ ૫ હુક્કીર્તયઃ ૬ સુતાપ્તિ યુતા ।

ચૈત્યાદિસર્વહાનિ ૭ શ્વાસુખ ૮ મિતરેષુ ૯-૧૦-૧૧-૧૨ પૂજ્યતા શુક્રાત્ ॥ ૬ ॥”

“શુક્ર પહેલે સ્થાને હોય તો કાર્યસિદ્ધિ થાય ૧, બીજે હોય તો ધન મળે ૨, ત્રીજે હોય તો માન પામે ૩, ચોથે હોય તો તેજ વધે ૪, પાંચમે હોય તો સ્ત્રીનું સુખ મળે ૫, ઢંઢે હોય તો અપયશ મળે ૬, સાતમે હોય તો પુત્રની પ્રાપ્તિ તથા ચૈત્ય વિગેરે સર્વનો વિનાશ થાય ૭, આઠમે હોય તો અસુખ થાય ૮ તથા નવમે, દશમે, અગીયારમે કે બારમે હોય તો પૂજ્યપણું પ્રાપ્ત થાય.”

“પૂજા ૧ કર્તૃવિઘાત ૨ જૂરિવિજિવ ૩ પ્રાસાદવન્ધુદ્વ્યાઃ ૪,

પુત્રાદ્દેમ ૫ વિપદરોગવિલય ૬ જ્ઞાતિપ્રિયાવ્યાપદઃ ૭ ।

ગોત્રપ્રાણવિપત્તિ ૮ પાતકપરિશ્વક્ષૌ ૯ ચ કાર્યક્ષતિઃ ૧૦,

કાન્તાકાશ્ચનરક્ષજીવિતધનં ૧૧ મન્દેન માન્દ્યોદયઃ ૧૨ ॥ ૭ ॥”

“शनि पहेले स्थाने होय तो (प्रतिमानी) पूजानो नाश आय १, बीजे होय तो प्रतिष्ठा करनारनो नाश आय २, त्रीजे होय तो घणो वैजव प्राप्त आय ३, चोथे होय तो प्रासाद अने बंधुनो नाश आय ४, पांचमे होय तो पुत्रनुं अकट्याण (मरण) आय ५, षष्ठे होय तो शत्रु अने रोगनो नाश आय ६, सातमे होय तो ज्ञाति (सगा संबंधी) अने स्त्रीनुं मरण आय ७, आठमे होय तो गोत्रना (पित्राज्ञा) प्राणनो नाश आय ८, नवमे होय तो पाप कर्म बंधाय ९, दशमे होय तो कार्यनी हानि आय १० अगीयारमे होय तो स्त्री, सुवर्ण, रत्न, जीवित अने धननी प्राप्ति आय ११ तथा बारमे होय तो मांदगीनो उदय आय १२.”

“सकलकुंभलिकासु विधुंतुदः, शनिसमानफलो हि विचार्यताम् ।”

“सर्वं लग्नकुंभलीजमां राहुने शनिनी जेवा फळवाळो जाणवो.”

बळी लल्ल तो आ प्रमाणे कहे ठे.—

“बलवति सूर्यस्य सुते बलहीनेऽङ्गारके बुधे चैव ।

मेषवृषस्थे सूर्ये कृपाकरेऽर्चाहती स्थाप्या ॥ १ ॥”

“सूर्यनो पुत्र (शनि) बळवान् होय, मंगळ अने बुध बळहीन होय अने मेष तथा वृष राशिमां सूर्य तथा चंद्र रह्या होय त्यारे अरिहंतनी प्रतिमानी स्थापना करवी.” अहीं “मेषवृषस्थे”ने बदले केटलाएक आचार्यो “मेषमृगस्थे” एटले “मेष अने मृग राशिमां” एम कहे ठे.

“बलहीने त्रिदशगुरौ बलवति जौमे त्रिकोणसंस्थे वा ।

असुरगुरौ चायस्थे महेश्वरार्चा प्रतिष्ठाप्या ॥ २ ॥”

“गुरु बळहीन होय, मंगळ बळवान् होय अथवा त्रिकोणमां रह्यो होय तथा शुक्र अगीयारमे स्थाने रह्यो होय त्यारे महेश्वर (महादेव)नी प्रतिमा स्थापन करवी.”

“बलहीने त्वसुरगुरौ बलवति चन्द्रात्मजे बिलग्ने वा ।

त्रिदशगुरावायस्थे स्थाप्या ब्राह्मी तथा प्रतिमा ॥ ३ ॥”

“शुक्र बळहीन होय, चंद्रनो पुत्र (बुध) बळवान् होय अथवा लग्नमां रह्यो होय तथा गुरु अगीयारमे स्थाने रह्यो होय त्यारे ब्रह्मानी प्रतिमा स्थापन करवी.”

“शुक्रोदये नवम्यां बलवति चन्ध्रे कुजे गगनसंस्थे ।

त्रिदशगुरौ बलयुक्ते देवीनां स्थापयेदर्चाम् ॥ ४ ॥”

“नवमीने दिवसे शुक्रनो उदय होय, चंद्र बळवान् होय, मंगळ दशमे स्थाने रह्यो होय अने गुरु बळवान् होय त्यारे देवीनी प्रतिमा स्थापवी.”

“बुधलग्ने जीवे वा चतुष्टयस्थे जृगौ हिवुकसंस्थे ।

वासवकुमारयहेन्दुजास्कराणां प्रतिष्ठा स्यात् ॥ ५ ॥”

“બુધ લગ્નમાં રહ્યો હોય, અથવા ગુરુ ચતુષ્થય (૧-૪-૭-૧૦) સ્થાનમાં રહ્યો હોય અને શુક્ર હિબુક (૪) સ્થાનમાં રહ્યો હોય ત્યારે ઇન્દ્ર, કાર્તિકસ્વામી, યદુ, ચંદ્ર અને સૂર્યની પ્રતિષ્ઠા કરવી.”

“યસ્ય ગ્રહસ્ય યો વર્ગસ્તેન યુક્તે નિશાકરે ।

પ્રતિષ્ઠા તસ્ય કર્તવ્યા સ્વસ્વવર્ગોદયેऽપિ વા ॥ ૬ ॥”

“જે ગ્રહનો જે વર્ગ હોય તે વર્ગે કરીને યુક્ત ચંદ્ર હોય ત્યારે તે ગ્રહની પ્રતિષ્ઠા કરવી, અથવા પોતપોતાના વર્ગનો ઉદય હોય ત્યારે કરવી.”

“અસ્માકાલાઙ્ગષ્ટાસ્તે કારકસૂત્રધારકર્તૃણામ્ ।

ક્લયમરણબંધનામયવિવાદશોકાદિકર્તારઃ ॥ ૭ ॥”

“આ ઉપર કહેલા સમયથી રહિત કાળે પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તો તે તેદેવો કરાવનાર, સુધાર અને કરનારના ક્લય, મરણ, બંધન, વ્યાધિ, વિવાદ અને શોક વિગેરેને કરનારા થાય છે.”

વિશેષ એ છે જે—રેખા આપનારા દરેક ગ્રહોએ કરીને સર્વ કાર્યોમાં વીશ વિશોપક-વાલું લગ્ન થાય છે. તે આ પ્રમાણે.—

“અશ્લુષ્ઠ વિસા રવિણો પણ સસિણો તિન્નિ હુંતિ તહ ગુરુણો ।

દો દો બુદ્ધસુકાણં સઘ્ના સણિજોમરાહૂણં ॥ ૧ ॥”

“સૂર્યના સામા ત્રણ વસા, ચંદ્રના પાંચ વસા, ગુરુના ત્રણ, બુધના તથા શુક્રના બે અને શનિ, મંગલ તથા રાહુના દોઢ દોઢ વસા હોય છે.” આ સર્વ મઢીને વીશ વસા પદલે વિશોપક થાય છે.”

હવે પ્રતિષ્ઠાના લગ્નમાં વિશેષ કહે છે.

બલહીનાઃ પ્રતિષ્ઠાયાં રવીન્દુગુરુજાર્ગવાઃ ।

ગૃહેશ ૧ ગૃહિણી ૨ સૌર્ય ૩ સ્વાનિ ૪ હન્યુર્યથાક્રમમ્ ॥ ૫૨ ॥

અર્થ—જો પ્રતિષ્ઠામાં સૂર્ય, ચંદ્ર, ગુરુ અને શુક્ર બલહીન હોય તો તેહ અનુક્રમે ઘરના સ્વામીને, તેની સ્ત્રીને, સુખને તથા ધનને હાણે છે, પદલે કે સૂર્ય બલહીન હોય તો ઘરના સ્વામીનો નાશ થાય છે, ચંદ્ર બલહીન હોય તો તેની સ્ત્રીનો નાશ થાય છે વિગેરે. અહીં બલહીન પદલે પહેલાં અઢાર પ્રકારે અથવા નવ પ્રકારે ગ્રહોની નિર્બલતા કહી છે તે જાણવી. અથવા તો નીચ, ક્રૂર ગ્રહે યુક્ત કે અસ્ત પામેલો જે ગ્રહ હોય તે નિર્બલજ કહ્યો છે.

તથા—

તનુ ૧ બન્ધુ ૪ સુત ૫ દૂત ૭ ધર્મેષુ ૯ તિમિરાન્તકઃ ।

સકર્મસુ ૧૦ કુજાર્કી ચ સંહરન્તિ સુરાલયમ્ ॥ ૫૩ ॥

अर्थ—पहेला, चोथा, पांचमा, सातमा के नवमा स्थानमां जो सूर्य रह्यो होय अने उपरनां (पांच) स्थानोमां के दशमा स्थानमां मंगळ के शनि रह्यो होय तो ते देवालयनो नाश करे ठे.

हवे सर्व कार्यमां शुभ ग्रहोनी शक्ति तथा तेना फलने कहे ठे.—

सौम्यवाक्पतिशुक्राणां य एकोऽपि बलोत्कटः ।

क्रूरैर्युक्तः केन्द्रस्थः सद्योऽरिष्टं पिनष्टि सः ॥ ५४ ॥

अर्थ—बुध, गुरु अने शुक्रमांनो कोइ पण एक बलोत्कट (बलिष्ठ) होय तेमज क्रूर ग्रह तेनी साथे रहेलो न होय अने ते पोते केन्द्रस्थानमां रह्यो होय तो ते तत्काळना रिष्ट योगनो नाश करे ठे.

अहीं बलोत्कट कह्यो ठे, तेथी ग्रहोने विषे वीश प्रकारे बल कहेलुं ठे. ते आ प्रमाणे.—

“स्व १ मित्र २ ह्रीं ३ च ४ मार्गस्थ ५ स्व ६ मित्रवर्गगो ७ दितः ८ ।

जयी ९ चोत्तरचारी च १० सुह ११ सौम्यावलोकितः १२ ॥ १ ॥

त्रिकोणा १३ यगतो लग्नात् १४ हर्षी १५ वर्गोत्तमांशगः १६ ।

मुथुशिल १७ मूशरिफ २० यदि सौम्यैर्ग्रहैः सह ॥ २ ॥

सर्वयोगे जवेदेवं बलानां विंशतिर्ग्रहे ।

यावद्वलयुताः खेटास्तावद्विशोपकाः फलम् ॥ ३ ॥”

“ग्रह पोताना स्थानमां रहेलो होय १, मित्रना स्थानमां रहेलो होय २, पोताना नक्षत्रमां रहेलो होय ३, उच्च स्थाने रहेलो होय ४, मार्गमां रहेलो (मार्गी) होय ५, पोताना वर्गमां रहेलो होय ६, मित्रना वर्गमां रहेलो होय ७, उदय पामेलो होय ८, जयवालो होय ९, उत्तरचारी होय १०, मित्रे जोयेलो होय ११, सौम्य ग्रहे जोयेलो होय १२, त्रिकोणमां रहेलो होय १३, लग्नथी अगीयारमे स्थाने रहेलो होय १४, त्रण प्रकारनो हर्षी होय १५, वर्गोत्तमना नवांशकमां रहेलो होय १६, सौम्य ग्रहनी साथे मुथुशिल योग होय १७, सौम्यग्रहनी साथे मूशरिफ योग होय २०, आ सर्व योग आयतो ग्रहने विषे वीश वसा बल आय. जेटला बलवाळा ग्रहो होय तेटला विशोपका (वसा) फल जाणवुं.”

उपर त्रण प्रकारनो हर्षी ग्रह कह्यो ठे. तेमां ग्रहोनुं हर्षस्थान चार प्रकारे कहेलुं ठे ते आ प्रमाणे.—

“गो ९ ज्य ३ ज्ञै ६ का १ य ११ धी ९ रिष्य १२ स्थानानि जास्करादिषु ।

हर्षस्थानमिदं पूर्वं १ सर्वेषु स्वोच्चजं परम् ॥ १ ॥

१ ‘मुथुशिल, २ मूशरिफ, आ बे योगनुं स्वरूप चतुर्थ प्रकाशना ४७ श्लोकना अर्थमां ठे.

નિશિ સાયં ૧ દિને ૨ યોષિત્ ૧ પુંઘૃશ્ચ ૨ પરં ક્રમાત્ ૩ ।

તુર્યં વ્યોમ્નસ્તનું યાવત્તુર્યાધાવચ્ચ સત્તમમ્ ॥ ૨ ॥

પુંઘ્રદેષુ તનોર્યાવત્તુર્યં સત્તમતો નજઃ ।

સ્ત્રીઘ્રદેષુ મુદઃ સ્થાનં ધ ફલં તદનુમાનતઃ ॥ ૩ ॥”

“સૂર્યાદિ સાતે ગ્રહોને વિષે અનુક્રમે નવમું, ત્રીજું, ઊઠું, પહેલું, અગીયારમું, પાંચમું અને ચારમું, આ સ્થાનો પ્રથમ હર્ષસ્થાન છે ૧. સાતે ગ્રહોનાં જે ઊચ્ચ સ્થાન છે તે ત્રીજું હર્ષસ્થાન છે ૨. સ્ત્રીરૂપ એવા ચંદ્ર તથા શુક્ર રાત્રિ તથા સંધ્યાએ હોય, રવિ, મંગલ, ગુરુ આદિ પુરુષરૂપ ગ્રહો દિવસે હોય તો આ ગ્રહોનું ત્રીજું હર્ષસ્થાન છે ૩. પુરુષરૂપ રવિ, મંગલ, ગુરુ આદિ ગ્રહોને વિષે ચોથું દશમાથી લગ્ન સુધી (૧૦-૧૧-૧૨-૧), ચોથેથી સાતમા (૪-૫-૬-૭) સ્થાનો તથા સૂર્ય, ચંદ્ર તથા શુક્રાદિક ગ્રહોને વિષે લગ્નથી ચોથા સુધી (૧-૨-૩-૪), સાતમાથી દશમા સુધી (૭-૮-૯-૧૦), આ સ્થાનો ચોથું હર્ષસ્થાન છે ૪, તેનું ફલ તે સ્થાનોના અનુસારે જાણવું.”

આમાં ઊચ્ચ હર્ષસ્થાન પૂર્વે કહેલું છે, તેથી અહીં ગણ્યું નથી. એ રીતે અહીં ત્રણ પ્રકારનું હર્ષસ્થાન કહ્યું. પૂર્વે કહેલી અગીયાર અવસ્થાનને મધ્યે જે ગ્રહ શુદ્ધ અવસ્થાવાળો હોય અથવા ઊ પ્રકાર આદિ બળે કરીને યુક્ત હોય તે બળી (બલવાન) જાણવો. એ રીતે અન્ય સ્થળે પણ ગ્રહોની સબલતા જાણવી.

મૂળ શ્લોકમાં સદ્યો રિષ્ટં ઇટલે તત્કાલનો રિષ્ટ યોગ, ઇટલે કે તે વચ્ચે (કાર્ય વચ્ચે) જે લગ્ન, તિથિ, વાર વિગેરે હોય તેમના યોગે કરીને જે રિષ્ટ યોગ ઉત્પન્ન થયો હોય તે. જેમ મધ અને ઘીના સમાન યોગે કરીને વિષ યોગ થાય છે. આવા રિષ્ટ યોગનો નાશ કરે છે એમ જાણવું. તે રિષ્ટ યોગ આ પ્રમાણે થાય છે.—

“ઉદયાગ્નતલગ્નમિતિ (તિ) સંક્રાન્તેર્નુક્તદિવસમિતિયુક્તામ્ ।

સૈકાં ચ વિધાય બુધઃ પૃથક્ પૃથક્ પચ્ચધા ન્યસેત્ ॥ ૧ ॥

હિસ્વા તત્ર ક્રમશઃ તિથિ ૧૫ રવિ ૧૨ દશ ૧૦ વસુ ૮ મુનીન્ ૭ જજેન્નવજિઃ ।

શેષાઙ્કઃ શરસઙ્કથો યદિ જવતિ તદા વદેન્નિપુણઃ ॥ ૨ ॥

કલહ ૧ કુશાનુજીતિ ૨ ઝૂપજયં ૩ ચૌરવિજ્ઞવો ૪ મૃત્યુઃ ૫ ।

ક્રમશો જવેત્ પ્રતિષ્ઠાપરિણયનાદૌ તદા રિષ્ટમ્ ॥ ૩ ॥”

“ઉદયથી ગયેલા લગ્નના પ્રમાણને સંક્રાંતિના યુક્ત (જોગવાયેલા) દિવસના પ્રમાણ-વને યુક્ત કરી તેમાં એક નાખવો. પઠી બુધને જૂદો જૂદો પાંચ પ્રકારે સ્થાપન કરવો. તેમાં દરેકમાં અનુક્રમે ૧૫-૧૨-૧૦-૮ અને ૭ ઉમેરવા. પઠી તેને નવે જાગ દેવો. શેષમાં જો પાંચ વધે તો નિપુણ પુરુષે રિષ્ટ યોગ કહેવો. પ્રતિષ્ઠા અને વિવાહાદિકમાં

તેનું ફલ આ પ્રમાણે છે.—જો એક શેષ રહ્યો હોય તો કલહ થાય, બે શેષ રહ્યા હોય તો અગ્નિથી જય થાય, ત્રણ રહ્યા હોય તો રાજાથી જય થાય, ચાર રહ્યા હોય તો ચોરનો ઉપદ્રવ થાય અને પાંચ રહ્યા હોય તો મરણ થાય.” આ પ્રમાણે જ્યોતિષસાર વિગેરેમાં કહ્યું છે. અથવા.—

“તિથિવારજલગ્નાઙ્ગાન્ સંમીલ્ય ન્યસ્ય પચ્ચશઃ ।

રસા ૬ રામા ૩ મહી ૧ નાગા ૮ વેદા ૪ સ્તેપુ ક્રમાદ્રુવાઃ ॥ ૧ ॥

કેપ્યાસ્તતો ગ્રહૈ એર્જાગે પચ્ચશેષે ફલં ક્રમાત્ ।

રુજા ૧ મિ ૨ ક્ષિતિઞ્ ૩ ચ્ચોરજયં ૪ મૃત્યુજયં ૫ તથા ॥ ૨ ॥

રાશિપચ્ચકશેષાણાં યોગે તુ નવજિર્હતે ।

પચ્ચશેષે જવેન્નાગ્નીતિર્લગ્ને નિશાગતે ॥ ૩ ॥”

“તિથિ, વાર, નક્ષત્ર અને લગ્નના અંકને એકઠા કરીને તેને પાંચ વાર સ્થાપન કરવા. તેમાં અનુક્રમે ૭, ત્રણ, એક, આઠ અને ચાર નાખવા. ત્યારપછી તેને નવે જાગ દેવો. જાગ દેતાં એકથી પાંચ સુધી જો શેષ રહે તો અનુક્રમે આ પ્રમાણે ફલ જાણવું. એક શેષ રહે તો વ્યાધિ થાય, બે રહે તો અગ્નિથી જય થાય, ત્રણ રહે તો રાજાથી જય થાય, ચાર રહે તો ચોરથી જય થાય અને પાંચ શેષ રહે તો મૃત્યુજય થાય. રાત્રિના લગ્નમાં પાંચે રાશિમાં જો શેષ રહેલ હોય તેને એકઠા કરીને પછી નવે જાગ દેતાં જો પાંચ શેષ રહે તો સર્પનો જય થાય.

॥ ઇતિ બુધપચ્ચકદોષઃ ॥

મૂળ શ્લોકમાં “પિનષ્ટિ” એટલે “(તત્કાલ રિષ્ટ યોગનો) નાશ કરે છે” એમ કહ્યું. તે વિષે જાતકવૃત્તિમાં પણ એમજ લખ્યું છે કે—“બુધ, ગુરુ અને શુકના ઉત્કૃષ્ટ બળે કરીને તથા રિષ્ટ યોગ કરનારા ગ્રહો ઉપર તેમની (બુધ, ગુરુ અને શુકની) પુષ્ટ (પૂર્ણ) દૃષ્ટિ પડવાથી સર્વે રિષ્ટ યોગોની નિર્વલતા થાય છે” એમ કહ્યું છે, તેથી અહીં પણ તેજ પ્રકારે કહ્યું.

હવે તે (બુધ, ગુરુ અને શુક)નાજ ઉચ્ચપણાને વિષે શક્તિનું ફલ કહે છે.—

બલિષ્ઠઃ સ્વોચ્ચગો દોષાનશીતિં શીતરશ્મિજઃ ।

વાક્રપતિસ્તુ શતં હન્તિ સહસ્રં ચાસુરાર્ચિતઃ ॥ ૫૫ ॥

અર્થ—બલિષ્ઠ અને પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલો બુધ એંશી દોષોને હણે છે, (એવોજ) ગુરુ સો દોષોને હણે છે અને (એવોજ) શુક હજાર દોષોને હણે છે.

બલિષ્ઠ એટલે સૂર્યના વિંબની સાથે રહેલો ન હોય એ આદિયે કરીને અત્યંત બલવાન. આ (બલિષ્ઠ) તથા પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલો એ વન્ને વિશેષણો ગુરુ અને શુકને

પણ જોમવાં—જાણવાં. દોષો એટલે પાદગત વેધ, ક્રાંતિસામ્ય વિગેરે અસાધ્ય દોષો સિવાયના બીજા દોષોને હણે છે એમ પોતાની મેળે જાણવું. વઢી એંશી, સો અને હજાર એવા શબ્દો અહીં લખ્યા છે તે ઘણા, અતિઘણા અને તેથી પણ ઘણા જાણવા, પરંતુ કહેલી સંખ્યાવાળાજ ન જાણવા. અગ્નિપ્રાય એ છે કે બુધ, ગુરુ અને શુક્ર વલિષ્ઠ અને પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલા હોય તો પ્રતિષ્ઠાદિક કાર્ય કરવું શુભ છે. એજ પ્રમાણે આગળ પણ જાણવું.

આ ત્રણે ગ્રહો કેંદ્રમાં રહ્યા હોય તો તેની કેટલી શક્તિ હોય તે કહે છે.—

બુધો વિનાર્કેણ ચતુષ્ટયેષુ, સ્થિતઃ શતં હન્તિ વિલગ્નદોષાન્ ।

શુક્રઃ સદ્ગત્ત્વં વિમનોજવેષુ, સર્વત્ર ગીર્વાણગુરુસ્તુ લક્ષ્મ્ ॥ ૫૬ ॥

અર્થ—સૂર્યની સાથે નહીં રહેલો બુધ ચારમાંથી કોઈ પણ કેંદ્રસ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે લગ્નના સો દોષોને હણે છે, સૂર્ય વિનાનો શુક્ર સાતમા સિવાય બાકીના કોઈ પણ કેંદ્રસ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે લગ્નના હજાર દોષોને હણે છે અને સૂર્ય વિનાનો ગુરુ સર્વત્ર એટલે ચારમાંના કોઈ પણ કેંદ્રસ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે લગ્નના લાખ દોષોને હણે છે.

વિનાર્કેણ સૂર્ય વિના એ પદ ત્રણેની સાથે જોડવું. વિમનોજવેષુ એટલે સાતમા સ્થાનને વર્જીને બાકીના કેન્દ્રસ્થાનોમાં. સર્વત્ર એટલે કેંદ્રનાં ચારે સ્થાનોમાં. રત્નમાલાના જાણ્યમાં વિમનોજવેષુ એ પદ ત્રણે ગ્રહોને વિષે જોડ્યું છે. તે વિવાહ અને દીક્ષાને આશ્રીને અહીં પણ અવશ્ય જોડવું, કેમકે “વિવાહદીક્ષયોર્લગ્ને ઘૂનેન્દુગ્રહવર્જિતૌ ।” “વિવાહ અને દીક્ષાના લગ્નમાં સાતમું તથા ચંદ્રનું સ્થાન એ વે સ્થાન ગ્રહરહિત હોવાં જોઈએ” એમ કહ્યું છે. મૂળમાં લાખ દોષોને હણવાનું કહ્યું. તે વિષે કહ્યું છે કે—

“તિથિવાસરનક્ષત્રયોગલગ્નક્રુણાદિજાન્ ।

સવલોન્ હરતો દોષાન્ ગુરુશુક્રૌ વિલગ્નગૌ ॥ ૧ ॥

ત્રિકોણકેન્દ્રગા વાઽપિ જઙ્ગં દોષસ્ય કુર્વતે ।

વક્રનીચારિગા વાઽપિ જ્ઞજીવન્મૃગવઃ શુભાઃ ॥ ૨ ॥”

“લગ્નમાં રહેલા ગુરુ અને શુક્ર તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ, લગ્ન અને મુહૂર્ત્તથી ઉત્પન્ન થયેલા બઢવાન દોષોને (પણ) હણે છે. બુધ, ગુરુ અને શુક્ર જો ત્રિકોણ કે કેંદ્રમાં રહ્યા હોય તો તે દોષનો નાશ કરે છે, તથા તે બુધ, ગુરુ અને શુક્ર વક્ર હોય નીચના હોય અથવા શત્રુના સ્થાનમાં રહેલા હોય, પરંતુ શુભ હોય, તો તે પણ દોષનો નાશ કરે છે.” અહીં “શુભ હોય તો” એમ જે કહ્યું તેનો જાવાર્થ આ પ્રમાણે છે.—

“વક્રારિનીચરાશિસ્થઃ શુભકૃત્પ્રોચ્યતે ગુરુઃ ।

સ્વોચ્ચાંશસ્થઃ સ્વવર્ગસ્થો જૃગુણા જ્ઞેન વા યુતઃ ॥ ૧ ॥”

“जो गुरु वक्की होय, नीच स्थानमां रह्यो होय अथवा शत्रुना स्थानमां रह्यो होय, परंतु पोताना उच्च अंशमां रह्यो होय, पोताना वर्गमां रह्यो होय अने शुक्र के बुधनी साथे रह्यो होय तो ते शुच कहैवाय ठे” एम व्यवहारप्रकाशमां कह्युं ठे.

विशेष ए ठे के—अहीं दोषो वे प्रकारना जाएवा. तेमां केटलाक दोषो पोते एकलाज लग्ने हणै ठे—छूषित करे ठे, अने केटलाक वे त्रण मळीनेज लग्ने हणै ठे, पण एकला हणी शकता नथी. तेमां एकला दोषो आ प्रमाणे ठे.—

दीक्षामां पूर्णिमा तिथि १, प्रतिष्ठामां मंगळवार २, प्रतिष्ठादिकमां गुरुने चंडनुं बळ न होय ते ३, शिष्य अने स्थापकने गुरु, चंड अने सूर्य ए त्रणेनां बळ होवां जोइए ते न होय ते ४, विवाहमां वरने चंडनुं बळ न होय ते ५, कन्याने गुरु, चंड अने सूर्य ए त्रणेनां बळ होवां जोइए ते न होय ते ६, शिष्य, स्थापक, वर अने कन्याने जन्मनी राशिनुं लग्न १०, ते चारेने जन्मलग्नुं लग्न होय ते १४, तथा ते चारेने जन्मराशिथी आठमुं लग्न १८, जन्मलग्नुं आठमुं लग्न २२, जन्मराशिथी वारमुं लग्न २६, अने जन्मलग्नुं वारमुं लग्न ३०, तेज शिष्यादिक चारेने जन्मनी राशिथी आठमा स्थानमां रहेला ग्रहोनुं तात्कालिक लग्नमां (लग्नकुंठळीमां) पहेला जवनमां रहेवापणुं ३४, अथवा जन्मलग्नुं आठमा स्थानमां रहेला ग्रहोनुं तात्कालिक लग्नमां पहेला जवनमां रहेवापणुं ३८, ते चारेनां जन्मनक्षत्रो ४२, प्रतिष्ठादिक सर्व कार्यना लग्नमां क्रूर ग्रहोए जोगवीने मूकेलुं ४३, जोग्य (जोगववानुं) ४४, अने आक्रमण करेलुं नक्षत्र, ४५ अथवा ग्रहविज्ज नक्षत्र ४६, ग्रहजिज्ञ (ग्रहे जेदेलुं) नक्षत्र ४७, ग्रहोना उदयवरे छूषित अयेलुं ४८, तथा अस्तवरे छूषित अयेलुं ४९, वक्र ग्रहे आक्रमण करेलुं ५०, उट्कापात विगेरे उत्पातथी छूषित अयेलुं नक्षत्र ५१, लग्नगंगांत ५२, तिथिगंगांत ५३, नक्षत्रगंगांत ५४, एकार्गल ५५, विष्टि ५६, व्यतिपात ५७, वैधृत ५८, क्रांतिसाम्य ५९, संक्रांतिनी पूर्वनी तथा पढीनी सोळ घमीज ६०, अर्धयाम ६१, कुलिक ६२, ग्रहणनुं नक्षत्र ६३, ग्रहणथी छूषित अयेला दिवसो ६४, लग्नथी ६५ चंडथी ६६ के ते बन्नेथी ६७ सातमे स्थाने रहेलो क्रूर ग्रह, ते त्रणथी सातमे स्थाने रहेलो शुक्र ७०, अशुच वार तथा होरा ७१, अशुच स्थाने रहेला ग्रहो ७२, जावरीतिथी पण निषिज्ज स्थानमां आवता ग्रहो ७३, लग्ननी ७४, चंडनी अथवा ते बन्नेनी ७५ आगळ पाठळना पंदर त्रिंशांशनी मध्ये बे क्रूर ग्रहो आववाथी क्रूर कर्तरी आय ठे ते, लग्ननो स्वामी ७७, नवांशानो स्वामी ७८ अथवा ते बन्ने ७९ जावे करीने उछा होय ते, अथवा ते त्रणे जावे करीने आठमा होय ते ८२, नहीं कहेलो नवांशक ८३, आश्रितपणए करीने

१ जे बखते कार्य करवुं होय तेज बखते.

ચંદ્રથી અશુદ્ધ થયેલું લગ્ન ૫૪, કે કૂર ગ્રહથી અશુદ્ધ થયેલું લગ્ન ૫૫, અથવા તેમનો નવાંશક ૫૬, હૃદયની અશુદ્ધિ ૫૭ તથા અસ્તની અશુદ્ધિ ૫૮.

“एषां मध्यादेकेनापि हि दोषेण दूष्यते लग्नम् ।
द्वित्रैर्दोषैर्मिहितैर्यैर्न शुभं तानथो वक्ष्ये ॥ १ ॥”

“આ ઉપર ગણાવેલા દોષોમાંના એક દોષે કરીને પણ લગ્ન દૂષિત થાય છે. હવે જે વે ત્રણ દોષો મળીને લગ્નને અશુદ્ધ કરે છે તે દોષોને હું કહીશ—કહું બું.”

“चन्द्रस्य मृतावस्था १ यमाहिरक्षोऽग्निपः क्षणो यत्र २ ।
अवमं त्रिदिनस्पृग्वा ३ जवेत्तदा लग्नमशुजाय ॥ २ ॥”

“જે લગ્નને વિષે ચંદ્રની મરણાવસ્થા હોય ૧, જે મુહૂર્તનો યમ, સર્પ, રાક્ષસ કે અગ્નિ સ્વામી હોય ૨, તથા અવમ (ક્ષય) અથવા ત્રણ દિવસને સ્પર્શ કરનારી (ફટગુ) તિથિ હોય તો તે લગ્ન અશુદ્ધને માટે છે.”

“पापग्रहलत्ता १ चेद्रुपग्रहः २ स्याद्वरायुधः पातः ३ ।
ज्ञात्वैवं त्रिजिरेतैर्जवेत्तदा लग्नमशुजाय ॥ ३ ॥”

“જો પાપ (દુષ્ટ) ગ્રહની લત્તા હોય ૧, ઉપગ્રહ હોય ૨ તથા શ્રેષ્ઠ આયુધવાળો પાત હોય ૩, આ પ્રમાણે આ ત્રણ કુયોગોએ દૂષિત થયેલું લગ્ન હોય તો તે અશુદ્ધને માટે છે.”

“द्विव्ययगाश्चेत्कूराः १ सौम्यानां केन्द्रसंस्थितिर्न जवेत् २ ।
लग्नपतिर्दुष्टयुतो ३ जवेत्तदा लग्नमशुजाय ॥ ४ ॥”

“જો કૂર ગ્રહો બીજા કે બારમા સ્થાનમાં રહ્યા હોય ૧, સૌમ્ય ગ્રહો કેન્દ્રસ્થાનમાં રહેલા ન હોય ૨ અને લગ્નનો સ્વામી દુષ્ટ (કૂર) ગ્રહની સાથે રહેલો હોય ૩ તો તે લગ્ન અશુદ્ધને માટે છે.”

“शुचदृग्हीनं लग्नं १ प्रसूतिर्जं नो शुचैर्युतं दृष्टम् २ ।
केन्द्रस्थाश्चेन्न शुभा ३ जवेत्तदा लग्नमशुजाय ॥ ५ ॥”

“જો શુદ્ધ ગ્રહની દૃષ્ટિ રહિત લગ્ન હોય ૧, જન્મની રાશિ શુદ્ધ ગ્રહો સહિત કે દૃષ્ટ ન હોય ૨ તથા કેન્દ્રસ્થાનમાં શુદ્ધ ગ્રહો ન હોય ૩ તો તે લગ્ન અશુદ્ધને માટે છે.” અહીં પ્રસૂતિર્જં એટલે શિષ્ય, સ્થાપક, કન્યા અને વરની જન્મરાશિ શુદ્ધ ગ્રહો સુક્ત અથવા દૃષ્ટ ન હોય એમ જાણવું.

“रविजीवौ समरेखौ शुद्धां १ लग्नेऽपि मध्यजावफलौ २ ।
केन्द्रगतौ नो सौम्यौ ३ जवेत्तदा लग्नमशुजाय ॥ ६ ॥”

“જો સૂર્ય અને ગુરુ શુક્રને વિષે સમ રેખાવાળા હોય ૧ અને લગ્નને વિષે પણ મધ્યમ ફળવાળા હોય ૨, તથા કેન્દ્રમાં બે સૌમ્ય ગ્રહો રહેલા ન હોય ૩ તો તે લગ્ન અશુભને માટે છે.”

“વ્યયગઃ સૌરો ૧ નવમે પાપલગઃ સદ્ગૃહૈર્વિયુક્તઃ સ્યાત્ ૨ ।

ચૃગુસુતયુક્તશ્ચન્દ્રો ૩ જીવેત્તદા લગ્નમશુભાય ॥ ૭ ॥”

“જો વારમા સ્થાનમાં શનિ હોય ૧, નવમા સ્થાનમાં શુક્ર ગ્રહ રહિત એકલો પાપ ગ્રહ જ રહ્યો હોય ૨ અને ચંદ્ર શુક્રે કરીને યુક્ત હોય ૩ તો તે લગ્ન અશુભને માટે છે.” પ્રતિ-
ષ્ઠામાં શુક્ર અને ચંદ્રનો યોગ શ્રેષ્ઠ છે, તેથી વિવાહાદિકમાં આ યોગ અશુભ જાણવો.

“અન્યચતુર્થે લગ્ન ૧ જન્મતિથિ ૨ માસ એવ જન્માર્યઃ ૩ ।

ફાલગુનમીનાર્કયુતિ ૪ જીવેત્તદા લગ્નમશુભાય ॥ ૮ ॥”

“વારમું કે ચોથું લગ્ન હોય ૧, જન્મની તિથિ હોય ૨, જન્મનો માસ હોય ૩ તથા ફાલગુન માસમાં મીન સંક્રાંતિ હોય ૪ તો તે લગ્ન અશુભને માટે છે.”

આ સર્વે સમુદાયવાળા દોષો બુધ, ગુરુ અને શુક્ર કેન્દ્રાદિક સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો હણાય છે. તે વિષે વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“હન્તિ શતં દોષાણાં શશિજઃ સમુદાયિનાં હિ કેન્દ્રસ્થઃ ।

શુક્રો હન્તિ સદસ્રં બલી ગુરુર્લક્ષ્મીકેં હિ ॥ ૧ ॥”

“કેન્દ્રમાં રહેલો બુધ સમુદાયવાળા સો દોષોને હણે છે, બલવાન્ શુક્ર હજારને હણે છે અને ગુરુ લાખ સમુદાયી દોષોને હણે છે.”

જે એકલા દોષો છે તે બે પ્રકારના છે—સાધ્ય અને અસાધ્ય. તેમાં ગંભીર, વિદિ, પરમ જામિત્ર અને વેધ વિગેરે દોષો અસાધ્ય છે. આ દોષો હોય ત્યારે સર્વ ગ્રહોનું બલ વિગેરે વિવિધ ગુણો ઘટાં પણ લગ્ન ગ્રહણ કરવા લાયક નથી. કહ્યું છે કે—

“एकोऽपि दूषयेद्दोषः प्रवृद्धं गुणसंचयम् ।

सम्पूर्णं पञ्चगव्येन मद्यबिन्दुर्घटं यथा ॥ ૧ ॥”

“જેમ દુધ, દહીં, ઘી વિગેરે પંચ ગવ્યે કરીને સંપૂર્ણ જરેલા ઘમાને એકજ મદિરાનું બિંદુ દૂષિત કરે છે તેમ વૃદ્ધિ પામેલા ગુણસમૂહને એકજ દોષ દૂષિત કરે છે.”

જે સાધ્ય દોષો છે તેમના પ્રતિકારને બે શ્લોકવર્ગે કહે છે.—

લગ્નજાતાન્નવાંશોત્થાન્ કૂરદદષ્ટિકૃતાનપિ ।

હન્યાઙ્જીવસ્તનો દોષાન્ વ્યાધીન્ ધન્વન્તરિર્યથા ॥ ૫૭ ॥

અર્થ—લગ્નથી ઉત્પન્ન થયેલા, નવાંશકથી ઉત્પન્ન થયેલા અને કૂર દષ્ટિ કરેલા પણ દોષોને પહેલા સ્થાનમાં રહેલો ગુરુ હણે છે. જેમ શરીરમાં રહેલા વ્યાધિનું ધન્વંતરિ હણે છે તેમ.

તનો એટલે મૂર્તિ (પહેલા) સ્થાનમાં રહેલો અતિ વલિષ્ઠ ગુરુ આ દોષોને હણે છે. લગ્નથી ઉત્પન્ન થયેલા એટલે “જન્મરાશિં જનેર્લગ્ન” (વિમર્શ ૫, શ્લોક ૨૯) એ શ્લોકમાં કહેલા દોષોને. નવાંશકથી ઉત્પન્ન થયેલા એટલે જે નવાંશકનો અધિકાર કર્યો ન હોય અર્થાત્ નિષેધ કર્યો હોય એ વિગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલા દોષોને. કૂર દષ્ટિ કરેલા એટલે “સ્થાપને સ્યુર્વિધૌ દષ્ટે યુક્તે ચ” (વિમર્શ ૫, શ્લોક ૨૮) એ શ્લોકમાં કહેલા છે તે દોષોને હણે છે. આથી કરીને—

“દર્શને यदि स्यादंशद्वादशकमध्यगः क्रूरः ।

इन्दोर्लग्नस्य तथा न शुभः सर्वेषु कार्येषु ॥ ૧ ॥”

“ચંડ્ર અને લગ્નની દષ્ટિએ જો વાર અંશ સુધીમાં કૂર ગ્રહ રહેલો હોય તો તે કોઈ પણ (શુભ) કાર્યમાં શુભ નથી.”

આ શ્લોકનો જાવાર્થ આ પ્રમાણે છે.—પોતપોતાના ત્રિંશાંશમાં રહેલા લગ્ન, ચંડ્ર અને વીજા સર્વે ગ્રહો તાત્કાલિક (જે કાલે કાર્ય કરવાનું હોય તે કાલના) સ્પષ્ટ કરવા. પછી જે ગ્રહો લગ્ન અને ચંડ્ર દેખાતા હોય એટલે લગ્ન અને ચંડ્ર ઉપર જે ગ્રહોની દષ્ટિ પડતી હોય તે ગ્રહોના અને લગ્ન તથા ચંડ્રના જોગવાયેલા ત્રિંશાંશો વાદ કરવા. તેમાં જો બાકી વાર સુધી રહે તો કૂર ગ્રહ અશુભ જાણવો, અને સૌમ્ય ગ્રહ હોય તો તે શુભ જાણવો. જેમકે—વીશમાં અંશમાં રહેલો શનિ આઠમાં અંશમાં રહેલા લગ્ન કે ચંડ્રને જુવે છે, તેથી વીશમાંથી આઠને વાદ કરતાં બાકી વાર રહે છે, માટે તે અશુભ છે. એ પ્રમાણે અગીયાર, દશ વિગેરે બાકી રહે તો તે પણ વર્જવા યોગ્ય છે, પરંતુ વાર કરતાં વધારે અંશમાં રહેલા કૂર ગ્રહની દષ્ટિ દોષવાળી—વર્જ્ય નથી.

મૂળ શ્લોકમાં “કૂર દષ્ટિ કરેલા પણ” એમ પણ એટલે અપિ શબ્દ લખ્યો છે તેથી કૂર ગ્રહની સાથે રહેવાથી પણ ઉત્પન્ન થયેલા દોષો અહીં જાણવાં. તે વિષે “દીક્ષાયાં કુરુતે ચન્દ્રઃ” (વિમર્શ ૫, શ્લોક ૨૯) એ શ્લોકમાં કહ્યું છે. વ્યાધીન્ એટલે જેમ શરીરમાં રહેલા વ્યાધિર્જને ધન્વંતરિ હણે છે.

હવે શુભ ગ્રહોની દષ્ટિની કેટલી શક્તિ હોય છે ? તે કહે છે.—

લગ્નાત્ કૂરો ન દોષાય નિન્ધસ્થાનસ્થિતોऽપિ સન્ ।

દૃષ્ટઃ કેન્દ્રત્રિકોણસ્થેઃ સૌમ્યજીવસિતૈર્યદિ ॥ ૫૮ ॥

અર્થ—કૂર ગ્રહ લગ્નથી નિંધ સ્થાનમાં રહેલો હોય તોપણ જો તે કેન્દ્ર કે ત્રિકોણમાં રહેલા બુધ, ગુરુ અને શુક્રે જોયેલો હોય (આ ગ્રહોની તેના પર દષ્ટિ પડતી હોય) તો તે દોષને માટે નથી.

નિંદ્ય સ્થાન એટલે આ પાંચમા વિમર્શમાં “ત્રિષ્વપિ કૂરમધ્યસ્થૌ” (શ્લો. ૩૩), “જવેક્ષ્મનિ જન્મર્હાત્” (૩૧), “શનિસ્ત્રિકોણકેન્દ્રસ્થ” (૩૨), “રવિઃ કુજોઽર્કજો રાહુઃ” (૩૩), “તનુબન્ધુસુતઘ્ન” (૫૩), इत्यादि શ્લોકોમાં કહેલા તે તે દોષોનો આ અપવાદ છે. “દૃષ્ટઃ” એટલે જોયેલો એમ સામાન્ય રીતે કહ્યું છે, તોપણ અહીં પુષ્ટ દૃષ્ટિ જાણવી. વઢી જો તે કૂર ગ્રહને બુધ, ગુરુ અને શુક્ર સાથે સ્વાજાતિક અથવા તાત્કાલિક મૈત્રી હોય તો દૃષ્ટિથી અધિક વિશેષ થયો એમ જાણવું. કેન્દ્ર અને ત્રિકોણમાં રહેલા એટલું કહ્યું છે તેના ઉપલક્ષણથી પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલા એ વિગેરે વસ્તુ અત્યંત બલિષ્ઠ હોય તે પણ જાણવા. કહ્યું છે કે—

“કૂરા હવંતિ સોમા સોમા ધુગુણં ફલં પયઙ્મંતિ ।

જહ પાસહ કિંદઠિઠં તિકોણપરિસંઠિઠં વિ ગુરુ ॥ ૧ ॥”

“જો કેન્દ્રમાં રહેલો અથવા ત્રિકોણમાં રહેલો ગુરુ કૂર ગ્રહોને જોતો હોય તો તે કૂર ગ્રહો સૌમ્ય થઈ જાય છે, અને સૌમ્ય ગ્રહોને જોતો હોય તો તે વમણા શુભ ફલને આપે છે.”

હવે શુભ ગ્રહોની સંસ્થાને કહે છે.—

ત્રિકોણકેન્દ્રાયગતૈઃ શુભગ્રહૈર્વિસતમેનાસુરપૂજિતેન ચ ।

સ્યુઃ કૂરચન્દ્રૈ રિપુદવિક્રમાર્ય ૧૧ ગૈઃ, કર્તુઃ શ્રિયઃ સન્નિહિતાશ્ચ દેવતાઃ ॥૫૬॥

અર્થ—શુભ ગ્રહો ત્રિકોણ, કેન્દ્ર અને અગીયારમાં સ્થાને રહ્યા હોય, તેમાં પણ શુભ સાતમા સિવાય બીજાં સ્થાનોમાં રહ્યો હોય, તથા કૂર ગ્રહો અને ચંદ્ર બધા, ત્રીજા અને અગીયારમા સ્થાને રહ્યા હોય. આવી ગ્રહસંસ્થા સમયે કાર્ય કર્યું હોય તો કર્તાને લક્ષ્મી મળે છે અને પ્રતિમાની સાંનિધ્યમાં દેવતા રહે છે.

સાતમા સ્થાનને વર્જીને કેન્દ્ર અથવા ત્રિકોણમાં રહેલો શુભ જાણવો. કૂરચન્દ્રૈઃ એટલે કૂર ગ્રહો અને ચંદ્ર. તે ચંદ્ર અને કૂર ગ્રહો પ્રતિષ્ઠાદિક લગ્નમાં ત્રીજે, ઠંઠે અને અગીયારમે સ્થાને રહ્યા હોય તોજ તે શુભ છે. અહીં આ પ્રમાણે અપવાદ છે.—

“પાપોઽપિ કર્તૃજન્મેશઃ કેન્દ્રસ્થઃ શસ્યતે ગ્રહઃ ।

અશૂન્યાનિ ચ કેન્દ્રાણિ મૂર્તૌ જીવજ્ઞાગર્ગવાઃ ॥ ૧ ॥”

“કર્તાના જન્મનો સ્વામી પાપી—કૂર હોય તોપણ જો તે ગ્રહ કેન્દ્રમાં રહ્યો હોય તો તે શુભ છે, અને કેન્દ્રસ્થાન અશૂન્ય હોય તો તે વચાણવા લાયક છે, તથા પહેલા સ્થાનમાં રહેલા બુધ, ગુરુ અને શુક્ર શુભ છે.” જાવાર્થ એ છે કે—કર્તા એટલે પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર, શ્રાવક, દીક્ષા લેનાર શિષ્ય અથવા દીક્ષા દેનાર ગુરુના જન્મને વિષે અથવા નામને વિષે જે રાશિ હોય તેનો સ્વામી પાપી હોય તોપણ જો તે કેન્દ્રમાં રહ્યો હોય તો શુભ છે, અને કેન્દ્રસ્થાને શુભ ગ્રહો સહિત હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે, પણ શૂન્ય હોય તો તે શ્રેષ્ઠ નથી.

મૂળ શ્લોકમાં “સંનિહિતા” એટલે પ્રતિમાને વિષે દેવતા સાંનિધ્ય કરે છે એટલે રહે છે. આવા પ્રકારના લગ્ન વચ્ચે પ્રતિષ્ઠા કરવી. એ તાત્પર્ય છે. અહીં પ્રતિષ્ઠાને આશ્રીને આ ગ્રહસંસ્થા કહી છે, પરંતુ આવી ગ્રહસંસ્થા સર્વ શુભ કાર્યમાં સિદ્ધિ આપનારી છે એમ જાણવું.

હવે ઉદય અને અસ્તની શુદ્ધિ કહે છે.—

પશ્યન્નંશાધિપો લગ્નં જવેદુદયશુદ્ધયે ।

અંશાસ્તે ૭ શસ્તુ લગ્નાસ્તમસ્તશુદ્ધયૈ વિલોકયન્ ॥ ૬૦ ॥

અર્થ—જો અંશાધિપતિ લગ્નને જોતો હોય તો તે ઉદયશુદ્ધિને માટે છે, પરંતુ અંશ (નવમાંશ લગ્ન) થી સાતમા સ્થાનનો સ્વામી જો લગ્નથી સાતમા સ્થાનને જોતો હોય તો તે અસ્તશુદ્ધિને માટે થાય છે.

અહીં અંશાધિપ અંશ શબ્દે કરીને અહીં સર્વત્ર નવાંશકજ ગ્રહણ કરવો, કેમકે તે નવાંશને વિષેજ ઉદય અને અસ્તની શુદ્ધિ જોવાય છે. વળી “પ્રચુરિહ નવાંશઃ” અહીં નવાંશોજ પ્રચુ છે એમ કહ્યું છે, પરંતુ છાદશાંશ કે ત્રિંશાંશને વિષે આ શુદ્ધિ જોવાતી નથી. “ઉદયશુદ્ધયે” અહીં ચતુર્થી વિજ્ઞાતિ તાદર્થ્ય—તેને અર્થે એવા અર્થમાં છે. એજ પ્રમાણે આગળ પણ જાણવું. તેથી કરીને—ઉદય પામેલો નવાંશનો સ્વામી પોતાના સ્થાનમાં રહીને જો લગ્નને જોતો હોય તો ઉદયશુદ્ધિ થાય છે, કેમકે લગ્નને જોવામાં ત્યાં રહેલા નવાંશકનું પણ તેનાથી અપૃથક્ (અજિન) પાળાઈ કરીને જોવાપણું છે. અંશાધિપઃ એ ઉપલક્ષણ છે, તેથી કરીને પ્રશ્નાદિકના લગ્નને વિષે લગ્નનો સ્વામીજ લગ્નને જોતો હોવો જોઈએ. કહ્યું છે કે—“શિરઃશૂન્યં તદા લગ્નં યદા સ્વામી ન પશ્યતિ।” “જ્યારે લગ્નનો સ્વામી લગ્નને જોતો ન હોય ત્યારે તે લગ્ન મસ્તક રહિત છે એમ જાણવું.” અંશાસ્તેશઃ—અસ્ત એટલે સાતમું સ્થાન, તેથી કરીને આવો અર્થ જાણવો કે—લગ્નને વિષે જે રાશિના નામનો નવાંશક હોય તે રાશિથી જે અસ્ત—સાતમું સ્થાન, તે સાતમાનો સ્વામી જો લગ્નની અપેક્ષા સાતમા સ્થાનને જોતો હોય તો અસ્તશુદ્ધિ જાણવી. જાવાર્થ એ છે જે—કર્ક લગ્નનો ત્રીજો કન્યા નવાંશક ગ્રહણ કર્યો હોય ત્યારે જો નવાંશની કન્યા રાશિથી સાતમા સ્થાનમાં રહેલી મીન રાશિનો સ્વામી ગુરુ મેષ, વૃશ્ચિક, વૃષ, કન્યા, તુલ, મિથુન અને કર્કમાંના કોઈ પણ સ્થાનમાં રહીને કર્ક લગ્નથી સાતમી મકર રાશિને જોતો હોય તો કર્ક લગ્નના કન્યા નવાંશકમાં અસ્તશુદ્ધિ થઈ જાણવી. એ રીતે બીજે ઠેકાણે પણ જાણવું. કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે—“લગ્નના નવાંશકની સમાન નામવાળી રાશિ કોઈ પણ સ્થાને રહીને પોતાના સ્વામીને જોવાતી હોય ત્યારે ઉદયશુદ્ધિ કહેવાય છે.” તે વિષે હરિજ્ઞ સૂરિ પણ કહે છે કે—

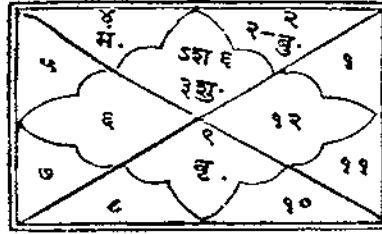
૧ પોતાને સ્થાને. ૨ લગ્નથી.

“उदयस्थसुद्धिमिणिं जणामि उदयं नवसंगो इत्य ।

तस्मि अ लग्गविस्से सनाहदिणे उदयसुद्धी ॥ १ ॥”

“हवे हुं उदय अने अस्तनी शुद्धिने कहुं तुं—इहां उदयशुद्धि नवमांशमां रही ठे. ते उदयशुद्धिमां लग्नमां अंगीकार करेल नवमांशने नवमांशनो स्वामी जोतो होय तो उदयशुद्धि जाणवी.”

आनुं उदाहरण ए ठे जे—मिथुन लग्ननो मीन नवांशक लीधो होय त्यारे ते (मीन)ना स्वामी गुरुए जो मीन राशि जोवाती होय तो उदयशुद्धि जाणवी. ए रीते सर्व ठेकाणे जाणवुं. स्थापना नीचे प्रमाणे.—

व्यवहारप्रकाशमां तो आ बन्ने प्रकारनी शुद्धिने घणी मानी ठे. पटलुं तेनुं फळ उत्तम कह्युं ठे. ते आ प्रमाणे.—

“अंशाधिपतेर्दृष्टिर्यदांशकेऽंशास्तपस्य जागास्ते १ ।

जागपतेर्लघ्ने वाऽप्यंशास्तपतेर्विलग्नास्ते २ ॥ १ ॥

उदयास्तस्य च यदि दृष्टेः शुद्धिर्नवेदिलघ्नेऽत्र ।

कान्ताया मङ्गद्वयान्यतनूनि तनौ प्रजायन्ते ॥ २ ॥”

“लग्नमां ग्रहण करेल नवमांशना स्वामीनी जो नवमांश उपर दृष्टि होय तो उदयशुद्धि. नवमांशथी सातमा स्थानना स्वामीनी दृष्टि नवमांशथी सातमा स्थान उपर होय तो अस्तशुद्धि. अथवा नवमांशना स्वामीनी लग्न उपर दृष्टि होय तो उदयशुद्धि. नवमांशथी सातमाना स्वामीनी लग्नथी सातमा स्थान उपर दृष्टि होय तो अस्तशुद्धि. अहीं लग्नने विषे जो दृष्टिथी उदय अने अस्तनी शुद्धि होय तो स्त्रीना शरीरमां घणां मांगलिक थाय ठे.”

यतिवद्वज्रमां तो आ प्रमाणे पण कह्युं ठे.—

“उदयास्तांशतुह्याख्यराश्योरपि विप्रोक्तने ।

योगेऽथवा परे प्रादुरुदयास्तविशुद्धताम् ॥ १ ॥”

“उदयांश अने अस्तांशनी तुह्य नामवाळी बन्ने राशिना जोवामां अथवा योगमां केदवाक आचार्यो उदय अने अस्तनी शुद्धि कहे ठे.” अहीं विप्रोक्तने पटले पोत-

પોતાના સ્વામીએ (તે બન્ને રાશિને) જોયેલ હોય તો. યોગે—ઉદયાંશ અને અસ્તાંશના નામવાળી બન્ને રાશિઉં પોતપોતાના સ્વામીએ અધિષ્ઠિત હોય તો.

આ ઉદય અને અસ્તની શુદ્ધિના પ્રકરણથી માત્ર દૃષ્ટિનુંજ કામ છે, તેથી તે દૃષ્ટિ પુષ્ટ અથવા અપુષ્ટ ગમે તે હોય તેમાં કાંઈ પણ વિશેષ જાણવો નહીં.

વિવાહેષુ ઋયોર્ગ્રાહ્યા વિશુદ્ધિરુદયાસ્તયોઃ ।

પ્રતિષ્ઠાદીક્રયોસ્તાવાનસ્તશુદ્ધૌ તુ નાગ્રહઃ ॥ ૬૧ ॥

અર્થ—વિવાહને વિષે ઉદય અને અસ્ત બન્નેની શુદ્ધિ અવશ્ય ગ્રહણ કરવી, પરંતુ પ્રતિષ્ઠા અને દીક્ષામાં અસ્તની શુદ્ધિ માટે એટલો વધો આગ્રહ નથી.

ગ્રાહ્યા એ શબ્દમાં આવશ્યક અર્થમાં ધ્યાન પ્રત્યય થયેલો હોવાથી “અવશ્ય ગ્રહણ કરવી” એવો અર્થ થાય છે. અસ્તશુદ્ધિ માટે આગ્રહ નથી એટલે કે ઉદયશુદ્ધિ તો સર્વ કાર્યના લગ્નમાં હોવીજ જોઈએ એ અગ્નિપ્રાય છે.

આ વાવતમાં હરિજઙ્ સૂરિ તો આ પ્રમાણે કહે છે.—

“વયગહણપદ્ધતિસુ ઉદયત્યવિસુદ્ધિવજ્જિઅં પિ સુહં ।

મન્નંતિ કેઙ્ લગ્નં તં ચ મયં વહુમયં નેયં ॥ ૧ ॥”

“કેટલાએક આચાર્યો વ્રતગ્રહણ (દીક્ષા) અને પ્રતિષ્ઠામાં ઉદય અને અસ્તની શુદ્ધિ રહિત લગ્નને પણ શુદ્ધ માને છે. આ મત ઘણાને સંમત છે એમ જાણવું.”

આ રીતે ગ્રહણ કરવા લાયક લગ્નનો અને તેના નવાંશાદિકનો ગુણ દોષની ચિંતા (વિચાર) કરવાપૂર્વક નિર્ણય કર્યા બતાં પણ તે સમય ક્યારે આવે છે ? તે જાણવા માટે લગ્નથી કાઠલાવવાનો પ્રકાર કહેવાનો છે. તેમાં પ્રથમ લગ્નનું માન (પ્રમાણ) કહે છે.—

મધ્યે મેષઋષૌ પલૈર્જનયનૈ ૨૨૭ માર્તઙ્ગતત્ત્વૈ ૨૫૦ વૃષઃ,

કુમ્ભો વા મિથુનઃ પુનર્મકરવત્તર્કાન્નધૂમધ્વજૈઃ ૩૦૬ ।

કર્કી ધન્વિવદમ્બરામ્બુધિગુણૈ ૩૪૦ રત્નાબ્ધિરામૈરત્તિઃ ૩૪૦,

સિંહશ્ચાથ કનીઘટૌ ગ્રહરદૈ ૩૨૯ રુચન્ત્યમી રાશયઃ ॥ ૬૨ ॥

અર્થ—મધ્ય દેશમાં મેષ અને મીન રાશિ ૨૨૭ પલોએ કરીને ઉદય પામે છે, વૃષ અને કુંજ ૨૫૦ પલોએ કરીને ઉદય પામે છે, મિથુન અને મકર ૩૦૬ પલોએ કરીને ઉદય પામે છે, કર્ક અને ધન ૩૪૦ પલે, સિંહ અને વૃશ્ચિક ૩૪૦ પલે તથા કન્યા અને તુલા ૩૨૯ પલોએ કરીને ઉદય પામે છે.

મધ્યે એટલે “હિમવદિન્ધ્યયોર્મધ્યં” “હિમાલય અને વિંધ્યાચલ પર્વતનો મધ્ય” ઇત્યાદિ નિર્ઘંટુમાં કહેવાથી મધ્ય દેશમાં આ આ રાશિઉં આટલા આટલા પલોએ કરીને

હૃદય પામે છે. પછા એટલે એક ઘડીનો સાઠમો જાગ. એક પછાનું પ્રમાણ સાઠ ગુરુ અક્ષરોએ કરીને થાય છે. તે સાઠ ગુરુ અક્ષરવાળો કામક્રીના નામનો મંદ (શ્લોક) હોય છે. તે આ પ્રમાણે.—

“દેવઃ શ્રીસર્વજ્ઞો વિશ્વશ્રીશઃ સિદ્ધિસ્ત્રીકાન્તઃ,
કામદુઃખોદાગ્નિર્માયાદોષાન્નાસ્વાત્તીરાગઃ ।
ચન્દ્રશ્વેતશ્લોકઃ સ્યાદ્વાદારામાન્દો લોકાચર્યો,
વીતાપાયઃ શાન્તો લોકેન્દ્ર્યોઽસંખ્યં સૌખ્યં દેયાત્ ॥ ૧ ॥”

“વિશ્વની લક્ષ્મીના સ્વામી, સિદ્ધિરૂપી સ્ત્રીના પતિ, કામદેવરૂપી વૃદ્ધનો નાશ કરવામાં અગ્નિ સમાન, માયારૂપી રાત્રીનો નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન, રાગ રહિત, ચંદ્ર જેવા હજ્જવલ કીર્તિવાળા, સ્યાદ્વાદરૂપી આરામ (વાગ)ને નવપણવિત કરવામાં મેઘ સમાન, ત્રિજુવનના લોકને પૂજ્ય, કષ્ટ રહિત અને શાંત એવા શ્રીસર્વજ્ઞ દેવ લોકોને અસંખ્ય સુખ આપો.”

એક પછાના માનવાળો આવો શ્લોક સાઠ વાર વોલવાથી એક ઘડી થાય છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે—“પછાના પ્રમાણવાળા શ્લોકનું વોલવું શીઘ્ર શીઘ્રતરપણે અથવા મંદ મંદતરપણે પણ સંજવે છે, તેથી આ કહેલું પછાનું માન શી રીતે મળતું આવે?” આનો ઉત્તર એ છે કે—“શીઘ્રતા અને મંદતા રહિત મધ્યમપણે વોલવું એજ અહીં જણેલું છે, કેમકે સર્વ વ્યવહારો લોકમાં મધ્યમ પ્રમાણે કરીનેજ પ્રવર્તે છે. અથવા સૂદ્ધ દષ્ટિવાળાને આ બીજી રીતે પણ જાણવું કે—સંગીતશાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ એવા પંચમાતૃક નામના તાલને અવિઘ્નિતપણે (એક ધારાએ) ચોવીસ વાર હાથ અને મુલવમે સમ્યક્ પ્રકારે સ્પષ્ટ કરવાથી સર્વથા પ્રકારે વિસંવાદ વિનાજ એક જલપછા થાય છે.” તાલનું સ્વરૂપ તથા તેને સ્પષ્ટ કરવાનો વિધિ સંગીતશાસ્ત્રને જાણનારાઈ પાસેથી જાણવો.

મૂળ શ્લોકમાં જનયનૈઃ ૨૨૭ કહ્યા છે. તેમાં આ પ્રમાણે સંપ્રદાય છે.—

“લઙ્કોદયા નાગતુરજ્જદસા ૨૭૮, ગોઽઙ્કાશ્વિના ૨૭૭ રામરદા ૩૨૩ વિનાઙ્ક્યઃ ।

ક્રમોત્ક્રમસ્થાશ્ચરણંરુકૈઃ સ્વૈઃ, ક્રમોત્ક્રમસ્થૈશ્ચ વિહીનયુક્તાઃ ॥ ૧ ॥

મેષાદિષષ્ઠામુદયાઃ સ્વદેશે, તુલાદિતોઽમી ચ પશુત્ક્રમસ્થાઃ ।”

“લંકા નગરીના હૃદયનું-લગ્નનું માન ૨૭૮-૨૭૭ અને ૩૨૩ પછાનું છે. આ પછાને અનુક્રમે તથા ઉત્ક્રમે સ્થાપન કરવા. (તેથી કરીને મેષથી કન્યા સુધીના લગ્નનું માન થયું. હવે તેજ પાઠા ઉત્ક્રમે કરીને તુલાથી મીન સુધીનું માન જાણવું. તે નીચેની સ્થાપનાથી સ્પષ્ટ સમજાશે.) પછી જે દેશના લગ્નનું માન કરવું હોય તે દેશના પોતાના ચરણંઓએ કરીને અનુક્રમે રહેલા ઉપરના (૨૭૮-૨૭૭-૩૨૩) ત્રણ અંકને અનુક્રમે

૧ ચરણંડની સમજુતી હમણાંજ નીચે કહેશે.

કરીનેજ રહિત કરવા (બાદ કરવા), અને ઉત્ક્રમે રહેલા (૩૨૩-૨૯૯-૨૭૦) ત્રણ અંકને ઉત્ક્રમે કરીને યુક્ત-સહિત કરવા, તેથી તે ૭ અંકો પોતાના દેશમાં મેષાદિક ૭ રાશિનાં લગ્ન થયાં એમ જાણવું, અને તેજ ૭ અંકો ઉત્ક્રમે સ્થાપન કરવાથી તુલા-દિક ૭ રાશિનાં લગ્ન જાણવાં.”

લંકાના લગ્નના પઠોના માનની સ્થાપના ક્રમ અને ઉત્ક્રમવચ્ચે આ પ્રમાણે છે.—

મેષ	૨૭૦	મીન
વૃષ	૨૯૯	કુંજ
મિથુન	૩૨૩	મકર
કર્ક	૩૨૩	ધન
સિંહ	૨૯૯	વૃશ્ચિક
કન્યા	૨૭૦	તુલ

આ લગ્નમાનના પઠોમાંથીજ “અયનલવ૦” ઇત્યાદિ નીચે કહેલા કરણકુતૂહલની રીતે કરીને પ્રાપ્ત થયેલા પોતપોતાના દેશના ચરલ્લંકોને અનુક્રમે બાદ કરવાથી તથા સહિત કરવાથી પોતપોતાના દેશનાં લગ્નમાન આવે છે. તે રીત આ પ્રમાણે છે.—

“અયનલવદિનૈઃ પ્રાગ્મેષસંક્રાન્તિકાલા-

જ્વતિ દિવસમધ્યે યા પ્રજાઽરુપ્રજા સા ।

દશ ૧૦ ગજ ૮ દશ ૧૦ નિઘ્ની સા પ્રજાઽન્યા ત્રિજક્તા,

પ્રતિગૃહચરલ્લંકાનીતિ તજ્ઞા વદન્તિ ॥ ૧ ॥”

“જે દિવસે સૂર્ય મેષ રાશિમાં સંક્રમે છે તે દિવસની પહેલાના અયનાંશના દિવસો મૂકીને પઠીના દિવસે મધ્યાહ્નસમયે જે દેશમાં જેટલી દેહની ઢાયા થતી હોય તે ઢાયા વિષુવન્નાયા અને અરુપ્રજા એવે નામે કહેવાય છે. તે ઢાયાને (અંગુલની સંખ્યાને) ત્રણ વાર સ્થાપન કરી તેને અનુક્રમે ૧૦-૮ અને ૧૦ વચ્ચે ગુણવી. પઠી ઢેઢી સંખ્યાને ત્રણવચ્ચે જાગ દેવો. તેમ કરવાથી ત્રણે ઢેકાણે જે સંખ્યા આવી તે ચરલ્લંકો કહેવાય છે.” તેથી કરીને મધ્ય દેશમાં ૫૧-૪૧-૧૭ ચરલ્લંકો આવે છે. પઠી ઉપર લંકા લગ્નના

૧ એમ ધારો કે મધ્ય દેશમાં મધ્યાહ્નની છાયા અંગુલ ૫ અને વ્યંગુલ ૮ ની છે. તેને ત્રણ વાર સ્થાપન કરતાં ૫-૮, ૫-૮, ૫-૮. પ્રથમને ૧૦ વડે ગુણતાં ૫૦-૮૦ આવ્યા. ૮૦ વ્યંગુલને ૬૦ વડે ભાગ દેતાં ભાગમાં એક આવ્યો, તે ૫૦ માં ઉમેરતાં ૫૧ થયા. એજ રીતે બીજી ૫-૮ સંખ્યાને આઠે ગુણતાં ૪૦-૬૪. ૬૪ માંથી એકને ઉપર નાખતાં ૪૧ થયા. ત્રીજી સંખ્યાને તેજ રીતે દશે ગુણતાં ૫૧ આવ્યા. તેને ત્રણે ભાગ દેતાં ૧૭ આવ્યા, તેથી ૫૧-૪૧-૧૭ એ ચરલ્લંકો થયા. આ દેહછાયાનું પ્રમાણ પ્રંથમાં આપ્યું નથી. સમજુતીને માટે અનુમાને લખ્યું છે.

श्लोकमां “क्रमोत्क्रमस्थाश्चरखंभुक्कैः स्वैः” “अनुक्रमे अने उत्क्रमे रहेला ते लंका लग्नना पळो अनुक्रमे तथा उत्क्रमे स्थापन करेला चरखंभोवने रहित अने सहित करवा” एम कहुं ठे, माटे जेम लंका लग्ननी त्रण राशिने अनुक्रमे (१७८-१९९-३१३) तथा उत्क्रमे (३१३-१९९-१७८) करीने स्थापन करी ठे, तेज रीते चरखंभोनी त्रण राशिने पण अनुक्रमे (५१-४१-१७) तथा उत्क्रमे (१७-४१-५१) स्थापन करवी. पळी प्रथमनां त्रण लंका लग्नोमांथी प्रथमनी त्रण चरखंभोनी राशिने बाद करवी, अने पळीनां त्रण लग्नोमां पळीनी त्रण राशिउ नाखवी-जेळववी. तेम करवाथी मध्य देशमां मेषथी कन्या सुधीनी ठ राशिउनां लग्नो थयां. तेज ठ लग्नो उत्क्रमे स्थापन करवाथी तुळाने आरंजी मीन पर्यंतनां लग्नो आय ठे. तेनी स्थापना नीचे प्रमाणे.—

मध्य देशमां लग्नना माननी स्थापना—

मेघ	११७	मीन
वृष	१५८	कुंज
मिथुन	३०६	मकर
कर्क	३४०	धन
सिंह	३४०	वृश्चिक
कन्या	३१९	तुला

तेज रीते अणहिल्लपुर पाटणमां ५३-४३-१८ चरखंभो आय ठे. केवी रीते आय ठे ? ते बतावे ठे.—

“अणहिल्लपुरे तस्मिन् दिने मध्याह्नसंज्ञवा ।

ढाया विषुवती पञ्चाङ्गुला व्यङ्गुलविंशतिः ॥ १ ॥

दशादिघ्ने ऋये षष्ठ्या हृतेऽथ व्यङ्गुलाङ्गके ।

खब्धं चोपरि संयोज्यं मानमेवं ततो जवेत् ॥ २ ॥”

“अणहिल्लपुर पाटणमां ते दिवसे मध्याह्नसमये विषुवती नामनी देहढाया अंगुल ५ अने व्यंगुल २० नी ठे. आ वन्ने (५-२०)ने दश, आठ अने दशवने गुणवा. व्यंगुलना अंकने साठे जाग देतां जागमां आवेला अंकने उपर अंगुलना अंकमां चमाववो. तेम करवाथी उपर कहेलुं (५३-४३-१८) चरखंभोनुं मान थशे.” आ सर्व रीत मुहूर्त्तसारमां कही ठे.

त्यारपळी आ (५३-४३-१८) चरखंभोवने लंकानां लग्नो नो संस्कार करवाथी अणहिल्लपुर पाटणनां लग्नो आय ठे, ते बाबत कहे ठे.—

શ્રીમજ્જોર્જરપત્તને ત્વજઋષૌ તત્વાક્ષિજિ ૨૨૫ ગોંઘટૌ,
 ષટ્તત્ત્વૈઃ ૨૫૬ શરસ્વાન્નિજિશ્ચ ૩૦૫ મિથુનો માર્ગાનનો વા પલૈઃ ।
 કર્કી દ્વમાતિશયૈ ૩૪૧ ધનુર્વદલિવલ્લિહો દ્વિવેદત્રિકૈઃ ૩૪૨,
 કન્યેન્દુત્રિદશૈ ૩૩૧ સ્તુલાવહુદયં યાન્તીતિ મેષાદયઃ ॥ ૬૩ ॥

અર્થ—શ્રીમત્ ગુર્જર દેશના પાટણમાં મેષ અને મીન લગ્ન ૨૨૫ પલોએ કરીને જીવ પામે છે, વૃષ અને કુંજ ૨૫૬ પલોએ કરીને, મિથુન અને મકર ૩૦૫ પલોએ, કર્ક અને ધન ૩૪૧ પલોએ, સિંહ અને વૃશ્ચિક ૩૪૨ પલોએ તથા કન્યા અને તુલા લગ્ન ૩૩૧ પલોએ જીવ પામે છે, ઇટલે કે આટલા આટલા (ઉપર કહેલા) પલો-એ તે તે મેષાદિક લગ્નો જીવ પામે છે. તેની સ્થાપના નીચે પ્રમાણે.—

મેષ	૨૨૫	મીન
વૃષ	૨૫૬	કુંજ
મિથુન	૩૦૫	મકર
કર્ક	૩૪૧	ધન
સિંહ	૩૪૨	વૃશ્ચિક
કન્યા	૩૩૧	તુલા

હવે લગ્નોનું જીવ સંબંધી ઘનીર્ઘનું માન અને હોરાદિકનું પલમાન પ્રસંગ હોવાથી લખે છે.—

લગ્નાનાં માનં હોરાણાં માનં કેષ્કાણાનાં નવાંશાનાં માનં વાદશાંશાનાં ત્રિંશાંશાનાં માનં

ઘટી-પલ	પલ-અક્ષર	માનં	પલ-અક્ષર-વ્યક્ષર	માનં	પલ-અક્ષર	પલ-અક્ષર
મેષ ૩-૪૫	૧૧૨-૩૦	૭૫	૨૫	૧૦-૪૫	૭-૩૦	
વૃષ ૪-૧૬	૧૨૦	૮૫-૨૦	૨૦-૨૬-૪૦	૨૧-૨૦	૮-૩૨	
મિથુન ૫-૫	૧૫૨-૩૦	૧૦૧-૪૦	૩૩-૫૩-૨૦	૨૫-૨૫	૧૦-૧૦	
કર્ક ૫-૪૧	૧૭૦-૩૦	૧૧૩-૪૦	૩૭-૫૩-૨૦	૨૮-૨૫	૧૧-૨૨	
સિંહ ૫-૪૨	૧૭૧	૧૧૪	૩૮	૨૮-૩૦	૧૧-૨૪	
કન્યા ૫-૩૧	૧૬૫-૩૦	૧૧૦-૨૦	૩૬-૪૬-૪૦	૨૭-૩૫	૧૧- ૨	
તુલા ૫-૩૧	૧૬૫-૩૦	૧૧૦-૨૦	૩૬-૪૬-૪૦	૨૭-૩૫	૧૧- ૨	
વૃશ્ચિક ૫-૪૨	૧૭૧	૧૧૪	૩૮	૨૮-૩૦	૧૧-૨૪	
ધન ૫-૪૧	૧૭૦-૩૦	૧૧૩-૪૦	૩૭-૫૩-૨૦	૨૮-૨૫	૧૧-૨૨	
મકર ૫- ૫	૧૫૨-૩૦	૧૦૧-૪૦	૩૩-૫૩-૨૦	૨૫-૨૫	૧૦-૧૦	
કુંજ ૪-૧૬	૧૨૦	૮૫-૨૦	૨૦-૨૬-૪૦	૨૧-૨૦	૮-૩૨	
મીન ૩-૪૫	૧૧૨-૩૦	૭૫	૨૫	૧૦-૪૫	૭-૩૦	

विशेष आ प्रमाणे ठे.—

“रेवत्युदयादश्व्यादीन्युज्ज्वलन्ति जलपलैः क्रमशः ।

चित्रान्तान्यृतुनन्दै ९६ दिखरूपै १०२ रष्टखावनिजिः १०८ ॥ १ ॥

शरकुजिः ११५ खदिकुजि १२० र्युगगुणरूपै १३४ वसूदधिमृगांकैः १४० ।

शशिपञ्चकुजि १५१ खिशरदमाजिः १५३ करविषयवसुधाजिः १५२ ॥ २ ॥

त्रीषुकुजि १५३ रष्टयुगकुजि १४० रगचतुरेकैः १४७ परुब्धिकुजि १४६ रेवम् ।

हस्तादेः प्रतिलोमं स्वात्याद्युदये क्रमान्मानम् ॥ ३ ॥

अजिजिच्च वसुजिनै २४० रिति रुद्राणामुदयपक्षसंस्था ।”

“रेवतीनो उदय अथा पत्नी अश्विनीथी आरंभीने चित्रा पर्यंतनां नक्षत्रो अनुक्रमे नीचे दखेदा जळपळोए करीने उदय पामे ठे. अश्विनी ९६, जरणी १०२, कृत्तिका १०८, रोहिणी ११५, मृगशिर १२०, आर्द्रा १३४, पुनर्वसु १४०, पुष्य १५१, अश्लेषा १५३, मघा १५२, पूर्वाषाढगुनी १५३, उत्तराषाढगुनी १४०, हस्त १४७ अने चित्रा १४६ जळपळोए करीने उदय पामे ठे. हस्तादिकना उत्क्रमे करीने स्वाति, विशाखा विगेरेना उदयनुं मान जाणवुं. तथा अजिजित् नक्षत्र २४० जळपळोए करीने उदय पामे ठे. आ प्रमाणे नक्षत्रोना उदयना पळोनी संस्था जाणवी.” स्थापना नीचे प्रमाणे.—

रे.	९६	अ.
ज.	१०२	ज.
पू.	१०८	कृ.
श.	११५	रो.
ध.	१२०	मृ.
श्र.	१३४	आ.
उ.	१४०	पु.
पू.	१५१	पु.
मू.	१५३	अ.
ज्ये.	१५२	म.
अ.	१५३	पू.
वि.	१४०	उ.
स्वा.	१४७	ह.
	१४६	चि.
अजिजित् २४०		

आ नक्षत्रोमां अजिजितने वर्जने अश्विनीथी सवा बबे नक्षत्रोनुं मान मेळववाथी उपर कहेलुं राशिनं मान आय ठे. (जेमके-अश्विनी ९६, जरणी १०२ अने कृत्ति-

કાના પહેલા પાદના પલ્લો ૨૭ મેઢવવાથી ૨૨૫ પલ્લ થયા, તેથી ઘની ૩ પલ્લ ૪૫ મેષ રાશિના લગ્નનું માન થયું. કૃત્તિકાનાં પાઠલાં ત્રણ પાદના પલ્લો ૮૧, રોહિણીના ૧૧૫ અને મૃગશિરનાં બે પાદના પલ્લો ૬૦ મેઢવવાથી કુલ પલ્લો ૨૫૬ થયા, તેથી ઘની ૪ પલ્લ ૧૬ વૃષ રાશિનું માન થયું. એ રીતે સર્વત્ર જાણવું.)

હવે રાશિભંડની વિશેષ સંજ્ઞાને તથા તેના પ્રમાણને કહે છે.—

દ્વાદશરાશિર્નગ્ણો રાશિસ્તુ ત્રિંશતા જવતિ જાગૈઃ ।

જાગે ષષ્ટિલિપ્તા લિપ્તા ષષ્ટ્યા વિલિપ્તાજિઃ ॥ ૬૪ ॥

અર્થ—બાર રાશિ મઢીને એક જગણ (નક્ષત્રોનો સમૂહ) કહેવાય છે. (એટલે કે બાર રાશિ અને જગણ એ બે નામ સમાન છે,) ત્રીશ જાગે કરીને એક રાશિ થાય છે, એક જાગમાં ૬૦ લિપ્તા હોય છે, અને એક લિપ્તા ૬૦ વિલિપ્તા કરીને થાય છે.

જાગનું બીજું નામ ત્રિંશાંશ પણ કહેવાય છે. તેનું માન આ રીતે છે.—

“લગ્નાનાં સર્વદેશેષુ યન્માનં ઘટિકાદિકમ્ ।

તત્ત્વ વિપ્નં પલાયં સ્યાન્માનં ત્રિંશાંશકસ્ય હિ ॥ ૧ ॥”

“સર્વ દેશોમાં લગ્નોનું જે ઘટિકાદિક માન કહ્યું છે તે બમણું કરવાથી જે સંખ્યા આવે તેટલા પલાદિક ત્રિંશાંશનું માન થાય છે.” (કારણ કે એક ઘનીના બે ત્રિંશાંશ હોય છે, તેથી ઘનીને બમણી કરીએ તો તેટલા પલ્લ એક ત્રિંશાંશના થાય છે.)

લિપ્તાનું બીજું નામ કલા અને વિલિપ્તાનું બીજું નામ વિકલા પણ છે. વિશેષ એ કે—એક વિલિપ્તા (વિકલા)ની સાથે પરમ વિકલા હોય છે. તે પરમ વિકલાનું બીજું નામ અક્ષર કહેવાય છે. એક અક્ષરના પણ સાથે વ્યક્ષરો હોય છે, પરંતુ તે (વ્યક્ષર) અત્યંત સૂક્ષ્મ કાલ્ હોવાથી વ્યવહારને યોગ્ય નથી.

લગ્નોનું માન કહ્યું. હવે સૂર્યને સ્પષ્ટ કરવા માટે વારે સંક્રાંતિભંડની અંતરાલ (વચ્ચેની) ઘનીભંડને કહે છે.—

સક્કાન્ત્યન્તરનામિકા અથ ધૃતિ ૧૮ મેષાદિતોઽશ્વેષુજિઃ૫૭,

જૂતેજૈ૮૫ મુનિગોજિ ૯૭રષ્ટવસુજિ ૮૮ નૈત્રર્તુજિ ૬૨ જૈ ૨૭ સ્તથા ।

અત્યષ્ટિશ્ચ ૨૭સમન્વિતા ત્રિનવજિઃ૯૩ સ્વેટર્તુજિઃ૬૯ સ્વર્તુજિઃ ૬૦,

સસાદ્ગૈ ૬૭ નિધિકુઞ્જરૈ ૮૯ અથ ધૃતિ ૧૮ શ્વન્દેહૃણૈશ્ચ ૨૧ ક્રમાત્ ॥૬૫॥

અર્થ—હવે સંક્રાંતિની અંતરાલ ઘનીભંડ મેષ રાશિથી અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે.—મેષ અને વૃષ સંક્રાંતિની વચ્ચે ૧૮૫૭ ઘનીભંડ હોય છે, એટલે કે મેષ સંક્રાંતિ બેસે ત્યારથી ૧૮૫૭ ઘનીભંડ જાય ત્યારે વૃષ સંક્રાંતિ બેસે, અને ત્યારપછી ૧૮૮૫ ઘનીભંડ જાય ત્યારે મિથુન સંક્રાંતિ બેસે. અર્થાત્ મેષ સંક્રાંતિ ૧૮૫૭ ઘની સુધી રહે છે, વૃષ સંક્રાંતિ ૧૮૮૫

ઘની સુધી હોય છે. એજ રીતે મિથુનની ઘની ૧૮૫૭ છે, કર્કની ૧૮૮૮, સિંહની ૧૮૬૨, કન્યાની ૧૮૨૭, તુલાની ૧૭૯૩, વૃશ્ચિકની ૧૭૬૯, ધનની ૧૭૬૦, મકરની ૧૭૬૭, કુંજની ૧૭૮૯ અને મીનની ૧૮૨૧ ઘની છે.

સૂર્યની સંક્રાંતિ—સંક્રમણ વાર રાશિઝને વિષે હોય છે. તેમના આંતરમાં એટલી એટલી ઘની છે હોય છે. મૂળ શ્લોકમાં “ધૃતિ” શબ્દ લખ્યો છે, તે અઢાર અઢારની ઠંદોજાતિ છે, તેથી અઢારની સંખ્યા જાણવી, અને “અત્યષ્ટિ” શબ્દ સત્તર અઢારની ઠંદોજાતિ હોવાથી તેનો અર્થ સત્તરની સંખ્યા જાણવી. મેષાદિક થકી એટલે મેષ અને વૃષ સંક્રાંતિની વચ્ચે ધૃતિ એટલે ૧૮ અશ્વેષુજિ: એટલે ૫૭ વર્ષ સહિત એટલે કે અઢારસોને સતાવનવર્ષે યુક્ત કરવા તેટલી ઘની છે હોય છે. એ રીતે આગળ પણ જાણવું.

સંક્રાંતિઝના અંતરની શુક્તિનો યંત્ર.—

મેષ	૧૮૫૭	વૃષ	તુલા	૧૭૯૩	વૃશ્ચિક
વૃષ	૧૮૮૫	મિથુન	વૃશ્ચિક	૧૭૬૯	ધન
મિથુન	૧૮૫૭	કર્ક	ધન	૧૭૬૦	મકર
કર્ક	૧૮૮૮	સિંહ	મકર	૧૭૬૭	કુંજ
સિંહ	૧૮૬૨	કન્યા	કુંજ	૧૭૮૯	મીન
કન્યા	૧૮૨૭	તુલા	મીન	૧૮૨૧	મેષ

હવે સૂર્યને સ્પષ્ટ કરવા માટે આ ઉપર કહેલી ઘનીઉંપ કરીને સૂર્યને સ્પષ્ટ કરવાની રીત બતાવે છે.—

સ્ફુટોઽથ જાનુર્ગતનામિકાન્યઃ, સંક્રાન્તિતઃ સ્વજ્વલના ૩૦ હતાન્યઃ ।

જાગાદિજિઃ સ્વાન્તરજુક્તિલબ્ધૈ, રાશ્યાદિકઃ સ્યાન્નતરાશિયુક્તૈઃ ॥ ૬૬ ॥

અર્થ—ચાલતી સંક્રાંતિની વીતી ગયેલી ઘનીઝને ત્રીશે ગુણવી, પઢી તેને ઉપર કહેલી પોતાની અન્તરજુક્તિવર્ષે જાગ દેવો. તેમ કરવાથી જાગાદિક (અંશ વિગેરે) આવે છે, અને ગયેલી રાશિએ યુક્ત કરવાથી રાશિ વિગેરેરૂપ સૂર્ય સ્પષ્ટ થાય છે.

દ્રષ્ટ (કાર્ય) સમયે ચાલતી સંક્રાંતિની જેટલી ઘનીઝ ગઈ હોય તે સર્વને એકત્ર કરી ત્રીશે ગુણવી. સ્વાન્તરજુક્તિ—પોતાની અંતરજુક્તિ અને સંક્રાંતિની અંતરાલ ઘનીઝ એ બન્નેનો એકજ અર્થ છે. પઢી પોતાની અંતરજુક્તિવર્ષે જાગ દર્શને અંશ, કલા અને વિકલારૂપ ત્રણ પ્રકારનું ફલ ગ્રહણ કરવું (કાઢવું). પઢી ગયેલી રાશિએ એટલે જેટલી

રાશિઠ સૂર્યે જોગવી લીધી હોય તેનો અંક ઉપર મૂકવો. એમ કરવાથી રાશિ વિગેરે
 ઇટલે રાશિ, અંશ, કલા અને વિકલારૂપ સૂર્ય સ્પષ્ટ થાય છે.

ઉદાહરણ—વિક્રમ સંવત્ ૧૫૧૨ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૭ સોમવારે પુષ્ય નક્ષત્રમાં મેષ
 રાશિમાં સૂર્યની સંક્રાંતિ થયા પછી સત્તરમે દિવસે કર્ક લગ્નનો કન્યા નવાંશક કાર્ય
 કરવામાં લીધેલો છે. તે વખતે મેષ સંક્રાંતિની ૧૧૪ ઘનીઠ વ્યતીત થઈ છે.
 તે આ પ્રમાણે.—

સોલથી કાંઈક અધિક દિવસો નિર્ગમન થયા છે, તોપણ પ્રથમ સ્થૂલ દૃષ્ટિથી જોતાં
 સૂર્યે મેષના સોલ ત્રિંશાંશો જોગવી લીધા છે. શેષ ચૌદ ત્રિંશાંશો રહ્યા. તેના પછી ૧૦૫
 થયા. વૃષનું માન ૨૫૬ પછી, મિથુનનું માન ૩૦૫ પછી તથા કર્કના પહેલાં બે નવાંશાના
 પછી ૭૫ અને અહર ૪૬ છે, તે ૪૬ અર્ધા ઉપર હોવાથી એક પછી ગણતાં કુલ પછી ૭૬
 થયા. તે સર્વ પછી એકત્ર કરવાથી ૭૪૨ થયા. તેને ૬૦ વડે જાગ દેતાં જાગમાં ૧૨ આવ્યા.
 તે (૧૨) લગ્નના દિવસની ઘનીઠ થઈ. શેષ પછી ૨૨ રહ્યા, તથા મેષ સંક્રાંતિના
 દિવસની શેષ ઘનીઠ ૨૨ છે. વળી સંક્રાંતિના દિવસ અને લગ્નના દિવસની અતન્નાલે
 સોલ દિવસ હોવાથી તેની ઘનીઠ ૧૬૦ થઈ. તે સર્વને એકત્ર કરતાં ૧૧૪ ઘની અને
 ૨૨ પછી મેષ સંક્રાંતિની ગત ઘનીઠ થઈ.

આ ગત ઘની ૧૧૪ ને ત્રીશે ગુણતાં ૨૫૮૨૦ થયા. તેને મેષ અને વૃષ સંક્રાંતિની
 અંતરજુક્તિ જે ઉપર ૧૮૫૭ ઘનીની કહી છે તેનાવડે જાગ દેતાં સોલ લાધ્યા. તે
 (૧૬) જાગ ઇટલે અંશ કહેવાય છે. જાગ દેતાં શેષ ૧૦૮ રહે છે, તેને ૬૦ વડે ગુણી
 ઉપરના ૨૨ પછી નાલવાથી ૬૫૦૨ થયા. તેને ફરીથી ૧૮૫૭ વડે જાગ દેતાં જાગમાં
 ૩ લાધ્યા તે કલા થઈ. શેષ ૧૩૧ રહ્યા, તેને પણ ૬૦ વડે ગુણી ત્યારે ૧૫૮૬૦ થાય.
 તેને પણ ૧૮૫૭ વડે જાગ દેતાં જાગમાં આવેલા ૩૦ વિકલા થઈ. શેષ ૧૫૦ વધ્યા તેનો
 ત્યાગ કર્યો. આ પ્રમાણે જાગ (અંશ), કલા અને વિકલા કરીને અંશાદિક સૂર્ય
 સ્પષ્ટ થયો. પછી મૂલ શ્લોકમાં વીતી ગયેલી રાશિએ યુક્ત કરવાનું કહ્યું છે, તેથી
 વૃષ વિગેરે સંક્રાંતિ હોત તો ગયેલી રાશિ પૂર્વે મૂકાત, અને રાહ્યાદિક પણ થાત, પરંતુ
 અહીં તો યુક્ત રાશિ એકે નથી, તેથી રાશિને સ્થાને ૦ શૂન્ય મૂકવું, તેથી કરીને કાર્યને
 સમયે સ્ફુટ સૂર્ય રાશિ, અંશ ૧૬, કલા ૩ અને વિકલા ૩૦ થયો.

હવે સ્પષ્ટ થયેલા સૂર્યથી અયનાંશ સહિત સૂર્યનું જોગ્ય માન લાવવાની
 રીત કહે છે.—

૧ એક ત્રિંશાંશના ૭૥ પછી છે તેથી, જુઓ ઉપર ત્રિંશાંશના માનનો કોઠો.

गणितविदुपदेशात्तत्र दत्त्वाऽयनांशान्,
पुनरपि जगणार्धं ६ रात्रिलग्न्ये तु दद्यात् ।

अथ हत उदयस्त्रिर्भुक्तशेषैर्लवाद्यै—

रूपरि च खगुणा ३० सः स्यात्पक्षात्मार्कजोग्यम् ॥ ६७ ॥

अर्थ—गणितना जाणनारना उपदेशाची आवेला अयनांशोने ते स्पष्ट करेला सूर्यमां नाखवा, परंतु जो रात्रिनुं लग्न होय तो तेमां फरीशी जगणार्ध एटले ६ जेळ-
ववा. (तेम करवाची अयनांश सहित सूर्य आय ठे.) (हवे सूर्यनुं जोग्य मान लाव-
वानी रीत कहे ठे.—) अथ एटले सायनांश सूर्य कर्या पढी (करवाची) जे राशिनी
उदय होय तेना पळोने त्रण वार स्थापन करी ते दरेकने जुक्तशी शेष रहेला लव
(अंश) विगेरेवने गुणवा. (पढी ठेळा वे अंकने उत्क्रमशी साठे जाग दइ दइने उपर
चमाववा.) उपर जे अंक आवे तेने त्रीशे जागतां जे लाधे तेदला पळो सूर्य जोग्य
कहेवाय ठे.

तत्र एटले स्पष्ट करेला सूर्यमां ते वर्षना अयनांशो नाखवा. अही एकला अयनांशोज
कह्या ठे, तोपण कळादिक पण नाखवी एम समजवुं, केमके ते कळादिक पण अय-
नांशरूपज ठे. ए रीते सर्वत्र जाणवुं, पण जो रात्रिने विषे लग्न होय तो ते राशिमां
फरीशी ठ उमेरवा. आम करवाची उपर जे राशि (मेषादिक) आवे ते जुक्त जाणवी,
अने जे राशि तेनी पढीनी होय ते उदय कहेवाय ठे. ते उदय राशिनुं जे पळरूप
मान कहुं होय ते पळोने त्रण वार स्थापन करवा. हवे ते जुक्त राशिनी उपरांत जे
अंश, कळा अने विकळा होय ते जुक्त कहेवाय ठे, माटे तेने वाद करतां जे अंश,
कळा अने विकळा आवे तेणे करीने त्रण वार स्थापन करेलुं ते लग्ननुं मान (उदय
राशिनुं पळरूप मान) अनुक्रमे गुणवुं. ठेळा वे अंकने साठे जाग दइ दइने पहेला
पहेलानी संख्यामां नाखवाची जे संख्या पहेला अंकमां आय तेने त्रीशे जाग देतां
जेदला लाधे तेदला पळवाळुं अर्क जोग्य आय ठे. बाकी रहेला अंकने साठे गुणी
त्रीशे जाग देतां उपरना पळ उपरांत अहरो पण आवे ठे.

हवे उदाहरणमां घटावतां पहेळां प्रथम अयनांश लाववा माटे गणितना ज्ञान-
वाळानो उपदेश बतावे ठे.—विक्रम संवत् १७९८ मा वर्षशी आरंजीने तथा शाखिवाहनना
४४४ मा वर्षशी आरंजीने १४०४ वर्स सुधी दरेक वर्षे एक कळा, एक विकळा अने
वीश परम विकळा वृद्धि पामे ठे. ६० कळाए करीने एक अयनांश आय ठे, तेथी करीने

૧૪૦૪ વર્ષે કરીને ૨૩ અંશો, ૫૫ કલા અને વાર વિકલા વધે છે. એ પ્રમાણે અયનાં-
શની વૃદ્ધિ ઇંગ્લી છે. પઠી તેજ ક્રમે કરીને હાનિ પામતા તે અયનાંશો તેટલાંજ
પટલે ૧૪૦૪ વર્ષે કરીને સ્વાધી થઈ જશે. એ પ્રમાણે વારંવાર તે અયનાંશોની વૃદ્ધિ અને
હાનિ જાણવી. લગ્નમાં, ક્રાંતિસામ્યમાં અને ચર લાવવામાં આ અયનાંશોનો ઉપયોગ
છે. કહ્યું છે કે—

“અયનાંશાઃ સદા દેયા લગ્ને કાન્તૌ ચરાગમે ।”

“લગ્નમાં, ક્રાંતિસામ્યમાં અને ચર લાવવામાં હમેશાં અયનાંશો દેવા.”

હવે હદાહરણમાં લીધેલા ઇષ્ટ કાલને વિષે અયનાંશો લાવવા માટે આ રીત છે.—

“આષાઢે વિક્રમં નન્દસપ્તેષૂ ૫૭૯ નં ત્રિધા કુ ૧ ચૂ ૧ ।

નચૈ ૨૦ નિર્મિત્તં જજેત્ ષષ્ઠ્યા લબ્ધે સ્યુરયનાંશકાઃ ॥ ૧ ॥”

“અપારુ માસથી શરુ થતા વિક્રમ સંવતમાંથી ૫૭૯ વાદ કરી બાકી રહે તેને ત્રણ
વાર સ્થાપન કરવા. પઠી તે ત્રણેને અનુક્રમે ૧-૧-૨૦ વર્ષે ગુણવા. પઠી તેને બેઘા
અંકથી સાથે જાગ દઈ દઈને પૂર્વ પૂર્વ અંકમાં નાખવાથી અયનાંશો થાય છે.”

જાવાર્થ એ છે કે—ચૈત્ર માસથી શાલિવાહનનો શક શરુ થાય છે. તેમાં ૧૩૫ નાખ-
વાથી વિક્રમ સંવત્ થાય છે. તે સંવત્ અપારુ માસથી શરુ થાય છે. તે સ્થાપન કરવો.
તે સંવત્ પ્રકૃત હદાહરણમાં ૧૫૧૨ છે. તેમાંથી ૫૭૯ વાદ કરતાં શેષ ૯૩૩ રહે છે.
આ અંકને ત્રણ વાર સ્થાપન કરી તેને અનુક્રમે ૧-૧-૨૦ વર્ષે ગુણવા. (તેથી ૯૩૩-
૯૩૩-૧૦૬૬૦ થાય છે) તેને બેઘેથી સાથે જાગ દઈ દઈને ઉપર ઉપર ચકાવવાથી ૧૫
અંશ, ૫૩ કલા અને ૪૪ વિકલા થઈ. આ અયનાંશનું માન ૧૫૧૨ મા વર્ષમાં સૂદમ
દષ્ટિથી આવે છે, પરંતુ દરેક વર્ષે કાંઈક અધિક એવી એક એક કલાજ વધે છે. એવું
સ્થૂલ માનજ ઘણા જ્યોતિર્વિદોને સંમત છે, તેથી અમે પણ સ્થૂલ માનજ અહીં લઈ
ઠીક, તેથી કરીને ૧૫૧૨ મા વર્ષે ૧૫ અંશ અને ૩૪ કલા આવે છે. આ અયનાંશને
સ્પષ્ટ કરેલા સૂર્યમાં નાખવાથી અંશ ૩૧, કલા ૩૭ અને વિકલા ૩૦ થાય છે. હવે દરેક
રાશિનું માન ૩૦ અંશજ હોય છે, તેથી આ અયનાંશની અપેક્ષા કરીને જોતાં સૂર્યે
આલી મેષ રાશિ જુક્ત થઈ ગઈ, અને વૃષ રાશિનો ૧ અંશ, ૩૭ કલા અને ૩૦ વિકલા
પણ જુક્ત થઈ એમ સિદ્ધ થયું. સ્થાપના—૧-૧-૩૭-૩૦. આ સાયન અથવા સાય-
નાંશ પટલે અયનાંશ સહિત સૂર્ય થયો.

હવે પ્રકૃત હદાહરણમાં વૃષનો હદય છે. તેનું માન ૨૫૬ પડો છે. તેને ત્રણ વાર
સ્થાપના કરવા—૨૫૬-૨૫૬-૨૫૬. પઠી સૂર્યે જોગવેલા માનમાંથી અંશાદિકની અપે-
ક્ષા શેષ અંશાદિક કાઢી (પટલે કે અંશ ૧, કલા ૩૭ અને વિકલા ૩૦ કાઢી)

ત્યારે અંશ ૨૭, કલા ૨૨, વિકલા ૩૦ રહે. આ ત્રણ અંકવને ઉપરની ત્રણ રાશિ અનુક્રમે ગુણતાં ૭૧૬૮-૫૬૩૨-૭૬૮૦ આય છે. તેને સાથે જાગ દશ દશને પૂર્વ પૂર્વના રાશિમાં નાખવાથી ૭૨૬૪ આય છે. તેને ૩૦ વને જાગ દેતાં ૨૪૨ પલ્લો લાધ્યા. આ સૂર્ય જોગ્ય પલ્લમાન આગલ પર ઉપયોગમાં આવશે, માટે સ્થાપી રાખવું.

હવે ઇષ્ટ લગ્નનું શુક્ત લાવવાવને કરીને ઇષ્ટ સમયને સ્પષ્ટ કરવા માટે કહે છે.—

इष्टाशुक्तनवांशकैर्दशगुणैस्त्रयातैर्लवाद्यं फलं,

लग्नं सायनमूर्ध्वराशिसहितं सैकप्रवृत्त्यंशकम् ।

तद्भुक्तेन लवादिना तदुदयः क्षुण्णो हृतस्त्रिंशता,

जास्वद्भोग्यवदान्तरोदययुतः कालः पलात्मा जवेत् ॥ ૬૮

અર્થ—ઇષ્ટ લગ્નના શુક્ત નવાંશોને દશે ગુણી ત્રણે જાગ દેતાં જે અંશાદિક ફલ આવે તે લગ્ન જાણવું. તેને અયન સહિત કરવું. પઢી ઉપર (પહેલાં) રાશિ સહિત (ગયેલી રાશિ સહિત) કરવું. પઢી એક પ્રવૃત્ત્યંશ સહિત કરવું. તેટલા અંશાદિક શુક્ત થયા, તે શુક્તવને તે (લગ્ન)ના ઉદયને ગુણવો. પઢી તેને ત્રીશે જાગ દેવો. પઢી તે સૂર્ય જોગ્ય અને આંતરોદય સહિત કરીએ ત્યારે તેટલા પલ્લરૂપ ઇષ્ટ સમય સ્પષ્ટ આય છે.

લગ્નમાં જે નવાંશક ઇષ્ટ હોય તેની પહેલાં જેટલા નવાંશક ગયા હોય તેને દશે ગુણ ત્રણે જાગવા. જે લાધે તે અંશ, કલા અને વિકલારૂપ ત્રણ પ્રકારનું ફલ આય છે. તેને લગ્ન જાણવું. તે લગ્નને અયન સહિત તથા વ્યતીત થયેલી રાશિ સહિત કરીને તેમાં એક પ્રવૃત્ત્યંશ એટલે અધિકાર કરેલા નવાંશકનો ત્રીજો જાગ નાખવો, પરંતુ પ્રતિષ્ઠા અને વિવાહમાં જો ધનુષ રાશિનો નવાંશક લીધો હોય તો તેમાં નવાંશકના ત્રીજા જાગ પણ અર્ધ નાખવું, કેમકે તે કાર્યમાં ધનુષના નવાંશકનો પહેલો અર્ધ જાગજ જશેલો છે. આ રીતે કરવાથી જેટલા અંશ, કલા અને વિકલા આય તેટલા શુક્ત જાણવા. તે શુક્ત એવા અંશ, કલા અને વિકલાવને કરીને ઇષ્ટ લગ્નનું પલ્લરૂપ માન ત્રણ વાર સ્થાપ કરીને ગુણવું. પઢી તેને પ્રથમની જેમ સાથે જાગ દશ દશને પૂર્વ પૂર્વમાં નાખી ઉપરની (પહેલો) જે એક આવે તેને ત્રીશે જાગ દેતાં જે પલ્લ અને અક્ષરૂપ માન આવે તે ઇષ્ટ લગ્ન શુક્ત (જોગવેલું) કહેવાય છે. તેની અંદર પૂર્વે આણેલું સૂર્ય જોગ્ય નાખવું, તથા સૂર્યે આક્રમણ કરેલી રાશિની અને ઇષ્ટ લગ્નની અંતરાલે જેટલાં લગ્નો રહ્યાં હોય તેનાં પલ્લરૂપ માનોને પણ તેમાં નાખવાં. આ રીતે કરવાથી જે અંક આવે તેટલા પલ્લો કરીને સૂર્યોદય પઢી ઇષ્ટ લગ્નનો ઇષ્ટ અંશ આવે છે.

ઉદાહરણ—પ્રકૃત ઉદાહરણમાં કર્ક લગ્નનો ત્રીજો કન્યા નવાંશક ગ્રહણ કર્યો છે, તેથી ઇષ્ટ એવા કન્યા નવાંશકની પહેલાં બે નવાંશો વ્યતીત થયા છે, મા

વેને દશે ગુણતાં વીશ થયા. તેને ત્રણે જાગતાં ૬ ત્રિંશાંશો લાધ્યા અને શેષ ૩ રહ્યા, એટલે કે જેટલા ત્રણ જાગે કરીને એક ત્રિંશાંશક થાય તેટલા વે જાગ, તેથી કરીને અંશ ૬ અને કલા ૪૦ થાય છે, કારણ કે એક એક (દરેક) ત્રિંશાંશની ૬૦ કલાઈ હોવાથી વે ત્રિજાગે કરીને ૪૦ કલાઈજ થાય છે. આ લગ્ન થયું. તેને અયન સહિત કરવું છે, માટે અયનાંશ ૧૫ અને કલા ૩૪ જેલવવી. (૨૨-૧૪ થાય છે.) તથા જેટલી રાશિઈ વ્યતીત થઈ હોય તેટલો અંક રાશિને સ્થાને મૂકવો. તે અહીં કર્ક લગ્ન ગ્રહણ કરેલું હોવાથી ત્રણનો અંક આવશે, તથા અંશના અંકમાં એક પ્રવૃત્ત્યંશ અને ૭ કલા નાખવી, કારણ કે દરેક નવાંશકમાં ત્રણ ત્રિંશાંશો અને વીશ કલાઈ હોય છે. તેનો ત્રીજો જાગ તેટલોજ (૧-૭) થાય છે, તેથી કરીને ત્રણ રાશિઈ વ્યતીત થઈ અને ચોથી કર્ક રાશિના ૨૩ અંશો અને ૨૧ કલાઈ પણ વ્યતીત થઈ, તેથી (૩-૨૩-૨૧) એટલું જુક્ત થયું. અહીં જુક્ત (વ્યતીત થયેલી) રાશિનો ઉપયોગ નથી, તેથી તેણે જુક્ત એટલે ચાલતા કર્ક લગ્નવર્મે જુક્ત એવા અંશ ૨૩ કલા ૨૧ વર્મે તેનો ઉદય એટલે અહીં પ્રકૃત હોવાથી કર્કનો ઉદય ૩૪૧ પઠના સ્વરૂપવાળો છે તેને વે વાર સ્થાપન કરીને ગુણવો. જો વિકલા હોત તો ત્રણ વાર સ્થાપન કરીને ત્રીજો અંક વિકલાવર્મે પણ ગુણાત, પણ અહીં તો વિકલા નથી, તેથી વે વાર સ્થાપન કરવાનું કહ્યું છે. આ રીતે કરવાથી (૩૪૧ ને વે વાર ૨૩ અને ૨૧ વર્મે ગુણવાથી) ૭૮૪૩-૭૧૬૧ થાય છે. વીજા અંકને ૬૦ વર્મે જાગ દેતાં જાગમાં ૧૧૫ આવ્યા. તેને પ્રથમના અંકમાં નાખવાથી ૭૯૬૨ થયા. તેને ત્રીજો જાગતાં ૨૬૫ પઠો લાધી. શેષ ૧૨ રહ્યા તેને ૬૦ વર્મે ગુણી ૩૦ વર્મે જાગ દેતાં અક્ષર ૨૪ લાધ્યા. આ પઠ ૨૬૫, અક્ષર ૨૪ કર્ક લગ્નનું જુક્ત થયું. તેને સૂર્યના જોગ્ય સહિત તથા આંતરોદયના લગ્નના પઠો સહિત કરવું છે, તેથી અહીં સૂર્યના જોગ્ય પઠો ૨૪૨ છે, અને આંતરોદય તો મિથુનજ છે. તેનું માન ૩૦૫ પઠો છે. તે ત્રણેને એકત્ર કરવાથી ૮૧૨ પઠો એટલે કે ૧૩ ઘડી અને ૩૨ પઠો થયા. આટલો વચ્ચે સૂર્યોદયથી જાય ત્યારે કર્ક લગ્નનો કન્યા નવાંશક આવે છે.

અહીં વિશેષ આ પ્રમાણે છે.—

“દ્યોર્નવાંશયોઃ શુદ્ધિઃ પ્રતિષ્ઠાયાં વિલોક્યતે ।

આદ્યેઽધિવાસના ત્રિમ્બે દ્વિતીયે ચ શલાકિકા ॥ ૧ ॥

સંસ્થાપ્ય લગ્નમાનં ગુણયેન્મધ્યનવાંશકૈઃ ।

નવજિસ્તુ હૃતે જાગે લબ્ધેઽન્તરપલ્લાગમઃ ॥ ૨ ॥”

“પ્રતિષ્ઠામાં વે નવાંશકની શુદ્ધિ હોવી જોઈ. તેમાં પહેલા નવાંશકમાં ચિંબની

૧ વે ત્રિંશાંશની ૧૨૦ કલા થઈ તેનો ત્રીજો ભાગ ૪૦ થાય.

अधिवासना करवी, अने बीजामां अंजनशलाका करवी. ते शुद्धि जोवानी रीत आ प्रमाणे—लघ्नं मान स्थापन करीने तेने मध्य (वच्चे)ना नवांशकोवने गुणवुं. पढी तेने नववने जाग देवाथी जे लाधे ते अंतर पळो आवे ठे.”

अहीं मात्र कटिपत उदाहरण आ प्रमाणे जाणवुं.—प्रतिष्ठामां आज कर्क लघ्नो व्रीजो कन्या नवांशक अने आठमो कुंज नवांशक ग्रहण करवाना ठे, तेथी कुंज नवां- शकनी पहेलां कन्यादिक पांच नवांशको ठे, माटे कर्क लघ्नं मान जे ३४१ ठे तेने पांचे गुणीए त्यारे १७०५ आय ठे. तेने नवे जाग देतां जागमां १७९ पळो (एटले घमी ३ पळ ए) आवे ठे. तेने व्रीजो कन्या नवांशक ग्रहण करवा माटे स्पष्ट करेला १३ घमी अने ३३ पळरूप काळमां नाखवाथी घमी १६, पळ ४१ थया. आटलो वखत जाय त्यारे कुंजना नवांशकनी वेळा आवे ठे.

हवे लघ्नना अंश (नवांशक)नो समय स्पष्ट करवा माटे अयनांशनी अपेक्षा विना बीजो प्रकार कहे ठे. अथवा तो.—

संक्रान्तिराशेर्गतनामिकाध्वे, माने दिवा निश्यथ सप्तमस्य ।

संक्रान्तिजोगेन हृते तदीयत्रयंशान्विते शेषमिद्वार्कजोग्यम् ॥ ६९ ॥

अर्थ—दिवसे लघ्न होय तो संक्रांतिनी राशिनं मान गयेली घमीउवने गुणवुं, अने रात्रिए लघ्न होय तो सातमी राशिनं मान गयेली घमीउवने गुणवुं. पढी तेने संक्रां- तिनी चुक्तिवने जाग दइ तेमां तेज राशिनो व्रीजो जाग नाखवो. शेष रहे ते अहीं सूर्य जोग्य जाणवुं.

दिवसनं लघ्न होय तो सूर्यसंक्रांतिनी राशिनं मान संक्रांतिना समयथी आरंजीने लघ्नना समय सुधीमां जेटली घमीउ गइ होय तेटली घमीउवने गुणवुं. रात्रिनं लघ्न होय तो सूर्यसंक्रांतिनी राशिथी जे सातमी राशि होय तेनुं मान गुणवुं. त्यारपढी पोतानी (संक्रांतिनी) अंतरचुक्तिवने तेने जाग देवो. जागमां जे आवे तेमां प्रस्तुत राशिनो व्रीजो जाग जूदो पामीने नाखवो. तेम करवाथी जे आय ते सूर्य चुक्त कहेवाय ठे. ते सूर्य चुक्तने सूर्यसंक्रांतिनी राशिमांथी बाद करवुं. जे शेष रहे ते सूर्य जोग्य कहेवाय ठे.

जेमके प्रकृत उदाहरणमांज दिवसना लघ्नमां सूर्यसंक्रांतिनी राशि मेष ठे. तेनुं मान ३३५ ठे. संक्रांतिना समयनी पढी अने लघ्ननी पहेलां जे गयेली घमीउ एण्ठ ठे ते बनेनो गुणाकार करतां ३३३६५० थया. तेने पोतानी अंतरचुक्ति १७५७ वने जाग लेतां १३० पळ लाध्या. त्यारपढी सूर्यसंक्रांतिनी राशिना माननो व्रीजो जाग तेमां नाखवो, एटले के अहीं मेषनुं मान ३३५ ठे, तेने त्रणे जागतां ७५ लाध्या. ते पूर्वना १३० मां

નાખવાથી ૧૯૫ થયા. આ સૂર્ય ચુકત થયું. સૂર્યસંક્રાંતિની રાશિ મેષના માનરૂપ ૩૨૫ પલમાંથી તે ૧૯૫ બાદ કરીએ ત્યારે બાકી ૩૦ પલો રહે. આ સૂર્ય જોગ્ય થયું. આ પ્રમાણે દિવસના લગ્નમાં જાણવું. હવે રાત્રિનું લગ્ન હોય ત્યારે સૂર્યસંક્રાંતિની રાશિથી સાતમી રાશિનો સૂર્ય ચુકત ઘમીઝ સાથે ગુણાકાર, તેની અંતરચુક્તિવને જાગાકાર વિગેરે સર્વ સૂર્યસંક્રાંતિની રાશિની પ્રમાણેજ કરવું.

ચુકતેઽથ લગ્નસ્ય તદંશકાચ્ચ, દયાત્રિજાગાબુદયપ્રવૃત્તયોઃ ।

તદ્વગ્નચુકતં ચ તથાઽર્કજોગ્યં, કાલોઽન્તરાલોદયયુક્ પલાત્મા ॥ ૭૦ ॥

અર્થ—ત્યારપઢી તેના અંશની (૬૪ નવાંશક)ની પહેલાં લગ્નના ચુકતમાં ઉદય અને પ્રવૃત્તિના ત્રિજાગો નાખવા. તે લગ્ન ચુકત કહેવાય છે. ત્યારપઢી તે લગ્ન ચુકત તથા સૂર્ય જોગ્યને અંતરાલના ઉદય સહિત કરવાથી જે આવે તેટલા પલોવાલો કાલ ૬૪ લગ્નનો છે એમ જાણવું.

અર્થ—ત્યારપઢી તદંશકાત્ એટલે ૬૪ નવાંશકની, પહેલાં લગ્નના ચુકતને વિષે ઉદય અને પ્રવૃત્તિના ત્રિજાગો નાખવા એવો સંબંધ છે. જાવાર્થ આ પ્રમાણે છે.—અધિકાર કરેલા નવાંશકની પહેલાં જેટલું લગ્નનું ચુકત હોય તેને સ્પષ્ટ કરીને તેને વિષે તેજ લગ્નનો ત્રિજાગ અને પ્રવૃત્ત્યંશ નામના તેજ નવાંશકના ત્રિજાગને નાખવા. ત્યારપઢી તે લગ્ન ચુકત, પૂર્વે આણેલું સૂર્ય જોગ્ય અને અંતરાલ લગ્નનું પલમાન એ ત્રણેને એકત્ર કરવાં. જેટલા પલો આવે તેટલા પલોએ કરીને સૂર્યોદય પઢી ૬૪ લગ્નનો ૬૪ નવાંશક આવે છે.

જેમકે—અહીં કર્કનું માન ૩૪૧ છે. તેને નવવને જાગ દેવાથી ૩૮ પલો એક નવાંશકનું માન થયું. હવે અહીં ૬૪ નવાંશક (કન્યા નામનો)ત્રીજો છે, તેની પહેલાં વે નવાંશો ગયા છે, તેથી ૩૮ ને વમણા કરતાં ૭૬ પલો થયા. આટલું તે લગ્ન ચુકત થયું. ત્યારપઢી તેમાં કર્ક લગ્નના માન ૩૪૧ ને ત્રણે જાગ દેતાં ૧૧૪ પલો લાધ્યા. આ ઉદયનો ત્રિજાગ થયો. તેને લગ્ન ચુકત ૭૬ પલોમાં નાખવાથી ૧૯૦ થયા. ત્યારપઢી જે નવાંશક ગ્રહણ કર્યો છે તેનું માન ૩૮ પલનું છે, તેનો ત્રિજાગ ૧૨ પલ થાય છે. તે પણ તેમાં (૧૯૦ માં) નાખવાથી ૨૦૨ થયા. પઢી સૂર્ય જોગ્ય પલો ૩૦, તથા સૂર્યસંક્રાંતિની (મેષ) રાશિને અને ૬૪ લગ્ન (કર્ક)ને અંતરાલે વૃષ અને મિથુન છે. તેમનું માન ૨૫૬-૩૦૫ છે. સર્વની સ્થાપના—૨૦૨-૩૦-૨૫૬-૩૦૫ આ સર્વે એકત્ર કરવાથી ૭૯૩ પલો થયા. તેને ૬૦ વને જાગ દેતાં ઘમી ૧૩ પલ ૧૩ લાધ્યા. આટલો કાલ સૂર્યોદયથી જાય ત્યારે કન્યા નવાંશક આવે છે. આ વીજી રીત હોવાથી પલોમાં પૂર્વની કરતાં ફારફેર આવ્યો તેમાં કાંઈ દોષ નથી. એસ બીજે ઠેકાણે પણ જાણવું.

आ प्रमाणे लग्नने आश्रीने समय लाववानी रीत कही. हवे तेनी प्रतीतिने माटे बे श्लोके करीने समयने आश्रीने लग्न लाववानी रीत बतावे ठे.—

त्यक्त्वार्कजोग्यं च पक्षात्मकाज्ञागादिजोग्यं तरणौ निदध्यात् ।

क्रमेण शेषानुदयान् विशोध्य, राशीन्यसेत्तत्प्रमितौ च जानौ ॥ ७१ ॥

अर्थ—पळरूप करेला काळमांथी सूर्य जोग्य बाद करवुं. पढी अंशादिक जोग्यने सूर्यमां नाखवुं. पढी अनुक्रमे शेष उदयोने शोधी (बाद करी) तेदली राशिउने सूर्यमां नाखवी.

कोइक माणस घनी, पळ विगेरे इष्ट काळ बोलीने प्रश्न करे के—“ए वखते कयुं लग्न, अंश विगेरे ठे.” ते वखते तेणे कहेली घनी विगेरे सर्वना पळो करवा. पढी ते पळरूप करेला काळमांथी सूर्य जोग्य जेटला पळो होय तेदला बाद करवा. पढी अयनांशो सहित स्पष्ट करेला सूर्य जे राशि आक्रांत करी होय ते राशिनुं शेष रहेलुं जे अंश, कळा अने विकळारूप सूर्य जोग्य होय तेने सूर्यमां अने सायनांश स्पष्ट करेला सूर्यमांज नाखवुं, एटले के ते राशि संपूर्ण करीने लखवी. त्यारपढी ते पळरूप करेला काळमांथी सूर्य आक्रांत करेली राशिनी पढीनां पळरूप लग्नो (पढीनां लग्नोना पळो) जेटलां नीकळे तेदलां काढीने तेदली राशिनी अंक सूर्यना अंकमां नाखवो.

शेषादथ खगुण ३० गुणादविशुद्धोदयहृतादवातेन ।

जागादिना सनाथो दिननाथो निरयनांशको लग्नम् ॥ ७२ ॥

अर्थ—त्यारपढी शेषने ३० वने गुणवा. पढी तेने अशुद्ध उदय (लग्न) वने जाग देतां प्राप्त थयेला (लाधेला) अंशादिकवने सूर्यने सहित करवो. पढी ते सूर्यने अयनांश रहित करवो. एम करवाथी लग्न आवरो.

त्यारपढी (एटले पळरूप लग्नो काढ्या पढी) शेष रहेला एटले के जे शेषमांथी लग्न शोधी न शकाथ (राशि काढी न शकाथ) तेवा शेषने ३० वने गुणवा. तेने अशुद्ध (नही शोधेला—नही बाद करेला) लग्नना मानवने जाग देतां जे अंश, कळा अने विकळा लाधे तेने सूर्यमां नाखवा. पढी तेमांथी अयनांशो बाद करवा. शेष रहे ते इष्ट काळे स्पष्ट लग्न अने नवांशक थया.

आ उदाहरण पहेला प्रकारमां जावे ठे.—कोइए घनी १३, पळ ३२ कह्या. तेना पळो कर्या त्यारे ०१२ पळो थया. तेमांथी सूर्य जोग्य २४२ पळो बाद कर्या. शेष ५७० रह्या. हवे अयनांशो सहित करेलो स्पष्ट सूर्य राशि १-१-३७-३० ठे. तेमां वृष राशिनुं

भा० ४८

શેષ માન અંશ ૨૮, કઠા ૨૨, વિકઠા ૩૦ નાખવું, તેથી સૂર્ય રાશિ ૨-૦-૦-૦ થયો. પઢી પઠરૂપ કરેલો કાઠ ૫૭૦ છે, તેમાંથી સૂર્યાકાંત વૃષ રાશિની પઢીની મિથુન રાશિનું ૩૦૫ પઠોનું માન કાઢી શકાય છે, તેથી એક રાશિ સૂર્યમાં નાખવાથી તે સૂર્ય રાશિ ૩-૦-૦-૦ થયો. પઢી ૫૭૦ માંથી (મિથુનના પઠો) ૩૦૫ કાઢી લેતાં શેષ ૨૬૫ રહે. તેમાંથી કર્ક રાશિનું માન ૩૪૧ પઠો કાઢી શકાતા નથી, તેથી તે શેષને ૩૦ વરુ ગુણવાથી ૭૯૫૦ થયા. તેને અશુદ્ધ (નીકઠી નહીં શકેલા-વાદ કરી શકાયા નહીં એવા) કર્કના માનપઠો ૩૪૧ વરુ જાગ દેતાં અંશ ૨૩, કઠા ૧૮, વિકઠા ૪૯ એમ ત્રણ પ્રકારનું ફલ લાધું. તેને સૂર્યમાં નાખવું, તેથી રાશિ ૩-૨૩-૧૮-૪૯ થયા. તેમાંથી અયનાંશો ૧૫ અંશ, ૩૪ કઠા વાદ કરવાથી શેષ લગ્ન ૩-૭-૪૪-૪૯ રહ્યું, એટલે કે કર્ક રાશિના ૭ અંશ, ૪૪ કઠા અને ૪૯ વિકઠા સુક્ત-જોગવાયા છે એમ સિદ્ધ થયું. હવે એક એક નવાંશકમાં ત્રણ ત્રિંશાંશ અને ચોથા ત્રિંશાંશની ૨૦ કઠાઈ હોય છે, તેથી ૬ અંશો અને ૪૦ કઠાઈ કાઢી લેવાથી બે નવાંશો ગયા કહેવાય. વાકી એક અંશ અને સાત કઠાઈ પ્રવૃત્તિને માટે આપેલી હતી, તે છે એમ જાણવું. બે ત્રણ કઠાઈ વધારે હોય તેમાં કાંઈ દોષ નથી, કેમકે લગ્નની કઠાઈ અત્યંત સૂક્ષ્મ છે, તેથી તેટલો ફેર આવેજ.

વિશેષમાં સ્થૂલ દૃષ્ટિથી દિવસે કાઠને આશ્રીને લગ્ન અને અંશ (નવાંશક) લાવવાની રીત આ પ્રમાણે છે.—

“અષ્ટાંશં પ્રતિ ધીવેદાઃ ૪૯ સંક્રાન્તેર્ગતવાસરાઃ ।

તદૈકયાદત્રરામા ૩૦ સં લગ્નમાક્રાન્તરાશિતઃ ॥ ૧ ॥

શેષે ષષ્ટિહતે ત્રકે વિશત્યા લબ્ધમંશકઃ ।

હોરાદ્યુક્તાઙ્ગત્રકેઽત્ર હોરાદ્યમપિ લખ્યતે ॥ ૨ ॥”

“અષ્ટાંશ (યામ) પ્રત્યે ૪૯ પઠોનો એક ધ્રુવક થાય છે. હવે ઇષ્ટ કાઠને ધ્રુવકે ગુણી તેમાં સંક્રાંતિના ગયેલા દિવસો ડમેરવા. પઢી તેને ૩૦ વરુ જાગ દેવો. જે લાધે તે સંક્રાંતિની રાશિથી લગ્ન જાણવું. પઢી શેષને ૬૦ વરુ ગુણી ૨૦૦ વરુ જાગ દેતાં જે લાધે તે નવાંશક જાણવો, તથા ૬૦ વરુ ગુણેલા અંકને હોરાદિકના અંકવરુ જાગ દેવાથી હોરા-દિક પણ પ્રાપ્ત થાય છે.”

અષ્ટાંશ એટલે યામ (પ્રહર-પહોર). દરેક યામ પ્રત્યે ૪૯ પઠોનો ધ્રુવક હોય છે, તેથી પહેલો યામ પૂર્ણ થાય ત્યારે ૪૯ અને બીજો યામ પૂર્ણ થાય ત્યારે ૯૦, એ પ્રમાણે ધ્રુવ-કની ઉત્પત્તિ છે. જે વચ્ચે જેટલું દિનમાન હોય તે વચ્ચે તે દિનમાનનો જે ચોથો જાગ થાય તે એક એક યામનું માન જાણવું, તેથી એક યામના માનની ઘમીડે વિજ્ઞક

૪૫ ધ્રુવકથી જે પ્રાપ્ત થાય તેજ દરેક ઘની પ્રત્યે ધ્રુવક જાણવો. જેમકે અહીં મેષ સંક્રાંતિમાં સૂર્ય આવ્યા પછી સત્તરમે દિવસે દરેક યામ પોણી આઠ આઠ ઘનીનો છે, તેની દરેક ઘની પ્રત્યે લગ્નગ ઢ પછનો એક ધ્રુવક ત્રિરાશિની રીતે આવે છે, તે આ રીતે.—તે દિવસે એક યામનું માન ઘની ૭ અને પછ ૪૨ છે. તેના પછ કરીએ ત્યારે ૪૬૨ થાય છે, તેથી જો ૪૬૨ પછોએ કરીને ૪૫ પછોનો એક ધ્રુવક હોય તો એક ઘની એટલે ૬૦ પછે કરીને કેટલો ધ્રુવક થાય ? એ ત્રિરાશિની સ્થાપના—૪૬૨-૪૫-૬૦. અહીં મધ્ય રાશિને ઢેઘા રાશિ સાથે ગુણતાં ૨૭૦૦ થયા. તેને પહેલી રાશિએ જાગ દેતાં પછો ૫ અને અક્ષર ૫૦ થયા. જો કે આટલું પ્રમાણ થયું, તોપણ ૬ પછમાં જરાકજ ઊંચું હોવાથી પરિપૂર્ણ ૬ પછ જાણવા, તેથી ચાલતા હદાહરણમાં ૧૩ ઘની છે, તેને ૬ વડે ગુણતાં ૭૮ થાય. તેમાં ઉપરના ૩૨ પછો છે, માટે તેની અપેક્ષાએ ત્રણ પછો નાખવાથી ૮૧ થયા. તેમાં સંક્રાંતિના ગત (વીતેલા) દિવસો ૧૬ નાખવાથી ૯૭ થયા. તેને ૩૦ વડે જાગ દેતાં જાગમાં ૩ આવ્યા, શેષ ૭ રહ્યા, માટે ૩ લગ્ન વીતી ગયાં અને ચોથા કર્ક લગ્નના ૭ ત્રિંશાંશ પણ ગયા. હવે નવાંશક લાવવાની ઇચ્છા થાય તો ૭ ને ૬૦ વડે ગુણતાં ૪૨૦ થયા. તેને ૨૦૦ વડે જાગ દેતાં ૨ લાધ્યા, અને શેષ ૨૦ રહ્યા, તેથી નવાંશક ૨ ગયા, અને ત્રીજા કન્યા નવાંશકની ૨૦ કલાઈ પણ ગઈ, એમ જાણવું. “હોરાદિ” એટલે ૬૦ વડે ગુણેલા અંકને હોરાદિકના અંક જે ૯૦૦-૬૦૦-૧૫૦-૬૦ છે તેવડે પૃથક્ પૃથક્ જાગ દેવાથી હોરા, દેષ્કાણ, દ્વાદશાંશ અને ત્રિંશાંશ પણ થાય છે. નવાંશકનું પ્રત્યુપણું (બલવાનપણું) હોવાથી તેને જૂદો કહ્યો છે. આ રીતે કરવાથી કલા સુધીનુંજ માન સ્પષ્ટ થાય છે, પણ વિકલા આવી શકતી નથી, અને તેથીજ આ રીત સ્થૂલ કહી છે.

અહીં કોઈને શંકા થાય કે—“જો સર્વત્ર નવાંશકનુંજ પ્રત્યુપણું હોય તો શામાટે લગ્નોના અને ગ્રહોના ત્રિંશાંશો સ્પષ્ટ કર્યા છે ?” આનો ઉત્તર એ છે જે—“ત્રિષ્વપિ કૂરમધ્યસ્થૌ” (૫-૨૩) એ શ્લોકમાં લગ્ન અને ચંદ્રને વિષે પંદર ત્રિંશાંશની મધ્યે કૂર ગ્રહ રહ્યા હોય તો કૂર કર્તરી થાય છે, એ વિચાર કહ્યો છે, તેથી કરીને “દર્શને યદિ સ્યાર્દશદ્વાદશકમધ્યગઃ કૂરઃ” (૫-૫૭ અર્થમાં) એ શ્લોકમાં લગ્ન અને ચંદ્રની ઉપર કૂર ગ્રહની દૃષ્ટિનો વિચાર કહ્યો છે, માટે ત્રિંશાંશનો આવે સ્થાને ઉપયોગ કહેલોજ છે. (નિષ્ફલ નથી). તેમજ લગ્નને વિષે જે વૃદ્ધિ હોય તે કૂર ગ્રહ સંબંધી છે કે સૌમ્ય ગ્રહ સંબંધી છે ? આ ગ્રહ સ્વર્ગમાં રહેલો છે કે અન્ય વર્ગમાં રહેલો છે ? ઇત્યાદિ વિચારમાં પણ તેનો ઉપયોગ છે.

શંકા—કલા વિગેરેને જે સ્પષ્ટ કરવાની રીત કહી તેનો ક્યાં ઉપયોગ છે ?

ઉત્તર—જ્યારે કઠાનો અંક સાઠની અપેક્ષાએ અર્ધ (૩૦) કરતાં વધારે હોય ત્યારે તે આલો ગણીને ત્રિંશાંશમાં જેલવાય છે અને એજ પ્રમાણે વિકલા પણ ત્રીશથી અધિક હોય તો કઠામાં એક નાલવામાં આવે છે તથા જાતક વિગેરે ગ્રંથોમાં અંશાયુ, પિંચાયુ, દશા અને અંતર્દશા વિગેરે લાવવામાં કલા વિગેરેની સ્પષ્ટતાનો વિશેષ ઉપયોગ છે, માટે અહીં તેનો વધારે વિસ્તાર કરતા નથી.

આ પ્રમાણે દિવસે લગ્નના અંશો લાવવાની રીત કહી. હવે રાત્રિને વિષે તે લાવવાની રીત બતાવે છે.—

“રાત્રૌ તુ મૂર્ધ્નિ યદ્વિષ્ણ્યં તસ્માન્નક્ષત્રમષ્ટમમ્ ।

ઉદેતિ પૂર્વસ્યાં તેન લગ્નોદયવિનિર્ણયઃ ॥ ૧ ॥”

“રાત્રિએ જે નક્ષત્ર માથે (મધ્યમાં) હોય તેનાથી આવડું નક્ષત્ર પૂર્વ દિશામાં ઉદય પામે છે, તેણે કરીને લગ્નના ઉદયનો નિર્ણય કરવો.”

તથા રેવતીનો ઉદય થયા પછી અશ્વિનીનો ઉદય થાય ત્યાંસુધી અશ્વિનીનાજ ચારે પાયા ઉદય પામે છે. એજ રીતે અશ્વિનીનો ઉદય થયા પછી જરણીનો ઉદય થાય ત્યાંસુધી જરણીનાજ ચારે પાયાનો ઉદય થાય છે. એ પ્રમાણે મસ્તક પર રહેલા નક્ષત્રના પાયાની કલ્પનાએ કરીને ઉદય પામેલો નવાંશક પણ નિશ્ચય કરવો. આ પ્રમાણે લગ્નનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું.

હવે પ્રાયે કરીને દિવસે કાલનું જ્ઞાન શંકુ ઢાયાને આધીન છે, તેથી કરીને કાલથકી ઢાયા અને ઢાયાથી કાલ આણીને બતાવે છે. તેમાં પ્રથમ સૂક્ષ્મ રીતે દિનમાન લાવવાની રીત આ પ્રમાણે છે.

“દત્તાયનાંશા રવિચુક્તજાગાઃ, પલેન ગુણ્યા દિનવૃદ્ધિહાન્યોઃ ।

પષ્ટ્યાજિલબ્ધં ઘટિકાદ્યમેતત્સ્યાદાઢ્યમૂનં પ્રથમદ્યુમાનાત્ ॥ ૧ ॥”

“સૂર્યે જોગવેલા અંશોમાં અયનાંશો નાલવા. પછી તેને દિવસની વૃદ્ધિ અથવા હાનિના પલોવને ગુણવા. તેને ૬૦ વને જાગ દેવાથી જે ઘમ્ની વિગેરે લાધે તે સંક્રાંતિના પહેલા દિવસના માનમાં નાલવા અથવા ડંઢા કરવા.”

ઇષ્ટ દિવસને વિષે સૂર્યે પોતે આક્રમણ કરેલી રાશિના જેટલા ત્રિંશાંશો જોગવ્યા હોય તેમાં તે વર્ષના અયનાંશો નાલવી તેને ઉપર (પ્રથમ) જે રાશિ આવી હોય તે રાશિ સંબંધી પૂર્વે કહેલા કલેત્યાદિ (પત્ર ૧૭)ને આધારે દિનની વૃદ્ધિ અથવા હાનિના જે પલો હોય તેવને ગુણી સાથે જાગતાં જે લાધે તે ઘમ્ની વિગેરેને રસદિનાઢ્ય (૧-૧૫ ના અર્થમાં પત્ર ૧૭) ઇત્યાદિ શ્લોકમાં કહેલા મુખ્ય અહર્માન (દિનમાન)માં મકરાદિક

ઠ રાશિમાં સૂર્ય હોય તો નાખવા, અને કર્કાદિક ઠ રાશિમાં સૂર્ય હોય તો તેમાંથી બાદ કરવા. એમ કરવાથી સ્પષ્ટ દિનમાન આવશે. તે દિનમાનને સાઠ ઘનીના પ્રમાણવાળા રાત્રિ દિવસના માનમાંથી શોધીએ ત્યારે શેષ રહેલું રાત્રિમાન સ્પષ્ટ થાય છે. આ દિનમાન તથા રાત્રિમાન કુલિકને સ્પષ્ટ કરવો એ વિગેરેમાં ઉપયોગી છે.

ઉદાહરણ—અહીં—૬૪ દિવસે મેષ રાશિનો સૂર્ય થયા પછી સત્તરમે દિવસે પ્રાતઃકાલે ઘની ૧૩ પલ ૩૨ સમયે “સ્ફુટોઽથ જાતુઃ” (૫-૬૬) ઇત્યાદિ રીતિએ કરીને સ્પષ્ટ કરેલા સૂર્યવને જોગવાયેલા અંશો ૧૬, કલા ૩, વિકલા ૩૦ થઈ છે. તેમાં અયનાંશ ૧૫, કલા ૩૪ નાખવાથી રાશિ ૧, અંશ ૧, કલા ૩૭, વિકલા ૩૦ થાય છે. અહીં અયનાંશ સહિત કરેલા સૂર્યે મેષ રાશિ સંપૂર્ણ જોગવી, તથા વૃષ રાશિનો અંશ ૧, કલા ૩૭, વિકલા ૩૦ પણ જોગવી એમ સિદ્ધ થયું, તેથી અહીં વૃષ રાશિ સંબંધી દિવસની વૃદ્ધિ પલ ૨, અક્ષર ૫૨ છે, તેથી અંશાદિક અંકો ગોમૂત્રિકાની રીતે બે સ્થાને સ્થાપન કરી એક સ્થાને ૨ વને અને બીજે સ્થાને ૫૨ વને ગુણવાના છે.

સ્થાપના—	૨	૫૨
	૧	૧
	૩૭	૩૭
	૩૦	૩૦
	ગુણવાથી	
	૨	
	૭૪	૫૨
	૬૦	૧૫૨૪
		૧૫૬૦

ઢેઘા (૧૫૬૦) અંકને ૬૦ વને જાગ દેતાં જાગમાં ૨૬ આવ્યા, તેને ઉપર (૧૫૨૪) માં નાખ્યા ત્યારે ૧૫૫૦ થયા. આ રાશિને પહેલી રાશિના નીચલા અંક ૬૦ માં નાખવાથી ૨૦૧૦ થયા. તેને ૬૦ વને જાગ દેતાં ૩૩ લાધ્યા. તેને ઉપરના (૫૨) અંકમાં નાખવાથી ૮૫ પલ થયા. તેમાં પહેલી રાશિમાં સમ પંક્તિએ રહેલા અંક ૭૪ માં નાખવાથી ૧૫૫ થયા. તેને ૬૦ વને જાગ દેતાં શેષ ૩૫ અક્ષર રહ્યા, અને જાગમાં ૨ પલ આવ્યા, તેને ઉપરના બે પલમાં નાખવાથી પલો ૪ થયા. તેને ૬૦ વને જાગ દેતાં જાગ ચાલતો નથી, માટે ઘનીને સ્થાને શૂન્ય આવી. સ્થાપના—ઘની ૦, પલો ૪, અક્ષર ૩૫. આ રાશિને વૃષના પહેલા દિવસના અર્ધમાન ઘની ૩૧, પલ ૪૬ માં નાખવાથી ઘની ૩૧,

પલ ૫૦, અક્ષર ૬૯ થયા. આ તે દિવસનું સ્પષ્ટ માન થયું, તથા તે દિવસની રાત્રિનું માન ઘની ૨૮, પલો ૯, અક્ષર ૨૧ થાય છે. (૬૦ માંથી ૩૧-૫૦-૩૯વાદ કરવાથી.)

હવે એજ માનથી મધ્ય ઢાયા લાવવાની રીત કહે છે.—

“જ્યેષ્ઠાદિનાદિનં શોધ્યં શેષાદશગુણાત્સ્વતઃ ।

ત્યજેત્સસશરૈ ૫૭ લ્લબ્ધં સૂર્યે ૧૨ મધ્યાંહયઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧ ॥”

“મોટા દિનમાનમાંથી ૬૪ દિવસનું દિનમાન વાદ કરવું. વાકી રહેલાને દશે ગુણવા. પછી તેને ૫૭ વરુ જાગ દેવો. જે લાધે તેને ૧૨ વરુ જાગ દેવો. જે લાધે તે મધ્યાહ્ના પાદ (પારૈયા-પગલાં) જાણવા.”

૬૪ દિવસનું અર્હમાન (દિનમાન) મોટા અર્હમાનમાંથી છૂર કરવું. શેષ રહે તેને દશે ગુણવા. ત્યારપછી “સ્વતઃ” એટલે તેજ અંકને નીચે મૂકી ૫૭ વરુ જાગ દેતાં જે લાધે તે મુખ્ય અંકમાંથી વાદ કરવું. જો જાગ ન ચાલે અને ૫૭ ની અપેક્ષા ઉપરનો અંક અર્ધથી અધિક હોય તો એક આલ્ખો ગ્રહણ કરીને મુખ્ય અંકમાંથી વાદ કરવો. ત્યારપછી તેને ૧૨ વરુ જાગ દેવો. જે લાધે તે મધ્યાહ્નની ઢાયાના પાદ જાણવા, અને શેષ રહે તે અંગુલ જાણવા.

જેમકે—અહીં ૬૪ દિનમાન (ઘની ૩૧, પલ ૫૦, અક્ષર ૩૯) ને મોટા દિનમાન ઘની ૩૩, પલ ૪૮ માંથી વાદ કર્યું ત્યારે ઘની ૧, પલ ૫૭, અક્ષર ૨૧ રહ્યા. આ શેષ હોવાથી તેને દશવરુ ગુણી ૬૦ વરુ જાગ દઈ દઈને ઉપર ઉપર નાલવાથી નીચે (શેષ) ૩૩ રહ્યા અને ઉપર (જાગમાં) ૧૯ આવ્યા. આ (૧૯) ને ૫૭ વરુ જાગી શકાશે નહીં. તેમજ ૫૭ ની અપેક્ષા અર્ધથી અધિક પણ નથી, તેથી તે રીત કર્યા વિનાજ તે (૧૯) ને વારે જાગ દેતાં ૧ પાદ લાધ્યો. શેષ અંગુલ ૭ અને ૩૩ વ્યંગુલ થયા. આ પ્રમાણે ૬૪ દિવસની મધ્યાહ્ન ઢાયા થઈ.

હવે આ મધ્યાહ્ન ઢાયાથી ૬૪ કાળની ઢાયા લાવવાની રીત કહે છે.—

“સ્વમહી કર ૨૧૦ હતદિવસે વિહતે વાઙ્મિતપલૈર્ધ્યુગતશેષૈઃ ।

લ્લબ્ધં મધ્યપદૈર્યુગ્મ નગ ૭ રહિતં સ્યાત્ પદઢાયા ॥ ૧ ॥

શેષમર્ક ૧૨ ગુણં કૃત્વા વાઙ્મિતૈસ્તુ પલૈર્હૃતમ્ ।

લ્લબ્ધમ્કુલસંજ્ઞં સ્યાદેવં ઢાયાકુલાગમઃ ॥ ૨ ॥”

“૬૪ દિનમાનને ૨૧૦ વરુ ગુણવું. તેને વાંઝિત દિનના (મધ્યાહ્ન પહેલાં હોય તો) ગયેલા પલોએ અથવા (મધ્યાહ્ન પછી હોય તો) શેષ પલોએ જાગ દેવો. જે લાધે તેને

૧ વાંઝિત (૬૪) દિવસની જેટલી ઘડી તથા પલ હોય તે સર્વના પલ કરવા.

૧૦૮ અંગુલ થયા. તેમાં ઉપર વધેલા અંગુલ ૧૦ નાખવાથી ૧૧૮ થયા. હવે મધ્યા-
હની ઠાયા પાદ ૧, અંગુલ ૭ છે, તેના અંગુલ કરવાથી ૧૧૮ થયા. તે ૧૧૮ ને ૧૧૮
માંથી બાદ કરતાં ૦૦ રહ્યા. હવે તે દિવસના દિનમાનના ત્રણ અંકને પૃથક્ પૃથક્ ૪૨
વને ગુણી ૬૦ વને જાગ દઈ દઈને ઉપર ઉપર નાખવાથી નીચે ૪૨, તેની ઉપર ૨૦, અને
તેની પછી ઉપર ૧૩૩૭ આવે છે. તેને ૦૦ વડે જાગ દેતાં ૧૩ ધની લાધી. શેષ ૦૦ રહ્યા.
તેને ૬૦ વને ગુણી તેમાં નીચેના ૨૦ જેઠવવાથી ૩૦૨૦ થયા. તેને ૦૦ વડે જાગ દેતાં
૫૦ ૩૦ લાધ્યા. શેષ ૦૦ રહ્યા. તેને ૬૦ વને ગુણી નીચેના ૪૨ નાખવાથી ૩૫૨૨ થયા.
તેને પછી ૦૦ વડે જાગ દેતાં અક્ષર ૩૫ લાધ્યા. શેષ ૦૦ રહ્યા. તે (૦૦) ૦૦ ની
અપેક્ષા અર્ધાધિક હોવાથી અક્ષરમાં એક વધાર્યો, તેથી અક્ષર ૩૬ થયા. આ (૩૬)
પછી ૬૦ ની અપેક્ષા અર્ધાધિક હોવાથી પઠમાં એક વધાર્યો, તેથી પઠ ૩૧ થયા,
તેથી કરીને ૨ પાદ, ૧૦ અંગુલ અને ૨૪ વ્યંગુલની ઠાયા હોય ત્યારે ૧૩ ધની અને
૩૧ પઠ જેટલો દિવસ ચમેલો હોય એમ સિદ્ધ થયું, અને દિવસના પાઠલા ભાગમાં જો
આ ઠાયા લઈ તો તેટલા ધની, પઠ દિવસ બાકી રહ્યો છે એમ જાણવું. આ બીજી રીત
હોવાને લીધે એક વે પઠનો ફરક પડે તેમાં કાંઈ પણ દોષ નથી એમ જાણવું. આ રીતે
પ્રસંગને લીધે ઠાયા અને કાઠ લાવવાની રીત કહી.

હવે પ્રકૃત હોવાથી પ્રહોનું અને તેમની ગતિનું સ્પષ્ટીકરણ કહે છે.—

“ગતેષ્ટનાચ્ચો ગુણિતાઃ સ્વચ્ચૈઃ, ૦૦૦-૬૦૦-૪૦૦-૨૦૦ સર્વર્ક્ષનામીવિહતાઃ કલાદમ્ ।
સુક્તર્ક્ષયુક્તં સકલા ગ્રહાઃ સ્યુઃ, ષષ્ઠા હતેષ્વષ્ટશતેષુ સુક્તિઃ ॥ ૧ ॥”

“૬૪ દિવસે જે ગ્રહ હોય તેની ગયેલી ધની ૦૦૦-૬૦૦-૪૦૦ કે ૨૦૦ વને ગુણવી.
ત્યારપછી તેને નક્ષત્રની સર્વ ધની ૦૦૦ વડે જાગ દેવો. જે આવે તે કલાદિક જાણવા. પછી
તેમાં જોગવાઈ ગયેલી નક્ષત્રોની કલાઈ નાખવી. તે કલા પછી ૦૦૦-૬૦૦-૪૦૦ કે
૨૦૦ હોય છે. પછી તેને ૬૦ વડે જાગ દેતાં જે આવે તે અંશાદિક જાણવા. (આ રીતે
ગ્રહો સ્પષ્ટ થાય છે.) પછી ૦૦૦ વિગેરેને સાથે ગુણી નક્ષત્રની સર્વ ધની ૦૦૦ વડે જાગ દેવાથી
તે ગ્રહોની ગતિ આવે છે.”

૧ ઉપર દિનમાન ઘડી ૩૧, પઠ ૫૦, અક્ષર ૩૯ લખેલા છે. ગણિતની રીતે પણ તેટલાજ
થાય છે, પરંતુ અહીં ઘડી ૩૧-૫૦-૪૧ લઈને ગણિત કર્યું હોય તેમ જણાય છે. અન્યથા ગણિત
મળતું આવતું નથી. પ્રથમના ગણિતમાં ૩૯ ને બદલે અર્ધાધિક વધેલા કરીને ૪૦ તો થઈ શકે છે.
તેને બદલે ૪૧ અક્ષર લીધા, તેનું કારણ બીજી રીત હોવાથી તેટલો ફરક લેવામાં અડચણ નથી એમ
ધારવું યોગ્ય છે.

આ શ્લોકનું જાણ્ય આ પ્રમાણે છે.—

“इष्टात्प्रागतनाड्योऽष्टशताद्यैर्गुणितास्ततः ।

सर्वर्क्षषटिकाजक्ताः कलाद्याः स्युरिति स्फुटम् ॥ १ ॥

जुक्तकक्षाष्टशत्यादिप्रमाणसहितास्ततः ।

षष्टिजक्तेऽंशकादि स्याद्ध्येषे षष्टिगुणे ततः ॥ २ ॥

सर्वर्क्षषटिकाजक्ते लब्धं स्याद्विकलादिकम् ।

एवं स्पष्टा ग्रहाः सर्वे कर्तव्या गणकोत्तमैः ॥ ૩ ॥”

“इष्ट ग्रહની પહેલાં જેટલી ઘનીઝં ગડ્ હોય તેને આઠસો વિગેરે વમે ગુણવી. ત્યારપછી નક્ષત્રની સર્વ ઘનીઝંવમે જાગ દેવો, જાગ દેતાં જે આવે તે કલાદિક સ્પષ્ટ રીતે આવે છે. ત્યારપછી જોગવાયેલાં નક્ષત્રોનું જે આઠસો વિગેરે પ્રમાણ છે તેને તે કલાઝંમાં નાખવું. પછી તેને ૬૦ વમે જાગ દેતાં જે લાધે તે અંશાદિક જાણવા. તથા તે ૮૦૦ વિગેરેને ૬૦ વમે ગુણી નક્ષત્રની સર્વ ઘનીઝંવમે જાગ દેવો. જે લાધે તે કલા અને શેષ રહે તે વિકલારૂપ તે ગ્રહોની ગતિ સ્પષ્ટ થાય છે. આ રીતે ગણિત જાણનારાઝં સર્વે ગ્રહો સ્પષ્ટ કરવા.”

અહીં આઠસો વિગેરે કહ્યું છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—આજ નક્ષત્રની ગત નામીઝંવમે ગુણવા હોય તો તે આજ નક્ષત્રનો જોગવટો આઠસો કલાનો છે, માટે આઠસો-વમે ગુણાકાર કરવો, અને જ્યાં નક્ષત્રના ત્રણ પાદની, બે પાદની કે એક પાદની ગત નામીઝં ઇષ્ટ હોય ત્યાં અનુક્રમે ઠસો, ચારસો અને વસોવમે ગુણાકાર કરવો એમ જાણવું. નક્ષત્રની સર્વ ઘનીઝંવમે જાગ દેવાનું કહ્યું ત્યાં પણ આજ (ચાર પાદવાળા) નક્ષત્રની, ત્રણ પાદવાળા, બે પાદવાળા કે એક પાદવાળા નક્ષત્રની સર્વ ઘનીઝંવમે તે તે ઠેકાણે જાગાકાર જાણવો. એજ પ્રમાણે જોગવાયેલાં નક્ષત્રોના આઠસો વિગેરે પ્રમાણે કરીને સહિત કરવાનું કહ્યું છે, ત્યાં પણ એક, બે કે ત્રણ પાદ જોગવાઈ ગયાનો સંજવ હોય ત્યારે પણ અનુક્રમે ૨૦૦-૪૦૦ કે ૬૦૦ કલાઝંનો લાધેલી કલાઝંમાં પ્રક્ષેપ કરવો એમ જાણવું. “ક્રુ” શબ્દનો અર્થ “રાશિ” પણ થઈ શકે છે, તેથી તે ગ્રહે જેટલી રાશિઝં જોગવી હોય તે રાશિનો અંક પણ માથે (ઉપર) લખવો.

આજ અર્થ સ્પષ્ટપણે કહે છે.—

“इन्द्रोर्गुण्या गता घट्योऽष्टशत्या प्रतिजं सदा ।

जौमसूर्यज्ञशुक्राणां गुण्या अष्टशतादिजिः ॥ १ ॥

शनिवाक्पतिराहूणां विशत्या पादगत्वतः ।

गता घट्यो हता जांघ्रिघट्यासं स्यात्कलादिकम् ॥ ૨ ॥

આ• ૪૯

રાહોર્વામગતિત્વેન લબ્ધા યા વિકલાઃ કલાઃ ।

શોધ્યાસ્તા વિશતીમધ્યાલ્લેપં જોગ્યકલા ઇહ ॥ ૩ ॥”

“ચંદ્રની ગત ધમીર્તને ૮૦૦ વરે ગુણવી. મંગલ, સૂર્ય, બુધ અને શુક્રની ગત ધમીર્ત ૮૦૦ વિગેરે વરે ગુણવી. એક પાદમાં રહેલા હોવાથી શનિ, ગુરુ અને રાહુની ગત ધમીર્ત ૨૦૦ વરે ગુણવી. પછી તેને નક્ષત્રના પાદની સર્વ ધમીર્તવરે જાગ દેવાથી જે લાધે તે કલાદિક જુક્ત થાય છે, પરંતુ રાહુ વામ ગતિવાળો હોવાથી જે કલા વિકલા લાધે તે વસોમાંથી બાદ કરવી. જે બાકી રહે તે જોગ્ય કલાદિક થાય છે.”

ચંદ્રની ગત ધમીર્ત ૮૦૦ વરે ગુણવાની કહી તેનું કારણ એ છે જે—સર્વત્ર ચંદ્રનો ચાર (ગતિ) નક્ષત્રની અપેક્ષા કરીનેજ ટીપણામાં લખ્યો હોય છે. મંગલ વિગેરેને આઠસો વિગેરેથી ગુણવાનું કહ્યું તેનું કારણ એ કે—જૌમાદિકનો ચાર ટીપણામાં નક્ષત્રની અપેક્ષા તેમજ રાશિની અપેક્ષા પણ લખેલો હોય છે, તથા શનિ વિગેરેનો ચાર તો નક્ષત્રના એક પાદનીજ અપેક્ષા લખેલો હોય છે, તેથી એક પાદની અપેક્ષાજ તેર્તની વર્તના કરવી, એટલે કે નક્ષત્રના એક પાદની ગયેલી ઇષ્ટ ધમીર્ત ૨૦૦ વરે ગુણતાં જે આવે તેને નક્ષત્રના એક પાદથી બીજા પાદમાં જતાં વચ્ચે જેટલી ધમીર્ત હોય તે સર્વ ધમીર્તવરે જાગ દેવો. જે કલાદિક લાધે તે જુક્ત થાય છે, પરંતુ રાહુની વામ ગતિ હોવાથી જે લાધે તે ૨૦૦ માંથી બાદ કરવી. શેષ રહે તે રાહુએ તે પાદનું જોગ્ય થયું એમ જાણવું. પછી તેમાં જોગ્ય નક્ષત્રની ૮૦૦ વિગેરે ધમીર્ત નાખવી. અહીં રાશિર્ત પણ જેટલી જોગ્ય હોય તેજ ઉપર લખવી. આ પ્રમાણે સૂર્યાદિક ગ્રહોની વર્તના કોઈ વખત એક પાદની અપેક્ષા અને કોઈ વખત બે ત્રણ પાદની અપેક્ષા પણ કરવામાં આવે છે. માત્ર આજ રીતિ કરીને સૂર્યાદિક સાત ગ્રહો જુક્તની અપેક્ષા સ્પષ્ટ થાય છે, અને રાહુ તો જોગ્યની અપેક્ષા સ્પષ્ટ થાય છે. જો રાહુની રાશિના અંકમાં ૮ નાખીએ તો કેતુ પણ જોગ્યની અપેક્ષા સ્પષ્ટ થાય છે.

(ગ્રહોની ગતિ લાવવાની રીત—) ઉપરના પ્રથમ શ્લોકમાં “જથ્થા હૃતેષ્વષ્ટશતેષુ જુક્તિઃ” (આઠસોને સાથે ગુણતાં જુક્તિ આવે છે.) આ ઠેકાણે “સર્વર્હનામીવિહતેષુ” (નક્ષત્રની સર્વ ધમીર્તવરે જાગ દીધેલા એવા આઠસો) એટલું અધ્યાહાર છે, તેથી કરીને તેનો આવો અર્થ થાય છે.—આઠસોને અથવા સંજવ પ્રમાણે ઠસો, ચારસો કે વસોને સાથે ગુણી નક્ષત્રની સર્વ ધમીર્તવરે અથવા સંજવ પ્રમાણે ત્રણ, બે કે એક પાદની ધમીર્તવરે જાગ દેવાથી જે બે ફલ આવે તેટલી કલા વિકલારૂપ ગ્રહોની દિવસ સંબંધી ગતિનું માન જાણવું.

હવે અહીં તત્કાલ (૬૪ કાલ)ના નવ ગ્રહોને સ્પષ્ટ કરીને હદાહરણ બતાવે છે. તેમાં સૂર્ય તો પ્રથમજ સ્પષ્ટ કરી બતાવ્યો છે, પરંતુ તેની ગતિ કહી નથી, તેથી તેનું વારે સંક્રાંતિમાં અનુક્રમે કલા વિકલારૂપ દિવસની ગતિનું માન પ્રાયે કરીને આ પ્રમાણે હોય છે.—

“વસ્થર્થા નિધયો ૫૮-૯ નવેષુસધૃતિ ૫૯-૧૮ દિઃષટ્શરં ૫૬-૫૬ ઞ્યૂનિકા,
ષષ્ટિર્દશ ૫૭-૧૨ કુઞ્જરેષુગગનં ૫૮-૦ ચૈકોનષષ્ટિર્હયાઃ ૫૯-૭ ।
ષષ્ટિર્વિશ્વયુતા ૬૦-૧૩ કુષ્ટ ચ સગુણા ૬૧-૩ ક્કઙ્ગં દિયુર્ગિવશતિઃ ૬૧-૨૨,
ક્કઙ્ગં સન્નિધિ ૬૧-૯ ષષ્ટિકા યુગયુગં ૬૦-૨૨ સ્વેદેષુ ધૃત્યા યુતમ્ ૫૯-૧૮ ॥ ૧ ॥”

“મેષ રાશિની સંક્રાંતિમાં સૂર્યની ગતિ કલા ૫૮, વિકલા ૯ હોય છે, એજ રીતે વૃષ—૫૯-૧૮, મિથુન—૫૬-૫૬, કર્ક—૫૭-૧૨, સિંહ—૫૮-૦, કન્યા—૫૯-૭, તુલા—૬૦-૧૩, વૃશ્ચિક—૬૧-૩, ધન—૬૧-૨૨, મકર—૬૧-૯, કુંજ—૬૦-૨૨, મીન—૫૯-૧૮.”

તે દિવસે ચંદ્ર પુણ્ય નક્ષત્ર (તથા કર્ક રાશિ)માં છે. તેની ગત ઘનીઝં કાર્ય વલ્લે ૧૭ છે. તેને ૮૦૦ વર્ષે ગુણતાં ૧૩૬૦૦ થયા. તેને પુણ્યની સર્વ ઘનીઝં ૬૬ વર્ષે જાગ દેતાં લાધેલી કલા ૨૦૬, વિકલા ૩, શેષ ૪૨. આ (૪૨) ૬૬ ની અપેક્ષા અર્ધાધિક હોવાથી વિકલા ૪ થઈ. પછી પુનર્વસુના ઢેલા પાદની ૨૦૦ કલાઝં ઉપરની કલા (૨૦૬) માં નાલવાથી કલા ૪૦૬ થઈ. તેને ૬૦ વર્ષે જાગ દેતાં લાધ્યા અંશ ૬, કલા ૪૬, વિકલા ૪. જુક્ત રાશિ ત્રણ હોવાથી તેને ઉપર લખ્યો, તેથી તે વલ્લે સ્પષ્ટ ચંદ્ર રાશિ ૩-૬-૪૬-૪ થયો. તેની ગતિ કલા ૭૨૭, વિકલા ૧૬ છે.

તે દિવસે મંગલ ઉત્તરજાઝપદમાં (તથા મીન રાશિમાં) છે. તે વલ્લે ગત ઘનીઝં ૧૪૯ છે. તે આ રીતે—ઉત્તરજાઝપદમાં મંગલ ૪૪. તે દિવસની શેષ ઘનીઝં ૧૬, કાર્યના દિવસની ઘનીઝં ૧૩ અને વચ્ચેના વે દિવસની ઘનીઝં ૧૨૦ છે, તે સર્વ મલવાથી ૧૪૯ થાય છે. તેને ૮૦૦ વર્ષે ગુણવાથી ૧૧૯૨૦૦ થાય છે. તેને નક્ષત્રની સર્વ ઘનીઝં ૧૦૨૨ વર્ષે જાગવાથી કલા ૧૧૬, વિકલા ૩૮ થાય છે. પૂર્વજાઝપદના ઢેલા પાદની ૨૦૦ કલાઝં ઉપરની કલાઝંમાં નાલવાથી ૩૧૬ થાય છે. તેને ૬૦ વર્ષે જાગ દેતાં અંશ ૫, કલા ૧૬, વિકલા ૩૮ થઈ. ગત રાશિ ૧૧ નો અંક ઉપર મૂકવાથી સ્પષ્ટ મંગલ રાશિ ૧૧-૫-૧૬-૩૮ થયો. તેની ગતિ કલા ૪૬, વિકલા ૫૮ છે.

તે દિવસે બુધ વૃષ રાશિમાં કૃત્તિકા નક્ષત્રમાં છે. તે વલ્લે ગત ઘનીઝં ૧૭૦ છે. તે આ રીતે.—વૃષમાં બુધ ૨૩. તે દિવસે શેષ ઘનીઝં ૩૭, કાર્યના દિવસની ઘનીઝં ૧૩,

વચ્ચેના બે દિવસની ઘમીઠ ૧૨૦, તે સર્વ મઠી ૧૭૦ આય છે. તેને કૃત્તિકાના ત્રણ પાદજ વૃપમાં રહેલા હોવાથી ૬૦૦ વમે ગુણતાં ૧૦૨૦૦૦ થયા. ત્યારપછી તેને વૃષે બુ. થી આરંજીને રોહિ. બુ. ત્યાંસુધીના ત્રણ પાદની જે ઘમીઠ છે તે સર્વ ઘમીઠ ૪૫૭ છે. તેવમે જાગ દેતાં કઠા ૨૨૩, વિકઠા ૧૧, શેષ ૩૧૩ રહ્યા. તે ૪૫૭ ની અપેક્ષા અર્ધાધિક હોવાથી વિકઠા ૧૨ થઈ. કઠાઉંને ૬૦ વમે જાગ દેતાં અંશ ૩ લાધ્યા. તેની ઉપર જુક્ત રાશિ ૧ મૂકવાથી સ્પષ્ટ બુધ ૧-૩-૪૩-૧૨ થયા. તેની ગતિ ૬૦૦ ને ૬૦ વમે ગુણી ત્રણ પાદની ઘમીઠ ૪૫૭ વમે જાગ દેતાં કઠા ૭૮, વિકઠા ૪૬ આવે છે.

તે દિવસે ગુરુ આર્જાના પહેલા પાદમાં છે. તે વચ્ચે ગત ઘમીઠ ૨૭૬ છે. તે આ રીતે.—રૌદ્રે પ્ર. ગુ. ૩૭. તે દિવસની શેષ ઘમીઠ ૨૩, કાર્યના દિવસની ઘમીઠ ૧૩ અને વચ્ચેના ચાર દિવસની ઘમીઠ ૨૪૦ મઠીને ૨૭૬ આય છે. તેને ગુરુ એક પાદમાં રહેલ હોવાથી ૨૦૦ વમે ગુણતાં ૫૫૨૦૦ થયા, તેને આર્જાના પહેલા પાદની સર્વ જોગ ઘમીઠ ૧૧૯૨ વમે જાગ દેતાં કઠા ૪૬, વિકઠા ૧૮ થઈ. કઠામાં અર્ધા મૃગશિરની કઠા ૪૦૦ નાખવાથી ૪૪૬ કઠા થઈ. તેને ૬૦ વમે જાગ દેતાં અંશ ૭ લાધ્યા. ઉપર જુક્ત બે રાશિ મૂકવાથી સ્પષ્ટ ગુરુ ૨-૭-૨૬-૧૮ થયો. તેની ગતિ લાવવા માટે ૨૦૦ ને ૬૦ વમે ગુણી આર્જાના એક પાદની સર્વ ઘમીઠ (૧૧૯૨) વમે જાગ દેતાં કઠા ૧૦, વિકઠા ૪ થઈ.

તે દિવસે શુક્ર પૂર્વજાઙ્ગપદમાં છે. તે વચ્ચે ગત ઘમીઠ ૫૪૧ છે. તે આ રીતે.—“પૂ. જ. સિત” પૂર્વજાઙ્ગપદ શુક્ર ૧૨. તે દિવસની શેષ ઘમીઠ ૪૮, ઇષ્ટ દિન ઘમીઠ ૧૩ તથા વચ્ચેના આઠ દિવસની ઘમીઠ ૪૮૦ મઠી ૫૪૧ આય છે. તેને પૂર્વજાઙ્ગપદના ત્રણ પાદ કુંજના હોવાથી ૬૦૦ વમે ગુણતાં ૩૨૪૬૦૦ આય છે. તેને “મીને સિ.” મીનના શુક્ર તેની પહેલાંની સર્વ ઘમીઠ ૫૮૨ વમે જાગ દેતાં કઠા ૫૫૭ વિકઠા ૪૪ થઈ. કઠામાં ૭ જુક્ત નવાંશકની કઠા ૧૨૦૦ નાખવાથી કઠા ૧૭૫૭, વિકઠા ૪૪ થઈ. તેને ૬૦ વમે જાગ દેતાં અંશો ૨૯ લાધ્યા. ઉપર ૧૦ રાશિ દેવાથી સ્પષ્ટ શુક્ર રાશિ ૧૦-૨૯-૧૭-૪૪ થયો. તેની ગતિ કઠા ૬૧, વિકઠા ૫૧ આય છે.

તે દિવસે વક્ર શનિ અનુરાધાના ચોથા પાદમાં છે. તે વચ્ચે ગત ઘમીઠ ૧૪૭૭ છે. તે આ રીતે.—“પુનરનુ. ચ શ.” ૩૬. તે દિવસની શેષ ઘમીઠ ૨૪, ઇષ્ટ દિન ઘમીઠ ૧૩ અને વચ્ચેના ૨૪ દિવસની ઘમીઠ ૧૪૪૦ મઠવાથી ૧૪૭૭ આય છે. તેને શનિ એક પાદમાં રહેલો હોવાથી ૨૦૦ વમે ગુણતાં ૨૯૫૪૦૦. તેને ચોથા પાદની સર્વ જોગ ઘમીઠ ૪૧૮૨ વમે જાગ દેતાં કઠા ૭૦, વિકઠા ૩૮ થઈ. તેને શનિ વક્ર હોવાથી ૨૦૦ માંથી

बाद करतां कळा १२९, विकळा २२ रही. तेमां चार नवांशकनी कळा ८०० नाखवाथी कळा ९२९ अइ. तेने ६० वमे जाग देतां अंश १५ लाध्या. उपर ७ राशि देवाथी स्पष्ट शनि राशि ७-१५-२९-२२ अयो. तेनी गति कळा २, विकळा ५२ ठे.

ते दिवसे राहु चित्राना ठेछा पादमां ठे. ते वखते गत घमीउं १२८३ ठे. ते आ रीते.—चित्रा० च० रा० ५०. ते दिवसनी शेष घमीउं १०, कार्य दिन घमीउं १३ अने वच्चेना २१ दिवसनी घमीउं १२६० मळी १२८३ आय ठे. तेने राहु एक पादमां रहेलो होवाथी २०० वमे गुणतां २५६६०० अया. तेने चित्राना ठेछा पादनी सर्व जोग घमीउं ३७७४ वमे जाग देतां कळा ६७, विकळा ५९ अइ. तेने २०० मांथी बाद करतां कळा १३२, विकळा १ रही. कळामां कन्या राशिमां रहेछा चित्राना त्रीजा पादनी २०० कळाउं नाखवाथी ३३२ कळा अइ. तेने ६० वमे जाग देतां अंश ५ लाध्या. उपर ६ राशि देवाथी जोग्यनी अपेक्षाए स्पष्ट राहु ६-५-३२-१ अयो. तेनी गति कळा ३, विकळा ११ आवे ठे.

राहुनी राशिना अंकमां ६ नाखवाथी स्पष्ट केतु राशि ०-५-३२-१ आय ठे. तेनी गति राहु प्रमाणे जाएवी.

ते कालना स्पष्ट करेला नव ग्रहोनी तथा तेमनी गतिनी स्थापना.—

रवि	चंद्र	मंगल	बुध	गुरु	शुक्र	शनि	राहु	केतु
०	३	११	१	२	१०	७	६	०
१६	६	५	३	७	२९	१५	५	५
३	४६	१६	४३	२६	१७	२९	३२	३२
३०	४	३८	१२	१८	४४	२२	१	१
५८	७२७	४६	७८	१०	६१	२	३	३
९	१६	५८	४६	४	५१	५२	११	११

अहीं कोइने शंका आय के—ग्रहोने अने तेनी गतिने स्पष्ट करवानुं शुं फल ? तेनो जवाब आ ठे.—प्रथम कार्यने समये स्पष्ट करेला ग्रहना काल पढी अने बीजुं कार्य जे वखते करवुं होय ते वखतनी पहेलां जेटली घमीउं गइ होय ते घमीउंने बे वार स्थापन करवी. पढी तेने कळा विकळारूप प्रतिदिननी गतिवमे अनुक्रमे गुणवी. पढी तेने साठे जागतां जे कळादिक लाधे तेने प्रथमना कार्यनी वेळाए स्पष्ट करेला ग्रहोने मध्ये नाखवा, पण जो वक्री ग्रह होय तो तेमांथी अने जोग्यनी अपेक्षाए स्पष्ट करेला राहुमांथी बाद करवा. तेम करवाथी बीजा कार्यनी वेळाए ग्रहो स्पष्ट आय ठे.

હદાહરણ—પૂર્વે કહેલાજ વર્ષ, માસ અને પક્ષની (૧૯૫૨ ના વૈશાખ સુદિ) ૧૩ ને દિવસે હસ્ત નક્ષત્રમાં સૂર્ય ઠટે ૮ ઘની દિવસ ચમે તે સમયે કોઈયે કાર્ય કરવા ધાર્યું છે, તેથી આ વેળા અને પૂર્વે કહેલી વેળાનું અંતર ૩૫૫ ઘનીનું છે. તે આ રીતે—પૂર્વે વૈશાખ સુદિ ૭ ને દિવસે ૧૩ ઘનીનું કહેલી છે, માટે તે દિવસની શેષ ઘનીનું ૪૭ રહી, તથા હસ્તના સૂર્યવાળા દિવસની (સુદિ ૧૩ ની) ૮ ઘનીનું છે, તથા વચ્ચેના પાંચ દિવસની ઘનીનું ૩૦૦ થઈ. તે સર્વ મળી ૩૫૫ ઘનીનું થઈ. હવે મેષમાં રહેલા સૂર્યની ગતિ કલા ૫૮, વિકલા ૯ છે. તેવમે વેવાર સ્થાપન કરેલા ૩૫૫ ને ગુણવા. સ્થાપના—૩૬૬। ૩૬૫ ગુણતાં ૩૬૬ નીચેના અંકને ૬૦ વમે જાગ દેતાં ૫૩ લાઘ્યા, તેને ઉપરના અંકમાં નાખવાથી ૨૦૬૪૩ થયા. તેને ૬૦ વમે જાગ દેતાં કલા ૩૪૪ લાઘી. શેષ વિકલા ૩ રહી. એજ પ્રમાણે બીજા ચંદ્રાદિક ગ્રહોની કલા વિકલા લાવીએ ત્યારે તે આ પ્રમાણે થાય છે.—

	રવિ	ચંદ્ર	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	રાહુ	કેતુ
કલા	૩૪૪	૪૩૦૩	૨૭૭	૪૬૬	૫૯	૩૬૫	૧૬	૧૮	૧૮
વિકલા	૩	૫૯	૫૩	૨	૩૩	૫૬	૫૭	૫૦	૫૦

આ કલા વિકલાવમે સંસ્કાર કરેલા પૂર્વના ગ્રહો બીજા કાર્ય સમયે આવા પ્રકારના થાય છે.—

રવિ	ચંદ્ર	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	રાહુ	કેતુ
૦	૫	૧૧	૧	૨	૧૧	૭	૬	૦
૨૧	૧૮	૯	૧૧	૮	૫	૧૫	૫	૫
૪૭	૨૯	૫૪	૨૯	૨૫	૨૩	૧૨	૧૩	૧૩
૩૩	૩	૩૧	૧૪	૫૧	૪૦	૨૫	૧૧	૧૧

હવે જે ગ્રહો તરતજ વક્ર થયા હોય અથવા વક્ર થવાની તૈયારીમાં હોય, તથા માર્ગી-જૂત (માર્ગે રહેલા) હોય અથવા માર્ગની સન્મુખ હોય તેમનું સ્પષ્ટીકરણ કહે છે.

“વક્રાગ્રપશ્ચિમે જુક્તા જોગ્યા માર્ગાગ્રપશ્ચિમે ।

અન્તરાંશકલા ગ્રાહ્યાસ્તાસાં સીમા ચ સર્વજમ્ ॥ ૧ ॥

વક્રાદૂર્ધ્વે ફલં લબ્ધં જુક્તજાગૌઘતસ્ત્યજેત્ ।

સજોગ્યજુક્તજાગૌઘાત્યાજ્યં માર્ગાદિતઃ ફલમ્ ॥ ૨ ॥”

૧—૩૪૪ ને ૬૦ વહે ભાગ દેતાં ૫ અંશ આવ્યા. તે ૧૬ માં નાખવાથી ૨૧ થયા. શેષ ૪૪ કલા રહી તે ૩ માં નાખતા ૪૭ થઈ. શેષ રહેલી ૩ વિકલા ૩૦ માં નાખવાથી ૩૩ વિકલા થઈ.

“वक्र थयेला ग्रहनी पढीनी अने पहेलांनी जुक्त एवी अने मार्गी थयेला ग्रहनी गढीनी तथा पहेलांनी जोग्य एवी अंतरांश कळाउं ग्रहण करवी, अने ते सर्व कळाउंनी जे सीमा ते सर्वज कहेवाय ठे. १. वक्री थया पढी लाधेलुं जे फळ ते जुक्त अंश-कळाना समूहमांथी बाद करवुं, अने मार्गी थया पढी ते लाधेलुं फळ जोग्य सहित करेला जुक्त अंश-कळाना समूहमांथी बाद करवुं.”

आ वे श्लोकोनुं जाण्य आ प्रमाणे ठे.—

“वक्रात् पूर्वगता नाड्यो हताः स्वर्ककलादिजिः ।
सीमान्तसर्वजघटीविजक्ताः स्युः स्फुटं कलाः ॥ ३ ॥
शेषे षष्टिगुणे सर्वर्कलब्धे विकलागमः ।
जुक्तर्कयुक्ते तत्राङ्के षष्टिजक्तेऽंशकादिकम् ॥ ४ ॥
वक्रपश्चादपीत्थं स्यात्सीमाधीष्येऽग्रतः स्थिते ।
लब्धं फलं पुनस्त्याज्यं जुक्तजागौघतस्तदा ॥ ५ ॥
मार्गात् पूर्वगता धव्यो गुण्या जोग्यकलादिजिः ।
शेषं प्राग्वज्जोग्ययुक्तजुक्तांशेज्यः फलं त्यजेत् ॥ ६ ॥
मार्गपश्चात्तु रूढ्येति वक्रिमार्गिग्रहाः स्फुटाः ।”

“वक्रीनी पहेलां गयेली कळाउं पोताना नह्त्रनी कळाउंए गुणवी. तेने सीमान्तनी सर्व नह्त्रनी घरीउंए जाग देवाथी स्फुट कळाउं थाय ठे. शेषने ६० वने गुणी सर्व नह्त्रनी घरीउंए जाग देतां विकला आवे ठे. पढी ते अंकने जुक्त नह्त्रनी घरीउं सहित करीने ६० वने जाग देतां अंशादिक आवे ठे. हवे वक्री थया पढी पण एज प्रमाणे सीमा नह्त्र आगळ रहे ठते करवुं, परंतु ते वखते जुक्त अंशोना समूहथी लाधेला फळने बाद करवुं. हवे मार्गी थयानी पूर्वे गयेली घरीउं जोग्य कळादिके करीने गुणवी. बीजुं प्रथमनी जेम जोग्य सहित करेला जुक्त अंशोमांथी फळने बाद करवुं, परंतु मार्गी थया पढी तो रूढिथी जाणवुं. आ प्रमाणे वक्री अने मार्गी ग्रहो थाय ठे.”

श्लोकोनी व्याख्या आ प्रमाणे ठे.—वक्राग्रपश्चिमे एटले ग्रहनं वक्रपणुं थवा पहेलां. मार्गाग्रपश्चिमे एटले मार्गी थया पढी अने पहेलां. अन्तरांशकला ग्राह्याः जे स्वप्नाविक गतिवाळा ग्रहने स्पष्ट करवा माटे गयेली इष्ट घरीउंने ८०० फळने गुणवानुं कथुं ठे तेम अहीं (गयेली इष्ट घरीउंने) वक्री अने मार्गी थवाना

१ आनी रीत भागळ टीकाना विस्तारथी जणाशे.

સમયે ટીપ્પણમાં લખેલા શુક્ત અંશો અને કઠાઈએ કરીને ગુણવી. વિશેષ (તફાવત) એ કે વક્રી થયેલા ગ્રહની બન્ને તરફની (પઠીની અને પહેલાંની) શુક્ત કઠાઈ કરીને અને માર્ગી થયેલા ગ્રહની બન્ને તરફની જોગ્ય કઠાઈ કરીને ગુણાકાર કરવો. તાસાં સીમા ચ સર્વજં એટલે પ્રસ્તાવને લીધે તાસાં—તે સર્વ નામીઈ (ઘમીઈ)ને. જાવાર્થ એ છે જે—જેમ બીજે ઠેકાણે સર્વે નક્ષત્રની ઘમીઈવમે જાગ દેવાનો કહ્યો તેમ ઇષ્ટ સમયે તે ગ્રહે આક્રમણ કરેલું નક્ષત્ર કે તેનો પાદ જે વચ્ચે સ્પર્શ્યો હોય ત્યારથી આરંજીને વક્રી કે માર્ગી થાય ત્યાંસુધીની અથવા વક્રી કે માર્ગી થવાના સમયથી આરંજીને બીજા નક્ષત્રમાં કે તેના પાદમાં સંક્રમણ થાય ત્યાંસુધીની જે સર્વ ઘમીઈ હોય તે ઘમીઈવમે જાગ દેવો. ત્યારપછી વક્રાદૂર્ધ્વ એટલે જો વક્રી થયા પછી ગ્રહને સ્પષ્ટ કરવાનો હોય તો જે કઠાદિક ફલ લાધેલું હોય તે વક્રી થવાના સમયે ટીપ્પણમાં લખેલા શુક્ત અંશ અને કઠાદિકમાંથી બાદ કરવું, અને વક્રી થયા પહેલાં ગ્રહ સ્પષ્ટ કરવાનો હોય તો ગયેલી ઇષ્ટ ઘમીઈને કહેલી રીત પ્રમાણે શુક્ત કઠાવમે ગુણી તથા સર્વ ઘમીઈવમે જાગ દે જે લાધે તેને શુક્ત નક્ષત્રની કઠાઈ શુક્ત કરવું, એ રીત સુગમજ છે. માર્ગાદિતઃ એટલે કે જો માર્ગી થયા પહેલાં ગ્રહને સ્પષ્ટ કરવાનો હોય તો માર્ગી થવાને સમયે ટિપ્પનકમાં લખેલા શુક્ત અંશો અને કઠાઈમાં તેનીજ જોગ્ય કઠાદિક મેલવીને પછી તે એકંદર થયેલા અંકમાંથી લાધેલી કઠાદિક બાદ કરવી, અને માર્ગી થયા પછી ગ્રહને સ્પષ્ટ કરવો હોય તો રુઢિયે કરીને કરવો. એટલે કે—જેમ સ્વાજાવિક ગતિવાળા ગ્રહોની કઠાઈ લાવીને તેમાં શુક્ત નક્ષત્રની કઠાઈ મેલવાય છે તેજ રીતે તે મેલવણી અહીં પણ કરવી. આ પ્રમાણે વક્રી અને માર્ગી થયેલા તથા વક્રી અને માર્ગી થવાની સન્મુખ થયેલા ગ્રહો સ્પષ્ટ થાય છે. આનું હ્રદાહરણ બુધ અને શુક્રને આશ્રીને લખે છે, કારણ કે પ્રાયે કરીને આ બે ગ્રહો ઘણી વાર વક્રી અને માર્ગી થાય છે.

તેમાં વક્રી થયા પછીની રીત આ પ્રમાણે કરવી.—

વૃષ રાશિમાં વક્રી થયેલા બુધનું ગણિત આ પ્રમાણે છે.—વક્રી થયેલા દિવસની શેષ ઘમીઈ ૨૬, લગ્નના દિવસની ઘમીઈ ૧૦ તથા અંતરાઠના (વચ્ચેના) ચાર દિવસોની ઘમીઈ ૨૪૦ એ સર્વ મઠીને ૨૭૬ થઈ. આ અંક જૂદો રાખી મૂકવો. હવે બુધ જે દિવસે વક્ર થયો તે દિવસે વૃષ રાશિનું શુક્ત કાઢવા માટે ટિપ્પનકમાં જોયું તો અંશ ૩૫, કઠા ૪૪ છે. તે સર્વને કઠારૂપ કરતાં ૧૫૪૪ કઠા થઈ. તેમાંથી કૃત્તિકાના ત્રણ પાદ અને રોહિણીના ચારે પાદની મઠી ૧૪૦૦ કઠાઈ બાદ કરીએ ત્યારે શેષ ૧૪૪ રહે છે. આ મૃગશીર્ષનું શુક્ત આવ્યું. આદલાવને “વક્રાગ્રપશ્ચિમેઽન્તરાંશકલા શુક્તા ગ્રાહ્યાઃ”—

“वक्त्रीनी पत्नीनी तथा पहेलांनी जुक्त अंश कळाउं ग्रहण करवी.” एटलानी व्याख्या पूरी अइ. त्यारपत्नी आ १४४ मृगशिरना जुक्तवने पूर्वे आणेली २७६ गत इष्ट घमीउंने गुणवाथी ३९७४४ थाय ठे. त्यारपत्नी टिप्पनकमां जोबुं, अने वक्त्रीना दिवसथी आरं-
जीने रोहिणीमां बुध ७ घमी होय त्यांसुधीनी सर्व घमीउं एकत्र मेळववी. ते आ रीते.—
वक्त्रीना दिवसनी शेष घमीउं २६, रोहिणीमां आवेलो बुध घमी ७, तथा अंतराळना
६ दिवसनी घमीउं ३६० मळी ३९३ अइ. आ सर्व नक्षत्रनी घमीउंवने पूर्वे कहेला
अंक ३९७४४ ने जाग देतां जागमां कळा १०१ आवी अने शेष विकळा ० रही. आने
पूर्वे कहेला मृगशिरना जुक्त १४४ मांथी वाद करीए त्यारे कळा ४२, विकळा ५२ रहे ठे.
आटलाए करीने “वक्रादूर्ध्वं फलं लब्धं जुक्तजागौघतस्यजेत्—” “वक्त्रीनी पत्नी जे फळ
लाध्युं तेने जुक्त अंशना समूहमांथी वाद करबुं.” एटलानी व्याख्या पूरी अइ. पत्नी ते
कळा ४२, विकळा ५२ ने कृत्तिकाना त्रण पादनी अने रोहिणीना चारे पादनी मळी
१४०० घमीउंमां नाखवाथी १४४२ कळा अने ५२ विकळा अइ. कळाने ६० वने जाग
देतां जागमां २४ अंशो आव्या. ते उपर जुक्त राशि एक देवाथी स्पष्ट बुध राशि १—
२४-२-५२ अयो.

हवे ते बुधनी गति आ प्रमाणे लाववी.—आठसोने ठेकाणे अहीं १४४ नो अंक ठे,
तेने ६० वने गुणी सर्व नक्षत्रनी घमीउं ३९३ वने जाग देतां कळा २१, विकळा ५९ अइ.
आ वक्र थया पत्नी लग्नने दिवसे बुधनी गति आवी. गतिने स्पष्ट करवानुं फळ ग्रथ-
मनी जेमज जाणवुं. विशेष ए के—आ गतिवने गत इष्ट घमीउंने पूर्वे कहेली रीत
प्रमाणे गुणवाथी जे कळादिक फळ लाधे ते बीजा कार्यसमये पूर्व कार्यना समयना
ग्रहोमांथी वाद करीए त्यारे बीजा कार्यसमयना ग्रहो स्पष्ट आय ठे.

हवे वक्र थया पहेलांनी वर्तना आ प्रमाणे.—पुनर्वसुमां शुक्र घमी ५९ ठे. ते दिव-
सनी पत्नीने बीजे दिवसे १० घमी पत्नी लग्न लीधेलुं ठे, तेथी लग्नना दिवसनी घमी १०
अने पुनर्वसुमां शुक्र आव्यो ते दिवसनी शेष घमी १ मळी ११ घमीउं अइ. त्यारपत्नी
शुक्र क्यारे वक्र अशे ? ते माटे टिप्पनकमां जोबुं. त्यारे लग्नना दिवसनी पत्नी वक्त्री
शुक्र घमी ४९, अंश २१, कळा १० ए प्रमाणे टिप्पनकमां लखेलुं जोयुं. तेमां अंश
विगेरेनी कळा करवाथी १२७० अइ. तेमांथी मृगशिरना बे पादनी अने आर्जना
चारे पादनी मळी १२०० कळाउं वाद करतां शेष कळा ७० रही. आ पुनर्वसुनुं जुक्त
थयुं. आटलावने “वक्रादग्रे पूर्व चान्तरांशकला जुक्ता ग्राह्याः”—“वक्त्रीनी पत्नीनी अने
पहेलांनी जुक्त अंतरांश कळा (वच्चे रहेला अंश-कळा) ग्रहण करवी.” एटलानी व्याख्या
अइ. त्यारपत्नी आ पुनर्वसुनी जुक्त कळा ७० वने गत इष्ट घमीउं ११ ने गुणतां

૭૭૦ થઈ. ત્યારપછી ફરીથી ટિપ્પનકમાં જોવાથી પુનર્વસુમાં શુક્ર આવ્યો તે દિવસની શેષ ઘની ૧, વક્ર દિવસની ઘની ૪૯ અને અંતરાલના પાંચ દિવસની ઘની ૩૦૦ મઠીને ૩૫૦ થઈ. આ સર્વ નક્ષત્રની ઘની ૪૯. તેવમે પૂર્વે કહેલા ૭૭૦ ને જાગ દેતાં કલા ૨ અને વિકલા ૧૧૨ આવી. આટલું લગ્નસમયે શુક્રે પુનર્વસુનું જુક્ત થયું, તેથી તેને મૃગશિરના બે પાદની તથા આર્જાના ચારે પાદની મઠી ૧૨૦૦ કલામાં નાખવાથી કલા ૧૨૦૨ અને વિકલા ૧૨ થઈ. કલાને ૬૦ વમે જાગ દેતાં જાગમાં ૨૦ અંશો લાધ્યા. તેની ઉપર બે રાશિ દેવાથી લગ્નવેળા સ્પષ્ટ શુક્ર રાશિ ૨-૨૦-૨-૧૨ થયો.

હવે તેની ગતિ આ પ્રમાણે.—આઠસોને સ્થાને અહીં ૭૦ નો અંક છે, તેને ૬૦ વમે ગુણી સર્વ નક્ષત્રની કલા ૩૫૦ વમે જાગ દેતાં કલા ૧૨, વિકલા ૦ આવી. આ વક્ર થયા પહેલાં લગ્નને દિવસે શુક્રની ગતિ થઈ. આ ગતિવમે ગુણવાથી જે કલાદિક ફલ આવે તે પૂર્વ કાલના ગ્રહોમાં મેળવવું.

હવે માર્ગી થયા પહેલાંની વર્તના આ પ્રમાણે.—રોહિણીમાં બુધ ઘની ૭ એ પ્રમાણે લખેલું હોવાથી જણાતા દિવસની પછી આઠમે દિવસે પાંચ ઘની ગયા પછી લગ્ન લીધેલું છે, તેથી લગ્નના દિવસની ઘની ૫, રોહિણીમાં બુધ આવ્યો તે દિવસની શેષ ઘની ૫૩ અને અંતરાલના સાત દિવસની ઘની ૪૨૦ મઠીને ૪૭૦ ઘની ૪૯ તે ગત ઇષ્ટ ઘની ૪૯ જાણવી. ત્યારપછી ટિપ્પનકમાં જોયું તો લગ્નના દિવસની પછી સાતમે દિવસે માર્ગી બુધ ઘની ૪૫, અંશ ૧૩, કલા ૧૩, વિકલા ૦ એ પ્રમાણે લખેલું જોયું. ત્યારપછી તે અંશાદિકને કલારૂપ કરવાથી ૭૫૩ કલા અને ૦ વિકલા થઈ. આ ટિપ્પનકમાં લખેલું અંશાદિક બુધે વૃષ રાશિનું જુક્ત થયું એમ જાણવું, અને જોગ્ય તો કલા ૧૦૦૬, વિકલા ૫૨ છે, માટે આ જોગ્યવમે ગત ઇષ્ટ ઘની ૪૭૦ બે સ્થાને સ્થાપન કરી અનુક્રમે ગુણવી. સ્થાપના—૩૭૨. આટલા કરીને “જોગ્યા માર્ગાગ્રપશ્ચિમે”—“માર્ગીની પહેલાંની અને પછીની જોગ્ય કલા ગુણવી” એમ કહેલું હોવાથી જોગ્ય કલાઉજ ગત ઇષ્ટ ઘની ૪૯ સાથે ગુણવા માટે ગ્રહણ કરી છે. તેને અનુક્રમે ગુણવાથી ૪૬૪૬૬ થયું. નીચેના અંકને ૬૦ વમે જાગ દેતાં જાગમાં આવેલા ૪૧૪ ઉપરના અંકમાં નાખવાથી ૪૦૧૨૦૨ થયા. ત્યારપછી રોહિણીમાં બુધ આવ્યો તે દિવસની શેષ ઘની ૫૩, માર્ગી બુધ થયો તે દિવસની શેષ ઘની ૪૫ તથા અંતરાલના ચૌદ દિવસની ઘની ૮૪૦ એ સર્વ મઠીને ૯૩૦ થઈ. આ સર્વ નક્ષત્રની ઘની ૪૯, તેના વમે પૂર્વે કહેલા ૪૦૧૨૦૨ ને જાગ દેતાં કલા ૫૧૩ લાધી. શેષ વિકલા ૬ રહી. આટલું ફલ લાધ્યું. ત્યારપછી લગ્નના દિવસથી આઠમે દિવસે ટિપ્પનકમાં લખેલો માર્ગી

૧ બાકી રહેલા ૭૦ ને ૬૦ વહે ગુણી ૩૫૦ વહે ભાગ દેતાં ૧૨ વિકલા આવે છે.

बुध अंश १३, कळा १३, विकळा ८ ठे, तेनी कुल कळा ७९३, विकळा ८ रूप वृष राशिनं जे शुक्त थयुं ठे तेने जोग्य कळा १००६, विकळा ८ सहित करवाथी १८०० कळा आय ठे, तेमांथी पूर्वे लाधेलुं फळ कळा ९१३, विकळा ६ वाद करवी, केमके “सजोग्यशुक्तजागौघाच्याज्यं मार्गादितः फलं”—“जोग्य सहित करेला शुक्त अंशा-दिकना समूहथी मार्गीना लाधेला फळनो त्याग करवो” एम कहेलुं ठे, तेथी ते वाद करतां कळा १२८६ अने विकळा ९४ रही. कळाने ६० वने जाग देतां अंश २१, कळा २६, विकळा ९४ आवी. आटलुं मार्गी थया पहेलां लग्ने दिवसे बुधे वृष राशिनं शुक्त थयुं. तेना उपर एक राशि देवाथी स्पष्ट बुध राशि १-२१-२६-९४ थयो.

तेनी गति आ प्रमाणे.—१००६-९२. तेमां पहेला अंकने ६० वने गुणी सर्व नक्षत्रनी घमीउं ९३८ वने जाग देतां कळा ६४, विकळा १३ आवी. आ रीतवने प्राप्त थयेलुं कळादिक पूर्वना ग्रहोमांथी वाद करवुं.

हवे मार्गी थया पढी आ प्रमाणे वर्तना करवी.—मार्गी बुध जे दिवसे थयो ते दिवसे ४९ घमीए थयेलो होवाथी ते दिवसनी शेष घमीउं १९, लग्ना दिवसनी घमीउं ७ तथा अंतराळना ७ दिवसनी घमीउं ३६० सर्व मळीने ३८२ थइ. आ गत इष्ट घमीउं थइ, तेने वे वार स्थापन करवी. पढी मार्गी बुध घमी ४९, अंश १३, कळा १३, विकळा ८, ए प्रमाणे टिप्पनकमां लखेलुं ठे, अने तेथी शेष रहेली जोग्य कळा १००६, विकळा ९२ ठे, तेने उपरनी गत इष्ट घमीउं ३८२ वने गुणवी, केमके “जोग्या मार्गाग्रपश्चिमे”—“मार्गीनी पहेलांनी तथा पाठळनी जोग्य घमीउं ग्रहण करवी” एम कह्युं ठे, तेथी तेने गुणतां ३८४६२३-४ थया. त्यापढी फरीथी टिप्पनकमां जोतां मार्गी थया पढी १४ दिवसे मृगशिरमां बुध ४७ लखेलो जोयो, तेथी करीने बुधना मार्गी थवाना दिवसनी शेष घमीउं १९, मृगशिरमां बुधना आववाना दिवसनी घमीउं ४७ तथा अंतराळना तेर दिवसनी घमीउं ७८० ए सर्व मळी ८४२ घमीउं थइ. आ सर्व नक्षत्रनी घमीउं थइ. आना वने पूर्वे कहेला अंक ३८४६२३ ने जाग देतां कळा ४९६, विकळा ४८ थइ. कळाने ६० वने जाग देतां अंश ७ लाध्या. शेष कळा ३६ अने विकळा ४८ रही. आ अंकमां मार्गी थवाना दिवसे लखेला अंश १३, कळा १३ अने विकळा ८ उमेरवी, केमके “मार्गपश्चात्तु रूढ्या”—“मार्गी थया पढीनी वर्तना होय तो रूढि प्रमाणे करवुं एटले के उमेरवा” एम कह्युं ठे, माटे ते उमेरतां अंश २०, कळा ४९, विकळा ९६ आय ठे. आटलुं प्रमाण लग्नसमये बुधे वृष राशिनं शुक्त थयुं. तेना उपर एक राशि देवाथी स्पष्ट बुध राशि १-२०-४९-९६ थयो.

तेनी गति आ प्रमाणे.—१००६-९२. तेमां पहेला अंकने ६० वने गुणी सर्व नक्ष-

ત્રની ધમ્મીં ૮૪૨ વને જાગ દેવાથી કલા ૭૧ તથા વિકલા ૩૩ આવી. આ રીતે આ-
વેલું કલાદિક ફલ પૂર્વે આણેલા મહોમાં જેલવું. આ રીતે વીજા મહોની વર્તના પણ
ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પોતાની બુદ્ધિથી કરવી. આ સર્વ ગણિત જ્યોતિર્વિદોને નિરંતર ઉપ-
યોગી હોવાથી તથા પ્રસંગ હોવાથી દેખાડ્યું છે.

હવે વિવાહમાં ગોધૂલિક લગ્ન કહે છે.—

સન્ધ્યાલગ્નમપિ શ્રેયો ગોઘુરોત્ત્વાતધૂલિજિઃ ।

ગોપાનાં હીનવર્ણાનાં પ્રાચ્યાં ચ સ્યાત્કરમ્ ॥ ૭૩ ॥

અર્થ—ગોવાલના, નીચ વર્ણના અને પૂર્વ દેશમાં રહેનારના વિવાહમાં ગાયત્રી સ્ત્રી
ઉત્તમેલી ધૂલવને જણાતું સંધ્યા લગ્ન પણ શ્રેય (શુભ) છે.

સૂર્યના અસ્ત વચ્ચે સૂર્યનું અર્ધ વિંચ દેખાતું હોય ત્યારથી આરંજીને ગાયત્રી સ્ત્રી
ઉત્તમેલી ધૂલ જ્યાંસુધી શાંત ન થઈ હોય ત્યાંસુધી ગોધૂલિક લગ્નનો સમય હોય છે,
તેથી કરીનેજ અહીં શ્લોકમાં “ધૂલિજિઃ” એમ કહ્યું છે. અર્થાત્ જ્યાંસુધી તારા ન દેખાય
ત્યાંસુધી જાણવું. જો સૂર્ય વાદલાંથી ઢંકાયેલ હોય તો પ્રપુત્રાટ નામની ઊંધિના પત્રનું
મઠી જવું, પછીંના સમૂહનો કોલાહલ થવો તથા તેમનું પોતપોતાના માલા તરફ
જવા માટે ઉત્સુકપણું એ વિગેરે ચિહ્નોવને લગ્નસમયનો નિર્ણય કરવો. મૂલ શ્લોકમાં
“શ્રેયો”—શુભ છે એમ કહ્યું તે લોકરુઢિથી કહ્યું છે. તથા “હીનવર્ણાનાં” એટલે નીચ વર્ણ
એ શબ્દ સામાન્ય રીતે કહ્યો છે, કારણ કે ગદાધર કહે છે કે—

“ઘટિકાલગ્નાત્ત્રાવેડ્ઙ્ગીકાર્યં ગોરજોડપિ વિપ્રૈશ્ચ ૧”

“ઘટિકા લગ્નને અત્રાવે બ્રાહ્મણોએ ગોરજ (ગોધૂલિક) લગ્ન પણ અંગીકાર કરવું.”
હવે ગોધૂલિક લગ્નમાં કેટલી શુદ્ધિ હોવી જોઈએ તે કહે છે.—

શીતદ્યુતિં ષષ્ઠમથાષ્ટમં ચ, જઙ્ઘાર્ધયામૌ કુલિકં ચ હિત્વા ।

વિનાડપિ લગ્નાંશ્વગાનુકૂલ્યં, ગોધૂલિકં પ્રાગ્દ્ધરં વદન્તિ ॥ ૭૪ ॥

અર્થ—ઠંડો તથા આઠમો ચંદ્ર, જઙ્ઘા, અર્ધયામ અને કુલિકને ઠોમીને લગ્નનો
નવાંશક અને નદ્ધત્રની અનુકૂળતા ન હોય તોપણ ગોધૂલિક લગ્નને શ્રેષ્ઠ કહે છે.

લગ્નથી ઠંડે કે આઠમે ચંદ્ર હોય તો તે કન્યાના મૃત્યુને દેનાર છે તથા “મંગલ
પણ પહેલા કે આઠમા સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે પતિના મૃત્યુને કરનાર હોવાથી તજવા
યોગ્યજ છે” એમ સારંગ કહે છે. અર્ધયામ તથા કુલિકને તજવાના લખ્યા છે, તેથી

एवं सूचवन आय ठे के गोधूलिक लग्नमां गुरु अने शनिवार तजवाना ठे, कारण के ते दिवसे अनुक्रमे अर्धयाम अने कुलिकनी उत्पत्ति ठे. (गुरुवारे अर्धयाम अने शनिवारे कुलिक आय ठे.) केशवार्क तो आ प्रमाणे कहे ठे.—

“सार्क शनौ चिरविचित्रशिखणिसूनौ, तत्केवलं कुलिकयामदलोपलम्भात् ।”

“शनिवारे सूर्य ठतां गोधूलिक लग्न करवुं, केमके सूर्यास्त पढी कुलिक योग आय ठे, तथा गुरुवारे सूर्यास्त पढी करवुं, कारण के ते पहेलां अर्धयाम योग आय ठे.”

मूलमां खग शब्द देख्यो ठे तेनो अर्थ ग्रहो आय ठे. तेमनी अनुकूलता बिना पण एम मूलमां देख्युं ठे तोपण क्रांतिसाम्य विगेरे मोटा दोषो अवश्य त्याग करवा योग्य ठे. तेने माटे व्यवहारप्रकाशमां कह्युं ठे के—

“क्रूरैर्युतनक्षत्रं व्यतिपातं वैधृतिं च संक्रान्तिम् ।

हीणं चन्द्रं ग्रहणक्षनिगुरुदिनक्रान्तिसाम्यानि ॥ १ ॥

दम्पत्योरष्टमजं लग्नात् पष्ठाष्टमं च शीतांशुम् ।

रविजीवयोरशुद्धिं विवर्ज्य गोधूलिकं शुद्धदम् ॥ २ ॥

गोधूलिकापरिणयने येषां केन्द्रोपगः शुद्धो न मृतौ ।

जौमो नोदयनिधने तेषां सौख्यानि नान्येषाम् ॥ ३ ॥”

“क्रूर ग्रहवने युक्त नक्षत्र, व्यतिपात, वैधृति, संक्रान्ति, हीण चन्द्र, ग्रहण नक्षत्र, शनिवार, गुरुवार, क्रांतिसाम्य, लग्नथी स्त्री पुरुषने आठमुं नक्षत्र, ठठो के आठमो चन्द्र तथा रवि अने गुरुनी अशुद्धि, आटलांने वर्जने गोधूलिक लग्न शुद्धदायक ठे. गोधूलिकना विवाहमां जेठने केन्द्रमां शुद्ध ग्रह होय अने मृत्यु (७) स्थानमां शुद्ध ग्रह न रह्यो होय, तथा उदय (१) अने निधन (७) स्थानमां मंगल रहेलो न होय तेमने सुख ठे, बीजाने नथी.”

मूल श्लोकमां “प्राग्रहरं” एटले बीजा दोषोए आ (गोधूलिक) जीती शकाय तेवुं नथी, माटे प्रधान-श्रेष्ठ ठे. ते विषे सारंग कहे ठे के—

“जामित्रं न विचिन्तयेद्ग्रहयुतं लग्नाष्टशङ्कात्तथा,

नो वेधं न कुवासरं न च गतं नागामि जं पाप्मजिः ।

नो होरां न नवांशकं न च खगान्मूर्त्योर्दिजावस्थितान्,

हित्वा चन्द्रमसं षष्ठमगतं गोधूलिकं शस्यते ॥ १ ॥”

“जामित्र (७) स्थाननो विचार करवो नहीं, लग्नथी तथा चन्द्रथी ग्रहवने युक्तपणुं

१ जामित्र स्थान शुद्ध ठे के अशुद्ध ठे ? तेनो विचार करवो नहीं. ए रीते सर्वत्र जाणवुं.

વિચારવું નહીં, વેધનો વિચાર કરવો નહીં, અશુચ દિવસનો વિચાર કરવો નહીં, કૂર ગ્રહ સાથે રહેલા અને રહેશે એવા નક્ષત્રનો વિચાર કરવો નહીં, હોરાનો વિચાર કરવો નહીં, નવાંશકનો વિચાર કરવો નહીં, તથા મૂર્તિ (૧૦) આદિક સ્થાનોમાં રહેલા ગ્રહોનો પણ વિચાર કરવો નહીં. માત્ર ઠંઠા અને આઠમા ચંદ્રનો ત્યાગ કરવાથીજ ગોધૂલિક લગ્ન પ્રશસ્ય-શુચ્ચ છે.”

આ શ્લોકમાં જો કે ઠંઠા આઠમા ચંદ્રનો ત્યાગજ અપેક્ષિત છે, વીજું કાંઈ પણ અપેક્ષિત નથી એમ કહ્યું છે, તોપણ આ પ્રમાણે જાણવું.—ગોધૂલિક લગ્ન લીધું હોય તો-પણ વિવાહનુંજ નક્ષત્ર અને તેની શુદ્ધિ હોવી જોઈએ, તથા વર્ષ, માસ, પક્ષ અને દિવસની શુદ્ધિ પણ અવશ્ય હોવી જોઈએ.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—જો વીજા દોષો નહીં જીતી શકાય એવું હોવાથી ગોધૂલિક લગ્ન પ્રધાન છે તો પૂર્વે કહેલાં લગ્નાદિકનાં ફલોનું અપ્રધાનપણું યશે? ઉત્તર—ખરી વાત છે, કેમકે હૃદયન ન કરી શકાય એવા કુલ અને દેશના ધર્મને અનુસરવાથી કોઈ વાર તે લગ્નાદિક ફલોને અપ્રધાનપણાની પ્રાપ્તિ આવે તોપણ તે અનિષ્ટ નથી—ઈષ્ટજ છે. કહ્યું છે કે—

“ન શાસ્ત્રદૃષ્ટ્યા વિદુષાં કદાચિહૃદયનીયાઃ કુલદેશધર્માઃ ।

દેશે ગતોઽપ્યેકવિલોચનાનાં, નિમીદ્ય નેત્રં નિવસેન્મનીષી ॥ ૧ ॥”

“વિદ્વાનોએ કોઈ વખત પણ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિને લીધે કુલ, દેશ અને ધર્મનું હૃદયન કરવું નહીં, કેમકે માલ્યો માણસ એક નેત્રવાલાના દેશમાં ગયો હોય તો તેણે ત્યાં પોતાનું એક નેત્ર બંધ કરીનેજ વસવું જોઈએ.”

આ રીતે અમુક કુલ અને દેશમાં ગોધૂલિકનુંજ પ્રધાનપણું છે, પરંતુ લગ્નાદિકના ફલનું પ્રધાનપણું નથી, તેથી કાંઈ પણ દોષ આવતો નથી. વળી અમુક કુલ અને દેશના ધર્મ માત્ર ગોધૂલિકનાજ વિષયવાળા છે એમ નથી, પરંતુ ગ્રહગોચરાદિક વિષયવાળા પણ છે. જેમકે—વિવાહમાં નાગરલોકો ઠંઠા આઠમા વિગેરેને ગણતા (અપેક્ષા રાખતા) નથી, જાગૃતના વંશજોમાં જાણપદ શુક્લ દશમને દિવસેજ વિવાહ કરવાની રીત છે, આ કુલધર્મ છે. દેશધર્મો આ પ્રમાણે છે. જેમકે—ગૌર દેશના લોકો ગોચરવને શ્રેષ્ઠ એવા સૂર્યની અપેક્ષા રાખે છે અને ગુરુની અષ્ટક વર્ગે કરીને અપેક્ષા કરે છે. દક્ષિણના લોકો ગુરુને ગોચરવને કરીને શ્રેષ્ઠ ઇચ્છે છે અને સૂર્યને અષ્ટક વર્ગે કરીને શ્રેષ્ઠ ઇચ્છે છે. હાટ દેશના લોકો સૂર્યને તથા ગુરુને અષ્ટક વર્ગે કરીને તથા ગોચરવને

કરીને શ્રેષ્ઠ હોય છે. માલવ દેશના લોકોને ગોચર પ્રમાણરૂપ નથી, પરંતુ અષ્ટક વર્ગજ પ્રમાણ છે. બીજા દેશોમાં ગોચર તથા અષ્ટક વર્ગ બન્ને પ્રમાણ છે.

હવે પૂર્વે કહેલા ગાયા લગ્નની જેવાજ બલવાલા ધ્રુવ લગ્નને કહે છે.—

સ્યુર્દીક્ષાસ્થાપનાદીનિ ધ્રુવચક્રે તિરઃસ્થિતે ।

ઊર્ધ્વે લાતધ્વજોઘ્નાયપ્રાયાણિ પ્રાયશઃ શ્રિયે ॥ ૭૫ ॥

અર્થ—ધ્રુવચક્ર તિરહું રહ્યું હોય ત્યારે દીક્ષા, સ્થાપના વિગેરે કાર્યો શુચ્ચદાયક છે, અને લાત, ધ્વજારોપણ વિગેરે ઊંચાઈ જેવાં કાર્યો ધ્રુવચક્ર ઊર્ધ્વ રહ્યું હોય ત્યારે પ્રાયે કરીને કહ્યાણને માટે છે.

સ્થાપના પટલે પ્રતિષ્ઠા. આદિ શબ્દથી બીજું પણ સ્થિર કર્મ જાણવું. તિરઃ પટલે તિરહું. ઊર્ધ્વે પટલે ઊંચું રહે છે. ધ્રુવની ચોતરફ રહેલું શ્રંખલક (ચક્ર) માં જમતું જમતું એક રાત્રિ દિવસમાં બે વાર તિરહું અને બે વાર ઊર્ધ્વ આવે છે. તેથી કરીને—

“તિર્યગૂર્ધ્વે સ્થિતે ચક્રે તત્પ્રાન્તગતતારકે ।

સમસૂત્રે યદા સ્યાતાં ધ્રુવલગ્નં જવેત્તદા ॥ ૧ ॥”

“ધ્રુવચક્ર તિરહું અને ઊર્ધ્વ રહે છે જ્યારે તેના ઢેરા પર રહેલા બે તારાહં સરસ્વી લાઈનમાં આવે ત્યારે ધ્રુવ લગ્ન આવે છે.”

તે ધ્રુવ લગ્નના સમયનો અતિસૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ કરીને અથવા ધ્રુવને ફરવાના યંત્રવત્તે કરીને નિશ્ચય કરવો, અને સ્થૂલ દૃષ્ટિ તો પૂર્વાચાર્યોએ આ પ્રમાણે નિર્ણય કર્યો છે.—

“હદયે મહાધણિષ્ઠાણ હઠું અણુરાહકિત્તિ ધ્રુવ તિરિહં તિ”

“મધ્યા અને ધનિષ્ઠાનો હદય હોય ત્યારે ધ્રુવ ઊર્ધ્વ હોય છે, અને અનુરાધા તથા કૃત્તિકાનો હદય હોય ત્યારે ધ્રુવ તિરહું હોય છે.”

પરંતુ નક્ષત્રનું હદયપ્રમાણ બરાબર સ્પષ્ટ રીતે દૃષ્ટિગોચર થઈ શકતું નથી, તેથી મસ્તક પર (માથે—આકાશના મધ્યમાં) રહેલા નક્ષત્રની અપેક્ષા ધ્રુવ લગ્નનું સ્વરૂપ કહેવાય છે, તે આ પ્રમાણે—અશ્લેષા અને શ્રવણ નક્ષત્ર મસ્તક પરથી ઊતરતાં હોય ત્યારે ધ્રુવ તિરહું હોય છે, તથા જરણી અને વિશાખા નક્ષત્ર મસ્તક પરથી ઊતરતાં હોય ત્યારે ધ્રુવ ઊર્ધ્વ હોય છે. તથા—

“સ્યાદૂર્ધ્વો મૃગકર્કે તુ સમસ્તિર્યક્ તુલાજયોઃ ।

યથા તથા તુ શેષેષુ લગ્નેષુ સ્યાધ્રુવં ધ્રુવઃ ॥ ૧ ॥”

“મકર અને કર્ક રાશિનું લગ્ન હોય ત્યારે ધ્રુવ ઊર્ધ્વ હોય છે, તથા તુલા અને મેષ રાશિનું લગ્ન હોય ત્યારે તે તિરહું હોય છે, અને બીજાં લગ્નો હોય ત્યારે તે અવશ્ય ગમે તે રીતે—અનિયમિત હોય છે.”

“તે ધ્રુવ લગ્નનો સમય તે કાલે જે લગ્નનો ઉદય હોય તેના નવાંશક જેટલોજ હોય છે,” એમ કેટલાક કહે છે. વઢી બીજા કહે છે કે—“તે નવાંશકનો માત્ર મધ્યના ત્રિજાગ જેટલોજ હોય છે.” આ ધ્રુવ લગ્નનું તિરઘાપણું તથા ઊર્ધ્વપણું રાત્રિને આશ્રીનેજ કહેવાય છે, પરંતુ દિવસને આશ્રીને કહેવાતું નથી, કારણ કે દિવસે તો તે સૂર્યનાં કિરણોથી લુપ્ત થાય છે.

મૂળ શ્લોકમાં “પ્રાયાણિ” એમ પ્રાય શબ્દ લખેલો હોવાથી યાત્રાદિક કાર્ય પણ ગ્રહણ કરવું. તે માટે કહ્યું છે કે—

“પૃથ્વતો વા રવિં કૃત્વા ગચ્છેદ્દક્ષિણં તથા ।

ઉત્તાનપાદપુત્રસ્ય શેખરે ચોર્ધ્વસંસ્થિતે ॥ ૧ ॥”

“ઉત્તાનપાદના પુત્ર (ધ્રુવ)નું શેખર (મસ્તક) ઊર્ધ્વ રહેલું હોય ત્યારે સૂર્યને પાઠલ કરીને અથવા દક્ષિણ (જમણો) કરીને પ્રયાણ કરવું.”

હર્ષપ્રકાશમાં પણ ધ્રુવ લગ્ન કહ્યું છે તે આ પ્રમાણે.—

“જહ્ પુણ તુરિયં કજ્જં હવિજ્જ લગ્નં ન લપ્પણ સુદ્ધં ।

તા ઢાયાધ્રુવલગ્નં ગહિઅધ્વં સયલકજ્જેસુ ॥ ૧ ॥”

“જે કાર્ય જલદી કરવા લાયક હોય અને શુદ્ધ લગ્ન ન મળતું હોય તો સમગ્ર કાર્યમાં ઢાયા લગ્ન અને ધ્રુવ લગ્ન ગ્રહણ કરવાં.”

હવે અહીં પ્રસંગોપાત્ત રાજાદિકના અગ્નિષેકનું મુહૂર્ત કહે છે.—

અગ્નિષિક્તો મહીપાલઃ શ્રુતિજ્યેષ્ઠા લઘુધ્રુવૈઃ ।

મૃગાનુરાધાપૌષ્ણૈશ્ચ ચિરં શાસ્તિ વસુન્ધરામ્ ॥ ૭૬ ॥

અર્થ—શ્રવણ, જ્યેષ્ઠા, લઘુ (પુષ્ય, અગ્નિજિત, હસ્ત, અશ્વિની), ધ્રુવ (રોહિણી, ત્રણ ઉત્તરા), મૃગશિર, અનુરાધા અને રેવતી નક્ષત્રમાં રાજાને અગ્નિષેક કર્યો હોય તો તે ચિર કાલ સુધી પૃથ્વીનું રાજ્ય કરે છે. આ તેર નક્ષત્રો અગ્નિષેકનાં છે.

સવલત્વે જન્મદશાલગ્નેશાનાં કુજાર્કયોરપિ ચ ।

રાજાં શુજોઽગ્નિષેકઃ સિતગુરુશશિનાં ચ વૈપુલ્યે ॥ ૭૭ ॥

અર્થ—જન્મેશ, દશેશ, લગ્નેશ, મંગલ અને સૂર્ય આટલા ગ્રહોનું સવલપણું હોય, તથા શુક્ર, ગુરુ અને ચંદ્રનું વિપુલપણું હોય ત્યારે રાજાનો અગ્નિષેક કરવો શુભ છે.

જન્મવલતે જે રાશિમાં ચંદ્ર હોય તે રાશિનો ઈશ જન્મેશ કહેવાય છે, અગ્નિષેકને વલતે જે ગ્રહની દશા હોય તે દશેશ કહેવાય છે, તથા જન્મવલતે લગ્નનો જે પતિ હોય તે લગ્નેશ કહેવાય છે. વિપુલપણું એટલે ઘણા દિવસથી ઉદય થયેલો હોવાથી મોટાં બિંબનું હોવાપણું તથા સારાં-ઘણાં કિરણવાળાપણું.

जूत्यै स्वस्वत्रिकोणो १ च २ गृह ३ मित्रर्क्ष ४ गैर्ग्रहैः ।

अजिषेको न नीचारिक्षेत्रगास्तमितैः पुनः ॥ ७७ ॥

अर्थ—पोताना त्रिकोणमां, पोताना उच्च स्थानमां, पोताना स्थानमां अने पोताना मित्रना स्थानमां ग्रहो रहेला होय त्यारे अजिषेक करवो ए जूति-आवादीने माटे ठे (शुच ठे), परंतु ग्रहो नीच के शत्रुना स्थानमां रहेला होय के अस्त पामेला होय तो ते शुच नथी.

अहीं “स्वस्व” पोतपोतानुं” ए शब्द त्रिकोण विगेरे चारे शब्दमां जोरवो. आ ग्रहो आवी रीतना होय तोज अजिषेक करवो श्रेष्ठ ठे. ते विषे कहुं ठे के—

“सुहृत्रिकोणस्वगृहोच्चसंस्थाः, श्रियं च कीर्तिं च दिशन्ति खेटाः ।

अस्तंगताः शत्रुजनीचगा वा, जयाय शोकाय ज्वन्ति राज्ञाम् ॥ १ ॥”

“मित्र, त्रिकोण, स्वगृह अने उच्च स्थानमां रहेला ग्रहो लक्ष्मीने तथा कीर्तिने आपे ठे, अने अस्त पामेला होय के शत्रुना स्थानमां रह्या होय के नीच स्थानमां रह्या होय तो ते राजाने जयने माटे तथा शोकने माटे आय ठे.”

मूळ भूलोकमां (त्रिकोण विगेरेमां रहेला) “ग्रहो होय” एमः सामान्य रीते कहुं ठे तोपण विशेषे करीने गुरु, चंद्र अने शुक्र, तथा जन्मवार, दशानो वार, लग्नेशनो वार अने दिनवार ग्रहण करवा. ते माटे लक्ष कहे ठे के—

“विशेषाज्जन्मलग्नेशदशेशदिनचतुष्टय ।

यस्मात्तस्मात्प्रयत्नेन सौस्थ्यमेषां प्रकटयेत् ॥ १ ॥”

“जे कारण माटे जन्मनो स्वामी, लग्ननो स्वामी, दशानो स्वामी अने दिननो स्वामी (अजिषेकने विषे) विशेष उपयोगी ठे ते कारण माटे ते ग्रहोनुं सुस्थपणुं (सारां स्थानोमां रहेवापणुं) प्रयत्नवमे करवुं.”

ताराबले शशिवले शुक्रौ तिथिवारधिष्ण्ययोगानाम् ।

त्रिषमायस्थैः पापैः सौम्यैश्चयात्रिकोणकेन्द्रगतैः ॥ ७८ ॥

अर्थ—तारानुं बळ अने चंद्रनुं बळ होय त्यारे तथा तिथि, वार, नक्षत्र अने योगनी शुद्धि होय त्यारे, त्रीजे, ठेठे अने अगीयारमे स्थाने पाप ग्रहो रह्या होय, अने सौम्य ग्रहो त्रीजे, अगीयारमे, त्रिकोणमां अने केन्द्रमां रह्या होय त्यारे राज्याजिषेक करवो शुच ठे.

तारा अने चंद्र ए बलेनुं बळ राज्याजिषेकमां अवश्य ग्रहण करवुं, तेथी करीने शुक्ल-

પદ્મ તથા કૃષ્ણપદ્મની અપેક્ષાએ બન્નેનું બલ લેવું એવો અર્થ કરવો નહીં. દગ્ધા અને રિક્તા વિગેરેને ત્યાગ કરવાથી તિથિની શુદ્ધિ કહેવાય છે, સૌમ્ય વાર લેવાથી વારની શુદ્ધિ થાય છે, ક્રૂર ગ્રહે આક્રમણ કરેલા નહત્ર વિગેરેનો ત્યાગ કરવાથી નહત્રની શુદ્ધિ જાણવી, તથા હુષ્ટ યોગ અને ઉપયોગને વર્જવાથી યોગની શુદ્ધિ થાય છે. “ત્રીજે, ઠંઠે” અહીં ઉપલક્ષણથી ધન (વીજું) સ્થાન પણ સૌમ્ય ગ્રહોવડેજ સહિત હોવું જોઈએ. સામર્થ્યથી એમ પણ જણાય છે કે—આઠમું અને બારમું એ બે સ્થાન શૂન્ય હોય તોજ તે સારાં છે, કારણ કે તે બે સ્થાનોમાં શુભ કે અશુભ કોઈ પણ ગ્રહ રહ્યો હોય તો તે અનિષ્ટ આપનારજ છે.

જન્મદ્વાદુપચયજ્ઞે સ્થિરેઽથ શીર્ષોદયેઽથવા જવને ।

સૌમ્યૈર્વિલોકિતયુતે ન તુ પાપૈર્જૂપમજિષિષ્વેત્ ॥ ૬૦ ॥

અર્થ—જન્મની રાશિથી ઉપચયસ્થાનમાં, અથવા સ્થિર લગ્નમાં, અથવા શીર્ષોદયી (માથેથી ઉદય પામનાર) લગ્નમાં, અને તે લગ્ન સૌમ્ય ગ્રહોએ જોયેલ તથા યુક્ત હોય, પણ ક્રૂર ગ્રહોએ દૃષ્ટ કે યુક્ત ન હોય તેવા લગ્નમાં રાજાનો અજિષેક કરવો શુભ છે.

જે પુરુષને અજિષેક કરવાનો હોય તેની જન્મની રાશિથી ઉપચયસ્થાનમાં રહેલું લગ્ન હોય, અથવા સ્થિર રાશિનું લગ્ન હોય, અથવા શીર્ષોદયી રાશિવાલું લગ્ન હોય. “ન તુ પાપૈઃ” એટલે કે ક્રૂર ગ્રહોએ જોયેલ અથવા યુક્ત ન હોય.

યમાર્કયોરુયા ૩ ચ ૧૧ ગયોર્ઘૃરૌ તુ, સુખા ૪ મ્બર ૧૦ સ્થેનૃપતિઃ સ્થિરશ્રીઃ ।

યદ્વા ત્રિકોણો—૫દયગે ૧ સુરેજ્યે, શુક્રે નન્નઃ ૧૦ સ્થે ક્ષિતિજે રિપુ ૬ સ્થે ॥ ૬૧ ॥

અર્થ—શનિ અને સૂર્ય ત્રીજે કે અગીયારમે સ્થાને રહ્યા હોય, અને ગુરુ ચોથે કે દશમે સ્થાને રહ્યો હોય તો તે (રાજ્યાજિષિક્ત) રાજાની લક્ષ્મી સ્થિર થાય છે, અથવા તો ગુરુ નવમા, પાંચમા કે પહેલા સ્થાનમાં રહ્યો હોય, શુક્ર દશમા સ્થાનમાં હોય અને મંગલ ઠંઠે સ્થાને હોય તોપણ તે રાજા સ્થિર લક્ષ્મીવાળો થાય છે. અહીં યમનો અર્થ શનિ છે.

અજિષિક્તો બલીયોઽજિર્ઘ્નૈઃ કેન્દ્રત્રિકોણગૈઃ ।

ક્રૂરઃ પાપૈઃ શુભૈઃ સૌમ્યો મિશ્રૈઃ સાધારણો જવેત્ ॥ ૬૨ ॥

અર્થ—કેન્દ્ર અને ત્રિકોણમાં રહેલા બલવાન્ ક્રૂર ગ્રહોએ અજિષેક કરાયેલો રાજા ક્રૂર થાય છે, તેવાજ શુભ ગ્રહોએ કરીને સૌમ્ય અને મિશ્ર ગ્રહોએ કરીને સાધારણ થાય છે.

जो त्रिकोण अने केन्द्रमां रहेला बलवान् ग्रहो सर्वे क्रूर होय तो राजा क्रूर आय ठे, सर्वे शुभ ग्रहो होय तो राजा सौम्य आय ठे, अने जो मिश्र होय एटले के केटलाक ग्रहो क्रूर होय अने केटलाक सौम्य होय तो साधारण एटले अत्यंत क्रूर के सौम्य न आय. वळी “विधुगुरुशुकैः साकैः” आ श्लोक जे उपनयनना अधिकारमां कह्यो ठे ते अहीं पण जाणवो.

हवे अजिषेकमां मोटा दोषने कहे ठे.—

चन्द्रे सौम्येऽपि वाऽन्यस्मिन् रिपु ६ रन्ध्र ८ स्थिते ग्रहैः ।

क्रूरैर्विलोकिते मृत्युरजिषिक्तस्य निश्चितः ॥ ८३ ॥

अर्थ—चंद्र अथवा बीजो कोइ पण सौम्य ग्रह बचे के आठमे स्थाने रह्यो होय अने तेना पर क्रूर ग्रहोनी पूर्ण दृष्टि परती होय ते वखते अजिषेक करेला राजानुं अवश्य मरण आय ठे. अहीं “विलोकिते” एटले पुष्ट (पूर्ण) दृष्टि जोजेवो एवो अर्थ ठे.

अजिषेकनी वेळाए तनु (१) विगेरे स्थानोमां पाप ग्रहो रहेला होय तेनुं फल कहे ठे.—

रोगी तनु १ स्थैरधनो धनाशन्त्यगैर्दुःखी च पापैर्नृपतिस्त्रिकोण ए—५ गैः ।

पदच्युतोऽस्ता ७ म्बु ४ गतैर्मृति ८ स्थितैरदपायुराकाश १० गतैस्त्वकर्मकृत् ८

अर्थ—अजिषेक वखते पाप ग्रहो जो पहेला स्थानमां रह्या होय तो ते राजा रोगी रहे ठे, बीजा अने बारमा स्थानमां रह्या होय तो निर्धन आय ठे, त्रिकोण (ए—५) मां रह्या होय तो दुःखी आय ठे, सातमे के चोथे रह्या होय तो पदच्युत (राज्यच्युत) आय ठे, आठमे रह्या होय तो अदप आयुष्यवाळो आय ठे, अने दशमा स्थानमां रह्या होय तो ते अकर्मकर आय ठे. अकर्मकर एटले अकिंचित्कर अर्थात् उद्यम रहित आय ठे.

इति वक्तव्यता येयं नृपालस्याजिषेचने ।

आचार्यस्याजिषेकेऽपि सा सर्वाप्यनुवर्तते ॥ ८५ ॥

अर्थ—आ प्रमाणे राजाना अजिषेकमां जे आ वक्तव्यता (व्यवस्था) कही ठे ते सर्वे आचार्यना अजिषेकमां पण जाणवी.

श्लोकमां अपि शब्द होवाथी बीजा पण (उपाध्यायादिक) पदना स्थापनने विषे पण आ व्यवस्था जाणवी, तेथी करीने राज्याजिषेक अने सूरिपदादिकमां आ प्रमाणे कुंमळी सिद्ध आय ठे.—

ઉત્તમ

મધ્યમ

રવિ	૩-૧૧	૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૨
ચંદ્ર	૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧	૬-૮-૧૨
મંગલ	૩-૬-૧૧	૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૨
બુધ	૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧	૬-૮-૧૨
ગુરુ	૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧	૬-૮-૧૨
શુક્ર	૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧	૬-૮-૧૨
શનિ	૩-૧૧	૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૨
રાહુ	૩-૬-૧૧	૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૨

દૈવજ્ઞવલ્લભનાં વિશેષ એ છે જે.—

“રાજયોગાઃ સ્વયોગાશ્ચ ચંદ્રયોગાસ્તથાચુષઃ ।

સર્વેઽપ્યત્ર વિકલ્પ્યાઃ સ્યુર્વાસ્તુલગ્નગુણાશ્ચ યે ॥ ૧ ॥”

“રાજયોગો, સ્વયોગો, ચંદ્રયોગો તથા આયુષ્યના યોગો અને વઢી જે વાસ્તુ લગ્નના ગુણો છે તે સર્વે અહીં વિચારવા—ગ્રહણ કરવા,” એટલે કે પૂર્વે કહેલા રાજયોગો, સ્વયોગો એટલે સૂર્યને બીજા ગ્રહો સાથે જે સંયોગ થવો તે સ્વયોગો, ચંદ્રને બીજા ગ્રહો સાથે જે સંયોગ થવો તે ચંદ્રયોગો કહેવાય છે, આયુષ્યના યોગો એટલે પૂર્વે જે અરિષ્ટ યોગો કહેલા છે તેમને નાશ કરનારાં જે યોગો છે તેહ આયુષ્યને હિતકારક હોવાથી આયુષ્યના યોગો કહેવાય છે. આ સર્વેનું સ્વરૂપ જાતકથી જાણવું. અત્ર એટલે અગ્નિષેકના લગ્નમાં વિચારવા. વાસ્તુ લગ્નના ગુણો પૂર્વે કહેલા છે તે જાણવા.

વઢી સર્વ ગ્રહોના બળે કરીને યુક્ત એવું લગ્ન ન મળે તો સર્વે કાર્યોમાં આ પ્રમાણે જાણવું.—

“પદ્મજિઃ શસ્યતે લગ્નં ગ્રહૈર્બલસમન્વિતૈઃ ।

ચતુર્જિરપિ ચેત્કેન્દ્રે ત્રિકોણે વા ગુરુર્નૃગુઃ ॥ ૧ ॥”

“બળે કરીને યુક્ત એવા પાંચ ગ્રહોએ કરીને લગ્ન વચાણવા લાયક છે. અથવા જો કેન્દ્રમાં કે ત્રિકોણમાં ગુરુ અને શુક્ર હોય તો બળે કરીને યુક્ત એવા ચાર ગ્રહોએ કરીને પણ તે લગ્ન પ્રશસ્ય છે.”

અહીં “પાંચ ગ્રહોએ કરીને” એમ કહ્યું છે તોપણ આ પ્રમાણે વિશેષ જાણવો.— ગુરુ, સૂર્ય અને ચંદ્ર એ ત્રણમાંથી એકનું પણ વળ ન હોય અને બીજા પાંચ વળવાનું હોય તોપણ તે લગ્ન આદર કરાતું નથી, એટલે પ્રશસ્ય નથી એમ રત્નમાલાજ્ઞાન્યમાં કહ્યું છે. વઢી કેટલાએક કહે છે કે—

“त्रयः सौम्यग्रहा यत्र लग्ने स्युर्बलवत्तराः ।

बलवत्तदपि ज्ञेयं शेषैर्हीनबलैरपि ॥ १ ॥”

“जे लग्नमां त्रण सौम्य ग्रहो अत्यंत बलवान् होय ते लग्न पण बीजा ग्रहो हीन बलवाळा ठतां पण बलवान् ठे एम जाणवुं.”

॥ इति एकादशं मिश्रचारम् ॥ ११

हवे समग्र ग्रंथना अर्थनुं समर्थन करे ठे.—

इत्युक्तखेटबलशालिनि दोषमुक्ते,

लग्ने शुजैश्च शकुनैः शशिनः प्रवाहे ।

कार्याणि भूमिजलतत्त्वगतौ कृतानि,

निर्दक्षमाच्युदयिकीं प्रथयन्ति लक्ष्मीम् ॥ ७६ ॥

अर्थ—आ प्रमाणे कहेला ग्रहोना बळे करीने शोजता अने दोषे करीने रहित एवा लग्नने विषे शुज शकुन जोडने चंद्र नामी वहेती होय त्यारे तेमां पण पृथ्वी तत्त्व के जल तत्त्वनी गति होय त्यारे (तेवा समये) करेलां कार्यों दंज रहित अच्युदयनी लक्ष्मीने विस्तारे ठे.

खेऽटन्ति—आकाशमां गति करे ते खेट कहेवाय ठे, अहीं अद् धातुअकी अच् प्रत्यय थयो ठे, अने “तत्पुरुषे कृति०” ए सूत्रथी सप्तमी विज्जक्तिनो अलुक् थवाथी खेट शब्द सिद्ध थयो ठे. खेट एटले ग्रहो, तेमलुं बळ. आम कहेवाथी तिथि विगेरेनुं बळ पण जाणवुं. दोषमुक्ते एटले मोटा दोष रहित, कारण के सर्वथा निर्दोष लग्न घणा दिवसोए करीने पण मळी शकतुं नथी, तेथी थोरा दोषवालुं अने घणा गुणवालुं लग्न ग्रहण करीने कार्यों करवां, परंतु सर्वथा निर्दोष लग्न आवशे त्यारे कार्य करशुं एम धारीने घणो विलंब करवो नहीं, कारण के धन, यौवन अने आयुष्यनी स्थिरता ठे नहीं. एवो अहीं अजिप्राय ठे. कहुं ठे के—

“यस्मादशेषगुणसंपदहोत्रिरहपैर्होराविदाऽपि गणकेन न लक्ष्यतेऽत्र ।

तस्मादनहपगुणसंयुतमहपदोषं, लग्नं नियोज्यमखिलेष्वपि मङ्गलेषु ॥ १ ॥”

“जेथी करीने समग्र गुणनी संपदावालुं लग्न होराने जाणनार गणक (जोशी) पण थोरा दिवसमां मेळवी शकतो नथी तेथी करीने सर्व शुज कार्यमां घणा गुणवालुं तथा अहप दोषवालुं लग्न ग्रहण करवुं.”

“स्वहपो नानर्थकृद्दोषो लग्ने बहुगुणे जवेत् ।

तोयबिन्दुरिव हिंस्रः समिद्धे कृष्णवर्त्मनि ॥ २ ॥”

“સલગતા અગ્નિમાં નાખેલા જલના વિંડુની જેમ ઘણા ગુણવાળા લગ્નને વિષે થોનો દોષ અનર્થ કરનાર થતો નથી.”

મૂળ શ્લોકમાં શકુન જોવાનું કહ્યું છે તે શકુન જાંઘિક-જાસુદ વિગેરે છે. શકુનનું પ્રધાનપણું વ્યવહારપ્રકાશમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“નદ્વત્રસ્ય મુહૂર્તસ્ય તિથેશ્ચ કરણસ્ય ચ ।

ચતુર્ણામપિ ચૈતેષાં શકુનો દર્શનાયકઃ ॥ ૧ ॥”

“નદ્વત્ર, મુહૂર્ત, તિથિ અને કરણ, એ ચારેનો દંરુનાયક શકુન છે.”

અહીં શકુનના સંબંધમાં અંગનું ફરકવું, મનની પ્રસન્નતા એ વિગેરે નિમિત્ત પણ જાણવાં. આ શુદ્ધ શકુનાદિકે કરીને લગ્નની શુદ્ધિનો નિર્ણય કરી તેવા લગ્નને ગ્રહણ કરવાથી કાર્ય કરનારનો જય થાય છે. લગ્ન પણ કહે છે કે—

“અપિ સર્વગુણોપેતં ન ગ્રાહ્યં શકુનં વિના ।

લગ્નં યસ્માન્નિમિત્તાનાં શકુનો દર્શનાયકઃ ॥ ૧ ॥”

“લગ્ન સર્વ ગુણોપ કરીને યુક્ત હોય તોપણ શકુન વિના તે ગ્રહણ કરવું નહીં, કારણ કે સર્વ નિમિત્તનો દંરુનાયક શકુન છે.”

મૂળ શ્લોકમાં “શશિનઃ પ્રવાહે—” “ચંદ્ર નામી વહેતી હોય ત્યારે” એમ કહ્યું છે. તે વિષે અધ્યાત્મ શાસ્ત્રમાં માઘી અને જમણી નાસિકા અનુક્રમે ચંદ્ર અને સૂર્ય નામની છે, તેથી કરીને—

“સાર્ધં ઘટીઘટ્યં નામિરેકૈકાર્કોદયાઘટેત્ ।

અરઘટ્ઘટીત્રાન્તિન્યાયાત્રાઙ્યોઃ પુનઃ પુનઃ ॥ ૧ ॥

શતાનિ તત્ર જાયન્તે નિઃશ્વાસોઽસ્યોર્નવ ।

સ્વસ્વદ્કુકરૈઃ ૨૧૬૦૦ સજ્જાઽહોરાત્રે સકલે પુનઃ ॥ ૨ ॥

ષટ્ત્રિંશદ્ગુરુવર્ણાનાં યા વેલા જાણને જવેત્ ।

સા વેલા મરુતો નાઙ્યા નાઙ્યાં સચ્ચરતો લગેત્ ॥ ૩ ॥”

“જેમ અરઘટ (રેંટ)ની ઘમ્મીઓ અનુક્રમે એક પછી એક ફર્યા કરે છે તેમ આ ચંદ્ર અને સૂર્ય નામીમાંની એક એક (દરેક) નામી સૂર્યોદયથી આરંજીને અઢી અઢી ઘમ્મી વહેતી રહે છે. (એટલે સૂર્યોદયને આરંજીને અઢી ઘમ્મી સુધી ચંદ્ર નામી વહે છે, પછીની અઢી ઘમ્મી સુધી સૂર્ય નામી વહે છે, પછીની અઢી ઘમ્મી ચંદ્ર નામી વહે છે વિગેરે.) તે દરેક નામીમાં નવસો ઝટ્ઘાસ નિઃશ્વાસ થાય છે, તેથી કરીને એક રાત્રિ દિવસમાં અગ્ને કુલ ૨૧૬૦૦ ઝટ્ઘાસ નિઃશ્વાસ થાય છે. ઠગ્રીશ ગુરુ અહરો બોલતાં જેટલો વખત લાગે છે તેટલો વખત એક નામીમાંથી બીજી નામીમાં સંચાર કરતા વાયુને લાગે છે.

(एटले के एक नासीमांथी बीजी नासीमां जतां वायुने तेटली वार लागे ठे, अर्थात् तेटलो वखत बन्ने नासिकामां समान वायु रहे ठे.)”

तेमां वाम (नाबी) नासिका पेसता वायुए करीने पूर्ण आय त्यारे सर्वे शुज कार्यनो आरंज करवो. कह्युं ठे के—

“लाजे दानेऽध्ययने गुरुदेवान्यर्चने विषविनाशे ।

पुरमन्दिरप्रवेशे गमागमादौ शुजा वामा ॥ १ ॥”

“लाजमां, दानमां, जणवामां, गुरु अने देवनी पूजामां, विष उतारवामां, नगर अने घरमां प्रवेश करती वखते तथा जवा आववामां वाम नासी शुज ठे.” तथा—

“पूजाव्यार्जनोपाहे दुर्गादिसरिदाक्रमे ।

गमागमे जीविते च गृहक्षेत्रादिसंग्रहे ॥ १ ॥

क्रये विक्रयणे दृष्टौ सेवायां विद्विषो जये ।

विद्यापट्टाजिषेकादौ शुजेऽर्थे च शुजः शशी ॥ २ ॥”

“पूजामां, ज्वय उपार्जन करवामां, विवाहमां, तथा किछो, पर्वत अने नदीने छल्लं-घन करवामां, जवा आववामां, जीवितमां, घर क्षेत्र विगेरे लेवामां, क्रय विक्रयमां, दृष्टिमां, सेवामां (नोकरी रहेवामां), शत्रुनो जय करवामां, विद्याना आरंजमां अने राज्याजिषेकमां ए विगेरे शुज कार्यमां चंज एटले चंज नासी (वाम नासी) शुज ठे.”

मूल श्लोकमां “भूमिजलतत्त्वगतौ—” “पृथ्वी तत्त्व अने जल तत्त्वनी गति होय त्यारे” एम कह्युं ठे. ते विषे कह्युं ठे के—

“वायोर्वह्नेरपां पृथ्व्या व्योम्नस्तत्त्वं बहेत्क्रमात् ।

बहन्त्योरुजयोर्नाड्योर्जातव्योऽयं क्रमः सदा ॥ १ ॥”

“बहन अइ (चालती) बन्ने नासीमां वायु, अग्नि, जल, पृथ्वी अने आकाशनुं तत्त्व अनुक्रमे बहे ठे—चाले ठे. आयो क्रम निरंतर जाणवो.”

ए पांचे तत्त्वोनो प्रवाह (गति—बहेबुं ते) आ प्रमाणे ठे.—

“ऊर्ध्वं वह्निरधस्तोयं तिरश्चीनः समीरणः ।

पृथ्वी मध्यपुटे व्योम सर्वगं वहते पुनः ॥ १ ॥”

“अग्नि तत्त्व ऊंचे बहे ठे, जल तत्त्व नीचे बहे ठे, वायु तत्त्व तिरबुं बहे ठे, पृथ्वी तत्त्व मध्य पुटमां बहे ठे अने आकाश तत्त्व सर्वव्यापक अइने बहे ठे.”

तेनुं प्रमाण आ रीते ठे.—

“पृथ्व्याः पदानि पञ्चाश ए० चत्वारिंश ४० तथा मजसः ।

अग्नेस्त्रिंश ३० तथा वायोर्विंशति २० नैजसो दश १० ॥ १ ॥”

“પૃથ્વી તત્ત્વનું પ્રમાણ પલ ૧૦ છે, જલ તત્ત્વનું ૪૦ છે, અગ્નિનું ૩૦, વાયુનું ૨૦ અને આકાશ તત્ત્વનું પ્રમાણ ૧૦ પલનું છે.”

આ રીતે એક એક નાનીનું પ્રમાણ ૧૧૦ પલો થાય છે. આ પ્રમાણે વામ નાની વહેતી હોય ત્યારે પણ જ્યારે પૃથ્વી તત્ત્વ કે જલ તત્ત્વ હોય ત્યારે શુદ્ધ કાર્ય કરવું, પરંતુ અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ તત્ત્વમાં કરવું નહીં. કહ્યું છે કે—

“તત્ત્વાન્યાં જૂજલાન્યાં સ્યાદ્વાન્તે કાર્યે ફલોન્નતિઃ ।
 દીપ્તાસ્થિરાદિકે કૃત્યે તેજોવાય્વમ્બરૈઃ શુદ્ધમ્ ॥ ૧ ॥
 પૃથ્વ્યસ્તેજોમરુદ્ધોમતત્ત્વાનાં ચિહ્નમુચ્યતે ।
 આદ્યે સ્થૈર્યં સ્વચિત્તસ્ય શૈલ્યકામક્યૌ પરે ॥ ૨ ॥
 તૃતીયે કોપસંતાપૌ તુર્યે ચમ્પલતા પુનઃ ।
 પચ્ચમે શૂન્યતૈવ સ્યાદથવા ધર્મવાસના ॥ ૩ ॥”

“પૃથ્વી અને જલ તત્ત્વવમે શાંત કાર્ય કર્યું હોય તો ફલની ઉન્નતિ થાય છે. (શાંત કાર્યમાં આ બે તત્ત્વ શુદ્ધ છે.) દીપ્ત, અસ્થિર વિગેરે કાર્ય અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ તત્ત્વવમે કરવું શુદ્ધ છે. હવે પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચ તત્ત્વોનું ચિહ્ન કહે છે—પહેલા પૃથ્વી તત્ત્વમાં કાર્ય કરવાથી પોતાના ચિત્તની સ્થિરતા થાય છે, બીજા જલ તત્ત્વમાં શીતલતા અને કામદેવનો હ્ય થાય છે, ત્રીજા તેજ તત્ત્વમાં ક્રોધ અને સંતાપ થાય છે, ચોથા વાયુ તત્ત્વમાં મનની ચંચલતા થાય છે તથા પાંચમા આકાશ તત્ત્વમાં મનની શૂન્યતાજ થાય છે અથવા તો ધર્મની વાસના થાય છે.”

તથા—

“શ્રુત્યોરજુષ્ઠકૌ મધ્યાહ્ન્યૌ નાસાપુટઘ્વયે ।
 સૂક્ષ્મણોઃ પ્રાન્ત્યકોપાન્ત્યાહ્ન્યુદી શેષે દૃગન્તયોઃ ॥ ૧ ॥
 ન્યસ્યાન્તસ્તુ પૃથ્થિવ્યાદિતત્ત્વજ્ઞાનં જયેત્ ક્રમાત્ ।
 પીત ૧ શ્વેતા ૨ રુણ ૩ શ્યામૈ ૪ વિન્દુજિર્નિરુપાધિ સ્વમ્ ॥ ૨ ॥
 પીતઃ કાર્યસ્ય સંસિદ્ધિં વિન્દુઃ શ્વેતઃ સુખં પુનઃ ।
 જયં સન્ધ્યારુણો વ્રૂતે હાનિં જૃઙ્ગસમદ્યુતિઃ ॥ ૩ ॥
 જીવિતવ્યે જયે દ્વાજે સસ્યોત્પત્તૌ ચ કર્ષણે ।
 પુત્રાર્થે યુદ્ધપ્રશ્ને ચ ગમનાગમને તથા ॥ ૪ ॥
 પૃથ્થ્વ્યસત્ત્વે શુદ્ધે સ્યાતાં વહ્નિવાતૌ ચ નો શુદ્ધૌ ।
 અર્થસિદ્ધિઃ સ્થિરોર્વ્યાં તુ શીઘ્રમન્જસિ નિર્દિશેત્ ॥ ૫ ॥”

“બે કાનમાં બે અંગુળ, બે નાસાપુટમાં બે મધ્ય (વચલી) આંગળી, બે ઉઘ ઉપર

(हरुपचीमां) टचल्ली तथा तेनी पासेनी ए ववे आंगळीउं तथा नेत्रना प्रांत जागमां शेष (अंगुठा पासेनी) वे आंगळीउं राखीने अंतःकरणमां ध्यान करवाथी पृथ्व्यादिक तत्त्वोनुं ज्ञान अनुक्रमे आ प्रमाणे आय ठे.—पीत—पीळो—वर्ण जासे तो पृथ्वी तत्त्व, श्वेत जासे तो जळ तत्त्व, अरुण—रातोजासे तो तेज तत्त्व, श्याम जासे तो वायु तत्त्व अने बिंदु एटले कांइ पण न जासे तो उपाधि रहित आकाश तत्त्व ठे एम जाणवुं. पीतवर्ण कार्यनी सिद्धिने कहे ठे, बिंदु तथा श्वेत वर्ण सुखने कहे ठे, संध्या जेवो रातो वर्ण जयने कहे ठे, जमरा सरस्वी कांतिवाळो श्याम वर्ण हानिने कहे ठे. जीवितमां, जयमां, क्षात्रमां, धान्यनी उत्पत्तिमां, खेतीमां, पुत्रने अर्थे, युद्धना प्रश्नमां तथा जवा आववामां पृथ्वी अने जळ तत्त्व शुभ ठे, अग्नि अने वायु तत्त्व शुभ नथी. पृथ्वी तत्त्वमां कार्य करवाथी अर्थनी सिद्धि स्थिर आय ठे, अने जळ तत्त्वमां कार्य जलदी सिद्ध आय ठे, एम जाणवुं.

बळी—

“बोरुशाङ्गुलिका पृथ्वी १ जलं तु द्वादशाङ्गुलम् २ ।

तेजश्चाष्टाङ्गुलं ३ वायुश्चतुरङ्गुलको मतः ४ ॥ १ ॥

नैकमप्यङ्गुलं व्योम ५ वहतीति विनिर्णयः । ”

“पृथ्वी तत्त्व सोळ आंगळ वहे ठे १, जळ तत्त्व बार आंगळ वहे ठे २, तेज तत्त्व आठ आंगळ वहे ठे ३, वायु तत्त्व चार आंगळ वहे ठे ४ अने आकाश तत्त्व एक आंगळ पण वहेतुं नथी. ए प्रमाणे निर्णय करेलो ठे.” एटले के ज्यारे नासिकानो वायु नासिकानी बहार वहेतो ठतो सोळ आंगळ सुधी आकाशने व्यापे ठे त्यारे पृथ्वी तत्त्व ठे एम सर्वत्र जाणवुं. अथवा तो आ वाक्यनी बीजी रीते पण व्याख्या अइ शके ठे, ते आ प्रमाणे—दोष रहित लग्ने विषे पृथ्वी अने जळ तत्त्वनी गति होय त्यारे एवो संबंध करवो, एटले के शुद्ध लग्न होय तोपण ज्यारे पृथ्वी के जळ तत्त्व होय त्यारे शुभ कार्य करवुं, परंतु अग्नि, वायु के आकाश तत्त्वमां करवुं नहीं.

कहुं ठे के—

“पृथ्वी राज्यं १ जलं वित्तं २ वह्निर्हानिं ३ समीरणः ।

उद्देगं ४ गगनं दत्ते पञ्चतां ५ सर्वलग्नतः ॥ १ ॥”

“सर्व कार्यना लग्ने विषे पृथ्वी तत्त्व लीधुं होय तो ते राज्यने आपे ठे १, जळ तत्त्व धनने आपे ठे २, अग्नि तत्त्व हानि करे ठे ३, वायु तत्त्व उद्देग उपजावे ठे ४ अने आकाश तत्त्व मरण आपे ठे ५.

आ तत्त्वोनी उत्पत्तिनो प्रकार आ प्रमाणे ठे.—

१ पीत वर्ण पृथ्वी तत्त्व छे, तेमां कार्य करवाथी ते कार्य सिद्ध थाय छे एम सर्वत्र जाणवुं.

आ० ५२

“ત્રિંશાંશં પચ્ચદા હન્યાદશા ૧૦ છ ૮ પદ્ ૬ યુગા ૪ શ્વિ ૨ જિઃ ।

જૂ ૧ જલા ૨ મ્ય ૩ નિલ ૪ વ્યોમ્નાં ૫ સમર્હે જાયતે મિતિઃ ॥ ૧ ॥

હ્ય ૨ વ્ય ૪ જૂ ૬ વસુ ૮ દશજિ ૧૦ સ્તદ્ત્રિંશાંશકાહતિઃ ।

શ્વા ૧ નિલા ૨ મિ ૩ જલે ૪ લાના ૫ મોજરાશૌ મિતિઃ સ્મૃતા ॥ ૨ ॥”

“સમ રાશિમાં ત્રિંશાંશને પાંચ પ્રકારે સ્થાપીને તે દરેકને અનુક્રમે ૧૦-૮-૬-૪-૨ વને ગુણવાથી અનુક્રમે પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ તત્ત્વનું પ્રમાણ થાય છે. તેજ રીતે વિષમ રાશિમાં ત્રિંશાંશને ૨-૪-૬-૮-૧૦ વને ગુણવાથી અનુક્રમે આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જલ અને પૃથ્વી તત્ત્વનું પ્રમાણ થાય એમ કહ્યું છે.

આ બે શ્લોકનો અર્થ આ પ્રકારે છે.—લગ્નના પલોનો જે ત્રીશમો જાગ તે ત્રિંશાંશ કહેવાય છે. જેમકે મેષ લગ્નના પલો ૨૨૫ છે, તેનો ત્રિંશાંશ પલ ૭ અક્ષર ૩૦ આવે છે. આ ત્રિંશાંશને પાંચ વાર સ્થાપન કરી વિષમ રાશિ હોવાથી તેને ૨-૪-૬-૮-૧૦ વને ગુણવાથી અનુક્રમે આકાશ વિગેરે તત્ત્વોનું માન આવે છે અને સમ રાશિ હોય તો ૧૦-૮-૬-૪-૨ વને ગુણવાથી અનુક્રમે પૃથ્વી વિગેરે તત્ત્વોનું માન આવે છે. અથવા તો જે લગ્નના જેટલા પલો હોય તે પલોને પ્રથમ ૧૫ વને જાગ દેવો. જાગમાં જે આવે તેને વિષમ રાશિ હોય તો અનુક્રમે ૧-૨-૩-૪-૫ વને ગુણવાથી આકાશ વિગેરે તત્ત્વોનું માન આવે છે, અને સમ રાશિ હોય તો ૫-૪-૩-૨-૧ વને ગુણવાથી અનુક્રમે પૃથ્વી વિગેરે તત્ત્વોનું માન આવે છે. એમ કરવાથી જે થાય છે તે નીચે સ્થાપનાવને સ્પષ્ટ કરી બતાવે છે.—

મેષમાન પલ ૨૨૫
ત્રિંશાંશ પલ ૭ અક્ષર ૩૦
આકાશ તત્ત્વ પલ ૧૫
વાયુ તત્ત્વ પલ ૩૦
અગ્નિ તત્ત્વ પલ ૪૫
જલ તત્ત્વ ઘની ૧
પૃથ્વી તત્ત્વ ઘની ૧ પલ ૧૫
મિથુનમાન પલ ૩૦૫
ત્રિંશાંશ પલ ૧૦ અક્ષર ૧૦
આકાશ પલ ૨૦-૨૦
વાયુ પલ ૪૦-૪૦
તેજ ઘની ૧-૧
જલ ઘની ૧-૨૧-૨૦
પૃથ્વી ઘની ૧-૪૧-૪૦

વૃષમાન પલ ૨૫૬
ત્રિંશાંશ પલ ૮ અક્ષર ૩૨
પૃથ્વી તત્ત્વ ઘની ૧ પલ ૨૫ અક્ષર ૨૦
જલ તત્ત્વ ઘની ૧-૮-૧૬
તેજ તત્ત્વ પલ ૫૧-૧૨
વાયુ તત્ત્વ પલ ૩૪-૮
આકાશ તત્ત્વ પલ ૧૭-૪
કર્કમાન પલ ૩૪૧
ત્રિંશાંશ પલ ૧૧ અક્ષર ૩૨
પૃથ્વી ઘની ૧-૫૩-૪૦
જલ ઘની ૧-૩૦-૫૬
તેજ ઘની ૧-૮-૧૨
વાયુ પલ ૪૫-૨૮
આકાશ પલ ૨૨-૪૪

सिंहमान पळ ३४२
 त्रिंशांश पळ ११ अक्षर २४
 आकाश पळ २२-४७
 वायु पळ ४५-३६
 तेज घनी १-७-२४
 जळ घनी १-३१-१२
 पृथ्वी घनी १-५४
 तुळामान पळ ३३१
 त्रिंशांश पळ ११-२
 आकाश पळ २२-४
 वायु पळ ४४-७
 तेज घनी १-६-१२
 जळ घनी १-२७-१६
 पृथ्वी घनी १-५०-२०
 धनमान पळ ३४१
 त्रिंशांश पळ ११-२२
 आकाश पळ २२-४४
 वायु पळ ४५-२७
 तेज घनी १-७-१२
 जळ घनी १-३०-५६
 पृथ्वी घनी १-५३-४०
 कुंजमान पळ २५६
 त्रिंशांश पळ ७-३२
 आकाश पळ १७-४
 वायु पळ ३४-७
 तेज पळ ५१-१२
 जळ घनी १-७-१६
 पृथ्वी घनी १-२५-२०

कन्यामान पळ ३३१
 त्रिंशांश पळ ११-२
 पृथ्वी घनी १-५०-२०
 जळ घनी १-२७-१६
 तेज घनी १-६-१२
 वायु पळ ४४-७
 आकाश पळ २२-४
 वृश्चिकमान पळ ३४२
 त्रिंशांश पळ ११-२४
 पृथ्वी घनी १-५४
 जळ घनी १-३१-१२
 तेज घनी १-७-२४
 वायु पळ ४५-३६
 आकाश पळ २२-४७
 मकरमान पळ ३०५
 त्रिंशांश पळ १०-१०
 पृथ्वी घनी १-४१-४०
 जळ घनी १-२१-२०
 तेज घनी १-१
 वायु पळ ४०-४०
 आकाश पळ २०-२०
 मीनमान पळ २२५
 त्रिंशांश पळ ७-३०
 पृथ्वी घनी १-१५
 जळ घनी १
 तेज पळ ४५
 वायु पळ ३०
 आकाश पळ १५

आ रीते दरेक लग्नमां पांच पांच तत्त्वो अनुक्रमे तथा उत्क्रमे होय ते. विशेष ए ते जे—
 पृथ्वी अने जळ तत्त्वना पळो पण जो ठ वर्गवने शुद्ध के पांच वर्गवने शुद्ध होय तो
 ते अत्यंत शुद्ध ते. ते आ प्रमाणे—मेष लग्नमां सातमा तुला अंशना पहेला १७ पळोमां
 लग्ननी अशुद्धि होवार्थी पांच वर्गनी शुद्धि ते अने पृथ्वी तत्त्व ते, तथा मेष लग्नमां
 नवमा धन अंशना ठेह्या १७ पळोमां पांच वर्गनी शुद्धि अने पृथ्वी तत्त्व ते. १. वृष

લગ્નમાં ત્રીજા મીન અંશના પહેલા ૭ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે, તથા વૃષ લગ્નમાં પાંચમા વૃષ અંશના પહેલા ૧૪ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે. ૨. મિથુન લગ્નમાં ઊંચા મીન અંશના પહેલા ૮ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે, અને પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ તો દ્વાદશાંશની અશુદ્ધિ હોવાથી આજ્ઞા નવાંશકમાં છે. ૩. કર્ક લગ્નમાં પહેલા કર્ક અંશના પહેલા ૨૮ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે, તથા કર્ક લગ્નમાં ત્રીજા સંપૂર્ણ કન્યા અંશમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે. ૪. સિંહ લગ્નમાં ઊંચા કન્યા અંશમાં દશ પલ પછી ૨૮ પલોમાં લગ્નની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે. ૫. કન્યા લગ્નમાં ત્રીજા મીન અંશમાં નવ પલ પછીની ૨૭ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે. ૬. તુલા લગ્નમાં આઠમા વૃષ અંશમાં પહેલા ૧૮ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે, તથા તુલા લગ્નમાં નવમા મિથુન અંશમાં છેલ્લા ૨૭ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે. ૭. વૃશ્ચિક લગ્નમાં ચોથા તુલા અંશમાં પહેલા ૨૮ પલોમાં લગ્નની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે. ૮. ધન લગ્નમાં ઊંચા સંપૂર્ણ કન્યા અંશમાં ડેક્કાણની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે, તથા ધન લગ્નમાં સાતમા તુલા અંશમાં છેલ્લા ૯ પલોમાં દ્વાદશાંશની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે, તથા ધન લગ્નમાં નવમા ધન અંશમાં પહેલા ૯ પલોમાં દ્વાદશાંશની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે. ૯. મકર લગ્નમાં પાંચમા વૃષ અંશમાં પહેલા ૧૬ પલોમાં લગ્નની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે. ૧૦. કુંજ લગ્નમાં ઊંચા વૃષ અંશમાં છેલ્લા ૨૮ પલોમાં લગ્નની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે, તથા કુંજ લગ્નમાં આઠમા વૃષ અંશની છેલ્લા ૧૪ પલો અને નવમા મિથુન અંશના પહેલા ૭ પલો કુલ ૨૧ પલોમાં લગ્નની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે. ૧૧. મીન લગ્નમાં પહેલા કર્ક અંશમાં પહેલા ૧૮ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે, તથા મીન લગ્નમાં ત્રીજા ૨૯ પલવાળા સંપૂર્ણ કન્યા અંશમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે. ૧૨.

મૂળ શ્લોકમાં “કૃતાનિ”-“કરેલાં કાર્યો” એમ લખ્યું છે. તે વિષે વૃદ્ધો કહે છે કે-દીક્ષા, પ્રતિષ્ઠા, તીર્થયાત્રા, પદવી આરોપણ વિગેરે કાર્યોને મધ્યે જે કોઈ કાર્યમાં જે નક્કર, જે વાર અને જે તિથિનો અધિકાર કર્યો હોય તે સર્વ સારી રીતે શુદ્ધ જોડને રવિયોગ અને સિદ્ધિયોગાદિક સહિત પ્રથમ દિનશુદ્ધિ અને પછી લગ્નશુદ્ધિ અને ત્યારપછી નવાંશ-શુદ્ધિ જોવી. સર્વથા પ્રકારે શુદ્ધ લગ્ન ન મળી શકે અને કાર્ય અવશ્ય કરવાનું હોય તો શુદ્ધ દિનશુદ્ધિમાં, ઢાયા લગ્નમાં, ધ્રુવ લગ્નમાં, વિજય મુહૂર્તમાં કે શુદ્ધ ચોઘમીયામાં કાર્ય કરવું એ સમગ્ર ગ્રંથનું રહસ્ય છે.

मूल श्लोकमां “प्रययन्ति” लख्युं ठे, एटले के आ प्रमाणे करेलां कार्यो सर्व प्रका-
रना उदयने विस्तारे ठे.

इति श्रीमति आरंजसिद्धिवार्तिके विलग्न १ मिश्र २ द्वारपरीक्षात्मकः

पञ्चमो विमर्शः संपूर्णः ॥ ५ ॥

आ रीते श्री आरंजसिद्धिना वार्तिक—टीकामां विलग्न १ अने मिश्र २ द्वारनी
परीक्षावाळो पांचमो विमर्श संपूर्ण थयो.

“श्रीसूरीश्वरसोमसुन्दरगुरोर्निःशेषशिष्याग्रणी-

गङ्गेन्द्रः प्रचुरलशेखरगुरुर्देदीप्यते सांप्रतम् ।

तद्विषयाश्रवहेमहंसरचितस्यारंजसिद्धेः सुधी-

शृङ्गाराजिधवार्तिकस्य बुधजाः ५ सङ्ख्यो विमर्शोऽजवत् ॥ १ ॥”

“हालमां सूरीश्वर श्री सोमसुंदर गुरुना सर्व शिष्योमां मुख्य अने गङ्गना स्वामी प्रचु-
—पूज्यरलशेखरगुरु अत्यंत देदीप्यमान वर्ते ठे. तेमना आज्ञाधीन शिष्य श्री हेमहंसे
रचेला आ आरंजसिद्धिना सुधीशृंगार नामना वार्तिकनो पांचमो विमर्श संपूर्ण थयो.

“विमर्शैः पञ्चजिः प्रेष्ठविषयैरिव संवृतम् ।

न कस्याह्लाददायीदं सुधीशृङ्गारवार्तिकम् ॥ २ ॥”

“उत्तम पांच विषयोनी जेम पांच विमर्शोए करीने संवरेलुं आ सुधीशृंगार नामनुं
वार्तिक कोने आह्लाद आपनार न होय ? अर्थात् सर्वने हर्ष उत्पन्न करनाहं ठे.”

“बहुज्योतिःशास्त्रात्मकमणिसुवर्णपणगणात्,

मया सारं सारं द्युतिमयमुपादाय किमपि ।

सुधीशृङ्गारोऽयं व्यरचि रुचिरः सैष सुधियां,

करे कण्ठे कर्णे हृदि च सुषमां पल्लवयतु ॥ ३ ॥”

“घणां ज्योतिःशास्त्ररूप मणि अने सुवर्णनी दुकानोना समूहथकी कांश्च कांतिमय
सार सार वस्तु लइने आ मनोहर सुधीशृंगार (विद्वानोना अलंकार) रच्यो ठे, तेथी
ते आ विद्वानोना हाथमां, कंठमां, कानमां अने हृदयमां सुख उत्पन्न करो.”

॥ अथ प्रशस्तिः ॥

“श्रीमच्चन्द्रकुले पुराऽजनि जगच्चन्द्रो गुरुर्यस्तपा-

चार्यव्यातिमवाप तीव्रतपसा तस्यान्वयेऽजायत ।

प्रौढः श्रीवरदेवसुन्दरगुरुस्तत्पट्टपूर्वागिरेः,

शृङ्गे श्रीप्रजुसोमसुन्दरगुरुर्जानुर्नवीनोऽजवत् ॥ ४ ॥”

“પહેલાં શ્રીમાન્ ચંદ્ર કુલને વિષે શ્રી જગન્નંદ્ર નામના ગુરુ (આચાર્ય) ઉત્પન્ન થયા હતા કે જેણે તીવ્ર તપવ્રતે તપાચાર્યની રૂપાંતર પામ્યા હતા. તેમના વંશમાં મોટા પ્રજાવ-વાળા શ્રી વરદેવસુંદર નામના ગુરુ (આચાર્ય) થયા, અને તેની પાટરૂપી ઉદયાચળ પર્વતના શિખર ઉપર શ્રી સોમસુંદર નામના ગુરુ નવીન સૂર્યરૂપ થયા,” કારણ કે—

“જાનોર્જાનુશતાનિ ષોમશ દ્વસન્ત્યેકત્ર માસ્યાશ્વિને,
યજ્ઞિષ્યાસ્તુ તતોઽધિકા અપિ મહીમુદ્યોતયન્તે સદા ।
તસ્યાહં ચરણાબુપાસિષિ ચિરં શ્રીમત્તપાગહ્વપ-
દ્વોણીવિશ્રુતસોમસુંદરગુરોશ્ચારિત્રિચૂન્નામણેઃ ॥ ૫ ॥”

“સૂર્યને માત્ર એક આશ્વિન માસમાંજ સોઠસો કિરણો વિલાસ પામે છે, પરંતુ જેમના તેથી પણ વધારે શિષ્યો નિરંતર પૃથ્વીને ઉદ્યોત કરે છે તે સાધુર્ણમાં ચૂન્નામણિ સમાન, શ્રી તપા ગહ્વના નાયક અને પૃથ્વી પર પ્રખ્યાત થયેલા શ્રી સોમસુંદર ગુરુના બે ચરણોની મેં ચિર કાલ સેવા કરી છે.”

“મારિયેન નિવારિતાઽસુરકૃતા સંસૂન્ય શાન્તિસ્તવં,
સૂરિઃ શ્રીમુનિસુંદરાજિધગુરુદીદ્ધાગુરુઃ સૈષ મે ।
યસ્ય શ્યામસરસ્વતીતિવિરુદં વિખ્યાતમુર્વીતલે,
ગુર્વો શ્રીજયચંદ્રસૂરિગુરુરપ્યાધાત્પ્રસન્તિં સ મે ॥ ૬ ॥”

“જેમણે અસુરે ઉત્પન્ન કરેલી મરકી શાન્તિસ્તવ રચીને નિવારી, તેણે આ શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ નામના ગુરુ મારા દીદ્ધાગુરુ છે, તથા જેમનું શ્યામ-કાઠી સરસ્વતી નામનું વિરુદ પૃથ્વી પર પ્રસિદ્ધ છે તે શ્રી જયચંદ્ર સૂરિ નામના ગુરુ પણ મારા પર મોટી પ્રસન્નતા ધારણ કરી છે.”

“સામ્પ્રતં તુ જયન્તિ શ્રી-રત્નશેખરસૂરયઃ ।
નાનાગ્રન્થકૃતસ્તેઽપિ, પૂર્વાચાર્યાનુકારિણઃ ॥ ૭ ॥”

“હમણાં તો પૂર્વના આચાર્યોની સદૃશ તથા વિવિધ ગ્રંથોને રચનારા તેણે પ્રસિદ્ધ શ્રી રત્નશેખર નામના સૂરિ જયવંતા વર્તે છે.”

“પ્રતાનાચાર્યહર્યદ્ધાન્, પ્રત્યદ્ધાનિવ ગૌતમાન્ ।
વીતમાયં સ્તુવે સ્ફીત-શ્રીતપાગહ્વનાયકાન્ ॥ ૮ ॥”

“જાણે પ્રત્યહ ગૌતમસ્વામીજ હોય એવા અને આચાર્યોને મધ્યે સિંહ સમાન આ વૃદ્ધિ પામેલા શ્રી તપા ગહ્વના નાયકોની હું નિષ્કપટપણે સ્તુતિ કરું હું.”

वळी.—

“एकोऽप्यनेकशिष्याणां, यश्चित्ताब्जान्यबोधयत् ।

तं श्रीचारित्ररत्नं ज्ञो ! नजोरत्नसमं स्तुमः ॥ ए ॥”

“जेणे एकदाएज अनेक शिष्योनां चित्तरूपी कमळो विकसित कर्यां ते ते सूर्य समान श्री चारित्ररत्नने अमे स्तवीए ढीए.”

“चिन्मयानां मयाऽमीषामृषीणां सुप्रसादतः ।

हेमहंसाजिधानेन वाचनाचार्यतायुजा ॥ १० ॥

श्रीमद्विक्रमवत्सरे मनुतिथौ १५१४ शुक्लद्वितीयातिथौ,

नक्षत्रे गुरुदैवते गुरुदिने मासे शुचौ सुन्दरे ।

आशापक्षिपुरे पुरः प्रतिनिधेः श्रीमद्युगादिप्रज्ञो-

ग्रन्थः सैष समर्थितः प्रथयतादाद्यं पुमर्थं सताम् ॥ ११ ॥ ”

“ज्ञानवाळा आ ऋषिर्भूत (मुनिर्भूत)नी अत्यंत कृपाशी हेमहंस नामना में वाचना-चार्ये श्रीमद्विक्रम संवत् १५१४ ना सुंदर एवा अषारु मासमां शुक्ल पक्षनी बीज ने गुरुवारे पुष्य नक्षत्रमां आशापक्षि नामना नगरमां श्रीयुगादि प्रज्ञुनी प्रतिमानी पासे आ ग्रंथ रच्यो ते, ते सत्पुरुषोना पहेला पुरुषार्थ—धर्मनो विस्तार करो.”

“इति श्रीतपागङ्गपुरन्दरश्रीसोमसुन्दरसूरिश्रीमुनिसुन्दरसूरिश्रीजयचन्द्रसूरिप्रमुखश्री-गुरुसाम्प्रतविजयमानश्रीगङ्गनायकश्रीरत्नशेखरसूरिचरणकमलसेविना महोपाध्यायश्रीचारित्ररत्नगणिप्रसादप्राप्तविद्यालवेन वाचनाचार्यश्रीहेमहंसगणिना स्वपरोपकाराय संवत् १५१४ वर्षे आषाढशुक्लद्वितीयायां निर्मितमिदं सुधीशृङ्गाराख्यं श्रीआरंजसिद्धि-वार्तिकं सर्वथा सावद्यवचनविरतैः सुविहिताचार्यवर्यैर्वाच्यमानं चिरं नन्दतात् ॥”

आ प्रमाणे श्री तपा गङ्गना इन्द्र श्री सोमसुंदर सूरि, श्री मुनिसुंदर सूरि, श्री जयचंद्र सूरि विगेरे श्री गुरु महाराजाजल अने हालमां विजय पामता श्री गङ्गनायक श्री रत्नशेखर सूरिना चरणकमळने सेवता अने महोपाध्याय श्री चारित्ररत्न गणिना प्रसादशी जेने विद्यानो वेश प्राप्त थयो ते एवा वाचनाचार्य श्री हेमहंसगणिए स्व-परना उपकार माटे संवत् १५१४ आषाढ सुदि बीजने दिवसे रचेलुं आ सुधीशृंगार नामनुं आरंज-सिद्धिनुं वार्तिक सर्वथा प्रकारे सावद्य वचनशी विरति पामेला श्रेष्ठ सुविहिताचार्योए वंचातुं चिर काळ आनंद पामो.

हवे ग्रंथकार पोताना अजिप्रायने प्रगट करे ते.—

“विद्यारम्भतपःक्रियाप्रवृत्तिकप्रारम्भवर्जं समे-

ऽप्यारम्भा अशुजाः शुजाश्च नियतं सावद्यतादृषिताः ।

સર્વારમ્જવિધેશ્ચ સિદ્ધિકરણાદારમ્જસિદ્ધ્યાહ્વયો,
ગ્રન્થોઽયં તત એવ ચાપ્રકટનાયોગ્યો વિશૂકાત્મસુ ॥ ૧ ॥”

“વિદ્યારંજ અને તપસ્યાની ક્રિયા વિગેરે આરંજોને વર્જીને બીજા સર્વે શુદ્ધ અને અશુદ્ધ આરંજો અવશ્ય પાપવ્યાપારવમે દોષ પામેલાજ છે, તેથી કરીનેજ સર્વે આરંજોની સિદ્ધિ કરવાથી આ આરંજસિદ્ધિ નામનો ગ્રંથ નિર્દય હૃદયવાળા મનુષ્યો પાસે પ્રગટ કરવો યોગ્ય નથી.”

“યેન શ્રીપ્રત્યુસોમસુંદરગુરોઃ કાલે કલૌ જઙ્ગમ-
શ્રીમત્તીર્થકરસ્ય ચારુ સુચિરં સેવા કૃતા તસ્ય મે ।
એતઙ્ગ્યોતિષવાર્તિકપ્રણયનં નો યુજ્યતે સર્વથા,
ગ્રન્થોઽયં તદપીહ યેન વિધિના જાતસ્તદાકર્ણ્યતામ્ ॥ ૨ ॥”

“આ કલિ કાળને વિષે જંગમ તીર્થકરરૂપ પૂજ્ય શ્રી સોમસુંદર ગુરુની જેણે સારી રીતે ચિર કાળ સુધી સેવા કરી છે એવા મારે આ જ્યોતિષ શાસ્ત્રના વાર્તિકની રચના કરવી એ સર્વથા પ્રકારે યોગ્ય નથી, તોપણ આ ગ્રંથ જે વિધિ કરીને ઉત્પન્ન થયો છે તે સાંજાલો.”

“કેચિત્કેચિદપિ ક્વચિત્કવચિદપિ ગ્રન્થે વિશેષા મયા,
દૃષ્ટા જ્યોતિષગોચરાઃ કિલ સમુચ્ચેતું ચ તે ચિન્તિતાઃ ।
પ્રક્રાન્તશ્ચ સમુચ્ચયો રચયિતું સંવર્ધમાનઃ પુનઃ,
સોઽથૈરેવ શનૈઃ શનૈઃ સમન્નવદ્ગ્રન્થાનુરૂપાકૃતિઃ ॥ ૩ ॥”

“જ્યોતિષ સંબંધી કેટલાક વિશેષો કોઈક ગ્રંથમાં તથા કેટલાક વિશેષો બીજા કોઈક ગ્રંથમાં મેં જોયા, અને તે વિશેષોને એકત્ર કરવાનો મેં વિચાર કર્યો, અને પછી સમૂહરૂપ કરવાને આરંજ કર્યો, ત્યારે તે અર્થવમે વૃદ્ધિ પામીને ધીમે ધીમે એક ગ્રંથને આકારે અડ ગયો.”

“પ્રાપ્તઃ સોઽયમચિન્તિતામપિ યદા ગ્રન્થસ્ય રીતિં તદા,
ચિત્તેઽચિન્તિ મયા ધિયા નિપુણયા સમ્યગ્વિચાર્યાયતિમ્ ।
નિઃશૂકૈર્યતિજિસ્તથા ગૃહિજિરપ્યાદાસ્યતેઽસૌ યદા,
સાવચપ્રથિતેર્વતાધિકરણં સંપત્સ્યતેઽલં તદા ॥ ૪ ॥”

“જ્યારે આ ગ્રંથ નહીં ચિંતવેલી ગ્રંથની પદ્ધતિ (આકાર)ને પામ્યો ત્યારે મેં ચિત્તમાં નિપુણ બુદ્ધિથી સારી રીતે પરિણામ (ઉત્તરકાળ)નો વિચાર કર્યો કે નિઃશૂક એવા મુનિઝંઘ તથા ગૃહસ્થીઝંઘ જ્યારે આ ગ્રંથ ગ્રહણ કરાશે ત્યારે આ ગ્રંથ સાવચના વિસ્તાર (સમૂહ)ના અધિકરણને અત્યંત પામશે એ સ્વેદકારક છે.

“ तेनैतस्य जलावमज्जनविधिर्ग्रन्थस्य निर्माप्यते,
नोत्सर्पत्यधिकाधिकाधिकरणस्फातिर्यथाऽस्मादिति ।
तत्कर्तुं तु न शक्यते स्म विविधग्रन्थोऽववृत्त्या हता,
गच्छेऽत्र स्थितिमावहन्तु कथमप्येते विशेषा इति ॥ ५ ॥ ”

“ तेथी करीने आ ग्रंथनो जळने विषे मज्जनविधि करुं के जेथी करीने आ ग्रंथ
थकी अधिकाधिक अधिकरणनी वृद्धि न आय, परंतु तेम करवुं पण शक्य नथी, कारण
के आ विषयो विविध ग्रंथोमांथी उंठ वृत्तिए करीने एकत्र करेला ठे, तेथी आ विशेषो
कोइ पण प्रकारे आ गच्छमांज स्थितिने करो. ”

“ एतस्मादजिसन्धितः परिहृताम्नोमज्जनः सज्जनाः,
सोऽयं ग्रन्थ उपागमत्करतले युष्माकमायुष्मताम् ।
सत्याप्योऽथ तथा कथञ्चन यथाऽऽरम्भप्रथाकारणं,
धर्म्याणामपि कर्मणां प्रणयने जात्वेष नो जायते ॥ ६ ॥ ”

“ हे सज्जनो ! आ अजिप्रायथी त्याग कर्तुं ठे जळने विषे मज्जन जेनुं एवो आ ग्रंथ
तमारा आयुष्यवंतना हाथमां प्राप्त थयो ठे, तेथी कोइ पण रीते तथा प्रकारे आ ग्रंथ
सफळ करवो के जेथी कोइ पण वखत आ ग्रंथ धर्म संबंधी कार्यो करवामां पण आरं-
जना विस्तारनुं कारण न आय.

“ खड्गः खण्मनहेतवे खलजनस्यादीयते धीयते,
नो सम्यग्यदि सोऽपि सौवधनिकोऽन्वेदाय तज्जायते ।
वेतालोऽपि विधेयतामपि गतो यत्रापि तत्रापि चेत्,
संयोज्येत यथा तथा ननु तदा स्वं साधकं बाधते ॥ ७ ॥
एवं ज्योतिषशास्त्रमेतदखिलं सावद्यसज्जात्मनां,
चैत्यादेरपि चेन्मुहूर्त्तकथने व्यापार्यते साधुजिः ।
तत्तेषामनवद्यज्ञाषणमयं याति व्रतं सर्वथा,
क्षिप्यन्तेऽपि च पातकेन महता ते शास्त्रकर्त्रा समम् ॥ ८ ॥ ”

“ खळ पुरुषोना नाशने माटे खड्ग ग्रहण करवामां आवे ठे. तेने जो सारी रीते
धारण न कर्तुं होय तो ते पण पोताना स्वामी (धारण करनार) नाज नाशने माटे
आय ठे. वळी वश अयेलो पण वेताळ जो ज्यां त्यां (जे ते कार्यमां) जेम तेम जोरु-
वामां आवे तो ते पोताना साधकनेज बाध (पीमा) करे ठे. तेज रीते आ समग्र
ज्योतिष शास्त्र जो सावद्य व्यापारमां सज्ज अयेला गृहस्थीउने चैत्यादिकनां मुहूर्त्त

કહેવામાં પણ સાધુઊંઘ વ્યાપાર કરાય તો તેઊંઘ સત્ય જાણમય વીજું વ્રત સર્વશ્રી પ્રકારે નાશ પામે છે, અને તેઊં શાસ્ત્રકાર સહિત મોટા પાપવ્રતે પણ લીંપાય છે. ”

“ નન્વેવં યદિ જૈનચૈત્યરચનાશ્રીતીર્થયાત્રાદિનઃ,
પુણ્યસ્યાપિ મુહૂર્ત્તમાત્રમૃષિજિનો દેયમિત્યુચ્યતે ।
તત્પુણ્યોપચયઃ કથં નુ જ્ઞવિતા ગાર્હસ્થ્યજાજાં નૃણાં,
નાનાગ્રામનિવાસિનામથ યતેઃ સ્યાત્પુણ્યલાજઃ કથમ્ ॥ ૯ ॥ ”

“ અહીં કોઈ શંકા કરે કે-જો જિનેશ્વરનું ચૈત્ય વનાવવું, તીર્થયાત્રા કરવી વિગેરે પુણ્ય કાર્યનું મુહૂર્ત્ત માત્ર પણ સાધુઊંઘ ન દેવું એમ તમોએ કહેવાય છે, તો જિજ્ઞાસુ ગામોમાં વસનાર ગૃહસ્થાશ્રમી માણસોને પુણ્યની વૃદ્ધિ શી રીતે થશે ? અને સાધુને પણ પુણ્યનો લાજ શી રીતે થાય ? ” ઉત્તર.—

“ પુણ્યં સ્યાદનુમોદનૈવ યતિનાં ચૈત્યાદિનિર્માપણે,
મૌહૂર્ત્તાઃ પુનરર્પયન્તિ ગૃહિણામુદ્ઘાહનાદાવિવ ।
ચૈત્યાદ્યેઽપિ મુહૂર્ત્તમદ્ધુતતરં સંવાદમેષાં પુન-
ર્જ્યોતિર્જ્ઞા યતયો દિશન્ત્યસ્થિલમપ્યેવં સુયુક્તં જ્ઞવેત્ ॥ ૧૦ ॥ ”

“ ચૈત્યાદિક કરાવવામાં યતિઊંઘે અનુમોદનાવ્રતેજ પુણ્ય થાય છે, પરંતુ ગૃહસ્થી-ઊંઘે વિવાહાદિકની જેમ ચૈત્યાદિકને વિષે પણ અત્યંત અદ્ભુત (શુભ) મુહૂર્ત્ત તો જોશીઊંઘ આપે છે, કિંતુ એ જોશીઊંઘના સમગ્ર સંવાદને જ્યોતિષ જાણનારા યતિઊંઘ વતાવી શકે છે. આ રીતે કરવાથી સર્વ યુક્તિયુક્ત થાય છે. ”

“ एवं સત્યપિ કર્મગૌરવવશાઘઃ પાતકાઙ્ગીલુકઃ,
શાસ્ત્રસ્યાસ્ય વલ્લેન વદ્યતિ જને મૂઢો મુહૂર્ત્તાદિકમ્ ।
તસ્યૈવૈતદ્ધં પતિષ્યતિ શિરસ્યારમ્જસંજારજં,
નૈતદ્વન્થવિધાયિતસ્તુ મમ તત્સંબન્ધલેશોઽપિ હિ ॥ ૧૧ ॥ ”

“ આમ ઠતાં પણ જારે કર્મના વશથી પાપના જય રહિત જે કોઈ મૂઢ (યતિ) આ શાસ્ત્રના વલ્લે કરીને લોકમાં મુહૂર્ત્તાદિકને કહેશે તો આરંજના સમૂહથી ઉત્પન્ન થતું આ પાપ તેનાજ મસ્તક પર પડશે, પરંતુ આ ગ્રંથને કરનારા મને તે પાપના અથવા આરંજના સંબંધનો લેશ પણ નથી. ”

“ તસ્માત્તત્ત્વમિદં વદામિ તદિદં શાસ્ત્રં રહ્યો જાણ્યતાં,
શિષ્યાણામપિ જાણ્યતામવગતાસ્તે ચેદ્ઘાઙ્ગીરવઃ ।
પર્યાયાન્ પરિવર્ધયન્તુ ચ બુધાઃ સર્વેઽપિ બોધસ્ય તે,
યસ્માત્કેવલભેતદેવ હિ ફલં મેઽઙ્ગીષ્ટમેતત્કૃતેઃ ॥ ૧૨ ॥ ”

“ तेथी हुं आ रहस्यने कहुं बुं के—आ शास्त्र एकांतमां वांचो—जणो, तथा पोताना शिष्योने पण जो तेमने पापथी जीरु जाण्या होय तो सुखेथी जणावो, अने ते सर्वे पंक्तिो ज्ञानना पर्यायोने वृद्धि पमानो, कारण के आ कृतिनुं मात्र एज फळ मने इष्ट ठे. ” तेथी करीने—

“ ज्ञानांशोपचयैकपेशलफलप्रस्फूर्तये वार्तिकं,
कुर्वाणेन मया शुभाशयवशाद्यत्पुण्यकर्माजितम् ।
दिष्ट्या तेन जवे जवे जवतु मे सज्ज्ञानलाजोदयो,
यस्मादद्भुतधाम शाश्वतचिदानन्दं पदं प्राप्यते ॥ १३ ॥ ”

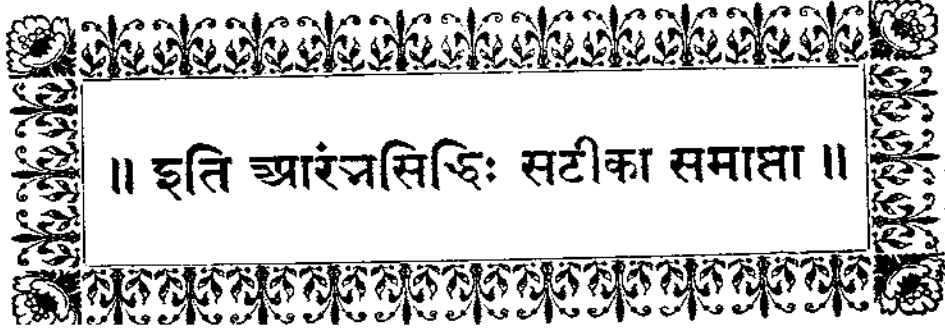
ज्ञानना पर्यायोनी वृद्धिरूप एक सुंदर फळनी स्फूर्तिने माटेज आ वार्तिकने रचतां में शुभ परिणामना वशथी जे कांइ पुण्य कर्म उपार्जन कर्युं होय ते पुण्यवमे मने जव जवने विषे सत् ज्ञानना लाजनों उदय अजो, के जे ज्ञानथी अद्भुत धामवाळुं शाश्वतुं चिदानंद (मोक्ष) पद मने प्राप्त आय. ”

आ प्रमाणे ग्रंथकारना पोताना अजिप्रायने सूचवनारां आ काव्यो (श्लोको) वांचीने तत्त्वज्ञानींठए उपदेश करेला मार्गना अनुष्ठान माटे यत्न करवो. इति शम्.

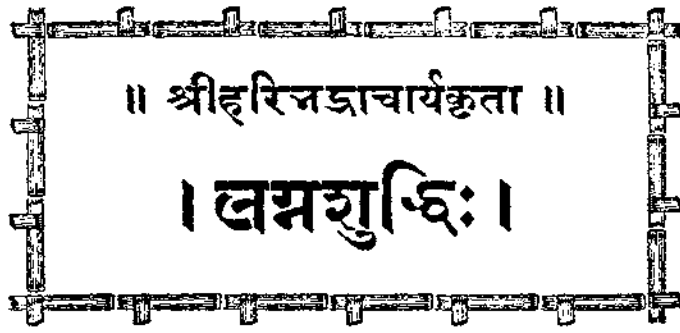
॥ इति प्रशस्तिः ॥

॥ इति आरंजसिद्धिः सटीका समाप्ता ॥

॥ इति आरंभसिद्धिः सटीका समाप्ता ॥

। लग्नशुद्धिः ।

अवितहसवाएसं नमिउं चोवीसमं जिणवरेसं ।

बुढामि समासेणं लग्नं सुगुरुवएसेणं ॥ १ ॥

जेनो सर्व आदेश सत्य ठे एवा श्री चोवीशमा जिनेश्वरने नमीने सद्गुरुना उप-
देशथी संक्षेपमां लग्ननी शुद्धि कहुं बुं. १.

कज्जं कुणंतयाणं सुहावहो जोइसम्मि जो जणिउं ।

कालविसेसो लग्नं कज्जं पुण बहुविहं जइ वि ॥ २ ॥

तह वि हु इह लोकोत्तरदिस्कोवछावणापइछाउं ।

अहिगिच्च लग्नशुद्धिं जणिज्जमाणां निसामेह ॥ ३ ॥

कार्य करनारने माटे ज्योतिष शास्त्रमां जे कालविशेष सुखकारक कहेलो ठे ते लग्न
कहेवाय ठे. जो के कार्य घणां प्रकारनां ठे, तोपण अहीं दीक्षा, उपस्थापना अने
प्रतिष्ठा ए त्रण लोकोत्तर कार्यने आश्रीने हुं लग्ननी शुद्धि कहुं बुं ते तमे सांजळो ॥२-३.

सा पुण इह विन्नेया गोअरसुद्धीइ दिवससुद्धीए ।

तस्समयउदयपत्तस्स तह वि लग्नस्स सुद्धीए ॥ ४ ॥

अने ते लग्नशुद्धि अहीं गोचरनी शुद्धिथी तथा दिवसनी शुद्धिथी जाणवी, तथा ते
समयमां उदय पामेला लग्ननी शुद्धिथी पण लग्नशुद्धि आय ठे. (अर्थात् गोचरशुद्धि,
दिवसशुद्धि अने लग्नशुद्धि ए त्रण घर ठे) ४. इति धारम्

गुरुससिरविणो बलिणो दिस्कोवछावणासु सीसस्स ।

जइ तो गोअरसुद्धी गुरुणो वि हु ससिवळे संते ॥ ५ ॥

जो दीक्षा तथा उपस्थापनामां शिष्यने गुरु, चंद्र अने रवि बलवान् होय अने
आचार्यने पण चंद्र बलवान् होय तो गोचरशुद्धि जाणवी. ५.

बिंबपइछाइ पुणो कारावयसावयस्स बलिएसु ।

गुरुससिसूरेसु जवे गोअरसुद्धि ति बिंति बुहा ॥ ६ ॥

अने बिंबप्रतिष्ठामां प्रतिष्ठा करावनार श्रावकने गुरु, चंद्र अने रवि बलवान् होय तो
गोचरशुद्धि आय एम पंक्तितो कहे ठे. ६.

દો ૨ પંચ ૫ સત્ત ૭ નવમિ એ ક્કારસમો ૧૧ જન્મરાસિણો જીવો ।

પદમ ૧ તિ ૩ ઠ ૬ સત્ત ૭ દસમે ૧૦ ક્કારસમો ૧૧ સસહરો બલ્લવં ॥૭॥

જન્મની રાશિથી ગુરુ બીજે, પાંચમે, સાતમે, નવમે અને અગીયારમે હોય તો તે બલ્લ-
વાન્ જાણવો, ચંદ્ર બન્ને પદ્મમાં પહેલે, ત્રીજે, ઠઠે, સાતમે, દશમે અને અગીયારમે
હોય તો તે બલ્લવાન્ જાણવો. ૭.

દો ૨ પંચ ૫ નવમગો એ વિદુ સિયપરકેસો રવી ડ તિ ઠ દસમો ।

દ્ધકારસમો અ વલી સેસઠાણેસુ તે અવલા ॥ ૮ ॥

શુક્લપદ્મમાં જન્મરાશિથી ચંદ્ર વીજે, પાંચમે અને નવમે હોય તો બલ્લવાન્ ઠે, જન્મ-
રાશિથી સૂર્ય ત્રીજે, ઠઠે, દશમે અને અગીયારમે હોય તો બલ્લવાન્ ઠે અને વાકીનાં
સ્થાનોમાં હોય તો તે નિર્બલ ઠે. ૮.

સિયપરકે ચંદ્રવલં અસિય તારાવલં પિ ગહિયવં ।

તં પુણ તિ ૩ પંચ ૫ સત્તમ ૭ તારાડં મુત્તુ સેસા ડ ॥ ૯ ॥

શુક્લપદ્મમાં ચંદ્રનું બલ લેવું, અને કૃષ્ણપદ્મમાં તારાનું બલ પણ ગ્રહણ કરવું. તેમાં
પણ ત્રીજી, પાંચમી અને સાતમી તારાને મૂકીને વાકીની તારાડં લેવી. ૯.

પદમા જન્મણિ રિરકે તત્તો દસમમ્મિ ઇગુણવીસે અ ।

બીઆ તપ્પરણસું તિસુ એવં જાવ નવ તારા ॥ ૧૦ ॥

પહેલી તારા જન્મનક્ષત્રમાં મૂકવી, એટલે કે જન્મનું નક્ષત્ર એ પહેલી તારા ગણવી.
તેની નીચે દશમી તારા મૂકવી અને તેની નીચે ડંગણીશમી તારા મૂકવી. પછી પહેલી
તારાની પછી ત્રીજી, ત્રીજી એમ અનુક્રમે નવ સુધી મૂકવી, દશમીની પછી અગીયાર, બાર
એમ અઠાર સુધી મૂકવી અને ડંગણશમીની પાસે વીશ, એકવીશ એમ સત્યાવીશ સુધી
મૂકવી. એ ત્રણે લાક્ષણની ત્રીજી ત્રીજી, પાંચમી પાંચમી અને સાતમી સાતમી તારાડં
અશુદ્ધ હોવાથી શુદ્ધ કાર્યમાં લેવી નહીં. ૧૦.

જન્મં ૧ સંપદ્ ૨ વિપ્પદ્ ૩ રેમા ૪ પચ્ચરય ૫ સાહણા ૬ નિહ્ણા ૭ ।

મિત્તા ૮ અદ્ધમિત્તા એવા તારા નેઆ અસિઅ પરકે ॥ ૧૧ ॥

તે કૃષ્ણપદ્મમાં તારાડંનાં નામ અનુક્રમે આ પ્રમાણે જાણવાં.—જન્મ ૧, સંપદ્ ૨,
વિપદ્ ૩, રેમા ૪, પ્રત્યયરા (યમા) ૫, સાધના ૬, નિધના ૭, મિત્રા ૮ અને અતિ-
મિત્રા ૯. એજ પ્રમાણે દશમી તારાથી અને ડંગણીશમી તારાથી પણ અનુક્રમે આ
નામોજ જાણવાં. ૧૧.

રવિ, બુધ, બૃહસ્પતિ (ગુરુ) અને શનિ એટલા વાર વ્રતગ્રહણમાં (દીક્ષામાં) શુજ તથા વિંબપ્રતિષ્ઠામાં બૃહસ્પતિ, સોમ, બુધ અને શુક્રવાર શુજ છે. ૧૬. ઇતિ વારાઃ ।

મુતું ચત્તદસિ પનરસિ નવમઠમિ ઠઠિ વારસિ ચત્તથી ।

સેસા ડ વયગ્ગહણે ગુણાવહા હુસુ વિ પચ્ચેસુ ॥ ૧૭ ॥

વજ્રે પદ્મની ચૌદશ, પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યા, નોમ, આઠમ, ઠઠ, બારશ અને ચોલ દલી તિથિ વર્જીને બીજી તિથિઠ વ્રતગ્રહણમાં શુજ છે. ૧૭.

સિયપચ્ચે પચ્ચિવય વીઅ પંચમી દસમિ તેરસી પુત્ત્તા ।

કસિણે પચ્ચિવય વીઆ પંચમિ સુહયા પચ્છાણ ॥ ૧૮ ॥

પ્રતિષ્ઠામાં શુક્લપદ્મની એકમ, બીજ, પાંચમ, દશમ, તેરશ અને પૂનમ તથા કૃષ્ણપદ્મની એકમ, બીજ અને પાંચમ એટલી તિથિઠ શુજ છે. ૧૮.

સથે વિ વારતિહિઠ સુહયા સઙ્ગ સિદ્ધિજોગસપ્પાવે ।

ચંદંમિ ડવચયંમિ ન ડણ નઠમ્મિ ઝીણે વા ॥ ૧૯ ॥

સર્વે વારો અને તિથિઠ સિદ્ધિયોગ હોય તો શુજ છે, પરંતુ ચંદ્ર ડવચય હોય અને નષ્ટ કે હીણ ન હોય તો. ૧૯.

સિયપચ્ચિવયાઢ દસ દિણ ચંદો મપ્પિમવલ્લો મુણેયવ્વો ।

તત્તો અ ડત્તમવલ્લો અપ્પવલ્લો તણ્ણ દસમમ્મિ ॥ ૨૦ ॥

શુક્લપદ્મની એકમથી દશ દિવસ સુધી ચંદ્ર મધ્યમ બલવાલો જાણવો, ત્યારપછીના દશ દિવસ ડત્તમ બલવાલો જાણવો અને ત્રીજા દશ દિવસ સુધી અદ્ય બલવાલો જાણવો. ૨૦. ઇતિ તિથયઃ ।

ડત્તર રોહિણિ હત્થાણુરાહ સયજ્ઞિસય પુવ્વજદવયા ।

પુસ્સ પુણવસુ રેવઙ્ગ મૂલસ્સિણિ સવણ સાઙ્ગ વણ ॥ ૨૧ ॥

ત્રણે ડત્તરા, રોહિણી, હસ્ત, અનુરાધા, શતજિષ્ઠ, પૂર્વાષ્ઠાપદ, પુષ્ય, પુનર્વસુ, રેવતી મૂલ, અશ્વિની, શ્રવણ અને સ્વાતિ, આટલાં નક્ષત્રો વ્રતગ્રહણમાં (દીક્ષામાં) શુજ છે. ૨૧.

મહ મિયસિર હત્થુત્તર અણુરાહા રેવઙ્ગ સવણ મૂલં ।

પુસ્સ પુણવસુ રોહિણિ સાઙ્ગ ધણિઠા પચ્છાણ ॥ ૨૨ ॥

મઘા, મૃગશિર, હસ્ત, ત્રણે ડત્તરા, અનુરાધા, રેવતી, શ્રવણ, મૂલ, પુષ્ય, પુનર્વસુ, રોહિણી, સ્વાતિ અને ધનિષ્ઠા, એટલાં નક્ષત્રો પ્રતિષ્ઠામાં શુજ છે. ૨૨.

जइ नो नज्झइ जम्मण रासी तो गणह नामरासीउ ।

अवकहमाचक्काउ सा नज्झइ तं पुण पसिअं ॥ १२ ॥

जो जन्मराशि जाणवामां न होय तो नामराशिथी गणवुं, अने ते नामराशि अ कहमा चक्रथी जाणवी. ते चक्र प्रसिअ ठे. १२.

॥ इति गोचरशुद्धिः ॥ १ ॥

॥ अथ दिनशुद्धिः ॥ २ ॥

सुहमास १ वार २ तिहि ३ रिक्क ४ जोग ५ करणे ६ दिणम्मि सगुणंमि ७ ।

निदोसे ८ तह निदोस ए सगुणरिक्कंमि १० दिणसुद्धी ॥ १३ ॥

दिनशुद्धिमां आ प्रमाणे दश द्वार ठे—शुभ मास १, शुभ वार २, शुभ तिथि ३, शुभ नक्षत्र ४, शुभ योग ५, शुभ करण ६, सगुण दिवस ७, निर्दोष दिवस ८, निर्दोष नक्षत्र ए अने सगुण नक्षत्र १०. १३.

मिगसिराई मासठ चित्त पोसाहिए वि मुत्तु सुहा ।

जइ न गुरु सुक्को वा बालो बुद्धो य अत्थमिउ ॥ १४ ॥

मार्गशीर्ष मासथी आरंजीने आठ मास शुभ ठे, तेमां पण चैत्र, पोष अने अधिक मास वर्जने सारा ठे. तेमां पण जो गुरु के शुक्र बालक, वृश्च के अस्त पामेखो न होवो जोइए. १४.

दस १० तिन्नि ३ दिणे बालो पणदिण ५ परकं १५ च जिगुसुउ बुद्धो ।

पष्ठिमपुवासु कमा गुरु वि जहसंजवं एवं ॥ १५ ॥

शुक्र पश्चिम दिशामां उदय पाम्यो होय तो उदयथी दश दिवस सुधी बाळ जाणव अने पूर्व दिशामां उदय पाम्यो होय तो त्रण दिवस बाळ जाणवो तथा पश्चिम दिशामां अस्त पामे तो अस्त पाम्या पहेलाना पांच दिवस वृश्च जाणवो, अने पूर्व दिशामां अस्त पामवानो होय तो ते पहेलां पंदर दिवस वृश्च जाणवो. एज रीते गुरु पण जेम संजवे तेम जाणवो. १५. । इति मासाः ।

आश्च बुह विहप्फइ सणिवारा सुंदरा वयग्गहणे ।

बिंबपइछाइ पुणो विहप्फइ सोम बुह सुक्का ॥ १६ ॥

कारावयस्स जम्मणरिक्कं दस सोलसं तहऽछारं ।

तेवीसं पंचवीसं बिंबपइछाइ वज्जिज्जा ॥ २३ ॥

बिंबप्रतिष्ठाने विषे प्रतिष्ठा करावनारनुं जन्मनह्व, दशमुं, सोळमुं, अठारमुं, त्रेवीशमुं अने पचीशमुं नह्व वज्जुं. २३. इति नह्वत्राणि ।

पढमो ठठो नवमो दसमो तह तेरसो अ पन्नरसो ।

सत्तरसेगुणवीसो सत्तावीसो असुह जोगो ॥ २४ ॥

विष्कंजादिक २७ योगोमांथी पहेलो, ठठो, नवमो, दशमो, तेरमो, पंदरमो, सत्तरमो, उंगणीशमो अने सत्यावीशमो एट्ठा योगो अशुज ठे. २४.

ठठो ठ ६ दसमो पण ५ पढमो नवमो अ पंच ५ घन्दिआउं ।

तीसं ३० सत्तावीसो नव ९ तेरसमो अ पन्नरसो ॥ २५ ॥

सवं ६० सत्तरसेगुणवीसो वज्जो अवस्समन्ने उ ।

जोगा सवे वि सुहा नायवा सवकज्जेसु ॥ २६ ॥

ठठा योगनी प्रथमनी ठ घन्दीउं शुज कार्यमां अवश्य तजवी, दशमा योगनी पांच घन्दीउं, पहेलानी अने नवमानी पांच घन्दीउं, सत्यावीशमानी त्रीश घन्दी, तेरमा अने पंदरमानी नव घन्दीउं. २५. तथा सत्तरमा अने उंगणीशमा योगनी सर्व एट्ठे साठे घन्दीउं अवश्य वर्जवी. बाकीना सर्व योगो सर्व कार्यमां शुजकारी जाणवा. २६. इति योगः ।

विट्ठिं विवज्जिज्जाणं पाएण सुहाइं सवकरणाइं ।

एक विट्ठिने वर्जिने बाकीनां सर्वे करणो प्राये शुजकारी ठे. इति करणानि ।

आणंदयरं च दिणं सगुणं तह सिद्धिजोगजुअं ॥ २७ ॥

सगुण दिवस होय अने सिद्धि योगवने युक्त होय तो ते आनंदकर जाणवो. २७.

हवे सिद्धि योगनुं स्वरूप कहे ठे.

सिअ १ बुह २ कुज ३ सणि ४ गुरुणो ५ पंचसु पढमासु ठठि कुजसुक्का ६ ।

सत्तमि बुहे ७ अठमि सूरमंगला ८ नवमि सणिससिणो ९ ॥ २८ ॥

दसमि गुरु १० इक्कारसि गुरुसुक्का ११ बारसी बुहो अ सुहो १२ ।

तेरसि मंगलसुक्का १३ चोदसि सणि १४ पंचदसि जीवो १५ ॥ २९ ॥

૧૫મ ને શુક્રવાર હોય, બીજ ને બુધવાર હોય, ત્રીજ ને મંગલવાર હોય, ચોથ ને શનિવાર હોય, પાંચમ ને ગુરુવાર હોય, છઠ ને મંગલ કે શુક્ર હોય, સાતમ ને બુધ હોય, આઠમ ને રવિ કે મંગલ હોય, નોમ ને શનિ કે ચંદ્ર હોય. ૨૭. દશમ ને ગુરુ હોય, અગીયારશને ગુરુ કે શુક્ર હોય, બારશ ને બુધ હોય, તેરશ ને મંગલ કે શુક્ર હોય, ચૌદશ ને શનિ હોય તથા પૂનમ ને ગુરુ હોય તો તે સિદ્ધિ યોગ કહેવાય છે. તે સર્વ કાર્યમાં શુભ છે. ૨૯. ઇતિ તિથિવારસિદ્ધિયોગઃ ।

હત્યુત્તર ૪ મૂલાઈ ૫ રવિણો સિદ્ધાઈ પંચ રિક્કાઈ ।

રોહિણિ ૧ મિથ્રસિર ૨ પુસ્તા ૩ ણુરાહ ૪ સવણાઈ ૫ સોમેણ ॥૩૦॥

રવિવારે હસ્ત, ત્રણ ઉત્તરા અને મૂલ ૫ પાંચ નક્ષત્રોમાંનું કોઈ હોય તો સિદ્ધિ યોગ થાય છે. સોમવારે રોહિણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, અનુરાધા અને શ્રવણ હોય તો સિદ્ધિ યોગ થાય છે. ૩૦.

ઉત્તરજઘ્વય ૧ સ્સિણિ ૨ રેવઝ ૩ રિક્કાઈ તિન્નિ જોમેણ ।

કિત્તિય ૧ રોહિણિ ૨ મિથ્રસિર ૩ પુસ્ત ૪ અણુરાહા ૫ પંચ બુદ્ધે ૩૧

મંગલવારે ઉત્તરાષાઢપદ, અશ્વિની અને રેવતી ૫ ત્રણ નક્ષત્ર હોય, બુધવારે કૃત્તિકા, રોહિણી, મૃગશિર, પુષ્ય, અનુરાધા ૫ પાંચ નક્ષત્ર હોય તો સિદ્ધિ યોગ જાણવો. ૩૧.

અસ્સિણિ ૧ પુસ્ત ૨ પુણ્વસુ ૩ અણુરાહા ૪ રેવઝ અ ૫ ગુરુવારે ।

સત્તમ પઢમિકારસ રેવઝ અણુરાહ સવણ સિણ ॥ ૩૨ ॥

ગુરુવારે અશ્વિની, પુષ્ય, પુનર્વસુ, અનુરાધા અને રેવતી હોય, શુક્રવારે પુનર્વસુ, અશ્વિની, પૂર્વાષાઢગુની, રેવતી, અનુરાધા અને શ્રવણ હોય તો સિદ્ધિ યોગ થાય છે. ૩૨.

રોહિણિ ૧ સવણ ૨ સાઈ ૩ સણિણા ઇય રિક્કવાર સુહ જોગા ।

અન્ને વિ એવમાઝ વિત્થરગંથેસુ જાણિજ્ઞા ॥ ૩૩ ॥

શનિવારે રોહિણી, શ્રવણ કે સ્વાતિ હોય તો સિદ્ધિ યોગ થાય છે. આ પ્રમાણે નક્ષત્ર અને વારથી થતા શુભ યોગો છે. આ વિગેરે બીજા પણ યોગો વિસ્તારવાળા ગ્રંથોથી જાણી લેવા. ૩૩. ॥ ઇતિ નક્ષત્રવારસિદ્ધિયોગઃ ॥ ઇતિ સિદ્ધિયોગઃ ॥

હવે કુમાર યોગ કહે છે.

અસ્સિણિ ૧ રોહિણિ ૨ મૂલ ૩ હત્ય ૪ પુણ્વસુ ૫ વિસાહ ૬ મહ ૭ સવણા ૮ ।

જઘ્વયા વિ અ પુવા ૯ મંગલ ૧ સિથ્ર ૨ બુદ્ધ ૩ સસી ૪ વારા ॥ ૩૪ ॥

दसमी १ षष्ठि २ क्लारसि ३ पन्निवय ४ पंचमि ५ तिथीणमन्नयरा ।

एसो कुमारजोगो रिक्कतिहीवारजोगम्मि ॥ ३५ ॥

अश्विनी, रोहिणी, मूळ, हस्त, पुनर्वसु, विशाखा, मघा, श्रवण अने पूर्वाषाढपद ए नक्षत्रोमांनुं कोइ एक नक्षत्र होय अने मंगळ, शुक्र, बुध अने सोम एमांनो कोइ पण वार होय तथा दशम, षष्ठ, अगीयारश, एकम अने पांचम एमांनी कोइ एक तिथि होय तो आ रीते नक्षत्र, तिथि अने वारना योगथी कुमार नामे योग आय ठे. ३५. इति कुमारयोगः ।

घरवेसमित्तयाधम्मसिप्पविज्जाइया सुहा जावा ।

कायवा एएणं विरुद्धजोगं विवज्जित्ता ॥ ३६ ॥

गृहप्रवेश, मित्रता, धर्म, शिष्टपविद्या विगेरे शुज कार्यो विरुद्ध योगने वर्जिने आवा शुज योगमां करवां. ३६.

। इति सगुणदिनम् । ७

रयञ्जयाइ १ संकंतिगहणदह्वाइया य दिणदोसा २ ।

तह दिवसवारनरकत्त असुहजोग ३ रूपहराई ४ ॥ ३७ ॥

रजश्चन्नादिक १, संक्रांति, संक्रांतिदग्ध अने ग्रहणदग्ध तिथि विगेरे दिवसना दोष २, दिवस, वार अने नक्षत्रथी अता अशुज योग ३, तथा अर्धग्रहरादिक ४, ए चार वर्ज्य घर कहे ठे. ३७.

रयञ्ज १ मप्लञ्ज २ पयंडपवणं ३ तहा समुग्घायं ४ ।

सुरधणु ५ परिवेस ६ दिसादाहाइ ७ जुअं दिणं दुठं ॥ ३८ ॥

रजश्चन्ना एटले आकाश रजथी-धूळथी जराइ गयुं होय १, आकाश वादळांथी ठवाइ गयुं होय २, प्रचंरु पवन वातो होय ३, समुद्घात एटले मोटा मोटा परुण्डा जेवा अवाज अता होय ४, आकाशमां इंजधनुष देखातुं होय ५, परिवेस एटले चंड तथा सूर्यनी फरतुं जे कुंमालुं थाय ठे ते ६, तथा दिशादाह एटले सर्व दिशाउं बळत होय एवो देखाव अतो होय, आ विगेरे उत्पातवने युक्त एवो दिवस दुष्ट—अशुज ठे ३८. इति रजश्चन्नाचारम् । (१)

संकंतीए पुवं संकंतिदिणं तयग्गिमं च दिणं ।

वज्जिज्जा तह संकंति दह्वातिहिउं अ एआउं ॥ ३९ ॥

सूर्य संक्रांति जे दिवस बेसती होय तेनी पहेलांनो एक दिवस, तेनी पढीनो एक दिवस अने तेज एक दिवस एम ए व्रण दिवस तथा संक्रांति ए करीने दग्ध तिथिओ आ आगल गाथांमां कहे ठे तेने शुज कार्यमां वर्जवी. ३ए.

दग्ध तिथि कहे ठे.

धणुमीणगए बीआ विसे अ कुंजे अ तह चउत्थीए ।

कक्रमेसे ठठी अठमि मिहुणो अ कन्ने अ ॥ ४० ॥

विष्ठियसीहे दसमी तुले अ मयरे अ बारसी जणिया ।

एआ दहतिहीउ वज्जेअवा पयत्तेणं ॥ ४१ ॥

धन के मीननी संक्रांतिमां बीज दग्ध तिथि कहेवाय ठे. वृष के कुंज संक्रांतिमां चोथ, कर्क के मेष संक्रांतिमां ठठ, मिथुन के कन्या संक्रांतिमां आठम ४०. वृश्चिक के सिंह संक्रांतिमां दशम तथा तुला के मकर संक्रांतिमां बारश ए तिथिउ दग्ध तिथि कहेवाय ठे. ते शुज कार्यमां प्रयत्ने करीने वर्जवी. ४१.

ससिसूराणं गहणं जंमि दिणंमि तमाइउं काउं ।

सत्तदिणाइं वज्जाह ताइं जउं गहणदह्माइं ॥ ४२ ॥

चंद्र अथवा सूर्यनुं ग्रहण जे दिवस अयुं होय ते दिवसथी आरंजीने सात दिवस वर्जवा, कारण के ते ग्रहण दग्ध कहेवाय ठे. ४२. । इति संक्रांतिदग्धग्रहणदग्ध-तिथयः ॥ इति दिनवारम् । (२)

सूरे बारसि सोमे इगारसी दसमि मंगले वज्जा ।

नवमि बुहे गुरु अठमि सत्तमि सुक्कम्मि सणि ठठी ॥ ४३ ॥

बारश ने रविवार होय, अगीबारश ने सोमवार होय, दशम ने मंगल होय, नोम ने बुध होय, आठम ने गुरु होय, सातम ने शुक्र होय तथा ठठ ने शनिवार होय तो ते वर्ज्य ठे, कारण के ते कर्क योग कहेवाय ठे. ४३. । इति कर्कयोगः ।

ससिसूरदिणे सत्तमि तइआ सुक्कम्मि ठठि गुरुवारे ।

पडिवय तइया य बुहे विवज्जियाउं सुहे कज्जे ॥ ४४ ॥

सोम के रविवारे सातम होय, शुक्रवारे त्रीज होय, गुरुवारे ठठ होय, बुधवारे पुरुवो के त्रीज होय तो ते शुज कार्यमां वर्ज्य ठे, केमके ते संवर्तक योग कहेवाय । ४४. इति संवर्तकयोगः ।

जिष्ठा महा विसाहा अणुराहा रविदिणम्नि वज्जिज्जा ।

आसाढाउं दुन्निय तद् य विसाहा उ सोमम्नि ॥ ४५ ॥

रविवारे दिवसे जो ज्येष्ठा, मघा, विशाखा के अनुराधा होय तो ते वर्ज्य ठे, सोम-
वारे पूर्वाषाढा, उत्तराषाढा के विशाखा होय तो ते वर्ज्य ठे. ४५.

सयजिस अद् धणिष्ठा मंगलवारम्नि पुव्वज्जद्वया ।

मूलऽस्सिणि जरणी रेवईउं वज्जिज्जा बुध्वारे ॥ ४६ ॥

मंगलवारे शतजिषक्, आर्द्रा, धनिष्ठा के पूर्वाजापद होय, बुधवारे मूल, अश्विनी
जरणी के रेवती होय तो ते पण वर्ज्य ठे. ४६.

रोहिणि मिथसिर अद्दा सयजिसयाउं विहप्फइदिणम्नि ।

रोहिणिमहअसिद्वेसापुस्साइं सुहाइं नो सुक्के ॥ ४७ ॥

गुरुवारे रोहिणी, मृगशिर, आर्द्रा के शतजिषक् होय, शुक्रवारे रोहिणी, मघा,
अश्लेषा के पुष्य होय तो ते सुखकारक नथी. ४७.

उत्तरफग्गुणि हत्थो चित्ताऽऽसाढा दुगं च एयाइं ।

पंच वि नरक्कत्ताइं सणिवारे वज्जिअवाइं ॥ ४८ ॥

शनिवारे उत्तराषाढगुनी, हस्त, चित्रा, पूर्वाषाढा के उत्तराषाढा ए पांच नक्षत्रमांनुं
कोइ एक होय तो ते वर्जवा योग्य ठे. ४८. इति वारनक्षत्राशुजयोगाः ।

वज्जिज्जा जरणि चित्ता उत्तरसाढा तद्देव य धणिष्ठा ।

उत्तरफग्गुणि पुस्सं रेवइ सुराइसु कमेणं ॥ ४९ ॥

रविवारे जरणी होय, सोमवारे चित्रा होय, मंगलवारे उत्तराषाढा होय, बुधवारे
धनिष्ठा होय, गुरुवारे उत्तराषाढगुनी होय, शुक्रवारे पुष्य होय अने शनिवारे
रेवती होय तो ते वर्जवा योग्य ठे. ४९. इति ग्रहजन्मनक्षत्राशुजयोगः । इति अशुज-
योगचारम् । (३)

अरुप्पहरो कुलीउं उवकुलिउं असुहकालहोरा य ।

एए वि हु दिणदोसा वज्जेअवा सुहे कज्जे ॥ ५० ॥

अर्धप्रहर, कुलिक, उपकुलिक अने अशुज कालहोरा ए पण दिवसना दोषो ठे, ते
शुज कार्यमां तजवा योग्य ठे. ५०.

કુંજ સિચ્ચ રવિ બુહ સણિ સસિ ગુરુવારેસુ વિવક્ષણિક્કો ય ।

અરુપ્પહરો વિ ૨ તિ ૩ ચત્ત ૪ પંચ ૫ ઠ ૬ સત્ત ૭ ઠમો ૮ કમસો ॥૫૧॥

મંગલવારે બીજો અર્ધપ્રહર તજવા યોગ્ય છે, શુક્રવારે ત્રીજો, રવિવારે ચોથો, બુધવારે પાંચમો, શનિવારે ઠાં, સોમવારે સાતમો અને ગુરુવારે આઠમો અર્ધપ્રહર (અર્ધો પહોર) તજવા યોગ્ય છે. ૫૧.

દિણવારાઠં જહ્મા સણિગુરુણો તદ્વચ્ચમરુપ્પહરેસુ ।

કુલ્લિઠં તહ ઉવકુલ્લિઠં જહ્સંચેણં મુણેયવો ॥ ૫૨ ॥

ઇષ્ટ દિવસના વારથી જેટલામો શનિવાર હોય તેટલામા અર્ધપ્રહરને કુલ્લિક યોગ જાણવો અને ઇષ્ટ દિવસના વારથી જેટલામો ગુરુવાર હોય તેટલામા અર્ધપ્રહરને ઉપ-કુલ્લિક જાણવો. આ બન્ને યોગ અશુભ છે. ૫૨.

આ સુ બુ સો સ ગુ મં તંવલ્લયં જાણાહિ કાલહોર ત્તિ ।

અઘ્ઘાઠ્ઠા ઘડિયા દિણવારાઠં ગણસુ પઢમં ॥ ૫૩ ॥

રવિવારે પહેલી હોરા રવિની, બીજી શુક્રની, ત્રીજી બુધની, ચોથી સોમની, પાંચમી શનિની, ઠાં ગુરુની, સાતમી મંગલની એ રીતે વલ્લયાકારે ઠાં ઠાં વારે ગણતાં દરેક વારે ચોવીશ ચોવીશ હોરા હોય છે. જે વારે ગણવી હોય તે વારે પહેલી પોતાનીજ હોરા ગણવી. તે દરેક હોરા અઢી ઘડીની હોય છે. ૫૩. ઇતિ અર્ધપ્રહરાદિધારમ્ । (૪)

। ઇતિ મૂલધારેષુ નિર્દોષમિતિ ધારમ્ । ૭

સંપ્રાગયં ૧ ધૂમિય ૨ માલિંગિય ૩ દઘ્ઘ ૪ વિઘ્ઘ ૫ સોવગહં ૬ ।

લત્તા ૭ પાપ ૮ ક્કગલ ૯ દૂસિઅં ઇચ્ચ હુઠરિકાં ॥ ૫૪ ॥

સંધ્યાગત ૧, ધૂમિત ૨, આલિંગિત ૩, દઘ્ઘ ૪, વિઘ્ઘ ૫, સોપગ્રહ ૬, લત્તા ૭, પાપ ૮ અને એકાર્ગલ ૯, આ નવ યોગથી દૂષિત થયેલાં હુષ્ટ નક્ષત્ર તજવા યોગ્ય છે. ૫૪.

સંપ્રાગયં ૧ રવિગયં ૨ વિઘ્ઘેરં ૩ સગ્ગહં ૪ વિલંબં ચ ૫ ।

રાહુદ્ધયં ૬ ગહ્ઘનિઘ્ઘં ૭ વિવક્ષણ સત્ત નચ્ચત્તે ॥ ૫૫ ॥

સંધ્યાસમયે ઉદય પામેલું નક્ષત્ર ૧, સૂર્ય સાથે રહેલું ૨, વિઘ્ઘર ૩, ગ્રહ સહિત ૪, વિલંબી ૫, રાહુથી હણાયેલું ૬, ગ્રહથી જેદાયેલું ૭, એ સાત નક્ષત્રો શુભ કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે. ૫૫.

संप्रागयंमि कलहो आश्चगए न होइ निवाणी ।

विद्धरे परविजउं सगहंमि अ विग्गहो होइ ॥ ५६ ॥

दोसो असंगयत्तं होइ कुञ्जत्तं विलंबिनस्कत्ते ।

राहुहयम्मि अ मरणं गहजिन्ने सोणिअग्गालो ॥ ५७ ॥

संध्यागत नक्षत्रमां कार्य करवाथी कलह आय, सूर्यगतमां करवाथी निवृत्ति आय नहीं, विद्धरमां करवाथी सामानो विजय ठे, ग्रह सहितमां करवाथी विग्रह (लमाइ) आय. ५६ । सूर्ये जोगवीने मूकेल एवा विलंबी नक्षत्रमां करवाथी असंगतिपणुं (विवाद) आय ठे, राहुथी हणायेल्ला नक्षत्रमां कार्य करवाथी मरण आय अने ग्रहथी जेदायेल्ला नक्षत्रमां कार्य करवाथी लोहीनुं वमन आय. ५७.

अत्थमणे संप्रागय १ रविगय जहिअं ठिउं उ आश्चो २ ।

विद्धेरमवहारिय ३ सगहं कूरग्गहठिअं तु ४ ॥ ५८ ॥

रविरिक्क पिठउं जं विलंबि ५ राहुहयं जहिं गहणं ६ ।

मप्पेणं जस्स गहो वच्चइ तं होइ गहजिन्नं ७ ॥ ५९ ॥

सूर्यास्तसमये जे नक्षत्र पूर्व दिशामां उगतुं होय ते संध्यागत कहेवाय ठे १, जे नक्षत्रमां सूर्य रहेलो होय ते नक्षत्र रविगत कहेवाय ठे २, जे नक्षत्र वक्की ग्रहे अधिष्ठित होय ते विद्धर कहेवाय ठे ३, जे नक्षत्र कूर ग्रहे अधिष्ठित होय ते ग्रह सहित कहेवाय ठे ४, ५८ । सूर्यना नक्षत्रनी पाठळ जे नक्षत्र होय ते विलंबी नक्षत्र कहेवाय ठे ५, जे नक्षत्रमां ग्रहण थयुं होय ते नक्षत्र राहुथी हणायेलुं कहेवाय ठे (आ ग्रहणनुं नक्षत्र ज्यांसुधी सूर्यवक्के न जोगवाय त्यांसुधी अशुज ठे) ६, तथा जे नक्षत्रनी मध्ये कोइ पण ग्रह रहेलो होय ते ग्रहजिन्न—ग्रहथी जेदायेलुं नक्षत्र कहेवाय ठे ७. ५९ । इति संध्यागतादीनि ७ ।

सणिमंगलाण पुरो धूमिय २ मालिंगियं च तज्जुत्तं ३ ।

आलिंगियस्स पट्ठा जं रिक्कं तं जवे दळं ४ ॥ ६० ॥

शनि अने मंगळनी सन्मुख जे नक्षत्र होय ते धूमित कहेवाय ठे २, अने शनि के मंगळथी युक्त जे नक्षत्र होय ते आलिंगित कहेवाय ठे ३, तथा आलिंगितनी पाठळ जे नक्षत्र होय ते दग्ध कहेवाय ठे ४. ६०.

तिरियं सत्तसत्ताया उट्ठाउं सत्त ताण मप्पेणं ।

उवरिमपढमसत्तागाण कित्तिया तयणु सेसाणि ॥ ६१ ॥

आ० ५५

દાઝં નક્કતાઈં દિજ્ઞા ગહે તદિણંમિ જો જત્થ ।

તો જોશ્જ્ઞા વેહં ગણયવરો ય ચંદરિસ્કસ્સ ॥ ૬૨ ॥

જહ્ એગસલાગાણ્ એકદિસિં હુજ્ઞા ચંદનસ્કત્તં ।

બીઅદિસાણ્ હુજ્ઞા કો વિ ગહો તો જવે વેહો ॥ ૬૩ ॥

તિરઠી (આતી) સાત શલાકા—લીંટીઝં કરવી, તથા ઝઞી પણ સાત શલાકા કરવી, તેની મધ્યે ડપરની પ્રથમ શલાકાને ઢેને કૃત્તિકા મૂકવું, ત્યારપઠી વાકીનાં નક્ષત્રો અનુક્રમે મૂકવાં. ૬૧. પઠી જે દિવસે કાર્ય કરવાનું હોય તે દિવસે જે ગ્રહો જે નક્ષત્રમાં હોય તે ગ્રહો તે નક્ષત્રમાં મૂકવા. પઠી ચંદ્ર નક્ષત્રનો (ઇષ્ટ નક્ષત્રનો) વેધ ગણકવરે (જોશીય) જોવો. ૬૨. તે આ રીતે—જે ચંદ્ર નક્ષત્ર (ઇષ્ટ નક્ષત્ર) એક શલાકા પર એક દિશામાં હોય તેની સામી દિશાએ તેજ શલાકા પર કોઈ પણ ગ્રહ હોય તો તે વેધ કહેવાય ઢે. ૬૩.

ઉત્તરસાઢાપાણ્ ચત્થણ્ સવણપઢમઘમ્મિઆસુ ।

ચત્થસુ ય અજિઈં તત્થ ઠિણ્ ગહે રોહિણી વેહો ॥ ૬૪ ॥

ઉત્તરાષાઢાનું ચોથું પાદ અને શ્રવણની પ્રથમની ચાર ઘની, આટલો સમય અજિજિત્ નક્ષત્ર ઢે, તેમાં કોઈ ગ્રહ રહ્યો હોય તો રોહિણી નક્ષત્રની સાથે તેનો વેધ આવે ઢે. ૬૪.

પંચ ઠ ચત્થદસ ઠાર ઇગુણવીસ હુવીસ તેવીસે ।

ચત્થવીસમે અ રિસ્કે ડવગ્ગહો સૂરરિસ્કાઝં ॥ ૬૫ ॥

સૂર્યના નક્ષત્રથી પાંચમું, આઠમું, ચૌદમું, અઢારમું, ડંગણીશમું, વાવીશમું, ત્રેવીશમું અને ચોવીશમું જે નક્ષત્ર હોય તે ડપગ્રહ કહેવાય ઢે. ૬૫ । ઇતિ ડપગ્રહધારમ્ ।

રવિ મંગલ ગુરુ સણિણો હુવાલસં ૧૨ તહ્ચ ૩ ડઠ ૬ અઠમયં ડ ।

નિઅરિસ્કાઝં કમેણં રિસ્કં લત્તંતિ અગ્ગિમયં ॥ ૬૬ ॥

રવિ પોતાના નક્ષત્રથી આગલના વારમા નક્ષત્રને લાત મારે ઢે, મંગલ ત્રીજાને, ગુરુ ડઠાને અને શનિ આઠમાને લાત મારે ઢે. ૬૬.

બુહ સુક્ર રાહુ પુન્નિમસસિણો પિઠેણ નિયયરિસ્કસ્સ ।

સત્તમ ડ પંચમ ય નવમં ં વાવીસશ્મં ૨૨ ચ લત્તંતિ ॥ ૬૭ ॥

બુધ પોતાના નક્ષત્રથી પાઢલના સાતમા નક્ષત્રને લાત મારે ઢે, સુક્ર પાંચમાને, રાહુ નવમાને અને પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર પોતાના નક્ષત્રથી પાઢલના વાવીશમા નક્ષત્રને લાત મારે

હે, અર્થાત્ બુધ પોતાના નક્ષત્રથી આગલના ત્રેવીશમા નક્ષત્રને, શુક્ર પચીશમાને, રાહુ એકવીશમાને અને ચંદ્ર આવમા નક્ષત્રને લાત મારે હે. ૬૭. ઇતિ લક્ષ્મણારમ્ ।

અસ્સેસ મહા ચિત્તા અણુરાહા સવણ રેવઈ હોઈ ।

જશ્મા રવિરિક્કાઈ પાઈ અસ્સિણીઈ તશ્મંમિ ॥ ૬૮ ॥

સૂર્યના નક્ષત્રથી અશ્લેષા, મઘા, ચિત્રા, અનુરાધા, શ્રવણ અને રેવતી, આ નક્ષત્રો જેટલામાં હોય, અશ્વિની નક્ષત્રથી ગણતાં તેટલામું નક્ષત્ર પાત નામે કહેવાય હે. જેમકે સૂર્યનું નક્ષત્ર કૃત્તિકા હે. તેનાથી અશ્લેષા સાતમું હે, તો અશ્વિનીથી સાતમું નક્ષત્ર પુનર્વસુ હે, માટે તે પુનર્વસુ પાત કહેવાય હે. તથા મઘા આઠમું હે, ચિત્રા બારમું હે, અનુરાધા પંદરમું હે, શ્રવણ વીશમું હે અને રેવતી પચીશમું હે, માટે અનુક્રમે પુષ્ય, ઉત્તરાષાઢગુની, સ્વાતિ, પૂર્વાષાઢા અને પૂર્વાજાઢપદ એ નક્ષત્રો પાત કહેવાય હે. એ રીતે સર્વત્ર જાણવું. ૬૮. બીજી રીત નીચે પ્રમાણે હે.

આશ્ચો જત્થ ઠિઈ તત્તો અણુરાહ જશ્મિયા હોઈ ।

તત્તો ઠઠે ઠઠે દસ બીણ પંચમે પાઈ ॥ ૬૯ ॥

સૂર્ય જે નક્ષત્રમાં રહ્યો હોય તે નક્ષત્રથી અનુરાધા જેટલામું હોય, અશ્વિનીથી ગણતાં તેટલામું નક્ષત્ર પાત જાણવું. ત્યાંથી પાંચ જે ઠઠું હોય તે પાત જાણવું. ત્યાંથી વઠી જે ઠઠું હોય તે પાત, ત્યાંથી જે દશમું હોય તે પાત, ત્યાંથી જે બીજું હોય તે પાત અને ત્યાંથી જે પાંચમું હોય તે પાત જાણવું. જેમકે કૃત્તિકા નક્ષત્રનો સૂર્ય હોય તો કૃત્તિકાથી અનુરાધા પંદરમું હે, તેથી અશ્વિનીથી ગણતાં પંદરમું જે સ્વાતિ તે પાત થયું. સ્વાતિથી ઠઠું પૂર્વાષાઢા પાત થયું. પૂર્વાષાઢાથી ઠઠું પૂર્વાજાઢપદ પાત થયું. તેથી દશમું પુનર્વસુ, તેથી બીજું પુષ્ય અને તેથી પાંચમું ઉત્તરાષાઢગુની પાત થયું. એટલે ઉપલી રીત પ્રમાણેજ મળતું આવ્યું. ૬૯. અહીં અજિજિત્ ગણવાનું નથી એટલે સત્યાવીશ નક્ષત્ર ગણવાં.

પઢમો ઠઠો નવમો દસમો તહ તેરસો અ પન્નરસો ।

સત્તરસે ગુણવીસો સત્તાવીસો અ ણ્યાણં ॥ ૭૦ ॥

જો જોગો તસ્સંખં રિક્કં જશ્મં હવિજ્ઞા રવિરિક્કા ।

તશ્મે સસિરિક્કે અસ્સિણીઈઈ ઇક્કગ્ગલો હોઈ ॥ ૭૧ ॥

વિષ્કંજાદિક સત્યાવીશ યોગમાંનો પહેલો, ઠઠો, નવમો, દશમો, તેરમો, પંદરમો, સત્તરમો, ડંગણીશમો અને સત્યાવીશમો એટલા યોગમાંનો જે યોગ (શૂલ) જેટલામો (૯) હોય અશ્વિનીથી તેટલામી (૯) સંખ્યાવાલું નક્ષત્ર (અશ્લેષા) રવિના નક્ષ-

ત્રથી (પૂર્વાષાઢાથી) ગણતાં જેટલામું (૧૦) થાય તેટલામું (૧૦) અશ્વિનીથી
ચંદ્રનું નક્ષત્ર (જ્યેષ્ઠા) હોય તો એકાર્ગલ આય છે. ૭૦-૭૧.

એકાર્ગલની વીજી રીત આ પ્રમાણે છે.—

તિરિયં તેરસ રેહા એકા તમ્મપ્પગામિણી ઉઠ્ઠં ।

કાઝણં ચક્કમિણં સિરરિસ્કં દિઝ્ઝા તસ્સ સિરે ॥ ૭૨ ॥

વિસમે જોગે શ્કં અઠાવીસં સમંમિ દિઝ્ઝાહિ ।

અઠ્ઠી કયંમિ તંમિ ઉજંતં શ્હ મુણસુ સિરરિસ્કં ॥ ૭૩ ॥

અસ્સિણિ અણુરાહા વિ ય મિયસિર મૂલો પુણવસૂ પુસ્સો ।

અસલ્લેસ મહા ચિત્તા વિસ્કંઝાઈસુ સિરરિસ્કા ॥ ૭૪ ॥

આમી તેર રેખા કરવી, તેમની મધ્યે એક ઝંજી રેખા કરવી, એ પ્રમાણે ચક્ર કરીને તેના મસ્તક પર શિર નક્ષત્ર દેવું, પઠી વીજાં નક્ષત્રો અનુક્રમે મૂકવાં. શિર નક્ષત્ર કયું સમજવું ? તેની રીત આ પ્રમાણે—વિષ્કંઝાદિક (અશુજ) યોગોમાંનો જે યોગ ઇષ્ટ દિવસે હોય તે યોગ જો વિષમ (એકી) હોય તો તેમાં એક ઝમેરવો અને બેકી હોય તો તેમાં અઠ્યાવીશ ઝમેરવા. પઠી તેને અર્ધા કરવા. જે શેષ રહે તેટલામું નક્ષત્ર શિર નક્ષત્ર જાણવું એટલે કે તેટલામું નક્ષત્ર મસ્તક પર મૂકવું. તેનાં નામ આ પ્રમાણે છે.—વિષ્કંઝ યોગ હોય તો મસ્તક પર અશ્વિની આવે, અતિગંરુ હોય તો અનુરાધા આવે, શૂલ હોય તો મૃગશિર, ગંરુ હોય તો મૂલ, વ્યાધાત હોય તો પુનર્વસુ, વજ્ર હોય તો પુષ્ય, વ્યતિપાત હોય તો અશ્લેષા, પરિધ હોય તો મઘા અને વૈધૃતિ હોય તો ચિત્રા નક્ષત્ર મસ્તક પર આવે છે. (શુજ યોગમાં એકાર્ગલ અતોજ નથી.) ૭૨-૭૩-૭૪.

સિરરિસ્કાઝ કમેણં સત્તાવીસં પિ દિઝ્ઝા રિસ્કાઈં ।

રેહાસુ તાસુ કમસો રિસ્કેસુ અ ઠવસુ સસિસૂરે ॥ ૭૫ ॥

એકાએ રેહાએ જશ્ ડુન્નિ વિ હુંતિ ચંદ આશ્ચા ।

એક્કમ્મલો હુ એવં જાયશ્ નક્કત્તદોસ ત્તિ ॥ ૭૬ ॥

પઠી મસ્તકના નક્ષત્રથી અનુક્રમે તે રેખાઝ ઉપર અનુક્રમે સત્યાવીશ નક્ષત્રો મૂકવાં. ઠી તે નક્ષત્રો ઉપર જ્યાં સંજવે ત્યાં સૂર્ય અને ચંદ્ર મૂકવા. ૭૫. હવે જો એકજ રેખા ઉપર સામસામા સૂર્ય અને ચંદ્ર વન્ને આવ્યા હોય તો તે એકાર્ગલ યોગ થયો જાણવો. આ નક્ષત્રનો દોષરૂપ છે. ૭૬. ઇતિ એકાર્ગલધારમ્ ।

। ઇતિ મૂલધારેણ નિર્દોષનક્ષત્રધારમ્ । ૯

सगुणं पुण विन्नेयं रिक्कं रविजोगसंजुअं तं च ।

रविरिक्काउं चउत्थं ४ ठ ६ न्नव ए दस १० तेरसं १३ वीसं २० ॥ ७७ ॥

सूर्यना नक्षत्राची चोथुं, उहुं, नवमुं, दशमुं, तेरमुं अने वीशमुं नक्षत्र जो होय तो रवि योग जाणवो. ते रवि योगवने युक्त एवा नक्षत्रने सगुण नक्षत्र जाणवुं. ७७.

॥ इति सगुणनक्षत्रचारम् ॥ १०

॥ इति दिनशुद्धिः ॥ २

इत्तो वि लग्नसुद्धी सा पुण ठवग्गसुद्धिउं होइ १ ।

उदयत्थसुद्धिउं २ तह जहुत्तगहवलगुणेणं च ३ ॥ ७८ ॥

हवे लग्नशुद्धि कहीए ढीए. ते (लग्नशुद्धि) ठ वर्गनी शुद्धिवने होय ठे १, उदय अने अस्तनी शुद्धिवने होय ठे २, तथा यथोक्त ग्रहवळना गुणवने होय ठे. ३. ७८.

गिह १ होरा २ दिक्काणा ३ नव ४ वारस ५ तीस ६ अंसया य जहिं ।

सोमग्गहाण तणपा ठवग्गसुद्धी तहिं लग्गे ॥ ७९ ॥

लग्नना गृह १, होरा २, जेष्काण ३, नवांश ४, द्वादशांश ५ अने त्रिंशांश ६, ए ठपना स्वामी जो सौम्य ग्रह होय तो ते षड्वर्गशुद्धि कहेवाय ठे. ७९.

जइ पुण ठवग्गसुद्धी संजवइ न चेव कह वि लग्नस्मि ।

तो पंचवग्गसुद्धी विसुद्धिहेऊ वि लग्नस्स ॥ ८० ॥

जो कदाच कोइ पण प्रकारे लग्नमां ठ वर्गनी शुद्धि न संजवे तो पांच वर्गनी शुद्धि पण लग्ननी शुद्धिनुं कारणरूप ठे. ८०.

एसा य वारसन्हं लग्गाणं जंमि तीसइ विजागे ।

संजवइ तयं वुडं लग्नपमाणं कहेऊणं ॥ ८१ ॥

प्रथम लग्ननुं प्रमाण कहीने पढी आ लग्नशुद्धि वार लग्नोमां जे त्रिंशांशमां संजवे ठे ते हुं कहीश. ८१.

दोइगुणवीस दोएगवन्न सय तिन्नि तिजुअ तेआला ।

सगयाल सत्ततीसा मेसाइ पला कमुक्कमउं ॥ ८२ ॥

मेष लग्नना २१ए पळ ठे, वृषना २५१ पळ ठे, मिथुनना ३०३, कर्कना ३४३, सिंहना ३४७ अने कन्याना ३३७ पळ ठे, तेशी उत्क्रमे बीजी ठ राशिना जाणवा, एटळे के

તુલાના ૩૩૭, વૃશ્ચિકના ૩૪૭, ધનના ૩૪૩, મકરના ૩૦૩, કુંજના ૩૫૧ અને મીનના ૨૧૯ પલ છે. ૮૨.

વિસ ૧૪ મયરાણ ૧૪ ચતુદસે અઠમણ મીણ ૮ કક ૮ કન્નાણ ૮ ।

જાયમ્મિ વારસે વિઠ્ઠિયસ્સ ૧૨ કુંજસ્સ ઠવીસે ૨૬ ॥ ૮૩ ॥

ચતુવીસમે તુલાણ ૨૪ મેસસ્સિગવીસમંમિ જાગમ્મિ ૨૧ ।

સીહસ્સ ઠારસમે ૧૮ ધણમિહુણાણં ચ સત્તરસે ૧૭ ॥ ૮૪ ॥

ઇય તીસજ્જાગેસુ ઠવગ્ગો હુંતિ પંચવગ્ગો વા ।

સોમગ્ગહાણ તણં હિયજ્જિયકજ્જસિદ્ધિકરો ॥ ૮૫ ॥

વૃષ અને મકરનું લગ્ન હોય તો તેનો ૧૪ મો ત્રિંશાંશ, મીન, કર્ક અને કન્યા લગ્ન હોય તો તેનો આઠમો ત્રિંશાંશ, વૃશ્ચિક લગ્નનો વારમો ત્રિંશાંશ, કુંજ લગ્નનો ઠવીશમો, તુલા લગ્નનો ચોવીશમો, મેષ લગ્નનો એકવીશમો, સિંહ લગ્નનો અઠારમો અને ધન તથા મિથુનનું લગ્ન હોય તો તેના સત્તરમા ત્રિંશાંશમાં ૭ વર્ગની અથવા પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ હોય છે. તેમાં જો સૌમ્ય ગ્રહો સ્વામીનું હોય તો તે હૃદયના ઇચ્છિત કાર્યની સિદ્ધિ કરનાર થાય છે. ૮૩-૮૪-૮૫.

અન્ને નવંસગં ચિય ઇગં ધિત્તૂણ સોમગ્ગહતણયં ।

પજ્જણંતિ લગ્ગસુદ્ધિં વિણા વિ ઠવગ્ગસુદ્ધીણ ॥ ૮૬ ॥

કેટલાએક આચાર્યો ૭ વર્ગની શુદ્ધિ ન હોય તોપણ સૌમ્ય ગ્રહ જેનો સ્વામી હોય એવા એક નવાંશનેજ ગ્રહણ કરીને લગ્નની શુદ્ધિ કહે છે. ૮૬.

ગિહ્ હોરાઈ લગ્ગે ગહસ્સ જં જસ્સ સંતિચ્ચં હોઈ ।

તં સંપઈ પયમ્મત્થં વુહ્મં અબુહાણ બોહ્મત્થં ॥ ૮૭ ॥

લગ્નને વિષે ગૃહ તથા હોરા વિગેરેને તથા જે લગ્નનો જે સ્વામી હોય તેને હવે અજ્ઞાત જનના બોધને માટે હું પ્રગટપણે કહું છું. ૮૭.

કુજસુક્કબુહિંડુરવિબુહસિયકુજગુરુસણીસણીગુરુણં ।

મેસાઈચ્ચા ડ વારસ લગ્ગાણ ઘરાઈં જહ્સંખં ॥ ૮૮ ॥

મંગલ ૧, શુક્ર ૨, બુધ ૩, ચંદ્ર ૪, રવિ ૫, વૃધ ૬, શુક્ર ૭, મંગલ ૮, ગુરુ ૯, શનિ ૧૦, શનિ ૧૧ અને ગુરુ ૧૨ એ મેષ આદિક વાર લગ્નના ગ્રહો અનુક્રમે છે. ૮૮.

। ઇતિ ગૃહમ્ ।

લગ્નસ્સકું હોરા સા પઢમા દિણયરસ્સ વિસમમ્મિ ।

બીજ્યા ય તર્હિ સસિણો વિવક્કાણં સમે લગ્ને ॥ ૮૯ ॥

લગ્નનો અર્ધ જાગ હોરા કહેવાય છે. તેમાં મેષ, મિથુન વિગેરે વિષમ (એકી) રાશિમાં પહેલી હોરા સૂર્યની અને બીજી હોરા ચંદ્રની છે, અને વૃષ, કર્ક વિગેરે સમ રાશિમાં તેથી વિપરીત એટલે પહેલી હોરા ચંદ્રની અને બીજી સૂર્યની છે. ૮૯. ઇતિ હોરા ।

દિક્કાણો અ તિજાગો સો પઢમો નિયયરાસિઅહિવણ્ણો ।

બીર્ઠ પંચમપહુણો તદ્ઠ પુણ નવમગિહવણ્ણો ॥ ૯૦ ॥

દેષ્કાણ એ લગ્નનો ત્રીજો જાગ છે. તેમાં પહેલો દેષ્કાણ પોતાની રાશિના સ્વામીનો હોય, બીજો તેથી પાંચમી રાશિના સ્વામીનો અને ત્રીજો નવમા સ્થાન (રાશિ)ના સ્વામીનો હોય છે. ૯૦. ઇતિ દેષ્કાણઃ ।

મેસે મેસાઈઆ વિસંમિ મયરાશ્યા નવંસાઈ ।

મિહુણમ્મિ તુલાઈયા કક્રે કક્કાશ્યા હુંતિ ॥ ૯૧ ॥

પુણ મેસમયરતુલકક્રડાશ્યા ચઝસુ સીહમાઈસુ ।

एवं धनुहाईसु वि नवंसया हंति नायवा ॥ ૯૨ ॥

મેષ લગ્નમાં મેષને આદિ લગ્ને નવ નવાંશો ગણવા, વૃષમાં મકરથી ગણવા, મિથુનમાં તુલાથી અને કર્કમાં કર્કથી ગણવા. ૯૧. એજ રીતે સિંહ વિગેરે ચાર રાશિમાં અને ધનુ વિગેરે ચાર રાશિમાં અનુક્રમે મેષ, મકર, તુલા અને કર્કથી આરંજીને નવ નવ નવાંશો ગણવા. ૯૨. ઇતિ નવાંશાઃ ।

બારસજાગો પયમ્મો સો પઢમો નિઅરાસિણો હોઈ ।

બીર્ઠ બીયસ્સ ઝ જાવ બાર બારસસ્સ જવે ॥ ૯૩ ॥

દરેક રાશિમાં બાર બાર દ્વાદશાંશ હોય છે. તેમાં પહેલો દ્વાદશાંશ પોતાની રાશિનોજ હોય, બીજો પઢીનીજ રાશિનો હોય, એમ અનુક્રમે ગણતાં બારમો દ્વાદશાંશ પોત-પોતાની રાશિથી બારમી રાશિનો આવે છે. ૯૩. ઇતિ દ્વાદશાંશાઃ ।

કુજસણિગુરુબુહસુક્કા પણ ૫ પણ ૫ અડ ૮ સત્ત ૭ પંચ ૫ અંસાણં ।

વિસમે તીસંસં પહૂ વિવક્કાણં સમે લગ્ને ॥ ૯૪ ॥

દરેક રાશિમાં ત્રીશ ત્રીશ ત્રિંશાંશ હોય છે. તેમાં વિષમ રાશિમાં પહેલા પાંચ ત્રિંશાં-શોનો સ્વામી મંગલ છે, બીજા પાંચનો શનિ છે, ત્યારપઢીના આઠનો ગુરુ છે, ત્યાર-

પઢીના સાતનો બુધ અને ત્યારપઢીના (બેઘા) પાંચ ત્રિંશાંશોનો સ્વામી શુક્ર છે, અને સમ રાશિમાં એથી વિપરીત જાણવું, ઇટલે કે ૫-૫-૮-૭-૫ અંશોના સ્વામી અનુક્રમે શુક્ર, બુધ, ગુરુ, શનિ અને મંગલ જાણવા. ૯૪. ઇતિ ત્રિંશાંશાઃ ।

સસહરગુરુબુહસુક્રા સોમા સામન્નૃત્ત મુણેયવા ।

સેસા ય હુંતિ કૂરા તજ્જુથ બુહ સ્વીણસસિણો અ ॥ ૯૫ ॥

ચંદ્ર, ગુરુ, બુધ અને શુક્ર એ ચાર ગ્રહો સામાન્ય રીતે સૌમ્ય જાણવા, અને બાકીના (રવિ, મંગલ, શનિ) ક્રૂર જાણવા, તથા તે ક્રૂર ગ્રહે સહિત બુધ હોય તો તે ક્રૂર જાણવો અને ક્ષીણ ચંદ્રને પણ ક્રૂર જાણવો. ૯૫.

। ઇતિ પદ્ધર્ગશુદ્ધિઃ ।

ઉદયત્થસુદ્ધિમિન્દિ જણામિ ઉદત્ત નવંસગો ઇત્થ ।

તમ્મિય લગ્ગવિદ્ધે સનાહદિઠે ઉદયસુદ્ધી ॥ ૯૬ ॥

હવે ઉદયાસ્તની શુદ્ધિ કહું હું. ઇહાં તે લગ્નમાં વર્તતો જે નવમાંશ હોય તેનો સ્વામી લગ્નને દેલે તે ઉદયશુદ્ધિ જાણવી. ૯૬.

લગ્ગે નવંસગો જો તસ્સત્તમઠાણ અદ્ધિવર્ધ પિઠે ।

લગ્ગા સત્તમઠાણં જહ તો ઇહ અત્થસુદ્ધિ ત્તિ ॥ ૯૭ ॥

લગ્નમાં જે નવાંશક હોય તેનાથી સાતમા સ્થાનનો સ્વામી જો લગ્નથી સાતમા સ્થાનને જુદો તો અહીં તે અસ્તશુદ્ધિ કહેવાય છે. ૯૭.

વયગહણપદ્ધાસુ ઉદયત્થવિસુદ્ધિ વજ્જિથં પિ સુહં ।

મન્નંતિ કેહ લગ્ગં તં ચ મયં વહુમયં નેહ ॥ ૯૮ ॥

પ્રતગ્રહણ (દીક્ષા) તથા પ્રતિષ્ઠાદિકમાં ઉદયાસ્તની વિશુદ્ધિ વિના પણ કેટલાએક લગ્નને શુદ્ધ માને છે, પણ તે મત ઘણાને સંમત નથી. ૯૮.

ઇહ ઉદયત્થવિસુદ્ધી ગહદિઠીય વિણા ન સંજવહ ।

એણ પસંગેણં ગહદિઠી સંપવસ્કામિ ॥ ૯૯ ॥

આ ઉદયાસ્તની શુદ્ધિ ગ્રહની દૃષ્ટિ જાણ્યા વિના સંજવતી નથી, તેથી આ પ્રસંગે હું ગ્રહની દૃષ્ટિ કહું હું. ૯૯.

સઠાણાત્તં દસમં ઠાણં તદ્ધયં ચ પાયદિઠીય ।

પિઠંતિ ગહા નવમં સપંચમં અરુ દિઠીય ॥ ૧૦૦ ॥

पञ्चाण् दिष्टीए चउत्थयं अछमं च पिहंति ।

सवाए सत्तमयं सुहासुहफलं च दिष्ठिसमं ॥ १०१ ॥

सर्व ग्रहो पोताना स्थानथी दशमा तथा त्रीजा स्थानने एक पाद दृष्टिए जुए ठे, नवमा तथा पांचमा स्थानने बे पाद दृष्टिए जुए ठे, चौथा तथा आठमा स्थानने पोणी एटले त्रण पाद दृष्टिए जुए ठे, अने सातमा स्थानने सर्व एटले चार पाद दृष्टिए जुए ठे. आ सर्वनुं शुजाशुज फल दृष्टिनी जेबुं जाणवुं. १००-१०१. इति उदयास्तशुद्धिः ।

लग्नस्स गहा बलिणो हवन्ति ते जत्थ संठिया ठाणे ।

तं बुधं दिस्काए पढमं पहा पइछाए ॥ १०२ ॥

ते लग्नना ग्रहो जे स्थाने रहीने बलवान् होय ठे ते प्रथम हुं दीक्षाने आश्रीने कहुं बुं, अने पही प्रतिष्ठाने आश्रीने कहीश. १०२.

दिस्का लग्गे दो पंच ठछ इक्कारसो रवि सुहउ ।

चंदो बीउं तइउं ठछो इक्कारसो तहय ॥ १०३ ॥

दीक्षा लग्नमां रवि बीजे, पांचमे, ठछे के अगीयारमे होय तो ते शुज ठे, चंद्र बीजे, त्रीजे, ठछे के अगीयारमे शुज ठे. १०३.

तइउं ठछो दसमो इक्कारसमो कुजो बुहो अ सुहो ।

लग्नगउं चउ पंच सत्तम नव दसमगो अ गुरू ॥ १०४ ॥

मंगळ अने बुध लग्नथी त्रीजे, ठछे, दशमे के अगीयारमे होय तो शुज ठे, गुरू पहेले चौथे, पांचमे, सातमे, नवमे के दशमे शुज ठे. १०४.

तइउं ठछो नवमो दुवालसो सुंदरो जवे सुक्को ।

बीउं पंचमउं अछमो अ इक्कारसो अ सणी ॥ १०५ ॥

शुक्र त्रीजे, ठछे, नवमे के बारमे होय तो सारो, अने शनि बीजे, पांचमे, आठमे के अगीयारमे होय तो शुज ठे. १०५.

उपर कहेलानेज संक्षेपथी कहे ठे.—

दुपणठछो दुतिठछे तिठदसि तिठदसि तिकोणकिंदेसु ।

तिठनववारसि दुपणछ सविशगारेसियं मुत्तुं ॥ १०६ ॥

लग्नथी रवि बीजे, पांचमे, ठछे सारो, चंद्र बीजे, त्रीजे, ठछे शुज, मंगळ त्रीजे, ठछे, दशमे सारो, बुध त्रीजे, ठछे, दशमे सारो, गुरू त्रिकोण एटले नवमे, पांचमे तथा केंद्र

પટલે પહેલે, ચોથે, સાતમે અને દશમે સારો, શુક્ર ત્રીજે, ઠંઠે, નવમે અને બારમે સારો, તથા શનિ બીજે, પાંચમે અને આઠમે સારો. શુક્રને ઢોનીને સર્વે ગ્રહો અગીયારમે સ્થાને સારા. ૧૦૬.

गुरु बुध ससिसूराणं ठवग्गो इह सुहो न सेसाणं ।

जा उण ठवग्गसुद्धी पुबुत्ता सा पइठाए ॥ १०७ ॥

ગુરુ, બુધ, ચંદ્ર (શનિ) અને રવિનો ઠ વર્ગ (ઠ વર્ગની શુદ્ધિ) અહીં (દીક્ષામાં) શુદ્ધ છે, પણ બીજા ગ્રહોની શુદ્ધિ શુદ્ધ નથી. તથા પૂર્વે જે ઠ વર્ગની શુદ્ધિ કહી છે તે પ્રતિષ્ઠા આશ્રીને છે. ૧૦૭.

अहवा वि मझिमबलं काऊण सणिं गुरुं च बलवंतं ।

अबलं शुक्रं लग्गे तो दिस्कं दिक्का सीसस्स ॥ १०८ ॥

અથવા તો લગ્નમાં શનિને મધ્યમ બલવાળો કરીને, ગુરુને બલવાન કરીને તથા શુક્રને નિર્બલ કરીને શિષ્યને દીક્ષા દેવી. ૧૦૮.

हु पण ठ अष्टेकारस ठाणे मझिमबलो सणी होइ ।

लग्गगउं चउ सत्तम दसमो अ गुरू जवे बलवं ॥ १०९ ॥

બીજે, પાંચમે, ઠંઠે, આઠમે અને અગીયારમે સ્થાને રહેલો શનિ મધ્યમ બલવાળો હોય છે, અને ગુરુ પહેલે, ચોથે, સાતમે તથા દશમે હોય તો તે બલવાન છે. ૧૦૯

ठठो हुवालसो तह अबलो सुको सुहो वयग्गइणे ।

दो तइय पंच ठठिकारसमो तह बुहो सुहउं ॥ ११० ॥

તથા ઠંઠો અને બારમો શુક્ર નિર્બલ છે. તે વ્રતગ્રહણમાં શુદ્ધ છે, તથા બુધ બીજે, ત્રીજે, પાંચમે, ઠંઠે કે અગીયારમે હોય તો તે શુદ્ધ છે. ૧૧૦.

तइए ठठे दसमे इकारसमम्मि मंगले लग्गे ।

दिस्कं पत्तो सत्तो जायइ बहुणाण तव जुत्तो ॥ १११ ॥

ત્રીજે, ઠંઠે, દશમે કે અગીયારમે મંગલ હોય એવા લગ્નને વિષે દીક્ષિત થયેલ સત્ત્વ (સાધુ) વધુ જ્ઞાન અને તપવ્રતે યુક્ત થાય છે. ૧૧૧.

सुकंगारयमंदाण सत्तमे ससहरे गहियदिस्को ।

पीमिक्काए अवस्सं सत्थहुसीलत्तवाहीहिं ॥ ११२ ॥

શુક્ર, મંગલ અને શનિથી સાતમે ચંદ્ર હોય અને જો દીક્ષા લીધી હોય તો શસ્ત્ર, દુઃશીલપણું અને વ્યાધિવ્રતે અવશ્ય તે પીનાય છે. ૧૧૨.

१ गुरु बुध सणि सूराणं इति प्रत्यन्तरे.

इय दिक्काकुंरुलिया दिसिमित्तं दंसिआ मए एवं ।

बुढं इत्तं पइठाकुंरुलियमहं समासेणं ॥ ११३ ॥

आ प्रमाणे दीक्षानी कुंरुली में दिग्मात्र देखामी ठे. हवे प्रतिष्ठाकुंरुलीने संक्षेपथी कहुं ठे. ११३.

गुरुबुहसुक्का सुहया लग्नगया मझिमो ससी लग्गे ।

सूरंगारयसणिणो वज्जेयवा पयत्तेणं ॥ ११४ ॥

गुरु, बुध अने शुक्र लग्नमां रह्या होय तो ते शुज ठे, चंद्र रह्यो होय तो ते मध्यम ठे अने रवि, मंगल अने शनिने लग्नमां प्रयत्नथी वर्जवा, एटखे के तेउं अशुज ठे. ११४

गुरुबुहससिणो सुहया बीए ठाणम्मि मझिमो सुक्को ।

कज्जास्स विणासयरा दिणयरसणिमंगला बीआ ॥ ११५ ॥

बीजा स्थानमां गुरु, बुध अने चंद्र रह्या होय तो ते शुज ठे, शुक्र होय तो ते मध्यम ठे अने सूर्य, शनि अने मंगल कार्यनो विनाश करनारा ठे, एटखे के तेउं अशुज ठे. ११५.

तइयम्मि सुहा रविससिबुहजोमसणिञ्चरा न संदेहो ।

मझिमउं सुरमंती सुक्को उ अंसुंदरो तइत्तं ॥ ११६ ॥

बीजा स्थानमां रहेला रवि, चंद्र, बुध, मंगल अने शनि शुज ठे, तेमां कांइ पण संदेह नथी. गुरु होय तो ते मध्यम ठे अने शुक्र अशुज ठे. ११६.

लग्गाउं चउत्थगया गुरुबुहसुक्का सुहावहा जणिया ।

मझत्थो अ चउत्थो चंदो सेसा गहा असुहा ॥ ११७ ॥

लग्नथी चोआ स्थानमां रहेला गुरु, बुध अने शुक्रने शुजावह कहा ठे, चोथे स्थाने रहेलो चंद्र मध्यम ठे अने बाकीना एटखे रवि, मंगल अने शनि अशुज ठे. ११७.

रविससिकुजसुक्कसणी पंचमठाणम्मि मझिमा नेआ ।

बुहगुरुणो पुण डुन्नि वि सवत्थपसाहया तत्थ ॥ ११८ ॥

लग्नथी पांचमे स्थाने रवि, चंद्र, मंगल, शुक्र अने शनि होय तो ते मध्यम जाणवा, अने बुध तथा गुरु ए बे ग्रहो पांचमे स्थाने होय तो सर्व अर्थना साधक ठे. ११८.

रविससिकुजगुरुसणिणो ठठे ठाणम्मि संठिआ सुहया ।

सुक्कबुहा पुण ठठा मझिमया हुंति नायवा ॥ ११९ ॥

ઠઠે સ્થાને રહેલા રવિ, ચંદ્ર, મંગલ, ગુરુ અને શનિ શુભકારક છે, અને શુક્ર તથા બુધ ઠઠે સ્થાને હોય તો તે મધ્યમ જાણવા. ૧૧૯.

સત્તમઠાણમ્મિ ગુરુ સુહર્ષ સિયસસિબુહા ય મપ્પત્થા ।

સણિસૂરમંગલા પુણ વલ્લેયવા પયત્તેણ ॥ ૧૨૦ ॥

સાતમે સ્થાને ગુરુ શુભ છે, શુક્ર, ચંદ્ર અને બુધ મધ્યમ છે, તથા શનિ, સૂર્ય અને મંગલ સર્વ પ્રયત્ને વર્જવા યોગ્ય છે—અશુભ છે. ૧૨૦.

આશ્ચ સોમમંગલ બુહગુરુસુક્રા વિવલ્લણિજ્ઞાત ।

અઠ્ઠમઠાણમ્મિ ઠિયા (ગયા) સણિઘરો મપ્પિમો જણિત્ત ॥ ૧૨૧ ॥

આઠમા સ્થાને રહેલા સૂર્ય, ચંદ્ર, મંગલ, બુધ, ગુરુ અને શુક્ર વર્જવા યોગ્ય છે અને શનિને મધ્યમ કહ્યો છે. ૧૨૧.

નવમમ્મિ સુહા જણિયા સુક્રગુરુ મપ્પિમા ય બુહસસિણો ।

વલ્લેયવા ય સયા સણિમંગલદિણયરા નવમા ॥ ૧૨૨ ॥

નવમે સ્થાને શુક્ર અને ગુરુ શુભ કહ્યા છે, બુધ અને ચંદ્ર મધ્યમ કહ્યા છે, અને નવમે સ્થાને રહેલા શનિ, મંગલ અને રવિ વર્જવા યોગ્ય છે. ૧૨૨.

બુહગુરુસુક્રા તિન્નિ વિ દસમમ્મિ હવંતિ કલ્લસિદ્ધિકરા ।

સસિસણિણો મપ્પત્થા અસુહા રવિમંગલા હુન્નિ ॥ ૧૨૩ ॥

દશમે સ્થાને રહેલા બુધ, ગુરુ અને શુક્ર એ ત્રણે કાર્યની સિદ્ધિ કરનારા છે, ચંદ્ર અને શનિ મધ્યમ છે, અને રવિ તથા મંગલ એ બે અશુભ છે. ૧૨૩.

સૂરાઈયા સત્ત વિ ઇક્કારસગા ડ કલ્લસિદ્ધિકરા ।

વારસમા પુણ સવે વિન્નેયા અત્થહાણિકરા ॥ ૧૨૪ ॥

રવિ વિગેરે સાતે ગ્રહો અગીયારમા હોય તો કાર્યની સિદ્ધિ કરનારા છે, અને વારમે સ્થાને હોય તો તે સર્વે કાર્યની હાનિ કરનારા છે. ૧૨૪.

હવે રવિ વિગેરે સાતે ગ્રહોના શુભ સ્થાનનો સંગ્રહ અનુક્રમે કહે છે.—

ઠઠે હુગે અ ઠઠે આશ્મ પણ દસમયમ્મિ અતિ અઠે ।

ચલ નવ દસમે તિ ઠગે સવેગારે ન વારસમે ॥ ૧૨૫ ॥

રવિ ઠઠે સ્થાને હોય તો સારો છે, ચંદ્ર બીજે સ્થાને, મંગલ ઠઠે સ્થાને, બુધ પહેલાં પાંચ પટલે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે, પાંચમે અને દશમે, ગુરુ ત્રીજું અને આઠમું મૂકીને

अर्थात् पहेले, बीजे, चोथे, पांचमे, षष्ठे, सातमे, नवमे अने दशमे स्थाने शुक्र, शुक्र चोथे, नवमे अने दशमे, अने शनि त्रीजे अने षष्ठे सारो ठे. सर्वे ग्रहो अगीयारमे स्थाने सारा ठे अने बारमे स्थाने अशुक्र ठे. १२५.

अथवा.

अहवा इग दुग चउ पंच नवम दसमा सुहा सोमा ।

कूरा ठठा चंदो बीजं सवे वि इकारा ॥ १२६ ॥

अथवा तो सौम्य ग्रहो (चंद्र, बुध, गुरु, शुक्र) पहेले, बीजे, चोथे, पांचमे, नवमे अने दशमे स्थाने शुक्र ठे, क्रूर ग्रहो (रवि, शनि, मंगळ) षष्ठे स्थाने शुक्र ठे, चंद्र बीजे स्थाने शुक्र ठे, तथा सर्व ग्रहो अगीयारमे स्थाने शुक्र ठे. १२६.

इय विंबपश्ठा सूरिष्ठवण रायाजिसेअ वीवाहे ।

अन्ने वि य सुहकजोसुं कुंरुलिया कज्जसिद्धिकरा ॥ १२७ ॥

आ प्रमाणेनी कुंरुली विंबप्रतिष्ठा, सूरिपदनी स्थापना, राजाजिषेक, विवाह अने बीजां पण शुक्र कार्योंमां कार्यनी सिद्धि करनारी ठे. १२७.

जइ पुण तुरियं कज्जं हविज्ज लग्गं न लग्गए सुळ्ळं ।

तो धुवपयत्तायाई निच्चं लग्गं गहेयवं ॥ १२८ ॥

जो कदाच शीघ्रताथी कार्य करवुं होय अने शुद्ध लग्न न मळतुं होय तो ध्रुव अने पदढायादिके करीने हमेशानुं लग्न ग्रहण करवुं. १२८.

तिरियं ठियम्मि धुवए करिज्ज दिस्का पश्चमाईयं ।

उळ्ळुठियम्मि तम्मि य कुणसु धयारोवणप्पमुहं ॥ १२९ ॥

ध्रुवने तिरजो (आगो) राखीने दीक्षा अने प्रतिष्ठादिक कार्य करवां, अने ते ध्रुव ऊर्ध्व (उजो) रह्यो होय तो ध्वजारोपण आदि कार्य करवां. १२९. इति ध्रुवलग्नं ।

तण्णुतायाइपयाइं सणिससिसुक्केसु अळ्ळनव विज्जा ।

अठ बुहे नव जोमे सत्तिकारस गुरुवीसु ॥ १३० ॥

शनि, सोम अने शुक्रवारे शरीरनी ढायाना सामाआठ पगलां लेवां, बुधवारे आठ, मंगळवारे नव, गुरुवारे सात अने रविवारे अगीयार पगलां लेवां. ते वखते शुक्र कार्य करवुं. १३०.

एयं ढायालग्नं बुहेहिं सबुत्तमं समस्कायं ।

सबविसुळ्ळे वि दिणे सुहावहं सबकज्जेसु ॥ १३१ ॥

આ ઢાયા લગ્નને વિદ્વાનોષ સર્વોત્તમ કહ્યું છે, અને સર્વ વિશુદ્ધ દિવસે પણ આ લગ્ન સર્વ કાર્યમાં સુલ્લકારક છે. ૧૩૧.

इय सुंदरे वि लग्ने सुहस्रवलेण कुणसु किच्चाइं ।

अहव निमित्तवलेणं वयणमिणं हारिजदं ति ॥ १३२ ॥

આ પ્રમાણે સુંદર લગ્નને વિષે પણ શુદ્ધ શકુનના બલે કરીને અથવા શુદ્ધ નિમિત્તના બલે કરીને કાર્યો કરવાં. એ પ્રમાણે ચૌદસો ચુમાલીશ ગ્રંથકર્તા શ્રી હરિજન સૂરિ-મહારાજનું વચન છે. ૧૩૨.

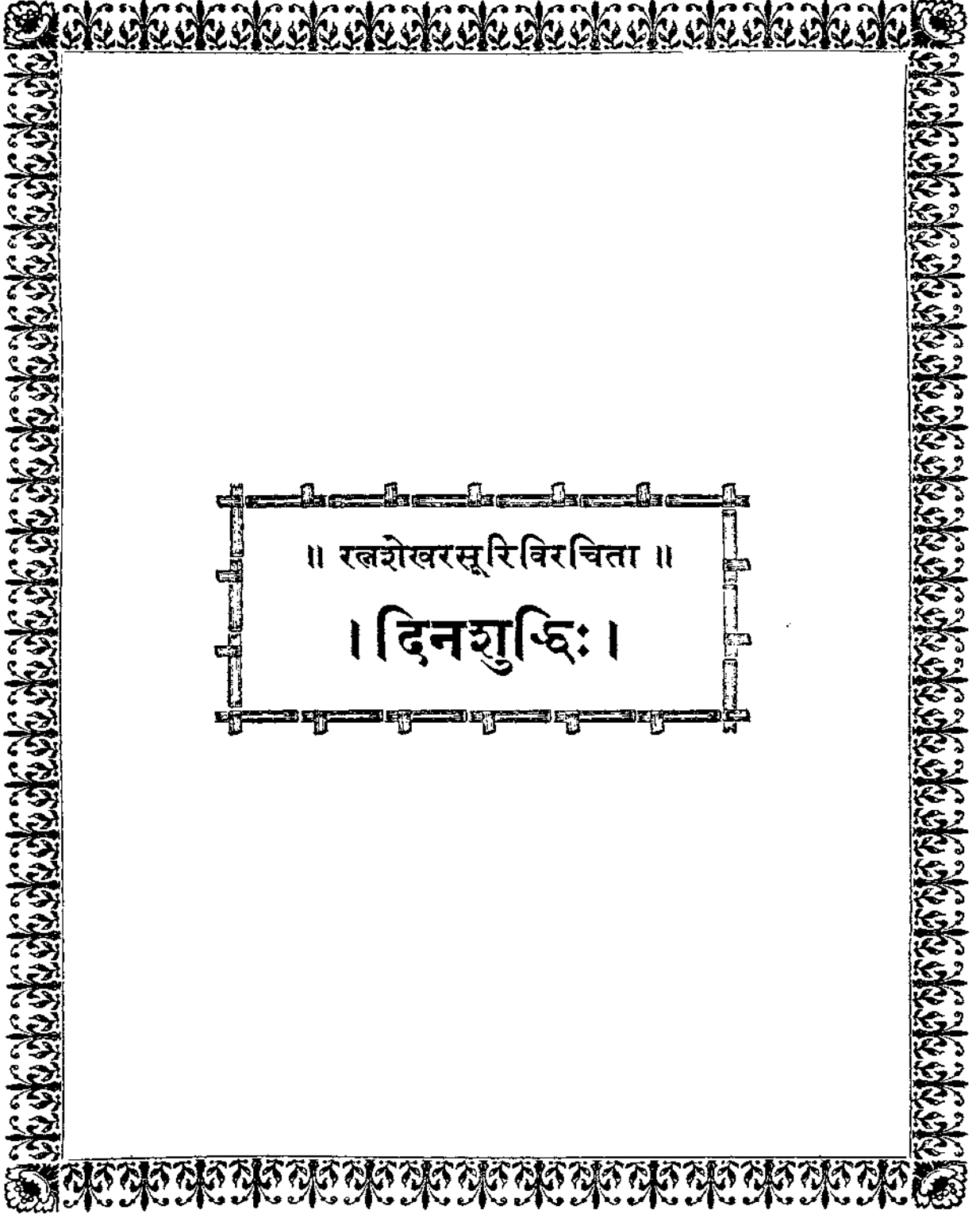
इय तिविहसुद्धिजुत्तं तीए विउत्तं च संसियं लग्गं ।

जं किंचि इह अजुत्तं वुत्तं सोहिंतु तं विउसा ॥ १३३ ॥

આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિથી યુક્ત તથા ત્રણ અશુદ્ધિથી વિયુક્ત (રહિત) એવું લગ્ન કહ્યું. અહીં જે કાંઈ અયોગ્ય કહ્યું હોય તે વિદ્વાનોષ શોધવું. ૧૩૩.

॥ इति श्रीहारिजद्रीयं लग्नशुद्धिप्रकरणम् ॥

॥ दिनशुद्धिः ॥

४४९

॥ अथ रत्नशेखरसूरिविरचिता ॥

॥ दिनशुद्धिः ॥

जोश्मयं जोश्गुरुं वीरं नमिऊण जोश्दीवान् ।

दिणसुद्धि दीविअमिणं पयस्त्वं चैव पयडेमि ॥ १ ॥

ज्योतिषमय अने ज्योतिषना गुरुरूप श्रीमहावीर स्वामीने नमस्कार करीने ज्योतिष-
रूपी दीवा थकी आ प्रगट अर्थवाळा दिनशुद्धि नामना दीपकने हुं प्रगट करुं बुं. १.

प्रथम वारना अधिपतिउने तथा तेनी सौम्य विगेरे संज्ञाने कहे ठे.

रविचंद्रजोमबुहगुरुसुकसणीया कमेण दिणनाहा ।

चं सु गुं सोमा मं स र कूराय बुहो सहायसमो ॥ २ ॥

रवि, चंद्र, जौम, बुध, गुरु, शुक्र अने शनि ए अनुक्रमे वारोना स्वामी ठे. तेमां
चंद्र, शुक्र अने गुरु ए त्रण सौम्य ठे, मंगळ, शनि अने रवि ए त्रण क्रूर ठे, तथा बुध
सहायनी जेवो ठे, एटले के सौम्य ग्रह साथे रह्यो होय तो सौम्य ठे, अने क्रूर साथे
रह्यो होय तो क्रूर ठे, तथा एकदोज होय तो ते सौम्यज ठे. २.

हवे वारने विषे होराउने कहे ठे.—

चं स गु मं र सु बु वलयकमसो दिणवारमाइ उ किच्चा ।

सहधमी दोमाणा होराहिव पुन्नफलजणया ॥ ३ ॥

अढी घमीनी एक होरा होवाथी एक रात्रि दिवसमां चोवीश होरा आवे ठे. ते
होराउना स्वामी आ प्रमाणे ठे.—चंद्र, शनि, गुरु, मंगळ, रवि, शुक्र अने बुध आ
वलयकारना अनुक्रमथी दिवसना वारने प्रथम करीने अढी घमीना प्रमाणवाळी
होराना अधिपतिउं ठे, एटले के सोमवारे पहेली होरा चंद्रनी, बीजी शनिनी, त्रीजी
गुरुनी, चोथी मंगळनी, पांचमी रविनी, षष्ठी शुक्रनी अने सातमी बुधनी. पढी
आठमी चंद्रनी, नवमी शनिनी एम अनुक्रमे चोवीशे होराना स्वामीउं जाणवा. एज
रीते शनिवारे पहेली होरा शनिनी, बीजी गुरुनी, त्रीजी मंगळनी एम गणतां सातमी
चंद्रनी, पढी फरीने आठमी शनिनी विगेरे. ए रीते जे दिवसे जे वार होय ते वारना
नामनी पहेली होरा गणीने त्यारपढीना आ वलयमां गणावेळा अनुक्रमे स्वामीउं
जाणवा. आ होराना स्वामीउं वारना पूर्ण फळने आपनारा ठे, एटले के सौम्य ग्रहनो

आ० ५७

વાર અને સૌમ્ય ગ્રહની હોરા એ વસ્ત્રમાં કરેલું કાર્ય સંપૂર્ણ શુભ ફળ આપે છે. (હોરાનો અધિપતિ સારો ન હોય તો વારનું ફળ $\frac{2}{3}$ મળે છે, એમ અન્ય ગ્રંથોમાં કહ્યું છે.) ૩.

હવે વારની પ્રવૃત્તિ ક્યારે થાય છે ? તે કહે છે.—

વિઙ્ઠિઅકુંજાદિતિ નિસિમુહિ વિસધણુહિ કક્ષિતુલિમષ્ટે ।

મકમિહુણ કન્નસિંહે નિસિ અંતે સંકમઙ વારો ॥ ૪ ॥

વૃશ્ચિક અને કુંજાદિક ત્રણ પટલે કુંજ, મીન અને મેષ આ ચાર સંક્રાંતિમાં વારની પ્રવૃત્તિ રાત્રિના પ્રારંભે થાય છે, વૃષ, ધન, કર્ક અને તુલા એ ચાર સંક્રાંતિમાં રાત્રિના મધ્ય સમયે વારની પ્રવૃત્તિ થાય છે, તથા મકર, મિથુન, કન્યા અને સિંહ એ ચાર સંક્રાંતિમાં રાત્રિને અંતે વાર પ્રવર્તે છે. ૪.

હવે વારને આશ્રીને સુવેળાને કહે છે.—

ચતુષ્કલિઅ સુવેલા પગ દો ઢઞ્ચ સૂરે, પળ ઇગ અરુ સોમે અઠ્ઠ ચઙ્ગ સત્ત જોમે ।
ઠ તિઅ અરુ બુહંમી પંચ દો સત્ત જીવે, ઠ અઢિગ ચઙ્ગ સુક્રે તિન્નિ સત્તઠ પંચ ॥

રવિવારે પહેલું, બીજું અને ઠહું એ ત્રણ ચોઘનીયાં સુવેલા કહેવાય છે, સોમવારે પાંચમું, પહેલું અને આઠમું ચોઘનીયું સુવેલા છે, મંગલવારે આઠમું, ચોથું અને સાતમું, બુધવારે ઠહું, ત્રીજું અને આઠમું, ગુરુવારે પાંચમું, બીજું અને સાતમું, શુક્રવારે ઠહું, આઠમું, પહેલું અને ચોથું, તથા શનિવારે ત્રીજું, સાતમું, આઠમું અને પાંચમું ચોઘનીયું સુવેલા છે. ૫.

હવે કુલિક, કંટક, ઉપકુલિક તથા કાલવેળાને કહે છે.—

રવિબુહસુક્રા સત્તઙ હાયંતા કુલિઅ કંટ ઉવકુલિઆ ।

અરુ તિ ઠ ઇગ ચઙ્ગ સગ દો સૂરાશ્સુ કાલવેલાઙ ॥ ૬ ॥

રવિવારે સાતમો અર્ધપ્રહર (ચોઘનીયું) કુલિક યોગ કહેવાય છે, બુધવારે સાતમો અર્ધપ્રહર કંટક યોગ કહેવાય છે, અને શુક્રવારે સાતમો અર્ધપ્રહર ઉપકુલિક યોગ કહેવાય છે. ત્યારપછીના વારે એક એક અર્ધપ્રહરની હાનિ કરીને કુલિક, કંટક અને ઉપકુલિક યોગ કહેવા. તે નીચેના યંત્રથી જાણવા.

યોગ	રવિ	સોમ	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	
કુલિક	૭	૬	૫	૪	૩	૨	૧	અર્ધપ્રહર.
કંટક	૩	૨	૧	૭	૬	૫	૪	અર્ધપ્રહર.
ઉપકુલિક	૫	૪	૩	૨	૧	૭	૬	અર્ધપ્રહર.

રવિવારે આઠમો અર્ધપ્રહર કાલવેળા કહેવાય છે, સોમવારે ત્રીજો અર્ધપ્રહર, મંગલ-વારે ઠાંતો, બુધવારે પહેલો, ગુરુવારે ચોથો, શુક્રવારે સાતમો અને શનિવારે બીજો અર્ધ-પ્રહર કાલવેળા કહેવાય છે. ૬.

હવે વર્જ્ય અર્ધપ્રહર તથા ગમનાદિકમાં વર્જ્ય દિશાને કહે છે.—

તા ચતુર્યુગ અરૂપદરા તેસિં સોલરુડીસદુણગચક્ર ।

ચતુસઠી મણપલા દેયા પુવાઝ દિસિ ઠઠી ॥ ૭ ॥

ઉપર કહેલી કાલવેળામાં ચાર જેઠવીએ તો તે વર્જ્ય અર્ધપ્રહર આવે છે, અને તે વર્જ્ય અર્ધપ્રહરના મધ્યના રવિવારથી અનુક્રમે સોલ, આઠ, બત્રીશ, વે, એક, ચાર, અને ચોસઠ પઠો પૂર્વાદિક ઠઠી ઠઠી દિશાએ યાત્રાદિકમાં વર્જવા યોગ્ય છે. તે નીચેના ચત્રથી જાણવું. ૭.

	રવિ	સોમ	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	
કાલવેળા	૮	૩	૬	૧	૪	૭	૨	અર્ધપ્રહર.
વર્જ્ય અર્ધપ્રહર	૪	૭	૨	૫	૮	૩	૬	
અર્ધપ્રહરના મધ્ય પઠો	૧૬	૮	૩૨	૨	૧	૪	૬૪	
યાત્રાદિકમાં વર્જવા.	પૂર્વ	વાયવ્ય	દક્ષિણ	ઈશાન	પશ્ચિમ	અગ્નિ	ઉત્તર	

॥ इति वाराः ॥

હવે તિથિદ્વાર કહે છે. તેમાં પ્રથમ તિથિઠનાં નંદાદિક નામો કહે છે.—

નંદા જઙ્ઘા ય જયા રિક્તા પુન્ના ય તિહિ સનામફલા ।

પન્નિવશ્ઠ ઠઠિ ઇગારસિ પમુહા ઝ કમેણ નાયવા ॥ ૮ ॥

નંદા, જઙ્ઘા, જયા, રિક્તા અને પૂર્ણા એ નામની તિથિઠ પોતાનાં નામને સદૃશ ફલ આપનારી છે. તેમાં પમુહો, ઠઠ અને અગીયારશ એ નંદા કહેવાય છે. એજ અનુક્રમે જઙ્ઘાદિક સંજ્ઞા પણ જાણવી. તે ચત્રથી જાણવી. ૮.

	નંદા	જઙ્ઘા	જયા	રિક્તા	પૂર્ણા
તિથિ	૧	૨	૩	૪	૫
તિથિ	૬	૭	૮	૯	૧૦
તિથિ	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫

શુજ કાર્યમાં વર્જ્ય તિથિઠ.—

ઠઠી રિક્તઠમી બારસી અ અમાવસા ગયતિહી ઝ ।

વુઠ્ઠતિહિ કૂરદઝ્ઝા વઝ્ઝિઝા સુહેસુ કમ્મેસુ ॥ ૯ ॥

ઢઠ, રિક્તા (૪-૯-૧૪), આઠમ, બારશ, અમાવાસ્યા, હ્ય તિથિ, વૃદ્ધિ તિથિ, ક્રૂર તિથિ અને દગ્ધ તિથિ, આટલી તિથિઁ શુજ કાર્યમાં વર્જવા યોગ્ય છે. ૯.

મેસાઈ ચઝસુ ચઝરો તિહી કમેણં ચ પુન્ન સવેસુ ।

एवं परञ्च सकूररासि असुहा तिही वज्जा ॥ १० ॥

મેષાદિક ચાર સંક્રાંતિમાં કોઈ ક્રૂર ગ્રહ હોય તો અનુક્રમે પહેલી ચાર તિથિઁ પૂર્ણા તિથિ સહિત વર્જ્ય છે. ૯ રીતે આગલ પળ જાણવું, ૯ઠ્ઠે કે મેષ સંક્રાંતિમાં ક્રૂર ગ્રહ હોયતો એકમ અને પાંચમ વર્જવા યોગ્ય છે, વૃષ સંક્રાંતિમાં ક્રૂર ગ્રહ હોય તો બીજ અને પાંચમ, મિથુન સંક્રાંતિમાં ક્રૂર ગ્રહ હોય તો ત્રીજ અને પાંચમ તથા કર્ક સંક્રાંતિમાં ક્રૂર ગ્રહ હોય તો ચોથ અને પાંચમ વર્જવા યોગ્ય છે. ૯જ રીતે સિંહ, કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક સંક્રાંતિમાં ક્રૂર ગ્રહ હોય તો અનુક્રમે ઢઠ, સાતમ, આઠમ અને નોમ ૯ તિથિઁ પૂર્ણા તિથિ દશમ સહિત વર્જ્ય છે. ૯જ પ્રમાણે ધન, મકર, કુંજ અને મીન સંક્રાંતિમાં પળ ક્રૂર ગ્રહ હોય તો અનુક્રમે અગીયારશ, બારશ, તેરશ અને ચૌદશ ૯ તિથિઁ પૂર્ણિમા સહિત વર્જવા યોગ્ય છે. ૯વી રીતે ક્રૂર ગ્રહો સહિત રાશિઁની અશુજ તિથિઁ શુજ કાર્યમાં વર્જ્ય છે. ૧૦.

સૂર્યદગ્ધા તિથિઁ.—

ઢગ ચઝ અઠ્ઠમિ ઢઠી દસમઠમિ બાર દસમિ બીયા ઝ ।

बारसि चउत्थि बीया मेसाइसु सूरददुदिणा ॥ ११ ॥

મેષ રાશિની સંક્રાંતિમાં ઢઠ દગ્ધા તિથિ છે, વૃષ સંક્રાંતિમાં ચોથ, મિથુનમાં આઠમ, કર્કમાં ઢઠ, સિંહ સંક્રાંતિમાં દશમ, કન્યા સંક્રાંતિમાં આઠમ, તુલા સંક્રાંતિમાં બારશ, વૃશ્ચિક સંક્રાંતિમાં દશમ, ધન સંક્રાંતિમાં બીજ, મકર સંક્રાંતિમાં બારશ, કુંજ સંક્રાંતિમાં ચોથ અને મીન સંક્રાંતિમાં બીજ ૯ સૂર્યદગ્ધા તિથિઁ કહેવાય છે. ૧૧.

। यंत्रम् ।

ધન મીન સંક્રાંતિમાં ૨, વૃષ કુંજ સંક્રાંતિમાં ૪

મેષ કર્ક સંક્રાંતિમાં ૬, કન્યા મિથુન સંક્રાંતિમાં ૮

વૃશ્ચિક સિંહ સંક્રાંતિમાં ૧૦, મકર તુલા સંક્રાંતિમાં ૧૨

॥ इति तिथिचारम् ॥

हवे करणचार कहे ठे.—

સઝણિ ચઝપ્પય નાગા કિંત્યુગ્ધા કિણ્હ ચઝદસિ નિસાઝ ।

थिरकरण तीस घमिआ परञ्च चलकरण एयाइ ॥ १२ ॥

બવ-બાલવ-કોલવ-તેતિલચ્ચક ગર-વણિચ્ચ-વિઠિનામાણો ।

પાયં સવે વિ સુહા ઇગા વિઠી મહાપાવા ॥ ૧૩ ॥

શકુનિ, ચતુષ્પાદ, નાગ અને કિંતુષ્ણ એ ચાર કરણો સ્થિર છે. તે દરેક ત્રીશ ત્રીશ ઘડીનાં હોય છે. તેમાં પહેલું શકુનિ કૃષ્ણ ચતુર્દશીની રાત્રે હોય છે, બીજું ચતુષ્પાદ અમાવાસ્યાને દિવસે હોય છે, ત્રીજું નાગ અમાવાસ્યાની રાત્રિએ હોય છે અને ચોથું કિંતુષ્ણ શુક્લપક્ષના પ્રતિપદને દિવસે હોય છે, ત્યારપછી ચર કરણોનાં નામ આ પ્રમાણે છે.—બવ, બાલવ, કૌલવ, તેતિલ, ગર, વણિજ અને વિઠિ. પ્રાયે આ સર્વે (સ્થિર અને ચર) કરણો શુદ્ધ છે, પણ એક વિઠિ મહા પાપા—મહાકુષ્ટ છે. ૧૨-૧૩.

વિઠિ ક્યારે હોય છે તે કહે છે.—

કિણ્હે પરકે દિણે જદા સત્તમી ચ્ચ ચઝદસી ।

રત્તિં દસમિ તીચ્ચાઇ સુક્રે ઇગદિણુત્તરા ॥ ૧૪ ॥

કૃષ્ણપક્ષમાં સાતમ અને ચૌદશના દિવસને વિષે જજ્ઞા (વિઠિ) હોય છે અને દશમ તથા ત્રીજની રાત્રિએ જજ્ઞા (વિઠિ) હોય છે. અને શુક્લપક્ષમાં એક દિવસ પછી આવે છે, એટલે કે આઠમ અને પૂનમના દિવસે તથા અગીયારશ અને ચોથની રાત્રિએ જજ્ઞા હોય છે. ૧૪.

જજ્ઞા કહ્ તિથિએ કયા પહોરમાં કહ્ દિશાઇ સન્મુલ્લ હોય તે કહે છે.—

ચઝદસી ચ્ચઠમિ સત્તમીઇ રાકા ચઝત્તી દસમીઝ જદા ।

ઇગારસી તીચ્ચ કમા દિસાહિં તસ્સંલ્લજામે તિમુહાઽતિપાવા ॥ ૧૫ ॥

ચંત્ર

ચૌદશે પહેલા પહોરમાં પૂર્વ દિશાએ જજ્ઞા સન્મુલ્લ હોય છે, આઠમે અગ્નિ સ્તૂળામાં બીજે પહોરે સન્મુલ્લ હોય છે, સાતમે ત્રીજા પહોરે દક્ષિણ દિશામાં, પૂર્ણિમાએ ચોથા પહોરે નૈર્ઋત્ય સ્તૂળામાં, ચોથે પાંચમે પહોરે પશ્ચિમ દિશામાં, દશમે ઠાકે પહોરે વાયવ્ય સ્તૂળામાં, અગીયારશે સાતમે પહોરે ઉત્તર દિશામાં અને ત્રીજે આઠમે પહોરે ઈશાન સ્તૂળામાં જજ્ઞા સન્મુલ્લ હોય છે. આ સન્મુલ્લ જજ્ઞા અતિ કુષ્ટ છે. ૧૫.

તિથિ	પ્રહર	દિશા
૧૪	૧	પૂર્વ
૮	૨	અગ્નિ
૭	૩	દક્ષિણ
૧૫	૪	નૈર્ઋત્ય
૪	૫	પશ્ચિમ
૧૦	૬	વાયવ્ય
૧૧	૭	ઉત્તર
૩	૮	ઈશાન

જજ્ઞાનાં અંગ તથા તેનું ફલ કહે છે.—

પણ હુગ દસ પણ પણ તિથિ વિઠિઘડી વયણ કંઠ ઝરુ નાહી ।

કનિ પુઢગા ય સિઝી સ્વય નિસ્સ કુબુઝિ કલહ વિજયકરા ॥૧૬॥

વિષ્ટિ (જજ્ઞા) પહેલી પાંચ ઘની સુધી પોતાના મુખમાં રહે છે, ત્યારપછી બે ઘની કંઠમાં રહે છે, ત્યારપછી દશ ઘની ઝરુમાં રહે છે, ત્યારપછી પાંચ ઘની નાઝિય રહે છે, ત્યારપછી પાંચ ઘની કટીય રહે છે અને ઢેઢી ત્રણ ઘની પુઢમાં રહે છે. જો જજ્ઞા મુખમાં રહી હોય તે વચ્ચે યાત્રાદિક શુભ કાર્ય કરવામાં આવે તો કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે, કંઠે રહી હોય તો હનિ (નાશ) કરનારી થાય છે, ઝરુમાં રહેલી હોય તો નિર્ધન કરે છે, નાઝિયામાં રહી હોય તો સ્વરાવ બુઝિ કરે છે, કટીમાં રહી હોય તો વલ્લેશ કરાવે છે અને પુઢે રહી હોય તો વિજયને કરનારી થાય છે. ૧૬.

હવે કરણની અવસ્થાનું બતાવે છે.—

કિંતુઘ સઝણિ કોલવ ઝઠ્ઠકરણ તિન્નિ તિન્નિ સુત્તાઈં ।

તેઝલ નાગ ચઝપ્પય પણ સેસ નિવિઠકરણાઈં ॥ ૧૭ ॥

કિંતુઘ, શકુનિ અને કૌલવ એ ત્રણ કરણો ઝજેલાં હોય છે, તૈતિલ, નાગ અને ચતુષ્પદ એ ત્રણ કરણો સૂતેલાં હોય છે, તથા બાકીનાં પાંચ કરણો (બવ, બાલવ, ગર, વણિજ અને વિષ્ટિ) બેઠેલાં છે. ૧૭.

॥ ઇતિ કરણધારમ્ ॥

હવે નક્ષત્રો કહે છે.—

અશ્વિની ૧, જરણી ૨, કૃત્તિકા ૩, રોહિણી ૪, મૃગશીર્ષ ૫, આર્દ્રા ૬, પુનર્વસુ ૭, પુષ્ય ૮, અશ્લેષા ૯, મઘા ૧૦, પૂર્વાષાઢગુની ૧૧, ઉત્તરાષાઢગુની ૧૨, હસ્ત ૧૩, ચિત્રા ૧૪, સ્વાતિ ૧૫, વિશાખા ૧૬, અનુરાધા ૧૭, જ્યેષ્ઠા ૧૮, મૂલ ૧૯, પૂર્વાષાઢા ૨૦, ઉત્તરાષાઢા ૨૧, અજિજિત્ ૨૨, શ્રવણ ૨૩, ધનિષ્ઠા ૨૪, શતઝિષ્ઠ ૨૫, પૂર્વા-જાઢપદ ૨૬, ઉત્તરાજાઢપદ ૨૭ અને રેવતી ૨૮. આ અઠ્યાવીશ નક્ષત્રો છે.

હવે દરેક નક્ષત્રની કેટલી તારાનું હોય ? તે કહે છે.—

તિ તિ ઢ પણ તિ ઇગ ચઝ તિ ઢ પણ હુ હુ પણિગ ઇગ ચઝ ચઝરો ।

તિ ઇગાર ચઝ ચઝ તિગં તિ ચઝ સયં હુ હુગ વત્તીસં ॥ ૧૮ ॥

ઇથ રિસ્કાણં કમસો પરિઅરતારામિઈં મુણેયવા ।

તારાસમસંઘાગા તિહી વિ રિસ્કેસુ વઝિજ્ઞા ॥ ૧૯ ॥

नीचेना यंत्र परधी तारानी संख्याउ जाणवी.

नक्षत्र	तारा	नक्षत्र	तारा	नक्षत्र	तारा	नक्षत्र	तारा
अश्विनी	३	पुष्य	३	स्वाति	१	अजिजित्	३
जरीणी	३	अश्लेषा	६	विशाखा	४	श्रवण	३
कृत्तिका	६	मघा	५	अनुराधा	४	धनिष्ठा	४
रोहिणी	५	पूर्वाषाढगुनी	२	ज्येष्ठा	३	शतजिषक्	१००
मृगशीर्ष	३	उत्तराषाढगुनी	२	मूळ	११	पूर्वाजापद	२
आर्द्रा	१	हस्त	५	पूर्वाषाढा	४	उत्तराजापद	२
पुनर्वसु	४	चित्रा	१	उत्तराषाढा	४	रेवती	३२

आ प्रमाणे अनुक्रमे नक्षत्रोना परिवाररूत ताराउनुं प्रमाण जाणवुं. तारानी समान संख्यावाळी तिथि पण आ नक्षत्रोमां वर्जवा योग्य ठे, एटले के अश्विनी नक्षत्र बीजने दिवसे होय तो ते वर्ज्य ठे, रोहिणी नक्षत्र पांचमने दिवसे होय तो ते वर्ज्य ठे. इत्यादि. अहीं शतजिषकनी सो ताराउ तथा रेवतीनी बत्तीश ताराउ ठे, तेथी तेने तिथिनी संख्या पंदरे जाग लेतां बाकी दश अने बे रहे ठे, माटे शतजिषक् नक्षत्र दशमने दिवसे होय अने रेवती नक्षत्र बीजने दिवसे होय तो ते वर्ज्य ठे एम समजवुं. १८-१९.

अजिजित् नक्षत्रनी समज तथा तेनी आवश्यकता—

ऊ-खा अंतिमपायं सवणपढम धनिश्च चउ अजीइठिई ।

लतोवग्गहवेहे एगगलपमुहकज्जेसु ॥ २० ॥

उत्तराषाढानो ठेष्ठो (चोथो) पाद अने श्रवणनी पहेली चार घनी आटळा समय सुधी अजिजित् नक्षत्रनी स्थिति होय ठे, अने लत्ता, उपग्रह, वेध तथा एकार्गल ए विगेरे कार्योमां तेनी जरूर पने ठे. २०.

नक्षत्रोना अक्षरोनो यंत्र.—

चु चे चो ला अश्विनी
खि लु ले लो जरीणी
अ इ उ ए कृत्तिका
उ व वि वु रोहिणी
वे धो क कि मृगशीर
कु घ ङ ञ आर्द्रा
के को ह हि पुनर्वसु
हु हे हो ना पुष्य

नि कु के मो अश्लेषा
म मि मु मे मघा
मो ट टि डु पूर्वाषाढगुनी
टे टो प पि उत्तराषाढगुनी
पु ष ण उ हस्त
पे पो र रि चित्रा
रु रे रो ता स्वाति.
ति तु ते तो विशाखा.

ન નિ નુ ને અનુરાધા.
 નો ય યિ યુ જ્યેષ્ઠા.
 યે યો જ જિ મૂળ.
 જુ ધ ફ ઢ પૂર્વાષાઢા.
 જે જો જ જિ ઉત્તરાષાઢા.
 જુ જે જો જ અજિજિત્

શિ શુ શ્વે શ્વો શ્રવણ.
 ગ ગિ ગુ ગે ધનિષ્ઠા.
 ગો સ સિ સુ શતજિષક.
 સે સો દ દિ પૂર્વાજાઢપદ.
 હુ શ ડ થ ઉત્તરાજાઢપદ.
 દે દો ચ ચિ રેવતી.

॥ ઇતિ નક્ષત્રપાદાક્ષરાણિ ॥

હવે કઈ રાશિમાં કેટલાં નક્ષત્રો આવે ? તે કહે બે.—

કિત્તિ મિગ પુણ અસેસા ડ-ફ ચિ વિસા જિઠ ડ-જ ધણી પૂ-જા ।

રેવડ થ એગ હુ તિ ચડ પાયંતા બાર રાસિ કમા ॥ ૨૧ ॥

કૃત્તિકાના પહેલા પાદના અંત સુધી મેષ રાશિ હોય બે, મૃગશીર્ષના બે પાદના અંત સુધી વૃષ રાશિ હોય બે, પુનર્વસુના ત્રીજા પાદના અંત સુધી મિથુન અને અશ્લેષાના ચોથા પાદના અંત સુધી કર્ક રાશિ હોય બે. એજ પ્રમાણે ઉત્તરાફાલગુનીના એક પાદ સુધી સિંહ, ચિત્રાના બે પાદ સુધી કન્યા, વિશાખાના ત્રણ પાદ સુધી તુલા, જ્યેષ્ઠાના ચાર પાદ સુધી વૃશ્ચિક, ઉત્તરાષાઢાના એક પાદ સુધી ધન, ધનિષ્ઠાના બે પાદ સુધી મકર, પૂર્વાજાઢપદના ત્રણ પાદ સુધી કુંજ અને રેવતીના ચાર પાદ સુધી મીન રાશિ હોય બે. ૨૧. તેનું ચંત્ર.—

- ૧ મેષ—અશ્વિની ૪, જરણી ૪, કૃત્તિકા ૧.
- ૨ વૃષ—કૃત્તિકા ૩, રોહિણી ૪, મૃગશીર્ષ ૨.
- ૩ મિથુન—મૃગશીર્ષ ૨, આર્દ્રા ૪, પુનર્વસુ ૩.
- ૪ કર્ક—પુનર્વસુ ૧, પુષ્ય ૪, અશ્લેષા ૪.
- ૫ સિંહ—મઘા ૪, પૂર્વાફાલગુની ૪, ઉત્તરાફાલગુની ૧.
- ૬ કન્યા—ઉત્તરાફાલગુની ૩, હસ્ત ૪, ચિત્રા ૨.
- ૭ તુલા—ચિત્રા ૨, સ્વાતિ ૪, વિશાખા ૩.
- ૮ વૃશ્ચિક—વિશાખા ૧, અનુરાધા ૪, જ્યેષ્ઠા ૪.
- ૯ ધન—મૂળ ૪, પૂર્વાષાઢા ૪, ઉત્તરાષાઢા ૧.
- ૧૦ મકર—ઉત્તરાષાઢા ૩, શ્રવણ ૪, ધનિષ્ઠા ૨.
- ૧૧ કુંજ—ધનિષ્ઠા ૨, શતજિષક ૪, પૂર્વાજાઢપદ ૩.
- ૧૨ મીન—પૂર્વાજાઢપદ ૧, ઉત્તરાજાઢપદ ૪, રેવતી ૪.

॥ ઇતિ નક્ષત્રરાશયઃ ॥

હવે ચંદ્રની બાર અવસ્થાઉં કહે છે.—

ગય હરિચ મયા મોયા હાસા કિહુ રઈ સયણમસણં ।

તાવા કંપા સુત્યા સસિવત્યા બાર નામફલા ॥ ૨૨ ॥

દરેક રાશિમાં રહેલા ચંદ્રની બાર અવસ્થા હોય છે તે આ પ્રમાણે—ગતા ૧, હતા ૨, મૃતા ૩, મોદા ૪, હાસા ૫, ક્રીના ૬, રતિ ૭, શયન ૮, અશન ૯, તાપા ૧૦, કંપા ૧૧ અને સ્વસ્થા ૧૨. આ બાર ચંદ્રની અવસ્થાઉં પોતપોતાના નામની સદશ ફળને આપનારી છે. ૨૨.

ચંદ્રની બાર અવસ્થા હોવાથી દરેક રાશિના બાર બાર અંશો થયા. તેને આશ્રીને શુજાશુજન ફળ કહે છે.—

પદ્મરાસિ બારસંસા અસુહા ડ ચણ જડ સુહો વિ સસી ।

અયાહિં હવણ અસુહો સુદાહિં અસુહો વિ હોણ સુહો ॥ ૨૩ ॥

દરેક રાશિના બાર બાર અંશો છે. તેમાં જે અશુજન અંશો છે તે શુજન ચંદ્ર હોય તોપણ વર્જવા, કારણ કે એ અશુજન અંશોએ કરીને સારો ચંદ્ર પણ અશુજન થાય છે, અને અશુજન ચંદ્ર પણ શુજન અંશોએ કરીને શુજન થાય છે. ૨૩.

દાહિણુચ્ચો સમો ચંદો ઉત્તરુચ્ચો હલોવમો ।

ધણુ વક્કો અ સુલાજો જેસાસુ કમુક્કમા ॥ ૨૪ ॥

સૂર્ય સંક્રાંતિમાં નવીન ઉદય થયેલ ચંદ્ર અનુક્રમે કરીને તથા ઉત્ક્રમે (ઉલટા ક્રમે) કરીને દક્ષિણ દિશામાં હંચો હોય, સમ હોય, ઉત્તર દિશામાં હંચો હોય, હલ સદશ હોય, ધનુષ જેવો વાંકો હોય શૂલ સદશ હોય તે શ્રેષ્ઠ છે, અર્થાત્ મેષ તથા મીન સંક્રાંતિમાં દક્ષિણ દિશામાં હંચો હોય, વૃષજ અને કુંજમાં સમ હોય, મિથુન અને મકરમાં ઉત્તર તરફ હંચો હોય, કર્ક અને ધનમાં હલ સમાન હોય, સિંહ અને વૃશ્ચિક સંક્રાંતિમાં ધનુષ સમાન વાંકો હોય, કન્યા અને તુલા સંક્રાંતિમાં નવીન ઉદય થયેલ ચંદ્ર શૂલ સદશ હોય તે શ્રેષ્ઠ જાણવો. વીજા કાલમાં અશુજન છે. ૨૪.

॥ इति चन्द्रबलम् ॥

હવે તારાબલને કહે છે.—

जम्मा कम्मं च आहाणं तारा अछछ अंतरे ।

सस्सनामफला सवा अंतरा इअ नामिआ ॥ २५ ॥

संपद् आवर्द्ध खेमा जामा साहण निरुणा ।

मिक्ती परममिक्ती अ दुष्ठा ति सग पंचमा ॥ २६ ॥

जम्माहाणा विवज्जिक्का गमे एयाहिं वाहिउ ।

कठेण जीवर्द्ध किण्हे परके चंडुत्तरा इमा ॥ २७ ॥

सत्यावीश ताराउने त्रण लाइनमां मूकवी. तेमां पहेली लाइनमां प्रथम जन्म, बीजी इनमां प्रथम कर्म अने बीजीमां प्रथम आधान एम आठ आठ ताराउने आंतरे ताराउनी संज्ञा जाणवी. ते पोतपोताना नामनी सदश फल आपे ठे. हवे आंतरानी ठ आठ ताराउनी संज्ञा आ प्रमाणे ठे (२५)—संपद् १, आपद् २, हेमा ३, यामा ४, साधना ५, निर्धना ६, मैत्री ७ अने परम मैत्री ८. (उपरनी एक एकने गणीए त्यारे नव नव आय ठे.) तेमां बीजी, सातमी अने पांचमी ताराउ दुष्ट २६. तेनो यंत्र नीचे प्रमाणे.—

जन्म	संपद्	आपद्	हेमा	यामा	साधना	निर्धना	मैत्री	परम मैत्री
कर्म	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
आधान	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥

आमांथी जन्म अने आधान ए बे ताराउ गमनमां तजवा योग्य ठे. बीजी, पांचमी, सातमी, जन्म अने आधान आ तारामां व्याधि अइ होय तो ते महाकष्टे जीवी शके ठे, जे के प्राये मरणज आय. कृष्णपक्षमां आ ताराउनुं बल चंद्र करतां अधिक होय ठे. २७.

॥ इति ताराबलम् ॥

हवे रवि योग कहे ठे.—

चउ ठठ नवम दसमं तेरस वीसं च सूररिक्काउ ।

ससिरिक्कं होइ तथा रविजोगो असुहसयदलणो ॥ २८ ॥

सूर्यना नक्षत्रथी चंडनुं नक्षत्र जो चोथुं, ठठुं, नवमुं, दशमुं, तेरमुं के बीशमुं होय रवि योग कहेवाय ठे. आ योग सेंकमो अशुजने नाश करनार ठे. २८. इति रवियोगः

कुमार योग—

सोमे जोमे बुहे सुके अस्सिणाइं बिइंतरा ।

पंचमी दसमी नंदा सुहो जोगो कुमारउ ॥ २९ ॥

सोम, मंगल, बुध के शुक्रवारे अश्विनी, रोहिणी विगेरे बवे आंतरावाळां (अ. रो. म. ह. वि. मू. श्र. पू-जा.) नक्षत्रमांनुं कोइ एक होय तथा पांचम, दशम के नंदा कर्म, ठठ अने अगीयारश)मांनी कोइ पण तिथि होय तो कुमार योग ठे. ते शुभ ठे. २९.

राज योग—

सूरे सुके बुहे जोमे जहा तीया य पुन्निमा ।

विंतरा जरणीमुक्का राजजोगो सुहावहो ॥ ३० ॥

रवि, शुक्र, बुध के मंगलवारे जहा (बीज, सातम अने बारश), त्रीज के पूर्णिमा होय तथा जरणी, मृगशिर विगेरे बवे आंतरावाळां (ज. मृ. पुष्य. पू-फा. चि. अनु. १-पा. ध. उ-जा.) नक्षत्रोमांथी कोइ पण होय तो ते राज योग कहेवाय हे. ते सुखकारक हे. ३०.

स्थविर योग—

यविरो गुरु सणि तेरसि रिक्तमि कित्तिआ दुगंतरिआ ।

रुअठेआणसणाई अपुण(णो)करणं इहं कुजा ॥ ३१ ॥

गुरुवारे के शनिवारे तेरश, रिक्ता (चोथ, नोम अने चौदश) के आठम होय अने कृत्तिकार्थी आरंजीने बवे आंतरावाळां (कृ. आ. अश्ले. उ-फा. स्वा. ज्ये. उ-पा. १. रे.) नक्षत्रोमांथी कोइ पण होय तो ते स्थविर योग कहेवाय हे. आ योगमां व्याधिनो द (नाश) अने अनशन विगेरे फरीथी नहीं करवानां कार्यो करवामां आवे हे. ३१.

हवे यमल तथा त्रिपुष्कर योग कहे हे.—

मंगल गुरु सणि जहा मिग चित्त धणिछिआ जमलजोगो ।

कित्ति पुण उ-फ विसाहा पू-ज उ-खाहिं तिपुष्करउ ॥ ३२ ॥

मंगल, गुरु के शनिवारे जहा तिथि (१-७-१२) होय तथा मृगशिर, चित्रा अने निष्ठा नक्षत्र होय तो ते यमल नामनो योग आय हे. तथा तेज वार अने तेज तिथिए गो कृत्तिका, पुनर्वसु, उत्तराफाटगुनी, विशाखा, पूर्वाजापद के उत्तराषाढा होय तो त्रिपुष्कर योग थाय हे. ३२.

पंचक योग.

पंचग धणिष्ठ अरु मयकिअवज्जिज्ज जामदिसिगमणं ।

एसु तिसु सुहं असुहं विहिअं उ ति पण गुणं होइ ॥ ३३ ॥

धनिष्ठाना अर्ध जागथी रेवति पर्यंत (ध. श. पू-जा. उ-जा. रे.) पंचक कहेवाय हे. आ योगमां मृतक कार्य तथा दक्षिण दिशामां गमनने वर्जवुं. आ त्रणे योगमां करेखुं पुन तथा अशुच कार्य अनुक्रमे बमणुं, त्रण गुणुं अने पांच गुणुं थाय हे. ३३.

વિષ્કંજાદિક ૨૭ યોગો—

૧ વિષ્કંજ	૮ ધૃતિ	૧૫ વજ્ર	૨૨ સાધ્ય
૨ પ્રીતિ	૯ શૂલ	૧૬ સિદ્ધિ	૨૩ શુજ
૩ આયુષ્માન્	૧૦ ગંઠ	૧૭ વ્યતીપાત	૨૪ શુક્લ
૪ સૌજાગ્ય	૧૧ વૃદ્ધિ	૧૮ વરીયાન્	૨૫ બ્રહ્મા
૫ શોજન	૧૨ ધ્રુવ	૧૯ પરિઘ	૨૬ એન્ડ્ર
૬ અતિગંઠ	૧૩ વ્યાધાત	૨૦ શિવ	૨૭ વૈધૃતિ.
૭ સુકર્મા	૧૪ હર્ષણ	૨૧ સિદ્ધ	

વર્જવાના યોગો—

પણ ઠસ્સગ નવ ઘનિઆ વિષ્કંજ હુગંઠ સૂલ વાધારં ।

પરિહરુદિણં વજ્જે વિહિદ્ વિર્ષપાય સયલદિણં ॥ ૩૪ ॥

વિષ્કંજની પાંચ ઘનીઠ શુજ કાર્યમાં વર્જ્ય છે, ગંઠ અને અતિગંઠની ૮ ઘનીઠ, શૂલની સાત ઘનીઠ અને વ્યાધાતની નવ ઘનીઠ વર્જ્ય છે. પરિઘનો અર્ધ દિવસ વર્જ્ય છે તથા વૈધૃતિ અને વ્યતીપાતનો આખો દિવસ વર્જ્ય છે. ૩૪.

આનંદાદિક ૨૮ ઉપયોગની ઉત્પત્તિ તથા તેનું ફલ.—

અસ્તિણિ મિગ અસ્સેસા હત્થ ણુરાહા ય ઉત્તરાસાઢા ।

સયજિસકમેણ એણ સૂરાશ્સુ હંતિ મુહરિક્કા ॥ ૩૫ ॥

નિઅવારે નિઅરિક્કે મુહગણિણ જત્તિમં સસીરિક્કં ।

તાવંતિમોવર્તંગો આનંદાઈ સનામફલો ॥ ૩૬ ॥

અશ્વિની, મૃગશિર, અશ્લેષા, હસ્ત, અનુરાધા, ઉત્તરાષાઢા અને શતજિષ્ક, આ નક્ષત્રો અનુક્રમે રવિ આદિ વારોને વિષે મુખ નક્ષત્રો હોય છે, એટલે કે રવિવારે અશ્વિની, સોમવારે મૃગશિર, મંગલવારે અશ્લેષા, બુધવારે હસ્ત, ગુરુવારે અનુરાધા, શુક્રવારે ઉત્તરાષાઢા અને શનિવારે શતજિષ્ક મુખ નક્ષત્ર કહેવાય છે. ૩૫. હવે પોતાને વારે પોતાનું નક્ષત્ર મુખ નક્ષત્રથી ગણવું. ગણતાં જેટલામું ચંદ્ર નક્ષત્ર (પોતાનું નક્ષત્ર) આવે તેટલામો આનંદાદિક ઉપયોગ જાણવો. તે ઉપયોગો પોતાના નામની સદશ ફલ આપનારા છે. ઉદાહરણ—રવિવારે રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો તે અશ્વિનીથી ગણતાં ચોથું આવે છે, તેથી આનંદાદિકનો ચોથો શુજ ઉપયોગ થયો વિગેરે. ૩૬.

આનંદાદિક ૨૦ ઉપયોગનાં નામ.

૧ આનંદ	૮ શ્રીવત્સ	૧૫ બુંપક	૨૨ મુશલ
૨ કાલદંડ	૯ વજ્ર	૧૬ પ્રવાસ	૨૩ ગજ
૩ પ્રાજાપત્ય	૧૦ મુદ્ગર	૧૭ મરણ	૨૪ માતંગ
૪ શુજ	૧૧ ઠગ	૧૮ વ્યાઙ્ગિ	૨૫ ક્ય
૫ સૌમ્ય	૧૨ મિત્ર	૧૯ સિદ્ધિ	૨૬ ક્ષિપ્ર
૬ ધ્વાન્ત	૧૩ મનોહ	૨૦ શૂલ	૨૭ સ્થિર
૭ ધ્વજ	૧૪ કંપ	૨૧ અમૃત	૨૮ વર્ધમાન

હવે વારને આશ્રીને શુજ તિથિઠં કહે છે.—

નવમેગઠમી સૂરે સોમે બીઆ નવમિઆ ।

ત્રોમે જયા ય ઠઠી અ બુહે જદા તિહી સુહા ॥ ૩૭ ॥

ગુરુ પગારસી પુત્રા સુકે નંદા ય તેરસી ।

સણિમિ અઠમી રિત્તા તિહી વારેસુ સોહણા ॥ ૩૮ ॥

રવિવારે નોમ, એકમ અને આઠમ એ તિથિઠં શુજ છે. સોમવારે બીજ અને નોમ શુજ છે. મંગલવારે જયા (૩-૮-૧૩) અને ઠઠ શુજ છે. બુધવારે જદા તિથિ (૨-૭-૧૨) શુજ છે. ૩૭. ગુરુવારે અગીયારશ અને પૂર્ણા (૫-૧૦-૧૫) શુજ છે. શુક્રવારે નંદા (૧-૬-૧૧) અને તેરશ શુજ છે. તથા શનિવારે આઠમ અને રિક્તા તિથિ (૪-૯-૧૪) શુજ છે. ૩૮.

હવે વારને આશ્રીને શુજ નહત્રો કહે છે.—

રેવસ્સિણી ધણિઠા ય પુણ પુસ્સ તિઉત્તરા ।

સૂરે સોમંમિ પુસ્સો અ રોહિણી અણુરાહયા ॥ ૩૯ ॥

ત્રોમે મિગં ચ મૂલં ચ અસ્સેસા રેવર્ષ તહા ।

બુહે મિગસિરં પુસ્સા સેસા સવણ રોહિણી ॥ ૪૦ ॥

જીવે હત્થ સ્સિણી પૂ-ફ વિસાહાહુગ રેવર્ષ ।

સુકે ઝ-ફા ઝ-લા હત્થં સવણાણુ પુણસ્સિણી ॥ ૪૧ ॥

સણિમિ સવણં પૂ-ફા મહા સયજિસા સુહા ।

પુવત્તતિહિસંજોગે વિસેસેણ સુહાવહા ॥ ૪૨ ॥

૧ મુહૂર્ત્ત ચિંતામણિમાં ત્રીજો ધૂન્ન અને ચોથો પ્રાજાપત્ય પટલો આ સાથે ફરક છે.

રવિવારે રેવતી, અશ્વિની, ધનિષ્ઠા, પુનર્વસુ, પુષ્ય કે ત્રણ ઉત્તરા (ઉત્તરાફાલ્ગુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાજાઘપદ) હોય, સોમવારે પુષ્ય, રોહિણી કે અનુરાધા હોય. ૩૯. મંગલવારે મૃગશિર, મૂળ, અશ્લેષા કે રેવતી હોય, બુધવારે મૃગશિર, પુષ્ય, અશ્લેષા, શ્રવણ કે રોહિણી હોય. ૪૦. ગુરુવારે હસ્ત, અશ્વિની, પૂર્વાફાલ્ગુની, વિશાખા ટિક (વિશાખા અને અનુરાધા) કે રેવતી હોય, શુક્રવારે ઉત્તરાફાલ્ગુની, ઉત્તરાષાઢા, હસ્ત, શ્રવણ, અનુરાધા, પુનર્વસુ કે અશ્વિની હોય. ૪૧. તથા શનિવારે શ્રવણ, પૂર્વાફાલ્ગુની, મઘા કે શતજિષ્ક હોય તો તે શુચ્છ છે. તેમાં પણ ઉપર કહેલી શુચ્છ તિથિનો સંયોગ હોય તો વિશેષે કરીને શુચ્છ છે. ૪૨.

અમૃતસિદ્ધિ યોગ—

હૃત્યં મિગ સ્સિણી ચેવાણુરાહા પુસ્સ રેવઈ ।

રોહિણી વારજોગેણામિઅસિદ્ધિકરા કમા ॥ ૪૩ ॥

રવિવારે હસ્ત નક્ષત્ર હોય, સોમવારે મૃગશિર હોય, મંગલવારે અશ્વિની, બુધવારે અનુરાધા, ગુરુવારે પુષ્ય, શુક્રવારે રેવતી અને શનિવારે રોહિણી હોય તો તે અમૃતસિદ્ધિ યોગ થાય છે. તે અત્યંત શુચ્છ છે. ૪૩.

ઉત્પાત, મૃત્યુ, કાળ અને સિદ્ધિ યોગ વિષે.—

વારેસુ કમસો રિસ્કા વિસાદાઃ ચઝ ચઝ ।

ઉપ્પાયમચ્ચુકાણાસ્ક સિદ્ધિજોગાવદા જવે ॥ ૪૪ ॥

રવિ આદિક વારોમાં અનુક્રમે વિશાખા વિગેરે ચાર ચાર નક્ષત્રો મૂકવાં. તેમ કરવાથી અનુક્રમે ઉત્પાત, મૃત્યુ, કાળ અને સિદ્ધિ યોગો થાય છે. તે નીચેના યંત્રથી જાણવું. ૪૪.

	રવિ	સોમ	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
ઉત્પાત	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉત્તરાફાલ્ગુની
મૃત્યુ	અનુરાધા	ઉત્તરાષાઢા	શતજિષ્ક	અશ્વિની	મૃગશિર	અશ્લેષા	હસ્ત
કાળ	જ્યેષ્ઠા	અજિજિત્	પૂર્વાજાઘપદ	જરણી	આર્દ્રા	મઘા	ચિત્રા
સિદ્ધિ	મૂળ	શ્રવણ	ઉત્તરાજાઘ	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાફાલ્ગુની	સ્વાતિ.

યમઘંટ તથા ગ્રહ જન્મનક્ષત્ર.

મ વિ આ મૂ કિ રો હ સૂરાશ્સુ વજ્જણિજ્ઞ જમઘંટા ।

જ ચિ ઉ-સ્વ ધ ઉ-ફા જે રે હ્ય અસુદા જન્મરિસ્કા ય ॥૪૫॥

રવિવારે મઘા, સોમવારે વિશાખા, મંગલવારે આર્દ્રા, બુધવારે મૂળ, ગુરુવારે કૃત્તિકા, શુક્રવારે રોહિણી અને શનિવારે હસ્ત હોય તો યમઘંટ થાય છે. તે અશુચ્છ છે. તથા જરણી, ચિત્રા, ઉત્તરાષાઢા, ધનિષ્ઠા, ઉત્તરાફાલ્ગુની, જ્યેષ્ઠા અને રેવતી એ સાત રવિ આદિક

वारना जन्मनक्षत्र ठे ते पण अशुभ ठे, एतले के रविवारे जरणी नक्षत्र होय तो ते दिवसे शुभ कार्य करवुं नहीं विगेरे. ४५.

कर्क योग—

गुरि सयजिस सणि उत्तरसाढा एया विवज्जाए पायं ।

वारसि एगेगहीणा सूरशसु कक्कजोगु चए ॥ ४६ ॥

गुरुवारे शतजिषक् होय अने शनिवारे उत्तरसाढा होय तो ते प्राये वर्ज्य ठे. तथा बारशथी एक एक तिथि हीन करी रविआदिक वारने विषे होय तो ते कर्क योग आय ठे. ते अशुभ ठे, एतले के रविवारे बारश होय, सोमवारे अगीयारश होय, मंगलवारे दशम होय, एम गणतां ठेवटे शनिवारे ठठ होय तो कर्क योग आय ठे. ते त्याग करवो. ४६.

हवे वारने आश्रीने अशुभ तिथिउं कहे ठे.—

ठठि सत्तमि इगार चउदसी सूरि सोमि सग बार तेरसी ।

मंगले इग इगारसी बुहे वज्जाए इग चउदसी जया ॥ ४७ ॥

ठठि चउत्थि सहजदया गुरु सुक्कि बीथ सह तीइ रित्थि ।

पुन्न सत्तमि सणिमि सब्बा वज्जाए इथ तिही विसेसउं ॥ ४८ ॥

रविवारे ठठ, सातम, अगीयारश अने चौदश अशुभ ठे. सोमवारे सातम, बारश अने तेरश, मंगलवारे एकम अने अगीयारश, बुधवारे एकम, चौदश अने जया (३-८-१३) ए तिथिउं वर्जवा योग्य ठे. ४७. गुरुवारे ठठ, चोथ अने जज्जा (३-७-१२), शुक्रवारे बीज, त्रीज अने रिक्ता (४-ए-१४) तथा शनिवारे पूर्णा (५-१०-१५) अने सातम ए तिथिउं विशेषे करीने सर्वथा वर्ज्य ठे. ४८.

॥ इति योगाः ॥

हवे त्रण प्रकारनुं गंमांत तथा तेनुं फल कहे ठे.—

चरमाश्मतिहिलगगरिक्क मग्गेगअरूदोघकिथि ।

तिडुसत्तंतरि मुत्तुं पुणो पुणो तिविह गंमांतं ॥ ४९ ॥

नठं न लप्पए अत्थं अहिदठो न जीवई ।

जाउं वि मरई पायं पत्थिउं न निअत्तई ॥ ५० ॥

ढेही अने पहेली तिथिने मध्ये (वच्चे), ढेहा अने पहेला छप्पने मध्ये तथा ढेहा अने पहेला नक्षत्रने मध्ये अनुक्रमे एक, अर्ध अने बे घनीनुं गंमांत आवे ठे. त्थारपणी तिथिमां त्रण त्रणने आंतरे, छप्पमां बबेने आंतरे अने नक्षत्रमां सात सातने आंतरे बबे तिथ्यादिकनी वच्चे तेदछाज प्रमाणवालुं गंमांत होय ठे, तेथी दरेकने आश्रीने त्रण

ત્રણ વાર ગંમાંત આવે છે. તે નીચેના યંત્રથી જાણવું. ૪૯. ગંમાંતમાં નાશ પામેલી વસ્તુ ફરી પ્રાપ્ત થતી નથી, સર્પથી રુસાયો હોય તો તે જીવતો નથી, કોઈ બાલકનો જન્મ થયો હોય તો તે પ્રાચે જીવતો નથી તથા પરદેશ ગયો હોય તે પાછો આવતો નથી. ૫૦.

ત્રણ પ્રકારના ગંમાંતનું યંત્ર.—

નામ	વેની વચ્ચે	વેની વચ્ચે	વેની વચ્ચે	ઘમ્ની.
તિથિ ગંમાંત	૧૫-૧	૫-૬	૧૦-૧૧	૧૦-૧૧
દુષ્ટ ગંમાંત	મીન-મેષ	કર્ક-સિંહ	વૃશ્ચિક-ધન	૧૦-૧૧
નક્ષત્ર ગંમાંત	રેવતી-અશ્વિની	અશ્લેષા-મઘા	જ્યેષ્ઠા-મૂળ	૧૦-૧૧

વજ્રપાત યોગ—

બીજાણુરાહ તીજા તિગુત્તરા પંચમીઃ મહરિક્કં ।

રોહિણિ ઠઠી કરમૂલ સત્તમી વજ્રપાત યં ॥ ૫૧ ॥

બીજને દિવસે અનુરાધા હોય, ત્રીજને દિવસે ત્રણ ઉત્તરા (ઉત્તરાપાઢા, ઉત્તરાફાલગુની અને ઉત્તરાજાઢપદ) માંથી કોઈ એક હોય, પાંચમને દિવસે મઘા નક્ષત્ર હોય, ઠઠને દિવસે રોહિણી હોય તથા સાતમે હસ્ત કે મૂળ હોય તો વજ્રપાત યોગ થાય છે. તે યોગ અશુભ છે. ૫૧.

હવે મૃતક અવસ્થાવાળાં નક્ષત્રોને કહે છે.—

મૂલદસાઢચિત્તા અસેસસયજિસય કિત્તિરેવઢયા ।

નંદાઢ જઢાઢ જઢવયા ફગ્ગુણી દો દો ॥ ૫૨ ॥

વિજયાઢ મિગ સવણા પુસ્સસિણિ જરણિ જિઢ રિત્તાઢ ।

આસાઢધુગ વિસાઢા અણુરાહ પુણવસુ મહા ય ॥ ૫૩ ॥

પુન્નાઢકરધણિઠા રોહિણિ ઢઅ મયગવત્થરિકાઢ ।

નંદિપઢઠાપમુઢે સુહકજો વજ્રાઢ મઢમં ॥ ૫૪ ॥

નંદા તિથિએ મૂળ, આર્દ્રા, સ્વાતિ, ચિત્રા, અશ્લેષા, શતજિષ્ઠ, કૃત્તિકા કે રેવતી હોય, જઢા તિથિએ વે જાઢપદ (પૂર્વા તથા ઉત્તરા) અને વે ફાલગુની (પૂર્વા તથા ઉત્તરા) હોય. ૫૨. વિજયા (જયા) તિથિએ મૃગશિર, શ્રવણ, પુષ્ય, અશ્વિની, જરણી કે જ્યેષ્ઠા હોય, રિક્તા તિથિએ વે આષાઢા (પૂર્વા તથા ઉત્તરા), વિશાખા, અનુરાધા, પુનર્વસુ કે મઘા હોય. ૫૩. અને પૂર્ણા તિથિએ હસ્ત, ધનિષ્ઠા કે રોહિણી હોય તો આ સર્વ

૧ નારચંદ્રમાં ચોધને રોહિણી વજ્રપાત કહેલ છે. ૨ પુલ્લ હિતિ પ્રત્યંતરે.

મૃતક અવસ્થાવાળાં નક્ષત્રો કહેવાય છે, માટે તેમાં મતિમાન પુરુષે દીક્ષા, નંદી, પ્રતિષ્ઠા વિગેરે શુદ્ધ કાર્ય વર્જવા યોગ્ય છે. ૫૪.

નક્ષત્રોની તીક્ષ્ણ હ્રાસ વિગેરે સંજ્ઞા તથા તેનું ફલ કહે છે.—

જિઠ્ઠાઽસેસ મૂલં ચ તિસ્કા રિસ્કા વિશ્વાહિત્ર્યા ।

મિઝાણિ મિગ ચિત્તા ય રેવર્ષે અણુરાહ્યા ॥ ૫૫ ॥

પુસ્તો અ અસ્સિણી હૃત્થં અજિર્ષે લહુઆ ઇમે ।

હ્રગાણિ પંચ રિસ્કાણિ તિપુવા ઞરણી મહા ॥ ૫૬ ॥

ચરા પુણ્વસૂ સાર્ષે સવણાઽતિત્ર્યં તદ્વા ।

ધ્રુવાણિ પુણ ચત્તારિ હત્તરાણિ અ રોહિણી ॥ ૫૭ ॥

વિસાહા કિત્તિઆ ચેવ દો અ મિસ્સા વિશ્વાહિત્ર્યા ।

તિસ્કે તિગિઠ્ઠં કારિજ્ઞા મિઝ ગહ્ણધારણે ॥ ૫૮ ॥

લહૂ ચરે સુહારંજો હ્રગરિસ્કે તવં ચરે ।

ધ્રુવે પુરપવેસાર્ષે મિસ્સે સંધિકિઞ્ચં કરે ॥ ૫૯ ॥

જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, અશ્લેષા અને મૂલ એટલાં નક્ષત્રો તીક્ષ્ણ કહ્યાં છે. મૃગશિર, ચિત્રા, રેવતી અને અનુરાધા એટલાં મૃદુ કહ્યાં છે. ૫૫. પુષ્ય, અશ્વિની, હસ્ત અને અજિજિત્ર આ નક્ષત્રો લઘુ છે. ત્રણ પૂર્વા (પૂર્વાફાલ્ગુની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાજાઙ્ગપદ), ઞરણી અને મધા એ પાંચ નક્ષત્રો હ્રાસ છે. ૫૬. પુનર્વસુ, સ્વાતિ અને શ્રવણાદિ ત્રણ (શ્રવણ, ધનિષ્ઠા અને શતજિષ્ક) એ ચર છે. ત્રણ હત્તરા (હત્તરાફાલ્ગુની, હત્તરાષાઢા અને હત્તરાજાઙ્ગપદ) અને રોહિણી એ ચાર ધ્રુવ છે. ૫૭. વિશાખા અને કૃત્તિકા એ બે મિશ્ર કહ્યાં છે. તેમાં તીક્ષ્ણ નક્ષત્રોમાં ઔષધ શરુ કરવું સારું છે. વસ્તુનું ગ્રહણ તથા ધારણ મૃદુ નક્ષત્રમાં કરાય છે. ૫૮. લઘુ નક્ષત્રમાં શુદ્ધ કાર્યનો આરંભ કરવો. હ્રાસ નક્ષત્રમાં તપ કરવો. ધ્રુવ નક્ષત્રમાં નગરપ્રવેશાદિક કરવા. તથા મિશ્ર નક્ષત્રમાં સંધિનું કાર્ય કરવું. ૫૯.

પ્રસ્થાન કરવા વિષે—

દસથણુ હવરિં સયપંચ મઙ્ગિ પત્થાણિ જાવ દિણ તિચ્ઝ ।

આયવં લગ્ગતિહીલ્લણરિસ્કસસીલ્લં ધિત્તું ॥ ૬૦ ॥

હ્રાસ, તિથિ, ક્રાણ, નક્ષત્ર અને ચંદ્રનું બલ ગ્રહણ કરીને દશ ધનુષથી હવર અને પાંચસો ધનુષની અંદર પ્રસ્થાન સ્થાપવું. તે પ્રસ્થાન ત્રણ ચાર દિવસ સુધી રહી શકે છે. ૬૦.

પ્રયાણમાં શુદ્ધ લગ્નાદિકનું ફલ કહે છે.—

પહિ કુસલુ લગિ તિહિ કલ્જા સિદ્ધિ લાજં મુદૂત્તરં હોઈ ।

રિસ્કેણં આરોગ્યં ચંદેણં સુરક્ક સંપત્તી ॥ ૬૧ ॥

સમ્ર સારં હોય તો માર્ગમાં કુશલતા રહે છે, તિથિ સારી હોય તો કાર્યની સિદ્ધિ આવે છે, મુદૂત્તરં સારં હોય તો લાજ આવે છે, નહત્ર સારં હોય તો શરીરે આરોગ્યતા રહે છે અને ચંદ્ર સારો હોય તો સુખ સંપત્તિ મળે છે. ૬૧.

પ્રયાણમાં શુદ્ધ તિથિ તથા તેનું ફલ કહે છે.—

પાન્નિવણ પન્નિવત્તી નત્થિ વિવત્તી જાણંતિ બીઆણ ।

તદ્દશ્યાઈ અત્થસિદ્ધી વિજયંગી પંચમી જાણિઆ ॥ ૬૨ ॥

સત્તમિઆ બહુલગુણા મગ્ગા નિક્કંટયા દસમિઆણ ।

આરુગ્ગિઆ ઇમારસિ તેરસિ રિઝણો નિવિઝિણઈ ॥ ૬૩ ॥

પરુવાને દિવસે પ્રયાણ કરવાથી માર્ગમાં પ્રતિપત્તિ આવે, બીજને દિવસે પ્રયાણ કરવાથી વિપદાઈ ન આવે, ત્રીજે પ્રયાણ કરવાથી અર્થની સિદ્ધિ આવે છે, પાંચમે વિજય આવે છે. ૬૨. પ્રયાણમાં સાતમ બહુ ગુણવાળી કહી છે, દશમે પ્રયાણ કરવાથી માર્ગ નિષ્કંટક (શત્રુ રહિત) આવે છે, અગીયારશે પ્રયાણ કરવાથી આરોગ્યતા રહે છે તથા તેરશે પ્રયાણ કરવાથી શત્રુને જીતે છે. ૬૩.

પ્રયાણમાં વર્ચ્ય તિથિ.—

ચાઝદસિં પન્નરસિં વઝ્ઝિજ્ઞા અઠમિં ચ નવમિં ચ ।

ઠઠિં ચઝત્થિં બારસિં ચ હુન્હં પિ પરકાણં ॥ ૬૪ ॥

બન્ને પક્ષવાદીયાંની ચૌદશ, પૂનમ (અમાસ), આઠમ, નોમ, ઠઠ, ચોથ અને બારશ પટલી તિથિઈ પ્રયાણમાં વર્ચ્ય છે. ૬૪.

તિથિ અને નહત્રને યોગે પ્રયાણમાં શુદ્ધ વાર કહે છે.—

દસમિ પંચમિ તેરસિ બીઅગો ત્રિગુસુઝં ગમણેઽતિસુહાવહો ।

ગુરુ પુણવસુ પુસ્સ વિસેસઝં સયજિસા અણુરાહ બુદ્ધે તદ્દા ॥ ૬૫ ॥

શુક્રવારે દશમ, પાંચમ, તેરશ કે બીજ હોય તો તે દિવસ પ્રયાણમાં અતિ સુખાવહ છે. ગુરુવારે પુનર્વસુ કે પુષ્ય નહત્ર હોય તો તે પ્રયાણમાં વિશેષ સુખાવહ છે. તથા બુધવારે શતત્રિષકુ કે અનુરાધા હોય તો તે પણ સુખાવહ છે. ૬૫.

પ્રયાણમાં સામાન્ય શુદ્ધ દિવસ કહે છે.—

સવ્વદિસિ સવ્વકાલં સિદ્ધિનિમિત્તં વિહારસમયંમિ ।

પુસ્સસિણિ મિગ દત્થા રેવઢ સવણા ગદ્દેયવા ॥ ૬૬ ॥

सर्व दिशामां सर्व काले सिद्धिने निमित्ते विहार (प्रयाण) समये पुण्य, अश्विनी, मृगशिर, हस्त, रेवती के श्रवण एटलां नक्षत्र ग्रहण करवां. ६६.

हवे प्रयाणमां अशुज दिवसो कहे ठे.—

वज्रो वारतिथं कूरं पवित्राय चउदसी ।

नवमठमी इमाहिं तु बुहो वि न सुहो गमे ॥ ६७ ॥

प्रयाणमां रवि, मंगल अने शनि ए त्रणे कूर वारने तजवा, तथा बुधवारने दिवसे जो परवो, चौदश, नोम के आठम होय तो ते बुधवार पण गमनमां शुजकारक नथी. ६७.

हवे प्रयाणमां शुज, मध्यम अने अशुज नक्षत्रो गणावे ठे.—

पुस्सस्सिणिमिगसिररेवइथं हत्था पुणवसू चेव ।

अणुराहजिष्ठमूलं नव नखत्ता गमणसिद्धा ॥ ६८ ॥

रोहिणी तिन्नि उ पुवा सवणधणिठा य सयजिसा चेव ।

चित्ता साई एए नव नखत्ता गमणि मज्जा ॥ ६९ ॥

कित्तिअजरणिविसाहा अस्सेसमहउत्तरातिथं अहा ।

एए नव नखत्ता गमणे अइदारुणा जणिया ॥ ७० ॥

पुण्य, अश्विनी, मृगशिर, रेवती, हस्त, पुनर्वसु, अनुराधा, ज्येष्ठा अने मूल, ए नव नक्षत्रो गमनमां सिद्धिदायक ठे. ६८. रोहिणी, त्रण पूर्वा (पूर्वाफाट्गुनी, पूर्वाषाढा, पूर्वाजात्रपद), श्रवण, धनिष्ठा, शतजिषक्, चित्रा अने स्वाति, ए नव नक्षत्रो गमनमां मध्यम ठे. ६९. कृत्तिका, जरणी, विशाखा, अश्लेषा, मघा, त्रण उत्तरा (उत्तराफाट्गुनी, उत्तराषाढा, उत्तराजात्रपद) अने आर्द्रा, ए नव नक्षत्रो गमनमां अत्यंत दारुण कइयां ठे. ७०.

प्रयाणमां नक्षत्रने आश्रीने अशुज समय—

धुवेहि मिस्सेहि पजायकाले, उग्गेहि मप्रन्हि लहू परन्हे ।

मिळ पउसे निसिमझि तिस्के, चरे निसंते न सुहो विहारो ॥७१॥

ध्रुव अने मिश्र नक्षत्रोमां प्रजातकाले, उग्र नक्षत्रमां मध्याह्नकाले, खधु नक्षत्रमां अपराह्नकाले, मृदु नक्षत्रमां प्रदोषकाले, तीक्ष्ण नक्षत्रमां मध्यरात्रिए अने चर नक्षत्रमां रात्रिने अंते (परोडीए) विहार (प्रयाण) करवो ते शुज नथी. ७१.

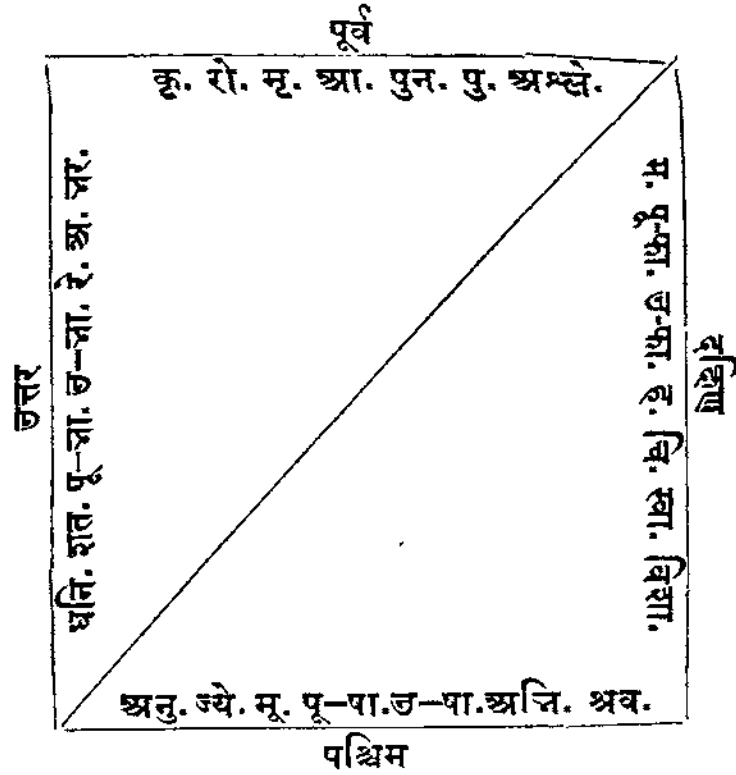
हवे परिघनुं स्वरूप तथा तेनो उल्लंघननो निषेध कहे ठे.—

पुवाइसु सग सग कित्तिआइं दिसि रिख सदिसि हुंति सुहा ।

घरदिसि मज्जा वायगि परिहरेहा न लंघिज्जा ॥ ७२ ॥

પૂર્વાદિક ચાર દિશાઈમાં અનુક્રમે કૃત્તિકાથી આરંજીને સાત સાત નક્ષત્રો મૂકવાં તે દિશાનાં નક્ષત્રો કહેવાય છે. હવે પ્રયાણમાં સ્વદિશિનું નક્ષત્ર શુચકારક છે. પૂર્વ દિશાનાં નક્ષત્રોમાં ઉત્તરમાં ગમન કરવું, તથા ઉત્તર દિશાનાં નક્ષત્રોમાં પૂર્વમાં ગમન કરવું એ ઘરદિશિ કહેવાય છે. તેમજ દક્ષિણ દિશાનાં નક્ષત્રોમાં પશ્ચિમ તરફ ગમન કરવું અને પશ્ચિમ દિશાનાં નક્ષત્રોમાં દક્ષિણ તરફ ગમન કરવું તે પણ ઘરદિશિ કહેવાય છે. તે ઘરદિશિનાં નક્ષત્રોમાં ગમન કરવું તે મધ્યમ છે. વાયુ સ્વૂણાથી આરંજીને અગ્નિ સ્વૂણા સુધી આમી પરિઘની રેખા છે તે પરિઘ રેખાનું ઇલ્લંઘન કરવું નહીં. ૭૨.

પરિઘ યંત્ર—

હવે દિક્શૂલ તથા વિદિક્શૂલ કહે છે.—

સૂલં પુર્વિં સળી સોમો દાહિણાં દિસા ગુરુ ।
 પશ્ચિમાશ રવી સુક્ષ્મો ઉત્તરાં કુજો બુહો ॥ ૭૩ ॥
 ર્દિસાણે અ બુહો મંદો અગ્નીર્દિ અ ગુરુ રવી ।
 નેરશ્ણ સસી સુક્ષ્મો ચૂમો વાણ વિવજ્ઞાણ ॥ ૭૪ ॥

शनिવારે અને સોમવારે પૂર્વ દિશામાં શૂલ હોય છે, ગુરુવારે દક્ષિણમાં શૂલ હોય છે, રવિ અને શુક્રવારે પશ્ચિમ દિશામાં, મંગલ અને બુધે ઉત્તર દિશામાં શૂલ હોય છે. ૭૩. બુધવારે અને શનિવારે ઈશાન ધ્રુવમાં શૂલ હોય છે, ગુરુવારે અને રવિવારે અગ્નિ ધ્રુવમાં શૂલ હોય છે, સોમ અને શુક્રવારે નૈર્ઋત્ય ધ્રુવમાં તથા મંગલવારે વાયવ્ય ધ્રુવમાં શૂલ હોય છે. તે બન્ને શૂલ વર્જવા યોગ્ય છે, એટલે કે જે દિશામાં અથવા વિદિશામાં શૂલ હોય તે દિશા અથવા વિદિશામાં પ્રયાણ કરવું નહીં. ૭૪.

કારણે દિક્શૂલમાં અથવા વિદિક્શૂલમાં જવું પડે તો નીચેના પદાર્થોનું તિલક કરીને જવાથી શૂલનો દોષ નથી. તે કહે છે.—

ચંદણં દહિ મટ્ટી અ તિલ્લં પિષ્ઠં તદ્વા પુણો ।

તિલ્લં ચંદ્રં ચ ચંદિજ્ઞા સૂરાર્ધ સૂલમુત્તરો ॥ ૭૫ ॥

રવિવારે ચંદન, સોમવારે દહીં, મંગલવારે માટી, બુધવારે તેલ, ગુરુવારે પિષ્ઠ (આદો), શુક્રવારે તેલ અને શનિવારે ધ્રુવનું તિલક કરીને પ્રયાણ કરવું. તેમ કરવાથી શૂલ ઉત્તમ (શુભ) થાય છે. અર્થાત્ શૂલનો દોષ લાગતો નથી. ૭૫.

હવે દિશાને આશ્રીને નક્ષત્રશૂલ કહે છે.—

ઉદયદિસિ જસૂલં દો અસાદા ય જિઠા, ધણિસવણવિસાદા પૂર્વજદા જમાણા
અહ વરુણદિસાણ રોહિણીપુસ્તમૂલં, સુરગિરિ દિસિહત્યોફગુણીદોવિસાદા

બે અષાઢા (પૂર્વાષાઢા અને ઉત્તરાષાઢા) તથા જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર હોય તો પૂર્વ દિશામાં નક્ષત્રશૂલ થાય છે. ધનિષ્ઠા, શ્રવણ, વિશાખા અને પૂર્વાષાઢાપદ નક્ષત્ર હોય તો દક્ષિણ દિશામાં નક્ષત્રશૂલ થાય છે. રોહિણી, પુષ્ય અને મૂલ નક્ષત્ર હોય તો પશ્ચિમ દિશામાં નક્ષત્રશૂલ હોય છે, તથા હસ્ત, બે પાદગુની (પૂર્વાપાદગુની, ઉત્તરાપાદગુની) અને વિશાખા હોય તો ઉત્તર દિશામાં નક્ષત્રશૂલ હોય છે. આ નક્ષત્રશૂલ પણ પ્રયાણમાં શુભ નથી. ૭૬.

હવે વત્સ કહે છે.—

મીનાશ્તિસંકંતી પશ્ચિમાશ્વિ ઉગ્ગઙ્ગા વહ્નો ગમે પવેસે વિ ન સુહો પિષ્ઠિ સંમુહો

મીન વિગેરે ત્રણ સંક્રાંતિમાં પશ્ચિમાદિક દિશામાં વત્સ જાય છે, એટલે કે મીન, મેષ અને વૃષ સંક્રાંતિમાં પશ્ચિમ દિશાએ જાય છે, મિથુન, કર્ક અને સિંહ સંક્રાંતિ હોય ત્યારે ઉત્તરમાં જાય છે, કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક સંક્રાંતિ હોય ત્યારે પૂર્વમાં જાય છે, તથા ધન, મકર અને કુંભ સંક્રાંતિ હોય ત્યારે વત્સ દક્ષિણમાં જાય છે. તે વત્સ પ્રયાણસમયે તથા પ્રવેશસમયે પણ સન્મુખ કે પઢવાને હોય તો તે સારો નથી, અર્થાત્ વામ (માલે) તથા દક્ષિણ (જમણે) જાય હોય તો તે સારો છે. ૭૭.

હવે યોગિની (જોગણી) કહે છે.—

શ્ગનવગાશ્કમા તિહિ પુવુત્તરઅગ્નિનેરદાહિણે ।

પશ્ચિમવાઈસાણો જોઈણિ સા વામપિઠિ સુહા ॥ ૭૮ ॥

એકમ અને નોમ વિગેરે તિથિના ક્રમે કરીને પૂર્વ, ઉત્તર, અગ્નિ, નૈર્ઋત્ય, દક્ષિણ, પશ્ચિમ, વાયવ્ય અને ઈશાનમાં યોગિની હોય છે. તે પ્રયાણસમયે વામ જાગે અથવા પઠવાને હોય તો શુદ્ધ છે. ૭૮.

યોગિની ચંત્ર.—

દિશા	પૂર્વ	ઉત્તર	અગ્નિ	નૈર્ઋત્ય	દક્ષિણ	પશ્ચિમ	વાયવ્ય	ઈશાન
તિથિ	૧-૯	૨-૧૦	૩-૧૧	૪-૧૨	૫-૧૩	૬-૧૪	૭-૧૫	૮-૨૦ (અમાસ)

હવે તત્કાલની યોગિની કહે છે.—

દિણદિસિ ધુરિ ચઝઘડિયા પરઝં પુવુત્તદિસિહિ કમસો ।

તત્કાલજોઈણી સા વજ્જેયઘા પયત્તેણ ॥ ૭૯ ॥

જે દિશાએ જે દિવસે યોગિની હોય તે દિવસે તે દિશાએ પહેલી ચાર ઘની તત્કાલ યોગિની રહે છે. ત્યારપછી પૂર્વની ગાથામાં કહેલી દિશાના અનુક્રમે દરેક દરેક દિશાએ ચાર ચાર ઘની ફરતી ફરે છે. તે તત્કાલ યોગિની પ્રયત્ને કરીને ઇંદલે અવશ્ય ઘર્જવા યોગ્ય છે. ૭૯.

રાહુવિચાર.—

ઉદયત્થમણા ચઝ ચઝ ઘડિયાઈ રાહુ પુવ્વદિસિ તત્તો ।

સિઝ્ઝીણ દિસિ ઝઠ્ઠિં ગઝં સુહો પુઠ્ઠિદાહિણઝં ॥ ૮૦ ॥

દરરોજ સૂર્યના ઉદયસમયે અને અસ્તસમયે રાહુ પહેલી ચાર ચાર ઘની પૂર્વ દિશામાં હોય છે. ત્યારપછી સિઝ્ઝિને માટે ઝઠ્ઠી ઝઠ્ઠી દિશાએ ચાર ચાર ઘની રહે છે, ઇંદલે કે સૂર્યોદયથી પહેલી ચાર ઘની સુધી પૂર્વમાં, બીજી ચાર ઘની વાયવ્યમાં, ત્રીજી ચાર ઘની દક્ષિણમાં, ચોથી ચાર ઘની ઈશાનમાં, પાંચમી ચાર ઘની પશ્ચિમમાં, ઝઠ્ઠી ચાર ઘની અગ્નિ ખૂણામાં, સાતમી ચાર ઘની ઉત્તરમાં અને આઠમી ચાર ઘની નૈર્ઋત્યમાં. ત્યારપછી પાઠી ઝઠ્ઠી દિશાએ ઇંદલે પૂર્વમાં અસ્તસમયે આવે છે. આ રાહુ પ્રયાણસમયે પઠવાને તથા દક્ષિણ (જમણી) બાજુએ રહ્યો હોય તો તે સારો છે. ૮૦.

શિવવિચાર.—

ચિત્તુત્તરિગહુમાસા દિસિ વિદિસિ વિસિઠિ સિવુ તઝં ઉદયા ।

સિઠિ અઢાઈ પણિ ઘડિ દિસિ વિદિસિં પુઠ્ઠિમુઠિ સુહો ॥ ૮૧ ॥

૧ ચૈત્ર માસથી ઉત્તર દિશાને આરંજીને સંહારવને (ઉત્ક્રમવને) દિશામાં એક વિદિશિમાં બે માસ એ પ્રમાણે સૂર્યોદયસમયે હોય છે, એટલે કે ચૈત્રમાં ઉત્તર, વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠમાં વાયવ્ય યુગ્મે, અષાઢ માસમાં પશ્ચિમ દિશાએ, શ્રાવણ જાઝપદમાં નૈર્ઋત્ય યુગ્મે, આશ્વિન માસમાં દક્ષિણ દિશાએ સૂર્યોદયસમયે હોય છે. જે માસમાં જે દિશા વિદિશામાં કહેલ છે ત્યાંથી આવે દિશામાં ક્રમે કરી દિશામાં અઢી ઘંટી અને વિદિશામાં પાંચ ઘંટી એ પ્રમાણે ફરે છે. તાત્પર્ય એ છે કે માસમાં સૂર્યોદયસમયે પ્રથમ અઢી ઘંટી ઉત્તરમાં, પછી પાંચ ઘંટી ઈશાનમાં, પછી ઘંટી પૂર્વમાં इत्यादि ક્રમે ફરે છે. વૈશાખ તથા જ્યેષ્ઠ માસમાં પ્રથમ પાંચ ઘંટી વાયવ્ય પછી અઢી ઘંટી ઉત્તરમાં એ ક્રમથી સદા ફરે છે. આ શિવ પ્રયાણસમયે પાઠલ જમણો હોય તે શુચકારક છે. ૮૧. શિવચંત્ર આ પ્રમાણે—

વાયવ્ય વૈશાક જ્યેષ્ઠ ઘંટી ૫	ઉત્તર ચૈત્ર ઘંટી ૨૥	ઈશાન માઘ ફાલગુન ઘંટી ૫
પશ્ચિમ અષાઢ ઘંટી ૨૥	શિવચક્ર	પૂર્વ પોષ ઘંટી ૨૥
શ્રાવણ જાઝપદ ઘંટી ૫ નૈર્ઋત્ય	આશ્વિન ઘંટી ૨૥ દક્ષિણ	અગ્નિ કાર્તિક માર્ગશીર્ષ ઘંટી ૫

રવિવિચાર.—

રવિ રત્તિઅંતપહરાઈ પુવાઇસુ હુન્નિ હુન્નિ પહર કમા ।

દાહિણપુઠિ વિહારે વામો પુઠિ પવેસિ સુહો ॥ ૮૨ ॥

ત્રિના ઢેહા પહોરથી બંબે પહોર સુધી રવિ પૂર્વાદિક ચાર દિશાઈમાં હોય છે, કે રાત્રિનો ઢેહો તથા દિવસનો પહેલો એ બે પહોર સુધી રવિ પૂર્વમાં હોય છે. ત્રીજો તથા ત્રીજો પ્રહર દક્ષિણમાં, ચોથો તથા પાંચમો પ્રહર પશ્ચિમમાં, ઊછો તથા છો પ્રહર ઉત્તરમાં, પછી આઠમો પ્રહર રાત્રિના અંતનો હોવાથી પૂર્વમાં આવે છે. આ પ્રયાણમાં દક્ષિણ (જમણો) તથા પાઠલ સારો છે, અને પ્રવેશમાં કાબો તથા ઠાસારો છે. ૮૨.

ચંદ્રવિચાર.—

ઉદયવસા અહવા દિસિદારજવસર્ત હવે સસીઉદર્ત ।

સો અજિમુહો પહાણો ગમણે અમિઆઈ વરસંતો ॥ ૮૩ ॥

ઉદયના વશથી અથવા દિશિ દારના નક્ષત્રના વશથી (સવા બે દિવસે જે ચંદ્ર જૂદી જૂદી રાશિમાં જાય છે તે) ચંદ્રનો ઉદય કહેવાય છે. અમૃતને વરસાવતો તે ચંદ્ર યાણમાં સન્મુખ હોય તો તે પ્રધાન (સારો) છે. ૮૩.

શુક્રવિચાર.—

જહિં ઝગ્ગઈ જહિં દિસિ જમઈ જહિં ચ દારજિઠાઈ ।

તિહું પરિસંમુહ સુક પુણ ઉદર્ત જિ શ્કુ ગણઈ ॥ ૮૪ ॥

શુક્ર જે દિશામાં ઝગે છે, જે દિશામાં જમે છે અને જે દારની સન્મુખ રહે છે તે ત્રણે કારે શુક્ર સન્મુખ કહેવાય છે, પરંતુ એક ઉદયને આશ્રીનેજ ગણાય છે. અર્થાત્ ઉદ-
ને આશ્રીને શુક્રની સન્મુખતા પ્રયાણસમયે વર્જવી. ૮૪.

પાશ તથા કાલ વિષે.—

સિયપડિવયાઝ પુવાઈસુ પાસુ દસદિસિહિં કાલુ તયજિમુહો ।

કુઝ્ઝા વિહારિ વામો પાસો કાલો ઝ દાહિણર્ત ॥ ૮૫ ॥

શુકલપક્ષના પરવાથી આરંજીને અનુક્રમે પૂર્વાદિક દશ દિશામાં પાશ હોય છે, ટલે કે સુદિ પરવાઈ પૂર્વમાં, ત્રીજે અગ્નિમાં, ત્રીજે દક્ષિણમાં એ રીતે ગણતાં આઠમે જ્ઞાનમાં, નોમે ઊર્ધ્વ દિશામાં અને દશમે અધો દિશામાં, પઠી અગ્નીયારશે પૂર્વમાં, એમ રીતે ગણતાં વદ પાંચમે અધો દિશામાં પાશ આવે, અને ત્રીજી વાર વદ ટલે પૂર્વમાં એ રીતે ગણતાં વદ અમાવાસ્યાઈ અધો દિશામાં આવે. જે દિશાઈ પાશ હોય તેની સન્મુ-
ની દિશાઈજ કાલ હોય છે. પ્રયાણસમયે પાશને વામ (કાલો) કરવો અને કાલને દક્ષિણ (જમણો) કરવો. ૮૫.

હંસ (નામી) વિચાર.—

પુત્રનાડિદિસાપાયં અગ્ગે કિચ્છા સયા વિઝ્ઝ ।

પવેસં ગમણં કુઝ્ઝા કુણંતો સાસસંગહં ॥ ૮૬ ॥

પૂર્ણ નામીની દિશાના પગને આગલ કરીને ટલે નસકોરાની જે બાજુમાં શ્વાસ પરિ-
ર્ણ વહેતો હોય તે બાજુના પગને આગલ કરીને વિદ્યાન્ પુરુષે શ્વાસને રંધીને સદા
વેશ અને ગમન કરવું. ૮૬.

॥ ઇતિ પ્રસ્થાનમ્ ॥

हवे चैत्य संबंधी मुहूर्तों कहे ठे.—

चेइअसुअं ध्रुवमिउकरपुस्स धणिठसयजिसासाई ।

पुस्सतिउत्तर-रे-रो-करमिगसवणे सिद्धनिवेशो ॥ ८९ ॥

चैत्यनुं खात ध्रुव, मृदु, हस्त, पुष्य, धनिष्ठा, शतजिषक् अने स्वाति नक्षत्रमां करवुं, तथा पुष्य, त्रण उत्तरा (उत्तराफाट्गुनी, उत्तराषाढा, उत्तराज्ञापद), रेवती, रोहिणी, हस्त, मृगशिर अने श्रवण एटलां नक्षत्रोमां शिलास्थापन करवुं. ८९.

सतजिसपुस्सधणिठा मिगसिरध्रुवमिउ अएहिं सुह्वारे ।

ससि गुरुसिए उइए गिहे पवेसिज्जा पडिमाउ ॥ ९० ॥

शतजिषक्, पुष्य, धनिष्ठा, मृगशिर, ध्रुव अने मृदु, ए नक्षत्रोमां शुभ वारे तथा चंद्र गुरु अने शुक्रनो उदय होय त्यारे प्रतिमाने घरमां प्रवेश कराववो. ९०.

तिपुवमूलजरणी विसाहा, सेसा महा कित्ति अहोमुहाइं ।

रेवस्सिणी हत्थपुणाणुचित्ता, जिठामिगं साइ तिरिछगा य ॥ ९१ ॥

तिउत्तरदासवणत्तिअं च उहंमुहो रोहिणिपुस्सजुत्ता ।

जूमिहराई गमणागमाई धयावरोवाइ कमेण कुज्जा ॥ ९० ॥

त्रण पूर्वा (पूर्वाफाट्गुनी, पूर्वाषाढा, पूर्वाज्ञापद), मूल, जरणी, विशाखा, अश्लेषा, मघा अने कृत्तिका, आटलां नक्षत्रो अधोमुख कहेवाय ठे. रेवती, अश्विनी, हस्त, पुनर्वसु, अनुराधा, चित्रा, ज्येष्ठा, मृगशिर अने स्वाति, एटलां नक्षत्रो तिरिछां कहेवाय ठे. ९१. त्रण उत्तरा (उत्तराफाट्गुनी, उत्तराषाढा, उत्तराज्ञापद), आर्द्रा, श्रवणत्रिक (श्रवण, धनिष्ठा, शतजिषा), रोहिणी अने पुष्य, एटलां नक्षत्रो ऊर्ध्वमुख कहेवाय ठे. तमां जूमिगृह (जौयरा) विगेरे अधोमुख नक्षत्रमां करवा लायक ठे, गमन आगमन विगेरे तिरिछा नक्षत्रमां करवालायक ठे अने ध्वजरोपण विगेरे कार्यो ऊर्ध्वमुख नक्षत्रोमां करवा लायक ठे. ९०.

॥ इति चैत्यनिवेशः ॥

हवे प्रतिमानुं नाम पारुती वखते शुं शुं जोवानुं ठे ? ते कहे ठे.—

ठठठमत्तं तह रिखजोणी, वग्गठ नामीगयरिखजावं ।

विसोवगा देवगणाइ एवं, सवं गणिज्जा पडिमाजिहाणे ॥ ९१ ॥

षष्ठाष्टक, नक्षत्रयोनि, वर्गाष्टक, नामीगत नक्षत्रजाव, विंशोपक अने देवगणादिक, ए सर्वे प्रतिमानां नाम पारुवामां जोवानां ठे. ९१.

भा० १०

પ્રથમ પદાષ્ટક કહે છે.—

વિસમા અઠમે પીઈ સમાઠ અઠમે રિઝ ।

સત્તુઠઠઠમં નામરાસિહિં પરિવજ્ઞા ॥ ૬૨ ॥

વીઘવારસંમિ વજ્ઞે નવપંચમગં તદ્વા ।

સેસેસુ પીઈ નિદિઠા જશ ડુચ્ચાગહમુત્તમા ॥ ૬૩ ॥

વિષમ રાશિ ૧-૩-૫-૭-૯-૧૧ થી આઠમી રાશિના સ્વામીઁને પ્રીતિ હોય છે. સમ રાશિ ૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૨ થી આઠમી રાશિને શત્રુજાવ છે. તે શત્રુજાવ જગ-વંતની રાશિથી પ્રતિમા કારાપકની નામરાશિ સુધી ગણીને વર્જવો. ૬૨. વીજી અને વારમી રાશિના તથા નવમી અને પાંચમી રાશિઁના સ્વામીને પરસ્પર પ્રીતિ ન હોય તો તે પણ અવશ્ય વર્જવી. શેષ રાશિમાં પ્રીતિ કહેલી છે. ૬૩.

હવે નક્ષત્રયોનિ વેર કહે છે.—

આંસગૈયમેસૈસૈપ્પા સૈપ્પાસૈવિઠાલમેસૈમજ્ઞારા ।

આંસુડુંગર્ગવીમૈહિસી વર્ઘો મહિસી પુણો વર્ઘો ॥ ૬૪ ॥

મિર્ગમિર્ગકુર્કૈર વૌનર નૌલડુંગ વૌનરો હૈરિતુરં ગો ।

હૈરિપસુંકુર્જર ણ રિસ્કાણ કમેણ જોણીઁ ॥ ૬૫ ॥

અશ્વિની વિગેરે નક્ષત્રોની અનુક્રમે આ પ્રમાણે યોનિઁ છે.—અશ્વિનીની યોનિ અશ્વ છે, જરણીની યોનિ હાથી છે, કૃત્તિકાની મેષ, રોહિણીની સર્પ, મૃગશિરની પણ સર્પ, આર્દ્રાની શ્વાન, પુનર્વસુની બિલાંઓ, પુષ્યની મેષ, અશ્લેષાની બિલાંઓ, મઘાની ઁંદર, પૂર્વાષાઢગુનીની ઁંદર, ઉત્તરાષાઢગુનીની ગાય, હસ્તની જેંશે, ચિત્રાની વૌઘ, સ્વાતિની જેંશે, વિશાખાની વૌઘ, અનુરાધાની મૃંગ, જ્યેષ્ઠાની મૃંગ. ૬૪. મૂલની કૂતરો, પૂર્વાષાઢાની વૌનર, ઉત્તરાષાઢાની નોઢીયો, અજિજિતની નોઢીયો, શ્રવણની વૌનર, ધનિષ્ઠાની સિંહ, શતજિષ્ઠકની અશ્વ, પૂર્વાજાઢપદની સિંહ, ઉત્તરાજાઢપદની પૈશુ-ગો અને રેવતીની યોનિ હાથી છે. ૬૫.

ગયસીંહમસ્સમહિસં કપિમેસં સાણહરિણહિનઁલં ।

ગોવઘ્વ બિડાલુંદર વેરં નામેસુ વજ્ઞિજ્ઞા ॥ ૬૬ ॥

હાથી અને સિંહ, અશ્વ અને પાત્રો, વાનર અને મેષ, શ્વાન અને હરણ, સર્પ અને નોઢીયો, ગાય અને વાઘ તથા બિલાંઓ અને ઁંદર, આઁને પરસ્પર વેર હોય છે, માટે

नाम पारुवासां आ वेर वर्जवुं, एटले के प्रतिमाना नामनी अने प्रतिमा जरावनारना नामनी जे थोनि होय ते बन्नेने जो परस्पर वेर होय तो तेवुं नाम वर्जवुं. ए६.

॥ इति नक्षत्रयोनिवैरम् ॥

हवे वर्गाष्टक कहे ठे.—

गरुडो बिकालसीहो कुरुरसप्पो अ मूसगो हरिणो ।

मेसो अरुवगपड कमेण पुण पंचमे वेरं ॥ ए७ ॥

अ वर्ग (सर्वे स्वर)नो पति गरुड ठे । क वर्गनो पति बिलामो ठे । च वर्गनो पति सिंह ठे । ट वर्गनो पति कूतरो ठे । त वर्गनो पति सर्प ठे । प वर्गनो पति उंदर ठे । य वर्ग (य र ल व)नो पति हरण ठे । तथा श वर्ग (श ष स ह)नो पति मेष (घेढो) ठे । अकारादि आठ वर्गना गरुडादि आठ स्वामीउं ठे तेमने क्रमे करीने पोताना वर्ग-पतिथी पांचमे पांचमे वेर ठे. ते वर्गवेर पण वर्जवुं. ए७.

हवे नामीमां रहेलां नक्षत्रना जावने कहे ठे.—

असिणाइतिनामीए इगनाडिगयं सुहं जवे रिक्कं ।

गुरुसीसाणं तारा वज्जिजा तिपंचसत्तथा ॥ ए८ ॥

अश्विनी विगेरे नव नव नक्षत्रोनी त्रण नामी (लाइन) करवी, तेमां गुरु अने शिष्यनुं नक्षत्र एकज नामीमां आव्युं होय तो ते शुच ठे. वळी गुरु अने शिष्यनी त्रीजी, पांचमी अने सातमी तारा आवती होय तो ते वर्ज्य ठे. ए८.

नामीयंत्र स्थापना.—

हवे विंशोपक कहे ठे.—

सिद्धसाहगधुरस्कर वगंगे कमुकमिण अछविजत्ते ।

सेस अरुकय लप्लविसो अ पडिमाउ खलु अगगएणं ॥ ए९ ॥

सिद्ध (गुरु) अने साधक (शिष्य)ना नामना पहेला अहरनो जे वगाक होय ते बन्ने आंकने क्रमे तथा उत्क्रमे (उलटा सुलटा) मूकवा, पढी तेने आवे जाग देवो.

વાકી જે શેષ રહે તેને અર્ધ કરતાં જે સંખ્યા આવે તેટલા વિંશોપક (વસા) પહેલા વર્ગાકવાળા પાસે બીજો વર્ગાકવાળો માગે. જેમકે ગુરુના નામનો પહેલો અક્ષર ૬ એટલે પાંચમો વર્ગ છે, અને શિષ્યના નામનો પહેલો અક્ષર ૫ એટલે ઊંચો વર્ગ છે. તેને ક્રમે કરીને મૂકવાથી ૫૬ થાય, તેને આઠે જાગ દેતાં શેષ કાંઈ પણ રહેતું નથી, માટે પહેલા વર્ગાકવાળા ગુરુ પાસે બીજા વર્ગાકવાળો શિષ્ય કાંઈ પણ માગતો નથી એમ સમજવું. હવે તેજ આંકને ઊત્ક્રમે મૂકવાથી ૬૫ થાય છે, તેને આઠે જાગ દેતાં બાકી એક શેષ રહે છે, તેને અર્ધ કરતાં અર્ધો વિંશોપક આવે છે, માટે પહેલા આંકવાળા શિષ્ય પાસે બીજા આંકવાળા ગુરુ અર્ધ વિંશોપક માગે એમ સમજવું. ૯૯.

હવે દેવગણાદિક કહે છે.—

દેવસ્તિણિપુણપુસ્સા કરસાશ્મિગાણુસવણરેવશ્ચા ।

મણુઅ તિપુવતિઉત્તર રોહિણિ જરણી અ અદા ય ॥ ૧૦૦ ॥

કિત્તિઅવિસાદ્ધિચિત્તા ધણિજિઠ્ઠાસેસતિન્નિ હુગ રસ્કા ।

સગણે પીઈ નરસુર મણ્ઠા સેસા પુણો અસુદ્ધા ॥ ૧૦૧ ॥

અશ્વિની, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, સ્વાતિ, મૃગશિર, અનુરાધા, શ્રવણ અને રેવતી, આ નવ નક્ષત્રો દેવગણ છે. ત્રણ પૂર્વા, ત્રણ ઉત્તરા, રોહિણી, જરણી અને આર્દ્રા, આ નવ નક્ષત્રો મનુષ્યગણ છે. ૧૦૦. તથા કૃત્તિકા, વિશાખા, ચિત્રા, ધનિષ્ઠાદિક એટલે ધનિષ્ઠા અને શતજિષ્ઠા, જ્યેષ્ઠાદિક એટલે જ્યેષ્ઠા અને મૂલ તથા અશ્લેષાદિક એટલે અશ્લેષા અને મઘા, આ નવ નક્ષત્રો રાહસવર્ગ છે. તેમાં ગુરુ શિષ્યાદિકનાં બન્ને નામોનાં નક્ષત્રો એકજ ગણમાં હોય તો પરસ્પર ઘણી પ્રીતિ રહે, એકનો મનુષ્યવર્ગ અને બીજાનો દેવવર્ગ હોય તો મધ્યમ પ્રીતિ રહે, તે સિવાયના વર્ગ હોય તો તે અશુભ છે. ૧૦૧.

॥ ઇતિ પ્રતિમાધારણાગતિઃ શિષ્યનામકરણં ચ ॥

હવે વિદ્યારંજ વિશે કહે છે.—

ગુરુ બુહો અ સુક્કો અ સુંદરા મજ્ઞિમો રવી ।

વિજ્ઞારંજે સસી પાવો સણી જોમા ય દારુણા ॥ ૧૦૨ ॥

મિગસિર—અદા—પુસ્સો તિન્નિ ડ પુવા ડ મૂલ્લમસ્સેસા ।

હત્થો ચિત્તાશ્ચ તદ્દા દસ્સ બુદ્ધિકરાશ્ચ નાણસ્સ ॥ ૧૦૩ ॥

વિદ્યારંજમાં ગુરુ, બુધ અને શુક્ર સુંદર છે, રવિવાર મધ્યમ છે, સોમવાર પાપી (હુષ્ટ) છે અને શનિ તથા મંગલ અતિજન્યંકર (અતિ હુષ્ટ) છે. ૧૦૨. મૃગશિર, આર્દ્રા, પુષ્ય,

ત્રણ પૂર્વા (પૂર્વાષાઢગુની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાજાઢપદ), મૂઢ, અશ્વેષા, હસ્ત અને ચિત્રા, આ દશ નક્ષત્રો જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરનારાં છે. ૧૦૩.

લોચકર્મ વિષે.—

પુણવસુ અ પુસ્સો અ સવણો અ ધણિઢિયા ।

અણિં ચઢિં રિસ્કેહિં લોચકર્મમાણિ કારણ ॥ ૧૦૪ ॥

કિત્તિઆહિં વિસાઢાહિં મઢાહિં જરણીહિ અ ।

અણિં ચઢિં રિસ્કેહિં લોચકર્મમાણિ વઢ્ઢાણ ॥ ૧૦૫ ॥

પુનર્વસુ, પુણ્ય, શ્રવણ અને ધનિષ્ઠા, આ ચાર નક્ષત્રોમાં લોચકર્મ કરવું શુચ્છ છે. ૧૦૪. કૃત્તિકા, વિશાખા, મઢા અને જરણી, આ ચાર નક્ષત્રોમાં લોચકર્મ વર્જ્ય છે. (અર્થાત્ આ આઠ સિવાયનાં વીજાં નક્ષત્રો મધ્યમ છે.) ૧૦૫.

કર્ણવેધ તથા રાજાના દર્શનનાં નક્ષત્રો.—

મિગ-અણુ-પુણ-પુસ્સા જિઢ-રેવઽસ્સિણીઆ,

સવણ-કર-સચિત્તા સોહણા કન્નવેઢે ।

કર-સવણઽણુરાઢા-રેવ-પુસ્સઽસ્સિણીઆ,

મિગ-ધણિ-ધુવ-ચિત્તા દંસણે જૂવઈણં ॥ ૧૦૬ ॥

મૃગશિર, અનુરાધા, પુનર્વસુ, પુણ્ય, જ્યેષ્ઠા, રેવતી, અશ્વિની, શ્રવણ, હસ્ત અને ચિત્રા, ઇઢઢાં નક્ષત્રો કર્ણવેધમાં સારાં છે. હસ્ત, શ્રવણ, અનુરાધા, રેવતી, પુણ્ય, અશ્વિની, મૃગશિર, ધનિષ્ઠા, ધુવ (રોહિણી, ઉત્તરાષાઢગુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાજાઢપદ) અને ચિત્રા, ઇ નક્ષત્રો રાજાના દર્શનમાં શુચ્છ છે. ૧૦૬.

વસ્ત્રધારણ.—

સૂરે જિઢ્ઢં સસી અઈં મલ્લિણં સણિ ધારિઅં ।

જોમે ઢુરકાવઢં હોઽ વત્થં સેસેહિં સોહણં ॥ ૧૦૭ ॥

નહું વસ્ત્ર રવિવારે ધારણ કરવાથી (પહેરવાથી) જલ્દી જીર્ણ આય છે, સોમવારે પહેરવાથી આર્જ (જીનું) રહે છે, શનિવારે ધારણ કરવાથી મલ્લિન રહે છે, મંગલવારે પહેરવાથી ઢુઃખકારક આય છે, અને વીજા (બુધ, ગુરુ અને શુક્ર) વારે નહું વસ્ત્ર પહેરવું સારું છે. ૧૦૭.

નવાં પાત્ર વાપરવા વિધે.—

મિગ-પુસ્તકઽસ્તિણી હૃત્યાઽણુરાહા ચિત્ત-રેવઈ ।

સોમો ગુરુ અ દો વારા પત્તવાવારણે સુદા ॥ ૧૦૮ ॥

મૃગશિર, પુષ્ય, અશ્વિની, હસ્ત, અનુરાધા, ચિત્રા અને રેવતી, એ નક્ષત્રો તથા સોમ અને ગુરુ, એ બે વારો નવાં પાત્ર વાપરવામાં સારાં છે. ૧૦૮.

ગયેલી વસ્તુ પાઠી આવવા વિધે.—

જામાશ્મુદા ચઢ ચઢ અસિણાઈ કાણ ચિવન સજ્જાંઽધા ।

હુસુ વત્ત જાઈ સજ્જે અંધે લગ્ગઈ ગયં વસ્થુ ॥ ૧૦૯ ॥

દક્ષિણ દિશાને આરંજીને ચાર દિશામાં અશ્વિનીથી આરંજીને ચાર નક્ષત્રો અનુક્રમે મૂકવાં. એ રીતે અઘ્યાવીશ નક્ષત્રો મૂકવાં. તે અનુક્રમે કાણાં, ચીવનાં, સજ્જા (દેખતાં) અને આંધળાં કહેવાય છે. તેમાં કાણાં અને ચીવનાં નક્ષત્રમાં વસ્તુ ગઈ હોય તો તેની વાતો થયા કરે અર્થાત્ મળવાની આશા રહે કે ન રહે, સજ્જા નક્ષત્રમાં ગઈ હોય તો તે વસ્તુ જાયજ અર્થાત્ પાઠી આવે નહીં, અને આંધળાં નક્ષત્રમાં ગઈ હોય તો તે પાઠી આવે છે. જે દિશાનું નક્ષત્ર હોય તે દિશામાં તે વસ્તુ ગઈ છે એમ પણ જાણવું. ૧૦૯.

નક્ષત્રોનો યંત્ર.—

કાણાં	ચીવનાં	દેખતાં	આંધળાં
અશ્વિની	જરણી	કૃત્તિકા	રોહિણી
મૃગશિર	આર્જા	પુનર્વસુ	પુષ્ય
અશ્લેષા	મઘા	પૂર્વાષાઢગુની	ઉત્તરાષાઢગુની
હસ્ત	ચિત્રા	સ્વાતિ	વિશાખા
અનુરાધા	જ્યેષ્ઠા	મૂળ	પૂર્વાષાઢા
ઉત્તરાષાઢા	અજિજિત્	શ્રવણ	ધનિષ્ઠા
શતજિષા	પૂર્વાજાઢપદ	ઉત્તરાજાઢપદ	રેવતી
વસ્તુ દક્ષિણમાં ગઈ છે	વસ્તુ પશ્ચિમમાં ગઈ છે	વસ્તુ ઉત્તરમાં ગઈ છે	વસ્તુ પૂર્વમાં ગઈ છે.

ગયેલી વસ્તુ જોવાની બીજી રીત.—

રવિરિક્કા ઠબ્બાલા વારસ તરુણા નવ પરે થેરા ।

થેરે ન જાઈ તરુણેહિં જાઈ બાલે જમઈ પાસે ॥ ૧૧૦ ॥

સૂર્યના નક્ષત્રથી ૭ નક્ષત્રો બાલક કહેવાય છે, ત્યારપછીનાં બાર નક્ષત્રો જુવાન કહેવાય છે અને ત્યારપછીનાં નવ વૃદ્ધ કહેવાય છે. તેમાં વૃદ્ધ નક્ષત્રમાં ગયેલી વસ્તુ જાય નહીં (પાઠી આવે), જુવાન નક્ષત્રમાં ગઈ હોય તો ગયેલી વસ્તુ જાય (પાઠી આવે નહીં),અને બાલ નક્ષત્રમાં ગઈ હોય તો તે પાસેજ જમે છે, એટલે કે ઢેટે જાય નહીં. ૧૧૦.

સર્પમંશ વિષે.—

વિસાદા—કિત્તિઆઽસેસા મૂલઽદા જરણી મહા ।

एयाहिं अहिणा दष्टो कष्टेणावि न जीवइ ॥ १११ ॥

વિશાખા, કૃત્તિકા, અશ્લેષા, મૂળ, આર્દ્રા, જરણી અને મઘા, એ નક્ષત્રોમાં જો સર્પ-મંશ થયો હોય તો તે કષ્ટે કરીને પણ (કોઈ પણ પ્રકારે) જીવે નહીં. ૧૧૧.

રોગની શાંતિ જોવા વિષે.—

पुण-पुस्स उ-फा उ-ज रोहिणीहिं रोगोवसम सत्तदिणे ।

मूलऽस्सिणि कित्तिनवमे सवण-जरणि-चित्त-सयजिसेगदसे ११२

धणि-कर-विसाहिं पस्के मह वीसइमे उ-खा मिगे मासे ।

अणुराह-रेवइ चिरं तिपुव जिष्ठइ-सेस-साइ-मिइ ॥ ११३ ॥

પુનર્વસુ, પુષ્ય, ઉત્તરાફાલ્ગુની, ઉત્તરાજાઞ્વર પદ અને રોહિણી, એ નક્ષત્રોમાં વ્યાધિ થયો હોય તો સાત દિવસે તેની શાંતિ આવે છે, મૂળ, અશ્વિની અને કૃત્તિકામાં થયો હોય તો નવ દિવસે શાંતિ આવે છે, શ્રવણ, જરણી, ચિત્રા અને શતજિષ્માં થયો હોય તો અગીયાર દિવસે શાંતિ આવે છે. ૧૧૨. ધનિષ્ઠા, હસ્ત અને વિશાખામાં થયો હોય તો પંચવામીયે શાંતિ આવે છે, મઘામાં થયો હોય તો વીસ દિવસે શાંતિ આવે છે, ઉત્તરા-ષાઢા અને મૃગશિરમાં થયો હોય તો એક માસે શાંતિ આવે છે, અનુરાધા અને રેવ-તીમાં થયો હોય તો ચિર કાલે શાંતિ આવે છે, તથા ત્રણ પૂર્વા (પૂર્વાફાલ્ગુની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાજાઞ્વર પદ), જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, અશ્લેષા અને સ્વાતિમાં વ્યાધિ થયો હોય તો તે મરણજ પામે છે. ૧૧૩.

औषध शरु करवानां नक्षत्रो.—

चरक्षहुमिउमूखे रोगनिन्नासहेऊ, इवइ खलु पउत्तं उंसहं वाहिआणं ।

ચર, લઘુ, મૃદુ તથા મૂળ, એટલાં નક્ષત્રોમાં વ્યાધિવાળાને ઔષધ આપ્યું હોય તો તે રોગના નાશનો હેતુ આવે છે.

રોગથી મુક્ત થયેલાના સ્નાન વિષે.—

ત્રિગું—સસિ પુણ—જિષ્ઠાસૈસ—સાદ—મહાહિં,
ન ય કદ્વિ વિદ્યેયં રોગમુત્તે સિણાણં ॥ ૧૧૪ ॥

શુક્રવારે કે સોમવારે તથા પુનર્વસુ, જ્યેષ્ઠા, અશ્લેષા, સ્વાતિ અને મઘા, એટલાં નક્ષત્રમાં રોગથી મુક્ત થયેલા મનુષ્યે કોઈ પણ પ્રકારે સ્નાન કરવું નહીં. (એટલે માથે પાણી રેકવું નહીં.) ૧૧૪.

મૃત્યુ જોવા વિષે.—

નામનસ્કત્તમક્ષિંહૂ એકનાડીગયા જયા ।
તયા દિણે જવે મચ્ચુ નન્નહા જિણજાસિચ્ચં ॥ ૧૧૫ ॥

નામરાશિનું નક્ષત્ર, સૂર્ય અને ચંદ્ર એ ત્રણે જ્યારે એક નામીમાં આવે ત્યારે તેજ દિવસે મૃત્યુ થાય છે. એમ જિનેશ્વરનું વચન છે તે કદાપિ અન્યથા ન હોય. ૧૧૫.

આઈ અદા મિગં અંતે મણે મૂલં પદ્ધિચ્ચં ।
રવિંદૂજન્મનસ્કત્તં તિવિહ્લો ન હુ જીવઈ ॥ ૧૧૬ ॥

પ્રથમ આર્દ્રા નક્ષત્ર મૂકવું, ઢેદલું મૃગશિર મૂકવું અને મધ્યમાં મૂલ મૂકવું. પછી સૂર્ય, ચંદ્ર અને જન્મનું નક્ષત્ર એ ત્રણેનો વેધ થાય તો તે જીવે નહીં. ૧૧૬.

સ્થાપના.—

મૃતકાર્યમાં વર્જ્ય નક્ષત્રો.—

ધ્રુવમિસ્સુગનસ્કત્તા મૂલજ્ઞા અણુરાહયા ।
પંચગાઈ રવી જોમા મયકલ્લો વિવજ્ઞિયા ॥ ૧૧૭ ॥

ધ્રુવ, મિશ્ર અને જ્ય નક્ષત્રો, તથા મૂલ, આર્દ્રા અને અનુરાધા એ નક્ષત્રો, તથા પંચકાદિક (પંચક, યમલ અને ત્રિપુષ્કર) એ યોગ, તથા રવિ અને મંગલ એ વારો મૃતકાર્યમાં વર્જ્ય છે. ૧૧૭.

દો પણયાલમુદુત્તે તીસમુદુત્તેગપુત્તલં કાઝં ।
નેરશ્ચ દાહિણા મહા પરિઠાવણં કુજ્ઞા ॥ ૧૧૮ ॥

पीस्ताक्षीश मुहूर्त्तनां संजोगीयां नक्षत्रमां वे अने त्रीश मुहूर्त्तनां संजोगीयां नक्षत्रमां एक पुतलुं करीने नैर्ऋत्य के दक्षिण दिशामां ते पुतलानी महा परिष्ठापना करवी, एटले अग्नि संस्कार करवो. ११७.

तिन्नेव उत्तरांशं पुणवसु रोहिणी विसाहा य ।

एष ठ नक्षत्ता पणयालमुहुत्तसंजोगा ॥ ११८ ॥

सयजिस-जरणी साई अस्सेस-जिष्ठऽह ठच्च नक्षत्ता ।

पनरस-मुहुत्तजोगा तीसमुहुत्ता पुणो सेसा ॥ ११९ ॥

त्रण उत्तरा (उत्तराफादगुनी, उत्तराषाढा, उत्तराज्ञापद), पुनर्वसु, रोहिणी, विशाखा, ए ठ नक्षत्रो पीस्ताक्षीश मुहूर्त्तनां संयोगीयां कहेवाय ठे. ११८. शतजिषा, जरणी, स्वाति, अभ्युषा, ज्येष्ठा अने आर्द्रा, ए ठ नक्षत्रो पंदर मुहूर्त्तनां संयोगीयां कहेवाय ठे, बाकीनां पंदर नक्षत्रो त्रीश मुहूर्त्तनां संयोगीयां कहेवाय ठे. ११९.

॥ इति मृतक्रिया ॥

हवे दीक्षा तथा प्रतिष्ठा विषे कहे ठे.—

मास-दिण-रिक्कसुद्धिं मुणिजणं सिद्धायधुवलगे ।

वारंगुलम्मि सुद्धे दिक्कपइच्छाश्च कुज्जा ॥ १२० ॥

मास, दिवस अने नक्षत्र ए त्रणेनी शुद्धि जाणीने सिद्ध ढाया अथवा धुव लग्न होय त्यारे अथवा बार आंगलना शंकुनी ढाया शुद्ध होय त्यारे दीक्षा तथा प्रतिष्ठा विगेरे शुभ कार्यो करवां. १२०.

हरिसयण अकम्मण अहिअमास गुरिसुद्धि अत्थि सिसुवुद्धे ।

ससि नठे न पइछा दिक्का सुद्धात्थि वि न डुछा ॥ १२१ ॥

हरि शय्यामां सुता होय एटले चतुर्मासमां, अधिक मासमां, गुरु शुक्रनो अस्त होय त्यारे, गुरु शुक्रनी बाढ्यावस्था के वृद्धावस्था होय त्यारे तथा चंद्रनो नाश (अस्त) होय त्यारे प्रतिष्ठा तथा दीक्षा करवी नहीं. तेमां शुक्रना अस्तमां दीक्षा दुष्ट नथी, एटले के मात्र शुक्रनो अस्त होय तो दीक्षा देवामां दोष नथी. १२१.

अवजोगकुल्लिअजहा उक्काई जत्थ तं दिणं वज्जे ।

संकंति साइदिणतिह गहणे इगु आइ सग पछा ॥ १२२ ॥

भा० ६१

અવજોગ, કુલિક, જજા (વિષ્ટિ) તથા હટકાપાત વિગેરે જે દિવસે હોય તે દિવસને વર્જવો. સંક્રાંતિનો દિવસ, તેની પહેલાનો એક દિવસ અને તેની પછીનો એક દિવસ એમ ત્રણ દિવસ વર્જવા. તથા (સૂર્ય ચંદ્રના) ગ્રહણમાં પહેલાનો એક દિવસ, એક ગ્રહણનો દિવસ અને ત્યારપછીના સાત દિવસ એમ નવ દિવસ વર્જવા. ૧૨૩.

સુદ્ધતિહી સુહવારે સિદ્ધાઃમિયરાજજોગપમુહાં ૧ ।

જરથ હવંતિ સુદ્ધાં સુદ્ધકજો તં દિણં ગિજ્ઞં ॥ ૧૨૪ ॥

શુદ્ધ તિથિ અને શુદ્ધ વારને દિવસે જ્યારે સિદ્ધિ યોગ, અમૃત યોગ અને રાજ યોગ વિગેરે શુદ્ધ યોગો હોય તે દિવસ શુદ્ધ કાર્યમાં ગ્રહણ કરવો. ૧૨૪.

હસ્થઃપુરુષાહા-સાઈ સવણુત્તર-મૂલરોહિણી પુસ્તા ।

રેવઃ-પુણ્ણસુ ઇઅ દિસ્કપશ્છા સુદા રિક્કા ॥ ૧૨૫ ॥

હસ્ત, અનુરાધા, સ્વાતિ, શ્રવણ, ત્રણ ઉત્તરા, મૂલ, રોહિણી, પુષ્ય, રેવતી અને પુનર્વસુ, આટલાં નક્ષત્રો દીક્ષા અને પ્રતિષ્ઠામાં શુદ્ધ છે. ૧૨૫.

અસ્તિણિ-સયજિસ-પૂ-જા એસુ વિ દિસ્કા સુદા વિણિદિષ્ઠા ।

મહ-મિગ-ધણિ-પશ્છા કુજ્ઞા વજ્ઞિજ્ઞા સેસાં ॥ ૧૨૬ ॥

ઉપર કહ્યાં ઉપરાંત અશ્વિની, શતજિષ્ઠા અને પૂર્વાજાઙ્ગપદ, આટલાં નક્ષત્રોમાં પણ દીક્ષા આપવી સારી કહી છે. તથા મધ્યા, મૃગશિર અને ધનિષ્ઠા, એ નક્ષત્રોમાં પણ પ્રતિષ્ઠા કરવી, બાકીનાં નક્ષત્રો વર્જ્ય છે. ૧૨૬.

કારાવગસ્સ જમ્મે દસમે સોલસમેઽઠારસે રિક્કે ।

તેવીસે પણવીસે ન પશ્છા કહ વિ કાયવા ॥ ૧૨૭ ॥

પ્રતિષ્ઠા કરાવનારના જન્મનું, દશમું, સોલસમું, અઠારમું, ત્રેવીશમું અને પચીશમું, આટલાં નક્ષત્રો સારાં હોય તોપણ તેમાં સર્વથા પ્રતિષ્ઠા કરવી નહીં. ૧૨૭.

સંજાગયં રવિગયં વિદ્ધેરં સગ્ગહં વિલંબં ચ ।

રાહુહયં ગહજિન્નં વજ્ઞાણ સત્ત નરક્કત્તે ॥ ૧૨૮ ॥

શુદ્ધ નક્ષત્ર પણ સંધ્યાગત હોય, સૂર્યગત હોય, વિદ્ધર હોય, ગ્રહ સહિત હોય, વિલંબિત હોય, રાહુથી હણાયું હોય કે ગ્રહથી જેદાયું હોય, આ સાત પ્રકારનાં નક્ષત્રો વર્જવા લાયક છે. ૧૨૮.

अत्यमणे संजागय रविगय जत्थ छिउं अ आइच्चो ।
 विड्डेरमवहारिय सग्गह कूरग्गहविथं तु ॥ १२९ ॥
 आइच्च पिछउ ऊ विलंबि राहुहयं जहिं गहणं ।
 मप्पेण गहो जस्स उ गहइ तं होइ गहजिन्नं ॥ १३० ॥
 संजागयम्मि कलहो होइ विवाउं विलंबि नरक्कत्ते ।
 विड्डेरे परविजउं आइच्चगए अनिवाणं ॥ १३१ ॥
 जं सग्गहम्मि कीरइ नरक्कत्ते तत्थवि गगहा होइ ।
 राहुहयम्मि मरणं गहजिन्ने सोणि उग्गालो ॥ १३२ ॥

सूर्य अस्त समये जे नक्षत्र पूर्वमां उगे ठे ते संध्यागत कहेवाय ठे. जे नक्षत्रमां सूर्य
 रह्यो होय ते रविगत (सूर्यगत) नक्षत्र कहेवाय ठे. जे नक्षत्र वक्री ग्रहे अधिष्ठित
 होय ते विड्डर कहेवाय ठे. जे नक्षत्र क्रूर ग्रहे अधिष्ठित होय ते सग्रह कहेवाय ठे.
 १२९. जे नक्षत्र सूर्यनी पाठळ होय ते विलंबी कहेवाय ठे. जे नक्षत्रमां ग्रहण अयुं
 होय ते राहुहत कहेवाय ठे. जे नक्षत्रनी मध्यमां अग्ने कोइ ग्रह जतो होय ते ग्रह-
 जिन्न कहेवाय ठे. १३०. आ संध्यागत विगेरे नक्षत्रोमां कार्य करवाथी शुं फळ आय
 ठे ? ते कहे ठे—संध्यागत नक्षत्रमां कार्य करवाथी कलह आय ठे, विलंबी नक्षत्रमां
 करवाथी विवाद आय ठे, विड्डरमां करवाथी शत्रुनो जय आय ठे, सूर्यगतमां करवाथी
 अनिर्वाण (अशांति) आय ठे. १३१. जे सग्रह नक्षत्रमां कार्य करे ठे तेनो पण ग्रह
 आय ठे एट्ठे ते पक्कय ठे, राहुहतमां कार्य करवाथी मरण आय ठे अने ग्रहजिन्न
 नक्षत्रमां कार्य करवाथी लोहीनुं वमन आय ठे. १३२.

रविरिक्काउं हेया उवग्गहा पंचमऽठ-चउदसमा ।

अठारस उगुणीसा बावीसा तेवीस चउवीसा ॥ १३३ ॥

सूर्यना नक्षत्रथी पांचमुं, आठमुं, चौदमुं, अठारमुं, उगणीशमुं, बावीशमुं, तेवीशमुं
 अने चोवीशमुं, एट्ठां नक्षत्रो उपग्रह कहेवाय ठे. ते शुच कार्यमां तजवा योग्य ठे. १३३.

॥ इति उपग्रहाः ॥

एकार्गल योग विषे.—

सेगविसमजोगळं सम अरु चउदसंख सिरिरिक्कम् ।

दाउं चउदससिलाए ससिरवि इक्कगलं वज्जे ॥ १३४ ॥

प्रथम ३७ मी गाथामां विष्कंज १, अतिगं ६, शूल ९, गं १०, व्याघात १३, वज्र
 १५, व्यतीपात १७, परिघ १९, वैधृति २७, ए नव अशुच योगो कह्या ठे. तेमां जे

વિષમ (એકી) સંખ્યાવાળો યોગ હોય તેમાં એક વધારીને તેના અર્ધ કરવા અને સમ (બેકી) સંખ્યાવાળો હોય તેના અર્ધ કરી પઠી ચૌદ વધારવા. જે સંખ્યા આવે તેટલામું નક્ષત્ર એકાગ્રલ યંત્રને માથે મૂકી ત્યારપછીનાં નક્ષત્રો અનુક્રમે મૂકવાં. તે યંત્ર તેર લીંટી આત્મી અને એક ઝંઝી એમ ચૌદ લીંટીનું કરવું. પઠી સૂર્ય અને ચંદ્ર જે નક્ષત્રમાં હોય તે નક્ષત્ર ઉપર સૂર્ય અને ચંદ્ર મૂકવા. જો તે બન્ને સામસામા આવે તો તે એકાગ્રલ વર્જવા યોગ્ય છે. જેમકે વિષ્કંજ યોગ પહેલો છે. તે વિષમ છે, માટે એક ઝમેરવાથી બે થયા. તેને અર્ધ કરવાથી એક આવ્યો, તેથી પહેલું અશ્વિની નક્ષત્ર માથે મૂકવું. એ રીતે મંરુ યોગ દશમો છે. તે સમ છે તેને અર્ધ કરવાથી પાંચ આવે. તેમાં ચૌદ ઝમેરવાથી ઝંગણીશ આવ્ય, તેથી ઝંગણીશમું મૂલ નક્ષત્ર માથે મૂકવું. શૂલ યોગ નવમો છે તે વિષમ છે, તેથી તેમાં એક ઝમેરવાથી દશ આવ્ય, તેનું અર્ધ પાંચ આવ્ય, તેથી પાંચમું નક્ષત્ર મૃગશિર માથે મૂકવું. ૧૩૪.

મૃગશિર	
રોહિણી	આર્દ્રા
કૃત્તિકા	પુનર્વસુ
ઞરણી	પુષ્ય
અશ્વિની	અશ્લેષા
રેવતી	મઘા
ઉત્તરા	પૂર્વા
પૂર્વા	ઉત્તરા
શતઞ્જિષા	હસ્ત
ધનિષ્ઠા	ચિત્રા
શ્રવણ	સ્વાતિ
અન્નિજિત્	વિશાખા
ઉત્તરા	અનુરાધા
પૂર્વા	જ્યેષ્ઠા
મૂલ	

हवे पात योग कहे ठे.—

अस्ते म चि अणु सव रे विसमारेहा उ सेसमजिलहिउं ।

रविरेहस्सिणि गणिए इठे रिक्के विसमि पाउ ॥ १३५ ॥

अश्लेषा १, मघा २, चित्रा ३, अनुराधा ४, श्रवण ५, रेवती ६, आ नक्षत्रोथी उत्क्रमे रेखा करी तेमां शेष नक्षत्रो स्थापन करी ज्यां सूर्य नक्षत्र होय त्यांसुधी आ ठ नक्षत्रोथी गणवुं. जे जे संख्या आवे अश्विनीथी उत्क्रमे गणतां ते ते संख्यावाळां नक्षत्रमां पात जाणवो. तात्पर्य ए ठे जे सूर्य कृत्तिकानो ठे तो अश्लेषादिक ठ नक्षत्रथी सूर्य २२—२१—१९—१४—ए—४ आय तो अश्विनीथी उत्क्रमे बावीशसुं विगेरे पुनर्वसु, पुष्य, उत्तराफादगुनी, स्वाति, पूर्वाषाढा अने पूर्वाजात्रपद आदि ठ नक्षत्रमां पात जाणवो. १३५.

रविमुक्का निअरिक्का बार ठम तिअ तिवीसं ठंठ च ।

पणवीस अग्निगवीसं कुणंति लत्ताहधं रिक्कं ॥ १३६ ॥

सूर्य जे नक्षत्रमां रहेल होय ते नक्षत्रथी बारमा नक्षत्रने, चंद्र आठमा नक्षत्रने, मंगळ त्रीजा नक्षत्रने, बुध त्रेवीशमा नक्षत्रने, गुरु ठठा नक्षत्रने, शुक्र पचीशमा नक्षत्रने शनि आठमा नक्षत्रने अने राहु एकवीशमा नक्षत्रने लत्ता दोषथी हणेलुं करे ठे. १३६.

हवे वेधने कहे ठे.—

सत्त सिद्धाए कित्तिअमाई रिक्के ठवित्तु जोएह ।

गहवेहमिठरिक्के उवरि अहो वा पयत्तेण ॥ १३७ ॥

सात शखाका (खींटी) आनी तथा उज्जी करवी. पढी मथाले कृत्तिकाथी अनुक्रमे २० नक्षत्रो मूकीने इष्ट नक्षत्रने विषे प्रयत्ने करीने ग्रहनो वेध जोवो, एटले के सप्त शखाका यंत्रमां जे नक्षत्रो मूक्यां होय त्यां जे ठेकाणे संजवे ते ठेकाणे सर्वे ग्रहो मूकवा. तेमां जो सौम्य ग्रह अने पाप ग्रह सामसामा आवे तो ते वेध समजवो. ते वेध अशुज ठे. १३७.

સપ્ત શલાકા યંત્ર.—

	કૃ.	રો.	મૃ.	આ.	પુન.	પુષ્ય.	અશ્લે.	
જ.								મઘા
અ.								પૂર્વા
રે.								ઉત્તરા
હ.								હસ્ત
પૂ.								ચિત્રા
શ.								સ્વાતિ
ધ.								વિશાખા
	અ.	અજિ.	હ.	પૂ.	મૂ.	જ્યે.	અનુ.	

પંચ શલાકા યંત્રવર્તે ગ્રહવેધ.—

પંચસિલાઈ દો દો રેહા કોણેસુ રોહિણીમુસ્કા ।

દિસિ ધુરિ રિક્કા હ કમા વણ વિલોક્ષજા વેદમિહં ॥ ૧૩૭ ॥

પાંચ શલાકાનો યંત્ર ઉપર પ્રમાણે કરી ચૂનામાં બંને રેખાઈ કરવી. પછી દિશાને મચાલે રોહિણીથી અનુક્રમે નક્ષત્રો મૂકવાં. પછી ઉપર પ્રમાણે ગ્રહ મૂકીને તેનો વેધ દીક્ષા વિષે જોવો. યંત્ર નીચે પ્રમાણે.—૧૩૭.

	કૃ.	રો.	મૃ.	આ.	પુ.	પુ.	અ.	
મ.								મ.
પૂ.								પૂ.
હ.								હ.
ચિ.								ચિ.
સ્વા.								સ્વા.
વિ.								વિ.
	અ.	અસિ.	હ.	પૂ.	મૂ.	જ્યે.	અનુ.	

॥ दिनेश्वरि ॥

ઢાયા લગ્ન વિધે.—

સિદ્ધઢાયાલગ્નં રવિકુજબુદ્ધજીવ સંકુપાયકમા ।

અગારસ નવ અરુ સગ અરુઢા (નવ) સેસવારેસુ ॥ ૧૩૯ ॥

ઢાયા લગ્ન.આ પ્રમાણે સિદ્ધ થાય ઢે.—શંકુના આંક અથવા પોતાની ઢાયાનાં પગલાં રવિવારે અગીયાર, મંગલવારે નવ, બુધવારે આઠ અને ગુરુવારે સાત થાય તથા બીજા વારોમાં સામા આઠ સામા આઠ થાય તે વચ્ચે ઢાયા લગ્ન કહેવાય ઢે. તે સર્વ કાર્યમાં શુદ્ધ ઢે. ૧૩૯.

ધ્રુવ ચક્રનું ફલ.—

તિરિઢગે ધ્રુવે દિસ્કા પશ્ચાદ્ સુહંકરે ।

ઢઢઢિષ્ ધયારોવ ચિત્તગાર્ધ સમાયરે ॥ ૧૪૦ ॥

ધ્રુવ તિરઢો હોય ત્યારે દીઢ્ઢા, પ્રતિષ્ઠા વિગેરે કાર્ય શુદ્ધંકર ઢે, અને ધ્રુવ ડર્ધ્વ રહ્યો હોય ત્યારે ધ્વજારોપણ તથા ક્ષેત્ર વાસ્તુ વિગેરે કરવાં. અહીં એમ સમજવું કે—ધ્રુવના તારાની પાસે ઢે નાના તારા હોય ઢે તે તારા તિરઢા હોય તો ધ્રુવ તિરઢો કહેવાય ઢે, અને તે તારા ડપર નીચે હોય તો ધ્રુવ પણ ડર્ધ્વ કહેવાય ઢે. ૧૪૦.

શંકુ ઢાયા લગ્ન વિધે.—

વીસં સોલસ પનરસ ચઢદસ તેરસ ય વાર વારેવ ।

રવિમાશ્સુ વારંગુલસંકુઢાયંગુલા સિદ્ધા ॥ ૧૪૧ ॥

વાર આંગલનો શંકુ કરવો. પઢી રવિવારે તે શંકુની ઢાયા વીસ આંગલની થાય, સોમવારે સોલ આંગલ, મંગલવારે પંદર આંગલ, બુધવારે ચોદ આંગલ, ગુરુવારે તેર આંગલ, શુક્રવારે વાર આંગલ તથા શનિવારે પણ વાર આંગલની ઢાયા થાય ત્યારે તે સિદ્ધ ઢાયા કહેવાય ઢે. ૧૪૧.

પ્રથમ ગોચરી, નંદી વિગેરે વિધે.—

તિસ્કુગમિસ્સ રિસ્કાણિ ચિચ્ચા ડોમસણિઢંરં ।

પઢમં ગોશ્ચરં નંદી પમુહં સુહમાયરે ॥ ૧૪૨ ॥

તીઢણ, ડગ્ર અને મિશ્ર નંદુત્રોને તથા મંગલ અને શનિ એ ઢે વારને તંજીને પહેલી ગોચરી તથા નંદી (માંદ) વિગેરે શુદ્ધ કાર્ય કરવાં. ૧૪૨.

इत्थ जोगपईवाले पयसुत्थपएहिं विहिअ उज्जोआ ।

मुणिमणजवणपयासं दिणसुद्धिपईविआ कुणउ ॥ १४३ ॥

આ રીતે યોગરૂપી પ્રદીપ થકી પ્રગટ અર્થવાલાં પદોએ કરીને જેનો ઉદ્યોત કર્યો હોય તેવી આ દિનશુદ્ધિરૂપી દીપિકા મુનિજનાં મનરૂપી જવનના પ્રકાશને કરો. ૧૪૩.

सिरिवयरसेणगुरुपट्टनाह सिरिहेमतिलयसूरीणं ।

पायपसाया एसा रयणसिहरसूरिणा विहिआ ॥ १४४ ॥

શ્રી વજ્રસેન ગુરુની પાટના સ્વામી શ્રી હેમતિલક સૂરિના પાદપ્રસાદથી આ દિનશુદ્ધિ રત્નશેખર સૂરિએ રચી છે.

॥ इति श्रीरत्नशेखरसूरिविरचिता दिनशुद्धिप्रदीपिका ॥

